നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മാവതാര-പുരാണടീകാ

൧. പഠമോ പരിച്ഛേദോ

ചിത്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. **തത്ഥ** തേസു ചതുബ്ബിധേസു പരമത്ഥേസു, ജാതിനിദ്ധാരണം. **ചിത്തന്തി** ചിത്തം നാമ. വിജാനാതീതി വിജാനനം, വിസയാനം വിജാനനം **വിസയവിജാനനം**. ചിത്തസരൂപപരിദീപനമിദം വചനം. **തസ്സ പന** ചിത്തസ്സ **കോ വചനത്ഥോ** കോ സദ്ദത്ഥോ. **വുച്ചതേ** ആചരിയേന. **സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന** സബ്ബേസം ചിത്താനം സങ്ഗാഹകനയവസേന. ആരമ്മണം ചിന്തേതി ജാനാതീതി ചിത്തം, തദാ സബ്ബം ചിത്തം അധിപ്പേതം. ജവനവീഥിവസേന അത്തസന്താനം ചിനോതീതി ചിത്തം, തദാ കുസലാകുസലമഹാകിരിയാചിത്തം അധിപ്പേതം. അഞ്ഞേസം ജവനാനം അഗ്ഗഹണം കാമാവചരജവനാനി ഏവ യേഭുയ്യവസേന സത്തക്ഖത്തും ജവന്തീതി ഞാപനത്ഥം.

൩. വിചിത്തം കരണം യസ്സ തം വിചിത്തകരണം, തസ്സ ഭാവോ **വിചിത്തകരണാ**. ''ഇമസ്സ രൂപസ്സ ഉദ്ധം ഇദം ഹോതു, ഹേട്ഠാ ഇദം ഹോതു, ഉഭയപസ്സേ ഇദ''ന്തി ചിന്തേത്വാ യഥാചിന്തിതേന കമേന സേസചിത്തരൂപനിപ്ഫാദനം ഹോതി, ഏവം യം കിഞ്ചി ലോകേ വിചിത്തം സിപ്പജാതം, സബ്ബം തം ചിത്തേനേവ കരീയതി. ഏവം **വിചിത്തകരണതായ** ചിത്തം. തദാ കരണതായ ചിത്തം കരോതീതി ചിത്തം. ഇദം തദ്ധിതപദം. **വാ** അയം അഞ്ഞോ നയോ . തം അത്തനോ ചിത്തതായ അഞ്ഞദേവ സരാഗം ചിത്തം, അഞ്ഞം സദോസം, അഞ്ഞം സമോഹം. അഞ്ഞം കാമാവചരം, അഞ്ഞം രൂപാവചരാദിഭേദം. അഞ്ഞം രൂപാരമ്മണം, അഞ്ഞം സദ്ദാദിആരമ്മണം. രൂപാരമ്മണേസുപി അഞ്ഞം നീലാരമ്മണം, അഞ്ഞം പീതാദിആരമ്മണം. സദ്ദാദിആരമ്മണേസുപി ഏസേവ നയോ. സബ്ബേസുപി തേസു അഞ്ഞം ഹീനം, അഞ്ഞം മജ്ഝിമം, അഞ്ഞം പണീതം. ഹീനാദീസുപി അഞ്ഞം ഛന്ദാധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം ചിത്താധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം വീരിയാധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം വീമംസാധിപതേയ്യം, തസ്മാ യസ്സ ഇമേസം സമ്പയുത്തഭൂമിആരമ്മണഹീനമജ്ഝിമപണീതാധിപതീനം വസേന **അത്തനോ ചിത്തതായ** ചിത്തം. ചിത്തോ ഏതസ്മിം അത്ഥീതി ചിത്തം. തദാ സബ്ബം ചിത്തം. പണ്ണത്തിയമ്പി വിഞ്ഞാണേ വിചിത്തേ ചിത്തസ്സ കമ്മേ ചിത്തകമ്മം, ചിത്തകമ്മമേവ ചിത്തകമ്മകം, **ചിത്തകമ്മകേ** വിചിത്തേ **ഇധ** ഇമസ്മിം അധികാരേ **ചിത്തസമ്മുതി** ചിത്തസദ്ദോ **വിഞ്ഞാണേ** ചിത്തേ വിഞ്ഞുനാ ദട്ഠബ്ബോ.

തം പന സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന ചിന്തേതീതിആദിനാ വുത്തപ്പകാരം ചിത്തം. **സാരമ്മണതോ** സാരമ്മണഭാവേന ഏകവിധം. **സവിപാകാവിപാകതോ** സവിപാകാവിപാകവസേന ദുവിധം. **തത്ഥ** തസ്മിം ദുവിധേ ചിത്തേ സവിപാകം നാമ ചിത്തം കുസലാകുസലം, അവിപാകം അബ്യാകതം, കുസലാകുസലഭാവേന അകഥിതന്തി അത്ഥോ. കുസലജാതി അകുസലജാതി അബ്യാകതജാതീതി ജാതിഭേദതോ തിവിധം.

തത്ഥ തസ്മിം വചനേ ''കുസല''ന്തി ഏതസ്സ സദ്ദസ്സ പന കോ വചനത്ഥോ.

൪. **കുച്ഛിതാനം സലനതോ** പാപകാനം ധമ്മാനം കമ്പനതോ വിദ്ധംസനതോ. കുച്ഛിതേനാകാരേന സയന്തീതി കുസാ, **കുസാനം** അകുസലസങ്ഖാതാനം **ലവനേന** ഛിന്ദനതോ. കുച്ഛിതേ സാതി തനും കരോതീതി കുസം, **കുസേന** ഞാണേന **ലാതബ്ബത്താ** ഗഹേതബ്ബത്താ. **വാ** അയം അഞ്ഞോ നയോ.

൫. **കുസലസദ്ദോയം** അയം കുസലസദ്ദോ ഛേകേ അത്ഥേ ആരോഗ്യത്ഥേ അനവജ്ജത്ഥേ ഇട്ഠവിപാകേ അത്ഥേപി ദിട്ഠോ അമ്ഹേഹി. **ഇധ** ഇമസ്മിം അധികാരേ അനവജ്ജാദികേ അത്ഥേ ദിട്ഠോ. **ആദി**-സദ്ദേന ആരോഗ്യത്ഥഇട്ഠവിപാകത്ഥാ ഗഹേതബ്ബാ.

ദിട്ഠോ യസ്മാ, തസ്മാ അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകലക്ഖണം കുസലം. നത്ഥി അവജ്ജം കിലേസാവജ്ജം കിലേസദോസോ കിലേസദരഥോ ഏതസ്സാതി അനവജ്ജം, കമ്മേന വിപച്ചീയതേതി വിപാകോ, ഇട്ഠാനിട്ഠാദിആരമ്മണാനുഭവനവസേന, അത്തനോ സഭാവേന ച ഇട്ഠോ വിപാകോ ഏതസ്സാതി ഇട്ഠവിപാകം, അനവജ്ജമേവ ഇട്ഠവിപാകം, തം ലക്ഖീയതി അനേന അവിഞ്ഞാതം ലക്ഖിതബ്ബം കുസലന്തി ലക്ഖണം, അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകലക്ഖണം**. അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകമേവ കുസലം. നനു കഥം സയമേവ അത്തനോ ലക്ഖണം ഭവേയ്യാതി ചോദനാ ഭവേയ്യ വിഞ്ഞാതാവിഞ്ഞാതസദ്ദത്ഥഭാവേന ലക്ഖണലക്ഖിതബ്ബഭാവയുത്തിതോ. കുസലസദ്ദത്ഥവസേന ഹി അവിഞ്ഞാതം അപാകടം കുസലം ലക്ഖിതബ്ബം ഹോതി. അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകസദ്ദത്ഥവസേന വിഞ്ഞാതം പാകടം കുസലം ലക്ഖണം ഹോതി. **അകുസലവിദ്ധംസനരസം** അകുസലാനം വിദ്ധംസനം അകുസലവിദ്ധംസനം, തം രസോ കിച്ചമേതസ്സാതി അകുസലവിദ്ധംസനരസം, അകുസലവിദ്ധംസനകിച്ചം. വോദാനഭാവേന പച്ചുപട്ഠാതീതി **വോദാനപച്ചുപട്ഠാനം,** വോദാനഉപട്ഠാനാകാരം വോദാനഗയ്ഹാകാരം. **വാ** അയം അഞ്ഞോ നയോ. വജ്ജപടിപക്ഖത്താ അനവജ്ജലക്ഖണമേവ കുസലം, വജ്ജപടിപക്ഖലക്ഖണം കുസലന്തി അത്ഥോ. **വോദാനഭാവരസം** വോദാനഭാവസമ്പത്തികം. **ഇട്ഠവിപാകപച്ചുപട്ഠാനം** ഇട്ഠവിപാകഫലം. യോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം പദഞ്ച തം ഠാനഞ്ചാതി പദട്ഠാനം, ഉഭോ കാരണത്ഥാധിവചനം, തസ്മാ ആസന്നകാരണന്തി അത്ഥോ, ഇതരഥാ പുനരുത്തിദോസോ സിയാ, യോനിസോമനസികാരോ പദട്ഠാനം ആസന്നകാരണം ഏതസ്സാതി **യോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം**.

സാവജ്ജാനിട്ഠവിപാകലക്ഖണം അകുസലം. തദുഭയവിപരീതം തേഹി ഉഭയേഹി കുസലാകുസലേഹി വിപരീതം അവിപാകലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **തദുഭയവിപരീതലക്ഖണം** അബ്യാകതം. **വാ** അയം അഞ്ഞോ നയോ. **അവിപാകാരഹം** വിപാകസ്സ അനനുച്ഛവികം.

സവത്ഥുകാവത്ഥുകഭേദതോതി സവത്ഥുകം ഹദയവത്ഥുകം, അവത്ഥുകം ഹദയവത്ഥുവിരഹിതം.

൧൨. ഉദ്ദാനതോ സങ്ഖേപവസേന കിലേസവത്ഥുവസേന ദുവേ കാമാ ഹോന്തി. ഛന്ദരാഗോവ കിലേസോ, തേഭൂമകേ പവത്തം വട്ടസഹിതം വത്ഥു, വസതി കിലേസോ ഏത്ഥാതി **വത്ഥു**.

൧൩. കിലേസകാമോ വത്ഥും കാമേതി ഇച്ഛതി, വത്ഥു കിലേസകാമേന കാമീയതി ഇച്ഛീയതീതി കത്തുകാരകകമ്മകാരകദ്വയേ സാധനദ്വയേ **ഏസ** ഏസോ ദുവിധോപി കാമോ സിജ്ഝതി.

൧൪-൭. സോ അയം ദുവിധോപി കാമോ യസ്മിം പദേസേ സമ്പത്തീനം വസേന അവചരതി, **ഇതി** തസ്മാ കാരണാ സോ പന പദേസോ ചതുപായാനം ഛന്നം ദേവാനം മനുസ്സാനം വസേന ഏവ ഏകാദസവിധോ ഹോതി.

൧൮. കാമോവചരതീതി ഏത്ഥ ഏതസ്മിം ഏകാദസവിധേ പദേസേ കാമോ അവചരതി, **ഇതി** തസ്മാ കാരണാ സോ പദേസോ **അസ്സ** കാമസ്സ അനേന കാമേന അഭിലക്ഖിതത്താ കാമാവചരസഞ്ഞിതോ. അഭിലക്ഖിതസദ്ദപ്പയോഗേ തതിയത്ഥേ "അസ്സാ"തി ഛട്ഠീ ഹോതീതി സദ്ദസത്ഥവിദൂ പഠന്തി. സസത്ഥാവചരോ പദേസോ വിയ സത്ഥേ സസന്തി ഹിംസന്തി തേഹീതി സത്ഥാ, സഹ സത്ഥേഹീതി സസത്ഥാ, സസത്ഥാ പുരിസാ അവചരന്തി ഏത്ഥാതി **സസത്ഥാവചരോ**. യഥാ ഹി യസ്മിം പദേസേ സസത്ഥാ പുരിസാ അവചരന്തി, സോ പദേസോ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു ദ്വിപദചതുപ്പദേസു അവചരന്തേസു തേസം ഉപലക്ഖിതത്താ "സസത്ഥാവചരോ"ത്വേവ വുച്ചതി, ഏവം വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു രൂപാവചരാദീസു തത്ഥ അവചരന്തേസു തേസം അഭിലക്ഖിതത്താ അയം പദേസോ "കാമാവചരോ"ത്വേവ വുച്ചതി.

൭൩. യഥാ രൂപഭവോ ഉത്തരപദസ്സ ലോപം കത്വാ രൂപന്തി വുത്തോ, ഏവം തഥാ **സ്വായം** സോ അയം ഏസോ കാമാവചരോ ഉത്തരപദസ്സ ലോപം കത്വാ **കാമോ ഇതി സഞ്ഞിതോ** കാമോ നാമ ഉദീരിതോ പണ്ഡിതേന കഥിതോ.

൭൪. **തസ്മിം കാമേ** ഇദം ചിത്തം തസ്മിം കാമാവചരേ സദാ അവചരതി, **ഇതി** തസ്മാ കാരണാ കാമാവചരം ഇതി ഏവം **കാമഘാതിനാ** കാമാനം വിനാസകേന ബുദ്ധേന കഥിതം. കിഞ്ചാപി ഏതം രൂപാരൂപഭവേസുപി അവചരതി, യഥാ പന സങ്ഗാമേ യേഭുയ്യേന അവചരണതോ "സങ്ഗാമാവചരോ"തി ലദ്ധനാമോ നാഗോ നഗരേ ചരന്തോപി "സങ്ഗാമാവചരോ"ത്വേവ വുച്ചതി, ഥലചരജലചരാ പാണിനോ അഥലേ അജലേ ഠിതാപി "ഥലചരജലചരാ"ത്വേവ വുച്ചന്തി, ഏവം ഇദം അഞ്ഞത്ഥ അവചരന്തമ്പി കാമാവചരമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ആരമ്മണകരണവസേന വാ ഏത്ഥ കാമോ അവചരതീതിപി കാമാവചരം. കാമഞ്ചേസ രൂപാരൂപാവചരേസുപി അവചരതി, യഥാ പന വദതീതി വച്ഛോ, മഹിയം സേതീതി മഹിംസോതി വുത്തേ ന യത്തകാ വദന്തി, മഹിയം വാ സേന്തി, സബ്ബേസം തം നാമം ഹോതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

൭൫. **പടിസന്ധിം ഭവേ കാമേ** കാമഭവസങ്ഖാതേ കാമേ പടിസന്ധിം അവചാരയതി, **ഇതി** തസ്മാ കാമാവചരം . ഇതി ഏവം **വാ** അയം അഞ്ഞോ നയോ. **തത്ര** തസ്മിം കാമാവചരേ **പരിയാപന്നം** അന്തോഗധം, **ഇതി** തസ്മാ കാമാവചരം.

൭൬. **അട്ഠവിധം ചിത്തം** കാമാവചരസഞ്ഞിതം **ഇദം** അട്ഠവിധം ചിത്തം. ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേനേവ പുഞ്ഞകിരിയാ ഏവ തേസം തേസം ഫലാനിസംസാനം വത്ഥൂനി കാരണാനീതി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി, തേസം വസോ, തേന പവത്തതി.

൭൭. ദാനം സീലം ഭാവനാ പത്തിദാനം വേയ്യാവച്ചം ധമ്മദേസനാ അനുമോദനാ ദിട്ഠിജുഭാവോ **സംസുതി** ധമ്മസ്സവനഞ്ച **അപചായോ** അപചായനം, ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പുഞ്ഞാനി ഏവ വത്ഥൂനി പുഞ്ഞവത്ഥൂനി, തേസം പഭേദോ **പുഞ്ഞവത്ഥുപ്പഭേദോ ഞേയ്യോ** പണ്ഡിതേന ജാനിതബ്ബോ.

൭൮-൯. **ഗച്ഛന്തി സങ്ഗഹം ദാനേ** പത്തിദാനാനുമോദനാ ദാനേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, വേയ്യാവച്ചാപചായനാ സീലമയേ പുഞ്ഞേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, ധമ്മദേസനാ ധമ്മസ്സവനം ദിട്ഠിഉജുകാ ഭാവനാമയേ പുഞ്ഞേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, ദസ പുഞ്ഞകിരിയാപി ച തീണി ഏവ സമ്ഭോന്തി.

൮൦. **സബ്ബാനുസ്സതിപുഞ്ഞഞ്ച പസംസാ സരണത്തയം** രതനത്തയഗുണപസംസാ ച ഏതേ ദിട്ഠിജുകമ്മമ്ഹി സങ്ഗയ്ഹന്തി, തസ്മിം സങ്ഗഹപാപുണേ **സംസയോ** സന്ദേഹോ നത്ഥി.

൮൧. **പുരിമാ ചേതനാ** തതോ പുബ്ബഭാഗേ പവത്താ ചേതനാ, **മുഞ്ച**ചേതനാ പച്ചുപ്പന്നാ ചേതനാ, **പര**ചേതനാ പച്ഛാകാലേ പവത്താ ചേതനാ, തിസ്സോപി ചേതനാ ദാനമയേ പുഞ്ഞേ ഹോന്തി. **ഏവന്തി** യഥാ തിസ്സോപി ചേതനാ ദാനമയേ പുഞ്ഞേ ഹോന്തി, ഏവം തഥാ ദാനമയപുഞ്ഞതോ **സേസേസുപി** സീലമയഭാവനാമയേസു തിസ്സോ ചേതനാ പണ്ഡിതോ **ദീപയേ** കഥേയ്യ.

ഹി സച്ചം യദാ പന യോ പുഗ്ഗലോ ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തിം **ആഗമ്മ** പടിച്ച. **പടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തി**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ദേസകാലകല്യാണമിത്താദയോ ഗഹിതാ. **അഞ്ഞം വാ സോമനസ്സഹേതുന്തി അഞ്ഞ**-ഗ്ഗഹണേന സദ്ധാബഹുലതാവിസുദ്ധിദിട്ഠിതാകുസലകിരിയാനിസംസദസ്സിതാസോമനസ്സപടിസന്ധികതാദീനം സങ്ഗഹോ. **അത്ഥി ദിന്നം** ദാനസ്സ ഫലം അത്ഥി. **ആദി**-സദ്ദേന അത്ഥിഹുതാദയോ ഗഹിതാ. **പുരക്ഖത്വാതി** പുരതോ കത്വാ. **പരേഹി അനുസ്സാഹിതോ** അചോദിതോ ദാനാദീനി പുഞ്ഞാനി കരോതി. **ദാനാദീനീ**തി വചനേന ദേയ്യധമ്മം നിസ്സായ പവത്തദാനചേതനാ ഗഹേതബ്ബാ. തദാ **അസ്സ** പുഗ്ഗലസ്സ. സങ്ഖരണം സങ്ഖാരോ, നത്ഥി സങ്ഖാരോ ഏതസ്സാതി അസങ്ഖാരോ, തം ഏവ **അസങ്ഖാരികം,** അപ്പയോഗന്തി അത്ഥോ. **വുത്തനയേനാ**തി വുത്തനയോ നാമ "ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തി"ന്തി വചനം. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ

സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ** നാമ അത്തനോ വാ പവത്തസ്സ പുബ്ബപ്പയോഗസ്സ അധിവചനം, പരസ്സ വാ പവത്തപുബ്ബപ്പയോഗസ്സ അധിവചനം. അയമസ്സ അധിപ്പായോ - യദാ യോ “ദാനാദീനി കരിസ്സാമീ”തി ചിത്തം സമുപ്പാദേത്വാ നാകാസി, പച്ഛാ അത്തനോ പുബ്ബചേതനായ ഉസ്സാഹിതോ കരോതി, തദാ സസങ്ഖാരികം ഹോതി, അത്തനോ പുബ്ബപ്പയോഗേന സഹ പവത്തതീതി അത്ഥോ. **പടിപത്തിദസ്സനേന** പടിപജ്ജിതബ്ബാ സീലാദീഹി പടിപജ്ജന്തി ജാനന്തി ഗച്ഛന്തി വാ നിബ്ബാനം ഏതായാതി പടിപത്തി, തായ ദസ്സനം പടിപത്തിദസ്സനം, തേന. ജാതോ പരിചയോ ഏതേസന്തി **ജാതപരിചയാ**. **സഹസാ**തി വേഗേന. **ചതൂസുപി വികപ്പേസു** ദസ്സേയ്യ.

൧൬. **ദസപുഞ്ഞക്രിയാദീനം വസേന ച ബഹൂനിപി ഭവന്തി** ഏതാനി പന ചിത്താനി ദസപുഞ്ഞകിരിയാദീനം വസേനപി ബഹൂനിപി ഭവന്തി **ഇതി** ഏവം **പകാസയേ** ഭഗവാ പകാസേയ്യ.

൧൭. സത്തരസ സഹസ്സാനി, ദ്വേ സതാനി അസീതി ച;
കാമാവചരപുഞ്ഞാനി, ഭവന്തീതി വിനിദ്ദിസേതി. -

കാമാവചരപുഞ്ഞാനി സത്തരസ സഹസ്സാനി ച ദ്വേ സതാനി ച അസീതി ച ഭവന്തി, **ഇതി** വചനം **വിനിദ്ദിസേ** ആചരിയോ കഥേയ്യ.

ദസപുഞ്ഞക്രിയാവത്ഥു, ഛദ്വാരാധിപതീഹി ച;
കായാദീഹി ച തീഹേവ, ഹീനാദീഹി ച തീഹി തു.

ദ്വീസു ഭവേസു കാമഭവരൂപഭവേസു. **പടിപദാദിഭേദതോ** ദുക്ഖാപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം, ദുക്ഖാപടിപദം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞം, സുഖാപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം, സുഖാപടിപദം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞം. **രൂപാവചരഭാവനാപുഞ്ഞവസപ്പവത്തം** രൂപാവചരേ പവത്തസ്സ ഭാവനാപുഞ്ഞസ്സ വസേന പവത്തം **രൂപാവചരൂപപത്തിനിപ്ഫാദകം** രൂപാവചരേ ഉപപത്തിയാ പടിസന്ധിയാ നിപ്ഫാദകം ഹോതി.

സവത്ഥുകാവത്ഥുകഭേദതോതി അരൂപാവചരം യദാ കാമരൂപേ ജായതി, തദാ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ജായതി, ഇതി തസ്മാ സവത്ഥുകം നാമ ജാതം. യദാ അരൂപേ ജായതി, തദാ ഹദയവത്ഥും അനിസ്സായ ജായതി, ഇതി തസ്മാ അവത്ഥുകം നാമ ജാതം.

ആകാസാനഞ്ചായതനസ്സ **കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം** ആരമ്മണം. വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസ്സ **തത്ഥ പവത്തവിഞ്ഞാണം,** തസ്മിം കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തം വിഞ്ഞാണം ചിത്തം ആരമ്മണം ഹോതി. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ **തസ്സ അപഗമോ** തസ്സ ആകാസാനഞ്ചായതനസ്സ അപഗമോ അഭാവോ വോഹാരോ ആരമ്മണം ഹോതി. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം** ആരമ്മണം ഹോതി.

രൂപേ സഞ്ഞാ **രൂപസഞ്ഞാ**. സഞ്ഞാസീസേന ചിത്തമ്പി ഗഹിതം. **സമതിക്കമാ** കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസസമതിക്കമനേന. പടിഘേ ദ്വാരാരമ്മണാനം സങ്ഘട്ടനേ പവത്താ സഞ്ഞാ പടിഘസഞ്ഞാ. ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം അധിവചനം. താസം **പടിഘസഞ്ഞാനം** ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം **അത്ഥങ്ഗമാ** അത്ഥങ്ഗമേന. നാനാ അത്താ സഭാവോ ഏതസ്സാതി നാനത്തം, ആരമ്മണം, നാനത്തേ നാനാസഭാവേ പവത്താ സഞ്ഞാ **നാനത്തസഞ്ഞാ,** നാനാ അത്താ സഭാവോ ഏതിസ്സാതി വാ നാനത്താ, സായേവ സഞ്ഞാ **നാനത്തസഞ്ഞാ,** കാമാവചരസഞ്ഞാതി അത്ഥോ. താസം **നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ** അമനസികാരേന.

നിയതാനിയതവത്ഥുകഭേദതോതി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ നിയതവത്ഥുകോ. കസ്മാ? കാമരൂപേസുയേവ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനതോ. ഇതരേ പന തയോ മഗ്ഗാ അനിയതവത്ഥുകാ. കസ്മാ? കാമരൂപേസു ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ജായന്തി, അരൂപേ ഹദയവത്ഥും അനിസ്സായ ജായന്തി, തസ്മാ അനിയതവത്ഥുകാ. **തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹീ**തി സുഞ്ഞതഅനിമിത്തഅപ്പണിഹിതസങ്ഖാതേഹി തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹി.

യസ്സ സംവിജ്ജന്തി, തം പുഗ്ഗലം വട്ടസ്മിം സംയോജേന്തി ബന്ധന്തീതി സംയോജനാ. സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസായേവ സംയോജനാ സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനാ, തേസം പഹാനം സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനപ്പഹാനം, തം കരോതീതി **സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനപ്പഹാനകരം,** സോതാപത്തിമഗ്ഗചിത്തം. മാനോപി ഏകദേസതോ അപായഗാമികോയേവ പഹിയ്യതേ. സോതാപത്തിമഗ്ഗേന നിസ്സേസതോ ന പഹിയ്യതേ. സേസകിലേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഉദ്ധച്ചം പന ഏകദേസതോപി അപായഗാമികമ്പി ന പഹിയ്യതി. സകദാഗാമിമഗ്ഗചിത്തം രാഗദോസമോഹാനം തനുത്തകരം. സോതാപത്തിമഗ്ഗേന നാസിതസംയോജനാനം പഹാനം കസ്മാ ന വുത്തന്തി ചേ? പഠമമഗ്ഗതോ ദുതിയമഗ്ഗസ്സ മഹന്തത്താ പഠമമഗ്ഗേന നാസിതാ സംയോജനാ ദുതിയമഗ്ഗേന നാസിതാതി പഞ്ഞായതി, ഇതി യസ്മാ, തസ്മാ ന വുത്തം. തതിയചതുത്ഥമഗ്ഗേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം ലോകുത്തരചിത്തേ. **ഏകേക**ന്തി വിച്ഛാവസേന വുത്തം. **മഗ്ഗാനുരൂപ**ന്തി വചനം പഠമമഗ്ഗസ്സ പഠമഫലഞ്ച അനുരൂപന്തി വിഞ്ഞാപനത്ഥം.

൨൭. **കാമേ അട്ഠേവ** കാമാവചരേ അട്ഠ ഏവ ചിത്താനി, **രൂപേ** രൂപഭവേ **പഞ്ച** ചിത്താനി, അരൂപിസു **ചത്താരി** ചിത്താനി, **അനുത്തരാനി** ലോകുത്തരചിത്താനി ചത്താരി, **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **കുസലാനി** ചിത്താനി ഏകവീസതി ഹോന്തി.

൨൮. **കുസലാകുസലാപഗതേന സതാ മുനിനാ** കുസലതോ, അകുസലതോ ച അപഗതേന സതാ സതിസമ്പന്നേന കുസലേ **കുസലേന** ഛേകേന **വസിനാ** പഞ്ചവസീഹി സമന്നാഗതേന **യം** കുസലചിത്തം **ചതുഭൂമിഗതം** ചതൂസു ഭൂമീസു പവത്തം **സകലം** സബ്ബം **ലപിതം** കഥിതം, തം കുസലചിത്തം **മയാപി** ബുദ്ധദത്താചരിയേന **ലപിതം** കഥിതം.

നിയതാനിയതവത്ഥുവസേനാതി പടിഘസമ്പയുത്തദ്വയം കാമേയേവ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ജായതി, അഞ്ഞഭൂമീസു ന ജായതി, തസ്മാ നിയതവത്ഥുകം ഹോതി. ഇതരാനി പന അകുസലാനി കാമരൂപേസു ഉപ്പജ്ജനകാലേ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ജായന്തി, അരൂപേ ഹദയവത്ഥും അനിസ്സായ ജായന്തി, തസ്മാ അനിയതവത്ഥുകാനി, തേന. **പടിസന്ധിജനകാജനകവസേന ചാ**തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം പടിസന്ധിം ന ജനേതി. യദി പടിസന്ധിം ജനേയ്യ, അപായേസുയേവ ജനേയ്യ. കസ്മാ? സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ഏകദേസതോ അപായഗാമികമ്പി ന ജഹിതം, സബ്ബം ന ജഹിതന്തി അത്ഥോ. സോപി മഗ്ഗോ അപായഗാമീ ന ഹോതി. അഞ്ഞേ പന കിലേസാ ഏകദേസവസേന അപായഗാമികാ ജഹിതാ, തേന പഠമമഗ്ഗേനാതി തസ്മാ ന ജനേതി. ഏകാദസവിധം പന പടിസന്ധിം ജനേതി, തേന.

ദിട്ഠമങ്ഗലാദീനീതി ആദി-സദ്ദേന സുതമങ്ഗലാദീനി ഗഹിതാനി. **സാരതോ** ഉത്തമതോ **പച്ചേതി** സദ്ദഹതി. സഭാവതിക്ഖേന സഭാവോ തിക്ഖോ ഏതസ്സാതി സഭാവതിക്ഖം, തേന **സഭാവതിക്ഖേന**.

അസ്സ പന പടിഘസമ്പയുത്തസ്സ **പാണാതിപാതാദീസു** അകുസലകമ്മേസു തിക്ഖപ്പവത്തികാലേ അസങ്ഖാരികസ്സ ഉപ്പത്തി, മന്ദപ്പവത്തികാലേ സസങ്ഖാരികസ്സ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ.

തസ്സ മോമൂഹസ്സ.

ദുക്ഖവിസേസസ്സ ദുക്ഖനാനത്തസ്സ.

൩൦. ലോഭമൂലവസേന **അട്ഠ** ചിത്താനി, ദോസമൂലവസാ **ദുവേ** ചിത്താനി, മോഹമൂലവസേന **ദ്വേ** ചിത്താനി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന അകുസലാനി ദ്വാദസപ്പകാരാനി **സിയും** ഭവേയ്യും.

൩൧. യം പാപമാനസം യം അകുസലചിത്തം **പാപാപാപേസു** പാപഅപാപേസു കുസലാകുസലേസു **അപാപേന** അപ്പവത്തേന പാപാപാപപ്പഹീനേന **വുത്തം** ഈരിതം കഥിതം, **തം പാപമാനസം** തം അകുസലചിത്തം മയാ **സമുദാഹടം** കഥിതം.

യഥാ പനസ്സ യഥാ പന അസ്സ വിപാകസ്സ കുസലം **ദാനാദിവസേന** ദാനാദീനം ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം വസേന ഛസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി, **ഇദം** വിപാകചിത്തം തഥാ **ന** പവത്തതി. **ഹി** സച്ചം **ഇദം** വിപാകം പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിതദാരമ്മണവസേന **പരിത്തധമ്മപരിയാപന്നേസു** കാമാവചരധമ്മന്തോഗധേസു ഛസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച വിസേസേ അസതിപി കുസലസമ്പയുത്തധമ്മതോ അസ്സ വിപാകസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച നാനത്തേ അസതിപി ഇദം വിപാകം **ആദാസതലാദീസു** ധമ്മജാതേസു മുഖനിമിത്തം വിയ നിരുസ്സാഹം. അയമസ്സാധിപ്പായോ - യഥാ ആദാസതലേ മുഖനിമിത്തം മുഖേ ചലിതേ ചലതി, അചലിതേ ന ചലതി, മുഖസ്സ കാരണം വിനാ മുഖനിമിത്തസ്സ വിയ കാരണം നത്ഥി, ഏവം കുസലകാരണാ വിപാകസ്സ അഞ്ഞം കാരണം നത്ഥി, നിരുസ്സാഹം വിപാകം.

൩൨. കാമാവചരദേവാനം മനുസ്സാനം ഇമേ അട്ഠ മഹാവിപാകാ **ദുഹേതുകതിഹേതുകാനം** കാമാവചരദേവാനം, മനുസ്സാനഞ്ച പടിസന്ധിയോ ഭവന്തി.

൩൩-൪. തതോ പരം പവത്തിയം യാവതായുകം ഭവങ്ഗം ഹുത്വാ **ബലവാരമ്മണേ** അതിമഹന്തവിഭൂതാരമ്മണേ തദാരമ്മണഞ്ച ഹുത്വാ തതോ പരം മരണകാലസ്മിം ചുതി ഹുത്വാ പവത്തന്തി , **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ചതൂസു ഠാനേസു **വിപച്ചന്തി** വിപാകഭാവേന ജായന്തി.

൩൫. സഭൂമികുസലേഹേവ **മഹാപാകാ** സമാ വിനാ മഹാപാകാ **കമ്മദ്വാരം** കമ്മകാരണം വിനാ, കമ്മഞ്ച മഹാപുഞ്ഞാനം കിരിയവത്ഥുകം **വിനാ** വജ്ജേത്വാ **സഭൂമികുസലേഹേവ** അത്തനോ ഭൂമിയം പവത്തേഹി കുസലേഹി ഏവ **സമാ** സദിസാ. കമ്മദ്വാരം നാമ കായവിഞ്ഞത്തികമ്മദ്വാരം, വചീവിഞ്ഞത്തികമ്മദ്വാരം, ഭവങ്ഗസങ്ഖാതം മനോദ്വാരം, ഇതി തിവിധം കമ്മദ്വാരം കമ്മകാരണം. കമ്മം നാമ അട്ഠകാമാവചരകുസലചേതനാ ഇധ അധിപ്പേതാ.

൩൬. പാകാ കുസലവിപാകാ അവിഞ്ഞത്തിജനത്താ ച വിഞ്ഞത്തി ച വിഞ്ഞത്തി ച വിഞ്ഞത്തിവിഞ്ഞത്തിയോതി വത്തബ്ബേ സരൂപേകസേസം കത്വാ "വിഞ്ഞത്തീ"തി വുത്തം, താ ജനേന്തീതി വിഞ്ഞത്തിജനാ, ന വിഞ്ഞത്തിജനാ അവിഞ്ഞത്തിജനാ, തേസം ഭാവോ അവിഞ്ഞത്തിജനത്തം. തസ്മാ **അവിഞ്ഞത്തിജനത്താ** കായവിഞ്ഞത്തിവചീവിഞ്ഞത്തിസങ്ഖാതാനം കമ്മദ്വാരാനം അജനകത്താ മനോദ്വാരസങ്ഖാതസ്സ കമ്മദ്വാരസ്സ വസേന ച അപ്പവത്തനതോ **അവിപാകസഭാവതോ** ച അകമ്മഭാവതോ ച **അപ്പവത്തനതോ ചേവ** പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന അപ്പവത്തനതോ ചേവ പുഞ്ഞേഹി **നോ സമാ** അസദിസാ.

൩൭-൯. പരിത്താരമ്മണത്താ ഹി തേസമേകന്തതോ തേസം വിപാകാനം ഏകന്തതോ പരിത്താരമ്മണത്താ കാമാവചരാരമ്മണത്താ **തേസു** വിപാകേസു സത്തപഞ്ഞത്തികാരമ്മണാ **കരുണാമുദിതാ കദാചി** കിസ്മിഞ്ചി കാലേ ന ജായന്തി, **തഥാ** ഏവം തിസ്സോ പന വിരതിയോ **ഏതേസു** വിപാകേസു ന ജായന്തി, **ഹി** കസ്മാ കാരണാ ന ജായന്തി, പഞ്ച സിക്ഖാപദാ **കുസലാതി** കുസലാ നാമാതി സത്ഥുനാ വുത്താ യസ്മാ കാരണാ, തസ്മാ ന ജായന്തി. **തഥാധിപതിനോപേത്ഥ തഥാ** ഏവമേവ ചത്താരോ **അധിപതിനോപി** ഏതേസു വിപാകേസു ന സന്തി. കസ്മാ ? **ഛന്ദാദീനി** ധമ്മജാതാനി പുരേതരം കത്വാ അനുപ്പജ്ജനതോ ന സന്തി, **ഇതി** വചനം **വിനിദ്ദിസേ** ആചരിയോ കഥേയ്യ.

൪൦. അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാനം പന പുഞ്ഞതോ വിപാകേസു അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാനം പുഞ്ഞതോ കുസലതോ ആഗമനവസേന ഞേയ്യം. തത്ഥ ഏകച്ചാനം ആചരിയാനം മതേന മുഖേ ചലിതേ ആദാസതലേ മുഖനിമിത്തചലനം വിയ

അസങ്ഖാരസ്സ കുസലസ്സ വിപാകോ അസങ്ഖാരോ ഹോതി, സസങ്ഖാരസ്സ കുസലസ്സ വിപാകോ സസങ്ഖാരോ ഹോതി, ഏവം ആഗമനവസേന ഞേയ്യം. **പച്ചയതോ ചേവ ഞേയ്യം** തത്ഥ ഏകച്ചാനം ആചരിയാനം മതേന ബലവന്തേഹി വിഭൂതേഹി പച്ചയേഹി കമ്മാദീഹി ഉപ്പന്നോ അസങ്ഖാരോ ദുബ്ബലേഹി സസങ്ഖാരോതി ഏവം പച്ചയവസേന വിഞ്ഞേയ്യം ജാനിതബ്ബം.

൪൧-൨. ഹീനാദീനം പുഞ്ഞാനം വിപാകത്താ ഹീനാദയോ വിപാകാ **പുഞ്ഞവാദിനാ** ജിനേന പരിദീപിതാ ഭവന്തി, **ഇതി** ഏവം ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന പവത്തം ഇദം അട്ഠവിധം ചിത്തം ഏകന്തേന സവത്ഥുകം കാമലോകസ്മിം ജായതേ, **അഞ്ഞത്ഥ പന** അഞ്ഞാസു ഭൂമീസു ന ജായതേ.

വിഞ്ഞാണപഞ്ചകം നിയതാരമ്മണന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ രൂപമേവ ആരമ്മണം, ന സദ്ദാദയോ. സേസത്തയം യദാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ഗഹിതം ആരമ്മണം കരോതി, തദാസ്സ രൂപം ആരമ്മണം ഹോതി. യദാ സോതവിഞ്ഞാണേന ഗഹിതം, തദാസ്സ സദ്ദോ ആരമ്മണോ ഹോതി. യദാ ഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണേഹി ഗഹിതാനി ആരമ്മണാനി കരോന്തി, തദാസ്സ ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണാനി ഹോന്തി. മനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയം യദാ തദാരമ്മണം ഹോതി, തദാ ഛആരമ്മണം ഹോതി, ഏവം അനിയതാരമ്മണം ഹോതി.

രൂപാരമ്മണായ കിരിയാമനോധാതുയാ അപഗമോ പദട്ഠാനം ആസന്നകാരണം ഏതസ്സാതി **അപഗമപദട്ഠാനം,** തായ ആവജ്ജനം കത്വാ ഠിതായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദസ്സനകിച്ചം കരീയതീതി അത്ഥോ. **തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനം** സമ്പടിച്ഛനഭാവേന ഗയ്ഹാകാരം. **സന്തീരണാദിരസാ** സോമനസ്സയുത്താ മനോവിഞ്ഞാണധാതുസന്തീരണതദാരമ്മണരസാ, ഉപേക്ഖായുത്താ പന സന്തീരണതദാരമ്മണപടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിരസാ, **തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ** സന്തീരണാദിഭാവേന ഗയ്ഹാകാരം.

൪൩. കാമാവചരപുഞ്ഞസ്സ കാമാവചരകുസലസ്സ സോളസ വിപാകാ ഹോന്തി. ഇതി യം വചനം വുത്തം, **തം** വചനം **തിഹേതുകപുഞ്ഞസ്സ** ഉക്കട്ഠസ്സ വസേന ആചരിയോ **പരിദീപയേ**. അയമേത്ഥ അത്ഥോ - ഛന്ദാധിപതേയ്യാദീനം വസേന ഉക്കട്ഠതിഹേതുകകുസലം കാമസുഗതിയം തിഹേതുകപടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തേ അട്ഠ അഹേതുകകുസലവിപാകാനി, അട്ഠ മഹാകുസലവിപാകാനീതി സോളസ പാകാനി നിപ്ഫാദേതി.

൪൪. കുസലാനുഗതം കത്വാ ഭാജിതം കിം മഹഗ്ഗതം വിപാകചിത്തം **കുസലാനുഗതം** കുസലം അനുഗതം കത്വാ മഹഗ്ഗതകുസലചിത്തേന സമാനം കത്വാ ഭഗവതാ **ഭാജിതം** ദേസിതം. **കിം** കേന കാരണേന? **കാമാവചരപുഞ്ഞംവ** കാമാവചരകുസലം ഇവ അസമാനഫലം നത്ഥി **യതോ** യസ്മാ കാരണാ, തസ്മാ വിപാകം കുസലാനുഗതം കത്വാ ഭഗവതാ ഭാജിതം ദേസിതം. **കാമാവചരപുഞ്ഞംവാതി** യഥാ അട്ഠവിധേസു കാമാവചരകുസലേസു ഉക്കട്ഠതിഹേതുകകുസലം കാമസുഗതിയം തിഹേതുകപടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തേ സോളസ കുസലവിപാകാനി നിപ്ഫാദേതി, തിഹേതുകഓമകഞ്ച ദുഹേതുകഉക്കട്ഠഞ്ച കാമസുഗതിയം ദുഹേതുകപടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തേ തിഹേതുകവിരഹിതാനി അഹേതുകദുഹേതുകസങ്ഖാതാനി വിപാകാനി നിപ്ഫാദേതി, ദുഹേതുകഓമകം പന കാമസുഗതിയം അഹേതുകപടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തേ അട്ഠ അഹേതുകവിപാകാനി നിപ്ഫാദേതി, ഏവം കാമാവചരപുഞ്ഞം അസമാനഫലംവ ഹോതി.

൪൫. ഗജാദീനം ഛായാ ഗജാദിസദിസാ ഹോതി യഥാ, ഏവം മഹഗ്ഗതവിപാകം **സബ്ബഥാ** സബ്ബപകാരേന അത്തനോ കുസലേഹേവ സമാനം ഹോതി.

൪൬-൭. കാമാവചരപുഞ്ഞംവ നാപരാപരിയവേദനം ഇദം മഹഗ്ഗതകുസലം കാമാവചരപുഞ്ഞംവ അപരാപരിയവേദനം അപരസ്മിം ഭവേ ഫലദായകം **ന** ഹോതി, ഝാനാ അപരിഹീനസ്സ **ഭവഗാമിനോ** പടിസന്ധിഗാമിനോ സത്തസ്സ കുസലാനന്തരംയേവ

ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, ഇതി ച ഞാപനത്ഥം **ഏതസ്സ** മഹഗ്ഗതവിപാകസ്സ **കുസലാനുഗതം** കുസലാനുഗമനം ഭഗവതാ **കതം**.

ർവ്വ. **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം മഹഗ്ഗതവിപാകേ പടിപദാക്കമോ തേസഞ്ച ഹീനാദീനം ഭേദതോ **ഝാനാഗമനതോ** മഹഗ്ഗതകുസലഝാനസ്സ ആഗമനവസേന **വിഭാവിനാ** പണ്ഡിതേന വേദിതബ്ബോ.

ർൻ. ഏത്ഥ വിപാകേ ഛന്ദാദി**അധിപതീനം** അഭാവോ, അയമേവ വിസേസതോ കുസലതോ അയം ഏവ വിസേസോ, സേസം സബ്ബപകാരം അവിസേസേന കുസലേന സമം **മതം** കഥിതം ഭഗവതാ.

൭൦. സുഞ്ഞതം അനിമിത്തന്തി, തഥാപണിഹിതന്തിപി സുഞ്ഞതം അനത്താ, അനിമിത്തം അനിച്ചം, അപ്പണിഹിതം ദുക്ഖം **ഇതി** ഏതാനി തീണി നാമാനി **മഗ്ഗസ്സ അനന്തരേ** ചതുബ്ബിധസ്സ മഗ്ഗസ്സ അനന്തരേ ചതുബ്ബിധേ **ഫലേ** ഹോന്തി.

൭൧. ലബ്ഭന്തി പരഭാഗസ്മിം മഗ്ഗാനന്തരേ പവത്തഫലതോ അഞ്ഞസ്മിം കാലേ **വളഞ്ജനഫലേസു** ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനകാലേസു ഏതാനി തീണി നാമാനി ന ലബ്ഭന്തേ, ഫലേഹി **വിപസ്സനാവസേനേവ** അനത്തഅനിച്ചദുക്ഖസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം വിപസ്സനാനം വസേന ഏവ താനി തീണി നാമാനി ലബ്ഭരേ ഫലേഹി ലബ്ഭന്തേ.

൭൨. ഹോന്തി സാധിപതീനേവ ലോകുത്തരഫലാനി തു ഏകന്തതോ സാധിപതീനി ഏവ ഹോന്തി, ലോകുത്തരഫലാനി ഠപേത്വാ അഞ്ഞസ്മിം വിപാകേ അധിപതീ നത്ഥി.

൭൩. മഗ്ഗോ അത്തനോ മഗ്ഗഭാവേന മഗ്ഗോ നാമ വുച്ചതേ ഭഗവതാ. ഫലം **മഗ്ഗം ഉപാദായ** അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗം നിസ്സയം കത്വാ മഗ്ഗോ നാമ **ഇതി** വചനം വുച്ചതേ ഭഗവതാ.

൭൪. ഇമേ സത്ത അകുസലവിപാകാ. ഗാവോ ചരന്തി ഏത്ഥാതി ഗോചരോ, തസ്സദിസത്താ ഗോചരോ ആരമ്മണന്തി അത്ഥോ, അനിട്ഠോ ച അനിട്ഠമജ്ഝത്തോ ച അനിട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്താ, തേയേവ ഗോചരോ അനിട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തഗോചരോ, തസ്മിം **അനിട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തഗോചരേ വത്തരേ** വത്തന്തി. **സുഖാദിത്തയയുത്താ തേ** തേ അട്ഠ അഹേതുകകുസലവിപാകാ സുഖാദിത്തയയുത്താ സുഖസോമനസ്സഉപേക്ഖാവേദനാഹി സഹഗതാ. **ദുക്ഖുപേക്ഖായുതാ ഇമേ** ഇമേ സത്ത അഹേതുകഅകുസലവിപാകാ ദുക്ഖുപേക്ഖാവേദനാഹി സഹഗതാ.

൭൫. ഏവം ഛത്തിംസധാ പാകം പാകസാസനപൂജിതോ സുഗതോ. കിം വിസിട്ഠോ? പാകം നാമ അസുരം, തം സാസതി, പാകേന അത്തനോ പുഞ്ഞഫലേന ദേവേ അനുസാസതീതി വാ പാകസാസനോ, കോ സോ? സക്കോ. തേന പാകസാസനേന പൂജിതോ **സവിപാകാവിപാകേസു** കുസലവിപാകകിരിയേസു **കുസലോ** ഛേകോ **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **പാകം** ചിത്തം ഛത്തിംസപ്പകാരം **അബ്രവി** അവോച.

അനുളാരേസൂതി ഖുദ്ദകേസു. **തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ** ഛളാരമ്മണവിജാനനഗയ്ഹാകാരാ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ ഗതി വിയ ഗതി ഏതിസ്സാതി **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗതികാ**.

൭൬. സോമനസ്സയുത്താനട്ഠ , കുസലാകുസലാനി ച സോമനസ്സയുത്താനി അട്ഠ കുസലാകുസലാനി ച, ക്രിയതോ പന പഞ്ച **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ഹാസചിത്താനി തേരസ.

൭൭. പുഥുജ്ജനാ ഹസന്തേത്ഥ ഏത്ഥ ഏതേസു തേരസചിത്തേസു പുഥുജ്ജനാ പന അട്ഠഹി ചിത്തേഹി ഹസന്തി . **സേഖാ** സത്ത അരിയാ ഛഹി ചിത്തേഹി ഹസന്തി. **അസേഖാ** ഖീണാസവാ **പഞ്ചഹി** ചിത്തേഹി ഹസന്തി.

കുസലാനി പന രൂപാരൂപകുസലാനി സേഖപുഥുജ്ജനാനം ഉപ്പജ്ജന്തി. **ഇമാനി** രൂപാരൂപകിരിയാനി ഖീണാസവാനം ഭാവനായേവ കാരോ ഭാവനാകാരോ, തസ്സ വസോ ഭാവനാകാരവസോ, തേന പവത്താനി. **താനി** രൂപാരൂപകുസലാനി ഭാവനാപുഞ്ഞവസപ്പവത്താനി ഭാവനാകുസലവസേന പവത്താനി. **ഇമേസം** രൂപാരൂപകിരിയാനം **തേസഞ്ച** രൂപാരൂപകുസലാനം അയമേവ വിസേസോ.

൭൮-൯. യാ പുഥുജ്ജനകാലസ്മിം, അഭിനിബ്ബത്തിതാ പന പുഥുജ്ജനകാലസ്മിം പുഥുജ്ജനഭാവട്ഠിതേന യോഗിനാ അഭിനിബ്ബത്തിതാ **യാ** രൂപാരൂപസമാപത്തി, **സാ** രൂപാരൂപസമാപത്തി സോ യോഗീ **ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു** ഹുത്വാ **നം** രൂപാരൂപസമാപത്തിം **യാവ** യത്തകം കാലം ന സമാപജ്ജതേ, **താവ** തത്തകേന കാലേന തസ്സ ഖീണാസവഭിക്ഖുനോ **കുസലാ ഏവ** രൂപാരൂപകുസലാ ഏവ ഹോതി. ഖീണാസവേന **സാ** രൂപാരൂപസമാപത്തി **സചേ** യദി **സമാപന്നാ** സമാപജ്ജിതാ, **ക്രിയാ** രൂപാരൂപകിരിയാ ഹോതി.

൮൦. ഏകാദസവിധം കാമേ കാമാവചരേ കിരിയചിത്തം ഏകാദസവിധം, **രൂപേ** രൂപാവചരേ പഞ്ച, അരൂപിസു ചത്താരി ഇതി സബ്ബാനി ക്രിയചിത്താനി വീസതി.

൮൧. ലോകുത്തരക്രിയചിത്തം, പന കസ്മാ ന വിജ്ജതി? മഗ്ഗസ്സ ഏകചിത്തക്ഖണികത്താ ന വിജ്ജതി. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - ചതുമഗ്ഗട്ഠോ ഖീണാസവോ നാമ ന ഹോതി, മഗ്ഗാനന്തരമേവ ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, മഗ്ഗോപി ഏകചിത്തക്ഖണികോ യദി ചിത്തം ബഹുചിത്തക്ഖണികം, ഫലസമങ്ഗിനോ ഖീണാസവസ്സപി മഗ്ഗചിത്തം ഭവേയ്യ, ഏവം സതി ലോകുത്തരകിരിയചിത്തം ഭവേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

൮൨. ക്രിയാക്രിയാപത്തിവിഭാഗദേസകോ കരണം ക്രിയം, **ക്രിയം** നാമ വിനയപരിയായേന അകത്തബ്ബസ്സ കരണം, ന കരണം അക്രിയം, **അക്രിയം** നാമ വിനയപരിയായേന കത്തബ്ബസ്സ അകരണം, ആപജ്ജനം ആപത്തി, ക്രിയായ കരണേന ആപത്തി ക്രിയാപത്തി, അക്രിയായ അകരണേന ആപത്തി അക്രിയാപത്തി, ക്രിയാപത്തി ച അക്രിയാപത്തി ച ക്രിയാപത്യാക്രിയാപത്തിയോ, ഏകസ്സ **ആപത്തി**-സദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ “ക്രിയാക്രിയാപത്തിയോ”തി വുത്തം, താസം വിഭാഗോ ക്രിയാക്രിയാപത്തിവിഭാഗോ, ദേസേതീതി ദേസകോ, തസ്സ ദേസകോ **ക്രിയാക്രിയാപത്തിവിഭാഗദേസകോ**. ണ്വു-തു-പച്ചയേസു പരേസു കമ്മത്ഥേ ഛട്ഠീ ഹോതീതി വദന്തി. ജിനോ കിം വിസിട്ഠോ? ക്രിയാക്രിയാപത്തിവിഭാഗദേസകോ **ഹിതാഹിതാനം സക്രിയാക്രിയാരതോ** ഹിതസ്സ സക്രിയായ രതോ, അഹിതസ്സ അക്രിയായ രതോ, യം ക്രിയാക്രിയം, **ക്രിയം** നാമ ക്രിയചിത്തം, **അക്രിയം** നാമ കുസലാകുസലവിപാകചിത്തം ഇച്ഛന്തി ഏകേ. തം ന. കസ്മാ? കുസലാധികാരേ “കുസലം മുനിനാ ലപിതം” അകുസലാധികാരേ “പാപമാനസം പാപാപാപേസ്വപാപേന വുത്തം” വിപാകാധികാരേ “പാകം സുഗതോ അബ്രവീ”തി വത്വാ പുന ക്രിയാധികാരേ “കുസലാകുസലവിപാകാനി അവോചാ”തി വചനസ്സ വത്തബ്ബാഭാവതോ. തേന വാസ്സ ക്രിയാക്രിയം ഏതസ്സാതി **ക്രിയാക്രിയം,** ക്രിയാക്രിയസഭാവന്തി അത്ഥോ. അയമേവ സാരതോ പച്ചേതബ്ബോ. യം ക്രിയാക്രിയം ചിത്തം ക്രിയാക്രിയാസഭാവം **അവോച** ദേസേസി, **തം ക്രിയാക്രിയം** ക്രിയാക്രിയസഭാവം മയാ **സമീരിതം,** സമ്മാ പകാരേന ഈരിതം കഥിതം.

൮൩. ഏകൂനനവുതി സബ്ബേ, ചിത്തുപ്പാദാ മഹേസിനാ ലോകുത്തരേ അട്ഠ കത്വാ ഏകൂനനവുതി സബ്ബേ ചിത്തുപ്പാദാ **മഹേസിനാ** തഥാഗതേന **സമാസതോ** സങ്ഖേപതോ നിദ്ദിട്ഠാ.

൮൪. പിടകേ അഭിധമ്മസ്മിം, യേ ഭിക്ഖൂ പാടവത്ഥിനോ അഭിധമ്മപിടകേ പടുനോ ഭാവോ പാടവം, തേന അത്ഥോ പാടവത്ഥോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **പാടവത്ഥിനോ,** ഛേകഭാവത്ഥികാ യേ ഭിക്ഖൂ, **തേഹി** ഭിക്ഖൂഹി **അയം** അഭിധമ്മാവതാരോ **ഉഗ്ഗഹേതബ്ബോ** സിക്ഖിതബ്ബോ പുനപ്പുനം ചിന്തിതബ്ബോ.

൩൩. യേ ജനാ തസ്സങ്കാസേന തംസന്നിഭേന അഭിധമ്മാവതാരേന **അഭിധമ്മമഹോദധിം** മഹാസാഗരസന്നിഭം അഭിധമ്മം തരന്തി, തേ ഇമം ലോകം പരലോകഞ്ച തരന്തി. **ഇതീ**തി പരിസമാപനേ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ചിത്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമോ പരിച്ഛേദോ.

൨. ദുതിയോ പരിച്ഛേദോ

ചേതസികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൭. ചിത്താനന്തരമുദ്ദിട്ഠാ , യേ ച ചേതസികാ മയാ യേ ച ചേതസികാ ചിത്താനന്തരം മയാ ഉദ്ദിട്ഠാ, ഇതോ പരം ഇദാനി **തേസം** ചേതസികാനം വിഭാജനം കരിസ്സാമി അഹം.

ഇമേസു പന കരുണാമുദിതാവസേന ഭാവനാകാലേ കരുണാപുബ്ബഭാഗോ വാ, അപ്പനാപത്തായ കരുണായ പുബ്ബഭാഗോ, തസ്മിം പുബ്ബഭാഗേ, കരുണാതോ പുബ്ബഭാഗേ കാമാവചരചിത്തേതി അത്ഥോ. ഏകാ കരുണാ ഉപ്പജ്ജതി. മുദിതാപുബ്ബഭാഗേ വാ അപ്പനാപത്തായ മുദിതായ പുബ്ബഭാഗേ ഏകാ മുദിതാ ഉപ്പജ്ജതി. ഇമിനാ കാമാവചരചിത്തേന യോഗീ മിച്ഛാകമ്മന്താദീഹി ധമ്മേഹി വിരമതി. **രമു**-ധാതു കീളായം, **വി**-സദ്ദോ വിരമണത്ഥോ.

൬൮. ആദിനാ പുഞ്ഞചിത്തേന, തേത്തിംസ നിയതാ മതാ ആദിനാ പുഞ്ഞചിത്തേന പഠമമഹാകുസലചിത്തേന സഹ നിയതാ **തേത്തിംസ** ചേതസികാ ഭഗവതാ മതാതി, അഥ വാ കരുണാമുദിതാ അനിയതാ **ഏകേന** ധമ്മേന സഹ **ചതുത്തിംസ** ധമ്മാ ഭവന്തി.

൬൯. കസ്മാ പനേത്ഥ മേത്താ ച, ഉപേക്ഖാ ച ന ഉദ്ധടാ ഏത്ഥ ഏതേസു യേവാപനകധമ്മേസു, നിദ്ധാരണം, മേത്താ ച ഉപേക്ഖാ ച **ധമ്മരാജേന** സത്ഥുനാ **ന ഉദ്ധടാ** ന വുത്താ കസ്മാ കാരണാ.

൭൦. അബ്യാപാദേന മേത്താപി അബ്യാപാദേന മേത്താ ഗഹിതാ, **ഉപേക്ഖാതി** തത്രമജ്ഝത്തതായ ച ഗഹിതാ **യസ്മാ** കാരണാ, തസ്മാ ഉഭോപേതാ ഭഗവതാ ന ഗഹിതാ.

൭൧. കസ്മാ യേവാപനാ ധമ്മാ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ സബ്ബേ തേ **യേവാപനാ ധമ്മാ** യേവാപനനാമകാ പാളിയം സരൂപേന ഏവ. ബന്ധതി സ്നേഹേന ഏതസ്മിന്തി ബന്ധു, ആദിച്ചസ്സ ബന്ധു ആദിച്ചബന്ധു, തേന **ആദിച്ചബന്ധുനാ** ബുദ്ധേന **ന ച ഉദ്ധടാ** ന ദേസിതാ.

൭൨. കസ്മാ കാരണാ? **യസ്മാ അനിയതാ കേചി** യേവാപനകാ അനിയതാ, **യസ്മാ** കാരണാ **രാസിം** ദുകവഗ്ഗാദിരാസിം **ന ഭജന്തി** ന സേവന്തി, **യസ്മാ** കാരണാ **കേചി** യേവാപനകാ ദുബ്ബലാ, തസ്മാ പാളിയം ഭഗവതാ ന വുത്താ.

൭൩. ഛന്ദാധിമോക്ഖമുദിതാ മനസി ച കാരോ,

> മജ്ഝത്തതാ ച കരുണാ വിരതിത്തയഞ്ച;
> പുഞ്ഞേസു തേന നിയതാനിയതാ ച സബ്ബേ,
> യേവാപനാ മുനിവരേന ന ചേവ വുത്താ.

ഛന്ദാധിമോക്ഖോ മുദിതാ മനസികാരോ മജ്ഝത്തതാ കരുണാ വിരതിത്തയഞ്ച **പുഞ്ഞേസു**കുസലേസു നിയതാ ചത്താരോ അനിയതാ പഞ്ച സബ്ബേ യേവാപനാ ന ച ഏവ തേന മുനിവരേന വുത്താ.

൩൪-വ്വം. കസ്മാ പനേത്ഥ ഫസ്സോവ, പഠമം സമുദീരിതോ ഏത്ഥ ഏതേസു ചേതസികേസു, ജാതിനിദ്ധാരണം, ഫസ്സോവ പഠമം **സമുദീരിതോ** കഥിതോ. കസ്മാ കാരണാ? **കിര** മയാ സുതം, ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ പഠമം അഭിനിപാതത്താ ഫസ്സോ പഠമം സമുദീരിതോ, **ഫുസിത്വാ പന ഫസ്സേന** ഫസ്സേന ആരമ്മണം ഫുസിത്വാ യോഗിനോ വേദനായ ആരമ്മണം **വേദയേ,** സഞ്ഞായ **സഞ്ജാനാതി,** ചേതനായ ആരമ്മണം **ചേതയേ. സഹജാതാനം** ചേതസികാനം ഫസ്സോവ **ഇധ** ഇമസ്മിം ചിത്തേ മഹേസിനാ പഠമം വുത്തോ. **ഹി** കസ്മാ കാരണാ? യസ്മാ **ബലവപച്ചയത്താ,** തസ്മാ വുത്തോ. **അകാരണമിദം സബ്ബം, ചിത്താനം തു സഹേവ ച** "പഠമാഭിനിപാതത്താ"തി ച "ബലവപച്ചയത്താ"തി ച **ഇദം സബ്ബം** വചനം **അകാരണം** അഹേതുകം അയുത്തം, കസ്മാ കാരണാ? **ചിത്തജാനം** ചിത്തേഹി സഹപ്പവത്താനം ചേതസികാനം **ഏകുപ്പാദാദിഭാവേന** സമാനുപ്പാദസമാനനിരോധസമാനാലമ്ബണസമാനവത്ഥുകഭാവേന പവത്തിതോ അകാരണം അയുത്തം. **അയം തു പഠമുപ്പന്നോ, അയം പച്ഛാതി നത്ഥിദം അയം** ധമ്മോ പഠമുപ്പന്നോ, **അയം** ധമ്മോ പച്ഛാകാലേ ഉപ്പന്നോ ഇതി **ഇദം** വചനം നത്ഥി. ബലവപച്ചയത്തേപി കാരണം ന ച ദിസ്സതി. ദേസനാക്കമതോ ചേവ പഠമം സമുദീരിതോ **ഇച്ചേവം** ഇതി ഏവം ഇതി ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ഫസ്സസ്സ പഠമം സമുദീരിതതം **വിഞ്ഞുനാ** വിഭാവിനാ വിഞ്ഞേയ്യം, **വിസേസതോ** വിസേസേന അഞ്ഞഥാ ന വിഞ്ഞേയ്യം. **ന ച പരിയേസിതബ്ബോയം, തസ്മാ പുബ്ബാപരക്കമോ** യസ്മാ കാരണാ അയം പുബ്ബാപരക്കമോ വിഞ്ഞുനാ **ന ച പരിയേസിതബ്ബോ** ന ഗവേസിതബ്ബോ, ധമ്മാ ഏവ വചനത്ഥലക്ഖണാദീഹി **വിജാനതാ** പണ്ഡിതേന പരിയേസിതബ്ബാ.

ഇട്ഠാകാരാനുഭവനരസാ ഇട്ഠാരമ്മണാനുഭവനകിച്ചാ **സുഭോജനരസം** അനുഭവന്തോ **രാജാ വിയ**. ചേതസികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനാ ചേതസികപസ്സദ്ധിപദട്ഠാനാ.

പച്ചാഭിഞ്ഞാണകരണരസാ പടിജാനനകിച്ചാ **വഡ്ഢകിസ്സ അഭിഞ്ഞാണകരണമിവ** വഡ്ഢകിനോ സകിം സഞ്ജാനിത്വാപി ദാരുഹരേസു സുത്തസ്സ പടിപസാരണം വിയാതി അധിപ്പായോ. **യഥാഗഹിതനിമിത്തവസേനാതി** യഥാപവത്തിതനിമിത്തസ്സ വസേന. മനസി അഭിനിവേസകരണം ഗയ്ഹാകാരാ.

ആയൂഹനരസാ പവത്തനകിച്ചസാധകാ. **മഹാവഡ്ഢകിആദയോ വിയ** യഥാ മഹാവഡ്ഢകീ സയമ്പി ദാരും തച്ഛതി, പരേപി ദാരും തച്ഛാപേതി, ഏവം സയമ്പി ആരമ്മണേ സന്ദഹതി, സമ്പയുത്തധമ്മേപി അഭിസന്ദഹാപേതി.

ആഹനനം ഭുസോ ഹനനം, പരിയാഹനനം സമന്താ ഹനനം, തം രസോ ഏതസ്സാതി **ആഹനനപരിയാഹനനരസോ.**

ആരമ്മണാനുമജ്ജനലക്ഖണോ ആരമ്മണപരിമദ്ദനലക്ഖണോ.

പിനയതീതി പീതി, സഹജാതധമ്മേ ആരമ്മണേ പിനയതീതി അത്ഥോ. കായചിത്ത**ഫരണരസാ.** ഉദഗ്ഗസ്സ ചിത്തസ്സ ഭാവോ ഓദഗ്യം, തം പച്ചുപട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **ഓദഗ്യപച്ചുപട്ഠാനാ.**

സദ്ദഹന്തി വത്ഥുത്തയം സദ്ദഹന്തി. **അകാലുസിയപച്ചുപട്ഠാനാ** അനാവിലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ. **സദ്ധേയ്യവത്ഥുപദട്ഠാനാ** സദ്ദഹിതബ്ബവത്ഥുത്തയാസന്നകാരണാ.

അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ അരഞ്ഞേ ഗതോ മഗ്ഗസുദേസകോ വിയ.

അത്തനാ അവിനിബ്ഭുത്താനം ധമ്മാനന്തി അവിഗതാനം ചേതസികാനം. **തേസന്തി** തേസം ചേതസികാനം ധമ്മാനം. സന്തേപി ച **തേസം** ചേതസികാനം അനുപാലനലക്ഖണാദിമ്ഹി വിധാനേ അത്ഥിക്ഖണേയേവ **തം** തേസം പാലേതബ്ബാനം ചേതസികാനം പവത്തക്ഖണേയേവ തം ജീവിതം **തേ ധമ്മേ** പാലേതബ്ബേ ചേതസികേ അനുപാലേതി. **ഉദകം വിയാതി** യഥാ ഉദകം അത്തനി ഉപ്പലാദീനി അനുപാലേതി, തഥാ അനുപാലനലക്ഖണാദിമ്ഹി വിധാനേ സന്തേപി തേസം അത്ഥിക്ഖണേയേവ അനുപാലേതി, വിജ്ജമാനക്ഖണേവ അനുപാലേതീതി അധിപ്പായോ. പച്ചയുപ്പന്നേപി ച ധമ്മേ അനുപാലേതി, **ധാതി വിയ കുമാരം** അഞ്ഞായ ജനിതം കുമാരം രക്ഖന്തീ ധാതി വിയ, പരസ്സ പുത്തം അങ്കാദിനാ ധാരേതീതി **ധാതി**. **സയംപവത്തിതധമ്മസമ്ബന്ധേനേവ പവത്തതി** അത്തനാ പവത്തിതേഹി ധമ്മേഹി സമ്പവത്തതി. **നിയാമകോ വിയ** യഥാ നിയാമകോ ഏകനാവായ വുത്ഥേഹി ജനേഹി സഹ പവത്തതി, ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധം തം ജീവിതം ന പവത്തയതി, അത്തനോ ച അഭാവാ ഠപയിതബ്ബാനം ചേതസികാനഞ്ച അഭാവാ, ഭങ്ഗക്ഖണേ ചേതസികേ ന ഠപേതി സയം ഭിജ്ജമാനത്താ, വട്ടിസ്നേഹോ ഖീയമാനോ പദീപസിഖം ന കരോതി യഥാ.

സോമ്മഭാവപച്ചുപട്ഠാനോതി മുദുഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, സീതലഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാ.

കായോതി ചേത്ഥ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ഇമേ ഖന്ധാ ഗഹിതാ.

നിമ്മദ്ദനരസാതി നിമ്മദ്ദനകിച്ചാ. **കായചിത്താനം അവൂപസമതാഉദ്ധച്ചാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ആദി**ഗ്ഗഹണേന കുക്കുച്ചം ഗഹേതബ്ബം.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ചേതസികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയോ പരിച്ഛേദോ.

൩. തതിയോ പരിച്ഛേദോ

ചേതസികവിഭാഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൯. സബ്ബേ ചേതസികാ വുത്താ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ യേ സബ്ബേ ചേതസികാ **ആദിച്ചബന്ധുനാ** ബുദ്ധേന വുത്താ, **തേ** സബ്ബേ ചേതസികാ **നാമസാമഞ്ഞതോ** നാമസമാനഭാവേന **ദ്വേപഞ്ഞാസഭവന്തി തേ,** അനോത്തപ്പപരിയോസാനാ ദ്വിപഞ്ഞാസ ഭവന്തി.

൯൦-൯൨. ചതുപഞ്ഞാസധാ കാമേ, രൂപേ പഞ്ചദസേരിതാ കാമേ കാമാവചരേ ചതുപഞ്ഞാസ ചിത്താനി ഈരിതാ. **രൂപേ** രൂപാവചരേ പഞ്ചദസ ചിത്താനി ഈരിതാ ഭവന്തി. **ദ്വാദസാരൂപേ** അരൂപാവചരേ ദ്വാദസ ചിത്താനി ഭവന്തി. **ചത്താലീസ മനാസവാ** ലോകുത്തരചിത്താനി ചത്താലീസ ഭവന്തി, ഏകവീസസതം സബ്ബേ ചിത്തുപ്പാദാ **സമാസതോ** സങ്ഖേപതോ ഏകവീസസതം ഹോതി. **ഏതേസു തേസമുപ്പത്തിം** ഇതോ പരം **ഏതേസു** മയാ വുത്തേസു ചിത്തേസു **തേസം** ഫസ്സാദീനം ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിം ഏകം ഏകം ഉദ്ധരിത്വാ ചിത്തചേതസികേസു ഭിക്ഖൂനം പാടവത്ഥായ അഹം **പവക്ഖാമി** ദേസിസ്സാമി.

൯൩. ഏകഗ്ഗതാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ **മനക്കാരോ** മനസികാരോ **ജീവിതം** ഫസ്സപഞ്ചകം **ഏതേ അട്ഠ** ചേതസികാ **അവിനിബ്ഭോഗാ** അഞ്ഞമഞ്ഞതോ അവിഗതാ **ഏകുപ്പാദാ** സമാനുപ്പാദാ **സഹക്ഖയാ** സഹവയാ.

൯൪. ഫസ്സോ ച വേദനാ സഞ്ഞാ, ചേതനാ ജീവിതിന്ദ്രിയം ഏകഗ്ഗതാ മനക്കാരോ **ഇമേ** ചേതസികാ **സബ്ബസാധാരണാ** സബ്ബചിത്തേഹി സാധാരണാ, സബ്ബചിത്താനം സാധാരണാ വാ.

൯൫. വിതക്കോ പഞ്ചപഞ്ഞാസ-ചിത്തേസു സമുദീരിതോ. ചാരോ ഛസട്ഠിചിത്തേസു വിതക്കോ താവ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജിതകാമാവചരേസു ചേവ ഏകാദസസു പഠമജ്ഝാനചിത്തേസു ചാതി **പഞ്ചപഞ്ഞാസചിത്തേസു** ഭഗവതാ സമുദീരിതോ. വിചാരോ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജിതകാമാവചരചിത്തേസു ഏകാദസസു പഠമജ്ഝാനചിത്തേസു ച ഏകാദസസു ദുതിയജ്ഝാനചിത്തേസു ചാതി **ഛസട്ഠിചിത്തേസു** ജായതി. ഏത്ഥ ഏതസ്മിം വചനേ സംസയോ നത്ഥി.

൯൬. ഏകപഞ്ഞാസചിത്തേസു, പീതി തേസട്ഠിയാ സുഖം
പീതിദോമനസ്സുപേക്ഖാസഹഗതകായവിഞ്ഞാണചതുത്ഥജ്ഝാനവജ്ജിതേസു **ഏകപഞ്ഞാസചിത്തേസു** ജായതി. സുഖം ദോമനസ്സദുക്ഖുപേക്ഖാസഹഗതവജ്ജിതേസു **തേസട്ഠി**ചിത്തേസു ജായതി. **ഉപേക്ഖാ** സോമനസ്സസുഖദുക്ഖസഹഗതവജ്ജിതേസു **പഞ്ചപഞ്ഞാസചിത്തേസു** ജായതി. **ദുക്ഖം** അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണപടിഘസഹഗതേസു **തീസു** ചിത്തേസു ജായതി.

൯൭. ഹോതി ദ്വാസട്ഠിചിത്തേസു, സോമനസ്സിന്ദ്രിയം പന ദോമനസ്സദുക്ഖസുഖുപേക്ഖാസഹഗതവജ്ജിതേസു **ദ്വാസട്ഠിചിത്തേസു** ജായതി. **ദുക്ഖിന്ദ്രിയം പനേകസ്മിം** അകുസലവിപാകേ കായവിഞ്ഞാണേ ജായതി. **തഥേകമ്ഹി സുഖിന്ദ്രിയം** തഥാ **ഏകസ്മിം** പുഞ്ഞപാകേ കായവിഞ്ഞാണേ ഹോതി.

൯൮. പഞ്ചുത്തരസതേ ചിത്തേ, വീരിയം ആഹ നായകോ ജിനോ പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവജ്ജിതേ **പഞ്ചുത്തരസതേ ചിത്തേ** വീരിയം **ആഹ** കഥേസി. **ചതുത്തരസതേ ചിത്തേ, സമാധിന്ദ്രിയമബ്രവി** വിചികിച്ഛാസഹഗതദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണപഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനവജ്ജിതേ **ചതുത്തരസതേ ചിത്തേ** സമാധിന്ദ്രിയം അവോച.

൯൯. സബ്ബാഹേതുകചിത്താനി, ഠപേത്വാ ചേകഹേതുകേ സബ്ബാനി അട്ഠാരസ അഹേതുകചിത്താനി ഏകഹേതുകചിത്തദ്വയഞ്ച ഠപേത്വാ സേസസ്മിം **ഏകുത്തരസതേ ചിത്തേ** ഛന്ദസ്സ ഉപ്പത്തിം **ഉദ്ദിസേ** പണ്ഡിതോ കഥേയ്യ.

൧൦൦. ഠപേത്വാ ദസ വിഞ്ഞാണേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദികേ ദസ വിഞ്ഞാണേ ച **വിചികിച്ഛായുതമ്പി** ചിത്തം ഠപേത്വാ സേസസ്മിം **ദസുത്തരസതേ ചിത്തേ** അധിമോക്ഖോ ഭഗവതാ ഉദീരിതോ.

൧൦൧-൨. സദ്ധാ സതി ഹിരീ ഓത്തപ്പം അലോഭോ അദോസോ തത്രമജ്ഝത്തം ഛ യുഗളാ ച **ഇതി** ഇമേ ഏകൂനവീസതി ധമ്മാ നിയതാ ഹുത്വാ ഏകനവുതിയാ ചിത്തേ ജായന്തി. ഏകൂനവീസതി ധമ്മാ **അഹേതുകേസു** അട്ഠാരസസു **അപുഞ്ഞേസു** ദ്വാദസസു അകുസലേസു **ന ജായരേ** ന ജായന്തി.

൧൦൩. ഏകൂനാസീതിയാ ചിത്തേ, പഞ്ഞാ ജായതി സബ്ബദാ പഞ്ഞാ ദ്വാദസഅകുസലഅട്ഠാരസഅഹേതുകമഹാകുസലഞാണവിപ്പയുത്തമഹാവിപാകഞാണവിപ്പയുത്തമഹാകിരിയാഞാണവിപ്പ **ഏകൂനാസീതിയാ** ചിത്തേ ജായതി. **അട്ഠവീസതിയാ ചിത്തേ, കരുണാമുദിതാ സിയും** കരുണാമുദിതാ അട്ഠസു മഹാകുസലേസു, അട്ഠസു മഹാകിരിയാസു, രൂപാവചരപഞ്ചമജ്ഝാനവജ്ജിതേസു ദ്വാദസരൂപാവചരേസു ചാതി **അട്ഠവീസതിയാ ചിത്തേസു** സിയും ഭവേയ്യും.

൧൦൪. കാമാവചരപുഞ്ഞേസു, സബ്ബലോകുത്തരേസു ച കാമാവചരമഹാകുസലേസു ചിത്തേസു സബ്ബേസു ലോകുത്തരേസു ചാതി സഹ അട്ഠകേ **ചത്താലീസവിധേ ചിത്തേ** വിരതിത്തയം ഹോതി.

൧൦൫. സദ്ധാ സതി ഹിരോത്തപ്പം അലോഭാദിത്തയമ്പി ച യുഗളാനി ഛ ച മജ്ഝത്തം കരുണാമുദിതാപി ച.

൧൦൬. തഥാ തിസ്സോ വിരതിയോ സബ്ബേ തേ പഞ്ചവീസതി ധമ്മാ മഹാകുസലചിത്തസമ്പയുത്തഅബ്യാകതചിത്തസമ്പയുത്താതി **കുസലേന** സബ്ബേസുയേവ ധമ്മേസു ഛേകേന വിജിതങ്ഗണേന പകാസിതാ.

൧൦൭. അഹിരീകം അനോത്തപ്പം, മോഹോ ഉദ്ധച്ചമേവ ചാതി ഇമേ ചത്താരോ ധമ്മാ നിയതാ ഹുത്വാ **ദ്വാദസാപുഞ്ഞചിത്തേസുയേവ** ദ്വാദസഅകുസലചിത്തേസുയേവ **ജായരേ** ജായന്തി.

൧൦൮-൯. **ലോഭോ ദോസോ ച മോഹോ ച, മാനോ ദിട്ഠി ച സംസയോ** വിചികിച്ഛാ മിദ്ധം ഉദ്ധച്ചം കുക്കുച്ചം ഥിനം മച്ഛരിയമ്പി ച അഹിരികം അനോത്തപ്പം ഇസ്സാ ച ദോമനസ്സകം **ഏതേ** ധമ്മാ **അകുസലാ** അകുസലചിത്തസമ്പയുത്താ **ഏകന്തേന മഹേസിനാ** വിജിതങ്ഗണവിഗതമലേന വുത്താ.

൧൧൦. ലോഭോ **അട്ഠസു** ലോഭമൂലേസു ചിത്തേസു ഭഗവതാ **നിദ്ദിട്ഠോ** ദസ്സിതോ. ദിട്ഠി **ചതൂസു** ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേസു ചിത്തേസു വുത്താ. മാനോ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസു ചതൂസു ഗാഹൂപവാദപ്പഭിന്ദനേന വുത്തോ. ദോസോ **ദ്വീസു ഏവ** പടിഘസമ്പയുത്തേസു ചിത്തേസു മുനിന്ദേന വുത്തോ.

൧൧൧. ഇസ്സാമച്ഛേരകുക്കുച്ചാ **ദ്വീസു** ദോസമൂലേസു ചിത്തേസു ജായന്തി, **നോ സഹ** സഹ നോ ജായന്തി, ഏകേകോവ ജായന്തീതി അത്ഥോ. **വിചികിച്ഛാ പനേകസ്മിം** വിചികിച്ഛാ പന ഏകസ്മിം വിചികിച്ഛാസഹഗതചിത്തേ ജായതി. ഥിനമിദ്ധം **പഞ്ചസു** സസങ്ഖാരികഅകുസലചിത്തേസു ജായതി.

൧൧൨-൩. **ഫസ്സോ ച വേദനാ സഞ്ഞാ, ചേതനാ ജീവിതം മനോ** വിതക്കോ ച വിചാരോ ച പീതി വീരിയം സമാധി ച ഛന്ദോ ചേവാധിമോക്ഖോ ച മനസികാരോ ച **ചുദ്ദസ** ധമ്മാ **കുസലാ ച** കുസലചേതസികാ ച ഹോന്തി. **അകുസലാ ചേവ** അകുസലചേതസികാ ചേവ **അബ്യാകതാപി ച** അബ്യാകതചേതസികാ ച ഹോന്തി.

൧൧൪. **ഏകൂനതിംസചിത്തേസു, ഝാനം പഞ്ചങ്ഗികം മതം** ചതൂസു സോമനസ്സസഹഗതാകുസലേസു, ദ്വാദസസു സോമനസ്സസഹഗതമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയചിത്തേസു, സുഖസന്തീരണഹസിതുപ്പാദചിത്തേസു , തീസു രൂപപഠമജ്ഝാനചിത്തേസു, അട്ഠസു ലോകുത്തരപഠമജ്ഝാനചിത്തേസു ചാതി **ഏകൂനതിംസചിത്തേസു പഞ്ചങ്ഗികം** പഞ്ചാവയവഝാനയുത്തം ഝാനം സുഗതേന മതം. ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ചത്താരി ലോഭമൂലാനി ച ദ്വേ ദോസമൂലാനി ച ദ്വേ മോഹമൂലാനി ച മനോധാതുത്തികഞ്ച ഉപേക്ഖാസഹഗതാ തിസ്സോ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ ച ദ്വാദസുപേക്ഖാസഹഗതാനി മഹാകുസലമഹാവിപാകകിരിയചിത്താനി തീണി രൂപദുതിയജ്ഝാനചിത്താനി അട്ഠ ലോകുത്തരദുതിയജ്ഝാനചിത്താനി ചാതി **സത്തതിംസ** ചിത്താനി **ചതുഝാനങ്ഗയുത്താനി** ചതുഝാനാവയവയുത്താനി **ഇതി** ഏവം നിദ്ദിസേ **കഥേയ്യ**.

൧൧൫. **ഏകാദസവിധം ചിത്തം, തിവങ്ഗികമുദീരിതം** തീണി രൂപാവചരതതിയജ്ഝാനചിത്താനി, അട്ഠലോകുത്തരതതിയജ്ഝാനചിത്താനി ചാതി **ഏകാദസവിധം ചിത്തം തിവങ്ഗികം** തിഅവയവഝാനയുത്തം, ഛ രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനപഞ്ചമജ്ഝാനചിത്താനി, ദ്വാദസാരൂപാവചരചിത്താനി, സോളസ ലോകുത്തരചതുത്ഥജ്ഝാനപഞ്ചമജ്ഝാനചിത്താനി ചാതി **ചതുതിംസവിധം ചിത്തം ദുവങ്ഗികം** ദ്വിഅവയവഝാനയുത്തം **ഉദീരിതം** ജിനേന ഈരിതം.

൧൧൬. **സഭാവേനാവിതക്കേസു, ഝാനങ്ഗാനി ന ഉദ്ധരേ സഭാവേന** പകതിയാ **അവിതക്കേസു** വിതക്കവിരഹിതേസു ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു **ഝാനങ്ഗാനി** ഝാനാവയവാനി ജിനോ ന ഉദ്ധരേ. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - അഞ്ഞത്ഥ വിതക്കോ ഝാനചിത്തേന വിപ്പഹീനോ ഭാസിതോ, ഇമേസു പന നേവ ഝാനചിത്തേന പഹീനാ, പകതിയാ വിതക്കവിരഹിതാനി ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി സബ്ബാഹേതുകചിത്തേസു **മഗ്ഗങ്ഗാനി** മഗ്ഗാവയവാനി ജിനോ **ന ഉദ്ധരേ** ന ദേസേയ്യ.

൧൧൭. **ബുധോ** ജിനോ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു മനോധാതുത്തികേ ച തീസു സന്തീരണേസു ചാതി **സോളസചിത്തേസു** തീണിന്ദ്രിയാനി **വദേ** കഥേയ്യ. **ഏകസ്മിം പന ചത്താരി** ഏകസ്മിം വിചികിച്ഛാസഹഗതചിത്തേ ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനി ഹോന്തി, ഏകാദസസു അകുസലചിത്തേസു വിചികിച്ഛായുത്തചിത്തവജ്ജിതേസു ഹസിതുപ്പാദേ ചേവ വോട്ഠബ്ബനചിത്തേ ചാതി **തേരസസു** ചിത്തേസു **പഞ്ച** ഇന്ദ്രിയാനി **ബുധോ** ഭഗവാ **ഉദ്ധരേ** ഉദ്ധരേയ്യ.

൧൧൮. **സത്ത ദ്വാദസചിത്തേസു, ഇന്ദ്രിയാനി ജിനോബ്രവി ജിനോ** ബുദ്ധോ ഞാണവിപ്പയുത്തമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയാസങ്ഖാതേസു **ദ്വാദസചിത്തേസു** സത്ത ഇന്ദ്രിയാനി **അബ്രവി** കഥേസി, **ഏകേനൂനേസു അട്ഠേവ, ചത്താലീസമനേസു ച** ജിനോ ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയാസങ്ഖാതേസു ദ്വാദസസു ചിത്തേസു, പഞ്ചദസസു രൂപേസു, ദ്വാദസസു അരൂപേസു ചാതി **ഏകേനൂനേസു ചത്താലീസമനേസു** അട്ഠേവ ഇന്ദ്രിയാനി അബ്രവി.

൧൧൯. **ചത്താലീസായ** ലോകുത്തര**ചിത്തേസു നവകം** ഇന്ദ്രിയനവകം നായകോ **അബ്രവി** കഥേസി. **ഏവം ഇന്ദ്രിയയോഗോപി, വേദിതബ്ബോ വിഭാവിനാ ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ചിത്തേസു ഇന്ദ്രിയയോഗോ വിഭാവിനാ വിസേസേന പഞ്ഞം ഭാവേതും പകാസേതും സീലമേതസ്സാതി വിഭാവീ, തേന വേദിതബ്ബോ.

൧൨൦. **അമഗ്ഗങ്ഗാനി നാമേത്ഥ, അട്ഠാരസ അഹേതുകാ ഏത്ഥ** ഏതേസു ചിത്തേസു അട്ഠാരസ അഹേതുകാ നത്ഥി മഗ്ഗോ ഏതേസൂതി അമഗ്ഗങ്ഗാനി നാമ, **ഝാനങ്ഗാനി ന വിജ്ജന്തി, വിഞ്ഞാണേസു ദ്വിപഞ്ചസു** ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു ഝാനങ്ഗാനിപി ന സംവിജ്ജന്തി.

൧൨൧. **ഏകം ചിത്തം ദുമഗ്ഗങ്ഗം** ഏകം വിചികിച്ഛാസഹഗതചിത്തം **ദുമഗ്ഗങ്ഗം** ദുമഗ്ഗാവയവം, ചതൂസു ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താകുസലചിത്തേസു ച ദ്വീസു പടിഘയുത്തേസു ച ഉദ്ധച്ചയുത്തേസു ചാതി **സത്തസു** ചിത്തേസു ച **തിമഗ്ഗങ്ഗാനി** തിമഗ്ഗാവയവാനി ഹോന്തി. **ചത്താലീസായ ചിത്തേസു , മഗ്ഗോ സോ ചതുരങ്ഗികോ** ചതൂസു ദിട്ഠിസമ്പയുത്താകുസലേസു ഞാണവിപ്പയുത്തമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയാസങ്ഖാതേസു ദ്വാദസസു ചിത്തേസു ച രൂപാവചരദുതിയതതിയചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനസങ്ഖാതേസു ദ്വാദസസു രൂപാവചരേസു, ദ്വാദസസു അരൂപാവചരേസു ചാതി **ചത്താലീസായ ചിത്തേസു ചതുരങ്ഗികോ മഗ്ഗോ** ചതുരാവയവോ മഗ്ഗോ ഹോതി.

൧൨൨. **പഞ്ചദ്ദസസു ചിത്തേസു, മഗ്ഗോ പഞ്ചങ്ഗികോ മതോ** ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയാസങ്ഖാതേസു ദ്വാദസസു, തീസു രൂപപഠമജ്ഝാനചിത്തേസു ചാതി **പഞ്ചദ്ദസസു ചിത്തേസു പഞ്ചങ്ഗികോ** പഞ്ചാവയവോ മഗ്ഗോ ഭഗവതാ മതോ. **ദ്വത്തിംസചിത്തേസു മഗ്ഗോ സത്തങ്ഗികോപി ച** ലോകുത്തരദുതിയതതിയചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനസങ്ഖാതേസു **ദ്വത്തിംസചിത്തേസു** മഗ്ഗോ **സത്തങ്ഗികോ** സത്താവയവോ ഹോതി.

൧൨൩. **മഗ്ഗോ അട്ഠസു ചിത്തേസു** മഗ്ഗഫലവസേന **അട്ഠസു** ലോകുത്തരചിത്തേസു മഗ്ഗോ **അട്ഠങ്ഗികോ** അട്ഠാവയവോ ഹോതി. **ഇതി** പരിസമാപനേ. **തു** പദപൂരണേ. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന സബ്ബചിത്തേസു

മഗ്ഗങ്ഗാനി മഗ്ഗാവയവാനി ധീരോ ഉദ്ധരേയ്യ, ദേസേയ്യാതി അത്ഥോ.

൧൨൪. **ബലാനി ദ്വേ ദ്വിചിത്തേസു** ഹസിതുപ്പാദവോട്ഠബ്ബനസങ്ഖാതേസു ദ്വീസു ചിത്തേസു ദ്വേ ബലാനി ഹോന്തി . **ഏകസ്മിം തീണി ദീപയേ** ഏകസ്മിം വിചികിച്ഛായുത്തേ തീണി ബലാനി ധീരോ **ദീപയേ** പകാസേയ്യ. വിചികിച്ഛായുത്തതോ സേസേസു **ഏകാദസസു** അകുസലേസു **ചത്താരി** ബലാനി ഹോന്തി. **ഛ ദ്വാദസസു** ഞാണവിപ്പയുത്തമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയാസങ്ഖാതേസു ദ്വാദസസു ചിത്തേസു ഛ ബലാനി ഹോന്തീതി ധീരോ **നിദ്ദിസേ** കഥേയ്യ.

൧൨൫. **ഏകൂനാസീതിയാ സത്ത** ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലമഹാവിപാകമഹാകിരിയാസങ്ഖാതേസു ദ്വാദസസു കാമാവചരചിത്തേസു, സത്തവീസതിയാ മഹഗ്ഗതചിത്തേസു, ചത്താലീസലോകുത്തരചിത്തേസു ചാതി **ഏകൂനാസീതിയാ** ചിത്തേസു സത്ത ബലാനി ഹോന്തി. **സോളസേവാബലാനി തു** ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ച തിസ്സോ മനോധാതുയോ ച തീണി സന്തീരണാനി ചാതി **സോളസ** ഏവ ചിത്താനി **അബലാനി** ബലവിരഹിതാനി ഹോന്തി, **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ചിത്തം **സബലം** ബലേന സഹഗതം **അബലമ്പി ച** ബലവിരഹിതഞ്ചാപി ചിത്തം **വിഞ്ഞേയ്യം** ധീരേന വിജാനിതബ്ബം.

൧൨൬. **ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗബലിന്ദ്രിയാനി, ചിത്തേസു ജായന്തി ഹി യേസു യാനി യേസു** ചിത്തേസു യാനി ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗബലഇന്ദ്രിയാനി ജായന്തി, **മയാ സമാസേന സമുദ്ധരിത്വാ** അസംസട്ഠം ഉദ്ധരിത്വാ **തേസു** ചിത്തേസു **സബ്ബാനിപി താനി** ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗബലഇന്ദ്രിയാനി **സമാസേന** സങ്ഖേപേന **മയാ** ബുദ്ധദത്താചരിയേന **വുത്താനി** കഥിതാനി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ചേതസികവിഭാഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയോ പരിച്ഛേദോ.

൪. ചതുത്ഥോ പരിച്ഛേദോ

ഏകവിധാദിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨൭. **ഇതോ പരം പവക്ഖാമി, നയമേകവിധാദികം;**
ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂനം, ബുദ്ധിയാ പന വുദ്ധിയാ.

അഹം **ഇതോ പരം** ഇതോ പരിച്ഛേദതോ പരം ഏകവിധാദികം നയം ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂനം ബുദ്ധിയാ വുദ്ധിഅത്ഥായ **പവക്ഖാമി** ദേസേസ്സാമി.

൧൨൮. **സബ്ബമേകവിധം ചിത്തം, വിജാനനസഭാവതോ** സബ്ബം ചിത്തം വിജാനനസഭാവതോ ഏകവിധം, **ദുവിധഞ്ച ഭവേ ചിത്തം** അഹേതുകസഹേതുകതോ ഇദം ചിത്തം ദുവിധം ഭവേയ്യ.

൧൨൯. **പുഞ്ഞാപുഞ്ഞവിപാകാ ഹി, കാമേ ദസ ച പഞ്ച ച ഹി** സച്ചം **കാമേ** കാമാവചരേ കുസലാകുസലവിപാകാ ദസ പഞ്ച ച കിരിയാ തിസ്സോ ഇതി സബ്ബേ **അട്ഠാരസ** ചിത്തുപ്പാദാ അഹേതുകാ.

൧൩൦. അഹേതുകതോ ചിത്തുപ്പാദതോ **സേസാ** ഏകസത്തതി ചിത്തുപ്പാദാ **സഹേതുകാതി** സഹേതുകാ നാമാതി മഹേസിനാ **താദിനാ** അവിപരീതസഭാവേന **ഹേതുവാദിനാ** പച്ചയവാദിനാ നിദ്ദിട്ഠാ.

൧൩൧. **സവത്ഥുകാവത്ഥുകതോ** സവത്ഥുകഅവത്ഥുകവസേന തഥാ ഉഭയവസേന സവത്ഥുകവസേന, അവത്ഥുകവസേന ച സബ്ബം വുത്തപ്പകാരേന ച മാനസം തിവിധം ഹോതി.

൧൩൨-൪. **സബ്ബോ കാമവിപാകോ ച, രൂപേ പഞ്ചദസാപി ച** ചിത്തുപ്പാദാ **ആദിമഗ്ഗോ** പഠമമഗ്ഗോ ഹസിതുപ്പാദോ മനോധാതുകിരിയാപി ച ദോമനസ്സദ്വയഞ്ചാപി തേചത്താലീസ മാനസാ **വിനാ വത്ഥും** വത്ഥും വജ്ജേത്വാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏകന്തേന സവത്ഥുകാ നാമ. അരൂപാവചരവിപാകാ ച ഏകന്തേന അവത്ഥുകാ, മയാ വുത്തതോ ചിത്തുപ്പാദതോ **സേസാനി** ദ്വേചത്താലീസ ചിത്താനി **ഉഭയഥാ** സവത്ഥുകാവത്ഥുകവസേന സിയും.

൧൩൫. **ഏകേകാരമ്മണം ചിത്തം, പഞ്ചാരമ്മണമേവ ച** ചിത്തം ഛളാരമ്മണകഞ്ചേതി **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേനാപി തിവിധം ചിത്തം സിയാ.

൧൩൬-൭. **വിഞ്ഞാണാനി ച ദ്വേ പഞ്ച, അട്ഠ ലോകുത്തരാനി ച** അഭിഞ്ഞാമാനസം ഠപേത്വാ സബ്ബം മഹഗ്ഗതഞ്ചേവാതി **തേചത്താലീസ** ചിത്തുപ്പാദാ പന ഏകേകാരമ്മണാ വിഞ്ഞേയ്യാ ധീരേന. **തത്ഥ** ചിത്തേ മനോധാതുത്തയം പഞ്ചാരമ്മണം ഈരിതം ഭഗവതാ. മയാ വുത്തചിത്തതോ **സേസാനി തേചത്താലീസ** ചിത്താനി ഛളാരമ്മണികാനി മതാനി സത്ഥുനാ, തഥാ ഏവം ചിത്തം കുസലാകുസലാദിതോ തിവിധം. **ആദി**-സദ്ദേന അബ്യാകതം ഗഹേതബ്ബം.

൧൩൯. അഹേതുകം ചിത്തം ഏകഹേതുകഞ്ച ചിത്തം ദ്വിഹേതുകഞ്ച ചിത്തം തിഹേതുകഞ്ച ചിത്തന്തി **ഏവം** ഇമിനാ പകാരേന ചിത്തം ചതുബ്ബിധം വിഭാവിനാ വിഞ്ഞാതബ്ബം.

൧൪൦-൨. ഹേട്ഠാ മയാപി നിദ്ദിട്ഠാ **അട്ഠാരസ** ചിത്തുപ്പാദാ അഹേതുകാ, **വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസംയുത്തം** ചിത്തം ഏകഹേതുകം ഏവം ഉദീരിതം ഭഗവതാ. **കാമേ** കാമാവചരേ **പുഞ്ഞവിപാകക്രിയതോ** കുസലവസേന ച വിപാകവസേന ച കിരിയാവസേന ച **ദ്വാദസധാ** ചിത്തുപ്പാദാ അകുസലാ ച ദസധാ ചാതി ബാവീസതി ചിത്തുപ്പാദാ ദുഹേതുകാ. **കാമേ** കാമാവചരേ **പുഞ്ഞവിപാകക്രിയതോ** പുഞ്ഞവസേന ച വിപാകവസേന ച കിരിയാവസേന ച **ദ്വാദസധാ** ചിത്തുപ്പാദാ. സബ്ബം മഹഗ്ഗതഞ്ചേവ **അപ്പമാണം** ലോകുത്തരചിത്തഞ്ച തിഹേതുകം.

൧൪൩-൫൦. **രൂപീരിയാപഥവിഞ്ഞത്തി-ജനകാജനകാദിതോതി** രൂപഇരിയാപഥവിഞ്ഞത്തിജനകവസേന രൂപഇരിയാപഥജനകവസേന ച രൂപജനകവസേന ച തികിച്ചാജനകവസേന ചാതിആദീഹി പകാരേഹി സബ്ബം ചിത്തം ചതുബ്ബിധം ഹോതി. **തത്ഥ** തസ്മിം ചിത്തേ ദ്വാദസാകുസലാ, കാമധാതുയാ കുസലാ, തഥാ കാമേ ദസ കിരിയാ, അഭിഞ്ഞാമാനസം ദ്വയം, ഇമേ ബാത്തിംസ മാനസാ രൂപാനി സമുട്ഠാപേന്തി, ഇരിയാപഥം കപ്പേന്തി, വിഞ്ഞത്തിം ജനയന്തി. കുസലാ മഹഗ്ഗതമാനസാ കിരിയാ ച മഹഗ്ഗതമാനസാ, **അട്ഠ** അനാസവചിത്താനി, ഛബ്ബീസതി ച മാനസാ രൂപാനി സമുട്ഠാപേന്തി, ഇരിയാപഥം കപ്പേന്തി. **ചോപനം ന പാപേന്തി** വിഞ്ഞത്തിം ന ജനയന്തീതി അത്ഥോ. ഇമേ ചിത്തുപ്പാദാ ദുകിച്ചനിയതാ , ദസ വിഞ്ഞാണേ ഠപേത്വാ ദ്വീസു ഭൂമീസു **വിപാകാ** മനോധാതുദ്വയസന്തീരണത്തയമഹാവിപാകരൂപവിപാകാനം വസേന അട്ഠാരസ പാകാ മനോധാതു കിരിയാ ചേവാതി **ഇമാനി ഏകൂനവീസതി** ചിത്താനി രൂപാനി സമുട്ഠാപേന്തി, ഇതരദ്വയം ന കരോന്തി, **പുന ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാ** പഠമം “ദസ വിഞ്ഞാണേ”തി വുത്തത്താ “പുനാ”തി വുത്താ. അരൂപീസു വിപാകാ ച **സബ്ബേസം** സത്താനം പടിസന്ധിചിത്തഞ്ച അരഹതോ ചുതിചിത്തഞ്ച ഇമേ സോളസ മാനസാ തികിച്ചാനി ന കരോന്തി.

൧൫൧. **ഏകദ്വിതിചതുട്ഠാന-പഞ്ചട്ഠാനപ്പഭേദതോ** ഏകകിച്ചദ്വികിച്ചതികിച്ചചതുകിച്ചപഞ്ചകിച്ചഭേദേന **പഞ്ചധാ ചിത്തം** പഞ്ചപകാരം ചിത്തം **പഞ്ചനിമ്മലലോചനോ** ബുദ്ധോ **അക്ഖാസി** കഥേസി.

൧൫൨. കുസലാകുസലാ സബ്ബേ, ചിത്തുപ്പാദാ മഹാക്രിയാ;
മഹഗ്ഗതാ ക്രിയാ ചേവ, ചത്താരോ ഫലമാനസാ.

൧൫൩. **സബ്ബേവ പഞ്ചപഞ്ഞാസ** ചിത്തുപ്പാദാ **ജവനട്ഠാനതോയേവ** ജവനകിച്ചവസേനേവ **ഏകട്ഠാനേ** ഏകകിച്ചേ **നിപ്പപഞ്ചേന സത്ഥുനാ** തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവിരഹിതേന സത്ഥുനാ **നിയാമിതാ** കഥിതാ.

൧൫൪. **പുന ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാ** ചിത്തുപ്പാദാ ദസ്സനേ സവനേ തഥാ ഘായനേ സായനട്ഠാനേ ഫുസനേ പടിപാടിയാ സത്ഥുനാ നിയാമിതാ.

൧൫൫. മനോധാതുത്തികം ആവജ്ജനേ പടിച്ഛനേ, **ഏതേ അട്ഠസട്ഠി** ചിത്തുപ്പാദാ **ഏകട്ഠാനികതം** ഏകകിച്ചഭാവം **ഗതാ** പത്താ ഭവന്തി.

൧൫൬-൮. ചിത്തദ്വയം ദ്വിട്ഠാനികം നാമ ഉദീരിതം ഭഗവതാ, സോമനസ്സയുതം ചിത്തം പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണം സിയാ. ഛദ്വാരേ തദാലമ്ബണഞ്ച **ബലവാരമ്മണേ** അതിമഹന്താരമ്മണേ സതി സിയാ , തഥാ വോട്ഠബ്ബനം പഞ്ചദ്വാരേസു വോട്ഠബ്ബനം ഹോതി. മനോദ്വാരേസു പന **സബ്ബേസം** ആരമ്മണാനം ആവജ്ജനം ഹോതി, ഇദം ചിത്തദ്വയം ദ്വിട്ഠാനികം നാമ ഹോതി.

൧൫൯. പടിസന്ധിയാ ഠാനതോ പടിസന്ധിയാ കിച്ചവസേന ഭവങ്ഗസ്സ ഠാനതോ ഭവങ്ഗസ്സ കിച്ചവസേന ചുതിയാ ഠാനതോ ചുതിയാ കിച്ചവസേന തേ മഹഗ്ഗതവിപാകാ നവ **തിട്ഠാനികാ** തികിച്ചാതി മുനിനാ മതാ.

൧൬൦-൩. **അട്ഠ കാമാ മഹാപാകാ, പടിസന്ധിഭവങ്ഗതോ** പടിസന്ധിഭവങ്ഗവസേന **തദാരമ്മണതോ ചേവ** തദാരമ്മണവസേന ച ഏവ ചുതിട്ഠാനവസേന ച **അട്ഠ** ചിത്താനി ചതുട്ഠാനികചിത്താനി ഹോന്തി, **ഇതി** വചനം ധീരോ നിദ്ദിസേ, കുസലാകുസലപാകോപേക്ഖാസഹഗതദ്വയം പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണം ഭവേ, ഛദ്വാരികേസുപി ബലവാരമ്മണേ സതി തദാരമ്മണതാ സിയാ. പടിസന്ധിഭവങ്ഗാനം ഠാനവസേന ച ചുതിട്ഠാനവസേന ച ഇദം ചിത്തദ്വയം പഞ്ചട്ഠാനികചിത്തം നാമാതി ഉദീരിതം മുനിനാ.

൧൬൪. **പഞ്ചകിച്ചം ദ്വയം ചിത്തം,** അട്ഠകം പന ചതുകിച്ചം, നവകം തികിച്ചം, ദ്വേ ചിത്തുപ്പാദാ ദ്വികിച്ചാ, ഇമേസം ഇമേഹി ചിത്തുപ്പാദേഹി **സേസം** ഏകകം കിച്ചം.

൧൬൫. **ഭവങ്ഗാവജ്ജനഞ്ചേവ, ദസ്സനം സമ്പടിച്ഛനം;**
സന്തീരണം വോട്ഠബ്ബനം, ജവനം ഭവതി സത്തമം.

൧൬൬. **ഛബ്ബിധം ഹോതി തം ഛന്നം** തം ചിത്തം ഛന്നം ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായമനോ**വിഞ്ഞാണാനം** പഭേദതോ ഛബ്ബിധം ഹോതി, ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം സത്തന്നം വസേന ചിത്തം സത്തധാ ഹോതി.

൧൬൭. **ഏകേകാരമ്മണം ഛക്കം, പഞ്ചാരമ്മണഭേദതോ ഛളാരമ്മണതോ ചേവ** ഛളാരമ്മണചിത്തവസേന **മനോ** ചിത്തം അട്ഠവിധം ഹോതി.

൧൬൮. **തത്ഥ** തസ്മിം ചിത്തേ ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാ ഏകേകഗോചരാ ഹോന്തി, **ദ്വേ** ചിത്തുപ്പാദാ രൂപാരമ്മണികാ, **ദ്വേ ദ്വേ** ചിത്തുപ്പാദാ സദ്ദാദിഗോചരാ.

൧൬൯. പഞ്ചാഭിഞ്ഞാവിവജ്ജിതം സബ്ബം മഹഗ്ഗതം, സബ്ബം ലോകുത്തരഞ്ച **ഇതി** ഇദം ചിത്തം ഏകേകാരമ്മണം ഭവേ.

൧൭൦. ഇദം ഛക്കം ഏകേകാരമ്മണം വിഭാവിനാ ഞേയ്യം, മനോധാതുത്തയം പഞ്ചാരമ്മണികം നാമ ഭവേ.

൧൭൧. കാമാവചരചിത്താനി ചത്താലീസം തഥാ ഏകേകം സബ്ബാനി അഭിഞ്ഞാനി ച **ഛളാരമ്മണികാനീതി** ഛളാരമ്മണികാനി നാമ പണ്ഡിതേന വിഞ്ഞേയ്യാനി.

൭൦൨. സത്തവിഞ്ഞാണധാതൂസു **പച്ഛിമം** മനോവിഞ്ഞാണധാതുഞ്ച കുസലാകുസലാബ്യാകതവസേന **തിധാ കത്വാ** നവവിധം ചിത്തം ഹോതി.

൭൦൩. മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഭേദോ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞവസേനേവ വിപാകകിരിയഭേദതോ ഛസത്തതിവിധോ ഹോതി.

൭൦൪. മനോധാതും വിപാകകിരിയഭേദതോ **ദ്വിധാ കത്വാ പുബ്ബേ** വുത്തേഹി നവധാ ചിത്തേഹി മാനസം ദസധാ ഹോതി.

൭൦൫. **പച്ഛിമം ധാതുദ്വയം** മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയം, മനോധാതും കുസലവിപാകഅകുസലവിപാകകിരിയാവസേന **തിധാ കത്വാ,** മനോവിഞ്ഞാണധാതുഞ്ച കുസലാകുസലാബ്യാകതവസേന **തിവിധാ കത്വാ** ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണേഹി സഹ ചിത്തം ഏകാദസവിധം ഹോതി, **ഇതി** ഇദം വചനം പണ്ഡിതോ പരിദീപയേ.

൭൦൬. മനോവിഞ്ഞാണധാതുമ്പി **കുസലാകുസലാദിതോ** കുസലാകുസലവിപാകകിരിയാവസേന ചതുധാ വിഭജിത്വാന തം ചിത്തം ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണേഹി സഹ തിപ്പകാരായ മനോധാതുയാ ച സഹ ദ്വാദസധാപി ധീരോ വദേ.

൭൦൭-൯. ചിത്തം ചുദ്ദസട്ഠാനഭേദേന ചുദ്ദസധാ ഭവേ, പടിസന്ധിയാ വസേന ച ഭവങ്ഗവസേന ച ചുതിയാ വസേന ച ആവജ്ജനസ്സ വസേന ച പഞ്ചന്നം **ദസ്സനാദീനം** കിച്ചാനം വസേന ച സമ്പടിച്ഛനചേതസോ വസേന ച സന്തീരണസ്സ വസേന ച വോട്ഠബ്ബനജവനാനം വസേന ച, യഥാ ഏവം തദാരമ്മണചിത്തസ്സ വസേന ചാതി **ഏവം** ഇമിനാ പകാരേന **ഠാനഭേദതോ** കിച്ചഭേദേന ചുദ്ദസധാ ചിത്തം ഹോതി, **ഇതി** ഇദം വചനം ധീരോ **പരിദീപയേ** പരിദീപേയ്യ.

൭൧൦. **ഭൂമിപുഗ്ഗലനാനത്തവസേന** ഭൂമിനാനത്തവസേന, പുഗ്ഗലനാനത്തവസേന ച ചിത്താനം പവത്തിതോ ഇദം ചിത്തം ബഹുധാ ഹോതി, **ഇതി** വചനഞ്ച ധീരോ **വിഭാവയേ** പകാസേയ്യ.

൭൧൧. **ഇധ** ഇമസ്മിം സാസനേ യോ ഭിക്ഖു മതിമാ ഇമസ്മിം ഏകവിധാദിനയേ **കുസലോ** ഛേകോ ഹോതി, അഭിധമ്മേ പവത്താ അത്ഥാ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ **ഹത്ഥഗതാ** ഹത്ഥപവിട്ഠാ **ആമലകാ വിയ** സുദ്ധമണികാ വിയ ഹോന്തി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ഏകവിധാദിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥോ പരിച്ഛേദോ.

൫. പഞ്ചമോ പരിച്ഛേദോ

ഭൂമിപുഗ്ഗലചിത്തുപ്പത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൨. **ഇതോ പരം പവക്ഖാമി, ബുദ്ധിവുദ്ധികരം നയം;**
ചിത്താനം ഭൂമിസുപ്പത്തിം, പുഗ്ഗലാനം വസേന ച.

അഹം ഇതോ പരം **ബുദ്ധിവുദ്ധികരം നയം** മതിവദ്ധികരം നയം **പവക്ഖാമി** ദേസേസ്സാമി. **ചിത്താനം ഭൂമിസുപ്പത്തിം പുഗ്ഗലാനം വസേന ച** ഭൂമീസു ചിത്താനം ഉപ്പത്തിം, പുഗ്ഗലാനം വസേന ഭൂമീസു ചിത്താനം ഉപ്പത്തിഞ്ച പവക്ഖാമി.

൧൮൩. ദേവാ ചേവ മനുസ്സാ ച, തിസ്സോ ച അപായഭൂമിയോ ഹോന്തി, **ഗതിയോ പഞ്ച** തേസം ദേവമനുസ്സതിരച്ഛാനപേതനിരയഗതീനം വസേന പഞ്ച ഗതിയോ **നിദ്ദിട്ഠാ സത്ഥുനാ** ദസ്സിതാ ഭഗവതാ. **തയോ ഭവാ** പന കാമരൂപാരൂപഭവവസേന തയോ സത്ഥുനാ **നിദ്ദിട്ഠാ** ദസ്സിതാ.

൧൮൪-൫. ഭൂമിയോ തത്ഥ തിംസേവ, താസു തിംസേവ പുഗ്ഗലാ തത്ഥ തേസു തീസു ഭവേസു തിംസ ഏവ ഭൂമിയോ ഹോന്തി, **താസു** ഭൂമീസു ഉപ്പന്നാ പുഗ്ഗലാ തിംസ ഏവ ഹോന്തി, ഏതാസു ഭൂമീസു ഉപ്പന്നാ സബ്ബേ ച പന പുഗ്ഗലാ പടിസന്ധികചിത്താനം വസേന ഏകൂനവീസതി ഹോന്തി. **പടിസന്ധി ച നാമേസാ** ഏസാ പടിസന്ധി ച നാമ **ദുവിധാ** ദ്വിപ്പകാരാ **സമുദീരിതാ** സത്ഥുനാ കഥിതാ.

൧൮൬. അചിത്തകാ പടിസന്ധി, സചിത്തകാ പടിസന്ധി ച ഇതി ദുവിധാ പടിസന്ധി ഹോതി, അസഞ്ഞിബ്രഹ്മാനം പടിസന്ധി **അചിത്തകാ** രൂപപടിസന്ധി ഹോതി. **സേസാ** രൂപപടിസന്ധിതോ സേസാ **സചിത്തകാ** സചിത്തകപടിസന്ധി **ഞേയ്യാ** പണ്ഡിതേന ജാനിതബ്ബാ. **സാ പന** സചിത്തകാ പടിസന്ധി ഏകൂനവീസതി ഹോതി.

൧൮൭. പടിസന്ധിവസേനേവ സചിത്തകപടിസന്ധിവസേന ഏവ വീസതി പുഗ്ഗലാ ഹോന്തി. **ഇധ** ഇമസ്മിം ചിത്താധികാരേ ചിത്താധികാരത്താ അചിത്തകപടിസന്ധി രൂപപടിസന്ധി **ന ച ഉദ്ധടാ** ന ച കഥിതാ മയാ.

൧൮൮. അഹേതുദ്വിതിഹേതൂതി, പുഗ്ഗലാ തിവിധാ സിയും അഹേതുകദ്വിഹേതുകതിഹേതുകാ ഇതി **തിവിധാ** തിപ്പകാരാ പുഗ്ഗലാ **സിയും** ഭവേയ്യും. അരിയാ പന പുഗ്ഗലാ അട്ഠ **ഇതി** ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **സബ്ബേ** പുഗ്ഗലാ ഏകാദസ **ഈരിതാ** കഥിതാ ഭഗവതാ.

൧൮൯. ഭൂമീസു തിംസഭൂമീസു ചിത്താനം ഉപ്പത്തിം ഏതേസം പന സബ്ബേസം പുഗ്ഗലാനം പഭേദതോ ഭൂമീസു ചിത്താനം ഉപ്പത്തിഞ്ച **ഗണ്ഹതോ** ഗണ്ഹന്തസ്സ മമ വചനം **നിബോധഥ,** തുമ്ഹേ ജാനാഥ സുണാഥ.

൧൯൦. തീസു ഭൂമീസു കതി ചിത്താനി ജായന്തി? **മേ** മയ്ഹം **വദ** താനി ചിത്താനി ത്വം കഥേഹി, സബ്ബാസു ഭൂമീസു ചുദ്ദസ ഏവ ചിത്താനി. തം യഥാ

വോട്ഠബ്ബം കാമപുഞ്ഞഞ്ച, വിയുത്താനി ച ദിട്ഠിയാ;
ഉദ്ധച്ചസഹിതഞ്ചേവ, ഹോന്തി സബ്ബത്ഥ ചുദ്ദസ.

൫൩. **സദാ വീസതി ചിത്താനി, കാമേയേവ ഭവേ സിയും** വീസതി ചിത്താനി കാമേയേവ ഭവേ **സദാ** സബ്ബസ്മിം കാലേ **സിയും** ഭവേയ്യുന്തി. തം യഥാ -

കാമേ അട്ഠ മഹാപാകാ, ദോമനസ്സദ്വയമ്പി ച;
തഥാ ഘാനാദിവിഞ്ഞാണത്തയം പാകാ അപുഞ്ഞജാ.

ഘാനാദിവിഞ്ഞാണത്തയന്തി കുസലവിപാകഘാനാദിത്തയം. **പാകാ അപുഞ്ഞജാ** അകുസലതോ ജാതാ അഹേതുകാ സത്ത വിപാകാ. **പഞ്ച രൂപഭവേയേവ** പഞ്ച ചിത്താനി രൂപഭവേയേവ ഭവന്തി. **ചത്താരേവ അരൂപിസു** ചത്താരി ചിത്താനി അരൂപീസുയേവ ഹോന്തി. തം യഥാ -

രൂപേവ രൂപപാകാ വാരുപ്പപാകാ അരൂപിസു;
നവ മഹഗ്ഗതാ പാകാ, രൂപാരൂപേവ ജായരേ.

൫൪. കാമരൂപഭവേസ്വേവ **അട്ഠാരസ** ചിത്താനി ഭവന്തി.

തം യഥാ -

പുഞ്ഞരൂപാനി പഞ്ചേവ, പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം;
ചക്ഖുസോതദ്വയം പുഞ്ഞപാകം സന്തീരണദ്വയം.

പുഞ്ഞപാകം ഹസിതുപ്പാദമനോധാതുക്രിയാപി ച;
അട്ഠാരസാദിമഗ്ഗേന, പഞ്ച രൂപക്രിയാപി ച;
കാമരൂപഭവേസ്വേവ, ഏതാനേവ സദാ സിയും.

ദ്വേചത്താലീസ ചിത്താനി, ഹോന്തി തീസു ഭവേസുപി ദ്വേചത്താലീസ ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

പടിഘദ്വയവജ്ജിതാനി , അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
മഹാപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, വോട്ഠബ്ബനക്രിയാനി ച.

പുഞ്ഞാരുപ്പാനി ചത്താരി, ആരുപ്പകിരിയാനി ച;
കനിട്ഠമഗ്ഗവജ്ജാനി, സത്ത ലോകുത്തരാനി ച;
ദ്വേചത്താലീസ ചിത്താനി, ഹോന്തി തീസു ഭവേസുപി.

൫൫. **ഠപേത്വാ പന സബ്ബേസം, ചതസ്സോപായഭൂമിയോ** ചതസ്സോ അപായഭൂമിയോ ഠപേത്വാ വജ്ജേത്വാ അപായതോ സേസാനം സബ്ബേസം പുഗ്ഗലാനം ഛബ്ബീസഭൂമീസു തേരസ ഏവ ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

ചതുത്ഥാരൂപാവചരം, അനാഗാമിഫലാദയോ;
മഹാക്രിയാ ച ജായന്തി, തേരസാപായവജ്ജിതാ.

അനാഗാമിഫലാദയോതി **ആദി**-സദ്ദേന ഹി അരഹത്തഫലാനി ഗഹിതാനി.

൧൯൪. അപരാനി ചതസ്സോപി, ഠപേത്വാരുപ്പഭൂമിയോ ചതസ്സോ അരൂപഭൂമിയോ ഠപേത്വാ സേസാസു **ഛബ്ബീസഭൂമീസു** അപരാനി **ഛ** ചിത്താനി ജായന്തി. തം യഥാ -

മനോധാതുക്രിയഞ്ചേവ , പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം;
ചക്ഖുസോതദ്വയം പുഞ്ഞപാകം സന്തീരണദ്വയം;
ഛേവ ചിത്താനി ജായന്തി, തഥാ ഉപരിവജ്ജിതേ.

൧൯൫. സുദ്ധാവാസികദേവാനം, ഠപേത്വാ പഞ്ച ഭൂമിയോ പഞ്ച ഭൂമിയോ ഠപേത്വാ പഞ്ചവീസതിഭൂമീസു പഞ്ച ചിത്താനി ജായന്തി. തം യഥാ -

ദിട്ഠിയാ സമ്പയുത്താനം, വിചികിച്ഛായുതം തഥാ;
പഞ്ച സബ്ബത്ഥ ജായന്തി, സുദ്ധാവാസവിവജ്ജിതേ.

൧൯൬. അപരാനി ദുവേ ഹോന്തി, പഞ്ചവീസതിഭൂമിസു;
ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞഞ്ച, ചതസ്സോപായഭൂമിയോ.

ചതസ്സോപായഭൂമിയോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞഞ്ച ഠപേത്വായേവ പഞ്ചവീസതിഭൂമീസു അപരാനി **ദുവേ** ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞഞ്ച, ചതസ്സോപായഭൂമിയോ;
സേസാസു തതിയാരുപ്പജവനം ജായതി ദ്വയം.

൧൯൭. ദ്വേപി ചിത്താനി ജായന്തി, ചതുവീസതിഭൂമിസു ചതസ്സോപായഭൂമിയോ ആകിഞ്ചഞ്ഞഞ്ച നേവസഞ്ഞഞ്ച ഠപേത്വാ സേസാസു ചതുവീസതിഭൂമീസു ദ്വേപി ചിത്താനി ജായന്തി. തം യഥാ -

ചതുത്ഥതതിയാരുപ്പം, ഠപേത്വാപായഭൂമിയോ;
സേസാസു ദുതിയാരുപ്പ-ജവനം ജായതി ദ്വയം.

൧൯൮. അപായഭൂമിയോ ഹിത്വാ ചതസ്സോ അപായഭൂമിയോ തിസ്സോ ഉപരി അരൂപഭൂമിയോ **ഹിത്വാ** ഛഡ്ഡേത്വാ സേസാസു തേവീസതിഭൂമീസു ദ്വേയേവ പന ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

അപായഭൂമിയോ ഹിത്വാ, തിസ്സോചാരുപ്പഭൂമിയോ;
സേസാസു പഠമാരുപ്പം, ജവനദ്വയം ജായതി.

൧൯൯. അരൂപേ ച അപായേ ച അട്ഠ ഭൂമിയോ ഠപേത്വാ സേസാസു ബാവീസതിഭൂമീസു ഏകാദസവിധം ചിത്തം ഹോതി. തം യഥാ -

സബ്ബം രൂപഞ്ച വിപാകം, ഠപേത്വാ സിതമാനസം;
ഏകാദസേവ ജായതി, അപായാരൂപവജ്ജിതേ.

൨൦൦. സുദ്ധാവാസേ അപായേ ച നവ ഭൂമിയോ ഠപേത്വാ സേസാസു ഏകവീസാസു ഭൂമീസു നിച്ചമ്പി **ചത്താരോ** ഏവ മാനസാ ഹോന്തി. തം യഥാ -

സോതാപത്തിഫലഞ്ചേവ, സകദാഗാമിഫലമ്പി ച;

സകദാഗാമിമഗ്ഗോ ച, ഠപേത്വാപായസുദ്ധകേ;
അനാഗാമിമഗ്ഗോ ചേവ, ഏകവീസാസു ഹോന്തി ഹി.

൨൦൯. ഏകം സത്തരസസ്വേവ, ചിത്തം ജായതി ഭൂമിസു
സുദ്ധാവാസഅപായാരുപ്പഭൂമിയോ ഠപേത്വാ അവസേസാസു സത്തരസസു ഭൂമീസു ഏകം ചിത്തം ജായതി. തം യഥാ -

സുദ്ധാവാസേ അപായേ ച, ഠപേത്വാരുപ്പഭൂമിയോ;
ആദിമഗ്ഗോ ഏകോ ഹോതി, സത്തരസസു ഭൂമിസു.

൨൧൦. **ദ്വാദസേവ തു ജായന്തേ, ഏകാദസസു ഭൂമിസു;**
ഠപേത്വാ പന സബ്ബാപി, ഭൂമിയോ ഹി മഹഗ്ഗതാ. -

ഏകൂനവീസതിഭൂമിയോ ഠപേത്വാ സേസാസു ഏകാദസസു ഭൂമീസു ദ്വാദസ ചിത്താനി ജായന്തി. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയാപുഞ്ഞപാകാ സത്ത ച പുഞ്ഞജം;
ഘാനാദിത്തയം സേസാസു, ഹിത്വാ സബ്ബാ മഹഗ്ഗതാ.

൨൧൧. കാമാവചരദേവാനം വസേന ച മനുസ്സാനം വസേന ച സത്തസു കാമാവചര**ഭൂമീസു** അട്ഠ ചിത്താനി സബ്ബദാ ജായന്തി. തം യഥാ -

കാമേ ദേവമനുസ്സാനം, മഹാപാകാനി ജായരേ;
സദാ സത്തസു ഏതാനി, ഹിത്വാ തേവീസ ഭൂമിയോ.

൨൧൨. പഞ്ചമജ്ഝാനപാകേകോ , ജായതേ ഛസു ഭൂമിസു ഏകോ പഞ്ചമജ്ഝാനവിപാകോ വേഹപ്ഫലാദീസു **ഛസു ഭൂമീസു** ജായതി. ചത്താരി പന രൂപവിപാക**ചിത്താനി** തീസു തീസു ഭൂമീസു ജായന്തി.
അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - ഏകോ പഠമരൂപവിപാകോ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാനം തീസു ഭൂമീസു ജായതി, ഏകോ ദുതിയരൂപവിപാകോ, ഏകോ തതിയരൂപവിപാകോ ച പരിത്താഭാഅപ്പമാണാഭാആഭസ്സരാനം തീസു ഭൂമീസു ജായതി, ഏകോ ചതുത്ഥരൂപവിപാകോ പരിത്തസുഭഅപ്പമാണസുഭസുഭകിണ്ഹാനം തീസു ഭൂമീസു ജായതി.

൨൧൩. ചത്താരി പന ചിത്താനി, ഹോന്തി ഏകേകഭൂമിസു
അരൂപാവചരവിപാകാനം വസേന ചത്താരി പന ചിത്താനി **ഏകേകഭൂമീസു** ഏകേകാസു ഭൂമീസു ഹോന്തി, ഇതി ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന സബ്ബാസു ഭൂമീസു ചിത്തുപ്പാദം **പരിദീപയേ** പണ്ഡിതോ കഥേയ്യ.

൨൧൪-൭. കുസലാകുസലാ കാമേ കാമേ വീസതി കുസലാകുസലാ, **തേസം പാകാ അഹേതുകാ** തേസം കുസലാകുസലാനം അഹേതുകാ പഞ്ചദസ വിപാകാ ആവജ്ജനദ്വയഞ്ച **ഇതി** ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന സത്തതിംസ മാനസാ നരകാദീസു ചതൂസു അപായേസുപി ജായരേ. അവസേസാനി ദ്വിപഞ്ഞാസ ചിത്താനി **കദാചിപി** കിസ്മിഞ്ചി കാലേപി നുപ്പജ്ജന്തി. തം യഥാ -

പഞ്ചദസാനി രൂപേ തു, അരൂപേ ദ്വാദസീരിതാ;
അട്ഠ ലോകുത്തരാനേവ, കാമപാകാ സഹേതുകാ.

അട്ഠ മഹാക്രിയാ ചേവ, ഹസിതുപ്പാദമാനസം;
ദ്വിപഞ്ഞാസാനി ചിത്താനി, അപായേസു ന ജായരേ.

൨൦൭. **കാമേ ദേവമനുസ്സാനം** കാമാവചരേ ദേവമനുസ്സാനം മഹഗ്ഗതാ നവ പാകാ നേവ ജായന്തി, അസീതി **ഹദയാ** മാനസാ സദാ ജായന്തി. തം യഥാ -

ദ്വാദസാകുസലാനേവ, കുസലാനേകവീസതി;
സത്തവീസതി പാകാ ച, മഹഗ്ഗതവിവജ്ജിതാ.

കാമേ ദേവമനുസ്സാനം, ക്രിയചിത്താനി വീസതി;
ഹോന്തി അസീതി ചിത്താനി, വിഞ്ഞേയ്യാനി വിഭാവിനാ.

൨൦൮-൯൨. **കാമേ** കാമാവചരേ അട്ഠ മഹാവിപാകാ ദോമനസ്സദ്വയമ്പി ച തഥാ **ഘാനാദിവിഞ്ഞാണത്തയം** കുസലവിപാകം അപുഞ്ഞജാ സത്ത പാകാ. **നത്ഥി ആരുപ്പപാകാ ച, രൂപാവചരഭൂമിയം** അരൂപപാകാ ച ചത്താരോ രൂപാവചരഭൂമിയം നത്ഥി. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - രൂപാവചരഭൂമിയം അട്ഠ മഹാവിപാകാ കാമസുഗതിസത്താനം ദ്വിന്നം വിപാകചിത്തത്താ ന ഹോന്തി, ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭിതത്താ ദോമനസ്സദ്വയമ്പി നത്ഥി, ഘാനജിവ്ഹാകായപസാദവിരഹിതത്താ കുസലവിപാകം ഘാനാദിത്തയം നത്ഥി, അനിട്ഠാരമ്മണാനം അഭാവതോ സത്ത അകുസലവിപാകാ ച നത്ഥി, അരൂപപാകാ ച നത്ഥി. കസ്മാ? അരൂപാനം വിപാകചിത്തത്താ. **ഇമേഹി സഹ ചിത്തേഹി** ഇമേഹി ചതുവീസതിചിത്തേഹി സഹ **തയോ മഗ്ഗാ ഫലദ്വയം** സോതാപത്തിമഗ്ഗോ സകദാഗാമിമഗ്ഗോ അനാഗാമിമഗ്ഗോ ച സോതാപത്തിഫലസകദാഗാമിഫലാനി ച ചത്താരോ ദിട്ഠിസംയുത്താ വിചികിച്ഛാസംയുത്തമ്പി ച ചത്താരോ ഹേട്ഠിമാ പാകാ ച സുദ്ധാവാസേ **ന ലബ്ഭരേ** ന ലബ്ഭന്തി. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമിപുഗ്ഗലാനം അസാധാരണത്താ സുദ്ധോ ച ആവാസോ, അഥ വാ ഘോരാതിക്കമട്ഠിതത്താ അനാഗാമിപുഗ്ഗലാ സുദ്ധാ നാമ, ചതുരോഘതിണ്ണത്താ ഖീണാസവാ സുദ്ധാ നാമ, തേസം സുദ്ധാനം ദ്വിന്നം ഉത്തമസത്താനം ആവാസോതിപി **സുദ്ധാവാസോ,** തസ്മിം.

അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - സുദ്ധാവാസേ പന സോതാപത്തിമഗ്ഗസോതാപത്തിഫലസകദാഗാമിമഗ്ഗസകദാഗാമിഫലഅനാഗാമിമഗ്ഗാ ന വിജ്ജന്തി. കസ്മാതി ചേ? അനാഗാമിഫലട്ഠാനംയേവ തസ്മിം ഉപ്പജ്ജനതോ ചത്താരോ ദിട്ഠിസംയുത്താ ച വിചികിച്ഛായുത്തഞ്ച പഞ്ച അകുസലചിത്താനം സോതാപന്നേന വിനാസിതത്താ, ഇതി തസ്മാ കാരണാ ന ജായന്തി. ചത്താരോ ഹേട്ഠിമവിപാകാ ഹേട്ഠിമാനം രൂപബ്രഹ്മാനം വിപാകചിത്തത്താ നത്ഥി. സേസാനി ഏകപഞ്ഞാസ ചിത്താനി സുദ്ധാവാസേ പന ലബ്ഭന്തി. തം യഥാ -

ദിട്ഠിയാ വിപ്പയുത്താനി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതം തഥാ;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠ ച, രൂപപുഞ്ഞാനി പഞ്ച വാ.

അരൂപകുസലാനേവ, മഗ്ഗോ ഖീണാസവസ്സ ച;

ചക്ഖുസോതമനോധാതു, പുഞ്ഞജാ തീരണാ ദുവേ.

പഞ്ചമജ്ഝാനപാകോ ച, അനാഗാമിഫലാദയോ;
സുദ്ധാവാസേസു ലബ്ഭന്തി, ക്രിയചിത്താനി വീസതി.

രൂപാവചരികാ സബ്ബേ സബ്ബാനി രൂപാവചരാനി പഞ്ചദസ ചിത്താനി, കാമധാതുയാ **സബ്ബേ** തേവീസതി **വിപാകാ**.

൨൬൭. **ദോമനസ്സാദിമഗ്ഗോ ച** ദോമനസ്സദ്വയഞ്ച ആദിമഗ്ഗോ ച സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ച, **ക്രിയാ ച ദ്വേ അഹേതുകാ** പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനഹസിതുപ്പാദാനി കിരിയാനി ചാതി തേചത്താലീസ ചിത്താനി അരൂപഭൂമിയം നത്ഥി. പഞ്ച രൂപാവചരവിപാകാ രൂപീനം വിപാകചിത്തത്താ നത്ഥി. രൂപജവനാനി ഹേട്ഠിമഝാനാനം വിരത്തത്താ നത്ഥി. ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാനി പുഞ്ഞജാനി പസാദരഹിതത്താ നത്ഥി. ഘാനാദിവിഞ്ഞാണാനി പകതിയായേവ നത്ഥി. കുസലവിപാകാ മനോധാതു ചക്ഖാദിഗ്ഗഹിതപഞ്ചാരമ്മണത്താ അരൂപാനം ധമ്മാരമ്മണത്താ നത്ഥി, അസതി ചക്ഖാദിവിഞ്ഞാണേ സാ ച പുഞ്ഞജാ മനോധാതു തായ ച അസതിയാ ചക്ഖാദിവിഞ്ഞാണമ്പി നത്ഥിയേവ. കിരിയാമനോധാതുപി പഞ്ചാരമ്മണത്തായേവ നത്ഥി, ഹസിതുപ്പാദോപി രൂപകായാഭാവാ സിതസ്സാഭാവാ നത്ഥി, പുബ്ബേവ ദിട്ഠസച്ചാ അരിയാ രൂപഭൂമികാ, തസ്മാ ആദിമഗ്ഗോപി നത്ഥി.

൨൬൮. **ഏവം ഭൂമിവസേനേവ, ചിത്തുപ്പത്തിം വിഭാവയേ ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ഭൂമിവസേന ചിത്തുപ്പത്തിം **വിഭാവയേ** ധീരോ കഥേയ്യ. **തഥാ** ഏവം ഏകാദസന്നം പുഗ്ഗലാനം വസേന ചിത്തുപ്പത്തിം ധീരോ **വിഭാവയേ** കഥേയ്യ.

൨൬൯. **കുസലാകുസലാ കാമേ,**
തേസം പാകാ അഹേതുകാ;
ആവജ്ജനദ്വയഞ്ചാതി,
സത്തതിംസേവ മാനസാതി. -

അയം വുത്തത്ഥാ.

൨൭൦. ഏവം ചതൂസ്വപായഭൂമീസു മനുസ്സഭൂമിയഞ്ചാതി **പഞ്ചഭൂമീസു** അഹേതുകസ്സ സത്തസ്സ **ജായന്തേ** ഉപ്പജ്ജന്തി. **ദ്വേപഞ്ഞാസാവസേസാനി, ന ജായന്തി കദാചിപി** അവസേസാനി ദ്വേപഞ്ഞാസ ചിത്താനി കദാചിപി ന ജായന്തി ന ഉപ്പജ്ജന്തി, താനി സരൂപതോ വുത്താനേവ.

൨൭൧. **അഹേതുകസ്സ** സത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തേഹി സത്തതിംസചിത്തേഹി സഹ ദുഹേതുകാ, ചതുമഹാവിപാകാ ചാതി ചത്താലീസ ചിത്താനി തഥാ ഏകകം ദുഹേതുകസ്സ സത്തസ്സ ജായന്തി.

൨൭൨-൨൭൩. **സബ്ബേ മഹഗ്ഗതാ ചേവ** സബ്ബേ സത്തവീസതിവിധാ മഹഗ്ഗതാ ചേവ **സബ്ബേപി ച അനാസവാ** സബ്ബേ അട്ഠ ലോകുത്തരാ ചേവ ചത്താരോ തിഹേതുകവിപാകാ ച കാമേ ഹസിതുപ്പാദോ സഹേതുകമഹാകിരിയാ ചാതി

നവ ക്രിയാപി ചേതി ചത്താലീസം തഥാ അട്ഠ ച **ദുഹേതുനോ** സത്തസ്സ ന ജായന്തി.

അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - ദുഹേതുനോ രൂപാരൂപസമാപത്തിയാ അസമത്ഥതായ സത്തവീസ മഹഗ്ഗതാ ന ജായന്തി, മഗ്ഗഫലം അധിഗന്തും അസമത്ഥതായ അട്ഠ ലോകുത്തരാ ന ജായന്തി, തിഹേതുകവിപാകാ തിഹേതുകാനം സത്താനം വിപാകചിത്തത്താ ന ജായന്തി, നവ കിരിയാനി ഖീണാസവാനംയേവ ഉപ്പജ്ജമാനത്താ ന ജായന്തീതി. **കാമാവചരസത്തസ്സ, തിഹേതുപടിസന്ധിനോ** പുഥുജ്ജനസ്സ ചതുപഞ്ഞാസ മാനസാ ജായന്തി. കതമാനി താനി? ദുഹേതുകസ്സ വുത്താനി ചത്താലീസ ചിത്താനി തഥാ ഏകഞ്ച കാമധാതുയം ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്തവിപാകാ രൂപാരൂപേസു നവ പുഞ്ഞാനി ചാതി ചതുപഞ്ഞാസ മാനസാ ജായന്തി. **പുഥുജ്ജനസ്സ** തിഹേതുനോ കാമസത്തസ്സ പഞ്ചതിംസ ചിത്താനി **ന ജായരേ** ന ജായന്തി. തം യഥാ -

ആവജ്ജനദ്വയം ഹിത്വാ, അട്ഠാരസ ക്രിയാപി ച;
നവ മഹഗ്ഗതാ പാകാ, അട്ഠ ലോകുത്തരാനി ച.

കാമപുഥുജ്ജനസ്സേവ, തിഹേതുപടിസന്ധിനോ;
പഞ്ചതിംസേവ ചിത്താനി, ന ജായന്തി കദാചിപി.

ഛദേവേസു മനുസ്സേസു ചാതി സത്തസു ഭൂമീസു ജാതസ്സ സോതാപന്നസ്സ **ദേഹിനോ** സത്തസ്സ പഞ്ഞാസ ചിത്താനി ജായന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ **നിദ്ദിസേ** കഥേയ്യ. തം യഥാ -

ദിട്ഠിയാ വിപ്പയുത്താനി, ദോമനസ്സദ്വയമ്പി ച;
ഉദ്ധച്ചസഹിതഞ്ചേവ, കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠ ച.

നവ മഹഗ്ഗതപുഞ്ഞാനി, ആവജ്ജനദ്വയമ്പി ച;
സബ്ബേ കാമവിപാകാ ച, സോതാപത്തിഫലമ്പി ച.

അസ്സ സോതാപന്നസ്സ നവതിംസേവ ചിത്താനി ന ഉപ്പജ്ജന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ **ദീപയേ** ദേസേയ്യ. തം യഥാ -

ആവജ്ജനദ്വയം ഹിത്വാ, അട്ഠാരസ ക്രിയാപി ച;
നവ മഹഗ്ഗതാ പാകാ, സത്ത ലോകുത്തരാനി ച.

ദിട്ഠിയാ സമ്പയുത്താനി, വിചികിച്ഛായുതം തഥാ;
നവതിംസ ന ജായന്തി, സോതാപന്നസ്സ ദേഹിനോ.

൨൨൪. പഠമം ഫലം ഠപേത്വാ **സോതാപന്നസ്സ** പുഗ്ഗലസ്സ **വുത്താനി** ചിത്താനി അത്തനോ സകദാഗാമിനോ **ഫലേന** സകദാഗാമിഫലേന സഹ സകദാഗാമിപുഗ്ഗലസ്സ സിയും.

൨൨൫. സോതാപന്നസ്സ വുത്താനി, ഠപേത്വാ പടിഘദ്വയം ദുതിയഞ്ച ഫലം സകദാഗാമിഫലഞ്ച ഹിത്വാ അത്തനോ അനാഗാമിഫലേന സഹ സോതാപന്നസ്സ സത്തസ്സ വുത്താനി യാനി അട്ഠചത്താലീസ ചിത്താനി അത്ഥി, താനി അനാഗാമിസ്സ സത്തസ്സ ജായന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ വിനിദ്ദിസേ.

൨൨൬. **കതി ചിത്താനി ജായന്തി, കാമേ അരഹതോ പന** കാമേ സത്തസു കാമഭൂമീസു ജാതസ്സ അരഹതോ ഖീണാസവസ്സ കതി ചിത്താനി ജായന്തി? ചത്താരി ച ചത്താരീസഞ്ച ചിത്താനി **കാമേ** സത്തസു കാമഭൂമീസു ജാതസ്സ അരഹതോ **സിയും** ഭവേയ്യും. തം യഥാ -

തേവീസ കാമപാകാനി, ക്രിയചിത്താനി വീസതി;
അരഹത്തഫലേനേവ, കാമേ അരഹതോ സിയും.

൨൨൭. **മഗ്ഗട്ഠാനം ചതുന്നമ്പി** തേസം പുഗ്ഗലാനം സകം സകം മഗ്ഗചിത്തം **സിയാ** ഭവേയ്യ. **ഏകചിത്തക്ഖണാ ഹി തേ** ഹി സച്ചം തം മയാ വുത്തം വചനം. **തേ** മഗ്ഗാ ഏകചിത്തക്ഖണാ.

൨൨൮. **പുഥുജ്ജനസ്സ തീസ്വേവ, പഠമജ്ഝാനഭൂമിസു** തീസു ഏവ പഠമജ്ഝാനഭൂമീസു ജാതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ ബ്രഹ്മുനോ പഞ്ചതിംസ ഏവ ചിത്താനി ജായന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ **വിനിദ്ദിസേ** ഉച്ചാരേയ്യ. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയം ഹിത്വാ, അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, നവ പുഞ്ഞാ മഹഗ്ഗതാ.

ചക്ഖുസോതദ്വയം പുഞ്ഞപാകം സന്തീരണദ്വയം;
ആവജ്ജനദ്വയഞ്ചേവ, പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം;
പഠമജ്ഝാനപാകോ ച, പഞ്ചതിംസേവ ജായരേ.

൨൨൯-൨൩൧. **ഘാനാദീസു** പസാദേസു പവത്തം കുസലവിപാകം **വിഞ്ഞാണത്തയം** സത്ത അപുഞ്ഞജാ പാകാ അട്ഠ മഹാപാകാ തഥാ ഉപരിഝാനഭൂമീസു ജാതാ പാകാ ആരുപ്പാ ചത്താരോ വിപാകാപി ച ദോമനസ്സദ്വയമ്പി ച ആവജ്ജനദ്വയവജ്ജാ **അട്ഠാരസ ക്രിയാ ചേവ** അട്ഠ ലോകുത്തരാനി ച ഏതാനി ചതുപഞ്ഞാസ ചിത്താനി പഠമജ്ഝാനഭൂമീസു തീസു നിബ്ബത്തസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ ദേഹിനോ സത്തസ്സ **ന ച ലബ്ഭരേ** ന ലബ്ഭന്തി. താസു തീസു ഭൂമീസു നിബ്ബത്തസ്സ **പുഥുജ്ജനസ്സ** ബ്രഹ്മുനോ **വുത്തേസു** ചിത്തേസു അപുഞ്ഞപഞ്ചകം ഹിത്വാ തഥാ തീസു പഠമജ്ഝാനഭൂമീസു നിബ്ബത്തസ്സ **സോതാപന്നസ്സ** ബ്രഹ്മുനോ പഠമഫലേന സഹ ഏകതിംസ ചിത്താനി **ജായരേ** ജായന്തി. **സകദാഗാമിനോ തഥാ** തീസു പഠമജ്ഝാനഭൂമീസു ജാതസ്സ സകദാഗാമിനോ ബ്രഹ്മുനോ തേസു ചിത്തേസു പഠമം ഫലം ഠപേത്വാ സകദാഗാമിഫലം പക്ഖിപിത്വാ ഏകതിംസേവ ചിത്താനി ജായരേ. **അനാഗാമിസ്സ തഥേവ** തീസു പഠമജ്ഝാനഭൂമീസു ഏവ ജാതസ്സ അനാഗാമിസ്സ ദുതിയം ഫലം ഠപേത്വാ അത്തനോ ഫലചിത്തേന സഹ ഏകതിംസേവ ചിത്താനി ജായന്തി.

൨൩൨. **വിഞ്ഞാണം ചക്ഖുസോതാനം, പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം;**
സന്തീരണദ്വയഞ്ചേവ, ക്രിയചിത്താനി വീസതി.

൨൩൩-൭. അരഹത്തഫലം പഠമജ്ഝാനതോ സമ്ഭവോ പാകോ സത്തവീസതി ചിത്താനി **അരഹന്തസ്സ** ഖീണാസവസ്സ ജായരേ. **പുഥുജ്ജനസ്സ തീസ്വേവ** തീസു ഏവ ദുതിയജ്ഝാനഭൂമീസു ജാതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ ബ്രഹ്മുനോ ദുതിയജ്ഝാനതതിയജ്ഝാനപാകേന സഹ ഛത്തിംസ ചിത്താനി ജായന്തി. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയം ഹിത്വാ, അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, നവ പുഞ്ഞമഹഗ്ഗതാ.

ചക്ഖുസോതദ്വയം പുഞ്ഞപാകം സന്തീരണദ്വയം;
ആവജ്ജനദ്വയഞ്ചേവ, പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം.

ദുതിയജ്ഝാനപാകേന, തതിയജ്ഝാനപാകതോ;
ഛത്തിംസേവ ച ചിത്താനി, ദുതിയജ്ഝാനദേഹിനോ.

൨൩൭-൨൪൧. **പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു, ഹിത്വാ വാപുഞ്ഞപഞ്ചകം** അത്തനോ ഫലേന സഹ ബാത്തിംസ ചിത്താനി സോതാപന്നസ്സ ജായന്തി. **സോതാപന്നസ്സ വുത്തേസു, ഠപേത്വാ പഠമം ഫലം** സോതാപന്നസ്സ വുത്തേസു പഠമം ഫലം ഠപേത്വാ അത്തനോ ഫലചിത്തേന സഹ ബാത്തിംസ ചിത്താനി, സകദാഗാമിസ്സ വുത്തേസു ദുതിയം ഫലം ഠപേത്വാ അനാഗാമിഫലേന സഹ ബാത്തിംസേവ ചിത്താനി **അസ്സ** അനാഗാമിനോ ഭവന്തി. **അരഹന്തസ്സ തീസ്വേവ, അട്ഠവീസതി അത്തനോ** തീസു ഏവ ദുതിയജ്ഝാനഭൂമീസു ജാതസ്സ അരഹതോ അത്തനോ ഫലേന ദുതിയജ്ഝാനതതിയജ്ഝാനപാകതോ പാകേഹി സഹ അട്ഠവീസതി ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

വിഞ്ഞാണം ചക്ഖുസോതാനം, പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം;
സന്തീരണദ്വയഞ്ചേവ, ക്രിയചിത്താനി വീസതി.

അരഹത്തഫലം പാകോ, ദുതിയജ്ഝാനസമ്ഭവോ;
തതിയജ്ഝാനപാകോ ച, അട്ഠവീസതി മാനസാ.

൨൪൨-൯. **പരിത്തകസുഭാദീനം, ദേവാനം തീസു ഭൂമീസു** ചതുത്ഥജ്ഝാനവിപാകേന സഹ പഞ്ചതിംസേവ ചിത്താനി ജായന്തി. **സോതാപന്നസ്സ തത്ഥേക-തിംസ ചിത്താനി ജായരേ**തത്ഥ താസു തീസു പരിത്തകസുഭാദീനം ഭൂമീസു സോതാപന്നസ്സ ച ഏകതിംസ ചിത്താനി ജായരേ. യഥാ **ഏവം** സകദാഗാമിനോ ഏകതിംസ ചിത്താനി ജായരേ. തഥാ അനാഗാമിനോ ഏകതിംസ ജായരേ. **തത്ഥേവ** താസു തീസു ഭൂമീസു ഏവ ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ സത്തവീസതി മാനസാ ഹോന്തി, **തഥാ** ഏവം **വേഹപ്ഫലേ** വേഹപ്ഫലഭൂമിയം ജാതാനം പുഥുജ്ജനസേക്ഖാനം പഞ്ചന്നം **സബ്ബേസം** പുഗ്ഗലാനം മാനസാ ഹോന്തി. പഞ്ചസു **സുദ്ധാവാസികഭൂമീസു** ജാതസ്സ അനാഗാമിനോ സത്തസ്സ ഏകതിംസേവ ചിത്താനി ഹോന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ **പരിദീപയേ** ദേസേയ്യ. **തത്ഥേവ** താസു സുദ്ധാവാസഭൂമീസു ഏവ ജാതസ്സ അരഹതോ സത്തവീസതി മാനസാ ഹോന്തി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **രൂപീസു** പഞ്ചദസസു രൂപിഭൂമീസു ജാതാനം സബ്ബേസം പുഗ്ഗലാനം ചിത്താനി **വിഭാവിനാ** ധീരേന **വിഞ്ഞേയ്യാനി** ജാനിതബ്ബാനി.

൨൫൦. **ചതുവീസതി ചിത്താനി, പഠമാരുപ്പഭൂമിയം** പഠമആരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ ചതുവീസതി ചിത്താനി ജായന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ വിനിദ്ദിസേ. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയം ഹിത്വാ, അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, ആരുപ്പകുസലാനി ച;

പഠമാരുപ്പപാകോ ച, ക്രിയാവോട്ഠബ്ബനമ്പി ച.

൨൪-൨൫. സോതാപന്നസ്സ തഥേവ, ഠപേത്വാപുഞ്ഞപഞ്ചകംതത്ഥ തിസ്സം പഠമാരുപ്പഭൂമിയം ഏവ സോതാപന്നസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അപുഞ്ഞപഞ്ചകം ഹിത്വാ അത്തനോ ഫലേന സഹ വീസതി ചിത്താനി ഹോന്തി. തഥാ **തത്ഥ** തിസ്സം പഠമാരുപ്പഭൂമിയം സകദാഗാമിനോ, അനാഗാമിനോപി ച പുഗ്ഗലസ്സ പുബ്ബം പുബ്ബം ഫലം **വിനാ** വജ്ജേത്വാ അത്തനോ ഫലേന സഹ വീസതി ചിത്താനി ജായന്തി. **ഖീണാസവസ്സ തഥേവ** തത്ഥ തിസ്സം പഠമാരുപ്പഭൂമിയം ഏവ ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ ദസ പഞ്ച മാനസാ ച ജായന്തി. തം യഥാ -

മഹാക്രിയാനി അട്ഠേവ, ചത്വാരുപ്പക്രിയാനി ച;
അരഹത്തഫലം പാകോ, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം.

ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ സത്തസ്സ തേവീസതി ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയം ഹിത്വാ, അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, പുഞ്ഞാരൂപൂപരീ തയോ;
ദുതിയാരുപ്പപാകോ ച, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം.

ഇതി ഏവം ഇമിനാ പകാരേന **വത്വാ** കഥേത്വാ ധീരോ പണ്ഡിതോ **വിഭാവയേ** ദേസേയ്യ. **ഏത്ഥ** ഏതിസ്സം ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ജാതാനം തിണ്ണന്നം സേക്ഖാനമ്പി ഏകൂനവീസതി ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

ദിട്ഠിയാ വിപ്പയുത്താനി, ഉദ്ധച്ചസഹിതം തഥാ;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, പുഞ്ഞാരൂപൂപരീ തയോ.

ദുതിയാരുപ്പപാകോ ച, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം;
സകസകഫലേനേവ, ചിത്താനേകൂനവീസതി.

൨൬. ചുദ്ദസേവ തു ചിത്താനി ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ കിരിയചിത്താനി ദ്വാദസ ഏകോ പാകോ അരഹത്തഫലഞ്ചാതി ചുദ്ദസേവ ചിത്താനി ഹോന്തി. തം യഥാ -

മഹാക്രിയാനി അട്ഠേവ, ക്രിയാരൂപൂപരീ തയോ;
വോട്ഠബ്ബഞ്ച സകോ പാകോ, അരഹത്തഫലമ്പി ച.

൨൭. പുഥുജ്ജനസ്സ സത്തസ്സ, തതിയാരുപ്പഭൂമിയം തതിയഅരൂപഭൂമിയം ജാതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ സത്തസ്സ ബാവീസതി ചിത്താനി ഭവന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ പകാസയേ. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയം ഹിത്വാ, അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, പുഞ്ഞാരൂപൂപരീ ദുവേ;
തതിയാരുപ്പപാകോ ച, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം.

൨൮-൯. അട്ഠാരസേവ ചിത്താനി, സോതാപന്നസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അട്ഠാരസ ഏവ ചിത്താനി ജായരേ. തം യഥാ -

ദിട്ഠിയാ വിപ്പയുത്താനി, ഉദ്ധച്ചസഹിതം തഥാ;
മഹാപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, പുഞ്ഞാരൂപ്പൂപരീ ദുവേ.

അട്ഠാരസേവ പാകേന, സോതാപത്തിഫലേന ച;
വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം, സോതാപന്നസ്സ ജായരേ.

സകദാഗാമിനോ പഠമം ഫലം ഠപേത്വാ അത്തനോ ഫലേന **താനി** അട്ഠാരസ ചിത്താനി ഹോന്തി. സകദാഗാമിനോ വുത്തേസു ചിത്തേസു ദുതിയം ഫലം ഠപേത്വാ അത്തനോ ഫലേന സഹ അട്ഠാരസ ചിത്താനി ഏവ അനാഗാമിസ്സ ജായരേ.

൨൪. തേരസേവ ച ചിത്താനി, തതിയാരുപ്പഭൂമിയം തതിയഅരൂപഭൂമിയം ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ തേരസേവ ചിത്താനി ജായന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ വിനിദ്ദിസേ. തം യഥാ -

മഹാക്രിയാനി അട്ഠേവ, ക്രിയാരൂപ്പൂപരീ ദുവേ;
അരഹത്തഫലം പാകോ, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം.

൨൫. ഏകവീസതി ചിത്താനി, ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമിയം ചതുത്ഥഅരൂപഭൂമിയം ജാതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ സത്തസ്സ ഏകവീസതി ചിത്താനി ജായന്തി. **ഇതി** ഇദം വചനം ധീരോ വിനിദ്ദിസേ. തം യഥാ -

ദോമനസ്സദ്വയം ഹിത്വാ, അപുഞ്ഞാനി ദസേവ ച;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം;
ചതുത്ഥാരുപ്പപുഞ്ഞഞ്ച, സപാകേനേകവീസതി.

൨൬-൨൭. സോതാപന്നസ്സ സത്തസ്സ, സത്തരസ ചിത്താനി ധീരോ പകാസയേ. തം യഥാ -

ദിട്ഠിയാ വിപ്പയുത്താനി, ഉദ്ധച്ചസഹിതം തഥാ;
കാമപുഞ്ഞാനി അട്ഠേവ, സോതാപത്തിഫലമ്പി ച;
ചതുത്ഥാരുപ്പപുഞ്ഞഞ്ച, സപാകോ വോട്ഠബ്ബമ്പി ച.

സകദാഗാമിനോ പഠമം ഫലം ഠപേത്വാ **താനി** ഏവ ചിത്താനി സഫലേന ഹോന്തി. സകദാഗാമിനോ വുത്തേസു ചിത്തേസു ദുതിയം ഫലം ഠപേത്വാ അത്തനോ ഫലേന സത്തരസ മാനസാ അനാഗാമിസ്സ ഹോന്തി. **ദ്വാദസേവ തു ചിത്താനി, ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമിയം** ജാതസ്സ അരഹന്തസ്സ ദ്വാദസ ഏവ ചിത്താനി ജായന്തി. തം യഥാ -

മഹാക്രിയാനി അട്ഠേവ, വോട്ഠബ്ബഞ്ചാപി മാനസം;
ചതുത്ഥഞ്ച ക്രിയാരൂപം, പാകോ അരഹതോ ഫലം.

ഇതി ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പുഗ്ഗലാനം വസേന ഭൂമീസു ചിത്തപ്പവത്തിം വിദൂ ധീരോ വിഭാവയേ.

൨൮-൯. ഹേട്ഠിമാനം അരൂപീനം, ബ്രഹ്മാനം ഉപരൂപരി ജാതാ അരൂപകുസലാ ചേവ കിരിയാപി ച ഉപ്പജ്ജന്തി. **ഉദ്ധം ഉദ്ധം** ഭാഗേ ജാതാനം

അരൂപീനം ബ്രഹ്മാനം **ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ആരുപ്പാ** ഹേട്ഠാഭാഗേ ജാതാ അരൂപാവചരാ പന നേവ ജായന്തി. കസ്മാ കാരണാതി? **കിര** മയാ സുതം, ഹേട്ഠിമഝാനേസു **ദിട്ഠാദീനവതോ** ദിട്ഠദോസഭാവതോ നേവ ജായന്തി.

൨൩൩-൪. ഠപേത്വാ പഠമം മഗ്ഗം സോതാപത്തിമഗ്ഗം ഠപേത്വാ **കുസലാനുത്തരാ തയോ** തയോ അനുത്തരാ കുസലാ തയോ മഗ്ഗാ, കാമാവചരപുഞ്ഞാനി അട്ഠ, തഥാ ദസ അപുഞ്ഞാനി ചിത്താനി, അരൂപപുഞ്ഞാനി ചത്താരി. **സബ്ബേ പാകാ അനുത്തരാ** സബ്ബാനി ലോകുത്തരഫലാനി, പഠമാരുപ്പപാകോ ച നവ കാമകിരിയാപി ച, അരൂപാപി സബ്ബാ കിരിയാ, ഏതാനി പന തേചത്താലീസ മാനസാ പഠമാരുപ്പഭൂമിയം ഉപ്പജ്ജന്തി.

൨൩൫-൭. സബ്ബോ തേവീസതി**കാമവിപാകോ,** സബ്ബോ പന്നരസവിധോ മഹഗ്ഗതോ രൂപോ ചിത്തുപ്പാദോ, **മനോധാതു** കിരിയാമനോധാതു, ദോമനസ്സദ്വയമ്പി ച ആദിമഗ്ഗോ ച **തഥാ ഉപരി** ജാതാ തയോ **അരൂപപാകാ** ചാതി ഛചത്താലീസ ചിത്താനി **ഏത്ഥ** ഏതിസ്സം പഠമാരുപ്പഭൂമിയം നത്ഥി.

൨൩൮-൯. വുത്തേസു പന ചിത്തേസു, പഠമാരുപ്പഭൂമിയം വുത്തേസു ചിത്തേസു കുസലപാകകിരിയാവസേന **പഠമാരുപ്പത്തയം** ഠപേത്വാ അത്തനോ പാകോ ചാതി ചത്താലീസ ചിത്താനി ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ജായന്തി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **സേസദ്വയേ** പഠമദുതിയാരുപ്പതോ സേസആകിഞ്ചഞ്ഞായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഭൂമിദ്വയേ **ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമം** കുസലവിപാകകിരിയാവസേന ഹേട്ഠാഭാഗേ ജാതം അരൂപത്തയം ഹിത്വാ അത്തനോ അത്തനോ പാകാ **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പണ്ഡിതേന **ഞേയ്യാ** ജാനിതബ്ബാ.

൨൪൦-൩. ചത്താരോ ച അനാസവാ, വിപാകാ ചത്താരി ലോകുത്തരഫലചിത്താനി, **സബ്ബേ** സബ്ബാനി ച ചതൂസു ആരുപ്പഭൂമീസു ഹോന്തി. വോട്ഠബ്ബനേന ചിത്തേന സഹ കാമേ അട്ഠ മഹാകിരിയാ, ചതസ്സോ അരൂപകിരിയാപി ചാതി തേരസ ഏവ കിരിയാ പഠമാരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ ജായന്തി. ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ പഠമാരുപ്പകിരിയം ഹിത്വാ ദ്വാദസ ഏവ കിരിയാ ഹോന്തി. തതിയാരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ പഠമദുതിയാരുപ്പകിരിയാനി ഹിത്വാ ഏകാദസ കിരിയാ ഹോന്തി. ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമിയം ജാതസ്സ ഖീണാസവസ്സ പഠമദുതിയതതിയാരുപ്പകിരിയാനി ഹിത്വാ ദസേവ കിരിയാ **ഞേയ്യാ** ജാനിതബ്ബാ.

൨൪൪. അരഹതോ പന ചിത്താനി, ഹോന്തി ഏകൂനവീസതി;
അരഹത്തം ക്രിയാ സബ്ബാ, ഠപേത്വാവജ്ജനദ്വയം.

ആവജ്ജനദ്വയം ഠപേത്വാ സബ്ബാ കിരിയാ, അരഹത്തഫലഞ്ചാതി ഏകൂനവീസതി ചിത്താനി അരഹതോ പന ഹോന്തി. ആവജ്ജനദ്വയം കിഞ്ചാപി ഖീണാസവസ്സ ഹോന്തി, ഏവമ്പി അഞ്ഞേസം പുഥുജ്ജനസേക്ഖാനമ്പി ഹോന്തിയേവ. ഏകൂനവീസതി ചിത്താനി ഖീണാസവസ്സ ഏവ ഹോന്തി, ന അഞ്ഞേസന്തി ഞാപനത്ഥം ''ആവജ്ജനദ്വയം ഠപേത്വാ''തി വുത്തം.

൨൩൭-൩. ചതുന്നം ഫലട്ഠാനം പുഗ്ഗലാനഞ്ച തിഹേതുകപുഥുജ്ജനേ ച തേരസേവ ചിത്താനി ഭവന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ പകാസയേ. തം യഥാ - ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്താ മഹാവിപാകാനി, നവ രൂപാരൂപപാകാ ച ഇമേ തേരസേവ ചിത്താനി ഭവന്തി.

൨൩൭-൯. ചതുന്നം ഫലട്ഠാനം പുഗ്ഗലാനഞ്ച ദുഹേതുകപുഥുജ്ജനേ ച ഞാണപരിഹീനാനി ചത്താരി വിപാകാനി ഏവ ജായരേ. **പുഥുജ്ജനാനം തിണ്ണമ്പി, ചതുന്നം അരിയദേഹിനം** അരിയഗതാനം **സത്തന്നം** പുഗ്ഗലാനം സത്തരസേവ ചിത്താനി ഭവന്തി. തം യഥാ - ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, മനോധാതുത്തയസന്തീരണാനി, വോട്ഠബ്ബനഞ്ച ഇമേ സത്തരസ ഏവ ഹോന്തി.

൨൪൦-൫. ഹേട്ഠാ തിണ്ണം ഫലട്ഠാനം, തിഹേതുകപുഥുജ്ജനേ ചതുന്നം പുഗ്ഗലാനം മഹഗ്ഗതാനി ഏവ കുസലാനി ഹോന്തി. **തിണ്ണം പുഥുജ്ജനാനഞ്ച, ആദിതോ തിണ്ണം അരിയാനം** ഹേട്ഠാ അരിയാനം തേരസേവ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ നിദ്ദിസേ. അട്ഠേവ കാമപുഞ്ഞാനി, **അപുഞ്ഞതോ** അകുസലവസേന ദിട്ഠിഹീനാ ചത്താരോ ചിത്തുപ്പാദാപി, ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തഞ്ചാതി തേരസ ചിത്താനി ഹോന്തി. **ഹേട്ഠാ ദ്വിന്നം ഫലട്ഠാനം** സോതാപന്നസകദാഗാമിപുഗ്ഗലാനം **സബ്ബപുഥുജ്ജനേ** അഹേതുകദുഹേതുകതിഹേതുകപുഥുജ്ജനേ ദോമനസ്സയുത്തം ദ്വയമേവ ചിത്തം ജായതേ. **തിണ്ണം പുഥുജ്ജനാനഞ്ച** പഞ്ച ഏവ ജായരേ. തം യഥാ -

> ചത്താരി ദിട്ഠിയുത്താനി, വിചികിച്ഛായുതമ്പി ച;
> മഗ്ഗട്ഠാനം ചതുന്നമ്പി, മഗ്ഗചിത്തം സകം സകം.

തേസം ചതുന്നം മഗ്ഗട്ഠാനം പുഗ്ഗലാനം സകം സകം ഏകമേവ മഗ്ഗചിത്തം **ഭവേ** ഭവേയ്യ. **ഇതി** ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ധീരോ പണ്ഡിതോ **വിഭാവയേ** ചിത്തപ്പവത്തിം പകാസയേ.

൨൪൬-൯. മയാ ഭവേസു ചിത്താനം, പുഗ്ഗലാനം വസേന ച. ഭവേസു സബ്ബഭവേസു ചിത്താനം, പുഗ്ഗലാനം വസേന ച ചിത്തപ്പവത്തി **ഭിക്ഖൂനം** ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂനം **പാടവത്ഥായ** ഛേകഭാവായ മയാ പകാസിതാ. **ഏവം സബ്ബമിദം ചിത്തം, ഭൂമിപുഗ്ഗലഭേദതോ ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ഭൂമിപുഗ്ഗലഭേദതോ ഇദം സബ്ബം ചിത്തം **ബഹുധാപി ച** ബഹുപ്പകാരമ്പി ച ഹോതി. **ഇതി** ഗഹണം വിഭാവിനാ വിഞ്ഞാതബ്ബം. **സക്കാ വുത്താനുസാരേന** മയാ വുത്തസ്സ അനുസാരേന **ഭേദോ** ചിത്തഭേദോ വിഭാവിനാ **ഞാതും** വിജാനിതും സക്കാ. ഗന്ഥവിത്ഥാരഭീതേന മയാ **ഇദം** ചിത്തപ്പവത്തിദീപകവചനം സംഖിത്തം, പുബ്ബാപരം വിലോകേത്വാ, ചിന്തേത്വാ ച പുനപ്പുനം അത്ഥം ഉപപരിക്ഖിത്വാ വിഭാവിനാ ഗഹേതബ്ബം.

൨൫൦. ഇമഞ്ചാഭിധമ്മാവതാരം സുസാരം, വരം സത്തമോഹന്ധകാരപ്പദീപം ഇമഞ്ച അഭിധമ്മാവതാരപ്പകരണം **സുസാരം** സുന്ദരസാരഭൂതം വരം സത്തഅന്ധകാരസദിസേ മോഹേ പദീപം പജ്ജോതപ്പദീപം **യോ** നരോ സാധുകം ചിന്തേതി വാചേതിപി, തം നരം രാഗദോസാ **ചിരം** ചിരകാലം **നോപയന്തി** ന ഉപഗച്ഛന്തി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ഭൂമിപുഗ്ഗലചിത്തുപ്പത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമോ പരിച്ഛേദോ.

൬. ഛട്ഠോ പരിച്ഛേദോ

ആരമ്മണവിഭാഗവണ്ണനാ

൨൩൧. **ഏതേസം പന ചിത്താനം, ആരമ്മണമിതോ പരം;**
ദസ്സയിസ്സാമഹം തേന, വിനാ നത്ഥി ഹി സമ്ഭവോ.

ഇതോ പരം ഇതോ പരിച്ഛേദതോ പരം അഹം ഏതേസം പന ചിത്താനം ആരമ്മണം ദസ്സയിസ്സാമി. **ഹി** കസ്മാ? **തേന വിനാ** തം ആരമ്മണം വജ്ജേത്വാ ചിത്താനം സമ്ഭവോ നത്ഥി യസ്മാ കാരണാ, തസ്മാ കാരണാ ദസ്സയിസ്സാമി.

൨൩൨. **രൂപം സദ്ദം ഗന്ധം രസം, ഫോട്ഠബ്ബം ധമ്മമേവ ച;**
ഛധാ ആരമ്മണം ആഹു, ഛളാരമ്മണകോവിദാ.

ഛളാരമ്മണേസു ഛേകാ പണ്ഡിതാ ആരമ്മണം **ഛധാ** ഛപ്പകാരം **ആഹു** കഥേസും.

൨൩൩. **തത്ഥ ഭൂതേ ഉപാദായ. തത്ഥ** തേസു ആരമ്മണേസു **ഭൂതേ ഉപാദായ** ഭൂതേ പടിച്ച വണ്ണോ **ചതുസമുട്ഠിതോ** കമ്മചിത്തഉതുആഹാരസങ്ഖാതേഹി ചതൂഹി പച്ചയേഹി **സമുട്ഠിതോ** നിബ്ബത്തോ നിദസ്സനേന സഹ പവത്തോ പടിഘേന സഹ പവത്തോ രൂപാരമ്മണസഞ്ഞിതോ.

൨൩൪. **ദുവിധോപി സമുദ്ദിട്ഠോ, സദ്ദോ ചിത്തോതുസമ്ഭവോ** സദ്ദോ ദുവിധോപി മുനിനാ സമുദ്ദിട്ഠോ ചിത്തോതുസമ്ഭവോ, സവിഞ്ഞാണകസദ്ദോവ ചിത്തസമുട്ഠിതോ ഹോതി. കഥം? വചീഭേദകചിത്തേന ഭൂതായ ജാതായ ഭൂമിയാ പഥവീധാതുയാ വികാരതാ പഥവീലക്ഖണഭാവതോ അതിഥദ്ധലക്ഖണതാ വികാരതാ നാമ. സാ വചീവിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞായതീതി വിഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദിണ്ണഘട്ടനസ്സ കമ്മജപഥവീധാതുയാ ഘട്ടനസ്സ കാരണം ചിത്തജപഥവീധാതുയാ കമ്മജപഥവീധാതുയാ ഘട്ടനഞ്ച സദ്ദോ ച അപുബ്ബം അചരിമം ഹോതി.

൨൩൫. **അവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ യോ സോ** അവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ ഉതുസമുട്ഠിതോ ഹോതി. അയം ദുവിധോപി സദ്ദോ **സദ്ദാരമ്മണതം ഗതോ** സദ്ദാരമ്മണഭാവം പത്തോ.

൨൩൬. **ധരീയതീതി ഗച്ഛന്തോ** ഗച്ഛന്തോ ജനേഹി ധരീയതേതി ഗന്ധോ. **ഗമു സപ്പ** ഗതിമ്ഹി, **ധര** ധാരണേ. **സൂചനതോ** അത്തനോ സാധാരണസ്സ പുപ്ഫാദിനോ വത്ഥുസ്സ പകാസനതോപി വാ ഗന്ധോ നാമ. **ഗന്ധ** സൂചനേ. **അയം** ഗന്ധോ ചതൂഹി സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **ചതുസമുട്ഠാനോ**. ഗന്ധാരമ്മണസമ്മതോ.

൨൩൭. **രസമാനാ രസന്തീതി, രസോതി പരികിത്തിതോ** ജനാ രസമാനാ യം ധമ്മജാതം **രസന്തി** അനുഭവന്തി, **ഇതി** യസ്മാ കാരണാ, തസ്മാ കാരണാ **രസോ ഇതി** രസോ നാമ പണ്ഡിതേഹി പരികിത്തിതോ, **സോ** രസോ ചതുസമ്ഭൂതോ രസാരമ്മണനാമകോ.

൨൯. ഫുസീയതീതി ഫോട്ഠബ്ബം യം ധമ്മജാതം ജനേഹി ഫുസീയതീതി തസ്മാ ഫോട്ഠബ്ബം, പഥവീതേജവായവോ. തം ഫോട്ഠബ്ബം ചതുസമ്ഭൂതം ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം മതം.

൨൯. സബ്ബം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, ഹിത്വാ രൂപാദിപഞ്ചകം രൂപാദിപഞ്ചകം ഹിത്വാ സബ്ബം **നാമഞ്ച** ചിത്തചേതസികനിബ്ബാനനാമഞ്ച **രൂപഞ്ച** പഞ്ചപസാദസുഖുമരൂപഞ്ച **ലക്ഖണാനി ച** അനിച്ചദുക്ഖഅനത്തലക്ഖണാനി ച പഞ്ഞത്തി ച ധമ്മാരമ്മണസഞ്ഞിതം.

൩൦. ഛാരമ്മണാനി ലബ്ഭന്തി, കാമാവചരഭൂമിയം കാമാവചരഭൂമിയം ഛാരമ്മണാനി ലബ്ഭന്തി. **തീണി** രൂപാവചരേ രൂപസദ്ദധമ്മാരമ്മണവസേന ലബ്ഭന്തി. അരൂപേ പന ഏകേകം ധമ്മാരമ്മണം ലബ്ഭതി.

൩൧-൩. ഖണവത്ഥുപരിത്തത്താ, ആപാഥം ന വജന്തി യേ യേ രൂപാദയോ പഞ്ച വിസയാ ഖണവത്ഥുപരിത്തത്താ പഞ്ചാരമ്മണാനം ഖണസ്സ പരിത്തത്താ മന്ദത്താ തേസം അപ്പായുകത്താ വത്ഥുപരിത്തത്താ പഞ്ചാരമ്മണാനം അതിഖുദ്ദകവത്ഥുകത്താ ആപാഥം പഞ്ചദ്വാരേസു പാകടഭാവം ന വജന്തി, പഞ്ചപസാദേസു ഘട്ടനകിച്ചം ന സാധേന്തി, **തേ** രൂപാദയോ പഞ്ച വിസയാ ധമ്മാരമ്മണം ഹോന്തി. ഇതി **യേസം** ഏകച്ചാനം ആചരിയാനം മതം ഹോതി. **കിരാതി** അനുസ്സവനത്ഥേ നിപാതോ. **തേ പടിക്ഖിപിതബ്ബാവ** തേ ഏവം വാദിനോ ഏകച്ചേ ആചരിയാ പടിക്ഖിപിതബ്ബാ, മയാ പടിസേധിതബ്ബാ. കസ്മാ? ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ഗോചരഭൂതം **സദ്ദം** ന പടിഅനുഭോതി, സോതവിഞ്ഞാണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഗോചരഭൂതം രൂപം ന പടിഅനുഭോതി. ഇതി **അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഗോചരം** നേവ പച്ചനുഭോന്താനം **തേസം** പഞ്ചന്നം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വിഞ്ഞാണാനം തഞ്ച ഗോചരം മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുസങ്ഖാതം ജവനം പന പച്ചനുഭോതി. **ഇതി** വചനസ്സ ഭഗവതാ വുത്തത്താ പടിക്ഖിപിതബ്ബാ. **രൂപാദയോ പന** വിസയാ രൂപാദിപഞ്ചാരമ്മണാനി ഏവ ഹോന്തി.

൩൪-൭. ദിബ്ബചക്ഖാദിഞാണാനം, രൂപാദീനേവ ഗോചരാ താനി രൂപാദീനി ഏവ ഗോചരാ ദിബ്ബചക്ഖാദിഞാണാനം അനാപാഥഗതാനം ഏവ പാകടഭാവം അപ്പത്താനേവ. **ഇതിപി** വചനം വുത്തം ന യുജ്ജതി. **യം** ധമ്മജാതം രൂപാരമ്മണം ഭവന്തം, **തം** ധമ്മജാതം **കഥം** കേന പകാരേന ധമ്മാരമ്മണം ഭവേയ്യ? **ഏവം സതി** രൂപാരമ്മണസ്സ ധമ്മാരമ്മണത്തേ സതി **ഏതേസം** രൂപാരമ്മണധമ്മാരമ്മണാനം നിയമോപി **കഥം ഭവേ** കേന പകാരേന ഭവേയ്യ? **സബ്ബം ആരമ്മണം ഏതം** ഏതം സബ്ബം ആരമ്മണം **ഛബ്ബിധം** ഛപ്പകാരം ഭഗവതാ സമുദീരിതം. തം പരിത്തത്തികാദീനം വസേന ബഹുപ്പകാരേഹി മതം.

൩൭. സബ്ബോ കാമവിപാകോ ച സബ്ബോ തേവീസതികാമവിപാകോ ച **ക്രിയാഹേതുദ്വയമ്പി ച** മനോധാതുഹസിതുപ്പാദവസേന കിരിയാഹേതുദ്വയമ്പി ചാതി പഞ്ചവീസതി ചിത്തുപ്പാദാ **ഏകന്തപരിത്താരമ്മണാ** ഏകന്തകാമാവചരാരമ്മണാ **സിയും** ഭവേയ്യും.

൩൮-൪൦. ഇട്ഠാദിഭേദാ പഞ്ചേവ, രൂപസദ്ദാദയോ പന ദ്വിപഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം **പടിപാടിയാ** അനുക്കമേന ഗോചരാ ഹോന്തി. **രൂപാദിപഞ്ചകം സബ്ബം, മനോധാതുത്തയസ്സ തു** മനോധാതുത്തയസ്സ പന സബ്ബം രൂപാദിപഞ്ചകം

ആരമ്മണം ഹോതി, ഏതേസം തേരസന്നം പന ചിത്താനം രൂപക്ഖന്ധോവ **ഗോചരോ** ആരമ്മണം ഹോതി. **നാരൂപം** നാമം ആരമ്മണം ന കരോന്തി. **ന ച പഞ്ഞത്തിം** പഞ്ഞത്തിം ആരമ്മണം ന കരോന്തി. **നാതീതം** അതീതം ആരമ്മണം ന കരോന്തി . **ന ചനാഗതം** അനാഗതം ആരമ്മണം ന കരോന്തി ഏവ. **ഹി** സച്ചം വത്തമാനോ ഗോചരോ ഏതേസം ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം, മനോധാതുത്തയസ്സ ചാതി തേരസന്നം ചിത്താനം തം ആരമ്മണം വത്തമാനം ഏവ പച്ചുപ്പന്നം ഏവ.

൩൧൧. **തേരസേതാനി ചിത്താനി, ജായന്തേ കാമധാതുയം ഏതാനി** തേരസ ചിത്താനി കാമധാതുയം ജായന്തി, രൂപാവചരേ പുഞ്ഞജാനി ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനാനി, കിരിയാമനോധാതു ചാതി **ചത്താരി** ചിത്താനി ജായന്തി. **അരൂപിസു** അരൂപഭൂമീസു **നേവ കിഞ്ചിപി** ഏകമ്പി ചിത്തം നേവ ജായതി.

൩൧൨-൩. **മഹാപാകാനമട്ഠന്നം** അട്ഠന്നം മഹാവിപാകാനം പവത്തിയം ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണകിച്ചാനം രൂപാദിഛപരിത്താനി ഗോചരാ. **സന്തീരണത്തയസ്സപി** പവത്തിയം പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണത്തയകിച്ചസ്സ, ഛദ്വാരേസു തദാലമ്ബണകിച്ചസ്സ ച രൂപാദിഛപരിത്താനി ഗോചരാ. **രൂപാദയോ പരിത്താ ഛ, ഹസിതുപ്പാദഗോചരാ** ഹസിതുപ്പാദസ്സ രൂപാദയോ ഛ പരിത്താ ഗോചരാ ഹോന്തി. **പഞ്ചദ്വാരേ പടുപ്പന്നാ** പഞ്ചസു ദ്വാരേസു യേ ഗോചരാ പച്ചുപ്പന്നാ, മനോദ്വാരേ **തികാലികാ** യേ ഗോചരാ തികാലികാ തീസു കാലേസു നിയുത്താ.

൩൧൪-൭. **ദുതിയാരുപ്പചിത്തഞ്ച, ചതുത്ഥാരുപ്പമാനസം** കുസലവിപാകകിരിയാവസേന **ഛബ്ബിധം** ചിത്തം മഹഗ്ഗതഗോചരം **നിയതം** നിയതാരമ്മണം ഹോതി, തം ഛബ്ബിധം ചിത്തം മഹഗ്ഗതഗോചരം പുബ്ബേ അത്തനാ അധിഗതആകാസാനഞ്ചായതനആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകുസലാരമ്മണം, തേസു ദ്വേ ദുതിയചതുത്ഥാരുപ്പപാകാ "യസ്സ യസ്സ കുസലഝാനസ്സ യം യം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ പടിസന്ധി ഹോതീ"തി വചനതോ സകസകകുസലസ്സ ആരമ്മണം ഏവ തേസം വിപാകാനം ആരമ്മണം ഹോതി. **നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ ഹി, ഏകന്തേന അനഞ്ഞതോ** അട്ഠാനാസവചിത്താനം **അപ്പമാണോവ** നിബ്ബാനം ഏവ ഗോചരം ആരമ്മണം ഹോതി . **ഹി** കസ്മാ കാരണാ? **നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ, ന അഞ്ഞതോ** ആരമ്മണതോ.

൩൧൮-൨൩. **ചത്താരോ ഞാണഹീനാ ച, കാമാവചരപുഞ്ഞതോ** കാമാവചരകുസലവസേന ചത്താരോ ഞാണഹീനാ ച **ക്രിയതോ** കിരിയവസേന ചത്താരോ ഞാണഹീനാ ച ദ്വാദസാകുസലാനി ച തേ പരിത്താരമ്മണാ ചേവ മഹഗ്ഗതഗോചരാ ച, തേ ന വത്തബ്ബാ ച ഹോന്തി. കസ്മാ? പഞ്ഞത്താരമ്മണത്താ . **ചത്താരോ ഞാണസംയുത്താ, പുഞ്ഞതോ** കുസലവസേന ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്താ, **ക്രിയതോ** കിരിയവസേന ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്താ ച തഥാ അഭിഞ്ഞാദ്വയഞ്ച കിരിയാവോട്ഠബ്ബനമ്പി ച ഏകാദസന്നം ഏതേസം ചിത്താനം ഗോചരോ പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണവസേന **തിവിധോ** ഹോതി. **ഇമേ** ഏകാദസ ന വത്തബ്ബാപി ഹോന്തി. കസ്മാ? പഞ്ഞത്താരമ്മണത്താ. **യാനി വുത്താവസേസാനി** വുത്തതോ ചിത്തതോ സേസാനി യാനി ചിത്താനി, താനി ന വത്തബ്ബാരമ്മണാനീതി വിഭാവിനാ വിഞ്ഞേയ്യാനി.

പരിത്താരമ്മണത്തികം സമത്തം.

൩൮. ദുതിയാരുപ്പചിത്തഞ്ച, ചതുത്ഥാരുപ്പമാനസം;
ഛബ്ബിധം പന ഏകന്തഅതീതാരമ്മണം സിയാ.

൩൯-൪൧. വിഞ്ഞാണാനം ദ്വിപഞ്ചന്നം ദ്വിന്നം പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം, മനോധാതുത്തയസ്സ ച തേരസന്നം ചിത്താനം ഗോചരാ രൂപാദയോ പഞ്ച ധമ്മാ പച്ചുപ്പന്നാവ, അട്ഠ കാമമഹാവിപാകാ തദാരമ്മണകിച്ചവസേന അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഗോചരാ, ചുതികിച്ചവസേന അതീതാരമ്മണാ, പടിസന്ധിഭവങ്ഗകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണാ. സോമനസ്സസന്തീരണം സന്തീരണകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം. തദാരമ്മണകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാനാഗതാതീതാരമ്മണം. സേസസന്തീരണദ്വയം സന്തീരണകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം , തദാരമ്മണകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാനാഗതാതീതാരമ്മണം, ചുതികിച്ചവസേന അതീതാരമ്മണം, പടിസന്ധിഭവങ്ഗകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണം. ഹസിതുപ്പാദചിത്തം ജവനകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാതീതാനാഗതഗോചരം. **ഇതി** ഏതേ ദ്വാദസ മാനസാ പന **സിയാതീതാരമ്മണാ** അതീതാരമ്മണാ സിയും. **പച്ചുപ്പന്നാനാഗതഗോചരാ** പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ അനാഗതാരമ്മണാ സിയും. കാമേ വീസതി കുസലാകുസലാ **ക്രിയതോ** കിരിയവസേന കാമേ നവ മാനസാ, വോട്ഠബ്ബം വോട്ഠബ്ബനകിച്ചവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം, ആവജ്ജനകിച്ചവസേന തികാലാരമ്മണം. മഹാകിരിയമാനസാ ജവനകിച്ചവസേന തികാലാരമ്മണാ, സന്തേ പഞ്ഞത്തികാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. ദ്വേ അഭിഞ്ഞാമാനസാപി അഭിഞ്ഞാകിച്ചവസേന അതീതാദിഗോചരാ സിയും. **ഇമേ** മാനസാ പഞ്ഞത്തികാലേപി സന്തേ നവത്തബ്ബാ ഭവന്തി. രൂപാരൂപഭവേസു മയാ വുത്തതോ **സേസാനി സബ്ബാനി** ചിത്താനി **അതീതാരമ്മണാദിനാ** അതീതാരമ്മണാദിവസേന പണ്ഡിതേന **ന വത്തബ്ബാനി** ന കഥിതബ്ബാനി ഹോന്തി ഏവ, പഞ്ഞത്താരമ്മണാനി ഏവ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

൪൩. കാമതോ ച ക്രിയാ പഞ്ച കാമാവചരവസേന പഞ്ച കിരിയാ, **രൂപതോ** രൂപാവചരവസേന **പഞ്ചമീ ക്രിയാ** അഭിഞ്ഞാചിത്തം, ഏതേസം ഛന്നം ചിത്താനം നത്ഥി **കിഞ്ചി** ഏകമ്പി **അഗോചരം** അനാരമ്മണം, സബ്ബാരമ്മണന്തി അത്ഥോ. ''പഞ്ചമീ ക്രിയാ''തി വചനം അഭിഞ്ഞാചിത്തവസേന വുത്തം. സുദ്ധധ്വാനസ്സ പഞ്ചമരൂപകിരിയസ്സ പഞ്ഞത്താരമ്മണം ഏവാതി വേദിതബ്ബം.

൪൪. നിബ്ബാനഞ്ച ചതുബ്ബിധം ഫലം, മഗ്ഗം രൂപഞ്ച **അരൂപം** ചിത്തചേതസികസങ്ഖാതം നാമഞ്ച ഗോചരം കാതും യാനി ചിത്താനി സക്കോന്തി, താനി ചിത്താനി മേ വദ, ആചരിയ, താനി മയ്ഹം കഥേഹി.

൪൫-൪൬. ചത്താരോ ഞാണസംയുത്താ, പുഞ്ഞതോ പുഞ്ഞവസേന ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്താ, **ക്രിയതോ തഥാ** കിരിയവസേന ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്താ, ദ്വേ അഭിഞ്ഞാമാനസാ, കിരിയാവോട്ഠബ്ബനമ്പി ചാതി ഏകാദസ ചിത്താനി നിബ്ബാനഞ്ച ഫലഞ്ച മഗ്ഗഞ്ച രൂപഞ്ച **അരൂപം** നാമഞ്ച ഗോചരം കാതും സക്കോന്തി.

൩൩൧-൪. ചിത്തേസു പന സബ്ബേസു യാനി ചിത്താനി അരഹത്തഫലം അരഹത്തമഗ്ഗം ഗോചരം കാതും സക്കോന്തി, **താനി കതി ചിത്താനി മേ വദ** താനി മയ്ഹം ത്വം കഥേഹി. **സബ്ബേസു പന ചിത്തേസു, ഛ ച ചിത്താനി മേ സുണ**, ഭോ ഭദ്ദമുഖ, ത്വം മയ്ഹം വചനം സുണോഹി, സബ്ബേസു പന ചിത്തേസു ഛ ചിത്താനി അരഹത്തഫലം അരഹത്തമഗ്ഗം ഗോചരം കാതും സക്കോന്തി. ചത്താരോ ഞാണസംയുത്താ, കിരിയാ ച വോട്ഠബ്ബനമ്പി ച കിരിയാഭിഞ്ഞാമനോ ചാതി ഛ ച ചിത്താനി ഗോചരം കാതും സക്കോന്തി. **പുഞ്ഞതോ** പുഞ്ഞവസേന ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്താ, **പുഞ്ഞതോ** പുഞ്ഞവസേന അഭിഞ്ഞാചിത്തഞ്ച അരഹത്തഫലം മഗ്ഗം ഗോചരം കാതും ന സക്കോന്തി.

൩൩൫-൮. അരഹതോ ഖീണാസവസ്സ മഗ്ഗചിത്തം ഫലമാനസം വാ പുഥുജ്ജനാ വാ സേക്ഖാ വാ വിജാനിതും ന സക്കോന്തി. കസ്മാ കാരണാ? പുഥുജ്ജനോ സോതാപന്നസ്സ മാനസം ന ജാനാതി, സോതാപന്നോ സകദാഗാമിസ്സ മാനസം ന ജാനാതി, സകദാഗാമീ അനാഗാമിസ്സ മാനസം ന ജാനാതി, അനാഗാമീ അരഹന്തസ്സ മാനസം ന ജാനാതി. **ഹേട്ഠിമോ ഹേട്ഠിമോ** പുഗ്ഗലോ **ഉപരൂപരി** ഠിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ മാനസം നേവ ജാനാതി, **ഉപരൂപരി** ഠിതോ പുഗ്ഗലോപി ഹേട്ഠിമസ്സ ഹേട്ഠിമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ മാനസം ജാനാതി.

൩൩൯-൩൪൨. യോ ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, **തം** ആരമ്മണം ഏകം ഏകം ഉദ്ധരിത്വാ ഇതോ പരം പവക്ഖാമി. **കുസലാരമ്മണം കാമേ** കാമേ അട്ഠവിധം കുസലം അട്ഠവിധസ്സ കാമാവചര**കുസലസ്സ** ആരമ്മണം ഹോതി. കഥം ? പുബ്ബേവ കതം അട്ഠവിധം മഹാകുസലം പച്ഛാ സോമനസ്സസഹഗതഞാണസമ്പയുത്തചിത്തദ്വയേന വാ സോമനസ്സസഹഗതഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തദ്വയേന വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതഞാണസമ്പയുത്തദ്വയേന വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതഞാണവിപ്പയുത്തദ്വയേന വാ അനുസ്സരണകആലാദീസു തസ്സ അട്ഠവിധസ്സ കുസലസ്സ ജവനകിച്ചവസേന ആരമ്മണം ഹോതി, വിപ്പടിസാരകാലാദീസു ദ്വാദസവിധസ്സ **അകുസലസ്സ** ആരമ്മണം ഹോതി, കുസലസ്സ അഭിഞ്ഞാമാനസസ്സ ച കിരിയസ്സ അഭിഞ്ഞാമാനസസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി, ഏകാദസവിധസ്സ കാമാവചരവിപാകസ്സ തദാരമ്മണവസേന ആരമ്മണം ഹോതി. **തഥാ കാമക്രിയസ്സാ**തി ജവനകിച്ചവസേന ഹസനസ്സ ആവജ്ജനകിച്ചവസേന വോട്ഠബ്ബനസ്സ ജവനകിച്ചവസേന മഹാകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, ഏതേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണം **സിയാ** ഭവേയ്യ. രൂപാവചരപുഞ്ഞാനി പഞ്ച **തതോ** ഛരാസിതോ കാമവിപാകം വജ്ജേത്വാ പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണാനി ഹോന്തി. തദാ ലോഭമൂലമോഹമൂലവസേന അത്തനാ പടിലദ്ധഝാനാനം അനുസ്സരണകാലേ തസ്സ ദസവിധസ്സ അകുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തിഹേതുകപടിസന്ധിനോ സത്തസ്സ ഝാനതോ പരിഹീനസ്സ ഝാനം പച്ചവേക്ഖതോ ഝാനാരമ്മണം ദോമനസ്സയുത്തം ഹോതി, തദാ തസ്സ പടിഘദ്വയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. **കാമക്രിയസ്സാ**തി ഏകന്തപരിത്താരമ്മണാനി കിരിയാമനോധാതുഹസനാനി വജ്ജേത്വാ ആവജ്ജനകിച്ചവസേന വോട്ഠബ്ബനസ്സ, ജവനകിച്ചവസേന മഹാകിരിയസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി.

൩൪൩. ആരുപ്പകുസലഞ്ചാപി, തേഭൂമകുസലസ്സ ച മഹാകുസലസ്സ ച അഭിഞ്ഞാകിച്ചവസേന പഞ്ചമരൂപകുസലസ്സ ച ദുതിയചതുത്ഥഅരൂപകുസലസ്സ ച **തേഭൂമകക്രിയസ്സാപി** വോട്ഠബ്ബനസ്സ മഹാകിരിയസ്സ ച

അഭിഞ്ഞാകിച്ചവസേന പഞ്ചമരൂപകിരിയസ്സ ച ദുതിയചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി, ദുതിയാരുപ്പകിരിയസ്സ ച പഠമാരുപ്പകിരിയായ ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, ചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയസ്സ ച തതിയാരുപ്പകിരിയായ ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, ഏവഞ്ച സതി കഥം പഠമാരുപ്പകുസലം ദുതിയാരുപ്പകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തതിയാരുപ്പകുസലഞ്ച ചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീതി ചേ വത്തബ്ബം, യദാ പുഥുജ്ജനയോഗീ വാ സേക്ഖോ വാ യോഗീ രൂപസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠഹിത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനസങ്ഖാതം പഠമാരുപ്പസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വീതരാഗോ ഹുത്വാ അത്തനാ അധിഗതാ സമാപത്തിയോ ഗഹേത്വാ പുഥുജ്ജനസേക്ഖകാലേ അത്തനാ അനധിഗതം ദുതിയം അരൂപസമാപത്തിം സമാപജ്ജി, തദാ ഖീണാസവകാലേ സമാപജ്ജിതം ദുതിയം അരൂപകിരിയം പഠമാരുപ്പകുസലം ആരമ്മണം കരോതി, ഏവം പഠമാരുപ്പകുസലം ദുതിയാരുപ്പകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി.

യദാ യോഗീ രൂപസമാപത്തിയോ സമാപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠഹിത്വാ പഠമാരുപ്പകുസലം ദുതിയാരുപ്പകുസലം തതിയാരുപ്പകുസലഞ്ച സമാപജ്ജിത്വാ ഖീണാസവോ ഹുത്വാ അത്തനാ അധിഗതാ സമാപത്തിയോ ഗഹേത്വാ അത്തനാ അനധിഗതം ചതുത്ഥം അരൂപസമാപത്തിം സമാപജ്ജി, തദാ ചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയാ തതിയാരുപ്പകുസലം ആരമ്മണം കരോതി, ഏവം ചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയസ്സ തതിയാരുപ്പകുസലം ആരമ്മണം ഹോതി, പച്ഛാ ഖീണാസവകാലേ സമാപജ്ജിതാ രൂപാരൂപസമാപത്തിയോ ഹോന്തി. യഥാ ഹോതി, **തഥാ ഏവ** അകുസലസ്സപി ആരമ്മണം ഹോതി.

൩൮൪-൭. അരൂപാവചരപാകാനന്തി ജാതിനിദ്ധാരണം, ചതുത്ഥദുതിയാനം അരൂപപാകാനമ്പി ആരമ്മണം ഹോതി, ‘‘ചതുത്ഥദുതിയാന’’ന്തി വത്തബ്ബേ തിയാനം-സദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ **‘‘ചതുത്ഥദൂ’’**തി വുത്തം, തദാ ദ്വിന്നം അരൂപപാകാനം പഠമാരുപ്പതതിയാരുപ്പജവനാനി ആരമ്മണാനി ഹോന്തി, ‘‘യസ്സ കുസലസ്സ ഝാനസ്സ യം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ പടിസന്ധി ഹോതീ’’തി വചനതോ സകസകകുസലാനം ആരമ്മണഭൂതാനി ആകാസാനഞ്ചായതനആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാനി തേസം ദുതിയചതുത്ഥാരുപ്പപാകാനം ആരമ്മണാനി ഹോന്തി, ഏവം അരൂപകുസലം ഇമേസം അട്ഠരാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. **അപരിയാപന്നപുഞ്ഞമ്പി** ചതുബ്ബിധലോകുത്തരകുസലമ്പി **കാമാവചരതോ** കാമാവചരവസേന **കുസലസ്സ** ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലസ്സ ച **ക്രിയസ്സ** വോട്ഠബ്ബനസ്സ, ഞാണസമ്പയുത്തതോ കിരിയസ്സ ച **രൂപതോ** രൂപാവചരവസേന പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ ച പഞ്ചമസ്സ രൂപകിരിയസ്സ ചാതി ചതുന്നം രാസീനം ആരമ്മണം സദാ ഹോതി, അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - സേക്ഖാനം ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലസ്സ, വോട്ഠബ്ബനസ്സ, പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ ച തിവിധം ലോകുത്തരപുഞ്ഞം ആരമ്മണം ഹോതി. ഖീണാസവസ്സ വോട്ഠബ്ബനസ്സ, ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകിരിയസ്സ, പഞ്ചമസ്സ രൂപകിരിയസ്സ ച അരഹത്തപുഞ്ഞം ആരമ്മണം ഹോതി. യഥാ **തഥാ ഏവ** സബ്ബം അകുസലം **കാമാവചരതോ** കാമാവചരവസേന **കുസലസ്സ** മഹാകുസലസ്സ, **ക്രിയസ്സ** ഹസനവോട്ഠബ്ബനമഹാകിരിയസ്സ ച **രൂപാവചരതോ** പന രൂപാവചരവസേന പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ, പഞ്ചമസ്സ രൂപകിരിയസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി, യഥാ **തഥാ ഏവ** സബ്ബസ്സ അകുസലസ്സ ച കാമാവചരവിപാകാനം

തദാരമ്മണകിച്ചവസേന ഏകാദസന്നഞ്ചാതി ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണം ഭഗവതാ ഈരിതം.

നർവ്വ-നദവ. വിപാകാരമ്മണം കാമേ സബ്ബം വിപാകാരമ്മണം **കാമാവചരതോപി** കാമാവചരവസേനപി **കുസലസ്സ** മഹാകുസലസ്സ, **ക്രിയസ്സ** ഹസനവോട്ഠബ്ബനമഹാകിരിയസ്സ ച **രൂപാവചരതോ ചേവ** രൂപാവചരവസേന ച ഏവ പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ, പഞ്ചമസ്സ രൂപകിരിയസ്സ ച **കാമാവചരപാകാനം** കാമാവചരവിപാകാനം ഏകാദസന്നഞ്ച തഥേവ അകുസലസ്സ ച ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണം ഹോതി. രൂപേ വിപാകാരമ്മണം **കാമാവചരതോപി ച** കാമാവചരവസേനപി ച **കുസലസ്സ** മഹാകുസലസ്സ , **ക്രിയസ്സ ച** വോട്ഠബ്ബനമഹാകിരിയസ്സ ച **രൂപാവചരതോ ചേവ** രൂപാവചരവസേന ച ഏവ കുസലസ്സ ച അപുഞ്ഞസ്സ ചാതി പഞ്ചന്നം രാസീനം ഗോചരോ ഹോതി, അരൂപാവചരപാകേസു അയം നയോ ഭഗവതാ മതോ. വട്ടേ ന പരിയാപന്നാ നപ്പവിട്ഠാതി **അപരിയാപന്നാ,** തേസം പുഗ്ഗലാനം പാകാപി **കാമതോ** കാമാവചരവസേന **കുസലസ്സ** ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലസ്സ, **ക്രിയസ്സ ച** വോട്ഠബ്ബനഞാണസമ്പയുത്തമഹാകിരിയസ്സ ച **രൂപതോപി** രൂപാവചരവസേനപി **കുസലസ്സ** പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ, **ക്രിയസ്സ ച** പഞ്ചമസ്സ രൂപകിരിയസ്സ ച ഏവം ആരമ്മണം ഹോതീതി. ഏത്ഥായമധിപ്പായോ അപരിയാപന്നപുഞ്ഞേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

നദന-ന്ന. കാമേ ഇദം സബ്ബകിരിയചിത്തം **കാമാവചരതോപി ച** കാമാവചരവസേനപി ച **കുസലസ്സ** മഹാകുസലസ്സ, **ക്രിയസ്സ ച** ഹസനവോട്ഠബ്ബനമഹാകിരിയസ്സ ച **രൂപാവചരതോ ചേവ** രൂപാവചരവസേന ച ഏവ **കുസലസ്സ** പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ, **ക്രിയസ്സ ച** പഞ്ചമസ്സ രൂപകിരിയസ്സ ച ഏകാദസകാമാവചരപാകസ്സ ച തഥേവ അകുസലസ്സ ച ഏതേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണം ഹോതി. **യം ക്രിയാമാനസം രൂപേ** രൂപാവചരേ യം കിരിയാമാനസം, **കാമപാകം തതോ വിനാ തതോ** രാസിതോ കാമപാകം **വിനാ** വജ്ജേത്വാ പഞ്ചന്നം പന രാസീനം ആരമ്മണം ഹോതി. കാമാവചരതോ കാമാവചരവസേന കിരിയസ്സ വോട്ഠബ്ബനമഹാകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, ഹസനം ഏകന്തപരിത്താരമ്മണത്താ രൂപകിരിയം ആരമ്മണം ന കരോതി. **ക്രിയാചിത്തം പനാരുപ്പേ** അരൂപകിരിയാചിത്തം പന തേസം പഞ്ചന്നം ഏവ ച രാസീനം **ആരുപ്പക്രിയസ്സാപി** പഠമാരുപ്പകിരിയം ദുതിയാരുപ്പകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തതിയാരുപ്പകിരിയം ചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. ഇതി ഛന്നം രാസീനം ഗോചരോ ഹോതിയേവ.

നദ൭. രൂപ്പം ചതുസമുട്ഠാനം, രൂപാരമ്മണസഞ്ഞിതം;
കാമാവചരപുഞ്ഞസ്സ, തഥേവ കുസലസ്സ ച;
അഭിഞ്ഞാദ്വയചിത്തസ്സ, കാമപാകക്രിയസ്സ ച.

ദ്വിചക്ഖുവിഞ്ഞാണമനോധാതുദ്വയസന്തീരണത്തയമഹാപാകസ്സ ച കാമകിരിയസ്സ ചാതി ഏകാദസവിധസ്സ കാമകിരിയസ്സ ച ഛന്നം ഏതേസം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി.

൧൬൯-൧൭൦. നിബ്ബാനാരമ്മണം കാമരൂപാവചരതോ കാമരൂപാവചരവസേന സേക്ഖാനം ഞാണസമ്പയുത്തമഹാകുസലസ്സ, രൂപാവചരവസേന പഞ്ചമസ്സ രൂപകുസലസ്സ ച കാമരൂപകിരിയസ്സ ച ഖീണാസവാനം വോട്ഠബ്ബനഞാണസമ്പയുത്തമഹാകിരിയസ്സ ച പഞ്ചമരൂപകിരിയസ്സ ച **ഉഭയസ്സാപി** ചിത്തസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. **അപരിയാപന്നതോ ചേവ** ലോകുത്തരവസേന ച ഏവ ഫലസ്സ, കുസലസ്സ ച ഏതേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി.

൧൭൧-൨. നാനപ്പകാരകം സബ്ബം, പഞ്ഞത്താരമ്മണം പന തേഭൂമകസ്സ പുഞ്ഞസ്സ മഹാകുസലസ്സ, സുദ്ധഝാനസ്സ പഞ്ചവിധസ്സ രൂപകുസലസ്സ, പഠമാരുപ്പതതിയാരുപ്പകുസലസ്സ ച തഥേവ അകുസലസ്സ ച **രൂപാരൂപവിപാകസ്സ** സബ്ബസ്സ രൂപവിപാകസ്സ, പഠമാരുപ്പതതിയാരുപ്പവിപാകസ്സ ച **തേഭൂമകക്രിയസ്സ ച** ഹസനവോട്ഠബ്ബനമഹാകിരിയസ്സ സബ്ബസ്സ രൂപകിരിയസ്സ, പഠമാരുപ്പതതിയാരുപ്പകിരിയസ്സ ചാതി നവന്നം പന രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി.

൧൭൩-൪. രൂപാരമ്മണികാ ദ്വേ തു ദ്വേ ചിത്തുപ്പാദാ രൂപാരമ്മണികാ, **ദ്വേ ദ്വേ സദ്ദാദിഗോചരാ** ദ്വേ ദ്വേ ചിത്തുപ്പാദാ സദ്ദാരമ്മണാദിഗോചരാ, **തയോ** മനോധാതുസങ്ഖാതാ **ചിത്തുപ്പാദാ** പഞ്ചാരമ്മണികാ നാമ മതാ ഭഗവതാ. **ഇധ** ഇമസ്മിം കാമാവചരാധികാരേ **ഏകചത്താലീസേവ** ചിത്തുപ്പാദാ ഛളാരമ്മണികാ മതാ. അയം കാമാവചരചിത്താനം ആരമ്മണക്കമോ.

൧൭൬-൯. പഞ്ചാഭിഞ്ഞാ വിവജ്ജേത്വാ, രൂപാരൂപാ അനാസവാ ഇമേ സബ്ബേ ചിത്തുപ്പാദാ ധമ്മാരമ്മണഗോചരാ ഹോന്തി. പഠമാരുപ്പകുസലം ദുതിയാരുപ്പചേതസോ കുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, ദുതിയാരുപ്പചേതസോ വിപാകസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി, ദുതിയാരുപ്പചേതസോ കിരിയസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി. ദുതിയാരുപ്പചേതസോ കിരിയസ്സ പഠമാരുപ്പകുസലാരമ്മണഭാവേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **പഠമാരുപ്പപാകോയം, ദുതിയാരുപ്പചേതസോ** കുസലസ്സ ച ദുതിയാരുപ്പചേതസോ വിപാകസ്സ ച ദുതിയാരുപ്പചേതസോ കിരിയസ്സ ച ആരമ്മണം ന ഹോതി. **ഹി** കസ്മാ? തേസം ദുതിയാരുപ്പകുസലവിപാകകിരിയാനം പഠമാരുപ്പകുസലാരമ്മണത്താ. **പഠമം തു ക്രിയാചിത്തം** പഠമം കിരിയാചിത്തം പന ദുതിയാരുപ്പചേതസോ പുഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണം ന ഹോതി. ദുതിയാരുപ്പചേതസോ വിപാകസ്സ ആരമ്മണം ന ഹോതി. രൂപാരൂപഭവേസു ഹി ഖീണാസവാ വിപാകചിത്താനി ചുതിവസേന സകസകകുസലാനം ആരമ്മണം കരോന്തി. **പഠമം തു ക്രിയാചിത്തം** പന ദുതിയാരുപ്പചേതസോ കിരിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. **ഇതി** ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ചിത്താനം ആരമ്മണുപ്പത്തി **വിഭാവിനാ** ധീരേന ഞേയ്യാ.

൧൮൦-൧. പുഥുജ്ജനസ്സ സേക്ഖസ്സ, അരൂപാരമ്മണം ദ്വിധാ ദ്വിപ്പകാരം കുസലം **കുസലസ്സ** ദുതിയാരുപ്പകുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, **തം** പഠമാരുപ്പകുസലം ദുതിയാരുപ്പവിപാകസ്സ ആരമ്മണം **സിയാ** ഭവേയ്യ. **ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുസ്സ, പഠമാരുപ്പമാനസം** ആരമ്മണം **തിധാ** തിപ്പകാരം ഹോതി. **ഇതി** വചനം മഹേസിനാ വുത്തം. **ക്രിയസ്സാപി** ദുതിയാരുപ്പകിരിയസ്സാപി പഠമാരുപ്പകിരിയാ ആരമ്മണം ഹോതി. **കുസലമ്പി** പഠമാരുപ്പകുസലമ്പി ദുതിയാരുപ്പകിരിയസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതി. **കുസലം** പഠമാരുപ്പകുസലം ദുതിയാരുപ്പവിപാകസ്സ

ആരമ്മണം ഹോതി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പഠമാരുപ്പമാനസം ആരമ്മണം തിധാ ഹോതി. തതിയാരുപ്പചിത്തമ്പി ചതുത്ഥാരുപ്പചേതസോ കുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, ചതുത്ഥാരുപ്പചേതസോ വിപാകസ്സ ച തം ആരമ്മണം ഹോതി. **ഏവമേവ** യഥാ പഠമാരുപ്പമാനസം ആരമ്മണം ദ്വിധാ ഹോതി, ഏവമേവ തഥാ തതിയാരുപ്പചിത്തം ആരമ്മണം ദ്വിധാ ഹോതി. യഥാ പഠമാരുപ്പമാനസം ആരമ്മണം തിധാ ഹോതി, **ഏവമേവ** തഥാ തതിയാരുപ്പചിത്തം ആരമ്മണം തിധാ സിയാ.

൩൭൪. **യം യം പന ഇധാരബ്ഭ ഇധ** ഇമസ്മിം അധികാരേ യം യം ഗോചരം ആരബ്ഭ പടിച്ച **യേ യേ** ചിത്തുപ്പാദാ ജായന്തി, **സോ സോ** ഗോചരോ **തേസഞ്ച തേസഞ്ച** ചിത്തുപ്പാദാനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി.

൩൭൫. യോ പന നരോ **ഇമസ്സ** അഭിധമ്മാവതാരസ്സ കിര പാരം ദുത്തരം **ഇധ** ഇമസ്മിം ലോകേ ഉത്തരതി, സോ നരോ അഭിധമ്മമഹണ്ണവേ പാരം ദുത്തരം ഉത്തരം ഉത്തരതി ഏവ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ആരമ്മണവിഭാഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠോ പരിച്ഛേദോ.

൭. സത്തമോ പരിച്ഛേദോ

വിപാകചിത്തപ്പവത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൭൩. **അനന്തഞാണേന നിരങ്ഗണേന,**
ഗുണേസിനാ കാരുണികേന തേന;
വുത്തേ വിപാകേ മതിപാടവത്ഥം,
വിപാകചിത്തപ്പഭവം സുണാഥ.

യേന ജിനേന അനന്തഞാണേന നിക്കിലേസേന ഗുണേസിനാ കാരുണികേന **തേന** ജിനേന വുത്തേ വിപാകസ്മിം **മതിപാടവത്ഥം** മതിഛേകഭാവത്ഥായ **വിപാകചിത്തപ്പഭവം** മയാ ഭണമാനം വിപാകചിത്തപ്പവത്തിം തുമ്ഹേ സുണാഥ.

൩൭൭. **ഏകൂനതിംസ കമ്മാനി,** പാകാ ദ്വത്തിംസ ഭഗവതാ ദസ്സിതാ, കമ്മാനി തീസു ദ്വാരേസു ദിസ്സരേ, വിപാകാ **ഛസു** ദ്വാരേസു ദിസ്സന്തി.

൩൭൮-൯. **കുസലം കാമലോകസ്മിം** കാമലോകമ്ഹി കുസലം പവത്തേ, പടിസന്ധിയഞ്ച **തംതംപച്ചയമാഗമ്മ** തംതംപച്ചയം പടിച്ച. സോ സോ പച്ചയോ തംതംപച്ചയോ, ''തതപച്ചയോ''തി വത്തബ്ബേ നിഗ്ഗഹീതാഗമവസേന ''തംതംപച്ചയോ''തി വുത്തം. വിച്ഛാകമ്മധാരയസമാസോയം. വിവിധം ഫലം ദദാതി. ഏകായ ചേതനായ ഏകാ പടിസന്ധി ഭഗവതാ പകാസിതാ. നാനാകമ്മേഹി നാനാ പടിസന്ധിയോ ച ഭവന്തി.

൩൮൦-൧. **തിഹേതുകം തു യം കമ്മം** തിഹേതുകം യം കമ്മം പന കാമാവചരസഞ്ഞിതം തിഹേതുകം വിപാകം ദുഹേതുഞ്ച വിപാകം അഹേതുഞ്ച വിപാകം ദേതി. **ദുഹേതുകം തു യം കമ്മം** ദുഹേതുകം യം കമ്മം പന, തം കമ്മം തിഹേതുകം വിപാകം ന ദേതി, അത്തനോ വിപാകം ദുഹേതുഞ്ച അഹേതുഞ്ച ദേതി.

൩൮൨-൩. **തിഹേതുകേന കമ്മേന, പടിസന്ധി തിഹേതുകാ** ഹോതി, ദുഹേതുകാപി പടിസന്ധി ഹോതേവ, അഹേതുകാ പടിസന്ധി നേവ ഹോതി, ഉക്കട്ഠതിഹേതുകകമ്മേന തിഹേതുകാ പടിസന്ധി, ഓമകതിഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകാ പടിസന്ധി ഹോതീതി അധിപ്പായോ. ദുഹേതുകേന കമ്മേന ദുഹേതുകാ പടിസന്ധി, അഹേതുകാപി പടിസന്ധി ഹോതേവ, തിഹേതുകാ പടിസന്ധി നേവ ഹോതി. ഉക്കട്ഠദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകാ പടിസന്ധി, ഓമകദുഹേതുകകമ്മേന അഹേതുകാ പടിസന്ധി ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

൩൮൪. അസങ്ഖാരകമ്മം അസങ്ഖാരവിപാകം ദേതി, സസങ്ഖാരവിപാകമ്പി ദേതി, സസങ്ഖാരകമ്മം സസങ്ഖാരഫലം, തഥാ അസങ്ഖാരഫലം ദേതി.

൩൮൫. **ഏകായ ചേതനായേത്ഥ ഏത്ഥ** ഏതാസു ചേതനാസു ഏകായ കുസലായ **ചേതനായ** സോളസവിധാ വിപാകചിത്താനി ഭവന്തി. **ഇതി** വചനം ജിനോ പകാസയേ.

൩൮൯-൪൦. വേദനാപരിവത്തനം ആരമ്മണേന ഹോതേവ, തദാരമ്മണചിത്തമ്പി ജവനേന നിയാമിതം, സോമനസ്സയുത്തേ കുസലേ ജവനേ ജവിതേ തദാരമ്മണമ്പി സോമനസ്സയുത്തമേവ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഉപേക്ഖായുത്തകുസലേപി ഏസേവ നയോ. കാമാവചരചിത്തേന **കുസലേനാദിനാ** പഠമേന കുസലേന തുല്യേന വിപാകചിത്തേന. തതിയാവിസേസനം. യേന സത്തേന **ഗഹിതാ പടിസന്ധി ചേ** യദി, **ഇട്ഠേ ബലവാരമ്മണേ** മനാപേ അതിമഹന്താരമ്മണേ തസ്സ സത്തസ്സ **ചക്ഖുസ്സ** ചക്ഖുപസാദസ്സ **ആപാഥം** പാകടഭാവം **ആഗതേ** സതി മനോധാതുയാ തായ ഭവങ്ഗസ്മിം **ആവട്ടിതേ** ഭവങ്ഗസോതേ ഛിന്ദിതേ സതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണകാദീസു വീഥിചിത്തേസു ജാതേസു പഠമം കുസലം കാമമാനസം ജവനം ഹുത്വാ ജായതേ. സത്തക്ഖത്തുവാരാനി ജവിത്വാന പഠമേ മഹാകുസലേ ഗതേ **തദേവ** തം ഏവ ഇട്ഠം ആരമ്മണം കത്വാ തേനേവ പഠമമഹാകുസലേന സദിസം തദാരമ്മണവിപാകചിത്തം. **സന്ധിയാ തുല്യതോ** പടിസന്ധിയാ തുല്യഭാവേന **മൂലഭവങ്ഗന്തി** മൂലഭവങ്ഗം നാമ ഭഗവതാ പവുച്ചതേ. **തഞ്ച** തദാരമ്മണചിത്തം **സന്തീരണം** സോമനസ്സയുത്തം സന്തീരണം ദസ്സനം സമ്പടിച്ഛനം **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം വീഥിചിത്തേ **ഗണനൂപഗചിത്താനി** ഗണനം ഉപഗതാനി ചിത്താനി ചത്താരി ഏവ ഭവന്തി.

൩൯൩-൪. യദാ ഹി ദുതിയം ചിത്തം, കുസലം ജവനം യദാ യസ്മിം കാലേ തസ്സേവ സോമനസ്സതിഹേതുനോ പുഗ്ഗലസ്സ ദുതിയം കുസലം ചിത്തം ജവനം ഹോതി, **തദാ** തസ്മിം കാലേ **തേന** ജവനേന തുല്യവിപാകം തദാരമ്മണം. തസ്സ **സന്ധിയാ അസമാനത്താ** തസ്സ തദാരമ്മണചിത്തസ്സ സന്ധിയാ അസമാനത്താ ദ്വേ നാമാനി **അസ്സ** വിപാകചിത്തസ്സ അനേന വിപാകചിത്തേന **ലബ്ഭരേ** ലബ്ഭന്തി, "ആഗന്തുകഭവങ്ഗ"ന്തി നാമം "തദാരമ്മണക"ന്തി ച നാമം ഇതി ദ്വേ നാമാനി ലബ്ഭന്തി.

൩൯൫-൬. യദാ തസ്സേവ പുഗ്ഗലസ്സ തതിയം പുഞ്ഞം ജവനം ഹോതി, തദാ **തേന** ജവനേന സദിസം തതിയം പാകം തദാരമ്മണികം സിയാ. **ഇദം** വിപാകചിത്തം **ആഗന്തുകഭവങ്ഗന്തി** ആഗന്തുഭവങ്ഗം നാമ ഭഗവതാ വുച്ചതേ, പുരിമാനി ച **പഞ്ച** വിപാകചിത്താനി **ഇമിനാ പന** തതിയവിപാകേന പന സദ്ധിം **ഛ** ചിത്താനി ഹോന്തി.

൩൯൭-൮. യദാ ചതുത്ഥം കുസലം ജവനം ഹോതി, തദാ **തേന** ജവനേന തുല്യം ചതുത്ഥവിപാകം തദാരമ്മണഭാവം **വജേ** ഗച്ഛേയ്യ. ചതുത്ഥവിപാകം ആഗന്തുകഭവങ്ഗം തദാരമ്മണനാമകം ഹോതി, പുരിമാനി ഛ പാകാനി **ഇമിനാ** സഹ ചതുത്ഥപാകേന **സത്ത** ചിത്താനി ഹോന്തി.

൩൯൯-൪൦൩. യദാ യസ്മിം കാലേ തസ്മിം ചക്ഖുദ്വാരേ ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണം പന തഥാ ആപാഥം ആഗച്ഛതി ച, തദാ വുത്തനയേന ആവജ്ജനദസ്സനസമ്പടിച്ഛനചിത്തേസു ജാതേസു **ഇധ** ഇമസ്മിം മജ്ഝത്താരമ്മണേ ആരമ്മണവസേന വേദനാ പരിവത്തതി, തസ്മാ ഉപേക്ഖാസഹഗതം സന്തീരണം മനോ ഹോതി. ഉപേക്ഖാസഹഗതേസു ഏവ ചതൂസുപി ജവനേസു ജവിതേസു **തേഹി** ജവനേഹി തുല്യാനി ചത്താരി വിപാകചിത്താനി ജായരേ. **അച്ചന്തം** ഏകന്തേന **വേദനായ** ഉപേക്ഖാവേദനായ **പുരിമേഹി** സോമനസ്സസഹഗതേഹി ചിത്തേഹി അസമാനത്താ ചത്താരി ചിത്താനി നാമതോ പിട്ഠിഭവങ്ഗാനി നാമ ഹോന്തി, **പിട്ഠിഭവങ്ഗാനി**

സോമനസ്സവിപാകാനം പച്ഛാഭാഗേ ഭവങ്ഗാനീതി അത്ഥോ. ഇമാനി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി പഞ്ച വിപാകാനി പുരിമേഹി **സത്തഹി** വിപാകേഹി സദ്ധിം ദ്വാദസ വിപാകാനി ഭവന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ വിനിദ്ദിസേ.

൪൦൪-൫. യഥാ ചക്ഖുദ്വാരേ ദ്വാദസ വിപാകാനി ഹോന്തി, തഥാ ഏവം സോതാദീസു ദ്വാരേസുപി ദ്വാദസ പാകാനി ഹോന്തി. **ഇതി** വചനം ധീരോ നിദ്ദിസേ, ഇമേ മയാ വുത്താ വിപാകാ സമസട്ഠി ഭവന്തി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ **ആയൂഹിതേ** പവത്തിതേ സമസട്ഠി വിപാകാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഇമസ്മിം വചനേ സംസയോ നത്ഥി. **ഗഹിതാഗ്ഗഹണേനേത്ഥ ഏത്ഥ** ഏതേസു വിപാകേസു ഗഹിതാനം വിപാകാനം അഗ്ഗഹണേന ചക്ഖുദ്വാരേ ദ്വാദസ പാകാ, സോതവിഞ്ഞാണകാദീനി ചത്താരി ചാതി സോളസ പാകാനി ഹോന്തി.

൪൦൭-൧൧. ഏകേന തിഹേതുകകുസലേന അസങ്ഖാരികേന കമ്മേന ആയൂഹിതേ യഥാ, **ഏവമേവ** സസങ്ഖാരതിഹേതുകകുസലേനാപി അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരഉപേക്ഖാസഹഗതേഹിപി കുസലേഹി കമ്മേ **ആയൂഹിതേ** പവത്തിതേ **തേസം** തിണ്ണം കുസലാനം വിപാകേഹി തീഹിപി ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഏസേവ നയോ പണ്ഡിതേന ജാനിതബ്ബോ. **ഇധ** ഇമസ്മിം ഉപേക്ഖാസഹഗതദ്വയേ ഇട്ഠമജ്ഝത്തഗോചരസ്സ വസേന വിപാകചിത്തപ്പവത്തിം പഠമം ദസ്സേത്വാ **ദസ്സേതബ്ബാഥ പച്ഛാ തു, ഇട്ഠസ്മിം ഗോചരേ ഇധ അഥ പച്ഛാ** മയാ വുത്തചിത്തപ്പവത്തിതോ പച്ഛാകാലേ പന **ഇധ** ഇമസ്മിം ഇട്ഠഗോചരേ ഏകേകസ്മിം പന ദ്വാദസ ദ്വാദസ പാകാ പണ്ഡിതേന ദസ്സേതബ്ബാ. **ഗഹിതാഗ്ഗഹണേനേത്ഥ ഏത്ഥ** ഏതേസു വിപാകേസു ഗഹിതാനം വിപാകാനം അഗ്ഗഹണേന സോളസ പാകചിത്താനി ഹോന്തി. **പുബ്ബേ** കാലേ മയാ വുത്തനയേനേവ **സബ്ബം** വചനം **അസേസതോ** അസേസഭാവേന പണ്ഡിതേന ഞേയ്യം.

൪൧൨-൪. തിഹേതുകേന കമ്മേന, പടിസന്ധി തിഹേതുകാ ഭവതി, ഇതി അയം വാരോ **ഏത്താവതാ** ഏത്തകേന വചനേന മയാ വുത്തോ. ഏകം കമ്മം ഏകസ്മിം ഭവേ ഏകം പടിസന്ധിം ജനേതി, **തതോ** പടിസന്ധിതോ **അപരം** അഞ്ഞം ദുതിയം പടിസന്ധിം ന ജനേതി, പവത്തിയം അനേകാനി വിപാകാനി സഞ്ജനേതി. **ഹി** സച്ചം "ഏകം കമ്മ"ന്തിആദികം വചനം. **ഏകസ്മാ ബീജാ** ഏകതോ ബീജതോ ഏകം അങ്കുരം ജായതി, **അസ്സ** ബീജസ്സ ബഹൂനി ഫലാനി **ഹേതുപ്പവത്തിതോ** സലിലാദിഹേതുപ്പത്തിയാ ഹോന്തി.

൪൧൫-൨൧. ദുഹേതുകേന കമ്മേന, പടിസന്ധി ദുഹേതുകാ ഹോതി, **ഇതി** വചനം അയം വാരോ **അനുപുബ്ബേന** അനുപടിപാടിയാ ആഗതോ. **ഇധ** ഇമസ്മിം അധികാരേ ദുഹേതുകേന പുഞ്ഞേന സോമനസ്സയുത്തേന അസങ്ഖാരികേന ചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ പന ദുഹേതുകേന സോമനസ്സയുത്തകുസലേന തുല്യേന പാകേന യേന സത്തേന ഗഹിതാ പടിസന്ധി ചേ, ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ തസ്സ സത്തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥം ആഗതേ സോമനസ്സയുത്തേ ഞാണഹീനേ കുസലമാനസേ തസ്മിം ദുഹേതുകേ സത്തക്ഖത്തും ജവിത്വാന ഗതേ തം ഏവ ആരമ്മണം കത്വാ **തദനന്തരം** തസ്സ ജവനസ്സ അനന്തരം **തംസരിക്ഖകം** തേന ജവനേന സദിസം ഏകന്തം അസങ്ഖാരികമാനസം ജായതി. **തന്തി** തം ചിത്തം **മൂലഭവങ്ഗന്തി** മൂലഭവങ്ഗം നാമ **തദാരമ്മണമിച്ചപി** തദാരമ്മണം നാമ ഉഭയമ്പി നാമം

തസ്സേവ നാമം തസ്സ ചിത്തസ്സ ഏവ നാമം. **ഇതി** ഏവം ഇമിനാ പകാരേന ഭഗവതാ പരിദീപിതം. ദുഹേതുകേ സസങ്ഖാരേ കുസലേ ജവനേ ജവിതേപി ച **തംസമം** തേന ചിത്തേന സദിസം ആഗന്തുകസങ്ഖാതം തദാരമ്മണമാനസം ഹോതി.

ർ൳൳-ൻ. തഥേവ ച തഥാ ഏവ ച ഇട്ഠമജ്ഝത്തഗോചരേ **ദുഹേതൂനം** ദ്വിന്നം ഉപേക്ഖായുത്താനം ജവനാനം അനന്തരം **താദിസാനി** തേഹി ജവനേഹി സദിസാനി ദ്വേ തദാരമ്മണമാനസാനി ജായന്തേ, **തേസം** തദാരമ്മണമാനസാനം "പിട്ഠിഭവങ്ഗ"ന്തി നാമം, "ആഗന്തുകഭവങ്ഗ"ന്തി ച നാമം ഹോതി. സന്തീരണദ്വയഞ്ചേവ ദസ്സനം സമ്പടിച്ഛനം ഇമാനി ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി ചാതി **അട്ഠ** വിപാകാ ചക്ഖുദ്വാരേ ഹോന്തി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പഞ്ചസു ദ്വാരേസുപി ച **അട്ഠ അട്ഠ** വിപാകേ കത്വാ പവത്തിയം ചത്താലീസ വിപാകാനി ഭവന്തി. **ഗഹിതാഗ്ഗഹണേനേത്ഥ, ചക്ഖുദ്വാരേ പനട്ഠ ച ഏത്ഥ** ഏതേസു വിപാകേസു ഗഹിതാനം വിപാകാനം അഗ്ഗഹണേന ചക്ഖുദ്വാരേ അട്ഠ ച വിപാകാ **സോതഘാനാദിനാ** വിപാകേന സദ്ധിം **ദ്വാദസ ഏവ** വിപാകാനി ഭവന്തി. **ഏകായ ചേതനായേവം ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ **ആയൂഹിതേ** പവത്തിതേ പന സതി ദ്വാദസേവ വിപാകാനി ഭവന്തി. **ഇതി** വചനം വിജിതകുസലയുദ്ധസങ്ഗാമേന **പകാസിതം** ദേസിതം. **ദുഹേതുകത്തയേനാപി, സേസേന സദിസേന തു** മയാ വുത്തതോ ദുഹേതുതോ സേസേന ദുഹേതുകത്തയേനാപി സദിസേന പാകേന **ആദിന്നസന്ധിനോ** ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ സത്തസ്സ ഏവം നയോ **മതോ** കഥിതോ നിരങ്ഗണേന. ദുഹേതുകേന കമ്മേന ദുഹേതുകാ പടിസന്ധി ഹോതി. ഇതി അയം വാരോ ച **ഏത്താവതാ** ഏത്തകേന വചനേന മയാ വുത്തോ.

ർ൩൦-൮. ദുഹേതുകേന കമ്മേന അഹേതുകാ പടിസന്ധി ഹോതി, ഇതി അയം വാരോ **അനുപുബ്ബേന** പടിപാടിയാ ആഗതോ. തേസു ചതൂസുപി ദുഹേതുകേസു കുസലേസു ചിത്തേസു **അഞ്ഞതരേനേവ** ഹേതുകേന കമ്മേ **ആയൂഹിതേ** പവത്തിതേ സതി **തസ്സേവ** ദുഹേതുകസ്സ കുസലജവനസ്സ പാകഭൂതായ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ **ആദിന്നപടിസന്ധിനോ** സത്തസ്സ **സാ** പടിസന്ധി കമ്മസദിസാ നാമ ന വത്തബ്ബാ പണ്ഡിതേഹി. **ഹി** സച്ചം "പടിസന്ധി ന വത്തബ്ബാ"തിആദികം വചനം. കമ്മം ദുഹേതുകം ഹോതി, പടിസന്ധി അഹേതുകാ ഹോതി. **തസ്സ** ദേഹിനോ സത്തസ്സ **വുഡ്ഢിമുപേതസ്സ** വുഡ്ഢിം ഉപഗതസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ പന ഇട്ഠമജ്ഝത്തഗോചരേ ആപാഥമാഗതേ സതി ദുഹേതുകാനം ചതുന്നം പുഞ്ഞാനം യസ്സ കസ്സചി ജവനസ്സ അവസാനമ്ഹി ഇദം അഹേതുകം മനോ തദാരമ്മണഭാവേന ജായതി. ഏത്ഥ ഏതസ്മിം വചനേ **സംസയോ** സന്ദേഹോ നത്ഥി, **തം** അഹേതുകചിത്തം മൂലഭവങ്ഗഞ്ച തദാരമ്മണമേവ ച ഹോതി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണകാദീസുപി വീഥിചിത്തേസു ജാതേസു ഉപേക്ഖാസഹഗതംയേവ സന്തീരണമ്പി ച ഹോതി. **തേസു ഏകം ഠപേത്വാന, ഗഹിതാഗ്ഗഹണേനിധ തേസു** ദ്വീസു സന്തീരണതദാരമ്മണകിച്ചേസു വിപാകേസു **ഏകം** സന്തീരണകിച്ചം തദാരമ്മണകിച്ചം തം ചിത്തം ഠപേത്വാ ഗഹിതാനം വിപാകാനം അഗ്ഗഹണേന ഇധ ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ ഗണനൂപഗചിത്താനി തീണിയേവ ഭവന്തി.

ർ൩൯-ർ൧. **ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ ചക്ഖു-ദ്വാരേ ആപാഥമാഗതേ** തദാ സന്തീരണഞ്ചേവ സോമനസ്സയുത്തംയേവ ഹോതി, തദാരമ്മണമാനസഞ്ച സോമനസ്സയുത്തംയേവ ഹോതി, **തേസു** സന്തീരണതദാരമ്മണകിച്ചേസു വിപാകേസു **ഏകേകം** സന്തീരണകിച്ചം, തദാരമ്മണകിച്ചം വാ ചിത്തം ഗഹേത്വാ പുരിമാനി ച തീണി ചത്താരി ഏവ വിപാകാനി ഭവന്തി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പഞ്ചസു ദ്വാരേസുപി ചത്താരി ചത്താരി വിപാകചിത്താനീതി പവത്തിയം വിപാകാനി വീസതി ചിത്താനി ഹോന്തി.

ർ൪൨-൧൪. **ചക്ഖുദ്വാരേ തു ചത്താരി, ഗഹിതാഗ്ഗഹണേനിധ** ഗഹിതാനം വിപാകാനം അഗ്ഗഹണേന ചക്ഖുദ്വാരേ പന ചത്താരി വിപാകാനി **ഇധ** ഇമസ്മിം ഇട്ഠാരമ്മണേ **സോതഘാനാദിനാ** വിപാകേന സദ്ധിം അഹേതുകം അട്ഠകം ഹോതി ഏവ. അഹേതുകപടിസന്ധിസ്സ സത്തസ്സ ദുഹേതുകം, തിഹേതുകം വാ തദാരമ്മണം **ന ഭവേ** ന ഭവേയ്യ, **ദുഹേതുപടിസന്ധിനോ** സത്തസ്സ തിഹേതുകം തദാരമ്മണം ന ഭവേ. **ജാതാ സുഗതിയം യേന, പാകേന പടിസന്ധി തു** സുഗതിയം യേന പാകേന പടിസന്ധി ജാതാ, **തേന** വിപാകേന തുല്യമ്പി, ഹീനം വാ തേസം തദാരമ്മണം ഭവേയ്യ. **മനുസ്സലോകം സന്ധായ, വുത്തഞ്ചാഹേതുകട്ഠകം** സുഗതിയം അഹേതുകട്ഠകഞ്ച മനുസ്സലോകഞ്ച സന്ധായ പടിച്ച കാരണം കത്വാ മയാ വുത്തം. ചതൂസുപി **അപായേസു** പന അപേതോ അയോ പതിട്ഠാ ഏതേഹീതി അപായോ, തേസു. പവത്തേ അഹേതുകം അട്ഠകം ആപായികേഹി ലബ്ഭതി. **ഥേരോ നേരയികാനം തു, ധമ്മം ദേസേതി വസ്സതി** ഥിരോ ഥിരകാരധമ്മോ യസ്മിം അത്ഥീതി ഥേരോ, ദുതിയഅഗ്ഗസാവകഭൂതോ ഇദ്ധിമാ മോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ **നേരയികാനം** നിരയേ ജാതാനം സത്താനം ധമ്മം ദേസേതി വസ്സതി, ''ഉച്ചങ്ഗേ മം നിസീദിത്വാ''തിആദീസു വിയ ദേവം വസ്സാപേതീതി അത്ഥോ. ഗന്ധം വായുഞ്ച മാപേതി യദാ, തദാ പന തേസം നേരയികാനം സത്താനം തേഹി നേരയികസത്തേഹി ഥേരം ദിസ്വാ, ധമ്മഞ്ച സുത്വാ, ഗന്ധഞ്ച ഘായിത്വാ **ജലം** ഉദകഞ്ച **പിവതം** പിവന്താനം മുദും വായുഞ്ച തേഹി **ഫുസതം** ഫുസന്താനം തേസം നേരയികസത്താനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണകാദീനി പഞ്ചപി **പുഞ്ഞജാനി ഏവ** കുസലവിപാകാനി ഏവ സന്തീരണദ്വയം **പുഞ്ഞജം ഏവ** കുസലവിപാകം ഏവ പുഞ്ഞജാ ഏവ ഏകാ മനോധാതു ഇതി അട്ഠകം ഹോതി.

ർ൪൯-൫൦. **അയം താവ കഥാ** ''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണകാദീനി പുഞ്ഞജാനേവാ''തിആദികാ അയം കഥാ ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തഗോചരേ കാമാവചരേ പുഞ്ഞാനം ജവനാനം വസേന മയാ വുത്താ. **തദാരമ്മണചേതസോ** തദാരമ്മണചിത്തസ്സ യം നിയമത്തം ''തദാരമ്മണമാനസം ജവനേന നിയാമിത''ന്തിആദിവചനേന മയാ വുത്തം, **തം** നിയമത്തം കുസലം സന്ധായ വുത്തം. സോമനസ്സയുത്തേ കാമാവചരകുസലേ ജവിതേ തദാരമ്മണമ്പി സോമനസ്സയുത്തമേവ ഹോതി, ഉപേക്ഖായുത്തേ കാമാവചരകുസലേ ജവിതേ തദാരമ്മണമ്പി ഉപേക്ഖായുത്തമേവ ഹോതി, നേതം അകുസലേ ഉപേക്ഖായുത്തേ വിചികിച്ഛാദികേ അകുസലേ ജവനേ പന ജവിതേ സോമനസ്സയുത്തമ്പി തദാരമ്മണം ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **ഇതിപി** വചനം ആചരിയേന ദീപിതം.

ർ൫൧-൭. **ഇധ** ഇമസ്മിം അധിപ്പായേ അകുസലചിത്തേസു സോമനസ്സയുത്തേസു ചതൂസുപി ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ **തേസു** ചിത്തേസു ജവിതേസു സോമനസ്സയുത്താ അഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതു **തദനന്തരം** തേസം

അകുസലജവനാനം അനന്തരം തദാരമ്മണഭാവേന ജായതി. ഉപേക്ഖായുത്തേസു ഛസു അകുസലചിത്തേസു ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ഗോചരേ ജവിതേസു പുഞ്ഞജാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ അഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഏവ **തദനന്തരം** വാ തേസം ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ഛന്നം അകുസലജവനാനം അനന്തരം തദാരമ്മണഭാവേന ജായതി. **ഇട്ഠാരമ്മണയോഗസ്മിം** ബുദ്ധരൂപാദിഇട്ഠാരമ്മണയോഗസ്മിം **കങ്ഖതോ** "ബുദ്ധോ നു ഖോ, നോ ബുദ്ധോ"തി കങ്ഖന്തസ്സ സത്തസ്സ **ഉദ്ധതസ്സ** വാ സത്തസ്സ തദാരമ്മണമാനസം സോമനസ്സയുത്തം അഹേതുകം വിപാകം ഹോതി പിട്ഠിഭവങ്ഗം. **സോമനസ്സയുതേ ചിത്തേ, ജവനേ ജവിതേ പന** സോമനസ്സയുത്താ ഏവ പഞ്ച തദാരമ്മണമാനസാ പണ്ഡിതേന ഗവേസിതബ്ബാ. ഉപേക്ഖാസഹഗതേ ചിത്തേ ജവനേ പന ജവിതേ സതി ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഛ ച തദാരമ്മണമാനസാ പണ്ഡിതേന ഗവേസിതബ്ബാ.

ർഢവ്വ-ന്നൻ. തിഹേതുസോമനസ്സേന, ആദിന്നപടിസന്ധിനോ സത്തസ്സ ഝാനതോ പരിഹീനസ്സ വിപ്പടിസാരിനോ തം ഝാനം **പച്ചവേക്ഖതോ** പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ദോമനസ്സയുത്തം ചിത്തം ഹോതി. **തസ്സ** ദോമനസ്സസ്സ അനന്തരം കിം മാനസം ജായതേ, ത്വം ദോമനസ്സയുത്തജവനസ്സ അനന്തരമാനസം **ബ്രൂഹി** കഥേഹി. **പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധാ ഹി** ദോമനസ്സസ്സാനന്തരം സോമനസ്സസ്സ ഉപ്പത്തി **പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധാ** പട്ഠാനപ്പകരണേ ഭഗവതാ നിവാരിതാ, **അസ്സ** സോമനസ്സസ്സ വാ അനന്തരം ദോമനസ്സസ്സ ഉപ്പത്തി പട്ഠാനേ പട്ഠാനപ്പകരണേ പടിസിദ്ധാ ഭഗവതാ നിവാരിതാ. **മഹഗ്ഗതം പനാരബ്ഭ** മഹഗ്ഗതം പടിച്ച ജവനേ ജവിതേപി ച തദാരമ്മണമാനസം **തഥേവ** തസ്മിം പട്ഠാനേ ഏവ **പടിസിദ്ധം** ഭഗവതാ നിവാരിതം. **തസ്മാ** കാരണാ ഭവങ്ഗപാതോ വാ തദാരമ്മണമേവ വാ ന ഹോതി. **കിം നു കാതബ്ബം** തേസം ഭവങ്ഗതദാരമ്മണാനം അഭാവേ കാരണം യം കാതബ്ബം, അമ്ഹേഹി തം കാരണം കിം നു പുച്ഛാമ, തം തദത്ഥം ആഭിധമ്മികഭാവേന ആഭിധമ്മിക തം കാരണം **വദ** വദാഹി. ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതു പുഞ്ഞാപുഞ്ഞവിപാകാ തദാരമ്മണികാ **സിയാ** ഭവേയ്യ.

ർന്നർ-൭. ഇമസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ആവജ്ജനം കിം നത്ഥി? **തം** തദാരമ്മണമാനസം **കഥം** കേന പകാരേന ജായതേ? **ഭവങ്ഗആവജ്ജനാനം** ചിത്താനം കിം ആവജ്ജനമത്ഥം? മഗ്ഗസ്സ അനന്തരസ്സ ച ഫലസ്സാപി കിം ആവജ്ജനം നത്ഥി? **നിരോധാ ച** നിരോധതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഫലചിത്തസ്സ വാതി മയാ സുതം, **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന ആവജ്ജനം നത്ഥി. **വിനാ ആവജ്ജനേനാപി, ഹോതു ജായതു മാനസം** ചിത്തം ആവജ്ജനേന വിനാ ആവജ്ജനം വജ്ജേത്വാ ഹോതു ജായതു, **കിമസ്സാരമ്മണം** അസ്സ തദാരമ്മണമാനസസ്സ കിം ആരമ്മണം, പണ്ഡിത, ത്വം ആരമ്മണം യദി ജാനാസി, തം ആരമ്മണം **ബ്രൂഹി** മയ്ഹം കഥേഹി. **വിനാ ആരമ്മണേനേതം ഏതം** മാനസം **ആരമ്മണേന വിനാ** ആരമ്മണം വജ്ജേത്വാ ന ജായതി. **ഹി** സച്ചം "വിനാ ആരമ്മണേനേത"ന്തിആദികം വചനം, തദാരമ്മണമാനസം യദാ ദോമനസ്സയുത്തം ജവനം മഹഗ്ഗതാരമ്മണം ജവതി, തദാ തസ്മിംയേവ ജവനചിത്തക്ഖണേ **പരിത്തേസു** കാമാവചരാരമ്മണേസു **യം കിഞ്ചി** പരിത്താരമ്മണം **ആരബ്ഭ** പടിച്ച ജായതി.

ർന്നവ്വ-൭ൻ. ഉതുബീജനിയാമോ ച ഉതുനിയാമോ ബീജനിയാമോ ച **കമ്മധമ്മനിയാമതാ ച** കമ്മനിയാമതാ ച സീലാദിപാരമീധമ്മനിയാമതാ ച

ചിത്തസ്സ നിയാമോ ചാതി പഞ്ച നിയാമതാ പണ്ഡിതേന ഞേയ്യാ. **തത്ഥ** തേസു പഞ്ചസു നിയാമേസു സബ്ബേസം പന രുക്ഖാനം ഏകപ്പഹാരേന ഫലപുപ്ഫാദിധാരണം ഉതു, അയം ഉതുനിയാമതാ. **തേസം തേസം തു ബീജാനം, തംതംതുല്യഫലുബ്ഭവോ** തേസം തേസം ബീജാനം പന തേഹി തേഹി ബീജേഹി തുല്യാനമ്പി സസ്സാനം ഫലാനം ഉപ്പത്തി, അയം ബീജനിയാമതാ . **മത്ഥകേ നാളികേരസ്സ** നാളികേരഫലസ്സ മത്ഥകേ **ഛിദ്ദത്തം** ഛിദ്ദഭാവോ, അയം **ബീജജോ** ബീജതോ ജാതോ നിയാമോ. തിഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകഞ്ച വിപാകം ദുഹേതുകഞ്ച വിപാകം അഹേതുകഞ്ച വിപാകം യതോ യം കമ്മം ദേതി, അയം കമ്മനിയാമതാ. **ബോധിസത്തസ്സ ജാതിയം** ജിനങ്കുരസ്സ ജാതിക്ഖണേ മേദനീകമ്പനാദികം അനേകവിസേസത്തം, അയം സീലാദിപാരമീധമ്മനിയാമതാ. തേന ഗോചരേന പസാദസ്മിം ഘട്ടിതേ സതി **ഇധ** ഇമസ്മിം ചിത്തവീഥിയം **ആവജ്ജനാദീനം** ചിത്താനം ഉപ്പത്തി, അയം ചിത്തനിയാമതാ.

൪൩൮. യോ പുഗ്ഗലോ **ധീരോ** ധീരസമ്പന്നോ ഗുണസമ്പന്നോ വിക്ഖിത്തപാപോ **മോഹന്ധകാരാപഗമം** അന്ധകാരമനിസ്സായ അവിജ്ജാനിസ്സരണം **യദിച്ഛേ** സചേ ഇച്ഛേയ്യ, സോ ധീരോ **ഇമം** അഭിധമ്മാവതാരപ്പകരണം **അന്ധജ്ജനാനം** അന്ധസദിസബാലജനാനം **ഹദയന്ധകാരം വിദ്ധംസനം** അന്ധകാരസന്നിസ്സിതസ്സ യസ്സ ഹദയസ്സ വിദ്ധംസനകരം **ജലന്തം ദീപം** ജലമാനം ദീപം. **പയത്തോ**തി പകാരേന യതതി വീരിയം കരോതീതി പയത്തോ, **സതതം** സബ്ബദാ **സിക്ഖേഥ** സജ്ഝായനധാരണചിന്തനവസേന സിക്ഖേയ്യ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

വിപാകചിത്തപ്പവത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തമോ പരിച്ഛേദോ.

വ്വ. അട്ഠമോ പരിച്ഛേദോ

പകിണ്ണകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ർ൭ ഇദാനി പന സബ്ബേസം, ഏതേസം മാനസം മയാ;
പാടവത്ഥായ ഭിക്ഖൂനം, കഥീയതി പകിണ്ണകം.

ഇദാനി പന കാലേ **ഏതേസം** തിഹേതുകദ്വിഹേതുകഅഹേതുകാനം **സബ്ബേസം** പുഗ്ഗലാനം പകിണ്ണകം മാനസം **ഭിക്ഖൂനം പാടവത്ഥായ** ഭിക്ഖൂനം ഛേകഭാവത്ഥായ മയാ കഥീയതേ ഉച്ചതേ.

ർ൭ന്ന-വ്വ൫. **പന്ഥമക്കടകോ** ഉണ്ണനാഭി പന്ഥമക്കടകോ നാമ പഞ്ചസു ദിസാസു തസ്സ സുത്തം പസാരേത്വാ ജാലമജ്ഝേ നിപജ്ജതി. **പഠമായ ദിസായേത്ഥ ഏത്ഥ** ഏതാസു ദിസാസു പഠമായ ദിസായ പസാരിതേ സുത്തേ പാണകേന പടങ്ഗേന വാ മക്ഖികായ വാ ഘട്ടിതേ സതി സാ ഉണ്ണനാഭി കിഞ്ചി **ചലിത്വാ** ഫന്ദനം കത്വാ നിപന്നട്ഠാനതോ **സുത്താനുസാരേന** സുത്തം അനുസാരേത്വാ തസ്സ പാണകസ്സ **യൂസം** യൂസസങ്ഖാതം സോണിതം പിവതി. പുനാഗന്ത്വാ **തത്ഥേവ** തസ്മിം ജാലമജ്ഝേയേവ യഥാസുഖം നിപജ്ജതി, യഥാ പഠമായ ദിസായ ചലനാദികം കിരിയം കരോതി, ഏവമേവ ദുതിയാദീസു ചതൂസു ദിസാസു ചലനാദികം കിരിയം കരോതി, ഏവം പഞ്ചസു ദിസാസു സുത്തം വിയ പഞ്ച പസാദാ പണ്ഡിതേന ദട്ഠബ്ബാ, മജ്ഝേ മക്കടകോ വിയ ച ചിത്തം പന പണ്ഡിതേന ദട്ഠബ്ബം. **പാണകാദീഹി** ഖുദ്ദകതിരച്ഛാനേഹി തസ്സ സങ്ഘട്ടനാ വിയ **ആരമ്മണേ** പന പസാദാനം സങ്ഘട്ടനാ പണ്ഡിതേന ദട്ഠബ്ബാ. ജാലമജ്ഝേ നിപന്നായ ഉണ്ണനാഭിയാ തം ചലനം വിയ പസാദേ ഘട്ടേതീതി **പസാദഘട്ടനം,** കിം തം? ആരമ്മണം. **തത്ഥ** തിസ്സം വീഥിയം പസാദഘട്ടനം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ മനോധാതുകിരിയാചിത്തം ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതീതി **ഭവങ്ഗാവട്ടനം** മതം ഭഗവതാ. **തസ്സ** പന്ഥമക്കടകസ്സ **സുത്താനുസാരംവ** സുത്തം അനുഗമനം വിയ വീഥിചിത്തപ്പവത്തനം പണ്ഡിതേന ദട്ഠബ്ബം. സീസേ പന വിജ്ഝിത്വാ **അസ്സ** മക്കടസ്സ യൂസപാനം വിയ ജവനസ്സ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേസു പവത്തനം പണ്ഡിതേന ദട്ഠബ്ബം. പുന ആഗന്ത്വാ സുത്തജാലമജ്ഝേ നിപജ്ജനം യഥാ **വത്ഥുംയേവ** ഹദയവത്ഥും ഏവ നിസ്സായ ചിത്തസ്സ പരിവത്തനം പണ്ഡിതേന ദട്ഠബ്ബം.

ർവ്വന്ന-ൻനു. ഇദം തു പന ഓപമ്മം, അത്ഥം ദീപേതി കിം തു ഹി ഇദം ഓപമ്മം കം അത്ഥം **ദീപേതി** പകാസേതി? പഠമം പസാദേ ആരമ്മണേന ഘട്ടിതേ സതി **പസാദവത്ഥുതോ** പസാദോ വത്ഥു നിസ്സയോ ഏതസ്സാതി പസാദവത്ഥു, ചിത്തം, തതോ പസാദവത്ഥുതോ, പഠമം ഏവ വത്ഥുസന്നിസ്സിതം ഭവങ്ഗസങ്ഖാതം **മനോ** ജായതി, ഇതിപി അത്ഥോ തേന ഓപമ്മേന ദീപിതോ. ഏകേകാരമ്മണം ദ്വീസു ദ്വീസു ദ്വാരേസു **സബ്ബസോ** സബ്ബപ്പകാരേന പന ആപാഥം ആഗച്ഛതി, അയമത്ഥോപി **തേന** ഓപമ്മേന ദീപിതോ "ദ്വീസു ദ്വീസു ദ്വാരേസൂ"തി, ഏകം രൂപാരമ്മണം ഏകസ്മിംയേവ ഖണേ ചക്ഖുദ്വാരേ, മനോദ്വാരേ ചാതി ദ്വീസു ദ്വാരേസു ആപാഥം ആഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. സോതദ്വാരാദീസുപി ഏസേവ നയോ ഞേയ്യോ. രൂപം ചക്ഖുപസാദമ്ഹി ഘട്ടേത്വാ **തങ്ഖണേ പന** തസ്സ ഖണേ പന തഥാ മനോദ്വാരേ പന ആപാഥം ആഗച്ഛതി, ഭവങ്ഗചലനസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ന സംസയോ**

ഏതസ്മിം വചനേ സംസയോ നത്ഥി. **യഥാ ഖഗോ** യഥാ സകുണോ. **ഹി** സച്ചം മയാ വുത്തം വചനം. **രുക്ഖഗ്ഗേ** രുക്ഖകോടിയം നിലീയന്തോവ സാഖിനോ സാഖം ഘട്ടേതി, തസ്സ ഛായാ **ഭൂമിയം** പഥവിയം **ഫരതി** പടിഹഞ്ഞതി. **ഇധാതി** നിപാതോ. സാഖായ സകുണേന ഘട്ടനം ഭൂമിയം ഛായാഫരണാപി ച അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണസ്മിംയേവ **ജായരേ** ജായന്തി. ഏവമേവ പന രൂപസ്സ, പസാദസ്സ ച ഘട്ടനം, തഥേവ **അത്ഥതോ** അത്ഥവസേന ഭവങ്ഗചലനസ്സാപി **പച്ചയത്തേന** പച്ചയഭാവേന മനോദ്വാരേ ആപാഥം ആഗമനം അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേയേവ ഹോതി.

൪൯-൭. തതോ പരം ഭവങ്ഗസോതം ഛിന്ദിത്വാ **ചക്ഖുദ്വാരേ** ചക്ഖുപസാദേ യഥാക്കമം ആവജ്ജനേ സമുപ്പന്നേ, ദസ്സനേ സമുപ്പന്നേ, സമ്പടിച്ഛനേ സമുപ്പന്നേ, സന്തീരണേ സമുപ്പന്നേ, തഥാ വോട്ഠബ്ബനേ ച സമുപ്പന്നേ കുസലം ജവനചിത്തം ജവതി, തഥാ അകുസലമേവ ചിത്തം ജവതി. സോതദ്വാരാദീസുപി സദ്ദാദീനം ആരമ്മണാനം ഘട്ടനേ ഏസേവ നയോ അവിസേസേന വിഞ്ഞുനാ വിഞ്ഞേയ്യോ. ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനേ **ദോവാരികോപമാദീനി** വചനാനി **ഉദ്ധരിത്വാ** തതോ പകരണതോ നീഹരിത്വാ **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം വീഥിയാധികാരേ വിഞ്ഞുനാ ദസ്സേതബ്ബാനി.

൪൮-൯. അസമ്ഭേദേന ചക്ഖുസ്സാതി തസ്സാപി ചക്ഖു അസമ്ഭിന്നം ഹോതി. ജീവിതാ നിരുദ്ധമ്പി പിത്തേന വാ സേമ്ഹേന വാ രുഹിരേന വാ പലിബുദ്ധം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും അസക്കോന്തം സമ്ഭിന്നം നാമ, സക്കോന്തം അസമ്ഭിന്നം നാമ ഹോതി. തേന ചക്ഖുപസാദസ്സ അസമ്ഭിന്നേന രൂപാപാഥഗമനേന ആലോകസന്നിസ്സയേനാപി. തേന തിവിധേന പച്ചയേന **സമനക്കാരഹേതുനാ** പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനപച്ചയേന സഹ പവത്തനേന. ഏതേഹി പന ചതൂഹി പച്ചയേഹി സം ഏകതോ ഇന്തി പവത്തന്തീതി സമേതാ, **സമേതേഹി** സഹഗതേഹി സമാഗമം ഏകീഭാവം ആഗതേഹി, തം **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം** ചക്ഖുപസാദനിസ്സിതം വിഞ്ഞാണം സമ്പയുത്തേഹി ചേതസികേഹി സഹ ജായതേ.

൫൦-൧. അസമ്ഭേദേന സോതസ്സ സോതപസാദസ്സ അസമ്ഭിന്നേന **സദ്ദാപാഥഗമേന ച** സദ്ദസ്സ ആപാഥഗമനേന ച. ആകാസനിസ്സയേനാപി പിഹിതകണ്ണച്ഛിദ്ദസ്സ സോതവിഞ്ഞാണം നുപ്പജ്ജതി. തേന തിവിധേന പച്ചയേന. **സമനക്കാരഹേതുനാ** പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനപച്ചയേന സഹ പവത്തേന. ഏതേഹി പന ചതൂഹി പച്ചയേഹി **സമേതേഹി** സഹഗതേഹി സമാഗമം ഏകീഭാവം ആഗതേഹി തം സോതവിഞ്ഞാണം സമ്പയുത്തേഹി സഹ ജായതി.

൫൨-൩. അസമ്ഭേദേന ഘാനസ്സ ഘാനപസാദസ്സ അസമ്ഭിന്നേന **ഗന്ധാപാഥഗമേന ച** ഗന്ധസ്സ ആപാഥഗമനേന ച. **വായോസന്നിസ്സയേനാപീതി** ഘാനബിലമ്ഹി പവിസന്തേന വായുനാതി അത്ഥോ. തേന തിവിധേന പച്ചയേന. **സമനക്കാരഹേതുനാ** പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനപച്ചയേന സഹ പവത്തേന. ഏതേഹി പന ചതൂഹി പച്ചയേഹി **സമേതേഹി** സഹഗതേഹി സമാഗമം ഏകീഭാവം ആഗതേഹി തം ഘാനവിഞ്ഞാണം സമ്പയുത്തേഹി സഹ ജായതി.

൫൪-൫. അസമ്ഭേദേന ജിവ്ഹായ ജിവ്ഹായ അസമ്ഭിന്നേന **രസാപാഥഗമേന ച** രസസ്സ ആപാഥഗമനേന ച. **ആപോസന്നിസ്സയേനാപീതി** ജിവ്ഹാതേമനം ആപം ലദ്ധാ ച ഉപ്പജ്ജതി, തേന വിനാ സുക്ഖഖാദനീയേ

ജിവ്ഹായ സായിതേപി ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം നുപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. തേന തിവിധേന പച്ചയേന. **സമനക്കാരഹേതുനാ** പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനപച്ചയേന സഹ പവത്തേന. ഏതേഹി പന ചതൂഹി പച്ചയേഹി **സമേതേഹി** സഹഗതേഹി സമാഗമം ഏകീഭാവം ആഗതേഹി തം ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം സമ്പയുത്തേഹി സഹ ജായതി.

൭൦൩-൭. കായപസാദസ്സ അസമ്ഭേദേന ഫോട്ഠബ്ബസ്സ ആപാഥഗമനേന ച. **പഥവീനിസ്സയേനാപീ**തി തേന വിനാ കായദ്വാരമ്പീതി ബഹിദ്ധാ മഹാഭൂതാരമ്മണം അജ്ഝത്തികം കായപസാദം ഘട്ടേത്വാ പസാദപച്ചയേസു മഹാഭൂതേസു പടിഹഞ്ഞതി. തേന തിവിധേന പച്ചയേന. **സമനക്കാരഹേതുനാ** പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനപച്ചയേന സഹ പവത്തേന. ഏതേഹി പന ചതൂഹി പച്ചയേഹി **സമേതേഹി** സഹഗതേഹി സമാഗമം ഏകീഭാവം ആഗതേഹി തം കായവിഞ്ഞാണം സമ്പയുത്തേഹി സഹ ജായതി.

൭൦൮-൯. അസമ്ഭേദാ മനസ്സാപീതി **മന**ന്തി ഭവങ്ഗചിത്തം. തം നിരുദ്ധമ്പി ആവജ്ജനചിത്തസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും അസമത്ഥം മന്ദതമഗതമേവ വത്തമാനമ്പി സമ്ഭിന്നം നാമ ഹോതി. ആവജ്ജനസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥം അസമ്ഭിന്നം നാമ. മനസ്സ അസമ്ഭേദേന ധമ്മസ്സ ആപാഥഗമനേന ച **വത്ഥുസന്നിസ്സയേന** ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സയേന. തേന തിവിധേന പച്ചയേന. **സമനക്കാരഹേതുനാ** മനോദ്വാരാവജ്ജനേന സഹ പവത്തേന. ഏതേഹി പന ചതൂഹി പച്ചയേഹി **സമേതേഹി** സഹഗതേഹി സമാഗമം ഏകീഭാവം ആഗതേഹി **തം മനോവിഞ്ഞാണം** തം മനോവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതം ജവനചിത്തം സമ്പയുത്തേഹി സഹ ജായതേ.

൭൧൦-൧൧. മനോ ഭവങ്ഗചിത്തം നാമ വിഭാവിനാ വേദിതബ്ബം. **ആവജ്ജനക്രിയാചിത്തം** ആവജ്ജനകിരിയാചിത്തദ്വയം സമനക്കാരോ നാമ വിഭാവിനാ സഞ്ഞിതം. വത്ഥുസന്നിസ്സയേന ഇതി **അയം** പാഠോ **സബ്ബത്ഥ** സബ്ബേസു ഭവേസു ന ഗച്ഛതി. പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വോകാരോ വോകിണ്ണോതി **പഞ്ചവോകാരോ,** പഞ്ചവോകാരഭവം **സന്ധായ** കാരണം കത്വാ "വത്ഥുസന്നിസ്സയേനാ"തി അയം പാഠോ പന കഥിതോ മയാ, പഞ്ചവോകാരഭവോ നാമ കാമരൂപഭവോ, അരൂപഭവോ ചതുവോകാരഭവോ നാമ, അസഞ്ഞീഭവോ ഏകവോകാരഭവോ നാമ. അയം പാഠോ ചതുവോകാരഅരൂപഭവം സന്ധായ ന കഥിതോതി അത്ഥോ. വത്ഥുസ്സ രൂപത്താ അരൂപഭവേ കഥം വത്ഥുസന്നിസ്സയോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ.

൭൧൨-൮. പടിസന്ധാദിചിത്താനി, സബ്ബാനേകൂനവീസതി ഹോന്തി, കാമാവചരേസു ദസ, രൂപേസു പഞ്ച, അരൂപീസു ചത്താരി, സബ്ബാനി പടിസന്ധിചിത്താനി ഏകൂനവീസതി ഹോന്തി. **കമ്മം** നാമ കുസലാകുസലചേതനാ. **കമ്മനിമിത്തം** നാമ രൂപാനി പഞ്ചാരമ്മണാനി പഞ്ഞത്തി ച മഹഗ്ഗതചിത്തഞ്ച. തഥാ **ഗതിനിമിത്തകം** നാമ കപ്പരുക്ഖാദയോ, അകുസലപക്ഖേ രൂപാദിആരമ്മണഭൂതാ ലോഹകുമ്ഭാദയോ ച. ഇതി ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **തേസം** പടിസന്ധാദിചിത്താനം ആരമ്മണം തിവിധം ഭഗവതാ ഉദീരിതം. **കാമാവചരസന്ധീനം പരിത്താരമ്മണം** കാമാവചരാരമ്മണം ഭഗവതാ മതം. **പച്ചുപ്പന്നം** രൂപാദിപഞ്ചാരമ്മണം, ഗതിനിമിത്തം പഞ്ചാരമ്മണഞ്ച പച്ചുപ്പന്നഞ്ച ഹോതി. **അതീതം വാ** കമ്മം

കുസലാകുസലചേതനാ അതീതായേവ, ന പച്ചുപ്പന്നാ. **അനാഗതം** ആരമ്മണം നത്ഥി.

൬൫൭-൨൬. അട്ഠേവ ച മഹാവിപാകാ, തീണി സന്തീരണാനി ചാതി ഏകാദസവിധം ചിത്തം തദാരമ്മണസഞ്ഞിതം. ഏകാദസവിധേ ചിത്തേ തദാരമ്മണസഞ്ഞിതേ **പുഞ്ഞവിപാകാനി** കുസലവിപാകാ ദസ ഹോന്തി, **അപുഞ്ഞജം** അകുസലവിപാകം പന ഏകം ഹോതി. മഹാവിപാകാ രൂപാരൂപഭവദ്വയേ ന ജായന്തി, കാമരൂപഭവേ സന്തീരണത്തയം ഹോതി. യാനി തദാരമ്മണചിത്താനി **സത്ഥുനാ** ജിനേന വുത്താനി, **തേസു** തദാരമ്മണചിത്തേസു **ഏകമ്പി** തദാരമ്മണചിത്തം രൂപാരൂപഭവദ്വയേ തദാരമ്മണം ഹുത്വാ കദാചിപി നപ്പവത്തതി. **കസ്മാ** കാരണാ? **തത്ഥ** തസ്മിം രൂപാരൂപഭവദ്വയേ "തദാരമ്മണം ന ഹോതീ"തി വചനം ചോദകോ ഭവേയ്യ, ബീജസ്സാഭാവതോ പന ന ഹോതീതി പരിഹാരോ. അകാമാവചരാരമ്മണേ **അകാമാവചരധമ്മേ** ഇദം തദാരമ്മണമാനസം നേവ അനുബന്ധതി. **ഹി** കസ്മാ കാരണാ? **പരിത്താരമ്മണത്താ ച ഏകന്തേന** അവസ്സം തദാരമ്മണമാനസസ്സ കാമാവചരാരമ്മണത്താ ച തഥാ അപരിചിതത്താ ച സബ്ബദാ നാനുബന്ധതി. തഞ്ഹി യഥാ പിതരം വാ പിതുസദിസം വാ ഞാതിം അനുബന്ധന്തോപി തരുണദാരകോ ഘരദ്വാരന്തരവീഥിചതുക്കാദിമ്ഹി പരിചിതേയേവ ദേസേ അനുബന്ധതി, ന അരഞ്ഞം വാ യുദ്ധഭൂമിം വാ ഗച്ഛതി, ഏവം കാമാവചരേ ധമ്മേ അനുബന്ധന്തമ്പി മഹഗ്ഗതലോകുത്തരധമ്മമാരബ്ഭ പവത്തമാനേ ധമ്മേ നാനുബന്ധതി. യസ്മാ ചസ്സ സബ്ബോ കാമാവചരപാകോ ച കിരിയാമനോധാതു കിരിയാഅഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു സോമനസ്സസഹഗതാ ഇമേ ധമ്മാ പരിത്താരമ്മണാതി ഏവം അച്ചന്തം പരിത്തമേവ ആരമ്മണം വുത്തം, തസ്മാ ചേതം മഹഗ്ഗതലോകുത്തരാരമ്മണേ കാമാവചരധമ്മേപി നാനുബന്ധതീതി വേദിതബ്ബം.

൬൭൭-൩൮. കിം തേന യുത്തിവാദേന, വുത്തം അട്ഠകഥാസു ഹി "ജനകം തേന തുല്യ"ന്തിആദികേന തേന, യുത്തിയാ വാദോ യുത്തിവാദോ, "ജനകം തേന തുല്യ"ന്തിആദികായ യുത്തികഥായ കിം പയോജനം വുത്തം? അട്ഠകഥാസു ഹി സച്ചം "കിം തേന യുത്തിവാദേനാ"തി വചനം, "അത്ഥകഥാസൂ"തി വത്തബ്ബേ സമാസേ ഹി ത്ഥ-സ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ "അട്ഠകഥാസൂ"തി വുത്തം . കാമാവചരേ ധമ്മേ പടിച്ച തദാരമ്മണഭാവദീപകം വചനം ആചരിയേന വുത്തം. **തദാരമ്മണചിത്താനി, ഏകാദസപി സബ്ബസോ** സബ്ബപ്പകാരേനപി തദാരമ്മണചിത്താനി **നാമഗോത്തം പനാരബ്ഭ** തിസ്സാദികം നാമപഞ്ഞത്തിം പടിച്ച കച്ചായനഗോത്തകസ്സപഗോത്താദികം ഗോത്തപഞ്ഞത്തിം പടിച്ച ജവനേ ജവിതേപി ച തദാരമ്മണം ന ഗണ്ഹന്തി, രൂപാരൂപഭവേസു വാ തദാരമ്മണം ന ഗണ്ഹന്തി. **യദാ പഞ്ഞത്തിമാരബ്ഭ, ജവനേ ജവിതേപി വാ** യദാ മയാ വുത്തായ പഞ്ഞത്തിയാ സേസപഞ്ഞത്തിം പടിച്ച ജവനേ ജവിതേപി വാ തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതേ ആചരിയേന, തഥാ ദുക്ഖഅനിച്ചഅനത്തലക്ഖണാരമ്മണികായ വിപസ്സനായ തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതേ ആചരിയേന. **തദാരമ്മണാ ന ലബ്ഭന്തി, മിച്ഛത്തനിയതേസുപി** മിച്ഛത്തേ മിച്ഛാസഭാവേ "നത്ഥി ദിന്ന"ന്ത്യാദിവസേന നിയതാനി ചത്താരി ദിട്ഠിയുത്തജവനാനി മിച്ഛത്തനിയതാനി, മിച്ഛത്തനിയതേസുപി തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതേ ആചരിയേന, ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭ ജവനേ ഗതേപി തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതേ ആചരിയേന. തഥാ മഹഗ്ഗതേ ധമ്മേ ആരബ്ഭ ജവനേ

ജവിതേപി തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതേ ആചരിയേന, പടിസമ്ഭിദാഞാണം ആരബ്ഭ ജവനേ ജവിതേപി തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതേ ആചരിയേന. മനോദ്വാരേപി സബ്ബേസം ജവനാനം അനന്തരം അനുപുബ്ബതോ തദാരമ്മണചിത്താനി ഭവന്തി.

൩൩-ർ. മനോദ്വാരേ ആരമ്മണഘട്ടനാ ന വിജ്ജതി. ഭവങ്ഗതോ **ചേതസോ** വീഥിചിത്തസ്സ വുട്ഠാനം **കഥം** കേന പകാരേന ഹോതി? മനോദ്വാരേപി **ഘട്ടനായ വിനാ** ഘട്ടനം വജ്ജേത്വാ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തേവ യസ്മാ കാരണാ, **തസ്മാ** വീഥിചിത്താനം സമ്ഭവോ ഹോതി.

൩൬-൩. ദ്വാദസാപുഞ്ഞചിത്താനം ദ്വാദസഅകുസലചിത്താനം വിപാകാ സത്തസത്തതി **പാപപാകാ** ദ്വാദസപാപചിത്താനം വിപാകാ ചതുരാസീതി പവത്തിയം ഹോന്തി. ഏകസ്സ സോമനസ്സയുത്തദിട്ഠിസമ്പയുത്താകുസലസ്സ ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി, സമ്പടിച്ഛനം, ഉപേക്ഖായുത്തസന്തീരണാനി ചാതി സത്ത അകുസലപാകാ ഹോന്തി. തഥാ സേസാനം ഏകാദസന്നം അകുസലാനമ്പി സത്ത വിപാകാ ഹോന്തി. **ഏകാദസവിധാനം തു, ഹിത്വാ ഉദ്ധച്ചമാനസം** ഉദ്ധച്ചമാനസം ഹിത്വാ ഏകാദസവിധാനം പടിസന്ധിയോ ഏകാദസവിധാ ചേവ ഭവന്തി.

൩൭-൩. ക്രിയചിത്തേസു സബ്ബേസു യം ആവജ്ജനദ്വയം ജവനം ന ച ഹോതി, **തം** ആവജ്ജനദ്വയം **കരണമത്തത്താ** കിരിയാമത്തത്താ **വാതപുപ്ഫസമം** വാതപുപ്ഫേന സദിസം മതം ഭഗവതാ. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - ഖീണാസവേ ഉപ്പന്നകാലേ വാ തം ആവജ്ജനദ്വയം കിരിയചിത്തം ഭവിതും യുത്തം. സബ്ബേസു പുഥുജ്ജനേസു ഉപ്പന്നകാലേ കഥം കിരിയാ ഹോതീതി ചേ? കരണമത്തത്താ അഫലദായകം വാതപുപ്ഫം വിയ അഫലദായകം കിരിയചിത്തം ഭവിതും യുത്തിഹാരോ കിരിയാ പന ഹോതി. യം സബ്ബം കിരിയചിത്തം **കിച്ചസാധനതോ** ജവനകിച്ചസാധനവസേന **ജവനത്തം** ജവനഭാവം പത്തം ഛിന്നമൂലസ്സ രുക്ഖസ്സ പുപ്ഫം അഫലം ഹോതി യഥാ, ഏവം ഛിന്നാവിജ്ജാതണ്ഹാമൂലസ്സ വീതരാഗസ്സ തം സബ്ബം കിരിയചിത്തം **അഫലം** വിപാകവിരഹിതം **സിയാ** ഭവേയ്യ.

൩൯-ർ൦. പടിച്ച പന ഏതസ്മാ, ഫലമേതീതി പച്ചയോ ഏകം ധമ്മം പടിച്ച **ഏതസ്മാ** ധമ്മതോ ഫലം **ഏതി** പവത്തതി തസ്മാ പച്ചയോ, യോ ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ ഉപ്പത്തിയാപി ഉപകാരോ നാമ ഹോതി, **സോ** ധമ്മോ **തസ്സ** ധമ്മസ്സ **പച്ചയോതി** പച്ചയോ നാമ പണ്ഡിതേന പവുച്ചതേ. സമ്ഭവോ പഭവോ ഹേതു കാരണം പച്ചയോ മതോ ഭഗവതാ. ഇദം വചനം അഞ്ഞത്ഥ ദീപനവചനം.

ർ൧. ലോഭാദി പന യോ ധമ്മോ, മൂലട്ഠേനുപകാരകോ യോ ലോഭാദി പന ധമ്മോ മൂലഭാവേന ഫലധമ്മസ്സ ഉപകാരകോ, സോ ലോഭാദിധമ്മോ ഫലധമ്മസ്സ **ഹേതൂതി** ഹേതു നാമ വിഭാവിനാ വിഞ്ഞാതബ്ബോ.

ർ൨. ലോഭോ ദോസോ ച മോഹോ ച തഥാ അലോഭാദയോ തയോ ഹേതൂ, തേ ഛ ഏവ ഹേതുയോ ഹോന്തി, **ജാതിതോ** ജാതിവസേന കുസലജാതിഅകുസലജാതിഅബ്യാകതജാതിവസേന **നവധാ** നവഹി കോട്ഠാസേഹി സിയും.

൪൯-൪. **ധമ്മാനം കുസലാദീനം, കുസലാദിത്തസാധകോ** യോ ധമ്മോ കുസലാദീനം ധമ്മാനം കുസലാദിത്തസാധകോ കുസലാദിഭാവസാധകോ, സോ ധമ്മോ മൂലട്ഠോ നാമ. **ഏവം** വചനം **ഏകേ** ഏകച്ചേ ആചരിയാ വദന്തി. **ഏവം സന്തേ** കുസലാകുസലാദീനം ധമ്മാനം കുസലാദിത്തസാധകവസേന മൂലട്ഠേ സന്തേ **തംസമുട്ഠാനരൂപീസു** തേഹി ചിത്തേഹി സമുട്ഠാനരൂപേസു തേഹി ചിത്തേഹി സമുട്ഠിതേസു ചിത്തജരൂപേസു **ഹേതൂനം** ലോഭാദിഹേതൂനം ഹേതുപച്ചയതാ കദാചിപി നേവ സമ്പജ്ജതി. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - യദി ചിത്തേസു രൂപാനി സമുട്ഠാപേന്തേസു തേ ലോഭാദയോപി ചിത്താനം സമ്പയുത്തചിത്താനം ഏകുപ്പാദത്താ ച രൂപാനി സമുട്ഠാപേന്തിയേവ. തദാ തേസം മതേ തേസം ചിത്തജരൂപാനം കുസലാദിത്തം സിയാ. ന ച കദാചി രൂപാനി കുസലാദിനാമകാനി ദിസ്സന്തി യസ്മാ, തസ്മാ ചിത്തജരൂപാനം കുസലാദിഭാവഞാപനത്ഥം തേസം ചിത്തജരൂപാനം തേ ലോഭാദയോ ഹേതുപച്ചയാ ന ഹോന്തി, ഇതി വചനം വത്തബ്ബം സിയാ. ഏവഞ്ച സതി ചിത്തജരൂപാനി നാമ കദാചിപി വിയുത്താനി ചരന്തി, തസ്മാ കുസലാദിത്തസാധകോ മൂലട്ഠോ ന ഹോതി.

൪൯-൫. **ഹി** സച്ചം "ഏവം സന്തേ തു ഹേതൂന"ന്തിആദികം വചനം. **തേ** ലോഭാദയോ ഹേതൂ തേസം രൂപാനം **കുസലാദിതം** കുസലാദിഭാവം **ന സാധേന്തി** ന നിപ്ഫാദേന്തി. **തേ** ഹേതൂ തേസം പന രൂപാനം പച്ചയാ **ന ച** ന ഹോന്തിയേവ, **തസ്മാ** കാരണാ കുസലാദീനം ധമ്മാനം കുസലാദിത്തസാധകോ യോ ധമ്മോ, സോ ധമ്മോ **മൂലട്ഠോതി** മൂലസഭാവോ നാമ **സമയഞ്ഞുനാ** സമയവിജാനനസീലേന വിഞ്ഞുനാ **ഗന്തബ്ബോ** ജാനിതബ്ബോ.

൪൭. **സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസ്സ , സാധനേനുപകാരകോ** സുപ്പതിട്ഠിതഭാവം സാധനേന ഉപകാരകോ യോ അത്ഥോ, സോ അത്ഥോ **ഹേതൂനം** ലോഭാദീനം **മൂലട്ഠോ** മൂലസഭാവോ **ഇതി ച** ഗഹണം വിഭാവിനാ വിഞ്ഞാതബ്ബം.

൪൮-൯. **കുസലാകുസലാ ഹേതൂ** കുസലാ ഹേതൂ, അകുസലാ ഹേതൂ, **ക്രിയാഹേതൂ സബ്ബസോ** സബ്ബപ്പകാരേന സബ്ബേ കിരിയാഹേതുയോ ച സമ്പയുത്താനം പഞ്ചവോകാരഭൂമിയം സമ്പയുത്താനം ധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവേന ഹേതുപച്ചയതം **യാതാ** ഗതാ. തംസമുട്ഠാനാനം ചിത്തജരൂപാനഞ്ച ഹേതുപച്ചയതം **യാതാ** ഗതാ, ഏതേ ഹേതൂ ചതുവോകാരഭൂമിയം സമ്പയുത്താനം ഏവ ധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയതം **യാതാ** ഗതാ.

൫൦-൧. കാമേ വിപാകഹേതൂപി അത്തനാ സമ്പയുത്താനം ഹേതുപച്ചയതം യാതാ, പടിസന്ധിക്ഖണേപി **കടത്താരൂപജാതാനം** കമ്മജരൂപാനം ഹേതുപച്ചയതം യാതാ, തസ്മാ പടിസന്ധിചിത്തുപ്പാദക്ഖണേയേവ കമ്മജരൂപാനം ഉപ്പാദോ ഹോതി, യസ്മാ കാരണാ പവത്തിയം ചിത്തജാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയതം ഗതാ.

൫൨-൩. രൂപേ വിപാകഹേതൂ കാമാവചരഭൂമിയം ഹേതുയോ വിയ ഹേതുപച്ചയാ ഹോന്തി, പഞ്ചവോകാരേ ലോകുത്തരവിപാകഹേതവോ ചിത്തജാനം രൂപാനഞ്ച സമ്പയുത്താനഞ്ച പഞ്ചവോകാരഭൂമിയം ഹേതുപച്ചയാ ഹോന്തി. ചതുവോകാരേ ലോകുത്തരവിപാകജാ ഹേതവോ സമ്പയുത്താനം ഏവ ചതുവോകാരഭൂമിയം ഹേതുപച്ചയാ ഭവന്തി. **ഇതരേ** ചതുവോകാരേ

അരൂപഭവേ വിപാകജാ ഹേതവോ സമ്പയുത്താനം ഏവ **സഭൂമിയം** അത്തനോ ഭൂമിയം അരൂപഭൂമിയം ഹേതുപച്ചയാ ഹോന്തി. **ഹേതുത്ഥോ** ഹേതൂനം അത്ഥോ **ഹേതുയോ ചേവ** ഹേതുപച്ചയോ ചേവ **ഹേതുപച്ചയസമ്ഭവോ** ഹേതുപച്ചയുപ്പത്തി, **ഏവമേവ** ഏവം ഇമിനാ പകാരേന. സഞ്ജാതോ സുഖഹേതു യസ്സാതി **സഞ്ജാതസുഖഹേതു,** തേന വിഞ്ഞേയ്യോ.

൭൦൨-൭. **ഛന്ദോ ചിത്തഞ്ച വീരിയം** വീമംസാ ചാതി ചതുധാധിപതീ ലോകാധിപതിനാ സത്ഥുനാ വുത്താ. ഛന്ദം ജേട്ഠകം കത്വാ ചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തികാലസ്മിം യോ ഛന്ദോ, **സോ** ഛന്ദാധിപതി നാമ, ഛന്ദം ധുരം കത്വാ സമാധികരണചിത്തസ്സ ഏസേവ നയോ **സേസേസുപി ച തീസു** മയാ വുത്തതോ ഛന്ദാധിപതിതോ സേസേസുപി ച അധിപതീസു. യോ ധമ്മോ ജേട്ഠട്ഠേന ഉപകാരകോ, സോ ധമ്മോ **അധിപതീതി** അധിപതി നാമ ഭഗവതാ നിദ്ദിട്ഠോ.

൭൦൮. **സുമതിമതിവിബോധനം വിചിത്തം,**
കുമതിമതിന്ധനപാവകം പധാനം;
ഇമമതിമധുരം അവേദി യോ യോ,
ജിനവചനം സകലം അവേദി സോ സോ.

യോ യോ ജനോ **ഇമം** അഭിധമ്മാവതാരം **സുമതിമതിവിബോധനം** സുമതീനം സുന്ദരമതീനം പണ്ഡിതാനം മതിയാ വിബോധനകരം വിചിത്തം കുമതീനം കുച്ഛിതമതീനം ബാലാനം മതിഇന്ധനേ പധാനം പാവകം അതിമധുരകരം **അവേദി** ജാനി, **സോ സോ** ജനോ സകലം ജിനവചനം **അവേദി** ജാനി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

പകിണ്ണകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠമോ പരിച്ഛേദോ.

൯. നവമോ പരിച്ഛേദോ

പുഞ്ഞവിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨൫-൨൬. **ബാത്തിംസപാകചിത്താനി , ലോകികാനേവ യാനി ഹി;**
ഏതേസം പാകചിത്താനം, പടിസന്ധിപവത്തിസു.

യാനി ലോകികാനി ഏവ ബാത്തിംസ പാകചിത്താനി ഹോന്തി, ഏതേസം പാകചിത്താനം പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാദിസങ്ഖാരാ **ഭവാദീസു** യോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു പടിസന്ധിപവത്തീസു **യഥാ** യേന പകാരേന പച്ചയാ ഹോന്തി ഏവ, ഇമേസം വിപാകചിത്താനം **തേപി** സങ്ഖാരാ **ഭവാദീസു** യോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു പടിസന്ധിപവത്തീസു **തഥാ** തേന പകാരേന **വിഭാവിനാ** പണ്ഡിതേന വിഞ്ഞാതബ്ബാ. **തയോ ഭവാ ചതസ്സോ ച യോനിയോ** കാമഭവരൂപഭവഅരൂപഭവവസേന തയോ ഭവാ, അണ്ഡജജലാബുജസംസേദജഓപപാതികയോനിവസേന ചതസ്സോ ച യോനിയോ, നിരയഗതിതിരച്ഛാനഗതിപേതഗതിമനുസ്സഗതിദേവഗതിവസേന **ഗതിപഞ്ചകം,** സന്ധിസഞ്ഞായ പടിസന്ധിസഞ്ഞായ നാനത്താ നാനാഭാവതോ, കായസ്സാപി ച രൂപകായസ്സാപി ച നാനത്താ നാനാഭാവതോ കാമസുഗതിയോ, നാനാ അത്താ സഭാവോ ഏതസ്സാതി നാനത്താ, നാനത്തോ രൂപകായോ ഏതേസന്തി നാനത്തകായാ, നാനാ സഭാവോ ഏതസ്സാതി നാനത്താ, നാനത്തായേവ സഞ്ഞാ നാനത്തസഞ്ഞാ, സാ ഏതേസം അത്ഥീതി **നാനത്തസഞ്ഞീ** നാമ, പഠമജ്ഝാനഭൂമി ച ചതുരാപായഭൂമിയോ ച **നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീ** നാമ, ദുതിയജ്ഝാനഭൂമി **ഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീ** നാമ, തതിയജ്ഝാനഭൂമിവേഹപ്ഫലഭൂമിസുദ്ധാവാസഭൂമിയോ **ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീ** നാമ, ഹേട്ഠാ ഠിതാ രൂപേഹി സദ്ധിം സത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, തിട്ഠന്തി വിഞ്ഞാണാനി ഏത്ഥാതി ഠിതിയോ, വിഞ്ഞാണാനം ഠിതിയോ **വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ,** വിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവതോ അസഞ്ഞീഭൂമി ന ഗയ്ഹതേ, ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമി ച പടുവിഞ്ഞാണാഭാവതോ ന ഗയ്ഹതേ. സത്താവാസവസേന അസഞ്ഞീഭൂമിം, ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമിഞ്ച പന ഗഹേത്വാ തേ സത്താവാസാ നവ ഏവ ഹോന്തി.

൧൨൭-൨൮. **കാമേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസഞ്ഞിതാ അട്ഠ ചേതനാ** പൂരേന്തി അത്തനോ കാരകം പൂരേന്തി ച, അജ്ഝാസയം പുജ്ജഞ്ച ഭവം നിബ്ബത്തേന്തീതി പുഞ്ഞാനി, അഭിസങ്ഖരോന്തി വിപാകം, കമ്മജരൂപഞ്ചാതി അഭിസങ്ഖാരാ, പുഞ്ഞാനി ഏവ അഭിസങ്ഖാരാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ, തേയേവ സഞ്ഞിതാ **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസഞ്ഞിതാ,** കാമേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസഞ്ഞിതാ അട്ഠ ചേതനാ. **നവന്നം പാകചിത്താനം** ഉപേക്ഖായുത്താഹേതുകമഹാവിപാകവസേന നവന്നം പാകചിത്താനം കാമസുഗതിയം പന നാനാ വത്തമാനചേതനാഖണതോ പരം ഖണം ഏതസ്സാതി നാനാഖണം, തം ഏവ നാനക്ഖണികം, തമേവ കമ്മം **നാനക്ഖണികകമ്മം,** വത്തമാനചേതനാതോ പരാ അതീതചേതനാതി അത്ഥോ. ബലവാ നിസ്സയപച്ചയോ **ഉപനിസ്സയപച്ചയോ,** ബലവത്ഥോ ചേത്ഥ **ഉപ**-സദ്ദോ, ബലവപച്ചയോതി അത്ഥോ, നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയവസേന ബലവപച്ചയവസേന ചാതി അത്ഥോ. **ദ്വേധാ** ദ്വീഹി പകാരേഹി തേസം പടിസന്ധിയം പച്ചയാ ഭവന്തി, താ അട്ഠ കാമാവചരമഹാകുസലചേതനാ **ഉപേക്ഖാസഹിതാഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ വിനാ** ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതും വജ്ജേത്വാ **പരിത്തപാകാനം** ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായസമ്പടിച്ഛനസോമനസ്സയുത്താഹേതുകകുസലവിപാകാനം **ദ്വേധാ** നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി പവത്തിയം പച്ചയാ ഹോന്തി. **തായേവ ചേതനാ** താ ഏവ അട്ഠ കാമാവചരമഹാകുസലചേതനാ രൂപഭവേ **പഞ്ചന്നം പാകചിത്താനം** കുസലവിപാകചിത്താനം ചക്ഖുസോതസമ്പടിച്ഛനസോമനസ്സയുത്തഉപേക്ഖായുത്തസന്തീരണാനം **ദ്വേധാ** നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി പവത്തിയം പച്ചയാ ഹോന്തി. **അട്ഠന്നം തു പരിത്താനം, കാമേ ദുഗ്ഗതിയം തഥാ** അട്ഠന്നം പരിത്താനം കുസലവിപാകാനം ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായസമ്പടിച്ഛനാനം, ദ്വിന്നം സന്തീരണാനഞ്ച **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ പച്ചയാ ഹോന്തി, **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ പന പച്ചയാ ന ഹോന്തി. **വുത്തപ്പകാരാവ കാമേ സുഗതിയം** യഥാവുത്തപ്പകാരാവ അട്ഠ കാമാവചരമഹാകുസലചേതനാ കാമസുഗതിയം തഥാ സോളസന്നം കുസലവിപാകാനം **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ **ദ്വേധാ** നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയാ ഹോന്തി, **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ സത്തന്നം കുസലവിപാകാനം പച്ചയാ ഹോന്തി. **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ നവന്നം കുസലവിപാകചിത്താനം പച്ചയാ ഹോന്തി.

൧൨൯-൩൦. **രൂപേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ, രൂപാവചരഭൂമിയം** പഞ്ചന്നം പാകചിത്താനം **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ പച്ചയാ **ഹോന്തിമാപുഞ്ഞസങ്ഖാരാ, കാമേ ദുഗ്ഗതിയം ദ്വിധാ** ഇമേ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ, **ഇമാ** കുസലപടിപക്ഖാ ഉദ്ധച്ചവജ്ജാ ഏകാദസ ചേതനാ കാമദുഗ്ഗതിയം ഏകസ്സ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ **ദ്വിധാ** നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയാ ഹോന്തി. ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ ഏവ **ഛന്നം** ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായസമ്പടിച്ഛനാനം അകുസലവിപാകാനം പച്ചയാ ഹോന്തി, **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ പച്ചയാ നോ ഹോന്തി. **സത്തന്നമ്പി ഭവന്തേവ പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ അകുസലവിപാകാനി സത്തന്നം ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാനം പച്ചയാ ഭവന്തി. **കാമേ സുഗതിയം തേസം, സത്തന്നമ്പി തഥേവ ച** ദ്വാദസാകുസലചേതനാ കാമേ സുഗതിയം തഥേവ ച തേസം സത്തന്നം അകുസലവിപാകാനം **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ പച്ചയാ ഹോന്തി, **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ പച്ചയാ ന ഹോന്തി. **വിഞ്ഞാണാനം ചതുന്നമ്പി, തേസം രൂപഭവേ തഥാ** തായേവ ദ്വാദസാകുസലചേതനാ രൂപഭവേ **തേസം** ചതുന്നം അകുസലവിപാകാനം ചക്ഖുസോതസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണസങ്ഖാതാനം വിഞ്ഞാണാനം തഥാ **പവത്തേ**

പവത്തിക്ഖണേ പച്ചയാ ഹോന്തി, **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ പച്ചയാ ന ഹോന്തി. **സോ ച കാമഭവേനിട്ഠരൂപാദിഉപലദ്ധിയം** സോ ച അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ കാമഭവേ അനിട്ഠരൂപാദിഉപലദ്ധിയം അമനാപരൂപാദീനി ആരമ്മണാനി ഉപലദ്ധിയം തേസം ചതുന്നം അപുഞ്ഞജാനം വിഞ്ഞാണാനം പച്ചയോ ഹോതി. **ഹി** സച്ചം "സോ ച കാമഭവേനിട്ഠ-രൂപാദിഉപലദ്ധിയ"ന്തിആദികം വചനം. **അനിട്ഠരൂപാദയോ** നാമ വിസയാ ബ്രഹ്മലോകേ **ന വിജ്ജരേ** ന വിജ്ജന്തി.

൭൩൭-൩൮. **തഥേവാനേഞ്ജസങ്ഖാരോ** ന ഇഞ്ജതി ന ഫന്ദതി ന ചലതീതി ആനേഞ്ജം, ആനേഞ്ജഞ്ച തം സങ്ഖാരോ ചാതി ആനേഞ്ജസങ്ഖാരോ, തഥാ ഏവ **ആനേഞ്ജസങ്ഖാരോ** അരൂപാവചരഭൂമിയം ചതുന്നം പാകചിത്താനം **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ പച്ചയോ ഹോതി. **ഭവേസ്വേതേ** ഭവേസു ഏതേ വുത്തപ്പകാരാ പച്ചയാ വുത്തപ്പകാരേന പടിസന്ധിപവത്തീസു **യഥാ ച** യേന യേന ച പകാരേന നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയാ ഹോന്തി, തേന പച്ചയാ **തഥാ** തേന തേന പകാരേന **വിഭാവിനാ** വിജാനന്തേന പണ്ഡിതേന ഞേയ്യാ.

൭൩൭. **ഏസേവ ച നയോ ഞേയ്യോ, യോനിആദീസു** യോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു ഏസേവ ച നയോ ഭവേസു മയാ വുത്തോ ഏവ നയോ പണ്ഡിതേന ഞേയ്യോ. **തത്രിദം** തത്ര ഭവേസു ആദിതോ പട്ഠായ വുത്തം **ഇദം** വചനം **മുഖമത്തനിദസ്സനം** ഉപായമത്തദീപനം ഹോതി.

൭൩൮-൩൯. **അവിസേസേന പുഞ്ഞാഭി-സങ്ഖാരോ ദ്വിഭവേസുപി** കാമപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരവസേന, രൂപപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരവസേന ച പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അവിസേസേന സമാനഭാവേന ദ്വീസു ഭവേസു കാമരൂപഭവേസു പടിസന്ധിം ദത്വാ **സോ** സങ്ഖാരോ സബ്ബപാകം **ജനേതി** നിബ്ബത്തേതി. **തഥാ ചതൂസു വിഞ്ഞേയ്യോ, അണ്ഡജാദീസു യോനിസു** ദ്വിഭവേസു പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ വിയ തഥാ ചതൂസു അണ്ഡജാദീസു സോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പണ്ഡിതേന ഞേയ്യോ. "അണ്ഡജാദീസൂ"തി വചനം പദുമപച്ചേകബുദ്ധാനം മനുസ്സത്തം സന്ധായ വുത്തം. ബഹുദേവമനുസ്സാനം വസേന ദ്വീസു ഗതീസു ഏവ ച തഥാ സോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പണ്ഡിതേന ഞേയ്യോ. **തഥാ നാനത്തകായാദി-വിഞ്ഞാണാനം ഠിതീസുപി** നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീനാനത്തകആയഏകത്തസഞ്ഞീ ഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീ ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീനം വസേന ചതൂസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു സോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പണ്ഡിതേന ഞേയ്യോ. നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീനാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീനം വസേന **വുത്തപ്പകാരസ്മിം** ചതുബ്ബിധേ സത്താവാസേ തഥാ സോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പണ്ഡിതേന ഞേയ്യോ. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ **ഭവാദീസു** ഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു യഥാരഹം സോളസന്നം കാമകുസലപാകാനം, പഞ്ചന്നം രൂപപാകാനഞ്ചാതി **ഏകവീസതിപാകാനം ദ്വിധാ** നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി.

൭൪൦-൩. **കാമേ അപുഞ്ഞസങ്ഖാരോ** കാമഭവേ അണ്ഡജജലാബുജസംസേദജഓപപാതികയോനിവസേന അണ്ഡജാദീസു **യോനീസു** നിരയഗതിപേതഗതിതിരച്ഛാനഗതിവസേന **തീസു ഗതീസു** നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീവസേന **ഏകിസ്സാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ** നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീവസേന ച **ഏകസ്മിം പന സത്താവാസേ ദ്വിധാ** നാനക്ഖണികകമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി **പവത്തേ** പവത്തിക്ഖണേ **പടിസന്ധിയം** പടിസന്ധിക്ഖണേ **സോ** അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പച്ചയോ ഹോതി.

൭൪൪-൭. **തഥേവാനേഞ്ജസങ്ഖാരോ** തഥാ ഏവ ആനേഞ്ജസങ്ഖാരോ, **ഏകാരൂപഭവേ** ഏകസ്മിം അരൂപഭവേ ഏകിസ്സാ ഓപപാതികയോനിയാ ചേവ ഏകിസ്സാ ദേവഗതിയാപി ച ആകാസാനഞ്ചായതനഭൂമി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനഭൂമി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനഭൂമിവസേന **തീസു ഏവ ചിത്തട്ഠിതീസു** ചതുന്നം അരൂപഭൂമീനം വസേന **ചതുബ്ബിധേ** സത്താവാസേ ചതുന്നം അരൂപപാകചിത്താനം **ദ്വേധാ** നാനക്ഖണികകമ്മോപനിസ്സയപച്ചയേഹി **സോ** ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ പച്ചയോ ഹോതി. **പടിസന്ധിപവത്തീനം, വസേനേവം ഭവാദീസു** ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പടിസന്ധിപവത്തീനം വസേന ഭവാദീസു യഥാ **യേ** സങ്ഖാരാ **ഏസം** പാകചിത്താനം പച്ചയാ ഹോന്തി, തഥാ തേ സങ്ഖാരാ ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പണ്ഡിതേന വിജാനിതബ്ബാ.

൭൪൭-൫൦. **ന രൂപാരൂപധമ്മാനം, സങ്കന്തി പന വിജ്ജതി** രൂപധമ്മാനം, ചിത്തചേതസികസങ്ഖാതാനം നാമധമ്മാനഞ്ച **സങ്കന്തി പന** സങ്കമനം പന ന വിജ്ജതി. **സങ്കന്തിഭാവേ അസതി** അതീതഭവതോ **ഇധ** ഇമസ്മിം ഭവേ രൂപധമ്മാനം സങ്കമനഭാവേ അസതി പടിസന്ധിചിത്തം **കഥം** കേന പകാരേന **സിയാ** ഭവേയ്യ? **നത്ഥി ചിത്തസ്സ സങ്കന്തി, അതീതഭവതോ ഇധ** ഇമസ്മിം ഭവേ ചിത്തസ്സ സങ്കന്തി സങ്കമനം നത്ഥി, തതോ അതീതഭവതോ അതീതം ഹേതും **വിനാ** വജ്ജേത്വാ ഇധ ഇമസ്മിം ഭവേ ചിത്തസ്സ പാതുഭാവോ ന വിജ്ജതി. **സുലദ്ധപച്ചയം രൂപാരൂപമത്തം** സുട്ഠു ലദ്ധപച്ചയം രൂപനാമമത്തം ജായതി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പച്ചയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം **രൂപാരൂപമത്തം** രൂപനാമമത്തം ജായതി. ഏവം ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പച്ചയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപാരൂപമത്തം **ഭവന്തരം** അഞ്ഞഭവം പടിസന്ധിം **ഉപേതി** ഉപഗച്ഛതി. **ഇതി** വചനം **സമഞ്ഞായ** ലോകിയവോഹാരേന പവുച്ചതേ, സത്തോ വാ നത്ഥി, സത്തോ ജീവോതി വേവചനം, അത്താ വാപി ന വിജ്ജതി.

൭൫൧-൫൯. **തസ്സിദം പാകടം കത്വാ, പടിസന്ധിക്കമം പന തസ്സ** സത്തസ്സ ഇദം പടിസന്ധിക്കമം **സുദുബ്ബുധം** അതിദുബ്ബിജാനം പാകടം കത്വാ അഹം ദസ്സയിസ്സാമി, തമേതം പടിസന്ധിക്കമം **സാധു** സാധുകം നിബോധഥ, **സാധു** സാധുകം മനസി കരോഥ, വിവിധേസു ആരമ്മണേസു ലോഭവസേന ചിത്തം അനാമേത്വാ വജിരമഞ്ജൂസായ അനഗ്ഘമണിരതനം പക്ഖിപന്തോ വിയ ചിത്തേ ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **അതീതസ്മിം ഭവേ**

തസ്സ, ആസന്നമരണസ്സ ഹിഇതോ ഭവതോ അതീതസ്മിം ഭവേ ആസന്നമരണസ്സ തസ്സ സരീരസ്മിം ആതപേ പക്ഖിത്തം ഹരിതം താലപണ്ണം വിയ സുസ്സമാനേ സതി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദികേ ഇന്ദ്രിയേ നട്ഠേ ഹദയവത്ഥുമത്തസ്മിം ഠിതേ കായപ്പസാദികേ വിഞ്ഞാണേ തസ്മിം ഖണേ **വത്ഥുസന്നിസ്സിതം** ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതം. **"ചിത്ത"**ന്തി വചനം ഭവങ്ഗമനോദ്വാരാവജ്ജനജവനം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **പുബ്ബാനുസേവിത**ന്തി ഇതോ കാലാ പുബ്ബകാലേ തേന പന അനുസേവിതം അനുചിണ്ണം പുഞ്ഞം കമ്മം വാ അപുഞ്ഞം ഏവ വാ കമ്മം കമ്മനിമിത്തം ഗതിനിമിത്തം വാ കമ്മഫലേന ദ്വാരേസു പച്ചുപട്ഠിതം ആലമ്ബിത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനജവനവസേന സേവിതചിത്തം പവത്തതി. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന പവത്തമാനം **തം വിഞ്ഞാണം** തം ജവനചിത്തം **ലദ്ധപച്ചയം** ലദ്ധാരമ്മണപച്ചയം. **അവിജ്ജായ പടിച്ഛന്നാദീനവേ വിസയേ**തി അകുസലജവനേ ജവിതേ തസ്സ ജവനസ്സ അവിജ്ജായ അപ്പടിച്ഛന്നദോസേ തസ്മിം കമ്മാദികേ ആരമ്മണേ കുസലജവനേ ജവിതേ തതോ ചിത്തവീഥിതോ പുബ്ബഭാഗേ പവത്തായ അവിജ്ജായ പടിച്ഛന്നദോസേ തസ്മിം കമ്മാദികേ ആരമ്മണേ. **തണ്ഹാ**തി അകുസലജവനേന സഹജോ ലോഭോ, അകുസലജവനേ വാ ജവിതേ തതോ വീഥിചിത്തതോ പുബ്ബഭാഗേ പവത്തോ ലോഭോ തണ്ഹാ. **നമേതീ**തി അഞ്ഞം ആരമ്മണം അഗ്ഗാഹാപേത്വാ ദള്ഹഗ്ഗാഹവസേന തം ഏവ കമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തസങ്ഖാതം ആരമ്മണം ഗണ്ഹാപേതീതി അത്ഥോ. **സഹജാ സങ്ഖാരാ പന** തസ്സ ചിത്തസ്സ **സഹജാ** ഏകതോ ജാതാ ചേതനാ പന തസ്മിം യേവാരമ്മണേ **ഖിപന്തി** പവത്തന്തി. ഇമസ്മിം പച്ചുപ്പന്നഭവേ ഏകസന്തതിവസാ പവത്തായ തണ്ഹായ നമീയമാനം **തം** വിഞ്ഞാണം ഓരിമാ തീരമ്ഹാ രജ്ജുകം ആലമ്ബിത്വാ **മാതികാതിക്കമോ** പുരിസോ വിയ ഏതം പുരിമം നിസ്സയഭൂതം ഹദയവത്ഥും **ജഹതി** ഛഡ്ഡേതി, ചുതിചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **അപരം കമ്മസമ്ഭൂതം നിസ്സയം** അപരം അഞ്ഞകമ്മതോ സമ്ഭൂതം നിസ്സയഭൂതം ഹദയവത്ഥും ലഭിത്വാ വാ അലഭിത്വാപി വാ ആരമ്മണാദീഹി പച്ചയേഹി **തം** പടിസന്ധിസങ്ഖാതം മാനസം പവത്തതി. "ലഭിത്വാ"തി വചനം കാമരൂപഭവം സന്ധായ വുത്തം. "അലഭിത്വാ"തി വചനം അരൂപഭവം സന്ധായ വുത്തം. **ഏത്ഥ** ഏതേസു ചിത്തേസു പുരിമം "ജഹതീ"തി വചനേന വുത്തഞ്ചേവ ചിത്തം, ചുതിചിത്തം പച്ഛിമം "ആരമ്മണാദീഹി പച്ചയേഹി പവത്തതീ"തി വചനേന വുത്തഞ്ചേവ ചിത്തം പടിസന്ധിചിത്തം പണ്ഡിതേന വേദിതബ്ബം.

൬൦൦-൬. **തദേതം** തം ഏതം പടിസന്ധിചിത്തം പുരിമാ ഭവതോ **ഇധ** ഇമസ്മിം പച്ഛിമഭവേ നാപി ആഗതം, കമ്മാദിഞ്ച ഹേതും **വിനാ** വജ്ജേത്വാ പടിസന്ധിചിത്തം പാതുഭൂതം ന ചേവ തം **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം വചനേ ഏതസ്സ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ പുരിമാ ഭവതോ **ഇധ** ഇമസ്മിം പച്ചുപ്പന്നഭവേ അനാഗമനേ **അതീതഭവഹേതൂഹി** അതീതഭവേ കമ്മാദിപച്ചയേഹി ഏതസ്സ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ സമ്ഭവേ. **പടിഘോസദീപമുദ്ദാദീ, ഭവന്തേത്ഥ നിദസ്സനാ ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം തസ്സ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ അതീതഭവതോ അനാഗമനേ അതീതഭവേ ഹേതൂഹി സമ്ഭവേ പടിഘോസദീപമുദ്ദാദിഅത്ഥനിദസ്സനാ ഉപമാ ഭവന്തി. **അഞ്ഞത്ര** അഞ്ഞസ്മിം പടിഘോസാദീനം അത്ഥാനം പവത്തിട്ഠാനേ ആഗന്ത്വാ **സദ്ദാദിഹേതുകാ** സദ്ദാദയോ പച്ചയാ ഹോന്തി യഥാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമസ്മിം ഠാനേ ജനേഹി പവത്താപിതാ സദ്ദദീപമുദ്ദാദയോ അത്ഥാ പബ്ബതന്തരാദീസു അഞ്ഞേസു ഠാനേസു പവത്താനം പടിഘോസദീപമുദ്ദാദീനം അത്ഥാനം ഹേതുകാ ഹോന്തി. തേസു സദ്ദാദീസു പച്ചയേസു സന്തേസു യേ തേ പടിഘോസാദയോ ഹോന്തി, അസന്തേസു ന ഹോന്തി യഥാ, **ഏവമേവ ച വിഞ്ഞാണം** അതീതഭവതോ പച്ചുപ്പന്നഭവവിഞ്ഞാണവസേന പവത്തം വിഞ്ഞാണം വിഭാവിനാ വേദിതബ്ബം. **സന്താനബന്ധതോ** സന്താനബന്ധവസേന **ഏകതാ** അതീതഭവപച്ചുപ്പന്നഭവവിഞ്ഞാണവസേന പവത്തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ ഏകീഭാവോ നത്ഥി, **നാനതാപി** തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ നാനാഭാവോപി പച്ചേകഭാവോ അപി. **സതി സന്താനബന്ധേ തു, ഏകന്തേനേകതാ സിയാ** സന്താനബന്ധേ സതി ഏകന്തേന തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ **ഏകതാ** ഏകീഭാവോ **സിയാ** ഭവേയ്യ, ഖീരസഭാവതോ പഗ്ഘരണസഭാവതോ **ഖീരതോ** സമ്ഭൂതം ഘനസഭാവം **കദാചിപി** കിസ്മിഞ്ചിപി കാലേ ന ഭവേയ്യ, സബ്ബദാ പഗ്ഘരണസഭാവഖീരമേവ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. **അഥാപി** അപരോ നയോപി സാ **ഏകന്തനാനതാ** തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ സോ ഏകന്തനാനാഭാവോ യദി ഭവേയ്യ, ഖീരസാമികോ **സോ** പുഗ്ഗലോ ദധിസാമി ന ഭവേയ്യ. ഖീരകാലേ ഖീരസ്സ ഇസ്സരഭൂതോ സാമികോ പഗ്ഘരണസഭാവം ജഹിത്വാ ദധിസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനകാലേ തസ്സ ദധിസ്സ ഇസ്സരോ ന ഭവേയ്യ, തതോ ഖീരസാമികോ അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ തസ്സ ദധിസ്സ അനിസ്സരോ അസാമികോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. യസ്മാ കാരണാ **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം പടിസന്ധിക്കമവിനിച്ഛയേ ഏകന്തഏകതാപി വാ ഏകന്തനാനതാപി വാ സമയഞ്ഞുനാ വിഞ്ഞുനാ ന ചേവ ഉപഗന്തബ്ബാ.

൬൦൭-൯. **ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന **അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ** സങ്കന്തിപാതുഭാവരഹിതേ ഭവേ സതി ഇമസ്മിം മനുസ്സത്തഭാവേ ഖന്ധാദിസമതാ അഭിസമ്ഭൂതാ യേ ഖന്ധാ ഹോന്തി, ഏതേസം **ഇധ** ഇമസ്മിം മനുസ്സത്തഭാവേ നിരുദ്ധത്താ **ഇധ** ഇമസ്മിം മനുസ്സത്തഭാവേ ജനേഹി കതസ്സ **തസ്സ കമ്മസ്സ ഫലഹേതുനോ** ഫലസ്സ പച്ചയഭൂതസ്സ **പരത്ഥ** പരസ്മിം ലോകേ ആഗമതോ ചേവ ഏവം **അഞ്ഞസ്സ** സത്തസ്സ **അഞ്ഞതോ കമ്മതോ** ഹി തതോ സത്തതോ അഞ്ഞേന സത്തേന കതതോ അഞ്ഞതോ ചേവ കമ്മതോ തം ഫലം **സിയാ** ഭവേയ്യ, "അഞ്ഞസ്സ സത്തസ്സാ"തി വചനേന തിത്ഥിയസത്തസ്സപി കമ്മം അഞ്ഞസ്സ ച ഫലം ദദേയ്യാതി അത്ഥോ, **തസ്മാ** കാരണാ ഏതം സബ്ബം ഏവ ച തുമ്ഹേഹി വുത്തവിധാനം ന സുന്ദരം. **ഏത്ഥാഹാ**തി ഏതസ്മിം ഠാനേ ഠത്വാ ചോദകോ ആഹ - നനു ഏവം "അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ ഭവേ സതീ"തിആദികം വചനം നിയതീതി? വുച്ചതേ - **സന്താനേ യം ഫലം ഏതം** ഏകസ്മിം സന്താനേ പവത്തമാനം യം ഏതം ഫലം **അഞ്ഞസ്സ** സത്തസ്സ ന ഹോതി, **അഞ്ഞതോ** കമ്മതോ ന ച ഹോതി, ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരോ **ഏതസ്സത്ഥസ്സ** "ഏകസ്മിം സന്താനേ"തിആദികസ്സ ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ **സാധകോ** നിപ്ഫാദകോ ഹോതി.

൬൧൦-൨. **ഏകസ്മിം പന സന്താനേ, വത്തമാനം ഫലം പന അഞ്ഞസ്സ** സത്തസ്സാപി വാ ന ഹോതി, തം ഫലം **അഞ്ഞതോ** കമ്മതോ ന ഹോതി. ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരോ **ഏതസ്സത്ഥസ്സ** "ഏകസ്മിം പന സന്താനേ"തിആദികസ്സ ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ **സാധകോ** നിപ്ഫാദകോ ഹോതി, ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരേ **മധുആദിനാ** വത്ഥുനാ ജനേഹി കതേ തസ്സ ബീജസ്സ സന്താനേ **പഠമം ലദ്ധപച്ചയോ** പഠമം ലദ്ധമധുആദിപച്ചയോ

തസ്സ ബീജസ്സ ഫലം **കാലന്തരേ** മധുആദിനാ ബീജാഭിസങ്ഖരണതോ അഞ്ഞസ്മിം കാലേ മധുരോ ഹോതി. **ഹി** സച്ചം "ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരേ"തിആദികം വചനം. **താനി ഹി** താനി ഏവ പഠമം മധുആദിനാ ജനേഹി രോപിതാനി **ബീജാനി** അഭിസങ്ഖരണതോ കാലന്തരേ മധുരഭാവം ഫലമ്പി വാ ഫലട്ഠം വാ ന പാപുണന്തി. **ഏവം** ഇമിനാ പകാരേന **ഇദം** മയാ വുത്തം "ഏകസ്മിം പന സന്താനേ"തിആദികം വചനം പണ്ഡിതേന ഞേയ്യം. **അപി ച** അപരോ നയോ. **ബാലകാലേ** തരുണകാലേ തേന തരുണേന **പയുത്തേന വിജ്ജാസിപ്പോസധാദിനാ** കമ്മേനാപി തസ്സ വുദ്ധകാലസ്മിം ഫലദാനസീലേന **അയം** "ഏകസ്മിം പന സന്താനേ"തിആദികോ അത്ഥോ പണ്ഡിതേന ദീപേതബ്ബോ.

൬൭൬-൭. ചോദകോ പുനാഹ - **ഏവം സന്തേപി തം കമ്മം ഏവം** ഇമിനാ മയാ വുത്തപ്പകാരേന കമ്മേ **സന്തേപി** സംവിജ്ജമാനേപി തം കമ്മം ഏതസ്മിംയേവ ഖണേ വിജ്ജമാനമ്പി വാ ഫലസ്സ പച്ചയോ ഹോതി. **അഥ വാവിജ്ജമാനകം** പച്ചയോ ന ഭവേയ്യ. ഏതസ്മിംയേവ ഖണേ അവിജ്ജമാനകം കമ്മം വാ ഫലസ്സ പച്ചയോ ഹോതി. **സചേ** യദി വിജ്ജമാനം ഫലസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, **തപ്പവത്തിക്ഖണേ പന** തസ്സ കമ്മസ്സ പവത്തിക്ഖണേ തസ്സ കമ്മസ്സ വിജ്ജമാനകാലേ പന **ഹേതുനാ** കമ്മേനേവ സദ്ധിം പാകേന ഭവിതബ്ബം. **അഥ വാ** അപരോ നയോ. വിജ്ജമാനം **നിരുദ്ധം** കമ്മം വിപാകസ്സ പച്ചയോ യദി ഭവേയ്യ, **പവത്തിക്ഖണതോ** തസ്സ കമ്മസ്സ പവത്തിക്ഖണതോ **പുബ്ബേ** വാ കാലേ, തസ്സ കമ്മസ്സ പവത്തിക്ഖണതോ പച്ഛാ വാ അവിജ്ജമാനകാലേതി അത്ഥോ. **നിച്ചഫലം സിയാ**തി സബ്ബദാ കമ്മപച്ചയവിരഹിതം ഫലം സിയാതി അത്ഥോ. ആചരിയേന വുച്ചതേ - "ലോഭം, ഭിക്ഖവേ, പജഹഥ, സോതാപത്തിപടിലാഭായ അഹമേവ പാടിഭോഗോ"തിആദീസു പാഠേസു പാടിഭോഗോ വിയ കമ്മം ദട്ഠബ്ബം. സോതാപത്തിഫലം വിയ കമ്മതോ സമ്ഭൂതം ഫലം ദട്ഠബ്ബം. **കടത്തായേവ** ജനേഹി കടത്തായേവ തം കമ്മം ഫലസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, അസ്സ വിജ്ജമാനത്തം ന ച ഹോതി, **തസ്സ** അവിജ്ജമാനസ്സ കമ്മസ്സ വിജ്ജമാനതാ വാ **ന ച** നേവ ഹോതി.

൬൭൮. അഭിധമ്മാവതാരോയം അഭിധമ്മാവതാരോ അയം **പരമത്ഥപ്പകാസനോ** ഭൂതത്ഥദീപനോ **സോതൂനം** പുഗ്ഗലാനം **പീതിബുദ്ധിവിവഡ്ഢനോ** പണ്ഡിതേഹി വിവിധേസു ആരമ്മണേസു ചിത്തം അനാമേത്വാ സക്കച്ചേന മനസികാരേന സോതബ്ബോ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

പുഞ്ഞവിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നവമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൦. ദസമോ പരിച്ഛേദോ

രൂപവിഭാഗവണ്ണനാ

൬൨൨. വുത്തമാദിമ്ഹി യം രൂപം, ചിത്തജാനമനന്തരം യം രൂപം ചിത്തചേതസികാനം അനന്തരം ആദിമ്ഹി പകരണാദിമ്ഹി ‘‘ചിത്തം ചേതസികം രൂപ’’ന്തിആദിനാ വചനേന ആചരിയേന വുത്തം, ഇതോ പരം ഇദാനി തസ്സ രൂപസ്സ വിഭാവനം **സമാസേന** സങ്ഖേപേന കരിസ്സം.

൬൨൩. യം രുപ്പതീതി രൂപന്തി യം ധമ്മജാതം രുപ്പതി സീതാദിനാ വിരുദ്ധപച്ചയേന വികാരമാപജ്ജതി. **തഥാ രൂപയതീതി രൂപം** യം ധമ്മജാതം വണ്ണവികാരമാപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം അജ്ഝാസയം പകാസേതി, ഇതി തസ്മാ രൂപം, കിം തം? വണ്ണായതനം. **രൂപാരൂപഭവാതീതോ, സുരൂപോ രൂപമബ്രവീ** ഭഗവാ രൂപാരൂപഭവഅതീതോ സുരൂപോ രൂപം **അബ്രവീ** കഥേസി.

൬൨൪-൬. മഹാഭൂതേനാതി മഹന്തോ ഭൂതോ ഉപ്പത്തി ഏതസ്സാതി മഹാഭൂതോ, തേന. വഞ്ചകത്താ മഹാഭൂതസമാതി വാ.

൬൩൦. നിരുപാദാനമാനസോതി ഉപാദാനവിരഹിതചിത്തോ.

൬൩൩. തസ്സ സമ്പത്തീതി തസ്സ കിച്ചസ്സ സമ്പത്തി.

൬൩൪. ഉപബ്രൂഹനരസാതി വഡ്ഢനകിച്ചാ.

൬൩൭. ആസയാനുസയേ ഞാണന്തി ഏത്ഥ **ആസയോ** നാമ

സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി ച, ഖന്തീ സച്ചാനുലോമികം;
യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണം, ഏതം ആസയസദ്ദിതം.

അത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ, അന്തോ ഖോ, കച്ചാന, അത്ഥി ഇതി അയം ഏകോ അന്തോ കോട്ഠാസോ, അയം **സസ്സതദിട്ഠി**. നത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയം ദുതിയോ അന്തോ, അയം **ഉച്ഛേദദിട്ഠി. ഖന്തീ സച്ചാനുലോമിക**ന്തി ചതുന്നം സച്ചാനം അനുലോമികഞാണം, സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണന്തി അത്ഥോ. **യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണ**ന്തി സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം ഞാണം. **ഏതം ആസയസദ്ദിത**ന്തി ഏതം ആസയം ഇതി കഥിതം. ഏവം വുത്തപ്പകാരേന ആസയേ ഞാണം നാമ. **അനുസയോ** നാമ ദിട്ഠാനുസയാദയോ അനുസയാ സത്ത. **ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരേ**തി പരേ അധികഭാവേന ഓപരേ ച തിക്ഖാനുഭാവേന അയം സത്തോ തിക്ഖസദ്ധിന്ദ്രിയോ മുദുസദ്ധിന്ദ്രിയോ ഹീനസദ്ധിന്ദ്രിയോതി അത്ഥോ. സമാധിന്ദ്രിയാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഇതി സത്താനം ഇന്ദ്രിയാനം പരഓപരേ ഞാണം.

൬൩൯. സബ്ബഞ്ഞുതാ ഞാണന്തി തിഹേതുകകാമാവചരക്രിയാചതുക്കം ഗഹേതബ്ബം.

൬൪൧. അക്ഖികൂടേഹി മത്ഥലുങ്ഗേന പരിച്ഛിന്നോ അന്തതോ.

ന്ദ൪൭. ഭാവസമ്ഭവസണ്ഠാനാതി ഇത്ഥിപുമസമ്ഭവഭൂതവണ്ണായതനം.

ന്ദ൪൮. ഏതേ ദസ ചതുസമുട്ഠാനാ സമ്ഭാരാ ചതൂഹി പച്ചയേഹി ചത്താലീസ ഭവന്തി.

ന്ദ൫൦. നിവിട്ഠേതി പതിട്ഠിതേ.

ന്ദ൫൪. ഉബ്ബിഅധികാനം പഥവീഅധികാനം.

ന്ദന്ദ൦-൧. വിസേസേ സതീതി നിസ്സയഭൂതാനം ചതുന്നം വിസേസേ സതി, **സബ്ബസോ** സബ്ബേസം വിസേസപരികപ്പനം പഹായ ഏവ കമ്മവിസേസേന പസാദാനം വിസേസതാ ഞേയ്യാ.

ന്ദന്ദ൩. സദ്ദീയതീതി ഉച്ചാരീയതേ. **രസന്തീ**തി അസ്സാദേന്തി.

ന്ദന്ദ൪. പരതോതി പഠമകപ്പതോ അപരഭാഗേ പടിസന്ധിയം ഭാവദ്വയം സമുട്ഠാതീതി വിഞ്ഞേയ്യം. **"പവത്തേപി സമുട്ഠായാ"**തിആദികം സോണകുമാരാദയോ സന്ധായ വുത്തം.

ന്ദ൭൧. ന തം ബ്യഞ്ജനകാരണന്തി തം ഇന്ദ്രിയദ്വയം ബ്യഞ്ജനസ്സ കാരണം ന സിയാ. **തസ്സാ**തി ബ്യഞ്ജനസ്സ.

ന്ദ൭൮. ഉബ്ബാഹനന്തി നീഹരണം.

ന്ദ൭ന്ദ-൭. അന്നപാനാദികം വത്ഥു യം കമ്മജം അഗ്ഗിം ഹരതി, **കേവലം** ഏകം ഹുത്വാ തം അന്നപാനാദികം വത്ഥു ജീവിതം പന പാലേതും ന ച സക്കോതി. ഏകതോ ജീവിതം പാലേതുഞ്ച സക്കോന്തി.

കായേന രൂപകായേന അത്തനോ ഭാവം വിഞ്ഞാപേന്താനം ഭാവോ **കായഗ്ഗഹണാനുസാരേന** കായഗ്ഗഹണസ്സ അനുചിന്തനേന **ഗഹിതായ** വായോധാതുവികാരസങ്ഖാതായ **ഏതായ** ധമ്മജാതിയാ പണ്ഡിതേഹി വിഞ്ഞായതേ. **ഇതിപി** തസ്മാ കായവിഞ്ഞത്തി.

ന്ദ൮൯. ഏകാവജ്ജനവീഥിയം ഹേട്ഠാ ഛഹി ചിത്തേഹി വായോധാതുസമുട്ഠിതം ഉപത്ഥമ്ഭം ലഭിത്വാ.

ന്ദ൮൮. സഹ സദ്ദേന വാതി സദ്ദേന സഹേവ.

ന്ദ൯൦-൯. ഏതാസം പന ലഹുതാദീനം തിസ്സന്നം പവത്തിയം നിദസ്സനം കമതോ ആരോഗ്യം ലഹുതാ , മദ്ദിതം ധമ്മം മുദുതാ, ധന്തഹേമം കമ്മഞ്ഞതാ ഹോതി. ലഹുതാദിത്തയം പന കമ്മം കാതും ന സക്കോതി, ആഹാരാദിത്തയംയേവ ലഹുതാദിത്തയം കരോതി യസ്മാ, തതോ തം തിജം നാമ.

ന്ദ൯൩. വുത്തമാകാരനാനത്താതി ഏത്ഥ ആകാരനാനത്താ നാമ ആചയാകാരഅനുബന്ധതാകാരവസേന വുത്തം. **വേനേയ്യാനം വസേന വാ**തി ഏകേ വേനേയ്യാ ആചയവസേന ജാതിരൂപം ജാനന്തി, ഏകേ

അനുബന്ധതാവസേന ജാനന്തി. ഇതി വേനേയ്യാനം ജാനനവസേന ജാതിരൂപം ദ്വിധാ വുത്തം.

൬൯൪. സഭാവാനപഗമേ അത്തനോ സഭാവസ്സ അനപഗമേ സതി.

തേ മിദ്ധരൂപവാദാചരിയാ പടിക്ഖിപിതബ്ബാ. കഥം? **അദ്ധാ മുനിസി സമ്ബുദ്ധോ, നത്ഥി നീവരണാ തവാ**തി യോ ത്വം **അദ്ധാ** ഏകന്തേന **മുനി അസി** സമ്ബുദ്ധോ അസി നീവരണാ ധമ്മാ **തവ** തുയ്ഹം നത്ഥി, **ഇതി** വചനേ സചേ മിദ്ധം നീവരണം രൂപേ പവിട്ഠം സിയാ. ഭഗവതാ രൂപകായസ്സ വിജ്ജമാനത്താ "നത്ഥി നീവരണാ തവാ"തി വചനം വത്തബ്ബം സിയാ. ഥിനമിദ്ധനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണേന സഹ നീവരണഞ്ചേവ ഹോതി, നീവരണസമ്പയുത്തഞ്ച ഹോതി. ഇതി സമ്പയുത്തവചനതോ സമ്പയുത്തസ്സ രൂപസ്സ അഭാവതോ തമ്പി ന വത്തബ്ബം സിയാ. ന പുരേജാതപച്ചയാതി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാതി അത്ഥോ. സചേ ഥിനമിദ്ധം രൂപം സിയാ, കഥം അരൂപേപി അഞ്ഞമഞ്ഞം സിയാ, ന സിയാതി അത്ഥോ. അരൂപേപി കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഥിനമിദ്ധനീവരണം ഉപ്പജ്ജതി. **ഇതി** വചനേന ച ന മിദ്ധരൂപം സിയാ, അരൂപേ കഥം സിയാതി അത്ഥോ. അരൂപമേവ മിദ്ധം ഇതി പടിക്ഖിപിതബ്ബാ. അരൂപേപി ഏതസ്സ മിദ്ധസ്സ ഉപ്പത്തിയാ സാധകവചനതോ നിട്ഠം ഏത്ഥ ച അവഗന്തബ്ബം "അരൂപ"ന്തി വിഞ്ഞുനാ.

൭൦൬-൯. കമ്മേന വീസതി രൂപാതി
അട്ഠിന്ദ്രിയവത്ഥുഅട്ഠാവിനിബ്ഭോഗസന്തതൂപചയാകാസാ കമ്മജാ. **ചേതസാ** വിഞ്ഞത്തിദ്വയസദ്ദലഹുതാദിത്തയഅവിനിബ്ഭോഗസന്തതൂപചയാകാസാ ചിത്തജാ. **ഉതുനാ** സദ്ദലഹുതാദിത്തയഅവിനിബ്ഭോഗസന്തതൂപചയാകാസാ ഉതുജാ. **ആഹാരതോ** ലഹുതാദിത്തയഅവിനിബ്ഭോഗസന്തതൂപചയാകാസാ ആഹാരജാ.

൭൦൭-൧൭. ജായേയ്യും യദി താനിപീതി താനി ജരതാഅനിച്ചതാരൂപാ യദി ജായേയ്യും, ഏവം സന്തേ തു തേസം ജരതാഅനിച്ചതാ ഭേദാ സിയും. **ഹി** സച്ചം വചനം പാകോ ന പച്ചതി, ഭേദോ വാ ന ച ഭിജ്ജതി യസ്മാ, തസ്മാ തേസം പാകഭേദാ സിയുന്തി, **തം** വചനം നത്ഥി. **ഏതം** ജരതാഅനിച്ചതാദ്വയം **ജാതസ്സ** നിപ്ഫന്നരൂപസ്സ പാകഭേദത്താ ന ജായതി. **സിയാ കസ്സചി ബുദ്ധേത്ഥാ**തി **ഏത്ഥ** ജരതാഅനിച്ചതാവിനിച്ഛയാധികാരേ **കസ്സചി** ജനസ്സ **ബുദ്ധി** ഞാണം യദി സിയാ, "രൂപസ്സൂപചയോ"തി വചനേന "ജാതി ജായതീ"തി വചനം ദീപിതം യഥാ, **ഏവം** തഥാ പാകോപി പച്ചതു, ഭേദോപി പരിഭിജ്ജതു, ഏവം ബുദ്ധി സിയാ. ജാതി ന ചേവ ജായതേ. **ഇതി** ഇമിനാ പകാരേന വിഭാവിനാ ഞേയ്യാ. ജാതി ജായമാനസ്സ നിപ്ഫന്നരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി നാമ പകാസിതാ. **തത്ഥ യസ്സ സിയാ തത്ഥ** വചനേ **യസ്സ** ജനസ്സ ബുദ്ധി സിയാ. യേസം നിപ്ഫന്നരൂപധമ്മാനം ജാതി അത്ഥി, **സാ** ജാതി അഭിനിബ്ബത്തിസമ്മുതിം **തപ്പച്ചയത്തവോഹാരം** തേസം നിപ്ഫന്നരൂപധമ്മാനം പച്ചയട്ഠേന ലദ്ധവോഹാരം കമ്മജാദികം വോഹാരം ലഭതേവ യഥാ, തഥാ **തേസം** നിപ്ഫന്നരൂപധമ്മാനം തേ പാകഭേദാ അഭിനിബ്ബത്തിസമ്മുതിം നാമ തപ്പച്ചയത്തവോഹാരം ലഭന്തി, ഇതി ബുദ്ധി സിയാ. തസ്സ ജനസ്സ ഏവം വത്തബ്ബം - ഇദം സന്തതൂപചയദ്വയം കമ്മാദിസമ്ഭവം ഹോതി യഥാ, ഏവം പാകഭേദാ തം കമ്മാദിസമ്ഭവവോഹാരം കദാചിപി ന ലഭന്തി. **ഹി** സച്ചം വചനം **കസ്മാ** കാരണാ ജനകാനം കമ്മാദിപച്ചയാനം ആനുഭാവസങ്ഖാതേ ഖണുപ്പാദേ തേസം

പാകഭേദാനം അഭാവതോ ന ലഭന്തി. വുത്തപ്പകാരേന ഖണുപ്പാദേ ജാതിപരമ്പരാഭാവതോ സാ ജാതി ലബ്ഭതേ, തസ്മാ കാരണാ ജാതി ഏവ അഭിനിബ്ബത്തിസമ്മുതിം പച്ചയത്തവോഹാരം ലഭതി, ഇതരം ജരതാഅനിച്ചതാദ്വയം പന ന ലഭതി. തം ജരതാഅനിച്ചതാദ്വയം ജിയ്യതി ഇതി ഭിജ്ജതി ഇതി വാ ന വത്തബ്ബം ഹോതി. കസ്മാ? കമ്മാദിപച്ചയാനം ആനുഭാവക്ഖണേ **തസ്സ** ജരതാഅനിച്ചതാദ്വയസ്സ പച്ചയാനം അഭാവതോ.

൭൫൮-൨൯. **അനിച്ചം സങ്ഖതഞ്ചേതം ജരാമരണം** അനിച്ചസങ്ഖാതം **ഇതിപി** വചനസ്സ ഭഗവതാ വുത്തത്താ ജരതാഅനിച്ചതാദ്വയം ജായതി, ഏവം ഇതി ത്വം ചേ മഞ്ഞസി, **ഏവം** ''ജായതി ഏവാ''തി വചനം ഭഗവതാ ന വത്തബ്ബം. **ഹി** കസ്മാ കാരണാ? ''അനിച്ചം സങ്ഖതഞ്ചേതം, ജരാമരണമിച്ചപീ''തിവുത്തഭാവാദിനാ ആകാരദേസനാപരിയായേന ലേസേന ഭഗവതാ അനിച്ചാനം നിപ്ഫന്നരൂപധമ്മാനം ജരാമരണസങ്ഖാതം സഭാവതോ ജരാമരണം അനിച്ചം സങ്ഖതഞ്ചാപി ചിത്തജാനം വികാരത്താ വിഞ്ഞത്തിയോ ''ചിത്തജാ''തി വുത്താ വിയ, **തഥാ** ഏവം ഭഗവതാ വുത്തം. **യദി ഏവം** അത്ഥേ സതി **ഏതം** രുപ്പനലക്ഖണത്തയം അജാതത്താ ച **സബ്ബഥാ** സബ്ബാകാരേന ഖംപുപ്ഫംവ നത്ഥി, അസങ്ഖതം നിബ്ബാനം വിയ നിച്ചംവാതി ച ചോദകോ വദേയ്യ, നത്ഥി നിച്ചന്തി ഇദം ഉഭയവചനം നോ ഭഗവതാ വത്തബ്ബം. കസ്മാ? നിസ്സയധമ്മാനം ആയത്തഭാവേന പവത്തിതോ പഥവിയാദീനം നിസ്സയാനം **ഭാവേ** സതി തസ്സ ലക്ഖണത്തയസ്സ ഭാവതോ, തസ്മാ ഖംപുപ്ഫംവ തം ലക്ഖണത്തയം ന നത്ഥി, അത്ഥീതി അത്ഥോ. പഥവീആദീനം അഭാവേ തം ലക്ഖണത്തയം ന ച ലബ്ഭതി യസ്മാ, തസ്മാ നിബ്ബാനം വിയ, തഥാ നിച്ചം ന.

൭൨ർ-൫. പരിച്ഛേദാദയോ **അനിപ്ഫന്നാ. തേസമേവ ച രൂപാനം** തേസമേവ നിപ്ഫന്നരൂപധമ്മാനം വികാരത്താ **നിപ്ഫന്നാ ചേവ സങ്ഖതാ** സേസവസേന വുത്താനം പഭേദകതോതി ദസ്സനതോ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ.

൭൩൦. **ഗന്തും പനിച്ഛേ പിടകേഭിധമ്മേ,**
യോ ധമ്മസേനാപതിനാ സമത്തം;
ഹിതത്ഥിനാ തേന ച ഭിക്ഖുനായം,
സക്കച്ച സമ്മാ പന സിക്ഖിതബ്ബോ.

യോ ഭിക്ഖു അഭിധമ്മേ പിടകേ ധമ്മസേനാപതിനാ സമത്തം സഭാവം ഗന്തും പാപുണിതും ഇച്ഛേയ്യ, തേന ച ഭിക്ഖുനാ ഹിതത്ഥിനാ സക്കച്ചം ആദരേന സമ്മാ തീരണചിന്തനസജ്ഝായനേഹി അയം അഭിധമ്മാവതാരോ സിക്ഖിതബ്ബോ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

രൂപവിഭാഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൧. ഏകാദസമോ പരിച്ഛേദോ

നിബ്ബാനനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൯. **ഭവാഭവം വിനനതോ**തി ഖുദ്ദകം, മഹന്തം ഭവം സിബ്ബനതോ. **സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ**തി സബ്ബേഹി സങ്ഖാരൂപധികിലേസൂപധിഖന്ധൂപധീഹി പടിനിസ്സജ്ജനം. **അച്ചുതിരസം** അച്ചുതിസമ്പത്തികം. **നിബ്ബാനം പുട്ഠേനാ**തി സുഗതേന നിബ്ബാനം പുട്ഠേന സാരിപുത്തത്ഥേരേന. **ഉഭിന്നം സുത്താന**ന്തി ധമ്മസേനാപതിവുത്താനം ദ്വിന്നം സുത്താനന്തി അത്ഥോ. **ഖയസ്സ ഉപനിസ്സയത്താ**തി ഖയസ്സ ബലവകാരണത്താ. പുഥൂനം ധമ്മാനം അപ്പമത്തക്ഖണേ രാഗാദിക്ഖയമത്തം നിബ്ബാനം ഭവേയ്യ. സബ്ബേ ബാലപുഥുജ്ജനാ സമധിഗതനിബ്ബാനാ സച്ഛികതനിരോധാ ഭവേയ്യും. **കിഞ്ച ഭിയ്യോ** കിം ഉത്തരി കാരണഞ്ച അത്ഥീതി അത്ഥോ. രാഗാദീനം സങ്ഖതത്താ തേസം സങ്ഖതാനം നിബ്ബാനം സങ്ഖതലക്ഖണം ഭവേയ്യ. **കിം പനേത്ഥാ**തി ഏതേസു ഖണേസു കിം പന ഖണേ ത്വം വദേസി. **ഖീണേസ്വേവാ**തി ഭവാദീസു ഖീണേസു ഏവ. **നിരുത്തരോ**തി നിപ്ഫന്നഹാരോ.

൭൭൧. **അസ്സദ്ധോ**തി ബാഹിരസദ്ധായ വിരഹിതോ. **വന്താസോ**തി വന്താ വമിതാ ആസാ തണ്ഹാ യേനാതി വന്താസോ.

നിസ്സരണിയാതി നിസ്സരണേ നിയുത്താ. **യദിദം നേക്ഖമ്മം** യം ഇദം കാമാനം ഏതം നിസ്സരണം നിരോധോ, **തസ്സ** കിഞ്ചിഭൂതസ്സ സങ്ഖതസ്സ പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മജാതസ്സ നിരോധോ നിസ്സരണന്തി, **ഏവം** ഇമിനാ പകാരേന വുത്തസ്സ **തസ്സ** നിസ്സരണനാമകസ്സ അഭാവപ്പത്തിദോസതോ നിസ്സരണനാമകാനം പഠമജ്ഝാനആകാസാനഞ്ചായതനാനമ്പി അഭാവോ ഭവേയ്യ. **അത്ഥി നിസ്സരണ**ന്തി അത്ഥി നിബ്ബാനം. **ഉപ്പാദാദീന**ന്തി ഉപ്പാദട്ഠിതിഭങ്ഗാനം. **പപഞ്ചാഭാവതോ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠീനം അഭാവതോ.

൭൭൨. **അപലോകിത**ന്തി അദസ്സനധമ്മം.

൭൭൪. **അബ്യാപജ്ഝ**ന്തി നിദുക്ഖം. **അക്ഖര**ന്തി അഖരം.

൭൭൭. സദ്ധാബുദ്ധികരം **തഥാഗതമതേ** ജിനവചനേ സമ്മോഹവിദ്ധംസനം **പഞ്ഞാസമ്ഭവം** പഞ്ഞാകാരണം സമ്പസാദനകരം. **അത്ഥബ്യഞ്ജനസാലിന**ന്തി അത്ഥബ്യഞ്ജനസാരവന്തം സുമധുരം **സാരഞ്ഞു** ജിനസാസനസാരഞ്ഞൂ **വിമ്ഹാപനം** അച്ഛേരകരം **ഇമം** ഏവം വുത്തപ്പകാരം അഭിധമ്മാവതാരം യോ ജാനാതി, സോ ജനോ ഗമ്ഭീരേ **നിപുണേ** നിപുണഞാണഗോചരേ അഭിധമ്മപിടകേ പദം **നിട്ഠം** ഉത്തമസന്നിട്ഠാനം **യാതി** പാപുണാതി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

നിബ്ബാനനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകാദസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൨. ദ്വാദസമോ പരിച്ഛേദോ

പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

സങ്ഖായതീതി **സങ്ഖാ,** കഥീയതീതി അത്ഥോ. **കിന്തി** കിം ഇതി കഥീയതി. ''അഹ''ന്തി ''മമ''ന്തി കഥീയതി.

തജ്ജാപഞ്ഞത്തീതി തസ്സ ചക്ഖുസോതാദികസ്സ അനുരൂപവസേന ജാതാ പഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ.

ഏകസ്സവാതി ഏകസ്സ നാമധമ്മസ്സ ''അച്ഛോ''തി **നാമം** ഗഹേത്വാ **ബഹൂനം** നാമധമ്മാനം ''അച്ഛോ''തി **നാമം** ഗഹേത്വാ. **സമൂഹമേവാ**തി നാമധമ്മാനം സമൂഹം ഏവ.

ഗഹിതോ പുബ്ബേ സങ്കേതോ ഏതേനാതി **ഗഹിതപുബ്ബസങ്കേതം**. കിം തം? **മനോദ്വാരാവജ്ജനജവനവിഞ്ഞാണം**. തേന ഗഹിതായ പഞ്ഞത്തിയാ **വിഞ്ഞായതി** ''സത്താ''തി ''കമ്മജാ''തി കഥീയതി.

ഇത്ഥീ ച പുരിസോ ച ഇത്ഥിപുരിസാ, തേ ആദയോ യേസം തേ **ഇത്ഥിപുരിസാദയോ,** തേസം.

൭൭൩. **തതിയാ കോടീ**തി തതിയോ കോട്ഠാസോ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വാദസമോ പരിച്ഛേദോ.

൫൩. തേരസമോ പരിച്ഛേദോ

കാരകപടിവേധവണ്ണനാ

വേദകസ്സാതി സുഖദുക്ഖവേദകസ്സ. **തദായത്തവുത്തീന**ന്തി തേസം ആയത്താ പടിബദ്ധാ യേസം വിപാകാനം തേ തദായത്തവുത്തിനോ, തേസം. **അത്ര** ഇമസ്മിം ഠാനേ ആചരിയേന പരിഹാരോ വുച്ചതേ. **കുതോയം തവ തത്ഥാനുരോധോ**തി തത്ഥ തസ്മിം അഞ്ഞസ്സ അത്തകാരകസ്സ അഭാവേപി സത്തുസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ ഭാവേപി അയം തവ അനുരോധോ അനുനയോ കുതോ കേന കാരണേന **ഇധ** ഇമസ്മിം അസതി കത്തരി കുസലാദീനം അത്ഥിഭാവേ കമ്മവിരോധോ കുതോ കേന കാരണേന. **അഥാപീ**തി അപരോ നയോപി. **കിഞ്ചേത്ഥാ**തി **ഏത്ഥ** ഏതിസ്സം ചോദനായം **കിഞ്ചി** വത്തബ്ബം അത്ഥി, അവസിട്ഠം താവ ബ്രൂഹി, അപരിസമത്താ തേ ചോദനാ. **തസ്സാ**തി അത്തനോ. **കാരകവേദകത്താഭാവോ**തി കാരകവേദകത്തസ്സ അഭാവോ സിയാ.

അഥ ന ഭവതീതി അത്തനോ അനാസേ ചേതനാപി അനാസോ യദി ന ഭവതി. **പടിഞ്ഞാ ഹീനാ**തി "ചേതനായ അനഞ്ഞോ അത്താ"തി പടിഞ്ഞാ ഹീനാ. **വുത്തപ്പകാരതോ**തി "അത്തനോ അനാസേ ചേതനായ നാസോ ന ഭവതി"ഇതി വുത്തപ്പകാരതോ . **വിപരീത**ന്തി "അത്തനോ അനാസേ ചേതനായ അനാസോ"ഇതി വിപരീതഗ്ഗഹണം സിയാ. **അത്താ നസ്സതു, ചേതനാ തിട്ഠതു, അഥ പന ഏവം ന ഭവതീ**തി അത്താ നസ്സതു, ചേതനാ തിട്ഠതു, ഏവം ഗഹണം പന ന ഭവതി. അനഞ്ഞത്തപക്ഖം **പരിച്ചജ** പരിച്ചജാഹി "ചേതനായ അനഞ്ഞോ അത്താ"തി. പടിഞ്ഞാ ഹീനാ യസ്സ സോ **പടിഞ്ഞാഹീനോ**.

ഉഭിന്നം ചേതനത്താനം **ഏകദേസതാ** ഏകദേസഭാവോ നത്ഥി. **ഏവഞ്ച സതീ**തി ഏവം ഉഭിന്നം ഏകദേസസ്സ അഭാവേ സതി കോ ദോസോ ഇതി ത്വം ചേ വദേയ്യാസി. **യം പന തയാ വുത്തം യഥാ രൂപരസഗന്ധാദീനം ഏകദേസേ വത്തമാനാനമ്പി ലക്ഖണതോ അഞ്ഞത്ത**ന്തി യം വചനം പന തയാ വുത്തം, **തം** വചനം **അയുത്തം,** നാനുരൂപന്തി അത്ഥോ. **തവ പടിഞ്ഞാ ഹീനാ**തി "ഏകദേസേ വത്തമാനാനം ചേതനത്താനം ലക്ഖണതോ അഞ്ഞത്ത"ന്തി പടിഞ്ഞാ ഹീനാ.

ഏവഞ്ച സതീതി ഏതം ചേതനായ അഞ്ഞഭാവേ സതി കോ ദോസോ ഇതി ചേ ഭവം വദേയ്യ. **"അചേതനോ അത്താ"**തി വചനം, **പുബ്ബേ വുത്തദോസതോ**തി "പാകാരതരുപാസാണതിണസദിസോ സിയാ"തി പുബ്ബേ വുത്തദോസതോ.

൩൮൦. **അത്ഥി സത്തോപപാതികോ**തി ഓപപാതികാ സത്താ അത്ഥി.

൩൮൧. **ഭാരാദാന**ന്തി ഭാരഗ്ഗഹണം. **ഭാരനിക്ഖേപന**ന്തി ഭാരോരോപനം.

൩൮൩. ഏകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ **അട്ഠിസഞ്ചയോ** അട്ഠിസമൂഹോ ഏകേന കപ്പേന പബ്ബതസമോ രാസി സിയാ.

൩൮൪. ഭോ **മാര**, ത്വം സത്തോ ഇതി പച്ചേസി, കം സദ്ദഹസി, "സത്തോ"തി ഗഹണം **തേ** തവ ദിട്ഠിഗതം, സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജോ അയം, **ഇധ** ലോകേ സത്തോ ന ഉപലബ്ഭതി.

൭൮൭. **യോ** ഭിക്ഖു ഇമം ഗന്ഥം അച്ചന്തം സതതമ്പി ചിന്തേതി, **തസ്സ** ഭിക്ഖുനോ പരമാ പഞ്ഞാ **വേപുലം** വിപുലഭാവം ഗച്ഛതി.

൭൮൮. യോ ഭിക്ഖു **ഇമം** അഭിധമ്മാവതാരം **അതിമതികരം** ഉത്തമം അഭിഞ്ഞാണകരം **വിമതിവിനാസകരം** കങ്ഖച്ഛേദകരം **പിയക്കരം** പേമകരം സദാ പഠതി, സുണാതി, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ മതി **ഇധ** സാസനേ ഠിതേ **വികസതി** പടിഫുല്ലതി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

കാരകപടിവേധവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൪. ചുദ്ദസമോ പരിച്ഛേദോ

രൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൪-൯൩. **ഹിതാനയ**ന്തി ഹിതാവഹം. **മാനസഞ്ച സുഗത**ന്തി സുട്ഠു പവത്തമാനസഞ്ച. മധുരാ അത്ഥവണ്ണനാ ഏതസ്സാതി **മധുരത്ഥവണ്ണനം. ഉത്തരം തു മനുസ്സാനം, ധമ്മതോ ഞാണദസ്സന**ന്തി മനുസ്സാനം ലോകിയധമ്മതോ ഉത്തരിഭൂതഞാണദസ്സനലോകുത്തരം. **സങ്കസ്സരസമാചാരേ**തി സങ്കായ കങ്ഖായ സരിതബ്ബസമാചാരേ. അച്ഛിദ്ദം അക്ഖണ്ഡം അകമ്മാസം. **അത്ഥകാമേനാ**തി അത്തനോ ഹിതകാമേന.

൭൯൭. **ദുവിധലക്ഖണം** ചാരിത്തവാരിത്തലക്ഖണം.

൮൦൬. **തേസം** ചരിതാനം വോമിസ്സകനയാ.

൮൦൭. **സവണ്ണകസിണാ**തി നീലപീതഓദാതലോഹിതവണ്ണകസിണാ.

൮൦൮. തം ഏകകം **ആനാപാനം** അസ്സാസപസ്സാസോ.

൮൦൯-൧൦. **മരണൂപസമായുത്താ സതീ**തി മരണാനുസ്സതി ഉപസമാനുസ്സതി. **ആഹാരനിസ്സിതസഞ്ഞാ**തി ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞാ. **ധാതുവവത്ഥാന**ന്തി ചതുധാതുവവത്ഥാനം.

൮൧൧-൨. **അനുകൂലാ ഇമേ സബ്ബ-ചരിതാനന്തി വണ്ണിതാ**തി യം കമ്മട്ഠാനം സദ്ധാചരിതസ്സ അനുകൂലം, തമേവ പഞ്ഞാചരിതസ്സ അനുകൂലന്തി അധിപ്പായോ. **ഇദം സബ്ബം പന** വചനം **ഏകന്തവിപച്ചനീകഭാവതോ** ഏകന്തപടിപക്ഖഭാവതോ അതിസപ്പായതോ വുത്തം, ഇതി വിഭാവിനാ ഞേയ്യം.

൮൨൬. **വിപസ്സനാഭവസമ്പത്തി-സുഖാനം പച്ചയാ സിയും** വിപസ്സനാസമ്പത്തിസുഖാനം ഭവസമ്പത്തിസുഖാനം പച്ചയാ സിയും.

൮൨൮. **സമ്മട്ഠാനം മനോഭുനോ**തി മനോഭുഹദയോ തസ്സ ഹദയസ്സ സമ്മട്ഠാനം.

൮൪൪. പത്തുകാമേന ധീമതാ കസിണം കത്തബ്ബം.

൮൪൬. **സംഹാരിമ**ന്തി ഇതോ ചിതോ ച ഹരിതബ്ബകസിണം. **തത്രട്ഠക**ന്തി തസ്മിം ഠാനേ ഠിതം ഇതോ ചിതോ ച അനാഹരിതബ്ബം കസിണം.

൮൪൯. **വിവട്ടം പന മിച്ഛതാ**തി നിബ്ബാനം ഇച്ഛന്തേന വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലം വട്ടം കാതും **തം** കസിണം വട്ടതി.

൮൬൧-൨. **ഹത്ഥപാസപ്പമാണസ്മിം, തമ്ഹാ കസിണമണ്ഡലാ**തി തതോ കസിണമണ്ഡലതോ ഹത്ഥപാസപ്പമാണസ്മിം പദേസേ വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലേ ഉച്ചേ. **പരിമുഖം സതി**ന്തി കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖം സതിം.

൩൩൭-൪. **നേക്ഖമ്മ**ന്തി ഝാനം. ഖേമതോ **ദട്ഠും** ദിസ്വാ അഹം ഇമായ പടിപത്തിയാ **അദ്ധാ** ഏകന്തേന **പവിവേകസുഖസ്സ** നിബ്ബാനസുഖസ്സ ഭാഗീ **അസ്സം** ഭവേയ്യം.

൩൩൮. സോ കസിണസ്സ വണ്ണോ തേന യോഗിനാ ന പേക്ഖിതബ്ബോ, കസിണസ്സ ലക്ഖണം ന പേക്ഖിതബ്ബം ഉസ്സദസ്സ വസേന വണ്ണം അമുഞ്ചിത്വാ.

൩൩൯. **ഏവം** ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന **ഏകഗ്ഗചേതസോ** ഏകഗ്ഗചിത്തസ്സ യോഗിനോ നിമീലേത്വാ ആവജ്ജന്തസ്സ **യഥാ** യേന പകാരേന കമ്മട്ഠാനം ഹോതി ഉമ്മീലിതേ കാലേപി, **തഥാ** തേന പകാരേന തം കമ്മട്ഠാനം ആപാഥം **യാതി ചേ** യദി ആഗച്ഛതി, ഉഗ്ഗഹമേവ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം.

൩൪൦. പാദാനം ധോവനേ പപഞ്ചപരിഹാരത്ഥം. **ഏകതലികാ**തി ഏകതലമത്താ.

൩൪൧. **തം** സംഹാരിമം കസിണമാദായ.

൩൪൨. **സമന്നാഹരിതബ്ബ**ന്തി കമ്മട്ഠാനം സുമനേന ആഹരിതബ്ബം, മനസികാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **തക്കാഹട**ന്തി വിതക്കേന ആഹടം ഫുസിതം **കരേ** കരേയ്യ.

൩൪൩. **ത**ന്തി തം നിമിത്തം.

൩൪൪-൭. **ഇമസ്സാ**തി പടിഭാഗനിമിത്തസ്സ. **പുരിമസ്സാ**തി ഉഗ്ഗഹനിമിത്തസ്സ. കോ പന അയം വിസേസോ? ഥവികാ നീഹരിതം ആദാസമണ്ഡലം മജ്ജിതം വിയ. തോയദേ കാളമേഘേ സേതബലാകാ വിയ. തദാ തം ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം പദാലേത്വാവ **നിഗ്ഗതം** പടിഭാഗനിമിത്തം. **തതോ** ഉഗ്ഗഹനിമിത്തതോ. **ത**ന്തി തം പടിഭാഗനിമിത്തം. സണ്ഠാനവന്തഞ്ച വണ്ണവന്തഞ്ച ന ച ഉപട്ഠാകാരമത്തം. **പഞ്ഞജ**ന്തി പഞ്ഞായ ജാതം.

൩൪൮-൯. **ഉപചാരക്ഖണേ തസ്സാ**തി തസ്സ സമാധിനോ ഉപചാരക്ഖണേ. നീവരണപ്പഹാനേന സമാധിനോ പടിലാഭക്ഖണേ പന **അങ്ഗാനം** വിതക്കാദീനം പാതുഭാവേന ഇതി ദ്വീഹി ആകാരേഹി.

൩൫൦. **ദ്വിന്നം സമാധീന**ന്തി ഉപചാരപ്പനാസമാധീനം.

൩൫൧. ചക്കവത്തിയഗബ്ഭോവ രതനം വിയ അസ്സ അനേന സുദുല്ലഭം.

൩൫൨. **അയ**ന്തി പടിസന്ധിസന്ഥാരോ.

൩൫൩-൫. **സമതം വീരിയസ്സേവാ**തി വീരിയസമഭാവം. **ലയം** ലീനഭാവം ഈസകമ്പി യന്തം ഗച്ഛന്തം മാനസം ആവജ്ജനചിത്തം.

൩൫൬-൭. ഭവങ്ഗം പന പച്ഛിജ്ജ ഉച്ഛിന്ദിത്വാ തദേവ പഥവീകസിണം ആരമ്മണം കത്വാ യോഗിനോ മനോദ്വാരമ്ഹി ജായതി. **തതോ**തി ആവജ്ജനതോ **തത്രേവാരമ്മണേ** തസ്മിം പഥവീകസിണസങ്ഖാതേ ആരമ്മണേ **തസ്സ** യോഗിനോ ജവനാനി ചത്താരി വാ പഞ്ച വാ ജായന്തേ. അവസാനേ **ഏകം** ജവനമാനസം

രൂപാവചരികം ഹോതി, തസ്മിം രൂപാവചരികേ വിതക്കാദയോ അങ്ഗാ. **അഞ്ഞേഹി** അഞ്ഞേസം ചിത്താനം അഞ്ഞേഹി വിതക്കാദീഹി ബലവതരാ ഹോന്തി. **താനി** അപ്പനാഭാവം അപ്പത്താനി അപ്പനാചേതസോ **പരികമ്മോപചാരതോ** പരികമ്മഭാവതോ പരികമ്മാനീതി വുച്ചന്തേ, ഉപചാരഭാവതോ ഉപചാരാനീതി ച വുച്ചന്തേ. താനി ജവനാനി അപ്പനായാനുലോമത്താ അനുലോമാനി ഏവ ച വുച്ചന്തി. **ഏത്ഥ** അനുലോമകേസു യം സബ്ബന്തിമം ജവനം, തം ഗോത്രഭൂതി പവുച്ചതി.

൯൦൧. **ഗോത്രഭു ദിട്ഠന്തി** ഗോത്രഭു നാമ ഉദ്ദിട്ഠം.

൯൦൪-൫. **പുരിമേഹി** ജവനേഹി യം ആസേവനം, തം ബലവപച്ചയം **ലദ്ധാ** ലഭിത്വാ ഛട്ഠം ജവനം, സത്തമം വാ ജവനം അപ്പേതി. **ഇതി** വചനം പവുച്ചതി, **ഏത്ഥ** വാദേ **ഗോദത്തോ** നാമ **ആഭിധമ്മികോ** ആചരിയോ ആഹ. ഛിന്നതടേ മുഖം യസ്സ **ഛിന്നതടമുഖോ**.

൯൦൭. പച്ചവേക്ഖണാ ഹേതു യസ്സ ആവജ്ജനസ്സാതി **പച്ചവേക്ഖണഹേതുകം**.

൯൧൧-൨. കാമച്ഛന്ദസ്സ നാനാവിസയേ പലുദ്ധസ്സ. ചേതസോ ഏകസ്മിം വിസയേ സമാധാനേന സമാധി.

൯൧൫. സയഞ്ച അതിസന്തതോ സുഖം അവൂപസന്തസഭാവസ്സ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചദ്വയസ്സ പടിപക്ഖതോ വുത്തം.

൯൧൬. **പഞ്ചങ്ഗവിപ്പയുത്തന്തി** പഞ്ചനീവരണവിപ്പയുത്തം. **പഞ്ചങ്ഗസംയുതന്തി** വിതക്കാദീഹി യുത്തം.

൯൨൦-൧. **വേപുല്ലന്തി** കമ്മട്ഠാനസ്സ വിപുലഭാവം. തഞ്ച പടിഭാഗനിമിത്തം ഉപചാരം വിചാരേത്വാ വഡ്ഢേതും വട്ടതി.

൯൨൭-൩൧. **പമാദയോഗിനോതി** പമാദവസേന യോഗിസമ്പന്നസ്സ കാമസഹഗതാ സഞ്ഞാമനക്കാരാ മനസികാരാ ചേ ചരന്തി, തസ്സ യോഗിനോ തം ഝാനം ഹാനഭാഗിയം ഹോതി. **സതി സന്തിട്ഠതേ തസ്മിം, സന്താ തദനുധമ്മതാ** തസ്മിം പഠമജ്ഝാനേ തദനുധമ്മതാ തസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ അനുരൂപാ സതി നികന്തി സന്താ സംവിജ്ജമാനാ സന്തിട്ഠതേ സന്തിട്ഠതി, തം ഝാനം മന്ദസ്സ യോഗിനോ ഠിതിഭാഗിയം ഹോതി, ഠിതിം ഭജതി. വിസേസഭാഗിയം ഹോതി, വിസേസം ദുതിയാദിഭാവനം പാപുണാതീതി അത്ഥോ. **നിബ്ബിദാസംയുതാ സഞ്ഞാ, മനക്കാരാതി** നിബ്ബിദാവിപസ്സനാസംയുത്താ സഞ്ഞാമനക്കാരാ. **നിബ്ബേധഭാഗിയന്തി** ലോകുത്തരഭാഗിയം, ലോകുത്തരമഗ്ഗഭാഗിയന്തി അത്ഥോ.

൯൩൩. അയം സമാപത്തി **ആസന്നാകുസലാരയോ** ആസന്നാകുസലാരികാ യസ്മാ തക്കചാരാനം ഥൂലത്താ ച, തസ്മാ കാരണാ അയം സമാപത്തി അങ്ഗദുബ്ബലാ.

൯൩൫. **നികന്തിന്തി** തണ്ഹം. **പരിയാദായാതി** സോസാപേത്വാ.

൯൩൭. **വിധിനാതി** പുബ്ബേ വുത്തവിധിനാ. **സതസ്സാതി** സതിസമ്പന്നസ്സ.

൯൩൮. നിമിത്തം തു തദേവ ചാതി തമേവ പഠമനിമിത്തം ''പഥവീ പഥവീ''ഇതി ഏവം മനസാ കരോന്തസ്സ.

൯൪൩. **സമ്പസാദനന്തി** സദ്ധാ. **മജ്ഝത്തന്തി** തത്രമജ്ഝത്തതാ.

൯൪൪. **ദുവങ്ഗഹീനന്തി** വിതക്കവിചാരഹീനം.

൯൪൮. പീതി നാമ **ചേതസോ** ചിത്തസ്സ **ഉപ്പിലാപനം** ഉപ്പിലാപിതത്തം **യതോ** യസ്മാ കാരണാ.

൯൫൨-൩. **ആസന്നപീതിദോസാതി** പീതിയേവ ദോസാ. **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം തതിയജ്ഝാനേ **യദേവ** യം ഏവ **സുഖം ഇതി** ഏവം സുഖം ചേതസോ **ആഭോഗോ** മനസികാരോ. **ഏവം** ഇമിനാ പകാരേന സുഖസ്സ ഥൂലത്താ **അയം** സമാപത്തി അങ്ഗദുബ്ബലാ ഹോതി.

൯൬൪-൫. സുഖം ഉപേക്ഖായ ആസേവനം പന ന ഹോതി യസ്മാ ഉപേക്ഖായ ആസേവനം പന ന ഹോതി, യസ്മാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ജവനാനി ജവന്തി, തസ്മാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഉപേക്ഖാസഹഗതം സമുദീരിതം.

൯൬൭. ദുതിയജ്ഝാനം **ദ്വിധാ** ദ്വീഹി കോട്ഠാസേഹി ഠിതം.

൯൬൯. **അയം** അഭിധമ്മാവതാരോ സുമധുരവരതരവചനോ കം നു ജനം നേവ രഞ്ജയതി, അതിനിസിതവിസദോ ബുദ്ധിപ്പചാരോ യസ്സ സോ **അതിനിസിതവിസദബുദ്ധിപ്പചാരോ,** സോ തേന ജനേന വേദനീയോ ജാനിതബ്ബോ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

രൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചുദ്ദസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൫. പന്നരസമോ പരിച്ഛേദോ

അരൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൮൧-൨. രൂപേ ഖോ വിജ്ജമാനസ്മിന്തി രൂപകായേ വിജ്ജമാനേ **ദണ്ഡാദാനാദയോ** ദണ്ഡഗ്ഗഹണാദയോ. ഇതി **രൂപേ** രൂപകായേ ആദീനവം ദിസ്വാ.

൯൮൪. സൂകരാഭിഹതോവ സാതി സൂകരം അനുബന്ധിതോ സാ സുനഖോ വിയ.

൯൮൫. വസീതി യോഗീ.

൯൮൮-൯൯൦. ഫുട്ഠോകാസഞ്ച തേന തന്തി തേന ചിത്തേന ഫുട്ഠം തമോകാസം "അനന്തോ ആകാസോ"ഇതി ച മനസാ കരോന്തോ ഏവ ഉഗ്ഘാടേതി. **ഇതി** വചനം വുച്ചതേ, അയമഞ്ഞോ നയോ, "ആകാസോ" ഇതി മനസാ കരോന്തോ തം കസിണം ന സംവേല്ലേതി.

൯൯൮. രൂപാവചരജ്ഝാനമേവ പച്ചത്ഥികം **രൂപാവചരജ്ഝാനപച്ചത്ഥികം**.

൧൦൦൪. ആകാസഫുടവിഞ്ഞാണേതി ഫുടമേവ വിഞ്ഞാണം ഫുടവിഞ്ഞാണം, തസ്മിം ആകാസാരമ്മണേ ഫുടവിഞ്ഞാണേ.

൧൦൦൫-൬. അയം ആകാസോ അനന്തോ ഇതി ഏവം തം ആകാസമേവ ഫരിത്വാ പവത്തം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണഞ്ച **ഇതി** വചനം വുച്ചതേ. വിഞ്ഞാണം അനന്തം നാമ ന ഹോതി, അനന്താരമ്മണത്താ "വിഞ്ഞാണം അനന്ത"ന്തി വുച്ചതേ, തം വിഞ്ഞാണം മനക്കാരവസേന അപി അനന്തം പരിദീപിതം.

൧൦൧൦. പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവോ **തസ്സ ഏവ** പഠമാരുപ്പസ്സ **സുഞ്ഞതോ** സുഞ്ഞഭാവതോ.

൧൦൧൨. സതി തിട്ഠതി ഭിയ്യോ ബലവാ സതി തിട്ഠതി.

൧൦൧൫. അഭാവകേ നത്ഥിഭാവേ.

൧൦൧൭-൮. ദുതിയാരുപ്പചക്ഖുനാതി ചക്ഖുനാ ദുതിയാരുപ്പം **"നത്ഥി നത്ഥീ"തിആദിനാ** ആകാരേന പരികമ്മവസേന മനക്കാരേ. **തസ്സാപഗമമത്തഞ്ച** തസ്സ പഠമാരുപ്പസ്സ അപഗമമത്തഞ്ച.

൧൦൧൯. യാ നാമ അയം സമാപത്തി അഭാവമത്തമ്പി ഗോചരം കത്വാ ഠസ്സതി, അയം സമാപത്തി **വത** ഏകന്തേന അഹോ സന്താതി പദിസ്സതി.

൧൦൨൨. യായ സഞ്ഞായ നേവസഞ്ഞീ, നാസഞ്ഞീ ച ഹോതി, **കേവലം** ഏകന്തേന അഥ ഖോ സാ സഞ്ഞാ ഏദിസീ ന ഹോതി.

൧൦൩൭-൭. പടുസഞ്ഞായ കിച്ചസ്സ നേവ കരണതോ **അയം** സമാപത്തി ‘‘നേവസഞ്ഞാ’’തി നിദ്ദിട്ഠാതി ചതുത്ഥആരുപ്പതോ സമ്ഭവാ പവത്താ തേജോധാതു സുഖോദകേ ദഹനകിച്ചം കാതും ന സക്കോതി യഥാ, സാ സങ്ഖാരധമ്മാനം അവസേസത്താ.

൧൦൪൦. പാസാദതലഞ്ച സാടികാ ച.

൧൦൪൧. യോ പന ഭിക്ഖു **ഇമം** രൂപാരൂപജ്ഝാനസമാപത്തിവിധാനം സാരതരം ജാനാതി, സോ രൂപാരൂപജ്ഝാനസമാപത്തിപുരേക്ഖോ സേക്ഖോ **ഭവം** കാമഭവം **അഭിഭുയ്യ** അഭിഭവിത്വാ രൂപാരൂപം **യാതി** പാപുണാതി.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

അരൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പന്നരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൬. സോളസമോ പരിച്ഛേദോ

അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൫. **സതാ**തി സതിസമ്പന്നേന. **അനുയോഗ**ന്തി വീരിയം.

൧൪൭. യോഗാവചരഭിക്ഖുനാ നിബ്ബത്തിതാസു അഭിഞ്ഞാസു **അസ്സ** യോഗാവചരസ്സ ഭിക്ഖുനോ സമാധിഭാവനാ **നിട്ഠം** പരിയോസാനം ഗതാ സിയാ.

൧൫൨. **ദന്തേ**തി ദന്തേ ഠിതേ. **അചലേ**തി അചലേ ഠിതേ.

൧൫൮-൪. അഭിഞ്ഞായ പാദകം കാരണം **അഭിഞ്ഞാപാദകം** യോഗീ സതം വാപി സഹസ്സം വാപി **യദി** സചേ ഇച്ഛതി, അഭിഞ്ഞാപാദകം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ **തതോ** അഭിഞ്ഞാപാദകഝാനതോ **വുട്ഠായ** വുട്ഠഹിത്വാ ''സതം ഹോമി, സതം ഹോമി'' ഇതി ഏവം കാമാവചരപരികമ്മമാനസം കത്വാ അഭിഞ്ഞായ പാദകം കാരണഭൂതം ഝാനം **പുനാധിട്ഠാതി** പുന ആപജ്ജിത്വാ തതോ ഝാനതോ വുട്ഠായ പുന അധിട്ഠാതി , സഹാധിട്ഠാനേന ചേതസാ അധിട്ഠാനസങ്ഖാതേന ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തേന സഹ സോ യോഗീ സതം ഹോതി. ഇദ്ധിവിധഞ്ഞാണം.

൧൬൭-൮. **ഏസോ അധിഗതാഭിഞ്ഞോ** യോഗീ **പാദകാരമ്മണേന** ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ പടിഭാഗനിമിത്തസങ്ഖാതേന ആരമ്മണേന ഫുട്ഠേ ഓകാസേ ഗതേ പവത്തേ പന സദ്ദേ സുണാതി. ദിബ്ബസോതഞ്ഞാണം.

൧൬൯. പരസ്സ ചിത്തം പരിയതി പരിച്ഛിജ്ജതീതി ചേതോപരിയം, തമേവ മാനസം **ചേതോപരിയമാനസം**.

൧൭൦. **ഹദയം പന നിസ്സായാ**തി ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ പവത്തമാനലോഹിതം, ഹദയകോസേ പവത്തം രുഹിരന്തി അത്ഥോ.

൧൭൫. **കാമാവചരചിത്തഞ്ചാ**തി കാമാവചരസത്താനം കാമാവചരചിത്തഞ്ച. **രൂപാരൂപേസു** രൂപഭവാരൂപഭവേസു സത്താനം മാനസഞ്ച. കിം ഭൂതം? സരാഗാദിപ്പഭേദകം മാനസം സബ്ബം ചേതോപരിയഞ്ഞാണം ജാനാതി. ചേതോപരിയഞ്ഞാണം.

൧൭൭-൮൮. **നിസജ്ജാ സബ്ബപച്ഛിമാ**തി സബ്ബേസം ഇരിയാപഥാനം പച്ഛാ ജാതാ നിസജ്ജാ ഭിക്ഖുനാ ആവജ്ജിതബ്ബാ. **തതോ പഭുതി** തതോ സബ്ബപച്ഛിമതോ നിസജ്ജാതോ പഭുതി തം സബ്ബം പച്ഛിമനിസജ്ജം ആദിം കത്വാ **പടിലോമക്കമാ** പടിലോമക്കമേന **സബ്ബം** അത്തനാ കതം ആവജ്ജിതബ്ബം. അസ്മിം ഭവേ **യാവ** യത്തകം കാലം **സന്ധി** പടിസന്ധി ഹോതി, **താവ** തത്തകം കാലം **കതം** കിരിയം തേന ഭിക്ഖുനാ ആവജ്ജിതബ്ബം. പുരിമസ്മിം ഭവേപി ചുതിക്ഖണേപി നിബ്ബത്തം നാമരൂപഞ്ച സാധുകം ആവജ്ജിതബ്ബം. ചുതിക്ഖണേ നിബ്ബത്തേ തസ്മിം നാമരൂപേ ഏവം ഭിക്ഖുനാ ആവജ്ജിതബ്ബേ യദാ **തദേവ** തമേവ നാമരൂപം ആരമ്മണം കത്വാ ചുതിക്ഖണേ മനോദ്വാരേ **മനക്കാരോ** മനോദ്വാരാവജ്ജനചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണം.

൧൦൨൬-൨൭. അഭിഞ്ഞാപാദകം കസിണാരമ്മണം ഝാനം അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ ഇമേസു തീസു കസിണേസു കതപുഞ്ഞേഹി. **തസ്മാ തമിതരം വാപീ**തി ആലോകകസിണം വാ ഇതരം വാപി കസിണദ്വയം യഥാക്കമം ഉപ്പാദേത്വാ ഉപചാരഭൂമിയംയേവ ഠത്വാ **തം** ആലോകകസിണം ഠപേതബ്ബം. അപ്പനം പണ്ഡിതോ ന ഉപ്പാദേയ്യ, സചേ ഉപ്പാദേതി, **തം** ആലോകകസിണം **പാദകജ്ഝാനനിസ്സിതം** പാദകജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. വഡ്ഢിതസ്സ ഝാനസ്സ അന്തോഗധം രൂപം തേന യോഗിനാ പസ്സിതബ്ബം **ഭവേ** ഭവേയ്യ. തം രൂപം **പസ്സതോ** പസ്സന്തസ്സ **തസ്സ** യോഗിനോ പരികമ്മസ്സ വാരോ അതിക്കമതി, **താവദേ** തസ്മിംയേവ ഖണേ ആലോകോപി **തസ്സ** യോഗിനോ ആലോകോപി ഖിപ്പം അന്തരധായതി. **തസ്മിം** ആലോകേ അന്തരഹിതേ **രൂപഗതം** രൂപം ന ദിസ്സതി. ദിവസമ്പി നിസീദിത്വാ പസ്സതോ രൂപദസ്സനം ഹോതി.

൧൧൦൦-൧. **തംചിത്തസംയുത**ന്തി തേന ചതുത്ഥജ്ഝാനേന യുത്തം ചിത്തം. അനാഗതംസഞ്ഞാണസ്സ പരികമ്മം, യഥാകമ്മൂപഗസ്സ ഞാണസ്സ ച പരികമ്മം. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം.

൧൧൦൨. യോ ഭിക്ഖു **ഇധ** ഇമസ്മിം സാസനേ ഇമം പന ഗന്ഥം സുണാതി, ചിത്തേ കരോതി ച, സോ ഭിക്ഖു **അനേന തരേന** ഇമിനാ ഗന്ഥേന തരിത്വാ അഭിധമ്മമഹണ്ണവപാരം **യാതി** പാപുണാതി, ജാനാതീതി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സോളസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൭. സത്തരസമോ പരിച്ഛേദോ

അഭിഞ്ഞാരമ്മണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൫. **അനാഗതംസഞാണഞ്ചാതി** ന ആഗതോ അനാഗതോ, ന താവ സമ്പത്തോതി അത്ഥോ, അനാഗതേ അംസാ കോട്ഠാസാ തേസം ഞാണം അനാഗതംസഞാണം. യം യം കമ്മം യഥാകമ്മം, തം ഉപഗച്ഛതി ജാനാതീതി **യഥാകമ്മുപഗം,** വിപാകചേതനാജാനനകഞാണം.

൧൧൭-൯. **തത്ഥ** തേസു ആരമ്മണത്തികേസു. **ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാതി** തം കായം ചിത്തം സന്നിസ്സിതം കരിത്വാ തമേവ കായചിത്തചേതസികവസേന മഹഗ്ഗതേ ചിത്തസ്മിം സമാരോപേതി ഞാണം ഇദ്ധിവിധഞാണം, തതോ കായാരമ്മണതോ കായസ്സ പരിത്തത്താ കാമാവചരത്താ പരിത്താരമ്മണം ഞാണം സിയാ.

൧൨൦-൩. **ദിസ്സമാനേന കായേന, ഗന്തുകാമോ യദാ ഭവേ** യോ യോഗീ ദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോ യദാ ഭവേയ്യ, സോ യോഗീ തദാ ചിത്തം **കായസന്നിസ്സിതം കത്വാ** രൂപകായേ സന്നിസ്സിതം കത്വാ തം പാദകജ്ഝാനചിത്തം കായവസേന കായേ ആരോപേതി, തദാ ഝാനാരമ്മണതോ തം ഞാണം മഹഗ്ഗതഗോചരം ഹോതി, യം ഞാണം യദാ **അനാഗതഞ്ച** ധമ്മജാതം, **അതീതഞ്ച** ധമ്മജാതം **വിസയം** ആരമ്മണം കരോതി, തദാ തം ഞാണം അതീതാരമ്മണം ഹോതി, തദാ അനാഗതാരമ്മണം ആരമ്മണകരണകാലേ അനാഗതഗോചരം ഹോതി. ദിസ്സമാനേന കായേന തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഗമനേ പന സതി **തസ്സ** യോഗിനോ ഞാണസ്സ ഗോചരോ പച്ചുപ്പന്നോ നാമ ഹോതി, ഇതി വിനിദ്ദിസേ.

൧൨൪. കായം ചിത്തസ്സ വസേന ചിത്തേ ആരോപേതി, ചിത്തം കായസ്സ വസേന കായേ ആരോപേതി, ഇതി പരിണാമനകാലസ്മിം തസ്സ യോഗിനോ ഞാണം അജ്ഝത്താരമ്മണം സിയാ. **സമ്പവത്തതി സത്തസൂ**തി പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതഅനാഗതപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണസങ്ഖാതേസു **സത്തസു** ആരമ്മണേസു സമ്പവത്തതി.

൧൨൫. **ജാനനേ മജ്ഝിമാനന്തി** മഹഗ്ഗതാനം ജാനനേ.

൧൨൨. **ഏതസ്സ** ചേതോപരിയഞാണസ്സ മഗ്ഗാരമ്മണതാ പരിയായേന ഏവ **മതാ** ഞാതാ.

൧൨൮-൭. **തത്ഥ തിക്ഖണസമ്പത്തം, പച്ചുപ്പന്നം ഖണാദികം.**

തത്ഥ തേസു പച്ചുപ്പന്നേസു യം പച്ചുപ്പന്നം ഖണാദികം **തിക്ഖണസമ്പത്തം** ഉപ്പാദട്ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണസമ്പത്തം **ഖണാദികം** ഖണായേവ തം ഖണാവയവം പച്ചുപ്പന്നം നാമ. **ഏകദ്വേസന്തതിവാരപരിയാപന്നന്തി** ഏകചിത്തദ്വിചിത്തവീഥിവാരപരിയാപന്നം സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം നാമ. **പച്ചുപ്പന്നന്തി പച്ഛിമന്തി** അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നന്തി അത്ഥോ.

൧൧൩൧-൨. യേന ആവജ്ജനചിത്തേന ധമ്മേ ആവജ്ജതി, യേന ചേതസാ ജാനാതി, **തേസം** ദ്വിന്നം ആവജ്ജനജവനചിത്താനം സഹട്ഠാനസ്സ അഭാവാ **തം** ''ഖണാദികത്തയം പച്ചുപ്പന്ന''ന്തിആദികം ''ഏകസ്സ ചിത്തമേകേന, അവസ്സം പന വിജ്ഝതി''ഇതി പരിയോസാനം വചനം ന യുജ്ജതി. ആവജ്ജനജവനാനം നാനാരമ്മണഭാവം പത്തിതോ ആപജ്ജനതോ ച ന യുജ്ജതി. **അനിട്ഠേ പന ഠാനേ** തേസം ആവജ്ജനജവനാനം ഏകാരമ്മണഭാവേ അനിച്ഛിതേ തസ്മിം ഠാനേ ന യുജ്ജതി, അഞ്ഞസ്മിം പന ഠാനേ മഗ്ഗവീഥിയം ആവജ്ജനപരികമ്മജവനാനം കസിണാദികം ആരമ്മണം ഹോതി, ഗോത്രഭുലോകുത്തരചിത്താനഞ്ച നിബ്ബാനം ആരമ്മണം ഹോതി, ഏത്ഥ ആരമ്മണജവനാനം ഏകാരമ്മണതാ അനിച്ഛതാ.

൧൧൩൪-൪൧. ''ഏകബ്ഭവപരിച്ഛിന്നം, പച്ചുപ്പന്നന്തി പച്ഛിമ''ന്തി വത്വാ പുന അഞ്ഞേന പരിയായേന തം പച്ചുപ്പന്നം ദസ്സേതും ഇദം **അദ്ധാഖ്യം** അദ്ധാനാമ പച്ചുപ്പന്നം ജവനവാരതോ ദീപേതബ്ബം. **ഇതി** വചനം നിദ്ദിട്ഠം. യദാ **ഇദ്ധിമാ** യോഗീ പരസ്സ ചിത്തം ഞാതും ആവജ്ജതി, തസ്സ ആവജ്ജനമനോ **പച്ചുപ്പന്നഖണവ്ഹയം** പച്ചുപ്പന്നം മനോദ്വാരാവജ്ജനചിത്തം ആരമ്മണം കത്വാ **തേന** ചിത്തേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതി, തേസു നിരുദ്ധേസു തസ്സ യോഗിനോ ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി ജായന്തി. **ഏതേസം** ചതുന്നം, പഞ്ചന്നം ജവനാനം യം പച്ഛിമം ചിത്തം ഇദ്ധിചിത്തമുദീരിതം. ഇദ്ധിചിത്തതോ **സേസാനി** കാമാവചരചിത്താനി. **ഏതേസം** കാമാവചരേ ഇദ്ധിജവനാനം തദേവ ച പരചിത്തം ആരമ്മണം ഹോതി യസ്മാ, **തസ്മാ സബ്ബാനി താനി** ജവനാനി ഏകാരമ്മണതം യന്തി, തേസം ജവനാനം നാനാരമ്മണതാ അദ്ധാവസാ ന ഭവേയ്യ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതോ തേസം ജവനാനം ഏകാരമ്മണഭാവേപി ഇദ്ധിമാനസമേവ ച പരസ്സ ചിത്തം ജാനാതി. **ഇതരാനി** കാമാവചരാനി പന ചിത്താനി പരസ്സ ചിത്തം ന ജാനന്തി. **യഥാ ചക്ഖുദ്വാരേ തു വിഞ്ഞാണ**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപം പസ്സതി, തഥാ ഇതരം ചിത്തം ന പസ്സതി.

൧൧൫൧. **അനാഗതംസഞാണസ്സാ**തി അനാഗതംസഞാണസ്സ അനാഗതം ധമ്മം അഗോചരം, ഗോചരം ന ഹോതീയേവാതി അത്ഥോ.

൧൧൫൯. വിവിധത്ഥാനി വണ്ണപദാനി യസ്മിം സോ **വിവിധത്ഥവണ്ണപദോ,** തം മധുരത്ഥമതിനീഹരം ഉത്തമം സോതുജനസ്സ ഹദയം പീതികരം സചേതനോ കോ നാമ മനുജോ ന സുണേയ്യ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

അഭിഞ്ഞാരമ്മണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൮൯. അട്ഠാരസമോ പരിച്ഛേദോ

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൭൭. **യാ സഞ്ജാനനമത്തംവ, സഞ്ഞാ നീലാദിതോ പ**നാതി സാ സഞ്ഞാ നീലാദിവസേന സഞ്ജാനനമത്തംവ കരോതി. **ലക്ഖണപ്പടിവേധ**ന്തി അനിച്ചാദിലക്ഖണപടിബുജ്ഝനം.

൨൭൮. **തം** വിഞ്ഞാണം **ഉസ്സക്കിത്വാ** ഉദ്ധം സക്കം കത്വാ സത്ഥേ മഗ്ഗം പാപേതും ന സക്കോതി.

൨൭൯-൮. സബ്ബേസം പന ധമ്മാനം **സഭാവപടിവേധനം** അവിപരീതവസേന പടിബുജ്ഝനം പഞ്ഞായ ലക്ഖണം.

൨൮൦. സമാധി ആസന്നകാരണം ഏതായാതി **സമാധാസന്നകാരണാ**.

൨൮൧. **ലക്ഖണേനേകധാ**തി സബ്ബധമ്മം പടിബുജ്ഝനലക്ഖണേന പഞ്ഞാവ ഏകധാ വുത്താ.

൨൮൨. **ഭൂരിപഞ്ഞേന**ാതി ഭൂതേ അത്ഥേ അവിപരീതേ അത്ഥേ രമതീതി ഭൂരി, ഭൂരി പഞ്ഞാ ഏതസ്സാതി ഭൂരിപഞ്ഞോ, തേന.

൨൮൩-൮൪. തീസു അത്ഥധമ്മനിരുത്തീസു ച ഞാണേസു അത്ഥധമ്മനിരുത്തീസു ജാതേസു ഞാണേസു ച ഞാണം. യം കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്നം ഫലം ധമ്മജാതം. **ഭാസിതത്ഥോ**തി പാളിയാ അത്ഥോ. **ഏതേ പഞ്ച** ധമ്മാ **അത്ഥസഞ്ഞിതാ** അത്ഥനാമകാ. **ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതൂ**തി ജനനകോ പച്ചയോ. **ഭാസിത**ന്തി പാളി. **ധമ്മസഞ്ഞിതാ**തി ധമ്മനാമകാ. **സഭാവനിരുത്തീ**തി അവിപരീതവോഹാരോ. **പരിയത്തീ**തി സിക്ഖനം. സവനാധിഗമേഹി **പുബ്ബയോഗേന** പുബ്ബേ പവത്തനായ.

൨൮൫. **ഭൂമിഭൂതേസൂ**തി വിപസ്സനായ ഭൂമിഭൂതേസു.

൨൮൬. **ജനനാദിതോ**തി ജാതിആദിതോ ഭീതേന പഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാ.

൨൯൨. **ഏകാസീതിയാ ചിത്തേന**ാതി ലോകുത്തരചിത്തവജ്ജിതേന വിപസ്സനാഭൂമിഭൂതേന ഏകാസീതിയാ ചിത്തേന.

൨൯൩. **സത്തസമ്മോഹഘാതത്ഥ**ന്തി സത്തോതി സമ്മോഹസ്സ വിനാസിതത്ഥം.

൨൯൪. **നിരീഹക**ന്തി ഈഹവിരഹിതം ബ്യാപാരവിരഹിതം, ദാരുരജ്ജുസമായോഗേ.

൨൯൬. **ഉഭോ ഭിജ്ജന്തി പച്ചയാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകാരണാ.

൨൯൯. **അന്തദ്വയ**ന്തി കാമസുഖല്ലികാനുയോഗഅത്തകിലമഥാനുയോഗദ്വയം. **ഭാവയേ**തി ദിട്ഠിവിസുദ്ധിം വഡ്ഢേയ്യ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠാരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൯. ഏകൂനവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൨൧. ഇച്ചേവമാദിബാത്തിംസകോട്ഠാസാനം പച്ചയസ്സ ഹേതുപച്ചയേ താവ യോഗീ മനസാ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി.

൧൮൨൨. **ഹേത്വങ്കുരസ്സ ബീജം തു** ബീജം അങ്കുരസ്സ ഹേതുജനകം, പഥവാദയോ അങ്കുരസ്സ പച്ചയാ.

൧൮൨൩. **പഞ്ച ധമ്മാ**തി അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനകമ്മാഹാരാ ഹേതുപച്ചയാ ധമ്മാ.

൧൮൨൪. കമ്മം പുത്തസ്സ ജനകോ പിതാ വിയ നാമരൂപസ്സ ജനകം.

൧൮൨൫. **പച്ചയാ**തി പച്ചയേന.

൧൮൩൦. **യാ സാ**തി യാ സാ കങ്ഖാ. **പുബ്ബന്തേ** പുബ്ബകോട്ഠാസേ.

൧൮൩൧. **സബ്ബഥാ** സബ്ബകോട്ഠാസതോ അനവസേസാവ തസ്സ യോഗിനോ **സാ** കങ്ഖാ **പഹിയ്യതി** നാസീയതേ.

൧൮൩൨. **അത്ഥസാധികാ**തി കുസലപക്ഖേ ദാനാദിഅത്ഥസാധികാ, അകുസലപക്ഖേ പാണാതിപാതാദിഅത്ഥസാധികാ.

തം വിപാകന്തി ഉപഘാതകകമ്മസ്സ തം വിപാകം ഉപ്പന്നം നാമ ഹോതി. ഏവം ഏകോ യോഗീ കമ്മവിപാകവസേന നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി.

൧൮൩൬. **ഹേതുഫലസ്സ സമ്ബന്ധവസേനാ**തി ഹേതുഫലസമ്ബന്ധവസേന ഇദം നാമരൂപം **കേവലം** ഏകന്തേന പവത്തതി, ഇതി **സമ്മാ** അവിപരീതാകാരേന സം അനുപസ്സതി.

൧൮൩൭. പാകപ്പവത്തിതോ ഉദ്ധം പാകപടിവേദകം **ന പസ്സതി** ന ജാനിയതേ.

൧൮൪൦-൧. **അപ്പവത്തി** നാമ **ന ദിസ്സതി,** ഉപപന്നം ദിസ്സതി. തിത്ഥിയാ ഏതമത്ഥം **അനഞ്ഞായ** അജാനിത്വാ **അസയംവസീ സത്തസഞ്ഞ**ന്തി "സത്തോ"തി സഞ്ഞം ഗഹേത്വാന സസ്സതഉച്ഛേദദസ്സിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിരോധിനോ ഹുത്വാ ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തി.

൧൮൪൩. **ഉഭോ**തി ഉഭോ കമ്മവിപാകാ അഞ്ഞമഞ്ഞതോ സുഞ്ഞാ. **ന ച കമ്മം വിനാ ഫല**ന്തി കമ്മം വിനാ ഫലം ന ച ഹോതി.

൧൮൪൪. **സമ്ഭാരേഹീ**തി സൂരിയാദിസമ്ഭാരേഹി.

൧൮൪൭. സുഞ്ഞം **തം** നാമരൂപധമ്മം.

൧൨൮൯. **ഹേതുസമ്ഭാരപച്ചയാ**തി ഹേതുനാ ച സമ്ഭാരപച്ചയേഹി ച.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകൂനവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൦. വീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൨൫. **പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സാ**തി പച്ചുപ്പന്നസ്സ നാമരൂപധമ്മസ്സ.

൮൨൬-൭. **ഉപ്പജ്ജതോ** ഉപ്പജ്ജന്തസ്സ നാമരൂപധമ്മസ്സ **രാസിതോ** നിചയതോ ആഗമനഞ്ച നത്ഥി. **ദിസാഗമന**ന്തി ദിസായ ഗമനം . **നിരുദ്ധസ്സാപി** നാമരൂപധമ്മസ്സ ഏകസ്മിം ഠാനേ നിചയോതി ച നത്ഥി.

൮൨൯-൮. അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോ. തണ്ഹാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, തണ്ഹാനിരോധാ രൂപനിരോധോ. കമ്മസമുദയാ രൂപസമുദയോ, കമ്മനിരോധാ രൂപനിരോധോ. ആഹാരനിരോധാ രൂപനിരോധോ. **ധമ്മേ**തി സങ്ഖാരധമ്മേ.

൮൨൭. **സമ്പത്തപടിവേധസ്സാ**തി സമ്പത്തലോകുത്തരസങ്ഖാതമഗ്ഗഫലസ്സ സോതാപന്നാദിപുഗ്ഗലസ്സ. **വിപ്പടിപന്നസ്സാ**തി പടിപത്തിയം അപ്പടിപന്നസ്സ, വിരുദ്ധവസേന പടിപന്നസ്സ വാ.

൮൨൭൬. **കായചിത്താനീ**തി **കായാ**തി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരാ. **ചിത്ത**ന്തി വിഞ്ഞാണം.

൮൨൯. **യതോ യതോ** പച്ചയാദിതോ. യം **അമതം** നിബ്ബാനം **വിജാനതം** വിജാനന്താനം പീതിപാമോജ്ജം, തേഹി ലഭിതബ്ബം അമതം, അമതം വിയ പീതിപാമോജ്ജം വാ.

൮൨൯൮. **അപ്പത്തേ**തി അത്തനി മഗ്ഗഫലസ്മിം അപ്പത്തേ. **പത്തസഞ്ഞീ**തി മഗ്ഗഫലേ അഹം പത്തോ അസ്മി ഇതി സഞ്ഞിതോ ഹോതി.

൮൨൯൯. **സാരവേദിനോ**തി സാരജാനനസീലാ. **ത**ന്തി തം മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനം. **ഇദം** ഞാണം **മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനന്തി** മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനം നാമ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൧. ഏകവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨൯൭. ഉപക്ലേസവിമുത്തം സുവിസദം ഞാണന്തി അട്ഠവിധഞാണം സന്ധായാഹ.

൧൩൦൨. സച്ചാനുലോമഞാണന്തി അയമേവ പവുച്ചതി.

൧൩൦൩. അയം സിഖാപത്താ വിപസ്സനാ ഏവ സച്ചാനുലോമഞാണം നാമ പവുച്ചതി.

൧൩൦൭. **ഭവങ്ഗാനന്തരം സങ്ഖാരു-പേക്ഖാഗതനയേനാ**തി ഭവങ്ഗാനന്തരം സങ്ഖാരുപേക്ഖാസങ്ഖാതേന ഞാണേന കതനയേന.

൧൩൧൭-൩. **ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം** , **ഉദ്ധഞ്ച അനുലോമതോ**തി ഉദ്ധം വത്തമാനാനം ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം അനുലോമതോ, **ഇദം** അനുലോമഞാണം വുട്ഠാനഗാമിനിയാ പരിയോസാനം നാമ **ഭാസിതം** മഹേസിനാ കഥിതം. സച്ചാനുലോമഞാണം ആഹച്ച ഉപ്പന്നാ, സബ്ബപ്പകാരേന ഗോത്രഭുപരിയോസാനം.

൧൩൧൪. **തത്ഥാ**തി വിപസ്സനായ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൨. ദ്വാവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൮൭-൨൨. ആവജ്ജനസ്സ ഹിതം ആവജ്ജനിയം, തം ഠാനം ഏതസ്സാതി ആവജ്ജനിയഠാനം, ഗോത്രഭൂതി അത്ഥോ. തം ഗോത്രഭുചിത്തം മഗ്ഗചിത്തസ്സ **ആവജ്ജനിയഠാനത്താ**. പടിപദാഞാണദസ്സനം കുദാചനം ന ച ഭജതി, തഥേവ ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം കുദാചനം ന ഭജതേവ. **ഉഭിന്നം** ഞാണാനം അന്തരാ ഏകം **അബ്ബോഹാരികം** വോഹാരേ നിയുത്തന്തി വോഹാരികം, ന വോഹാരികം അബ്ബോഹാരികം. വിപസ്സനായ സോതസ്മിം വിപസ്സനായ സോതേ പതിതത്താ വിപസ്സനാ നാമ വോഹരിതബ്ബാ. **തതോ** നിബ്ബാനതോ.

൭൮൨൫. സൂരം തിക്ഖം വിപസ്സനന്തി ഗോത്രഭുചിത്തം സന്ധായാഹ.

൭൮൨൬-൭. വിസങ്ഖാരന്തി സങ്ഖാരേഹി വിഗതം. **പഠമാവജ്ജനഞ്ചേവാതി** പഠമാവജ്ജനം വിയ. **പഠമാഭോഗതാപി ചാതി** പഠമമനസികാരാ വിയ. മഗ്ഗസ്സ അനന്തരാദീഹി പച്ചയേഹി. **തസ്സാതി** മഗ്ഗസ്സ. സിഖാപത്തായ തായ വിപസ്സനായ **മുദ്ധമ്ഹി** മത്ഥകേ. **അനാവത്തന്തി** അനിവത്തം.

൭൮൮൦-൮. ഏകേന ആവജ്ജനേന ഏകിസ്സായേവ വീഥിയാ. **അനുലോമഗോത്രഭുചേതസന്തി** അനുലോമഗോത്രഭുചിത്താനം നാനാരമ്മണതാ വുത്താ. **തം** ഗോത്രഭുചിത്തം അനാവജ്ജനമ്പി മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനേ ഠത്വാ. **സഞ്ഞം ദത്വാ വിയാതി** "അഹം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോമി, ത്വമ്പി തമേവാരമ്മണം കരോഹി" ഇതി സഞ്ഞം ദത്വാ വിയാതി അധിപ്പായോ. **സഞ്ഞിതന്തി** സഞ്ഞം. **കദാചിപി അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബം മഗ്ഗോ ഏസ** ഏസോ മഗ്ഗോ പുബ്ബേ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബോ.

൭൮൮൯. ഉജ്ഝതീതി ഛിന്ദതി.

൭൮൮൪. അനേകേസം ആനിസംസാനം ദായകേന ആദിമഗ്ഗേന സംയുത്തം. പഠമമഗ്ഗഞാണം.

൭൮൯൭. ഏകസ്സാസേവനം നത്ഥി ഏകസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ ആസേവനപച്ചയോ നത്ഥി, **തസ്മാ** കാരണാ **ദ്വേ** ചിത്തുപ്പാദാ അനുലോമകാ. **തേഹീതി** ചിത്തുപ്പാദേഹി ആസേവനപച്ചയം **ലദ്ധാ** ലഭിത്വാ **തതിയം** ചിത്തം ഗോത്രഭു ഹോതി.

൭൮൯൮-൭. മഗ്ഗപേക്ഖനഹേതു യസ്സ ആവജ്ജനമനസോ, തം **മഗ്ഗപേക്ഖനഹേതുകം. തസ്മിം നിരുദ്ധേതി** തസ്മിം ആവജ്ജനചിത്തേ നിരുദ്ധേ മഗ്ഗസ്സ പച്ചവേക്ഖണസഞ്ഞിതാനി സത്ത ജവനാനി പടിപാടിയാ ജായന്തേ. പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി ഏകൂനവീസതി ഹോന്തി.

൭൮൫൭. തതോ തദാ വിപസ്സനാവീഥിം ഓതരതി. ദുതിയമഗ്ഗഞാണം.

൭൮൬൭. മൂലഘാതന്തി മൂലഘാതനം. തതിയമഗ്ഗഞാണം.

൧൩൫൩. അനാവത്തിസഭാവതോതി അനിവത്തതോ. ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണം.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വാവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൩. തേവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

കിലേസപഹാനനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൩൭. **ഇധ പന** ഇമസ്മിം പനാധികാരേ **കാരണൂപചാരേന** ലാഭാദികാരണസ്സ വോഹാരേന, ലാഭോ ആദി വത്ഥു യസ്സ അനുനയസ്സാതി **ലാഭാദിവത്ഥുകോ,** തസ്സ.

സുഖുമാതി കാമരാഗപടിഘാ സുഖുമാ.

൭൩൯. **യേന യേന** പഠമമഗ്ഗാദിഞാണേന **യോ യോ** സംയോജനാദികോ പഹാതബ്ബോ **ധമ്മോ ഘാതം** വിനാസം യാതി, **സോ സോ** ധമ്മോ **തേന തേന അസേസേന** ഞാണേന ഏവ്വം സാധു മയാ സന്ദസ്സിതോ.

൭൪൨. **പരിഞ്ഞാഭിസമയേനാ**തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ജാനനേന. **ദുക്ഖം അഭിസമേതീ**തി ദുക്ഖം പടിവിജ്ഝതി.

൭൪൪. **യോ** യോഗീ **ഇമം വിദിത്വാ ഹിതഭാവനം വനം** വനേതബ്ബം **വിദിത്വാ** ജാനിത്വാ **വേ** ഏകന്തേന സുഖസംഹിതം ഹിതം ഉപേതി, ചിത്തസ്സ തമം **അനുത്തമം** ഹീനം **വിധൂയ** വിനാസേത്വാ **അവിഗ്ഗഹകമ്പദം പദം** അവിഗ്ഗഹകം സരീരരഹിതം പദം പടിപജ്ജിതബ്ബം ഞാതബ്ബം **പദം** നിബ്ബാനം **ഉപേതി** പാപുണാതി ച.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

കിലേസപഹാനനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൪. ചതുവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

പച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൯൭. **രൂപം രൂപസ്സാ**തി രൂപം രൂപസ്സ. **അരൂപസ്സ** നാമസ്സ.

൧൩൯൯. **മിസ്സകസ്സാ**തി നാമരൂപമിസ്സകസ്സാതി അത്ഥോ.

൧൩൯൪. **തിപഞ്ച ചാ**തി പന്നരസ ച.

൧൩൯൫. **ഏകോ**തി കമ്മപച്ചയോ. **ദ്വേകാലികോ**തി അതീതപച്ചുപ്പന്നകാലവസേന ദ്വീസു കാലേസു നിയുത്തോ. **ദസ്സിതോ**തി ഭഗവതാ ദേസിതോ.

ഇതി അഭിധമ്മാവതാരടീകായ

പച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ

൧൪൦൧. **സുമതിമതിവിചാരബോധനോ**തി സുമതീനം സുന്ദരപഞ്ഞാനം കവീനം മതിയാ വിചാരസ്സ ബോധനോ. **വിമതിവിമോഹവിനാസനോ**തി വിമതീനം ബാലാനം വിമോഹസ്സ വിനാസനോ. **കുമതിമതിമഹാതമോനാസോ**തി കുമതീനം ബാലാനം മഹാതമസന്നിഭായ മതിയാ നാസകോ. **പടുമതിഭാസകരോ**തി പടൂനം പണ്ഡിതാനം തിക്ഖപഞ്ഞായ ഓഭാസകരോ.

൧൪൦൨. **സുമതിനാമകോ** ഭിക്ഖു **അസമാനതോ** അസദിസായ പൂജായ മമ ആയാചിതോ **യതോ** യസ്മാ കാരണാ, **തതോ** തസ്മാ കാരണാ അയം അഭിധമ്മാവതാരോ. **പദാതോ പദാ**തി കോട്ഠാസതോ കോട്ഠാസതോ. **ഹിതവിഭാവനാ ഭാവനാ**തി ഹിതപ്പകാസനായ ഭാവനായ മയാ രചിതോ. അഥ വാ അഹം സുമതിനാ ഭിക്ഖുനാ അസമാനതോ മാനതോ ആയാചിതോ **യതോ** യസ്മാ, **തതോ** തസ്മാ.

൧൪൦൩. **തിവിധാ ബ്യപ്പഥാനഞ്ഹി ഗതിയോ**തി ബ്യപ്പഥാനം വചനാനം അത്ഥഗന്ഥയുത്തിവസേന തിവിധാ ഗതിയോ.

൧൪൦൪. **നികായന്തരലദ്ധീഹീ**തി അഞ്ഞസ്മിം നികായേ ലദ്ധീഹി. **വാചനാമഗ്ഗനിസ്സിതോ**തി വചനപ്പബന്ധനിസ്സിതോ.

൧൪൧൦. **അസംകിണ്ണകുലാകുലേ**തി അസമ്മിസ്സകുലേഹി ആകിണ്ണേ. **സുപസന്നസിതോദകേ**തി മധുരസീതോദകേ.

൧൪൧൧. **സങ്കടേ**തി സമ്ബാധേ.

൫൮൬. കേലാസസിഖരാകാരപാസാദപടിമണ്ഡിതേതി രജതപബ്ബതമത്ഥകനിഭേഹി പാസാദേഹി അലങ്കതേ.

൫൮൭. വിവിധാകാരചാരുപാകാരഗോപുരേതി വിവിധസണ്ഠാനമനുഞ്ഞപാകാരദ്വാരകോട്ഠകേ.

൫൮൮. സല്ലേഖാതി സല്ലേഖവുത്തി. **സാഖല്യേതി** സഖിലഭാവേ. **സതാതി** സതിസമ്പന്നേന.

൫൮൯. വസ്സവലാഹകാ ദേവാതി വസ്സവലാഹകഭൂതാ ദേവാ അമരാ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അഭിധമ്മാവതാരപുരാണടീകാ നിട്ഠിതാ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മാവതാര-അഭിനവടീകാ

(പഠമോ ഭാഗോ)

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

(ക) വിസുദ്ധകരുണാഞാണം , ബുദ്ധം സമ്ബുദ്ധപൂജിതം;
ധമ്മം സദ്ധമ്മസമ്ഭൂതം, വന്ദേ സംഘം നിരങ്ഗണം.

(ഖ) **സാരിപുത്തം** മഹാഥേരം, പരിയത്തിവിസാരദം;
നമാമി സന്തവുത്തിം മേ, ഗുരും ഗാരവഭാജനം.

(ഗ) വന്ദന്തേന മയാ ഏവം,
യാ ലദ്ധാ പുഞ്ഞസമ്പദാ;
ഹിത്വാ തസ്സാനുഭാവേന,
അന്തരായേ അസേസതോ.

(ഘ) മഹാവിഹാരവാസീനം , ഥേരാനം ഥിരസീലിനം;
വംസാലങ്കാരഭൂതേന, ഭൂതാനുഗ്ഗഹകാരിനാ.

(ങ) ഥേരേന **ബുദ്ധദത്തേന,** രചിതം യം മനോരമം;
പിടകേ അഭിധമ്മസ്മിം, ഓതാരുപായഭാവതോ.

(ച) **അഭിധമ്മാവതാരോതി**, ലദ്ധനാമേന വിസ്സുതം;
നാനാനിപുണഗമ്ഭീരനയം പകരണുത്തമം.

(ഛ) അത്ഥസംവണ്ണനം തസ്സ, ആരഭിസ്സം യഥാബലം;
പാമോജ്ജജനനത്ഥായ, ആഭിധമ്മികഭിക്ഖുനന്തി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

ഏ. പരമനിപുണവിചിത്തനയസമന്നാഗതം സകസമയസമയന്തരഗഹനവിഗ്ഗാഹണസമത്ഥം സുവിമലവിപുലപഞ്ഞാവേയ്യത്തിയജനനം പകരണമിദമാരഭന്തോയമാചരിയോ പഠമം താവ രതനത്തയപ്പണാമകരണേന അന്തരായനിവാരണഞ്ചേവ പഞ്ഞാപാടവഞ്ച പത്ഥേതി. രതനത്തയപ്പണാമോ ഹി അത്ഥതോ പണാമകിരിയാഭിനിപ്ഫാദികാ കുസലചേതനാ. സാ ച വന്ദനേയ്യവന്ദകാനം ഖേത്തജ്ഝാസയസമ്പദാഹി ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഭൂതാ യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തകസ്സ കമ്മസ്സ അനുബലപ്പദാനവസേന തന്നിബ്ബത്തിതവിപാകസന്തതിയാ അന്തരായകരാനി ഉപപീളകഉപച്ഛേദകകമ്മാനി പടിബാഹിത്വാ തന്നിദാനാനം യഥാധിപ്പേതസിദ്ധിവിബന്ധകാനം രോഗാദിഅന്തരായാനമപ്പവത്തിം സാധേതി, രാഗാദിമലവിക്ഖാലനേന ച ചിത്തസന്താനം പരിസോധേത്വാ തന്നിസ്സിതായ പഞ്ഞായ യഥാധിപ്പേതസിദ്ധിസമ്പാദകം തിക്ഖവിസദഭാവമാവഹതി. കിഞ്ചി ആചിണ്ണമേതം പണ്ഡിതാനം, യദിദം ഗന്ഥസമാരമ്ഭേ രതനത്തയപ്പണാമകരണം, തസ്മാ സപ്പുരിസാചാരാനുരക്ഖണത്ഥഞ്ച ആദിമ്ഹി രതനത്തയവന്ദനാ ആരദ്ധാതി ഏവമാദിനാ അഞ്ഞാനിപി ബഹൂനി പയോജനാനി നിദ്ധാരേതബ്ബാനി. താനി പന തത്ഥ തത്ഥ ബഹുധാ വിത്ഥാരിതാനീതി തം പപഞ്ചപരിസ്സമം ഠപേത്വാ യഥാനുപ്പത്തമേവ താവ വണ്ണയിസ്സാമ.

ഏത്ഥ ച രതനത്തയപ്പണാമം കത്തുകാമോ തഥാഗതമൂലകത്താ സേസരതനാനം പഠമം താവ തഥാഗതസ്സ ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമം പണാമമാരഭന്തോ ആഹ **"അനന്തകരുണാപഞ്ഞ"**ന്തിആദി. ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമേന ഹി പണാമേന സത്ഥു ഗുണാതിസയയോഗോ, തതോ ചസ്സ അനുത്തരവന്ദനീയഭാവോ, തേന ച അത്തനോ വന്ദനായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവോ, ഖേത്തങ്ഗതായ ച വന്ദനായ യഥാധിപ്പേതനിപ്ഫത്തിയാ ഹേതുഭാവോ ച ദസ്സിതോ ഹോതി.

തത്ഥ **വന്ദിത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. തസ്സ പന ഓസാനഗാഥായം "പവക്ഖാമീ"തി ഇമിനാ അപരകാലകിരിയാവചനേന സഹ സമ്ബന്ധോ. **ബുദ്ധ**ന്തി വന്ദനകിരിയായ കമ്മനിദ്ദേസോ. **"അനന്തകരുണാപഞ്ഞ"**ന്തിആദികം പന തബ്ബിസേസനം. തത്ഥ കിരതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി അപനേതീതി അത്ഥോ. കിരീയതി ദുക്ഖിതേസു പസാരീയതീതി വാ കരുണാ. അഥ വാ കരോതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം കമ്പനം ഹദയഖേദം ജനയതീതി അത്ഥോ. കിണാതീതി വാ കരുണാ, പരസ്സ ദുക്ഖം പച്ചയവേകല്ലകരണതോ ഹിംസതീതി അത്ഥോ. പജാനാതീതി പഞ്ഞാ, യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. കരുണാ ച പഞ്ഞാ ച കരുണാപഞ്ഞാ, നത്ഥി ഏതാസം അന്തോതി അനന്താ, അനന്താ കരുണാപഞ്ഞാ ഏതസ്സാതി അനന്തകരുണാപഞ്ഞോ, തം **അനന്തകരുണാപഞ്ഞം**.

ഏത്ഥ ച ഉപ്പാദവയന്തതാവസേന ചേവ സന്തതിപരിയോസാനവസേന ച സതിപി ഭഗവതോ കരുണാപഞ്ഞാനം സപരിയന്തഭാവേ അനന്താരമ്മണേസു പവത്തനതോ അനന്തതാ വേദിതബ്ബാ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഹി സബ്ബസത്താനം ദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്താ അനഞ്ഞസാധാരണാ മഹാകരുണാ കഞ്ചി സത്തം അവജ്ജേത്വാ സബ്ബേസു സത്തേസു നിരവസേസേന പവത്തതി, തഥാ സബ്ബധമ്മസഭാവബോധനസമത്ഥാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസങ്ഖാതാ പഞ്ഞാപി സകലഞേയ്യധമ്മേസു അനവസേസതോ പവത്തതി, തസ്മാ അനന്താരമ്മണപ്പവത്തകരുണാഞാണവന്തതായ അനന്തകരുണാപഞ്ഞോ ഭഗവാ. കരുണാപഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി. തഥാ ഹി കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ സകലലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാതി.

അപിച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം. മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥായ കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരസമ്മാസമ്ബോധിയാ അധിഗമേന സകലബുദ്ധഗുണേ പടിലഭി. ഇതി സകലബുദ്ധഗുണാനം തന്നിദാനഭാവതോ കരുണാ സബ്ബബുദ്ധഗുണാനമാദി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനസ്സ പന മഗ്ഗഞാണസ്സ പടിലഭനതോ ഉത്തരികരണീയാഭാവതോ പഞ്ഞാ പരിയോസാനം. ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന ച സകലബുദ്ധഗുണാ നയതോ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. നയഗ്ഗാഹോ ഏവ ഹി സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, ഇതരഥാ താദിസസ്സ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസ്സപി വചനപഥാതീതം തഥാഗതഗുണം അനുപദം വണ്ണേന്തോ കോ നാമ പരിയോസാനമാഹരിതും സക്കുണേയ്യാതി.

ഏവം കരുണാപഞ്ഞാമുഖേന സങ്ഖേപതോ സകലബുദ്ധഗുണേഹി ഭഗവന്തം ഥോമേത്വാപി പുന അത്തനോ ബുദ്ധഗുണസംകിത്തനേ അതിത്താഭാവേന ചേവ പരേസഞ്ച പസാദബാഹുല്ലജനനത്ഥം തദന്തോഗധേപി വിസിട്ഠഗുണേ പധാനഭാവേന നീഹരിത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തഥാഗത"**ന്തിആദി. തത്ഥ **"തഥാഗത"**ന്തി തഥാ ആഗതതാദീഹി അട്ഠഹി കാരണേഹി തഥാഗതം. വുത്തഞ്ഹേതം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൧.൨ നിദാനകഥാ; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦) -

''അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ, തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ, തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ, തഥവാദിതായ തഥാഗതോ, തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ, അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ''തി.

''കഥം ഭഗവാ **തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ**? യഥാ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ആഗതാ, കിം വുത്തം ഹോതി? മനുസ്സത്താദിഅട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേന യേന അഭിനീഹാരേന തേ ഭഗവന്തോ ആഗതാ, തേനേവ ച അഭിനീഹാരേന അയമ്പി ഭഗവാ ആഗതോ, യഥാ ച തേ ഭഗവന്തോ സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ പഞ്ചമഹാപരിച്ചാഗാദീനി സമ്പാദേത്വാ ആഗതാ, യഥാ ച തേ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ ഭാവേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാ ആഗതാ, തഥാ അയമ്പി ഭഗവാ ആഗതോതി ഏവം താവ തഥാ ആഗതോ''തി തഥാഗതോ. (൧)

''കഥം **തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ**? യഥാ സമ്പതിജാതാ തേ ഭഗവന്തോ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതാ, യഥാ വാ തേ സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗേഹി തം തം അകുസലപക്ഖം വിധമിത്വാ ഗതാ, തഥാ അയമ്പി ഭഗവാ ഗതോ, ഏവം തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ. (൨)

''കഥം **തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ**? യസ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം യം സഭാവസരസലക്ഖണം തഥം അവിതഥം, തഞ്ചേസ തഥലക്ഖണം ആഗതോ യാഥാവതോ അധിഗതോ, തസ്മാ തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ ഗമനത്ഥാനം ബുജ്ഝനത്ഥസമ്ഭവതോ. തഥാ ഹി വദന്തി 'യേ ഗതിഅത്ഥാ, തേ ബുജ്ഝനത്ഥാ. യേ ബുജ്ഝനത്ഥാ, തേ ഗതിഅത്ഥാ'തി. (൩)

''കഥം **തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ**? യസ്മാ 'ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേത'ന്തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) 'അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജാപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ'തിആദിവചനതോ ച തഥധമ്മസങ്ഖാതേ സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദേ യാഥാവതോ ആഗതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാ തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ. (൪)

“കഥം **തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ**? യസ്മാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ചക്ഖുദ്വാരഗ്ഗഹിതേ ആരമ്മണേ അവിപരീതമേവ പസ്സതി ജാനാതി, ഞത്വാ ച പനേവം ‘കതമം തം രൂപായതനം, യം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായാ’തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൧൬ ആദയോ) തഥമേസ അവിപരീതം വിഭജതി ദസ്സേതി, തസ്മാ തഥം ആഗച്ഛതി പസ്സതി ജാനാതി, തം വാ ആഗമയതി ദസ്സേതീതി തഥാഗതോതി ഏവം തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ. (൬)

“കഥം **തഥവാദിതായ തഥാഗതോ**? യസ്മാ ഏസ അഭിസമ്ബോധിതോ യാവ പരിനിബ്ബാനാ രാഗമദാദിനിമ്മഥനവസേന ഏകസദിസമേവ ധമ്മം തഥം അവിതഥം ഭാസതി, തസ്മാ തഥം ഗദതി, തഥോ അവിപരീതോ ആഗദോവചനമേതസ്സാതി വാ ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ തഥാഗതോതി വുത്തോതി ഏവം തഥവാദിതായ തഥാഗതോ. (൭)

“കഥം **തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ**? ഭഗവാ ഹി ‘യഥാ വാദീ തഥാ കാരീ’തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩; ചൂളനി॰ പോസാലമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) വചനതോ അത്തനോ വാചായ അനുരൂപമേവ കരോതി, തസ്മാ യഥാ വാചാ, തഥാ കായോപി ഗതോ പവത്തോ ഇമസ്സാതി തഥാഗതോതി ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ. (൮)

“കഥം **അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ**? യസ്മാ പനേസ അനുപമായ സകലലോകിയലോകുത്തരഗുണസമ്പദായ സമന്നാഗതത്താ സദേവകം ലോകം അഭിഭുയ്യ പവത്തതി, തസ്മാ അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോതി വുച്ചതീ”തി.

തത്രേവം പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ - അഗദോ വിയാതി അഗദോ, ദേസനാവിലാസോ ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയോ ച. തേന ഹേസ മഹാനുഭാവോ ഭിസക്കോ വിയ ദിബ്ബാഗദേന സപ്പേ സബ്ബപരപ്പവാദിനോ, സദേവകഞ്ച ലോകം അഭിഭവതി. ഇതി സബ്ബലോകാഭിഭവനേ തഥോ അവിപരീതോ യഥാവുത്തോ അഗദോ ഏതസ്സാതി ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ തഥാഗതോതി വുച്ചതീതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന ദീഘാഗമസംവണ്ണനാദീസു ഗഹേതബ്ബോ. ആഹ ചേത്ഥ -

“യഥേവ ലോകമ്ഹി വിപസ്സിആദയോ,
സബ്ബഞ്ഞുഭാവം മുനയോ ഇധാഗതാ;
തഥാ അയം സക്യമുനീപി ആഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി തേന ചക്ഖുമാ. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൧.൨ നിദാനകഥാ);

“പഹായ കാമാദിമലേ യഥാ ഗതാ,
സമാധിഞാണേഹി വിപസ്സിആദയോ;
മഹേസിനോ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
തഥാ ഗതോ തേന **തഥാഗതോ** മതോ.

“തഥഞ്ച ധാത്വായതനാദിലക്ഖണം,
സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോയമാഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.

“തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;
അനഞ്ഞനേയ്യേന യതോ വിഭാവിതാ,
യാഥാവതോ തേന ജിനോ **തഥാഗതോ**.

“അനന്തഭേദാസുപി ലോകധാതുസു,

ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
വിചിത്തഭേദേ തഥമേവ ദസ്സനം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ.

“യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
കരോതി വാചായനുലോമമത്തനോ;
ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യിരീയതി,
തഥാഗതോ തേനപി ലോകനായകോ”തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭);

കേനചി ഗുണേന അത്തനോ വിസിട്ഠസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ നത്ഥി ഏതസ്സ ഉത്തരോതി അനുത്തരോ. ഭഗവതോ ഹി അവീചിതോ പട്ഠായ യാവ ഭവഗ്ഗം തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ന കോചി കേനചി ഗുണേന സമസമോപി അത്ഥി, കുതോ പന ഉത്തരിതരോ. യഥാഹ -

“രൂപേ സീലേ സമാധിമ്ഹി, പഞ്ഞായ ച അസാദിസോ;
വിമുത്തിയാ സമസമോ, ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ”തി.

വിന്ദിത്വാതി തീഹി വന്ദനാഹി തന്നിന്നതാദിവസേന നമസ്സിത്വാ. കായവചീമനോദ്വാരവസേന ഹി തിസ്സോ വന്ദനാ. യഥാഹ “തിസ്സോ ഇമാ, ഭിക്ഖവേ, വന്ദനാ കായേന വന്ദതി, വചസാ വന്ദതി, മനസാ വന്ദതീ”തി. തത്ഥ ബുദ്ധാദിഗുണാരമ്മണാ കാമാവചരകുസലകിരിയാനമഞ്ഞതരാ ചേതനാ കായവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേത്വാ കായദ്വാരപ്പവത്തിവസേന ഉപ്പന്നാ **കായവന്ദനാ**തി വുച്ചതി, സായേവ വചീവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേത്വാ വചീദ്വാരപ്പവത്തിവസേന ഉപ്പന്നാ **വചീവന്ദനാ**തി, ഉഭയവിഞ്ഞത്തിയോ പന അസമുട്ഠാപേത്വാ കേവലം മനോദ്വാരപ്പവത്തിവസേന ഉപ്പന്നാ **മനോവന്ദനാ**തി. **സിരസാ**തി ഉത്തമങ്ഗേന കരണഭൂതേന. അബുജ്ഝി, ബോധേതീതി വാ **ബുദ്ധോ**. അയഞ്ഹി ചതുസച്ചധമ്മേ സയമ്പി അബുജ്ഝി, പരേപി ബോധേതി , തസ്മാ ബുജ്ഝനബോധനട്ഠേന “ബുദ്ധോ”തി വുച്ചതി. യഥാഹ “ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ”തി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨). അഥ വാ ബുധ-സദ്ദസ്സ ജാഗരണവികസനത്ഥേസുപി പവത്തനതോ അബുജ്ഝി സവാസനസമ്മോഹനിദ്ദായ അച്ചന്തം വിഗതോ, ബുദ്ധിയാ വികസിതവാതി വാ **ബുദ്ധോ**. ഭഗവാ ഹി വത്ഥുസഭാവദസ്സനവിബന്ധികായ അവിജ്ജാസങ്ഖാതായ നിദ്ദായ അരിയമഗ്ഗഞാണേന സഹ വാസനായ സമുച്ഛിന്നത്താ തതോ അച്ചന്തം വിഗതോ. പരമരുചിരസിരിസോഭഗ്ഗസമാഗമേന വികസിതമിവ പദുമം അപരിമിതഗുണഗണാലങ്കതസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമാഗമേന വികസിതോ വികാസമനുപ്പത്തോ, തസ്മാ ജാഗരണവികസനത്ഥവസേനപി “ബുദ്ധോ”തി വുച്ചതി.

ഏത്താവതാ ച ദ്വീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ കതാ ഹോതി അത്തഹിതസമ്പത്തിതോ, പരഹിതപടിപത്തിതോ ച. താസു അത്തഹിതസമ്പത്തി അനാവരണഞാണാധിഗമോ സവാസനസകലസംകിലേസാനമച്ചന്തപ്പഹാനം അനുപാദിസേസനിബ്ബാനാധിഗമോ ച, പരഹിതപടിപത്തി പന ആസയപ്പയോഗവസേന ദുവിധം പരഹിതസമീഹനം. തത്ഥ ധമ്മദേസനായ അഭാജനേസു ദേവദത്താദീസു വിരോധിസത്തേസുപി നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയതാ അപരിപാകഗതിന്ദ്രിയാനം ഇന്ദ്രിയപരിപാകകാലാഗമനഞ്ച **ആസയോ** നാമ. തദഞ്ഞസത്താനം പന ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ യാനത്തയമുഖേന സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനാ **പയോഗോ** നാമ. ദുവിധാസു പനേതാസു പരഹിതപടിപത്തീസു, തിവിധാസു ച അത്തഹിതസമ്പത്തീസു അനന്തകരുണാ-വചനേന, തഥാ ആഗതട്ഠേന ച തഥാഗത-സദ്ദേന ആസയവസേന പരഹിതപടിപത്തി ദസ്സിതാ, ബോധനട്ഠേന ബുദ്ധ-സദ്ദേന, തഥദസ്സനട്ഠേന ച തഥാഗതട്ഠേന ച തഥാഗതസദ്ദേന പയോഗവസേന, അനന്തപഞ്ഞാ-വചനേന, ഞാണഗതിദീപകേന തഥാഗത-സദ്ദേന, ബുജ്ഝനജാഗരണവികസനട്ഠേന ച ബുദ്ധ-സദ്ദേന

തിവിധാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, അനുത്തരവചനേന ച അത്തഹിതപരഹിതസമ്പത്തി പകാസിതാതി വേദിതബ്ബാ.

അപിച ഹേതുഫലസത്തൂപകാരസമ്പദാവസേന തീഹാകാരേഹിപി ഭഗവതോ ഥോമനാ പവത്തതീതി തംവസേനപേത്ഥ ഥോമനാ ദട്ഠബ്ബാ. തത്ഥ **ഹേതുസമ്പദാ** നാമ മഹാകരുണാസമായോഗോ, ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണഞ്ച തമ്മൂലകത്താ സകലബുദ്ധഗുണാനം. **ഫലസമ്പദാ** പന ചതുബ്ബിധാ ഞാണസമ്പദാ, പഹാനസമ്പദാ, ആനുഭാവസമ്പദാ, രൂപകായസമ്പദാ ചാതി. താസു സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനം മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തമ്മൂലകാനി ച ദസബലാദിഞാണാനി **ഞാണസമ്പദാ** നാമ. അഗ്ഗമഗ്ഗഭാവനായ സബ്ബകിലേസാനം സഹ വാസനാഹി അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനം **പഹാനസമ്പദാ**. അചിന്തേയ്യാപരിമിതാനം സബ്ബലോകഹിതാനം നിപ്ഫാദനേ, സദേവകലോകാഭിഭവനേ ച ആധിപച്ചം **ആനുഭാവസമ്പദാ**. സകലലോകനയനാഭിസേകഭൂതാ പന ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതാ അത്തഭാവസമ്പത്തി **രൂപകായസമ്പദാ** നാമ. **സത്തൂപകാരോ** ഹേട്ഠാ വുത്തപരഹിതപടിപത്തിവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഇമാസു പന അനന്തകരുണാ-വചനേന, തഥാ ആഗതട്ഠേന ച തഥാഗത-സദ്ദേന ഹേതുസമ്പദാ ദസ്സിതാ. ഫലസമ്പദാസു ഞാണസമ്പദാ ചേവ പഹാനസമ്പദാ ച അനന്തപഞ്ഞാ-വചനേന, അഭിസമയപരിദീപകേന തഥാഗതസദ്ദേന, ബുജ്ഝനജാഗരണവികസനട്ഠേന, ച ബുദ്ധ-സദ്ദേന ദസ്സിതാ, ആനുഭാവസമ്പദാപി അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗത-സദ്ദേന, അനുത്തര-വചനേന ച വിഭാവിതാ, രൂപകായസമ്പദാ പന രൂപഗ്ഗപ്പത്തിദീപകേന അനുത്തര-സദ്ദേന ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം ബുദ്ധരതനസ്സ ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമം പണാമം കത്വാ ഇദാനി സേസരതനാനമ്പി പണാമമാരഭന്തോ ആഹ **"ധമ്മം സാധുഗണമ്പി ചാ"**തി. ഭഗവതോ ഥോമനേന ച സ്വാക്ഖാതതാദയോ ധമ്മഗുണാ, സുപ്പടിപന്നതാദയോ സങ്ഘഗുണാ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി തപ്പഭവസ്സ അനഞ്ഞഥാഭാവതോതി ന തേസം വിസും ഥോമനാ കതാ. അധിഗതമഗ്ഗേ സച്ഛികതനിരോധേ പുഗ്ഗലേ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ ച അപായദുക്ഖേസു ചേവ വട്ടദുക്ഖേസു ച അപതമാനേ കത്വാ ധാരേതീതി **ധമ്മോ,** സോ ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം, ചതുന്നഞ്ച സാമഞ്ഞഫലാനം, നിബ്ബാനസ്സ, പരിയത്തിധമ്മസ്സ ച വസേന ദസവിധോ. വുത്തഞ്ഹേതം **ഛത്തവിമാനേ** -

"രാഗവിരാഗമനേജമസോകം,
ധമ്മമസങ്ഖതമപ്പടികൂലം;
മധുരമിമം പഗുണം സുവിഭത്തം,
ധമ്മമിമം സരണത്ഥമുപേഹീ"തി. (വി॰ വ॰ ൮൮൭);

ഏത്ഥ ഹി കാമരാഗാദിഭേദോ സബ്ബോപി രാഗോ വിരജ്ജതി ഏതേനാതി "രാഗവിരാഗോ"തി മഗ്ഗോ കഥിതോ. ഏജാസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ, അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണസ്സ ച സോകസ്സ തദുപ്പത്തിയം സബ്ബസോ പരിക്ഖീണത്താ "അനേജമസോക"ന്തി ഫലം കഥിതം. കേനചി പച്ചയേന അസങ്ഖതത്താ "ധമ്മമസങ്ഖത"ന്തി നിബ്ബാനം വുത്തം. അവിരോധദീപനതോ പന അത്ഥബ്യഞ്ജനസ്സ സമ്പന്നതായ, പകട്ഠഗുണവിഭാവനതോ സുട്ഠു വിഭജിതത്താ ച "അപ്പടികൂല"ന്തിആദിനാ സബ്ബോപി പരിയത്തിധമ്മോ കഥിതോ. തത്ഥ അരിയമഗ്ഗനിബ്ബാനാനി നിപ്പരിയായേനേവ അപായാദിതോ ധാരണതോ ധമ്മോ, ഫലപരിയത്തിയോ പന പരിയായേന. തഥാ ഹേത്ഥ ധാരണം നാമ അപായാദിനിബ്ബത്തകകിലേസവിദ്ധംസനം. ഇതി അരിയമഗ്ഗസ്സ കിലേസസമുച്ഛേദകതായ, നിബ്ബാനസ്സ ച ആലമ്ബണഭാവേന തസ്സ തദത്ഥസിദ്ധിഹേതുതായപി ഉഭിന്നമ്പി നിപ്പരിയായതോ ലബ്ഭതി. ഇതരേസു പന അരിയഫലസ്സ മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നകിലേസാനം പടിപസ്സദ്ധകിച്ചതായ, മഗ്ഗാനുകൂലപ്പവത്തിതോ പരിയത്തിധമ്മസ്സ ച തദധിഗമഹേതുതായാതി ഉഭിന്നമ്പി പരിയായതോവ ലബ്ഭതീതി.

അത്തഹിതപരഹിതം സാധേന്തീതി സാധൂ, തേസം ഗണോ സമുദായോതി സാധുഗണോ, സാധു ചായം ഗണോ ചാതി വാ സാധുഗണോ, സാധുനോ വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ആയത്തോ ഗണോ തസ്സ ഓരസപുത്തഭാവതോതി സാധുഗണോ. സോ പന ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗീനം, ചതുന്നഞ്ച ഫലസമങ്ഗീനം വസേന അട്ഠവിധോ അരിയസങ്ഘോ, തം **സാധുഗണം. പി**ചാതി നിപാതസമുദായോ, ഏകോ വാ നിപാതോ, തിണ്ണം രതനാനം വന്ദനകിരിയായ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. കേചി ''ഗണോ''തി ഇധ പകരണതോവ അരിയഗണപുഗ്ഗലോവ ലബ്ഭതീതി സാധൂതി ഭാവനപുംസകവസേന ''വന്ദിത്വാ''തി ഇമിനാ സഹ യോജേന്തി, തദാ പന **സാധൂ**തി ഭയലാഭാദിവിരഹേന സക്കച്ചം ആദരന്തി അത്ഥോ.

൨. ഏവം പകരണാരമ്ഭേ യഥാധിപ്പേതം രതനത്തയപ്പണാമം കത്വാ ഇദാനി യത്ഥ പാടവത്ഥായ ഇദം പകരണം പട്ഠപീയതി, തം സദ്ധിം ദേസകദേസപടിഗ്ഗാഹകസമ്പത്തീഹി വിഭാവേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **''പണ്ഡുകമ്ബലനാമായാ''**തിആദി. തത്ഥ ദേവരാജസ്സ പണ്ഡുകമ്ബലനാമായ സിലായ വിമലേ സീതലേ തലേ നിസിന്നോ അതുലവിക്കമോ ദേവദേവേഹി പൂജിതോ ദേവദേവോ ദേവപുരക്ഖതോ ദേവാനം ദേവലോകസ്മിം യം ധമ്മം ദേസേസീതി സമ്ബന്ധോ.

അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - പണ്ഡുകമ്ബലസരിക്ഖവണ്ണതായ ''പണ്ഡുകമ്ബല''ന്തി നാമം സമഞ്ഞാ ഏതിസ്സാതി **പണ്ഡുകമ്ബലനാമാ**. സാ ഹി സക്കസ്സ താദിസപുഞ്ഞാനുഭാവേന നിബ്ബത്താ പണ്ഡുകമ്ബലജയസുമനപുപ്ഫസമാനേന വണ്ണേന സബ്ബകാലം വിരോചതി , പമാണതോ പന സട്ഠിയോജനായാമാ, പഞ്ഞാസയോജനവിത്ഥാരാ, പന്നരസയോജനുബ്ബേധാ ച ഹോതി. **സിലായാ**തി അവയവസമ്ബന്ധേ സാമിവചനം. തുലായ സമ്മിതോ തുല്യോ, ന തുല്യോ അതുല്യോ, അതുല്യോ വിക്കമോ ബലം ഏതസ്സാതി അതുല്യവിക്കമോ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഹി പരമപാരമിതാനുഭാവസംസിദ്ധേന ഹത്ഥിഗണനായ കോടിസഹസ്സഹത്ഥീനം, പുരിസഗണനായ ദസകോടിസഹസ്സപുരിസാനം ബലേഹി സമപ്പമാണേന കായബലേന, അപ്പമാണേന ച ഞാണബലേന ന കസ്സചി ദേവബ്രഹ്മാദീസു അഞ്ഞതരസ്സ ബലതുലനായ ഉപനേതബ്ബം അത്ഥി . അഥ വാ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ അതുല്യോ പരക്കമസങ്ഖാതോ അപരിമാണഗുണവിസേസാവഹേന അനഞ്ഞസാധാരണേന സമ്മപ്പധാനേന സമന്നാഗതത്താ വാ അതുല്യോ സമ്മപ്പധാനസങ്ഖാതോ വിക്കമോ ഇമസ്സാതി അതുല്യവിക്കമോ. ''അതുല്യവിക്കമോ''തി ച വത്തബ്ബേ ഗാഥാബന്ധവസേന യ-കാരലോപം കത്വാ **''അതുലവിക്കമോ''**തി വുത്തം. അഥ വാ സമ്മിതത്ഥേ അ-കാരപച്ചയസ്സാപി സമ്ഭവതോ അതുലോ വിക്കമോ അസ്സാതി **''അതുലവിക്കമോ''**തി വുത്തം.

ദിബ്ബന്തീതി ദേവാ, പഞ്ചകാമഗുണാദീഹി കീളന്തി, തേസു വാ വിഹരന്തി, വിജയസമത്ഥതായോഗേന ബാഹിരബ്ഭന്തരികേ പച്ചത്ഥികേ വിജേതും ഇച്ഛന്തി, ഇസ്സരിയധനാദിസക്കാരദാനഗ്ഗഹണം, തംതംഅത്ഥാനുസാസനഞ്ച കരോന്താ വോഹരന്തി, പുഞ്ഞഞാണാനുഭാവപ്പത്തായ ജുതിയാ ജോതേന്തി, യഥാധിപ്പേതഞ്ച വിസയം അപ്പടിഘാതേന ഗച്ഛന്തി, യഥിച്ഛിതനിപ്ഫാദനേ ച സക്കോന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ ദേവനീയാ തംതംബ്യസനനിത്ഥരണത്ഥികേഹി ''സരണം പരായണ''ന്തി ഗമനീയാ, അഭിത്ഥവനീയാ സോഭാവിസേസയോഗേന കമനീയാതി വാ ദേവാ, തേ തിവിധാ - സമ്മുതിദേവാ ഉപപത്തിദേവാ വിസുദ്ധിദേവാതി. തത്ഥ **സമ്മുതിദേവാ** നാമ മഹാസമ്മതാദയോ ഖത്തിയാ. **ഉപപത്തിദേവാ** നാമ ചാതുമഹാരാജികേ ഉപാദായ തദുത്തരിദേവാ. **വിസുദ്ധിദേവാ** നാമ ഖീണാസവാ. ഇധ പന ഉപപത്തിദേവാ ദട്ഠബ്ബാ. നോ ച ഖോ തേപി അവിസേസേന, ഠപേത്വാ പന യാമാദികേ ചാതുമഹാരാജികതാവതിംസവാസിനോവ അധിപ്പേതാ. തേസം ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി രഞ്ജനതോ രാജാ, ദേവാനം രാജാ ഇസ്സരോ ദേവരാജാ, തസ്സ **ദേവരാജസ്സ,** ''സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ''തി അധിപ്പായോ. **ന** ഹി അഞ്ഞേസം ദേവലോകേസു നിസിന്നോ ഭഗവാ അഭിധമ്മപിടകം ദേസേസീതി.

ന. യന്തി അനിയമനിദ്ദേസോ, തസ്സ പന "തഥാ"തി ഇമിനാ നിയമനം വേദിതബ്ബം. യഥാവുത്താനം തിണ്ണമ്പി ദേവാനം ഉത്തമോ ദേവോ തേഹി സബ്ബേഹി അധികതരം കീളനാദിയോഗതോതി **ദേവദേവോ,** ഭഗവാ. സോ ഹി നിരതിസയായ അഭിഞ്ഞാകീളായ ഉത്തമേഹി ദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയവിഹാരേഹി സപരസന്താനസിദ്ധായ പഞ്ചവിധമാരവിജയിച്ഛാനിബ്ബത്തിയാ ചിത്തിസ്സരിയസത്തധനാദിസമ്മാപടിപത്തിഅവേച്ചപ്പസാദസക്കാരദാനഗ്ഗഹണസങ്ഖാതേന, യഥാപരാധയഥാനുലോമയഥാധമ്മാനുസാസനസങ്ഖാതേന ച വോഹാരാതിസയേന പരമായ പഞ്ഞായ ച സരീരപ്പഭാസങ്ഖാതായ ജുതിയാ അനുപമായ ഞാണസരീരഗതിയാ മാരവിജയസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപരഹിതനിപ്ഫാദനേസു അപ്പടിഹതായ സത്തിയാ ച സമന്നാഗതത്താ സദേവകേന വാ ലോകേന "സരണ"ന്തി ഗമനീയതോ, അഭിത്ഥവനീയതോ, ഭത്തിവസേന കമനീയതോ ച സബ്ബേ തേ ദേവേ തേഹി തേഹി ഗുണേഹി അഭിഭുയ്യ ഠിതോതി സബ്ബദേവേഹി പൂജനീയതരോ ദേവോ , വിസുദ്ധിദേവഭാവസങ്ഖാതസ്സ വാ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാലങ്കാരസ്സ അധിഗതത്താ അഞ്ഞേസഞ്ച ദേവാനം അതിസയേന ദേവോതി **ദേവദേവോ. ദേവാന**ന്തി തദാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം ദസസഹസ്സചക്കവാളാധിവാസീനം മാതുദേവപുത്തപ്പമുഖാനം ഉപപത്തിദേവാനം. വിസുദ്ധിദേവാനമ്പേത്ഥ ഗഹണന്തി വദന്തി. തേ പന ഉപപത്തിദേവേസ്വേവ സങ്ഗഹിതാ മനുസ്സഅരഹന്താനം തത്ഥ അഭാവതോ . **ദേവദേവേഹീ**തി വിസുദ്ധിദേവേഹി. വിസുദ്ധിദേവാ ഹി വുത്തനയേന ഇതരദേവേഹി സാതിസയം കീളനാദിയോഗതോ ഇധ "ദേവദേവാ"തി അധിപ്പേതാ, തേഹി. **പൂജിതോ**തി പൂജിതബ്ബോ, പൂജിതും അരഹോതി അത്ഥോ. ഏതേന വിസുദ്ധിദേവേസുപി ഭഗവതോ അഗ്ഗപുഗ്ഗലതം ദീപേതി. **ദേസേസീ**തി മധുരകരവീകസദ്ദസദിസം ബ്രഹ്മസ്സരം നിച്ഛാരേന്തോ പകാസേസി. **ദേവലോകസ്മി**ന്തി താവതിംസദേവലോകേ. സഭാവസാമഞ്ഞലക്ഖണം ധാരേതീതി ധമ്മോ, കുസലാദിഭേദോ അഭിധമ്മോ, ഇധ പന തപ്പകാസകം അഭിധമ്മപിടകം **"ധമ്മ"**ന്തി വുത്തം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "പിടകുത്തമേ"തി. **ദേവപുരക്ഖതോ**തി ദസസഹസ്സചക്കവാളവാസിദിബ്ബബ്രഹ്മേഹി പുരക്ഖതോ, പരിവാരിതോതി അത്ഥോ.

നനു ച "ദേവാന"ന്തി വചനേനേവ ദേവപുരക്ഖതഭാവോ സിദ്ധോതി കിം "ദേവപുരക്ഖതോ"തി വചനേന? നായം ദോസോ. ഭഗവാ ഹി കദാചി ചൂളപന്ഥകത്ഥേരാദീനം വിയ പരമ്മുഖേപി നിസീദിത്വാ ഓഭാസം വിസ്സജ്ജേത്വാ സത്താനം സമ്മുഖേ നിസിന്നം വിയ ദസ്സേന്തോ ധമ്മം ദേസേതി, കദാചിപി പാരായനികബ്രാഹ്മണാദീനം വിയ സമ്മുഖേപി നിസീദിത്വാ അഞ്ഞേഹി ച പരിവുതോ അഞ്ഞേസമ്പി ധമ്മം ദേസേതി, ഇധ പന ന തഥാ, ദേവേഹിയേവ പരിവുതോ ദേവാനം ദേസേതീതി ദസ്സനത്ഥം "ദേവപുരക്ഖതോ"തിപി വത്തബ്ബമേവാതി.

ർ. ഏവമേതസ്മിം പകരണേ ഗാരവജനനത്ഥം തേന സമ്പാദേതബ്ബപാടവവിസയം അഭിധമ്മപിടകം ദേസകാദിസമ്പത്തീഹി സഹ വിഭാവേത്വാ ഇദാനി യഥാധിപ്പേതപകരണാരമ്ഭപയോജനാഭിധാനാഭിധേയ്യസോതുജനസമുസ്സാഹനകരണപ്പകാരാനി ച വിഭാവേതും **"തത്ഥാഹ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ "പാടവത്ഥായാ"തി ഇമിനാ പകരണാരമ്ഭപയോജനം വുത്തം. "അഭിധമ്മാവതാര"ന്തി ഇമിനാ അഭിധാനാഭിധേയ്യാനി. "മധുര"ന്തിആദീഹി പകരണം വിസേസേതി. "സമാസേനാ"തി ച ഇമിനാ സോതുജനസമുസ്സാഹനകരണപ്പകാരാനീതി ദട്ഠബ്ബം. "അഹ"ന്തി കത്തുഭൂതം അത്താനം നിദ്ദിസതി. തഥാ ഹി യോ പരോ ന ഹോതി, സോ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതോ അത്താ "അഹ"ന്തി വുച്ചതി.

പടുനോ ഭാവോ പാടവം, തംയേവ അത്ഥോ പയോജനട്ഠേനാതി **പാടവത്ഥോ,** തദത്ഥായ. തം സന്ധായ വിവിധനയഗ്ഗഹണസമത്ഥസ്സ സുതമയഞാണസ്സ ഉപ്പാദനത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖന്തി, ഭിന്ദന്തി വാ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേതി **ഭിക്ഖൂ,** തേസം. പിടകഞ്ച തം ഉത്തമഞ്ചാതി പിടകുത്തമം, തസ്മിം **പിടകുത്തമേ,** അഭിധമ്മപിടകേതി അധിപ്പായോ. തഞ്ഹി പരിയത്തിഭാജനത്ഥതോ പിടകം, തീസു പിടകേസു വിസിട്ഠഭാവതോ ഉത്തമഞ്ചാതി പിടകുത്തമം. തത്ഥ

പരിയത്തിഭാജനത്ഥതോതി പരിയത്തിഅത്ഥേന ചേവ ഭാജനത്ഥേന ച. തഥാ ഹി ''മാ പിടകസമ്പദാനേനാ''തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൬൬) പരിയത്തി പിടകന്തി വുച്ചതി. ''അഥ പുരിസോ ആഗച്ഛേയ്യ കുദാലപിടക''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; അം॰ നി॰ ൩.൭൦) യം കിഞ്ചി ഭാജനമ്പി. തസ്മാ ഇദമ്പി പരിയാപുണിതബ്ബട്ഠേന പരിയത്തി, അഭിധമ്മത്ഥാനമാധാരണത്ഥേന ഭാജനഞ്ചാതി പരിയത്തിഭാജനത്ഥതോ പിടകന്തി വുച്ചതി. തേനേവാഹു -

> ''പിടകം പിടകത്ഥവിദൂ,
> പരിയത്തിബ്ഭാജനത്ഥതോ ആഹു;
> തേന സമോധാനേത്വാ,
> തയോപി വിനയാദയോ ഞേയ്യാ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ);

വിസിട്ഠഭാവോ പനസ്സ ലോകവോഹാരമതിക്കമ്മ യഥാസഭാവവസേന ദേസനതോ, വിസിട്ഠധമ്മക്ഖന്ധവിഭാവനതോ ച വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ഹി ''സത്തോ പുഗ്ഗലോ ഭിക്ഖൂ''തിആദികം ലോകവോഹാരമതിക്കമ്മ ''ഖന്ധധാതുആയതന''ന്തിആദിനാ യഥാധമ്മവസേനേവ ബാഹുല്ലദേസനാ പവത്താ, ന ഇതരേസു വിയ യഥാവുത്തവോഹാരവസേന, യതോ ഇദം യഥാധമ്മസാസനന്തി വുച്ചതി. സബ്ബസങ്ഖതധമ്മവിസിട്ഠോ ചേത്ഥ പഞ്ചക്ഖന്ധോ വിസേസതോ വിഭാവിതോ, തസ്മാ തിണ്ണമ്പി പിടകാനം ബുദ്ധവചനഭാവേപി യഥാസഭാവാനതിക്കമദേസനാദിതോ ഇദമേവ തീസു പിടകേസു വിസിട്ഠന്തി യുത്തം. അപിച ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസഭാവതോ ചസ്സ വിസിട്ഠഭാവോ വേദിതബ്ബോ. അഭിധമ്മേ ഹി നിപ്പദേസതോ ഖന്ധായതനാദിധമ്മാനം വിഭത്തത്താ ഇതരദ്വയതോ അതിരേകതരാ, വിസിട്ഠാ ച പാളി ഹോതി, തസ്മാ അതിരേകസ്സ, വിസിട്ഠസ്സ ച പാളിധമ്മസ്സ വസേന ഇദമേവ തീസു പിടകേസു ഉത്തമന്തി വത്തും വട്ടതി. യഥാവുത്തവിസിട്ഠഭാവയോഗതോയേവ ചേതം ''അഭിധമ്മപിടക''ന്തി വുച്ചതി അഭി-സദ്ദസ്സ വിസിട്ഠഭാവജോതനതോ . അപിച വുഡ്ഢിമന്താദിധമ്മാനം ഏത്ഥ വുത്തത്താ ചേതം അഭിധമ്മപിടകം. യഥാഹു പോരാണാ -

> ''യം ഏത്ഥ വുഡ്ഢിമന്തോ, സലക്ഖണാ പൂജിതാ പരിച്ഛിന്നാ;
> വുത്താധികാ ച ധമ്മാ, അഭിധമ്മോ തേന അക്ഖാതോ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ);

തഥാ ഹേത്ഥ ''രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതി, മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൬൦ ആദയോ) വുഡ്ഢിമന്തോപി ധമ്മാ വുത്താ, ''രൂപാരമ്മണം വാ സദ്ദാരമ്മണം വാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧) നയേന ആരമ്മണാദീഹി ലക്ഖിതബ്ബത്താ സലക്ഖണാപി ''സേക്ഖാ ധമ്മാ അസേക്ഖാ ധമ്മാ, ലോകുത്തരാ ധമ്മാ''തിആദിനാ നയേന പൂജിതാ പൂജാരഹാപി ''ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതീ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧) നയേന സഭാവപരിച്ഛിന്നത്താ പരിച്ഛിന്നാപി ''മഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ അപ്പമാണാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൨, ദുകമാതികാ ൻൻ), അനുത്തരാ ധമ്മാ''തിആദിനാ നയേന അധികാ വിസിട്ഠാപി ധമ്മാ വുത്താ, തസ്മാ അഭി-സദ്ദസ്സ വുഡ്ഢിആദിഅത്ഥേസുപി പവത്തനതോ ''വുഡ്ഢിമന്തോ ധമ്മാ ഏത്ഥാ''തിആദിനാ നിബ്ബചനേന ഇദം പിടകം ''അഭിധമ്മ''ന്തി വുച്ചതി. അഭിധമ്മം ഓതരന്തി അനേനാതി **അഭിധമ്മാവതാരം** നാമ പകരണം. ഇമിനാ പനസ്സ അത്ഥാനുഗതമഭിധാനം ദസ്സേതി. **തു**-സദ്ദോ പദപൂരണേ. ആചരിയേന ഹി ഗാഥാപദപൂരണത്ഥം യേഭുയ്യേന തത്ഥ തത്ഥ നിപാതാ വുച്ചന്തി. യത്ഥ പന നേസം പയോജനവിസേസോ ദിസ്സതി, തത്ഥേവ തമത്ഥം വക്ഖാമ. **മധുര**ന്തി നിപ്പരിയായതോ മധുര-സദ്ദോയം ജിവ്ഹാവിഞ്ഞേയ്യേ രസവിസേസേ വത്തതി, ഇധ പന ഇട്ഠഭാവസാമഞ്ഞേന അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പത്തി മധുരസദ്ദേന വുത്താ. ഭവതി ഹി

തംസദിസസ്സ തം-സദ്ദേനാഭിധാനം യഥാ "അഗ്ഗിമാണവോ"തി. തേന പന മധുരേന യോഗതോ ഇദമ്പി മധുരം യഥാ നീലഗുണയോഗതോ നീലുപ്പലന്തി. നിപുണഗമ്ഭീരായ ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ ചേവ അത്ഥസമ്പത്തിയാ ച അഭിധമ്മവിസയം മതിം വഡ്ഢേതീതി **മതിവഡ്ഢനം**. അഥ വാ ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ **"മധുര"**ന്തി വുത്തം, അത്ഥസമ്പത്തിയാ **"മതിവഡ്ഢന"**ന്തി.

൭. **താള**ന്തി കുഞ്ചികം, കുഞ്ചികാസദിസന്തി അത്ഥോ. മുയ്ഹന്തി തേനാതി മോഹോ, അവിജ്ജായേതം അധിവചനം, മോഹോയേവ അഭിധമ്മമഹാപുരം പവിസന്താനം പവേസനനിവാരണത്താ കവാടഭൂതോതി **മോഹകവാടം,** തസ്സ. വിഘാടേതി, വിഘാടീയതി അനേനാതി വാ **വിഘാടനം**. നനു ച അവിജ്ജാകവാടം പഞ്ഞായ ഉഗ്ഘാടീയതി. സാ ഹി തസ്സാ ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതാതി? സച്ചം, ഇദമ്പി തസ്സാ കാരണഭാവേന "മോഹകവാടവിഘാടനകര"ന്തി വുത്തം. കാരണകാരണമ്പി ഹി കാരണവസേന വുച്ചതി യഥാ "ചോരേഹി ഗാമോ ദഡ്ഢോ, തിണേഹി ഭത്തം സിദ്ധ"ന്തി.

൮. **സുദുത്തര**ന്തി ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധസങ്ഖാതചതുഗമ്ഭീരഭാവപടിസംയുത്തതായ മന്ദബുദ്ധീഹി തരിതും അസക്കുണേയ്യത്താ അതിദുത്തരം, തേനേവ ചേദം മഹോദധിസമാനത്താ **"മഹോദധീ"**തി വുത്തം. മഹണ്ണവോപി ഹി ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സഗമ്ഭീരോ ന സക്കാ അഞ്ഞത്ര സിനേരുപബ്ബതരാജതോ കേനചി പതിട്ഠം ലദ്ധും, ഏവമിദമ്പി ചതുഗമ്ഭീരതാപടിസംയുത്തം അഞ്ഞത്ര തഥാഗതാ ന കേനചി പതിട്ഠം ലദ്ധും സക്കാതി. **തരന്താന**ന്തി അത്ഥഗ്ഗഹണവസേന ഉത്തരിതുകാമാനം. ഏത്ഥ ച "തരംവാ"തി അധികാരവസേന വത്തബ്ബം, വക്ഖമാനം വാ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **തരന്താന**ന്തി പരതീരസമ്പാപുണനത്ഥം ഉത്തരന്താനം. **തരംവാ**തി ഉളുമ്പം വിയ, തംസമാനന്തി അത്ഥോ. മകരാ നാമ മച്ഛജാതികാ, തേസം ആകരോ നിവാസഭൂമീതി **മകരാകരോ,** തം.

൯. അഭിധമ്മേ നിയുത്താ **ആഭിധമ്മികാ,** തേസം. ഹത്ഥസാരം വിയാതി **ഹത്ഥസാരം**. യഥാ ഹി മനുസ്സാനം ബഹൂസു രതനാദീസു വിജ്ജമാനേസുപി ആപദാസു ച സുഖപരിഭോഗത്ഥം ഹത്ഥേ കയിരമാനം സാരരതനാദികം "ഹത്ഥസാര"ന്തി വുച്ചതി, ഏവമിദമ്പി സതിപി മഹന്തേ അഭിധമ്മപിടകേ തസ്സ സബ്ബസോ വിത്ഥിണ്ണതായ പരിഹരിതും അസക്കുണേയ്യത്താ തദത്ഥസാരസമ്പിണ്ഡനവസേന കയിരമാനം ആഭിധമ്മികഭിക്ഖൂനം സുഖപരിഹരണത്ഥായ സമ്പജ്ജതീതി ഹത്ഥസാരസദിസത്താ "ഹത്ഥസാര"ന്തി വുത്തം. **പവക്ഖാമീ**തി പകാരേന കഥേസ്സാമി, അനാഗതവചനഞ്ചേതം, വത്തമാനസമീപത്താ വാ അനാഗതേ വത്തമാനൂപചാരതോ വത്തമാനവചനം, പടിഞ്ഞാനന്തരമേവ വക്ഖതീതി. അത്ഥവസേന പകാരേന കഥേന്തോപി സദ്ദവസേന സങ്ഖിപിത്വാ കഥേസ്സാമീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സമാസേനാ"**തി. സമസനം സംഖിപനം സമാസോ, തേന **സമാസേന,** ന ബ്യാസവസേനാതി വുത്തം ഹോതി. ഏത്താവതാ ച പയോജനാഭിധാനാഭിധേയ്യസോതുജനസമുസ്സാഹനകരണപ്പകാരാനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്മാ സോതുജനസമുസ്സാഹനം നാമ തേസം സക്കച്ചസവനേ നിയുഞ്ജനം, തസ്മാ തേ തത്ഥ നിയോജേന്തോ ആഹ **"തം സുണാഥ സമാഹിതാ"**തി. സക്കച്ചസവനപടിബദ്ധാ ഹി സമ്മാപടിപത്തീതി. തത്ഥ **ത**ന്തി തം മയാ വക്ഖമാനം അഭിധമ്മാവതാരം **സുണാഥ** നിസാമയഥ. **സമാഹിതാ** സമ്മാ ആഹിതാ, അവിക്ഖിത്തചിത്താതി അത്ഥോ.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. പഠമോ പരിച്ഛേദോ

ചിത്തനിദ്ദേസോ

കാമാവചരകുസലവണ്ണനാ

വ്യ. ഏവം താവ രതനത്തയപ്പണാമാദികം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യഥാരദ്ധപ്പകരണസ്സ അത്ഥസരീരഭൂതമഭിധമ്മം സങ്ഖേപതോ ഉദ്ദിസന്തോ ആഹ **"ചിത്തം ചേതസിക"**ന്തിആദി. തത്ഥ ചിത്തസദ്ദസ്സ താവ വചനത്ഥം സയമേവ അനന്തരം വിപഞ്ചേതി. **"ചേതസിക"**ന്തിആദീസു പന അവിപ്പയോഗീഭാവേന ചേതസി ചിത്തേ നിയുത്തം, തത്ഥ വാ ഭവം തദായത്തവുത്തിതായാതി **ചേതസികം,** വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സേതം അധിവചനം. രുപ്പതി, രൂപീയതീതി വാ **രൂപം,** സീതുണ്ഹാദീഹി വികാരമാപജ്ജതി, ആപാദീയതീതി അത്ഥോ, ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം, ചതുവീസതിഉപാദാരൂപാനഞ്ച വസേന അട്ഠവീസതിവിധസ്സ രൂപക്ഖന്ധസ്സേതം അധിവചനം. ഭവാഭവം വിനനതോ സംസിബ്ബനതോ വാനം വുച്ചതി തണ്ഹാ, ന വിജ്ജതി സാ ഏത്ഥ, തതോ വാ നിക്ഖന്തം ഏതന്തി **നിബ്ബാനം,** അമതം അസങ്ഖതം വത്ഥു. **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനേ. നത്ഥി ഏതസ്സ ഉത്തരിതരോതി **നിരുത്തരോ**. അഥ വാ ചതുവേസാരജ്ജവിഹാരത്താ നത്ഥി ഏതസ്സ ഉത്തരം പച്ചനീകവചനന്തി **നിരുത്തരോ**. ഞാണപ്പഹാനഅന്തരായനിയ്യാനികേസു ഹി സദേവകേ ലോകേ ന കോചി സത്ഥു സഹധമ്മികം ഉത്തരം വചനം കഥേതും സമത്ഥോ അത്ഥീതി. തത്ര ഭഗവാ ഉത്രാസാഭാവതോ വിസാരദോവ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

"'സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ പടിജാനതോ ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാതി തത്ര വത മം സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ദേവോ വാ മാരോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ കോചി വാ ലോകസ്മിം സഹധമ്മേന പടിചോദേസ്സതീതി നിമിത്തമേതം, സാരിപുത്ത, ന സമനുപസ്സാമി, ഏതമഹം, സാരിപുത്ത, നിമിത്തം അസമനുപസ്സന്തോ ഖേമപ്പത്തോ അഭയപ്പത്തോ വേസാരജ്ജപ്പത്തോ വിഹരാമി.

"ഖീണാസവസ്സ തേ പടിജാനതോ ഇമേ ആസവാ അപരിക്ഖീണാതി തത്ര വത മം...പേ॰... വിഹരാമി.

"യേ ച ഖോ പന തേ അന്തരായികാ ധമ്മാ വുത്താ, തേ പടിസേവതോ നാലം അന്തരായായാതി തത്ര വത മം...പേ॰... വിഹരാമി.

"യസ്സ ഖോ പന തേ അത്ഥായ ധമ്മോ ദേസിതോ, സോ ന നിയ്യാതി തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാതി തത്ര വത മം...പേ॰... വിഹരാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൰).

ചത്താരി അരിയസച്ചാനി പകാസേതീതി **ചതുസച്ചപ്പകാസനോ**. ദുക്ഖസമുദയനിരോധമഗ്ഗവസേന ഹി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ, "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, അരിയസച്ചാനി. കതമാനി ചത്താരി? ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖസമുദയം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖനിരോധം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ച"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൭). തത്ഥ തേഭൂമകാ ധമ്മാ അനേകുപദ്ദവാധിട്ഠാനതായ ധുവസുഭാദിവിരഹേന, കുച്ഛിതതുച്ഛട്ഠേന **ച ദുക്ഖം** നാമ. കമ്മാദിവിസേസപച്ചയസമവായേ ദുക്ഖുപ്പത്തികാരണഭാവേന തണ്ഹാ **സമുദയോ** നാമ "സമേച്ച ഉദേതി ദുക്ഖം ഇമസ്മാ"തി കത്വാ. ദുക്ഖസ്സ അനുപ്പാദനിരോധപച്ചയത്താ **ദുക്ഖനിരോധോ** നിബ്ബാനം. തം പന ദുക്ഖനിരോധം ആലമ്ബണകരണവസേന ഗമനതോ പാപുണനതോ, തദധിഗമായ പടിപദാഭാവതോ ചാതി **"ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ"**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗോ വുച്ചതി. സച്ചട്ഠോ പന തേസം തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവതോ വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹി "'ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത'ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ. ഏത്ഥ പന ചതുന്നം അരിയഫലാനം, അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താനഞ്ച സച്ചവിനിസ്സടഭാവേപി ഇധ മഗ്ഗനിബ്ബാനപ്പകാസനതാവചനേനേവ തപ്പകാസനത്ഥമ്പി വുത്തം ഹോതി, അനാസവഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ തംതംഹേതുകവിസയഭാവതോ ചാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ ച "നിരുത്തരോ ചതുസച്ചപ്പകാസനോ"തി ഇമേഹി ഭഗവതോ ചിത്താദിചതുബ്ബിധധമ്മദേസനാനുകൂലഗുണവിസേസം ദസ്സേതി അതഥാവിധസ്സ തംദേസനാസാമത്ഥിയായോഗതോ. അഥ വാ "നിരുത്തരോ"തി വചനേന ചതുബ്ബിധധമ്മസ്സ അനഞ്ഞഥത്തം ദീപേതി. "ചതുസച്ചപ്പകാസനോ"തി പന ഇമിനാ യേ തേ ധമ്മാ ഭഗവതാ വിനേയ്യപരിപാചനത്ഥം ദേസിതാ, ന തേ ഇധ അധിപ്പേതാ. യേ പന പരിപാചിതേഹി തേഹി അഭിസമേതബ്ബവസേന ദുക്ഖാദയോ ചതുബ്ബിധാ വുത്താ, തേയേവ ഉദ്ദിസിതബ്ബത്ഥേന അധിപ്പേതാതി ദസ്സേതി.

ഏവം സങ്ഖേപതോ ചത്താരോ ധമ്മേ ഉദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ഉദ്ദേസോ നാമ നിദ്ദേസത്ഥായ ഹോതീതി യഥാഉദ്ദിട്ഠധമ്മേ നിദ്ദിസിതും **"തത്ഥ ചിത്ത"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തേസു ചിത്താദീസു ധമ്മേസു. **വിസയവിജാനനം ചിത്ത**ന്തി യം വിസയസങ്ഖാതസ്സ ആരമ്മണസ്സ വിജാനനം ഉപലദ്ധി, തം ചിത്തന്തി അത്ഥോ. ഇമിനാ പന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണപടിബദ്ധവുത്തിതം, അനിച്ചതം, അകാരകതഞ്ച ദീപേതി. "വിസയവിജാനന"ന്തി ഹി ആരമ്മണേന ചിത്തം ഉപലക്ഖേന്തോ തസ്സ തദായത്തവുത്തിതം,

തംദീപനേന ച തദഭിമുഖകാലേയേവ ഉപ്പത്തിദീപനതോ അനിച്ചഭാവഞ്ച ദീപേതി. ഭാവനിദ്ദേസേന പന വിജാനനമത്തദീപനതോ അകാരകഭാവം. യഥാപച്ചയഞ്ഹി പവത്തിമത്തമേവേതം, യദിദം സഭാവധമ്മോ നാമാതി. ഏവഞ്ച കത്വാ സബ്ബേസമ്പി ചിത്തചേതസികധമ്മാനം ഭാവസാധനമേവ നിപ്പരിയായതോ ലബ്ഭതി. യം പന "ചിന്തേതീതി ചിത്തം, തേന ചിത്തം വിചരതീതി വിചാരോ"തിആദിനാ കത്തുകരണവസേന നിബ്ബചനം വുച്ചതി, തം പരിയായകഥനന്തി വേദിതബ്ബം. സകസകകിച്ചേസു ഹി ധമ്മാനം അത്തപ്പധാനതാസമാരോപനേന കത്തുഭാവോ, തദനുകൂലഭാവേന തംസമ്പയുത്തധമ്മസമൂഹേ കത്തുഭാവസമാരോപനേന കരണത്തഞ്ച പരിയായതോവ ലബ്ഭതീതി. തഥാ നിദസ്സനം പന ധമ്മസഭാവതോ അഞ്ഞസ്സ കത്താദിനോ അഭാവപരിദീപനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം.

"വിസയവിജാനന"ന്തി ച ഏതേന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണൂപലദ്ധിലക്ഖണതാ വുത്താതി ഇദാനിസ്സ രസാദീനി വുച്ചന്തി. പുബ്ബങ്ഗമരസഞ്ഹി ചിത്തം സന്ധാനപച്ചുപട്ഠാനം നാമരൂപപദട്ഠാനം. ദ്വാരം പത്വാ തദാരമ്മണഞ്ഹി വിഭാവനട്ഠേന ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം പുരേചാരികം. തഥാ ഹി ചക്ഖുദ്വാരേന ദട്ഠബ്ബം രൂപാരമ്മണം ചിത്തേനേവ ജാനാതി...പേ॰... മനോദ്വാരേന വിഞ്ഞാതബ്ബം ധമ്മാരമ്മണം ചിത്തേനേവ ജാനാതി. യഥാ ഹി നഗരഗുത്തികോ നഗരമജ്ഝേ സിങ്ഘാടകേ നിസീദിത്വാ "അയം നേവാസികോ, അയം ആഗന്തുകോ"തി ആഗതാഗതം ജനം ഉപധാരേതി, ഏവം സമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം, തസ്മാ ദ്വാരം പത്വാ തദാരമ്മണം വിഭാവനട്ഠേന പുരേചാരികന്തി **പുബ്ബങ്ഗമരസം**. പച്ഛിമം പച്ഛിമം ഉപ്പജ്ജമാനം പുരിമം പുരിമം നിരന്തരം കത്വാ സന്ദഹമാനമിവ ഉപട്ഠാതി, ഗഹണഭാവം ഗച്ഛതീതി **സന്ധാനപച്ചുപട്ഠാനം**. പഞ്ചവോകാരേ പനസ്സ നിയമതോ നാമരൂപം, ചതുവോകാരഭവേ നാമമേവ പദട്ഠാനന്തി **നാമരൂപപദട്ഠാനഞ്ച** ഹോതി. നാനത്തം പന ലക്ഖണാദീനം ഉപരി വക്ഖമാനനയേന വേദിതബ്ബം. വക്ഖതി ഹി **രൂപപരിച്ഛേദേ** -

"സാമഞ്ഞം വാ സഭാവോ വാ, ധമ്മാനം ലക്ഖണം മതം;
കിച്ചം വാ തസ്സ സമ്പത്തി, രസോതി പരിദീപിതോ.

"ഫലം വാ പച്ചുപട്ഠാനം, ഉപട്ഠാനനയോപി വാ;
ആസന്നകാരണം യം തു, തം പദട്ഠാനസഞ്ഞിത"ന്തി. (അഭിധ॰ ൹൬൬-൹൬൮);

യത്ഥ യത്ഥ പന ലക്ഖണാദീനി വുച്ചന്തി, തത്ഥ തത്ഥ ഇമിനാവ നയേന തേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

വചനത്ഥവിജാനനേന വിദിതചിത്തസാമഞ്ഞസ്സ ഉത്തരി ചിത്തവിഭാഗോ വുച്ചമാനോ സോഭേയ്യാതി വചനത്ഥവിജാനനമേവ താവ ആദിമ്ഹി യുത്തതരന്തി തം താവ കഥേതുകമ്യതായ പുച്ഛതി **"തസ്സ പന കോ വചനത്ഥോ"**തി. പഞ്ചവിധാ ഹി പുച്ഛാ - (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൯; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦) അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ അനുമതിപുച്ഛാ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി. തത്ഥ യം അഞ്ഞാതം അദിട്ഠം, തസ്സ ഞാണായ ദസ്സനായ പഞ്ഹാകരണം **അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ** നാമ. യം പന ഞാതം ദിട്ഠം, തസ്സ അഞ്ഞേഹി പണ്ഡിതേഹി സംസന്ദനത്ഥായ പഞ്ഹാകരണം **ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ** നാമ. പകതിയാ പന സംസയപക്ഖന്ദനസ്സ അത്തനോ സംസയസമുഗ്ഘാടനത്ഥം പഞ്ഹാകരണം **വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ** നാമ. "തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാതി? അനിച്ചം, ഭന്തേ. യം പനാനിച്ചം, ദുക്ഖം വാ തം സുഖം വാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൭൯; മഹാവ॰ ൨൧) അനുമതിഗ്ഗഹണത്ഥം പഞ്ഹാകരണം **അനുമതിപുച്ഛാ** നാമ. "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, സതിപട്ഠാനാ. കതമേ ചത്താരോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; സം॰ നി॰ ൫.൪൦൨-൪൦൪) പന തംതംധമ്മാനം ദേസനാധിപ്പായേന പഞ്ഹാകരണം **കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ** നാമ.

താസു പുരിമാ തിസ്സോ ആചരിയാനം ന സമ്ഭവന്തി. ന ഹി തേ ഗന്ഥകരണത്ഥായ ആരഭിത്വാ ഇദാനി അദിട്ഠം ജോതേന്തി, ദിട്ഠം സംസന്ദേന്തി, സംസയം വാ പക്ഖന്ദന്തി തബ്ബിസോധനപുബ്ബകമേവ ഗന്ഥകരണേ അഭിനിവേസനതോ. ഇതരാ പന ദ്വേ സമ്ഭവന്തി. താസു അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. അപിച ചോദനം സമുട്ഠാപേന്താ ആചരിയാ അഞ്ഞം ചോദകം പരികപ്പേത്വാ തസ്സ വചനവസേന സമുട്ഠാപേന്തീതി തംവസേനേത്ഥ അദിട്ഠജോതനാവിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാപി ലബ്ഭന്തേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **തസ്സാതി** തസ്സ ചിത്ത-സദ്ദസ്സ. ചിത്തേ ഹി അധിഗതേ തസ്സ വാചകോ സദ്ദോപി സഹചരിയതോ അധിഗതോവ ഹോതീതി തസ്സ ഇധ ത-സദ്ദേന പരിഗ്ഗഹോ. കേചി പന "തസ്സ ചിത്തസ്സാ"തി അത്ഥം വദന്തി, തം "തസ്സ കോ വചനത്ഥോ"തി ഇമിനാ ന സമേതി. ന ഹി ചിത്തസ്സ "കോ വചനത്ഥോ"തി പുച്ഛാ സമ്ഭവതീതി.

ഇദാനി യഥാപുച്ഛിതമത്ഥം വിസ്സജ്ജേതും **"വുച്ചതേ"**തി താവ പടിഞ്ഞം കത്വാ **"സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേനാ"**തിആദിനാ വിസ്സജ്ജനമാരദ്ധം. തത്ഥ **സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേനാതി** ഹേട്ഠിമന്തതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ ഉപാദായ സബ്ബേസം ആരമ്മണവിജാനനസഭാവത്താ തേസം സബ്ബേസമേവ സങ്ഗാഹകവസേന, ന പന വക്ഖമാനനിബ്ബചനേസു വിയ യഥാലാഭവസേനാതി അത്ഥോ. **ചിന്തേതീതി** വിജാനാതി. ചിന്തേന്തി തേന ഗോചരന്തി വാ **ചിത്തം**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം കത്തുതാസമാരോപനേന ഹിസ്സ കരണഭാവോ ലബ്ഭതി. സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന താവ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യഥാലാഭവസേനപി ദസ്സേതും **"അത്തസന്താനം വാ ചിനോതീതിപീ"**തിആദി വുത്തം. സബ്ബചിത്തസാധാരണത്താ ഹി ചിത്ത-സദ്ദസ്സ യത്ഥ യത്ഥ യഥാ യഥാ അത്ഥോ ലബ്ഭതി, തത്ഥ തത്ഥ തഥാ

തഥാ ഗഹേതബ്ബോ. യസ്സ പന ചിത്തസ്സ യഥാവുത്തഅത്ഥവിസേസോ ന ലബ്ഭതി, തം രുള്ഹീവസേന ചിത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യഥാ കിലഞ്ജാദീഹി കതമ്പി താലപണ്ണേഹി കതസരിക്ഖകതായ രുള്ഹീസദ്ദേന "താലവണ്ട"ന്ത്വേവ വുച്ചതീതി. **അത്തസന്താന**ന്തി സകസന്താനം, ജവനസന്താനന്തി അത്ഥോ. അത്ത-സദ്ദസ്സ ഹി പരപച്ചനീകവചനത്താ അത്തനോ സന്താനോതി സദിസവസേന ഉപ്പജ്ജമാനോ ജവനസന്താനോ വുച്ചതി. തം **ചിനോതി** രാസിം കരോതീതി അയമത്ഥോ സാസേവനകാനം ജവനചിത്താനം വസേന ദട്ഠബ്ബോ. താനി ഹി പുരേജാതാനി പച്ഛാജാതാനം ആസേവനപച്ചയാ ഹുത്വാ അത്തനോ ജവനസന്താനസ്സ പഗുണബലവഭാവകരണേന തം ചിനന്തി നാമ. **വാ**-സദ്ദോ അസബ്ബസങ്ഗാഹകത്ഥവികപ്പനേ. **പി**-സദ്ദോ കിരിയാസമ്പിണ്ഡനത്ഥേ. അഥ വാ "സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേനാ"തി ഇമസ്സ ഇധാപി സമ്ബന്ധോ ഹോതീതി ഇദമ്പി സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന വുത്തന്തി ഗയ്ഹമാനേ അത്തസന്താനന്തി വിഞ്ഞാണവചനസ്സ അത്ത-സദ്ദസ്സ സകത്ഥവുത്തിത്തായേവ തംവസേന ചിത്തസന്താനന്തി അത്ഥോ. അനന്തരാദിപച്ചയവസേന ഹി ചിത്തസന്താനസ്സ അബ്ബോച്ഛിന്നപ്പവത്തികരണതോ സബ്ബമേവ ചിത്തജാതം ചിത്തസന്താനം ചിനോതി നാമ. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ **വാ**-സദ്ദോ കിരിയാവികപ്പനത്ഥോ. **പി**-സദ്ദോ "ചിത്ത"ന്തി ഇമസ്സ ആകഡ്ഢനത്ഥോതി ദട്ഠബ്ബം. പുരിമപക്ഖേ പന ചിത്തന്തി അധികാരതോവ ഗഹേതബ്ബം.

൯. വിചിത്തം കരോതി, വിചിത്തസ്സ വാ കരണന്തി വിചിത്തകരണം, തതോ **വിചിത്തകരണാ,** വിചിത്തചിത്തകമ്മാദീനം കരണതോതി അത്ഥോ. ലോകസ്മിഞ്ഹി യം കിഞ്ചി ചിത്തകമ്മാദിഭേദം വിചിത്തം സിപ്പജാതം, സബ്ബം തം ചിത്തേനേവ ചിന്തേത്വാ കരീയതീതി. തേനാഹ ഭഗവാ - "ദിട്ഠം വോ, ഭിക്ഖവേ , ചരണം നാമ ചിത്തന്തി? ഏവം, ഭന്തേ. തമ്പി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചരണം നാമ ചിത്തം ചിത്തേനേവ ചിന്തിത"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦). സ്വായമത്ഥോ സവിഞ്ഞത്തികാനം ബാത്തിംസചിത്താനമുപലബ്ഭതി. സാസവകുസലാകുസലം വാ വിചിത്തഗതിആദികരണതോ വാ വിചിത്തകരണട്ഠേന ചിത്തം. നനു ച വിചിത്തഗതിആദയോ കമ്മവസേന നിപ്ഫജ്ജന്തി. യഥാഹ -

> "കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം ഗതിയാ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി അപദാ ദ്വിപദാ ചതുപ്പദാ ബഹുപ്പദാ രൂപിനോ അരൂപിനോ സഞ്ഞിനോ അസഞ്ഞിനോ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞിനോ, കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം ഉപപത്തിയാ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി ഉച്ചനീചതാ ഹീനപണീതതാ സുഗതദുഗ്ഗതതാ, കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം അത്തഭാവേ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണതാ സുജാതദുജ്ജാതതാ സുസണ്ഠിതദുസ്സണ്ഠിതതാ, കമ്മനാനാകരണം പടിച്ച സത്താനം ലോകധമ്മേ നാനാകരണം പഞ്ഞായതി ലാഭാലാഭേ യസായസേ നിന്ദാപസംസായം സുഖദുക്ഖേ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧).

തസ്മാ കമ്മഭേദനിബ്ബത്തത്താ ഗതിആദീനം ചിത്തതാ. കമ്മന്തി ച ചേതസികധമ്മഭൂതാ ചേതനാ, അഭിജ്ഝാദയോ ച വുച്ചന്തി, ന ചിത്തന്തി. കഥം ചിത്തസ്സ വിചിത്തഗതിആദികരണന്തി? വുച്ചതേ - കമ്മസ്സ ചിത്തസന്നിസ്സിതത്താ തന്നിപ്ഫാദിതമ്പി ചിത്തേനേവ കതം ഹോതി, യഥാ രാജയോധേന പരാജിതോ സത്തുരഞ്ഞാ ജിതോതി വുച്ചതി. വിചിത്തം കരണമസ്സാതി വാ **വിചിത്തകരണം**. തതോ ഏകട്ഠാനികവജ്ജിതഞ്ഹി ചിത്തം പച്ചേകം പടിസന്ധാദിവിചിത്തകിരിയവന്തതായ, സബ്ബമേവ വാ ചിത്തം ആവജ്ജനാദിഅഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസകിരിയവന്തതായ വിചിത്തകരണം യുത്തന്തി. സബ്ബവികപ്പേസുപി "രൂപഭവോ രൂപ"ന്തിആദീസു വിയ ഉത്തരപദലോപോ ചിത്തപരിയായേന ച വിചിത്ത-സദ്ദേന വാ വിഗ്ഗഹോ വി-സദ്ദലോപോ വാ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ **"വിചിത്തകരണാ"**തി ഇദം ചിത്തവിചിത്തഭാവസ്സ ഞാപകഹേതുനിദസ്സനം. തേന യസ്മാ ഇദം വിചിത്തകരണം, തസ്മാ തസ്സ വിചിത്തസ്സ നിപ്ഫാദകം സയമ്പി തഥേവ വിചിത്തന്തി വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി ഏവം കരണവിചിത്തതായ വിചിത്തത്താ ചിത്തന്തി അത്ഥോ. ഠപേത്വാ തം കരണവിചിത്തതായ വിചിത്തഭാവം അത്തനോ ഏവ ജാതിഭൂമിസമ്പയോഗാദിവസേന വിചിത്തതായ ചിത്തന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അത്തനോ ചിത്തതായ വാ"**തി. തത്ഥ യസ്മാ അഞ്ഞദേവ കുസലം, അഞ്ഞം അകുസലം, അഞ്ഞം അബ്യാകതം, അഞ്ഞം കാമാവചരം, അഞ്ഞം രൂപാവചരാദിഭേദം, അഞ്ഞം സരാഗം, അഞ്ഞം വീതരാഗം, അഞ്ഞം സദോസം, അഞ്ഞം വീതദോസം, അഞ്ഞം സമോഹം, അഞ്ഞം വീതമോഹം, അഞ്ഞം രൂപാരമ്മണം, അഞ്ഞം സദ്ദാദിആരമ്മണം, രൂപാരമ്മണേസു ച അഞ്ഞം നീലാരമ്മണം, അഞ്ഞം പീതാദിആരമ്മണം. ഏവം സദ്ദാരമ്മണാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം. സബ്ബേസു ചേവ തേസു അഞ്ഞം ഹീനം, അഞ്ഞം മജ്ഝിമം, അഞ്ഞം പണീതം, ഹീനാദീസു ച അഞ്ഞം ഛന്ദാധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം ചിത്താധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം വീരിയാധിപതേയ്യം, അഞ്ഞം വീമംസാധിപതേയ്യന്തി ഏവമാദിനാ ജാതിഭൂമിസമ്പയുത്തആരമ്മണഹീനമജ്ഝിമപണീതഅധിപതിആദീനം വസേന വിചിത്തമനേകപ്പകാരം, തസ്മാ ഇമായ അത്തവിചിത്തതായ വാ ചിത്തന്തി വുച്ചതീതി.

കാമഞ്ചേത്ഥ ഏകമേവ ചിത്തം ഏവം വിചിത്തം നാമ ന ഹോതി, വിചിത്താനം പന അന്തോഗധത്താ ഏതേസു യം കിഞ്ചി ഏകമ്പി വിചിത്തതായ ചിത്തന്തി വത്തും വട്ടതി സമുദായവോഹാരേന അവയവസ്സാപി വോഹരിയമാനത്താ യഥാ പബ്ബതനദീസമുദ്ദാദീനമേകദേസോ ദിട്ഠാ പബ്ബതാദയോ ദിട്ഠാതി, യഥാ ച ഏകേകചിത്തസമ്പയുത്താപി വേദനാദയോ രാസട്ഠേന ഖന്ധവോഹാരേന "വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ വുച്ചന്തി. അപിചേത്ഥ വിപാകവിഞ്ഞാണം കമ്മകിലേസേഹി ചിതന്തി ചിത്തം, തം കിലേസസഹായേന കമ്മുനാ ഫലഭാവേന നിബ്ബത്തിതം തേഹി ചിതം നാമ ഹോതി. ഹോതു താവിദം ലോകിയവിപാകം സന്ധായ, ലോകുത്തരം പന പത്വാ കഥന്തി? വുച്ചതേ - "കതമേ ധമ്മാ കുസലാ, യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം കുസലം ചിത്തം

ഉപ്പന്നം ഹോതി…പേ॰… തസ്മിം സമയേ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ അരിയമഗ്ഗചേതനായപി അവിജ്ജൂപനിസ്സയഭാവസ്സ പകാസിതത്താ ലോകുത്തരകുസലസ്സാപി അനുസയാ ഉപനിസ്സയാ ഹോന്തീതി തന്നിബ്ബത്തിതസ്സ വിപാകസ്സ കമ്മകിലേസസഞ്ചിതതാപരിയായോ ലബ്ഭതീതി. ചിതം തായതീതി വാ **ചിത്തം**. കമ്മാദിസഞ്ചിതോപി ഹി അത്തഭാവോ വിഞ്ഞാണൂപരമേ മതോതി വുച്ചതി. യഥാഹ -

"ആയു ഉസ്മാ ച വിഞ്ഞാണം, യദാ കായം ജഹന്തിമം;
അപ്പവിദ്ധോ തദാ സേതി, നിരത്ഥംവ കലിങ്ഗര"ന്തി. (സം॰ നി॰ ൩.൯൫);

സോ പനായം ചിത്ത-സദ്ദോ കിഞ്ചാപി അനേകത്ഥേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "ചിത്തോ ച ഗഹപതീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൨.൧൩൩; ൪.൧൭൬) പഞ്ഞത്തിയം ആഗതോ. "സബ്ബോ ലോകോ പരചിത്തേന അചിത്തോ"തിആദീസു വിഞ്ഞാണേ. "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകനികായമ്പി സമനുപസ്സാമി, ഏവം ചിത്ത"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦) വിചിത്തേ, നാനപ്പകാരേതി അത്ഥോ. "ചരണം നാമ ചിത്ത"ന്തിആദീസു ചിത്തകമ്മകേ. ഇധ പന ചതുബ്ബിധധമ്മേ നിദ്ദേസതോ പകരണവസേന യഥാവുത്തവചനത്ഥയുത്തോ വിഞ്ഞാണവചനോവ ദട്ഠബ്ബോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പഞ്ഞത്തിയമ്പീ"**തിആദി . പഞ്ഞാപീയതി ഏതായാതി **പഞ്ഞത്തി,** തസ്സം നാമപഞ്ഞത്തിയന്തി അത്ഥോ. ചിത്തോതി ഹി ഏകസ്സ ഗഹപതിനോ നാമം. **പി**-സദ്ദോ വക്ഖമാനസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. **വിഞ്ഞാണേ**തി സവിപാകാവിപാകഭേദേ ചിത്തേ. തഞ്ഹി വിജാനനട്ഠേന "വിഞ്ഞാണ"ന്തി വുച്ചതി. യഥാഹ - "വിജാനാതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണം, തസ്മാ വിഞ്ഞാണന്തി വുച്ചതീ"തി. **ചിത്തസമ്മുതീ**തി ചിത്തവോഹാരോ. **ദട്ഠബ്ബാ**തി വിഞ്ഞാതബ്ബാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ചതുബ്ബിധധമ്മനിദ്ദേസട്ഠാനേ. **വിഞ്ഞുനാ**തി വിജാനതാ, ആഭിധമ്മികേനാതി അത്ഥോ.

വിഭാഗവന്താനം ധമ്മാനം സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗേന വിനാ ന ഹോതീതി ചിത്തസ്സ വിഭാഗം ദസ്സേതും **"സാരമ്മണതോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ആലമ്ബന്തി തം നിസ്സായ പവത്തന്തീതി ആരമ്മണം, പച്ചയോ, ഗോചരോ ച. തഥാ ഹി "ലഭതി മാരോ ആരമ്മണം, ലഭതി മാരോ ഓതാര"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൭) പച്ചയോ "ആരമ്മണ"ന്തി വുച്ചതി. "നിമിത്തം അസ്സാസപസ്സാസാ, അനാരമ്മണമേകചിത്തസ്സാ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൯) ഗോചരോ. ഇധ പന ഉഭയമ്പി വട്ടതി സബ്ബസ്സേവ ചിത്തസ്സ സപ്പച്ചയസഗോചരത്താ. സഹ ആരമ്മണേന വത്തതി തദവിനാഭാവതോതി **സാരമ്മണം**. ഭാവപ്പധാനനിദ്ദേസവസേന ചേത്ഥ സാരമ്മണഭാവോ സാരമ്മണ-സദ്ദേന വുത്തോ യഥാ "ഇദമ്പി ബുദ്ധേ രതനം പണീതം (ഖു॰ പാ॰ ൬.൩). ചക്ഖു സുഞ്ഞം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൮൫) രതനഅത്തത്തനിയാദിഭാവോ രതനാദീഹി സദ്ദേഹീതി, തതോ സാരമ്മണഭാവതോതി അത്ഥോ. ഏവമഞ്ഞത്ഥാപി യഥാനുരൂപം ദട്ഠബ്ബം. **ഏകവിധ**ന്തി ഏകപ്പകാരം, ഏകകോട്ഠാസന്തി അത്ഥോ.

സവിപാകാവിപാകതോതി വിപാകുപ്പാദനസഭാവസ്സ വിജ്ജമാനാവിജ്ജമാനഭാവതോ. വിപാക-സദ്ദോ ഹി ദ്വീസു അത്ഥേസു പവത്തതി. കത്ഥചി വിപക്കഭാവമാപന്നേസു അരൂപധമ്മേസു, കത്ഥചി വിപാകുപ്പാദനസഭാവേ . തഥാ ഹേസ "വിപാകാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൩) വിപക്കഭാവമാപന്നേസു അരൂപധമ്മേസു പവത്തതി. "വിപാകധമ്മധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൩) വിപാകുപ്പാദനസഭാവേ. ഇധ പന വിപാകുപ്പാദനസഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. ഇതരഥാ ഹി അഭിഞ്ഞാകുസലാദീനം സവിപാക-പദേ അസങ്ഗഹിതഭാവാപത്തി സിയാ. തഥാ ഹി യദി വിപക്കഭാവമാപന്നാ ഏവ ധമ്മാ ഇധ ഗഹിതാ സിയും, തേ യസ്സ സന്തി, തം സവിപാകമിതരമവിപാകന്തി അഭിഞ്ഞാകുസലസ്സ ചേവ കദാചി അവിപാകസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദികമ്മസ്സ ഭാവനായപഹാതബ്ബാകുസലസ്സ ച വിപാകുപ്പത്തിയാ അഭാവതോ അവിപാക-പദസങ്ഗഹോ സിയാ, ഏവഞ്ച സതി "അവിപാകം അബ്യാകത"ന്തി വക്ഖമാനത്താ നേസം അബ്യാകതഭാവോ ആപജ്ജതി, ന ചേതമിട്ഠം കുസലാകുസലനിദ്ദേസേയേവ തേസം നിദ്ദേസതോ. വിപാകുപ്പാദനസഭാവേ പന ഗഹിതേ തംസഭാവോ നാമ അനുപച്ഛിന്നാവിജ്ജമാനതണ്ഹാനുസയസ്മിം സന്താനേ സബ്യാപാരപ്പവത്തി ഏവാതി തസ്സാ തേസുപി അത്ഥിതായ അസതിപി വിപാകുപ്പാദനേ സവിപാക-പദസങ്ഗഹോ സിദ്ധോതി ന കോചി ഇട്ഠവിഘാതോ ആപജ്ജതി. യേന പന കാരണേന അഭിഞ്ഞാകുസലാദികമവിപാകം, യോ ചേത്ഥ വത്തബ്ബോ വിനിച്ഛയോ, തം സബ്ബം തസ്സ തസ്സ ആഗതട്ഠാനേയേവ ദസ്സയിസ്സാമ.

കതമം പനേത്ഥ സവിപാകം, കതമമവിപാകന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തത്ഥ സവിപാക"**ന്തിആദി. **അബ്യാകത**ന്തി വിപാകകിരിയാവസേന ദുവിധമബ്യാകതം. തേസു വിപാകചിത്തം താവ ആദാസതലേ മുഖനിമിത്തം വിയ നിരുസ്സാഹത്താ വിപാകുപ്പാദനേ അസമത്ഥം. കിരിയചിത്തേസു ച യദേതം ഖീണാസവസന്താനേയേവ നിയതമട്ഠാരസവിധം വിഞ്ഞാണം, തം ഉപച്ഛിന്നഭവമൂലായ സന്തതിയം പവത്തതീതി സമുച്ഛിന്നമൂലായ ലതായ പുപ്ഫം വിയ ഫലദായീ ന ഹോതി. ആവജ്ജനദ്വയം പന അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലേപി സന്താനേ പവത്തമാനം അനാസേവനഭാവേന ദുബ്ബലത്താ മോഘപുപ്ഫമിവ ബീജഭാവേ അസമത്ഥം അഫലമേവ. ഇതി സബ്ബമേതം അബ്യാകതം വിപാകാരഹതാഭാവതോ അവിപാകന്തി വുത്തം "അവിപാകം അബ്യാകത"ന്തി. ജായന്തി ഏത്ഥ അസദിസാപി സദിസാകാരാതി ജാതി, സമാനാകാരോ, കുസലാകുസലാബ്യാകതാനം ജാതി കുസലാകുസലാബ്യാകതജാതി, തസ്സാ ഭേദതോ **തിവിധം** കുസലം അകുസലം അബ്യാകതന്തി. വചനത്ഥപുച്ഛായ പയോജനം വുത്തമേവ.

൧൦. **"കുച്ഛിതാന"**ന്തിആദി വിസ്സജ്ജനം. തത്ഥ **കുച്ഛിതാന**ന്തി നിന്ദിതാനം, അസുചി വിയ നാഗരികേഹി വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിതബ്ബാനം പാപധമ്മാനന്തി അത്ഥോ. **സലനതോ**തി ഹിംസനതോ, അപനയനതോ വാ. കുസലഞ്ഹി യഥാനുരൂപം തദങ്ഗാദിവസേന അകുസലധമ്മേ പജഹന്തം തേ ഹിംസതി, അപനയതീതി വാ വുച്ചതി. അഥ വാ **സലനതോ** സംവരണതോ, പിദഹനതോതി അത്ഥോ. കുസലധമ്മവസേന ഹി അകുസലപ്പവത്തിനിവാരണേന, അപ്പവത്തിധമ്മതാപാദനേന ച മനച്ഛട്ഠേസു ദ്വാരേസു അപ്പവത്തിയാ സംവുതാ പിഹിതാ ഹോന്തി. **കുസാന**ന്തി രാഗാദിഅസുചിസമ്പയോഗേന നാനാവിധദുക്ഖഹേതുതായ ച കുച്ഛിതേനാകാരേന അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ സയന്തി പവത്തന്തീതി കുസാ, പാപധമ്മാ. അഥ വാ കുച്ഛിതാനം പാണാതിപാതാദീനം സാവജ്ജധമ്മാനം സാനതോ നിസാനതോ തേജനതോ കുസാ, ദോസലോഭാദയോ. ദോസാദീനഞ്ഹി വസേന ചേതനായ തിക്ഖഭാവപ്പത്തിയാ പാണാതിപാതാദീനം മഹാസാവജ്ജതാതി. തേസം **ലവനേന** ഛിന്ദനേന യഥാനുരൂപം പജഹനേനാതി അത്ഥോ. **കുസേനാ**തി കുച്ഛിതാനം സാനതോ തനുകരണതോ, ഓസാനകരണതോ വാ "കുസാ"തി ലദ്ധനാമേന ഞാണേന. **ലാതബ്ബത്താ**തി ആദാതബ്ബത്താ, സഹജാതഉപനിസ്സയഭാവേന സന്താനേ പവത്തേതബ്ബത്താ. ഞാണഞ്ഹി തിഹേതുകകുസലം സഹജാതഭാവേന ചേവ ഉപനിസ്സയഭാവേന ച, ദുഹേതുകകുസലം ഉപനിസ്സയഭാവേനേവ സന്താനേ പവത്തേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠോ കുസലട്ഠോതി സബ്ബകുസലാനം സാധാരണവസേന അത്ഥോ വുച്ചതി. അഥ വാ **കുസേനാ**തി ജാതിസദ്ദതായ ഏകവചനനിദ്ദേസോ, കുസേഹീതി പന അത്ഥോ. പുഞ്ഞകിരിയാവസേന ഹി പവത്താനി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി യഥാവുത്തനയേന "കുസാനീ"തി വുച്ചന്തി, തേഹി **ലാതബ്ബത്താ** വുത്തനയേന പവത്തേതബ്ബത്താ. അപിചേത്ഥ -

"കുസോ വിയ ലുനാതീതി, കുസാ വിയ ലുനാതി വാ;
കുസലം കും സലേതീതി, ലുനാതി കുസമിച്ചപീ"തി.

തത്ഥ യഥാ കുസോ ഗഹിതോ ഉഭയഭാഗഗതം ഹത്ഥപദേസം ലുനാതി, ഏവമിദമ്പി ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നവസേന ഉഭയഭാഗഗതം കിലേസപക്ഖം ലുനാതി ഛിന്ദതി, സേയ്യഥാപി - "അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായ ഛന്ദം ജനേതി, വായമതി, ഉപ്പന്നാനം...പേ॰... പഹാനായാ"തി ആഗതം സമ്മപ്പധാനം. തസ്മാ **കുസോ വിയ ലുനാതീതി കുസലം. കുസാ വിയ ലുനാതീ**തി ഏത്ഥ "കു"ഇതി ഭൂമി വുച്ചതി, ധമ്മാനം അധിട്ഠാനഭാവേന തംസദിസതായ ഇധ രൂപാരൂപക്ഖന്ധോ വുത്തോ. അത്തനോ നിസ്സയഭൂതസ്സ തസ്സ ഏതരഹി, ആയതിഞ്ച അനുദഹനതോ വിനാസനതോ കും സായന്തീതി കുസാ, രാഗാദയോ, തേ വിയ അത്തനോ നിസ്സയം ലുനാതി ഛിന്ദതീതി **കുസലം**. പയോഗസമ്പാദിതാ ഹി കുസലധമ്മാ അച്ചന്തമേവ രൂപാരൂപധമ്മേ അപ്പവത്തികരണേന സമുച്ഛിന്ദന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപാപനതോതി. വുത്തനയേന പന "കു"ന്തി ലദ്ധനാമസ്സ രൂപാരൂപക്ഖന്ധസ്സ സലനതോ അപനയനതോ **കും സലേതീതി കുസലം. കുസം ലുനാതീ**തി പന കുച്ഛിതാ ഏത്ഥ സയന്തീതി കുസോ, കായോ, തം ലുനാതി യഥാവുത്തവസേനേവാതി **കുസലം**.

൧൧. ഇദാനി കുസല-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരദസ്സനത്ഥമാഹ **"ഛേകേ കുസല-സദ്ദോയ"**ന്തിആദി. തത്ഥ "കുസലോ ത്വം രഥസ്സ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം (മ॰ നി॰ ൨.൮൭), കുസലാനച്ചഗീതസ്സ, സിക്ഖിതാ ചാതുരിത്ഥിയോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൨.൯൪) **ഛേകേ** ദിട്ഠോ, ഛേകപരിയായോ പവീണത്ഥോതി അത്ഥോ. "കച്ചി നു ഭോതോ കുസലം, കച്ചി ഭോതോ അനാമയ"ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൩; ൨.൨൦.൧൨൯) **ആരോഗ്യേ**. "കതമോ പന, ഭന്തേ, കായസമാചാരോ കുസലോ? യോ ഖോ, മഹാരാജ, കായസമാചാരോ അനവജ്ജോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൧) ച "അപരം പന, ഭന്തേ, ഏതദാനുത്തരിയം, യഥാ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി കുസലേസു ധമ്മേസൂ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൫) ച ഏവമാദീസു **അനവജ്ജേ**. "കുസലാനം ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു ഏവമിദം പുഞ്ഞം വഡ്ഢതി (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦), കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) ച ആദീസു **ഇട്ഠവിപാകേ. അനവജ്ജാദികേ**തി അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകേ, "അനവജ്ജാദികേ"തി ച അത്തനാ വക്ഖമാനലക്ഖണസ്സ അനുരൂപത്താ വുത്തം, ന പന ആരോഗ്യത്ഥസ്സ അസമ്ഭവതോ. കിലേസരോഗസ്സ ഹി അഭാവതോ കുസലം ആരോഗ്യം ഹോതി.

വജ്ജാ രാഗാദയോ, തേ യസ്സ ന സന്തി, തം അനവജ്ജം, ഇട്ഠോ വിപാകോ ചതുക്ഖന്ധസങ്ഖാതോ യസ്സ, തം ഇട്ഠവിപാകം, ഇട്ഠവിപാകതാ ചസ്സ തംസഭാവവന്തതായ ദട്ഠബ്ബാ, ന തസ്സ അവസ്സം ഇട്ഠവിപാകസമ്ഭവതോയേവ, ലക്ഖീയതി അനേനാതി ലക്ഖണം, അനവജ്ജഞ്ച തം ഇട്ഠവിപാകഞ്ചാതി അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകം. തം ലക്ഖണമസ്സാതി **അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകലക്ഖണം**.

നനു ച കുസലമേവ അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകം, വുത്തനിയാമേന പന അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകതോ അഞ്ഞം കുസലം സിയാ. ന ഹി സയമേവ അത്തനോ ലക്ഖണന്തി സക്കാ വത്തുന്തി? നായം ദോസോ പരിഞ്ഞാതാപരിഞ്ഞാതവചനത്ഥഭാവഭേദേ ഏകസ്സാപി ലക്ഖിതബ്ബലക്ഖണഭാവപരികപ്പനതോ. "അനവജ്ജഇട്ഠവിപാക"ന്തി ഹി പരിഞ്ഞാതവചനത്ഥം. "കുസല"ന്തി അപരിഞ്ഞാതവചനത്ഥം. ഏവഞ്ച യേന സഭാവേന പരിഞ്ഞാതവചനത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ഹോതി, യേന ച അപരിഞ്ഞാതവചനത്ഥസ്സ, തേസം പരിഞ്ഞാതാപരിഞ്ഞാതവചനത്ഥസഭാവാനം ഭേദേന തംസമങ്ഗിസ്സ കുസലസ്സ ഏകസ്സാപി ഭേദോ പരികപ്പീയതി യഥാ "പുരേ ഭവം പടു ആസി, പടുതരോ ഏതരഹീ"തി ഗുണഭേദേന, വത്ഥുഭേദേന ച പരികപ്പീയതി, തസ്മാ പരിഞ്ഞാതവചനത്ഥഭാവേന ലക്ഖണം, അപരിഞ്ഞാതവചനത്ഥഭാവേന ലക്ഖിതബ്ബന്തി ഏവം പരികപ്പിതഭേദേ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേ ന കോചി ദോസോ ആപജ്ജതി.

അഥ വാ ലക്ഖീയതീതി ലക്ഖണം, അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകഞ്ച തം ലക്ഖണഞ്ചാതി **അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകലക്ഖണം,** യം അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകം ഹുത്വാ ലക്ഖീയതി, തം കുസലന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ അനവജ്ജ-സദ്ദേന അനവജ്ജഭാവോ വുത്തോ, ഇട്ഠവിപാകസദ്ദേന ഇട്ഠവിപാകഭാവോ, തസ്മാ അനവജ്ജോ ച ഇട്ഠവിപാകോ ച അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകം, തം ലക്ഖണമേതസ്സാതി കരണത്ഥേ, കമ്മത്ഥേ വാ ലക്ഖണ-സദ്ദേന അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകലക്ഖണന്തി അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകസഭാവവന്തം, അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകഭാവേന ലക്ഖിതബ്ബം വാതി അത്ഥോ. കിം പനേത്ഥ കാരണം പദദ്വയപരിഗ്ഗഹേന, നനു ഏകേനേവ പദേന അധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധി സിയാ. കിഞ്ചാപി ഹി "അനവജ്ജലക്ഖണ"ന്തി വുത്തേ "അപരം പന, ഭന്തേ, ഏതദാനുത്തരിയം, യഥാ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി കുസലേസു ധമ്മേസൂ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൫) വിയ വജ്ജരഹിതത്താ അബ്യാകതസ്സാപി പസങ്ഗോ സിയാതി ഇട്ഠവിപാക-പദം വത്തബ്ബമേവ, "ഇട്ഠവിപാകലക്ഖണ"ന്തി പന വുത്തേ ഇതരം ന വത്തബ്ബം അബ്യാകതസ്സ വിപാകാരഹഭാവേന ഇട്ഠവിപാകതാപസങ്ഗഭാവതോ? സച്ചമേതം, അനവജ്ജ-പദേന കുസലസ്സ പവത്തിസുഖതം, ഇട്ഠവിപാക-പദേന ച വിപാകസുഖതം ദസ്സേതും പദദ്വയം വുത്തം. അനവജ്ജപദഞ്ഹി അത്തനോ പവത്തിസഭാവവസേന ലക്ഖണവചനം, ഇതരം കാലന്തരേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതാവസേനാതി. അഥ വാ കുസലസ്സ അത്ഥവിസുദ്ധിം ദസ്സേതും പുരിമപദം വുത്തം, പരിസുദ്ധവിപാകതം ദസ്സേതും പച്ഛിമം. പുരിമം വാ കുസലസ്സ അകുസലസഭാവതോ നിവത്തനം, പച്ഛിമം അബ്യാകതസഭാവതോതി അലമതിപപഞ്ചേന. ഏത്ഥ ച "അനവജ്ജ...പേ॰... ലക്ഖണ"ന്തി വചനേന കുസലസ്സ സാമഞ്ഞലക്ഖണം വുത്തം അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകസഭാവസ്സ കുസലജാതിയാ സാധാരണത്താ. അകുസലാദീനമസാധാരണഭാവേന സഭാവലക്ഖണം വാതി ദട്ഠബ്ബം.

അകുസലവിദ്ധംസനരസന്തി യഥാനുരൂപം അകുസലപ്പജഹനകിച്ചം. കുസലഞ്ഹി പരിത്തമഹഗ്ഗതലോകുത്തരഭേദഭിന്നം യഥാക്കമം തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന അകുസലപക്ഖം പജഹതി. അഥ തദങ്ഗാദിപ്പഹാനാനം കിം നാനാകരണന്തി? വുച്ചതേ - ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുഗതേന തേന തേന കുസലങ്ഗേന തസ്സ തസ്സ മച്ഛേരാദിഅകുസലങ്ഗസ്സ പഹാനം **തദങ്ഗപ്പഹാനം,** തം ദീപാലോകേന അന്ധകാരവിദ്ധംസനം വിയ ദട്ഠബ്ബം, കാമാവചരകുസലാനം പരിത്താനുഭാവതായ തേഹി അത്തനോ ഠിതിക്ഖണേ വിദ്ധംസിതാനമകുസലാനം തദപഗമേ സതി പുന ആഗമേന വോത്ഥരണതോ. തേസം തേസം നീവരണധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനസങ്ഖാതം പവത്തിനിവാരണവസേന പഹാനം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം,** തം ഘടപ്പഹാരേന ജലതലേ സേവാലവിയൂഹനം വിയ ദട്ഠബ്ബം. യഥാ ഹി ബലവതാ ഘടപ്പഹാരേന ദൂരീകതം സേവാലം തസ്മിം അപനീതേപി തംപഹാരവേഗേന സഹസാ ന ഓത്ഥരതി, ഏവമേവ ഉപചാരപ്പനാഭേദേന ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭിതാ കാമച്ഛന്ദാദയോ തദപ്പവത്തികാലേപി തസ്സ ബലേന സഹസാ ന ഓത്ഥരന്തീതി. അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനസങ്ഖാതം സമ്മാ ഉച്ഛേദവസേന പഹാനം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം,** തം പന അസനിസമ്പാതേന രുക്ഖാദീനം സമൂലവിദ്ധംസനം വിയ ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി അരിയമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നകിലേസാ അനുസയമത്തകേനാപി സന്താനേ പവത്തന്തി. യഥാ പന ഏകവാരപ്പവത്തേനപി ഇന്ദഗ്ഗിനാ സഹ മൂലേഹി വിദ്ധംസിതാ രുക്ഖാദയോ ന പുന വിരുഹന്തി, ഏവമേവം ഏകചിത്തക്ഖണികേനപി തേന അത്തനോ ഉപ്പാദമത്തേനേവ അനുസയമത്തട്ഠായിനോപി കിലേസാ സബ്ബേന സബ്ബം വിദ്ധംസിതായേവ ഹോന്തി.

വോദാനം വിസുദ്ധി, സംകിലേസമലവിമുത്തീതി അത്ഥോ, തഥാ ഹുത്വാ പച്ചുപട്ഠാനമസ്സാതി **വോദാനപച്ചുപട്ഠാനം,** പരിസുദ്ധാകാരേന യോഗിനോ ഞാണസ്സ ഉപട്ഠാതീതി വുത്തം ഹോതി.

ഏവം കുസലസ്സ വജ്ജരഹിതഇട്ഠവിപാകസഭാവേഹി ലക്ഖണം, കിച്ചഉപട്ഠാനാകാരവസേന ച രസപച്ചുപട്ഠാനാനി വത്വാ പുന വജ്ജപടിപക്ഖഭാവവസേന ച ലക്ഖണം, സമ്പത്തിഫലവസേന ച രസാദികം ദസ്സേതും **"വജ്ജപടിപക്ഖത്താ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ വജ്ജാനം പടിപക്ഖഭാവോ **വജ്ജപടിപക്ഖത്തം,** തതോ. ഏതേന "അനവജ്ജലക്ഖണ"ന്തി ഏത്ഥ അ-കാരോ പടിപക്ഖത്ഥോതി ദസ്സേതി, തേന പനസ്സ അബ്യാകതതോ നിവത്തനം കതം. ഇതരഥാ ഹി നാസ്സ വജ്ജം, വജ്ജതോ അഞ്ഞം വാ അനവജ്ജന്തി അബ്യാകതസ്സാപി തംലക്ഖണതാപസങ്ഗോ സിയാ. "വജ്ജപടിപക്ഖത്താ"തി പന വുത്തേ യസ്മാ കുസലാകുസലാനമേവ പഹായകപ്പഹാതബ്ബഭാവേന ആലോകന്ധകാരാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉജുവിപച്ചനീകഭാവോ, തസ്മാ കുസലമേവ വജ്ജപടിപക്ഖത്താ അനവജ്ജലക്ഖണം, ന അഞ്ഞന്തി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി. **വോദാനഭാവരസ**ന്തി വോദാനഭാവസമ്പത്തികം, കിലേസമലേഹി അസംകിലിട്ഠഭാവേന സമ്പജ്ജനകന്തി അത്ഥോ. പച്ചുപട്ഠാപീയതി ഉപനീയതി കാരണേന, അത്തനോ വാ കാരണം പടിച്ച, തപ്പടിബദ്ധഭാവേന പടിമുഖം വാ ഉപട്ഠാതീതി പച്ചുപട്ഠാനം, ഇട്ഠോ വിപാകോ പച്ചുപട്ഠാനമസ്സാതി **ഇട്ഠവിപാകപച്ചുപട്ഠാനം.**

അസതി യോനിസോമനസികാരേ കുസലസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ, സതി ച തസ്മിം ഉപ്പജ്ജനതോ തസ്സ സോ ആസന്നകാരണന്തി ആഹ **"യോനിസോമനസികാരപദട്ഠാന"**ന്തി. തത്ഥ യോനിസോ പഥേന ഉപായേന മനസികാരോ **യോനിസോമനസികാരോ,** അത്ഥതോ പന സാനുസയസന്താനവതോ ഛന്നം ദ്വാരാനമാപാഥഗതേസ്വാരമ്മണേസു പതിരൂപദേസവാസാദിസമ്പത്തിയാ കുസലധമ്മാനം പച്ചയഭാവേന ഭവങ്ഗം ആവട്ടേത്വാ ഉപ്പന്നമാവജ്ജനം യോനിസോമനസികാരോ നാമ. വുത്തപടിപക്ഖവസേന അയോനിസോമനസികാരോപി ദട്ഠബ്ബോ. യം പന നിരനുസയസന്താനസമങ്ഗിസ്സ കിരിയചിത്താനം പച്ചയഭാവേന ഉപ്പന്നം, തം ഠപേത്വാ നിരവജ്ജധമ്മം സാവജ്ജധമ്മസ്സ കസ്സചി പച്ചയഭാവാനുപഗമനതോ

യോനിസോമനസികാരപക്ഖം വാ ഭജേയ്യ. ഖീണാസവസന്താനഗതത്താ യോനിസോഅയോനിസോഭാവമനപേക്ഖിത്വാ ആപാഥഗതാരമ്മണേസു ഉപ്പത്തിമത്തം വിനാ ന കസ്സചി കുസലാകുസലഭാവസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി തദുഭയവസേന നവത്തബ്ബത്താ അബ്യാകതമനസികാരോതി വാ സങ്ഖം ഗച്ഛേയ്യാതി.

സാവജ്ജാനിട്ഠവിപാകലക്ഖണമകുസലന്തി ഏത്ഥാപി "വജ്ജാ രാഗാദയോ, തേ യസ്സ സന്തി, തം സാവജ്ജം, അനിട്ഠോ വിപാകോ യസ്സ, തം അനിട്ഠവിപാക"ന്തിആദിനാ വുത്തനയാനുസാരേന പടിപക്ഖയോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. രസാദിതോ പനേതം അനത്ഥജനനരസം, സംകിലേസപച്ചുപട്ഠാനം. അഥ വാ ഗാരയ്ഹഭാവതോ സാവജ്ജലക്ഖണമേവ, സംകിലേസഭാവരസം, അനിട്ഠവിപാകപച്ചുപട്ഠാനം, അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം. വചനത്ഥതോ പന ന കുസലന്തി **അകുസലം,** കുസലപടിപക്ഖന്തി അത്ഥോ. പടിപക്ഖത്ഥേ ഹി അയം അകാരോ, ന പന അഞ്ഞത്ഥേ, നാപി അഭാവേ. ഇതരഥാ ഹി തികം ന സിയാ, ദുകം, ചതുക്കം വാ ആപജ്ജേയ്യ. തഥാ ഹി യദി കുസലതോ അഞ്ഞമകുസലം സിയാ , തദാ അബ്യാകതസ്സാപി തതോ അഞ്ഞഭാവേന അകുസല-സദ്ദസങ്ഗഹോതി കുസലാകുസലജാതിഭേദതോ ദുവിധന്തി ദുകം വത്തബ്ബം. യദി ച കുസലാഭാവോ അകുസലം, തേന ന കാചി ജാതി ഗയ്ഹതീതി കുസലാബ്യാകതജാതിഭേദതോ ദുകമേവ വത്തബ്ബം. അഥ സിയാ "അഭാവോപി വിസും ഗഹേതബ്ബോ"തി, ഏവം സതി തസ്സ ജാതിയാ അഭാവതോ ജാതി-സദ്ദേന സഹ സമ്ബന്ധോ ന സിയാ. വിജ്ജമാനസ്സ ഹി ജാതി നാമ ഹോതി. യഥേവ വാ കുസലസ്സ അഭാവോ, ഏവം അബ്യാകതസ്സാപി അഭാവോ അത്ഥീതി അനബ്യാകതജാതിപി വത്തബ്ബാതി ചതുക്കം ആപജ്ജേയ്യ. ന ചേതമിട്ഠം കുസലാദിവസേന തിവിധജാതിയാ ഏവ ഇച്ഛിതത്താ, **പാളിയഞ്ച** "കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ അബ്യാകതാ ധമ്മാ"തി തികവസേനേവ വുത്തത്താ "കുസലപടിപക്ഖ"ന്തി പന വുച്ചമാനേ മിത്തപടിപക്ഖോ അമിത്തോ വിയ, ലോഭപടിപക്ഖോ അലോഭോ വിയ ച യം ധമ്മജാതം കുസലസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതം, തം അകുസലന്തി തസ്സ വസേന തികം ഉപപന്നം ഹോതി, ഉജുവിപച്ചനീകതാ ചസ്സ സാവജ്ജാനിട്ഠവിപാകത്താ, തേന പഹാതബ്ബഭാവതോ ച വേദിതബ്ബാ, ന പന കുസലവിനാസനതോ. ന ഹി അകുസലേന കുസലം പഹീയതി, മഹാബലത്താ പന കുസലമേവ തം പജഹതി. കുസലഞ്ഹി മഹാബലം, അകുസലം ദുബ്ബലം. തേനേവാഹ "അബലാ നം ബലീയന്തി, മദ്ദന്തേനം പരിസ്സയാ"തി (സു॰ നി॰ ൭൭൩), തസ്മാ കുസലമേവ യഥാവുത്തനയേന അകുസലസ്സ പഹായകം, നാകുസലം ഇതരസ്സാതി വേദിതബ്ബം.

തദുഭയ...പേ॰... അബ്യാകതന്തി യം ധമ്മജാതം കുസലം വിയ ന അനവജ്ജഇട്ഠവിപാകലക്ഖണം, നാപി അകുസലം വിയ സാവജ്ജാനിട്ഠവിപാകലക്ഖണം, അഥ ഖോ അവിപാകത്താ തദുഭയവിപരീതലക്ഖണം, തം അബ്യാകതന്തി അത്ഥോ. നനു ച "തദുഭയവിപരീതലക്ഖണ"ന്തി വുത്തേ സുഖദുക്ഖവേദനാനം വിപരീതാ ഉപേക്ഖാവേദനാ വിയ ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകാനം വിപരീതോ അഞ്ഞോ കോചി വിപാകോ യസ്സ അത്ഥി, തം അബ്യാകതന്തി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി തഥാ അസമ്ഭവതോ. യഥാ ഹി ആലോകന്ധകാരാനം വിപരീതോ അഞ്ഞോ കോചി നത്ഥി, ഏവമിട്ഠാനിട്ഠവിപാകാനം വിപരീതോ ന കോചി വിപാകോ അത്ഥീതി. അഥ വാ തം-സദ്ദോ ഇധ ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകനിരപേക്ഖം കുസലാകുസലമത്തമേവ പച്ചാമസതീതി കുസലാകുസലാനം സവിപാകത്താ തദുഭയവിപരീതലക്ഖണം, തം അവിപാകലക്ഖണന്തി അത്ഥോതി അലമേത്ഥ അനുയോഗേന. കുസലാകുസലഭാവേന ന ബ്യാകതന്തി **അബ്യാകതം**. കുസലാകുസലഞ്ഹി വത്വാ അബ്യാകതസ്സ വുത്തത്താ കുസലാകുസലഭാവേനേവ അവുത്തത്താതി വിഞ്ഞായതി, ന പകാരന്തരേന. തഥാ അവചനഞ്ച തസ്സ തദുഭയവിപരീതലക്ഖണത്തായേവ, ന പന അവത്തബ്ബത്താമത്തേനാതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ വി-സദ്ദോ വിരോധിവചനോ. ആ-സദ്ദോ അഭിമുഖഭാവപ്പകാസനോ, തസ്മാ അത്തനോ പച്ചയേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിരോധാഭിമുഖതം കതം ലക്ഖണവിരോധതോ പഹായകപ്പഹാതബ്ബഭാവതോ വാതി ബ്യാകതം, കുസലാകുസലം. തതോ അഞ്ഞം **അബ്യാകതം**. തഞ്ഹി ലക്ഖണതോ അഞ്ഞമഞ്ഞം കുസലാകുസലം വിയ ന തസ്സ വിരുദ്ധം. ന ഹി അവിപാകതം അനിട്ഠവിപാകതാ വിയ, ഇട്ഠവിപാകതായ ഇട്ഠവിപാകതാ വിയ ച അനിട്ഠവിപാകതായ ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകതാഹി വിരുജ്ഝതി, ന ചാപി അബ്യാകതം കുസലാകുസലേസു കിഞ്ചി പജഹതി, ന ച കേനചി പഹാതബ്ബന്തി.
"തദുഭയവിപരീതലക്ഖണമബ്യാകത"ന്തി വിഞ്ഞായമാനേ അഹോസി കമ്മം, നാഹോസി കമ്മവിപാകോ, നത്ഥി കമ്മവിപാകോ, ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോതി ഇമിനാ തികേന സങ്ഗഹിതസ്സ ഗതിഉപധികാലപ്പയോഗവിപത്തീഹി അവിപാകസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദികമ്മസ്സ ഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ അകുസലസ്സ ച അഭിഞ്ഞാകുസലസ്സ ച വിപാകുപ്പാദനാഭാവതോ "സിയാ നു ഖോ അബ്യാകതഭാവോ വാ"തി കദാചി കോചി ചിന്തേയ്യാതി തന്നിവാരണത്ഥമാഹ **"അവിപാകാരഹം വാ"**തി, വിപാകം ദാതും നാരഹതി തത്ഥ സാമത്ഥിയാഭാവതോതി **അവിപാകാരഹം**. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദയോ താവ പച്ചയവേകല്ലാദീഹി കാരണേഹി അവിപാകാ, സചേ പനേതേ തബ്ബിദൂരാ അസ്സു, തദാ വിപാകദാനേ സമത്ഥതായ വിപാകാരഹായേവ, തം പന ന തഥാ, അഥ ഖോ യേന കേനചി ആകാരേന വിപാകദാനേ അസമത്ഥതായേവ വിപാകാരഹം ന ഹോതി, തം അബ്യാകതം നാമാതി.

ഇദാനി ഏവം തികവസേന നിദ്ദിട്ഠേസു കുസലാദീസു പഠമം താവ കുസലചിത്തം വിഭജന്തോ **"തത്ഥ കുസലചിത്ത"**ന്തിആദിനാ തസ്സ ഗണനപരിച്ഛേദം ദസ്സേതി. **ഏകവീസതിവിധ**ന്തി അട്ഠ കാമാവചരാനി , പഞ്ച രൂപാവചരാനി, ചത്താരി അരൂപാവചരാനി, ചത്താരി ലോകുത്തരാനീതി ഏവം സങ്ഖേപതോ ഏകവീസതിവിധം. **ഭൂമിതോ ചതുബ്ബിധ**ന്തി കാമരൂപാരൂപലോകുത്തരഭൂമിസങ്ഖാതാനം ചതുന്നം ഭൂമീനം വസേന തത്ഥ പവത്തമാനം ചിത്തമ്പി ചതുബ്ബിധം ഹോതി. തത്ഥ ഭവന്തി ഏത്ഥാതി **ഭൂമി,** ഠാനം,

അവത്ഥാ ച. അവത്ഥാപി ഹി അവത്ഥവന്താനം പവത്തിട്ഠാനം വിയ ഗയ്ഹതി. ഏവഞ്ഹി നേസം സുഖഗ്ഗഹണം ഹോതി. **അവത്ഥാ**തി ചേത്ഥ ധമ്മാനം കാമതണ്ഹാദീഹി പരിച്ഛിന്നാപരിച്ഛിന്നഭാവോ. തത്ഥ പുരിമാ തിസ്സോ ഭൂമിയോ ഉഭയവസേന വേദിതബ്ബാ, ഇതരാ അവത്ഥാവസേനേവ. ന ഹി ലോകുത്തരധമ്മാനം കാമഭവാദിതോ അഞ്ഞം ഠാനമുപലബ്ഭതീതി.

അഞ്ഞത്ഥ പവത്തമാനസ്സാപി വക്ഖമാനനയേന കാമഭൂമിപരിയാപന്നത്താ **ഭൂമിതോ ഏകവിധ**ന്തി. **സവത്ഥുകാവത്ഥുകഭേദതോ**തി ചക്ഖാദീനി പഞ്ച, ഹദയഞ്ചാതി ഛ വത്ഥൂനി. കുസലസ്സ പന ചക്ഖാദിനിസ്സിതത്താഭാവതോ ഹദയവത്ഥു ഇധ വത്ഥൂതി അധിപ്പേതം. തേന സഹിതം ഏകന്തേന തന്നിസ്സിതപ്പവത്തിതോതി **സവത്ഥുകം,** കാമരൂപധാതുയം പവത്തമാനവിഞ്ഞാണം. തത്ഥ ഹി അരൂപസ്സ രൂപപടിബന്ധപ്പവത്തി, അരൂപധാതുയം പന രൂപാഭാവതോ വത്ഥുവിരഹിതമേവ പവത്തതീതി തത്ഥ പവത്തമാനം **അവത്ഥുകം. ഹീന...പേ... തിവിധ**ന്തി ഏത്ഥ പച്ചയതോ, ഫലതോ ച മജ്ഝിമപണീതേഹി നിഹീനം, തേസം വാ ഗുണേഹി പരിഹീനന്തി **ഹീനം,** അത്തനോ പച്ചയേഹി പധാനഭാവം നീതന്തി **പണീതം,** ഉഭിന്നം വേമജ്ഝേ ഭവം **മജ്ഝിമം**. തത്ഥ ഹീനേന ഛന്ദേന ചിത്തേന വീരിയേന വീമംസായ വാ പവത്തിതം **ഹീനം,** മജ്ഝിമേഹി ഛന്ദാദീഹി പവത്തിതം **മജ്ഝിമം,** പണീതേഹി **പണീതം**. ഛന്ദാദീനം പന ഹീനാദിഭാവോ അധിമുത്തിവസേന ദട്ഠബ്ബോ. ഹീനാധിമുത്തിവസേന ഹി നേസം ഹീനതാ, പണീതാധിമുത്തിവസേന പണീതതാ, തദുഭയവേമജ്ഝവസേന മജ്ഝിമതാ. യസകാമതായ വാ കതം കുസലം **ഹീനം,** പുഞ്ഞഫലകാമതായ **മജ്ഝിമം,** "പുഞ്ഞം നാമേതം സാധൂഹി കത്തബ്ബമേവാ"തി ഏവം അരിയഭാവം നിസ്സായ കതം **പണീതം**. "അഹമസ്മി ദാനപതി, ഇമേ പനഞ്ഞേ ദാനദാസാദയോ"തിആദിനാ അത്തുക്കംസനപരവമ്ഭനാഹി ഉപക്കിലിട്ഠം പവത്തിതം വാ **ഹീനം,** തഥാ അനുപക്കിലിട്ഠം **മജ്ഝിമം,** മഗ്ഗഫലപദട്ഠാനം **പണീതം**. ഭവഭോഗസമ്പത്തിനിമിത്തം വാ കതം **ഹീനം,** സാവകപച്ചേകബോധിപാരമിതാവസേന അത്തനോ വിമോക്ഖത്ഥായ കതം **മജ്ഝിമം,** സമ്മാസമ്ബോധിപാരമിതാവസേന സബ്ബേസം വിമോക്ഖത്ഥായ കതം **പണീത**ന്തി.

സോമനസ്സ...പേ... ഭേദതോതി ഭേദ-സദ്ദോ പച്ചേകം സമ്ബന്ധിതബ്ബോ "സോമനസ്സുപേക്ഖാഭേദതോ ഞാണഭേദതോ പയോഗഭേദതോ"തി. തത്ഥ **പയോഗഭേദതോ**തി സങ്ഖാരഭേദതോതി അത്ഥോ. നനു ച സോമനസ്സുപേക്ഖാഭേദോ താവ യുത്തോ തേസം ഭിന്നസഭാവത്താ. ഞാണപ്പയോഗഭേദോ പന കഥന്തി? വുച്ചതേ - ഞാണപ്പയോഗകതോ ഭേദോ ഞാണപ്പയോഗഭേദോ തേസം ഭാവാഭാവമുപാദായ പവത്തത്താ. ഇദാനി തമേവ സോമനസ്സുപേക്ഖാദിഭേദം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"സേയ്യഥിദ"**ന്തി പുച്ഛിത്വാ **"സോമനസ്സസഹഗത"**ന്തിആദിനാ വിസ്സജ്ജേതി. തത്ഥ **സേയ്യഥി**ദന്തി തം കതമം, തം കഥന്തി വാ അത്ഥോ.

സോഭനം മനോ, സോഭനം വാ മനോ ഏതസ്സാതി സുമനോ, തസ്സ ഭാവോ സോമനസ്സം, മാനസികസുഖവേദനായേതം അധിവചനം, സോമനസ്സേന ഉപ്പാദതോ യാവ നിരോധാ സഹഗതം പവത്തം സംസട്ഠം സമ്പയുത്തന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ സോമനസ്സേന സഹ ഏകുപ്പാദാദിഭാവം ഗതന്തി **സോമനസ്സസഹഗതം**. ജാനാതി യഥാസഭാവം പടിവിജ്ഝതീതി ഞാണം, തേന സമം ഏകുപ്പാദാദീഹി പകാരേഹി യുത്തന്തി **ഞാണസമ്പയുത്തം**. നാസ്സ സങ്ഖാരോ അത്ഥീതി അസങ്ഖാരം, അസങ്ഖാരമേവ **അസങ്ഖാരികം**. സഹ സങ്ഖാരേന പവത്തമാനം സസങ്ഖാരം, തദേവ **സസങ്ഖാരികം. സങ്ഖാരോ**തി ചേത്ഥ അത്തനോ, പരസ്സ വാ പുബ്ബപ്പയോഗോ "സങ്ഖരോതി തിക്ഖഭാവസങ്ഖാതേന മണ്ഡനവിസേസേന സജ്ജേതി, സങ്ഖരീയതി വാ സജ്ജീയതി ചിത്തം ഏതേനാ"തി കത്വാ. തത്ഥ ദാനാദിപുഞ്ഞകരണകാലേ മച്ഛേരമലഥിനമിദ്ധാദീഹി ഉപക്കിലേസേഹി സംസീദമാനേ ചിത്തേ ഉപക്കിലേസവൂപസമവസേന, ചിത്തസ്സ ച ഉസ്സാഹജനനവസേന തീസു ദ്വാരേസു പവത്തോ സമ്മാവായാമോ **അത്തനോ പയോഗോ** നാമ. കുസലകരണേ നിരുസ്സാഹസ്സ പന "അമ്ഭോ, സപ്പുരിസ, കുസലകരണം നാമ പണ്ഡിതേഹി ആസേവിതമഗ്ഗോ, തത്ഥ തയാപി പടിപജ്ജിതും വട്ടതി, തസ്മാ ദാനം ദേഹി, സീലം രക്ഖ, തഞ്ഹി തേ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ഭവിസ്സതീ"തിആദിനാ കുസലകരണത്ഥായ ഉസ്സാഹജനനവസേന പരേസം കായവചീദ്വാരേസു പവത്താ ആണത്തി **പരപ്പയോഗോ** നാമ. തേസു പന പുരിമോ പുബ്ബഭാഗപ്പവത്തചിത്തസന്താനേ, പച്ഛിമോ പരേസം ചിത്തസന്താനേയേവ സമ്ഭവതീതി തന്നിബ്ബത്തിതോ ചിത്തസ്സ തിക്ഖഭാവസങ്ഖാതോ വിസേസോ ഇധ ഉപചാരതോ സങ്ഖാരോതി വേദിതബ്ബോ. തേനാഹു ആചരിയാ -

"പുബ്ബപ്പയോഗസമ്ഭൂതോ, വിസേസോ ചിത്തസമ്ഭവീ;
സങ്ഖാരോ ഇതി സങ്ഖാര-സഭാവഞ്ഞൂഹി കിത്തിതോ"തി.

അഥ വാ **"സസങ്ഖാരികമസങ്ഖാരിക"**ന്തി ച ഏതം കേവലം സങ്ഖാരസ്സ ഭാവാഭാവമത്താപേക്ഖായ വുത്തം, ന തസ്സ സഹപ്പവത്തിസബ്ഭാവാഭാവതോതി ഭിന്നസന്താനപ്പവത്തിനോപി സങ്ഖാരസ്സ ഇദമത്ഥിതായ തംവസേന നിബ്ബത്തം ചിത്തം സങ്ഖാരോ അസ്സ അത്ഥീതി **സസങ്ഖാരികം** സഹ-സദ്ദസ്സ വിജ്ജമാനത്ഥപരിദീപനതോ "സലോമകോ സപക്ഖകോ"തിആദീസു വിയ. തബ്ബിപരീതം പന തദഭാവതോ യഥാവുത്തവസേനേവ **അസങ്ഖാരികം**. അഥ വാ സങ്ഖരണം, സങ്ഖരീയതി വാ ഏതേന ആഗന്തുകസമ്ഭൂതേന ചിത്തസംസീദനസഭാവാപനയനവസേനേവ സജ്ജീയതി, സങ്ഖരോതി വാ തം യഥാവുത്തവസേനേവാതി സങ്ഖാരോതി ഉജുകമേവ പുബ്ബപ്പയോഗജനിതോ തിക്ഖഭാവോ വുച്ചതി, തദഭാവതോ **അസങ്ഖാരികം,** സഭാവതിക്ഖന്തി അത്ഥോ. തംസഹഗതായ **സസങ്ഖാരികം,** അഥ വാ മച്ഛേരമലാദീഹി സങ്ഖരീയതീതി സങ്ഖാരോ, ചിത്തസ്സ സംസീദനസഭാവോ, സോ യസ്സ നത്ഥീതി **അസങ്ഖാരികം,** ഇതരം **സസങ്ഖാരികം**. പണീതഉതുഭോജനാദികോ വാ

ബലവപച്ചയോ സങ്ഖാരോ "സങ്ഖരോതി ചിത്തം തിക്ഖഭാവേന, സങ്ഖരീയതി വാ തം ഏതേനാ"തി കത്വാ. അ-കാരസ്സ വുഡ്ഢത്ഥവുത്തിതായ വുഡ്ഢിപ്പത്തോ സങ്ഖാരോ അസ്സാതി **അസങ്ഖാരികം,** ബലവപച്ചയവന്തന്തി അത്ഥോ. വുഡ്ഢിപരിദീപകേന പന അ-കാരേന അവിസേസിതത്താ **സസങ്ഖാരികം** സപ്പച്ചയം ദുബ്ബലപച്ചയന്തി അധിപ്പായോ. ഞാണേന വിപ്പയുത്തം വിരഹിതന്തി **ഞാണവിപ്പയുത്തം**.

ഉപേക്ഖതീതി ഉപേക്ഖാ, വേദിയമാനാപി ആരമ്മണം അജ്ഝുപേക്ഖതി, മജ്ഝത്താകാരസണ്ഠിതിയാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഇട്ഠേ, അനിട്ഠേ ച ആരമ്മണേ പക്ഖപാതാഭാവേന ഉപപത്തിതോ യുത്തിതോ ഇക്ഖതി അനുഭവതീതി ഉപേക്ഖാ. അഥ വാ ഉപേതാ സുഖദുക്ഖാനം അവിരുദ്ധാ ഇക്ഖാ അനുഭവനന്തി ഉപേക്ഖാ. അവിരുദ്ധത്തായേവ ഹേസാ തേസം അനന്തരമ്പി പവത്തതി. സുഖദുക്ഖവേദനാ പന വിസും വിസും വിരുദ്ധസഭാവത്താ നാഞ്ഞമഞ്ഞം അനന്തരം പവത്തന്തി . തേനേവ ഹി **പട്ഠാനേ** സോമനസ്സസ്സ അനന്തരം ദോമനസ്സസ്സ, ദോമനസ്സസ്സ അനന്തരം സോമനസ്സസ്സ ച ഉപ്പത്തി പടിസിദ്ധാ. അയഞ്ച അത്ഥോ ലോഭസഹഗതചിത്തസമ്പയുത്തവേദനായപി ലബ്ഭതി, പുരിമാ പന ദ്വേ ന തഥാ. ന ഹി ലോഭസഹഗതാദീനം മജ്ഝത്താകാരേന അജ്ഝുപേക്ഖനം, ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖനം വാ അത്ഥീതി. **ഉപേക്ഖാസഹഗത**ന്തി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

നനു ച അഞ്ഞേപി ഫസ്സാദയോ സമ്പയുത്തധമ്മാ അത്ഥീതി സോമനസ്സാദീനം വസേനേവ പന അട്ഠവിധതാ കസ്മാ ഗഹിതാതി? ഭേദകരഭാവതോ. ഫസ്സാദീനഞ്ഹി സബ്ബചിത്തസാധാരണത്താ, സദ്ധാദീനഞ്ച സബ്ബകുസലസാധാരണത്താ ന തേഹി ചിത്തസ്സ വിഭാഗോ, സോമനസ്സാദയോ പന കത്ഥചി ചിത്തേ ഹോന്തി, കത്ഥചി ന ഹോന്തീതി പാകടോവ തേഹി ചിത്തസ്സ വിഭാഗോതി. കസ്മാ പനേതേ കത്ഥചി ചിത്തേ ഹോന്തി, കത്ഥചി ന ഹോന്തീതി? കാരണസ്സ സന്നിഹിതാസന്നിഹിതഭാവതോ. കിം പന നേസം കാരണന്തി? വുച്ചതേ - തത്ഥ സോമനസ്സസഹഗതഭാവോ താവ ആരമ്മണവസേന ഹോതി. ഇട്ഠാരമ്മണസ്മിഞ്ഹി സോമനസ്സസഹഗതചിത്തമുപ്പജ്ജതി. നനു ച ഇട്ഠാരമ്മണം ലോഭസ്സ വത്ഥു രജ്ജനീയത്താതി കഥം തത്ഥ കുസലം ഉപ്പജ്ജതീതി? നയിദമേകന്തികം ഇട്ഠേപി ആരമ്മണേ നിയമിതാദിവസേന കുസലസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ. യസ്സ ഹി "കുസലമേവ മയാ കത്തബ്ബ"ന്തി കുസലകരണേയേവ ചിത്തം നിയമിതം ഹോതി, അകുസലപ്പവത്തിതോവ നിവത്തേത്വാ കുസലകരണേയേവ പരിണാമിതം, അഭിണ്ഹകരണേന ച കുസലം സമുദാചിണ്ണം, പടിരൂപദേസവാസസദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാസങ്ഖാതചതുചക്കൂപനിസ്സയവസേന, യോനിസോ ച ആഭോഗോ പവത്തതി, തസ്സ ഇട്ഠേപി ആരമ്മണേ അലോഭസമ്പയുത്തമേവ ചിത്തമുപ്പജ്ജതി, ന ലോഭസമ്പയുത്തം. ഹോതി ചേത്ഥ -

> "നിയാമപരിണാമേഹി , സമുദാചിണ്ണതായ ച;
> ഞാണപുബ്ബങ്ഗമാഭോഗാ, ഇട്ഠേപി കുസലം സിയാ"തി.

അപിച സദ്ധാബഹുലതാദീഹി ച കാരണേഹി ചിത്തസ്സ സോമനസ്സസഹഗതതാ വേദിതബ്ബാ. അസ്സദ്ധാനം, ഹി മിച്ഛാദിട്ഠികാനഞ്ച ഏകന്തമിട്ഠാരമ്മണഭൂതം തഥാഗതരൂപമ്പി ദിസ്വാ സോമനസ്സം ന ഉപ്പജ്ജതി. യേ ച കുസലപ്പവത്തിയം ആനിസംസം ന പസ്സന്തി, തേസം പരേഹി ഉസ്സാഹിതാനം കുസലം കരോന്താനമ്പി സോമനസ്സം ന ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ സദ്ധാബഹുലതാ വിസുദ്ധിദിട്ഠിതാ ആനിസംസദസ്സാവിതാതി ഇമേഹിപി കാരണേഹി ചിത്തസ്സ സോമനസ്സസഹഗതതാ ഹോതി.

അപിച യേ തേ ഏകാദസ ധമ്മാ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ സംവത്തന്തി. സേയ്യഥിദം - ബുദ്ധാനുസ്സതി ധമ്മാനുസ്സതി സംഘാനുസ്സതി സീലാനുസ്സതി ചാഗാനുസ്സതി ദേവതാനുസ്സതി ഉപസമാനുസ്സതി ലൂഖപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനം സിനിദ്ധപുഗ്ഗലസേവനാ പസാദനീയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണാ തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹിപി കാരണേഹി ചിത്തസ്സ സോമനസ്സസഹഗതഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ബുദ്ധാദിഗുണേ അനുസ്സരന്തസ്സ ഹി യാവ ഉപചാരുപ്പാദാ സകലസരീരം ഫരമാനാ പീതി ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ദീഘരത്തം അക്ഖണ്ഡതാദിവസേന അത്തനാ രക്ഖിതം ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, ഗിഹിനോ ദസസീലം പഞ്ചസീലം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, ദുബ്ഭിക്ഖഭയാദീസു പണീതം ഭോജനം സബ്രഹ്മചാരീനം ദത്വാ "ഏവംനാമ ദാനം അദാസി"ന്തി അത്തനോചാഗം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, ഗിഹിനോപി തഥാരൂപേ കാലേ സീലവന്താനം ദിന്നദാനം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, യേഹി ഗുണേഹി സമന്നാഗതാ ദേവാ ദേവത്തം ഗതാ, തഥാരൂപാനം ഗുണാനം അത്തനി അത്ഥിതം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, സമഥവിപസ്സനാഹി വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസേ സട്ഠിപി സത്തതിപി വസ്സാനി അസമുദാചരന്തേ ദിസ്വാ "അഹോ മയ്ഹം കിലേസാ ന സമുദാചരന്തീ"തി ചിന്തേന്തസ്സ, ചേതിയദസ്സനഥേരദസ്സനേസു അസക്കച്ചകിരിയായ സംസുചിതലൂഖഭാവേന ബുദ്ധാദീസു പസാദസിനേഹാഭാവേന ഗദ്രഭപിട്ഠേ രജസദിസേ ലൂഖപുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജന്തസ്സ, ബുദ്ധാദീസു പസാദബഹുലേ മുദുചിത്തേ സിനിദ്ധപുഗ്ഗലേ പടിസേവന്തസ്സ, രതനത്തയഗുണപരിദീപകേ പസാദനീയസുത്തന്തേ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, ഠാനനിസജ്ജാദീസുപി പീതിഉപ്പാദനത്ഥം തന്നിന്നതാദിവസേന പവത്തേന്തസ്സ യേഭുയ്യേന പീതി ഉപ്പജ്ജതി. പീതിയാ ച സോമനസ്സേന സഹ അവിനാഭാവതോ തദുപ്പത്തിയാ തസ്സാപി ഉപ്പത്തി നിയതാതി ഏവം പീതികാരണാനിപി സോമനസ്സകാരണാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി. കിഞ്ച - അഗമ്ഭീരപകതിതാ, സോമനസ്സപടിസന്ധികതാതി ഇമേഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി സോമനസ്സസഹഗതതാ ഹോതി. യോ ഹി അഗമ്ഭീരപകതികോ ഹോതി, അപ്പമത്തകേപി ഹിതോപകരണേ തുസ്സതി, യോ ച സോമനസ്സപടിസന്ധികോ അപ്പസന്നേസു ആരമ്മണേസുപി അപ്പടിക്കൂലദസ്സാവീ, തസ്സ യേഭുയ്യേന സോമനസ്സസഹഗതചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാവുത്താനം പന സോമനസ്സകാരണാനമഭാവേന മജ്ഝത്താരമ്മണതായ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതതാ വേദിതബ്ബാ.

ഞാണസമ്പയുത്തസ്സ പന കമ്മതോ ഉപപത്തിതോ ഇന്ദ്രിയപരിപാകതോ കിലേസദൂരീഭാവതോതി ഇമേഹി കാരണേഹി ഹോതി. യോ ഹി പരേസം ഹിതജ്ഝാസയേന ധമ്മം ദേസേതി ഹീനുക്കട്ഠാദീനി ച നളകാരമുദ്ദാഗണനാദീനി സിപ്പായതനാനി, വഡ്ഢകീകസിവാണിജ്ജാദീനി ച കമ്മായതനാനി, വിസഹരണാദീനി ച വിജ്ജായതനാനീതി ഏവം നിരവജ്ജസിപ്പായതനാദീനി സിക്ഖാപേതി, സയം വാ സിക്ഖതി, ധമ്മകഥികസ്സ സക്കാരം കത്വാ ധമ്മം കഥാപേതി, "ആയതിം പഞ്ഞവാ ഭവിസ്സാമീ"തി പത്ഥനം പട്ഠപേത്വാ നാനപ്പകാരം പുഞ്ഞകമ്മം കരോതി, തസ്സേവം നാനപ്പകാരം പഞ്ഞാസംവത്തനികകമ്മം സമ്പാദേന്തസ്സ തം കമ്മം ഉപനിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനം കുസലം ഞാണസമ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ അബ്യാപജ്ജേ ലോകേ ഉപ്പന്നസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനം കുസലം ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "തസ്സ തത്ഥ സുഖിനോ ധമ്മപദാനി പിലവന്തി, ദന്ധോ, ഭിക്ഖവേ, സതുപ്പാദോ, അഥ സോ സത്തോ ഖിപ്പമേവ വിസേസഭാഗീ ഹോതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൯൧).

തഥാ പഞ്ഞാദസകം സമ്പത്തസ്സ ഇന്ദ്രിയപരിപാകം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനം കുസലം ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. യേന പന സമഥവിപസ്സനാഭാവനാഹി കിലേസാ വിക്ഖമ്ഭിതാ, തസ്സ കിലേസദൂരീഭാവം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനം ചിത്തം ഞാണസമ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാഹ -

"യോഗാ വേ ജായതേ ഭൂരി, അയോഗാ ഭൂരിസങ്ഖയോ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൮൨).

അപിച യേ തേ ധമ്മാ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ സംവത്തന്തി. സേയ്യഥിദം - പരിപുച്ഛകതാ വത്ഥുവിസദകിരിയാ ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ ദുപ്പഞ്ഞപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ പഞ്ഞവന്തപുഗ്ഗലസേവനാ ഗമ്ഭീരഞാണചരിയപച്ചവേക്ഖണാ തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി കാരണേഹി ഞാണസമ്പയുത്തഭാവോ ഹോതി. തഥാ ഹി യോ പഞ്ഞവന്തേ ഉപസങ്കമ്മ ഖന്ധധാതുആയതനഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗസമഥവിപസ്സനാദീനം പരിപുച്ഛാബഹുലോ ഹോതി, തസ്സ തംവസേന ഉപ്പന്നം സുതമയഞാണം ആദിം കത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം ചിത്തം ഞാണസഹഗതം ഹോതി. യേന പന നഖകേസച്ഛേദനമലഹരണാദിനാ ... വിസദാനി കതാനി, തസ്സേവം വിസദവത്ഥുകസ്സ ഉപ്പന്നേസു ചിത്തചേതസികേസു വിസദം ഞാണം ഹോതി പരിസുദ്ധാനി ദീപകപല്ലകാദീനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നദീപസിഖായ ഓഭാസോ വിയ. യസ്സ ച സദ്ധിന്ദ്രിയാദീസു അഞ്ഞതരം ബലവം ഹോതി, ഇതരാനി മന്ദാനി, തതോ താനി സകസകകിച്ചം കാതും ന സക്കോന്തി, തസ്മാ സോ തസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗേ ആഗതനയേന തേന തേന ആകാരേന സമത്തം പടിപാദേതി, തസ്സേവം ഇന്ദ്രിയാനം സമത്തം പടിപാദേന്തസ്സ വിപസ്സനാഞാണാദീനം വസേന ചിത്തം ഞാണസഹഗതം ഹോതി. യോ പന ദുപ്പഞ്ഞപുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജേതി, പഞ്ഞവന്തപുഗ്ഗലേ വാ പയിരുപാസതി, ഖന്ധാദീസു ഓഗാള്ഹം ഭഗവതോ ഗമ്ഭീരഞാണചരിയം വാ പച്ചവേക്ഖതി, ഠാനനിസജ്ജാദീസു തദധിമുത്തചിത്തോ വാ വിഹരതി, ഇമേസമ്പി ഉപ്പജ്ജമാനം കുസലം ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. അപിച ബുദ്ധാദിഗുണാനുസ്സരണേനപി ചിത്തം ഞാണസഹഗതം ഹോതി. യഥാഹ -

> "യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ...പേ॰... ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി തഥാഗതം ആരബ്ഭ. ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി, പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി, സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

ഏവം ബുദ്ധാനുസ്സതിആദയോപി രാഗാദിമലവിസോധനേന ഞാണുപ്പത്തിഹേതുകായേവാതി ദട്ഠബ്ബം. കിഞ്ച - തിഹേതുകപടിസന്ധികതാ ഞാണുപ്പത്തികാരണം. പടിസന്ധിപഞ്ഞാ ഹി ആദിതോ പട്ഠായ ഭവങ്ഗസന്തതിവസേന ബഹുലം പവത്തമാനാ സന്താനപരിഭാവനേന ഞാണുപ്പത്തിയാ സവിസേസഉപനിസ്സയോ ഹോതി. അസങ്ഖാരികത്തം പന സപ്പായഉതുഭോജനആവാസാദിപച്ചയേഹി ഹോതീതി. ഹോന്തി ചേത്ഥ -

"ഇട്ഠാരമ്മണതാ സദ്ധാബാഹുല്യം ദിട്ഠിസുദ്ധി ച;
ഫലദസ്സാവിതാ ചേവ, പീതിബോജ്ഝങ്ഗഹേതുയോ.

"ഏകാദസ തഥാ ധമ്മാ, അഗമ്ഭീരസഭാവതാ;
സോമനസ്സയുത്താ സന്ധി, ഇച്ചേതേ സുഖഹേതുയോ.

"അഭാവോ സുഖഹേതൂനം, മജ്ഝത്താരമ്മണന്തി ച;
ഉപേക്ഖുപ്പത്തിഹേതു ച, ഏവം ഞേയ്യാ വിഭാവിനാ.

"കമ്മൂപപത്തിതോ ചേവ, തഥാ ഇന്ദ്രിയപാകതോ;
കിലേസൂപസമാ ധമ്മ-വിചയസ്സ ച ഹേതുഹി.

“സത്തധമ്മേഹി ബുദ്ധാദി-ഗുണാനുസ്സരണേന ച;
സപ്പഞ്ഞസന്ധിതോ ചേവ, ചിത്തം ഞാണയുതം സിയാ.

“ഉതുഭോജനആവാസ-സപ്പായാദീഹി ഹേതുഹി;
അസങ്ഖാരികഭാവോപി, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിഭാവിനാ”തി.

ഏവം വേദനാഞാണപ്പയോഗഭേദതോ അട്ഠവിധം കാമാവചരചിത്തം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തം നിഗമേന്തോ ആഹ **“ഇദം…പേ॰… നാമാ”**തി.

൱൮. യേന പനത്ഥേന ഇദം “കാമാവചര”ന്തി വുച്ചതി, തം ദാനി ദസ്സേതും **“ഉദ്ദാനതോ”**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഉദ്ദാനതോ**തി ഉദ്ദേസതോ, സങ്ഖേപതോതി അത്ഥോ. കിഞ്ചാപി അവസിട്ഠകിലേസാദയോ വിയ കിലേസകാമോപി അസ്സാദേതബ്ബതായ വത്ഥുകാമേ സങ്ഗഹിതോ ഞാണം വിയ ഞേയ്യേതി സങ്ഖേപതോ ഏകോയേവ കാമോ സിയാ, തഥാപി കിലേസകാമോ വത്ഥുകാമഭാവം ഗച്ഛന്തോ കാമനീയട്ഠേന ഗച്ഛതി, ന കാമനവസേന. കാമനവസേന ച പന കിലേസകാമോവ ഹോതി, ന പന വത്ഥുകാമോതി ആഹ **“ക്ലേസവത്ഥുവസാ”**തിആദി. കോ പനേത്ഥ വത്ഥുകാമോ, കോ കിലേസകാമോതി ചോദനം മനസി നിധായ “ഛന്ദോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, ഛന്ദരാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പരാഗോ കാമോ”തി (മഹാനി॰ ൧) ഏവം **നിദ്ദേസപാളിയം** ആഗതാ നിദ്ദിട്ഠാ കാമതണ്ഹാവ ഇധ കിലേസകാമോ. വത്ഥുകാമോതി ച “മനാപികാ രൂപാ…പേ॰… മനാപികാ ഫോട്ഠബ്ബാ…പേ॰… സബ്ബേപി കാമാവചരാ ധമ്മാ…പേ॰… സബ്ബേപി രൂപാവചരാ…പേ॰… സബ്ബേപി അരൂപാവചരാ…പേ॰… കാമാ”തി (മഹാനി॰ ൧) തത്ഥേവ നിദ്ദിട്ഠാ സവിഞ്ഞാണാവിഞ്ഞാണപ്പഭേദാ തേഭൂമകധമ്മാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“കിലേസോ…പേ॰… വട്ടക”**ന്തി. **“ഛന്ദരാഗോവാ”**തി അവധാരണേന കിലേസഭാവേന നിരുള്ഹേസു ലോഭദോസമോഹാദീസു ദസസു ദോസമോഹാദയോ നവ കിലേസേ പടിക്ഖിപതി. കാമരൂപാരൂപതണ്ഹായ വത്ഥു പതിട്ഠാനം, കാരണഭൂതന്തി വാ **വത്ഥു**.

൱൯. കഥം പന കിലേസകാമോ നാമ, കഥഞ്ച വത്ഥുകാമോതി ആഹ **“കിലേസകാമോ”**തിആദി. **കാമേതീ**തി വത്ഥുകാമം പത്ഥേതി. **കാമീയതീ**തി കിലേസകാമേന പത്ഥീയതി. **ഇതി**-സദ്ദോ “തസ്മാ”തി ഇമസ്സ അത്ഥേ. **ച**-സദ്ദോ ഏവ-കാരത്ഥേ, തേന യസ്മാ കിലേസകാമോ കാമേതീതി കാമോ, വത്ഥുകാമോ ച കാമീയതീതി, തസ്മാ ഏവ കിലേസകാമോ, വത്ഥുകാമോ ചാതി **ദുവിധോപി ഏസ** കാമോ **കാരകദ്വയേ** കത്തരി, കമ്മനി ച സിജ്ഝതി, കത്തുഭാവം, കമ്മഭാവഞ്ച പച്ചനുഭോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ദുവിധോ**തി ദ്വിന്നം കാമാനം വാചകതോ ദുവിധോ. “കാമോ”തി അയം സദ്ദോ **കാരകദ്വയേ സിജ്ഝതി** യഥാവുത്തകാരകയുഗളേ നിപ്ഫജ്ജതി, കത്തരി, കമ്മനി ച “കാമോ”തി പദസമ്ഭവോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **വോ**-കാരോ പന നിപാതമത്തം “ഏവം വോ കാലാമാ”തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൬൬) വിയ. അഥ വാ **വോകാരകദ്വയേ**തി ഖന്ധദ്വയേതി അത്ഥോ. കിലേസകാമോ ഹി സങ്ഖാരസഭാവത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ, വത്ഥുകാമോ ച വക്ഖമാനനയേന പഞ്ചകാമഗുണഭൂതോ രൂപസഭാവത്താ രൂപക്ഖന്ധേതി ഏവം ദുവിധോപേസ കാമോ ഖന്ധദ്വയേ **സിജ്ഝതി** നിപ്ഫജ്ജതി, അന്തോഭാവം ഗച്ഛതീതി.

൱൰. സമ്പജ്ജനാനി **സമ്പത്തിയോ,** താസം വസേന വിസയവിസയീഭാവേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സമോസരണവസേന, സമ്പാപുണനവസേനാതി അത്ഥോ. ഇമിനാ പന ഇദം ദീപേതി - യത്ഥ ദുവിധോപി കാമോ വിസയവിസയീഭാവേന സഹിതോ പവത്തതി, സോയേവ ഏകാദസവിധോ പദേസോ കാമാവചരസഞ്ഞിതോ . യത്ഥ പന രൂപാരൂപധാതുയം കേവലം വത്ഥുകാമോവ പവത്തതി, ന സോ പദേസോ കാമാവചരോ നാമാതി. നനു ച ദുവിധോപി സഹിതോ രൂപാരൂപധാതൂസു പവത്തതി, രൂപാരൂപാവചരധമ്മാനം വത്ഥുകാമത്താ, തദാരമ്മണഭൂതാനഞ്ച രൂപാരൂപതണ്ഹാനം തംയോഗേന കിലേസകാമഭാവസിദ്ധിതോതി? നയിദമേവം ഓരമ്ഭാഗിയഭൂതസ്സ ബഹലകിലേസസ്സേവ കാമരാഗസ്സ ഇധ കിലേസകാമഭാവേന അധിപ്പേതത്താ. “ഉദ്ദാനതോ ദുവേ കാമാ”തി സബ്ബേ കാമേ ഉദ്ദിസിത്വാപി ഹി “പദേസോ ചതുപായാന”ന്തിആദിനാ വിസയനിയമനേന “ദുവിധോപി അയ”ന്തി ഏത്ഥ കാമേകദേസഭൂതോ നീവരണാവത്ഥായ കഥിതോ കാമരാഗോ കിലേസകാമഭാവേന, തബ്ബത്ഥുകായേവ ധമ്മാ വത്ഥുകാമഭാവേന ഗഹിതാ, ന രൂപാരൂപതണ്ഹാ, തബ്ബത്ഥുകധമ്മാ ചാതി ഞാപീയതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി വക്ഖമാനാ സസത്ഥാവചരൂപമാ ഉപപന്നാ ഹോതി, യഥാവുത്താനമേവ കാമാനം ഇധ അധിപ്പേതത്താ രൂപാരൂപധാതൂസു വിമാനകപ്പരുക്ഖവത്ഥാലങ്കാരപരിത്തകുസലാദിഭേദേസു കാമാവചരധമ്മേസു പവത്തോ ഛന്ദരാഗോ കിലേസകാമോ നാമ ന ഹോതി, ന ച തബ്ബത്ഥുഭൂതം വിമാനകപ്പരുക്ഖാദിപരിത്തധമ്മജാതം വത്ഥുകാമോ നാമാതി സിദ്ധം. തേനേവാഹ “കാമോ വാ കാമസഞ്ഞാ വാ ബ്രഹ്മലോകേ ന വിജ്ജതീ”തി. കാമാവചരസത്തസന്താനഗതതണ്ഹായ വിസയഭാവേ സതി പന തംയോഗേന രൂപാരൂപധാതൂസുപി പവത്തമാനോ പരിത്തധമ്മോ വത്ഥുകാമോയേവാതി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ നിദ്ദേസേ ആഗതനയേന നിരവസേസോ കിലേസകാമോ കാമതണ്ഹാഭവതണ്ഹാവിഭവതണ്ഹാനിരോധതണ്ഹാപഭേദോ ഇധ പവത്തതി. വത്ഥുകാമേസുപി അപ്പകം രൂപാരൂപവിപാകമത്തം ഠപേത്വാ സബ്ബോയേവ ഇധ പവത്തതീതി അനവസേസപ്പവത്തിം സന്ധായ **“കാമോയം ദുവിധോപി ചാ”**തി വുത്തം. കിഞ്ചാപി ഏവം വുത്തം, തേസു പന ബഹലകിലേസകാമഭൂതോ ബഹലകാമരാഗോ ച തബ്ബത്ഥുകാ പഞ്ച കാമഗുണാ ച ഇധ ഗഹിതാതി ദസ്സനത്ഥം **“സമ്പത്തീനം വസേനാ”**തി വുത്തം. സമ്പജ്ജനവസേന, സമിജ്ഝനവസേനാതി അത്ഥോ.

അവചരതീതി പവത്തതി. **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി, യസ്മാ ദുവിധോപി അയം കാമോ അവചരതി, തസ്മാ കാമോ ഏത്ഥ അവചരതീതി കാമാവചരസഞ്ഞിതോതി അത്ഥോ.

൧൪. സഗ്ഗമോക്ഖഹേതുഭൂതാ പുഞ്ഞസമ്മതാ അയാ യേഭുയ്യേന അപേതാതി അപായാ. നിരയാദിവസേന ചത്താരോ അപായാ **ചതുപായാ. ഛന്ന**ന്തി ചാതുമഹാരാജികതാവതിംസയാമാതുസിതാനിമ്മാനരതിപരനിമ്മിതവസവത്തിസങ്ഖാതാനം ഛന്നം ദേവലോകാനം. മേരുപാദവാസിനോ പന അസുരാ താവതിംസേസുയേവ സങ്ഗയ്ഹന്തീതി ന തേഹി സദ്ധിം സത്തന്നന്തി വുത്തം. മനസോ ഉസ്സന്നതായ **മനുസ്സാ,** സതിസൂരഭാവബ്രഹ്മചരിയയോഗ്യതാദിഗുണവസേന ഉപചിതമാനസതായ ഉക്കട്ഠഗുണചിത്തതായാതി അത്ഥോ, തേ പന നിപ്പരിയായതോ ജമ്ബുദീപവാസിനോ വേദിതബ്ബാ. യഥാഹ -

> "തീഹി , ഭിക്ഖവേ, ഠാനേഹി ജമ്ബുദീപകാ മനുസ്സാ ഉത്തരകുരുകേ ച മനുസ്സേ അധിഗ്ഗണ്ഹന്തി ദേവേ ച താവതിംസേ. കതമേഹി തീഹി? സൂരാ സതിമന്തോ ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ"തി (അം॰ നി॰ ൯.൨൧).

തേഹി പന സമാനരൂപാദിതായ സദ്ധിം പരിത്തദീപവാസീഹി ഇതരമഹാദീപവാസിനോപി "മനുസ്സാ"ഇച്ചേവ പഞ്ഞായിംസു. ലോകിയാ പന മനുനോ അപച്ചഭാവേനേവ "മനുസ്സാ"തി വദന്തി . **ഏകാദസവിധോ**തി ചതുരാപായേസു തിരച്ഛാനപേത്തിവിസയാനം വിസും പരിച്ഛിന്നസ്സ ഓകാസസ്സ അഭാവേപി യത്ഥ തേ അരഞ്ഞസമുദ്ദപബ്ബതപാദാദികേ നിബദ്ധവാസം വസന്തി, താദിസസ്സ ഠാനസ്സ ഗഹിതത്താ ഏകാദസവിധോ.

൧൫. നനു ചേത്ഥ അഞ്ഞേസമ്പി ധമ്മാനം പവത്തിസമ്ഭവതോ കാമസ്സേവ അവചരണവസേന കഥം നാമലാഭോതി ആഹ **"അസ്സാഭിലക്ഖിതത്താ"**തിആദി. തത്ഥ **അസ്സാ**തി ഇമസ്സ ദുവിധസ്സ കാമസ്സ. **അഭിലക്ഖിതത്താ**തി ഏകാദസവിധേ പദേസേ പാകടത്താ. അഥ വാ **അസ്സാ**തി കരണത്ഥേ സാമിവചനം, തസ്മാ അനേന ദുവിധേന കാമേന ഏകാദസവിധസ്സ പദേസസ്സ **അഭിലക്ഖിതത്താ,** പഞ്ഞാപിതത്താതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനവസേന **അസ്സ** ഏകാദസവിധസ്സ പദേസസ്സ തേന ദുവിധേന അഭിലക്ഖിതത്താതി അത്ഥോ. സഹ സത്ഥേഹീതി സസത്ഥാ, യത്ഥ തേ അവചരന്തി, സോ **സസത്ഥാവചരോ,** പദേസോ. സോ വിയ. യഥാ ഹി യസ്മിം പദേസേ സസത്ഥാ പുരിസാ അവചരന്തി, സോ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു ദ്വിപദചതുപ്പദാദീസു അവചരന്തേസു തേസം തത്ഥ പാകടത്താ, തേഹി വാ അഭിലക്ഖിതത്താ "സസത്ഥാവചരോ"ത്വേവ പഞ്ഞായതി, ഏവം വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു രൂപാവചരാദീസു അവചരന്തേസു അഭിലക്ഖണവസേന അയം പദേസോ "കാമാവചരോ"ത്വേവ സഞ്ഞിതോതി. ഏസ നയോ രൂപാരൂപാവചരേസു.

൧൬-൧൭. നനു ച ചിത്തം കാമാവചരന്തി വുത്തം, യഥാവുത്തനയേന പന പദേസസ്സ ഗഹിതത്താ കഥം തത്ഥ അവചരന്തം കാമാവചരം നാമാതി ആഹ **"സ്വായ"**ന്തിആദി. സോ അയം കാമാവചരോ "കാമോ"തി സഞ്ഞിതോതി സമ്ബന്ധോ. **രൂപഭവോ രൂപ**ന്തി യഥാ രൂപഭവോ രൂപം. അവുത്തോപി ഹി യഥാസദ്ദോ ഏവം-സദ്ദസന്നിട്ഠാനതോ ലബ്ഭതി. യഥാ "രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ"തി ഏത്ഥ "രൂപഭവൂപപത്തിയാ"തി വത്തബ്ബേ രൂപഭവോ "രൂപ"ന്തി സഞ്ഞിതോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. കഥം പനേസ ഏവം സഞ്ഞിതോതി ആഹ **"ഉത്തരസ്സാ"**തിആദി. അഥ വാ യഥാ ഉത്തരസ്സ പദസ്സ ലോപം കത്വാ ഉദീരിതോ ഏസ രൂപഭവോ "രൂപ"ന്തി സഞ്ഞിതോ, ഏവം സ്വായം കാമാവചരോ കാമോതി സമ്ബന്ധോ. **തസ്മിം കാമേ**തി തസ്മിം ഉത്തരപദലോപവസേന കാമസഞ്ഞിതേ പദേസേ. **ഇദ**ന്തി ഇദം അട്ഠവിധം ചിത്തം. അധികാരവസേന പന തസ്സ ഗഹണേപി സബ്ബേസമേവ പരിത്തചിത്താനമയമത്ഥോ ലബ്ഭതി സബ്ബേസമ്പി കാമേ അവചരണതോ. **സദാ**തി സബ്ബകാലം, ബാഹുല്ലേനാതി അധിപ്പായോ. ഇമിനാ പന ഇദം ദീപേതി - യഥാ സങ്ഗാമേ യേഭുയ്യേന അവചരന്തോ "സങ്ഗാമാവചരോ"തി ലദ്ധനാമോ ഹത്ഥീ അഞ്ഞത്ഥ അവചരന്തോപി ബാഹുല്ലപ്പവത്തിവസേന "സങ്ഗാമാവചരോ"ത്വേവ പഞ്ഞായതി, ഏവമിദം അഞ്ഞത്ഥ അവചരന്തമ്പി കാമലോകേ ബാഹുല്ലവുത്തിതോ "കാമാവചര"മിച്ചേവ വുത്തന്തി. തേന പന നനു ചേതം രൂപാരൂപഭവേസുപി അവചരണതോ രൂപാവചരാദിനാമമ്പി ലഭേയ്യാതി ഇദം ചോദനം പരിഹരതി. ഹോതി ചേത്ഥ -

> "കാമേവചരതീത്യേതം, കാമാവചരസഞ്ഞിതം;
> സേസേ അവചരന്തമ്പി, സങ്ഗാമാവചരോ യഥാ"തി.

ഇതി-സദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി. ച-സദ്ദോ വത്തബ്ബന്തരസമുച്ചയേ. തേന യസ്മാ ഉത്തരപദലോപേന കാമാവചരോ "കാമോ"തി സഞ്ഞിതോ, യസ്മാ ച തസ്മിം കാമേ ഇദം ചിത്തം സദാ അവചരതി, തസ്മാ "കാമാവചര"മിച്ചേവ കഥിതം, ന പന കാമാവചരാവചരം, നാപി രൂപാരൂപാവചരന്തി വാതി അധിപ്പായോ. **കാമഘാതിനാ**തി ദേസനാഞാണേന വിനേയ്യസന്താനഗതസ്സ കിലേസകാമസ്സ ഹനനസീലേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന.

൧൮. **പടിസന്ധിം ...പേ॰... അവചാരയതീതി** വാതി അഥ വാ യസ്മാ യത്ഥ കത്ഥചി ഉപ്പന്നമ്പി കാമേ ഭവേയേവ പടിസന്ധിം അവചാരയതി, തസ്മാ ഇദം കാമേ അവചാരയതീതി "കാമാവചര"ന്തി കഥിതം ചാ-സദ്ദസ്സ രസ്സത്തം കത്വാതി അത്ഥോ. ഏവം ഉത്തരപദലോപവസേന പദസമ്ഭവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി

വിനാപി ഉത്തരപദലോപം കാമാവചര-സദ്ദസ്സ സമ്ഭവം ദസ്സേതും **"പരിയാപന്നന്തി തത്ര വാ"**തി വുത്തം. **തത്രാ**തി തസ്മിം കാമഭവേ. **പരിയാപന്ന**ന്തി അന്തോഗധം. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ -

> "കതമേ ധമ്മാ കാമാവചരാ? ഹേട്ഠതോ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കത്വാ ഉപരിതോ പരനിമ്മിതവസവത്തീ ദേവേ അന്തോകരിത്വാ യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ ഖന്ധധാതുആയതനാ രൂപം വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണം. ഇമേ ധമ്മാ കാമാവചരാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൭) -

വുത്തത്താ യഥാ മനുസ്സിത്ഥിയാ കുച്ഛിസ്മിം നിബ്ബത്തോപി തിരച്ഛാനഗതികോ തിരച്ഛാനയോനിയമേവ പരിയാപന്നത്താ "തിരച്ഛാനോ"ത്വേവ വുച്ചതി, ഏവമിദം രൂപാരൂപഭവേസു ഉപ്പന്നമ്പി കാമഭവപരിയാപന്നത്താ "കാമാവചര"മിച്ചേവ കഥിതന്തി. തപ്പരിയാപന്നതാ ചസ്സ അവീചിപരനിമ്മിതപരിച്ഛിന്നോകാസനിന്നായ കാമതണ്ഹായ വിസയഭാവതോതി വേദിതബ്ബാ. തഥാ ഹി വുത്തം ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന **നിക്ഖേപകണ്ഡേപി** "'ഏത്ഥാവചരാ'തി വചനം അവീചിപരനിമ്മിതപരിച്ഛിന്നോകാസായ കാമതണ്ഹായ വിസയഭാവം സന്ധായ വുത്ത"ന്തി. പദസമ്ഭവോ പനേത്ഥ ഏവം വേദിതബ്ബോ - കാമതണ്ഹാ കാമോ, സോ ഏത്ഥ ആരമ്മണകരണവസേന അവചരതീതി കാമാവചരന്തി. നനു ചേത്ഥ കതമാ കാമതണ്ഹാ, യാ കാമാവചരധമ്മാരമ്മണാ തണ്ഹാ. കതമേ കാമാവചരധമ്മാ, യേ കാമതണ്ഹാവിസയാതി ഏവം ഇതരീതരനിസ്സയതാദോസോ ആപജ്ജതീതി ? നാപജ്ജതി, അവീചിആദിഏകാദസോകാസനിന്നതായ യംകിഞ്ചി തണ്ഹം കാമതണ്ഹാഭാവേന ഗഹേത്വാ തംസഭാവായ തണ്ഹായ വിസയഭാവേന കാമാവചരധമ്മാനം ഉപലക്ഖേതബ്ബഭാവതോ. അഥ വാ കിലേസവത്ഥുവസേന ദുവിധോപി കാമോ യഥാരഹം സഹജാതവസേന ഏത്ഥ അവചരതീതി കാമാവചരം, ആരമ്മണകരണവസേന വാ ദുവിധേപി കാമേ ഏതം അവചരതീതി കാമാവചരം. അഥ വാ മഞ്ചനിസ്സിതകേസു ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തേസു നിസ്സയനിസ്സിതാനം അഭേദസ്സ ബുദ്ധിയാ ഗഹിതത്താ നിസ്സിതകേസു നിസ്സയൂപചാരവസേന "മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ"തി വുച്ചതി, ഏവമേതമ്പി കാമാവചരഭവേ പവത്തനവസേന തന്നിസ്സിതത്താ നിസ്സയവോഹാരേന "കാമാവചര"ന്തി വുച്ചതി. ഹോതി ചേത്ഥ -

> "കാമോവചരതീത്യേത്ഥ, കാമേവചരതീതി വാ;
> ഠാനൂപചാരതോ വാപി, തം കാമാവചരം ഭവേ"തി.

൨൦. പുജ്ജഫലനിബ്ബത്തനതോ, അത്തസന്താനം പുനനതോ ച പുഞ്ഞാനി, കത്തബ്ബതായ കിരിയാ, തേസം തേസം ആനിസംസാനം വത്ഥുതായ വത്ഥൂനി ചാതി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി. ഗണനതോ ദസപരിമാണത്താ ദസ ച താനി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി ചാതി ദസ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി, തേസം വസേനാതി **ദസപുഞ്ഞക്രിയവത്ഥുവസേന,** ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുഭാവേന തംമയം ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **ഏവ**-കാരേന പന രൂപാരൂപലോകുത്തരം വിയ ന കേവലം ഭാവനാവസേനേവാതി ദസ്സേതി. അഥ വാ ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേനേവ പവത്തതി, ന പന പരേഹി പരികപ്പിതപരപസംസാദിപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേനാതി **ഏവ**-സദ്ദേന അവധാരണം. യതോ വക്ഖതി "സബ്ബാനുസ്സതിപുഞ്ഞഞ്ചാ"തിആദി.

൨൧. കാനി പന താനി ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി, യേസം വസേന ഇദം അട്ഠവിധം ചിത്തം പവത്തതീതി വുത്തന്തി ഇമം അനുയോഗം സന്ധായ താനി സരൂപതോ ദസ്സേതും **"ദാനം സീല"**ന്തിആദി വുത്തം . തത്ഥ ദിയ്യതി ഏതേനാതി **ദാനം,** പരിച്ചാഗചേതനാ. ഇധ പന ചിത്താധികാരവസേന തംസമ്പയുത്തം ഗഹേതബ്ബം. തഥാ **"സീലാ"**ദീസുപി. സീലതീതി **സീലം,** കായവചീകമ്മാനി സമാദഹതീതി അത്ഥോ. സുസില്യവസേന ഹി കായകമ്മാദീനി അവിപ്പകിണ്ണാനി സമ്പതി, ആയതിഞ്ച ഹിതസുഖാവഹാനി സമ്മാ ഠപിതാനി സമാഹിതാനി ഹോന്തി, സീലയതി ഉപധാരേതീതി വാ **സീലം. ഉപധാരണം** പനേത്ഥ കുസലാനം അധിട്ഠാനഭാവോ. ഭാവേതി കുസലധമ്മേ ആസേവതി വഡ്ഢേതി ഏതായാതി **ഭാവനാ**. അത്തനോ സന്താനേ നിപ്ഫന്നാ പത്തി ദിയ്യതി ഏതേനാതി **പത്തിദാനം**. തംതംകിച്ചകരണേ ബ്യാവടസ്സ ഭാവോ **വേയ്യാവച്ചം**. ദേസേതി ഏതായാതി **ദേസനാ**. പത്തിം അനുമോദതി ഏതേനാതി പത്താനുമോദോ. പുബ്ബപദലോപേന പന **"അനുമോദോ"**തി വുത്തം. ദിട്ഠിയാ ഉജുഭാവോ **ദിട്ഠിജുത്തം,** സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉജുകരണന്തി അത്ഥോ. അത്തനോ, പരസ്സ വാ ഹിതജ്ഝാസയവസേന സമ്മാ സുണന്തി ഏതായാതി **സംസുതി**. പൂജാവസേന അപചായതി സാമീചിം കരോതി ഏതേനാതി **അപചായോ**. പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം പഭേദോ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുപ്പഭേദോ. മജ്ഝപദലോപവസേന പന **"പുഞ്ഞവത്ഥുപ്പഭേദോ"**തി വുത്തം യഥാ ആജഞ്ഞയുത്തോ രഥോ "ആജഞ്ഞരഥോ"തി. അയം താവേത്ഥ പദവിചാരോ.

അയം പന വിനിച്ഛയോ - തത്ഥ സേഖപുഥുജ്ജനാനം പരം ഉദ്ദിസ്സ പൂജാനുഗ്ഗഹകാമതായ അത്തനോ വിജ്ജമാനവത്ഥുപരിച്ചജനവസേന പവത്താ ചേതനാ ദാനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. ഖീണാസവാനമ്പി തഥാ പവത്താ ദാനമേവ, സാ പന പുഞ്ഞകിരിയാ നാമ ന ഹോതീതി ന ഇധ അധിപ്പേതാ. പുജ്ജഫലനിബ്ബത്തനതോ, ഹി അത്തസന്താനം പുനനതോ ച പുഞ്ഞം, ന ച ഖീണാസവസന്താനേ പവത്താ ഫലനിബ്ബത്തികാ ഹോതി, ന ച തം പുനാതി വിസുദ്ധസന്താനപ്പവത്തത്താതി. ഏവം സേസേസുപി.

യാ പന നിച്ചസീലഉപോസഥസീലാദിവസേന പഞ്ചസീലം അട്ഠസീലം ദസസീലം സമാദിയന്തസ്സ, അസമാദിയന്തസ്സാപി കുലചാരിത്തവസേന സമ്പത്തകായദുച്ചരിതാദീഹി വിരമന്തസ്സ, ഉപസമ്പദമാളകേ സംവരം സമാദിയന്തസ്സ, പാതിമോക്ഖം പരിപൂരേന്തസ്സ, ആപാഥഗതവിസയേസു ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ഥകേന്തസ്സ , ചീവരാദികേ ച പച്ചയേ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, കുഹനാദിവത്ഥുതോ ആജീവം പരിസോധേന്തസ്സ പവത്താ ചേതനാ, അയം സീലമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. ഏത്ഥാഹ - "ദാനം നാമേതം മയ്ഹം കുലവംസോ കുലചാരിത്ത"ന്തി ഏവം ചാരിത്തസീലേ ഠത്വാ ദേന്തസ്സ പവത്താ ദാനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു കിം, ഉദാഹു സീലമയന്തി? സീലമയമേവ ചാരിത്തസീലഭാവതോ. ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗവസേന പവത്താപി ഹേസാ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ അപരഭാഗേ ചേതനായ ച തഥാ പവത്തത്താ സീലമയമേവ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, ന ദാനമയം. പൂജാനുഗ്ഗഹകാമതായ ഹി ദിന്നം ദാനമയന്തി.

"ചക്ഖു അനിച്ച"ന്തിആദിനാ പന ചക്ഖാദികേ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സമ്മസന്തസ്സ പവത്താ ഗോത്രഭുവോദാനപരിയോസാനാ വിപസ്സനാചേതനാ, കസിണാദീസു ആരമ്മണേസു അപ്പനം അപ്പത്താ ഗോത്രഭുപരിയോസാനാ പരികമ്മചേതനാ ചാതി അയം ഭാവനാമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. അപ്പനാപ്പത്താപി ഭാവനായേവ, സാ പന ന കാമാവചരാതി ഇധ ന ഗഹിതാ. നിരവജ്ജവിജ്ജായതനകമ്മായതനസിപ്പായതനാനം സിക്ഖനചേതനാപി ഭാവനാമയേയേവ സമോധാനം ഗച്ഛതീതി ആചരിയാ. യാ ചേത്ഥ ദേയ്യധമ്മം ഖയതോ വയതോ സമ്മസിത്വാ ദദതോ പവത്താ, സാപി പുബ്ബേ വിയ ഉഭയഭാഗേ ചേതനാനം തഥാ പവത്തത്താ ഭാവനാമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുയേവാതി വേദിതബ്ബം.

ദാനാദികം യം കിഞ്ചി സുചരിതകമ്മം കത്വാ "അസുകസ്സ ച നാമ പത്തി ഹോതു, സബ്ബസത്താനം വാ ഹോതൂ"തി ഏവം അത്തനാ കതസ്സ പരേഹി സാധാരണഭാവം പച്ചാസീസനവസേന പവത്താ പത്തിദാനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. കിം പനേവം പത്തിം ദദതോ പുഞ്ഞക്ഖയോ ഹോതീതി? ന ഹോതി, യഥാ പന ഏകം ദീപം ജാലേത്വാ തതോ ദീപസഹസ്സം ജാലേന്തസ്സ പഠമദീപോ ഖീണോതി ന വത്തബ്ബോ, പുരിമാലോകേന പന സദ്ധിം പച്ഛിമാലോകസ്സ ഏകീഭാവേ അതിമഹാവ ഹോതി, ഏവമേവ പത്തിം ദദതോ പരിഹാനി നാമ ന ഹോതി, വുഡ്ഢിയേവ പന ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബാ. കഥം പനേസാ ദിന്നാ നാമ ഹോതീതി? "ഇദം മേ പുഞ്ഞകമ്മം സബ്ബസത്താനം, അസുകസ്സ വാ പരിണമതൂ"തി ഏവം പുബ്ബഭാഗേ, പച്ഛാപി വാ വചീഭേദം കരോന്തേന മനസാ ഏവ വാ ചിന്തേന്തേന ദിന്നാ നാമ ഹോതി. കേചി പന "യം മയാ കതം സുചരിതം, തസ്സ ഫലം 'ദമ്മീ'തി വുത്തേപി പത്തി ദിന്നാവ ഹോതീ"തി വദന്തി. കുസലകമ്മാധികാരത്താ പന പരേഹി ച കമ്മസ്സേവ അനുമോദിതബ്ബത്താ കമ്മമേവ ദാതബ്ബം, അനുമോദേന്തേനപി കമ്മമേവ അനുമോദിതബ്ബന്തി ഇദമേത്ഥ ആചരിയാനം സന്നിട്ഠാനം.

ചീവരാദീസു പച്ചാസാരഹിതസ്സ അസംകിലിട്ഠേന അജ്ഝാസയേന സമണബ്രാഹ്മണാനം വത്തപടിവത്തകരണവസേന, ഗിലാനുപട്ഠാനവസേന ച പവത്താ വേയ്യാവച്ചമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ.

ആമിസകിഞ്ചക്ഖാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ അത്തനോ പഗുണം ധമ്മം വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ ദേസേന്തസ്സ, തഥേവ നിരവജ്ജവിജ്ജായതനാദികം ഉപദിസന്തസ്സ ച പവത്താ ദേസനാമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. പരേഹി കതം യം കിഞ്ചി സുചരിതകമ്മം ദിന്നമദിന്നമ്പി വാ ഇസ്സാമച്ഛേരമലം പഹായ "സാധു സുട്ഠൂ"തി അനുമോദന്തസ്സ പവത്താ അനുമോദനപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ, "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ കമ്മസ്സകതാഞാണവസേന ദിട്ഠിം ഉജും കരോന്തസ്സ പവത്താ ദിട്ഠിജുകമ്മപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. യദി ഏവം ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ദിട്ഠിജുകമ്മപുഞ്ഞകിരിയതാ ന ലബ്ഭതീതി? നോ ന ലബ്ഭതി പുരിമപച്ഛിമചേതനാനമ്പി തംതംപുഞ്ഞകിരിയാസ്വേവ സങ്ഗണ്ഹനതോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി -

> "പുരിമാ മുഞ്ചനാ ചേവ, പരാ തിസ്സോപി ചേതനാ;
> ഹോതി ദാനമയം പുഞ്ഞം, ഏവം സേസേസു ദീപയേ"തി.

തസ്മാ കിഞ്ചാപി ഉജുകരണവേലായം ഞാണസമ്പയുത്തമേവ ചിത്തം ഹോതി, പുരിമപച്ഛാഭാഗേ പന ഞാണവിപ്പയുത്തമ്പി ഹോതീതി തസ്സാപി ദിട്ഠിജുകമ്മപുഞ്ഞകിരിയഭാവോ ഉപ്പജ്ജതി.

അപരേ പനാഹു - വിഞ്ഞാണപഞ്ഞാണവസേന ദസ്സനം ദിട്ഠി, ചിത്തം പഞ്ഞാ ച. ദിട്ഠിയാ ഉജുഭാവോ ദിട്ഠിജുത്തം. കിം തം? കുസലഞ്ച വിഞ്ഞാണം കമ്മസ്സകതാഞാണാദി ച സമ്മാദസ്സനം. തത്ഥ കുസലവിഞ്ഞാണേന ഞാണുപ്പാദേപി അത്തനോ സുചരിതാനുസ്സരണപരഗുണപസംസാസരണഗമനാനം സങ്ഗഹോ, കമ്മസ്സകതാഞാണേന കമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠിയാതി. ദാനാദിസമ്പയുത്തം പന ഞാണം ദാനാദീസ്വേവ അന്തോഗധന്തി വേദിതബ്ബം. "ഏവമിമം ധമ്മം സുത്വാ തത്ഥ വുത്തനയേന പടിപജ്ജന്തോ ലോകിയലോകുത്തരഗുണവിസേസം അധിഗമിസ്സാമി, ബഹുസ്സുതോ വാ ഹുത്വാ പരേ ധമ്മദേസനായ അനുഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമീ"തി ഏവം അത്തനോ, പരേസം വാ വിമുത്തായതനസീസേന സദ്ധമ്മം സുണന്തസ്സ പവത്താ സവനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. നിരവജ്ജവിജ്ജായതനാദിസവനചേതനാപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗയ്ഹതി. പൂജാരഹേ, ഗരുട്ഠാനിയേ, മഹല്ലകേ ച ദിസ്വാ ആസനാ വുട്ഠഹന്തസ്സ പത്തചീവരപടിഗ്ഗഹണമഗ്ഗദാനഅഭിവാദനഅഞ്ജലികമ്മകരണആസനപുപ്ഫഗന്ധാദിഅഭിഹാരം കരോന്തസ്സ

ച പവത്താ ബഹുമാനചേതനാ അപചിതിസഹഗതപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ. വേയ്യാവച്ചാപചായനാനഞ്ഹി അയം വിസേസോ - വയസാ, ഗുണേന ച ജേട്ഠാനം, ഗിലാനാനഞ്ച തംതംകിച്ചകരണം വേയ്യാവച്ചം, സാമീചികിരിയാ അപചായനന്തി.

൨൨-൩. ഏവം അട്ഠകഥായ ആഗതനയേന ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സുത്തേ ആഗതനയേന ദാനം സീലം ഭാവനാതി തീണിയേവ ദസ്സേതും തേസു ഇതരേസമ്പി സങ്ഗഹം ദീപേന്തോ ആഹ **"ഗച്ഛന്തി സങ്ഗഹ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **പത്തിദാനാനുമോദനാ ദാനേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി** തംസഭാവത്താ. ദാനമ്പി ഹി ഇസ്സാമച്ഛേരാനം പടിപക്ഖം, ഏതേപി, തസ്മാ സമാനപടിപക്ഖതായ ദാനേന സഹ ഏകലക്ഖണത്താ ഏതേ ദാനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുമ്ഹി സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. **വേയ്യാവച്ചാപചായനാ സീലമയേ പുഞ്ഞേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി** ചാരിത്തസീലസഭാവത്താ. **ദേസനാസവനദിട്ഠിഉജുകാ** പന കുസലധമ്മാസേവനതോ ഭാവനതോ **ഭാവനാമയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി**. കേചി പന "ദേസേന്തോ, സുണന്തോ ച ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ ലക്ഖണം പടിവിജ്ഝ ദേസേതി, സുണാതി ച, താനി ച ദേസനാസവനാനി പടിവേധമേവ ആഹരന്തീതി ദേസനാസവനം ഭാവനാമയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ"തി വദന്തി. ധമ്മദാനഭാവതോ "ദേസനാ ദാനമയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ"തിപി സക്കാ വത്തും. തഥാ ദിട്ഠിജുകമ്മം സബ്ബത്ഥാപി സബ്ബേസം നിയമനലക്ഖണത്താതി. ദാനാദീസു ഹി യം കിഞ്ചി "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനയപ്പവത്തായ സമ്മാദിട്ഠിയാവ വിസോധിതം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ **ദീഘനികായട്ഠകഥായം** "ദിട്ഠിജുകമ്മം പന സബ്ബേസം നിയമനലക്ഖണ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫) വുത്തം. മഹാസംഘിയാ പന അഭയഗിരിവാസിനോ ച ദിട്ഠിജുകമ്മം വിസും പുഞ്ഞകിരിയഭാവേന ന ഗണ്ഹന്തി. തഥാ ഹി തേ ദാനം സീലം ഭാവനാ സംസുതി ദേസനാനുസ്സതിമോദനം വേയ്യാവച്ചപൂജാസരണപ്പത്തിപസംസാ ചാതി അത്തനാ കതപുഞ്ഞാനുസ്സരണം ബുദ്ധാദീസു സരണഗമനം പരഗുണപസംസാതി ഇമാനി തീണി പക്ഖിപിത്വാ ദിട്ഠിജുകമ്മം അഗ്ഗഹേത്വാ ദ്വാദസ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി പഞ്ഞാപേന്തി. **പുന തീണേവാ**തി പഠമം ദസാപി സമാനാ പുന സങ്ഖേപതോ തീണേവ സമ്ഭോന്തി.

൨൪. ഇദാനി പരേഹി നിദ്ദിസിയമാനാനം പുഞ്ഞാനുസ്സരണാദീനം അത്തനാ നിദ്ദിട്ഠേസ്വേവ സമോധാനം ദസ്സേതും **"സബ്ബാനുസ്സതിപുഞ്ഞഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സബ്ബസ്സേവ അത്തനാ കതസുചരിതസ്സ അനുസ്സരണം **സബ്ബാനുസ്സതിപുഞ്ഞം** നാമ. **പസംസാ**തി പരേഹി കതായ പുഞ്ഞകിരിയായ, സമ്മാപടിപത്തിയാ ച വിപ്പസന്നചിത്തേന പസംസനം, സന്തുസ്സനന്തി അത്ഥോ. **സരണത്തയ**ന്തി ഏത്ഥ സരന്തി ഹിംസന്തീതി സരണാനി, ബുദ്ധാദീനി തീണി രതനാനി. താനി ഹി സരണഗതാനം തേനേവ സരണഗമനേന ഭയം സന്താസം ദുഗ്ഗതിപരിക്കിലേസം ഹിംസന്തി വിനാസേന്തി. തയോ അവയവാ അസ്സാതി തയം, തീഹി അവയവേഹി യുത്തസമുദായസ്സേതം അധിവചനം, സരണാനം തയം സരണത്തയം, തീണി സരണാനീതി വുത്തം ഹോതി. ന ഹി അവയവവിനിമുത്തോ സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥീതി. ഇധ പന സരണത്തയഗ്ഗഹണേന ഉപചാരതോ, ഉത്തരപദലോപതോ വാ സരണഗമനം അധിപ്പേതം. ന ഹി സരണത്തയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ ഹോതി. അത്ഥതോ പനേതം "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ, സ്വാക്ഖാതോ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ സംഘോ"തിആദിനാ ബുദ്ധാദീസു പസാദപടിലാഭവസേന പവത്താ ചേതനാ **ദിട്ഠിജുകമ്മസ്മിം സങ്ഗഹം യന്തി** തംവസേനേവ തേസം ഇജ്ഝതോ. ന ഹി വിപരീതദിട്ഠികസ്സ ഇമാനി തീണി സമ്ഭവന്തി, തസ്മാ തേ ഏകന്തേന ദിട്ഠിജുകമ്മപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുസ്മിം സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, ന വിസും പുഞ്ഞകിരിയഭാവേന ഗഹേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"നത്ഥി സംസയോ"**തി. ദിട്ഠിജുകമ്മസ്സ ഭാവനാമയസങ്ഗഹേപി സങ്ഖേപനയേന ഭാവനാമയേ സങ്ഗയ്ഹന്തി, വിത്ഥാരനയേന പന "കഥം നു ഖോ"തി സംസയോ സിയാതി ഇമേസം ഭാവനാമയസങ്ഗഹോ ന വുത്തോ. ദിട്ഠിജുകമ്മസ്സ വാ സബ്ബേസം മഹപ്ഫലഭാവനിയാമകത്തേന മൂലഭൂതത്താ തസ്സ പധാനഭാവം ദസ്സേതും വിസും തത്ഥ സങ്ഗയ്ഹന്തീതി വുത്തം. അപരേ പന "സങ്ഗണ്ഹന്തോ സങ്ഗണ്ഹാതി, ഗണ്ഹന്തോ 'മുഞ്ചതീ'തി വചനതോ സരണഗമനസ്സ സീലസമാദാനേ വിയ ഗഹണം സമ്ഭവതീതി സീലമയേ സങ്ഗയ്ഹതീ"തി വദന്തി. "സരണഗമനം പണിപാതഭാവതോ അപചിതിസഹഗതേ സങ്ഗയ്ഹതീ"തി കേചി.

൨൫. ഇദാനി യഥാവുത്തപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം പുരിമപച്ഛിമഭാഗവസേന പവത്തമാനാപി ചേതനാ തത്ഥ തത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി ദസ്സേതും **"പുരിമാ മുഞ്ചനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പുരിമാ**തി ദാനത്ഥായ ദേയ്യധമ്മം ധമ്മേന സമേന ഉപ്പാദേന്തസ്സ, ഉപ്പന്നം "പരിച്ചജിസ്സാമീ"തി ചിന്തേന്തസ്സ, ദക്ഖിണേയ്യം പരിയേസന്തസ്സ ച യാവ വത്ഥുനോ പടിഗ്ഗാഹകസ്സ ഹത്ഥേ വിസ്സജ്ജനം, പരിണാമനം വാ, താവ പവത്താ പുബ്ബഭാഗചേതനാ. പടിഗ്ഗാഹകസ്സ പന ഹത്ഥേ വിസ്സജ്ജനചേതനാ, പരിണാമനചേതനാ വാ മുഞ്ചനചേതനാ നാമ. സായേവ നിഗ്ഗഹീതലോപേന **"മുചനാ"**തി വുത്താ. **"മുഞ്ചനാ"**ഇതിയേവ വാ പാഠോ. **പരാ**തി അത്തനാ വിസ്സട്ഠവത്ഥുമ്ഹി ആലയം അകത്വാ "സാധു സുട്ഠു അഗ്ഗം ദാനം മേ ദിന്ന"ന്തി സോമനസ്സചിത്തേന പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ അപരഭാഗചേതനാ. **തിസ്സോപി ചേതനാ**തി ഇതി അയഞ്ച പുരിമാ ചേതനാ, അയഞ്ച മുഞ്ചനചേതനാ, അയഞ്ച അപരചേതനാതി തിസ്സോപി ചേതനാ ഏകതോ ഹുത്വാ **ദാനമയം പുഞ്ഞം ഹോതി,** ദാനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. "പുഞ്ഞ"ന്തി പദം അപേക്ഖിത്വാ "ഹോതീ"തി ഏകവചനനിദ്ദേസോ. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം സേസേസുപി അതിദിസന്തോ ആഹ **"ഏവം സേസേസു ദീപയേ"**തി. **സേസേസൂ**തി സീലാദീസു പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂസു **ഏവം** യഥാവുത്തനയേന "സീലം 'രക്ഖിസ്സാമീ'തി ചിന്തേന്തസ്സ, 'പബ്ബജിസ്സാമീ'തി വിഹാരം ഗച്ഛന്തസ്സ പവത്താ പുരിമചേതനാ, സീലം സമാദിയന്തസ്സ, പബ്ബജന്തസ്സ, സീലം പരിപൂരേന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ

മജ്ഝിമചേതനാ, 'പൂരിതം മേ'തി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ അപരചേതനാതി ഏവം തിസ്സോപി ചേതനാ ഏകതോ ഹുത്വാ സീലമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു നാമാ"തിആദിനാ **ദീപയേ,** പകാസേയ്യാതി അത്ഥോ. നനു ച അത്തനാ കതപുഞ്ഞാനുസ്സരണചേതനാ ദിട്ഠിജുകമ്മസങ്ഗഹിതാ, അയഞ്ച അപരചേതനാ സായേവാതി കഥമസ്സാ തത്ഥ സങ്ഗഹോതി? നായം ദോസോ, വിസയഭേദേന ഉഭിന്നമ്പി വിസേസസബ്ഭാവതോ. പുഞ്ഞാനുസ്സരണഞ്ഹി അത്തനാ കതപുഞ്ഞവിസയമേവ. അയം പന തബ്ബത്ഥുവിസയാതി പാകടോയേവ ദിന്നം വിസേസോതി.

ഏത്താവതാ ച യം വുത്തം "ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേനേവ പവത്തതീ"തി, തത്ഥ ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി സരൂപതോ, സങ്ഗഹതോ ച നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തഥാപവത്തമാനസ്സ ചസ്സ പാടേക്കം പവത്താകാരവിസയം ദസ്സേതും **"ഇദാനീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അയ**ന്തി വക്ഖമാനനിദസ്സനം. ദാതബ്ബോ ധമ്മോ ദേയ്യധമ്മോ, അന്നാദിദസവിധം വത്ഥു. വുത്തഞ്ഹി -

> "അന്നം പാനം വത്ഥം യാനം, മാലാഗന്ധവിലേപനം;
> സേയ്യാവസഥപദീപേയ്യം, ദാനവത്ഥൂ ദസാവിമേ"തി.

പടിഗ്ഗാഹകോ ആദി യേസം ദേസകാലമിത്താദീനം തേ പടിഗ്ഗാഹകാദയോ, ദേയ്യധമ്മസ്സ, പടിഗ്ഗാഹകാദീനഞ്ച സമ്പത്തി സമ്പന്നതാ **ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തി**. തത്ഥ ദേയ്യധമ്മസ്സ പണീതമനാപഭാവോ ധമ്മേന സമേന ഉപ്പന്നഭാവോ **ദേയ്യധമ്മസമ്പത്തി**. പടിഗ്ഗാഹകാനം അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവോ **പടിഗ്ഗാഹകസമ്പത്തി**. ദുല്ലഭഅന്നപാനാദികോ ദേസോ **ദേസസമ്പത്തി**. താദിസോവ കാലോ **കാലസമ്പത്തി**. ദുല്ലഭഅന്നപാനാദികേ ഹി ദേസേ, കാലേ വാ ദിന്നം അജ്ഝാസയസ്സ ബലവതായ മഹപ്ഫലം, സോമനസ്സഹേതുകഞ്ച ഹോതി, തസ്മാ തേ ദാനസ്സ സമ്പത്തിവസേന വുത്താ. **മിത്തസമ്പത്തി** പന കല്യാണമിത്തഭാവോ. കല്യാണമിത്തഞ്ഹി നിസ്സായ ദാനാദീസു ചിത്തം ഓദഗ്യപ്പത്തം ഹോതി. **പരിചാരികസമ്പത്തി** പന അനാണത്തിയാപി തംതംകിച്ചസമ്പാദനേ അപ്പമത്തസ്സ പരിചാരികജനസ്സ പടിലാഭോ. **അഞ്ഞം വാ സോമനസ്സഹേതു**ന്തി സദ്ധാബഹുലതാവിസുദ്ധിദിട്ഠിതാദിഭേദം അഞ്ഞം സോമനസ്സകാരണം വാ. **ആഗമ്മാ**തി ഉപാഗമ്മ, പടിച്ചാതി അത്ഥോ. **ഹട്ഠപഹട്ഠോ**തി സോമനസ്സവസേന ഹട്ഠോ ചേവ പഹട്ഠോ ച. ഉഭയേനപി അധികസോമനസ്സം വുത്തം. **അത്ഥി...പേ॰... പവത്ത**ന്തി "അത്ഥി ദിന്നം, അത്ഥി യിട്ഠം, അത്ഥി ഹുതം, അത്ഥി സുകതദുക്കടാനം കമ്മാനം ഫലം വിപാകോ, അത്ഥി അയം ലോകോ, അത്ഥി പരോ ലോകോ, അത്ഥി മാതാ, അത്ഥി പിതാ, അത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ, അത്ഥി ലോകേ സമണബ്രാഹ്മണാ സമ്മഗ്ഗതാ സമ്മാപടിപന്നാ, യേ ഇമഞ്ച ലോകം പരഞ്ച ലോകം സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൧) ഏവം പവത്തം ദസവിധം സമ്മാദിട്ഠിവത്ഥുവസേന ചേവ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനിയാദീനം വസേന ച പവത്തം. ആദി-സദ്ദേന ഹി ന കേവലം നവന്നംയേവ സമ്മാദിട്ഠിവത്ഥൂനം ഗഹണം, അഥ ഖോ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനിയാനമ്പി സങ്ഗഹോ. സമ്മാ ഞായേന പവത്താ ദിട്ഠി, പസത്ഥാ വാ ദിട്ഠീതി **സമ്മാദിട്ഠി,** തം. **പുരക്ഖത്വാ**തി പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ. തഞ്ച ഖോ സഹജാതപുബ്ബങ്ഗമവസേന "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧-൨) വിയ സമ്പയോഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

അനുസ്സാഹിതോതി ലോഭമച്ഛരിയാദിവസേന പുഞ്ഞകിരിയായ സങ്കോചം അനാപജ്ജനതോ അത്തനാ, പരേന വാ കേനചി അനുസ്സാഹിതോ ഹുത്വാ. സഭാവതോ ഹി പുഞ്ഞപ്പവത്തിദസ്സനമിദം. **പരേഹീ**തി പന പരപാകടുസ്സാഹദസ്സനവസേന വുത്തം. **പഠമ**ന്തി ദേസനാക്കമേന, ഇധ നിദ്ദിട്ഠക്കമേന വാ പഠമം. **മഹാകുസലചിത്ത**ന്തി സോമനസ്സസഹഗതതാദിഅങ്ഗപാരിപൂരിയാ മഹന്തം കുസലചിത്തം. അഥ വാ പച്ഛിമഭവികബോധിസത്താനം പടിസന്ധിആകഡ്ഢനതോ മഹന്തം പൂജിതം കുസലചിത്തന്തി **മഹാകുസലചിത്തം**. സബ്ബേസമ്പി ഹി സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനം പടിസന്ധി മേത്താപുബ്ബങ്ഗമസ്സ തിഹേതുകസോമനസ്സമയസ്സ അസങ്ഖാരികചിത്തസ്സ വിപാകോതി വുത്തം. ഏത്ഥ "ദേയ്യധമ്മ...പേ॰... ഹട്ഠപഹട്ഠോ"തി ഏത്താവതാ ഇമസ്സ സോമനസ്സസഹഗതഭാവമാഹ, "സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ"തി ഞാണസമ്പയുത്തഭാവം, "അനുസ്സാഹിതോ"തി പന ഇമിനാ അസങ്ഖാരികഭാവന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വുത്തനയേനേവാതി "ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തിം, അഞ്ഞം വാ സോമനസ്സകാരണം ആഗമ്മാ"തി ഏവം വുത്തനയേന. **ഉസ്സാഹിതോ**തി ദേയ്യധമ്മേ സാപേക്ഖാദിതായ, സീലസമ്പദാദീസു അനധിമുത്തതാദീഹി ച പുഞ്ഞകിരിയായ സങ്കോചാപജ്ജനതോ അത്തനാ, പരേന വാ കേനചി ഉസ്സാഹിതോ. **പരേഹീ**തി പന വുത്തനയമേവ. കരോതി ദാനാദീനി പുഞ്ഞാനീതി സമ്ബന്ധോ. **തമേവാ**തി സോമനസ്സസഹഗതാദിനാ തംസദിസതായ വുത്തം. ഹോതി ഹി തംസദിസേപി തംവോഹാരോ യഥാ ച "സായേവ തിത്തിരീ, താനിയേവ ഓസധാനീ"തി. ഏത്ഥ പന "ഉസ്സാഹിതോ"തി ഇമിനാ സസങ്ഖാരികതം ദസ്സേതി. സേസം വുത്തനയമേവ. **ഇമസ്മിം പനത്ഥേ**തി ഇമസ്മിം സസങ്ഖാരികസദ്ദാഭിധേയ്യേ, ഉസ്സാഹിതബ്ബചിത്തസങ്ഖാതേ അത്ഥേ തംവിസയേതി അത്ഥോ. **പുബ്ബപ്പയോഗസ്സാ**തി പുഞ്ഞകിരിയായ സങ്കോചേ ജായമാനേ തതോ വിവേചേത്വാ സമുസ്സാഹനവസേന പവത്തസ്സ ചിത്തപ്പയോഗസ്സ. **പുബ്ബ-**ഗ്ഗഹണം പനേത്ഥ തഥാപവത്തപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന സോ പയോഗോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം, ന തസ്സ പുബ്ബകാലികതായാതി വുത്തോവായമത്ഥോ.

പടിപത്തിദസ്സനേനാതി ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ ദേയ്യധമ്മപരിച്ചജനവന്ദനാദിപടിപത്തിദസ്സനേന. ബലന്തി അനന്തീതി ബാലാ, അസ്സാസിതപസ്സാസിതമത്തേനേവ ജീവന്തി, ന പഞ്ഞാജീവിതേനാതി അധിപ്പായോ. ബാലായേവ **ബാലകാ**. തേ പന ഇധ "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനയപ്പവത്തായ സമ്മാദിട്ഠിയാ അഭാവേന

അസഞ്ജാതബുദ്ധിനോ ദാരകാ. പാകടവസേന ചേത്ഥ **ബാലക**-ഗ്ഗഹണം. സഹസാ കരണാദികാലേ പന ഇതരേസമ്പി ഞാണവിപ്പയുത്തം ഹോതീതി. സോമനസ്സം ജാതം ഏതേസന്തി **സോമനസ്സജാതാ,** ജാതസോമനസ്സാതി അത്ഥോ. **സഹസാ**തി സീഘം സീഘം ദാതുകാമതായ ഉപ്പത്തിസമകാലമേവ.

ഏത്ഥ ച "പടിപത്തിദസ്സനേനാ"തി ഇമിനാ പരേസം പയോഗാഭാവമാഹ, "ജാതപരിചയാ"തി അത്തനോ പയോഗാഭാവം. ഉഭയേനാപി ഇമസ്സ അസങ്ഖാരികഭാവം ദീപേതി. "ബാലകാ, സഹസാ"തി ച ഇമേഹി ഞാണവിപ്പയുത്തഭാവമാഹ, "ഭിക്ഖൂ...പേ॰... ജാതാ"തി സോമനസ്സസഹഗതഭാവം. അഥ വാ "പടിപത്തി...പേ॰... പരിചയാ"തി ഇമിനാ അസങ്ഖാരികഭാവസ്സ "ബാലകാ ഭിക്ഖൂ...പേ॰... ജാതാ"തി ച ഇമേഹി ഞാണവിപ്പയുത്തസോമനസ്സസഹഗതഭാവസ്സ ച ദീപിതത്താ "സഹസാ"തി വചനേന യഥാവുത്തമേവ ഞാണവിപ്പയുത്തഅസങ്ഖാരികഭാവം പകാസേതി. ഏവം സതി പടിലോമതോ സോമനസ്സസഹഗതാദിഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി. അനുലോമതോ പന "സോമനസ്സജാതാ"തി ഇമിനാ സോമനസ്സസഹഗതഭാവം, സഹസാ-ഗ്ഗഹണേന ഞാണവിപ്പയുത്താസങ്ഖാരികഭാവം ദീപേതി. "പടിപത്തി... പേ॰... ദിസ്വാ"തി ഏത്താവതാ പന സോമനസ്സസഹഗതാദിഭാവസ്സ കാരണം വുത്തന്തി. **തേ**തി തേ ഞാതകാ, തേ ബാലകാതി വാ അത്ഥോ. **"സോമനസ്സഹേതൂനം അഭാവം ആഗമ്മാ"**തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. മജ്ഝത്താരമ്മണം തഥാരൂപേ ചേതോഭിസങ്ഖാരാദയോപി ഹി ഉപേക്ഖാസഹഗതതായ കാരണമേവാതി. ചിത്തസ്സ സോമനസ്സാഭാവേ പുഗ്ഗലസ്സപി സോമനസ്സരഹിതതാ ഹോതീതി **"ചതൂസുപി...പേ॰... ഹോന്തീ"**തി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം കത്വാ വുത്തം, സോമനസ്സരഹിതാ ഹോന്തി പുഞ്ഞം കരോന്താതി അധിപ്പായോ. **"ഏവ"**ന്തിആദി നിഗമനം.

ഇമേസു പന അട്ഠസു വിഞ്ഞാണേസു സോമനസ്സസഹഗതതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതം ബലവതരം, ഞാണവിപ്പയുത്തതോ ഞാണസമ്പയുത്തം, സസങ്ഖാരികതോ അസങ്ഖാരികം സദിസം ബലവതരം. വിസദിസം പന വേദനാഞാണപ്പയോഗവസേന ബലവം, ദുബ്ബലഞ്ച ഹോതി. സോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികതോ ഹി ഉപേക്ഖാസഹഗതതിഹേതുകസസങ്ഖാരികം ബലവതരം, ഉപേക്ഖാസഹഗതദുഹേതുകഅസങ്ഖാരികതോ സോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികം ബലവതരം. ഇതി ചതുത്ഥചിത്തതോ തതിയചിത്തം ബലവതരം, തതോ അട്ഠമചിത്തം, തതോ സത്തമചിത്തം, തതോ ദുതിയചിത്തം, തതോ പഠമചിത്തം, തതോ ഛട്ഠചിത്തം, തതോ പഞ്ചമചിത്തന്തി ഏവമിമേസം ബലവബലവതരഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

൨൬. ഏവം പാളിയം ആഗതനയേന വേദനാഞാണപ്പയോഗഭേദതോ അട്ഠവിധതം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി അട്ഠകഥായം ആഗതപുഞ്ഞകിരിയാദീനം വസേനപി പഭേദം ദസ്സേതും **"ദസ പുഞ്ഞക്രിയാദീന"**ന്തിആദി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന ഛന്നം ആരമ്മണാനം, ചതുന്നം അധിപതീനം, തിണ്ണം കമ്മാനം, ഹീനാദിഭേദസ്സ ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനേവാഹു -

"കമേന പുഞ്ഞവത്ഥൂഹി, ഗോചരാധിപതീഹി ച;
കമ്മഹീനാദിതോ ചാപി, ഗണേയ്യ നയകോവിദോ"തി.

൨൭. ഇദാനി തഥാപവത്തമാനസ്സ തസ്സ യോ യോ തേസം തേസം വസേന ലബ്ഭമാനോ ഗണനപരിച്ഛേദോ, തം സമ്പിണ്ഡിത്വാ ദസ്സേതും **"സത്തരസ സഹസ്സാനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥേവം ഗണനാ വേദിതബ്ബാ - ഇമാനി താവ അട്ഠ വിഞ്ഞാണാനി ദസന്നം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം വസേന പവത്തനതോ പച്ചേകം ദസ ദസാതി കത്വാ അസീതി ചിത്താനി ഹോന്തി, താനി ച ഛസു ആരമ്മണേസു പവത്തനതോ ഛഗ്ഗുണിതാനി സാസീതികാനി ചത്താരി സതാനി ഹോന്തി, താനി ചതുന്നം അധിപതീനം സഹയോഗവസേന ചതുഗ്ഗുണിതാനി സഹസ്സം, വീസാധികാനി ച നവ സതാനി ഹോന്തി, താനി ച കായവചീമനോസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം കമ്മാനം വസേന തിഗുണിതാനി സസട്ഠിസത്തസതാധികാനി പഞ്ച സഹസ്സാനി ഹോന്തി, താനി ച ഹീനമജ്ഝിമപണീതഭേദതോ തിഗുണിതാനി സാസീതികദ്വിസതാധികാനി സത്തരസ സഹസ്സാനി ഹോന്തീതി. നനു ച ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്താനം വീമംസാധിപതിസഹയോഗാഭാവതോ അധിപതിവസേന സഹസ്സം, സാസീതികാനി ച ഛ സതാനി ഹോന്തീതി താനി കമ്മാദീനം വസേന സമ്പിണ്ഡിതാനി വീസസതാധികാനി പന്നരസ സഹസ്സാനി ഭവന്തീതി? സച്ചമേതം, സോതപതിതവസേന പന തം അനാദിയിത്വാ അധിപതിഗണനാ ഗഹിതാതി ന തസ്സ വസേന ഗണനഹാനി കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

നനു ച "സവിപാകം കുസല"ന്തി വുത്തം, തം പന കഥം, കുഹിം, കിം ഫലതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തം പനാ"**തിആദി. യസ്മാ തിഹേതുകം കുസലം തിഹേതുകം വാ ദുഹേതുകം വാ പടിസന്ധിം ദേതി , നാഹേതുകം പടിസന്ധിം ദേതി. യദാ ച തിഹേതുകം പടിസന്ധിം ജനേതി, തദാ പവത്തേ സോളസ വിപാകാനി അഭിനിപ്ഫാദേതി. യദാ ദ്വിഹേതുകം, തദാ ദ്വാദസ. ദുഹേതുകം പന ദുഹേതുകമഹേതുകഞ്ച പടിസന്ധിം ജനേതി, ന തിഹേതുകം. യദാ ച ദുഹേതുകം ജനേതി, തദാ പവത്തിയം ദ്വാദസ. യദാ അഹേതുകം, തദാ അട്ഠ. യേ പന ആഗമനതോ വിപാകസ്സ സങ്ഖാരഭേദമിച്ഛന്തി, തേസം മതേന തിഹേതുകം ദ്വാദസ, ദസ വാ വിപച്ചതി, ദുഹേതുകം ദസ, അട്ഠ വാ, തസ്മാ വുത്തം **"യഥാനുരൂപ"**ന്തി. നാനാവിധസമ്പത്തിട്ഠാനഭാവതോ സോഭനാ, ഗന്തബ്ബതോ ഗതി ചാതി സുഗതി, കാമാവചരഭവോവ സുഗതി കാമാവചരസുഗതി. തസ്സം **കാമാവചരസുഗതിയം. ഭവഭോഗസമ്പത്തി**ന്തി ഏത്ഥ ച ഭവതീതി ഭവോ, ഉപപത്തിഭവസങ്ഖാതാനം വിപാകക്ഖന്ധകടത്താരൂപാനമേതം ഗഹണം, ഭുഞ്ജിതബ്ബതോ ഭോഗോ, പവത്തിയം പടിലഭിതബ്ബസമ്പത്തി,

ഭവോതി വാ പടിസന്ധി, ഭോഗോ സേസവിപാകകടത്താരൂപേഹി സഹ പവത്തിയം പടിലഭിതബ്ബാ സമ്പത്തി, ഭവോ ച ഭോഗോ ച ഭവഭോഗോ, തേയേവ സമ്പന്നഭാവതോ സമ്പത്തി, തേസം വാ സമ്പത്തി ഭവഭോഗസമ്പത്തി, തം **അഭിനിപ്ഫാദേതി,** ജനകവസേന ച ഉപനിസ്സയവസേന ച സാധേതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ഭവഭോഗസമ്പത്തീനം നിരവസേസതോ ലബ്ഭമാനട്ഠാനം സന്ധായ "കാമാവചരസുഗതിയ"ന്തി വുത്തം. സഹേതുകവിപാകവജ്ജം പന പവത്തിവിപാകകടത്താരൂപസഭാവം ഭവസമ്പത്തിം, ഏകച്ചഭോഗസമ്പത്തിഞ്ച, ഭോഗസമ്പദമേവ വാ അവിസേസേന സുഗതിയം ദുഗ്ഗതിയമ്പി അഭിനിപ്ഫാദേതിയേവ. നാഗസുപണ്ണാദീനമ്പി ഹിസ്സ ദേവസമ്പത്തിസദിസം മനുഞ്ഞം ഭോഗജാതം, തബ്ബിസയാനി ച വിപാകചിത്താനി, സുവണ്ണതാസുസ്സരതാദി ച തം സബ്ബം കാമാവചരകുസലസ്സേവ ഫലം. ന ഹി അകുസലസ്സ ഇട്ഠഫലം അത്ഥി. വുത്തഞ്ഹേതം - "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം അകുസലസ്സ ഇട്ഠോ കന്തോ വിപാകോ സംവിജ്ജതീ"തി.

കാമാവചരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ

ഇദാനി യസ്മാ കാമാവചരകുസലാനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠസ്സ രൂപാവചരകുസലസ്സ നിദ്ദേസാവകാസോ അനുപ്പത്തോ, തസ്മാ തം ദസ്സനത്ഥം **"ഇതരേസൂ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഇതരേസൂ**തി യഥാവുത്തകാമാവചരകുസലതോ ഇതരേസു, രൂപാവചരാദീസൂതി അത്ഥോ. **സവത്ഥുകതോ ഏകവിധം** ഏകന്തേന വത്ഥുസന്നിസ്സിതത്താ . ന ഹി അരൂപധാതുയം രൂപാവചരധമ്മാ ലബ്ഭന്തി രൂപവിരാഗഭാവനായ നിബ്ബത്തത്താ പുന രൂപാവചരജ്ഝാനസമാപത്തിയാ അഭാവതോ.

ഹീനമജ്ഝിമപണീതഭേദതോതി ഏത്ഥ പുബ്ബേ വിയ അധിപതീനം ഹീനാദിഭാവേഹി ഝാനസ്സ ഹീനാദിഭാവോ യോജേതബ്ബോ. അഥ വാ പടിലദ്ധമത്തമനാസേവിതം **ഹീനം** പരിദുബ്ബലഭാവതോ, നാതിസുഭാവിതം അപരിപുണ്ണവസിഭാവം **മജ്ഝിമം,** അതിവിയ സുഭാവിതം പന സബ്ബസോ പരിപുണ്ണവസിഭാവം **പണീതം**. തഥാ ഉള്ളാരപുഞ്ഞഫലകാമതാവസേന പവത്തിതം **ഹീനം,** ലോകിയാഭിഞ്ഞത്ഥായ പവത്തിതം **മജ്ഝിമം,** വിവേകകാമതായ അരിയഭാവേ ഠിതേന പവത്തിതം **പണീതം**. അത്തഹിതായ വാ പവത്തിതം **ഹീനം,** കേവലം അലോഭജ്ഝാസയേന പവത്തിതം **മജ്ഝിമം,** പരഹിതായ പവത്തിതം **പണീതം**. വട്ടജ്ഝാസയേന വാ പവത്തിതം **ഹീനം,** വിവേകജ്ഝാസയേന പവത്തിതം **മജ്ഝിമം,** വിവട്ടജ്ഝാസയേന ലോകുത്തരപാദകത്ഥം പവത്തിതം **പണീതം**.

പടിപദാദിഭേദതോതി ദുക്ഖപടിപദാദന്ധാഭിഞ്ഞാദീനം പടിപദാഭിഞ്ഞാനം ഭേദേന. പടിപദാവചനേനേവ വാ തദവിനാഭാവതോ അഭിഞ്ഞാപി ലബ്ഭതി. തഥാ ഹേത്ഥ പടിപദാചതുക്കന്തി വോഹരന്തീതി **ആദി**-സദ്ദേന അധിപതിആദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ, തസ്മാ **പടിപദാദിഭേദതോ**തി പടിപദാഭേദതോ, അധിപതിഭേദതോ, ആരമ്മണഭേദതോ, ഹാനഭാഗിയാദിഭേദതോതി അത്ഥോ. തത്ഥ പടിപദാഭേദതോ താവ ദുക്ഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം, ദുക്ഖപടിപദം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞം, സുഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം, സുഖപടിപദം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞന്തി ഏവം ചതുബ്ബിധം ഹോതി. തത്ഥ ദുക്ഖാ പടിപദാ അസ്സാതി **ദുക്ഖപടിപദം**. ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ അസ്സാതി **ദന്ധാഭിഞ്ഞം**. ഏസ നയോ **"ദുക്ഖപടിപദം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞ"**ന്തിആദീസുപി.

തത്ഥ അപ്പഹീനനീവരണസ്സ, അവിക്ഖമ്ഭിതഝാനനികന്തികസ്സ ച ഞാണകിച്ചസ്സ അപരിബ്യത്തതായ പരിനിട്ഠിതസകലപുബ്ബകിച്ചസ്സ "പഥവീ പഥവീ"തി വാ "ആപോ ആപോ"തി വാ ഏവം പവത്തപഠമസമന്നാഹാരതോ പട്ഠായ യാവ തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരുപ്പത്തിയാ നീവരണപ്പഹാനം, നികന്തിവിക്ഖമ്ഭനഞ്ച ഹോതി, താവ പവത്താ പുബ്ബഭാഗഭാവനാ **പടിപദാ** നാമ "പടിപജ്ജതി ഝാനം ഏതായാ"തി കത്വാ. പഹീനനീവരണസ്സ, പന വിക്ഖമ്ഭിതഝാനനികന്തികസ്സ ച ഞാണകിച്ചസ്സ പരിബ്യത്തഭാവതോ ഉപചാരജ്ഝാനം ആദിം കത്വാ യാവ അപ്പനായ ഉപ്പത്തി, താവ പവത്താ പഞ്ഞാ പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായ വിസിട്ഠഭാവതോ **അഭിഞ്ഞാ** നാമ, തസ്മാ യോ ആദിതോ കിലേസേ ഝാനനികന്തിഞ്ച വിക്ഖമ്ഭേന്തോ ദുക്ഖേന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി, വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസഝാനനികന്തി ച അപ്പനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന അങ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി, തസ്സ ദുക്ഖപടിപദം, ദന്ധാഭിഞ്ഞഞ്ച ഝാനം ഹോതി. യോ പന സസങ്ഖാരേന കിലേസാദികേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ ന ചിരേന അങ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി, തസ്സ ദുക്ഖപടിപദം, ഖിപ്പാഭിഞ്ഞഞ്ച. യോ കിലേസാദികേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ സുഖേന അകിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി, അപ്പനാപരിവാസം പന ചിരായതി, തസ്സ സുഖപടിപദം, ദന്ധാഭിഞ്ഞം. യോ പന സുഖേനേവ കിലേസാദികേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ സീഘമേവ അപ്പനം പാപുണാതി, തസ്സ സുഖപടിപദം, ഖിപ്പാഭിഞ്ഞന്തി വേദിതബ്ബം.

സോ പനായം പടിപദാഭിഞ്ഞാനം ഭേദോ കിലേസിന്ദ്രിയാധികാരവസേന വേദിതബ്ബോ. യസ്സ ഹി രാഗാദയോ കിലേസാ തിബ്ബാ ഹോന്തി, സദ്ധാപഞ്ചമകാനി ച ഇന്ദ്രിയാനി മുദൂനി. യോ ച സമഥവിപസ്സനാസു അകതാധികാരോ, തസ്സ പവത്തഝാനം ദുക്ഖപടിപദം, ദന്ധാഭിഞ്ഞഞ്ച ഹോതി. തസ്സ ഹി കിലേസസമുദാചാരതിബ്ബതായ നീവരണവിക്ഖമ്ഭനസ്സ കിച്ഛേന കസിരേന സമിജ്ഝനതോ പടിപദാ ദുക്ഖാ അസുഖാ, തസ്സേവ സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം മുദുതായ അഭിഞ്ഞാപി ദന്ധാ മന്ദാ അസീഘപ്പവത്തിനീ ഹോതി. ഭവന്തരേ വാ സമഥേ അകതാധികാരത്താ പടിപദാ ദുക്ഖാ, വിപസ്സനായ

അകതാധികാരത്താ അഭിഞ്ഞാപി ദന്ധാ. യോ പന വുത്തവിപരീതോ ഹോതി, തസ്സ കിലേസാനം അതിബ്ബസമുദാചാരതായ, ഇന്ദ്രിയാനഞ്ച തിഖിണതായ സമഥവിപസ്സനാസു കതാധികാരതായ യഥാക്കമം സുഖപടിപദാ, ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ച ഹോതി. ഭവന്തരേ കതപരിചയസ്സ ഹി യഥാ പഗുണം കത്വാ വിസ്സട്ഠഗന്ഥോ അപ്പമത്തകേന പയോഗേന സുപ്പവത്തി വാചുഗ്ഗതോ ച ഹോതി, ഏവം ഭാവനാ അപ്പകസിരേനേവ ഇജ്ഝതീതി. സ്വായം അകതോ, കതോ ച അധികാരോ സമഥനിസ്സിതോ പടിപദായം വുത്തോ സമാധിപ്പധാനത്താ പടിപദായ. വിപസ്സനാനിസ്സിതോ അഭിഞ്ഞായ ഞാണപ്പധാനത്താ അപ്പനായാതി ദട്ഠബ്ബം.

യോ പന തിബ്ബകിലേസോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോ വിപസ്സനായമേവ വാ കതാധികാരോ ഹോതി, തസ്സ വുത്തനയേന ദുക്ഖാ പടിപദാ, ഖിപ്പാ പന അഭിഞ്ഞാ ഹോതി, തബ്ബിപരീതസ്സ സുഖപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാതി. തസ്മാ കിലേസാനം തിബ്ബമന്ദഭാവതോ, ഇന്ദ്രിയാനം തിഖിണമുദുഭാവതോ, പുബ്ബപരിചയസ്സ ച സമ്ഭവാസമ്ഭവവസേനാതി ഏവം കിലേസിന്ദ്രിയാധികാരവസേന ഇമാസം ഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

അപിച യാനി പരതോ സപ്പായാസപ്പായാനി, പലിബോധുപച്ഛേദാദീനി പുബ്ബകിച്ചാനി, അപ്പനാകോസല്ലാനി ച ആഗമിസ്സന്തി, തേസു യോ ഉപചാരാധിഗമതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ ച അസപ്പായസേവീ ഹോതി, തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ, ദന്ധാ ച അഭിഞ്ഞാ ഹോതി. ഉഭയത്ഥ സപ്പായസേവിനോ സുഖാ പടിപദാ, ഖിപ്പാ ച അഭിഞ്ഞാ. യോ പന തതോ പുബ്ബഭാഗേ അസപ്പായം സേവിത്വാ അപരഭാഗേ സപ്പായസേവീ ഹോതി, തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ, ഖിപ്പാ അഭിഞ്ഞാ. തബ്ബിപരീതസ്സ സുഖാ പടിപദാ, ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ ച വേദിതബ്ബാ.

തഥാ പലിബോധുപച്ഛേദാദിപുബ്ബകിച്ചം അസമ്പാദേത്വാ ഭാവനമനുയുഞ്ജന്തസ്സ സപരിപന്ഥതായ ദുക്ഖാ പടിപദാ, വിപരിയായേന അപരിപന്ഥതായ സുഖാ. അപ്പനാകോസല്ലാനി അസമ്പാദേന്തസ്സ ഞാണസ്സ അവിസദതായ ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ ഹോതി, സമ്പാദേന്തസ്സ വിപരിയായതോ ഖിപ്പാ അഭിഞ്ഞാതി. കിഞ്ച - തണ്ഹാവിജ്ജാതിഭവനവസേന ഏതാസം ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. തണ്ഹാഭിഭൂതസ്സ ഹി ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി തസ്സാ സമാധിസ്സ ഉജുപടിപക്ഖത്താ സമഥപടിപദായ പരിപന്ഥകഭാവതോ, അനഭിഭൂതസ്സ തദഭാവതോ സുഖാ. അവിജ്ജാഭിഭൂതസ്സ ച തസ്സാ പഞ്ഞായ ഉജുപടിപക്ഖഭാവതോ ദന്ധാ അഭിഞ്ഞാ, ഇതരസ്സ ഖിപ്പാ അഭിഞ്ഞാതി. സോ പനായം പടിപദാഭേദോ കേവലം സമഥഭാവനാവസേന പടിലദ്ധജ്ഝാനസ്സ, മഗ്ഗാധിഗമവസേന പടിലദ്ധജ്ഝാനസ്സ പന നത്ഥി ദുക്ഖപടിപദാദിഭേദോ. കേചി പന മഗ്ഗവസേനേവ തസ്സ പടിപദാദിഭേദം വണ്ണേന്തി "മഗ്ഗസ്സ ഹി ദുക്ഖപടിപദാദിഭാവേ തസ്മിം ദുക്ഖപടിപദാദിക"ന്തി.

അധിപതിഭേദാദീസു പന ഛന്ദാധിപതേയ്യം ചിത്താധിപതേയ്യം വീരിയാധിപതേയ്യം വീമംസാധിപതേയ്യന്തി ഏവം അധിപതിഭേദതോ, പരിത്തം പരിത്താരമ്മണം, പരിത്തം അപ്പമാണാരമ്മണം, അപ്പമാണം പരിത്താരമ്മണം , അപ്പമാണം അപ്പമാണാരമ്മണന്തി ഏവം ആരമ്മണഭേദതോ, ഹാനഭാഗിയം ഠിതിഭാഗിയം വിസേസഭാഗിയം നിബ്ബേധഭാഗിയന്തി ഏവം ഹാനഭാഗിയാദിഭേദതോ ച ചതുബ്ബിധതാ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ "ഛന്ദവതോ ചേ ഝാനം നിബ്ബത്തിസ്സതി, മയ്ഹമ്പി നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി ഏവം ഛന്ദം ധുരം കത്വാ ഉപ്പന്നം **ഛന്ദാധിപതേയ്യം**. ഏസ നയോ **"ചിത്താധിപതേയ്യാ"**ദീസുപി. അപ്പഗുണം പന ഉപരിഝാനസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും അസക്കോന്തം **പരിത്തം,** സുപ്പസരാവമത്തേസു അവഡ്ഢിതാരമ്മണേസു നിബ്ബത്തം **പരിത്താരമ്മണം**. വുത്തപടിപക്ഖതോ പന യഥാക്കമം **അപ്പമാണാരമ്മണാ**ദീനി വേദിതബ്ബാനി. ഹാനഭാഗിയാദിവിസേസം സയമേവ വക്ഖതി.

ഝാനങ്ഗയോഗഭേദതോതി കത്ഥചി പഞ്ച ഝാനങ്ഗാനി, കത്ഥചി ചത്താരി, കത്ഥചി തീണി, കത്ഥചി ദ്വേ , കത്ഥചി അപരാനി ദ്വേതി ഏവം ഝാനങ്ഗാനം സമ്പയോഗഭേദതോ. നനു ചേത്ഥ കാമാവചരകുസലേ വിയ സങ്ഖാരഭേദോ കസ്മാ ന ഗഹിതോ. ഇദമ്പി ഹി കേവലം സമഥാനുയോഗവസേന പടിലദ്ധം സസങ്ഖാരം, മഗ്ഗാധിഗമവസേന പടിലദ്ധമസങ്ഖാരം, തസ്മാ "ഝാനങ്ഗസങ്ഖാരയോഗഭേദതോ ദസവിധ"ന്തി വത്തബ്ബന്തി? നയിദമേവം, മഗ്ഗാധിഗമവസേന സത്തിതോ പടിലദ്ധസ്സാപി അപരഭാഗേ പരികമ്മവസേനേവ ഉപ്പജ്ജനതോ, തസ്മാ സബ്ബസ്സപി ഝാനസ്സ പരികമ്മസങ്ഖാതപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരേന വിനാ കേവലം അധികാരവസേന അനുപ്പജ്ജനതോ "അസങ്ഖാര"ന്തിപി വത്തും ന സക്കാ, അധികാരേന ച വിനാ കേവലം പരികമ്മാഭിസങ്ഖാരേനേവ അനുപ്പജ്ജനതോ "സസങ്ഖാര"ന്തിപി വത്തും ന സക്കാതി ഝാനങ്ഗയോഗഭേദതോ പഞ്ചവിധതാ ച വുത്താതി.

കാമച്ഛന്ദോ ബ്യാപാദോ ഥിനമിദ്ധം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം വിചികിച്ഛാതി ഇമാനി പഞ്ച നീവരണാനി വിപ്പഹീനാനി ഏതസ്സാതി **കാമച്ഛന്ദ...പേ॰... വിപ്പഹീനം**. "അഗ്യാഹിതോ"തി ഏത്ഥ ആഹിത-സദ്ദസ്സ വിയ വിപ്പഹീന-സദ്ദസ്സേത്ഥ പരവചനം ദട്ഠബ്ബം. കാമച്ഛന്ദാദീഹി വാ വിപ്പഹീനം വിസംയുത്തം തേസം പഹായകഭാവേനാതി **കാമച്ഛന്ദ...പേ॰... വിപ്പഹീനം**. തത്ഥ കാമേതീതി കാമോ, ഛന്ദനട്ഠേന ഛന്ദോ ചാതി കാമച്ഛന്ദോ, ബഹലകാമരാഗസ്സേതം അധിവചനം. ബ്യാപാദാദീനമത്ഥം വക്ഖതി. യസ്മാ കാമച്ഛന്ദാദീസു അപ്പഹീനേസു ഝാനം നുപ്പജ്ജതി, തസ്മാ താനിസ്സ പഹാനങ്ഗാനീതി വേദിതബ്ബാനി. നനു അഞ്ഞേപി അകുസലാ ധമ്മാ ഇമിനാ ഝാനേന പഹീയന്തി, അഥ കസ്മാ പഞ്ചേവ പഹാനങ്ഗവസേന വുത്താനീതി? വിസേസേന ഝാനന്തരായകരത്താ. കാമച്ഛന്ദവസേന ഹി നാനാവിസയപലോഭിതം ചിത്തം ന

ഏകത്താരമ്മണേ സമാധിയതി. കാമച്ഛന്ദാഭിഭൂതം വാ നാനാവിസയസമുപബ്യൂള്ഹായ കാമധാതുയാ പഹാനപടിപദം ന പടിപജ്ജതി, ബ്യാപാദേന ച ആരമ്മണേ പടിഹഞ്ഞമാനം ന സമാഹിതം പവത്തതി, ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതം അകമ്മഞ്ഞം ഹോതി, ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചപരേതം അവൂപസന്തമേവ ഹുത്വാ പരിബ്ഭമതി, വിചികിച്ഛാഉപഹതം ഝാനാധിഗമപടിപദം നാരോഹതി "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ നു ഖോ, ന നു ഖോ, പഥവീ പഥവീ"തിആദിനാ പവത്തമനസികാരേന "ഝാനം സിയാ നു ഖോ, ന നു ഖോ"തിആദിനാ വിചികിച്ഛന്തസ്സ ഝാനാധിഗമപടിപദായ അസംസിജ്ഝനതോ. യതോ വക്ഖതി -

"ഭാഗീ അസ്സമഹം അദ്ധാ, ഇമായ പടിപത്തിയാ;
പവിവേകസുഖസ്സാതി, കത്വാ ഉസ്സാഹമുത്തമ"ന്തി.

തസ്മാ സമാധിആദീനം ഉജുവിപച്ചനീകഭാവേന വിസേസേന ഝാനാധിഗമസ്സ അന്തരായകരണതോ ഏതാനേവ പഹാനങ്ഗാനീതി വുത്താനി. ഹോതി ചേത്ഥ -

"പച്ചനീകാ യതോ പഞ്ച, സമാധാദീനമേത്ഥ ഹി;
ഝാനന്തരായികാ തസ്മാ, പഹാനങ്ഗേ നിയാമിതാ"തി.

ഏവമിദം പഹാനങ്ഗവസേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമ്പയോഗങ്ഗവസേന ദസ്സേതും **"വിതക്ക…പേ॰… സമ്പയുത്ത"**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ വിതക്കാദയോ വചനത്ഥലക്ഖണാദിവസേന ഉപരി ആഗമിസ്സന്തി. യസ്മാ പന ഇമേസു ഉപ്പന്നേസു ഝാനം ഉപ്പന്നം നാമ ഹോതി, തേനസ്സ ഇമാനി സമ്പയോഗങ്ഗാനീതി വേദിതബ്ബാനി, തസ്മാ ന ഏതേഹി സമന്നാഗതം അഞ്ഞദേവ ഝാനം നാമ അത്ഥീതി ഗഹേതബ്ബം. യഥാ പന നേമിആദിഅങ്ഗസമുദായേ രഥാദിവോഹാരോ ഹോതി, ഏവം ഝാനങ്ഗസമുദായേ ഝാനവോഹാരോ. വുത്തമ്പി ഹേതം **വിഭങ്ഗേ** "ഝാനന്തി വിതക്കോ വിചാരോ പീതി സുഖം ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ"തി (വിഭ॰ ൬൨൪). കസ്മാ പന അഞ്ഞേസുപി ഫസ്സാദീസു സമ്പയുത്തധമ്മേസു വിജ്ജമാനേസു ഇമാനിയേവ പഞ്ച ഝാനങ്ഗവസേന വുത്താനീതി? വുച്ചതേ - ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചവന്തതായ, കാമച്ഛന്ദാദീനം ഉജുപടിപക്ഖഭാവതോ ച. വിതക്കോ ഹി ആരമ്മണേ ചിത്തം അഭിനിരോപേതി, വിചാരോ അനുബന്ധതി. ഏവം ഝാനാധിഗമസ്സ വിസേസപച്ചയഭൂതേഹി തേഹി അവിക്ഖേപായ സമാദഹിതപയോഗസ്സ ചേതസോ പയോഗസമ്പത്തിസമുട്ഠാനാ പീതി പീണനം, സുഖഞ്ച ഉപബ്രൂഹനം കരോതി. അഥ നം സസമ്പയുത്തധമ്മം ഏതേഹി അഭിനിരോപനാനുബന്ധനപീണനഉപബ്രൂഹനേഹി അനുഗ്ഗഹിതാ ഏകഗ്ഗതാ സമാധാനകിച്ചേന അത്താനം അനുവത്താപേന്തീ ഏകത്താരമ്മണേ സമം, സമ്മാ ച ആധിയതി, ഇന്ദ്രിയസമതാവസേന സമം, പടിപക്ഖധമ്മാനം ദൂരീഭാവേന ലീനുദ്ധച്ചാഭാവേന സമ്മാ ച ഠപേതീതി ഏവമേതേസമേവ ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചം ആവേണികം. കാമച്ഛന്ദാദിപടിപക്ഖഭാവേന പന സയമേവ വക്ഖതി. ഏവം ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചവന്തതായ, കാമച്ഛന്ദാദീനം ഉജുപടിപക്ഖഭാവതോ ച ഇമേയേവ പഞ്ച ഝാനങ്ഗഭാവേന വവത്ഥിതാതി. യഥാഹു -

"ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചത്താ, കാമാദിപടിപക്ഖതോ;
സന്തേസുപി ച അഞ്ഞേസു, പഞ്ചേവ ഝാനസഞ്ഞിതാ"തി.

ദേസനാക്കമതോ, മഹഗ്ഗതധമ്മേസു പഠമം അധിഗന്തബ്ബതോ ച **പഠമം,** പഠമം സമാപജ്ജിതബ്ബന്തിപി **പഠമ**ന്തി വദന്തി. തം പന ന ഏകന്തലക്ഖണം ഝാനപടിലോമാദിവസേന സമാപജ്ജനേ അസമ്ഭവതോ.

പുരിമപച്ഛിമചിത്തേസു ഉപ്പജ്ജമാനസ്സാപി അപ്പനാക്ഖണേ അനുപ്പജ്ജനതോ വിതക്കോ വിപ്പഹീനോ ഏതസ്സ, തതോ വാ ഏതം വിപ്പഹീനന്തി **വിതക്കവിപ്പഹീനം**. ഭാവനായ ഹി പഹീനത്താ വിതക്കോ ഝാനക്ഖണേ നുപ്പജ്ജതി. അസംകിലിട്ഠസഭാവത്താ പന ഉപചാരഭാവനായ ച തം പഹാതും അസമത്ഥഭാവതോ പുരിമഭാഗേ, പച്ഛാഭാഗേ ച അപച്ചനീകചിത്തപ്പവത്തിതോ ഉപ്പജ്ജതിയേവാതി.

നനു ച "അസംകിലിട്ഠസഭാവത്താ"തി വുത്തം, അഥ കഥം ഝാനേന ഏസ പഹീയതി? ന ഹി കുസലേഹി അസംകിലിട്ഠധമ്മസ്സ പഹാനം അത്ഥി രാഗാദിസംകിലിട്ഠാനം പാപധമ്മാനമേതസ്സ ഉജുപടിപക്ഖഭാവതോതി? വുച്ചതേ - അസംകിലിട്ഠസഭാവസ്സാപി ഏതസ്സ ഓളാരികതായ ദുബ്ബലഭാവതോ ഝാനക്ഖണേ അനുപ്പത്തിസഭാവാപാദനത്ഥം തത്ഥ നികന്തിവിക്ഖമ്ഭനവസേന ദുതിയജ്ഝാനഭാവനാ ഹോതീതി തസ്സാ ബലേന തം ഝാനക്ഖണേ അനുപ്പജ്ജന്തം നികന്തിവിക്ഖമ്ഭനവസേന വാ വിക്ഖമ്ഭിതം പഹീനം നാമ ഹോതി. യദി ഏവം ഉപചാരേനപി നികന്തി വിക്ഖമ്ഭീയതീതി തത്ഥപിസ്സ പഹാനം സിയാ, യഥാ പഠമജ്ഝാനസ്സ ഉപചാരേ നീവരണാനീതി? നയിദമേവം, നീവരണപ്പഹാനസ്സ വിയ വിതക്കാരമ്മണികനികന്തി വിക്ഖമ്ഭനസ്സ ഉപചാരേന സാതിസയം അനിപ്ഫജ്ജനതോ. സാതിസയഞ്ഹി തത്ഥ നികന്തിപ്പഹാനം അപ്പനായ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ യദവോചുമ്ഹാ "ഉപചാരഭാവനായ ച തം പഹാതും അസമത്ഥഭാവതോ"തി, തം സുട്ഠു ഉപപരിക്ഖിത്വാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **"വിചാരവിപ്പഹീന"**ന്തിആദീസുപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ദുതിയജ്ഝാനേയേവ പഹീനസ്സ വിതക്കസ്സ ഇധ അപ്പവത്തിമത്തദസ്സനത്ഥം **"വിതക്കവിചാരവിപ്പഹീന"**ന്തി വിതക്ക-ഗ്ഗഹണം കതം. ഏവം **"വിതക്കവിചാരപീതിവിപ്പഹീന"**ന്തിആദീസുപി.

യഥാസമ്ഭവന്തി പഥവീകസിണാദീസു യം യം ആരമ്മണം യസ്സ യസ്സ സമ്ഭവതി, തദനതിക്കമതോ. കസിണാനാപാനേസു ഹി പഞ്ചേവ ഝാനാനി പവത്തന്തി, അസുഭകായഗതാസതീസു പഠമജ്ഝാനം, അനുപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരേസു പഞ്ചമജ്ഝാനവജ്ജാനി, ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരേ പഞ്ചമജ്ഝാനന്തി.

പഥവീകസിണാദീസൂതി എത്ഥ **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന കേവലം ആപോകസിണാദീനമേവ, അഥ ഖോ അസുഭാദീനമ്പി അപ്പനാവഹകമ്മട്ഠാനാനം സങ്ഗഹോതി ദട്ഠബ്ബം. എത്ഥ ച അഭിഭായതനവിമോക്ഖഝാനാനി പവത്താകാരമത്തതോ ഭിന്നാനി, ആരമ്മണതോ പന കസിണായതനാനേവ ഹോന്തീതി കസിണായതനഝാനേഹേവ താനി സങ്ഗഹിതാനി. **"യഥാസമ്ഭവം...പേ॰... അനേകവിധ"**ന്തി വാ വചനേന രൂപാവചരജ്ഝാനേ സബ്ബോപി ലബ്ഭമാനകഭേദോ സങ്ഗഹിതോതി അഭിഭായതനവിമോക്ഖഝാനാനി വിസും ന വുത്താനി, താനി പന സരൂപതോ ഏവം വേദിതബ്ബാനി.

തത്ഥ ഞാണുത്തരസ്സ യോഗാവചരസ്സ പഥവീകസിണാദിആരമ്മണം അഭിഭവിത്വാ "ന മേത്ഥ അപ്പനാനിബ്ബത്തനേ ഭാരോ"തി പടിപന്നസ്സ നിമിത്തുപ്പത്തിതോ ഉദ്ധം ദുതിയതതിയവീഥിയം, ചതുത്ഥപഞ്ചമവീഥിയം വാ പടിലദ്ധം ഝാനം **അഭിഭായതനം** നാമ. തഞ്ഹി ആരമ്മണം അഭിഭവതീതി അഭിഭൂ, യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനതായ, മനായതനധമ്മായതനപരിയാപന്നതായ വാ ആയതനന്തി അഭിഭായതനം, അഭിഭവിതബ്ബം വാ അഭിഭൂ, ആലമ്ബണം, തം ആയതനമസ്സാതി അഭിഭായതനം. അഥ വാ ആലമ്ബണാഭിഭവനതോയേവ അഭിഭൂ, പരികമ്മം, ഞാണം വാ, തം ആയതനം കാരണമസ്സാതി അഭിഭായതനം. പരികമ്മം, ഞാണം വാ ആലമ്ബണം അഭിഭവിത്വാ പവത്തമാനം ഉപചാരുപ്പത്തിതോ പഞ്ചമവീഥിമനതിക്കമിത്വാ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതി. പഞ്ചമവീഥിതോ പരം നിബ്ബത്തം പന അഭിഭവിതുകാമതായ നിബ്ബത്തിതമ്പി അഭിഭായതനം നാമ ന ഹോതി. സാമഞ്ഞഗതിയാ പന കസിണായതനമേവ ഹോതി. ഇമമേവ ഹി സീഘതരപ്പവത്തിം സന്ധായ **അട്ഠകഥായം** "താനി അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതി, സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൪) വുത്തം. നനു ച അട്ഠകഥായം യഥാരുതവസേനേവ അത്ഥോ കസ്മാ ന ഗയ്ഹതി. "സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൪) ഹി വുത്തത്താ നിമിത്തുപ്പത്തിയാ സഹുപ്പന്നം ഝാനമഭിഭായതനന്തി വിഞ്ഞായതീതി? നയിദമേവം, നിമിത്തുപ്പാദേന സഹ അപ്പനായ അസമ്ഭവതോ. നിമിത്തുപ്പാദോതി ഹി ഇധ പടിഭാഗനിമിത്തസ്സ ഉപ്പത്തി തദാരമ്മണസ്സ വാ ഉപചാരജ്ഝാനസ്സ, കിം താവ പടിഭാഗനിമിത്തുപ്പത്തിയാ സഹ അപ്പനായ നിബ്ബത്തി ഉപചാരജ്ഝാനേ അസതി തസ്സാ അസമ്ഭവതോ, നാപി ഉപചാരജ്ഝാനേന സഹ ഏകവീഥിയം നിബ്ബത്തി തസ്സാ ഉപചാരഭാവനാപബന്ധസേവിതബ്ബഭാവേന തദാ അസമ്ഭവതോ, തസ്മാ നാതിചിരായനപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം സമീപിമ്ഹി സമീപകാരീയൂപചാരേന അട്ഠകഥായം തഥാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യദി നിമിത്തുപ്പത്തിതോ നാതിചിരപ്പവത്തമഭിഭായതനം, കഥം തസ്സ ദന്ധാഭിഞ്ഞാഖിപ്പാഭിഞ്ഞാഭേദോ പാളിയം വുത്തോതി? വുച്ചതേ - ചതുത്ഥപഞ്ചമജവനവീഥിയം ഉപ്പന്നം ചിരകാലനിബ്ബത്തിതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞം, ദുതിയതതിയവീഥിയം ഉപ്പന്നം തബ്ബിപരീതലക്ഖണതായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞന്തി. കേചി പന "അഭിഭായതനം നാമ വസിഭാവപ്പത്തമേവ, നേതര"ന്തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം, വസിഭാവപ്പത്തിയാ നിമിത്തുപ്പത്തിതോ ദൂരതരഭാവേന "സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതീ"തി അട്ഠകഥാവചനേന സഹ വിരുജ്ഝനതോ.

അപിച വസിഭാവപ്പത്തം ഝാനം അഭിഭവനകാരണനിരപേക്ഖം വസിഭാവബലേനേവ സക്കച്ചം സമാപജ്ജിതും ന സക്കാതി ന തം അഭിഭായതനം നാമ ഹോതി, തസ്മാ അപ്പത്തവസിഭാവാ പഠമുപ്പന്നായേവ അഭിഭായതനന്തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. യദി ഏവം കഥം "അപ്പമാണം പരിത്താരമ്മണം, അപ്പമാണം അപ്പമാണാരമ്മണ"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൨൪൫-൨൪൯) അഭിഭായതനദേസനായം വുത്തം. വസിഭാവപ്പത്തഞ്ഹി ഝാനം അപ്പമാണന്തി വുച്ചതി. ഇദഞ്ച ഉപ്പന്നമത്തത്താ പരിത്തമേവാതി? നായം ദോസോ. പഠമം അഭിഭായതനവസേന പടിലദ്ധജ്ഝാനം പച്ഛാ വസിഭാവപ്പത്തമ്പി അഭിഭായതനനാമമേവ ലഭതീതി വസിഭാവപ്പത്തമഭിഭായതനം അപ്പമാണം, ഇതരം പരിത്തം.

അഥ വാ വസിഭാവപ്പത്തം അപ്പമാണന്തി ഉക്കംസഗതിപരിഗ്ഗഹവസേന വുച്ചതി. തം പന യം ബലവതരം, തം അപ്പമാണന്തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപലക്ഖണം കത്വാ വദന്തി. ബലവഭാവനിബന്ധനം അപ്പമാണത്തം. ബലവഭാവോ ച പഠമഅപ്പനാവാരതോ പച്ഛിമപച്ഛിമഅപ്പനാവാരാനം ബലവതായ അവസിതാപത്തേപി ഝാനേ സമ്ഭവതീതി ബലവന്തം അപ്പമാണം, ഇതരം പരിത്തന്തി ഏവം അവസിതാപത്തേപി ഝാനേ അപ്പമാണാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ അപ്പനായ ബലവഭാവോ നാമ ഉപചാരസ്സ ബലവതായ സതി ഹോതി. ഉപചാരഞ്ച തം ബലവം, യം സഹസാ അപ്പനം ഉപ്പാദേതും സക്കുണേയ്യ, തസ്മാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാനം ദ്വിന്നം അഭിഭായതനഝാനാനം ഉപചാരവീഥിയാ അനന്തരം ദുതിയവീഥിയം ഉപ്പന്നം ഉപചാരജ്ഝാനസ്സ ബലവതായ സയമ്പി ബലവതരന്തി അപ്പമാണം നാമ ഹോതി. ദുതിയവീഥിമതിക്കമിത്വാ തതിയവീഥിയം ഉപ്പന്നം തദിതരസഭാവതായ പരിത്തം. തഥാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാനം ചതുത്ഥവീഥിയം ഉപ്പന്നം അപ്പമാണം. പഞ്ചമവീഥിയം ഉപ്പന്നം പരിത്തന്തി. അഥ വാ യത്ഥ കത്ഥചി അപ്പനാവീഥിയം പഞ്ചമം ഉപ്പജ്ജനകഅപ്പനാതോ ചതുത്ഥം ഉപ്പജ്ജമാനായ ബലവഭാവോതി തംവസേനാപേത്ഥ പരിത്തഅപ്പമാണതാ വേദിതബ്ബാ.

തം പനേതം ഗണനതോ അട്ഠവിധം ഹോതി. യഥാഹ -

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി അപ്പമാണാനി. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമി. നീലാനി നീലവണ്ണാനി നീലനിദസ്സനാനി നീലനിഭാസാനി, താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമി. പീതാനി പീതവണ്ണാനി പീതനിദസ്സനാനി പീതനിഭാസാനി. ലോഹിതാനി ലോഹിതവണ്ണാനി ലോഹിതനിദസ്സനാനി ലോഹിതനിഭാസാനി. ഓദാതാനി ഓദാതവണ്ണാനി ഓദാതനിദസ്സനാനി ഓദാതനിഭാസാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩; ൩.൩൩൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൯; അ॰ നി॰ ൧.൪൨൭-൪൩൪; ൮.൬൫).

തത്ഥ **അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ**തി അലാഭിതായ വാ അനത്ഥികതായ വാ അജ്ഝത്തേസു കേസാദീസു പരികമ്മഅപ്പനാസഞ്ഞാവിരഹിതോ. **ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ**തി ബഹിദ്ധാ അട്ഠസു കസിണേസു, ചതൂസു ഭൂതകസിണേസു ഏവ വാ കതപരികമ്മകതായ പരികമ്മവസേന ചേവ അപ്പനാവസേന ച താനി ബഹിദ്ധാ അട്ഠ, ചത്താരി വാ കസിണരൂപാനി പസ്സതി. **പരിത്താനീ**തി അമഹന്താനി. **അഭിഭുയ്യാ**തി യഥാ മഹഗ്ഘസോ സമ്പന്നഗഹണികോ പുരിസോ കടച്ഛുമത്തം ഭത്തം ലഭിത്വാ “കിം ഏത്ഥ ഭുഞ്ജിതബ്ബം ഭത്തം അത്ഥീ”തി സങ്കഡ്ഢിത്വാ സബ്ബം ഏകകബളമേവ കരോതി, ഏവമേവ ഞാണുത്തരികോ പുഗ്ഗലോ വിസദഞാണോ “കിം ഏത്ഥ പരിത്തകേ ആരമ്മണേ സമാപജ്ജിതബ്ബം അത്ഥി, നായം മമ ഭാരോ”തി താനി രൂപാനി പരികമ്മേന, ഞാണേന വാ അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതി. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സീഘം അപ്പനം നിബ്ബത്തേതി. **“ജാനാമി പസ്സാമീ”**തി ഇമിനാ പനസ്സ പുബ്ബാഭോഗോ കഥിതോ, തദാഗമനതോ ച അന്തോസമാപത്തിയം ചിത്താഭിസങ്ഖാരോ. ഇതരഥാ അനേന ആഭോഗമത്തേ കഥിതേ തേന സാധിതബ്ബം ഝാനം ന വുത്തം ഹോതി, അഭിഭായതനദേസനാവായം ഝാനവിസയാതി. **ആഗമട്ഠകഥാസു** പന സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ പുബ്ബഭാഗഭാവനാവസേന ഝാനക്ഖണേ പവത്തമഭിഭവനാകാരം ഗഹേത്വാ പവത്തമാഭോഗം സന്ധായ -

“ഇമിനാ പനസ്സ ആഭോഗോ കഥിതോ. സോ ച ഖോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ, ന അന്തോസമാപത്തിയ”ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൪൯; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൮.൬൫) വുത്തം.

ദുതിയേ **സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ**തി പരിസുദ്ധാപരിസുദ്ധവണ്ണാനി. പരിസുദ്ധാനി ഹി നീലാദീനി സുവണ്ണാനി, അപരിസുദ്ധാനി ദുബ്ബണ്ണാനീതി ഇധ അധിപ്പേതാനി.

തതിയേ **അപ്പമാണാനീ**തി വുഡ്ഢിപ്പമാണാനി വിപുലാനി ഖലമണ്ഡലാദീനി. വഡ്ഢനവസേന പനേത്ഥ അപ്പമാണതാ ന ഗഹിതാ കസിണവഡ്ഢനസ്സ ഇധ അസമ്ഭവതോ. കസിണസ്സ ഹി ദ്വേ വഡ്ഢനഭൂമിയോ ഉപചാരഭൂമി, അപ്പനാഭൂമി വാ. തത്ഥ ന താവ ഇധ ഉപചാരഭൂമിയം വഡ്ഢനം സമ്ഭവതി. നിമിത്തുപ്പത്തിയാ സമകാലം വിയ ഉപ്പജ്ജമാനേ ഝാനേ കുതോ തസ്സ ഓകാസോതി, നാപി അപ്പനാഭൂമിയം. വഡ്ഢിതസ്സ പഠമുപ്പന്നഝാനാരമ്മണതാ ന യുജ്ജതി, തസ്മാ സഭാവമഹന്താനേവ ആലമ്ബണാനി ഇധ അപ്പമാണാനീതി അധിപ്പേതാനി. കേചി പന “വഡ്ഢിതവസേനേവ അപ്പമാണാനീതി ഗഹേത്വാ പഠമം അഭിഭവനിച്ഛായ അഭാവേന വഡ്ഢേത്വാ പച്ഛാ അഭിഭവനിച്ഛായ സതി അഭിഭവനാകാരേന പവത്തോ തസ്മിം അപ്പനം നിബ്ബത്തേതീതി അപ്പനം പടിലഭിത്വാ വഡ്ഢിതനിമിത്തേസു ഇദം അഭിഭായതനം വുത്ത”ന്തി വദന്തി.

ചതുത്ഥേ **അഭിഭുയ്യാ**തി അഭിഭവിത്വാ. യഥാ നാമ സമ്പന്നഗഹണികോ മഹഗ്ഘസോ പുരിസോ ഏകം ഭത്തവഡ്ഢിതകം ലഭിത്വാ “‘അഞ്ഞോപി ഹോതു, അഞ്ഞോപി ഹോതൂ’തി കിം ഏസ മയ്ഹം കരിസ്സതീ”തി ന തം മഹന്തതോ പസ്സതി, ഏവമേവ ഞാണുത്തരോ വിസദഞാണോ പുഗ്ഗലോ “‘കിം ഏത്ഥ സമാപജ്ജിതബ്ബം, നയിദം അപ്പമാണ’ന്തി മയ്ഹം ചിത്തേകഗ്ഗതാകരണേ ഭാരോ”തി അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതി. വുത്തനയേനേവ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതി.

പഞ്ചമേ **നീലാനി…പേ॰… നീലനിഭാസാനീ**തി ഏതാനി പരിയായനാമാനീതി തത്ഥ **“നീലാനീ”**തി സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന വുത്തം. ഏത്തകേയേവ പന വുത്തേ തംയോഗതോ തബ്ബോഹാരേന ഗുണയുത്തേപി പസങ്ഗോ സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം **“നീലവണ്ണാനീ”**തി വണ്ണവസേന വുത്തം. ഏവമ്പി ഹി ബഹുബ്ബീഹിവസേന ഗുണോപി പസങ്ഗോ ഹോതീതി **“നീലനിദസ്സനാനീ”**തി നിദസ്സനവസേന വുത്തം . നിദസ്സിതബ്ബഞ്ഹി നിദസ്സനം, ചക്ഖുനാ ദട്ഠബ്ബം രൂപം. തതോ സേതാദിനിവാരണത്ഥം നീല-സദ്ദേന സഹ സമാസോ കതോതി അപഞ്ഞായമാനചീവരാനി അസമ്ഭിന്നവണ്ണാനി ഏകനീലാനേവ ഹുത്വാ ദിസ്സമാനാനീതി വുത്തം ഹോതി. **“നീലനിഭാസാനീ”**തി ഇദം പന ഓഭാസവസേന വുത്തം, നീലോഭാസാനി നീലപ്പഭായുത്താനീതി അത്ഥോ. ഏതേന തേസം സുവിസുദ്ധത്തം ദസ്സേതി. **‘പീതാനീ’**തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അട്ഠസു ചേതേസു പുരിമം അഭിഭവനാകാരേന വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി അട്ഠപി കസിണാനി പരിത്താനി ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നം സന്ധായ വുത്തം. തതിയം തഥാ അപ്പമാണാനി. ദുതിയചതുത്ഥാനിയേവ ദ്വേ വണ്ണാഭോഗസഹിതാനി ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നം, ന പന വണ്ണകസിണവസേന ഉപ്പന്നം തസ്സ വിസും വക്ഖമാനത്താ.

പഞ്ചമാദീനി പന തേസു കതാധികാരേ സന്ധായ സുവിസുദ്ധവണ്ണവസേനേവ ദേസിതാനി. ന ഹി തേസം അഭിഭവനസ്സ പരിത്തതാ, അപ്പമാണതാ വാ കാരണം, അഥ ഖോ സുവിസുദ്ധനീലാദിഭാവോ. തഥ ഹി തേ കതാധികാരാതി. നനു ച **ആഗമട്ഠകഥാസു** "സുവണ്ണാനി വാ ഹോന്തു ദുബ്ബണ്ണാനി വാ, പരിത്തഅപ്പമാണവസേനേവ ഇമാനി അഭിഭായതനാനി ദേസിതാനീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൪൯; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൮.൬൫) വുത്തന്തി? സച്ചം, തം പന ആഗമേ അഭിഭായതനാനം അഞ്ഞഥാ ആഗതത്താ വുത്തം. തഥ ഹി -

> "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩; ൩.൩൩൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൯; അ॰ നി॰ ൧.൪൨൭-൪൩൪; ൮.൬൫) -

ഏവം ചത്താരിയേവ അഭിഭായതനാനി ആഗതാനി, തസ്മാ **തദട്ഠകഥാസു** വണ്ണാഭോഗേ വിജ്ജമാനേ അവിജ്ജമാനേപി പരിത്തഅപ്പമാണതാവസേനേവ ഇമേസം ദേസിതഭാവോ വുത്തോ. പരിത്തഅപ്പമാണതാ ഹി ഇമേസു ചതൂസു അഭിഭവനസ്സ കാരണം വണ്ണാഭോഗേ വിജ്ജമാനേ അവിജ്ജമാനേപീതി. നനു ച സബ്ബത്ഥ "സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി വചനതോ വണ്ണാഭോഗസഹിതാനിയേവ തത്ഥ ഗഹിതാനീതി? തം ന, വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി, സഹിതാനി ച സബ്ബാനി പരിത്താനി ഏകതോ കത്വാ "പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി വുത്താനി, തഥാ "അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി. യദി ഏവം കഥം വിസിട്ഠാനം വണ്ണാഭോഗരഹിതാനം, സഹിതാനഞ്ച ഏകജ്ഝം മനസികാരോ, ന ഏകജ്ഝം, വിസുംയേവ തേസം മനസികാരോ. യദി ഏവം വിസും കഥമേകത്തന്തി? പരിത്തഭാവസാമഞ്ഞതോ. യദി ഏവം സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണ-ഗ്ഗഹണമതിരിച്ചതി അവസിട്ഠോതി? നാതിരിച്ചതി പരിയായദേസനാഭാവതോ. അത്ഥി ഹി ഏസ പരിയായോ, യദിദം വണ്ണാഭോഗജനിതാജനിതം വിസേസം അഗ്ഗഹേത്വാ പരിത്തഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകത്തം നേത്വാ "പരിത്താനി അഭിഭുയ്യാ"തി വത്വാ പുന തദന്തോഗധമേവ പഭേദം വിനേയ്യവസേന ദസ്സേതും താനി ച കദാചി വണ്ണവസേന ആവജ്ജിതാനി ഹോന്തി, "സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി അഭിഭുയ്യാ"തി വത്തബ്ബതായ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി, സഹിതാനി ച വിസും മനസി കത്വാ ഉഭയത്ഥാപി വണ്ണാഭോഗരഹിതപരിത്താഭിഭവനേ, തംസഹിതപരിത്താഭിഭവനേ ച പരിത്താഭിഭവനസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ഏകത്തം കതന്തി. **അഭിധമ്മേ** പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി, സഹിതാനി ച വിസും വുത്താനി. അത്ഥി ഹി ഉഭയത്ഥാഭിഭവനവിസേസോതി. ഹോതു താവ, ഏവം സുത്താഭിധമ്മപാഠവിസേസതോ അട്ഠകഥായ പാഠഭേദേ പന കോ അധിപ്പായോതി? വുച്ചതേ - സുത്തന്തേ ഹി പഠമവിമോക്ഖം ദ്വേധാ ഭിന്ദിത്വാ പഠമദുതിയഅഭിഭായതനാനി വുത്താനി, പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാനമ്പി അഭിഭവനപരിയായോ വിജ്ജതീതി "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"തി അഭിഭായതനദ്വയം വുത്തം.

തതിയചതുത്ഥഅഭിഭായതനേസു ദുതിയവിമോക്ഖോ, വണ്ണാഭിഭായതനേസു തതിയവിമോക്ഖോ ച അഭിഭവനപ്പവത്തിതോ സങ്ഗഹിതോ, ഇധ പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാഭിഭായതനാനി അസങ്കരതോ ദസ്സേതും വിമോക്ഖേ വജ്ജേത്വാ അഭിഭായതനാനി കഥിതാനി. സബ്ബാനി ച വിമോക്ഖകിച്ചാനി വിമോക്ഖദേസനായ വുത്താനി, തദേതം "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"തി സുത്തേ ആഗതസ്സ അഭിഭായതനദ്വയസ്സ അഭിധമ്മേ അവചനതോ "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീനഞ്ച സബ്ബവിമോക്ഖകിച്ചസാധാരണവചനഭാവതോ വവത്ഥാനം കതന്തി വിഞ്ഞായതി. അവസ്സഞ്ചേതം ഏവ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ന സമ്പടിച്ഛന്തേഹി സുത്താഭിധമ്മപാഠഭേദേ അഞ്ഞം കാരണം വത്തബ്ബം. അഥ കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം, നനു അട്ഠകഥായമേവ "കസ്മാ പന യഥാ സുത്തന്തേ 'അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനീ'തിആദി വുത്തം, ഏവം അവത്വാ ഇധ ചതൂസുപി അഭിഭായതനേസു അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതാവ വുത്താ"തി വത്വാ "അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ"തി കാരണം വുത്തന്തി? ന തം തസ്സ കാരണവചനം, അഥ ഖോ കത്ഥചി "അജ്ഝത്തം രൂപാനി പസ്സതീ"തി അവത്വാ സബ്ബത്ഥ യം വുത്തം "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ"തി, തസ്സ ച കാരണവചനം. തേനേവ ഹി തത്ഥ വാ ഇധ വാ "ബഹിദ്ധാ രൂപാനിയേവ അഭിഭവിതബ്ബാനീ"തി തത്ഥേവ വുത്തം, അനഭിഭവനീയതാ ച അജ്ഝത്തരൂപാനം ബഹിദ്ധാ രൂപാനി വിയ അവിഭൂതത്താ. ന ഹി സുട്ഠു വിഭൂതഭാവമന്തരേന ഞാണുത്തരാനം ആരമ്മണാഭിഭവനം സമ്ഭവതീതി. നനു ച അട്ഠകഥായം പാഠദ്വയവിസേസസ്സ ദേസനാവിലാസോ കാരണഭാവേന വുത്തോതി? സച്ചം വുത്തോ, സോ ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനവസേനേവ വേദിതബ്ബോ . ദേസനാവിലാസോ ഹി നാമ വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിജ്ജമാനസ്സേവ പരിയായസ്സ വിഭാവനം, ന യസ്സ കസ്സചീതി. ഏവം താവ അഭിഭായതനം വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ **വിമോക്ഖോതി** പടിലദ്ധജ്ഝാനസ്സ ഝാനം സമാപജ്ജിതുകാമതാവസപ്പവത്തജവനവീഥിസമനന്തരമേവ പിതുഅങ്കേ വിസ്സട്ഠഅങ്ഗപച്ചങ്ഗസ്സ വിയ ദാരകസ്സ ആരമ്മണേ നിരാസങ്കമേവ ഹുത്വാ പഠമകപ്പനാ വിയ ച ലഹും അവുട്ഠഹിത്വാ അന്തമസോ ചതുപഞ്ചചിത്തക്ഖണതോ അനോസക്കിത്വാ ആരമ്മണേ അഭിരതിവസേന പവത്തസ്സ വസിഭാവപ്പത്തസ്സ ഝാനസ്സേതം അധിവചനം. തഞ്ഹി കസിണായതനവസേന വാ അഭിഭായതനവസേന വാ ഉപ്പന്നം പച്ചനീകധമ്മേഹി സുട്ഠു വിമുത്തത്താ, ആരമ്മണേ അധിമുത്തതായ ച "വിമോക്ഖോ"തി വുച്ചതി. വുത്തമ്പി ചേതം **അട്ഠകഥായം** -

“കേനട്ഠേന പന വിമോക്ഖോ വേദിതബ്ബോതി? അധിമുച്ചനട്ഠേന. കോ അയം അധിമുച്ചനട്ഠോ നാമ? പച്ചനീകധമ്മേഹി ച സുട്ഠു വിമുച്ചനട്ഠോ, ആരമ്മണേ ച അഭിരതിവസേന സുട്ഠു അധിമുച്ചനട്ഠോ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൨൪൮).

യദി വസിഭാവപ്പത്തമേവ വിമോക്ഖോ, കഥമസ്സ ആരമ്മണചതുക്കേ പരിത്തതാ **പാളിയം** വുത്താ. അവസിതാപത്തഞ്ഹി ഝാനം പരിത്തന്തി വുച്ചതീതി? നായം ദോസോ, പരിപുണ്ണവസിഭാവപ്പത്തം സന്ധായ അപരിപുണ്ണവസിഭാവപ്പത്തസ്സ പരിത്തഭാവേന തത്ഥ അധിപ്പേതത്താ, തസ്മാ വസിഭാവപ്പത്തമേവ ഝാനം വിമോക്ഖോ നാമ, ന ഇതരം. ഇതരം പന യദി കസിണായതനവസേന ഉപ്പന്നം, കസിണായതനം. അഥ അഭിഭായതനവസേന, അഭിഭായതനമേവാതി. കേചി പന “പഠമഅപ്പനാതോ പച്ഛിമപച്ഛിമായ പടിപക്ഖതോ സുട്ഠു വിമുത്തത്താ കസിണായതനവസേന, അഭിഭായതനവസേന ച ഉപ്പന്നം പഠമകപ്പനം ഠപേത്വാ സേസം വിമോക്ഖോയേവാ”തി വദന്തി.

തം പനേതം ഗണനതോ തിവിധം. യഥാഹ -

“രൂപീ രൂപാനി പസ്സതി, അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി, സുഭന്തേവ അധിമുത്തോ ഹോതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൪; ൩.൩൩൮; പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯).

തത്ഥ **രൂപീ**തി അജ്ഝത്തം കേസാദീസു ഉപ്പാദിതം രൂപജ്ഝാനം രൂപം, തദസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ. **രൂപാനി പസ്സതീ**തി ബഹിദ്ധാപി നീലകസിണാദിരൂപാനി ഝാനചക്ഖുനാ പസ്സതി. ഇമിനാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധവത്ഥുകേസു കസിണേസു ഝാനപടിലാഭോ ദസ്സിതോ. **അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ**തി അജ്ഝത്തം നരൂപസഞ്ഞീ, അത്തനോ കേസാദീസു അനുപ്പാദിതരൂപാവചരജ്ഝാനോതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ബഹിദ്ധാ പരികമ്മം കത്വാ ബഹിദ്ധാവ പടിലദ്ധജ്ഝാനതാ ദസ്സിതാ. **“സുഭ”**ന്തി ഇമിനാ സുവിസുദ്ധേസു നീലാദീസു വണ്ണകസിണേസു ഝാനാനി ദസ്സിതാനി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി അന്തോഅപ്പനായം “സുഭ”ന്തി ആഭോഗോ നത്ഥി, യോ പന സുവിസുദ്ധം സുഭകസിണം ആരമ്മണം കത്വാ വിഹരതി, സോ യസ്മാ “സുഭ”ന്തി അധിമുച്ചനവസേന പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജിത്വാ വിഹരതി, തഥാ ദുതിയാദീനി, തസ്മാ ഏവം ദേസനാ കതാതി. **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** പന “ഇധ ഭിക്ഖു മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ”തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൨) ബ്രഹ്മവിഹാരവസേന സുഭവിമോക്ഖോ വുത്തോ. **ധമ്മസങ്ഗണിയം** പന ബ്രഹ്മവിഹാരാനം വിസുംയേവ ആഗതത്താ തം നയം പടിക്ഖിപിത്വാ സുനീലകാദിവസേനേവ സുഭവിമോക്ഖോ അട്ഠകഥായം അനുഞ്ഞാതോതി ഇധാപി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വവത്ഥാനം കതന്തി ഏവം താവ വിമോക്ഖഝാനം വേദിതബ്ബം.

യഥാനുരൂപന്തി ഹീനാദിഅനുരൂപം. പഠമജ്ഝാനഞ്ഹി ഹീനം കപ്പസ്സ തതിയഭാഗായുകേ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജേ ഉപപത്തിം നിപ്ഫാദേതി, മജ്ഝിമം ഉപഡ്ഢകപ്പായുകേ ബ്രഹ്മപുരോഹിതേ, പണീതം ഏകകപ്പായുകേ മഹാബ്രഹ്മേ. തഥാ ദുതിയജ്ഝാനം, തതിയജ്ഝാനഞ്ച ഹീനം ദ്വികപ്പായുകേ പരിത്താഭേ, മജ്ഝിമം ചതുകപ്പായുകേ അപ്പമാണാഭേ, പണീതം അട്ഠകപ്പായുകേ ആഭസ്സരേ. ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഹീനം സോളസകപ്പായുകേ പരിത്താസുഭേ, മജ്ഝിമം ദ്വത്തിംസകപ്പായുകേ അപ്പമാണസുഭേ, പണീതം ചതുസട്ഠികപ്പായുകേ സുഭകിണ്ഹേ. പഞ്ചമജ്ഝാനം പന തിവിധമ്പി പഞ്ചകപ്പസതായുകേ വേഹപ്ഫലേ ഉപപത്തിം നിപ്ഫാദേതി, തദേവ തിത്ഥിയേഹി സഞ്ഞാവിരാഗവസേന ഭാവിതം പഞ്ചകപ്പസതായുകേയേവ അസഞ്ഞസത്തേ. അനാഗാമീഹി പന പുഥുജ്ജനാദികാലേ പച്ഛാപി ഭാവിതം സദ്ധാദിഇന്ദ്രിയാധിമുത്തതാനുക്കമേന യഥാക്കമം സഹസ്സദ്വിസഹസ്സചതുസഹസ്സഅട്ഠസഹസ്സസോളസസഹസ്സകപ്പായുകേസു അവിഹാഅതപ്പാസുദസ്സാസുദസ്സീഅകനിട്ഠനാമകേസു പഞ്ചസുദ്ധാവാസേസു ഉപപത്തിം നിപ്ഫാദേതീതി ഏവമേതം യഥാനുരൂപം സോളസരൂപാവചരബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിനിപ്ഫാദകന്തി ആഹ **“യഥാനുരൂപം… പേ॰… ഹോതീ”**തി.

യസ്മാ പന രൂപഭവേപി പവത്തിയം ലഭിതബ്ബാ ഉപഭോഗസമ്പത്തി കാമാവചരസ്സേവ ഫലം, തസ്മാ ഇധ “ഭവഭോഗസമ്പത്തിം നിപ്ഫാദേതീ”തി അവത്വാ ഉപപത്തിനിപ്ഫാദനമേവ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിം ഉപാദായ സബ്ബത്ഥ പരിപുണ്ണസ്സ മഹാകപ്പസ്സ വസേന പരിച്ഛേദോ ദട്ഠബ്ബോ, പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം പന അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പവസേന. ന ഹി തത്ഥ ഇതരവസേന പരിച്ഛേദോ സമ്ഭവതി ഏകകപ്പേപി അവിനാസാഭാവേന മഹാകപ്പസ്സ ചതുത്ഥഭാഗേയേവ തസ്സ സണ്ഠഹനതോ.

രൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ

ഇദാനി അരൂപാവചരകുസലസ്സ നിദ്ദേസാവകാസോ അനുപ്പത്തോതി തന്നിദ്ദേസത്ഥമാഹ **“സേസേസു പനാ”**തിആദി. ആകാസകസിണവജ്ജിതസ്സ യസ്സ കസ്സചി കസിണസ്സ ഉഗ്ഘാടനതോ ലദ്ധമാകാസം **കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം. തത്ഥ പവത്തം വിഞ്ഞാണ**ന്തി ആകാസാനഞ്ചായതനമാഹ. തഞ്ഹി ദുതിയാരുപ്പസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബാകാരേന, രൂപനിമിത്തദണ്ഡാദാനസമ്ഭവദസ്സനാദിനാ സബ്ബേന രൂപധമ്മേസു, പഥവീകസിണാദിരൂപനിമിത്തേസു തദാരമ്മണജ്ഝാനേസു ച ദോസദസ്സനാകാരേന, തേസു ഏവ വാ രൂപനിമിത്തേസു നികന്തിപ്പഹാനഅസമാപജ്ജിതുകാമതാദിനാ ആകാരേനാതി അത്ഥോ. അഥ

വാ **സബ്ബസോതി** സബ്ബാസം, കുസലാദിഭേദേന അനവസേസാനന്തി അത്ഥോ. **രൂപസഞ്ഞാന**ന്തി സഞ്ഞാസീസേന വുത്തരൂപാവചരജ്ഝാനാനഞ്ചേവ തദാരമ്മണാനഞ്ച. രൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഹി "രൂപ"ന്തി വുച്ചതി ഉത്തരപദലോപേന "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീസു വിയ. തദാരമ്മണമ്പി കസിണരൂപം പുരിമപദലോപേന "ദേവേന ദത്തോതി, ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീസു വിയ, തസ്മാ ഇധ രൂപേ രൂപജ്ഝാനേ തംസഹഗതസഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാതി ഗഹിതാ, സഞ്ഞാസീസേന വുത്തരൂപാവചരജ്ഝാനാനമേതം അധിവചനം. "രൂപ"ന്തി സഞ്ഞാ അസ്സാതി രൂപസഞ്ഞം, രൂപനാമവന്തന്തി അത്ഥോ. തംഗഹിതേന പഥവീകസിണാദിഭേദസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ചേതം നാമന്തി ദട്ഠബ്ബം. "രൂപസഞ്ഞാന"ന്തി ഹി സരൂപേകസേസവസേന നിദ്ദേസോ കതോ. **സമതിക്കമാ**തി വിരാഗാ, നിരോധാ ച. കിം വുത്തം ഹോതി? ഏതാസം കുസലവിപാകകിരിയാവസേന പഞ്ചദസന്നം ഝാനസങ്ഖാതാനം രൂപസഞ്ഞാനം, ഏതേസഞ്ച പഥവീകസിണാദിവസേന നവന്നം ആരമ്മണസങ്ഖാതാനം രൂപസഞ്ഞാനം അനവസേസാനം സബ്ബാകാരേന ച, തേസു ഏവ വാ നികന്തിപ്പഹാനഅസമാപജ്ജിതുകാമതാദിനാ ആകാരേന വിരാഗാ, നിരോധാ ച ജിഗുച്ഛനതോ ചേവ തപ്പടിബന്ധഛന്ദരാഗവിക്ഖമ്ഭനതോ ച നിബ്ബത്തം ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞായ സഹഗതം അരൂപാവചരകുസലചിത്തം. ന ഹി സക്കാ സബ്ബസോ അനതിക്കന്തരൂപസഞ്ഞേന തം നിബ്ബത്തേതുന്തി.

ന കേവലം ഏതാസംയേവ സമതിക്കമനതോ ഇദം നിബ്ബത്തം, അഥ ഖോ പടിഘസഞ്ഞാദീനമത്ഥങ്ഗമാദിതോപീതി ആഹ **"പടിഘസഞ്ഞാന"**ന്തിആദി. തത്ഥ ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം, രൂപാദീനഞ്ച ആരമ്മണാനം പടിഘാതേന അഞ്ഞമഞ്ഞസമോധാനസങ്ഖാതേന പടിഹനനേന ഉപ്പന്നാ സഞ്ഞാ **പടിഘസഞ്ഞാ,** രൂപസഞ്ഞാദിദ്വിപഞ്ചസഞ്ഞാനമേതം അധിവചനം. യഥാഹ -

> "തത്ഥ കതമാ പടിഘസഞ്ഞാ? രൂപസഞ്ഞാ സദ്ദസഞ്ഞാ ഗന്ധസഞ്ഞാ രസസഞ്ഞാ ഫോട്ഠബ്ബസഞ്ഞാ, ഇമാ വുച്ചന്തി പടിഘസഞ്ഞായോ"തി (വിഭ॰ ൬൦൨).

താസം കുസലാകുസലവിപാകഭൂതാനം **അത്ഥങ്ഗമാ** പഹാനാ അസമുപ്പാദാ അപ്പവത്തികരണേനാതി വുത്തം ഹോതി. നനു ച ഏതാ രൂപാവചരജ്ഝാനസമാപന്നസ്സാപി ന സന്തി. ന ഹി പഠമജ്ഝാനാദിസമാപന്നകാലേ പഞ്ചദ്വാരവസേന ചിത്തം പവത്തതീതി? സച്ചമേതം, യഥാ പന "സുഖസ്സ ച പഹാനാ ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ അദുക്ഖമസുഖം ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിം ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി ഏത്ഥ പസംസാവസേന അഞ്ഞത്ഥ പഹീനാനമ്പി സുഖദുക്ഖാനം ചതുത്ഥജ്ഝാനേ, "സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനം പഹാനാ രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ സകദാഗാമിമഗ്ഗം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി ഏത്ഥ പഠമമഗ്ഗേയേവ പഹീനാനം സക്കായദിട്ഠാദീനം ദുതിയമഗ്ഗേ ച വചനം, ഏവമേവ ഇമസ്മിം ഝാനേ പടിപജ്ജനകാനം ഉസ്സാഹജനനത്ഥം ഇമസ്സ ഝാനസ്സ പസംസാവസേന ഏതാസം ഏത്ഥ വചനന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ കിഞ്ചാപി താ രൂപാവചരസമാപന്നസ്സാപി ന സന്തി, ന പന പഹീനത്താ ന സന്തി. കിഞ്ചരഹി പച്ചയാഭാവേന. ന ഹി രൂപാവചരഭാവനാ രൂപവിരാഗായ സംവത്തതി, രൂപായത്താ ഏവ താസം പവത്തീതി. അരൂപഭാവനാ പന രൂപവിരാഗായ സംവത്തതി, തസ്മാ "താ ഏത്ഥ പഹീനാ"തി വത്തും വട്ടതി. തഥാ ഹി ഏതാസം ഇതോ പുബ്ബേ അപ്പഹീനത്തായേവ "പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നസ്സ സദ്ദോ കണ്ടകോ"തി വുത്തോ ഭഗവതാ. ഇധ ച പഹീനത്താ ഏവ അരൂപസമാപത്തീനം ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരവചനാദീഹി, "യേ തേ സന്താ വിമോക്ഖാ അതിക്കമ്മ രൂപേ അരൂപാ"തിആദിനാ ച ആനേഞ്ജതാ, സന്തവിമോക്ഖതാ ച വുത്താ.

നാനത്തസഞ്ഞാനന്തി നാനത്തേ ഗോചരേ പവത്താനം, നാനത്താനം വാ സഞ്ഞാനം, വുത്താവസേസാനം ചതുചത്താലീസകാമാവചരസഞ്ഞാനന്തി അത്ഥോ. ഏതാ ഏവ ഹി -

> "തത്ഥ കതമാ നാനത്തസഞ്ഞാ? അസമാപന്നസ്സ മനോധാതുസമങ്ഗിസ്സ വാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുസമങ്ഗിസ്സ വാ സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനാ സഞ്ജാനിതത്തം, ഇമാ വുച്ചന്തി നാനത്തസഞ്ഞായോ"തി (വിഭ॰ ൬൦൪) -

ഏവം **വിഭങ്ഗേ** വിഭജിത്വാ വുത്താ. താ പന യസ്മാ രൂപസദ്ദാദിഭേദേ നാനത്തേ നാനാസഭാവേ ആരമ്മണേ പവത്തന്തി, യസ്മാ ച അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, ദ്വാദസ അകുസലസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ദ്വേ അകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകിരിയസഞ്ഞാതി ഏവം ചതുചത്താലീസപ്പഭേദാ നാനാസഭാവാ, അഞ്ഞമഞ്ഞം അസദിസാ, തസ്മാ "നാനത്തസഞ്ഞാ"തി വുച്ചന്തി. **അമനസികാരാ**തി സബ്ബസോ അനാവജ്ജനാ അസമന്നാഹാരാ അപച്ചവേക്ഖണഹേതു ജവനപടിപാദകേന വാ ഭവങ്ഗചിത്തസ്സ അന്തോ അകരണാ ഠപേത്വാ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം നാനാരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അസങ്ഖരണതോതി വുത്തം ഹോതി. ഇമിനാ ഹി നാനത്തസഞ്ഞാമനസികാരഹേതൂനം രൂപധമ്മാനം സമതിക്കമോപി വുത്തോ, രൂപജ്ഝാനേ പന തദഭാവതോ "നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ"തി ന വുത്തം. അഥ സമതിക്കമാദീനം കിം നാനാകരണന്തി? വുച്ചതേ - യസ്മാ രൂപസഞ്ഞാ, പടിഘസഞ്ഞാ ച ഇമിനാ ഝാനേന നിബ്ബത്തിതഭവേപി ന വിജ്ജന്തി, അരൂപസഞ്ഞായ ഭാവനായ അഭാവേ ചുതിതോ ഉദ്ധം ഉപ്പത്തിരഹാനം രൂപസഞ്ഞാപടിഘസഞ്ഞാനം യാവ അത്തനോ വിപാകുപ്പത്തി, താവ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിയമാനത്താ, പഗേവ പന ഇമം ഝാനം സമാപന്നകാലേ, തസ്മാ "സമതിക്കമാ, അത്ഥങ്ഗമാ"തി ഉഭയഥാപി താസം അഭാവോയേവ ദസ്സിതോ. നാനത്തസഞ്ഞാസു പന യാ തസ്മിം ഭവേ ന ഉപ്പജ്ജന്തി ഏകന്തരൂപനിസ്സിതത്താ, താ അനോകാസതായ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ന അരൂപഭാവനായ നിവാരിതത്താ,

അനിവാരിതത്താ ച കാചി ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ താസം അമനസികാരോ അനാവജ്ജനം അപച്ചവേക്ഖണം ജവനപടിപാദകേന വാ ഭവങ്ഗമനസ്സ അന്തോ അകരണം അപ്പവേസനം വുത്തം. തത്ര പവത്തമാനാനമ്പി ഹി ഝാനം സമാപന്നസ്സ താസം അമനസികാരോയേവ ഇതരഥാ ഝാനസമാപത്തിയാ അഭാവതോ. ഇതി സങ്ഖേപതോ "രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ"തി ഇമിനാ സബ്ബരൂപാവചരധമ്മാനം പഹാനം വുത്തം, "പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ"തി സബ്ബേസം കാമാവചരചിത്തചേതസികാനം പഹാനം, അമനസികാരോ ച വുത്തോ, തീഹി പനേതേഹി സമാധിസ്സ ഥിരഭാവോ കഥിതോതി.

ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതന്തി ഏത്ഥ പന നാസ്സ അന്തോതി അനന്തം, അനന്തം ആകാസം ആകാസാനന്തം, കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം, അനന്തതാ പന ഉപ്പാദവയന്താഭാവതോ അനന്തമനസികാരവസേന വാ വേദിതബ്ബാ. ന ഹി ഏതസ്സ ഉപ്പാദന്തോ, വയന്തോ വാ പഞ്ഞായതി അസഭാവധമ്മത്താ. സഭാവധമ്മോ ഹി അഹുത്വാ സമ്ഭവനതോ, ഹുത്വാ ച വിനസ്സനതോ ഉപ്പാദവയന്തപരിച്ഛിന്നോ, നേതരോ. ന ച പനേതം മനസി കരോന്തോ യോഗാവചരോ തസ്സ പരിച്ഛേദസങ്ഖാതമന്തം ഗണ്ഹാതി, അഥ ഖോ രൂപവിവേകമത്തസ്സേവ ഗഹണേന അനന്തഫരണാകാരേനേവ മനസികാരം പവത്തേതി, തസ്മാ ഉപ്പാദവയന്തവിരഹതോ മനസികാരവസേന വാ ഏതമനന്തന്തി വേദിതബ്ബം. "അനന്താകാസ"ന്തി ച വത്തബ്ബേ അനന്ത-സദ്ദസ്സ പരനിപാതവസേന "ആകാസാനന്ത"ന്തി വുച്ചതി. ആകാസാനന്തമേവ ആകാസാനഞ്ചം സംയോഗപരസ്സ ത-കാരസ്സ ച-കാരം കത്വാ, തദേവ ആയതനം സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ ആരമ്മണഭാവതോ അധിട്ഠാനട്ഠേന ദേവായതനം വിയാതി ആകാസാനഞ്ചായതനം, തസ്മിം അപ്പനാപത്താ സഞ്ഞാ ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാ, തായ സഹഗതം വിഞ്ഞാണം **ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതം**. അഥ വാ ആകാസാനഞ്ചം ആയതനമസ്സാ സസമ്പയുത്തധമ്മായ സഞ്ഞായാതി ആകാസാനഞ്ചായതനാ, സായേവ സഞ്ഞാ, തായ ഝാനം സഹഗതന്തി ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതം.

വിഞ്ഞാണ...പേ॰... സഹഗതന്തി യദേതം പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം, തംസഭാവധമ്മത്താ ഉപ്പാദാദിഅന്തവന്തമ്പി ആരമ്മണകരണവസേന അനന്താകാസേ ഫരണതോ അത്താനം ആരബ്ഭ അന്തസ്സ അഗ്ഗഹണവസേന പവത്തമനസികാരതോ വാ അനന്തം വിഞ്ഞാണന്തി വിഞ്ഞാണാനന്തം, "വിഞ്ഞാണാനഞ്ച"ന്തി വത്തബ്ബേ വിഞ്ഞാണഞ്ച-സദ്ദോ തദത്ഥേ നിരൂള്ഹോ ആ-കാര ന-കാരലോപോതി വാ കത്വാ "വിഞ്ഞാണഞ്ച"മിച്ചേവ വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ വക്ഖതി -

"വിഞ്ഞാണാനന്തമിച്ചേവം, വത്തബ്ബം പനിദം സിയാ"തി.

അഥ വാ ദുതിയാരുപ്പവിഞ്ഞാണേന അഞ്ചിതബ്ബം ആരമ്മണവസേന പാപുണിതബ്ബന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചം. സേസം പുരിമസദിസമേവ.

ആകിഞ്ചഞ്ഞാ...പേ॰... സഹഗതന്തി നാസ്സ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസ്സ കിഞ്ചനന്തി അകിഞ്ചനം, അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി അവസിട്ഠം നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി. സതി ഹി ഭങ്ഗമത്തേപി തസ്സ സകിഞ്ചനതാ സിയാ. അകിഞ്ചനസ്സ ഭാവോ ആകിഞ്ചഞ്ഞം, ആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണാഭാവസ്സേതം അധിവചനം. സേസം വുത്തനയമേവ.

നേവസഞ്ഞാ...പേ॰... സഹഗതന്തി ഹേട്ഠിമഝാനേസു വിയ ഓളാരികായ സഞ്ഞായ അഭാവതോ നേവസ്സ സഞ്ഞാ അത്ഥീതി നേവസഞ്ഞം, സുഖുമായ ച സഞ്ഞായ അത്ഥിതായ നാസ്സ സഞ്ഞാ നത്ഥീതി നാസഞ്ഞം, നേവസഞ്ഞഞ്ച തം നാസഞ്ഞഞ്ചേതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞം, ചതുത്ഥാരുപ്പജ്ഝാനം. യദി ഏവം "നേവസഞ്ഞനാസഞ്ഞ"ന്തി വത്തബ്ബം? സച്ചമേതം. വചനസോഭനത്ഥം പന ദീഘം കത്വാ വുത്തം. അഥ വാ നേവസ്സ സഞ്ഞാ നാസഞ്ഞാതി ഏവം ഏകജ്ഝം ബഹുബ്ബീഹിസമാസവസേന "നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞ"ന്തി വുത്തം. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞഞ്ച തം ആയതനഞ്ച മനായതനധമ്മായതനപരിയാപന്നത്താതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, തേന സമ്പയുത്തം സഞ്ഞാസഹഗതം **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗതം**. അഥ വാ സഞ്ഞായേവ പടുസഞ്ഞാകിച്ചകരണേ അസമത്ഥതായ നേവസഞ്ഞാ, ഉണ്ഹോദകേ തേജോധാതു വിയ സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തിയാ നാസഞ്ഞാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ, സാ ഏവ സേസധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയതായ, അധിട്ഠാനട്ഠേന ധമ്മായതനപരിയാപന്നതായ ഏവ വാ ആയതനന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഭൂതായ സഞ്ഞായ സഹഗതന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗതം.

യഥാനുരൂപം...പേ॰... നിപ്ഫാദകന്തി "പഠമാരുപ്പഭൂമിയാ പഠമം, ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയാ ദുതിയ"ന്തിആദിനാ അത്തനോ അനുരൂപവസേന ചതൂസു അരൂപഭൂമീസു ഉപപത്തിസാധകം. താസു പന പഠമാ വീസതിസഹസ്സകപ്പായുകാ ഹോതി, ദുതിയാ ചത്താലീസസഹസ്സകപ്പായുകാ, തതിയാ സട്ഠിസഹസ്സകപ്പായുകാ, ചതുത്ഥാ പന ചതുരാസീതിസഹസ്സകപ്പായുകാതി വേദിതബ്ബം.

അരൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരകുസലവണ്ണനാ

ഏവം തിവിധമ്പി ലോകിയകുസലം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ലോകുത്തരകുസലം നിദ്ദിസന്തോ ആഹ **"ഇതരം പനാ"**തിആദി. ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ, സോ തിവിധോ - സങ്ഖാരലോകോ സത്തലോകോ ഭാജനലോകോതി. തതോ ഇദം ഉത്തരതീതി ലോകുത്തരം. ചത്താരോപി ഹി മഗ്ഗാ ഉപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതസങ്ഖാരലോകതോ ഉത്തരന്തി അനാസവഭാവേന. സത്തലോകേസു ച സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അനരിയലോകതോ ഉത്തരതി, സകദാഗാമിമഗ്ഗോ സോതാപന്നലോകതോ, അനാഗാമിമഗ്ഗോ സകദാഗാമിലോകതോ, അരഹത്തമഗ്ഗോ അനാഗാമിലോകതോ ഉത്തരതി. ഭാജനലോകേസു പന പഠമമഗ്ഗോ അപായലോകതോ ഉത്തരതി, സകദാഗാമിമഗ്ഗോ കാമലോകേകദേസതോ, അനാഗാമിമഗ്ഗോ സകലകാമലോകതോ, അരഹത്തമഗ്ഗോ രൂപാരൂപലോകതോ ഉത്തരതി. ഇതി ചതുബ്ബിധമ്പി മഗ്ഗചിത്തം തിവിധലോകതോ ഉത്തരതീതി ലോകുത്തരം, കുച്ഛിതസലനാദിതോ പന കുസലം, ചിന്തനാദിതോ ചിത്തഞ്ചാതി **ലോകുത്തരകുസലചിത്തം**. ഫലം പന ലോകതോ ഉത്തിണ്ണത്താ ലോകുത്തരം, ഉഭയമ്പി വാ സഹ നിബ്ബാനേന ഉപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതലോകതോ ഉത്തരം വിസിട്ഠന്തി ലോകുത്തരം. യഥാഹ "യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം ധമ്മാനം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦).

നിയതാനിയതവത്ഥുകഭേദതോതി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ പരതോഘോസപച്ചയേന വിനാ അനുപ്പജ്ജനതോ അരൂപഭവേ സമ്ഭവോ നത്ഥീതി തം നിയതവത്ഥുകം, ഇതരം പന സത്തവിധമ്പി പരതോഘോസം വിനാപി വിപസ്സനാബലേനേവ നിപ്ഫജ്ജനതോ തത്ഥാപി സമ്ഭവതീതി അനിയതവത്ഥുകം.

തീഹി...പേ॰... തിവിധന്തി ലോകുത്തരവിമോക്ഖാനം ദ്വാരഭാവതോ വിമോക്ഖമുഖസങ്ഖാതാഹി സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാദീഹി തീഹി വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാഹി പത്തബ്ബതോ ഇദം ലോകുത്തരകുസലം **തിവിധം** സുഞ്ഞതം അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതന്തി. കതമേ പന തേ ലോകുത്തരവിമോക്ഖാതി? നവ ലോകുത്തരധമ്മാ. യഥാഹ "ചത്താരോ ച അരിയമഗ്ഗാ ചത്താരി ച സാമഞ്ഞഫലാനി നിബ്ബാനഞ്ച, അയം അനാസവോ വിമോക്ഖോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൩). ഇമാനി ഹി സംകിലേസധമ്മേഹി സുട്ഠു വിമുത്തത്താ **വിമോക്ഖാ** നാമ. താനി പന പച്ചേകം സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ, അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ, അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോതി തിവിധാനി. യഥാഹ "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, വിമോക്ഖാ - സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ, അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ, അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯). ഇധ പന കുസലാധികാരത്താ ചതുമഗ്ഗസങ്ഖാതായേവ ലോകുത്തരധമ്മാ അധിപ്പേതാ.

സുഞ്ഞതാദിനാമലാഭോ ച നേസം ആഗമനതോ, സഗുണതോ, ആരമ്മണതോ ച വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി ആഗച്ഛതി മഗ്ഗോ, ഫലഞ്ച ഏതേനാതി **ആഗമനം**. തഞ്ഹി ദുവിധം മഗ്ഗാഗമനം, ഫലാഗമനഞ്ച. തേസു വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ **മഗ്ഗാഗമനം,** അരിയമഗ്ഗോ **ഫലാഗമനം**. തത്ഥ മഗ്ഗസ്സ ആഗതട്ഠാനേ മഗ്ഗാഗമനം ഗഹേതബ്ബം, ഫലസ്സ ആഗതട്ഠാനേ ഫലാഗമനം. ഇധ പന മഗ്ഗസ്സ ആഗതത്താ മഗ്ഗാഗമനം ഗഹിതന്തി. തതോ **ആഗമനതോ. സഗുണതോ**തി സഭാവതോ. **ആരമ്മണതോ**തി ആരമ്മണധമ്മതോ.

യോ ഹി സബ്ബസങ്ഖാരാനം അനത്തലക്ഖണപടിവേധവസപ്പവത്തായ അനത്താനുപസ്സനായ വസേന മഗ്ഗം പടിലഭതി, തസ്സ സാ അനുപസ്സനാ അസുഞ്ഞത്തകരാനം അത്താഭിനിവേസപച്ചയാനം ദിട്ഠേകട്ഠകിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭിതഭാവേന തേഭൂമകധമ്മാനം അത്തസുഞ്ഞതായ യാഥാവതോ ഗഹണതോ **സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ** നാമ ഹോതി. തായ പന പടിലദ്ധമഗ്ഗോ സുഞ്ഞതായ ആഗതത്താ **സുഞ്ഞതോ** നാമ. തേനാഹ "അനത്തതോ മനസികരോന്തോ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൩).

യോ പന സബ്ബസങ്ഖാരാനം അനിച്ചലക്ഖണപടിവേധവസപ്പവത്തായ അനിച്ചാനുപസ്സനായ മഗ്ഗം പടിലഭതി, തസ്സ സാ അനുപസ്സനാ നിച്ചനിമിത്താദിഗാഹകരാനം കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭിതത്താ ധുവഭാവൂപട്ഠാനസങ്ഖാതനിച്ചനിമിത്താദിനോ അഗ്ഗഹണതോ **അനിമിത്താനുപസ്സനാ** നാമ. തായ പന ലദ്ധമഗ്ഗോ അനിമിത്തായ ആഗതത്താ **അനിമിത്തോ** നാമ. തേനാഹ "അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ അനിമിത്തവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൩).

യോ പന സബ്ബസങ്ഖാരാനം ദുക്ഖലക്ഖണപടിവേധവസപ്പവത്തായ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ വസേന മഗ്ഗം പടിലഭതി, തസ്സ സാ അനുപസ്സനാ തണ്ഹാപണിധാനസ്സ വിക്ഖമ്ഭനേന പണിധിവിരഹിതത്താ **അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ** നാമ. തായ പന ലദ്ധമഗ്ഗോ അപ്പണിഹിതായ ആഗതത്താ **അപ്പണിഹിതോ** നാമ. തേനാഹ "ദുക്ഖതോ മനസികരോന്തോ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതീ"തി. അയം താവസ്സ ആഗമനവസേന നാമലാഭോ.

അത്തനോ പന രാഗാദീഹി സുഞ്ഞതത്താ, നിച്ചനിമിത്താദിവിരഹിതത്താ, തണ്ഹാപണിധിഅഭാവതോ ച **സഗുണതോ,** രാഗാദിസുഞ്ഞസ്സേവ, നിച്ചനിമിത്താദിവിരഹിതസ്സ, പണിധിവിപ്പമുത്തസ്സ ച നിബ്ബാനസ്സ ആരമ്മണകരണതോ **ആരമ്മണതോ** ച സുഞ്ഞതാദിവിമോക്ഖോ നാമ ഹോതീതി ഏവമസ്സ സഗുണാരമ്മണേഹി നാമലാഭോ ദട്ഠബ്ബോ. സോ ച ഖോ സുത്തന്തപരിയായേനേവ, നോ അഭിധമ്മപരിയായേന. സുത്തന്തകഥാ ഹി പരിയായദേസനാ, ഇതരാ നിപ്പരിയായദേസനാ, തസ്മാ സഗുണാരമ്മണതോ നാമസ്സ സബ്ബസാധാരണഭാവേന അവവത്ഥാനകരത്താ പരിയായഭാവതോ സുത്തന്തപരിയായേനേവ ലാഭോ, ആഗമനതോ പന അഭിധമ്മപരിയായേനപി വവത്ഥാനകരഭാവേന നിപ്പരിയായത്താ. തേനേവ ഹി ആചരിയേന "തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹി പത്തബ്ബതോ തിവിധ"ന്തി വിമോക്ഖമുഖമേവ ധുരം കത്വാ വുത്തം, ന "സുഞ്ഞതാദിനാമതോ തിവിധ"ന്തി. അനിമിത്തനാമം

പനേത്ഥ ആഗമനതോപി സുത്തന്തപരിയായേനേവ ലബ്ഭതി അഭിധമ്മേ മഗ്ഗം പതി അനിമിത്തനാമസ്സ അനുദ്ധതത്താ. അനുദ്ധടത്തം പന ന അനുദ്ധരിതബ്ബതാമത്തേന, അഥ ഖോ നിപ്പരിയായതോ തസ്സ മഗ്ഗേ അലബ്ഭനതോ. കിഞ്ചാപി ഹി അയം വിപസ്സനാ നിച്ചനിമിത്തം ഉഗ്ഘാടേന്തീ പവത്തതി, സങ്ഖാരനിമിത്തസ്സ പന അനിസ്സജ്ജനതോ ന നിപ്പരിയായതോ അനിമിത്തനാമം ലഭതി. യം പനേതം സുത്തേ -

> "അനിമിത്തഞ്ച ഭാവേഹി, മാനാനുസയമുജ്ജഹ;
> തതോ മാനാഭിസമയാ, ഉപസന്തോ ചരിസ്സസീ"തി. (സു॰ നി॰ ൩൪൨) -

മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തഭാവവചനം, തം യഥാവുത്തപരിയായവസേന ലബ്ഭമാനം ഗഹേത്വാ വുത്തം. അഭിധമ്മേ പന യാ സയമ്പി നിപ്പരിയായതോ അനിമിത്തനാമം ന ലഭതി, സാ കഥം മഗ്ഗസ്സ തം ദദേയ്യാതി മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തനാമം ന ഉദ്ധടം. യദി ഏവം സുഞ്ഞതനാമേനപി ഇദം സമാനം. അനത്താനുപസ്സനാപി ഹി കിഞ്ചാപി പുഗ്ഗലസുഞ്ഞതം ഗണ്ഹാതി, ധമ്മസുഞ്ഞതം പന ന ഗണ്ഹാതീതി സയം നിപ്പരിയായേന സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ നാമ ന ഹോതീതി സുഞ്ഞതനാമമ്പി മഗ്ഗസ്സ ന ദദേയ്യ. അഥ പുഗ്ഗലസുഞ്ഞതാഗ്ഗഹണമത്തേന സയം സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ ഹുത്വാ മഗ്ഗസ്സ തം ദദേയ്യ, അനിച്ചാനുപസ്സനാപി സങ്ഖാരനിമിത്തസ്സ ഗഹണേപി നിച്ചനിമിത്താദിഉഗ്ഘാടനതോ സയം അനിമിത്താനുപസ്സനാ ഹുത്വാ മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തനാമം ദദേയ്യാതി? ന ഇദമേവം, നിച്ചാദിനിമിത്തുഗ്ഘാടനേന അനിമിത്തഭാവസ്സ നിപ്പരിയായേന മഗ്ഗേ അലബ്ഭനതോ നിച്ചാദിനിമിത്തുഗ്ഘാടനസ്സപി പരിയായഭാവതോ. നനു ഇദമ്പി സബ്ബത്ഥ സമാനം. സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതഭാവോപി ഹി നിപ്പരിയായേന അമഗ്ഗേ ന ലബ്ഭതി പുഗ്ഗലസുഞ്ഞതഗ്ഗഹണസ്സ, പണിധിസോസനസ്സ ച ഉജുകം മഗ്ഗേനേവ നിപ്ഫജ്ജനതോ, തസ്മാ സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാപി അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാപി പരിയായേനേവ തം തം നാമം ലഭന്തീതി മഗ്ഗസ്സ നിപ്പരിയായതോ നാമം ന ദേന്തീതി? ന, തതോ ലദ്ധഅരിയമഗ്ഗസ്സ നിപ്പരിയായതോ സമ്പയുത്തധമ്മവസേനേവ സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതനാമസമ്ഭവതോ. കഥം? ഠപേത്വാ ബുദ്ധുപ്പാദം സരഭങ്ഗസത്ഥാരാദികാലേപി ദുബ്ബിജാനീയഭാവേന സുഖുമസ്സ അനത്തലക്ഖണസ്സ പഞ്ഞായ ഏവ ഗോചരഭാവതോ അനത്താനുപസ്സനായ അനുപസ്സനതോ മഗ്ഗക്ഖണേ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. യഥാഹ - "അനത്തതോ മനസികരോതോ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൧).

തഞ്ച പന സയം അത്താഭിനിവേസസമുഗ്ഘാടനതോ, അരിയമഗ്ഗപരിയാപന്നത്താ ച നിപ്പരിയായതോവ സുഞ്ഞതനാമം ലഭതി. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സമാധിവിപച്ചനീകസ്സ പണിധിസങ്ഖാതരാഗസ്സ സോസനതോ തസ്സാ വസേന അനുപസ്സന്തസ്സ മഗ്ഗക്ഖണേ സമാധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. യഥാഹ - "ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ സമാധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതീ"തി. തഞ്ച പന സയം പണിധിസോസനതോ, അരിയമഗ്ഗപരിയാപന്നത്താ ച നിപ്പരിയായതോവ അപ്പണിഹിതനാമം ലഭതി. സബ്ബസങ്ഖാരാനം പന അനിച്ചഭാവം ആഗമനതോ സുത്വാ പച്ഛാ സയം പച്ചക്ഖതോ പസ്സതോ "അനിച്ചമേവ വത സോ ഭഗവാ 'അനിച്ച'ന്തി ആഹാ"തി ഭഗവതി സദ്ധാബാഹുല്ലപടിലാഭതോ അനിച്ചാനുപസ്സനായ മനസികരോതോ മഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. യഥാഹ - "അനിച്ചതോ മനസികരോതോ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതീ"തി. തം പന സയം സങ്ഖാരനിമിത്തതോ വുട്ഠഹന്തമ്പി അരിയമഗ്ഗപരിയാപന്നം ന ഹോതീതി നിപ്പരിയായതോ അനിമിത്തനാമം ന ലഭതി, തസ്മാ യഥാ കായകമ്മാധികം ചിത്തം "കായകമ്മ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം സുഞ്ഞതസങ്ഖാതപഞ്ഞിന്ദ്രിയാധിമത്തോ മഗ്ഗോ സുഞ്ഞതനാമം ലഭതി, അപ്പണിഹിതസങ്ഖാതസമാധിന്ദ്രിയാധിമത്തോ അപ്പണിഹിതനാമം, സദ്ധിന്ദ്രിയാധിമത്തോ പന സദ്ധായ അനിമിത്തനാമാലാഭതോ സയമ്പി തം ന ലഭതി. യദി സമ്പയുത്തധമ്മവസേന സുഞ്ഞതാദിനാമാലാഭോ, അഥ കഥം "ആഗമനതോ"തി വുത്തം? സച്ചം, ആഗമനതോ അധിമത്തസ്സ പന ഇന്ദ്രിയസ്സ വസേന ലദ്ധനാമമ്പി ആഗമനതോവ ലദ്ധം ഹോതി.

അഥ വാ അഭിധമ്മപരിയായേനപി സുഞ്ഞതഭാവോ നാമ പുഗ്ഗലസുഞ്ഞതായേവാതി പുഗ്ഗലസുഞ്ഞതഗ്ഗാഹിതായ അനത്താനുപസ്സനായ സുഞ്ഞതനാമം നിപ്പരിയായതോവ ലബ്ഭതി. പണിധി നാമ രാഗാദികാ ഏവാതി രാഗാദിസോസിതായ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ അപ്പണിഹിതനാമമ്പി നിപ്പരിയായതോവ ലബ്ഭതി.

നിമിത്തന്തി പന ഠപേത്വാ സുത്തന്തപരിയായം അഭിധമ്മപരിയായേന സങ്ഖാരനിമിത്തം ഹോതീതി സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹിതായ അനിച്ചാനുപസ്സനായ അനിമിത്തനാമം നിപ്പരിയായതോ ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ നിപ്പരിയായതോ സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതനാമികാനം അനത്തദുക്ഖാനുപസ്സനാനം വസേന പടിലദ്ധമഗ്ഗോ ആഗമനതോ സുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതനാമം ലഭതി, അനിമിത്തനാമം പന പരിയായതോവ ലഭതി. തേന വുത്തം - "അനിമിത്തനാമം പനേത്ഥ ആഗമനതോപി സുത്തന്തപരിയായേനേവ ലബ്ഭതി അഭിധമ്മേ മഗ്ഗം പതി അനിമിത്തനാമസ്സ അനുദ്ധടത്താ"തി. ഇതി ഇമേസം തിണ്ണം വിമോക്ഖാനം പവേസനദ്വാരഭാവതോ സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാദിനാമികാ അനത്താനുപസ്സനാദികാ തിസ്സോ അനുക്കമേന ബലവഭാവം പത്വാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാഭൂതാ തീണി വിമോക്ഖമുഖാനീതി വേദിതബ്ബാനി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "തീണി ഖോ പനിമാനി വിമോക്ഖമുഖാനി ലോകനിയ്യാനായ സംവത്തന്തി, സബ്ബസങ്ഖാരേ പരിച്ഛേദപരിവടുമതോ സമനുപസ്സനതായ അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായ, സബ്ബസങ്ഖാരേസു മനോസമുത്തേജനതായ അപ്പണിഹിതായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായ,

സബ്ബധമ്മേ പരതോ സമനുപസ്സനതായ സുഞ്ഞതായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായ, ഇമാനി തീണി വിമോക്ഖമുഖാനി ലോകനിയ്യാനായ സംവത്തന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൯).

ഏത്ഥ ഹി **പരിച്ഛേദപരിവടുമതോ**തി ഉദയബ്ബയവസേന പരിച്ഛേദതോ ചേവ പരിവടുമതോ ച. അനിച്ചാനുപസ്സനാ ഹി "ഉദയതോ പുബ്ബേ സങ്ഖാരാ നത്ഥീ"തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ തേസം ഗതിം സമന്നേസമാനാ വയതോ പരം ന ഗച്ഛന്തി, ഏത്ഥേവ അന്തരധായന്തീതി പരിവടുമതോ പരിയന്തതോ സമനുപസ്സതി. **സമനുപസ്സനതായാ**തി സമ്മദേവ അനുപസ്സനതായ സംവത്തന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **മനോസമുത്തേജനതായാ**തി ചിത്തസംവേജനതായ. ദുക്ഖാനുപസ്സനേന ഹി സങ്ഖാരേസു ചിത്തം സംവിജ്ജതി. **പരതോ സമനുപസ്സനതായാ**തി "നാഹം, ന മമ"ന്തി ഏവം അനത്തതോ സമനുപസ്സനതായ. ഇതി ഇമാനി തീണി പദാനി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം തിണ്ണം വസേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. തേനേവ ച തദനന്തരേ പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനേ -

"അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഖയതോ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി, ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ ഭയതോ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി, അനത്തതോ മനസികരോതോ സുഞ്ഞതോ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൯) -

വുത്തം. നനു ചേത്ഥ അഭിധമ്മാവതാരസ്സ ഭാസമാനത്താ അഭിധമ്മപരിയായേനേവ വിമോക്ഖമുഖാനി ച വവത്ഥപേതും യുത്തന്തി? സച്ചം, അനിച്ചാനുപസ്സനായപി പന മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതീതി പകാസനത്ഥം സുത്തന്തപരിയായേനപി ഏകം വവത്ഥാനം കതം, തഥാ വുട്ഠിതോ പന മഗ്ഗോ അഭിധമ്മപരിയായേന സുദ്ധികപടിപദായമേവ സങ്ഗയ്ഹതീതി ദട്ഠബ്ബം.

ചതുമഗ്ഗയോഗഭേദതോതി സോതാപത്തിആദീഹി ചതൂഹി അരിയമഗ്ഗേഹി സമ്പയോഗപ്പഭേദതോ. അരിയമഗ്ഗാനം പന സമ്മാദിട്ഠാദിഅട്ഠങ്ഗസഭാവത്താ, തേസഞ്ച സബ്ബലോകുത്തരേ അത്ഥിതായ ഭങ്ഗവസേന അഭേദേപി ഇന്ദ്രിയാനം അപാടവപാടവതരതമഭാവേന സച്ഛികിരിയാവിസേസതോ കിലേസാനം പഹാനഭേദോ ഹോതീതി തംവസേന ചതുബ്ബിധതാ ദട്ഠബ്ബാ. തേനേവാഹ **"സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാ"**തിആദി. സതി വിജ്ജമാനേ പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഖാതേ കായേ ദിട്ഠി സക്കായദിട്ഠി, സയം വാ തത്ഥ സതി ദിട്ഠി സക്കായദിട്ഠി, പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അത്തത്തനിയാഭിനിവേസവസേന പവത്തായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഏതം അധിവചനം. സാ പന ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ ചതുധാ അഭിനിവേസനവസേന വീസതിവിധാ ഹോതി. തഥാ ഹി കോചി രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി "യം രൂപം, സോ അത്താ, യോ അത്താ, തം രൂപം, യഥാ ദീപസ്സ വണ്ണോയേവ അച്ചി, അച്ചിയേവ വണ്ണോ"തി. രൂപവന്തം വാ അത്താനം സമനുപസ്സതി, ഛായാവന്തം വിയ രുക്ഖം. അത്തനി വാ രൂപം, പുപ്ഫേ വിയ ഗന്ധം. രൂപസ്മിം വാ അത്താനം, സമുഗ്ഗേ വിയ മണി. ഏവം വേദനാദീസുപി "വേദനം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. തത്ഥ യോ പഞ്ചവിധോ അബ്യതിരിത്തഅത്താഭിനിവേസോ, സാ ഉച്ഛേദദിട്ഠി. യോ പന പന്നരസവിധോ ബ്യതിരിത്തഅത്താഭിനിവേസോ, സാ സസ്സതദിട്ഠീതി വേദിതബ്ബം.

സഭാവം വിചിനന്തോ തായ കിച്ഛതി കിലമതീതി വിചികിച്ഛാ, തികിച്ഛിതും ദുക്കരതായ വാ വിഗതാ ചികിച്ഛാ ഞാണപതികാരോ ഇമിസ്സാതി വിചികിച്ഛാ. സാ പന -

"സത്ഥരി കങ്ഖതി വിചികിച്ഛതി, ധമ്മേ, സങ്ഘേ, സിക്ഖായ, പുബ്ബന്തേ, അപരന്തേ, പുബ്ബന്താപരന്തേ, ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു കങ്ഖതി വിചികിച്ഛതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൮ ഥോകം॰ വിസദിസം) -

ഏവം ബുദ്ധാദീസു കങ്ഖാവസേന അട്ഠവത്ഥുകാ,

"അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാനം, ന നു ഖോ അഹോസിം, കിം നു ഖോ അഹോസിം, കഥം നു ഖോ അഹോസിം , കിം ഹുത്വാ കിം അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാനം, ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹമനാഗതമദ്ധാനം , ന നു ഖോ ഭവിസ്സാമി, കിം നു ഖോ ഭവിസ്സാമി, കഥം നു ഖോ ഭവിസ്സാമി, കിം ഹുത്വാ കിം ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹമനാഗതമദ്ധാനം, ഏതരഹി വാ പന പച്ചുപ്പന്നമദ്ധാനം അജ്ഝത്തം കഥംകഥീ ഹോതി, അഹം നു ഖോസ്മി, നോ നു ഖോസ്മി, കിം നു ഖോസ്മി, കഥം നു ഖോസ്മി, അയം നു ഖോ സത്തോ കുതോ ആഗതോ, സോ കുഹിം ഗാമീ ഭവിസ്സതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) -

ഏവം പുബ്ബന്താദയോ ആരബ്ഭ പവത്തിവസേന സോളസവത്ഥുകാ ച നിദ്ദിട്ഠാ.

തത്ഥ സത്ഥരി കങ്ഖന്തോ തസ്സ രൂപകായധമ്മകായാനം വിജ്ജമാനതം, അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതി, ധമ്മേ കങ്ഖന്തോ തസ്സ സ്വാക്ഖാതദ്വാക്ഖാതഭാവേ കങ്ഖതി, സങ്ഘേ കങ്ഖന്തോ തസ്സ സുപ്പടിപന്നവിപ്പടിപന്നതാദിഭാവേ കങ്ഖതി, സിക്ഖായ കങ്ഖന്തോ തസ്സാ സുപഞ്ഞത്തദുപ്പഞ്ഞത്തഭാവം കങ്ഖതി, പുബ്ബന്തേ കങ്ഖന്തോ സസ്സതാകാരം, അധിച്ചസമുപ്പത്തിആകാരഞ്ച നിസ്സായ അതീതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം, അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതി, അപരന്തേ കങ്ഖന്തോ സസ്സതാകാരം, ഉച്ഛേദാകാരഞ്ച നിസ്സായ അനാഗതേ അത്തനോ ഉപ്പത്തിം, അനുപ്പത്തിഞ്ച കങ്ഖതി, പുബ്ബന്താപരന്തേ കങ്ഖന്തോ പച്ചുപ്പന്നേ

അത്തനോ അത്ഥിഭാവം, നത്ഥിഭാവഞ്ച കങ്ഖതി. പച്ചുപ്പന്നോ ഹി അദ്ധാ പുബ്ബഭാഗാപരഭാഗകോട്ഠാസവന്തതായ "പുബ്ബന്താപരന്തോ"തി വുച്ചതി, യുത്തം പന തം ആരബ്ഭ കങ്ഖാജനനന്തി? യുത്തം, അയുത്തന്തി കാ ഏത്ഥ ചിന്താ. ഉമ്മത്തകോ വിയ ഹി ബാലപുഥുജ്ജനോ. തസ്മാ സോ യം കിഞ്ചി കങ്ഖതിയേവ. തേനേവ ച **സോളസവത്ഥുകവിചികിച്ഛാനിദ്ദേസേ** "ഏതരഹി വാ പനാ"തിആദി വുത്തം. ആചരിയാ പന "പുബ്ബന്താപരന്തോതി അതീതാനാഗതേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ തദുഭയമാരബ്ഭ കങ്ഖന്തോ പുബ്ബന്താപരന്തേ കങ്ഖതീ"തിപി വദന്തി. ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു കങ്ഖന്തോ പന അവിജ്ജാദീനം പച്ചയാനം, സങ്ഖാരാദീനഞ്ച പച്ചയുപ്പന്നാനം ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നഭാവസ്സ സബ്ഭാവാസബ്ഭാവം കങ്ഖതീതി ഏവം താവ അട്ഠവത്ഥുകകങ്ഖായ പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

സോളസവത്ഥുകാ പന "അഹോസിം നു ഖോ...പേ॰... ന നു ഖോ അഹോസി"ന്തി കങ്ഖന്തോ വുത്തനയേനേവ അതീതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനാവിജ്ജമാനതം കങ്ഖതി. **കിം നു ഖോ അഹോസി**ന്തി ജാതിലിങ്ഗുപപത്തിയോ നിസ്സായ "ഖത്തിയോ നു ഖോ അഹോസിം, ബ്രാഹ്മണാദീസു ഗഹട്ഠാദീസു ദേവാദീസു അഞ്ഞതരോ നു ഖോ"തി കങ്ഖതി. **കഥം നു ഖോ**തി സണ്ഠാനാകാരം നിസ്സായ "ദീഘോ നു ഖോ അഹോസിം, രസ്സഓദാതകാളാദീനഞ്ച അഞ്ഞതരോ"തി കങ്ഖതി. ഇസ്സരനിമ്മാനാദീനി നിസ്സായ "കേന നു ഖോ പകാരേന അഹോസി"ന്തി നിബ്ബത്തനാകാരതോ കങ്ഖതീതി വദന്തി. **കിം ഹുത്വാ കിം അഹോസി**ന്തി ജാതിആദീനി നിസ്സായ "ഖത്തിയോ ഹുത്വാ നു ഖോ ബ്രാഹ്മണോ അഹോസിം...പേ॰... ദേവോ ഹുത്വാ നു ഖോ മനുസ്സോ അഹോസി"ന്തി അത്തനോ അപരാപരം പവത്തിം കങ്ഖതി. **ഭവിസ്സാമി നു ഖോ, ന നു ഖോ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അനാഗതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനാവിജ്ജമാനതം കങ്ഖതി. **"കിം നു ഖോ ഭവിസ്സാമീ"**തിആദി വുത്തനയമേവ. **അഹം നു ഖോസ്മി, ന നു ഖോസ്മീ**തി ഇദാനി അത്തനോ അത്ഥിഭാവം, നത്ഥിഭാവഞ്ച കങ്ഖതി. തത്ഥ കാരണം വുത്തമേവ. **കിം നു ഖോസ്മീ**തി ഖത്തിയാദികോവ സമാനോ അത്തനോ ഖത്തിയാദിഭാവം കങ്ഖതി. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. **കഥം നു ഖോസ്മീ**തി "അബ്ഭന്തരേ ജീവോ നാമ അത്ഥീ"തി ഗഹേത്വാ തസ്സ ദീഘാദിഭാവം കങ്ഖതി. പച്ചുപ്പന്നം പന അത്തനോ സരീരസണ്ഠാനം അജാനന്തോ നാമ നത്ഥി. **കുതോ ആഗതോ, കുഹിം ഗാമീ ഭവിസ്സതീ**തി അത്തഭാവസ്സ ആഗതഗതട്ഠാനാനി കങ്ഖതീതി വേദിതബ്ബം.

സീലഞ്ച വതഞ്ച സീലബ്ബതം, തത്ഥ ഗോസീലാദിഅസുദ്ധിമഗ്ഗോ സമാദാനവസേന സീലം, അവീതിക്കമവസേന വതം. ഉഭയഥാപി വാ സീലം, തപോകമ്മഭാവേന ഗഹിതത്താ വതം. ഗവാദിപകതിഭാവതോ അത്തനോ വാ ഗവാദിഭാവാധിട്ഠാനം സീലം, "ഗച്ഛന്തോ ഭക്ഖേതി, തിട്ഠന്തോ മുത്തേതീ"തിആദിനാ ഗവാദികിരിയായ കരണം വതം. തംതംഅകിച്ചസമ്മസതോ വാ നിവത്തി സീലം, തംസമാദാനവതോ വേസഭോജനകിച്ചചരണാദിവിസേസപടിപത്തി വതം. സഭാവം അതിക്കമ്മ പരതോ ആമസനം ഗഹണന്തി പരാമാസോ, സീലബ്ബതസ്സ പരാമാസോ സീലബ്ബതപരാമാസോ. ഇതോ ബഹിദ്ധാ സമണബ്രാഹ്മണാനം സീലേന സുദ്ധി, വതേന സുദ്ധി, സീലബ്ബതേന സുദ്ധീതി ഏവം അസുദ്ധിമഗ്ഗേ "സുദ്ധിമഗ്ഗോ"തി പവത്തസ്സ മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സേതം അധിവചനം. സക്കായദിട്ഠി ച വിചികിച്ഛാ ച സീലബ്ബതപരാമാസോ ചാതി സക്കായ...പേ॰... പരാമാസോ, തേയേവ കമ്മവിപാകേസു, വട്ടസ്മിം വാ സത്തേ സംയോജേന്തി ബന്ധന്തീതി സംയോജനാനി, തേസം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിആദീഹി തദങ്ഗവസേന പഹീനാനം അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേന അച്ചന്തസമുച്ഛേദപ്പഹാനം കരോതീതി **സക്കാ...പേ॰...പ്പഹാനകരം**.

നിബ്ബാനം പതി സവനതോ സന്ദനതോ സോതോ വുച്ചതി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗോ, തസ്സ ആദിതോ പജ്ജനം സോതാപത്തി, നിബ്ബാനം മഗ്ഗതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി മഗ്ഗീയതി, കിലേസേ മാരേന്തോ ഗച്ഛതീതി വാ മഗ്ഗോ, സോതാപത്തി ഏവ മഗ്ഗോ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ. അഥ വാ സോതം ആദിതോ പജ്ജതി അധിഗച്ഛതീതി സോതാപത്തി, പഠമോ അരിയപുഗ്ഗലോ, തസ്സ മഗ്ഗോ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ, സമ്മാദിട്ഠിആദീനി അട്ഠങ്ഗാനി, തേന സമ്പയുത്തം ചിത്തം **സോതാപത്തിമഗ്ഗചിത്തം**.

രജ്ജതി അഭിസജ്ജതീതി രാഗോ, സോ ഇധ പഞ്ചകാമവിസയാ, കാമഭവവിസയാ ച തണ്ഹാ. ദുസ്സതീതി ദോസോ, ദസവിധആഘാതവത്ഥുപദട്ഠാനോ ബ്യാപാദോ. മുയ്ഹതീതി മോഹോ, ദുക്ഖാദീസു അട്ഠസു അഞ്ഞാണം. ഏതേസം കിലേസാനം തനുത്തം തനുഭാവം കരോതീതി **രാഗ...പേ॰... തനുത്തകരം**. തത്ഥ ദ്വീഹി കാരണേഹി തനുത്തം അഭിണ്ഹാനുപ്പത്തിതോ, പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ചാതി. സകദാഗാമിസ്സ ഹി വട്ടാനുസാരിമഹാജനസ്സ വിയ കിലേസാ അഭിണ്ഹം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, കദാചി വിരളാകാരാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥാ ഉപ്പജ്ജന്താപി മദ്ദന്താ ഫരാദേന്താ അന്ധകാരം കരോന്താ നുപ്പജ്ജന്തി. ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ മന്ദമന്ദാ തനുകതനുകാ ഉപ്പജ്ജന്തി. കേചി പന സകദാഗാമിസ്സ കിലേസാ ചിരേന ഉപ്പജ്ജന്താപി ബഹലാവ ഉപ്പജ്ജന്തി. തഥാ ഹിസ്സ പുത്തധീതരോ ദിസ്സന്തീതി വദന്തി. തം അകാരണം, വത്ഥുപടിസേവനേന വിനാപി ഗബ്ഭഗ്ഗഹണസബ്ഭാവതോ, തസ്മാ വുത്തനയേനേവ ദ്വീഹി കാരണേഹി നേസം തനുഭാവോ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ പനേത്ഥ മോഹസ്സ തനുഭാവോ വുത്തോ, നനു തതിയമഗ്ഗവജ്ഝാനമേവ ഇമിനാ തനുത്തകരണം വത്തബ്ബം, ഇതരഥാ ഹേട്ഠാ തീഹിപി മഗ്ഗേഹി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം ബഹലാബഹലാവത്ഥായ പഹീയമാനത്താ ഇധ സബ്ബേസമേവ ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം തനുഭാവോ വത്തബ്ബോ, തേനേവ ച **പാളിയമ്പി** "കാമരാഗബ്യാപാദാനം തനുഭാവായ ദുതിയായ ഭൂമിയാ പത്തിയാ"തി വുത്തന്തി. സച്ചമേതം, സുത്തേ പന ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝാനം തനുഭാവപരിയായം ഗഹേത്വാ "രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ സകദാഗാമീ ഹോതീ"തി ഹേതുത്തയതനുഭാവസ്സ ആഗതത്താ ഇധാപി തദനുലോമേന വുത്തം. "കാമരാഗബ്യാപാദാന"മിച്ചേവ വാ

പാഠോ. തഥാ ഹി ഏത്ഥേവ ഉപരി **ദുതിയമഗ്ഗഞാണനിദ്ദേസേ** "ബ്യാപാദകാമരാഗാനം, തനുഭാവം തു സാധയ"ന്തി (അഭിധം ഫന.തൎഭ) വുത്തം. പടിസന്ധിവസേന സകിദേവ ഇമം മനുസ്സലോകം ആഗച്ഛതീതി സകദാഗാമീ, തസ്സ മഗ്ഗോ സകദാഗാമിമഗ്ഗോ. കിഞ്ചാപി ഹി മഗ്ഗട്ഠസ്സ പടിസന്ധിവസേന ആഗമനാസമ്ഭവതോ ഫലട്ഠോയേവ സകദാഗാമീ നാമ ഹോതി, തസ്സ പന ആഗമനഭൂതോ മഗ്ഗോ മഗ്ഗന്തരാവച്ഛേദനത്ഥം തദായത്തഭാവൂപനയനേന സകദാഗാമിമഗ്ഗോതി വുച്ചതി, തംസമ്പയുത്തം ചിത്തം **സകദാഗാമിമഗ്ഗചിത്തം**.

പഞ്ചസു കാമഗുണേസു, കാമഭവേ ച രാഗോ **കാമരാഗോ**. ബ്യാപജ്ജതി തേന ചിത്തന്തി **ബ്യാപാദോ**. പടിസന്ധിവസേന ഇമം കാമധാതും ന ആഗച്ഛതീതി **അനാഗാമീ**. രൂപഭവേ ഛന്ദരാഗോ **രൂപരാഗോ**. അരൂപഭവേ ഛന്ദരാഗോ **അരൂപരാഗോ. മാനോ** ഇധ അരഹത്താധിഗമം പടിച്ച ഉണ്ണതിമത്തം. **ഉദ്ധച്ചമ്പി** "കോ മേ ഭാരോ കിലേസസമുച്ഛേദനേ"തി ഏവമാകാരപ്പവത്തം ചിത്തസ്സ അവൂപസമമത്തം. **അവിജ്ജാപി** അസുഖേ സുഖസഞ്ഞാവിപല്ലാസോ. ആരകത്താ കിലേസേഹി, മിച്ഛാപടിപന്നേഹി വാ, രാഗാദിഅരീനം, സംസാരചക്കസ്സ അരാനഞ്ച ഹതത്താ, പച്ചയാദീനം അരഹത്താ, രഹോപി പാപാകരണേന പാപകരണേ രഹസ്സ അഭാവാ, രഹിതബ്ബതോ ജഹിതബ്ബതോ "രഹാ"തി ലദ്ധനാമാനം വാ പാപധമ്മാനം അഭാവതോ, സാധൂഹി അരഹിതബ്ബതോ അപരിച്ചജിതബ്ബതോ, രഹസങ്ഖാതസ്സ വാ ഗമനസ്സ സംസാരേ അഭാവതോ **അരഹാ,** അട്ഠമോ അരിയപുഗ്ഗലോ, തസ്സ ഭാവോ അരഹത്തം, അഗ്ഗഫലസ്സേതം അധിവചനം. തഞ്ഹി "അരഹാ"തി അഭിധാനസ്സ, ബുദ്ധിയാ ച പവത്തിനിബന്ധനത്താ അരഹതോ ഭാവോതി കത്വാ "അരഹത്ത"ന്തി വുച്ചതി, തസ്സ ആഗമനഭൂതോ മഗ്ഗോ അരഹത്തമഗ്ഗോ, തംസമ്പയുത്തം ചിത്തം **അരഹത്തമഗ്ഗചിത്തം**.

ഝാനങ്ഗയോഗഭേദതോതി രൂപാവചരം വിയ പഞ്ചഹി ഝാനങ്ഗേഹി സമ്പയോഗഭേദതോ. കഥം പനസ്സ ഭേദോതി? ഏത്ഥ താവ അട്ഠകഥാവാദോ, തയോ ച ഥേരവാദാതി ചത്താരോ വാദാ ഹോന്തി. തഥാ ഹി **അട്ഠകഥായം** താവ "സങ്ഖാരുപേക്ഖാഭാവം പത്വാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാമഗ്ഗസ്സ ഝാനങ്ഗം നിയമേതീ"തി വുത്തം. **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ** പന "മഗ്ഗാസന്നവിപസ്സനായ പദട്ഠാനഭൂതം പാദകജ്ഝാനം നിയമേതീ"തി ആഹ. **മോരവാപിവാസിമഹാദത്തത്ഥേരോ** "വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തി. യഞ്ഹി ഝാനം സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, തംസദിസോവ ഹോതീ"തി ആഹ. **തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ** പന "പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതി, 'അഹോ വത പഞ്ചങ്ഗികം, ചതുരങ്ഗികം വാ മഗ്ഗം പാപുണേയ്യ'ന്തിആദിനാ യഥാ യഥാസ്സ അജ്ഝാസയോ ഹോതി, തഥാ തഥാ മഗ്ഗോ ഹോതീ"തി ആഹ.

യസ്മാ പന അട്ഠകഥാവാദോ പമാണം, തയോ ച ഥേരാ പണ്ഡിതാ ബ്യത്താ, തസ്മാ ചത്താരോപി വാദാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അപ്പടിബാഹനവസേന ഏവം വേദിതബ്ബാ. കഥം? കാമാവചരധമ്മേ താവ സമ്മസിത്വാ സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി സമാപത്തിലാഭിനോ ഝാനം പാദകം അകത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗോപി വിപസ്സനാനിയാമേന പഠമജ്ഝാനികാവ ഹോന്തി. സചേ പന കിഞ്ചി ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പാദിതോ ഹോതി, തസ്സ വസേന അങ്ഗപരിണാമോ ഹോതീതി തംതംഝാനസദിസോ ഹോതി. യസ്മാ പനേത്ഥ കാമാവചരക്ഖന്ധേ ആരബ്ഭ പവത്താ വിപസ്സനാ കാമാവചരധമ്മേസു ച മഹഗ്ഗതധമ്മേസു വിയ ഭാവനാവിസേസതോ ഝാനങ്ഗവിസേസോ നത്ഥി, തസ്മാ "വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തീ"തി ഏവം പവത്തോ ദുതിയത്ഥേരവാദോ ഇമം വാദം ന പവിസതി. ഝാനധമ്മേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗോ സചേ പാദകജ്ഝാനം നത്ഥി, സമ്മസിതജ്ഝാനനിയാമേന തംതംഝാനികോ ഹോതി. സചേ പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ദുതിയാദിഝാനേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതോ, പുഗ്ഗലജ്ഝാസയനിയാമേന ദ്വീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനസദിസോ ഹോതി. സചേ പന പുഗ്ഗലസ്സ തഥാവിധോ അജ്ഝാസയോ നത്ഥി, തദാ കഥന്തി? ഏത്ഥ താവ കേചി "നാനാവജ്ജനവീഥിയമേവ നിവത്തമാനപാദകജ്ഝാനതോ ഏകാവജ്ജനവീഥിയം ഗോത്രഭുഭാവം പത്വാ നിവത്തമാനായ വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധായേവ ബലവന്തോ, തസ്മാ സമ്മസിതക്ഖന്ധനിയാമേന തംസദിസോ മഗ്ഗോ ഹോതീ"തി വദന്തി. ഏവഞ്ച സതി "പാദകജ്ഝാനനിയാമേന ഹോതീ"തി ഏവം പവത്തോ പഠമത്ഥേരവാദോ പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ കാമാവചരക്ഖന്ധേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗമേവ സന്ധായ തിട്ഠതീതി.

അപരേ പന "പാദകജ്ഝാനം മഗ്ഗസ്സ മൂലകാരണവസേന പച്ചയോ ഹോതി ആസന്നകാരണവസേനപി, സമ്മസിതക്ഖന്ധാ പന മൂലകാരണവസേനേവ പച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ സമ്മസിതക്ഖന്ധതോ പാദകജ്ഝാനമേവ ബലവതരന്തി പാദകജ്ഝാനസദിസോ മഗ്ഗോ ഹോതീ"തി വദന്തി. ഏവം സന്തേ പന "സമ്മസിതക്ഖന്ധനിയാമേനാ"തി ഏവം പവത്തോ ദുതിയത്ഥേരവാദോ സമാപത്തിം പാദകം അകത്വാ കേവലം ഝാനധമ്മേയേവ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗമേവ സന്ധായ തിട്ഠതി. യസ്മാ പന ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമജ്ഝാനതോ ഉപരൂപരിഝാനം ബലപ്പത്തം ഹോതി, തസ്മാ ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ഉപരൂപരിഝാനധമ്മേ വിപസ്സതോ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോ പാദകജ്ഝാനം അനപേക്ഖിത്വാ സമ്മസിതജ്ഝാനവസേന തംതംഝാനികോ ഹോതി. ഉപരൂപരിഝാനതോ പന വുട്ഠായ ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമജ്ഝാനധമ്മേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗോ സമ്മസിതജ്ഝാനം അനപേക്ഖിത്വാ പാദകജ്ഝാനസദിസോ ഹോതീതി ഇദമേത്ഥ സാരതരം. ഏവഞ്ഹി സതി ഭിന്നമ്പി ഥേരാനം വാദാ നിപ്പദേസവിസയാ സമഫലാ ഹോന്തി.

തതിയജ്ഝാനം വാ വിനാ അജ്ഝാസയമത്തേനേവ ന ഇജ്ഝതി. തീസുപി വാദേസു ഠപേത്വാ സേസഝാനങ്ഗപരിണാമം വേദനാപരിണാമോ വിപസ്സനാനിയാമേനേവ ഹോതി. തയോപി ഥേരവാദാ വിപസ്സനാനിയാമേന വിനാ ന ഹോന്തീതി ദട്ഠബ്ബം. നനു ച വേദനാപി ഝാനങ്ഗമേവ, തസ്മാ തായപി പാദകജ്ഝാനനിയാമേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി? തം ന, വേദനായപി പാദകജ്ഝാനനിയാമേന പരിണാമേ സതി വിപസ്സനാനിയാമം അനപേക്ഖിത്വാ പാദകജ്ഝാനനിയാമേനേവ മഗ്ഗക്ഖണേ സേസഝാനങ്ഗാനി പരിണാമട്ഠാനേയേവ വേദനായപി പരിണാമോ ഭവേയ്യ, തഥാ പന അഹുത്വാ ഏകാവജ്ജനവീഥിയാ ആദിതോവ പരിണാമനതോ മഗ്ഗവുട്ഠാനവീഥിയാ ആസന്നതരപ്പവത്തായ വിപസ്സനായ വസേന വേദനാനിയാമോ ഹോതി.

അഥ വാ പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനാനം സമ്ഭവേ തേസു അനുപ്പന്നാ വേദനാ വിപസ്സനായ ന ഹോതീതി പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനനിയാമേന പരിണമതീതിപി ന സക്കാ വത്തും. ഏത്ഥ സിയാ - യത്ഥ താവ പാദകജ്ഝാനം അത്ഥി, തത്ഥ തം നിയമേതി. യത്ഥ പന തികചതുക്കപാദകജ്ഝാനം നത്ഥി, തസ്മിം അരൂപഭവേ കിം നിയമേതീതി? തത്ഥാപി പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതി. യോ ഹി ഭിക്ഖു അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ പഠമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലാനി നിബ്ബത്തേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനോ കാലം കത്വാ അരൂപഭവേ നിബ്ബത്തോ പഠമജ്ഝാനികായ സോതാപത്തിഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠായ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ഉപരി തീണി മഗ്ഗഫലാനി നിബ്ബത്തേതി, തസ്സ താനി പഠമജ്ഝാനികാനേവ ഹോന്തി. ദുതിയജ്ഝാനികാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അരൂപേപി ഹി ലോകുത്തരം തികചതുക്കജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ ഏകേകസ്സ ലോകുത്തരകുസലസ്സ ഝാനങ്ഗയോഗഭേദോ വേദിതബ്ബോതി.

മഗ്ഗാ…പേ॰… നിപ്ഫാദേതീതി തേഭൂമകകുസലം വിയ പടിസന്ധിപ്പവത്തീസു അവിപച്ചവന്തമ്പി അത്തനോ അത്തനോ അനുരൂപസ്സ ഫലസ്സ നിപ്ഫാദനേന തംതംഫലപ്പത്തേ സോതാപന്നോ സകദാഗാമീ അനാഗാമീ അരഹാതി സാമഞ്ഞതോ ചത്താരോ അരിയപുഗ്ഗലേ അഭിനിപ്ഫാദേതീതി. വിസേസതോ പന സത്തക്ഖത്തുപരമതാദികേ അനേകേപി സോതാപന്നാദയോ നിപ്ഫാദേതി.

ലോകുത്തരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുഭൂമകകുസലവണ്ണനാ

൨൭. ഏവം ചതുഭൂമകകുസലചിത്തം സരൂപതോ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തം നിഗമേന്തോ ആഹ **"കാമേ അട്ഠേവാ"**തിആദി. തത്ഥ **കാമേ**തി കാമഭവേ. തഥാ **"രൂപേ"**തിആദീസു.

൨൮. **കുസലാകുസലാപഗതേനാ**തി കുസലാകുസലകമ്മതോ അപഗതേന. അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ ഹി ഉപ്പന്നകാലതോ പട്ഠായ അരഹതോ സബ്ബാനി കുസലാകുസലകമ്മാനി പഹീനാനി നാമ ഹോന്തി പച്ചയവേകല്ലേന പടിസന്ധിദാനേ അസമത്ഥഭാവതോ. യതോ ച അരിയമഗ്ഗഞാണം "കമ്മക്ഖയകര"ന്തി വുച്ചതി. അഥ വാ അഹേതുഅപച്ചയവിസുജ്ഝനസ്സ അഭാവതോ കിലേസസമുച്ഛേദകേന മഗ്ഗകുസലേന അകുസലേഹി അപഗതേന. **കുസലേ കുസലേനാ**തി കുച്ഛിതാനം സലനാദീഹി കുസലസങ്ഖാതായ പടിപത്തിയം ദേസനുപ്പാദനാദീസു ഛേകേന. **മുനിനാ**തി ഉഭയലോകമുനനകേന അഗ്ഗഫലഞാണേന, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന വാ സമന്നാഗതത്താ മുനിനാ. തേനാഹ -

"യോ മുനാതി ഉഭോ ലോകേ, മുനി തേന പവുച്ചതീ"തി.

വസിനാതി ഛളഭിഞ്ഞതായ പരമേന ചിത്തവസിഭാവേന സമന്നാഗതത്താ, ഝാനാദീസു പഞ്ചവിധവസിസബ്ഭാവതോ ച വസിഭൂതേന വസിഭാവൂപഗതിന്ദ്രിയേന.

ചതുഭൂമകകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലവണ്ണനാ

ഏത്താവതാ ച യം "കുസലാകുസലാബ്യാകതജാതിഭേദതോ തിവിധ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തം കുസലം, തം സരൂപതോ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തദനന്തരുദ്ദിട്ഠം അകുസലം നിദ്ദിസന്തോ ആഹ **"അകുസലം പനാ"**തിആദി. "ഭൂമിതോ ഏകവിധ"ന്തി വുത്തമത്ഥം നിയമേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കാമാവചരമേവാ"**തി. നികായന്തരികാ പന രൂപാരൂപാവചരമ്പി അകുസലം ഇച്ഛന്തീതി തേസം മതിനിസേധനത്ഥം അവധാരണം കതം. മഹഗ്ഗതഭൂമിയം ഉപ്പജ്ജന്തമ്പി ഹേതം തത്ഥ രൂപധാതുയം പവത്തിവിപാകം ദേന്തമ്പി ഏകന്തേന കാമാവചരമേവാതി. കുതോ പനേസ നിയമോതി? കാമതണ്ഹാവിസയഭാവതോ. കാമതണ്ഹാവിസയതാ ഹി കാമാവചരഭാവസ്സ കാരണം യഥാ രൂപാരൂപതണ്ഹാവിസയതാ രൂപാരൂപഭാവസ്സ. ഏകംസേന ചേതം ഏവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. ഇതരഥാ ബ്യാപിതലക്ഖണം ന സിയാ. യദി ഹി ആലമ്ബിതബ്ബധമ്മവസേന ഭൂമിവവത്ഥാനം കരേയ്യ, ഏവം സതി അനാരമ്മണാനം സങ്ഗഹോ ന സിയാ. അഥ വിപാകദാനവസേന, ഏവമ്പി അവിപാകാനം സങ്ഗഹോ ന സിയാ, തസ്മാ ആലമ്ബണധമ്മവസേനേവ പരിയാപന്നാനം സാ കാതബ്ബാ. അപരിയാപന്നാനം പന ലോകതോ ഉത്തിണ്ണതായ ലോകുത്തരതാ, ഉത്തരിതരാഭാവതോ അനുത്തരതാ ച വേദിതബ്ബാതി.

ദോമനസ്സസ്സ അനിവരണാവത്ഥായ അഭാവേന തംസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ കാമഭൂമിയംയേവ പവത്തതീതി സോ നിയതവത്ഥുകോ, ഇതരേ അരൂപഭൂമിയമ്പി പവത്തനതോ അനിയതവത്ഥുകാതി ആഹ **"നിയതാ...പേ॰... ദുവിധ"**ന്തി. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതാനം മോഹേകഹേതുകത്താ, ഇതരേസമ്പി ലോഭമോഹദോസമോഹവസേന ദ്വിഹേതുകത്താ ആഹ **"ഏകഹേതുകദുഹേതുകതോ"**തി. ആദിതോ ഏകാദസന്നം അകുസലചിത്താനം പടിസന്ധിജനനതോ, ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ തദഭാവതോ ആഹ **"പടിസന്ധിജനകാജനകതോ"**തി. ഉദ്ധച്ചസഹഗതഞ്ഹി പവത്തിവിപാകം ദേന്തമ്പി പടിസന്ധിം നാകഡ്ഢതി. യതോ വക്ഖതി -

"ഏകാദസവിധാനം തു, ഹിത്വാ ഉദ്ധച്ചമാനസം;
ഏകാദസവിധാ ചേവ, ഭവന്തി പടിസന്ധിയോ"തി. (അഭിധ॰ നേന്ത്ര);

യേന പന കാരണേന തം പടിസന്ധിം നാകഡ്ഢതി, തം പടിസന്ധിവിനിച്ഛയകഥാഹി ഇമിസ്സാ ഗാഥായ വണ്ണനാപദേസേയേവ വക്ഖാമ . **തീഹി വേദനാഹീ**തി സുഖദുക്ഖോപേക്ഖാസങ്ഖാതാഹി തീഹി വേദനാഹി. യഥാഹ - "തിസ്സോ ഇമാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ. കതമാ തിസ്സോ? സുഖാ ദുക്ഖാ അദുക്ഖമസുഖാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൯). യം പന കത്ഥചി സുത്തേ "ദ്വേമാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ സുഖാ ദുക്ഖാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൬൭) വചനം, തം കുസലപക്ഖികം ഉപേക്ഖം സുഖേ, അകുസലപക്ഖികഞ്ച ദുക്ഖേ പക്ഖിപിത്വാ പരിയായേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. സുപ്പതിട്ഠിതഭാവകാരണത്താ മൂലമിവാതി മൂലം, ലോഭോ മൂലം ഏതസ്സാതി **ലോഭമൂലം**. കിഞ്ചാപി ഹി മോഹോപി ലോഭമൂലേസു അത്ഥി, സോ പന സബ്ബാകുസലസാധാരണത്താ വവത്ഥാനകരോ ന ഹോതീതി അസാധാരണധമ്മവസേന "ലോഭമൂല"ന്ത്വേവ വുത്തം യഥാ "ഭേരിസദ്ദോ യവങ്കുരോ"തി. തഥാ **"ദോസമൂല"**ന്തി ഏത്ഥാപി. മൂലന്തരവിരഹതോ മോഹോ ഏവ മൂലം ഇമസ്സ, നാഞ്ഞന്തി **മോഹമൂലം**.

മിച്ഛാവസേന ദസ്സനം ദിട്ഠി, ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിഗതം യഥാ "ആകാസഗതം ഥാമഗത"ന്തി. അഥ വാ വിപരിയേസഗ്ഗാഹികായ ദിട്ഠിയാ ഗതമേവ, ന ഏത്ഥ ഗന്തബ്ബവത്ഥു തഥാസഭാവന്തി ദിട്ഠിഗതം, ദ്വാസട്ഠിയാ വാ ദിട്ഠീസു അന്തോഗധന്തി ദിട്ഠിഗതം, തേന സമം പകാരേഹി യുത്തന്തി **ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തം**.

"യദാ ഹീ"തിആദി ലോഭമൂലചിത്താനം പവത്തിആകാരദസ്സനം. **മിച്ഛാദിട്ഠി**ന്തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിആദിം മിച്ഛാദിട്ഠിം. തായ ഹി വിപല്ലത്ഥചിത്താ താവ കോധവിസയോ, യാവ ഇന്ദ്രിയഗോചരോതി പരലോകം പടിക്ഖിപിത്വാ "നത്ഥി കാമേസു ആദീനവോ"തി ഗണ്ഹന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന -

"ഏസ പന്ഥോവിതഥോ ദേവയാനേ,
യേന യന്തി പുത്തവന്തോ വിസോകാ;
തം പസ്സന്തി പസവോ പക്ഖിനോ ച,
തേന തേ മാതരിപി മിഥുനം ചരന്തീ"തി. -

ആദിനാ നയേന പുത്തമുഖദസ്സനം സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗോതി ഏവമാദികം മിച്ഛാദിട്ഠിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **കാമേ വാ**തി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ. തേന "ബ്രാഹ്മണാനം സുവണ്ണഹരണമേവ അദിന്നാദാനേ സാവജ്ജം, ഇതരം അനവജ്ജം, ഗുരൂനം, ഗുന്നം, അത്തനോ ജീവിതസ്സ, വിവാഹസ്സ ച അത്ഥായ മുസാവാദോ അനവജ്ജോ, ഇതരോ സാവജ്ജോ, ഗുരുആദീനം അത്ഥായ പേസുഞ്ഞകരണം അനവജ്ജം, ഇതരം സാവജ്ജം, ഭാരതയുദ്ധസീതാഹരണാദികഥാ പാപവൂപസമായ ഹോതീ"തി ഏവമാദികേ മിച്ഛാഗാഹേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദിട്ഠമങ്ഗലാദീനീ**തി ദിട്ഠസുതമുതമങ്ഗലാനി. **സാരതോ പച്ചേതീ**തി വുഡ്ഢിയാ പുബ്ബനിമിത്തഭാവേന അഗ്ഗഹേത്വാ "ഇദമേവ വുഡ്ഢികാരണ"ന്തി ഏവം സാരവസേന ഗണ്ഹാതി. **സഭാവതിക്ഖേനേവാ**തി ലോഭസ്സ, മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ വാ വസേന സരസേനേവ തിഖിണേന കുരുരേന. **മന്ദേനാ**തി ദന്ധേന അതിഖിണേന. താദിസം പന അത്തനോ, പരസ്സ വാ സമുസ്സാഹനേന പവത്തതീതി ആഹ **"സമുസ്സാഹിതേനാ"**തി. **പരസ്സ ഭണ്ഡം വാ ഹരതീ**തി **വാ**-സദ്ദേന തഥാപവത്തനകമുസാവാദാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **കാമാനം വാ**തി അനുഭുയ്യമാനാനം കാമഗുണാനം. **വാ**-സദ്ദേന പരസന്തകസ്സ അയഥാധിപ്പേതതായ യം ലദ്ധം, തം ഗഹേതബ്ബന്തി ഗഹണാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സമ്പയുത്തധമ്മവസേന ഭേദാഭാവതോ ദോസമൂലം അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികഭേദതോ ദുവിധം. യദി ഏവം കസ്മാ "ദോമനസ്സസഹഗതം പടിഘസമ്പയുത്ത"ന്തി വുത്തം? അസാധാരണധമ്മേഹി തസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപലക്ഖണത്ഥം. പാണസ്സ അതീവ, അതിക്കമിത്വാ വാ പാതനം **പാണാതിപാതോ**. **ആദി**-സദ്ദേന അദിന്നാദാനമുസാവാദപേസുഞ്ഞഫരുസസമ്ഫപ്പലാപബ്യാപാദേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ദസഅകുസലകമ്മപഥേസു ഹി കാമേസുമിച്ഛാചാരഅഭിജ്ഝാമിച്ഛാദിട്ഠിസങ്ഖാതാ തയോവ കമ്മപഥാ ഇമിനാ ന സിജ്ഝന്തി. സഭാവതിക്ഖം ഹുത്വാ പവത്തമാനം ചിത്തം അസങ്ഖാരമേവ ഹോതി, ഇതരം സസങ്ഖാരന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"തിക്ഖമന്ദപ്പവത്തികാലേ"**തി. മന്ദം പന ഹുത്വാ പവത്തമാനം ഏകംസേന സസങ്ഖാരമേവാതി ന സക്കാവ വിഞ്ഞാതും. യം സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന പവത്തതി, തം മന്ദമേവ ഹോതീതി കത്വാ തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

മോഹമൂലം ചിത്തം മൂലന്തരവിരഹതോ അതിമൂള്ഹം വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചയോഗതോ ചഞ്ചലഞ്ചാതി ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ ഹോതി, ന തസ്സ കദാചിപി സഭാവതിക്ഖതാ അത്ഥി. ആരമ്മണേ ഹി സംസപ്പനവസേന, വിക്ഖിപനവസേന ച പവത്തമാനസ്സ ചിത്തദ്വയസ്സ കിം താദിസേ കിച്ചേ സഭാവതിക്ഖതായ, ഉസ്സാഹേതബ്ബതായ വാ ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ ന തത്ഥ സങ്ഖാരഭേദോ അത്ഥി. നനു ച ഉദ്ധച്ചം സബ്ബാകുസലസാധാരണം, കസ്മാ പന ഏതമേവ തേന വിസേസേത്വാ വുത്തം "ഉദ്ധച്ചസഹഗത"ന്തി. വിസേസതോ ബലവഭാവതോ. ഇദഞ്ഹി ഏതസ്മിം ചിത്തേ ബലവം, തസ്മാ സമ്പയുത്തധമ്മേസു പധാനം ഹുത്വാ പവത്തതീതി ഇദമേവ തേന വിസേസിതബ്ബം. തേനേവ ഹി **പാളിയം** സേസാകുസലേസു ഉദ്ധച്ചം യേവാപനകവസേന ആഗതം, ഇധ പന സരൂപതോയേവ നിദ്ദിട്ഠം. ഏവം അസാധാരണപ്പധാനധമ്മവസേന മോഹമൂലം വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തന്തി ദുവിധം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അസന്നിട്ഠാനം** സംസയോ, **വിക്ഖേപോ** അവൂപസമോ, ഭന്തതാതി അത്ഥോ. തത്ഥ വിചികിച്ഛാസഹഗതസ്സ അസന്നിട്ഠാനകാലേ, ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ വിക്ഖേപകാലേ ച പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

യഥാനുരൂപന്തി പടിസന്ധിജനകാജനകസ്സ, കമ്മപഥഭാവപ്പത്താപത്തസ്സ ച അനുരൂപതോ. അഥ വാ **യഥാനുരൂപ**ന്തി യോ യസ്സ ഹേതു, തദനുരൂപതോ. യേഭുയ്യേന ഹി ലോഭമൂലകേന ഖുപ്പിപാസാദിനിരന്തരപേതവിസയേ ഉപ്പജ്ജന്തി, ദോസമൂലകേന ദോസോ വിയ ചണ്ഡജാതതായ തംസരിക്ഖകേ നിരയേ, മോഹമൂലകേന നിച്ചസമ്മൂള്ഹായ തിരച്ഛാനയോനിയം, തസ്മാ ലോഭാദിഹേതുഅനുരൂപതോ തത്ഥ തത്ഥ അപായേ ഉപപത്തിം നിപ്ഫാദേതീതി ആഹ **"യഥാനുരൂപം... പേ॰... ഉപപത്തിയാ"**തി . അകുസലവിപാകാനം ദുക്ഖപ്പധാനതായ **"ദുക്ഖവിസേസസ്സാ"**തി വുത്തം.

ന.ഫ. അപാപേന അലാമകേന പാപാപാപപ്പഹീനേന **പാപാപാപേസു** മാനസേസു യം പാപമാനസം വുത്തം, പാപാപാപേസു പുഗ്ഗലേസു അപാപേന പാപാപാപപ്പഹീനേന യം പാപമാനസം വുത്തന്തി വാ സമ്ബന്ധോ. അഥ വാ പാപാപാപേസു മാനസേസു പാപേന പാപമാനസേന പാപവസേന പാപാപാപപ്പഹീനേന യം പാപമാനസം വുത്തന്തി യോജനാ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - അസമ്മാസമ്ബുദ്ധേന താവ ധമ്മസഭാവസ്സ ദുബ്ബിജാനിയത്താ കുസലമ്പി അകുസലതോ, അകുസലമ്പി കുസലതോ വുച്ചേയ്യ, ഭഗവതോ പന സഹ വാസനാഹി വിദ്ധംസിതാകുസലസ്സ കമ്മക്ഖയകരഞാണേന പച്ചയവേകല്ലതോ വിദ്ധംസിതകുസലകമ്മസ്സ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവതോ ഏകന്തേനേവ അകുസലദേസനാ അകുസലധമ്മവസേനേവാതി.

അകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അബ്യാകതവണ്ണനാ

അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠാനം കുസലാകുസലാനം പാകന്തി വിപാകം, വിപക്കഭാവമാപന്നാനമരൂപധമ്മാനമേതമധിവചനം. യഥാ ഹി ലോകേ സാലിബീജാദീനം ഫലാനി തംസദിസാനി നിബ്ബത്താനി വിപക്കാനി നാമ ഹോന്തി, വിപാകനിരുത്തിഞ്ച ലഭന്തി, ന മൂലങ്കുരപത്തദണ്ഡനളാദീനി, ഏവം കുസലാകുസലാനം ഫലാനി അരൂപധമ്മഭാവേന, സാരമ്മണഭാവേന ച തംസദിസാനി വിപക്കഭാവമാപന്നാനീതി വിപാകനിരുത്തിം ലഭന്തി, ന പന കമ്മാഭിനിബ്ബത്താപി രൂപധമ്മാ കമ്മവിസദിസത്താ. വിപാകമേവ ചിത്തം **വിപാകചിത്തം**. കരണമത്തം കിരിയാ ഫലദാനാസമ്ഭവതോ. യേന പന കാരണേന തസ്സ ഫലദാനം ന സമ്ഭവതി, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. കിരിയാ ഏവ ചിത്തം **കിരിയചിത്തം**. വിപാകസ്സ കാമാവചരാദിഭാവോ കുസലേ വുത്തനയേന യഥാസമ്ഭവം വേദിതബ്ബോ. അലോഭാദിസമ്പയുത്തഹേതൂഹി സഹ വത്തനതോ **സഹേതുകം**. തദഭാവതോ **അഹേതുകം**. നിബ്ബത്തകഹേതുവസേന സിജ്ഝമാനമ്പി ഹേതം സമ്പയുത്തഹേതുവസേനേവ "സഹേതുകമഹേതുക"ന്തി വുച്ചതി, ഇതരഥാ വവത്ഥാനാഭാവതോ.

സകകുസലം വിയാതി അത്തനോ ജനകം കാമാവചരകുസലം വിയ. ജനകജനിതബ്ബസമ്ബന്ധവസേന ഹി തം തം കുസലം തസ്സ തസ്സ വിപാകസ്സ സകം നാമം ഹോതി.

"സകകുസലം വിയാ"തി വുത്തത്താ പവത്താകാരആരമ്മണാദിതോ ചസ്സ തംസദിസതാ ആപജ്ജേയ്യാതി തംനിവാരണത്ഥമാഹ **"യഥാ പനാ"**തിആദി. **ഛസു ആരമ്മണേസൂ**തി പരിത്താദിഅതീതാദിഅജ്ഝത്താദിഭേദേസു ഛസു രൂപാദിആരമ്മണേസു. ഭവന്തരപടിസന്ധാനതോ **പടിസന്ധി**. അവിച്ഛേദപ്പവത്തിഹേതുഭാവേന ഭവസ്സ അങ്ഗന്തി **ഭവങ്ഗം**. നിബ്ബത്തിതഭവതോ പരിഗഞ്ഞതായ ചുതിഹേതുതായ **ചുതി. പരിത്തധമ്മപരിയാപന്നേസൂ**തി കാമാവചരധമ്മപരിയാപന്നേസു. കാമാവചരധമ്മാ ഹി കിലേസവിക്ഖമ്ഭനാദീസു അസമത്ഥഭാവേന പരിത്താനുഭാവതായ, ഓളാരികാഹി വാ കാമതണ്ഹാദീഹി പരിതോ ഗഹിതത്താ "പരിത്താ"തി വുച്ചന്തി. വിപാകസ്സ സങ്കപ്പേത്വാ ആരമ്മണഗ്ഗഹണാഭാവതോ കമ്മാനുരൂപമേവ പവത്തതീതി പരിത്തകമ്മവിപാകോ പരിത്താരമ്മണേയേവ പവത്തിതുമരഹതി, ന മഹഗ്ഗതഅപ്പമാണാരമ്മണേതി വുത്തം "പരിത്തധമ്മപരിയാപന്നേസൂ"തി. യദി ഏവം മഹഗ്ഗതവിപാകോപി മഹഗ്ഗതാരമ്മണേയേവ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, സഞ്ഞായത്താരമ്മണസ്സ സമാധിപ്പധാനസ്സ കമ്മസ്സ അപ്പനാപത്തസ്സ താദിസേനേവ വിപാകേന ഭവിതബ്ബത്താ. വണ്ണലക്ഖണാദികഞ്ഹി അഗ്ഗഹേത്വാ ലോകസഞ്ഞാനുരോധേനേവ ഗഹിതേ പഥവാദികേ പരികമ്മസഞ്ഞായ സമുപ്പാദിതം പടിഭാഗനിമിത്തസങ്ഖാതമാരമ്മണം സഞ്ഞാവസം സഞ്ഞായത്തം ഹോതി, തസ്മാ തദാരമ്മണസ്സ സമാധിപ്പധാനസ്സ അപ്പനാപത്തസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകേന

സമാധിപ്പധാനഅപ്പനാപത്തേഹി വിയ സഞ്ഞായത്താരമ്മണതായ നിബ്ബിസേസേനേവ ഭവിതബ്ബം. പരിത്തവിപാകോ പന മഹഗ്ഗതഅപ്പമാണപഞ്ഞത്താരമ്മണകമ്മനിബ്ബത്തോപി ഹോതി, സോ പരതോ ആഗമിസ്സതി.

മുഖനിമിത്തം വിയാതി മുഖം പടിച്ച ഉപ്പന്നനിമിത്തം വിയ. യഥാ ഹി തം നിരീഹം അപരം മുഖനിമിത്തം ഉപ്പാദേതും, അഞ്ഞം വാ കിഞ്ചി അത്തനോ ബലേന കാതും ന സക്കോതി, ഏവമേതമ്പി വിപാകുപ്പാദനാദീസു ന ഉസ്സഹതി. തേനാഹ **"നിരുസ്സാഹ"**ന്തി. **ഉസ്സാഹോ**തി ചേത്ഥ അനുപച്ഛിന്നാവിജ്ജാതണ്ഹാമാനാനുസയസ്മിം സന്താനേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതാസങ്ഖാതോ, ആസേവനപച്ചയഭാവസങ്ഖാതോ, വിഞ്ഞത്തിജനകതാസങ്ഖാതോ ച ബ്യാപാരോ. സോ വിപാകേ നത്ഥി കമ്മവേഗുക്ഖിത്തത്താ പതിതം വിയ ഹുത്വാ പവത്തമാനസ്സ തസ്സ ഏകന്തേന ദുബ്ബലഭാവതോതി തം നിരുസ്സാഹം.

വിപച്ചനട്ഠാനന്തി വിപച്ചനവസേന പവത്തനട്ഠാനം, പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിതദാരമ്മണവസേന ചതുകിച്ചാനമേതേസം പവത്തിഓകാസോതി അത്ഥോ. തത്ഥ ചുതിഭവങ്ഗാനം അന്തരാളം പടിസന്ധികിച്ചാനം ഠാനം, പടിസന്ധിആവജ്ജനാനം, തദാരമ്മണാവജ്ജനാനം, ജവനാവജ്ജനാനം, വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനാനഞ്ച അന്തരാളം ഭവങ്ഗകിച്ചാനം ഠാനം, തദാരമ്മണപടിസന്ധീനം, ജവനപടിസന്ധീനം, ഭവങ്ഗപടിസന്ധീനം വാ അന്തരാളം ചുതികിച്ചാനം ഠാനം, ജവനഭവങ്ഗാനം അന്തരാളം തദാരമ്മണകിച്ചാനം ഠാനന്തി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ പനേതം ഠാനം ധമ്മാനം തംതംകിച്ചവസേന പാകടം ഹോതി, തസ്മാ ഠാനം വേദിതബ്ബന്തി ഠാനം ഉദ്ധരിത്വാ പാകടകിച്ചവസേനേവ തം പകാസേതും **"ഇമാനി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. അഥ വാ കിച്ചമ്പി കിച്ചവന്താനം പവത്തിട്ഠാനഭാവേന ഗയ്ഹതീതി ഠാനന്തിപി കിച്ചമേവ ഉദ്ധടന്തി തം സരൂപതോ ദസ്സേതും **"ഇമാനി ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

൩൨. അണ്ഡജജലാബുജയോനിസമ്ഭവാനം മനുസ്സാനം, വിനിപാതികാസുരാനഞ്ച അഹേതുകപടിസന്ധിയാപി സബ്ഭാവതോ ആഹ **"ദുഹേതുകതിഹേതൂന"**ന്തി. പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ദ്വേ അലോഭാദയോ ഹേതൂ യേസം തേ **ദുഹേതുകാ**. ഏസ നയോ തിഹേതുകേസുപി. തത്ഥ ദുഹേതുകാനം ഞാണവിപ്പയുത്താനി ചത്താരി, തിഹേതുകാനം ഞാണസമ്പയുത്താനി ചത്താരി പടിസന്ധിയോ ഹോന്തി, തഥാ ഭവങ്ഗചുതിയോപി. യേന യേന ഹി ചിത്തേന പടിസന്ധി ഹോതി, തം തദേവ ഭവങ്ഗചുതിവസേനപി പവത്തതി. തദാരമ്മണം പന അവിസേസേന ദട്ഠബ്ബം ദുഹേതുകാനമ്പി തിഹേതുകതദാരമ്മണസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. നനു ചേതം അസമപേക്ഖിതാഭിധാനം ആചരിയേനേവ ഇമസ്സ പടിസിദ്ധത്താ. തഥാ ഹി വക്ഖതി -

> "അഹേതുപടിസന്ധിസ്സ, ന തദാരമ്മണം ഭവേ;
> ദുഹേതുകം തിഹേതും വാ, ദുഹേതുപടിസന്ധിനോ"തി. (അഭിധം ൪൪൩);

നയിദമസമപേക്ഖിതാഭിധാനം പടിസന്ധിജനകകമ്മം സന്ധായ തത്ഥ പടിസിദ്ധത്താ. യേന ഹി കമ്മേന യാ പടിസന്ധി ആദിന്നാ, ന തം തതോ അധികതരം തദാരമ്മണം പവത്തേ അഭിനിപ്ഫാദേതി. യം പന അഞ്ഞമ്പി കിഞ്ചി കമ്മം തദാലദ്ധാവകാസം സിയാ, ന തം തത്ഥ തതോ അധികതരമ്പി വിപാകം ന നിബ്ബത്തേതീതി അത്ഥി. "സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ൦ ൩.൧.൧൦൨) ഹി **പട്ഠാന**വചനേന അഹേതുകസ്സാപി നാനാകമ്മേന സുഗതിയം സഹേതുകതദാരമ്മണമനുഞ്ഞാതം. തേനാഹു ആചരിയാ -

"ഹോതി അഞ്ഞേന കമ്മേന, സഹേതുകം അഹേതുന"ന്തി.

യഥാ ച അഹേതുകസ്സ സഹേതുകം, ഏവം ദുഹേതുകസ്സ തിഹേതുകമ്പി ഇച്ഛന്തി. **ആചരിയജോതിപാലത്ഥേരോ** പന "സഹേതുക"ന്തി അവിസേസേന വുത്തത്താ അഹേതുകാനമ്പി തിഹേതുകതദാരമ്മണം ഇച്ഛതി. വുത്തഞ്ഹി തേന "സഹേതുക"ന്തി അവിസേസോപദേസേന ദുഹേതുകം, തിഹേതുകഞ്ച ഗഹേതബ്ബം. തഥാ ഹി അട്ഠകഥായം "അഹേതുകസ്സാപി തിഹേതുകതദാരമ്മണമഭിഹിതം, യഞ്ചരഹി അത്ഥസമാസേ അഹേതുകാനം തിഹേതുകഫലാനി ദേതീ"തി വുത്തം, തം കഥം? സോ ഏവ പുച്ഛിതബ്ബോ, യോ തസ്സ കത്താതി. അപരേ പന "മൂലസന്ധിയാ ജളത്താ തസ്സ തിഹേതുകതദാലമ്ബണം ന ലബ്ഭതിയേവാ"തി വദന്തി.

൩൩-൪. തതോതി പടിസന്ധിതോ പരം, ദുതിയചിത്തതോ പട്ഠായ. സതിപി അന്തരന്തരാ വീഥിചിത്തുപ്പാദേ തദവസാനേ ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ യാവതായുകം അനിവത്തനതോ വുത്തം **"യാവതായുക"**ന്തി. **ബലവാരമ്മണേ**തി അതിമഹന്തവിഭൂതാരമ്മണേ. പഞ്ചദ്വാരേ ഹി അതിമഹന്താരമ്മണേ മനോദ്വാരേ വിഭൂതാരമ്മണേ തദാരമ്മണമുപ്പജ്ജതി, ന അഞ്ഞേസു. ഏകാരമ്മണപ്പവത്തിയാ പടിസന്ധാദീനം തിണ്ണമ്പി ഏകട്ഠാനേ ദസ്സനത്ഥം ഉദ്ദേസേ തദാരമ്മണസ്സ അവസാനകരണം, ഇധ പന പവത്തിക്കമവസേന ചുതിയാ അവസാനകരണന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൩൫-൬. കമ്മദ്വാരന്തി കായവചീകമ്മദ്വാരസ്സ ജനകവസേന ന പവത്തന്തീതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ **കായോ**തി കായവിഞ്ഞത്തി. **കമ്മ**ന്തി തംസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ, കായേന കതം കമ്മം കായകമ്മം. കിഞ്ചാപി ഹി കായോ കമ്മസ്സ ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി,

തഥാപി തംസമുട്ഠാനസ്സ തസ്സ സബ്ഭാവേയേവ കായകമ്മാദിവോഹാരോതി തം തേന കതന്തി വുച്ചതി. കായകമ്മസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭൂതം ദ്വാരം **കായകമ്മദ്വാരം**. യദി ഏവം കമ്മദ്വാരവവത്ഥാനം ന സിയാ . കായദ്വാരേന ഹി സിദ്ധം കമ്മം "കായകമ്മ"ന്തി വുച്ചതി. തം പന "ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ കായകമ്മദ്വാര) വചനതോ വചീദ്വാരേപി സിജ്ഝതീതി ദ്വാരേന കമ്മവവത്ഥാനം ന സിയാ, തഥാ വചീകമ്മം കായദ്വാരേപി സിജ്ഝതീതി കമ്മേന ദ്വാരവവത്ഥാനമ്പി ന സിയാതി? തം ന, തബ്ബഹുലവുത്തിയാ ചേവ യേഭുയ്യേന വുത്തിയാ ച വവത്ഥിതത്താ. കായകമ്മഞ്ഹി കായദ്വാരേയേവ ബഹുലം പവത്തതി, അപ്പം വചീദ്വാരേ, തസ്മാ കായദ്വാരേ ബഹുലപ്പവത്തനതോ ഏതസ്സ കായകമ്മഭാവോ സിദ്ധോ വനചരകാദീനം വനചരകാദിഭാവോ വിയ. തഥാ കായകമ്മമേവ യേഭുയ്യേന കായദ്വാരേ പവത്തതി, ന ഇതരം, തസ്മാ കായകമ്മസ്സ യേഭുയ്യേന ഏത്ഥേവ പവത്തിതോ അസ്സ കായകമ്മദ്വാരഭാവോ സിദ്ധോ ബ്രാഹ്മണഗാമാദീനം ബ്രാഹ്മണഗാമാദിഭാവോ വിയാതി നേത്ഥ കമ്മദ്വാരവവത്ഥാനേ കോചി വിബന്ധോതി. **വചീകമ്മദ്വാരേ**പി ഏസ പബന്ധോ യഥാസമ്ഭവം ദട്ഠബ്ബോ.

മനോകമ്മദ്വാരം പന സയം മനോയേവ സമാനം അത്തനാ സഹഗതചേതനാഅനഭിജ്ഝാദികമ്മാനം പവത്തിദ്വാരഭാവേന മനോദ്വാരസങ്ഖം ലഭതീതി ന തം ചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിദ്വാരവസേന ഗണ്ഹാതി. ന ഹി സയം അത്തതോവ പവത്തതി. യദി പന ചിത്തസമ്പയുത്താ കമ്മദ്വാരഭാവേന അധിപ്പേതാ, തദാ തേസം കമ്മദ്വാരഭാവോ മനസ്മിം ന ഉപചാരീയതീതി സമ്പയുത്തധമ്മാനം ചിത്താധിപതിഭാവോ ചിത്തേ വിയാതി ചിത്തം **"മനോകമ്മദ്വാര"**ന്തി വുച്ചതി. സഭാവതോ പന കമ്മദ്വാരം നാമ സമ്പയുത്തധമ്മായേവാതി ചിത്തം തതോ പവത്തനതോ മനോകമ്മദ്വാരവസേന പവത്തതി. അനന്തരപച്ചയഭൂതസ്സ പന മനോകമ്മദ്വാരഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. ഇധ പന "അവിഞ്ഞത്തിജനത്താ"തി വചനേന കായവചീകമ്മദ്വാരവസേനേവ അപ്പവത്തിയാ സാധിതത്താ മനോകമ്മദ്വാരം ന ഗഹിതമേവ. ന ഹി "അവിഞ്ഞത്തിജനത്താ"തി കാരണം മനോകമ്മദ്വാരവസേനപി അപ്പവത്തിം സാധേതി. അഥ വാ "അവിപാകസഭാവതോ"തി വചനേന മനോകമ്മദ്വാരവസേനപി അപ്പവത്തി സാധിതാ ഹോതി. "കമ്മദ്വാര"ന്തി ഏത്ഥ കമ്മഗ്ഗഹനേന നാനക്ഖണികകമ്മസ്സ അധിപ്പേതത്താ തസ്സാപി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഇതി ഇമേസു കായവചീകമ്മദ്വാരസങ്ഖാതേസു ദ്വീസു ദ്വാരേസു, മനോകമ്മദ്വാരേന സഹ തീസു ഏവ വാ യഥാ കുസലം പവത്തതി, ന ഏവം വിപാകോ, യഥാ ച കുസലം കായവചീമനോകമ്മസ്സ ആയൂഹനവസേന ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന പവത്തതി, ന ഏവമയം. അയം പന നേവ കായവചീകമ്മദ്വാരേസു പവത്തതി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകത്താഭാവതോ, ന കമ്മവസേന, മനോകമ്മദ്വാരവസേനാപി ച പവത്തതി വിപാകുപ്പാദനഭാവാഭാവതോ, ന പുഞ്ഞകിരിയവസേന പവത്തതി ദാനാദിവസേന അപ്പവത്തനതോതി ദസ്സേതും **"കമ്മദ്വാരഞ്ച...പേ॰... നോ സമാ"**തി വുത്തം. **ഏവ**ന്തി ദാനാദിവസേന.

൩൭. **"പരിത്താരമ്മണത്താ"**തിആദി സമ്പയുത്തധമ്മവസേന വിസേസദസ്സനം. യസ്മാ ഏതേ പരിത്താരമ്മണാ, കരുണാമുദിതാ ച പഞ്ഞത്താരമ്മണാ സത്തപഞ്ഞത്തിയം പവത്തനതോ, തസ്മാ ഭിന്നമാലമ്ബണാനം ഏകചിത്തസ്സ വിസയഭാവാനനുഗമനതോ ന തേസു കരുണാമുദിതാ കദാചിപി ജായന്തീതി അയമേത്ഥ പഠമഗാഥായ അധിപ്പായോ.

൩൮. ദുതിയഗാഥായ പന **ഹി**-സദ്ദോ യസ്മാതി ഇമസ്സ അത്ഥേ. യസ്മാ "പഞ്ച സിക്ഖാപദാ കുസലാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൫) വുത്താ, തസ്മാതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഭഗവതാ ഹി **സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ** "പഞ്ച സിക്ഖാപദാ കുസലാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൫) ഏവം "പാണാതിപാതാ വേരമണീ"തിആദീനം പഞ്ചന്നം സിക്ഖാപദാനം കുസലഭാവോ വുത്തോ, തേ ച വിരതിസഭാവാ ഏവ ആദിതോ തിണ്ണം സിക്ഖാപദാനം, പച്ഛിമസ്സ ച സമ്മാകമ്മന്തേ, ഇതരസ്സ സമ്മാവാചായം, പഞ്ചന്നമ്പി മിച്ഛാജീവഹേതുകപഞ്ചദുച്ചരിതതോ വിരമണവസേന പവത്താനം സമ്മാആജീവേ ച അന്തോഭാവതോ, തസ്മാ താ ഏകന്തകുസലഭൂതാനം കദാചി അബ്യാകതേ ലഭന്തി, ഇതരഥാ സദ്ധാസതിആദയോ വിയ "സിയാ കുസലാ, സിയാ അബ്യാകതാ"തി വുച്ചേയ്യുന്തി. യദി ഏവം ലോകുത്തരഫലേസു അട്ഠ, സത്ത വാ മഗ്ഗങ്ഗാ ന ലബ്ഭന്തീതി? നോ ന ലബ്ഭന്തി ലോകിയവിരതീനമേവ തത്ഥ ഏകന്തകുസലഭാവസ്സ വുത്തത്താ, ലോകുത്തരവിരതിയോ പന ഫലസ്സ മഗ്ഗപടിബിമ്ബഭൂതത്താ മഗ്ഗസദിസതോ അട്ഠങ്ഗികതായ, സത്തങ്ഗികതായ ച ഭവിതബ്ബന്തി ന ച ഏകന്തകുസലഭാവേന വവത്ഥാപേതും യുത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി ലോകുത്തരഫലേസുപി അട്ഠങ്ഗികതാദിഭേദോ മഗ്ഗോ ഉദ്ധടോതി.

൩൯. **"തഥാധിപതിനോ"**തിആദി അധിപതിവസേന വിസേസദസ്സനം. സബ്ബേസമ്പി ഹി തേഭൂമകകുസലാനം അഞ്ഞോ ആയൂഹനകാലോ, അഞ്ഞോ വിപച്ചനകാലോ, തസ്മാ ന താനി അത്തനോ വിപാകേഹി അധിപതിം ഗാഹാപേതും സക്കോന്തീതി ന തേ ഛന്ദാദീനി ധുരം കത്വാ പവത്തന്തി. ലോകുത്തരകുസലാനി ച പന ആയൂഹനകാലസ്സ, വിപച്ചനകാലസ്സ ച അന്തരാഭാവതോ അത്തനോ ഛന്ദാദീനം ബലസ്സ അവൂപസന്തകാലേയേവ വിപാകം നിബ്ബത്തേന്തീതി അനന്തരപച്ചയാ ഹുത്വാ വിപാകേഹി അധിപതിം ഗാഹാപേതും സക്കോന്തീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി ലോകുത്തരവിപാകാനം അധിപതിയോഗം വക്ഖതി.

൪൦. യസ്മാ **മോരവാപിവാസിമഹാദത്തത്ഥേരേന** വിപാകാനം ആഗമനതോ അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികഭാവോ ഇച്ഛിതോ, **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരേന** പച്ചയതോ, തസ്മാ ഉഭിന്നമ്പി മതിദസ്സനത്ഥമാഹ **"അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാന"**ന്തിആദി. പുരിമത്ഥേരോ ഹി യഥാ മുഖേ ചലിതേ

ആദാസതലേ മുഖനിമിത്തം ചലതി , ഏവം അസങ്ഖാരികസ്സ കുസലസ്സ വിപാകോ അസങ്ഖാരികോ, സസങ്ഖാരികസ്സ വിപാകോ സസങ്ഖാരികോതി ആഹ, തസ്മാ തസ്സ മതിദസ്സനത്ഥം **"അസങ്ഖാര...പേ॰... പുഞ്ഞതോ"**തി വുത്തം. ദുതിയത്ഥേരോ പന അസങ്ഖാരികാദീസു യേന കേനചിപി ചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ ആസന്നമരണസ്സ അത്തനോ, പരേസം വാ പയോഗേന വിനാ അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനേ പടിസന്ധി ഉപ്പജ്ജമാനാ അസങ്ഖാരികാ. യസ്സ കസ്സചി സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കമ്മാദിപച്ചുപട്ഠാനേ സസങ്ഖാരികാ. തഥാ ഭവങ്ഗചുതിയോപി. തദാരമ്മണഞ്ച പണീതാപണീതഉതുഭോജനാദിപച്ചയവസേന, അനന്തരനിരുദ്ധകുസലാകുസലസ്സ വസേന വാ അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരന്തി ഏവം പച്ചയതോ അസങ്ഖാരികാദിവിധാനതമാഹ, തസ്മാ തസ്സ മതിദസ്സനത്ഥം **"ഞേയ്യം പച്ചയതോ ചേവാ"**തി വുത്തം. ഇദമേവ ച പന ആചരിയാ പസംസന്തി.

൪൭-൮. ഹീനാദീനം വിപാകത്താതി അധിപതിയോഗാഭാവേപി ഹീനമജ്ഝിമപണീതാനം കുസലാനം വിപാകത്താ. ഏതേന ആഗമനതോ ഹീനാദിഭാവം വിഭാവേതി. വിനേയ്യസന്താനഗതകിലേസമലവിധമനേന തസ്സ പുനനതോ പുഞ്ഞോ വാദോ വചീഘോസോ ഏതസ്സ, വുത്തനയേനേവ പുഞ്ഞം വദതീതി വാ പുഞ്ഞവാദീ, തേന **പുഞ്ഞവാദിനാ**. "ഏകന്തേന സവത്ഥുക"ന്തി വുത്തേപി രൂപലോകേ പവത്തി അനിവാരിതാതി ആഹ **"കാമലോകസ്മി"**ന്തി . **"ന പനഞ്ഞത്ഥ ജായതേ"**തി ഇമിനാ പന ബ്യതിരേകതോ ലദ്ധമത്ഥം ദസ്സേതീതി.

ഏവം താവ സഹേതുകവിപാകേ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി അഹേതുകേ നിദ്ദിസിതും **"അഹേതുകവിപാകചിത്തം പനാ"**തിആദി വുത്തം. കസ്മാ പന സഹേതുകസ്സ കമ്മസ്സ അഹേതുകവിപാകോ ഹോതീതി? വുച്ചതേ - ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം താവ പഞ്ചന്നം ആരമ്മണാഭിനിപാതമത്തത്താ അലോഭാദിസമ്പയോഗോ ന സമ്ഭവതി, തഥാ മന്ദതരകിച്ചേസു സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണേസൂതി ഏവം ഹേതൂനം ഉപ്പത്തിയാ അസമ്ഭവതോ ച നേസം അഹേതുകതാ ദട്ഠബ്ബാ. ഉപേക്ഖാദിയോഗേ പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം താവ ചതുന്നം ഇട്ഠാരമ്മണേപി പവത്തമാനാനം വത്ഥാരമ്മണസങ്ഘട്ടനായ ദുബ്ബലഭാവതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതതാ, കായവിഞ്ഞാണസ്സ ച തായ ബലവഭാവതോ സുഖസഹഗതതാ ഹോതി. സമ്പടിച്ഛനം പന ആരമ്മണഘട്ടനയോഗ്യഭാവേന ഓളാരികത്താ, ചതുചിത്തക്ഖണാതീതവസേന ചിരജാതത്താ ച ദുബ്ബലമത്തനോ നിസ്സയേന സഹ അസമാനജാതികഞ്ച ചക്ഖാദിവത്ഥും നിസ്സായ ഉപ്പന്നേഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ലദ്ധാനന്തരപച്ചയതായ, അപുബ്ബനിസ്സയതായ ച ആരമ്മണരസസ്സാദേ ദുബ്ബലന്തി ഇട്ഠാദീസു ആരമ്മണേസു ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ. സന്തീരണം പന വുത്തവിപരീതതോ ഇട്ഠാരമ്മണേ സുഖസഹഗതം, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതന്തി ദട്ഠബ്ബം. മനോവിഞ്ഞാണധാതു വിയ വിസിട്ഠമനനകിച്ചാഭാവതോ മനോമത്താ നിസ്സത്തനിജ്ജീവാദിഅത്ഥേഹി ധാതു ചാതി **മനോധാതു**. സാ ഹി സതിപി വിഞ്ഞാണഭാവേ മനോവിഞ്ഞാണതോ സമ്ഭവസ്സ വിസിട്ഠമനനകിച്ചസ്സ അകരണതോ മനനമത്തായേവ ഹോതി. വുത്തലക്ഖണവിപരീതതോ പന മനോ ച തം വിഞ്ഞാണഞ്ചാതി മനോവിഞ്ഞാണം, തദേവ യഥാവുത്തട്ഠേന ധാതൂതി **മനോവിഞ്ഞാണധാതു**.

വിഞ്ഞാണപഞ്ചകം നിയതാരമ്മണം യഥാക്കമം രൂപാദിഏകേകസ്സേവ ആരമ്മണകരണതോ. **സേസത്തയമനിയതാരമ്മണം** പഞ്ചാരമ്മണികഛളാരമ്മണികഭാവതോ.

ദട്ഠബ്ബതായ **ദിട്ഠം,** രൂപായതനം. സോതബ്ബതായ **സുതം,** സദ്ദായതനം. മുനിതബ്ബതായ **മുതം,** സമ്പത്തസ്സേവ ഗഹേതബ്ബതായാതി അത്ഥോ, ഗന്ധാദിത്തയസ്സേതം നാമം. ചക്ഖാദീഹി വിനാ കേവലം മനസാ ഏവ വിജാനിതബ്ബതായ **വിഞ്ഞാതം,** ധമ്മായതനം. അനാമട്ഠകാലവിസേസവചനത്താ ച നേസം അതീതാനാഗതാപി രൂപാദയോ ദിട്ഠാദിസദ്ദേഹി വുച്ചന്തി. തേനേവ ഹി "ദട്ഠബ്ബതായാ"തിആദിനാ കാലസാമഞ്ഞേന നേസം നിബ്ബചനം വുത്തം. ദിട്ഠം ആരമ്മണം യസ്സ തം **ദിട്ഠാരമ്മണം**. ഏവം **സുതാരമ്മണാദീസു**.

ചക്ഖുതോ പവത്തന്തി ചക്ഖുദ്വാരതോവ പവത്തം സബ്ബവാക്യാനം അവധാരണഫലത്താ. തേന മനോധാതുആദീനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഭാവോ നിവാരിതോ ഹോതി തേസം ദ്വാരന്തരതോപി പവത്തിസമ്ഭവതോ. അഥ വാ **"ചക്ഖുതോ പവത്ത"**ന്തി ഇദം സഞ്ജാതിപ്പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം, ന സഞ്ചരണപ്പവത്തിം, തസ്മാ യഥാ കുണ്ഡമുഖതോ ഉദകം സഞ്ചരണവസേന പവത്തതി, ന ഏവം പവത്തമിധ ഗഹിതം. യഥാ പന ചന്ദകന്തപാസാണതോ ഉദകം സഞ്ജാതിവസേന പവത്തതി, ഏവം പവത്തമേവ ചക്ഖുതോ പവത്തന്തി ഗഹിതം. യഥാ ച കിം? യഥാ കുച്ഛിതോ സമുട്ഠിതം പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദി മുഖതോ സന്ദന്തമ്പി "മുഖസ്സവോ"തി ന വുച്ചതി, മുഖതോയേവ പന സമുട്ഠഹിത്വാ തതോ സവന്തം ഖേളം "മുഖസ്സവോ"തി വുച്ചതി, ഏവം ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സയതോ സമുട്ഠഹിത്വാ ചക്ഖുതോ പവത്തമാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നാമ ന ഹോതി. ചക്ഖുതോയേവ പന സമുട്ഠഹിത്വാ തതോ പവത്തമാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നാമാതി. യോ പന ഇമമത്ഥം അസല്ലക്ഖേത്വാ ബ്യഞ്ജനമത്തസ്സേവ അഭിനിവിസിത്വാ തംദ്വാരപ്പവത്താനം സേസാനമ്പി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഭാവം മഞ്ഞേയ്യ, തം നിവാരേതും പകാരന്തരേനപി വിഗ്ഗഹം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചക്ഖുമ്ഹി സന്നിസ്സിത"**ന്തി. യഥാ ചക്ഖുതോ പവത്തം, ചക്ഖുസന്നിസ്സിതം വാ വിഞ്ഞാണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, ഏവം സോതവിഞ്ഞാണാദീസുപി "സോതതോ പവത്തം, സോതസ്മിം സന്നിസ്സിതം വാ വിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ യോജനം അതിദിസന്തോ ആഹ **"തഥാ സോതവിഞ്ഞാണാദീനീ"**തി.

ചക്ഖുസന്നിസ്സിതം ഹുത്വാ രൂപസ്സ വിജാനനലക്ഖണമേതസ്സാതി **ചക്ഖുസന്നിസ്സിതരൂപവിജാനനലക്ഖണം**. തത്ഥ ചക്ഖുസന്നിസ്സിതവചനേന ദിബ്ബചക്ഖാദികം അഞ്ഞം രൂപാരമ്മണം വിഞ്ഞാണം നിവത്തേതി . വിജാനന-ഗ്ഗഹണേന ചക്ഖുസന്നിസ്സിതേ ഫസ്സാദിധമ്മേ നിവത്തേതി. ചക്ഖുരൂപ-ഗ്ഗഹണേന നിസ്സയതോ, ആരമ്മണതോ ച ചിത്തം വിഭാവേതി ഉഭയാധീനവുത്തികത്താ. യദി ഹി ചക്ഖു നാമ ന സിയാ, അന്ധാപി രൂപം പസ്സേയ്യും, ന ച പസ്സന്തി. യദി ച നീലാദിരൂപം നാമ ന സിയാ, ദേസാദിനിയമേന ന ഭവിതബ്ബം, അത്ഥേവ ച നിയമോ. ഏകന്തസാരമ്മണതാ ച ചിത്തസ്സ വുത്താതി ആരമ്മണേന വിനാ നീലാദിആഭാസം ചിത്തം പവത്തതീതി ഏവം പവത്തോ വാദോ മിച്ഛാവാദോതി ഗഹേതബ്ബോ. തേനാഹ ഭഗവാ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫; സം॰ നി॰ ൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫). ഏത്ഥ സിയാ - കിം പനേതം ചക്ഖു, രൂപഞ്ച വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോന്തം ഏകമേവ പച്ചയോ ഹോതി, ഉദാഹു അനേകന്തി? ചക്ഖു താവ ഏകമ്പി, രൂപം പന അനേകമേവ സങ്ഗതം. കിം കാരണം? പച്ചയഭാവവിസേസതോ. ചക്ഖു ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോന്തം അത്ഥിഭാവേനേവ ഹോതി തസ്മിം സതി തസ്സ ഭാവതോ, അസതി അഭാവതോ. യതോ തം അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹിസ്സ പച്ചയോതി വുത്തം, സ്വായം പച്ചയഭാവോ ന ഏകസ്മിം ന സമ്ഭവതീതി ഏകമ്പി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി. രൂപം പന യദിപി ചക്ഖു വിയ പുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി പുരേതരം ഉപ്പന്നം ഹുത്വാ വിജ്ജമാനക്ഖണേയേവ ഉപകാരകത്താ, തഥാപി അനേകമേവ സങ്ഗതം ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി ആരമ്മണഭാവതോ. യഞ്ഹി തം ആരമ്മണം തസ്സ യഥാ തഥാ ഉപലബ്ഭനീയവസേനേവ ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ, വിഞ്ഞാണസ്സ ച ഇന്ദ്രിയാധീനവുത്തികസ്സ ആരമ്മണസഭാവൂപലദ്ധി ന ഏകദ്വികലാപഗതവണ്ണവസേന ഹോതി, നാപി കതിപയകലാപഗതവണ്ണവസേന, അഥ ഖോ ആഭോഗാനുരൂപം ആപാഥഗതവണ്ണവസേനാതി അനേകമേവ രൂപം സംഹച്ചകാരിതായ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി. അമുമേവ ഹി വിസേസം വിഭാവേതും "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ചാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫; സം॰ നി॰ ൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫) **പാളിയം** വചനഭേദോ കതോതി. ഏവം സോതവിഞ്ഞാണേപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം. ഘാനവിഞ്ഞാണാദീനം പന സമ്പത്തഗ്ഗാഹതായ അത്തനോ നിസ്സയേന സഹ അല്ലീനസ്സേവ ഗഹണതോ ഏകകലാപഗതമ്പി ഗന്ധാദികം തേസം ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി.

രൂപമത്താരമ്മണരസന്തി രൂപായതനമത്തസ്സേവ ആരമ്മണകരണരസം. **മത്ത**-സദ്ദേന യഥാ ആരമ്മണന്തരം നിവത്തേതി, ഏവം രൂപായതനേപി ലബ്ഭമാനേ ഏകച്ചേ വിസേസേ നിവത്തേതി. ന ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വണ്ണമത്തതോ അഞ്ഞം കിഞ്ചി നീലാദിവിസേസം തത്ഥ ഗഹേതും സക്കോതി. തേനാഹ ഭഗവാ - "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കിഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതി അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതമത്താ"തി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപാരമ്മണേ ഏവ ഉപ്പജ്ജനതോ തദഭിമുഖഭാവേന ഗണ്ഹാതീതി വുത്തം **"രൂപാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാന"**ന്തി. അത്തനോ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനാനം അരൂപധമ്മാനം സമനന്തരവിഗതാ അരൂപധമ്മാ പവത്തിഓകാസദാനേന അനന്തരസമനന്തരനത്ഥിവിഗതപച്ചയേഹി ഉപകാരകാ, നിസ്സയാരമ്മണാ ധമ്മാ വിയ ആസന്നകാരണാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"രൂപാരമ്മണായ കിരിയാമനോധാതുയാ അപഗമപദട്ഠാന"**ന്തി. **സോതവിഞ്ഞാണാദീസുപി** വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കിരിയാമനോധാതുയാ ആരമ്മണഭേദതോ ഭിന്നസഭാവത്താ ആഹ **"കിരിയാമനോധാതൂന"**ന്തി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ഗഹിതം രൂപാദിആരമ്മണം തദനന്തരമേവ അപരിപതന്തം കത്വാ സമ്പടിച്ഛന്തം ഗണ്ഹന്തം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"രൂപാദിസമ്പടിച്ഛനരസ"**ന്തി. തഥാഭാവേന സമ്പടിച്ഛനഭാവേന പച്ചുപട്ഠാതീതി **തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനം**.

ഛസു ആരമ്മണേസു കദാചി പഞ്ചന്നം ജച്ചന്ധാദിവസേന തതോപി ഊനാനം, ബ്രഹ്മലോകേ ച ദ്വിന്നമേവ വിജാനനസഭാവാപി **ഛളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണാ** വുത്താ തംസഭാവാനതിവത്തനതോ, ഛസ്വേവ വാ ഇതരേസം ആരമ്മണാനം അന്തോഗധത്താ. **സന്തീരണാദിരസാ**തി യഥാസമ്ഭവം സന്തീരണതദാരമ്മണാദികിച്ചാ, സന്തീരണതദാരമ്മണപടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതികിച്ചാതി അധിപ്പായോ. **"ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനാ"**തി ഇദം ഇമാസം ദ്വിന്നം മനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം അനിബദ്ധട്ഠാനതായ നിബദ്ധകാരണം ദസ്സേതും വുത്തം. വുത്തനയേന പന "തംതംഅനന്തരാതീതവിഞ്ഞാണാപഗമപദട്ഠാന"ന്തിപി വത്തും വട്ടതിയേവ. അഹേതുകചിത്താനം വിസും വിസും ലക്ഖണാദികസ്സ ദസ്സിതത്താ പരിസേസതോ സഹേതുകചിത്താനം ഏകസദിസമേവ ലക്ഖണാദികന്തി വിഞ്ഞായതി. തം പന ഹേട്ഠാ വിഭാവിതമേവ.

ഇദാനി ഇമാസം ആരമ്മണാദിതോ ഭേദം ദസ്സേതും **"തത്ഥ പഠമാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏകന്തമിട്ഠാരമ്മണേ**തി ഏകന്തേനേവ ഇട്ഠാരമ്മണേ, അതിഇട്ഠാരമ്മണേതി അത്ഥോ. **പഞ്ചസു ഠാനേസൂ**തി സഹേതുകവിപാകാനം വുത്തേസു ചതൂസു, സമ്പടിച്ഛനവോട്ഠബ്ബനാനം അന്തരാളസങ്ഖാതസന്തീരണട്ഠാനേ ചാതി പഞ്ചസു ഠാനേസു, പഞ്ചസു കിച്ചേസൂതി വാ അത്ഥോ. കിഞ്ചാപി സോമനസ്സപടിസന്ധികസ്സ ദോമനസ്സജവനാവസാനേ തദാരമ്മണസമ്ഭവേ അസതി യം കിഞ്ചി പരിചിതപുബ്ബം പരിത്താരമ്മണമാരബ്ഭ ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണമുപ്പജ്ജതീതി ഇച്ഛിതം, തഥാ പന ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ കദാചിയേവ സമ്ഭവതോ യേഭുയ്യപ്പവത്തിം ഗഹേത്വാ ഛ ഠാനാനി അവത്വാ പഞ്ചേവ വുത്താനി. അഥ വാ തം ഉപ്പജ്ജമാനം തദാരമ്മണട്ഠാനേയേവ നിബ്ബത്തതീതി തംവസേനേവ തസ്സാപി ഠാനം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. അചക്ഖുസംവത്തനികകമ്മനിബ്ബത്തതായ ജാതിയാ അന്ധോ **ജച്ചന്ധോ**. കിഞ്ചാപി ഹി

ജാതിക്ഖണേ അണ്ഡജജലാബുജാനം സബ്ബേസമ്പി ചക്ഖു നത്ഥി, യസ്സ ഭാവാഭാവതോ അന്ധാനന്ധവിചാരണാ ഭവേയ്യ, തഥാപി ചക്ഖുസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനാരഹകാലേപി ചക്ഖുവിപത്തിവിബന്ധകേന കമ്മുനാ പടിഹതസാമത്ഥിയേന പടിസന്ധിദായകേന ഇതരേനാപി വാ കമ്മേന തസ്സ അനുപാദിയമാനത്താ സത്തോ "ജച്ചന്ധോ"തി വുച്ചതി. അഥ വാ **ജച്ചന്ധോ**തി പസൂതിയംയേവ അന്ധോ, മാതുകുച്ഛിയംയേവ അന്ധോ ഹുത്വാ നിക്ഖന്തോതി അത്ഥോ. തേന ദുഹേതുകതിഹേതുകാനം മാതുകുച്ഛിഗതകാലേപി ചക്ഖുസ്സ അവിപജ്ജനം സിദ്ധം ഹോതി, ഏവം **ജാതിബധിരാ**ദീസുപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം. **ജച്ചജള്ളോ**തി ജാതിയാ അഞ്ഞാണകോ . കിഞ്ചാപി ദുഹേതുകപടിസന്ധികോപി ജാതിയം അഞ്ഞാണകോ, തസ്സ പന പവത്തിയം പഞ്ഞാ സമ്ഭവതീതി വുത്തനയേന യേഭുയ്യതോ പവത്തിയമ്പി പഞ്ഞായാസമ്ഭവതോ ജച്ചജള്ളോ വേദിതബ്ബോ. **ജച്ചുമ്മത്തകോ** സുരാമേരയപാനാദിഉമ്മത്തകഭാവസംവത്തനികകമ്മപരിഭാവിതേന കമ്മേന ഗഹിതപടിസന്ധികോ. **പണ്ഡകോ**തി പരദാരഗമനാദികമ്മപരിഭാവിതേന കമ്മുനാ ഗഹിതപടിസന്ധികോ. സോ പഞ്ചവിധോ ആസിത്തപണ്ഡകോ ഉസൂയപണ്ഡകോ പക്ഖപണ്ഡകോ ഓപക്കമികപണ്ഡകോ നപുംസകപണ്ഡകോതി. ഇധ പന ഓപക്കമികപണ്ഡകസ്സ സഹേതുകസ്സാപി ഭാവതോ, നപുംസകസ്സ ച വിസും ഗഹണതോ തയോ പണ്ഡകാ അധിപ്പേതാ. **ആദി**-സദ്ദേന ജാതിമൂഗജാതിപങ്ഗുലമമ്മനാദീനം സങ്ഗഹോ. കേചി പന "ഏകച്ചേ അഹേതുകപടിസന്ധികാ അവികലിന്ദ്രിയാ ഹുത്വാ ഥോകം വിചാരണപകതികാപി ഹോന്തി, തസ്മാ താദിസാനമ്പി ഇധ ആദി-സദ്ദേന സങ്ഗഹോ"തി വദന്തി. ഏത്ഥ ച ജച്ചന്ധാദീനമേവ അയം പടിസന്ധീതി ന ഗഹേതബ്ബാ. ജച്ചന്ധാദയോ പന ഇമിനാ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തീതി ഗഹേതബ്ബം.

൪൩. തിഹേതുകപുഞ്ഞസ്സാതി തിഹേതുകസ്സപി ഉക്കട്ഠപുഞ്ഞസ്സ. ദുഹേതുകമ്മസ്സ പന സബ്ബഥാപി സോളസന്നം വിപാകാനം അസമ്ഭവതോ തപ്പടിക്ഖേപപരത്താ ചേതനായ "തിഹേതുകപുഞ്ഞസ്സാ"തി അവിസേസതോ വുത്തം.

കാമാവചരവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകവണ്ണനാ

മഹഗ്ഗതവിപാകാനം തംതംകുസലാഗമനവസേനേവ ഝാനങ്ഗഹാനി, ന പന ഭാവനാവിസേസേനാതി തേസം പഹാനങ്ഗാനി അനുദ്ധടാനി. **ഉപപത്തിയ**ന്തി ഉപപത്തിഭവേ.

അരൂപാവചരവിപാകചിത്താനി വുച്ചന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

൪൪. കുസലാനുഗതം കത്വാതി കുസലാനുരൂപം കുസലസദിസം കത്വാ. യഥാ കാമാവചരവിപാകം കുസലതോ വിസദിസമ്പി കത്വാ വിഭത്തം, ഏവമകത്വാ കുസലസദിസമേവ കത്വാതി അത്ഥം വദന്തി. അട്ഠകഥായം പന കുസലാനന്തരം കത്വാ മഹഗ്ഗതവിപാകാനം ഭാജിതപാളിം സന്ധായ "കുസലാനുഗതം കത്വാ ഭാജിത"ന്തി വുത്തം. പാളിയഞ്ഹി -

> "കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) -

കാമാവചരവിപാകം വിഭജിത്വാ മഹഗ്ഗതവിപാകം വിഭജന്തേന -

> "കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ? യസ്മിം സമയേ രൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതി, വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി പഥവീകസിണം, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതി, ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ, തസ്സേവ രൂപാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി പഥവീകസിണം...പേ॰... ഇമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൯൯).

ഏവം കുസലം ഉദ്ദിസിത്വാ തദനന്തരം കത്വാ മഹഗ്ഗതം വിപാകം വിഭത്തം, തസ്മാ യഥാ കാമാവചരവിപാകം, ഏവം അവിഭജിത്വാ ഇദം കുസലാനന്തരം കത്വാ വിഭത്തന്തി ഇമമത്ഥം ജോതേതും അട്ഠകഥായം "കുസലാനുഗതം കത്വാ"തി വുത്തം. ഇമിനാപി ച ആചരിയേന പരിഹാരമുഖേന വക്ഖമാനഅത്ഥവിസേസവചനിച്ഛായ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ ചോദനാ കതാ. ഏവഞ്ഹി സതി കുസലാനന്തരംയേവ ഫലം ഉപ്പജ്ജതീതി ഞാപനം സുട്ഠുപപന്നം ഹോതീതി അയമേത്ഥ അമ്ഹാകം ആചരിയസ്സ മഗ്ഗോ.

മഹഗ്ഗതന്തി മഹഗ്ഗതവിപാകം. തഞ്ഹി ഇധ അധിഗതം. **കാമാ...പേ॰... യതോ**തി യസ്മാ കാമാവചരകുസലം അസമാനഫലം ഹോതി തിഹേതുകസ്സ ദുഹേതുകാഹേതുകവിപാകാനം, ദുഹേതുകസ്സ ച അഹേതുകവിപാകാനമ്പി ജനനതോ, ന ഏവമിദം, ഇദം പന ഏകന്തേനേവ സദിസവിപാകജനനതോ സമാനഫലമേവ, തസ്മാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച "കുസല"ന്തി അവുത്തേപി കാമാവചരപുഞ്ഞംവാതി ഉപമിതത്താ ഉപമേയ്യസ്സപി കുസലഭാവോ വിഞ്ഞായതി. കസ്മാ പനേതം സദിസവിപാകം, ന കാമാവചരം വിയ വിസദിസവിപാകമ്പീതി? വുച്ചതേ - കാമാവചരപുഞ്ഞഞ്ഹി ആചിനന്തോ രൂപതണ്ഹാദിനാനാവത്ഥുകകാമതണ്ഹൂപനിസ്സയതോ ആചിനതി, തസ്മാ തദൂപനിസ്സയകുസലം തദനുരൂപതോ നാനാവത്ഥുകം വിപാകം ജനേതി. മഹഗ്ഗതം പന ആചിനന്തോ ഏകവത്ഥുകായേവ

ഭവതണ്ഹായ വസേന ആചിനതീതി തദനുരൂപതോ തം നാനാവത്ഥും അജനേത്വാ ഏകവത്ഥുമേവ ജനേതീതി.

൪൫-൬. സബ്ബഥാതി ധമ്മതോ ആരമ്മണതോ പടിപദാദിതോ ച. തഥാ ഹി യേ ഫസ്സാദയോ കുസലേ ച ലബ്ഭന്തി, തേ വിപാകേപി ലബ്ഭന്തി, യസ്മിഞ്ച ആരമ്മണേ കുസലം പവത്തതി, തത്ഥേവ ഇദം വിപാകമ്പി. യാവ പടിപദാദയോ കുസലസ്സ ലബ്ഭന്തി, താവ ഇമസ്സ വിപാകസ്സപീതി. കാമം യസ്സ കസ്സചി ഛായാ തംതംവത്ഥുസദിസാവ, മഹന്തസ്സ പന കുസലവിപാകസ്സ മഹന്താഹിയേവ ഉപമാഹി ഭവിതബ്ബന്തി **"ഗജാദീന"**ന്തിആദി വുത്തം. അപരേ അപരേ അത്തഭാവേ ഭവം വേദനമസ്സാതി **അപരാപരിയവേദനം**. യദി അപരാപരിയവേദനം ന ഹോതി, കഥഞ്ചരഹി ഇമസ്സ ഫലുപ്പത്തീതി ആഹ **"ഝാനാ അപരിഹീനസ്സാ"**തിആദി.

൪൭. കുസലാനന്തരന്തി കുസലഭവാനന്തരം. യസ്മിഞ്ഹി ഭവേ തം കുസലം കതം, സോ ഇധ കുസലസദ്ദേന ഉപചാരതോ ഗഹിതോ കമ്മാനന്തരംയേവ ഫലസ്സ അസമ്ഭവതോ. ന ഹി തം ലോകുത്തരകുസലം വിയ അനന്തരഫലനിപ്ഫാദകം, അഥ ഖോ ഏകച്ചകാമാവചരകുസലം വിയ അപരാപരിയവേദനം അഹുത്വാ സതിപി അനേകേയേവ കാമാവചരകമ്മേ മഹോഘോ വിയ പരിത്തം ഉദകം തമജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അത്തനോയേവ വിപാകദാനേന ഏകന്തേന അനന്തരഭവേയേവ ഫലം നിബ്ബത്തേതി. നനു ച അപരിഹീനജ്ഝാനസ്സേവ കസ്സചി നികന്തിവസേന കാമഭവേ പടിസന്ധി ഹോതി. തഥാ ഹി തിസ്സമഹാബ്രഹ്മാ ഉപരിബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിയാ ഭാവിതമഗ്ഗോ ഭിക്ഖൂഹി യാചിതോ തതോ ചവിത്വാ മോഗ്ഗലിബ്രാഹ്മണസ്സ ഗേഹേ പടിസന്ധിം അഗ്ഗഹേസീതി വുത്തന്തി തം കഥന്തി? നികന്തിബലേനേവ ഝാനം പരിഹായതീതി തതോ പരിഹീനജ്ഝാനോ നിബ്ബത്തതീതി വദന്തി. അപരേ പന ആചരിയാ "അനീവരണാവത്ഥായ നികന്തിയാ ഝാനസ്സ പരിഹാനി വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബാ"തി വത്വാ "സതിപി മഹഗ്ഗതകമ്മുനോ വിപാകം പടിബാഹനസമത്ഥസ്സേവ പരിത്തകമ്മസ്സ അഭാവേ 'ഇജ്ഝതി, ഭിക്ഖവേ, സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ'തി (അം॰ നി॰ വ്വ.൩൭) വചനതോ കാമഭവേ ചേതോപണിധി മഹഗ്ഗതകമ്മസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ പരിത്തകമ്മുനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതീ"തി വദന്തി, തം യുത്തം. **ഏതസ്സാതി** ഇമസ്സത്ഥസ്സ ഞാപനത്ഥന്തി സമ്ബന്ധോ.

൪൮-൯. ഏവം അവിസേസേന കുസലസദിസതം അതിദിസിത്വാ ഇദാനി വിസേസം ദസ്സേതും **"പടിപദാക്കമോ ചേവാ"**തിആദി വുത്തം. യഥാ ഹി ദുക്ഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം ഝാനം ഉപ്പാദേത്വാ പുനപ്പുനം സമാപജ്ജന്തസ്സ തം ഝാനം തംപടിപദമേവ ഹോതി, ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അപരിഹീനേ തസ്സ തസ്സ വിപാകോ നിബ്ബത്തമാനോ തംതംപടിപദോവ ഭവിതും അരഹതി. ഛന്ദാധിപതേയ്യാദിഭാവോ പന തസ്മിം ഖണേ വിജ്ജമാനാനം ഛന്ദാദീനം അധിപതിപച്ചയഭാവേന ഹോതി, ന ആഗമനവസേന. തഥാ ഹി ഏകമേവ ഝാനം നാനക്ഖണേസു നാനാധിപതേയ്യം ഹോതി, തസ്മാ വിപാകസ്സ ആഗമനവസേന ഛന്ദാധിപതേയ്യാദിതാ ന ഗഹിതാ. തേനാഹ **"അഭാവോധിപതീന"**ന്തി. തദഭാവതോവ സരസതോ തസ്സ ഹീനാദിതാ ന സമ്ഭവതീതി സാപി ഝാനാഗമനതോവ വുത്താ.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരവിപാകവണ്ണനാ

മഗ്ഗചിത്തസ്സ വിയ ഫലചിത്തസ്സ മഗ്ഗയോഗതോ ഭേദാഭാവേന "ചതുമഗ്ഗയോഗതോ"തി അവത്വാ **"ചതുമഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്തഫലത്താ"**തി വുത്തം, ചതൂഹി അരിയമഗ്ഗേഹി സമ്പയുത്തകുസലചിത്തസ്സ ഫലത്താ ചതുബ്ബിധസാമഞ്ഞഫലസമ്പയുത്തചിത്തഭാവതോതി അത്ഥോ. സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ ഫലം ചിത്തം **സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലചിത്തം**. ഏവം സേസേസു. മഗ്ഗവീഥിയം ദ്വിക്ഖത്തും, തിക്ഖത്തും വാ ഫലസമാപത്തിയാ അപരിച്ഛിന്നപരിമാണം പവത്തമാനമ്പി ദ്വീസ്വേവ ഠാനേസു പവത്തിയാ ദുവിധമേവ ഹോതീതി ആഹ **"മഗ്ഗവീഥിഫലസമാപത്തിവസേന പവത്തിതോ ദുവിധ"**ന്തി.

൫൦-൧. മഗ്ഗസ്സാനന്തരേ ഫലേ ലബ്ഭന്തി മഗ്ഗാഗമനതോതി അധിപ്പായോ. മഗ്ഗോ ഹി ആഗമനതോ "സുഞ്ഞതോ"തി ലദ്ധനാമോ സഗുണാലമ്ബണവസേന അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതനാമമ്പി ലഭതീതി ഫലസ്സ നാമത്തയമ്പി ദേതി, തഥാ ആഗമനതോ അപ്പണിഹിതോ മഗ്ഗോ സഗുണാരമ്മണവസേന അനിമിത്തസുഞ്ഞതഅപ്പണിഹിതനാമകോതി ഫലസ്സ നാമത്തയമ്പി ദേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ അഭിധമ്മേ ഏകേകസ്സ ഫലസ്സ തീണി തീണി നാമാനി വുത്താനി. നനു ച അഭിധമ്മേ "സഗുണാരമ്മണതോ നാമം അനധിപ്പേത"ന്തി വുത്തം? സച്ചം വുത്തം, തം പന നാമലാഭം സന്ധായ, ന നാമദാനം. തത്ഥ ഹി വവത്ഥാനകരത്താഭാവതോ തഥാ അനധിപ്പേതം, ന അലബ്ഭനതോ. ഇധ പന ഏകേകസ്സ ഫലം നാമത്തയമ്പി ലഭതീതി വവത്ഥാനപ്പയോജനാഭാവതോ സഗുണാരമ്മണേഹി ലദ്ധനാമദാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ തിവിധമ്പി നാമം ദേതി. ഏകന്തേന ചേതം ഏവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ഇതരഥാ വിപസ്സനാപി വിപസ്സതോ ലദ്ധനാമമഗ്ഗസ്സ തം ന ദദേയ്യാതി. **പരഭാഗസ്മിന്തി** അപരഭാഗേ. **വളഞ്ജനഫലേസൂതി** സമാപജ്ജനവസേന അനുഭവിതബ്ബഫലേസു. "വളഞ്ജനഫലേസു നാ"തി മഗ്ഗാഗമനം സന്ധായ പടിക്ഖിത്തന്തി ആഹ **"വിപസ്സനാവസേനേവാ"**തിആദി. വളഞ്ജനഫലഞ്ഹി വിസും വിപസ്സനാവസേനേവ നിബ്ബത്തതീതി തസ്സ തംവസേന നാമലാഭോ. യദി ഏവം മഗ്ഗസ്സ വിയ അനിമിത്തനാമലാഭോ ന സിയാ? തം ന, യഥാ മഗ്ഗാനന്തരസ്സ ഫലസ്സ വിയ വളഞ്ജനകഫലസമാപത്തിയാപി മഗ്ഗാഗമനതോ ച ഝാനപടിപദാഭേദോ ഹോതി, ഏവം അനിമിത്തനാമമ്പി ലബ്ഭതീതി.

൨൨-൩൩. ഹോന്തി സാധിപതീനേവാതി ഏത്ഥ കാരണം വുത്തമേവ. **മഗ്ഗഭാവേനാ**തി സോളസഹി ആകാരേഹി ചതുസച്ചപടിവേധകമഗ്ഗഭാവേന, കിലേസമാരണവസേന ഗമനസങ്ഖാതേന, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി മഗ്ഗിതബ്ബഭാവസങ്ഖാതേന വാ മഗ്ഗഭാവേന. **ഫലം...പേ... വുച്ചതീ**തി സയം ഫലഭാവമ്പി മഗ്ഗസ്സ ഫലത്താ, തംസദിസതായ വാ തമുപാദായ മഗ്ഗോതി വുച്ചതി "മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന"ന്തിആദീസൂതി അധിപ്പായോ.

ലോകുത്തരവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലവിപാകവണ്ണനാ

യഥാ അതിഇട്ഠേ ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ആരമ്മണേ വേദനാഭേദസമ്ഭവതോ കുസലവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ദുവിധാ ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതാ, ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി, ഏവം അതിഅനിട്ഠേ അനിട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ആരമ്മണേ വേദനാഭേദോ നത്ഥീതി അകുസലവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഏകവിധാവാതി **"സത്താകുസലവിപാകാനീ"**തി വുത്തം. സതി ഹി തത്ഥ വേദനാഭേദേ അതിഅനിട്ഠേ ദോമനസ്സേന ഭവിതബ്ബം, ന ച പടിഘേന വിനാ ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീതി. കായവിഞ്ഞാണസ്സ ദുക്ഖസഹഗതാ കുസലവിപാകേ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥ ച അകുസലവിപാകേസു ലബ്ഭമാനദുക്ഖം വിയ നാതികടുകാപി ഉപേക്ഖാ ഏകന്തനിഹീനസ്സ അകുസലസ്സ വിപാകഭാവതോ ദുക്ഖസഭാവത്താ ഹീനാ ഏവ. ന ഹി അകുസലസ്സ വിപാകോ അദുക്ഖോ ഹോതി, ഉപേക്ഖാഭാവോ പനസ്സ ബലവതാ ബാധിയമാനസ്സ പടിപഹരിതും അസക്കോന്തസ്സ ദുബ്ബലപുരിസസ്സ തേന കരിയമാനബാധസ്സ ഉപേക്ഖനാ വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. **ഇമാനി...പേ... ചിത്താനീ**തി ഇമാനി സത്ത ഏകേകസ്സ അകുസലസ്സ വിപാകചിത്താനി, ന പന കുസലവിപാകേ വിയ തിഹേതുകാദിപുഞ്ഞവിസേസേന. ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സപി ഹി പവത്തിയം സത്തേവ വിപാകാ ലബ്ഭന്തി. കസ്മാ പനേത്ഥ യഥാ കുസലവിപാകം സഹേതുകമ്പി ഉദ്ധടം, ന ഏവം അകുസലവിപാകന്തി? ഹേതൂനം അസമ്ഭവതോ. ലോഭാദീനഞ്ഹി ഏകന്തസാവജ്ജതായ അയോനിസോമനസികാരഹേതുകാനം നത്ഥി വിപാകഭാവോ, അലോഭാദീനമ്പി ഏകന്തമനവജ്ജസഭാവാനം വാ കാരണസ്സ തബ്ബിദൂരതായ നത്ഥേവ അകുസലവിപാകഭാവോ. ന ഹി അലോഭാദീനം പടിപക്ഖലോഭാദയോ തേ അഭിനിപ്ഫാദേന്തി, തസ്മാ ഇദം സബ്ബഥാ സഹേതുപ്പവത്തിയാ അസമ്ഭവതോ അഹേതുകമേവാതി.

കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തേസൂതി ഏത്ഥ അതീതഭവേ ആയൂഹിതം അപരാപരിയവേദനീയം, ഉപപജ്ജവേദനീയം വാ കമ്മം **കമ്മം** നാമ . കമ്മകരണകാലേ ചേതനായ ഗഹിതമാരമ്മണം **കമ്മനിമിത്തം** നാമ. ഉപപജ്ജിതബ്ബഭവപരിയാപന്നോ നരകാദീസു അഗ്ഗിജാലാദിവണ്ണോ **ഗതിനിമിത്തം** നാമ.

൩൮. ഇമേതി അകുസലവിപാകാ. തേസം അനിട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തവിസയേസു പവത്തിവചനേന തബ്ബിപരിയായേന കുസലവിപാകാനം ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തവിസയേസു പവത്തി അത്ഥതോ ആപന്നാതി സാ വിസും ന വുത്താ. **സുഖാദിത്തയയുത്താ**തി സുഖസോമനസ്സുപേക്ഖായുത്താ.

"ഏവ"ന്തിആദി യഥാവുത്തവിപാകാനം നിഗമനം.

അകുസലവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിപാകചിത്തവണ്ണനാ

൩൯. പാകസ്സ അസുരകഞ്ഞാനം ഗബ്ഭപരിപാകസ്സ സാസനതോ വിനാസനതോ, പാകസങ്ഖാതസ്സ വാ അസുരസ്സ വിനാസനതോ പാകസാസനോ വുച്ചതി സക്കോ ദേവരാജാ, തേന പൂജിതോ **പാകസാസനപൂജിതോ**. പാകം വാ പരിപക്കം സാസനമേതേസൂതി പാകസാസനാ, ഖീണാസവാ, തേഹി പൂജിതോതി **പാകസാസനപൂജിതോ**.

വിപാകചിത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദാനാദിവസേനാതി പവത്താകാരമത്തതോ ദാനാദിവസേന, ന പന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന ഖീണാസവസന്താനഗതസ്സ പുഞ്ഞകിരിയഭാവാഭാവതോതി വുത്തോവായമത്ഥോ.

ആവജ്ജതീതി **ആവജ്ജനം,** ആഭുഞ്ജതി ഓണോജേതി പരിണാമേതി വാരേതീതി വാ അത്ഥോ. തഞ്ഹി ആപാഥഗതം ആരമ്മണം പഠമമാഭുഞ്ജതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി വീഥിചിത്താനി ആപാഥഗതാരമ്മണാഭിമുഖം ഓണോജേതി, ചിത്തസന്താനം വാ പുരിമാകാരതോ അഞ്ഞഥാ പരിണാമേതി, അനുപ്പബന്ധതോ പവത്തനകം ഭവങ്ഗചിത്തസന്താനം പരതോ പവത്തിതും അദത്വാ ആപാഥഗതം വാ ആരമ്മണം അഞ്ഞത്ഥ ഗന്തും അദത്വാ വാരേതി. ഹസിതം ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പാദീയതി വാ ഏതേനാതി ഹസിതുപ്പാദം, തദേവ ചിത്തന്തി **ഹസിതുപ്പാദചിത്തം**. വോട്ഠപേതീതി **വോട്ഠബ്ബനം**. കസ്മാ പനേത്ഥ ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനാനി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി, ഹസിതുപ്പാദഞ്ച സോമനസ്സസഹഗതന്തി? വുച്ചതേ - ആവജ്ജനം താവ അപുബ്ബാരമ്മണേ സകിദേവ ച പവത്തമാനസന്തതിവിച്ഛേദവസേന പവത്തനതോ, ദുബ്ബലഭവങ്ഗപച്ചയം വാ സബ്ബഥാ വിസയരസമനുഭവിതും ന സക്കോതീതി ഇട്ഠാദീസു സബ്ബത്ഥ ഉപേക്ഖായുത്തമേവ ഹോതി. വോട്ഠബ്ബനഞ്ച വുത്തവിപരിയായേന വേദനാഭേദാരഹമ്പി സമാനം വിപാകപ്പബന്ധം വിച്ഛിന്ദിത്വാ വിസദിസചിത്തപ്പബന്ധസ്സ നിബ്ബത്തനതോ സന്തതിപരിണാമനേയേവ

കിച്ചന്തരേ ബ്യാവടത്താ വിപാകം വിയ ആരമ്മണരസസ്സാദേ അസമത്ഥമേവാതി സബ്ബഥ ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ. ഹസിതുപ്പാദം പന വുത്തവിപരീതതോ പരിഹീനവിപല്ലാസാനം ഖീണാസവാനം സന്താനേ ഇട്ഠാരമ്മണേയേവ ഉപ്പജ്ജനതോ സബ്ബഥാ സോമനസ്സസഹഗതമേവാതി.

ലക്ഖണാദിതോ പനേതാസു പുരിമം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പുരേചരം രൂപാദിവിജാനനലക്ഖണം, ആവജ്ജനരസം , തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, ഭവങ്ഗവിച്ഛേദപദട്ഠാനം. ദുതിയം ഛളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണം, അരഹതം അനോളാരികേസു വത്ഥൂസു ഹസിതുപ്പാദരസം, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനം. തതിയമ്പി ഛളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണം, പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരേസു വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനരസം, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, അഹേതുകവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭവങ്ഗാനം അഞ്ഞതരാപഗമപദട്ഠാനന്തി.

ഭവങ്ഗം ആവട്ടയമാനാതി ഭവങ്ഗസന്താനം ആവട്ടയന്തീ വിയ. **സാധാരണാ**തി സേക്ഖാസേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം സാധാരണാ. **അസാധാരണാ**തി അസേക്ഖാനംയേവ ആവേണികാ. തേനാഹ **"ഖീണാസവസ്സാ"**തി. **ഛസു ദ്വാരേസു...പേ०... ആരമ്മണേസൂ**തി ചക്ഖാദീസു ഛസു ദ്വാരേസു, പധാനസാരുപ്പട്ഠാനാദിഗതേസു ഛസു രൂപാദിആരമ്മണേസു. പധാനസാരുപ്പഞ്ഹി ഠാനം ദിസ്വാ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥായ "സാരുപ്പമിദം ഠാനം മയാ ലദ്ധ"ന്തി തുസന്തസ്സ ചക്ഖുദ്വാരേ രൂപാരമ്മണേ, ഭണ്ഡഭാജനട്ഠാനേ മഹാസദ്ദം സുത്വാ "ഏവരൂപാ ലോലുപ്പതണ്ഹാ മേ പഹീനാ"തി തുസന്തസ്സ സോതദ്വാരേ സദ്ദാരമ്മണേ, ഗന്ധേഹി വാ പുപ്ഫേഹി വാ ചേതിയപൂജനകാലേ "ഏവരൂപേന വത സുഗന്ധേന ഭഗവന്തം പൂജേമീ"തി തുസന്തസ്സ ഘാനദ്വാരേ ഗന്ധാരമ്മണേ, രസസമ്പന്നം പിണ്ഡപാതം സബ്രഹ്മചാരീഹി സഹ ഭാജേത്വാ പരിഭുഞ്ജനകാലേ "സാരണീയധമ്മോ വത മേ പൂരിതോ"തി തുസന്തസ്സ ജിവ്ഹാദ്വാരേ രസാരമ്മണേ, ആഭിസമാചാരികവത്തപൂരണകാലേ "കായേന വത്തപടിവത്തം പൂരേമീ"തി തുസന്തസ്സ കായദ്വാരേ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേതി ഏവം പഞ്ചദ്വാരേസു പഞ്ചാരമ്മണേസു പവത്തതി.

മനോദ്വാരേ പന യഥാവുത്തേസ്വേവ പഞ്ചസു പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേസു **ഘടികാരസുത്താ**ദീസു (മ० നി० ൨.൨൮൨ ആദയോ) വിയ ഭഗവതോ പുബ്ബേനിവാസഞാണേന പരിഞ്ഞാതേ അതീതാരമ്മണേ, "അട്ഠിസ്സരോ നാമ പച്ചേകബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ"തി (ധ० പ० അട്ഠ० ൧.൧൬ ദേവദത്തവത്ഥു) ആഗതട്ഠാനാദീസു വിയ അനാഗതംസഞാണേന പരിച്ഛിന്നേ അനാഗതാരമ്മണേ ചാതി ഏവം ഛസ്വേവാരമ്മണേസു ഹസിതം ഉപ്പാദേതീതി വേദിതബ്ബം. നനു ച അതീതംസാദീസു അപ്പടിഹതാദീസു അപ്പടിഹതഞാണം വത്വാ "ഇമേഹി തീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബം കായകമ്മം ഞാണപുബ്ബങ്ഗമം ഞാണാനുപരിവത്ത"ന്തി വചനതോ വിചാരണപഞ്ഞാരഹിതായ ഏതായ കഥം ഭഗവതോ ഉപ്പത്തി യുജ്ജേയ്യാതി? ഹസിതുപ്പാദചിത്തേന പവത്തിയമാനമ്പി ഭഗവതോ സിതകരണം പുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനം അനുവത്തകത്താ ഞാണാനുപരിവത്തിയേവ, ഏവം പന ഞാണാനുപരിവത്തിഭാവേ സതി ന കോചി പാളിവിരോധോ. ഏവഞ്ച കത്വാ **അട്ഠകഥായം** "തേസം ഞാണാനം ചിണ്ണപരിയന്തേ ഇദം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തം. അവസ്സഞ്ചേതം ഏവം ഇച്ഛിതബ്ബം, ഇതരഥാ അഞ്ഞസ്സാപി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകസ്സ അഹേതുകചിത്തസ്സ ഭഗവതോ ഉപ്പത്തി ന യുജ്ജേയ്യ. ന ഹി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകസ്സ തംസമുട്ഠിതായ വിഞ്ഞത്തിയാ കായകമ്മാദിഭാവം ആപജ്ജനഭാവോ വിബന്ധതീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ പഞ്ചദ്വാരേ ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സുപ്പാദനമത്തം ദട്ഠബ്ബം, ന ഹാസുപ്പാദനം പഞ്ചദ്വാരികചിത്താനം അവിഞ്ഞത്തിജനകത്താ. മനോദ്വാരേ പന ഹാസുപ്പാദനം. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** പഞ്ചദ്വാരേ "സോമനസ്സിതോ ഹോതീ"തി (ധ० സ० അട്ഠ० ൫൬൮) ഏത്തകമേവ വുത്തം, മനോദ്വാരേ ച "ഹാസയമാന"ന്തി. ഇധ പന "ഹസിതുപ്പാദകിച്ചാ"തി അവിസേസവചനം പഞ്ചദ്വാരേ സോമനസ്സകരണവസേന പവത്തസ്സപി മനോദ്വാരേ ഹാസജനനസ്സ പച്ചയഭാവം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ഹസിതുപ്പാദകിച്ചാ**തി ഹസിതസ്സേവ ഉപ്പാദനകിച്ചാ. തേനേവ ഹി തം "ഹസിതുപ്പാദ"ന്തി വുച്ചതി, ന പന അഞ്ഞേസം ഹസിതുപ്പാദചിത്താനം അഭാവതോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "കുസലതോ ചതൂഹീ"തിആദി.

ഛ അസാധാരണഞാണാനീതി ആസയാനുസയഞാണം, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയഞാണം, യമകപാടിഹാരിയഞാണം, മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, അനാവരണഞാണന്തി ഇമാനി ഛ പച്ചേകബുദ്ധാദീഹി അസാധാരണാനി ഞാണാനി. നനു ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ അനാവരണഞാണം, ഇതരഥാ സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണാനം അസബ്ബഞ്ഞുതസാവരണഞാണതാ ച ആപജ്ജേയ്യ, തഥാ ഹി യദി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞമനാവരണഞാണം സിയാ, തസ്സ സാവരണത്താ സാവരണേ ച വിസയേ സഭാവപടിവേധാഭാവതോ സബ്ബഞ്ഞുഭാവം ന സിജ്ഝേയ്യ, അനാവരണഞാണസ്സ ച അസബ്ബധമ്മാരമ്മണഭാവേന യത്ഥ തം ന പവത്തതി, തത്ഥാവരണസമ്ഭവതോ അനാവരണഭാവോപി ന സിയാതി? സച്ചമേതം, ഏകമേവ തം ഞാണം അനവസേസസങ്ഖതാസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മവിസയത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ച ആവരണാഭാവതോ നിസ്സങ്ഗവാരമുപാദായ അനാവരണഞാണന്തി ഏവം വിസയപവത്തിഭേദേന അഞ്ഞേഹി അസാധാരണഭാവദസ്സനത്ഥം ദ്വേധാ വുത്തന്തി. യഥാഹ -

> "സബ്ബം സങ്ഖതമസങ്ഖതം അനവസേസം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണ"ന്തിആദി (പടി० മ० ൧.൧൧൯).

ഇധ ഠത്വാതി ഹസിതസ്സ ഉപ്പാദനതോ ഹസിതസ്സ ഉപ്പാദനന്തി വുത്തചിത്തസ്സ ആഗതട്ഠാനേ ഠത്വാ. **പരിഗ്ഗണ്ഹിതബ്ബാനീ**തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗണ്ഹിതബ്ബാനി. കിഞ്ചാപി രൂപാവചരകിരിയാനം

ഝാനങ്ഗപ്പഹാനം വിപാകേ വിയ ആഗമനതോ അഹുത്വാ കുസലേ വിയ ഭാവനാവിസേസേന പവത്താകാരമത്തംവ ഹോതി, പഠമജ്ഝാനസ്സ പന പഹാനങ്ഗസമ്ഭവാഭാവതോ ഏകസ്സ വസേനേവ നിദ്ദിസിതും സേസാനമ്പി പഹാനങ്ഗം അവത്വാ സമ്പയോഗങ്ഗമേവ തേസു ദസ്സിതന്തി.

൭൭. യസ്മാ പന ഭാവനാവസേന പവത്താകാരമത്തം വിനാ ഭാവനായ കാതബ്ബസ്സ നീവരണപ്പഹാനാദികിച്ചസ്സ അഭാവതോ ഉജുകം ഭാവനാ നാമ ന ഹോതി, തസ്മാ **"ഭാവനാകാരവസപ്പവത്താനീ"**തി ആകാര-ഗ്ഗഹണം കതന്തി.

൭൮-൭൯. നന്തി തം യഥാവുത്തരൂപാരൂപസമാപത്തിം. **സമാപന്നാ സചേ ക്രിയാ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി സാ ഏവ സമാപത്തി സമാപജ്ജിതും ന സക്കാ, നിരുദ്ധാനം അനുപ്പന്നതോ, പടിലദ്ധസമാപത്തികസ്സേവ സമാപജ്ജിതുകാമതായ സദ്ധിംയേവ സമാപജ്ജനതോ, പഠമജ്ഝാനാദികമേവ പടിലഭിത്വാ ദുതിയജ്ഝാനാദികം സമാപജ്ജിതും അസക്കുണേയ്യഭാവതോ ച, പുബ്ബേ പടിലദ്ധസമാപത്തിസദിസം പുന സമാപജ്ജനതോ പുഥുജ്ജനകാലസ്മിം അഭിനിബ്ബത്തിതസമാപത്തിസദിസാ ഏത്ഥ സാ ഏവ തഥാ വുത്താ.

൮൦. **ഏകചിത്തക്ഖണത്താ**തി ഏകചിത്തക്ഖണേയേവ പവത്തനതോ. യദി ഹി സോ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തദാസ്സ അരഹതോ ഉപ്പത്തിയാ കിരിയഭാവോ ഇച്ഛിതബ്ബോ സിയാ. സകിംയേവ പന പവത്തതി ചതുസച്ചപടിവേധകിച്ചസ്സ ഏകവാരേനേവ പരിനിട്ഠാനതോ, തക്കിച്ചേന ച വിനാ തസ്സ അനുപലബ്ഭനീയത്താ. തേനാഹ - "ന പാരം ദിഗുണം യന്തീ"തി (സു॰ നി॰ ൭൧൭), തസ്മാ നത്ഥി ലോകുത്തരം കിരിയചിത്തന്തി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ.

൮൧. **ക്രിയാ...പേ॰... ദേസകോ**തി യാ ആപത്തിയോ കായവാചാഹി അകാതബ്ബം കത്വാ ആപജ്ജതി, താ കിരിയാ, യാ പന ആപത്തിയോ കായവാചാഹി കാതബ്ബം അകരോന്തോ ആപജ്ജതി, താ അകിരിയാ, കിരിയാ ച അകിരിയാ ചാതി കിരിയാകിരിയാ, കിരിയാകിരിയാ ച താ ആപജ്ജിതബ്ബതോ ആപത്തിയോ ചാതി കിരിയാകിരിയാപത്തിയോ, താസം വിഭാഗം ദേസേതീതി കിരിയാ...പേ॰... ദേസകോ. അഥ വാ കിരിയാഝാനഭൂതാ സമാപത്തിയോ കിരിയാപത്തിയോ, കുസലഭൂതാ പന സമാപത്തിയോ അകിരിയാപത്തിയോ, താസം വിഭാഗം ദേസേതീതി **ക്രിയാ...പേ॰... ദേസകോ**. യം കിരിയാകിരിയം ചിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. പഞ്ചന്നം മാരാനം ജിതത്താ **ജിനോ. ഹിതാഹിതാന**ന്തി അത്ഥാനത്ഥാനം. **സാ**തി സോ ജിനോ. **ക്രിയാക്രിയാരതോ**തി സബ്ബസത്താനം ഹിതസ്സ കരണേ, അഹിതസ്സ ച അകരണേ നിരതോ. അഥ വാ ഏകന്തമിട്ഠവിപാകത്താ **ഹിതാ**തി കുസലാനമേതം അധിവചനം . തപ്പടിപക്ഖത്താ **അഹിതാ**തി അകുസലാനമേതം അധിവചനം. യഥാക്കമം തേസം കിരിയായം, അകിരിയായഞ്ച രതോതി **ഹിതാഹിതാനം...പേ॰... രതോ**. അഥ വാ **ഹിതാഹിതാ**തി കുസലാകുസലാ ഏവ, തേസം കിരിയാകിരിയാമത്തമവിപാകഭാവം കാതും ഇച്ഛതീതി **ഹിതാഹിതാനം...പേ॰... രതോ**. അഥ വാ ഹിതാഹിതാനം പുഗ്ഗലാനം സകിരിയാകിരിയായ അത്തനോ അത്തനോ കിച്ചസ്സ ഇധലോകപരലോകനിപ്ഫാദനസ്സ കരണേ രതോ അഭിരതോതി **ഹിതാഹിതാനം...പേ॰... രതോ**.

൮൨-൮൩. സബ്ബേ ലോകുത്തരേ അട്ഠ കത്വാ യേ ഏകൂനനവുതി ചിത്തുപ്പാദാ വുത്താ, താനി ചിത്താനി മയാ നിദ്ദിട്ഠാനീതി സമ്ബന്ധോ. പാടവം അത്ഥേന്തി പത്ഥേന്തി, പാടവസങ്ഖാതോ വാ അത്ഥോ ഏതേസന്തി **പാടവത്ഥിനോ**. **ഉഗ്ഗഹേതബ്ബോ**തി സവനപടിപുച്ഛാവസേന ഉഗ്ഗഹിതബ്ബോ, ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ പന ന കേവലം ഉഗ്ഗഹണമത്തേയേവ ഠാതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചിന്തേതബ്ബോ പുനപ്പുന"**ന്തി, ന ഹി സക്കാ ഉഗ്ഗഹണമത്തേനേവേത്ഥ സബ്ബഥാ സന്നിട്ഠാനം ഗന്തുന്തി അധിപ്പായോ. **അഭിധമ്മമഹോദധി**ന്തി ധമ്മസങ്ഗണീആദിസത്തപ്പകരണവസേന ഠിതമഭിധമ്മപിടകമഹണ്ണവം, ഖന്ധായതനാദിവസേന ഠിതം പരമത്ഥമഹണ്ണവം വാ. **തരന്തീ**തി അത്ഥഗ്ഗഹണവസേന ഉത്തരന്തി, സുതമയഞാണമൂലകേന വാ ഭാവനാഞാണേന ഓതരന്തീതി അത്ഥോ. **ഇമം ലോക**ന്തി പച്ചുപ്പന്നഭവം. **പരം ലോക**ന്തി അനാഗതഭവം. **തരന്തീ**തി അതിക്കമന്തി. ഇധ ലോകസ്മിഞ്ഹി ഛന്ദരാഗപ്പഹാനവസേന ഇമം ലോകം തരന്തി, ആയതിം ഭവൂപപാദകസ്സ കമ്മസ്സ കമ്മക്ഖയകരഞാണേന വിനാസനതോ പരലോകം തരന്തി, അനുപാദാപരിനിബ്ബാനവസേന പരിനിബ്ബായന്തീതി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ചിത്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയോ പരിച്ഛേദോ

ചേതസികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൭. എത്താവതാ ച ചിത്തം ചേതസികം രൂപം നിബ്ബാനന്തി ഏവം ഉദ്ദിട്ഠേസു ചതൂസു ധമ്മേസു ചിത്തം താവ ജാതിഭൂമിസമ്പയോഗപ്പവത്താകാരാദിവസേന വിഭാഗേന നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തദനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠേ ചേതസികധമ്മേ നിദ്ദിസിതും **"ചിത്താനന്തരമുദ്ദിട്ഠാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **വിഭാജന**ന്തി ജാതിഭൂമിആദിവസേന വിഭാഗം, തേസു തേസു ചിത്തേസു യഥാരഹം സമ്പയോഗവസേന വിസും വിസും ഭാജനഞ്ച.

കതമേ പന ചേതസികാ, യേസം വിഭാജനം വുച്ചതീതി തേ സഹ നിബ്ബചനേന സരൂപതോ ദസ്സേതും **"തത്ഥ ചിത്തസമ്പയുത്താ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"ചിത്തസമ്പയുത്താ"**തി ഇദം ചേതസികലക്ഖണദസ്സനം. തേന യേ ചിത്തേന സഹ സമ്പയോഗലക്ഖണേന യുത്താ, തേയേവ ചേതസികാതി ദസ്സേതി. കിം പന തം സമ്പയോഗലക്ഖണന്തി? ഏകുപ്പാദഏകനിരോധഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണസങ്ഖാതാ പകാരാ. സമം പകാരേഹി യുത്താതി ഹി സമ്പയുത്താ. തത്ഥ യദി ഏകുപ്പാദതാമത്തേനേവ ച സമ്പയുത്തതാ അധിപ്പേതാ, സഹുപ്പത്തികാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **ഏകനിരോധ**-ഗ്ഗഹണം. ഏവമ്പി അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **ഏകവത്ഥുക**-ഗ്ഗഹണം. ഏവമ്പി "അവിനിബ്ഭോഗരൂപേസു ഏകം മഹാഭൂതം സേസമഹാഭൂതോപാദാരൂപാനം നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി തസ്മാ താനി ഏകവത്ഥുകാനീതി, ചക്ഖാദീനം നിസ്സയഭൂതാനി വാ ഭൂതാനി ഏകം വത്ഥു ഏതേസു നിസ്സിതന്തി ഏകവത്ഥുകാനീ"തി കപ്പേന്തസ്സ തേസം സമ്പയുത്തതാപത്തി സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം **ഏകാരമ്മണ**-ഗ്ഗഹണം.

പടിലോമതോ വാ "ഏകാരമ്മണാ"തി വുത്തേ ഏകവീഥിയം പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനാദീനം, നാനാവീഥിയം പരസന്താനേ ച ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഭിന്നവത്ഥുകാനം സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **ഏകവത്ഥുക**-ഗ്ഗഹണം. ഏവമ്പി മരണാസന്നവീഥിയം സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാദീനം സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **ഏകനിരോധ**-ഗ്ഗഹണം. കിം പന നാനുപ്പാദാപി ഏവം തിവിധലക്ഖണാ ഹോന്തി , അഥ ഏകുപ്പാദാ ഏവാതി വിചാരണായ ഏകുപ്പാദാ ഏവ ഏവം തിവിധലക്ഖണാ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **"ഏകുപ്പാദാ"**തി വുത്തം. ഇതി ഇമേഹി ചതൂഹി സമ്പയോഗലക്ഖണേഹി യേ ചിത്തസമ്പയുത്താ, തേ ചേതസികാ നാമാതി ഏവം ചേതസികലക്ഖണം ഠപിതം ഹോതി. കഥം പനേതേ ചേതസികാ നാമാതി ആഹ **"ചിത്തേ ഭവാ"**തി. "ചേതസി ഭവാ ചേതസികാ"തി വത്തബ്ബേ ചിത്ത-സദ്ദസ്സപി ചേതോ-സദ്ദേന സഹ സമാനത്ഥതായ അത്ഥമത്തം ദസ്സേതും **"ചിത്തേ ഭവാ ചേതസികാ"**തി വുത്തം.

നിയതാതി നിയതുപ്പത്തികാ, കരുണാമുദിതാദയോ വിയ കദാചി അനുപ്പജ്ജിത്വാ യദാ യദാ തം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തദാവ തേന അവിനിഭുത്താ ഹുത്വാ ജായമാനാതി അത്ഥോ. **സരൂപേന ആഗതാ**തി ഛന്ദാദയോ വിയ "യേ വാ പന തസ്മിം സമയേ അഞ്ഞേപി അത്ഥി പടിച്ചസമുപ്പന്നാ അരൂപിനോ ധമ്മാ"തി ഏവം യേവാപനകവസേന

അനാഗന്ത്വാ “ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതീ”തിആദിനാ (ധം സം ൫) സരൂപേനേവ **പാളിയം** ആഗതാ. യേവാപനാതി ഏവം ദേസനാ ഏതേസന്തി **യേവാപനകാ. ഏകൂനതിംസ ധമ്മാ**തി കിച്ചഭേദം അനാമസിത്വാ കേവലം അസമ്ഭിന്നധമ്മവസേനേവ ഏകേനൂനാ തിംസ ധമ്മാ. പാളിയം പന ചിത്തേന സഹ തിംസ ധമ്മേ ഗഹേത്വാ തേസം കിച്ചഭേദതോ ഗഹണേന ഛപ്പഞ്ഞാസ ധമ്മാ വുത്താ. **സേയ്യഥിദ**ന്തി സരൂപപുച്ഛാ. **ഫസ്സോ...പേ॰... ചിത്തുജുകതാ**തി യഥാപുച്ഛിതാനം സരൂപദസ്സനം. **ഇതി**-സദ്ദോ പരിസമാപനേ, നിദസ്സനേ വാ. പുന തേത്തിംസ ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **തേത്തിംസ ഹോന്തീ**തി തേയേവ ഏകൂനതിംസ ധമ്മാതി അധിപ്പായോ.

“കദാചി ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി വുത്തം, തം കഥം ദട്ഠബ്ബന്തി ആഹ **“ഇമേസൂ”**തിആദി. **കരുണാമുദിതാവസേനാ**തി പഠമസമന്നാഹാരതോ പട്ഠായ ഗോത്രഭുപരിയോസാനപ്പവത്തിതകരുണാമുദിതാപരികമ്മവസേന. **കരുണാപുബ്ബഭാഗോ**തി കരുണായ പുബ്ബഭാഗോ, പരികമ്മപ്പനാവസേന പവത്തകരുണാഭാവനായ അപ്പനാകോട്ഠാസതോ പുരിമകോട്ഠാസോ, പഠമസമന്നാഹാരതോ പട്ഠായ ഗോത്രഭുപരിയോസാനപ്പവത്തപരികമ്മകോട്ഠാസോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ഏവം **“മുദിതാപുബ്ബഭാഗോ”**തി ഏത്ഥാപി. ഭാഗ-സദ്ദസ്സ ദ്രബ്യവുത്തിതായ തപ്പുരിസസ്സ ച ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനതായ “കരുണാപുബ്ബഭാഗോ”തിആദിനാ പുല്ലിങ്ഗേന വുത്തം. ഏത-സദ്ദസ്സ പന ഗുണവുത്തിതായ ഗുണവിസേസവതി വത്തമാനോ തസ്സ ലിങ്ഗവസേന പരിണമതീതി കരുണാമുദിതാപേക്ഖായ **“ഏതാ”**തി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്തന്തി. **ന പനേകതോ ഉപ്പജ്ജന്തി,** കിഞ്ചരഹി വിസും വിസുംയേവാതി അത്ഥോ. തേനേവ ഹി “കരുണാപുബ്ബഭാഗോ വാ മുദിതാപുബ്ബഭാഗോ വാ”തി വികപ്പോ വുത്തോതി. കസ്മാ പനേതാ ദ്വേ ഏകതോ നുപ്പജ്ജന്തീതി? ഭിന്നാരമ്മണത്താ. കരുണാ ഹി ദുക്ഖിതസത്തേ ആരബ്ഭ തേസം ദുക്ഖാപനയനകാമതാവസേന പവത്തതി, മുദിതാ സുഖിതസത്തേ ആരബ്ഭ തേസം സുഖാനുമോദനവസേന, തസ്മാ ഉഭിന്നമ്പി ഭിന്നവിസയത്താ ന ഏകസ്മിം ചിത്തേ ഉപ്പത്തി സമ്ഭവതീതി. **മിച്ഛാകമ്മന്താദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന മിച്ഛാവാചാമിച്ഛാജീവാനം ഗഹണം. **സമ്മാകമ്മന്താദീനി പരിപൂരേന്തീ**തി സമ്മാകമ്മന്തസമ്മാവാചാസമ്മാആജീവാനി പരിപൂരേന്തി. **കോ വിരതീ**തി തീസു ഏകാ വിരതി ഉപ്പജ്ജതി, സമ്മാകമ്മന്തം പൂരേന്തീ പഠമാ, സമ്മാവാചം പൂരേന്തീ ദുതിയാ, സമ്മാആജീവം പൂരേന്തീ തതിയാ വിരതി ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **കരുണാമുദിതാഹി സഹ ന ഉപ്പജ്ജന്തി** താസം പഞ്ഞത്താരമ്മണത്താ, വിരതിയാ ച ഏകന്തപരിത്താരമ്മണത്താ. **അഞ്ഞമഞ്ഞേന ച ന ഉപ്പജ്ജന്തി** അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സപി ഭിന്നവിസയത്താ. മിച്ഛാകമ്മന്താദീനഞ്ഹി ആരമ്മണാനേവ യഥാക്കമം സമ്മാകമ്മന്താദീനം ആരമ്മണാനി തതോ വിരതിഭാവതോ. **ഏതേസൂ**തി ഇമേസു പഞ്ചസു.

൹൮. വിരതീനമ്പി സങ്ഗഹണത്ഥം “കരുണാമുദിതാദീസൂ”തി വത്തബ്ബേ ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം ആദി-സദ്ദലോപവസേന **“കരുണാമുദിതാസൂ”**തി വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **“ഏകേനാ”**തി, ഇതരഥാ “ഏകായാ”തി വത്തബ്ബന്തി.

൹൯-൭൦. കിം പനേത്ഥ കാരണം, ചതൂസു ബ്രഹ്മവിഹാരേസു ദ്വേ ഇധ നിദ്ദിട്ഠാ, ന ഇതരാതി ചോദേന്തോ ആഹ **“കസ്മാ പനാ”**തിആദി. ഉപേക്ഖാ ച ന ഉദ്ധടാതി സമ്ബന്ധോ. നവഹി ലോകുത്തരധമ്മേഹി ജനം രഞ്ജേതീതി

ധമ്മരാജാ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥേഹി സദേവകം ലോകം അനുസാസതീതി **സത്ഥാ. അബ്യാപാദേന മേത്താ ഗഹിതാ** തസ്സേവ ഹിതാകാരപ്പവത്തികാലേ മേത്താഭാവൂപഗമനതോ. തേനേവ ഹേസ ''മേത്താ മേത്തായനാ''തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠോ. **തത്രമജ്ഝത്തതായ ഉപേക്ഖാ ഗഹിതാ** തായേവ സത്തേസു മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്തായ ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരഭാവതോ. ആദിച്ചേന സഹ സമാനഗോത്തതായ, അരിയസാവകഭാവേന വാ തസ്സ ഭഗവതോ പുത്തതായ ആദിച്ചോ ബന്ധു ഇമസ്സ, ആദിച്ചസ്സ വാ ബന്ധൂതി **ആദിച്ചബന്ധു**.

൭൨. **രാസി**ന്തി ഫസ്സപഞ്ചകാദിസത്തരസരാസിം. പഠമമഹാചിത്തുപ്പാദവസേന ഹി -

''ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതി, സഞ്ഞാ ഹോതി, ചേതനാ ഹോതി, ചിത്തം ഹോതി, വിതക്കോ ഹോതി, വിചാരോ ഹോതി, പീതി ഹോതി, സുഖം ഹോതി, ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ ഹോതി, സദ്ധിന്ദ്രിയം ഹോതി, വീരിയിന്ദ്രിയം ഹോതി, സതിന്ദ്രിയം ഹോതി, സമാധിന്ദ്രിയം ഹോതി, പഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഹോതി, മനിന്ദ്രിയം ഹോതി, സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഹോതി, ജീവിതിന്ദ്രിയം ഹോതി, സമ്മാദിട്ഠി ഹോതി, സമ്മാസങ്കപ്പോ ഹോതി, സമ്മാവായാമോ ഹോതി, സമ്മാസതി ഹോതി, സമ്മാസമാധി ഹോതി, സദ്ധാബലം ഹോതി, വീരിയബലം ഹോതി, സതിബലം ഹോതി , സമാധിബലം ഹോതി, പഞ്ഞാബലം ഹോതി, ഹിരിബലം ഹോതി, ഓത്തപ്പബലം ഹോതി, അലോഭോ ഹോതി, അദോസോ ഹോതി, അമോഹോ ഹോതി, അനഭിജ്ഝാ ഹോതി, അബ്യാപാദോ ഹോതി, സമ്മാദിട്ഠി ഹോതി, ഹിരീ ഹോതി, ഓത്തപ്പം ഹോതി, കായപസ്സദ്ധി ഹോതി, ചിത്തപസ്സദ്ധി ഹോതി, കായലഹുതാ ഹോതി, ചിത്തലഹുതാ ഹോതി, കായമുദുതാ ഹോതി, ചിത്തമുദുതാ ഹോതി, കായകമ്മഞ്ഞതാ ഹോതി, ചിത്തകമ്മഞ്ഞതാ ഹോതി, കായപാഗുഞ്ഞതാ ഹോതി, ചിത്തപാഗുഞ്ഞതാ ഹോതി, കായുജുകതാ ഹോതി, ചിത്തുജുകതാ ഹോതി, സതി ഹോതി, സമ്പജഞ്ഞം ഹോതി, സമഥോ ഹോതി, വിപസ്സനാ ഹോതി, പഗ്ഗാഹോ ഹോതി, അവിക്ഖേപോ ഹോതീ''തി (ധം സം ൧) -

ഏവം ധമ്മുദ്ധാരം കരോന്തേന ഭഗവതാ ഫസ്സാദയോ തിംസ ധമ്മേ ഛപ്പഞ്ഞാസ കത്വാ ഫസ്സപഞ്ചകരാസി ഝാനപഞ്ചകരാസി ഇന്ദ്രിയട്ഠകരാസി മഗ്ഗപഞ്ചകരാസി ബലസത്തകരാസി ഹേതുത്തികരാസി കമ്മപഥതികരാസി ലോകപാലദുകരാസി ഛയുഗളദുകരാസി ഉപകാരദുകരാസി യുഗനദ്ധദുകരാസി വീരിയസമഥദുകരാസീതി സത്തരസന്നം രാസീനം വസേന വിഭാഗോ കതോ.

കഥം? ഏതേസുപി ചിത്തം താവ ഫസ്സപഞ്ചകം പത്വാ ''ചിത്തം ഹോതീ''തി വുത്തം, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ ''മനിന്ദ്രിയ''ന്തി. വിതക്കോ ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ ''വിതക്കോ ഹോതീ''തി വുത്തോ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ ''സമ്മാസങ്കപ്പോ''തി. സദ്ധാ ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ ''സദ്ധിന്ദ്രിയം ഹോതീ''തി വുത്താ, ബലാനി പത്വാ ''സദ്ധാബല''ന്തി. ഹിരീ ബലാനി പത്വാ ''ഹിരിബലം ഹോതീ''തി വുത്താ, ലോകപാലദുകം പത്വാ ''ഹിരീ''തി. ഓത്തപ്പേപി ഏസേവ നയോ. അലോഭോ മൂലം പത്വാ ''അലോഭോ ഹോതീ''തി വുത്തോ, കമ്മപഥം പത്വാ ''അനഭിജ്ഝാ''തി. അദോസോ മൂലം പത്വാ ''അദോസോ ഹോതീ''തി വുത്തോ, കമ്മപഥം പത്വാ ''അബ്യാപാദോ''തി. ഇമേ സത്ത ദ്വീസു ഠാനേസു വിഭത്താ.

വേദനാ പന ഫസ്സപഞ്ചകം പത്വാ “വേദനാ ഹോതീ”തി വുത്താ, ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ “സുഖ”ന്തി, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ “സോമനസ്സിന്ദ്രിയ”ന്തി. ഏവമയം ഏകോ ധമ്മോ തീസു ഠാനേസു വിഭത്തോ. വീരിയം പന ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ “വീരിയിന്ദ്രിയം ഹോതീ”തി വുത്തം, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ “സമ്മാവായാമോ”തി, ബലാനി പത്വാ “വീരിയബല”ന്തി, വീരിയസമഥം പത്വാ “പഗ്ഗാഹോ”തി. സതിപി ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ “സതിന്ദ്രിയം ഹോതീ”തി വുത്താ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ “സമ്മാസതീ”തി, ബലാനി പത്വാ “സതിബല”ന്തി, ഉപകാരദുകം പത്വാ “സതി ഹോതീ”തി . ഏവം ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ ചതൂസു ഠാനേസു വിഭത്താ. സമാധി പന ഝാനങ്ഗാനി പത്വാ “ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതാ ഹോതീ”തി വുത്തോ, ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ “സമാധിന്ദ്രിയ”ന്തി, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ “സമ്മാസമാധീ”തി, ബലാനി പത്വാ “സമാധിബല”ന്തി, യുഗനന്ധദുകം പത്വാ “സമഥോ”തി, വീരിയസമഥം പത്വാ “അവിക്ഖേപോ ഹോതീ”തി. ഏവമയം ഏകോ ധമ്മോ ഛസു ഠാനേസു വിഭത്തോ. പഞ്ഞാ പന ഇന്ദ്രിയാനി പത്വാ “പഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഹോതീ”തി വുത്താ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പത്വാ “സമ്മാദിട്ഠീ”തി, ബലാനി പത്വാ “പഞ്ഞാബല”ന്തി, മൂലാനി പത്വാ “അമോഹോ”തി, കമ്മപഥം പത്വാ “സമ്മാദിട്ഠീ”തി, ഉപകാരദുകം പത്വാ “സമ്പജഞ്ഞ”ന്തി, യുഗനന്ധദുകം പത്വാ “വിപസ്സനാ”തി. ഏവമയം ഏകോ ധമ്മോ സത്തസു ഠാനേസു വിഭത്തോതി ഏവമേതേ ദ്വാദസ ധമ്മാ ഇന്ദ്രിയാദിതംതംകിച്ചവന്തതായ ദ്വിട്ഠാനികാദിഭേദേന സത്തരസസു രാസീസു വിഭത്താ. ഇതരേ അട്ഠാരസ കിച്ചവസേന ഭേദാഭാവതോ ഏകട്ഠാനികായേവാതി ഇമേസു സത്തരസസു രാസീസു യേവാപനകധമ്മാ ഏകരാസിമ്പി ന ഭജന്തി തംതംകിച്ചഭാവതോതി കത്വാ വുത്തം **“രാസിം ഭജന്തി നാ”**തി.

നനു ചേതേ കിഞ്ചാപി സേസരാസയോ ന ഭജന്തി തേസം സദിസകിച്ചസങ്ഗഹവസേന ഠിതത്താ. ഫസ്സപഞ്ചകരാസി പന ഖന്ധസങ്ഗഹവസേനേവ ഠപിതോതി ചേതനായ വിയ നേസം സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹതോ തത്ഥ സമവരോധോ യുത്തോതി? തം ന, ഖന്ധസങ്ഗഹവസേന ഠപിതോപി ഹി ഫസ്സപഞ്ചകരാസി സബ്ബചിത്തസാധാരണധമ്മേ സങ്ഗഹേത്വാ ഠപിതോതി ഛന്ദാദീനം തിണ്ണം പകിണ്ണകവസേന ഉപ്പജ്ജമാനാനം സബ്ബചിത്തസാധാരണതായ അഭാവതോ, മനസികാരസ്സ ച സതിപി സബ്ബചിത്തസാധാരണത്തേ നിപ്പരിയായതോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹാഭാവതോ ന ഏതേസം ഫസ്സപഞ്ചകരാസിഭജനമ്പി യുത്തന്തി. കസ്മാ പന മനസികാരസ്സ നിപ്പരിയായതോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹാഭാവോതി? വുച്ചതേ - ഠപേത്വാ ചേതനം സേസധമ്മാനം സകസകകിച്ചേസുപി പരാധീനഭാവേന പവത്തനതോ അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം നിപ്പരിയായതോ ന ലബ്ഭതി. യദി ലഭേയ്യ, ചിത്തേകഗ്ഗതാജീവിതിന്ദ്രിയാനം സബ്ബചിത്തസാധാരണത്താ വേദനാവിഞ്ഞാണാനി വിയ താനി ഫസ്സപഞ്ചകേ വത്തബ്ബാനി സിയും, ന പനേവം വുത്താ, തസ്മാ ഠപേത്വാ ചേതനം സേസധമ്മാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം നിപ്പരിയായതോ ന ലബ്ഭതീതി ന തേസം നിപ്പരിയായതോ ഖന്ധസങ്ഗഹോ ലബ്ഭതി. ചേതനായയേവ പന സകിച്ചപരകിച്ചസാധനവസേന പവത്തനതോ നിപ്പരിയായതോ അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണസ്സ അത്ഥിതായ ഖന്ധസങ്ഗഹോ ലബ്ഭതീതി. യദി ഏവം കഥം ഫസ്സോ ഫസ്സപഞ്ചകേ വുത്തോതി? “ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ (വിഭ॰ ൨൨൫), ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതീ”തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) വേദനാ സഞ്ഞാ ചേതനാ

വിഞ്ഞാണന്തി ഇമേസം അരൂപക്ഖന്ധാനം ഉദ്ദേസട്ഠാനേ ഠത്വാ തേസം പച്ചയസ്സപി ഉദ്ദിസിതുകാമതായ ഫസ്സോ തത്ഥ വുത്തോ . **ദുബ്ബലാ**തി സകവിസയേപി പരായത്തഭാവേനേവ പവത്തനതോ ദുബ്ബലാ. അധിമോക്ഖോ ഹി സമാധിസ്സ പരിബ്യത്തഭാവേ പരിബ്യത്തഭാവതോ സമാധായത്തവുത്തി, മനസികാരോപി ചേതനായ പരിബ്യത്തഭാവതോ ചേതനായത്തവുത്തീതി പരായത്താവ തേ ഹോന്തി.

൩൩. മനസീ ച കാരോതി മനസികാരോ ച. മനസികാരസദ്ദസ്സ ഹി അത്ഥമത്തസന്ദസ്സനവസേന ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം അസമാസനിദ്ദേസോ, ദീഘകരണം, മജ്ഝേ ച ച-സദ്ദവചനന്തി. തേന മുനിവരേനാതി സമ്ബന്ധോ.

൩൪-൬. പഠമാഭിനിപാതത്താതി ആരമ്മണേ ഫുസനവസേന പഠമമേവ അഭിനിപതനതോ. സബ്ബേപി ചേതസികാ ചിത്തായത്താ ചിത്തകിരിയഭാവേന വുച്ചന്തീതി **"ചിത്തസ്സാ"**തി വുത്തം. **കിരാ**തി അരുചിസൂചനം. ഏവം മഹാസംഘികമതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തമേവ വിത്ഥാരേതും **"ഫുസിത്വാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. മഹാസംഘികാ ഹി "പഠമം ഫസ്സോ ആരമ്മണം ഫുസതി, അഥ തേന ഫുട്ഠം ദുതിയം വേദനാ വേദിയതി, ഏവം ഏതേഹി ഫുട്ഠവേദിതം തതിയം സഞ്ഞാ സഞ്ജാനാതി, തേഹി പന ഫുട്ഠവേദിതസഞ്ഞാതേ ചതുത്ഥം ചേതനായ സമ്പയുത്തധമ്മേ അഭിസന്ദഹതീ"തിആദിനാ വദന്തി. **ബലവപച്ചയത്താ**തി യഥാ പാസാദം പത്വാ ഥമ്ഭാ സേസദബ്ബസമ്ഭാരാനം ബലവപച്ചയാ, ഏവമേസ യസ്മാ സേസസമ്പയുത്താനം ബലവപച്ചയോ, തസ്മാതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി ഹേതുനിഗമനം.

സഹേവ ചാതി ച-സദ്ദോ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ, സോ "ചിത്തജാന"ന്തി ഇമസ്സ അനന്തരം ദട്ഠബ്ബോ. കസ്മാ? ചിത്താനം, ചിത്തജാനഞ്ച ഏകുപ്പാദാദിഭാവേന സഹേവ പവത്തിതോതി ഏവമേത്ഥ പദസമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **ഇദ**ന്തി ഇദം യഥാവുത്തവിധാനം, ഏവം "പഠമാഭിനിപാതത്താ"തി കാരണം പരിഹരിത്വാ ഇദാനി "ബലവപച്ചയത്താ"തി ഇദം പരിഹരന്തോ ആഹ **"ബലവ...പേ॰... ദിസ്സതീ"**തി. **ച**-സദ്ദോ അവധാരണേ, നേവ ദിസ്സതീതി അത്ഥോ. സേസധമ്മാനമ്പി ഹി സഹജാതപച്ചയഭാവസ്സ സാധാരണത്താ തസ്സേവ ബലവപച്ചയഭാവേ ന കിഞ്ചി കാരണം ദിസ്സതീതി. യദി സബ്ബമിദമകാരണം, കഥഞ്ചരഹി ഫസ്സോ പഠമം വുത്തോതി ആഹ **"ദേസനാക്കമതോ"**തിആദി. "വേദനാ ഹോതി, ഫസ്സോ ഹോതി, സഞ്ഞാ ഹോതി, ഫസ്സോ ഹോതി, ചേതനാ ഹോതി, ഫസ്സോ ഹോതി, ചിത്തം ഹോതി, ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ ഹോതി, സഞ്ഞാ ഹോതി, ചേതനാ ഹോതി, വിതക്കോ ഹോതീ"തിആദീഹി ആഹരിതുമ്പി വട്ടേയ്യ, ദേസനാവാരേന പന ഫസ്സോവ പഠമം വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം സേസധമ്മേസുപി പുബ്ബാപരക്കമോ നാമ ന പരിയേസിതബ്ബോ. **വചനത്ഥലക്ഖണാദീഹീ**തി വചനത്ഥതോ ച ലക്ഖണാദിതോ ച.

ഫുസതീതി കത്തുനിദ്ദേസോ. തത്ഥ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ, ഫുസന്തി ഏതേന വാതി ഫസ്സോ. സമ്പയുത്തധമ്മാ ഹി ആരമ്മണേ പവത്തമാനാ തം ഫുസനലക്ഖണേന ഫസ്സേന ഫുസന്താ വിയ ഹോന്തി, ആരമ്മണഫുസനമത്തം വാ ഫസ്സോതിപി സാധനത്തയമ്പി യുജ്ജതേവ. ഫുസനം ലക്ഖണമേതസ്സാതി **ഫുസനലക്ഖണോ,** വേദനായ പച്ചയഭാവട്ഠേന ആരമ്മണഫുസനലക്ഖണോതി അത്ഥോ. **സംഘട്ടനരസോ**തി മനോദ്വാരേ ചിത്താരമ്മണാനം സംഘട്ടനതോ

സംഘട്ടനകിച്ചോ. അയഞ്ഹി ആരമ്മണേ അനല്ലീയമാനോപി രൂപം വിയ ചക്ഖും, സദ്ദോ വിയ ച സോതം ചിത്തമാരമ്മണഞ്ച ഘട്ടേതി. പഞ്ചദ്വാരേസു വാ വത്ഥാരമ്മണസംഘട്ടനേന സമ്പജ്ജതീതി സംഘട്ടനസമ്പത്തികോ ഫസ്സോ **"സംഘട്ടനരസോ"**തി വുത്തോ. യഥാ "ദ്വേ പാണീ വജ്ജേയ്യു"ന്തിആദീസു പാണിമ്ഹി ഘട്ടനം തബ്ബിസേസഭൂതാ രൂപധമ്മാ, ഏവം ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ സംഘട്ടനം തബ്ബിസേസഭൂതോ ഏകോ ചേതസികധമ്മോ ദട്ഠബ്ബോ. തിണ്ണം സന്നിപാതസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ കാരണസ്സ വസേന പവേദിതത്താ **സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ**. "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫; സം॰ നി ൨.൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫) ഹി വചനതോ ചക്ഖുരൂപവിഞ്ഞാണാദീനം തിണ്ണം സന്നിപാതവസേന ഗഹേതബ്ബതായ ഉപട്ഠാനതോ സന്നിപാതസങ്ഖാതസ്സ കാരണസ്സ വസേന ഉപട്ഠാനമസ്സാതി ഉപട്ഠാനട്ഠേന പച്ചുപട്ഠാനേന സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനതാ വുത്താ. "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തി (വിഭ॰ ൨൨൫) വചനതോ വേദനാ ഫലമസ്സാതി **വേദനാപച്ചുപട്ഠാനോ**. തജ്ജസമന്നാഹാരേന ചേവ ഇന്ദ്രിയേന ച പരിക്ഖതേ വിസയേ അനന്തരായേനേവ ഉപ്പജ്ജനതോ **ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോ**. അയഞ്ഹി തസ്സ ഫസ്സസ്സ കാരണഭൂതോ തദനുരൂപഭൂതോ സമന്നാഹാരോതി തജ്ജസമന്നാഹാരസങ്ഖാതേന ആവജ്ജനേന ചേവ ചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയേന ച യഥാക്കമം ആരമ്മണകരണതദഭിമുഖഭാവവസേന പരിക്ഖതേ അഭിസങ്ഖാതേ ആപാഥഗതേയേവ വിസയേ ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജനതോ ആപാഥഗതോ വിസയോ പദട്ഠാനം ആസന്നകാരണം ഇമസ്സാതി ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോ.

നനു ചായം ധമ്മോ ചേതസികോ, സ്വായം അരൂപധമ്മോ സമാനോ കഥം ഫുസനലക്ഖണോ ഹോതീതി അന്തോലീനചോദനം മനസി കത്വാ തസ്സാ സോധനത്ഥം **"അരൂപധമ്മോപി സമാനോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"ഫുസനാകാരേനേവ പവത്തതീ"**തി ഇമിനാ അരൂപസ്സാപി സതോ തസ്സ ധമ്മസ്സ അയം സഭാവോതി ദസ്സേതി. സാ ച തസ്സ ഫുസനാകാരപ്പവത്തി അമ്ബിലം അമ്ബപക്കാദിം ഖാദന്തം പസ്സന്തസ്സ പരസ്സ ഖേളുപ്പത്തിപരം ബാധിയമാനം ദിസ്വാ ദയാലുകസ്സ സരീരകമ്പനം, രുക്ഖസാഖഗ്ഗേ ദുട്ഠിതം പുരിസം ദിസ്വാ ഭൂമിയം ഠിതസ്സ പുരിസസ്സ ജങ്ഘചലനം, പിസാചാദിഭായിതബ്ബം ദിസ്വാ ഊരുപത്ഥമ്ഭോതി ഏവമാദി വിയ ദട്ഠബ്ബാ. **സോതി** സോ യഥാവുത്തലക്ഖണാദികോ ഫസ്സോ.

സുന്ദരന്തി സുഖവേദനാസമ്പയുത്തത്താ പസത്ഥം. **മനോതി** വിഞ്ഞാണം. **സുമനസ്സ ഭാവോതി** സുമനസങ്ഖാതസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ ഭാവോ. യ്വായം സദ്ദപ്പവത്തിനിബന്ധനോ അത്ഥോ, സോ സോമനസ്സം. സോമനസ്സവേദനാസമ്പയുത്തത്താ ഹി സുമന-സദ്ദോ തസ്മിം വിഞ്ഞാണേ പവത്തതി. വേദേന അനുഭവനാകാരേന അയിതം പവത്തം വേദയിതം, തം ലക്ഖണമസ്സാതി **വേദയിതലക്ഖണാ**. ഇട്ഠസ്സ ഇട്ഠാകാരതോവ അനുഭവനം കിച്ചമസ്സാതി **ഇട്ഠാകാരാനുഭവനരസാ**. സാ ഹി സഭാവതോ ഇട്ഠമാരമ്മണം ഇട്ഠവസേന, ഇതരഞ്ച ഇട്ഠാകാരേനേവ അനുഭവതി, തത്ഥ ഇട്ഠാകാരാനുഭവനം കുസലാകുസലചിത്തസമ്പയുത്തവേദനായ ലബ്ഭതി തസ്സാ അനിട്ഠസ്സപി കപ്പനാവസേന ഇട്ഠാകാരേന ഗഹണതോ, സഭാവതോ പന ഇട്ഠാനുഭവനം അബ്യാകതചിത്തസമ്പയുത്തായപി ലബ്ഭതി തസ്സാ വിപല്ലാസഗ്ഗാഹാഭാവതോ. **"രാജാ വിയ സുഭോജനരസ"**ന്തി ഇമിനാ ഇമം

ദീപേതി - ഫസ്സസ്സ ഫുസനമത്തമേവ ഹോതി, സഞ്ഞായ സഞ്ജാനനമത്തമേവ, ചേതനായ സഞ്ചേതനാമത്തമേവ, വിഞ്ഞാണസ്സ വിജാനനമത്തമേവ, ഏകംസതോ പന ഇസ്സരവതായ സാമിഭാവേന വേദനാവ ആരമ്മണരസം അനുഭവതി, രാജാ വിയ സൂദകാരേന സമ്പാദിതസുഭോജനരസന്തി. അസ്സാദീയതീതി അസ്സാദോ, സുഖവേദനാ. തേനാഹ ഭഗവാ - ''യം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേസു അസ്സാദോ''തി. ചേതോസന്നിസ്സിതത്താ ചേതസി ഭവോ അസ്സാദോതി ചേതസികഅസ്സാദോ, തഥാ പച്ചുപട്ഠാതീതി **ചേതസികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനാ**. പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദിയതീതി ആഹ **''പസ്സദ്ധിപദട്ഠാനാ''**തി. ഇദം പന നിരാമിസസോമനസ്സവസേന വേദിതബ്ബം.

നീലാദിഭേദസ്സ ആരമ്മണസ്സ സഞ്ജാനനം തമേവ സഞ്ഞം കത്വാ ജാനനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **സഞ്ജാനനലക്ഖണാ. പച്ചാഭിഞ്ഞാണകരണരസാ**തി പതി അഭിഞ്ഞായതി ഏതേനാതി പച്ചാഭിഞ്ഞാണം, തദേവേതന്തി പുന പച്ചാഭിഞ്ഞാണനിമിത്തം സണ്ഠാനാദികോ ആകാരോ, തസ്സ കരണരസോ കിച്ചമസ്സാതി പച്ചാഭിഞ്ഞാണകരണരസാ. സാ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ പച്ഛാ സഞ്ജാനനസ്സ കാരണഭൂതം സണ്ഠാനാദികം ആകാരം ഗഹേത്വാ ഉപ്പജ്ജതീതി. ഇദഞ്ച നിമിത്തകാരികായ നിമിത്തേന സഞ്ജാനന്തിയാ ച സബ്ബായ സമാനസഞ്ഞായ യോജേതബ്ബം. നിമിത്തേന സഞ്ജാനന്തീപി ഹി പുന അപരായ സഞ്ഞായ ച സഞ്ജാനനസ്സ നിമിത്തം കരോതീതി. തഞ്ച കുസലാകുസലകിരിയാജവനസഞ്ഞം ധുരം കത്വാ വേദിതബ്ബം. തം പനേതം അഭിഞ്ഞാണകരണം കഥം ദട്ഠബ്ബന്തി ആഹ **''വഡ്ഢകിസ്സ അഭിഞ്ഞാണകരണമിവാ''**തി. യഥാ വഡ്ഢകിസ്സ ദാരൂസു ''ഇദം ഉദ്ധം, ഇദം അധോ''തി ഏവം പച്ഛാ സഞ്ജാനനപച്ചയഭൂതസ്സ സഞ്ഞാണസ്സ കരണം, ഏവമസ്സാ പുന സഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണന്തി വുത്തം ഹോതി. ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധോ വിയ ''ഇദമേവ സച്ച''ന്തി സഞ്ഞായ യഥാഗഹിതനിമിത്തവസേന അഭിനിവേസകരണതോ **യഥാ...പേ॰... പച്ചുപട്ഠാനാ**. ഏതേന സഞ്ഞായ ആകാരഗ്ഗഹണം കത്വാ ഠിതസ്സ ദിട്ഠിആദീനം ഉപ്പജ്ജനതോ അകുസലസഞ്ഞായ അനുരൂപവസേന ഫലപച്ചുപട്ഠാനം ദസ്സിതം ഹോതി. അഥ വാ **അഭിനിവേസകരണ**ന്തി ''ഇദമേവ സച്ച''ന്തി സഞ്ഞാഭിനിവേസമത്തമേവ, തസ്മാ ഉപപരിക്ഖാഭാവേന യഥാഗഹിതനിമിത്തവസേന അഭിനിവേസാകാരേന ഉപട്ഠാനതോ ആകാരപച്ചുപട്ഠാനം വുത്തം. തിണപുരിസകേസു മിഗപോതകാനം ''പുരിസാ''തി ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ വിയ അവികപ്പസഭാവത്താ **യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ**. ഏത്ഥ ച ഞാണവിപ്പയുത്തസഞ്ഞായ ആകാരഗ്ഗഹണവസേന ഉപ്പജ്ജനകാലേ ചിത്തം അബ്ബോഹാരികം സഞ്ഞാനുഗതികം ഹോതി. ഞാണസമ്പയുത്തേ ചിത്തേ പന സസമ്ഭാരപഥവിയാ അനുഗതാ സേസധാതുയോ വിയ സഞ്ഞാചിത്തഞ്ച അബ്ബോഹാരികം ഞാണാനുഗതികം ഹോതി.

അഭിസന്ദഹതീതി പബന്ധതി പവത്തേതി, ''ഗണ്ഹഥ ഗണ്ഹഥാ''തി വദന്തീ വിയ സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണേ പയോജേതി, സകസകകിച്ചേ ച പട്ഠപേതീതി അത്ഥോ. **ചേതയിതലക്ഖണാ**തി നിദ്ദോക്കന്തസ്സ പബുദ്ധക്ഖണേ സമ്ഭമപ്പവത്തി വിയ ചേതസോ ഉസ്സാഹതാവ ലക്ഖണാ. അഥ വാ **''അഭിസന്ദഹതീ''**തി വുത്തത്താ പയോജനലക്ഖണാത്വേവ അത്ഥോ. **ആയൂഹനരസാ**തി ചേതസികഈരിയനരസാ, പയോഗരസാതി വുത്തം ഹോതി.

കുസലാകുസലകിരിയാജവനസമ്പയുത്തായയേവ പനേതം ലബ്ഭതി. **സംവിദഹനപച്ചുപട്ഠാനാ**തി "ത്വം ഇദം കരോഹീ"തി വിചാരേന്തീ വിയ ഹോതീതി വിചാരണപച്ചുപട്ഠാനാ. ഏതായ ഹി പവത്തമാനായ സബ്ബേപി സമ്പയുത്തധമ്മാ യഥാ സകിച്ചപസുതാ ഹോന്തി, തേനേവ ഹേസാ **സകിച്ചപരകിച്ചസാധികാ** വുത്താ. ജേട്ഠസിസ്സോ പരേ സജ്ഝായനേ ഉയ്യോജേന്തോ സയമ്പി സജ്ഝായതി. തസ്മിഞ്ഹി സജ്ഝായിതും ആരദ്ധേ സേസസിസ്സാപി സജ്ഝായന്തി. മഹാവഡ്ഢകിസ്മിമ്പി വഡ്ഢകികമ്മം കാതും ആരദ്ധേ ഇതരേപി കരോന്തി യേവാതി ആഹ **"ജേട്ഠസിസ്സമഹാവഡ്ഢകിആദയോ വിയാ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ജേട്ഠന്തേവാസികാദീനം ഗഹണം.

യഥാപച്ചയം പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം നത്ഥി കാചി വസവത്തിതാതി വസവത്തിഭാവനിവാരണത്ഥം **"വിതക്കനം വിതക്കോ"**തി വുത്തം. ഊഹനം ആരമ്മണസ്സ പരികപ്പനം, തസ്മിം അഭിനിരോപനന്തി വാ വുത്തം ഹോതി. യസ്മാ ചിത്തം വിതക്കബലേന ആരമ്മണം അഭിരുള്ഹം വിയ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ"**തി. യഥാ ഹി കോചി ഗാമവാസീ പുരിസോ രാജവല്ലഭം, തംസമ്ബന്ധിനം മിത്തം വാ നിസ്സായ രാജഗേഹം ആരോഹതി അനുപവിസതി, ഏവം വിതക്കം നിസ്സായ ചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതി. യദി ഏവം കഥം അവിതക്കചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതി, ന ഹി ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണദുതിയജ്ഝാനാദികേ വിതക്കോ ഉപലബ്ഭതി, യസ്സ ബലേന തം ആരമ്മണം ആരോഹതി, തസ്മാ സഭാവതോ ഭാവനാബലേന തത്ഥ അനുപ്പജ്ജനകോ? സച്ചം, തമ്പി വിതക്കബലേന ആരോഹതി. യഥാ ഹി സോ പുരിസോ പരിചയേന തേന വിനാപി നിരാസങ്കോ രാജഗേഹം പവിസതി, ഏവം പരിചയേന വിതക്കേന വിനാപി അവിതക്കചിത്തം ആരമ്മണം ആരോഹതി. **പരിചയോ**തി ചേത്ഥ സന്താനേ അഭിണ്ഹം പവത്തചിത്തഭാവനാസങ്ഖാതോ പരിചയോ. വിതക്കസ്സ ഹി സന്താനേ അഭിണ്ഹം പവത്തസ്സ വസേന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണാഭിരോഹനം ചിരപരിചിതം, തേന തം ചിത്തം കദാചി വിതക്കേന വിനാപി തത്ഥ വത്തതേവ. യഥാ തം ഞാണസഹിതം ഹുത്വാ സമ്മസനവസേന ചിരപരിചിതം കദാചി ഞാണരഹിതമ്പി സമ്മസനവസേന പവത്തതി, യഥാ വാ കിലേസസഹിതം ഹുത്വാ പവത്തം സബ്ബസോ കിലേസരഹിതമ്പി പരിചയേന കിലേസവാസനാവസേന പവത്തതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണം അവിതക്കമ്പി വത്ഥാരമ്മണഘട്ടനസ്സ ബലവതായ, ദുതിയജ്ഝാനാദീനി ച ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമഭാവനായ ബലവതായ ആരമ്മണം ആരോഹതീതി. ആദിതോ, അഭിമുഖം വാ ഹനനം പഹരണമത്തം ആഹനനം, പരിതോ, പരിവത്തേത്വാ വാ ഹനനം വിസേസേന പഹരണം പരിയാഹനനം, തം കിച്ചമസ്സാതി **ആഹനനപരിയാഹനനരസോ**. തഥാ ഹി തേന യോഗാവചരോ ആരമ്മണം വിതക്കാഹതം വിതക്കപരിയാഹതം കരോതീതി വുച്ചതി. ആനയനം ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ ഉപനയനം, ആകഡ്ഢനം വാ, തഥാ ഹുത്വാ പച്ചുപട്ഠാനമസ്സാതി **ആനയനപച്ചുപട്ഠാനോ**.

തേനാതി തേന വിചാരേന കരണഭൂതേന, ഹേതുഭൂതേന വാ ചിത്തം ആരമ്മണേ വിചരതി അനുവിചരതി, അവിചാരചിത്തസ്സ പന അവിതക്കചിത്തേ വുത്താനുസാരേന പവത്തി വേദിതബ്ബാ. **വിചരണം** അനുസഞ്ചരണം അനുപരിഗമനം. സ്വായം വിസേസോ സന്താനമ്ഹി

ലബ്ഭമാനോ ജവനസന്താനേ പാകടോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ആരമ്മണസ്സ അനുമജ്ജനം അനുമസനം പരിമജ്ജനമസ്സ ലക്ഖണന്തി **ആരമ്മണാനുമജ്ജനലക്ഖണോ**. തഥാ ഹി വിചാരോ പരിമജ്ജനഹത്ഥോ വിയ, സംസരണഹത്ഥോ വിയാതി വുച്ചതി. **തത്ഥാ**തി ആരമ്മണേ. സഹജാതാനം അനുയോജനം ആരമ്മണേ അനുവിചരണസങ്ഖാതഅനുമജ്ജനവസേന വേദിതബ്ബം. ധമ്മാനഞ്ഹി സഭാവവിനിമുത്താ കാചി കിരിയാ നാമ നത്ഥി. തഥാഗഹേതബ്ബാകാരോ ബോധനേയ്യജനാനുരോധേന പരമത്ഥതോ ഏകസഭാവോപി സഭാവധമ്മോ പരിയായവചനേഹി വിസയസമാരോപിതരൂപേഹി ബഹൂഹി പകാരേഹി പകാസീയതി. ഏവഞ്ഹി സോ സുട്ഠു പകാസിതോ ഹോതീതി. **അനുപബന്ധപച്ചുപട്ഠാനോ**തി ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അവിച്ഛിന്നസ്സ വിയ പവത്തിപച്ചുപട്ഠാനോ. തഥാ ഹി സോ അനുസന്ധാനതാതി നിദ്ദിട്ഠോ.

ഏത്ഥ ച വിചാരതോ ഓളാരികട്ഠേന തസ്സേവ പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന പഠമഘണ്ടാഭിരവോ വിയ ചേതസോ പഠമാഭിനിപാതോ വിതക്കോ, അനുരവോ വിയ അനുസഞ്ചരണം വിചാരോ. യഥാ ഹി ഘണ്ടാഭിഘാതജോ പഠമാഭിരവോ അനുരവതോ ഓളാരികോ, പുബ്ബങ്ഗമോ ച ഹോതി, ഏവം ആരമ്മണാഭിരോപനട്ഠേന വിതക്കോ ഓളാരികോ, പുബ്ബങ്ഗമോ വിയ ച ഹോതി. തതോ സുഖുമട്ഠേന അനുമജ്ജനസഭാവേന ച ഘണ്ടാനുരവോ വിയ അനുപബന്ധോ വിചാരോ. വിപ്ഫാരവാ ചേത്ഥ വിതക്കോ ചിത്തസ്സ പഠമുപ്പത്തികാലേ ചിത്തസ്സ പരിപ്ഫന്ദനഭൂതോ ആകാസേ ഉപ്പതിതുകാമസ്സ സകുണസ്സ പക്ഖവിക്ഖേപോ വിയ, പദുമാഭിമുഖപാതോ വിയ ച ഗന്ധാനുബന്ധചേതസോ ഭമരസ്സ. സന്തവുത്തി വിചാരോ ചിത്തസ്സ നാതിപരിപ്ഫന്ദനഭാവോ, ആകാസേ ഉപ്പതിതസ്സ സകുണസ്സ പക്ഖപ്പസാരണം വിയ, പദുമസ്സ ഉപരിഭാഗേ പരിബ്ഭമനം വിയ ച പദുമാഭിമുഖപതിതസ്സ ഭമരസ്സ. ആഗമട്ഠകഥായം പന വിപരിയായേന ആഗതം. തഥാ ച വുത്തം **ദുകനിപാതട്ഠകഥായം** -

> ''ആകാസേ ഗച്ഛതോ മഹാസകുണസ്സ ഉഭോഹി പക്ഖേഹി വാതം ഗഹേത്വാ പക്ഖേ സന്നിസീദാപേത്വാ ഗമനം വിയ ആരമ്മണേ ചേതസോ അഭിനിരോപനഭാവേന പവത്തോ വിതക്കോ, വാതഗ്ഗഹണത്ഥം പക്ഖേ ഫന്ദാപയമാനസ്സ ഗമനം വിയ അനുമജ്ജനഭാവേന പവത്തോ വിചാരോ''തി.

തമ്പി അനുപബന്ധേന പവത്തിയം യുജ്ജതി. തഥാ ഹി ഉപചാരേ, അപ്പനായം വാ സന്താനേന പവത്തിയം വിതക്കോ നിച്ചലോ ഹുത്വാ ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ വിയ പവത്തതി, ന പഠമാഭിനിപാതേ വിയ പാകടോ ഹോതീതി.

പിനയതീതി കായചിത്തം അപ്പേതി, വഡ്ഢേതി വാ. **സമ്പിയായനലക്ഖണാ**തി ആരമ്മണം കല്ലതോ ഗഹണലക്ഖണാ. **പീണനരസാ**തി കായചിത്താനം പരിബ്രൂഹനകിച്ചാ. **ഫരണരസാ**തി പണീതരൂപേഹി കായസ്സ ബ്യാപനരസാ, അത്തനാ സമ്പയുത്തചിത്തസമുട്ഠാനേഹി രൂപേഹി സകലരൂപകായബ്യാപനം കരോതീതി വുത്തം ഹോതി. ന ഹി അഞ്ഞഥാ ഇമിസ്സാ ഫരണം ഹോതി, ധമ്മാനം അബ്യാപാരതായ കേസഗ്ഗമത്തമ്പി സങ്കമനാഭാവതോ. ഉദഗ്ഗഭാവോ **ഓദഗ്യം**.

ഏകം ആരമ്മണം അഗ്ഗമേതസ്സാതി ഏകഗ്ഗം, ചിത്തം, യേന പന ധമ്മേന യോഗതോ തം ഏകഗ്ഗം നാമ ഹോതി, സോ **ഏകഗ്ഗഭാവോ**. സോ പന ചിത്തസ്സേവ ഹോതി, ന യസ്സ കസ്സചീതി ആഹ **"ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗഭാവോ"**തി, നിവാതേ ദീപസിഖായ ഠിതി വിയ ചിത്തസ്സ ഠിതീതി വുത്തം ഹോതി. വിസാരസ്സ ബ്യഗ്ഗഭാവസ്സ പടിപക്ഖോ സഭാവോ അവിസാരോ, ന വിസാരാഭാവമത്തം, തം ഇമസ്സ ലക്ഖണന്തി ആഹ **"അവിസാരലക്ഖണോ"**തി. **അവിക്ഖേപോ** സമ്പയുത്തധമ്മാനം അവിക്ഖിത്തതാ, അവിസാരാവിക്ഖേപാനം സമാധാനഭാവതോ അത്ഥതോ വിസേസാഭാവേപി സമുഖേന, സമ്പയുത്തമുഖേന ച ഉഭയം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവൂപസമലക്ഖണസ്സ വിക്ഖേപസ്സ പടിപക്ഖതായ ചിത്തസ്സ ഉപസമനാകാരേന പച്ചുപട്ഠാതീതി **ഉപസമപച്ചുപട്ഠാനോ. വിസേസതോതി** യേഭുയ്യേന. സുഖവിരഹിതോപി ഹി അത്ഥി സമാധീതി സോ യേഭുയ്യേന സുഖപദട്ഠാനോ ഹോതി. അഥ വാ **വിസേസതോതി** അതിസയേന. "സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧൧.൧൧) വചനതോ ഹി സുഖം സമാധിസ്സ വിസേസകാരണം സുഖവിരഹിതസ്സപി തദുപനിസ്സയേനേവ സമിജ്ഝനതോ.

സദ്ദഹന്തി ഏതായാതി കമ്മഫലാദിസദ്ദഹനകിരിയായ പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം തത്ഥ ആധിപച്ചഭാവേന സദ്ധായ പച്ചയതം ദസ്സേതി. തസ്സാ ഹി ധമ്മാനം തഥാ പച്ചയഭാവേ സതി തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ "സദ്ദഹതീ"തി വോഹരീയതി. സദ്ദഹനം സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ പത്തിയായനം, തം ലക്ഖണമേതിസ്സാതി **സദ്ദഹനലക്ഖണാ**. കാലുസിയമലം വിധമേത്വാ സമ്പയുത്താനം, പുഗ്ഗലസ്സേവ വാ പസാദനം അനാവിലഭാവകാരണം കിച്ചമേതിസ്സാതി **പസാദനരസാ**. യഥാ കഥം വിയാതി ആഹ **"ഉദകപ്പസാദകമണി വിയാ"**തി. **അകാലുസിയപച്ചുപട്ഠാനാതി** അനാവിലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ. രതനത്തയം കമ്മം കമ്മഫലഞ്ച സദ്ധേയ്യവത്ഥു, തം ഇമിസ്സാ ആസന്നകാരണന്തി **സദ്ധേയ്യവത്ഥുപദട്ഠാനാ**. ന ഹി സദ്ധായ അവത്ഥുഭൂതേസു തിത്ഥിയാദീസു സാ ഉപ്പജ്ജതി. സാ പനായം കുസലധമ്മാനം ആദാനേ ഹത്ഥോ വിയ, സബ്ബസമ്പത്തിസമ്പദാനേ വിത്തം വിയ, അമതകസിഫലഫലനേ ബീജം വിയ ച ദട്ഠബ്ബാ. "സദ്ധാഹത്ഥോ, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ, സദ്ധീധ വിത്തം പുരിസസ്സ സേട്ഠം (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൪), സദ്ധാ ബീജം തപോ വുട്ഠീ"തിആദിവചനഞ്ഹേത്ഥ (സം॰ നി॰ ൧.൧൯൭; സു॰ നി॰ ൭൭) സാധകം.

സരന്തി ൨൩൭ **ഏതായാതി** സരണകിരിയായ പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം തത്ഥ ആധിപച്ചഭാവേന സതിയാ പച്ചയതം ദസ്സേതി. തസ്സാ ഹി ധമ്മാനം തഥാ പച്ചയഭാവേ സതി തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ "സരതീ"തി വോഹരീയതി. ഉദകേ അലാബു വിയ പിലവിത്വാ ഗന്തും അദത്വാ പാസാണസ്സ വിയ നിച്ചലസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഠപനം അസമ്മുട്ഠതാകരണം അപിലാപനം, തം ലക്ഖണമസ്സാതി **അപിലാപനലക്ഖണാ**. സാ ഹി ആരമ്മണേ ദള്ഹം പതിട്ഠിതത്താ ഏസികാ വിയ വുച്ചതി. സമ്മോസപച്ചനീകകിച്ചം അസമ്മോസരസോ, ന സമ്മോസാഭാവമത്തം. "സതാരക്ഖേന ചേതസാ വിഹരതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൨൦) വുത്തത്താ ചേതോഗുണരതനഹാരകാനം കിലേസചോരാനം നിവാരണതോ ആഹ **"ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. തഥാ ഹേസാ ചക്ഖുദ്വാരാദിരക്ഖനതോ ദോവാരികോ വിയാതി വുച്ചതി. പഠമം സഞ്ഞായ ഥിരുപ്പന്നഭാവേ പച്ഛാ സതിയാ പതിട്ഠാനഭാവതോ ആഹ **"ഥിരസഞ്ഞാപദട്ഠാനാ"**തി. അഥ

സതിസഞ്ഞാനം കിം നാനാകരണന്തി? സഞ്ഞാ താവ പഠമം അഗ്ഗഹിതനിമിത്തം സഞ്ജാനാതി, ഗഹിതനിമിത്തേ പുന പച്ചാഭിഞ്ഞാണപച്ചയനിമിത്തം കരോതി, പഠമം അഗ്ഗഹിതേ പന സഞ്ഞാകിച്ചം അപ്പധാനം ഹോതി, സതി പന പഠമം അഗ്ഗഹിതനിമിത്തമ്പി സരതി ഗഹിതനിമിത്തമ്പി, ഗഹിതനിമിത്തേ പന സതികിച്ചം ഗുണഭൂതം ഹോതീതി ഇദമേവ താസം നാനത്തം.

വീരഭാവോതി യേന വീരിയേന വീരോ നാമ ഹോതി, സോ ധമ്മോ. **വീരാനം വാ കമ്മ**ന്തി യേന കമ്മേന വീരോ നാമ ഹോതി, തം വീരാനം കമ്മം നാമ. വീരിയം പനസ്സ സാധകഭാവതോ തഥാ വുത്തം. ധമ്മവിനിമുത്തം വാ കിഞ്ചി കമ്മം നത്ഥീതി വീരിയമേവ കമ്മഭാവേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. വിധിനാ ഈരേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി വാ **വീരിയം**. **ഉസ്സാഹോ** തം തം കിച്ചം സമാരമ്ഭോ, പരക്കമോ വാ. **ഉപത്ഥമ്ഭനം** പന സമ്പയുത്തധമ്മാനം കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ ധാരണം അനുബലപ്പദാനം. സമ്പയുത്തധമ്മാനം സംസീദനഭാവനിവാരകോ ധമ്മോ, ന സംസീദനാഭാവമത്തം, അസംസീദനഭാവേന പച്ചുപട്ഠാതീതി **അസംസീദനഭാവപച്ചുപട്ഠാനം**. "സംവിഗ്ഗോ യോനിസോ പദഹതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൧൩) വചനതോ **സംവേഗപദട്ഠാനം. സംവേഗോ**തി ചേത്ഥ സംവേഗമയം ഞാണം. അസംവേഗപുബ്ബികായ പന കുസലകിരിയായ വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുപദട്ഠാനം. തത്ഥ **വീരിയാരമ്ഭവത്ഥൂനി** നാമ -

> "മഗ്ഗോ ഗന്തബ്ബോ ഹോതി, മഗ്ഗോ ഗതോ. കമ്മം കാതബ്ബം ഹോതി, കമ്മം കതം. അപ്പമത്തകോ ആബാധോ ഉപ്പന്നോ ഹോതി, ഗിലാനാ വുട്ഠിതോ ഹോതി, അചിരവുട്ഠിതോ ഗേലഞ്ഞാ. ഗാമം വാ നിഗമം വാ പിണ്ഡായ ചരന്തോ ന ലഭതി, ലൂഖസ്സ വാ പണീതസ്സ വാ ഭോജനസ്സ യാവദത്ഥം പാരിപൂരിം ലഭതി...പേ॰... പാരിപൂരി"ന്തി -

ഏവം വുത്താനി ഏതാനി അനുരൂപപച്ചവേക്ഖണസഹിതാനി അട്ഠ വീരിയാരമ്ഭവത്ഥൂനി, തമ്മൂലകാനി വാ പച്ചവേക്ഖണാനി. ഏത്ഥ ച വിതക്കോ സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണം ആരോപേതി. ചേതനാ തേ തംതംകിച്ചേസു നിയോജേതി. വീരിയം പന തേ സംസീദിതും അദത്വാ ഉസ്സാഹേതീതി അയം വിതക്കചേതനാവീരിയാനം വിസേസോ.

വിജാനനലക്ഖണാതി വിസേസേന ജാനനലക്ഖണാ, യഥാസഭാവപടിവേധലക്ഖണാതി അത്ഥോ. വിസയസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഓഭാസനം പകാസനം തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹന്ധകാരസ്സ വിധമനതോതി വിസയോഭാസനം, തം കിച്ചമസ്സാതി **വിസയോഭാസനരസാ**. കത്ഥചി വിസയേ അസമ്മുയ്ഹനാകാരേന സമ്മോഹപടിപക്ഖതായ വാ പച്ചുപട്ഠാനതോ സമ്മോഹാഭാവസ്സ പച്ചുപട്ഠാനതോ വാ **അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ**.

അത്തനാ അനുപാലേതബ്ബാനം സഹജാതധമ്മാനം അനുപാലനം ജീവിതസ്സ ബ്യാപാരോ, തഞ്ച തേസം ജീവനന്തി തം തസ്സ കാരണഭാവം പുരക്ഖത്വാ വുത്തം **"ജീവന്തി തേനാ"**തി. രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ അനുരൂപതോ ലക്ഖണാദികം ദസ്സേതും **"അത്തനാ അവിനിഭുത്താന"**ന്തി വുത്തം. "സമ്പയുത്താന"ന്തി ഹി വുച്ചമാനേ രൂപധമ്മാനം സമ്പയോഗാഭാവതോ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ സങ്ഗഹോ ന സിയാ. "അവിനിഭുത്താന"ന്തി പന വുത്തത്താ യാനി അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം

അവിനിഭുത്താനി അവിസംസട്ഠാനി. യേ ച അരൂപധമ്മാ അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയേന സമ്പയുത്താ, തേസം സബ്ബേസം സങ്ഗഹോ ഹോതീതി. **പവത്തനരസ**ന്തി ഉപ്പാദതോ യാവ ഭങ്ഗാ അനുപാലനതോ അന്തരാ അനിവത്തനസഭാവസാധനേന തേസം പവത്തനകിച്ചം. കേചി പന ''രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം തേസം ഠിതിക്ഖണതോ പട്ഠായ, അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ പവത്തിയാ പച്ചയോ''തി വദന്തി, തം ന യുത്തം. **പട്ഠാനേ** ഹി ''അബ്യാകതം ധമ്മം പടിച്ച അസഞ്ഞസത്താനം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച ഇന്ദ്രിയപച്ചയം കമ്മപച്ചയസദിസ''ന്തി അസഞ്ഞസത്താനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ കമ്മപച്ചയസദിസം കത്വാ വുത്തോ, തസ്മാ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ പച്ചയോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഉപ്പാദതോ യാവ ഭങ്ഗാ ഠപനതോ **ഠപനപച്ചുപട്ഠാനം**. അനുപാലനവസേന യാപയിതബ്ബാ പവത്തേതബ്ബാ ധമ്മാ പദട്ഠാനമസ്സാതി **യാപയിതബ്ബധമ്മപദട്ഠാനം**. യദി ഏവം തേസം അനുപാലനാദിസാധകം, കഥം തേസം നിരോധോ ഹോതി. ഏവഞ്ഹി സബ്ബകാലം ഠാതബ്ബന്തി ആഹ **''സന്തേപി ചാ''**തിആദി. **അനുപാലനലക്ഖണാദിമ്ഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പവത്തനരസാദിമേവ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അത്ഥിക്ഖണേയേവാ**തി അത്തനാ അനുപാലേതബ്ബാനം, അത്തനോ വാ അത്ഥിക്ഖണേയേവ. **ഉദക**ന്തി തളാകഗതജലം, ദണ്ഡഗതജലം വാ . തത്ഥ തളാകഗതഉദകസ്സ ഗഹണേ അത്തനാ അനുപാലേതബ്ബധമ്മാനം അത്ഥിക്ഖണേ അനുപാലനം സാധിതം ഹോതി, ദണ്ഡഗതജലസ്സ പന ഗഹണേ അത്തനോ അത്ഥിക്ഖണേ അനുപാലനം. അത്തനാ അനുപ്പാദിതധമ്മേ കഥം പാലേതീതി ആഹ **''ധാതി വിയ കുമാര''**ന്തി. യദി സേസധമ്മാനം പവത്തികാരണേന കേനചി ഭവിതബ്ബം, ജീവിതസ്സ പന കിം പവത്തികാരണന്തി ആഹ **''സയം...പേ॰... പവത്തതീ''**തി. യഥാ കഥം വിയാതി ആഹ **''നിയാമകോ വിയാ''**തി. സോപി അത്തനാ പവത്തിതനാവാസമ്ബന്ധേന പവത്തതി. യദി ധമ്മാനം പവത്തി ജീവിതിന്ദ്രിയപടിബദ്ധം, ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധമ്പി കിം പന പവത്തേതീതി ആഹ **''ന ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധ''**ന്തി. കസ്മാതി ആഹ **''അത്തനോ ച പവത്തേതബ്ബാനഞ്ച അഭാവാ''**തി. ഭങ്ഗക്ഖണേ പന കഥന്തി ആഹ **''ന ഭങ്ഗക്ഖണേ ഠപേതീ''**തി.

യസ്മാ പന ലോഭപടിപക്ഖോ അലോഭോ ഹോതി, യേ ധമ്മാ തേന സമ്പയുത്താ, തംസമങ്ഗിനോ വാ സത്താ, തേ ന ലുബ്ഭന്തി, സയമ്പി കദാചി ന ലുബ്ഭതേവ, അത്ഥതോ വാ അലുബ്ഭനാകാരോ ഏവ ച സോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **''ന ലുബ്ഭന്തി തേനാ''**തിആദി. ഏസ നയോ **''ന ദുസ്സന്തി തേനാ''**തിആദീസുപി. **അലഗ്ഗഭാവോ** ആരമ്മണം നിസ്സായ പവത്തന്തസ്സപി തത്ഥ അനാസത്തതാ. തേനാഹ **''കമലദലേ ജലബിന്ദു വിയാ''**തി. **അപരിഗ്ഗഹോ** കസ്സചി വത്ഥുനോ മമത്തവസേന അസങ്ഗഹോ. **മുത്തഭിക്ഖു വിയാ**തി ഖീണാസവഭിക്ഖു വിയ. സോ ഹി മുത്തരാഗത്താ കത്ഥചി മമായനരഹിതോ ഹോതി. അനല്ലീനോ ഭാവോ അധിപ്പായോ ഏതസ്സാതി **അനല്ലീനഭാവോ**. ഏവഞ്ഹി ''അസുചിമ്ഹി പതിതപുരിസോ വിയാ''തി ഉപമായ സമേതി. യഥാ ഹി തസ്സ പുരിസസ്സ സതിപി കായേന അല്ലീയനേ ഭാവോ അനല്ലീനോ, ഏവം അലോഭോപി ആരമ്മണകരണവസേന ഗഹിതേപി ആരമ്മണേ അലഗ്ഗഭാവേന അനല്ലീനഭാവോ അനല്ലീനാകാരോയേവ പവത്തതി. ഏവംസഭാവോ ഹി സോ ധമ്മോതി.

ചണ്ഡികസ്സ ഭാവോ ചണ്ഡിക്കം, ഫരുസഭാവോ, അത്ഥതോ പന കോപോയേവ, തപ്പടിപക്ഖോ അഫരുസഭാവോ **അചണ്ഡിക്കം. അവിരോധോ** അവിഗ്ഗഹോ അപ്പടിപക്ഖോ സഭാവോ. **ആഘാതവിനയനരസോ**തി എത്ഥ **ആഘാതോ** നാമ പരസ്സ അത്താനം, അത്തനോ പരം ഉദ്ദിസ്സ, പരസ്സേവ ച പരം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തോ ഉപനാഹോ ബലവകോപോ. തസ്സ വിനയനരസോ അപനയനരസോ. **സോമ്മഭാവോ** മജ്ജനവസേന ഹിലാദനിയതാ സീതലഭാവോ. തേനാഹ **"പുണ്ണചന്ദോ വിയാ"**തി.

കായദുച്ചരിതാദീഹീതി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. **ഹിരീയതി** ലജ്ജനാകാരേന ജിഗുച്ഛിയതി. **തേഹിയേവാ**തി കായദുച്ചരിതാദീഹിയേവ. **ഓത്തപ്പതീ**തി ഉബ്ബിജ്ജതി. ഹിരീ പാപേ ഗൂഥേ വിയ പസ്സന്തീ ജിഗുച്ഛതീതി ആഹ **"പാപതോ ജിഗുച്ഛനലക്ഖണാ ഹിരീ"**തി. ഓത്തപ്പം തേ ഉണ്ഹം വിയ പസ്സന്തം തതോ ഉത്തസതീതി വുത്തം **"ഉത്താസലക്ഖണം ഓത്തപ്പ"**ന്തി. **ഉഭോപി പാപാനം അകരണരസാ**തി ലജ്ജനാകാരേന പാപാനം അകരണരസാ ഹിരീ, ഉത്താസാകാരേന ഓത്തപ്പം. **പാപതോ സങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനാ**തി വുത്തപ്പകാരേനേവ പാപതോ സങ്കോചനാകാരേന പച്ചുപട്ഠാനാ. **അത്തഗാരവപരഗാരവപദട്ഠാനാ**തി അത്തഗാരവപദട്ഠാനാ ഹിരീ അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനതായ, അത്താധിപതിതായ ച. പരഗാരവപദട്ഠാനം ഓത്തപ്പം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനതായ, ലോകാധിപതിതായ ച. അത്താനഞ്ഹി ഗരും കത്വാ ഹിരിയാ പാപം പജഹതി കുലവധൂ വിയ. പരം ഗരും കത്വാ ഓത്തപ്പേന പാപം പജഹതി വേസിയാ വിയ. അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാദിതാ ച നേസം തത്ഥ തത്ഥ പാകടഭാവേന വേദിതബ്ബാ, ന പന തേസം കദാചി അഞ്ഞമഞ്ഞവിയോഗതോ. ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം വാ പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥീതി. ഹിരിയാ ബലവഭാവേ പന ഓത്തപ്പം അബ്ബോഹാരികം ഹോതി, ഓത്തപ്പസ്സ ബലവഭാവേ ഹിരീ അബ്ബോഹാരികാ. ഇമേ ച ദ്വേ ധമ്മാ ''ലോകപാലാ''തി വുച്ചന്തി. യഥാഹ -

> ''ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം പാലേന്തി. കതമേ ദ്വേ? ഹിരീ ച ഓത്തപ്പഞ്ച, ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വേ സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം ന പാലേയ്യും, നയിധ പഞ്ഞായേഥ 'മാതാ'തി വാ 'മാതുച്ഛാ'തി വാ 'മാതുലാനീ'തി വാ''തിആദി (അം॰ നി॰ ൨.൯).

പസ്സമ്ഭനം ദരഥവൂപസമോ, **കായ**-സദ്ദോ സമൂഹവചനോ. സോ ചേത്ഥ വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയം. വത്തിച്ഛാവസേന ഹി സദ്ദോ വിസിട്ഠവുത്തി ഹോതീതി ആഹ **"കായോതി ചേത്ഥാ"**തിആദി. **വേദനാദയോ**തി വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതി തയോ ഖന്ധാ. തഥാ ച വുത്തം തത്ഥ ''കതമാ തസ്മിം സമയേ കായപസ്സദ്ധി ഹോതി, യാ തസ്മിം സമയേ വേദനാക്ഖന്ധസ്സാ''തിആദി (ധ॰ സ॰ ൪൦). ദരഥോ സാരമ്ഭോ ദോമനസ്സപച്ചയാനം ഉദ്ധച്ചാദീനം കിലേസാനം, തഥാ പവത്താനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനമേതം അധിവചനം. തസ്സ വൂപസമം ലക്ഖണമസ്സാതി **കായചിത്തദരഥവൂപസമലക്ഖണാ. കായചിത്ത...പേ॰... രസാ**തി യഥാവുത്താനമേവ പടിപക്ഖധമ്മാനം അഭിഭവനരസാ. ദരഥനിമ്മദ്ദനേന പരിളാഹപരിപ്ഫന്ദനവിരഹിതോ സീതിഭാവോ **അപരിപ്ഫന്ദനസീതിഭാവോ. അവൂപസമോ** പരിപ്ഫന്ദനം അസന്തവുത്തിതാ. **ഉദ്ധച്ചാദികിലേസാ**തി ഉദ്ധച്ചപ്പധാനാ ഉദ്ധച്ചാധികചിത്തുപ്പാദസമ്പയുത്താ കിലേസാ. തേപി ഹി

ഉദ്ധച്ചവസേന അവൂപസമകരാ. ഉദ്ധച്ചം വാ ആദിം കത്വാ സബ്ബേയേവ കിലേസാ **ഉദ്ധച്ചാദികിലേസാ**. ഏവം സേസേസുപി.

ഗരുഭാവോ ദന്ധതാ, ഥിനമിദ്ധാധികാനം തഥാ പവത്താനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനമേതം അധിവചനം. ദന്ധതായ പടിപക്ഖോ **അദന്ധതാ** അഗരുഭാവോ.

ഥദ്ധഭാവോ ഥമ്ഭോ. ദിട്ഠിമാനാധികാനം, തപ്പധാനാനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനം ഏതം നാമം. ഥദ്ധഭാവനിമ്മദ്ദനതോയേവ കത്ഥചി ആരമ്മണേ അപ്പടിഹതാകാരേന പച്ചുപട്ഠന്തി, സമ്പയുത്താനം വാ തത്ഥ അപ്പടിഘാതം പച്ചുപട്ഠാപേന്തീതി **അപ്പടിഘാതപച്ചുപട്ഠാനാ**.

കമ്മനി സാധു കമ്മഞ്ഞം, ന കമ്മഞ്ഞം അകമ്മഞ്ഞം, തസ്സ ഭാവോ **അകമ്മഞ്ഞഭാവോ,** ദാനസീലാദിപുഞ്ഞകിരിയായ അസമത്ഥതാ. അത്ഥതോ കാമച്ഛന്ദാദിസംകിലേസധമ്മാ, തപ്പധാനാ വാ ചത്താരോ അകുസലക്ഖന്ധാ. അകമ്മഞ്ഞഭാവനിമ്മദ്ദനേനേവ സമ്പന്നാകാരേന ആരമ്മണസ്സ ഗഹണം **ആരമ്മണകരണസമ്പത്തി**. വുത്താവസേസാ കാമച്ഛന്ദാദയോ, തദേകട്ഠാ ച സംകിലേസധമ്മാ സേസനീവരണാദയോ. ഇമാ പന ദ്വേ വിനിബന്ധനിമ്മദ്ദനേന പസാദനീയവത്ഥൂസു പസാദാവഹാ, ഹിതകിരിയാസു വിനിയോഗക്ഖമഭാവാവഹാ സുവണ്ണവിസുദ്ധി വിയാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഗേലഞ്ഞം അസ്സദ്ധിയാദയോ, തദേകട്ഠാ ച പാപധമ്മാ, തപ്പടിപക്ഖോ അഗേലഞ്ഞഭാവോ ലക്ഖണം ഏതാസന്തി **അഗേലഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ**. ഗേലഞ്ഞനിമ്മദ്ദനേനേവ നത്ഥി ഏതാസം ആദീനവോ ദോസോ ഉപദ്ദവോ വാ, ന വാ ഏതാ ആദീനം കപണം വന്തി പവത്തന്തീതി നിരാദീനവാ, തേനാകാരേന പച്ചുപട്ഠന്തി, തം വാ സമ്പയുത്തേസു പച്ചുപട്ഠാപേന്തീതി **നിരാദീനവപച്ചുപട്ഠാനാ**.

കായസമ്ബന്ധീ, ചിത്തസമ്ബന്ധീ ച ഉജുഭാവോതി ലക്ഖിതബ്ബതായ **കായചിത്താനം അജ്ജവലക്ഖണാ**. കായചിത്താനം നങ്ഗലസീസചന്ദകോടിഗോമുത്തവങ്കതാസങ്ഖാതാനം കുടിലഭാവാനം അത്ഥതോ മായാസാഠേയ്യാദിഭൂതാനം നിമ്മദ്ദനതോ **കായചിത്താനം കുടിലഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ**. തതോയേവ സബ്ബത്ഥാപി അജിമ്ഹഭാവേന പച്ചുപട്ഠന്തി, സമ്പയുത്താനം വാ അജിമ്ഹതം പച്ചുപട്ഠാപേന്തീതി **അജിമ്ഹതാപച്ചുപട്ഠാനാ**.

നനു ച കായപസ്സദ്ധിആദീനം ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം ധമ്മാനം ഏകേകപടിപക്ഖത്താ ദരഥനിമ്മദ്ദനാദികിച്ചം ഏകേകമേവ കരോതി. കസ്മാ പന ദ്വേ ദ്വേ ധമ്മാ വുത്താതി? ന ഖോ പനേവം ചിന്തിതബ്ബം ഭഗവതാപി തഥേവ ദേസിതത്താ. കസ്മാ പന ഭഗവതാ തഥാ ദേസിതാ? സഭാവധമ്മഭാവതോ. ന ഹി ഭഗവതാ പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനാ ഏതേ ധമ്മാ ദേസനാവസേന ഉപ്പാദിതാ, അഥ ഖോ സഭാവതോ വിജ്ജമാനായേവ സയമ്ഭുഞാണേന സമ്മാ സച്ഛികത്വാ യഥാസഭാവാ ദേസിതാ, തസ്മാ കഥമേത്ഥ ഭഗവതാ സഭാവതോ വിജ്ജമാനസ്സ ഹാപനം കാതും സക്കാ. സഭാവതോ വിജ്ജമാനതായ ചേത്ഥ ഭഗവതോ വചനമേവ പമാണം. ന ഹി ഭഗവാ യഥാധമ്മസാസനാധികാരേ അയഥാധമ്മം കഥേയ്യാതി, യസ്സ പന വിജ്ജമാനസ്സാപി അകഥനം, തം അഞ്ഞഹേതുകം. ന ചേത്ഥ താദിസോ ഹേതു ഉപലബ്ഭതി, യേന ഇമേസു ഏകേകധമ്മസ്സ അകഥനന്തി. യഥാ പന ദ്വിന്നം

പുരിസാനം ഏകോയേവ വേരികോ ഹോതി, തസ്സ തേ പുരിസാ ഓതാരം ദിസ്വാ ഏകതോ ഹുത്വാവ ഹനന്തി, ഏവമേവ ദ്വേ ദ്വേ ധമ്മാ ഏകതോ ഹുത്വാ ഏകം പടിപക്ഖധമ്മം ഹനന്തി, യഥാ ച പനേതേ വിസും ദിസ്വാപി തം വേരിം ഹനന്തി, ന ഏവമേതേ തം വിസും ഹനന്തി തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിനാഭാവതോതി, തസ്മാ ഏതേ പടിപക്ഖധമ്മാനം ഏകേകഭാവേപി ദ്വേ ദ്വേയേവ വുത്താതി, അപിച ചിത്തപസ്സദ്ധിആദീഹി ചിത്തമേവ പസ്സദ്ധി ലഹു മുദു കമ്മഞ്ഞം പഗുണം ഉജ്ജുഞ്ച ഹോതി. കായപസ്സദ്ധിആദീഹി പന രൂപകായോപീതി തദത്ഥദസ്സനത്ഥം ഭഗവതാ ഏത്ഥേവ ദുവിധതാ വുത്താ, ന സമാധിആദീസു.

ഛന്ദനം **ഛന്ദോ,** ആരമ്മണേന അത്ഥികതാ. "ഛന്ദോ കാമോ"തിആദീസു (മഹാനി॰ ൧) പന തണ്ഹാപി ഛന്ദോതി വുച്ചതി. "ഛന്ദം ജനേതി വായമതീ"തിആദീസു വീരിയമ്പീതി തതോ നിവത്തനത്ഥം വുത്തം **"കത്തുകമ്യതായേതം അധിവചന"**ന്തി. കത്തുകമ്യതാ വുച്ചതി കരണിച്ഛാ. ചേതസികസ്സ ധമ്മസ്സ സാരമ്മണത്താ കരണിച്ഛാ നാമ ആരമ്മണസ്സ ആലമ്ബിതുകാമതാമുഖേനേവ ഹോതീതി ആരമ്മണകരണിച്ഛാലക്ഖണോ ഛന്ദോ **"കത്തുകമ്യതാലക്ഖണോ"**തി വുത്തോ. തേനേവാഹ "ആരമ്മണപരിയേസനരസോ, ആരമ്മണേന അത്ഥികതാപച്ചുപട്ഠാനോ"തി ച. യദഗ്ഗേന പനായം അത്തനോ ആരമ്മണപരിയേസനരസോ, തദഗ്ഗേന സമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി ഹോതിയേവ ഏകാരമ്മണതായ. തേന തേസം ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ ചേതസോ ഹത്ഥപ്പസാരണം വിയാതി വുച്ചതി. കഥം പന ദാനവത്ഥുവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തമാനചേതനാസമ്പയുത്തോ ഛന്ദോ ആരമ്മണേന അത്ഥികോ ഹോതീതി? നനു അവോചുമ്ഹാ "ആരമ്മണകരണിച്ഛാലക്ഖണോ"തി, തസ്മാ സങ്ഗാമഗതഇസ്സാസസ്സ ഖിപിതബ്ബഉസൂനം ഗഹണേ അത്ഥികതാ വിയ ദാനവത്ഥുവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തച്ഛന്ദോപി വിസ്സജ്ജിതബ്ബേന തേന അത്ഥികോയേവാതി. സ്വായം കുസലേസു ഉപ്പന്നോ കുസലച്ഛന്ദോ നാമ ഹോതി യോനിസോമനസികാരസമുട്ഠാനത്താ. തബ്ബിപരീതതോ പന അകുസലേസു ഉപ്പന്നോ അകുസലച്ഛന്ദോ.

അധിമുച്ചനം ആരമ്മണേ സന്നിട്ഠാനവസേന വേദിതബ്ബം, ന പസാദനവസേന. തേനാഹ **"സന്നിട്ഠാനലക്ഖണോ"**തി. യഥാ തഥാ ഹി ആരമ്മണേ നിച്ഛയനം അധിമുച്ചനം അനധിമുച്ചന്തസ്സ പാണാതിപാതാദീസു , ദാനാദീസു വാ പവത്തിയാ അഭാവതോ, സദ്ധാ പന പസാദനീയേസു പസാദാധിമോക്ഖോതി അയമേതേസം വിസേസോ. വോട്ഠബ്ബനം പന യഥാ സന്തീരിതേ അത്ഥേ നിച്ഛയനാകാരേന പവത്തിത്വാ പരതോ പവത്തമാനാനം തഥാ പവത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി. യദി ഏവം വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തേസു ധമ്മേസു കഥന്തി? തേസമ്പി ഏകംസേനേവ സംസപ്പനാകാരസ്സ പച്ചയതായ ദട്ഠബ്ബം, ദാരകസ്സ വിയ ഇതോ ചിതോ ച സംസപ്പനസ്സ "കരിസ്സാമി, ന കരിസ്സാമീ"തി അനിച്ഛയസ്സ പടിപക്ഖകിരിയാ അസംസപ്പനം. യേസു ചിത്തുപ്പാദേസു അയം സന്നിട്ഠാനലക്ഖണോ അധിമോക്ഖോ, തേസം ആരമ്മണധമ്മോയേവ സന്നിട്ഠാതബ്ബത്താ സന്നിട്ഠേയ്യധമ്മോ. സോ പദട്ഠാനമസ്സാതി **സന്നിട്ഠേയ്യധമ്മപദട്ഠാനോ. ഇന്ദഖിലോതി** ഏസികാഥമ്ഭോ വുച്ചതി.

തേസു തേസു ധമ്മേസൂതി യേസു ധമ്മേസു സയം ഉപ്പന്നാ, തേസു അത്തനാ സമ്പയുത്തേസു ചിത്തചേതസികധമ്മേസു. അനാരമ്മണത്തേപി ഹി തേസു സമപ്പവത്തേസു ഉദാസീനഭാവോ **"തത്രമജ്ഝത്തതാ"**തി വുച്ചതി. സമം അവിസമം വാഹിതം അത്തനാ പവത്തിതസമ്പയുത്താനം വാ യഥാസകകിച്ചേസു പവത്തനം ലക്ഖണമേതിസ്സാതി **സമവാഹിതലക്ഖണാ**. തത്ഥ സമം ഹുത്വാ പവത്തനലക്ഖണാതി അത്ഥേ അപക്ഖപതിതഭാവോ വുത്തോ ഹോതി, അവിസമം കത്വാ പവത്തനലക്ഖണാതി അത്ഥേ ഊനാധികതാനിവാരണം . ഉദാസീനഭാവേന പവത്തമാനാപി ഹി ഏസാ സമ്പയുത്തധമ്മേ സമം കത്വാ യഥാസകകിച്ചേസു പവത്തേതി, യഥാ രാജാ തുണ്ഹീ നിസിന്നോപി അധികരണധമ്മട്ഠേ യഥാസകകിച്ചേസു സമം അപ്പമത്തേ പവത്തേതി. അലീനാനുദ്ധതപ്പവത്തിപച്ചയാനം ധമ്മാനം ഊനാധികതായ ലീനുദ്ധതഭാവസ്സ നിവാരണകിച്ചാതി വുത്തം **"ഊനാധികതാനിവാരണരസാ"**തി. യദി ഏവം കഥം സഹജാതാധിപതീനം അധിപതിഭാവോ. ആധിപച്ചഞ്ഹി തേസം കിച്ചതോ അധികഭാവോതി? നായം ദോസോ. തമ്പി തസ്സ കിച്ചമേവ, യം സഹജാതധമ്മാനം അധിപതിഭാവേ പവത്താപനം. യഥാ ഹി രങ്ഗമണ്ഡലം ഗതോ നടകാചരിയോ തേ തേ നടകേ യഥാസകം അനുരൂപം ഭൂമിയം യോജേതി, ഏവമേസാപി അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മേസു അധിപതിഭാവേ ഠിതേ അധിപതിഭാവേ യോജേതി, ഇന്ദ്രിയത്തേ ഠിതേ ഇന്ദ്രിയത്തേ, ന പന സകസകകിച്ചതോ ഊനതം, അധികതം വാ പത്തും ദേതീതി. "ഇദം നിഹീനകിച്ചം ഹോതു, ഇദം അതിരേകകിച്ച"ന്തി ഏവം പക്ഖപാതവസേന വിയ പവത്തി പക്ഖപാതോ. തം ഉപച്ഛിന്ദന്തീ വിയ ഹോതീതി **പക്ഖപാതുപച്ഛേദനരസാ**. സാ ചിത്തചേതസികാനം അജ്ഝുപേക്ഖനേന സമപ്പവത്തേസു ആജാനീയേസു സാരഥി വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

കിരിയാ കാരോതി കാര-സദ്ദസ്സ ഭാവസാധനതം ആഹ. തേന കാരോതി നാഞ്ഞം, കിരിയായേവാതി ദീപിതം ഹോതി. **മനസ്മിം കാരോ**തി മനസി ആരമ്മണസ്സ കരണം. യേന ഹി മനോ ആരമ്മണേ കരീയതി ആരമ്മണേനസ്സ സംയോജനതോ, തതോ ഏവ തേന ആരമ്മണമ്പി മനസി കരീയതീതി. **മനസികാരോ**തി ചേത്ഥ അലുത്തസമാസോ ദട്ഠബ്ബോ. **പുരിമമനതോ**തി ഭവങ്ഗമനതോ. **വിസദിസം മന**ന്തി വീഥിജവനമനം, തം കരോതീതി മനസികാരോ, മനസികാരസാമഞ്ഞേന വീഥിജവനപടിപാദകേ ദസ്സേതി. ഏത്ഥ പന ഉപയോഗത്ഥഭുമ്മവചനേ സമാസോ ദട്ഠബ്ബോ. സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണാഭിമുഖം സാരേന്തോ പയോജേന്തോ വിയ ഹോതീതി മനസികാരോ **സാരണലക്ഖണോ**തി വുത്തോ. **സംയോജനരസോ**തി പയോജനരസോ. **വിതക്കോ** സമ്പയുത്താനം ആരമ്മണേ അഭിനിരോപനസഭാവത്താ ആരമ്മണേ ചിത്തം പക്ഖിപന്തോ വിയ ഹോതി. **ചേതനാ** അത്തനോ ആരമ്മണം ഗണ്ഹന്തീ സമ്പയുത്തേപി സകസകകിച്ചം കാരേതീതി അത്തനാ കരണേന ബലം നിയോജേന്തോ ബലനായകോ വിയ ഹോതി. **മനസികാരോ** സമ്പയുത്തേ ആരമ്മണേ പയോജേതീതി ആജാനീയപ്പയോജനകസാരഥി വിയാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനോതി ആരമ്മണേ സംയോജനവസേന തദഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ. ഏത്ഥ **സതിയാ** അപ്പമുസ്സനച്ഛന്ദതാ വിസയാഭിമുഖപച്ചുപട്ഠാനതാ, **മനസികാരസ്സ** പന സംയോജനവസേനാതി അയമേതേസം വിസേസോ. ആരമ്മണപടിപാദകസ്സ

സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നതാവചനം ഇതരമനസികാരാനം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധപരിയാപന്നതം ദസ്സേതി. മഹിസാസകാ പന "ആവജ്ജനസ്സ വിഞ്ഞാണഭാവേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ സബ്ബവിസയതാ പരിഹായേയ്യ, തസ്മാ തം ജവനസമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നമേവാ"തി വദന്തി. തേസഞ്ഹി അയമധിപ്പായോ - യദി തം വിസും ചിത്തസഭാവം സിയാ, പച്ചുപ്പന്നചിത്തം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തേസ്സ തസ്സ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനജവനാനം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ ന ഭവേയ്യ, അഞ്ഞദത്ഥു അതീതാരമ്മണതാവ സിയാ, ഏവഞ്ച സതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സാപി പച്ചുപ്പന്നചിത്താരമ്മണതായ അഭാവതോ അസബ്ബവിസയതാ ആപജ്ജേയ്യ, യദഗ്ഗേന ച തം അസബ്ബവിസയം, തദഗ്ഗേന സാവരണമ്പി ഹോതി യത്ഥ ന പവത്തതി, തത്ഥ ആവരണസമ്ഭവതോ, തസ്മാസ്സ സകലലോകസിദ്ധോ സബ്ബഞ്ഞുഭാവോ, അനാവരണഭാവോ ച പരിഹായേഥ, ജവനസമ്പയുത്തഭാവേ പന സതി ആവജ്ജനസ്സ നായം ഇട്ഠവിഘാതോ ആപജ്ജതീതി. തയിദം തേസമഭിനിവേസമത്തം "ആവജ്ജനാ കുസലാനം ഖന്ധാനം, അകുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) വചനേന തസ്സാനന്തരം കുസലാകുസലുപ്പത്തിയാ ദീപിതത്താ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പന പച്ചുപ്പന്നചിത്താരമ്മണഭാവോ ഏവം വേദിതബ്ബോ - അതീതാദിവസേന ഹി വിഭാഗമകത്വാ "ഇമസ്സ ചിത്തം ജാനാമീ"തി പവത്തസ്സ ആവജ്ജനം സാമഞ്ഞേന യം കിഞ്ചി അഭിമുഖീഭൂതം ചിത്തമാവജ്ജതി, തതോ ജവനാനിപി അത്തനോ അത്തനോ അഭിമുഖീഭൂതം ചിത്തമാരമ്മണം കത്വാ പവത്തന്തി, ന ചേത്ഥ ജവനാനം ഭിന്നാരമ്മണതാ ആസങ്കിതബ്ബാ ചിത്തസാമഞ്ഞേന ആരമ്മണസ്സ അഭിന്നത്താ, തസ്മാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നചിത്താരമ്മണതം പടിച്ച ന കാചി വിഹേസാ അനുഭവിതബ്ബാതി. കിം വാ ഏതേന യുത്തിവാദേന, നനു വുത്തം ഭഗവതാ - "അചിന്തേയ്യോ ബുദ്ധവിസയോ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൭൭), തസ്മാ അപരിമിതപുഞ്ഞസമ്ഭാരേകഫലസ്സ അചിന്തേയ്യസഭാവത്താ ആവജ്ജനേന വിനാപി വിസയഗ്ഗഹണേ വിബന്ധനാഭാവതോ യത്ഥ കത്ഥചി പവത്തി അപ്പടിഹതായേവാതി. കേചി പനേത്ഥ "ആവജ്ജനം അനാഗതചിത്തമാരമ്മണം കത്വാ നിരുജ്ഝതി, ജവനമേവ പന പച്ചുപ്പന്നമാരമ്മണം ഗണ്ഹാതീ"തി വദന്തി. യസ്മാ പന "അനാഗതാരമ്മണാ ആവജ്ജനാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി പാളി നത്ഥി, തസ്മാ തം അപ്പമാണം.

കരോതീതി **കരുണാ**. കിം കരോതി, കേസം കിം നിമിത്തന്തി ആഹ **"പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം ഹദയകമ്പന"**ന്തി. **കമ്പനന്തി** ച പരേസം ദുക്ഖം ദിസ്വാ തസ്സ അസഹനാകാരേന ചിത്തസ്സ അഞ്ഞഥത്തം, തദിദം സപ്പുരിസാനംയേവ ഹോതീതി ആഹ **"സാധൂന"**ന്തി. സപ്പുരിസാ ഹി അത്തഹിതപരഹിതസാധനേന "സാധൂ"തി വുച്ചന്തി. "കിണാതീ"തി ഇമസ്സ അത്ഥമാഹ **"വിനാസേതീ"**തി, അദസ്സനം ഗമേതി അപനേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പരദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ"**തി. പരേസം ദുക്ഖസ്സ അപനയനം ഹോതു വാ, മാ വാ, സോ പരദുക്ഖാപനയനാകാരോ, തഥാപവത്തിലക്ഖണാതി **പര...പേ॰... ലക്ഖണാ**. അപനേതുകാമതായ പരേസം ദുക്ഖസ്സ അസഹനം അനധിവാസനം **പരദുക്ഖാസഹനം**. ന വിഹിംസാ അവിഹിംസാ, സത്താനം അവിഹേഠനം, തം പച്ചുപട്ഠാപേതി, വിഹിംസായ വാ പടിപക്ഖഭാവേന പച്ചുപട്ഠാതീതി **അവിഹിംസാപച്ചുപട്ഠാനാ**.

പമോദനലക്ഖണാതി പരസമ്പത്തിയാ പമോദനലക്ഖണാ. **അനിസ്സായനരസാ**തി ഇസ്സായനസ്സ ഉസൂയനസ്സ പടിപക്ഖഭാവകിച്ചാ. പന്തസേനാസനേസു, അധികുസലധമ്മേസു ച അരമണം അരതി. സാ അത്ഥതോ ഇസ്സാധികം ദോമനസ്സസഹഗതം, ഥിനമിദ്ധാധികഞ്ച ഉദ്ധച്ചം. തത്ഥ പുരിമം പരസമ്പത്തിവിസയം, ദുതിയം പന്തസേനാസനാദിവിസയന്തി ദട്ഠബ്ബം. അരതിയാ വിഹനനാകാരേന പച്ചുപട്ഠാതി, തസ്സാ വിഘാതം വാ വൂപസമം പച്ചുപട്ഠാപേതീതി **അരതിവിഘാതപച്ചുപട്ഠാനാ. "അനിയതേ ഇച്ഛന്തീ"**തി ഇമിനാ ചേതസികന്തരഭാവേന ഇച്ഛന്തീതി ദസ്സേതി.

കായദുച്ചരിതതോതി വത്ഥുവീതിക്കമസങ്ഖാതദുച്ചരിതതോ. **കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥൂന**ന്തി പരപാണപരധനപരഇത്ഥിആദീനം കായദുച്ചരിതാദീനമാലമ്ബണഭൂതാനമേവ വത്ഥൂനം. **അവീതിക്കമലക്ഖണാ**തി അമദ്ദനലക്ഖണാ. കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥുതോ സങ്കോചനകിരിയാപദേസേന കായദുച്ചരിതാദിതോയേവ സങ്കോചനകിരിയാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി വിരതിയോ ദുച്ചരിതവത്ഥുനോ അകിരിയപച്ചുപട്ഠാനാ യുജ്ജന്തി, അഥ ഖോ ദുച്ചരിതസ്സേവ, വിരതീനഞ്ച സോരച്ചവസേന സങ്കോചനം, അകിരിയാ ച ഹിരോത്തപ്പാനം ജിഗുച്ഛാദിവസേനാതി അയമേതേസം വിസേസോ. **സദ്ധാ...പേ॰... പദട്ഠാനാ**തി ഏത്ഥ സദ്ധാദയോ സബ്ബേവ ധമ്മാ കായസുചരിതാദീനം പദട്ഠാനാതി ഏകേ. അപരേ പന "കമ്മം കമ്മഫലം സദ്ദഹന്തസ്സ കായദുച്ചരിതാദിഅകരണതോ, ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നസ്സ മുസാവാദാദിഅകഥനതോ, അപ്പിച്ഛസന്തുട്ഠിസല്ലേഖഗുണസമന്നാഗതസ്സ മിച്ഛാജീവവിവജ്ജനതോ ച സദ്ധാദയോ തിണ്ണം ധമ്മാനം യഥാക്കമേന പദട്ഠാനാ"തി വദന്തി. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ. **ഇമാസൂ**തി ഇമാസു തീസു വിരതീസു. **ഏകേകം നിയതം വിരതിമിച്ഛന്തീ**തി അഞ്ഞം ഏകം ചതുത്ഥനിയതവിരതിമിച്ഛന്തി. അഥ വാ നിദ്ധാരണത്ഥേ ഭുമ്മവസേന ഇമാസം അന്തരേ ഏകം നിയതം വിരതിമിച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. ഉഭയഥാപി പന തേസം ഇച്ഛാ ന യുജ്ജതി അപരായ വിരതിയാ ധമ്മസേനാപതിനാപി അദേസിതത്താ, വിസയസ്സ ച സദാ സന്നിഹിതത്താഭാവേന നിയതായ ഏവ ഏകിസ്സാ അഭാവതോ. തേനേവ ഹി അഭയഗിരിവാസിനോയേവ ച കേചി ഇമാസം തിവിധത്തം അനിയതത്തമേവ ച ഇച്ഛന്തി. വുത്തഞ്ഹി തേഹി -

> "കരുണാമുദിതാ സമ്മാവാചാകമ്മന്തആജിവാ;
> യേഭുയ്യതോ അനിയതാ, ഹോന്തി ഗോചരഭേദതോ"തി. -

ഏത്ഥ പന "യേഭുയ്യതോ"തി വചനം ലോകുത്തരചിത്തേസു സബ്ബദാ ഏകതോയേവ ച ലബ്ഭമാനതം സന്ധായ വുത്തം.

ദുതിയചിത്തേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി സമ്ബന്ധോ. യഥാ ചിത്തം, ഏവം തംസമ്പയുത്തധമ്മാപീതി ദുതിയേ സസങ്ഖാരാ ഏവാതി ആഹ **"സസങ്ഖാരഭാവമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ"**തി. **തഥാ**തി യഥാ തതിയേ, തഥാ ചതുത്ഥേപി പീതിയാ സുഖപദട്ഠാനത്താ. സുഖസ്സ ചേത്ഥ അഭാവതോ ആഹ **"ഠപേത്വാ പീതി"**ന്തി. നനു ച "കരുണാമുദിതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതേ ന സമ്ഭവന്തീ"തി വദന്തി, തസ്മാ യഥാ പീതിയാ, ഏവം താസമ്പി പടിക്ഖേപോ കാതബ്ബോതി? ന കാതബ്ബോ, അപ്പനാപത്തിതോ പുബ്ബേ കരുണാമുദിതാനം ഉപേക്ഖാസഹഗതാനമ്പി സമ്ഭവതോ. കരുണാമുദിതാഭാവനാകാലേ ഹി അപ്പനാവീഥിതോ പുബ്ബേ ഉപേക്ഖാസഹഗതചിത്തേനാപി പരികമ്മം ഹോതി,

അപ്പനാവീഥിയം പന സോമനസ്സസഹഗതചിത്തേനേവ ഏകാവജ്ജനവീഥിയാ വേദനാപരിവത്തനാഭാവതോ, തസ്മാ പുബ്ബഭാഗവസേനേവ കരുണാമുദിതാനമ്പി ഉപേക്ഖാസഹഗതേസു സമ്ഭവോ ഹോതീതി ആചരിയാ. അപരേ പന സബ്ബദാപി താസം ഉപേക്ഖാസഹഗതേസു സമ്ഭവം ന ഇച്ഛന്തി. ''അവസേസാ പഞ്ചമേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീ''തി അവിസേസേന വുത്തത്താ ഇദാനി വിസേസദസ്സനത്ഥമാഹ **"സോമനസ്സട്ഠാനേ ചാ"**തിആദി.

വ്യ. **കരുണാമുദിതാദയോ**തി കരുണാമുദിതാ ചേവ വിരതിത്തയഞ്ച. തേനാഹ **"പഞ്ചാ"**തി.

ഏവം കാമാവചരകുസലചിത്തസമ്പയുത്തേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി രൂപാവചരകുസലചിത്തസമ്പയുത്തധമ്മേ ദസ്സേതും **"അവസേസേസു പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഠപേത്വാ വിരതിത്തയ**ന്തി വിരതിത്തയം വജ്ജേത്വാ. കസ്മാ പനേത്ഥ വിരതിത്തയം പരിച്ചത്തന്തി? വുച്ചതേ - സുവിസുദ്ധകായകമ്മാദികസ്സ ചിത്തസമാധാനവസേന രൂപാരൂപാവചരകുസലപ്പവത്തി, ന കായകമ്മാദീനം സോധനവസേന, നാപി ദുച്ചരിതദുരാജീവാനം സമുച്ഛിന്ദനവസേന. തഥാ ഹി നീവരണാദിധമ്മാനം അവത്ഥത്തയം ഹോതി വീതിക്കമാവത്ഥാ പരിയുട്ഠാനാവത്ഥാ അനുസയാവത്ഥാതി. തത്ഥ വീതിക്കമാവത്ഥായ പടിപക്ഖം കാമാവചരകുസലം പരിയുട്ഠാനാവത്ഥായ രൂപാരൂപാവചരം, അനുസയാവത്ഥായ ലോകുത്തരകുസലം. ദുച്ചരിതദുരാജീവാനം പന ഠപേത്വാ വീതിക്കമാവത്ഥം, അനുസയാവത്ഥഞ്ച വീതിക്കമാവത്ഥായ വിസും പരിയുട്ഠാനാവത്ഥാ ന ഉപലബ്ഭതി. യസ്സാ വിപച്ചനീകം രൂപാരൂപാവചരകുസലം സിയാ, തസ്മാ തം നേവ കാമാവചരകുസലം വിയ തേസം വീതിക്കമാവത്ഥം സോധേതി, ന ച ലോകുത്തരം വിയ അനുസയാവത്ഥം സമുച്ഛിന്ദതി, പടിപസ്സമ്ഭേതി വാ. സീലവിസുദ്ധിയം സീലസോധനവസേന കാമാവചരകുസലേനേവ വിഗതവീതിക്കമസ്സ പരിസുദ്ധകായകമ്മാദികസ്സ യോഗിനോ ചിത്തസമാധാനവസേന പവത്തതീതി മഹഗ്ഗതചിത്തുപ്പാദേ വിരതീനം അസമ്ഭവോയേവ. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം സാധേതും **"വിരതിയോ പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **തേത്തിംസ വാ** കരുണാദിഝാനവസേന പവത്തനകാലേ . **തതോ**തി തതോ തതിയേ വുത്തചേതസികതോ. കരുണാമുദിതാനം അപ്പനാപത്താനമേകന്തസോമനസ്സസഹഗതത്താ ആഹ **"പഞ്ചമേന...പേ॰... കരുണാമുദിതാവജ്ജാ"**തി.

രൂപാവചരപഞ്ചമേ വുത്തനയേനാതി തിംസേവാതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം രൂപാവചരതോ കോ വിസേസോതി ആഹ **"അരൂപാവചരഭാവോവേത്ഥ വിസേസോ"**തി, പഞ്ചമേ രൂപസഞ്ഞാഭാവതോ രൂപാവചരഭാവോ, ഇധ പന രൂപസഞ്ഞാസമതിക്കമേന പത്തബ്ബത്താ അരൂപാവചരഭാവോതി അയമേവസ്സ തതോ വിസേസോതി അത്ഥോ.

പഠമജ്ഝാനികേതി പഠമജ്ഝാനവതി. **മഗ്ഗചിത്തേ**തി ചതുബ്ബിധേപി മഗ്ഗഞാണേ. **ദുതിയജ്ഝാനികാദിഭേദേ**തി ദുതിയതതിയചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനികേ. **വുത്തനയേനാ**തി ''ദുതിയേന വിതക്കവജ്ജാ''തിആദിനാ വുത്തനയേന. കിം അവിസേസേനാതി ചേ, നോതി ആഹ **"കരുണാമുദിതാന"**ന്തിആദി. മഗ്ഗധമ്മേസു പാദകജ്ഝാനാദിവസേന കദാചി സമ്മാസങ്കപ്പവിരഹോ സിയാ, ന പന വിരതിവിരഹോ, കായദുച്ചരിതാദീനം സമുച്ഛിന്നവസേനേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ

പവത്തനതോതി ആഹ **“നിയതവിരതിഭാവോ”**തി. **ലോകുത്തരഭാവോ**തി ഛബ്ബിസുദ്ധിപരമ്പരായ പത്തബ്ബത്താ ലോകതോ ഉത്തരണഭാവോ.

ഏവം കുസലചേതസികാനം സമ്പയോഗവചനത്ഥലക്ഖണാദീനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അകുസലചേതസികാനി ദസ്സേതും **“അകുസലാ പനാ”**തിആദി ആരദ്ധം. **ഛ യേവാപനകാ**തി കിഞ്ചാപി പഠമേ അനിയതയേവാപനകാ ന ലബ്ഭന്തി, അകുസലേസു പന ലബ്ഭമാനകയേവാപനധമ്മേ ഏകത്ഥ ദസ്സേതും തേസമ്പി ഇധേവ വചനം ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി ധമ്മാനം ഉദ്ദേസാനന്തരം “ഏവം യേവാപനാ”തിആദി വുത്തം. വിചികിച്ഛാസഹഗതേ ഛന്ദാധിമോക്ഖാനം, ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ഛന്ദസ്സ ച അഭാവതോ വുത്തം **“പടിപാടിയാ ദസസു ചിത്തേസൂ”**തി.

വുഠ. നിദ്ദിട്ഠാതി നിസ്സേസേന ദസ്സിതാ. ഹതാ വിഹതാ വിദ്ധസ്താ പാപാ അപായാദിദുക്ഖപാപനതോ “പാപാ”തി സങ്ഖാതാ അകുസലധമ്മാ യേന സോ ഭഗവാ **ഹതപാപോ,** തേന. ലാഭോ അലാഭോ, യസോ അയസോ, നിന്ദാ പസംസാ, സുഖം ദുക്ഖന്തി ഇമേസു അട്ഠസു ലോകധമ്മേസു അകമ്പനട്ഠേന **താദിനാ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന. സോ ഹി ലാഭാദീസു യാദിസോ, അലാഭാദീസുപി താദിസോയേവാതി “താദീ”തി വുച്ചതി.

ന ഹിരീയതീതി ന ലജ്ജതി. **അഹിരികോ**തി പുഗ്ഗലോ ധമ്മസമൂഹോ വാ. “അഹിരിക്ക”ന്തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ ക-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ **“അഹിരിക”**ന്തി വുത്തം. **ന ഓത്തപ്പ**ന്തി ഓത്തപ്പസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം ധമ്മമാഹ. **അജിഗുച്ഛനം** അഹീളനം. **അലജ്ജനം** അവിലാ. **അജിഗുച്ഛനലക്ഖണ**ന്തി സഭാവവസേന വുത്തം, **അലജ്ജനലക്ഖണ**ന്തി കുസലാബ്യാകതസ്സ സാധാരണായ ഹിരിയാ പടിപക്ഖവസേന. **തേഹേവാ**തി കായദുച്ചരിതാദീഹി ഏവ. **അസാരജ്ജനം** നിബ്ഭയതാ. **അനുത്താസോ** അസമ്ഭമോ. രസാദീനി ഹിരിഓത്തപ്പേസു വുത്തപടിപക്ഖവസേന ഗഹേതബ്ബാനീതി ന താനി ഇധ വുത്താനി. തേസു ഹി അലജ്ജനാകാരേന പാപാനം കരണരസം അഹിരികം. അനുത്താസാകാരേന അനോത്തപ്പം . വുത്തപ്പകാരേനേവ പാപതോ അസങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനാനി. അത്തനി, പരേസു ച അഗാരവപദട്ഠാനാനി. ഗാമസൂകരസ്സ വിയ അസുചിതോ കിലേസാസുചിതോ അജിഗുച്ഛനം അഹിരികേന ഹോതി. സലഭസ്സ വിയ അഗ്ഗിതോ പാപതോ അനുത്താസോ അനോത്തപ്പേന ഹോതി. യഥാഹു പോരാണാ -

“ജിഗുച്ഛതി നാഹിരികോ, പാപാ ഗൂഥാവ സൂകരോ;
ന ഭായതി അനോത്തപ്പോ, സലഭോ വിയ പാവകാ”തി.

ഏത്ഥ ച യഥാ ഹിരിയാ ബലവഭാവേ ഓത്തപ്പം അബ്ബോഹാരികം ഹോതി, ഓത്തപ്പസ്സ ബലവഭാവേ ഹിരീ അബ്ബോഹാരികാ, ഏവം അഹിരികസ്സ ബലവഭാവേ അനോത്തപ്പം അബ്ബോഹാരികം, അനോത്തപ്പസ്സ ബലവഭാവേ അഹിരികം അബ്ബോഹാരികം ഹോതീതി കേചി, തം ന യുജ്ജതി. യഥാ ഹി അസുചിനാ അത്താനം മക്ഖേന്തോ, സപ്പമുഖേ ഹത്ഥം പവേസേന്തോ ബാലദാരകോ തത്ഥ പടിക്കൂലഭാവസ്സ, ആദീനവസ്സ ച അനുപപരിക്ഖനതോ നേവ ജിഗുച്ഛതി, ന ച ഉത്തസതി, ഏവമേവം ധമ്മസഭാവസ്സ അഞ്ഞാണതോ മോഹോ പാപതോ നേവ ജിഗുച്ഛതി, ന ഉത്തസതി, തസ്മാ തംസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദേ ഉഭയമ്പി ബലവതരം ഹോതീതി.

ലുബ്ഭന്തീതി അഭിഗിജ്ഝന്തി, അല്ലീയന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണോ**തി ഏത്ഥ **ആരമ്മണഗ്ഗഹണം** നാമ "മമ ഇദ"ന്തി തണ്ഹാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിട്ഠസ്സ ആരമ്മണസ്സ അവിസ്സജ്ജനം, ന ആരമ്മണകരണമത്തം. **അഭിസങ്ഗോ** അതിസയവതായ ആസത്തിയാ ദുമ്മോചനീയഭാവോ. **അപരിച്ചാഗോ** അവിജഹനം. **തേലഞ്ജനരാഗോ വിയാ**തി ധോവിത്വാപി പരിച്ചജിതും അസക്കുണേയ്യോ തേലമക്ഖിതഅഞ്ജനരാഗോ വിയ. "അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി വചനതോ വുത്തം **"അസ്സാദദസ്സനപദട്ഠാനോ"**തി. തത്ഥ അസ്സാദവസേന ദസ്സനം അസ്സാദദസ്സനം. നനു ച അസ്സാദദസ്സനമ്പി അത്ഥതോ ലോഭോയേവാതി കഥം സയം അത്തനോ പദട്ഠാനം ഹോതീതി? സച്ചം, പഠമം നാതിബലവലോഭവസേന അസ്സാദദസ്സനോ പച്ഛാ ബലവലോഭോ ഹോതീതി തസ്സ തംപദട്ഠാനതാ വുത്താ. തേനേവ ച "തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി വുത്തം. അപരേ പന "അസ്സാദോ നാമ സുഖവേദനാ, അസ്സാദദസ്സനന്തി അസ്സാദദിട്ഠീ"തി വദന്തി. സുഖവേദനായ വാ കാരണഭൂതം സുഭനിമിത്തം അസ്സാദോ നാമ, അസുഭേ "സുഭ"ന്തി പവത്താ തയോ വിപല്ലാസാ അസ്സാദദസ്സനം നാമാതി കേചി.

മുയ്ഹന്തീതി ന ബുജ്ഝന്തി. ധമ്മസഭാവസ്സ യാഥാവതോ അദസ്സനം **ചിത്തസ്സ അന്ധഭാവോ. അഞ്ഞാണം** ഞാണപടിപക്ഖോ ധമ്മോ. തത്ഥ പുരിമലക്ഖണം സഭാവവസേന വുത്തം, ഇതരം പടിപക്ഖവസേന. അഥ വാ **അഞ്ഞാണലക്ഖണോ**തി കിച്ചവസേന വുത്തം. സോ ഹി അസമ്പടിവേധരസോതി വുത്തോ. ധമ്മസഭാവം പടിവിജ്ഝിതും അസമത്ഥതാ **അസമ്പടിവേധോ. ആരമ്മണസഭാവച്ഛാദനരസോ**തി യഥാ അഞ്ഞാണം, മോഹസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ വാ ആരമ്മണസഭാവം പടിവിജ്ഝിതും ന ലഭതി, മോഹസ്സ തഥാ പവത്തി ആരമ്മണസഭാവച്ഛാദനം. ഏത്ഥ ച ഞാണം ആരമ്മണം യഥാസഭാവതോ ജാനാതി, ദിട്ഠി യഥാസഭാവം വിജഹിത്വാ അയാഥാവതോ ഗണ്ഹാതി, മോഹോ പന ന കഥഞ്ചി വിജാനാതി. യദി ഏവം ആരമ്മണഗ്ഗഹണകാലോ കഥം തദാ സോ ആരമ്മണം ജാനാതേവാതി? തദാപി ന ജാനാതി. യഥാ പന ഫസ്സാദയോ ഫുസനാകാരാദിമത്തവസേനേവ ആരമ്മണം ഗണ്ഹന്തി, ന ജാനനവസേന, ഏവമയം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനോ പടിച്ഛാദനാകാരേനേവ ഗണ്ഹാതി, ന പന ജാനനാകാരേനാതി. യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ അന്ധകരണം അന്ധകാരോ, തഥാ പച്ചുപട്ഠാതി, തം വാ പച്ചുപട്ഠാപേതീതി **അന്ധകാരപച്ചുപട്ഠാനോ**.

മിച്ഛാ പസ്സന്തീതി ധമ്മസഭാവസ്സ വിപരീതവസേന അനിച്ചാദിം നിച്ചാദിവസേന പസ്സന്തി. **അയോനിസോ അഭിനിവേസോ** ഉപ്പഥാഭിനിവേസോ. ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ നിച്ചാദിതോ വാ പരപ്പച്ചയതോ വാ ആമസനം **പരാമാസോ,** വിപരീതഗ്ഗാഹവസേന "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവേസനം **മിച്ഛാഭിനിവേസോ. അരിയാനം അദസ്സനകാമതാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സദ്ധമ്മഅസോതുകാമതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന ഉദ്ധതം ഹോതി ചിത്തം, തംസമ്പയുത്തധമ്മാ വാ, സോ ധമ്മോ ഉദ്ധച്ചം. തേനാഹ **"ഉദ്ധതഭാവോ"**തി. **അവൂപസമോ**തി അസന്നിസിന്നഭാവോ. **വാതാ...പേ.... പടാകാ വിയാ**തി യഥാ പടാകാ യോത്തബലേന ധജയട്ഠിം അമുഞ്ചന്തീപി വാതാഭിഘാതേന ഏത്ഥ അവട്ഠാതും ന സക്കോതി, ഏവമിദമ്പി അധിമോക്ഖബലേന ആരമ്മണം അമുഞ്ചന്തമ്പി

അയോനിസോമനസികാരബലേന ആരമ്മണേ അചലം അവട്ഠാതും ന സക്കോതീതി വാതപ്പഹാരേനേവ ചലധജപടാകാ വിയ അനവട്ഠാനകിച്ചം. **ഭന്തത്തം** പരിബ്ഭമനാകാരോ. ഉദ്ധച്ചസ്സ സബ്ബാകുസലസാധാരണത്താ, അഞ്ഞേസഞ്ച അകുസലസാധാരണാനം വിസും പദട്ഠാനസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ വുത്തം **"അയോനിസോ…പേ॰… പദട്ഠാന"**ന്തി. യേനാകാരേന വാ മനസികരോതോ ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, തേനാകാരേന മനസികരണം ഇധ **അയോനിസോമനസികാരോ**. അഥ വാ ഉദ്ധച്ചനിമിത്തസ്സ ആരമ്മണസ്സ മനസികരണം ഇധ **അയോനിസോമനസികാരോ**.

മഞ്ഞതീതി അഭിമഞ്ഞതി, അഹംകാരം കരോതീതി അത്ഥോ. സേയ്യാദിവസേന ഉച്ചതോ നമനം **ഉണ്ണതി. സമ്പഗ്ഗഹരസോ**തി ഉണ്ണതിവസേനേവ അത്തനോ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ സമ്പഗ്ഗണ്ഹനകിച്ചോ, ന വീരിയം വിയ തംതംകിച്ചസാധനേന. അഭിഭുസ്സഹനവസേന ഹീനസ്സ അത്താനം നീചം കത്വാ ഗഹണമ്പി പഗ്ഗണ്ഹനവസേനേവാതി വേദിതബ്ബം. **കേതു…പേ॰… പച്ചുപട്ഠാനോ**തി എത്ഥ കേതു വുച്ചതി അച്ചുഗ്ഗതധജോ, ഇധ പന കേതു വിയാതി കേതു, ഉളാരതമാദിഭാവോ, തം കേതുഭാവസങ്ഖാതം കേതും കമ്യതീതി കേതുകമ്യം, യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന തം കേതുകമ്യം, സോ **കേതുകമ്യതാ**. "അഹ"ന്തി പവത്തനതോ മാനസ്സ ദിട്ഠിസദിസീ പവത്തതീതി ദിട്ഠിമാനാ ഏകചിത്തുപ്പാദേ ന പവത്തന്തി, ദ്വേ കേസരസീഹാ വിയ ഏകഗുഹായം, തസ്മാ മാനോ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തചിത്തേ സബ്ബദാ അനുപ്പജ്ജമാനോപി ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തേ നിയമേന അനുപ്പജ്ജനതോ **ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭപദട്ഠാനോ**. മാനോ ധമ്മസമൂഹഗ്ഗഹണേ ബലവം ഹുത്വാ അത്തുക്കംസനഭാവേന പവത്തതി, ദിട്ഠി ഏകേകധമ്മമ്പി നിച്ചാദിആകാരേന ഗണ്ഹന്തീ പവത്തതി. അത്തസിനേഹസന്നിസ്സയോ വാ മാനോ, അത്തകിലമഥാനുയോഗസന്നിസ്സയാ ദിട്ഠീതി അയമേതേസം വിസേസോ.

ഇസ്സതീതി ഉസൂയതി. **തത്ഥേവാ**തി പരസമ്പത്തീസുയേവ. ഇസ്സാവസേന പരസമ്പത്തീസു അതുസ്സനതോ വുത്തം **"അനഭിരതിരസാ"**തി. തേനേവേതം വുച്ചതി -

> "ഇസ്സാനലസിഖാ യേസം, ഹദയേ ജലതീധ തേ;
> നേവ വിന്ദന്തി പാമോജ്ജം, സമ്ബുദ്ധാദീഹി സേവിത"ന്തി.

മച്ഛരയോഗേന മച്ഛരിനി പവത്തം മച്ഛര-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ആഹ **"മച്ഛരഭാവോ മച്ഛരിയ"**ന്തി. നിരുത്തിനയേന പന "മാ ഇദം അച്ഛരിയം അഞ്ഞേസം ഹോതു, മയ്ഹംവ ഹോതൂ"തി മച്ഛരിയന്തി പോരാണാ. **നിഗൂഹണം** അത്തനോ സമ്പത്തിയാ പരേസം അദസ്സനം. **സങ്കോചനം** അത്തസമ്പത്തീനം പരേഹി സാധാരണഭാവകരണസ്സ അരുച്ചനാകാരേന പടികുടനം. "മാ ഇദം പരസ്സ ഹോതൂ"തി പരേസു പടിഹനനവസേന അത്തസന്തകസ്സ ആരമ്മണകരണതോ മച്ഛേരം പടിഘചിത്തേസ്വേവ ലബ്ഭതീതി വദന്തി, തം ന യുത്തം ഏകസ്സേവ ധമ്മസ്സ അഞ്ഞത്ഥ പടിഹഞ്ഞിത്വാ അഞ്ഞാരമ്മണഭാവപ്പസങ്ഗതോ. പരേഹി സാധാരണഭാവേ പടിഹനനവസേന പന തം ആരബ്ഭ പവത്തനതോ മച്ഛേരം പടിഘചിത്തേസു ഉപ്പജ്ജതീതി യുത്തം. **അത്തസമ്പത്തീ**തി ആവാസാദിസമ്പത്തി.

കുച്ഛിതം കതന്തി ഏത്ഥ കതമ്പി അകതമ്പി ഗരഹിതബ്ബത്താ കുച്ഛിതം കതം നാമ ഹോതി. ഏവഞ്ഹി വത്താരോ ഹോന്തി "യം മയാ ന കതം, തം കുകത"ന്തി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "കതാകതാനുസോചനരസ"ന്തി. ഏവം കതാകതം ദുച്ചരിതം സുചരിതമ്പി കുച്ഛിതം കതം നാമ. സുചരിതമ്പി ഹി ഗരഹന്തസ്സ കുച്ഛിതം കതന്തി ഹോതി . യഥാ പന പഥവീകസിണാരമ്മണം ഝാനം പഥവീകസിണം, ഏവം കുകതം ആരബ്ഭ വിപ്പടിസാരവസേന പവത്തം ചിത്തം തംസഹചരിതതായ ഇധ കുകതന്തി ഗഹേതബ്ബം. അഥ വാ കതാകതം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജനകവിപ്പടിസാരചിത്തംയേവ ഗരഹിതബ്ബതോ "കുച്ഛിതം കതം കുകത"ന്തി വുച്ചതി. യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന തം ചിത്തം കുകതം നാമ ഹോതി, സോ ധമ്മോ കുക്കുച്ചം. തേനാഹ **"കുകതം, തസ്സ ഭാവോ"**തി. പച്ഛാ അനുതപ്പനം വിഹേഠനം **പച്ഛാനുതാപോ. കതാകതാനുസോചനം** കതാകതസ്സ സുചരിതദുച്ചരിതസ്സ അനുസോചനം, "അകതം വത മേ കല്യാണ"ന്തിആദിനാ അനുതപ്പനം, "അകതം മയാ പുബ്ബേ കല്യാണകമ്മം, ഇതോ ദാനി പട്ഠായ കരോമീ"തി പവത്തം പന കുസലപക്ഖികം വീരിയമേവ, ന കതാകതാനുസോചനം, കതാകതാകാരവിസിട്ഠസ്സ സുചരിതദുച്ചരിതസ്സ അനുസോചനവസേന വിരൂപം പടിസരണം **വിപ്പടിസാരോ**. കതാകതാനുസോചനഞ്ഹി അവഡ്ഢിസമ്പാദനതോ വിരൂപം പടിസരണം, തം പരായത്തതാഹേതുതായ ദാസബ്യം വിയ ദട്ഠബ്ബം. യഥാ ഹി ദാസബ്യേ സതി ദാസോ പരായത്തോ ഹോതി, ഏവം കുക്കുച്ചേ സതി തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ. ന ഹി സോ അത്തനോ ധമ്മതായ കുസലേ പവത്തിതും സക്കോതി. അഥ വാ കതാകതകുസലാകുസലാനുസോചനവസേന ആയത്തതായ തദുഭയവസേന കുക്കുച്ചേന തംസമങ്ഗീ ഹോതീതി തം ദാസബ്യം വിയ ഹോതി.

അനുസ്സാഹനാവസീദനവസേന സംഹതഭാവോ ഥിനം, തേന യോഗതോ ചിത്തം ഥിനം, തസ്സ ഭാവോ **ഥിനതാ**. തേനാഹ "അനുസ്സാഹസംഹനനതാ"തി. അസമത്ഥതാവിഘാതവസേന അകമ്മഞ്ഞതാ **മിദ്ധം**. തേനാഹ "അസത്തിവിഘാതോ"തി. യസ്മാ മിദ്ധവസേനേവ തേന സമ്പയുത്തധമ്മാ മേധിതാ വിഹതസാമത്ഥിയാ ഹോന്തി, തസ്മാ **"മിദ്ധതാ മിദ്ധ"**ന്തി വുത്തം. ന വിജ്ജതി ഉസ്സാഹോ അസ്സാതി അനുസ്സാഹം, തബ്ഭാവോപി അനുസ്സാഹം. അനുസ്സാഹസങ്ഖാതോ സംഹനനഭാവോ **അനുസ്സാഹസംസീദനതാ,** കുസീതഭാവോതി വുത്തം ഹോതി. **അസത്തിവിഘാതോ**തി യസ്മാ തം മിദ്ധം ഉപ്പജ്ജമാനമേവ സത്തിവിനാസവസേന ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ നത്ഥി ഏതസ്സ സത്തീതി തം സമ്പയുത്തചിത്തം അസത്തി, തസ്സ ഭാവോപി, അസത്തിയേവ വിഘാതോതി അസത്തിവിഘാതോ.

അനുസ്സാഹനലക്ഖണന്തി ഉസ്സാഹപടിപക്ഖലക്ഖണം. വീരിയസ്സ വിനോദനം ഖേപനം **വീരിയവിനോദനം**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം സംസീദനാകാരേന പച്ചുപട്ഠാതി, തേസം വാ സംസീദനം പച്ചുപട്ഠാപേതീതി **സംസീദനപച്ചുപട്ഠാനം. അകമ്മഞ്ഞതാലക്ഖണ**ന്തി ഏത്ഥ കാമം ഥിനമ്പി അകമ്മഞ്ഞതാസഭാവമേവ, തം പന ചിത്തസ്സ അകമ്മഞ്ഞം, മിദ്ധം വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. തഥാ ഹി പാളിയം "തത്ഥ കതമം ഥിനം? യാ ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ. കതമം മിദ്ധം? യാ കായസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨) ച ആദിനാ ഇമേസം നിദ്ദേസോ പവത്തോ. **ഓണഹനം** വിഞ്ഞാണദ്വാരാനം പിദഹനം,

സമ്പയുത്താനം ബന്ധനം വാ. **ലീനതാ** ലീനാകാരോ, ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ സങ്കോചോ. യസ്മാ ഥിനേന ചിത്തസ്സേവ സംഹനനം ഹോതി, മിദ്ധേന പന വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സ വിയ രൂപകായസ്സപി, തസ്മാ തം പചലായികാനിദ്ദം പച്ചുപട്ഠാപേതീതി പചലായികാനിദ്ദാപച്ചുപട്ഠാനന്തിപി വട്ടതി. പോത്ഥരൂപപടിച്ഛാദകപടോ വിയ ആരമ്മണസഭാവാവച്ഛാദകോ മോഹോ. മുഖേ ബന്ധപടോ വിയ സമ്പയുത്തധമ്മേ പത്ഥരിതും അദേന്തം മിദ്ധന്തി അയമേതേസം വിസേസോ.

സേസാതി ഇധ ലക്ഖണാദിവസേന വുത്താവസേസാ ഫസ്സാദയോ. **കുസലേസു വുത്തനയേനാ**തി ലക്ഖണാദിതോ വുത്തനയേന. ന കോചി ഏത്ഥ വിസേസോ അത്ഥീതി ചേ, നോ നത്ഥീതി ആഹ **"ഏത്ഥ പനാ"**തിആദി, വിതക്കാദീനം തിണ്ണം യഥാക്കമം മിച്ഛാസങ്കപ്പാദിനാമമത്തമേവ വിസേസോതി അത്ഥോ. **ഏകൂനവീസതീ**തി ഠപേത്വാ മാനാദയോ ഛ അനിയതയേവാപനകേ സേസാ സരൂപേനാഗതാ പന്നരസ ഛന്ദാദയോ ച ചത്താരോ നിയതയേവാപനകാതി ഇമേ ഏകേന ഊനാ വീസതി ചേതസികാ. അനിയതയേവാപനകാനം പന ഇധ അലബ്ഭന്താനമ്പി ഏത്ഥ വചനേ കാരണം വുത്തമേവ.

ഥിനമിദ്ധസ്സ അനിയതഭാവോതി ഥിനമിദ്ധസ്സ അനിയതസ്സ ഇധ ഉപ്പജ്ജനകഭാവമാഹ, ന പന പഠമേ നിയതഭാവം തത്ഥ സബ്ബസോവ അനുപ്പജ്ജനതോ. ന ഹി സഭാവതിഖിണം ചിത്തം ഥിനമിദ്ധയോഗീ ഹോതീതി. തതിയേ മാനസ്സ അനിയതസ്സ സമ്ഭവേപി നിയതധമ്മേ സന്ധായ **"അട്ഠാരസാ"**തി വുത്തം. തേനാഹ **"മാനോ പനേത്ഥ അനിയതോ"**തി. **ദിട്ഠിയാ സഹ ന ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ കാരണം വുത്തമേവ. ചതുത്ഥേ **അവസേസാ**തി അട്ഠാരസേവ, പഞ്ചമേ ഠപേത്വാ പീതിം ദിട്ഠിയാ സഹ അട്ഠാരസേവ, തഥാ ഛട്ഠേപി. സത്തമേ പീതിയാ, ദിട്ഠിയാ ച അഭാവതോ സത്തരസ, തഥാ അട്ഠമേപി.

ഏതേപി തയോതി ന കേവലം കരുണാമുദിതാ ഏവ, ഏതേപി തയോ ഏകതോ ന ഉപ്പജ്ജന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസയഭേദതോയേവ. തഥാ ഹി ഇസ്സാ പരസമ്പത്തിവിസയാ, മച്ഛരിയം അത്തസമ്പത്തിയാ പരേഹി സാധാരണാഭാവവിസയം, കുക്കുച്ചം കതാകതവിസയന്തി, തസ്മാ യം അഭയഗിരിവാസിനോ വദന്തി ''ഇസ്സാമച്ഛേരം യദിച്ഛാവസേന ഏകതോപി ഉപ്പജ്ജതീ''തി, ന തം ഗഹേതബ്ബം.

സഭാവതോ, പരികപ്പനതോ വാ അനിട്ഠസ്സ ആരമ്മണസ്സ അനിട്ഠാകാരം വാ ആരമ്മണസ്സ അനുഭവനം സമ്ഭുഞ്ജനം അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനം, തം ലക്ഖണമസ്സാതി **അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനലക്ഖണം**. തേനാഹ **"അനിട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസ"**ന്തി, യഥാഭൂതേന വാ അയഥാഭൂതേന വാ അനിട്ഠാകാരേന ആരമ്മണസ്സ സമ്ഭുഞ്ജനരസം, പച്ചാനുഭവനകിച്ചന്തി അത്ഥോ. തിത്ഥിയാദീനഞ്ഹി സഭാവതോ ഇട്ഠേ ബുദ്ധാദിആരമ്മണേപി അനിട്ഠാകാരതോ ഗഹണവസേന ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. ദോമനസ്സസ്സ ഏകന്തേന കാമധാതുയംയേവ പവത്തനതോ ആഹ **"ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാന"**ന്തി. തസ്സ ഹി അനീവരണാവത്ഥായ അഭാവതോ രൂപാരൂപധാതുയം അസമ്ഭവോ.

അത്തനോ പവത്തിആകാരവസേന അനിട്ഠരൂപസമുട്ഠാപനവസേന വാ വിരൂപം സപ്പനം വിസപ്പനം, അനിട്ഠരൂപസമുട്ഠാപനവസേനേവ വാ വിസപ്പനം സരീരകമ്പനം, തം രസോ കിച്ചം, സമ്പത്തി വാ അസ്സാതി **വിസപ്പനരസോ,** നിസ്സയസ്സ ഹദയവത്ഥുനോ, സകലസ്സേവ വാ കായസ്സ വിജ്ഝത്തഭാവാപാദനതോ ആഹ **"അത്തനോ നിസ്സയദഹനരസോ വാ"**തി, **വിജ്ഝത്തഭാവാപാദനതോ**തി ച മിലാതഭാവാപാദനതോതി അത്ഥോ. യഥാ കഥം വിയാതി ആഹ **"ദാവഗ്ഗി വിയാ"**തി. സോ ഹി വനഘടേയേവ ഉപ്പന്നോ തമേവ ദഹതി. **ദുസ്സനപച്ചുപട്ഠാനോ**തി അത്തനോ, പരസ്സ ച ദൂസനാകാരേന പച്ചുപട്ഠാനോ. സോ ഹി യസ്സ സന്താനേ ഉപ്പന്നോ, തം ഏകന്തേന അന്തമസോ വിരൂപഭാവാപാദനേനപി ദൂസേതി, പരം പന ദൂസേതു വാ, മാ വാ ഹത്ഥേന ഗഹിതഅസുചി വിയ. "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദീനി നവ ആഘാതവത്ഥൂനി പദട്ഠാനമസ്സാതി **ആഘാതവത്ഥുപദട്ഠാനോ**. സോ ഉപയോഗഫലകാലേസു അനിട്ഠത്താ വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തം വിയ ദട്ഠബ്ബോ. **അട്ഠാരസ വാ**തി ഇസ്സാദീസു അനിയതേസു ഏകേന സദ്ധിം അട്ഠാരസ വാ.

പവത്തിട്ഠിതിമത്താതി ചേതസോ പവത്തിസങ്ഖാതാ ഠിതിമത്താ, മഗ്ഗങ്ഗാദിഭാവം ന ഗച്ഛതി അധിമോക്ഖവിരഹതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ **പവത്തിട്ഠിതിമത്താ**തി ഖണട്ഠിതിമത്താ. "നിവാതേ ദീപച്ചീനം ഠിതി വിയാ"തി ഹി വുത്തം. ചിത്തട്ഠിതി വിയ സന്താനട്ഠിതിയാ പച്ചയോ ഭവിതും അസമത്ഥത്താ നിച്ഛയാഭാവേന അസണ്ഠഹനതോ ചേതസോ പവത്തിപച്ചയമത്തതായ പവത്തിട്ഠിതിമത്താ ഖണട്ഠിതിമത്താ പവത്തിപച്ചയമത്താ ഠിതി പവത്തിട്ഠിതീതി കത്വാ. **വിഗതാ ചികിച്ഛാ**തി നിസ്സക്കേ പച്ചത്തവചനം "പിസുണാ വാചാ പടിവിരതോ"തിആദീസു വിയ, വിഗതാ തികിച്ഛായാതി അത്ഥോ. അയമേവ വാ പാഠോ. "വിഗതാ ചികിച്ഛാ"തി ചികിച്ഛിതും ദുക്കരതായ ചേതം വുത്തം, ന സബ്ബഥാ ചികിച്ഛായ അഭാവതോ. "ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ"തിആദിനാ സംസപ്പനവസേന സേതി, സമന്തതോ വാ സേതീതി **സംസയോ. കമ്പനരസാ**തി ചിത്തസ്സ കമ്പനകിച്ചാ. ഉദ്ധച്ചഞ്ഹി അത്തനാ ഗഹിതാകാരേയേവ ഠത്വാ ഭമതീതി ഏകാരമ്മണസ്മിം ഏവ വിപ്ഫന്ദനവസേന പവത്തതി, വിചികിച്ഛാ പന യദിപി ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജതി, തഥാപി "ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ"തി അഞ്ഞം ഗഹേതബ്ബാകാരം അപേക്ഖതീതി നാനാരമ്മണേ കമ്പനം ഹോതി. അനിച്ഛയാകാരേന ദ്വേള്ഹകാകാരേന പച്ചുപട്ഠാതി, അനിച്ഛയം വാ പച്ചുപട്ഠാപേതീതി **അനിച്ഛയപച്ചുപട്ഠാനാ**.

അധിമോക്ഖവിചികിച്ഛാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപരീതകിച്ചതായ ആഹ **"വിചികിച്ഛായ അഭാവേനാ"**തി. **സമാധീ**തി ചിത്തേകഗ്ഗതാ. സാ ഹി ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ സമ്മാ ആധാനതോ "സമാധീ"തി വുച്ചതി. **ബലവാ ഹോതീ**തി ബലവമിത്തേന ദിന്നപിട്ഠിബലോ പുരിസോ വിയ ബലവാ ഹോതി, ബലാദിഭാവം ഗച്ഛതീതി അധിപ്പായോ.

സത്താരമ്മണത്താതി സത്തപഞ്ഞത്താരമ്മണത്താ. നനു പഞ്ഞത്താരമ്മണാപി വിപാകാ ഹോന്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"കാമാവചരവിപാകാനം ഏകന്തപരിത്താരമ്മണത്താ"**തി. കുതോ പന വിരതീനം കുസലത്തമേവാതി ചാരിതന്തി ആഹ **"പഞ്ച സിക്ഖാപദാ കുസലാതി** (വിഭം ൭൧൫) **ഹി വുത്ത"**ന്തി. യദി ഏവം ലോകുത്തരവിപാകേസു വിരതിയോ ന ലബ്ഭന്തീതി? നോ ന

ലബ്ഭന്തി സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ ലോകിയവിരതിയോയേവ സന്ധായ വുത്തത്താ. തേന ലോകിയവിപാകേസുയേവ വിരതിയോ ന സമ്ഭവന്തീതി ഗഹേതബ്ബം.

കായപസാദസന്നിസ്സിതത്താ കായേ ഭവോ സാതഭാവോ ലക്ഖണമസ്സാതി **കായികസാതലക്ഖണാ**. ചേതസികസുഖേ വുത്തനയേന പച്ചുപട്ഠാനാദയോ നേതബ്ബാതി ആഹ **"സേസാ വുത്തനയാ ഏവാ"**തി.

വ്വർ-ന്റ. നനു ച ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ സുഖവേദനാ ഉപ്പജ്ജതി, അനിട്ഠേ ദുക്ഖവേദനാ, ഇട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തേ ഉപേക്ഖാവേദനാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ ച കുസലവിപാകാ ഇട്ഠേ, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ വാ ആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ യുത്തോ താവ ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ഉപേക്ഖാവേദനായോഗോ, ന പന ഇട്ഠാരമ്മണേ, ന ചാപി ഏതം സക്കാ വത്തും പരികപ്പനാവസേന ഇട്ഠാരമ്മണമ്പി ഇട്ഠമജ്ഝത്തതോ ഗണ്ഹന്തി യഥാ "കമ്മവിഞ്ഞാണ"ന്തി വിപാകാനം അവഞ്ചനീയഭാവതോ, തസ്മാ കഥം ഇട്ഠേ, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ഉപ്പജ്ജമാനേസു ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണേസു ഉപേക്ഖാവേദനായേവ സമ്ഭവതി, ന സുഖവേദനാ, യതോ തേസു ഉപേക്ഖാവേദനാ വുത്താതി ഇമം ചോദനം സങ്ഖേപതോ ദസ്സേതും **"ഇട്ഠാരമ്മണയോഗസ്മി"**ന്തിആദിം വത്വാ പുന തസ്സാ സോധനത്ഥം **"ഉപാദായ ച രൂപേനാ"**തിആദി വുത്തം. ഭൂതരൂപം ഉപാദായ നിസ്സായ പവത്തം രൂപം ഉപാദായരൂപം. **"ഉപാദായ ച രൂപേനാ"**തി പന "മനസീ ച കാരോ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയമേവ. **"ഉപാദായകരൂപേനാ"**തി വാ പാഠോ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥുഭൂതേന ചക്ഖുപസാദേന, തഥാ സോതവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥുഭൂതേന സോതപസാദാദിനാ ച ഉപാദായരൂപേനാതി അത്ഥോ. **ഉപാദാരൂപകേ പനാതി** യ-കാരലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോ "പടിസങ്ഖാ യോനിസോ"തിആദീസു വിയ, യഥാക്കമം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ആരമ്മണഭൂതേ രൂപസദ്ദാദികേ ഉപാദായരൂപേതി അത്ഥോ. **സംഘട്ടനാനിഘംസസ്സാ**തി സംഘട്ടനാസങ്ഖാതസ്സ നിഘംസസ്സ. സംഘട്ടനായേവ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസയവിസയീഭാവസ്സ അനുരൂപദേസുപ്പത്തിസങ്ഖാതനിഘംസോ വിയാതി നിഘംസോതി വുച്ചതി. അഥ വാ സമ്പത്താസമ്പത്തഗ്ഗഹണവസേന സംഘട്ടനായ നിഘംസസ്സ ചാതി അത്ഥോ. ചക്ഖുരൂപസോതസദ്ദാ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസമ്പത്തായേവ അനുരൂപദേസുപ്പത്തിയാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഘട്ടന്തി നാമ. തതോ തേസം വസേന ഘട്ടനാകാരഭൂതോ അഞ്ഞമഞ്ഞാഭിമുഖഭാവോ "സംഘട്ടനാ"തി വുത്തോ. ഘാനഗന്ധാ, പന ജിവ്ഹാരസാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പത്തായേവ ആസന്നതരദേസേ ഉപ്പന്നാ അഞ്ഞമഞ്ഞം നിഘംസേന്തി ആഹച്ച തിട്ഠന്തി. തതോ തേസം വസേന നിഘംസോ വുത്തോതി. **ദുബ്ബലത്താ**തി അധികരണീമത്ഥകേ പിചുപിണ്ഡകം ഠപേത്വാ പിചുപിണ്ഡേനേവ പഹതകാലേ വിയ ഫുട്ഠമത്തഭാവേന ദുബ്ബലത്താ. **ദീപയേ**തി ഏവം സംഘട്ടനാനിഘംസസ്സ ദുബ്ബലത്താ വേദനാ മജ്ഝത്തട്ഠാനേ തിട്ഠതീതി ഉപേക്ഖായോഗം പകാസേയ്യ. യദി ഏവം കായവിഞ്ഞാണേപി ഇദം സമാനന്തി, നോതി ആഹ **"പസാദം പനാ"**തിആദി. യഥാ ഹി അധികരണീമത്ഥകേ കപ്പാസപിചുപിണ്ഡം ഠപേത്വാ കൂടേന പഹരന്തസ്സ കൂടം പിചുപിണ്ഡമതിക്കമ്മ അധികരണിം ഗണ്ഹാതി, ഏവമേവം കായദ്വാരേ ബഹിദ്ധാ മഹാഭൂതാരമ്മണം അജ്ഝത്തികകായപസാദം ഘട്ടേത്വാ തം അതിക്കമ്മ പസാദപച്ചയേസു മഹാഭൂതേസു പടിഹഞ്ഞതി, നിഘംസോ ബലവാ ഹോതി, തസ്മാ

ഇട്ഠാരമ്മണേ കായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ സുഖവേദനാ ഹോതി, അനിട്ഠാരമ്മണേ പന വുത്തനയേന ദുക്ഖവേദനാതി വുത്തം ഹോതി.

മനോധാതുനാതി എത്ഥ കിഞ്ചാപി ധാതു-സദ്ദോ ഇധ ഇത്ഥിലിങ്ഗേയേവ ദിസ്സതി, ഇമിനായേവ പന ആചരിയസ്സ വചനേന പുല്ലിങ്ഗോ അത്ഥീതി സിദ്ധം. കേചി പന "സക്കടവോഹാരേന വുത്ത"ന്തി വദന്തി. സമ്പയുത്താ ദസ ധമ്മാതി സമ്ബന്ധോ. **തസ്മാവേത്ഥാ**തി എത്ഥ വ-കാരോ പദസന്ധിമത്തകരോ.

കായവിഞ്ഞാണേ ദുക്ഖവേദനാതി കിഞ്ചാപി സുഖാദികന്തി ആദി-സദ്ദേന അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണസ്സ ദുക്ഖവേദനാസമ്പയോഗോ വുത്തോ, ഇധ പനസ്സാ ലക്ഖണാദിദസ്സനത്ഥം പുന "കായവിഞ്ഞാണേ ദുക്ഖവേദനാ"തി ഉപഞ്ഞാസോ കതോ, രസാദയോ പനസ്സ കുസലവിപാകേ സുഖവേദനായ വുത്തവിപരിയായേന യോജേതബ്ബാതി ഇധ ന വുത്താ. **സേസാ**തി സേസചേതസികാ.

ബലപ്പത്തോതി സേസാഹേതുകചിത്തസമ്പയുത്തസമാധിതോ അയം വീരിയിന്ദ്രിയയോഗേന ബലവഭാവപ്പത്തോ, ന പന ബലരാസിപ്പത്തോതി അത്ഥോ. യദി ഏവം കസ്മാ ചേതസികവിഭാഗനിദ്ദേസേ "ബലാനി ദ്വേ ദ്വിചിത്തേസൂ"തി വുത്തം? തത്ഥ ഹി കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണയുഗളം സന്ധായ തഥാ വുത്തം. സബ്ബം സേസാഹേതുകചിത്തേസു ചിത്തേകഗ്ഗതായ വിഭങ്ഗേ -

> "കതമാ തസ്മിം സമയേ ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ ഹോതി? യാ തസ്മിം സമയേ ചിത്തസ്സ ഠിതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൫൫) -

ഏത്തകമേവ വത്വാ കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയുത്തായ ഏകഗ്ഗതായ വിഭങ്ഗേ -

> "കതമാ തസ്മിം സമയേ ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ ഹോതി? യാ തസ്മിം സമയേ ചിത്തസ്സ ഠിതി സണ്ഠിതി അവട്ഠിതി അവിസാഹാരോ അവിക്ഖേപോ അവിസാഹടമാനസതാ സമഥോ സമാധിന്ദ്രിയം സമാധിബല"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൫൫) -

ബലപരിയോസാനം കത്വാ വിഭജിതത്താ വീരിയവിഭങ്ഗേ ച -

> "കതമം തസ്മിം സമയേ വീരിയിന്ദ്രിയം ഹോതി? യോ തസ്മിം സമയേ ചേതസികോ വീരിയാരമ്ഭോ നിക്കമോ പരക്കമോ ഉയ്യാമോ വായാമോ ഉസ്സാഹോ ഉസ്സോള്ഹീ ഥാമോ ധിതി അസിഥിലപരക്കമതാ അനിക്ഖിത്തഛന്ദതാ അനിക്ഖിത്തധുരതാ ധുരസമ്പഗ്ഗാഹോ വീരിയം വീരിയിന്ദ്രിയം വീരിയബല"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൫൬) -

ബലപരിയോസാനം കത്വാ വിഭജിതത്താ വിഭങ്ഗവാരേ ആഗതം സമാധിബലം, വീരിയബലഞ്ച സന്ധായ "ബലാനി ദ്വേ ദ്വിചിത്തേസൂ"തി വുത്തം, ന പന ധമ്മുദ്ദേസവാരേ ബലരാസിയം ആഗതബലം സന്ധായ സബ്ബാഹേതുകചിത്തേസു ധമ്മുദ്ദേസസ്സ മഗ്ഗരാസിതോ പട്ഠായ പരിഹീനത്താ.

൰൭. വിപാകകിരിയാഹദയേഹീതി വിപാകകിരിയചിത്തേഹി. ഹദയം മനോ മാനസം ചിത്തന്തി ഹി പരിയായവചനം. സോഭനം ഗതം ഗമനമസ്സാതി സുഗതോ. ഭഗവതോ ഹി വിനേയ്യജനൂപസങ്കമനം ഏകന്തേന തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനതോ സോഭനം, തഥാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ ധുതവിലമ്ബിതാദിദോസരഹിതം അവഹസിതരാജഹംസവസഭവാരണമിഗരാജഗമനം കായഗമനം, ഞാണഗമനഞ്ച നിമ്മലവിപുലകരുണാസതിവീരിയാദിഗുണവിസേസസമങ്ഗീഭൂതമഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധിം അനവജ്ജതായ സോഭനമേവാതി. അഥ വാ സകലമ്പി ലോകം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന സയമ്ഭുഞാണേന പരിജാനന്തോ സമ്മാ ഗതോ അവഗതോതി സുഗതോ, തഥാ ലോകസമുദയം പഹാനാഭിസമയവസേന പജഹന്തോ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തോ സമ്മാ ഗതോ അതീതോതി സുഗതോ, ലോകനിരോധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ അധിഗതോതി സുഗതോ, ലോകനിരോധഗാമിനിപടിപദാസങ്ഖാതം മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ പത്തോതി സുഗതോ. അഥ വാ സമ്മാ ഗദതീതി സുഗതോ. ഭഗവാ ഹി ഭൂതം തച്ഛം അത്ഥസംഹിതം വിനേയ്യാനം യഥാരഹം കാലയുത്തമേവ ധമ്മം ഭാസതി, തസ്മാ സമ്മാ ഗദതീതി ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ ''സുഗതോ''തി വുത്തോ. അഥ വാ സുന്ദരം ഠാനം സമ്മാസമ്ബോധിം, നിബ്ബാനമേവ വാ ഗതോതി സുഗതോ, തേന **സുഗതേന**.

൰൮. ''അവഗച്ഛതീ''തിആദീസു **യോ** ഭിക്ഖു **അനൂനം** അത്ഥതോ വാ ബ്യഞ്ജനതോ വാ അനൂനം സുപരിപുണ്ണം തതോയേവ **പരമം** വിസിട്ഠം **ഇമം** അഭിധമ്മാവതാരം നാമ പകരണം **അവഗച്ഛതി** അവബുജ്ഝതി, സമ്മാഉഗ്ഗഹണധാരണാദിസമ്പാദനവസേന ഓഗാഹിത്വാ ജാനാതി. അഥ വാ പരമനയദീപനതോ **പരമം ഇമം** പകരണം യോ അനൂനം കത്വാ **അവഗച്ഛതി** ജാനാതി, **തസ്സേവം** അവഗച്ഛതോ യഥാസഭാവം മനനതോ **മതി**സങ്ഖാതാ പഞ്ഞാ ദുരാസദേ മംസചക്ഖുനാ പരമാണു വിയ ലോകിയഞാണേന **ദുരാസദേ** ദുരാധിഗന്തബ്ബേ അധിഗന്തും ദുക്കരതരേ, അതിഗമ്ഭീരട്ഠാനേ ഠപേത്വാ സിനേരുപബ്ബതരാജാനം രാഹുആദീഹി മഹാകായേഹിപി സബ്ബേന സബ്ബം അജ്ഝോഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യതായ മഹാസമുദ്ദേ വിയ ഠപേത്വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധം സാരിപുത്താദീഹിപി മഹാഞാണേഹി സാവകേഹി സബ്ബേന സബ്ബം അജ്ഝോഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യരൂപേ അഭിധമ്മനയേ **വിജമ്ഭതേ** ഹേമന്തസാലപന്തി വിയ പത്ഥരതി, അഭിമുഖാഭിമുഖേയേവ ധമ്മേ പവത്തതീതി വാ അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ചേതസികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തതിയോ പരിച്ഛേദോ

ചേതസികവിഭാഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൯. **നാമസാമഞ്ഞതോയേവ ദ്വേപഞ്ഞാസാ**തി ഫസ്സാദിനാമസാമഞ്ഞേന ദ്വീഹി അധികാ പണ്ണാസ ഹോന്തി, സമ്പയുത്തധമ്മഭേദതോ പന ഏകൂനനവുതിചിത്തസമ്പയുത്തോ ഫസ്സോ ഏകൂനനവുതിവിധോതി ഏവമാദിനാ ബഹുവിധാപി ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

നനു ച ഫസ്സാദയോ ഹേട്ഠാ പാളിക്കമേന ദസ്സിതാ, ഇധ പന കസ്മാ ന തഥാ വുത്താതി? ഏകേകസഭാവവന്താനം തംതംസാമഞ്ഞാപേക്ഖായ ഏകസ്മിം ഠാനേ നിദ്ദിസിതുകാമത്താ. ഫസ്സാദയോ ഹി മനക്കാരാവസാനാ തേരസ കുസലാകുസലാബ്യാകതസാമഞ്ഞതോ ഏകതോ വുത്താ, മജ്ഝത്താദയോ മുദിതാവസാനാ പഞ്ചവീസതി കുസലാബ്യാകതസാമഞ്ഞതോ, ലോഭാദയോ പന അനോത്തപ്പാവസാനാ അകുസലഭാവസാമഞ്ഞതോതി ഏവം തംതംസാമഞ്ഞാപേക്ഖായ സമാനസഭാവാ ധമ്മാ ഏകതോ വുത്താതി.

൯൦. ഏവം ഫസ്സാദയോ ധമ്മേ ഉദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ''ഏത്തകേസു അയം ധമ്മോ സമുപലബ്ഭതീ''തി ചിത്തുപ്പാദേസു തേസം പയോഗം ദസ്സേതും പഠമം താവ ചിത്തഗണനം ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ചതുപഞ്ഞാസധാ''**തിആദി. **കാമേ**തി കാമാവചരേതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം **''രൂപേ അരൂപേ''**തി ഏത്ഥാപി. ആസവവിസയത്താഭാവതോ ന വിജ്ജന്തി ഏതേസു ആസവാതി **അനാസവാ**.

൯൧-൨. **സമാസതോ**തി വിത്ഥാരാപേക്ഖായ വുത്തം, ന ഇതോപി സമാസസ്സ അഭാവതോ. അതിസങ്ഖേപതോ പന ഏകൂനനവുതി ചിത്തുപ്പാദാ ഹോന്തി. **ഏതേസൂ**തി ഇമേസു ചിത്തുപ്പാദേസു. തേസം ഫസ്സാദീനം ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിം ഏകേകം ഉദ്ധരിത്വാ ചിത്തചേതസികേസു ഭിക്ഖൂനം പാടവത്ഥായ പവക്ഖാമീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏകക**ന്തി ഏകേകം, ഗാഥാബന്ധവസേന **ഏ**-കാരലോപോ.

൯൩. ചേതസികവിഭാഗം വത്തുകാമോപി അവിനിബ്ഭോഗധമ്മേ ദസ്സേതും ചിത്തേന സഹ ഏകതോ കത്വാ ആഹ **''ഫസ്സപഞ്ചക''**ന്തി. ഏകതോ ഉപ്പാദോ ഏതേസന്തി **ഏകുപ്പാദാ,** സഹ ഖീയന്തീതി **സഹക്ഖയാ,** ഏകതോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഏകതോ നിരുജ്ഝനകാതി അത്ഥോ.

൯൪. സബ്ബേസ്വേവ ഏകവീസസതേസു ചിത്തേസു സമുപലബ്ഭനതോ **സബ്ബസാധാരണാ**. കിഞ്ചാപി അനന്തരഗാഥായ ചിത്തേന സഹ ഏകുപ്പാദാദിഭാവകഥനേനേവ ഇമേസം സബ്ബസാധാരണതാ വുത്താ, തത്ഥ പന ഏകുപ്പാദാദിമത്തകഥനമേവ ഇച്ഛിതം, ന സബ്ബസാധാരണതാ. വുത്തോപി വായമത്ഥോ തത്ഥ അപാകടത്താ പുന പാകടം കത്വാ ഇധ വുത്തോതി.

൯൫-൭൦൦. ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജിതചതുചത്താലീസകാമാവചരചിത്തേസു, ലോകിയലോകുത്തരവസേന ഏകാദസസു പഠമജ്ഝാനികചിത്തേസു ചാതി പഞ്ചപഞ്ഞാസചിത്തേസു വിതക്കസ്സ ദേസിതത്താ ആഹ **''വിതക്കോ...പേ॰... സമുദീരിതോ''**തി. വിചാരോ പഞ്ചപഞ്ഞാസസവിതക്കചിത്തേസു ചേവ

ഏകാദസസു ദുതിയജ്ഝാനികചിത്തേസു ചാതി ഛസട്ഠിചിത്തേസു ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ **"ചാരോ...പേ॰... ജായതേ"**തി.

ഏകപഞ്ഞാസചിത്തേസു പീതീതി കായവിഞ്ഞാണവജ്ജിതേസു അട്ഠാരസസു സോമനസ്സസഹഗതകാമാവചരചിത്തേസു ചേവ ചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനവജ്ജിതതേത്തിംസരൂപജ്ഝാനികചിത്തേസു ചാതി ഏകപഞ്ഞാസചിത്തേസു പീതി ജായതി. **തേസട്ഠിയാ സുഖ**ന്തി ഏകപണ്ണാസസപ്പീതികചിത്തേസു ചേവ ഏകാദസസു ചതുത്ഥജ്ഝാനികചിത്തേസു, കുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണേ ചാതി തേസട്ഠിയാ ചിത്തേസു സുഖം ജായതി. തേസട്ഠിസുഖസഹഗതചിത്താനി ചേവ തീണി ച ദുക്ഖസഹഗതാനീതി ഛസട്ഠിചിത്തേ വജ്ജേത്വാ അവസേസപഞ്ചപണ്ണാസചിത്തേസു ഉപേക്ഖാ ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ **"ഉപേക്ഖാ പഞ്ചപഞ്ഞാസചിത്തേസൂ"**തി. **ദുക്ഖം തീസൂ**തി ദ്വീസു പടിഘചിത്തേസു ചേവ അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണേ ചാതി തീസു ചിത്തേസു ദുക്ഖം ജായതി. **ഹോതി...പേ॰... സോമനസ്സിന്ദ്രിയ**ന്തി തേസട്ഠിയാ സുഖസഹഗതചിത്തേസു ഏകമേവ കായവിഞ്ഞാണം അപനേത്വാ അവസേസേസു സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഹോതി. അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണവസേന ഏകമേവ ദുക്ഖിന്ദ്രിയസഹഗതം, തഥാ കുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണമേവ സുഖിന്ദ്രിയസമ്പയുത്തന്തി ആഹ **"ദുക്ഖിന്ദ്രിയം...പേ॰... സുഖിന്ദ്രിയ"**ന്തി.

അഹേതുകവിപാകകിരിയാമനോധാതുവജ്ജിതേസു മജ്ഝിമഗണനായ പഞ്ചാധികസതപരിമിതേസു കുസലാകുസലവിപാകകിരിയാചിത്തേസു വീരിയം ദേസിതന്തി ആഹ **"പഞ്ചുത്തര...പേ॰... ആഹാ"**തി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥേസു സത്തേ വിനേതി, വിഗതോ വാ നായകോ ഇമസ്സ, വിസിട്ഠോ വാ സബ്ബലോകസ്സ നായകോ സാമി, വിസേസേന വാ വിനേയ്യസത്തേ നിബ്ബാനപുരം നേതീതി **വിനായകോ**. സമാധിന്ദ്രിയം വിചികിച്ഛാവജ്ജിതവീരിയസഹഗതചിത്തേസു വുത്തന്തി ആഹ **"ചതുത്തരസതേ"**തിആദി.

അട്ഠാരസ അഹേതുകചിത്താനി, ദ്വേ ഏകഹേതുകചിത്താനി ച വജ്ജേത്വാ അവസേസഏകുത്തരസതേ ചിത്തേ ഛന്ദോ ഉപ്പജ്ജതീതി ദസ്സേതും **"സബ്ബാഹേതുകചിത്താനീ"**തിആദി വുത്തം. **ദസ വിഞ്ഞാണേ**തി കുസലാകുസലവിപാകവസേന ദ്വിഗുണിതേ ചക്ഖാദികേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണേ.

൧൦൨-൩. നിയതാ ന യേവാപനകാ വിയ കദാചീതി അത്ഥോ. കഥം പനേതേ ഏകനവുതിയാ ചിത്തേസ്വേവ ജായന്തീതി ആഹ **"അഹേതുകേസൂ"**തിആദി. **ഏകൂനാസീതിയാ**തി ദ്വാദസ ഞാണസമ്പയുത്തകാമാവചരാനി, പഞ്ചദസ രൂപാവചരാനി, ദ്വാദസ അരൂപാവചരാനി, സമചത്താലീസ ലോകുത്തരചിത്താനീതി ഏവം ഏകൂനാസീതിയാ തിഹേതുകചിത്തേസു. **അട്ഠവീസതിയാ ചിത്തേ**തി സോളസസു കാമാവചരകുസലമഹാകിരിയാസു, ദ്വാദസസു ച ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തേസു ചാതി അട്ഠവീസതിചിത്തേസു. **സാട്ഠകേ ചത്താലീസവിധേ**തി അട്ഠസഹിതേ ചത്താലീസവിധേ, അട്ഠചത്താലീസവിധേതി വുത്തം ഹോതി. **ഛ യുഗളാനീ**തി കായപസ്സദ്ധിചിത്തപസ്സദ്ധാദീനി ഛ യുഗളാനി. **കുസലാബ്യാകതാ ചാ**തി കുസലചിത്തസമ്പയോഗതോ കുസലാ,

അബ്യാകതചിത്തസമ്പയോഗതോ അബ്യാകതാതി **കുസലേന**പകാസനവിധാനേസു ഛേകേന സത്ഥുനാ **പകാസിതാ** ദേസിതാതി അത്ഥോ.

൧൦൯-൧൧൧. **സംസയോ**തി വിചികിച്ഛാ. സാ ഹി സംസേതി സമന്തതോ സേതി, “ഏവം നു ഖോ, നോ നു ഖോ”തി പരിസപ്പതീതി സംസയോ. മഹന്തേ സീലക്ഖന്ധാദികേ ഏസതി ഗവേസതീതി മഹേസീ. തേന **മഹേസിനാ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന. **അട്ഠസൂ**തി അട്ഠലോഭസഹഗതചിത്തേസു. **ചതൂസൂ**തി തേസ്വേവ ദിട്ഠിസഹഗതചിത്തേസു. ദിട്ഠിവിയുത്തേസു ചതൂസൂതി സമ്ബന്ധോ. **ദ്വീസ്വേവാ**തി ദ്വീസു ദോസമൂലകചിത്തേസു. **ദ്വീസു ജായന്തി നോ സഹാ**തി ദോസമൂലേസ്വേവ ദ്വീസു ജായന്തി, സഹ പന ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉസൂയനകാലേ ഇസ്സാ, മച്ഛരണകാലേ മച്ഛേരന്തിആദിനാ നാനാ ഹുത്വാവ ഉപ്പജ്ജന്തി. **പഞ്ചസൂ**തി പഞ്ചസു സസങ്ഖാരികചിത്തേസു.

൧൧൨. ചിത്തസ്സ ചേതസികത്താഭാവേപി കുസലാകുസലാബ്യാകതധമ്മാനം ഗണനട്ഠാനതോ **“മനോ”**തി ചിത്തമ്പി വുത്തം.

൧൧൩-൪. ഏത്താവതാ ചേതസികവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഏകേകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ ലബ്ഭമാനരാസീസു അങ്ഗവിഭാഗദസ്സനത്ഥം **“ഏകൂനതിംസചിത്തേസൂ”**തിആദി വുത്തം. നനു ച ഫസ്സപഞ്ചമകരാസി സബ്ബപഠമം ആഗതാ, സാ കസ്മാ ന വുത്താതി? സബ്ബസാധാരണഭാവതോ. ന ഹി സോ ചിത്തുപ്പാദോ അത്ഥി, യോ ഫസ്സപഞ്ചമകവിനിമുത്തോതി. ഏകാദസ പഠമജ്ഝാനികാനി സോമനസ്സസഹഗതാനി, ദ്വാദസ സഹേതുകകാമാവചരാനി, തഥാ ചത്താരി അകുസലാനി, സുഖസന്തീരണഹസിതുപ്പാദാനി ദ്വേതി ഏകൂനതിംസചിത്തേസു പഞ്ചങ്ഗികം ഝാനം പഞ്ചകരാസിസങ്ഖാതം മതം. **ചതു…പേ॰… നിദ്ദിസേ**തി ഏകാദസ ദുതിയജ്ഝാനികാനി, കുസലവിപാകകിരിയാവസേന ദ്വാദസ ഉപേക്ഖാസഹഗതസഹേതുകകാമാവചരാനി, ഉപേക്ഖാദോമനസ്സസഹഗതാനി അട്ഠ അകുസലാനി, ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജിതഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ഛ അഹേതുകചിത്താനി ചാതി ഇമാനി സത്തതിംസ ചിത്താനി യഥായോഗം ചതൂഹി ഝാനങ്ഗേഹി യുത്താനി. ഏത്ഥ ഹി ഏകാദസ ദുതിയജ്ഝാനികാനി വിചാരപീതിസുഖസമാധീഹി സഹഗതാനി, ഇതരാനി യഥായോഗം ഉപേക്ഖാദോമനസ്സേസു ഏകേകേന വിതക്കവിചാരസമാധീഹീതി ചതൂഹി സമ്പയുത്താനി.

ഏകാദസവിധന്തി ഏകാദസവിധം തതിയജ്ഝാനികചിത്തം പീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതായോഗതോ **തിവങ്ഗികമുദീരിതം. ചതുത്തിംസ…പേ॰… മുദീരിത**ന്തി ദ്വാദസ അരൂപാവചരചിത്താനി, ദ്വാവീസതി ചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനികാനി സാസവാനാസവാനീതി ചതുത്തിംസ ചിത്താനി യഥായോഗം ഉപേക്ഖേകഗ്ഗതായോഗതോ, സുഖേകഗ്ഗതായോഗതോ ച ദുവങ്ഗികമുദീരിതം. ചതുത്ഥജ്ഝാനികാനി ഹി ഏകാദസ സുഖേകഗ്ഗതാസഹിതാനി, സേസാനി തേവീസതി ഉപേക്ഖേകഗ്ഗതാസഹിതാനി.

൧൧൫. **സഭാവേനാവിതക്കേസൂ**തി ദുതിയജ്ഝാനാദയോ വിയ ഭാവനാബലേന വിനാ സഭാവേനേവ അവിതക്കേസു ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു. തേസു ഹി വിജ്ജമാനാനിപി സേസഝാനങ്ഗാനി വിതക്കവിരഹേന ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചേസു അസമത്ഥാനി. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായ**മ്പി

“വിതക്കപച്ഛിമകഞ്ഹി ഝാനങ്ഗം നാമാ”തി വുത്തം. ഭാവനായ അവിതക്കഭാവപ്പത്താനി പന ഭാവനാബലേനേവ ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചേസു പടുതരാ, തസ്മാ സഭാവേനാവിതക്കേസു ഝാനങ്ഗാനി ന ഉദ്ധരേയ്യ. **“ന ഉദ്ധടാ”**തി വാ പാഠോ, ന ഉദ്ധടാനീതി അത്ഥോ.

യദി ഏവം കസ്മാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു സരൂപേനേവ ചിത്തേകഗ്ഗതാ വുത്താ, നനു തസ്സാ വിതക്കവിരഹേന ഝാനങ്ഗകിച്ചേ അസമത്ഥതായ രാസിഭജനാഭാവതോ യേവാപനകവസേന വചനം യുത്തന്തി ? വുച്ചതേ - കുസലാകുസലേസു അവിജ്ജമാനധമ്മസ്സ വിപാകേസുപി അനുപലബ്ഭനതോ ഝാനങ്ഗകിച്ചസ്സ അകരണേപി കുസലാകുസലേസു ദേസിതനിയാമേനേവ സരൂപേന ഇധാപി വുത്താ. ഹോതു താവ ഏതം, ഝാനരാസിയം വേദനാ കസ്മാ വുത്താ. സാ ഹി സബ്ബചിത്തസാധാരണഭാവതോ ഫസ്സപഞ്ചകരാസിമ്ഹി ചേവ, ഉപേക്ഖാദിഇന്ദ്രിയഭാവതോ ഇന്ദ്രിയരാസിമ്ഹിയേവ വത്തബ്ബാ, ന ഇതരത്ഥ തദഭാവതോതി? സച്ചം, വേദനാ പന സബ്ബവേദനാനം സാമഞ്ഞസഭാവേന ഫസ്സപഞ്ചകേ ആഗതവേദനാ ച അപരേന വിസേസവചനേന തത്ഥ നിദ്ദിട്ഠാ, ന തത്ഥ അന്തോകരണത്ഥം. തേനേവ ഹി **ധമ്മസങ്ഗണിയം** ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു സങ്ഗഹവാരേ ഝാനങ്ഗരാസി ന ഉദ്ധടാതി രൂപധാതുയം തിണ്ണം മഹാഭൂതാനം അപ്പടിഘഭാവേപി കാമധാതുയം സപ്പടിഘമഹാഭൂതേഹി സമാനഭാവതോ തത്ഥാപി സപ്പടിഘഭാവോ വിയ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു വേദനാചിത്തേകഗ്ഗതാനം വിതക്കവിയോഗേന ഝാനകിച്ചാകരണേപി സവിതക്കചിത്തേസു ഝാനചിത്തസമങ്ഗീവേദനാദീഹി സമാനത്താ ഝാനങ്ഗഭാവേന വചനം നാമ യുത്തം. തേനേവ ച **നാമരൂപസമാസേ** “ഫസ്സപഞ്ചകരാസിഝാനദുകരാസിഇന്ദ്രിയത്തികരാസീ”തി വുത്തന്തി. അഥ വാ കിം ഏതായ യുത്തിചിന്തായ, ധമ്മസഭാവവേദിനാ തഥാഗതേന ധമ്മസഭാവം അവിരജ്ഝിത്വാ ദേസിതന്തി ന ഏത്ഥ അനുയോഗോ കാതബ്ബോതി. അഹേതുകചിത്താനം ആരമ്മണേ സുപ്പതിട്ഠിതതാഭാവേന അനിയ്യാനികത്താ വുത്തം **“സബ്ബാ...പേ॰... ന ഉദ്ധരേ”**തി. വുത്തഞ്ഹേതം **അട്ഠകഥായമ്**പി “ഹേതുപച്ഛിമകോ മഗ്ഗോ”തി.

൧൧൭. തീണി സോളസചിത്തേസൂതി പന്നരസസു അഹേതുകവിപാകചിത്തേസു ചേവ കിരിയാമനോധാതുമ്ഹി ചാതി സോളസസു ചിത്തേസു. മനിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയം വേദനിന്ദ്രിയേസു ലബ്ഭമാനമേകന്തി **തീണിന്ദ്രിയാനി ഹോന്തി**. ഇമേസുപി കുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണധാതുയം മനിന്ദ്രിയസുഖിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയവസേന തീണിന്ദ്രിയാനി, അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണധാതുയം ദുക്ഖിന്ദ്രിയേന സഹ തീണി, സുഖസന്തീരണേ സോമനസ്സിന്ദ്രിയേന സഹ തീണി, അവസേസതേരസചിത്തേസു ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയേന സഹ തീണീതി. ഏത്ഥ ചിത്തന്തി സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ അധിപ്പേതത്താ മനിന്ദ്രിയസ്സാപി ആധാരഭാവോ യുജ്ജേയ്യ. ഇതരഥാ ഹി മനിന്ദ്രിയന്തി ചിത്തസ്സേവ ഗഹണേ തസ്സ അത്തനോ ച ആധാരഭാവോ ന യുജ്ജതീതി. **ഏകസ്മിം പന ചത്താരീ**തി ഏകസ്മിം വിചികിച്ഛാസഹഗതേ വീരിയിന്ദ്രിയമനിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയഉപേക്ഖിന്ദ്രിയവസേന ചത്താരി. **പഞ്ച തേരസസൂ**തി ഠപേത്വാ വിചികിച്ഛാസഹഗതം അവസേസാനി ഏകാദസ അകുസലചിത്താനി, കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയന്തി

തേരസസു ചിത്തേസു വീരിയിന്ദ്രിയാദീനി തീണി, സമാധിന്ദ്രിയം, വേദനിന്ദ്രിയേസു ലബ്ഭമാനം ഏകന്തി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി. ഏത്ഥ ഹി ദ്വീസു ദോസമൂലേസു വീരിയിന്ദ്രിയസമാധിന്ദ്രിയമനിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയദോമനസ്സിന്ദ്രിയവസേന പഞ്ച, പഞ്ചസു സോമനസ്സസഹഗതേസു പുരിമാനി ചത്താരി സോമനസ്സിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം പഞ്ച, സേസേസു ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം പഞ്ച ഹോന്തി.

൧൧൮. **സത്ത ദ്വാദസചിത്തേസൂ**തി ദ്വാദസസു ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേസു സദ്ധാസതിസമാധിവീരിയജീവിതമനിന്ദ്രിയാനി ച വേദനിന്ദ്രിയേസു ലബ്ഭമാനമേകന്തി സത്ത ഇന്ദ്രിയാനി. തത്ഥ ഹി ഛസു സോമനസ്സസഹഗതേസു സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി ഛ സോമനസ്സിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം സത്ത, ഇതരേസു ഛസു ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം സത്ത ഹോന്തി. **ഏകേനൂനേസു...പേ॰... മനേസു ചാ**തി ദ്വാദസ ഞാണസമ്പയുത്താനി കാമാവചരാനി, സത്തവീസതി ലോകിയജ്ഝാനചിത്താനി ചാതി ഏകൂനചത്താലീസവിധേസു ലോകിയചിത്തേസു പുരിമാനി സത്ത, പഞ്ഞിന്ദ്രിയഞ്ചാതി അട്ഠേവ ഇന്ദ്രിയാനി. ഏത്ഥ ഹി സോമനസ്സസഹഗതേസു ഛസു കാമാവചരേസു, ദ്വാദസസു രൂപാവചരചതുക്കജ്ഝാനേസു ചാതി അട്ഠാരസചിത്തേസു സോമനസ്സിന്ദ്രിയേന, സേസേസു ച ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം യോജേത്വാ അട്ഠിന്ദ്രിയാനി വേദിതബ്ബാനി.

൧൧൯. **ചത്താലീസായ ചിത്തേസു നവക**ന്തി സമചത്താലീസവിധേസു ലോകുത്തരചിത്തേസു പുരിമാനി അട്ഠഇന്ദ്രിയാനി, അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയന്തി ഇമേസു ലബ്ഭമാനമേകന്തി ഇന്ദ്രിയാനം നവകാ. സോതാപത്തിമഗ്ഗേസു ഹി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം ലബ്ഭതി. സോതാപത്തിഫലതോ പട്ഠായ അരഹത്തമഗ്ഗപരിയോസാനേസു തം ന ലബ്ഭതി. തസ്സ ഠാനേ അഞ്ഞിന്ദ്രിയം. അരഹത്തഫലേ തമ്പി ന ലബ്ഭതി. തസ്സ ഠാനേ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം തിട്ഠതീതി. **ഏവ**ന്തി ഛഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമ്പയുത്തസ്സ അഭാവതോ കത്ഥചി തീണി, കത്ഥചി ചത്താരി, കത്ഥചി പഞ്ച, കത്ഥചി സത്ത, കത്ഥചി അട്ഠ, കത്ഥചി നവിന്ദ്രിയാനീതി ഏവം ഛഹി ആകാരേഹി **ഇന്ദ്രിയയോഗോപി,** ന കേവലം ഝാനങ്ഗയോഗോവ, അഥ ഖോ ഇന്ദ്രിയേഹി സഹ ചിത്തുപ്പാദാനം സമ്പയോഗോപി വേദിതബ്ബോതി.

൧൨൦-൧. ഇദാനി മഗ്ഗങ്ഗസമ്പയോഗം ദസ്സേന്തോ പഠമം താവ യേസു ചിത്തേസു മഗ്ഗങ്ഗാനി ന ലബ്ഭന്തി, താനി ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ മഗ്ഗങ്ഗയോഗചിത്തുപ്പാദേ ദസ്സേതും **"അമഗ്ഗങ്ഗാനീ"**തിആദിമാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഏകവീസസതപ്പഭേദേ ചിത്തസ്മിം, ഇമസ്മിം മഗ്ഗങ്ഗാധികാരേ വാ. **വിഞ്ഞാണേസു ദ്വിപഞ്ചസൂ**തി സഭാവാവിതക്കേസു ചക്ഖാദീസു ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു. കിഞ്ചാപി ഹേട്ഠാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു ഝാനങ്ഗാഭാവോ, അഹേതുകേസു ച മഗ്ഗങ്ഗാഭാവോ വുത്തോവ, അഝാനങ്ഗാനി പന തത്ഥ അധികാരവസേന വുത്താനി, ഇധ പസങ്ഗാഗതവസേന. അമഗ്ഗങ്ഗാനി തത്ഥ പസങ്ഗാഗതവസേന, ഇധ അധികാരവസേനാതി ന കോചി പുനരുത്തിദോസോ.

ഏകന്തി വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം ചിത്തം. തഞ്ഹി മിച്ഛാസങ്കപ്പമിച്ഛാവായാമയോഗതോ ദ്വേ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഏത്ഥാതി **ദുമഗ്ഗങ്ഗം.**

തിമഗ്ഗങ്ഗാനി സത്തസൂതി ചത്താരി ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താനി, ദ്വേ ദോസമൂലാനി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തന്തി സത്തസു മിച്ഛാസങ്കപ്പമിച്ഛാവായാമമിച്ഛാസമാധിയോഗതോ തിമഗ്ഗങ്ഗാനി. **ചത്താലീസ... പേ॰... ചതുരങ്ഗികോ**തി ദ്വാദസ ഞാണവിപ്പയുത്താനി, ചത്താരി ദിട്ഠിസമ്പയുത്താനി, പഠമജ്ഝാനികവജ്ജാനി ചതുവീസതി മഹഗ്ഗതചിത്താനീതി ചത്താലീസചിത്തേസു യോ മഗ്ഗോ ലബ്ഭതി, സോ യഥായോഗം സമ്മാസങ്കപ്പസമ്മാവായാമസമ്മാസതിസമ്മാസമാധിയോഗതോ, മിച്ഛാദിട്ഠിമിച്ഛാസങ്കപ്പമിച്ഛാവായാമമിച്ഛാസമാധിയോഗതോ, സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാവായാമസമ്മാസതിസമ്മാസമാധിയോഗതോ ച ചതുരങ്ഗികോ മതോ. തത്ഥ ഞാണവിപ്പയുത്തേസു ദ്വാദസസു പഠമാനി ചത്താരി, ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേസു മജ്ഝിമാനി, സേസേസു പച്ഛിമാനി ലബ്ഭന്തി.

പഞ്ചദ്ദസസു...പേ॰... പഞ്ചങ്ഗികോതി ദ്വാദസസു ഞാണസമ്പയുത്തകാമാവചരേസു ചേവ തീസു ലോകിയപഠമജ്ഝാനികേസു ചാതി പന്നരസസു ചിത്തേസു സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പസമ്മാവായാമസമ്മാസതിസമ്മാസമാധിവസേന പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. നനു ച സമ്മാവാചാദയോ കാമാവചരേസു ലബ്ഭന്തീതി? സച്ചം ലബ്ഭന്തി, പാഠേ പന അനാഗതത്താ ഇധ പരിച്ചത്താതി. **ദ്വത്തിംസചിത്തേസൂ**തി പഠമജ്ഝാനികവജ്ജേസു ദ്വത്തിംസലോകുത്തരചിത്തേസു. **സത്തങ്ഗികോ**തി അവിതക്കത്താ സമ്മാസങ്കപ്പോ ന ലബ്ഭതീതി തം പരിച്ചജിത്വാ അവസേസസത്തമഗ്ഗങ്ഗവസേന സത്തങ്ഗികോ വുത്തോ.

യത്ഥ പന സമ്മാസങ്കപ്പോ ലബ്ഭതി, തത്ഥ തേന സഹ അട്ഠങ്ഗികോതി ആഹ "**മഗ്ഗോ അട്ഠസൂ**"തിആദി. തത്ഥ **അട്ഠസു ചിത്തേസൂ**തി പഠമജ്ഝാനികേസു അട്ഠസു ലോകുത്തരചിത്തേസു. **ഏവന്തി ഛഹി** മഗ്ഗങ്ഗേഹി സമ്പയുത്തസ്സ അഭാവതോ കത്ഥചി ദ്വേ മഗ്ഗങ്ഗാനി, കത്ഥചി തീണി, കത്ഥചി ചത്താരി, കത്ഥചി പഞ്ച, കത്ഥചി സത്ത, കത്ഥചി അട്ഠാതി ഏവം ഛഹി പകാരേഹി.

൫൮൧-൫. ഇദാനി ബലസമ്പയോഗം ദസ്സേന്തോ ആഹ "**ബലാനി ദ്വേ**"തിആദി. തത്ഥ വീരിയബലസമാധിബലവസേന ദ്വേ ബലാനി കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയേ വിഭങ്ഗവാരേ ആഗതാനി വീരിയബലസമാധിബലാനി പച്ചേകം ലബ്ഭന്തീതി "**ദ്വേ ദ്വിചിത്തേസൂ**"തി വുത്തം. **ഏകസ്മിം തീണീ**തി ഏകസ്മിം വിചികിച്ഛാസഹഗതേ വീരിയബലഅഹിരികബലഅനോത്തപ്പബലവസേന തീണി ബലാനി. **ഏകാദസസു ചത്താരീ**തി വിചികിച്ഛാസഹഗതവജ്ജേസു ഏകാദസസു അകുസലചിത്തേസു സമാധിബലഞ്ചേവ പുബ്ബേ വുത്താനി തീണീതി ചത്താരിബലാനി. **ഛ ദ്വാദസസൂ**തി ദ്വാദസസു ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേസു സദ്ധാവീരിയസതിസമാധിഹിരിഓത്തപ്പവസേന ഛ ബലാനി.

ഏകൂനാസീതിയാ സത്താതി ദ്വാദസസു ഞാണസമ്പയുത്തകാമാവചരചിത്തേസു ചേവ സത്തവീസതിമഹഗ്ഗതചിത്തേസു ച ചത്താലീസായ ലോകുത്തരചിത്തേസു ചാതി ഏകൂനാസീതിവിധേസു ചിത്തേസു സദ്ധാവീരിയസതിസമാധിപഞ്ഞാഹിരിഓത്തപ്പവസേന സത്ത ബലാനി. **സോളസേവാബലാനീ**തി പഞ്ചദസ അഹേതുകവിപാകാനി,

കിരിയാമനോധാതുആവജ്ജനഞ്ചാതി സോളസ ബലവിപ്പയോഗതോ അബലചിത്താനി. **ഏവന്തി** പഞ്ചഹി ബലേഹി സമ്പയുത്തസ്സ അഭാവതോ കത്ഥചി ദ്വേ, കത്ഥചി തീണി, കത്ഥചി ചത്താരി, കത്ഥചി ഛ, കത്ഥചി സത്താതി പഞ്ചഹി ആകാരേഹി **സബലം,** ഇമേസു ഏകസ്സാപി അഭാവതോ അബലമ്പി ച **വിഞ്ഞേയ്യം,** വിജാനിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഹേതുരാസിആദയോ വിനിച്ഛയഭാവതോ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. യേസു ചിത്തേസു യാനി ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗബലിന്ദ്രിയാനി ജായന്തീതി സമ്ബന്ധോ. ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം ഇന്ദ്രിയാനം ഓസാനകരണം.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ചേതസികവിഭാഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥോ പരിച്ഛേദോ

ഏകവിധാദിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨൭൦. വിജാനനസഭാവതോതി ആരമ്മണവിജാനനസഭാവത്താ. നനു ച ഹേട്ഠാ സാരമ്മണതോ ഏകവിധഭാവോ വുത്തോതി? സച്ചം വുത്തോ, സോ പന ചേതസികാനഞ്ച സാധാരണോതി ഇധ തബ്ബിവജ്ജനത്ഥം വിജാനനലക്ഖണതാവ വുത്താ. സങ്ഖേപഗണനവസേന ച സഹേതുകാനം ഏകസത്തതിവിധതാ വുത്താ. **ഹേതുവാദിനാതി** കുസലാകുസലാബ്യാകതഹേതൂനം ബ്യാകരണകുസലേന . അഥ വാ ''യേ ധമ്മാ ഹേതുപ്പഭവാ , തേസം ഹേതും തഥാഗതോ ആഹാ''തി (അപ॰ ഥേര ൧.൧.൨൮൬; മഹാവ॰ ൬൦) വചനതോ തംതംപച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം തംതംപച്ചയവാദിനാ.

൧൨൭൪. സവത്ഥുകാവത്ഥുകതോതി ഏകന്തേന സബ്ബവത്ഥുനിസ്സിതഭാവതോ ചേവ തദഭാവതോ ച. കേചി പന ഹദയവത്ഥുവസേന സവത്ഥുകാവത്ഥുകതം വണ്ണേന്തി, തം ന യുജ്ജതി സവത്ഥുകനിദ്ദേസേ ''സബ്ബോ കാമവിപാകോ''തി പസാദനിസ്സിതാനമ്പി സങ്ഗഹിതത്താ. **ഉഭയവസേനാതി** സവത്ഥുകാവത്ഥുകവസേന. കാനിചി ഹി ചിത്താനി ഏകന്തേന സവത്ഥുകാനി, കാനിചി അവത്ഥുകാനേവ, കാനിചി ഉഭയസഭാവാനി. തഥാ ചേവ നിദ്ദിസതി **''സബ്ബോ കാമവിപാകോ ചാ''**തിആദി.

സബ്ബോ കാമവിപാകോ ചാതി സഹേതുകാഹേതുകഭിന്നോ സബ്ബോ തേവീസതിവിധോ കാമാവചരവിപാകോ ച. **ആദിമഗ്ഗോതി** സോതാപത്തിമഗ്ഗോ. സോ ഹി സബ്ബലോകുത്തരേസു ആദിതോ ഉപ്പജ്ജനതോ, അട്ഠസു അരിയപുഗ്ഗലേസു ആദിപുഗ്ഗലസ്സ സമ്ബന്ധീതി വാ ''ആദിമഗ്ഗോ''തി വുച്ചതി. **വിനാ വത്ഥു**ന്തി സകസകവത്ഥും വിനാ നുപ്പജ്ജന്തി. തേനേവ ഹേതാനി അരൂപഭവേ നുപ്പജ്ജന്തി തത്ഥ വത്ഥൂനം അഭാവതോ. ''നുപ്പജ്ജന്തി വിനാ വത്ഥു''ന്തി ച ഇദം അന്തോഭാവിതകാരണത്ഥം കത്വാ വുത്തം. തേന യസ്മാ വത്ഥും വിനാ നുപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ ഏകന്തേന സവത്ഥുകാതി വുത്തം ഹോതി.

ഏകന്തേന അവത്ഥുകാ അരൂപഭവേയേവ പടിസന്ധാദിവസേന പവത്തനതോ. കഥം പന രൂപസന്നിസ്സയേന വിനാ തത്ഥ അരൂപം പവത്തതി, കസ്മാ ന പവത്തതി പഞ്ചവോകാരേതി? തഥാ അദസ്സനതോ. യദി ഏവം കബളീകാരാഹാരേനപി വിനാ രൂപധാതുയം രൂപേന പവത്തിതബ്ബം, കിം കാരണാ? കാമധാതുയം തഥാ അദസ്സനതോ. അപി തു യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ പവത്തികാരണം രൂപേ അവിഗതതണ്ഹം, തസ്സ സഹ രൂപേന പവത്തി. യസ്സ പന നിബ്ബത്തികാരണം രൂപേ വിഗതതണ്ഹം, തസ്സ വിനാ രൂപേന പവത്തി കാരണസ്സ തംവിമുഖതായാതി രൂപസന്നിസ്സയേന വിനാ തത്ഥ അരൂപം പവത്തതി. **ദ്വേചത്താലീസ സേസാനീതി** മനോദ്വാരാവജ്ജനം കുസലകിരിയാവസേന സോളസ കാമാവചരാനി, തഥേവ അട്ഠ അരൂപാവചരാനി, പഠമമഗ്ഗവജ്ജാനി സത്ത ലോകുത്തരാനി, പടിഘദ്വയവജ്ജിതദസഅകുസലാനി ചേതി ദ്വേചത്താലീസ വുത്താവസേസചിത്താനി.

൧൩൪-൭. രൂപാദീസു ഏകേകമേവ ആരമ്മണം ഇമസ്സാതി **ഏകേകാരമ്മണം**. തസ്സ തസ്സ ആരമ്മണസ്സ ആപാഥഗതകാലേ തംതംവിഞ്ഞാനവസേന പഞ്ചപി ആരമ്മണാനി ഇമസ്സാതി **പഞ്ചാരമ്മണം. ഏവമ്പീ**തി ന കേവലം സവത്ഥുകാദിവസേനേവ, അഥ ഖോ ഏകേകാരമ്മണാദിതോപി. അഭിഞ്ഞാവജ്ജിതാനം സബ്ബമഹഗ്ഗതാനമ്പി ധമ്മാരമ്മണഭാവേന ഏകാരമ്മണത്താ ആഹ **"സബ്ബം മഹഗ്ഗത"**ന്തി. പണ്ണത്താരമ്മണതോ ഏകാരമ്മണന്തി കേചി. തം അരൂപാവചരദുതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി പത്വാ ന യുജ്ജതി തേസം മഹഗ്ഗതാരമ്മണത്താ. അഭിഞ്ഞാദ്വയസ്സ ഛളാരമ്മണികഭാവേന, തസ്സ ച രൂപാവചരപഞ്ചമജ്ഝാനതോ അഭിന്നത്താ തം പഹായ **"തേചത്താലീസാ"**തി വുത്തം.

൧൪൧. പുഞ്ഞവിപാകകിരിയതോ കാമേ ദ്വാദസാതി സമ്ബന്ധോ. ധാതി നിപാതമത്തം. **പുഞ്ഞവിപാകക്രിയതോ**തി ഞാണവിപ്പയുത്തകുസലവിപാകകിരിയതോ.

൧൪൨-൩. ഇരിയായ കായികായ കിരിയായ പവത്തിപഥഭാവതോ **ഇരിയാപഥോ,** ഗമനാദി. അത്ഥതോ തദവത്ഥാ രൂപപ്പവത്തി. കാമഞ്ചേത്ഥ രൂപവിനിമുത്തോ ഇരിയാപഥോ, വിഞ്ഞത്തി വാ നത്ഥി, തഥാപി സബ്ബം രൂപസമുട്ഠാപകചിത്തം ഇരിയാപഥുപത്ഥമ്ഭകം, വിഞ്ഞത്തിവികാരുപ്പാദനഞ്ച ഹോതി. യം പന ചിത്തം വിഞ്ഞത്തിജനകം , തം ഏകംസതോ ഇതരദ്വയസ്സ ജനകം അവിനാഭാവതോ, തഥാ ഇരിയാപഥുപത്ഥമ്ഭകം രൂപസ്സാതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"രൂപീരിയാപഥവിഞ്ഞത്തി-ജനകാജനകാദിതോ"**തി ഇരിയാപഥവിഞ്ഞത്തീനം വിസും ഗഹണം. **ജനകാജനകാദിതോ**തി തിണ്ണമ്പി ജനകതോ, കസ്സചിപി അജനകതോ, ദ്വിന്നം ഏകസ്സ ച ജനകതോ. കാനിചി ഹി ചിത്താനി രൂപം സമുട്ഠാപേന്തി, ഇരിയാപഥം കപ്പേന്തി, വിഞ്ഞത്തിം ജനയന്തി. കാനിചി രൂപം സമുട്ഠാപേന്തി, ഇരിയാപഥം കപ്പേന്തി, വിഞ്ഞത്തിം ന ജനയന്തി. കാനിചി രൂപമേവ സമുട്ഠാപേന്തി, ഇതരദ്വയം ന കരോന്തി. കാനിചി തീണി ന കരോന്തേവ. തഥാ ചേവ ദസ്സേതി **"ദ്വാദസാകുസലാ"**തിആദി. **ഏവഞ്ചാപി ഹി തം ചിത്ത**ന്തി ന കേവലം അഹേതുകാദിതോവ, ഏവം രൂപാദിജനകാദിതോപി തം ചതുബ്ബിധം. ''ഏവഞ്ചാദിമ്ഹി ത''ന്തിപി ലിഖന്തി. തസ്സ പന ആദിമ്ഹി നിക്ഖിത്തം ചിത്തം ഏവഞ്ച ചതുബ്ബിധന്തി അത്ഥം വദന്തി. **തത്ഥാ**തി തേസു രൂപജനകാദീസു. **ദസ കിരിയാ**തി മനോധാതുവജ്ജാ ദസ കിരിയാ.

സമുട്ഠാപേന്തി രൂപാനീതി അത്തനോ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ അത്തനാ ജനേതബ്ബരൂപാനി സമുട്ഠാപേന്തി. **കപ്പേന്തീ**തി സന്നാമേന്തി. യഥാപവത്തം ഇരിയാപഥം ഉപത്ഥമ്ഭേന്തി. യഥാ ഹി അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനേഹി വീഥിചിത്തേഹി അബ്ബോകിണ്ണേ ഭവങ്ഗേ പവത്തമാനേ അങ്ഗാനി ഓസീദന്തി, പവേധന്താ വിയ ഹോന്തി, ന ഏവം ദ്വത്തിംസവിധേസു വക്ഖമാനേസു ച ഛബ്ബീസതിവിധേസു ജാഗരണചിത്തേസു പവത്തമാനേസു. തദാ പന അങ്ഗാനി ഉപത്ഥദ്ധാനി യഥാപവത്തഇരിയാപഥഭാവേനേവ പവത്തന്തി. **ജനയന്തി ച വിഞ്ഞത്തി**ന്തി മനോദ്വാരേ പവത്താ ഏവ വിഞ്ഞത്തിം ജനയന്തി, ന പന പഞ്ചദ്വാരേ പവത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം ഝാനങ്ഗയോഗാഭാവേന രൂപാജനകത്താ ആഹ **"ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാ"**തി. ഝാനങ്ഗാനി ഹി ചിത്തേന സഹ

രൂപസമുട്ഠാപകാനി, തേസം അനുബലപ്പദായകാനി മഗ്ഗങ്ഗാദീനി തേസു വിജ്ജമാനേസു സവിസേസം രൂപപ്പവത്തിദസ്സനതോ. അരൂപവിപാകാ പന രൂപവിരാഗഭാവനായ നിബ്ബത്തത്താ ഹേതുനോ തംവിമുഖതായ രൂപം ന സമുട്ഠാപേന്തീതി ആഹ **"വിപാകാ ച അരൂപിസൂ"**തി.

൧൬൦. **സബ്ബേസം സന്ധിചിത്ത**ന്തി സബ്ബേസം സത്താനം പടിസന്ധിചിത്തം. തഞ്ഹി വത്ഥുദുബ്ബലതായ, അപ്പതിട്ഠിതതായ, പച്ചയവേകല്ലതോ, ആഗന്തുകതായ ച രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി. തഥാ ഹി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന സഹജാതം വത്ഥു പച്ഛാജാതപച്ചയരഹിതം, ആഹാരാദീഹി ച അനുപത്ഥദ്ധം ദുബ്ബലം, തസ്സ ച ദുബ്ബലത്താ തന്നിസ്സിതവിഞ്ഞാണമ്പി ദുബ്ബലന്തി. യഥാ ച പപാതേ പതിതോ അഞ്ഞസ്സ നിസ്സയോ ഭവിതും ന സക്കോതി, ഏവം തമ്പി ഭിന്നസന്തതിയം കമ്മക്ഖിത്തതായ പപാതേ പതിതം വിയ അപ്പതിട്ഠിതം ന രൂപസമുട്ഠാപനേ ഉസ്സഹതി ച വത്ഥുനോ ച അത്തനാ സഹ അപച്ഛാ അപുരേ ഉപ്പജ്ജമാനത്താ പുരേജാതപച്ചയസ്സ അലാഭതോ. യഥാ പന ആഗന്തുകോ പുരിസോ അഗതപുബ്ബം ദേസം ഗതോ അഞ്ഞേസം "ഏഥ ഭോ അന്തോഗാമേ വോ അന്നപാനഗന്ധമാലാദീനി ദസ്സാമീ"തി വത്തും ന സക്കോതി അത്തനോ അവിസയതായ, അപ്പഹുതായ ച, ഏവമേവം പടിസന്ധിചിത്തമ്പി ആഗന്തുകന്തി. ഏവം വത്ഥുദുബ്ബലതാദീഹി കാരണേഹി രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി. അപിച ആഹാരിന്ദ്രിയാദിവസേന യേഹാകാരേഹി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം ചിത്തചേതസികാ പച്ചയാ ഹോന്തി, തേഹി സബ്ബേഹി പടിസന്ധിയം ചിത്തചേതസികാ സമതിംസകമ്മജരൂപാനം യഥായോഗം പച്ചയാ ഹോന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം **പട്ഠാനേ** -

> "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ആഹാരാ സമ്പയുത്താനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൯).

തസ്മാ സമതിംസകമ്മജരൂപാനി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം ഠാനം ഗഹേത്വാ ഠിതാനീതി പടിസന്ധിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീതി വേദിതബ്ബം.

ചുതിചിത്തഞ്ചാരഹതോതി ഏത്ഥ ഖീണാസവസ്സ ചുതിചിത്തം ഉപസന്തവട്ടമൂലസ്മിം സന്താനേ സാതിസയം സന്തവുത്തിതായ രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി, അനാഗാമിആദീനം തദഭാവതോതി വദന്തി. ടീകാകാരോ പന **ആനന്ദാചരിയോ** ഭണതി -

> "കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, രൂപാവചരേ, അരൂപാവചരേ പച്ഛിമഭവികാനം, യേ ച രൂപാവചരം, അരൂപാവചരം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ചവന്താനം, തേസം വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതി, നോ ച തേസം കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതീതി വചനതോ അഞ്ഞേസമ്പി ചുതിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീ"തി.

ആചരിയസ്സ ഹി അയമധിപ്പായോ - **"കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തസ്സാ"**തി ഏതേന അവിസേസേന കാമാവചരസത്താനം ചുതിചിത്തസ്സ, **"യേ ച രൂപാവചരം...പേ॰... നിരുജ്ഝിസ്സതീ"**തി ഇമിനാ കാമഭവതോ ചവിത്വാ

രൂപാരൂപഭവൂപപജ്ജനകാനം കാമാവചരചുതിചിത്തസ്സാപി ഉപ്പാദക്ഖണതോ ഉദ്ധം വചീസങ്ഖാരസ്സ നിരോധം വത്വാ കായസങ്ഖാരസ്സ തദഭാവവചനതോ ചുതിചിത്തസ്സ കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനം സിദ്ധം. യദഗ്ഗേന ച തം കായസങ്ഖാരം ന സമുട്ഠാപേതി, തദഗ്ഗേന തം സേസരൂപമ്പി ന ജനേതി. ന ഹി രൂപസമുട്ഠാപകസ്സ ഗബ്ഭഗതതാദിവിബന്ധാഭാവേ കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനേ കാരണം അത്ഥി. ന ച യുത്തം ചുതിതോ ഉദ്ധം ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ചസ്സ രൂപം പവത്തതീതി, നാപി "ചുതിചിത്തം രൂപം സമുട്ഠാപേതീ"തി പാളി അത്ഥി, ന ചാപി വട്ടമൂലാനുപസമോ ചുതിചിത്തസ്സ രൂപുപ്പാദനേ കാരണം ചുതിചിത്തേന ന ഉപ്പന്നാനമ്പി തതോ പുരിമതരേഹി ഉപ്പന്നാനം വിയ ഭവന്തരേ അനുപ്പജ്ജനതോ, തസ്മാ സബ്ബേസമ്പി ചുതിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീതി. യദി കായസങ്ഖാരസമുട്ഠാപനമേവ രൂപജനനാരഹഭാവം സാധേതി, തദാ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ കഥന്തി? നായം ദോസോ, തസ്സ ഭാവനാബലേന സാതിസയം സന്തവുത്തിതായ കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനേപി മരണാസന്നചിത്താനം വിയ പരിദുബ്ബലത്താഭാവതോ രൂപസമുട്ഠാപനേ വിബന്ധോ നത്ഥീതി. കുതോ പന പട്ഠായ ചിത്തജരൂപം നുപ്പജ്ജതീതി? യതോ പട്ഠായ കായസങ്ഖാരേ നുപ്പജ്ജതി. കദാ ച കായസങ്ഖാരോ നുപ്പജ്ജതീതി? ചുതിതോ പുബ്ബേ ദ്വത്തിംസമചിത്തക്ഖണതോ പട്ഠായ നുപ്പജ്ജതി, തേത്തിംസമചിത്തക്ഖണേ ഉപ്പന്നം പച്ഛിമസോളസകതോ പുരേതരമേവ നിരുജ്ഝതീതി വദന്തി. "യസ്സ കായസങ്ഖാരോ ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തസങ്ഖാരോ ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൭൭) പഞ്ഹേ "പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം കായസങ്ഖാരോ ച ന നിരുജ്ഝതി, ചിത്തസങ്ഖാരോ ച ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി പച്ഛിമചിത്തസ്സേവ വജ്ജിതത്താ ചുതിതോ ദുതിയതതിയചിത്തേനാപി സഹ നിരുജ്ഝതീതി അപരേ. **യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി എത്ഥ **"യസ്സാ"**തി കാമാവചരചുതിചിത്തസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതം ചിത്തം സന്ധായ വുത്തന്തി തസ്സ ഉപ്പാദതോപി ഉദ്ധം കായസങ്ഖാരാഭാവവചനേന ഹേട്ഠിമകോടിയാ ചുതിതോ തതിയചിത്തേനേവ സഹ നിരുജ്ഝതി. ദുതിയചിത്തം ന പാപുണാതീതി എകേ.

൧൫൭. എകം ദ്വേ തീണി ചത്താരി ഠാനാനി ഇമസ്സാതി **എകദ്വിതിചതുട്ഠാനം,** എകദ്വിതിചതുട്ഠാനത്താതി അത്ഥോ. **ഠാന**ന്തി ച ഇധ കിച്ചമധിപ്പേതം. തഞ്ഹി തിട്ഠന്തി എത്ഥ ധമ്മാ അവട്ഠിതാ വിയ ഹോന്തീതി "ഠാന"ന്തി വുച്ചതി. മംസചക്ഖുദിബ്ബചക്ഖുഞാണചക്ഖുബുദ്ധചക്ഖുസമന്തചക്ഖുവസേന പഞ്ച നിമ്മലാനി ലോചനാനി ഇമസ്സാതി **പഞ്ചനിമ്മലലോചനോ**.

നിപ്പപഞ്ചേനാതി രാഗാദിപപഞ്ചരഹിതേന. രാഗാദയോ ഹി സംസാരേ പപഞ്ചനതോ "പപഞ്ചാ"തി വുച്ചന്തി.

ആവജ്ജനേ പടിച്ഛനേ ഠാനേ മനോധാതുത്തികന്തി സമ്ബന്ധോ, കിരിയാമനോധാതു ആവജ്ജനട്ഠാനേ, വിപാകദ്വയം സമ്പടിച്ഛനട്ഠാനേതി അത്ഥോ.

"സോമനസ്സയുത്തസന്തീരണം പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണം സിയാ"തി വത്തബ്ബേ "സന്തീരണ"ന്തി അധികാരതോവ ലബ്ഭതീതി ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം

“സോമനസ്സയുത”ന്തി ഏത്തകമേവ വുത്തം.

ബലവാരമ്മണേ സതീതി തദാരമ്മണകിച്ചസ്സ ബലവാരമ്മണേയേവ ലബ്ഭനതോ വുത്തം, ന ഇമസ്സേവ ആവേണികഭാവേന സബ്ബേസമ്പി തദാരമ്മണാനം ബലവാരമ്മണേയേവ ഉപ്പജ്ജനതോ. **വോട്ഠബ്ബന**ന്തി കിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസങ്ഖാതം വോട്ഠബ്ബനകിച്ചം ചിത്തം.

൧൨-൧൩. **സബ്ബേസ**ന്തി സബ്ബേസം കാമരൂപാരൂപഭവികസത്താനം. ഇമിനാ ഇദം ദസ്സേതി - പഞ്ചദ്വാരേസു വോട്ഠബ്ബനകിച്ചം കേസഞ്ചിദേവ സത്താനം അരൂപഭവേ സബ്ബസോ പഞ്ചദ്വാരികചിത്തപ്പവത്തിയാ, രൂപഭവേ ച ദ്വാരത്തയപ്പവത്തിയാ അഭാവതോ. മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനകിച്ചം പന സബ്ബേസമേവ സചിത്തകസത്താനം കരോതീതി. **ദ്വിട്ഠാനികം നാമ ഹോതീ**തി യഥാവുത്തട്ഠാനദ്വയവന്തതായ ദ്വിട്ഠാനികചിത്തം നാമ ഹോതി. കേചി പന “സോമനസ്സസഹഗതസന്തീരണം കാമസുഗതിയം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി , തസ്മാ തം പഞ്ചട്ഠാനിക”ന്തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം **പട്ഠാനേ** തഥാ അദീപിതത്താ. തഥ ഹി -

> “ഉപേക്ഖാസഹഗതം ധമ്മം പടിച്ച ഉപേക്ഖാസഹഗതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നഹേതുപച്ചയാ”തി ഏത്ഥ (പട്ഠാ॰ ൨.൭.൮) “അഹേതുകം ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ, തയോ ഖന്ധേ പടിച്ച ഏകോ ഖന്ധോ, ദ്വേ ഖന്ധേ പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ , അഹേതുകപടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ, തയോ ഖന്ധേ പടിച്ച ഏകോ ഖന്ധോ, ദ്വേ ഖന്ധേ പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.൭.൮) -

ഏവം ഉപേക്ഖാസഹഗത-പദസ്സ പവത്തിപടിസന്ധിവസേന പടിച്ചനയോ ഉദ്ധടോ. പീതിസഹഗതസുഖസഹഗത-പദാനം പന -

> “പീതിസഹഗതം ധമ്മം പടിച്ച പീതിസഹഗതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നഹേതുപച്ചയാ. അഹേതുകം പീതിസഹഗതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ, തയോ ഖന്ധേ പടിച്ച ഏകോ ഖന്ധോ, ദ്വേ ഖന്ധേ പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ. സുഖസഹഗതം ധമ്മം പടിച്ച സുഖസഹഗതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നഹേതുപച്ചയാ. അഹേതുകം സുഖസഹഗതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ, തയോ ഖന്ധേ പടിച്ച ഏകോ ഖന്ധോ, ദ്വേ ഖന്ധേ പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.൭.൩) -

ഏവം പവത്തിവസേനേവ ഉദ്ധടോ, ന “അഹേതുകപടിസന്ധിക്ഖണേ”തിആദിനാ പടിസന്ധിവസേന, തസ്മാ യഥാധമ്മസാസനേ അവചനമ്പി അഭാവമേവ ദീപേതീതി ന തസ്സ പടിസന്ധിദാനം അത്ഥീതി ദ്വിട്ഠാനികതാവ വുത്താതി. തേ മഹഗ്ഗതവിപാകാ നവാതി സമ്ബന്ധോ.

൧൩. ഛദ്വാരാ ഏവ **ഛദ്വാരികാ**. അഥ വാ **ഛദ്വാരികേസൂ**തി ഛദ്വാരികചിത്തേസൂതി അത്ഥോ.

൧൩-൩. **“പഞ്ചകിച്ച”**ന്തിആദി യഥാവുത്താനമേവ നിഗമനം. **സേസ**ന്തി അട്ഠസട്ഠിവിധം ചിത്തം. ഏകകിച്ചയോഗതോ, ഏകം കിച്ചമസ്സാതി വാ ഏകം,

ഏകമേവ **ഏകകം**. സബ്ബചിത്താനം കിച്ചവസേന നിദ്ദേസട്ഠാനേയേവ കിച്ചാനം പടിപാടിമ്പി ദസ്സേതും **“ഭവങ്ഗാവജ്ജന”**ന്തിആദി വുത്തം. യദി ഏവം പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ ചുതിപരിയോസാനം വത്തബ്ബന്തി? സച്ചം, ചുതിപടിസന്ധീനം പന പാകടത്താ തഥാ ന വുത്തം. ഭവസ്സ ഹി പടിസന്ധി ആദി, ചുതി പരിയോസാനന്തി പാകടമേവ, തസ്മാ പാകടട്ഠാനം പഹായ അപാകടട്ഠാനതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും ഭവങ്ഗമേവ ആദിതോ വുത്തം. തദാരമ്മണം പന കിഞ്ചാപി അപാകടം, അഥ ഖോ അനേകന്തികം കിസ്മിഞ്ചി ഭവേ കത്ഥചി ജവനവീഥിയം അലബ്ഭനതോതി ഏകന്തലബ്ഭമാനപരിദീപനത്ഥം തം ന വുത്തം. അഥ വാ തദാരമ്മണചിത്തമ്പി യേഭുയ്യേന ഭവങ്ഗനാമം ലബ്ഭതീതി പുരിമജവനവീഥിയം തദാരമ്മണം പച്ഛിമജവനവീഥിയാ ആവജ്ജനസ്സ പുരേചരഭൂതം ഭവങ്ഗ-ഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി വിസും ന വുത്തം. കേചി പന ‘‘പഞ്ചദ്വാരേസു പവത്തിവസേന പഞ്ചവിധതായ ദസ്സനത്ഥം ‘ഭവങ്ഗാവജ്ജന’ന്തിആദി വുത്ത’’ന്തി വദന്തി, തത്ഥ പന അപ്പവത്തമാനാനം കേസഞ്ചി സബ്ഭാവതോ തം ന യുജ്ജതി, ഛദ്വാരപ്പവത്തിവസേന ഛബ്ബിധത്തനയദസ്സനത്ഥന്തി വത്തും വട്ടതി. യഥാ ചേത്ഥ ‘‘ഭവങ്ഗാവജ്ജന’’ന്തിആദിനാ ചക്ഖുദ്വാരേ വുത്തം, ഏവം സോതദ്വാരാദീസുപി ദസ്സനാദിം അപനേത്വാ സവനാദിം പക്ഖിപിത്വാ കിച്ചപ്പവത്തി യോജേതബ്ബാ. മനോദ്വാരേ പന -

> ‘‘ഭവങ്ഗം പഠമം ഹോതി, തതോ ആവജ്ജനം മതം;
> ദുതിയം തമതിക്കമ്മ, ജവനം തതിയം സിയാ’’തി. -

യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഛന്നം വിഞ്ഞാണാന**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പഞ്ചന്നം, മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ച. **സത്തവിഞ്ഞാണധാതൂന**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാദീനം പഞ്ചന്നം, മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയസ്സാതി സത്തന്നം വിഞ്ഞാണധാതൂനം.

൧൬൮-൭൦. പഞ്ചാഭിഞ്ഞാവിവജ്ജിതന്തി -

> ‘‘ഇദ്ധിവിധം ദിബ്ബസോതോ, പരചിത്തവിജാനനാ;
> പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി, ദിബ്ബചക്ഖൂതി പഞ്ചധാ’’തി. -

ഏവമാഗതാഹി പഞ്ചഹി അഭിഞ്ഞാഹി യുത്തേന രൂപാവചരപഞ്ചമജ്ഝാനചിത്തേന വജ്ജിതം. ദിബ്ബസോതാദീനം ഏകേകാരമ്മണത്തേപി പഞ്ചന്നമ്പി അഭിഞ്ഞാനം ഏകസ്സേവ ചിത്തസ്സ അവത്ഥാഭേദഭാവതോ വുത്തം ‘‘പഞ്ചാഭിഞ്ഞാവിവജ്ജിത’’ന്തി . കേചി പന ‘‘ഇധ ഏകന്തേന ധമ്മാരമ്മണികചിത്താനമേവ വചനതോ പരചിത്തവിജാനനം വജ്ജേത്വാ അനാഗതംസഞാണേന സഹ പഞ്ചാഭിഞ്ഞാനം പടിക്ഖേപോ’’തി വദന്തി.

ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം, മനോധാതുത്തയസ്സ ച പരിച്ചാഗേന ഏകചത്താലീസ ഹോന്തീതി ആഹ **“ചത്താലീസം തഥേകക”**ന്തി. **അഭിഞ്ഞാനി** ചാതി ച-സദ്ദോ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ, സോ ‘‘ചത്താലീസം തഥേകക’’ന്തി ഇമസ്സാനന്തരം ദട്ഠബ്ബോ, തേന പന അഭിഞ്ഞാചിത്തദ്വയം സങ്ഗണ്ഹാതി. അഥ വാ അഭിഞ്ഞാ നാമ ഹേട്ഠാ ഏകേകാരമ്മണികേസു വുത്തസ്സ പഞ്ചമജ്ഝാനസ്സേവ

അവത്ഥാവിസേസോതി അഭിഞ്ഞാചിത്താനം ഛളാരമ്മണികേസു അഗ്ഗഹണന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൧൭൨-൩. തിധാ കത്വാതി തിധാ കരണഹേതു. ഹേത്വത്ഥോ ഹി അയം ത്വാ-സദ്ദോ യഥാ ''സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഛമ്ഭിതത്തം ഉപ്പജ്ജതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ''തി. **''പുഞ്ഞാപുഞ്ഞവസേനാ''**തിആദിനാ ജാതിഭൂമിഹേതുവേദനാദിവസേന യാവ ഛസത്തതിവിധോ ഭേദോ, താവ മനോവിഞ്ഞാണധാതും ഭിന്ദിത്വാ തംവസേന ചിത്തവിഭാഗദസ്സനത്ഥം നയദാനം കതന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൭൪. തിധാ കത്വാതി പഠമം വിപാകദ്വയകിരിയാഭേദതോ, ദുതിയം കുസലാകുസലാദിതോതി ഏവം ധാതുദ്വയം പച്ചേകം തിധാ കത്വാ.

൧൭൫. ഭൂമി...പേ॰... വിഭാവയേതി തിംസഭൂമീനം നാനത്തവസേന പവത്തിതോ തിംസവിധം, തഥേവ തിംസപുഗ്ഗലാനം നാനത്തവസേന പവത്തിതോ ച തിംസവിധന്തിആദിനാ ഇദം യഥാനിദ്ദിട്ഠചിത്തം ബഹുധാ ഹോതീതി ച വിഭാവേയ്യാതി അത്ഥോ.

൧൭൬. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. **ഹത്ഥഗതാമലകാ വിയ ഹോന്തീ**തി യഥാ ഹത്ഥഗതം ആമലകം ചക്ഖുമതോ സുപാകടം ഹോതി, ഏവമിമസ്സ മതിമതോ ഭിക്ഖുനോ അഭിധമ്മപിടകഗതാ അത്ഥാ സുപാകടാ ഹോന്തി, ആവജ്ജിതാവജ്ജിതക്ഖണേ സുവിസദാവ പഞ്ഞായന്തീതി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ഏകവിധാദിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചമോ പരിച്ഛേദോ

ഭൂമിപുഗ്ഗലചിത്തുപ്പത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൫-൬. ബുദ്ധിയാ വുദ്ധിം വിരുള്ഹിം കരോതീതി **ബുദ്ധിവുദ്ധികരം**. യസ്സ യസ്സ നയസ്സ കഥനം പടിഞ്ഞാതം, തം തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചിത്താനം ഭൂമീസുപ്പത്തി"**ന്തി. തം വത്വാ ഭൂമീനം ആധാരവസേന പസങ്ഗാഗതം ഗതിഭേദം, ഭവഭേദഞ്ച ദസ്സേതും **"ദേവാ ചേവാ"**തിആദി വുത്തം. "ചതസ്സോപായഭൂമിയോ"തി വത്വാ അസുരഗതിയാ പേതഗതിയംയേവ സങ്ഗഹിതത്താ **"ഗതിയോ പഞ്ചാ"**തി വുത്തന്തി വദന്തി. മയം പന "തിസ്സോവാപായഭൂമിയോ"തി പാഠേന ഭവിതബ്ബന്തി മഞ്ഞാമ. ന ഹി ഏസ അനാകുലവചനോ ആചരിയോ ഈദിസം പുബ്ബാപരവിരുദ്ധം വിയ സമ്മോഹജനകം വചനം ഭാസതി. **പാളിയമ്പി** ഹി -

> "പഞ്ച ഖോ ഇമാ, സാരിപുത്ത, ഗതിയോ. കതമാ പഞ്ച? നിരയോ തിരച്ഛാനയോനി പേത്തിവിസയോ മനുസ്സാ ദേവാ"തി (അം॰ നി॰ ൯.൬൮) -

ഏവം തിണ്ണമേവ അപായാനം വസേന വുത്തം. കാമരൂപാരൂപവസേന **തയോ ഭവാ. തത്ഥാ**തി തേസു തീസു ഭവേസു. **തിംസേവാ**തി ചതസ്സോ അപായഭൂമിയോ, സത്തവിധാ കാമസുഗതിഭൂമി, സോളസ രൂപീബ്രഹ്മലോകാ, ചതസ്സോ അരൂപഭൂമിയോതി ഏകതിംസഭൂമീനമന്തരേ ചിത്തപ്പവത്തിഅധികാരത്താ അസഞ്ഞഭൂമിം അപനേത്വാ അവസേസാ തിംസേവ ഭൂമിയോതി അത്ഥോ. **താസു തിംസേവ പുഗ്ഗലാ**തി താസു ഭൂമീസു ഉപ്പന്നാ പുഗ്ഗലാ ഭൂമിഗണനവസേന തിംസേവ ഹോന്തി. ഭൂമിവസേന തിംസവിധാപി പന പടിസന്ധിചിത്തഗണനായ ഏകൂനവീസതി ഹോന്തീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഭൂമീസ്വേതാസൂ"**തിആദി.

പടിസന്ധികചിത്താനന്തി ദസ കാമാവചരപടിസന്ധിചിത്താനി, പഞ്ച രൂപാവചരപടിസന്ധിചിത്താനി, ചത്താരി അരൂപാവചരപടിസന്ധിചിത്താനീതി ഇമേസം ഏകൂനവീസതിപടിസന്ധിചിത്താനം വസേന. **അസഞ്ഞീനമചിത്തകാ**തി അസഞ്ഞസത്താനം അചിത്തകാ പടിസന്ധി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "അസഞ്ഞസത്താ ദേവാ അഹേതുകാ അനാഹാരകാ അഫസ്സകാ അവേദനകാ അസഞ്ഞകാ അചേതനകാ അചിത്തകാ പാതുഭവന്തീ"തി.

യദി പടിസന്ധിവസേന വീസതി പുഗ്ഗലാ, കഥം ഭൂമിവസേന തിംസാതി വുത്താ. ഏകതിംസാതി ഹി വത്തബ്ബന്തി ആഹ **"ഇധാ"**തിആദി.

ന വിജ്ജതി ഹേതു ഇമേസന്തി **അഹേതൂ,** ദുവേ, തീണി ച ഹേതൂ ഇമേസന്തി **ദ്വിതിഹേതൂ,** പടിസന്ധിവസേന അഹേതുകാ, ദുഹേതുകാ, തിഹേതുകാ ചാതി അത്ഥോ. തത്ഥ **അഹേതുകാ** ആപായികാ ച, ഏകച്ചേ ഭൂമദേവാ, മനുസ്സേസു ജച്ചന്ധജച്ചബധിരജച്ചുമ്മത്തകനപുംസകഉഭതോബ്യഞ്ജനകാദയോ ച. വുത്താവസേസാ കാമസുഗതിവാസിനോവ **ദുഹേതുകാ. തിഹേതുകാ** പന കാമസുഗതിവാസിനോവ. **അരിയാ പന അട്ഠാ**തി ചതുന്നം

അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗീനം, ചതുന്നഞ്ച അരിയഫലസമങ്ഗീനം വസേന അട്ഠ അരിയപുഗ്ഗലാ . നനു ച അരിയാപി തിഹേതുകായേവാതി? സച്ചം, ചിത്തുപ്പാദം പന പത്വാ തേസം വിസേസസബ്ഭാവതോ വിസുംയേവ ഉദ്ധടാതി ദട്ഠബ്ബം.

൫൮൯-൫൯൨. "ഭൂമീസുപ്പത്തിം ഭണതോ മേ നിബോധഥാ"തി സുത്വാ ചോദകോ **"തിംസഭൂമീസൂ"**തിആദിനാ സബ്ബേസം ഭൂമീനം സാധാരണചിത്താനി പുച്ഛതി, ഇതരോ **"ചുദ്ദസേവാ"**തി വിസ്സജ്ജേതി. തത്ഥ അട്ഠ പരിത്തകുസലാനി, ചത്താരി ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താനി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതം, മനോദ്വാരാവജ്ജനഞ്ചാതി ചുദ്ദസേവ, ന ഊനാനി നാധികാനി, സബ്ബാസു തിംസഭൂമീസു ഹോന്തി, സബ്ബഭൂമീനം സാധാരണാനീതി അത്ഥോ.

സദാ...പേ॰... സിയുന്തി ദ്വേ ദോസമൂലാനി, കുസലവിപാകചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണദ്വയവജ്ജിതാനി അട്ഠാരസ കാമാവചരവിപാകചിത്താനീതി വീസതി ചിത്താനി സദാ കാമേയേവ ഭവേ സിയും, ന കദാചി അഞ്ഞത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. നനു ച ബ്രഹ്മൂനമ്പി അകുസലവിപാകാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി? സച്ചം ഉപ്പജ്ജന്തി, താനി കാമഭവേ അനിട്ഠരൂപാദയോ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജന്തി ബ്രഹ്മലോകേ തേസം അഭാവതോതി കാമഭവേയേവ നിയമിതാനി. രൂപാവചരവിപാകചിത്താനി പഞ്ച രൂപാവചരഭവേയേവ സിയും, ചത്താരോ ച അരൂപാവചരവിപാകാ അരൂപീസൂതി ആഹ **"പഞ്ച രൂപഭവേ"**തിആദി.

കാമ ...പേ॰... ഭവന്തീതി രൂപാവചരകുസലകിരിയചിത്താനി ചേവ കുസലവിപാകാനി ച ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാനി വോട്ഠബ്ബനവജ്ജാനി ച ദ്വേ അഹേതുകകിരിയചിത്താനി പഠമമഗ്ഗവിഞ്ഞാണന്തി അട്ഠാരസ ചിത്താനി കാമരൂപഭവേയേവ ഭവന്തി, ന അരൂപഭവേ. തത്ഥ ഹി സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കന്തത്താ രൂപാവചരകുസലകിരിയാ നുപ്പജ്ജന്തി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി വത്ഥുദ്വാരവിരഹതോ, ഹസിതുപ്പാദോ ഏകന്തവത്ഥുനിസ്സയത്താ, സോതാപത്തിമഗ്ഗോ പരതോഘോസപച്ചയായേവ നിബ്ബത്തനതോ ന ഉപ്പജ്ജതി. **ദ്വേചത്താലീസാ**തി അട്ഠ പരിത്തകുസലാനി, ചത്താരി അരൂപകുസലാനി, പഠമമഗ്ഗവജ്ജാനി സത്ത ലോകുത്തരചിത്താനി, പടിഘദ്വയവജ്ജിതാനി ച ദസ അകുസലചിത്താനി, പുബ്ബേ വുത്തഅഹേതുകകിരിയാദ്വയവജ്ജിതാനി നവ കാമാവചരകിരിയചിത്താനി, ചത്താരി അരൂപാവചരകിരിയചിത്താനീതി ഏവം ദ്വേചത്താലീസ ചിത്താനി തീസു ഭവേസു ഹോന്തി.

൫൯൩-൫൯൪. ഏവം ഭവവസേന ചിത്തുപ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കാലവസേന ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഠപേത്വാ പനാ"**തിആദി. **സബ്ബാസ**ന്തി നിദ്ധാരണത്ഥേ സാമിവചനം. അട്ഠ മഹാകിരിയാ, അരഹത്തമഗ്ഗഫലചിത്താനി, അനാഗാമിഫലം, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലകിരിയാതി **തേരസേവ ചിത്താനി** അപായരഹിതാസു **ഛബ്ബീസഭൂമീസു ഹോന്തി** അപായേസു വിപാകാവരണസബ്ഭാവേ ഏതേസം അനുപ്പജ്ജനതോ. അപരാനി ഛ ചിത്താനീതി സമ്ബന്ധോ. താനി പന രൂപഭവസാധാരണാനം പഞ്ചപരിത്തവിപാകാനം, കിരിയമനോധാതുയാ ച വസേന വേദിതബ്ബാനി.

പഞ്ച ചിത്താനീതി ദിട്ഠിസമ്പയുത്തവിചികിച്ഛാവസേന പഞ്ച ചിത്താനി. താനി ഹി പഞ്ചസു സുദ്ധാവാസഭൂമീസു ന ലബ്ഭന്തി. തത്ഥ അനാഗാമിഖീണാസവാനമേവ അധിവുത്ഥത്താ, തേസഞ്ച പഠമമഗ്ഗേനേവ ഇമേസം പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം അനുപ്പാദധമ്മതം ആപാദിതത്താ.

അപരാനി ദുവേതി തതിയാരുപ്പകുസലകിരിയചിത്താനി. താനി ഹി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേസു അതിക്കന്താരമ്മണത്താ, അപായേസു ച അഹേതുകപടിസന്ധികത്താ നുപ്പജ്ജന്തി. **ചതുവീസതീഭൂമിസു ദ്വേ ചാ**തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനകുസലകിരിയാവസേന ദ്വേ ചിത്താനി. **തേവീസഭൂമിസു ദ്വേയേവാ**തി ആകാസാനഞ്ചായതനകുസലകിരിയചിത്താനി.

ഏകാദസവിധന്തി രൂപാവചരകുസലകിരിയാ ഹസിതുപ്പാദോതി ഏകാദസ. സോതാപത്തിഫലം യാവ അനാഗാമിമഗ്ഗോ ചത്താരി ച ചിത്താനി സുദ്ധാവാസഅപായവജ്ജാസു ഏകവീസതിഭൂമീസു ഭവന്തി. ഏകം സോതാപത്തിമഗ്ഗചിത്തം സുദ്ധാവാസഅപായഅരൂപഭൂമിവജ്ജേസു സത്തരസസു ഭൂമീസു ജായതി. ദ്വേ ദോസമൂലാനി, കുസലവിപാകഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി, സത്ത അകുസലവിപാകാതി ദ്വാദസ ചിത്താനി മഹഗ്ഗതഭൂമിവജ്ജാസു ഏകാദസസു കാമഭൂമീസു ജായന്തി. അട്ഠ മഹാവിപാകചിത്താനി കാമാവചരദേവമനുസ്സവസേന സത്തഭൂമീസു ജായന്തി. **ഛസു ഭൂമിസൂ**തി വേഹപ്ഫലസുദ്ധാവാസസങ്ഖാതാസു ഛസു പഞ്ചമജ്ഝാനഭൂമീസു.

ചത്താരി...പേ॰... ഭൂമിസൂതി ചതുത്ഥജ്ഝാനവിപാകോ പരിത്തസുഭഅപ്പമാണസുഭസുഭകിണ്ഹവസേന തീസു ഭൂമീസു ജായതി, ദുതിയജ്ഝാനവിപാകോ, തതിയജ്ഝാനവിപാകോ ച പരിത്താഭാഅപ്പമാണാഭാആഭസ്സരവസേന തീസു ഭൂമീസു, പഠമജ്ഝാനവിപാകോ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാവസേന തീസു ഭൂമീസു ഹോതീതി ഏവം ചത്താരി ചിത്താനി ഏകേകവസേന തീസു തീസു ഭൂമീസു ജായന്തി.

൨൦൩-൯. ഏവം ഏത്തകാനേവ ചിത്താനി ഏത്തകാസു ഭൂമീസു ഉപ്പജ്ജന്തീതി ചിത്തനിയമവസേന ഉപ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഏത്തകാസു ഏവ ഭൂമീസു ഏത്തകാനേവ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഭൂമിനിയമവസേന ദസ്സേതും **"കുസലാകുസലാ കാമേ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ കാമേ കുസലാകുസലാ വീസതി, തേസം പന്നരസ അഹേതുകാ പാകാ, ആവജ്ജനദ്വയഞ്ചാതി സത്തതിംസേവ മാനസാ നരകാദീസു ചതൂസുപി അപായേസു ജായരേ. അവസേസാനി പന സത്തരസ കാമാവചരവിപാകകിരിയചിത്താനി, പഞ്ചതിംസ മഹഗ്ഗതലോകുത്തരാനീതി ദ്വേപഞ്ഞാസ മാനസാ കദാചിപി തേസു നുപ്പജ്ജന്തി അഭൂമിഭാവതോതി അത്ഥോ.

അസീതി ഹദയാതി വുത്താവസേസാനി അസീതി ചിത്താനി. **ഘാനാദിവിഞ്ഞാണത്തയ**ന്തി കുസലവിപാകഘാനാദിവിഞ്ഞാണത്തയം. **"അപുഞ്ഞജാ പാകാ"**തി അകുസലവിപാകാനം സബ്ബേസമേവ ഗഹിതത്താ ഘാനാദിവിഞ്ഞാണത്തയം അഗ്ഗഹിതവിസേസമ്പി പാരിസേസഞ്ഞായേന കുസലവിപാകമേവ വിഞ്ഞായതി.

൨൩. ദോമനസ്സന്തി ദോമനസ്സസഹഗതം. **ക്രിയാ ച ദ്വേതി** വോട്ഠബ്ബനവജ്ജിതാ ദ്വേ അഹേതുകകിരിയാ.

൨൪. ഭൂമിവസേനേവാതി പുഗ്ഗലേ അനാമസിത്വാ കേവലം ഭൂമിവസേന. പുഗ്ഗലാനം വസേന ച ഭൂമിവസേന ച ചിത്തുപ്പത്തിം വിഭാവയേതി സമ്ബന്ധോ.

൨൫-൬. പഞ്ചഭൂമിസൂതി ചതുരാപായമനുസ്സവസേന പഞ്ചഭൂമീസു. അഹേതുകാനം പടിസന്ധിസദിസതദാരമ്മണവസേന ''സത്തതിംസേവാ''തി വുത്തം, അഞ്ഞകമ്മേന പന ദ്വിഹേതുകതദാരമ്മണസ്സാപി സമ്ഭവതോ ഏകചത്താലീസ ഹോന്തി. **ആചരിയജോതിപാലത്ഥേരസ്സ** അധിപ്പായേന തിഹേതുകവിപാകേഹിപി സദ്ധിം പഞ്ചചത്താലീസേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **അഹേതുകസ്സ വുത്തേഹീതി** അഹേതുകസത്തസ്സ വുത്തേഹി സത്തതിംസമാനസേഹി സഹ. **നവ ക്രിയാതി** അട്ഠ മഹാകിരിയാ, ഹസിതുപ്പാദോ ചാതി ഇമാനി അസാധാരണകിരിയചിത്താനി നവ.

൨൭-൮. ''ചതുപഞ്ഞാസ മാനസാ''തി വത്വാ തേസം സരൂപതോ ദസ്സനത്ഥം ആഹ **''ദ്വിഹേതുകസ്സാ''**തിആദി. പുന **''ചതുപഞ്ഞാസാ''**തിആദി പന നിഗമനം.

൨൯-൩൦. പഞ്ഞാസേവസ്സ ചിത്താനീതി തിഹേതുകസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തചതുപഞ്ഞാസചിത്തേസു ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസഹഗതവജ്ജാനി ഏകൂനപഞ്ഞാസ, സോതാപത്തിഫലന്തി ഇമാനി പഞ്ഞാസേവ ചിത്താനി **അസ്സ** കാമാവചരസ്സ സോതാപന്നദേഹിനോ ജായന്തേ. **നവതിംസേവാതി** ഏകൂനചത്താലീസചിത്താനി. **പഠമം ഫലന്തി** സോതാപത്തിഫലം.

൩൧-൬. ദുതിയഞ്ച ഫലം ഹിത്വാതി സകദാഗാമിഫലം ഹിത്വാ. ച-സദ്ദേന സോതാപത്തിഫലഞ്ച ഹിത്വാതി അത്ഥോ. അത്തനോ ഫലേന സഹ **യാനി** അട്ഠചത്താലീസ **ചിത്താനി,** താനി അനാഗാമിസ്സ സത്തസ്സ ജായന്തി. **ചത്താലീസഞ്ച ചത്താരീതി** തേവീസതി കാമാവചരവിപാകചിത്താനി, വീസതി കിരിയചിത്താനി, അരഹത്തഫലഞ്ചാതി ചതുചത്താലീസ ചിത്താനി. **സകം സകന്തി** ''സോതാപന്നസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗചിത്തം, സകദാഗാമിനോ സകദാഗാമിമഗ്ഗചിത്ത''ന്തിആദിനാ അത്തനോ അത്തനോ മഗ്ഗചിത്തം. കസ്മാ പന തേസം ഏകേകമേവ ചിത്തം ഹോതീതി ആഹ **''ഏകചിത്തക്ഖണാഹി തേ''**തി. **പഞ്ചതിംസേവാതി** സത്തരസ കാമരൂപാരൂപകുസലചിത്താനി, പടിഘദ്വയവജ്ജാനി ദസ അകുസലാനി, രൂപഭവേ ലബ്ഭമാനകാനി പഞ്ച അഹേതുകവിപാകാനി, ആവജ്ജനദ്വയം, പഠമജ്ഝാനവിപാകോ ചാതി പഞ്ചതിംസ ചിത്താനി തീസു പഠമജ്ഝാനഭൂമീസു പുഥുജ്ജനസ്സ ജായന്തി.

൩൭-൮. ഹിത്വാ ചാതി ഏത്ഥ ച-സദ്ദേന പഠമഫലസ്സ ഗഹണം ദസ്സേതി. തേന അപുഞ്ഞപഞ്ചകം ഹിത്വാ പഠമം ഫലം ഗഹേത്വാ ചാതി അത്ഥോ. **അപുഞ്ഞപഞ്ചകന്തി** ദിട്ഠിസമ്പയുത്തവിചികിച്ഛാസഹഗതവസേന പഞ്ച അകുസലചിത്താനി. **തത്ഥാതി** തേസു സോതാപന്നസ്സ വുത്തേസു. **തത്ഥേവാതി** സകദാഗാമിസ്സ വുത്തേസു. പുഞ്ഞജം സമ്പടിച്ഛനം സന്തീരണദ്വയഞ്ചേവാതി സമ്ബന്ധോ.

൨൩൭. ഏവം പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസോതാപന്നാദിവസേന ചിത്തസമ്ഭവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തേസമേവ വസേന ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിയം ദസ്സേതും **"പുഥുജ്ജനസ്സാ"**തിആദി ആരദ്ധം. ദുതിയജ്ഝാനതതിയജ്ഝാനവിപാകാനം ഏകസത്തസ്സേവ അസമ്ഭവേപി ദുതിയജ്ഝാനതലേ നിബ്ബത്തേ പുഥുജ്ജനാദയോ പുഥുജ്ജനാദിഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകതോ ഗഹേത്വാ **"ദുതിയജ്ഝാനതതിയജ്ഝാനപാകതോ"**തി വുത്തം.

൨൪൨. പരിത്തസുഭാദിതോ പട്ഠായ യാവ അകനിട്ഠാ തതിയചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമീസു പഠമജ്ഝാനഭൂമിയം വുത്തഗണനായ ചിത്തപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **"പരിത്തകസുഭാദീന"**ന്തിആദി.

൨൪൭. **ചതുവീസതി ചിത്താനീ**തി അട്ഠപരിത്തകുസലാനി, ചത്താരി അരൂപകുസലാനി, പടിഘദ്വയവജ്ജിതാനി ദസ അകുസലചിത്താനി, പഠമാരുപ്പവിപാകോ, മനോദ്വാരാവജ്ജനഞ്ചാതി ചതുവീസതി ചിത്താനി പഠമാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ ജായന്തി.

൨൫൦-൧. **ദസ പഞ്ചാ**തി അട്ഠ മഹാകിരിയാ, ചതസ്സോ അരൂപകിരിയാ, മനോദ്വാരാവജ്ജനം, പഠമാരുപ്പവിപാകോ, അരഹത്തഫലഞ്ചാതി പന്നരസ ചിത്താനി പഠമാരുപ്പഭൂമിയം അരഹതോ ഹോന്തി.

തേവീസാതി പഠമാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു ചതുവീസതിചിത്തേസു ആകാസാനഞ്ചായതനകുസലവിപാകവജ്ജാ ബാവീസതി ച ദുതിയാരുപ്പവിപാകോ ചാതി തേവീസതി ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ ഹോന്തി. തഥേവ തിണ്ണം ഫലട്ഠസേഖാനം പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു അകുസലപഞ്ചകവജ്ജാനി അട്ഠാരസ, തംതംഫലഞ്ചാതി ഏകൂനവീസതി ചിത്താനി ഹോന്തി.

ക്രിയാ ദ്വാദസാതി അട്ഠ മഹാകിരിയാ, ആകാസാനഞ്ചായതനവജ്ജിതാ തിസ്സോ അരൂപകിരിയാ, മനോദ്വാരാവജ്ജനന്തി ദ്വാദസ കിരിയചിത്താനി. **പാകേകോ**തി ഏകോ അരൂപവിപാകോ.

ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനകുസലവിപാകവജ്ജാനി ഏകവീസതി , ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനവിപാകോ ചാതി **ബാവീസതി ചിത്താനി** തതിയാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തി.

൨൫൪-൬൦. പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു അപുഞ്ഞപഞ്ചകവജ്ജാനി സത്തരസ, പഠമഫലഞ്ചാതി **അട്ഠാരസ** തതിയാരുപ്പഭൂമിയം സോതാപന്നസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തി. **താനീ**തി താനേവ അട്ഠാരസ ചിത്താനി. ''ഠപേത്വാ പഠമം ഫല''ന്തി ഹി വചനതോ ദുതിയഫലം പക്ഖിപിത്വാതി അയമത്ഥോ അവുത്തസിദ്ധോ. ന ഹി സകദാഗാമിനോ സകദാഗാമിഫലഞ്ച നുപ്പജ്ജതി . ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **"ഠപേത്വാ ദുതിയം ഫല"**ന്തി. ഏത്ഥാപി അനാഗാമിഫലം പകരണസിദ്ധമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. അട്ഠ മഹാകിരിയാ, ദ്വേ തതിയചതുത്ഥാരുപ്പകിരിയാ, മനോദ്വാരാവജ്ജനം, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനവിപാകോ, അരഹത്തഫലന്തി **തേരസ ചിത്താനി** തതിയാരുപ്പഭൂമിയം ഖീണാസവസ്സ ജായന്തി. തതിയാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു ദ്വാവീസതിചിത്തേസു

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകുസലവിപാകവജ്ജാതി വീസതി, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവിപാകോതി **ഏകവീസതി ചിത്താനി** ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമിയം പുഥുജ്ജനസ്സ ജായന്തി. പുഥുജ്ജനസ്സ വുത്തേസു അപുഞ്ഞപഞ്ചകവജ്ജാനി സോളസ, സോതാപത്തിഫലഞ്ചാതി **സത്തരസ** തഥേവ സോതാപന്നസ്സ ഹോന്തി. അട്ഠ മഹാകിരിയാ, ദ്വേ ച നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവിപാകകിരിയാ, മനോദ്വാരാവജ്ജനം, അരഹത്തഫലഞ്ചാതി **ദ്വാദസ ചിത്താനി** തഥേവ അരഹതോ ഉപ്പജ്ജന്തി.

൨൩൭-൮. അരൂപകുസലാ ചേവ കിരിയാപി ച ഉപ്പജ്ജന്തി, ന പന വിപാകാതി അധിപ്പായോ. **ഉദ്ധമുദ്ധമരൂപീന**ന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാദീസു അരൂപീനം. **ഹേട്ഠിമാ**തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനികാനം ആകാസാനഞ്ചായതനകുസലവിപാകാ നുപ്പജ്ജന്തി, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനികാനം ആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണഞ്ചായതനകുസലവിപാകാതി ഏവമാദിനാ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ അരൂപാ നുപ്പജ്ജന്തി. കസ്മാതി ആഹ **"ദിട്ഠാദീനവതോ കിരാ"**തി. **കിരാ**തി അനുസ്സുതിയം. **ദിട്ഠാദീനവതോ**തി ആരമ്മണേ, ഝാനേ ച ദിട്ഠദോസത്താ. **കുസലാനുത്തരാ**തി ലോകുത്തരകുസലാ.

൨൩൩. **സബ്ബോ രൂപോ മഹഗ്ഗതോ**തി സബ്ബോ രൂപാവചരമഹഗ്ഗതചിത്തുപ്പാദോ. **മനോധാതൂ**തി കിരിയാമനോധാതുവിപാകമനോധാതൂനം കാമവിപാക-ഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ.

൨൩൯-൪൩. **ഏവം...പേ॰... ഹേട്ഠിമ**ന്തി ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം വുത്തേസു ദുതിയാരുപ്പത്തയം ഠപേത്വാ അത്തനോ പാകേന സഹ തതിയാരുപ്പഭൂമിയം ഏകൂനചത്താലീസ ചിത്താനി തഥവുത്തേസു തതിയാരുപ്പത്തയം ഠപേത്വാ അത്തനോ പാകേന സഹ സത്തതിംസാതി ഏവം സേസദ്വയേപി ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമം ഹിത്വാ ചിത്തഗണനാ ഞേയ്യാ. **അത്തനോ അത്തനോ**തി പഠമാരുപ്പഭൂമിയം പഠമാരുപ്പവിപാകോ, ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ദുതിയാരുപ്പവിപാകോതി ഏവം അത്തനോ അത്തനോ വിപാകാ ചത്താരോ ച അനാസവാ ലോകുത്തരവിപാകാതി ഏവം ചതൂസു അരൂപഭൂമീസു ഏകേകായ ഭൂമിയാ പഞ്ച പഞ്ച വിപാകാ ജായന്തി. യാ കിരിയാ തേരസേവ സിയും, താ സബ്ബപഠമാരുപ്പഭൂമിയം ഖീണാസവസ്സ ജായന്തേതി സമ്ബന്ധോ. ദുതിയാരുപ്പഭൂമിയം ഖീണാസവസ്സ പഠമാരുപ്പകിരിയചിത്തം വജ്ജേത്വാ **ദ്വാദസേവ ക്രിയാ** ഹോന്തി. തതിയാരുപ്പഭൂമിയം ദുതിയാരുപ്പകിരിയചിത്തം വജ്ജേത്വാ **ഏകാദസ**. ചതുത്ഥാരുപ്പഭൂമിയം തതിയാരുപ്പകിരിയചിത്തം വജ്ജേത്വാ **ദസേവ** വിഞ്ഞേയ്യാ.

൨൪൪-൭. ഇദാനി കേവലം പുഗ്ഗലവസേന തേസമേവ പുഗ്ഗലാനം ആവേണികചിത്തം ദസ്സേതും **"അരഹതോ പനാ"**തിആദിനാ അരഹതോയേവ ഉപ്പജ്ജനകചിത്തം ദസ്സേത്വാ അനാഗാമിആദീനം പാടിപുഗ്ഗലികം സകസകഫലചിത്തം പാകടമേവാതി സംഖിത്തം. **അരഹതോ**തി ഖീണാസവസ്സ. അരഹതോ ഭാവോ അരഹത്തം, അരഹത്തഫലന്തി അത്ഥോ. തഞ്ഹി "അരീനം ഹതത്താ അരഹാ"തിആദിനാ അരഹന്ത-സദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തഭാവേന "അരഹത്ത"ന്തി വുച്ചതി. ഇദാനി തേസം തേസം പുഗ്ഗലാനം സാധാരണചിത്താനി ദസ്സേതും **"ചതുന്നഞ്ച ഫലട്ഠാന"**ന്തിആദി വുത്തം.

൨൯൦. **സുസാരന്തി** അത്ഥബ്യഞ്ജനവസേന പരിച്ചജിതബ്ബസ്സ ഫേഗ്ഗുസ്സ അഭാവതോ സുട്ഠു സാരം, സബ്ബസോ സാരന്തി അത്ഥോ. **പരന്തി** സുസാരത്താ ഏവ പരം. സത്താനം ഇധലോകപരലോകഹിതപടിച്ഛാദകസ്സ അവിജ്ജന്ധകാരസ്സ വിധമനതോ **മോഹന്ധകാരപ്പദീപം. ചിന്തേതീ**തി അത്ഥവസേന ചിന്തേതി. **വാചേതീ**തി ബ്യഞ്ജനവസേന സജ്ഝായതി. രാഗദോസാനം മോഹേന സഹ അവിനാഭാവതോ തസ്സ അനുപഗമനം അത്ഥസിദ്ധമേവാതി ''മോഹന്ധകാരപ്പദീപ''ന്തി വത്വാപി **"നരം…പേ॰… നോപയന്തീ"**തി രാഗദോസാനുപഗമനമേവ വുത്തം. ''മോഹന്ധകാരപ്പദീപ''ന്തി വാ വചനേനേവ മോഹസ്സ അനുപഗമോ വുത്തോ ഹോതീതി രാഗദോസാനമേവ അനുപഗമനം വുത്തം. മൂലഭൂതാനം പന തിണ്ണം അനുപഗമനവചനേന സേസകിലേസാനമ്പി അനുപഗമനം വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ഭൂമിപുഗ്ഗലചിത്തുപ്പത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മാവതാര-അഭിനവടീകാ

(ദുതിയോ ഭാഗോ)

൬. ഛട്ഠോ പരിച്ഛേദോ

ആരമ്മണവിഭാഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൬൧-൩. ഏതേസന്തി യഥാവുത്തപ്പഭേദാനം. നനു ച "ചിത്തം ചേതസിക"ന്തിആദിനാ ചിത്താദീനിയേവ ഉദ്ദിട്ഠാനീതി താനേവ നിദ്ദിസിതബ്ബാനി, ആരമ്മണം പന അപ്പകതം, തം കസ്മാ ഇധ വുച്ചതീതി ചോദനം മനസി കരിത്വാ ആഹ **"തേന വിനാ നത്ഥി ഹി സമ്ഭവോ"**തി. യസ്മാ ആരമ്മണേന വിനാ ചിത്തസമ്ഭവോ നത്ഥി, ന ഹി അനാരമ്മണം ചിത്തം നാമ അത്ഥി, തസ്മാ "തയിദം ചിത്തം കം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ആസങ്കാനിവാരണത്ഥം ഇതോ പരം ആരമ്മണം ദസ്സയിസ്സാമീതി അത്ഥോ . കതിവിധം പന തം ആരമ്മണം, കിം സരൂപഞ്ചാതി ആഹ **"രൂപം സദ്ദ"**ന്തിആദി. വചനത്ഥം പന നേസം സയമേവ വക്ഖതി. **ഛളാരമ്മണകോവിദാ**തി ഛന്നം ആരമ്മണാനം ബ്യാകരണകുസലാ ബുദ്ധാദയോ.

ഭൂതേതി ചത്താരോ മഹാഭൂതേ. **ഉപാദായാ**തി നിസ്സായ. **ചതുസമുട്ഠിതോ**തി കമ്മാദീഹി ചതൂഹി പച്ചയേഹി സമുട്ഠിതോ. നിദസ്സിതബ്ബം നിദസ്സനം. കിം തം? ദട്ഠബ്ബഭാവോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഗോചരഭാവോ , സഹ നിദസ്സനേനാതി സനിദസ്സനോ. പടിഹഞ്ഞതി, പടിഹനനന്തി വാ പടിഘോ, യേന ബ്യാപാരാദിവികാരപച്ചയന്തരസഹിതേസു ചക്ഖാദീനം നിസ്സയേസു വികാരുപ്പത്തി, സോ സയം നിസ്സയവസേന ച സമ്പത്താനം, അസമ്പത്താനഞ്ച പടിമുഖഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞപതനം പടിഘോതി അത്ഥോ. തത്ഥ സയം സമ്പത്തിം ഫോട്ഠബ്ബസ്സ നിസ്സയവസേന സമ്പത്തി ഗന്ധരസഘാനജിവ്ഹാകായാനം. ഇതരേസം ഉഭയഥാപി അസമ്പത്തി, തസ്മാ ഇധ അസമ്പത്താനം പടിമുഖഭാവോ "പടിഘോ"തി വുച്ചതി. സഹ പടിഘേനാതി സപ്പടിഘോ, സനിദസ്സനോ ച സോ സപ്പടിഘോ ചാതി **സനിദസ്സനസപ്പടിഘോ**. ഏത്ഥാഹ - യസ്സ ദട്ഠബ്ബഭാവോ അത്ഥി, സോ സനിദസ്സനോ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഗോചരഭാവോവ ദട്ഠബ്ബഭാവോ. തസ്സ ച രൂപായതനതോ അനഞ്ഞത്താ കഥം സഹ നിദസ്സനേന സനിദസ്സനോതി യുജ്ജതീതി? വുച്ചതേ - അനഞ്ഞത്തേപി തസ്സ അഞ്ഞേഹി ധമ്മേഹി രൂപായതനം വിസേസേതും അഞ്ഞം വിയ കത്വാ വുത്തം "സഹ നിദസ്സനേന സനിദസ്സന"ന്തി. ധമ്മസഭാവസാമഞ്ഞേന ഹി ഏകീഭൂതേസു ധമ്മേസു യോ നാനത്തകരോ വിസേസോ, സോ അഞ്ഞം വിയ കത്വാ ഉപചാരിതും യുത്തോ. ഏവഞ്ഹി അത്ഥവിസേസാവബോധോ ഹോതി. **രൂപാരമ്മണസഞ്ഞിതോ**തി അയം ഏവരൂപോ വണ്ണോ രൂപാരമ്മണന്തി സഞ്ഞിതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ചത്താരോ മഹാഭൂതേ ഉപാദായ തേ അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തമാനോ കമ്മസമുട്ഠാനോ ചിത്തസമുട്ഠാനോ ഉതുസമുട്ഠാനോ ആഹാരസമുട്ഠാനോ ച നീലാദിവസേന ദിസ്സമാനോ ഇന്ദ്രിയേഹി ഘട്ടേന്തോ ച വണ്ണോ രൂപാരമ്മണം നാമാതി.

൮൬൪-൭. ചിത്തഞ്ച ഉതു ച ചിത്തോതു, തേഹി സമ്ഭവതി, തേ വാ സമ്ഭവാ പച്ചയാ ഇമസ്സാതി **ചിത്തോതുസമ്ഭവോ**. സഹ വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകവിഞ്ഞാണേന പവത്തോ സദ്ദോ **സവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ,** സവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ പന ന കേവലം സവിഞ്ഞാണകസന്താനപ്പവത്തോവ കുച്ഛിസദ്ദാദിവസേന തസ്സ ഉതുസമുട്ഠിതസ്സാപി സമ്ഭവതോ.

ധരീയതീതി കലാപപരമ്പരായ സന്ധാരീയതി. **സൂചനതോ**തി അത്തനോ വത്ഥുസ്സ സുപാകടകരണതോ. ഗന്ധോ ഹി "ഇദം സുഗന്ധം, ഇദം ദുഗ്ഗന്ധ"ന്തി പകാസേതി, പടിച്ഛന്നപുപ്ഫഫലാദീനി "ഇദമേത്ഥ അത്ഥീ"തി പേസുഞ്ഞം കരോന്തം വിയ ഹോതീതി.

രസമാനാതി അസ്സാദവസേന തുസ്സമാനാ. **രസന്തീ**തി അസന്തി, അനുഭവന്തീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ര-കാരോ പദസന്ധികരോ. ഏവഞ്ഹി "രസമാനാ നം അസന്തീതി രസോ"തി നിരുത്തിനയോ സുന്ദരോ ഹോതി. ഇതരഥാ "രസന്തി അസ്സാദേന്തീ"തി വുച്ചമാനേ "രസമാനാ"തി ഇദം നിരത്ഥകമേവ സിയാ. അഥ വാ "രസമാനാ"തി ഇതോ ര-കാരം, "രസന്തീ"തി ഇതോ സ-കാരഞ്ച ഗഹേത്വാ "രസോ"തി നിരുത്തിനയോ ദട്ഠബ്ബോ.

൨൯൨. ഫുസീയതീതി ഘട്ടീയതി. കിം തം ഫോട്ഠബ്ബം നാമാതി ആഹ **"പഥവീതേജവായവോ"**തി. ഇമിനാ ധാതുത്തയമേവ കായവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യഭാവസങ്ഖാതഫോട്ഠബ്ബം നാമ, ന അഞ്ഞന്തി ദസ്സേതി. കസ്മാ പനേത്ഥ ആപോധാതു ന ഗഹിതാ, നനു സീതതാ ഫുസിത്വാ ഗയ്ഹതി, സാ ച ആപോധാതു ഏവാതി? സച്ചം ഗയ്ഹതി, ന പന ആപോധാതു, കിഞ്ചരഹി തേജോധാതു ഏവ. മന്ദേ ഹി ഉണ്ഹഭാവേ സീതവുദ്ധി, ന സീതതാ നാമ കോചി ഗുണോ അത്ഥി. കേവലം പന ഉണ്ഹഭാവസ്സ മന്ദതായ സീതതാഭിമാനോ. കഥം പനേതം വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി ചേ? സീതവുദ്ധിയാ അനവട്ഠിതഭാവതോ പാരാപാരേ വിയ. തഥാ ഹി ഘമ്മകാലേ ആതപേ ഠത്വാ ഛായം പവിട്ഠാനം സീതവുദ്ധി ഹോതി, തഥേവ പഥവീഗബ്ഭതോ ഉട്ഠിതാനം ഉണ്ഹവുദ്ധി ച. കിഞ്ചരഹി ഹിമപാതസമയാദീസു സീതസ്സ പരിപാചകത്തദസ്സനതോ ച തേജോധാതു ഏവ സീതതാതി ദട്ഠബ്ബം. യദി ച സീതതാ ആപോധാതു സിയാ, ഏകസ്മിം കലാപേ ഉണ്ഹഭാവേന സദ്ധിം ഉപലബ്ഭേയ്യ ദ്വിന്നം ധാതൂനം അവിനിബ്ഭോഗപ്പവത്തിതോ, ന ച പനേവം ഉപലബ്ഭതി, തസ്മാ ഞായതി "ന ആപോധാതു സീതതാ"തി . ഇദം ചതുമഹാഭൂതാനം അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതം ഇച്ഛന്താനം ഉത്തരം, അനിച്ഛന്താനമ്പി പന ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഏകസ്മിം കലാപേ കിച്ചദസ്സനേന സഭാഗവുത്തിതായ സാധിതായ ഇദമേവ ഉത്തരം. കേചി പന "വായോധാതു സീതതാ"തി വദന്തി, തേസമ്പി ഇദമേവ ഉത്തരം. യദി വായോധാതു സീതതാ സിയാ, ഏകസ്മിം കലാപേ ഉണ്ഹഭാവേന സദ്ധിം ഉപലബ്ഭേയ്യ, ന ച പനേവം ഉപലബ്ഭതി, തസ്മാ വിഞ്ഞായതി "ന വായോധാതു സീതതാ"തി. യേ പന വദന്തി "ദ്രവതാ ആപോധാതു, സാ ച ഫുസിത്വാ ഗയ്ഹതീ"തി, തേ വത്തബ്ബാ "ദ്രവഭാവോപി നാമ ഫുസീയതീതി ഇദം ആയസ്മന്താനം അധിമാനമത്തം സണ്ഠാനേ വിയാ"തി. വുത്തഞ്ഹേതം പോരാണേഹി -

"ദ്രവഭാസഹവുത്തീനി , തീണി ഭൂതാനി സമ്ഫുസം;
ദ്രവതം സമ്ഫുസാമീതി, ലോകോയമഭിമഞ്ഞതി.

"ഭൂതേ ഫുസിത്വാ സണ്ഠാനം, മനസാ ഗയ്ഹതേ യഥാ;
പച്ചക്ഖതോ ഫുസാമീതി, ഞാതബ്ബാ ദ്രവതാ തഥാ"തി.

൨൯൩. സബ്ബം നാമന്തി സബ്ബം ചിത്തചേതസികനിബ്ബാനസമ്മതം നാമം. ചിത്തചേതസികഞ്ഹി ആരമ്മണം പതി നമനതോ നാമം. നിബ്ബാനം പന ചിത്തചേതസികസ്സ അത്താനം പതി നാമനതോ നാമം. **രൂപ**ന്തി നിപ്ഫന്നരൂപം.

കിം അവിസേസേനാതി ചേ, നോതി ആഹ **“ഹിത്വാ രൂപാദിപഞ്ചക”**ന്തി. **ലക്ഖണാനീ**തി അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി. **പഞ്ഞത്തീ**തി നാമുപാദായവസേന ദുവിധാ പഞ്ഞത്തി.

൩൦. ഇമാനി പന ഛബ്ബിധാനി ആരമ്മണാനി സബ്ബാനി സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭന്തി, ഉദാഹു കത്ഥചി കാനിചീതി ആഹ **“ഛളാരമ്മണാനീ”**തിആദി. **തീണി രൂപേ**തി രൂപാവചരഭൂമിയം രൂപസദ്ദധമ്മവസേന തീണി ആരമ്മണാനി ലബ്ഭന്തി. ഘാനാദിത്തയസ്സ പന തത്ഥ അഭാവതോ ഗന്ധാരമ്മണാദീനി ധമ്മാരമ്മണതോ വിസും ന ലബ്ഭന്തി. അരൂപഭവേ പന സബ്ബസോ രൂപാനം അഭാവതോ ഏകം ധമ്മാരമ്മണമേവ ലബ്ഭതി, ന അഞ്ഞന്തി ആഹ **“അരൂപേ ധമ്മാരമ്മണമേകക”**ന്തി . നനു ച അരൂപഭവതോ ചവിത്വാ കാമഭവേ നിബ്ബത്തന്താനം അരൂപഭവേയേവ ഗതിനിമിത്തവസേന രൂപാരമ്മണം ഉപട്ഠാതീതി? സച്ചം ഉപട്ഠാതി, തം പന കാമഭവേയേവ ആരമ്മണം. ഉപപജ്ജിതബ്ബഭവസ്മിഞ്ഹി വണ്ണോ ഗതിനിമിത്തവസേന ഉപട്ഠാതി.

൩൧-൨. ഏവം ഛ ആരമ്മണാനി സരൂപതോ, പവത്തിപ്പഭേദതോ ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തേസു അഭയഗിരിവാസീനം കിഞ്ചി വിപ്പടിപത്തിം ദസ്സേത്വാ തം പടിക്ഖിപിതും **“ഖണവത്ഥുപരിത്തത്താ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഖണവത്ഥുപരിത്തത്താ**തി ഖണസ്സ ചേവ വത്ഥുനോ ച പരിത്തത്താ. യേ രൂപാദയോതി സമ്ബന്ധോ. **യേസ**ന്തി യേസം ആചരിയാനം ലദ്ധി. **യേസ**ന്തി വാ ധമ്മാരമ്മണേന സഹ സമ്ബന്ധീഭാവതോ, വുത്തം വവത്ഥാപകത്താ ച. തേ ഹി ധമ്മാരമ്മണം വവത്ഥാപേന്തോ അത്തനാ സഹ തം സമ്ബന്ധേന്തി, തസ്മാ ധമ്മാരമ്മണേന സഹ സമ്ബന്ധീഭാവാപേക്ഖായ “യേസ”ന്തി സാമിവചനന്തി. ഇമിനാ പന ഇദം വുത്തം ഹോതി - യേ രൂപാദയോ പഞ്ച ആരമ്മണാ സന്തത്തഅയോഗുളേ പതിതജലബിന്ദു വിയ പരിത്തക്ഖണികാ, ദിബ്ബചക്ഖുനാ അസക്കുണേയ്യഗ്ഗഹണാ പരമാണു വിയ പരിത്തവത്ഥുകാ, തതോ ച സകസകവിഞ്ഞാണാനം ആപാഥം ന ഗച്ഛന്തി, കേവലം പന മനോവിഞ്ഞാണസ്സേവ ഗോചരാ, തേ ധമ്മാരമ്മണം നാമാതി യേസം ലദ്ധി, തേ യേസം വാ ധമ്മാരമ്മണം നാമാതി. ഏതേനേവ ച അതീതാനാഗതഭാവേന അതിദൂരഅച്ചാസന്നഭാവേന, കുട്ടാദിഅന്തരിതാഭാവേന ച ആപാഥം അനാഗച്ഛന്താനമ്പി രൂപാദീനം സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതീതി. ഏവംലദ്ധികാ പന തേ -

> “ഇമേസം ഖോ, ആവുസോ, പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം നാനാവിസയാനം നാനാഗോചരാനം ന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോന്താനം മനോ പടിസ്സരണം, മനോ ച നേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൫) -

ഇദം സുത്തം ആഹരിത്വാ പടിക്ഖിപിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“തേ പടിക്ഖിപിതബ്ബാവാ”**തിആദി. തത്ഥ **പടിക്ഖിപിതബ്ബാവാ**തി ന അനുവത്തിതബ്ബാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞ...പേ॰... ഭോന്താന**ന്തി ചക്ഖുന്ദ്രിയം സോതിന്ദ്രിയസ്സ ഗോചരം ന പച്ചനുഭോതി, തഥാ “സോതിന്ദ്രിയം ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സാ”തിആദിനാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണം നേവ പച്ചനുഭോന്താനം നാനുഭവന്താനം ന ഗണ്ഹന്താനം. **തേസ**ന്തി തേസം പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം.

൩൦൩. തഞ്ച ഗോചരം മനോ പച്ചനുഭോതീതി സമ്ബന്ധോ. **തം** രൂപാദിപഞ്ചവിധം ആരമ്മണം **ച**-സദ്ദേന ധമ്മാരമ്മണഞ്ച മനോ പച്ചനുഭോതി, ചിത്തം ആരമ്മണം കരോതീതി അത്ഥോ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദി ചക്ഖാദീനമാപാഥഗതാനി വിനാ അവസേസാ ധമ്മാരമ്മണാ ഹോന്തി, തദാ തംവിസയം ചിത്തം പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയം പച്ചനുഭോന്തം നാമ ന ഹോതി, അത്തനോയേവ പന വിസയം പച്ചനുഭോന്തം നാമ ഹോതി. ഏവഞ്ച സതി മനോവ തേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീതി ദുപ്പരിഹാരിയം ഭവേയ്യ, ന ച തം സുത്തവചനം സക്കാ അതിക്കമേതും, തസ്മാ വുത്തനയേന ചക്ഖാദീനം അനാപാഥഗതാപി മനോഗോചരാ രൂപാദയോ രൂപാദിആരമ്മണാനേവ ഹോന്തി, ന ധമ്മാരമ്മണാതി. യദി രൂപാരമ്മണം ചിത്തം അത്തനോ വിസയം നാനുഭോതി, പരവിസയമേവ അനുഭോതി, കഥം ദസ്സനാദികിച്ചം ന കരോതി? തംതംകിച്ചാനം നിസ്സയഭൂതസ്സ വത്ഥുനോ അനിസ്സിതത്താ. കഥഞ്ചരഹി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയം പച്ചനുഭോതി നാമ? ദസ്സനാദികിച്ചസ്സ അകരണേപി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ദിട്ഠാദിആകാരസ്സേവ ഗഹണതോ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയം പച്ചനുഭോതി നാമ. യദി ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ദിട്ഠാദിആകാരം ന ഗണ്ഹാതി, രൂപാദീനം നീലത്താദിവസേന ജാനനം മനോവിഞ്ഞാണമേവ കരോതി, ന പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനീതി തഥാ ജാനനമേവ ന ഹോതി. തസ്സ പന അത്ഥിതായേവേതം വിഞ്ഞാതബ്ബം - അനാപാഥഗതരൂപാദാരമ്മണം ചിത്തം അത്തനോ വിസയം ന പച്ചനുഭോതി നാമ. അഥ ഖോ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയമേവ പച്ചനുഭോതീതി. അഥ സിയാ, ന മയം ചിത്തസ്സ പഞ്ചിന്ദ്രിയവിസയാനുഭവനം പടിക്ഖിപാമ, തസ്സ പന അനുഭവനം ദസ്സനാദികിച്ചവിരഹേന ധമ്മാരമ്മണവസേനേവാതി ചേ? തമ്പി ന, സുത്തേ തഥാ ആഗതട്ഠാനസ്സ അഭാവതോ. യദി ഹി ചിത്തം ദസ്സനാദികിച്ചവിരഹേന പഞ്ചിന്ദ്രിയവിസയം ധമ്മാരമ്മണവസേനേവ പച്ചനുഭോതി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയം പച്ചനുഭവമാനാ മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുപി ധമ്മാരമ്മണായേവ സിയാ, ഏവഞ്ച സതി ''ധമ്മായതനം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി **പട്ഠാനേ** വത്തബ്ബം സിയാ, തഥാ പന അവത്വാ -

> ''രൂപായതനം സദ്ദായതനം ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനം മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨),
>
> ''രൂപായതനം...പേ॰... ധമ്മായതനം മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ച (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨) -

വുത്തത്താ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയം പച്ചനുഭോന്തീ മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതു തംപഞ്ചിന്ദ്രിയാനം വിസയവസേന പച്ചനുഭോതി, ന ധമ്മായതനവസേനാതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

൩൦൪-൫. ഏവം ഏകേനാകാരേന പടിക്ഖേപവിധിം ദസ്സേത്വാ പുന അപരേനപി കാരണേന ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ദിബ്ബചക്ഖാദീ''**തിആദി. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന ദിബ്ബസോതഞാണഗ്ഗഹണം. **ഇതിപി ന യുജ്ജതീ**തി ന കേവലം പുബ്ബേ വുത്തേനേവ കാരണേന, അഥ ഖോ ഇമിനാപി കാരണേന ന യുജ്ജതീതി

വുത്തം ഹോതി. യദിപി ചക്ഖാദീനം അനാപാഥഗതരൂപാദീനി ധമ്മാരമ്മണാ നാമ ഹോന്തി, തദാ ദിബ്ബചക്ഖാദീനി രൂപാദിആരമ്മണാനി ന സിയും തേസം പസാദവിസയാനം രൂപസദ്ദാനം പരിഗ്ഗണ്ഹനതോ, ഏവഞ്ച സതി സുത്തേസു ദിബ്ബചക്ഖുദിബ്ബസോതാനം ധമ്മാരമ്മണതാവ വത്തബ്ബാ, ന രൂപാദിആരമ്മണതാ, വുത്താ ച സാ, തസ്മാ ചക്ഖാദീനം അവിസയാ രൂപാദയോ രൂപാദാരമ്മണാനേവ, ന ധമ്മാരമ്മണാതി. തേനേവ ച **ധമ്മസങ്ഗഹേ**പി -

> "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ സദ്ദാരമ്മണം വാ ഗന്ധാരമ്മണം വാ രസാരമ്മണം വാ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം വാ ധമ്മാരമ്മണം വാ, യം യം വാ പനാരബ്ഭ, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧) -

വുത്തം. കിഞ്ച അനാപാഥഗതാനം ധമ്മാരമ്മണത്തേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം രൂപാദിആരമ്മണം ന ഹോതീതി ആപജ്ജതീതി. **ഏവം സതീ**തി യദി കദാചി രൂപാദിആരമ്മണം ഹുത്വാ കദാചി ധമ്മാരമ്മണം ഹോതി, കദാചി ധമ്മാരമ്മണം ഹുത്വാ കദാചി രൂപാദിആരമ്മണം ഹോതി, തദാ തേസം രൂപാദിആരമ്മണാനം നിയമോപി കഥം ഭവേ "ഇദം രൂപാദിആരമ്മണം, ഇദം ധമ്മാരമ്മണ"ന്തി നിയമോ ന ഭവേയ്യ, ആരമ്മണസങ്കരോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ.

൩൦൩. ഏവം ഛബ്ബിധം ആരമ്മണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനിസ്സ അനന്തരഭേദം പരിത്താരമ്മണാദിത്തികവസേന ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സബ്ബം ആരമ്മണ"**ന്തിആദി. ഛബ്ബിധം പരിത്തത്തികാദികം തം ഏതം സബ്ബം ആരമ്മണന്തി സമ്ബന്ധോ. **പരിത്തത്തികാദീന**ന്തി പരിത്താരമ്മണത്തികാദീനം. പരിത്താരമ്മണത്തികോ ഹി ഇധ "പരിത്തത്തികോ"തി വുത്തോ മജ്ഝപദലോപവസേന. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന മഗ്ഗാരമ്മണത്തികോ അതീതാരമ്മണത്തികോ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികോതി ഇമേസം തിണ്ണം തികാനം സങ്ഗഹോ. തത്ഥ "പരിത്താരമ്മണാ ധമ്മാ, മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ ധമ്മാ, അപ്പമാണാരമ്മണാ ധമ്മാ"തി ഏവമാഗതോ പരിത്താരമ്മണത്തികോ. ആദിപദവസേന "മഗ്ഗാരമ്മണാ ധമ്മാ, മഗ്ഗഹേതുകാ ധമ്മാ, മഗ്ഗാധിപതിനോ ധമ്മാ"തി ഏവമാഗതോ മഗ്ഗാരമ്മണത്തികോ. "അതീതാരമ്മണാ ധമ്മാ, അനാഗതാരമ്മണാ ധമ്മാ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ധമ്മാ"തി ഏവമാഗതോ അതീതാരമ്മണത്തികോ. "അജ്ഝത്താരമ്മണാ ധമ്മാ, ബഹിദ്ധാരമ്മണാ ധമ്മാ, അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ ധമ്മാ"തി ഏവമാഗതോ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികോതി വേദിതബ്ബം.

൩൦൭-൯. **ക്രിയാഹേതുദ്വയ**ന്തി അഹേതുകകിരിയദ്വയം ഹസിതുപ്പാദമനോധാതു ഇതരസ്സ മഹഗ്ഗതാദിആരമ്മണതാവസേനാപി വക്ഖമാനത്താ. **"ഇട്ഠാദിഭേദാ"**തിആദി പരിത്താരമ്മണഭാവവിഭാവനം. **ഇട്ഠാദിഭേദാതി** ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തഅനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്തഭേദാ. **പടിപാടിയാ**തി "രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ, സദ്ദോ സോതവിഞ്ഞാണസ്സാ"തിആദിനാ അനുക്കമേതോ. **രൂപാദി...പേ॰... ത്തയസ്സ തൂ**തി കിരിയാമനോധാതുയാ ചേവ കുസലാകുസലവിപാകവിഭാഗവസേന ദ്വിന്നം മനോധാതൂനഞ്ച സബ്ബം രൂപാദിപഞ്ചകഗോചരം . താ ഹി ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പുരിമപച്ഛിമാ ഹുത്വാ നിയതാ രൂപാദീനേവ ആരബ്ഭ പവത്തന്തി.

൩൧൧. കാമധാതുയന്തി കാമഭവേ. തത്ഥ ഹി നേസം സബ്ബേസം വത്ഥാരമ്മണാനി ഉപലബ്ഭന്തി. **ചത്താരീ**തി തേസ്വേവ കിരിയാമനോധാതു, കുസലവിപാകചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാനി, തഥാ സമ്പടിച്ഛനന്തി ഇമാനി ചത്താരി ചിത്താനി. സേസാനി പന വത്ഥാരമ്മണാഭാവേന തത്ഥ നുപ്പജ്ജന്തി. **നേവ കിഞ്ചീ**തി വത്ഥാരമ്മണാനം സബ്ബസോ അഭാവതോ ഏതേസു കിഞ്ചി ന ജായതി.

൩൧൨-൩. "മഹാപാകാന"ന്തിആദി പഠമപരിച്ഛേദേ വുത്തത്ഥമേവ. **പടുപ്പന്നാ**തി പച്ചുപ്പന്നാ.

൩൧൪. ഏവം പരിത്താരമ്മണേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി മഹഗ്ഗതാരമ്മണേ അപ്പമാണാരമ്മണേ ച ദസ്സേതും **"ദുതിയാരുപ്പചിത്തഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ദുതിയാരുപ്പചിത്തം പഠമാരുപ്പാരമ്മണതോ, ചതുത്ഥാരുപ്പം തതിയാരുപ്പാരമ്മണതോ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം. **ഛബ്ബിധ**ന്തി കുസലവിപാകകിരിയാവസേന പച്ചേകം തിവിധതായ ഛപ്പകാരം.

൩൧൫-൨൦. ഞാണം പരിഹീനം ഏതേസം, ഞാണതോ പരിഹീനാതി വാ **ഞാണഹീനാ. പരിത്താരമ്മണാ...പേ॰... ഹോന്തി തേ**തി അട്ഠ ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ സേഖപുഥുജ്ജനഖീണാസവാനം കദാചി നിരുസ്സുക്കഭാവേന ആദരാകരണവസേന അകമ്മഞ്ഞസരീരതാഅഞ്ഞവിഹിതതാഹി വാ അസക്കച്ചദാനപച്ചവേക്ഖണധമ്മസ്സവനാദീസു അതിപഗുണവിപസ്സനായ ച കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ പരിത്താരമ്മണാ. അതിപഗുണാനം പഠമജ്ഝാനാദീനം പച്ചവേക്ഖണകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ. കസിണനിമിത്താദിപഞ്ഞത്തിപച്ചവേക്ഖണകാലേ പരിത്താരമ്മണാദിവസേന നവത്തബ്ബാ. അകുസലേസു ചത്താരോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ ചതുപഞ്ഞാസകാമാവചരധമ്മാനം, രൂപസ്സ ച "അത്താ സത്തോ"തി പരാമസനഅസ്സാദനാഭിനന്ദനകാലേ പരിത്താരമ്മണാ. തേനേവാകാരേന സത്തവീസതിമഹഗ്ഗതധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ. പണ്ണത്തിധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തനകാലേ സിയാ നവത്തബ്ബാ പരിത്താരമ്മണാദിവസേന. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താനി തേയേവ ധമ്മേ ആരബ്ഭ വിനാ പരാമാസേന അസ്സാദനാഭിനന്ദനവസേന പവത്തിയം, പടിഘസമ്പയുത്താനി ദോമനസ്സവസേന പവത്തിയം, വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം ദ്വേള്ഹകഭാവേന, ഉദ്ധച്ചസഹഗതം വിക്ഖിപനവസേന, അവൂപസമവസേന ച പവത്തിയം പരിത്തമഹഗ്ഗതനവത്തബ്ബാരമ്മണാതി വേദിതബ്ബാ. **ക്രിയതോപി ച തഥാ**തി കിരിയചിത്തതോപി ഞാണസമ്പയുത്താ ചത്താരോതി അത്ഥോ. **ക്രിയാവോട്ഠബ്ബന**ന്തി സരൂപകഥനമേതം, ന പന കുസലാകുസലവിപാകവോട്ഠബ്ബനസ്സ വിജ്ജമാനത്താ.

തിവിധോ ഹോതി ഗോചരോതി പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണവസേന തിവിധോപി ഗോചരോ ഹോതി. കഥം? കുസലകിരിയാവസേന അട്ഠ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ സേഖപുഥുജ്ജനഖീണാസവാനം സക്കച്ചദാനപച്ചവേക്ഖണധമ്മസ്സവനവിപസ്സനാദീസു കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തകാലേ കാമാവചരാരമ്മണികഅഭിഞ്ഞായ പരികമ്മാനുലോമകാലേ ച പരിത്താരമ്മണാ. പഠമജ്ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണഝാനാദീനം പരികമ്മകാലേ മഹഗ്ഗതധമ്മേ ആരബ്ഭ

സമ്മസനകാലേ ച മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ ഹോന്തി. യഥാലാഭം ഗോത്രഭുവോദാനകാലേ പന ലോകുത്തരം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖണകാലേ ച നിബ്ബാനാരമ്മണാഭിഞ്ഞായ പരികമ്മകാലേ ച അപ്പമാണാരമ്മണാ. പണ്ണത്തിപച്ചവേക്ഖണകാലേ പണ്ണത്താരമ്മണികഝാനാഭിഞ്ഞാനം പരികമ്മകാലേ ച നവത്തബ്ബാ. അഭിഞ്ഞാദ്വയസ്സ പരിത്താദിആരമ്മണതം സത്തരസമപരിച്ഛേദേ വക്ഖതി. കിരിയാവോട്ഠബ്ബനമ്പി യഥാവുത്തധമ്മാനം തംതംആരമ്മണേ പവത്തമാനാനം പുരേചരം ഹുത്വാ തം തദേവ ആവജ്ജന്തം പവത്തതീതി പരിത്താദിആരമ്മണം. പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനവസേന പവത്തിയം പരിത്താരമ്മണമേവ.

വുത്താവസേസാനീതി യഥാവുത്തേഹി അവസിട്ഠാനി പന്നരസ രൂപാവചരാനി പഠമതതിയാനി, ഛ അരൂപാവചരകുസലവിപാകകിരിയചിത്താനീതി ഏകവീസതി ചിത്താനി. **നവത്തബ്ബാരമ്മണാനീ**തി പരിത്താദിവസേന നവത്തബ്ബസ്സ കസിണാദിനിമിത്തസത്തപഞ്ഞത്തിആകാസവിഞ്ഞാണാഭാവസ്സ ആരമ്മണകരണതോ നവത്തബ്ബാരമ്മണാനി.

പരിത്താരമ്മണത്തികം സമത്തം.

൩൨൭-൨. ഏവം പരിത്താരമ്മണത്തികവസേന വിസയീവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്മാ അപ്പമാണാരമ്മണനിദ്ദേസേനേവ മഗ്ഗാരമ്മണത്തികസങ്ഗഹിതോപി വിസയീവിഭാഗോ നിദ്ദിട്ഠോ ഹോതി, തസ്മാ തം പഹായ അതീതാരമ്മണത്തികവസേന ദസ്സേതും **"ദുതിയാരുപ്പചിത്തഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ദുതിയാരുപ്പചിത്തം അതീതസ്സ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണകരണതോ, ചതുത്ഥാരുപ്പം തതിയാരുപ്പസ്സ ആരമ്മണകരണതോ **ഏകന്തഅതീതാരമ്മണം**. **പച്ചുപ്പന്നാവ ഗോചരാ**തി രൂപാദിമ്ഹി ധരമാനേയേവ പഞ്ചദ്വാരികചിത്താനം ഉപ്പജ്ജനതോ. അനാഗതാരമ്മണം പന നിയതം കിഞ്ചി നത്ഥി അനാഗതംസഞാണസ്സപി പഞ്ചമജ്ഝാനതോ അഭിന്നത്താ.

൩൨൮-൩൦. സിയാ...പേ... നാഗതഗോചരാതി അട്ഠ താവ മഹാവിപാകാ ദേവമനുസ്സാനം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ കമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ ആരബ്ഭ പവത്തിയം അതീതാരമ്മണാ. ഭവങ്ഗചുതികാലേപി ഏസേവ നയോ. ഗതിനിമിത്തം പന കദാചി കമ്മനിമിത്തഞ്ച ആരബ്ഭ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ, തദനന്തരം ഭവങ്ഗകാലേ ച പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ, തഥാ പഞ്ചദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേന പവത്തിയം. മനോദ്വാരേ പന അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനം ജവനാനം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ പവത്തിയം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ. കുസലാകുസലവിപാകാഹേതുകഉപേക്ഖാസഹഗതമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി താ യഥാക്കമം മനുസ്സേസു ജച്ചന്ധാദീനം, അപായേസു ച സബ്ബേസം പടിസന്ധി ഹോന്തി. പഞ്ചദ്വാരേ ച സന്തീരണകാലേ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാവ ഹോന്തീതി അയമേതേസം വിസേസോ. സോമനസ്സസഹഗതാ പന പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണവസേന, തദാരമ്മണവസേന ച പവത്തികാലേ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ, മനോദ്വാരേ ച തദാരമ്മണകാലേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാതി വേദിതബ്ബാ. ഹസിതുപ്പാദചിത്തം പന ഖീണാസവാനം പഞ്ചദ്വാരേ ഹട്ഠപഹട്ഠാകാരം കുരുമാനാനം

പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി, മനോദ്വാരേ അതീതാദിഭേദേ ധമ്മേ ആരബ്ഭ ഹസിതുപ്പാദവസേന പവത്തിയം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം. **"കുസലാകുസലാ"**തിആദീസു കുസലേസു താവ ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ സേഖപുഥുജ്ജനാനം, അതീതാദിഭേദാനി ഖന്ധധാതുആയതനാനി സമ്മസനകാലേ, പച്ചവേക്ഖണകാലേ, അതീതാദിആരമ്മണികഅഭിഞ്ഞാനം പരികമ്മകാലേ ച അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ. പണ്ണത്തിനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണകാലേ, ഗോത്രഭുവോദാനകാലേ, പണ്ണത്തിനിബ്ബാനാരമ്മണികഅഭിഞ്ഞാനം പരികമ്മാദികാലേ ച നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. പണ്ണത്തിനിബ്ബാനാനി ഹി ഇധ അതീതാദികാലവസേന നവത്തബ്ബാനീതി തദാരമ്മണാനി അതീതാരമ്മണാദിവസേന നവത്തബ്ബാനി. തേനാഹ **"സന്തപണ്ണത്തികാലേപീ"**തി, യഥാസമ്ഭവം സന്തസ്സ നിബ്ബാനസ്സ, പണ്ണത്തിയാ ച ആരമ്മണകരണകാലേതി അത്ഥോ. പോത്ഥകേസു പന ''സന്തേ പണ്ണത്തികാലേസൂ''തി ലിഖന്തി, സോ അപാഠോ. തസ്സ പന അപാഠഭാവം അജാനന്താ അത്ഥഹാനിമ്പി അസല്ലക്ഖേത്വാ വചനവിപല്ലാസവസേന പണ്ണത്തികാലസ്മിം സതീതി അത്ഥം ലിഖന്തി. ഞാണവിപ്പയുത്താനിപി വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. കേവലഞ്ഹി തേസം മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാനി നത്ഥി. ഞാണവിരഹേന ലോകുത്തരധമ്മാരമ്മണേ അസമത്ഥഭാവതോതി അയമേവ വിസേസോ.

അകുസലേസു ചത്താരോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അതീതാദിഭേദാനം തേഭൂമകധമ്മാനം അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമസനകാലേ അതീതാദിആരമ്മണാ. തഥേവ പണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ പരാമാസഗ്ഗഹണം നത്ഥി. ദ്വേ പടിഘസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അതീതാദിഭേദേ ധമ്മേ ആരബ്ഭ ദുസ്സനകാലേ അതീതാദിആരമ്മണാ, പണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ ദുസ്സനകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്താ തേസു ധമ്മേസു അനിട്ഠങ്ഗതഭാവേന ച അവൂപസമവിക്ഖേപവസേന ച പവത്തിയം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നനവത്തബ്ബാരമ്മണാ. കിരിയാസു അട്ഠ സഹേതുകചിത്തുപ്പാദാ കുസലചിത്തുപ്പാദഗതികാ ഏവ. തത്ഥ ഹി ഞാണസമ്പയുത്താ കുസലേസു ഞാണസമ്പയുത്തേഹി, ഞാണവിപ്പയുത്താ ഞാണവിപ്പയുത്തേഹി സമാനാ. കേവലം പന തേ സേഖപുഥുജ്ജനാനം ഉപ്പജ്ജന്തി, ഇമേ ഖീണാസവാനന്തി അയമേവേത്ഥ വിസേസോ. കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു പന ഉപേക്ഖാസഹഗതാ പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനവസേന പവത്തിയം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ, മനോദ്വാരേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനഞ്ചേവ പണ്ണത്തിനിബ്ബാനാരമ്മണാനഞ്ച ജവനാനം പുരേചാരികകാലേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നനവത്തബ്ബാരമ്മണാ. അഭിഞ്ഞാദ്വയസ്സ അതീതാദിആരമ്മണതം വക്ഖതി. **നവത്തബ്ബാ...പേ॰... ആദിനാ**തി കസിണനിമിത്താദിപണ്ണത്താരമ്മണത്താ അതീതാരമ്മണാദിനാ നവത്തബ്ബാ.

൩൨൭. **ക്രിയാ പഞ്ചാ**തി ഞാണസമ്പയുത്താ ചതസ്സോ, അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി ഇമാ പഞ്ച കിരിയാ. **രൂപതോ പഞ്ചമീ ക്രിയാ**തി രൂപാവചരപഞ്ചമജ്ഝാനസങ്ഖാതാ കിരിയാഭിഞ്ഞാ ച. **നത്ഥി കിഞ്ചി അഗോചര**ന്തി അതീതാദിഭേദേസു, കാലവിമുത്തേസു ച അഗോചരം നാമ കിഞ്ചി നത്ഥി, സബ്ബമേവ നേസം ഗോചരം ഹോതീതി അത്ഥോ.

അതീതാരമ്മണത്തികം.

വുത്തനയാനുസാരേനേവ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികസങ്ഗഹിതോപി വിസയീവിഭാഗോ സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി സോ വിസും ന ഉദ്ധടോ. സരൂപതോ പനേസ ഏവം വേദിതബ്ബോ - വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഇമേ താവ കുസലവിപാകകിരിയാവസേന ഛ ചിത്തുപ്പാദാ അത്തനോ സന്താനസമ്ബന്ധം ഹേട്ഠിമം സമാപത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തനതോ അജ്ഝത്താരമ്മണാ. രൂപാവചരചതുക്കജ്ഝാനാനി, പഠമതതിയാരൂപ്പാനി, ലോകുത്തരകുസലവിപാകാനി ച നിയകജ്ഝത്തതോ ബഹിഭാവേന ബഹിദ്ധാഭൂതാനി പഥവീകസിണാദീനി ആരബ്ഭ പവത്തിതോ ബഹിദ്ധാരമ്മണാനി. സബ്ബേവ കാമാവചരകുസലാകുസലാബ്യാകതാ ധമ്മാ രൂപാവചരപഞ്ചമജ്ഝാനഞ്ച അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാനി. തത്ഥ കാമാവചരകുസലതോ ചത്താരോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ അത്തനോ ഖന്ധാദീനി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരേസം ഖന്ധാദിപച്ചവേക്ഖണേ, പണ്ണത്തിനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണേ ച ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ഞാണവിപ്പയുത്തേസുപി ഏസേവ നയോ. കേവലഞ്ഹി തേസം നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥി. അകുസലാപി അത്തനോ ഖന്ധാദീനം അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമാസാദികാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരസ്സ ഖന്ധാദീസു ചേവ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപകസിണാദീസു ച തഥേവ പവത്തികാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, തിസ്സോ ച മനോധാതുയോതി ഇമേ തേരസ ചിത്തുപ്പാദാ അത്തനോ രൂപാദീനി ആരബ്ഭ പവത്തിയം അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരസ്സ രൂപാദീസു പവത്താ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ, സോമനസ്സസഹഗതം സന്തീരണം പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണതദാരമ്മണവസേന അത്തനോ പഞ്ചരൂപാദിധമ്മേ മനോദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേന അഞ്ഞേപി അജ്ഝത്തികേ കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തിയം അജ്ഝത്താരമ്മണാ, പരേസം ധമ്മേസു പവത്തമാനാ ബഹിദ്ധാരമ്മണാ, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണാ. ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

കേവലം പന തം സുഗതിദുഗ്ഗതീസു പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേനാപി അജ്ഝത്താദിഭേദേസു കമ്മാദീസു പവത്തതി. അട്ഠ മഹാവിപാകാനി പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിതദാരമ്മണവസേന അജ്ഝത്താദിഭേദേസു ധമ്മേസു പവത്തനതോ അജ്ഝത്താദിആലമ്ബണാനി. ഹസിതുപ്പാദമ്പി അത്തനോ രൂപാദീനി ആരബ്ഭ പഹട്ഠാകാരകരണവസേന പവത്തിയം അജ്ഝത്താരമ്മണം, പരസ്സ രൂപാദീസു പവത്തം ബഹിദ്ധാരമ്മണം. മനോദ്വാരേപി അത്തനോ കതകിരിയപച്ചവേക്ഖണേന ഹസിതുപ്പാദനേ അജ്ഝത്താരമ്മണം, പരേസം കതകിരിയപച്ചവേക്ഖണേന ബഹിദ്ധാരമ്മണം, തദുഭയവസേന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണം. മനോദ്വാരാവജ്ജനം പന മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനവസേന, പഞ്ചദ്വാരേ ച വോട്ഠബ്ബനവസേന പവത്തിയം അജ്ഝത്താദിആരമ്മണം. അട്ഠ മഹാകിരിയാ കുസലഗതികായേവ. കേവലഞ്ഹി താ ഖീണാസവാനം ഉപ്പജ്ജന്തി, കുസലാനി സേഖപുഥുജ്ജനാനന്തി ഏത്തകമേവ നാനത്തം. രൂപാവചരപഞ്ചമജ്ഝാനസ്സ അജ്ഝത്താദിആരമ്മണതം വക്ഖതി.

൩൨൯. ‘‘ഫലം, മഗ്ഗ’’ന്തി ച സാമഞ്ഞേന പുച്ഛിതത്താ ആഹ **“ചത്താരോ… പേ॰… പുഞ്ഞതോ”**തി.

൩൩൦-൧. അരഹത്തമഗ്ഗഫലാനി പന തേ ജാനിതും ന സക്കോന്തി, തഥാ കുസലാഭിഞ്ഞാ ച . തേനാഹ **“സബ്ബേസു പനാ”**തിആദി. വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആവജ്ജനകിച്ചസമയം സന്ധായ ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം **“വോട്ഠബ്ബനമ്പി ചാ”**തി വുത്തം. **“ചത്താരോ…പേ॰… പുഞ്ഞതോ”**തി ഇദം ഞാണസമ്പയുത്തസ്സാപി സേഖപുഥുജ്ജനസന്താനപ്പവത്തസ്സ അഗ്ഗമഗ്ഗഫലജാനനേ അസമത്ഥതായ നിദസ്സനമത്തം. കുസലാഭിഞ്ഞാചിത്തമ്പി പന തം ഗോചരം കാതുമസമത്ഥമേവ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഹേട്ഠാ ‘‘ക്രിയാഭിഞ്ഞാ മനോധാതൂ’’തി വുത്തം.

൩൩൨-൪. കസ്മാതി കാരണപുച്ഛാ. **“അരഹതോ”**തിആദി വിസ്സജ്ജനം. **ഹി**-സദ്ദോ ‘‘യസ്മാ’’തി ഇമസ്സ അത്ഥേ. യസ്മാ പുഥുജ്ജനാ വാ സേഖാ വാ അരഹതോ മഗ്ഗചിത്തം, ഫലമാനസഞ്ച ജാനിതും ന സക്കോന്തി, തസ്മാതി അത്ഥോ. അയഞ്ച നേസം അസമത്ഥതാ അനധിഗതത്താ അനധിഗതേ ച വിസയേ സബ്ബേസമ്പി മോഹോ അത്ഥേവാതി ദസ്സേതും **“പുഥുജ്ജനോ ന ജാനാതീ”**തിആദി വുത്തം. **സോതാപന്നസ്സ മാനസ**ന്തി സോതാപന്നസ്സ പാടിപുഗ്ഗലികം മഗ്ഗഫലസങ്ഖാതലോകുത്തരമാനസം. ഏവം **“സകദാഗാമിസ്സ മാനസ”**ന്തിആദീസുപി. ലോകിയമാനസം പന അരഹന്തസ്സാപി ജാനാതി. തഥാ ഹി വുത്തം ‘‘അഥ ഖോ മാരോ പാപിമാ ഭഗവതോ ചേതസാ ചേതോപരിവിതക്കമഞ്ഞായാ’’തി. വുത്തമേവത്ഥം സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഹേട്ഠിമോ ഹേട്ഠിമോ”**തിആദി. യഥേവ ഹേട്ഠിമോ ഹേട്ഠിമോ പുഗ്ഗലോ ഉപരൂപരി ചിത്തം ന ജാനാതി, ഏവം ഉപരിമോ ഉപരിമോപി ഹേട്ഠിമസ്സ ഹേട്ഠിമസ്സ ചിത്തം ന ജാനാതീതി ചേ? നോ ന ജാനാതി, സോ പന അത്തനാ അധിഗതവിസയത്താ ജാനാതിയേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഉപരൂപരീ”**തിആദി. യഥാ ‘‘ഉപരൂപരീ’’തി വുത്തം, ഏവം ‘‘ഹേട്ഠിമസ്സ ഹേട്ഠിമസ്സാ’’തി വത്തബ്ബേ ഏകം ഹേട്ഠിമ-സദ്ദം ച-സദ്ദേന സങ്ഗഹേത്വാ **“ഹേട്ഠിമസ്സ ച മാനസ”**ന്തി വുത്തം.

൩൩൫-൮. ഏവമ്പി വിസയീപധാനവസേന വിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിസയപ്പധാനവസേന ദസ്സേതും **“യോ ധമ്മോ”**തിആദി വുത്തം. കുസലമേവ ആരമ്മണന്തി **കുസലാരമ്മണം. കാമേ**തി പദം ഉഭയത്ഥ സമ്ബന്ധിതബ്ബം ‘‘കാമേ കുസലാരമ്മണം കാമേ കുസലാകുസലസ്സാ’’തി. കിഞ്ചാപി ഹി അകുസലസ്സ ഏകന്തകാമാവചരത്താ ന ഏതസ്സ വിസേസിതബ്ബതാ അത്ഥി, കുസലം പന വിസേസിതബ്ബമേവാതി തം അപേക്ഖായ **“കാമേ”**തി ഉപരിപദേന സമ്ബന്ധിതബ്ബമേവ. അഥ വാ അകുസലസഹചരിയതോ കുസലമ്പി കാമാവചരമേവ ഗയ്ഹതീതി ‘‘കാമേ’’തി ഇദം പുരിമപദസ്സേവ വിസേസനം ദട്ഠബ്ബം.

കാമാവചരപാകസ്സാതി പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനാനം ഏകന്തേന രൂപക്ഖന്ധാരമ്മണത്താ തദവസേസസ്സ ഏകാദസവിധസ്സ കാമാവചരവിപാകസ്സ. **കാമക്രിയസ്സാ**തി വുത്തനയേനേവ മനോധാതുവജ്ജിതസ്സ ദസവിധകാമാവചരകിരിയചിത്തസ്സ. **ഏതേസം…പേ॰… ആരമ്മണം സിയാ**തി ഏത്ഥ കുസലസ്സ താവ അത്തനാ കതസ്സ ദാനാദികാമാവചരകുസലസ്സ പസന്നചിത്തേന അനുസ്സരണകാലേ, തഥേവ പരേഹി കതസ്സ അനുമോദനകാലേ, തസ്സേവ ദുവിധസ്സാപി അനിച്ചതാദിവസേന പച്ചവേക്ഖണകാലേ ,

ചേതോപരിയഞാണാദീനം പരിത്തകുസലാരമ്മണികഅഭിഞ്ഞാനം പരികമ്മാദികാലേ ച ആരമ്മണം ഹോതി. അകുസലേസു ച ചതുന്നം ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്താനം കാമാവചരകുസലം ആരബ്ഭ അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമസനകാലേ, ദിട്ഠിവിപ്പയുത്താനം കേവലം അസ്സാദനാദികാലേ ച ദ്വിന്നം പടിഘസമ്പയുത്താനം അത്തനാ, പരേഹി ച കതകുസലമാരബ്ഭ വിപ്പടിസാരദുസ്സനകാലേ, വിചികിച്ഛാചിത്തസ്സ അസന്നിട്ഠാനകാലേ, ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ അവൂപസമവിക്ഖേപകാലേ ച ആരമ്മണം ഹോതി. അഭിഞ്ഞാചിത്തദ്വയേ കുസലസ്സ സേഖപുഥുജ്ജനാനം അത്തനാ, പരേഹി വാ കതകുസലസ്സ അനുസ്സരണകാലേ, പരചിത്തവിജാനനകാലേ, "ഇമിനാ പുഞ്ഞകമ്മേന മനുസ്സേസു, കാമാവചരദേവേസു ച നിബ്ബത്തതീ"തി ജാനനകാലേ, "അനാഗതേ ദാനാദീനി പുഞ്ഞാനി കരോമി, കരിസ്സതീ"തി ജാനനകാലേ ച കിരിയചിത്തസ്സാപി ഖീണാസവാനം അത്തനാ, പരേഹി വാ കതകമ്മാനുസ്സരണകാലാദീസു ആരമ്മണം ഹോതി. കാമാവചരവിപാകേസു നവന്നം സുഗതിപടിസന്ധീനം കമ്മകമ്മനിമിത്താരമ്മണികപടിസന്ധികാലേ, സബ്ബേസമ്പി തദാരമ്മണാനം കാമാവചരകുസലാരമ്മണികജവനാനന്തരം തദാരമ്മണകാലേ ച ആരമ്മണം ഹോതീതി. ദസവിധകാമാവചരകിരിയാസു ച അട്ഠന്നം മഹാകിരിയചിത്താനം ഖീണാസവാനം കാമാവചരകുസലപച്ചവേക്ഖണസമ്മസനകാലേ, പരിത്താരമ്മണികകിരിയാഭിഞ്ഞാനം പരികമ്മാദികാലേ, ഹസിതുപ്പാദസ്സ ദാനാദിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ തുസ്സനകാലേ, മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ പന കാമാവചരകുസലാരമ്മണികജവനാനം പുരേചാരികകാലേ ച ആരമ്മണം ഹോതീതി ഏവം കാമാവചരകുസലം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണം ഹോതി.

൩൪൨. തതോതി യഥാവുത്തരാസിതോ. തേനാഹ **"പഞ്ചന്നം പന രാസീന"**ന്തി. ഏത്ഥ ച കിരിയചിത്തേസു ഹസിതുപ്പാദോ ന സമ്ഭവതി ഏകന്തപരിത്താരമ്മണത്താ. തത്ഥ കാമാവചരകുസലസ്സ താവ സേഖപുഥുജ്ജനാനം ഝാനപച്ചവേക്ഖണസമ്മസനകാലേ, രൂപാവചരകുസലാരമ്മണികഅഭിഞ്ഞാനം പരികമ്മാദികാലേ, അകുസലസ്സ വുത്തനയേന പരാമസനാദികാലേ, അഭിഞ്ഞാസു കുസലാഭിഞ്ഞായ സേഖപുഥുജ്ജനാനം അത്തനാ, പരേഹി വാ അതീതഭവേ ഉപ്പാദിതഝാനാനുസ്സരണകാലേ, പരേസം രൂപാവചരചിത്തപരിച്ഛിന്ദനകാലേ, "ഇമിനാ കമ്മേന ഇമസ്മിം ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി ജാനനകാലേ ച "അനാഗതേ ഝാനം ഭാവേസ്സതീ"തി വാ ജാനനകാലേ, കിരിയാഭിഞ്ഞായ ച ഖീണാസവാനം യഥാവുത്തവസേന പവത്തികാലേ ച നവവിധസ്സ പന കിരിയചിത്തസ്സ ഖീണാസവാനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന രൂപാവചരകുസലപച്ചവേക്ഖണകാലേതി ഏവം രൂപാവചരകുസലം പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണം ഹോതി.

൩൪൩-൭. ആരുപ്പകുസലഞ്ചാപി ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **തേഭൂമകകുസലസ്സാ**തി സബ്ബസ്സ കാമാവചരകുസലസ്സ, രൂപാവചരകുസലേസു കുസലാഭിഞ്ഞായ, അരൂപാവചരകുസലേസു ദുതിയചതുത്ഥകുസലസ്സ ചാതി ഇമസ്സ തേഭൂമകകുസലസ്സ. ഏസ നയോ **"തേഭൂമകക്രിയസ്സാ"**തി ഏത്ഥാപി. "ചതുത്ഥദൂന"ന്തി വാ "ചതുത്ഥദുതിയാന"ന്തി വാ വത്തബ്ബേ ഗാഥാബന്ധവസേന വിഭത്തിയാ, സവിഭത്തിസ്സ വാ തിയ-സദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ **"ചതുത്ഥദൂ"**തി വുത്തം. **ഇമേസം...പേ॰... പച്ചയോ**തി കാമാവചരകുസലസ്സ, താവ

അഭിഞ്ഞാകുസലസ്സ ച രൂപാവചരാരമ്മണേസു വുത്തനയേന ദുതിയചതുത്ഥാരുപ്പസ്സ പഠമതതിയവസേനാതി ഏവം തേഭൂമകകുസലസ്സ തഥാ സേഖപുഥുജ്ജനകാലേ അത്തനോ സന്താനഗതസ്സ, പരസന്താനഗതസ്സ വാ ആരുപ്പകുസലസ്സ പജാനനകാലേ കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയചിത്തസ്സ സേഖപുഥുജ്ജനകാലേയേവ അത്തനാ നിബ്ബത്തിതം പഠമതതിയാരുപ്പം ആരബ്ഭ ഖീണാസവകാലേ ദുതിയചതുത്ഥാരുപ്പനിബ്ബത്തനേ അരൂപകിരിയചിത്തസ്സാതി ഏവം തേഭൂമകകിരിയസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അകുസലസ്സ, ചതുത്ഥദുതിയാനഞ്ച അരൂപാവചരവിപാകാനന്തി ഏവമേതേസം അട്ഠന്നം രാസീനം അരൂപകുസലമാരമ്മണം ഹോതി.

പരിച്ഛിജ്ജ ഗാഹികായ തണ്ഹായ ആപന്നന്തി പരിയാപന്നം, തേഭൂമകധമ്മജാതം, ന പരിയാപന്നന്തി അപരിയാപന്നം, തദേവ പുഞ്ഞഞ്ചാതി **അപരിയാപന്നപുഞ്ഞം**. കാമാവചരതോപി കുസലസ്സ കിരിയസ്സാതി സമ്ബന്ധോ. **രൂപതോ**തി രൂപാവചരതോ. **ചതുന്നം...പേ॰... സദാ**തി സേഖാനം മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണികകുസലാഭിഞ്ഞായ പരികമ്മാദികാലേ ഞാണസമ്പയുത്തകുസലസ്സ, ഖീണാസവാനം മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണികകിരിയാഭിഞ്ഞായ ച പരികമ്മകാലേ ഞാണസമ്പയുത്തകിരിയചിത്തസ്സ, തേസം തേസം ജവനാനം പുരേചരവസേന പവത്തികാലേ മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ, സേഖാനം അത്തനോ, പരേസം വാ മഗ്ഗജാനനകാലേ അഭിഞ്ഞാദ്വയസ്സാതി ഏവമേതേസം ചതുന്നം രാസീനം അപരിയാപന്നകുസലമാരമ്മണം ഹോതി.

തഥേവാകുസലം...പേ॰... ഈരിതന്തി സേഖാനം പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണകാലേ, സേഖപുഥുജ്ജനാനം അത്തനോ, പരേസം വാ സന്താനപ്പവത്താകുസലസമ്മസനകാലേ, അകുസലാരമ്മണികകുസലാഭിഞ്ഞായ പരികമ്മാദികാലേ കാമാവചരകുസലസ്സ, അത്തനോ, പരേസം വാ പവത്തഅകുസലാനുസ്സരണാദീസു രൂപാവചരകുസലസ്സ, ഖീണാസവാനം പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണഅഞ്ഞസന്താനഗതഅകുസലസമ്മസനാദികാലേ, പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണേന തുസ്സനകാലേ, സബ്ബേസമ്പി തംതംജവനാനം പുരേചരകാലേ ച കാമാവചരകിരിയചിത്തസ്സ, കുസലാഭിഞ്ഞായ വുത്തനയേന രൂപാവചരകിരിയചിത്തസ്സ, പരാമാസഅസ്സാദനാഭിനന്ദനാദിവസേന പവത്തിയം അകുസലസ്സ, ഉദ്ധച്ചരഹിതകമ്മാരമ്മണവസേന അകുസലവിപാകസന്തീരണസ്സ, കാമാവചരജവനാനം അനുസ്സരണകാലേ സബ്ബമ്പി ഏകാദസതദാരമ്മണവിപാകസ്സാതി ഏവം കാമാവചരവിപാകാനന്തി ഏവമേതേസം ഛന്നം രാസീനം അകുസലമാരമ്മണം ഹോതി.

൩൮൮-൭൦. വിപാകാരമ്മണം...പേ॰... പച്ചയോതി സേഖപുഥുജ്ജനാനം വിപാകസമ്മസനാദികാലേ കാമാവചരകുസലസ്സ, വിപാകക്ഖന്ധാനുസ്സരണാദീസു രൂപാവചരകുസലസ്സ, വുത്തനയേനേവ ഖീണാസവാനം വിപാകസമ്മസനാദികാലേ, പുഥുജ്ജനകാലേ അനിട്ഠവിപാകാഭാവം ആരബ്ഭ തുസ്സനകാലേ, യഥാവുത്തജവനാനം പുരേചരകാലേ കാമാവചരകിരിയചിത്തസ്സ, കുസലേസു വുത്തനയേനേവ രൂപാവചരകിരിയചിത്തസ്സ, വിപാകം ആരബ്ഭ തദാരമ്മണപ്പവത്തിയം വിപാകാരമ്മണികകമ്മുനാ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തസ്സ കമ്മനിമിത്തവസേന

പവത്തിയഞ്ച കാമാവചരവിപാകസ്സ, അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമാസാദിവസേന പവത്തിയം അകുസലസ്സാതി ഏവമേതേസം ഛന്നം രാസീനം കാമാവചരവിപാകമാരമ്മണപച്ചയോ ഹോതീതി. രൂപാവചരവിപാകാരമ്മണേപി ഇമിനാവ നയേന യോജനാ കാതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹി തം കാമാവചരവിപാകാനം കിരിയചിത്തേസു ച ഹസിതുപ്പാദസ്സാരമ്മണം ന ഹോതീതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ലോകുത്തരവിപാകസ്സ കാമാവചരകുസലകിരിയാനമാരമ്മണക്കമോ അപ്പമാണാരമ്മണനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

കാമാവചരകിരിയചിത്തസ്സ കാമാവചരകുസലാദീനം ഛന്നം രാസീനമാരമ്മണക്കമോ കുസലാരമ്മണേ വുത്തസദിസോവ. കേവലഞ്ഹി ഏത്ഥ യദേതം ഖീണാസവസന്താനസ്സേവ നിയതം നവവിധം കിരിയചിത്തം, തം പരസന്താനപ്പവത്തകുസലാകുസലസ്സ, സസന്താനേവ സേഖപുഥുജ്ജനകാലേ അനാഗതാരമ്മണികഅഭിഞ്ഞായ പരികമ്മാദിവസപ്പവത്തകുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി. വിപാകേസു ച പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിസങ്ഖാതാനം വിപാകാനം കമ്മാരമ്മണവസേന ആരമ്മണം ന ഹോതീതി അയമേവ വിസേസോ.

രൂപാവചരകിരിയചിത്തസ്സ പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണക്കമോ കുസലാരമ്മണേ വുത്തസദിസോവ. വിസേസോപി കാമാവചരകിരിയാരമ്മണേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ആരുപ്പകിരിയചിത്തസ്സാപി തേസം പഞ്ചന്നം രാസീനം ഗോചരഭാവോ വുത്തസദിസോവ. ആരുപ്പകിരിയസ്സ പന പഠമതതിയം ദുതിയചതുത്ഥസ്സേവ ഗോചരോ ഹോതി.

൩൭൦-൨. ഏവം രൂപനിബ്ബാനവജ്ജിതമാരമ്മണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി രൂപാരമ്മണം, നിബ്ബാനാരമ്മണഞ്ച ദസ്സേതും **"രൂപം ചതുസമുട്ഠാന"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. **രൂപന്തി** അട്ഠവീസതിവിധോ ഭൂതോപാദായഭേദഭിന്നോ രൂപക്ഖന്ധോ. കിഞ്ചാപി ന സബ്ബമേവ രൂപം പച്ചേകം ചതുസമുട്ഠാനം, സമുദിതോ പന രൂപക്ഖന്ധോ ചതൂഹി ഏവ സമുട്ഠാനേഹി സമുട്ഠാതീതി കത്വാ വുത്തം **"ചതുസമുട്ഠാന"**ന്തി. **കാമപാകകിരിയസ്സാതി** കാമാവചരവിപാകസ്സ, കാമാവചരകിരിയചിത്തസ്സ ച, തത്ഥ ച കാമാവചരകുസലസ്സ താവ വണ്ണദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയകാലേ, വണ്ണാദീനം അനിച്ചാദിവസേന സമ്മസനകാലേ, അഭിഞ്ഞായ പരികമ്മാദികാലേ, അകുസലസ്സ അസ്സാദനാഭിനന്ദനപരാമാസാദികാലേ, അഭിഞ്ഞാദ്വയസ്സ ഇദ്ധിവിധഭൂതസ്സ സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാദിരൂപനിമ്മാനകാലേ, പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഭൂതസ്സ "പുരിമഭവേ ഏവംവണ്ണോ അഹോസി"ന്തിആദിനാ അനുസ്സരണകാലേ, ദിബ്ബചക്ഖുഭൂതസ്സ ചവമാനഉപപജ്ജമാനസത്താനം വണ്ണദസ്സനകാലേ, ദിബ്ബസോതഭൂതസ്സ സദ്ദസവനകാലേ, അനാഗതംസഞാണഭൂതസ്സ "അനാഗതേ ഏവംവണ്ണോ ഭവിസ്സാമീ"തിആദിനാ ജാനനകാലേ, കാമാവചരവിപാകേസു ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനദ്വയസ്സ യഥായോഗം രൂപാദിവിജാനനകാലേ, സുഖസന്തീരണസ്സ സന്തീരണതദാരമ്മണകാലേ, ഉപേക്ഖാസന്തീരണദ്വയസ്സ സന്തീരണതദാരമ്മണകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താരമ്മണകാലേ , സഹേതുകവിപാകസ്സ കമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താരമ്മണകാലേ, തദാരമ്മണകാലേ ച, കാമാവചരകിരിയാസു പന കുസലേ വുത്തനയാനുസാരേന അട്ഠമഹാകിരിയചിത്തസ്സ, "ഏവരൂപം വണ്ണാദിമദാസി"ന്തി തുസ്സനകാലേ ഹസിതുപ്പാദസ്സ, പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരേസു വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനകാലേ

മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ, പഞ്ചദ്വാരേ ആവജ്ജനകാലേ പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനസ്സ ച ആരമ്മണം ഹോതീതി ഏവം ചതുസമുട്ഠാനികം രൂപം ഛന്നം രാസീനമാരമ്മണം ഹോതി.

൩൫൯-ന്നം. നിബ്ബാനം പന ഗോത്രഭുവോദാനകാലേ, നിബ്ബാനാരമ്മണികഅഭിഞ്ഞായ പരികമ്മാദികാലേ ച കാമാവചരതിഹേതുകകുസലസ്സ, അതീതഭവേ സച്ഛികതനിരോധാനുസ്സരണകആലാദീസു രൂപാവചരകുസലസ്സ, വുത്തനയേനേവ കാമരൂപാവചരകിരിയചിത്തസ്സ, മഗ്ഗട്ഠാനം തദനന്തരഫലവളഞ്ജനഫലകാലേസു അപരിയാപന്നകുസലവിപാകസ്സ ചാതി ഏവം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണം ഹോതീതി ദസ്സേതും **"നിബ്ബാനാരമ്മണ"**ന്തിആദി വുത്തം. **ഉഭയസ്സാ**തി കാമാവചരരൂപാവചരവസേന ദുവിധസ്സ.

൩൬൧-൨. നാനപ്പകാരകന്തി ദ്വാദസമപരിച്ഛേദേ വക്ഖമാനനയേന നാനാവിധപ്പകാരം. **നവന്നം...പേ॰... പച്ചയോ**തി കാമാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, ഹസിതുപ്പാദമനോധാതുവജ്ജിതകാമാവചരകിരിയചിത്താനഞ്ചേവ ദ്വിന്നം അഭിഞ്ഞാചിത്താനഞ്ച സബ്ബാപി പഞ്ഞത്തി, രൂപാവചരകുസലവിപാകകിരിയാനം കസിണനിമിത്താദികാ, പഠമാരുപ്പകുസലവിപാകകിരിയാനം ആകാസപഞ്ഞത്തി, തതിയാരുപ്പകുസലാദീനം തിണ്ണം അഭാവപഞ്ഞത്തീതി ഏവം പഞ്ഞത്തി നവന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതീതി.

൩൬൩-൪. ഏവം യോ ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തം ഏകേകുദ്ധാരവസേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സബ്ബേ ചതുഭൂമകചിത്തുപ്പാദേ ഛഹി ആരമ്മണേഹി യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"രൂപാരമ്മണികാ ദ്വേ"**തിആദി ഗാഥാത്തയം വുത്തം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ.

൩൬൭-൯. **"പഠമാരുപ്പകുസല"**ന്തിആദി പന ഹേട്ഠാ വുത്തനയമ്പി അരൂപാവചരാരമ്മണേസു അരൂപാവചരധമ്മാനം സേഖാസേഖവസേന നാനപ്പകാരതോ പവത്തിആകാരം പകാസേതും വുത്തം. **കുസലസ്സാ**തി സേഖപുഥുജ്ജനാനം ദുതിയാരുപ്പകുസലസ്സ. വിപാകസ്സ പന ഖീണാസവാനം പവത്തമാനസ്സാപി ആരമ്മണം ഹോതി തസ്സ പുരിമഭവേ കമ്മനിമിത്താരമ്മണത്താ. അരൂപഭവേ അതിസന്തഭാവേന പവത്തമാനം ഭവങ്ഗചിത്തം ന ഭാവനായ പരിസുദ്ധം ഉപട്ഠാതീതി ആഹ **"പഠമാരുപ്പപാകോ"**തിആദി. പഠമം തു കിരിയചിത്തം പുഞ്ഞസ്സ ദുതിയാരുപ്പചേതസോ ആരമ്മണം ന ഹോതി, വിപാകസ്സ ദുതിയാരുപ്പചേതസോ ആരമ്മണം ന ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ ഖീണാസവകാലേ കസ്സചി കുസലസ്സ അഭാവതോ **"ന പുഞ്ഞസ്സാ"**തി വുത്തം. ആകാസാനഞ്ചായതനകിരിയാസമങ്ഗിസ്സ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനവിപാകചിത്തം ന പവത്തതീതി **"ന പാകസ്സാ"**തി വുത്തം. ഖീണാസവസ്സ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം, നിരോധസമാപജ്ജനത്ഥഞ്ച സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജന്തസ്സ പഠമാരുപ്പകിരിയചിത്തം ദുതിയസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീതി ആഹ **"പഠമം തു ക്രിയാചിത്ത"**ന്തിആദി.

൩൭൦-൩. "ദ്വിധാ"തി ച വത്വാ തമേവ ദുവിധതം, തിവിധതഞ്ച ദസ്സേതും **"കുസലം കുസലസ്സാ"**തി, **"ക്രിയസ്സാപി ക്രിയാ ഹോതീ"**തി ച ആദി വുത്തം. തം

വുത്തനയമേവ. **ഏവമേവ ...പേ॰... സിയാ**തി പഠമാരുപ്പചിത്തേ വുത്തനയേന സേഖപുഥുജ്ജനാനം ദ്വിധാ, ഖീണാസവാനഞ്ച തിധാ ആരമ്മണം ഭവതീതി അത്ഥോ.

൩൭൪-൫. യം യം ഗോചരം ആരബ്ഭാതി രൂപാരൂപനിബ്ബാനപഞ്ഞത്തീസു യം യം ഗോചരം ആരബ്ഭ. **യേ യേ**തി അരൂപധമ്മാ. **യോ നരോ**തി യോ ഗഹട്ഠോ, പബ്ബജിതോ വാ മാണവോ. **കിരാ**തി അനുമതിയം. തസ്സ ''ഉത്തരതേവാ''തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. **പാര**ന്തി അവസാനം. തം ഇമസ്സ പരമനിപുണഗമ്ഭീരനയസമങ്ഗിതായ യാഥാവതോ ഓതരന്തേഹി അകസിരേന തരിതും അസക്കുണേയ്യത്താ ദുപ്പാപുണേയ്യന്തി കത്വാ ആഹ **''ദുത്തര''**ന്തി. **ഉത്തര**ന്തി ഉത്തമം. അഭിധമ്മാവതാരസ്സ ഹി ഉത്തമതായ തദേകദേസഭൂതപാരമ്പി ഉത്തമമേവ ഹോതി. **സോ**തി സോ സമുത്തിണ്ണാഭിധമ്മാവതാരപാരോ നരോ. **ഉത്തരതേവ,** ന പന ന സക്കോതി തം ഉത്തരിതുന്തി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ആരമ്മണവിഭാഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തമോ പരിച്ഛേദോ

വിപാകചിത്തപ്പവത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൭൬. അനന്തഞാണേനാതി അനന്താരമ്മണേ പവത്തഞാണേന. **നിരങ്ഗണേനാ**തി ഏത്ഥ രാഗാദയോ അകുസലാ അങ്ഗന്തി ഏതേഹി തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലാ നിഹീനഭാവം ഗച്ഛന്തീതി **അങ്ഗണാ**തി വുച്ചന്തി. യഥാഹ -

> ''രാഗോ അങ്ഗണം, ദോസോ അങ്ഗണം, മോഹോ അങ്ഗണം, പാപകാനം ഖോ, ആവുസോ, അകുസലാനം ഇച്ഛാവചരാനം അധിവചനം യദിദം അങ്ഗണ''ന്തി ച ആദി (വിഭം ൯൨൪).

അത്തനോ സന്താനേ സീലാദിഗുണേ ഏസീ ഗവേസീതി ഗുണേസീ, തേന **ഗുണേസിനാ**. കരുണായം നിയുത്തോ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി വാ കാരുണികോ, തേന **കാരുണികേന**. ഏത്ഥ ച ''അനന്തഞാണേനാ''തി ഇമിനാ ഭഗവതോ സബ്ബഞ്ഞുഭാവമാഹ, ''നിരങ്ഗണേനാ''തി ഖീണാസവഭാവം, ''ഗുണേസിനാ''തി പുബ്ബചരിയം, ''കാരുണികേനാ''തി മഹാകരുണാസമങ്ഗിഭാവം. ഏത്തകേന പന ഥോമനേന ഭഗവതോ വിപാകദേസനായ നിയ്യാനികാദിഭാവം ദീപേതി. അസബ്ബഞ്ഞുനാ ഹി ദേസിതം അനിയ്യാനികം ഹോതി, അഖീണാസവേന ദേസിതം ന പാകടം, അപുഞ്ഞവതാ ദേസിതം നപ്പതിട്ഠാതി, അകാരുണികേന വുത്തം സുഖദായകം ന ഹോതി. ഭഗവതോ പന സബ്ബഞ്ഞുഭാവതോ തേന ദേസിതം നിയ്യാനികം, ഖീണാസവത്താ പാകടം, പുഞ്ഞവന്തതായ പതിട്ഠാതി, മഹാകരുണാസമങ്ഗിതായ സുഖദായകന്തി. **ചിത്തപ്പഭവ**ന്തി വിപാകചിത്താനം ഉപ്പത്തിം.

൬൭൭-൮൬൭. ഇദാനി വിപാകകഥായ മാതികാവസേന അട്ഠകഥായ ഠപിതേ ദസപ്പകാരേ ദസ്സേതും **''ഏകൂനതിംസ കമ്മാനീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാരദ്ധായ വിപാകകഥായ മൂലകാരണഭാവതോ **''ഏകൂനതിംസ കമ്മാനീ''**തി പഠമം കമ്മവവത്ഥാനം കതം. കമ്മേ പന കഥിതേ വിപാകകഥായ അധിട്ഠാനഭൂതാ വിപാകാപി കഥേതബ്ബാതി **''പാകാ ദ്വത്തിംസ ദസ്സിതാ''**തി ദുതിയം വിപാകവവത്ഥാനം കതം. കമ്മവിപാകാനഞ്ച അദ്വാരേസു അദിസ്സനതോ **''തീസു...പേ॰... ദിസ്സരേ''**തി തതിയം കമ്മദ്വാരവിപാകദ്വാരാ വുത്താ. കമ്മവിപാകാനം വചനപ്പസങ്ഗേയേവ ഏകസ്സേവ കമ്മസ്സ തം തം പച്ചയമാഗമ്മ അനേകഫലനിപ്ഫാദനം ദസ്സേതും **''കുസലം...പേ॰... വിവിധം ഫല''**ന്തി ചതുത്ഥം കാമാവചരകുസലസ്സ പവത്തിപടിസന്ധീസു നാനാഫലനിപ്ഫാദനം വുത്തം. ഏവം വുത്തേ പന പവത്തിപടിസന്ധീനം ലബ്ഭമാനവിപാകവസേന വുത്തഭാവം അജാനന്താ -

> ''തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേനാ''തി;
> ''ഏകം പുപ്ഫം ചജിത്വാന, അസീതികപ്പകോടിയോ;
> ദുഗ്ഗതിം നാഭിജാനാമീ''തി. ച -

ഏവമാദിവചനസ്സ ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ അത്ഥം ഗഹേത്വാ ദിന്നപടിസന്ധികായപി ചേതനായ പുന പടിസന്ധിദാനം മഞ്ഞേയ്യുന്തി **''ഏകായ...പേ॰... പകാസിതാ''**തി പഞ്ചമം ഏകേന കമ്മേന ഏകിസ്സായേവ പടിസന്ധിയാ നിബ്ബത്തനം വുത്തം. ഏകസ്മിം ഭവേ നാനാകമ്മസ്സ വിപാകപ്പവത്തിം സുണന്താ ''ദിസ്വാ കുമാരം സതപുഞ്ഞലക്ഖണ''ന്തിആദിവചനസ്സ അത്ഥം അജാനന്താ ''നാനാകമ്മേന ഏകാവ പടിസന്ധി ഹോതീ''തി ചിന്തേയ്യുന്തി **''നാനാ...പേ॰... പടിസന്ധിയോ''**തി ഛട്ഠം നാനാകമ്മസ്സ നാനാപടിസന്ധിദാനം വുത്തം. തഥാ വിപച്ചന്തസ്സ ച ഏകസ്സ കമ്മസ്സ സോളസ വിപാകാനി ദ്വാദസമഗ്ഗോ അഹേതുകട്ഠകമ്പീതി അയം വിപാകവിഭാഗോ ഹേതുഭേദവസേന ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം **''തിഹേതുകം...പേ॰... ന ച ഹോതി തിഹേതുകാ''**തി സത്തമം അട്ഠകഥായ ആഗതഹേതുകിത്തനം ദസ്സിതം. തം പന ഹേതുകിത്തനം ഏകേകസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകവിഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി. ഇദാനി **തിപിടകചൂളനാഗ**ത്ഥേരസ്സ, **മോരവാപിവാസിമഹാദത്ത**ത്ഥേരസ്സ, **തിപിടകമഹാധമ്മരക്ഖിത**ത്ഥേരസ്സാതി തിണ്ണം ഥേരാനം വാദേസു ''ഏകായ ചേതനായ ദ്വാദസ വിപാകാനി ഏത്ഥേവ ദസകമഗ്ഗോ അഹേതുകട്ഠകമ്പീ''തി ആഗതസ്സ ദുതിയത്ഥേരവാദസ്സ, ''ഏകായ ചേതനായ ദസ വിപാകാനി ഏത്ഥേവ അഹേതുകട്ഠകമ്പീ''തി ആഗതസ്സ തതിയത്ഥേരസ്സ വാദസ്സ ച ന സമ്മാപതിട്ഠിതത്താ സുപ്പതിട്ഠിതസ്സ പഠമത്ഥേരവാദസ്സ വസേന

ദസ്സേതും വിപാകേസു അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാനം പച്ചയബലേന ഹോതി, നോ കമ്മബലേനാതി ദീപനത്ഥം അട്ഠമം, **"അസങ്ഖാരസസങ്ഖാര"**ന്തിആദിനാ കമ്മേന സഹ അസമാനമ്പി കത്വാ സങ്ഖാരഭേദോ വുത്തോ. കമ്മസ്സ സോമനസ്സുപേക്ഖാസഹഗതഭാവേപി ആരമ്മണവസേനേവ വിപാകവേദനായ പരിവത്തനം ദസ്സേതും **"ആരമ്മണേന...പേ॰... പരിവത്തന"**ന്തി നവമം ആരമ്മണേന വേദനാപരിവത്തനം വുത്തം. കമ്മവസേന ചേവ ആരമ്മണവസേന ച അനിയതസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ജവനവസേന നിയമദസ്സനത്ഥം **"തദാരമ്മണ... പേ॰... നിയാമിത"**ന്തി ദസമം ജവനേന തദാരമ്മണനിയമോ വുത്തോതി.

ഏകൂനതിംസ കമ്മാനീതി കുസലാകുസലവസേന വീസതി പരിത്താനി, നവ മഹഗ്ഗതാനീതി ഏകൂനതിംസ കമ്മാനി. യസ്മാ പനേസാ വട്ടവസേന വിപാകകഥാ, തസ്മാ ലോകുത്തരകുസലം വജ്ജേത്വാ ഏകൂനതിംസേവ കമ്മാനി വുത്താനി. ഏവം **"പാകാ ദ്വത്തിംസാ"**തി ഏത്ഥാപി തേവീസതി പരിത്താ, നവ മഹഗ്ഗതാതി പാകാ ദ്വത്തിംസ. **തീസു ദ്വാരേസൂ**തി കായവചീമനോദ്വാരവസേന തീസു കമ്മദ്വാരേസു. കമ്മദ്വാരവവത്ഥാനം ഹേട്ഠാ സങ്ഖേപതോ ദസ്സിതമേവ. വിത്ഥാരതോ പനേതം **അട്ഠസാലിനിയാ** ധമ്മസങ്ഗഹട്ഠകഥായ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ഏ കായകമ്മദ്വാര), തംസംവണ്ണനാദിതോ ച ഗഹേതബ്ബം. കാമം കമ്മാനിപി ഛസു ദ്വാരേസു പവത്തന്തി, പഞ്ചദ്വാരപ്പവത്താനി പന അവിപാകാനി, മനോദ്വാരദ്വാരത്തയവസേന ഭിന്നാനം വിപാകദായകാനമേവ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം "തീസു ദ്വാരേസൂ"തി വുത്തം. **ഛസൂ**തി ചക്ഖുദ്വാരാദീനി പഞ്ച, മനോദ്വാരഞ്ചാതി ഛസു വിപാകദ്വാരേസു.

തം തം പച്ചയമാഗമ്മാതി കാലസമ്പദാദികം തം തം പച്ചയമാഗമ്മ. തേനാഹു പോരാണാ -

"കാലോപധിപ്പയോഗാനം , ഗതിയാ ച യഥാരഹം;
സമ്പത്തിഞ്ച വിപത്തിഞ്ച, കമ്മമാഗമ്മ പച്ചതീ"തി.

അഥ വാ **തം തം പച്ചയ**ന്തി സോമനസ്സാദിഹേതുഭൂതം തം തം സഹകാരിപച്ചയം. **വിവിധം ഫല**ന്തി സോമനസ്സുപേക്ഖാസഹഗതസഹേതുകാഹേതുകഅസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവസേന നാനപ്പകാരഫലം. **ഏകായ ചേതനായാ**തി ഉപപജ്ജവേദനീയഭൂതായ, അപരാപരിയവേദനീയഭൂതായ വാ ഏകായ ചേതനായ. ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഭൂതാ പന പവത്തിവിപാകമേവ നിബ്ബത്തേതി, നോ പടിസന്ധിം.

കിഞ്ചാപി **"തിഹേതുക"**ന്തി അവിസേസേന വുത്തം, ഉക്കട്ഠമേവ പന തിഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകവിപാകം ദേതി, തഥാ ദുഹേതുകമ്പി ഉക്കട്ഠമേവ ദുഹേതുകവിപാകം ദേതി. ഓമകം പന തിഹേതുകകമ്മം ദുഹേതുകുക്കട്ഠസദിസം, ദുഹേതുകാഹേതുകമേവ വിപാകം ദേതി. തഥാ ദുഹേതുകമ്പി അഹേതുകമേവ വിപാകം ദേതീതി. ഉക്കട്ഠോമകവിഭാഗോ ച പനേസ കുസലാകുസലപരിവാരലാഭതോ, ആസേവനവിപ്പടിസാരപ്പവത്തിയാ വാ ദട്ഠബ്ബോ. യഞ്ഹി കമ്മം അത്തനോ പവത്തികാലേ പുരിമപച്ഛാഭാഗപ്പവത്തേഹി കുസലധമ്മേഹി പരിവാരിതം, പച്ഛാ വാ ആസേവനലാഭേന സമുദാചിണ്ണം, തം ഉക്കട്ഠം. യം പന കരണകാലേ അകുസലധമ്മേഹി പരിവാരിതം, പച്ഛാ വാ "ദുക്കടം മയാ"തി വിപ്പടിസാരുപ്പാദനേന പരിഭാവിതം, തം ഓമകം നാമ ഹോതി.

അഥേത്ഥ യഥാവുത്തവിധാനം കിം പടിസന്ധിപവത്തീനം അവിസേസേന, ഉദാഹു പവത്തിവസേനേവാതി ചേ? പവത്തിവസേനേവ, പടിസന്ധിയം പന അയം വിസേസോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തിഹേതുകേനാ"**തിആദി. ഏത്ഥാപി തിഹേതുകുക്കട്ഠകമ്മേനേവ തിഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതി, ഓമകേന പന ദുഹേതുകുക്കട്ഠേന ച ദുഹേതുകാ പടിസന്ധി, ദുഹേതുകോമകേന പന അഹേതുകാവാതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പനേത്ഥ ഞാണം ജച്ചന്ധാദിവിപത്തിനിമിത്തസ്സ മോഹസ്സ, സബ്ബാകുസലസ്സ വാ പടിപക്ഖം, തസ്മാ തംസമ്പയുത്തം കമ്മം ജച്ചന്ധാദിവിപത്തിപച്ചയം ന ഹോതീതി തിഹേതുകം അതിദുബ്ബലമ്പി സമാനം ദുഹേതുകപടിസന്ധിമേവ ആകഡ്ഢതി, നാഹേതുകന്തി ആഹ **"ന ച ഹോതി അഹേതുകാ"**തി. യസ്മാ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** സുഗതിയം ജച്ചന്ധബധിരാദിവിപത്തിയാ അഹേതുകൂപപത്തിം വജ്ജേത്വാ ഗതിസമ്പത്തിയാ അഹേതുകൂപപത്തിം ദസ്സേന്തേന ധമ്മസേനാപതിനാ -

“ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി, ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ കതമേസം അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി? കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ കുസലാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചതി കുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ. നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അകുസലാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചതി അകുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ. പടിസന്ധിക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ അബ്യാകതാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചതി നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാപി നാമരൂപ”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൧-൨൩൨) -

ഏവം ജവനക്ഖണേ തിണ്ണം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഞാണസമ്പയുത്തവിപാകുപ്പത്തി വുത്താ, ന പന “ജവനക്ഖണേ ദ്വിന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ”തി, തസ്മാ തിഹേതുകകമ്മേനേവ തിഹേതുകപടിസന്ധി ഹോതി, ന ദുഹേതുകേനാതി ആഹ **“ദുഹേതുകേന…പേ॰… ന ച ഹോതി തിഹേതുകാ”**തി. യദി ഹി ദുഹേതുകകമ്മേന തിഹേതുകപടിസന്ധി സിയാ, യഥാ “അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതീ”തി വത്വാ തസ്സ വിഭങ്ഗോ കതോ, ഏവം “ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി. ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ കതമേസം സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി? കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ കുസലാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… സങ്ഖാരാ, നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അകുസലാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… സങ്ഖാരാ, പടിസന്ധിക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ അബ്യാകതാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… നാമരൂപ”ന്തി സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഞാണസമ്പയുത്തൂപപത്തിം വത്വാ തസ്സ വിഭങ്ഗോ കാതബ്ബോ സിയാ, ന ച പനേവം അത്ഥി, തസ്മാ വിഞ്ഞായതി “ദുഹേതുകകമ്മേന തിഹേതുകപടിസന്ധി ന ഹോതീ”തി.

യദി ഏവം -

“ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണവിപ്പയുത്തേ ഛന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി. ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണവിപ്പയുത്തേ കതമേസം…പേ॰… ഹോതി? കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ കുസലാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… സങ്ഖാരാ. നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അകുസലാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… സങ്ഖാരാ. പടിസന്ധിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അബ്യാകതാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… നാമരൂപ”ന്തി -

ഏവം ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകൂപപത്തിം ഉദ്ധരിത്വാ “ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണവിപ്പയുത്തേ സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി. ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണവിപ്പയുത്തേ കതമേസം സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി? കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ കുസലാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… സങ്ഖാരാ. നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അകുസലാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… സങ്ഖാരാ. പടിസന്ധിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അബ്യാകതാ തസ്മിം ഖണേ…പേ॰… നാമരൂപ”ന്തി ഏവം തിഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകപടിസന്ധിയാപി അനുദ്ധടത്താ സാപി ന ഹോതീതി ചേ? നോ ന ഹോതി, ദുഹേതുകോമകകമ്മേന അഹേതുകപടിസന്ധിയാ വിയ തിഹേതുകോമകേന ദുഹേതുകപടിസന്ധിയാവ ദാതബ്ബത്താ, കമ്മസരിക്ഖകവിപാകദസ്സനത്ഥം പന മഹാഥേരേന പാഠോ സാവസേസോ കതോ.

യദി ഏവം പുരിമവുത്തേഹി ഇദം സമാനം കമ്മസരിക്ഖകതാഭാവതോതി ദുഹേതുകകമ്മേന തിഹേതുകപടിസന്ധി ന ഉദ്ധടാ, ന പന അലബ്ഭനതോതി? തം ന, അകുസലകമ്മസ്സ അലോഭസമ്പയോഗാഭാവതോ, അലോഭഫലുപ്പാദനേ വിയ ഞാണവിപ്പയുത്തസ്സ ഞാണഫലുപ്പാദനേ അസമത്ഥഭാവതോ. പഞ്ഞാബലസമ്പയോഗതോ ഹി തംഞാണഫലുപ്പാദനേ സമത്ഥം ഹോതി.

ഏത്ഥാഹ - കിം പനേതം കമ്മമേവ പടിസന്ധിം ദേന്തം അത്തനാ സദിസവേദനമേവ ദേതി, ഉദാഹു വിസദിസവേദനമ്പീതി? ദുഹേതുകോമകമേവ വിസദിസവേദനം ദേതി, ഇതരം പന സദിസവേദനമേവ . തഥാ ഹി **പപഞ്ചസൂദനിയാ** മജ്ഝിമട്ഠകഥായ മഹാകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തേ സുഖവേദനീയാദികമ്മവണ്ണനായ -

“കാമാവചരകുസലതോ സോമനസ്സസഹഗതചിത്തസമ്പയുത്താ ചതസ്സോ ചേതനാ, രൂപാവചരകുസലതോ ചതുക്കജ്ഝാനചേതനാതി ഏവം പടിസന്ധിപവത്തേസു സുഖവേദനായ ജനനതോ സുഖവേദനീയം കമ്മം നാമ. കാമാവചരഞ്ചേത്ഥ പടിസന്ധിയംയേവ ഏകന്തേന സുഖം ജനേതി, പവത്തേ പന ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ അദുക്ഖമസുഖമ്പി.

“അകുസലചേതനാ പവത്തേ കായദ്വാരപ്പവത്തദുക്ഖസ്സ ജനനതോ ദുക്ഖവേദനീയം കമ്മം നാമ.

“കാമാവചരകുസലതോ പന ഉപേക്ഖാസഹഗതചിത്തസമ്പയുത്താ ചതസ്സോ ചേതനാ, രൂപാവചരകുസലതോ ചതുത്ഥജ്ഝാനചേതനാതി ഏവം പടിസന്ധിപവത്തേസു തതിയവേദനായ ജനനതോ അദുക്ഖമസുഖവേദനീയം കമ്മം നാമ. ഏത്ഥ ച “കാമാവചരം പടിസന്ധിയംയേവ ഏകന്തേന അദുക്ഖമസുഖം ജനേതി, പവത്തേ ഇട്ഠാരമ്മണേ സുഖമ്പീ”തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൦) -

വുത്തം. നനു ച “ആരമ്മണേന ഹോതേവ, വേദനാപരിവത്തന”ന്തി വചനതോ ആരമ്മണവസേന വേദനാനിയമോ ഹോതി, ന ച സോമനസ്സസഹഗതകമ്മേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തസ്സ ഇട്ഠാരമ്മണമേവ കമ്മനിമിത്താദികമാപാഥമാഗച്ഛതീതി നിയമോ അത്ഥി, ഉപേക്ഖാസഹഗതകമ്മേന വാ ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണന്തി ന സക്കാ വത്തും, തസ്മാ കഥം കമ്മവസേനേവ വേദനാനിയമോതി? വുച്ചതേ - ഇട്ഠാദിആരമ്മണമ്പി ആപാഥമാഗച്ഛന്തം കമ്മബലേനേവ ആഗച്ഛതീതി സോമനസ്സസഹഗതകമ്മേന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ തസ്സ ബലേന ഇട്ഠാരമ്മണമാപാഥമാഗച്ഛതി, ഉപേക്ഖാസഹഗതകമ്മേന ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണന്തി ന ന സക്കാ വത്തും, തസ്മാ കമ്മവസേന പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണനിയമോ, ആരമ്മണവസേന വേദനാനിയമോതി. അപിച “ആരമ്മണേന ഹോതേവ, വേദനാപരിവത്തന”ന്തി ഇദം തദാരമ്മണം സന്ധായ വുത്തന്തി ന തേന പടിസന്ധിയാ കമ്മസരിക്ഖകവേദനാഭാവോ പടിക്ഖിപിതും സക്കാ, ദുഹേതുകോമകം പന സോമനസ്സസഹഗതമ്പി അത്തനോ നിഹീനതായ ദുഹേതുകഫലുപ്പാദനേ അസമത്ഥത്താ, അഹേതുകായ ച അത്തനാ സദിസവേദനായ പടിസന്ധിയാ അസമ്ഭവതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതപടിസന്ധിയാ അനുരൂപതോ ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണമുപട്ഠപേത്വാ തദാരമ്മണം ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ പടിസന്ധിം ദേതി.

നനു ച “പച്ഛിമഭവികമഹാബോധിസത്താനം മേത്താപുബ്ബഭാഗം സോമനസ്സകമ്മം പടിസന്ധിം ദേതീ”തി **അട്ഠകഥാസു** വുത്തം, മഹാസിവത്ഥേരോ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതഞാണസമ്പയുത്തഅസങ്ഖാരികവിപാകചിത്തേന പടിസന്ധിം ഇച്ഛതി. വുത്തഞ്ഹി തേന “സോമനസ്സസഹഗതതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതം ബലവതരം, തേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി, തേന ഗഹിതപടിസന്ധികാ ഹി മഹജ്ഝാസയാ ഹോന്തി തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ വിയാ”തി, തസ്മാ സോമനസ്സസഹഗതകുസലതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതപടിസന്ധിപി ലബ്ഭതി യഥാ ച, ഏവം തഥാ ഉപേക്ഖാസഹഗതതോ സോമനസ്സസഹഗതാപീതി കഥം കമ്മസദിസവേദനാ പടിസന്ധീതി? ഏത്ഥാപി ച കമ്മമ്പി ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവാതി ഥേരസ്സ അധിപ്പായോ സിയാതി സക്കാ വത്തും. അപിചായം വാദോ മഹാഅട്ഠകഥായം പടിക്ഖിത്തോവ. തഥാ ഹി വുത്തം സങ്ഗഹകാരേഹി “അട്ഠകഥായം പന അയം ഥേരസ്സ മനോരഥോ, നത്ഥി ഏത”ന്തി പടിക്ഖിപിത്വാ സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനം ഹിതൂപചാരോ ബലവാ ഹോതി, തസ്മാ മേത്താപുബ്ബഭാഗകാമാവചരകുസലവിപാകസോമനസ്സസഹഗതതിഹേതുകഅസങ്ഖാരികചിത്തേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തീതി വുത്തന്തി, തസ്മാ പടിക്ഖിത്തവാദം ഗഹേത്വാ ന സക്കാ അട്ഠകഥാവചനം ചാലേതുന്തി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേവേതം കമ്മസദിസവേദനാ പടിസന്ധീതി. അസമ്പടിച്ഛന്തേഹി വാ അട്ഠകഥായ അധിപ്പായോ സാധുകം കഥേതബ്ബോതി.

അസങ്ഖാരന്തി അസങ്ഖാരികകമ്മം. അസങ്ഖാരം സസങ്ഖാരമ്പി ഫലം ദേതീതി സമ്ബന്ധോ.

ആരമ്മണേനാതി ഇട്ഠാദിആരമ്മണേന. **വേദനാപരിവത്തന**ന്തി തസ്സ തസ്സ ആരമ്മണസ്സ അനുരൂപതോ സോമനസ്സാദിവേദനായ പരിവത്തനം, കുസലവിപാകസന്തീരണതദാരമ്മണാനി സന്ധായ ചേതം വുത്തം. താനി ഹി ഇട്ഠാരമ്മണേ സോമനസ്സസഹഗതാനി, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി. അകുസലവിപാകം പന സന്തീരണതദാരമ്മണം അനിട്ഠേ,

അനിട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ആരമ്മണേ ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ. ന ഹി തസ്സ ആരമ്മണവസേന വേദനാഭേദോ അത്ഥി, ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ദ്വീസുപി ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ. ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനേസു ച ഠപേത്വാ കായവിഞ്ഞാണദ്വയം സേസാനി ഇട്ഠാദീസു സബ്ബത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തകാരണവസേനേവ ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി, തഥാ കായവിഞ്ഞാണം ഇട്ഠാദീസു സുഖസഹഗതം, അനിട്ഠാദീസു ദുക്ഖസഹഗതന്തി. ജവനേന നിയമിതം അട്ഠകഥായന്തി അധിപ്പായോ. ഹേതുനിയമനമേവ ചേത്ഥ ജവനവസേന ഹോതി വേദനാഭേദസ്സ ആരമ്മണേനേവ, സങ്ഖാരഭേദസ്സ ച പച്ചയവസേനേവ നിയമിതത്താ. ഏത്ഥ ച അകുസലവിപാകാനം വിഭാഗാഭാവതോ കുസലവിപാകതദാരമ്മണാനമേവ ആരമ്മണജവനപച്ചയവസേന നിയമനം ഹോതി. തം പന സരൂപതോ ഏവം വേദിതബ്ബം - തിഹേതുകുക്കട്ഠകമ്മേന ഹി തദാരമ്മണം പവത്തമാനം കമ്മവസേന നിയമാഭാവതോ സബ്ബേസുപി കുസലവിപാകതദാരമ്മണേസു സമ്പത്തേസു ആരമ്മണജവനപച്ചയവസേന, ആരമ്മണജവനവസേനേവ വാ നിയതം ഏകമേവ ഉപ്പജ്ജതി. കഥം? തദാരമ്മണേസു ഹി ആരമ്മണവസേന വേദനാനിയമോ ഹോതി, ജവനവസേന ഹേതുനിയമോ , പച്ചയവസേന സങ്ഖാരനിയമോ. അഹേതുകേസു പന സങ്ഖാരഭേദാഭാവതോ പച്ചയവസേന നിയമനം നത്ഥി. തത്ഥ ആരമ്മണേന വേദനാനിയമനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. ജവനവസേന ഹേതുനിയമനേ പന കമ്മസരിക്ഖകഹേതുവസേന തിഹേതുകാനി ദുഹേതുകാനി അഹേതുകാനീതി തീണി ജവനാനി വേദിതബ്ബാനി. തത്ഥ കമ്മസരിക്ഖകഹേതുവസേന തിഹേതുകജവനാനി നാമ കാമാവചരകുസലകിരിയാസു ഞാണസമ്പയുത്തജവനാനി, ദുഹേതുകജവനാനി നാമ ഞാണവിപ്പയുത്തജവനാനി, അഹേതുകാനി നാമ അകുസലജവനാനി ചേവ കിരിയാഹേതുകജവനഞ്ച. അകുസലജവനാനിപി ഹി കുസലകമ്മസരിക്ഖകഹേതുവസേന അഹേതുകാനി കുസലഹേതൂനം തേസു അഭാവതോ.

തത്ഥ കമ്മസ്സ ജവനസദിസതദാരമ്മണാഭിനിപ്ഫാദനസാമത്ഥിയേ സതി തിഹേതുകജവനേ ജവിതേ തിഹേതുകതദാരമ്മണം ഹോതി, ദുഹേതുകജവനേ ജവിതേ ദുഹേതുകതദാരമ്മണം, അഹേതുകജവനേ ജവിതേ അഹേതുകതദാരമ്മണം ഹോതീതി. ഏവം ജവനവസേന ഹേതുനിയമനം ദട്ഠബ്ബം. കഥം പച്ചയവസേന സങ്ഖാരനിയമോതി? കാലസമ്പദാദീനം, ഉതുസമ്പദാദീനഞ്ച പച്ചയാനം ബലവഭാവേ സതി അസങ്ഖാരികതദാരമ്മണം ഹോതി, ദുബ്ബലഭാവേ സസങ്ഖാരികം. അഹേതുകതദാരമ്മണസ്സ പന പച്ചയവസേന നിയമോ നത്ഥി, തസ്മാ യദി ഇട്ഠാരമ്മണം ഹോതി, തദാ ഉപേക്ഖാസഹഗതം തദാരമ്മണം പടിബാഹിത്വാ സോമനസ്സസഹഗതതദാരമ്മണമേവ ഹോതി. സോമനസ്സസഹഗതതദാരമ്മണേസുപി അനിയമേന ആരമ്മണവസേന സബ്ബേസു സമ്പത്തേസു ജവനസ്സ തിഹേതുകഭാവേ ദുഹേതുകാഹേതുകേ പടിബാഹിത്വാ തിഹേതുകമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി. തിഹേതുകതദാരമ്മണേസുപി അനിയമേന ജവനവസേന സബ്ബേസു സമ്പത്തേസു പച്ചയസ്സ ബലവഭാവേ സതി സസങ്ഖാരികതദാരമ്മണം പടിബാഹിത്വാ അസങ്ഖാരികമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി. ഏതേനേവ നയേന സേസം തദാരമ്മണമ്പി തംതംജവനാനുരൂപതോ നിയമനം ദട്ഠബ്ബം.

അഹേതുകതദാരമ്മണം പന പച്ചയം അനപേക്ഖിത്വാ ആരമ്മണവസേന ചേവ ജവനവസേന ച നിയമനം ഹോതി. ഇദമേത്ഥ യേഭുയ്യപ്പവത്തിവസേന നിയമനം. കദാചി പന ആരമ്മണവസേന, പച്ചയവസേന, പരിചിതവസേന ച തദാരമ്മണനിയമോ ഹോതി. തത്ഥ ആരമ്മണവസേന ചേവ പച്ചയവസേന ച നിയമനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. പരിചിതവസേന പന നിയമനേ യേഭുയ്യേന തിഹേതുകകുസലപ്പവത്തിയാ തേസു പരിചിതസ്സ കദാചി ദുഹേതുകേ, അഹേതുകേ വാ ജവനേ ജവിതേ പരിചയവസേന തിഹേതുകതദാരമ്മണമേവ ഹോതി. യേഭുയ്യേന ച ദുഹേതുകജവനപ്പവത്തിയാ തത്ഥ പരിചിതസ്സ കദാചി തിഹേതുകേ, അഹേതുകേ വാ ജവനേ ജവിതേ പരിചയവസേന ദുഹേതുകതദാരമ്മണമേവ ഹോതി. തഥേവ അകുസലേസു പരിചിതസ്സ കദാചി തിഹേതുകദുഹേതുകേസുപി ജവനേസു ജവിതേസു പരിചയവസേന അഹേതുകതദാരമ്മണമേവ ഹോതീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ **പട്ഠാനേ** -

> "കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ സഹേതുകോ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതി, സഹേതുകേ ഖന്ധേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സതി, കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ അഹേതുകോ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി -

അവിസേസേന അകുസലജവനാനന്തരമ്പി സഹേതുകതദാരമ്മണം, തിഹേതുകജവനാനന്തരഞ്ച അഹേതുകതദാരമ്മണം വുത്തം. തിഹേതുകോമകേന, പന ദുഹേതുകുക്കട്ഠേന ച കമ്മേന തദാരമ്മണപ്പവത്തിയം കമ്മസ്സ തിഹേതുകവിപാകദാനേ അസമത്ഥതായ തിഹേതുകജവനേപി ജവിതേ ദുഹേതുകതദാരമ്മണമേവ ഹോതി. സേസം വുത്തനയമേവ. ദുഹേതുകോമകേന പന കമ്മേന തദാരമ്മണപ്പവത്തിയം കമ്മസ്സ സഹേതുകതദാരമ്മണനിബ്ബത്തനേ അസമത്ഥതായ സഹേതുകജവനേപി ജവിതേ അഹേതുകതദാരമ്മണമേവ ഹോതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

൨൭൦-൯൭. തുല്യേന പാകചിത്തേനാതി സോമനസ്സസഹഗതഞാണസമ്പയുത്തഅസങ്ഖാരികേന മഹാവിപാകചിത്തേന. **ബലവാരമ്മണേ**തി അതിമഹന്താരമ്മണേ. ചതുബ്ബിധഞ്ഹി ആരമ്മണം അതിമഹന്തം മഹന്തം പരിത്തം അതിപരിത്തന്തി. വുത്തഞ്ച -

> ''തഥാ ഹി വിസയം ആഹു, ചതുധാ ഏത്ഥ പണ്ഡിതാ;
> മഹന്താതിമഹന്തതോ, പരിത്താതിപരിത്തതോ''തി.

അതിമഹന്താദിഭാവോ ചസ്സ ആപാഥഗതകാലേ ഉപ്പജ്ജനകചിത്തക്ഖണവസേന വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി ആപാഥഗതക്ഖണതോ പട്ഠായ യാവ സോളസചിത്തക്ഖണാ, താവ വിജ്ജമാനായുകആരമ്മണം **അതിമഹന്തം** നാമ. പന്നരസചുദ്ദസചിത്തക്ഖണായുകം **മഹന്തം** നാമ. തേരസചിത്തക്ഖണതോ പട്ഠായ അട്ഠചിത്തക്ഖണായുകം **പരിത്തം** നാമ. തതോ പരം **അതിപരിത്തം** നാമ. തത്ഥ അതിമഹന്താരമ്മണേ തദാരമ്മണപരിയോസാനാനി വീഥിചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. മഹന്തേ ജവനപരിയോസാനാനി, നത്ഥി തദാരമ്മണുപ്പാദോ. പരിത്തേ ജവനമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി, സന്തീരണാനന്തരം വോട്ഠബ്ബനമേവ ദ്വത്തിക്ഖത്തും പവത്തതി. അതിപരിത്തേ ഭവങ്ഗചലനമത്തമേവ. കഥം? അതിമഹന്തേ ഹി ആരമ്മണേ പഞ്ചദ്വാരേസു യഥാനുരൂപം അഞ്ഞതരസ്മിം ദ്വാരേ ആപാഥഗതേ പസാദഘട്ടനാനുഭാവേന ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിതാ ഭവങ്ഗസന്തതി വോച്ഛിജ്ജതി, വോച്ഛിജ്ജമാനാ ച സഹസാ ന ഓച്ഛിജ്ജതി. യഥാ പന വേഗേന ധാവന്തോ പുരിസോ അന്തരാ ഠാതുകാമോപി ഏകദ്വേപദവാരേ അതിക്കമിത്വാവ ഠാതും സക്കോതി, ന പന ഠാതുകാമതായ സദ്ധിംയേവ, ഏവമേവ ദീപസിഖാ വിയ, ഗങ്ഗാസോതോ വിയ, വേഗേന ജവമാനാ ഭവങ്ഗസന്തതി അന്തരാ ഓച്ഛിജ്ജമാനാപി പസാദഘട്ടനതോ പരം ദ്വത്തിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജിത്വാവ ഓച്ഛിജ്ജതി. തത്ഥ പഠമചിത്തം ഭവങ്ഗസന്തതിയാ ചലനാകാരേന ഉപ്പജ്ജനതോ **ഭവങ്ഗചലനം** നാമ, ദുതിയം ഉപച്ഛിജ്ജനവസേന ഉപ്പജ്ജനതോ **ഭവങ്ഗുപച്ഛേദോ** നാമ. **ചലന**ഞ്ചേത്ഥ വിസദിസചിത്തസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവഗമനം. വുത്തഞ്ച -

> ''ആരമ്മണന്തരാപാഥേ , ദ്വിക്ഖത്തും ചലിതേ മനോ;
> ചിത്തന്തരസ്സ ഹേതുത്തം, യാനം ചലനമീരിത''ന്തി.

യദി ഏവം ദുതിയസ്സപി തം അത്ഥീതി തമ്പി ഭവങ്ഗചലനമിച്ചേവ വത്തബ്ബന്തി? സച്ചം, ഭവങ്ഗസ്സ പന ഉപച്ഛിജ്ജനവസേന പവത്തിവിസേസം ഗഹേത്വാ പുരിമസ്സ നാമതോ വിസദിസനാമം കാതും ''ഭവങ്ഗുപച്ഛേദോ''തി വുച്ചതീതി. നനു ച രൂപാദീഹി പസാദേ ഘട്ടിതേ പസാദനിസ്സിതസ്സേവ ചലനം യുത്തം, കഥം പന ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിതായ ഭവങ്ഗസന്തതിയാ ചലനന്തി? സന്തതിവസേന ഏകാബദ്ധത്താ. യഥാ ഹി ഭേരിയാ ഏകസ്മിം തലേ ഠിതസക്ഖരായ മക്ഖികായ നിപന്നായ അപരസ്മിം തലേ ദണ്ഡാദിനാ പഹടേ അനുക്കമേന ഭേരിചമ്മവരത്താദീനം ചലനേന സക്ഖരായ ചലിതായ മക്ഖികായ പലായനം ഹോതി, ഏവമേവ രൂപാദിമ്ഹി പസാദേ ഘട്ടിതേ തന്നിസ്സയേസു മഹാഭൂതേസു ചലിതേസു അനുക്കമേന തംസമ്ബന്ധാനം സേസരൂപാനമ്പി ചലനേന ഹദയവത്ഥുമ്ഹി ചലിതേ തന്നിസ്സിതസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ ചലനാകാരേന പവത്തി ഹോതി. വുത്തഞ്ച -

> ''ഘട്ടിതേ അഞ്ഞവത്ഥുമ്ഹി, അഞ്ഞനിസ്സിതകമ്പനം;
> ഏകാബദ്ധേന ഹോതീതി, സക്ഖരോപമയാ വദേ''തി. (സം॰ സം॰ ൮൭൫);

ഏവം ഭവങ്ഗചലനഭവങ്ഗുപച്ഛേദേസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേസു ''കിം നാമേത''ന്തി വദന്തീ വിയ വീഥിചിത്താനി ആരമ്മണാഭിമുഖം പടിപാദേന്തീ കിരിയാമനോധാതു ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സാനന്തരം യഥാരഹം ദസ്സനാദികിച്ചം സാധയമാനാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതൂസു അഞ്ഞതരാ ഉപ്പജ്ജതി, തദനന്തരം തായ ഗഹിതമേവാരമ്മണം സമ്പടിച്ഛമാനാ വിപാകാഹേതുകമനോധാതു

ഉപ്പജ്ജതി, തദനന്തരം തദേവാരമ്മണം സന്തീരയമാനാ വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പജ്ജതി, തദനന്തരം തമേവാരമ്മണം വവത്ഥാപയമാനാ കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പജ്ജതി, തദനന്തരം കാമാവചരകുസലാകുസലകിരിയജവനേസു യം കിഞ്ചി ലദ്ധപച്ചയം തദേവാരമ്മണം ആരബ്ഭ ജവനം ഹുത്വാ യേഭുയ്യേന സത്തക്ഖത്തും ജവതി, തദനന്തരം ഏകാദസതദാരമ്മണചിത്തേസു അഞ്ഞതരം കമ്മം ആരമ്മണം ജവനം പച്ചയോ പരിചിതതാതി ഇമേസം അനുരൂപവസേന ദ്വിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജതി, തദനന്തരം ഭവങ്ഗപാതോ ഹോതി.

ഇധ ഠത്വാ ഇമിസ്സാ ചിത്തപരമ്പരായ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം **അമ്ബോപമാ** വേദിതബ്ബാ. കഥം? ഏകോ കിര പുരിസോ ഫലിതമ്ബരുക്ഖസ്സ ഹേട്ഠാ സസീസം പാരുപിത്വാ നിപന്നോ നിദ്ദായതി, അഥേകം അമ്ബപക്കം വണ്ടതോ മുച്ചിത്വാ തസ്സ കണ്ണസക്ഖലിം പുഞ്ഛമാനം വിയ "ഠ"ന്തി ഭൂമിയം പതതി, സോ തസ്സ സദ്ദേന പബുജ്ഝിത്വാ സീസതോ വത്ഥം അപനേത്വാ ചക്ഖും ഉമ്മീലേത്വാ ഓലോകേസി, തതോ ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ഫലം ഗഹേത്വാ മദ്ദിത്വാ ഉപസിങ്ഘിത്വാ പക്കഭാവം ഞത്വാ പരിഭുഞ്ജിത്വാ മുഖഗതം സഹ സേമ്ഹേന അസ്സാദേത്വാ പുന തഥേവ നിദ്ദായതി. തത്ഥ തസ്സ പുരിസസ്സ അമ്ബരുക്ഖമൂലേ നിദ്ദായനകാലോ വിയ ഭവങ്ഗസമങ്ഗികാലോ, അമ്ബപക്കസ്സ പതിതകാലോ വിയ ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനകാലോ, പതനസദ്ദേന പബുദ്ധകാലോ വിയ മനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ, ഉമ്മീലേത്വാ ഓലോകിതകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദസ്സനകിച്ചം സാധനകാലോ, ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ഗഹിതകാലോ വിയ വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനകാലോ, ഗഹേത്വാ മദ്ദിതകാലോ വിയ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സന്തീരിതകാലോ, ഉപസിങ്ഘിതകാലോ വിയ കിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ വവത്ഥാപിതകാലോ, പരിഭുത്തകാലോ വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണരസഅനുഭവിതകാലോ, മുഖഗതം സഹ സേമ്ഹേന അസ്സാദിതകാലോ വിയ തദാരമ്മണസ്സ ജവനേന അനുഭൂതാരമ്മണഅനുഭവനകാലോ, പുന നിദ്ദായനം വിയ പുന ഭവങ്ഗകാലോതി ഏവമേത്ഥ ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

അയം പന ഉപമാ കിം ദീപേതി? ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനമേവ കിച്ചം, കിരിയാമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗാവട്ടനമേവ കിച്ചം, പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതൂനം ദസ്സനാദികമേവ കിച്ചം, വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ സമ്പടിച്ഛനമേവ കിച്ചം, വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ സന്തീരണമേവ കിച്ചം, കിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ വവത്ഥാപനമേവ കിച്ചം, ജവനസ്സേവ പന ആരമ്മണരസാനുഭവനം തദാരമ്മണസ്സ ഏതേന അനുഭൂതസ്സേവ അനുഭവനന്തി ഏവം കിച്ചവസേന ധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാസംകിണ്ണതം ദീപേതി, ഏവം പവത്തമാനം പന ചിത്തം "ത്വം ആവജ്ജനം നാമ ഹോഹി, ത്വം ദസ്സനാദീസു അഞ്ഞതരം, ത്വം സമ്പടിച്ഛനം നാമാ"തിആദിനാ നിയുഞ്ജകേ കാരകേ അസതിപി ചിത്തനിയാമവസേനേവ പവത്തതീതി വേദിതബ്ബം. തം പന ചിത്തനിയാമം സദ്ധിം ഉതുനിയാമാദീഹി പരിച്ഛേദാവസാനേ വക്ഖതി. അയം താവ അതിമഹന്താരമ്മണേ ചിത്തപ്പവത്തിവിഭാവനാ.

മഹന്താരമ്മണേ പന തദാരമ്മണുപ്പാദസ്സ അഭാവതോ തസ്മിം ആപാഥഗതേ വുത്തനയേന ജവനപരിയോസാനേസു വീഥിചിത്തേസു ഉപ്പന്നേസു ഭവങ്ഗപാതോവ ഹോതി, ആരമ്മണസ്സ പന പരിക്ഖീണായുകത്താ ഏകചിത്തക്ഖണികപ്പമാണേപി വാ ആയുമ്ഹി സതി സമാസന്നമരണോ വിയ പുരിസോ ദുബ്ബലഭാവതോ തദാരമ്മണം നുപ്പജ്ജതി. അപിച തദാരമ്മണമുപ്പജ്ജന്തം നിയമതോ ദ്വിക്ഖത്തുമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന ഏകവാരം. ഏകചിത്തക്ഖണാവസിട്ഠേ ച ആരമ്മണേ ഏകസ്മിം തദാരമ്മണേ ഉപ്പന്നേസു ദുതിയസ്സ ഉപ്പജ്ജനകാലേ തസ്സ നിരുദ്ധത്താ നുപ്പജ്ജതി. ന ഹി ദ്വീസു തദാരമ്മണേസു ഏകം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം, ഏകം അതീതാരമ്മണം ഹോതി, തസ്മാ ദുതിയസ്സ അനുപ്പത്തിയാ പഠമമ്പി നുപ്പജ്ജതീതി. **മജ്ഝിമട്ഠകഥായം** പന സകിമ്പി തദാരമ്മണസ്സ പവത്തി വുത്താ. **പരമത്ഥവിനിച്ഛയേപി** ച തമേവ വാദം സമ്പടിച്ഛിത്വാ "സകിം ദ്വേ വാ തദാലമ്ബ"ന്തി (പരമ॰ വി॰ ֆ൧൧) വുത്തം. **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** പന "ചിത്തപ്പവത്തിഗണനായം സബ്ബവാരേസു ദ്വേ ഏവ ചിത്തവാരാനി ആഗതാനീ"തി വത്വാ തം ന സമ്പടിച്ഛിതം, തസ്മാ മഹന്താരമ്മണേ ജവനാവസാനേ ഭവങ്ഗപാതോവ ഹോതി, നത്ഥി തദാരമ്മണുപ്പാദോ, അയഞ്ച തദാരമ്മണേഹി തുച്ഛതായ **"മോഘവാരോ"**തി വുച്ചതി.

പരിത്താരമ്മണേ ജവനുപ്പാദസ്സപി അഭാവതോ സന്തീരണാവസാനേസു വീഥിചിത്തേസു ഉപ്പന്നേസു തദനന്തരം വോട്ഠബ്ബനമേവ ആസേവനം ലഭിത്വാ ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തതി, തതോ ഭവങ്ഗപാതോ ഹോതി. വോട്ഠബ്ബനം പന അപ്പത്വാ അന്തരാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദികം പത്വാ നിവത്തിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. ജവനം പന ആരമ്മണസ്സ അപ്പായുകഭാവേന പരിദുബ്ബലത്താ നുപ്പജ്ജതി. തഞ്ഹി ഉപ്പജ്ജമാനം സത്തചിത്തക്ഖണായുകേയേവ ഉപ്പജ്ജതി, കതിപയചിത്തക്ഖണായുകേ പന പഠമജവനമേവ നുപ്പജ്ജതി. തദനുപ്പത്തിയഞ്ഹി ഇതരാനിപി നുപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ പരിത്താരമ്മണേ നത്ഥി ജവനുപ്പാദോതി അയം ദുതിയോ മോഘവാരോ അട്ഠകഥായ വുത്തോ. ടീകാകാരോ പന തഥാ അസമ്പടിച്ഛിത്വാ അഞ്ഞഥാ ദുതിയമോഘവാരം പകപ്പേതി. വുത്തഞ്ഹി തേന തീസു മോഘവാരേസു ദുതിയമോഘവാരോ ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ.

യദി ഹി അനുലോമേ വേദനാത്തികേ പടിച്ചവാരാദീസു "ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ദ്വേ, നമഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ദ്വേ"തി ച വുത്തം സിയാ, സോപി മോഘവാരോ ലബ്ഭേയ്യ. യദി ച വോട്ഠബ്ബനമ്പി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, കുസലാകുസലാനമ്പി സിയാ. ന ഹി ആസേവനപച്ചയം ലദ്ധും യുത്തസ്സ ആസേവനപച്ചയഭാവീ ധമ്മോ ആസേവനപച്ചയോ ഹോതീതി അവുത്തോ അത്ഥി. വോട്ഠബ്ബനസ്സ പന കുസലാകുസലാനം ആസേവനപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ. "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നാസേവനപച്ചയാ. അകുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നാസേവനപച്ചയാ"തി വചനതോ പടിക്ഖിത്തോവ. അഥാപി സിയാ "അസമാനവേദനാനം വസേനേവം വുത്ത"ന്തി, ഏവമ്പി യഥാ "ആവജ്ജനാ കുസലാനം ഖന്ധാനം, അകുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൭) വുത്തം, ഏവം "ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വത്തബ്ബം സിയാ. ജാതിഭേദാ ന വുത്തന്തി ചേ, "ഭൂമിഭിന്നസ്സ കാമാവചരസ്സ രൂപാവചരാദീനം ആസേവനപച്ചയഭാവോ വിയ ജാതിഭിന്നസ്സപി ഭവേയ്യാ"തി വത്തബ്ബോ ഏവ സിയാ, അഭിന്നജാതികസ്സ ച വസേന യഥാ "ആവജ്ജനാ സഹേതുകാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തം, ഏവം "ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വത്തബ്ബം സിയാ, ന തു വുത്തം, തസ്മാ വേദനാത്തികേപി സംഖിത്തായ ഗണനായ "ആസേവനപച്ചയാ നമഗ്ഗേ ഏകം, നമഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ഏക"ന്തി ഏവം ഗണനായ നിദ്ധാരിയമാനായ വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനപച്ചയത്താഭാവാ യഥാവുത്തപ്പകാരോ ദുതിയോ മോഘവാരോ വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. വോട്ഠബ്ബനം പന വീഥിവിപാകസന്തതിയാ ആവട്ടനതോ "ആവജ്ജനാ"ഇച്ചേവ വുത്തം. തതോ വിസദിസസ്സ ജവനസ്സ കരണതോ മനസികാരോ ച. ഏവഞ്ച കത്വാ പട്ഠാനേ "വോട്ഠബ്ബനം കുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി ന വുത്തം, "ആവജ്ജനാ"ഇച്ചേവ വുത്തം, തസ്മാ വോട്ഠബ്ബനതോ ചതുന്നം വാ പഞ്ചന്നം വാ ജവനാനം ആരമ്മണപുരേജാതം ഭവിതും അസക്കോന്തം രൂപാദിആവജ്ജനാദീനം പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതി, അയമേതസ്സ സഭാവോതി ജവനാപാരിപൂരിയാ ദുതിയോ മോഘവാരോ ദസ്സേതും യുത്തോ സിയാതി.

അയഞ്ഹി ആചരിയസ്സ അധിപ്പായോ - യദി വോട്ഠബ്ബനമ്പി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, യഥാ "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ച സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ആസേവനപച്ചയാ നമഗ്ഗപച്ചയാ"തി അനുലോമപച്ചനിയേ, പച്ചനിയാനുലോമേ ച "സുഖാ...പേ॰... നമഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനപച്ചയാ"തി ച വുത്തം ഹസിതുപ്പാദചിത്തവസേന, ഏവമ്പി വോട്ഠബ്ബനവസേന "അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ചാ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന പാഠോ സിയാ. തഥാ ച സതി വാരദ്വയവസേന ഗണനായ "ആസേവനപച്ചയാ നമഗ്ഗേ ദ്വേ, നമഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ദ്വേ"തി ച വത്തബ്ബം സിയാ, ന പന വുത്തം, "ആസേവനപച്ചയാ നമഗ്ഗേ ഏകം, നമഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ഏക"ന്തിച്ചേവ വുത്തം. അപിച യദി ഹി വോട്ഠബ്ബനമ്പി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, ദുതിയമോഘവാരോ വിയ പുരിമവാരേസുപി സിയാ. തഥാ ച സതി അത്തനോ വിയ കുസലാകുസലാനമ്പി സിയാ. ന ഹി ആസേവനപച്ചയം ലദ്ധും യുത്തസ്സ ആസേവനപച്ചയഭാവീ ധമ്മോ ആസേവനപച്ചയോ ഹോതീതി അവുത്തോ അത്ഥി "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ഖന്ധാ"തിആദിനാ അനവസേസതോ വുത്തത്താ, വോട്ഠബ്ബനസ്സ പന അവുത്തോ "അബ്യാകതോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിവചനസ്സ അഭാവതോ. ന കേവലം അവുത്തോവ, അഥ ഖോ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, അകുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ

ഉപ്പജ്ജതീ”തി ഫസ്സാദികുസലാകുസലധമ്മേ പടിച്ച സഹജാതാദിപച്ചയവസേന കുസലാകുസലസ്സ ഉപ്പത്തിം വത്വാ പഠമജവനസ്സ വോട്ഠബ്ബനതോ ആസേവനപച്ചയാലാഭം സന്ധായ “നാസേവനപച്ചയാ”തി പടിക്ഖിത്തോവ.

അഥാപേത്ഥ സമോധാനം സിയാ, സമാനവേദനാനം ഏവ ആസേവനപച്ചയഭാവസ്സ ദസ്സനതോ വോട്ഠബ്ബനേന അസമാനവേദനാനം കുസലാകുസലാനം വസേനായം പടിക്ഖേപോ കതോതി. ഏവമ്പി സതി യഥാ “ആവജ്ജനാ കുസലാനം ഖന്ധാനം അകുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി വുത്തം, ഏവം സമാനവേദനാവസേന “ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ”തിപി വത്തബ്ബം സിയാ. അഥ വോട്ഠബ്ബനസ്സ കുസലാകുസലേഹി ഭിന്നജാതികത്താ തസ്സ തേസം ആസേവനപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോതി ചേ. യഥാ ഭൂമിവസേന ഭിന്നസ്സ ഗോത്രഭുവോദാനവസേന ഠിതസ്സ കാമാവചരസ്സ രൂപാവചരാദീനം ആസേവനഭാവോ ദിസ്സതി, ഏവം ജാതിവസേന ഭിന്നസ്സ വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനപച്ചയഭാവേ ന കോചി വിബന്ധോ, അപിച അഭിന്നവേദനസ്സ, അഭിന്നജാതികസ്സ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതമഹാകിരിയചിത്തസ്സ വസേന യഥാ “ആവജ്ജനാ സഹേതുകാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി വുത്തം, ഏവം “ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ”തിപി വത്തബ്ബം സിയാ, ന തു വുത്തം, തസ്മാ വേദനാത്തികേപി വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനപച്ചയത്തസ്സ അഭാവാ വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനഭാവദസ്സനവസേന വുത്തോ ദുതിയോ മോഘവാരോ വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനാനം പന അനത്ഥന്തരഭാവതോ ആവജ്ജനായ ച കുസലാകുസലാനം അനന്തരപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ സതി ഉപ്പത്തിയം വോട്ഠബ്ബനം കാമാവചരകുസലാകുസലകിരിയാജവനാനം ഏകന്തതോ അനന്തരപച്ചയഭാവേനേവ വത്തേയ്യ, ന പന അഞ്ഞഥാതി മുഞ്ഛാമരണാസന്നവേലാദീസു ജവനാപാരിപൂരിയാ മന്ദീഭൂതവേഗതായ അയം ദസ്സേതബ്ബോതി.

ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന പനേത്ഥ ഇദം വുത്തം - “യം ജവനഭാവപ്പത്തം, തം ഛിന്നമൂലരുക്ഖപുപ്ഫം വിയാ”തി വക്ഖമാനത്താ അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലാനം പവത്തസ്സ വോട്ഠബ്ബനസ്സ കിരിയഭാവോ ന സിയാ, വുത്തോ ച “യസ്മിം സമയേ മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പന്നാ കിരിയാ നേവകുസലാ, നാകുസലാ, ന ച കമ്മവിപാകാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ”തി, തസ്മാ അട്ഠകഥായം “ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാ”തി വചനം ജവനസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തിത്വാ ന ജവനഭാവേനാതി അധിപ്പായേന വുത്തം, “ആസേവനം ലഭിത്വാ”തി ച “ആസേവനം വിയ ആസേവന”ന്തി വുത്തേ ന കോചി വിരോധോതി. വിപ്ഫാരികസ്സ പന സതോ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തിയേവേത്ഥ ആസേവനസദിസതാ. വിപ്ഫാരികതായ ഹി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകത്തഞ്ചസ്സ വുച്ചതി. വിപ്ഫാരികമ്പി ജവനം വിയ അനേകക്ഖത്തും അപ്പവത്തിയാ ദുബ്ബലത്താ ന നിപ്പരിയായതോ ആസേവനപച്ചയഭാവേന പവത്തേയ്യാതി ന ഇമസ്സ പാഠേ ആസേവനത്തം വുത്തം . അട്ഠകഥായം പന പരിയായതോ വുത്തം, യഥാ ഫലചിത്തേസു മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്നന്തി. യദിപി “ജവനാപാരിപൂരിയാ...പേ॰... യുത്തോ”തി വുത്തം, “ആവജ്ജനാദീനം പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതീ”തി പന വുത്തത്താ ചിത്തപ്പവത്തിവസേന പഠമമോഘവാരതോ ഏതസ്സ ന കോചി വിസേസോതി.

ചക്ഖുസ്സാപാഥമാഗതേതി ചക്ഖുദ്വാരസ്സ യോഗ്യദേസാവട്ഠാനവസേന ആപാഥമാഗതേ. **തായാ**തി മനോധാതുയാ ഭവങ്ഗാവട്ടനേ പാകടതായ കിരിയാമനോധാതും പച്ചാമസതി. **ആവട്ടിതേ**തി സന്തതിവസേന പവത്തിതും അദത്വാ നിവത്തിതേ, പരിണാമിതേ വാ. ജാതേസു ജായതേതി സമ്ബന്ധോ. **ഗതേ**തി നിരുദ്ധേ. **തദേവാ**തി ജവനാനുഭൂതമേവ ഇട്ഠാരമ്മണം. **തേനേവാ**തി ജവനം ഹുത്വാ നിരുദ്ധേന തേന കാമാവചരകുസലചിത്തേന. **തദാരമ്മണസഞ്ഞിത**ന്തി ജവനഗ്ഗഹിതേയേവ ആരമ്മണേ പവത്തനതോ “ബ്രഹ്മസ്സരോ”തിആദീസു വിയ തസ്സ ആരമ്മണം ആരമ്മണമസ്സാതി മജ്ഝപദലോപവസേന തദാരമ്മണന്തി സഞ്ഞിതം. **തുല്യതോ**തി ആരമ്മണതോ വിസദിസഭാവേപി സോമനസ്സസഹഗതാദിനാ സദിസത്താ. മൂലസദിസം ഭവങ്ഗം **മൂലഭവങ്ഗം**. തദാരമ്മണമ്പി ഭവങ്ഗസഭാവത്താ “ഭവങ്ഗ”ന്തി വുച്ചതി യഥാ “സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൭൨). ഏത്ഥ ഹി പടിസന്ധിചിത്തേ ഏവ പവത്തിയം “ഭവങ്ഗ”ന്തി വുച്ചമാനേ ന തസ്സ ഹേതുവസേന ഭേദോതി “സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ന സക്കാ വത്തും. നാപി ചേതം “സഹേതുകം ചുതിം അഹേതുകപടിസന്ധിഞ്ച സന്ധായ വുത്ത”ന്തി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ഭവസ്സ അങ്ഗഭാവാഭാവതോ ചുതിചിത്തസ്സ ഭവങ്ഗവോഹാരാലാഭതോതി

“സഹേതുകം ഭവങ്ഗ”ന്തി തദാരമ്മണം വുത്തന്തി വിഞ്ഞായതി. “തദാരമ്മണസഞ്ഞിത”ന്തി വത്വാ “മൂലഭവങ്ഗന്തി വുച്ചതീ”തി വുത്തത്താ നാമദ്വയമ്പി ഇമസ്സ ലബ്ഭതീതി ദീപിതം ഹോതി.

൩൯൨. തഞ്ചാതി തദാരമ്മണഞ്ച. **ഏത്ഥാ**തി ഇമേസു വീഥിചിത്തേസു. **ഗണനൂപഗചിത്താനീ**തി വിപാകഗണനൂപഗചിത്താനി.

൩൯൪. അസമാനത്താതി അസങ്ഖാരികഭാവേന അസമാനത്താ.

൩൯൭. പുരിമാനി പഞ്ച വിപാകചിത്താനി ഇമിനാ സദ്ധിം ഛ ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥ ച യേഭുയ്യതോ ഇട്ഠാരമ്മണേ സോമനസ്സപ്പവത്തിവസേന സോമനസ്സസഹഗതജവനാനന്തരമേവ സോമനസ്സതദാരമ്മണം വുത്തം. ജവനസ്സ പന പകപ്പേത്വാ ആരമ്മണഗ്ഗഹണസബ്ഭാവതോ, വിപാകസ്സ ച തദഭാവതോ ഇട്ഠാരമ്മണേ ഉപേക്ഖാസഹഗതജവനേസുപി ജവിതേസു സോമനസ്സസഹഗതമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി.

൩൯൯-൪൦൧. തസ്മിം ദ്വാരേതി തസ്മിംയേവ ചക്ഖുദ്വാരേ. **വേദനാ പരിവത്തതീ**തി കമ്മസ്സ സോമനസ്സസഹഗതഭാവേപി ആരമ്മണസ്സ ഇട്ഠമജ്ഝത്തതായ സോമനസ്സവേദനാ പരിവത്തിത്വാ ഉപേക്ഖാവേദനാ ഹോതി. അഥ വാ ഹേട്ഠാ വിപാകവേദനായ സോമനസ്സഭാവേപി ഇട്ഠാരമ്മണസ്സ മജ്ഝത്തഭാവേന തംവസേന വേദനാ പരിവത്തതീതി അത്ഥോ.

ജവനേസു ജവിതേസൂതി സമ്ബന്ധോ. “ജവിതേസു ചതൂസ്വപീ”തി വാ പാഠോ. **ജായരേ**തി തദാരമ്മണവസേന ജായന്തി. **വേദനായാ**തി വേദനായ കരണഭൂതായ. **അസമാനത്താ**തി പടിസന്ധിയാ സഹ അസമാനത്താ. **പുരിമേഹീ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തതദാരമ്മണചതുക്കതോ. അഥ വാ “പുരിമേഹി അസമാനത്താ” ഇച്ചേവ യോജനാ. പുരിമേഹി സഹ അസമാനഭാവേ വുത്തേ തേസം സന്ധിയാ സഹ അസമാനഭാവോപി വുത്തോവ ഹോതീതി ചത്താരി നാമതോ പിട്ഠിഭവങ്ഗാനി ച ഹോന്തീതി യോജനാ. ച-സദ്ദേന ആഗന്തുകഭവങ്ഗാനി, തദാരമ്മണാനി ച ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. ഏത്ഥാപി ച യേഭുയ്യേന ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ ഉപേക്ഖാസഹഗതജവനസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതജവനാനന്തരമേവ ഉപേക്ഖാസഹഗതതദാരമ്മണം വുത്തം, ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന പന ഉപേക്ഖാസഹഗതതദാരമ്മണം ഹോതി. ഞാണസമ്പയുത്താദീസു ജവിതേസു ഞാണവിപ്പയുത്തതദാരമ്മണാനം സമ്ഭവോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. കിഞ്ചാപി അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരവിധാനം ജവനവസേന വുത്തം, തഥാപി ഉതുഭോജനാദിപച്ചയാനം ദുബ്ബലഭാവേ ജവനസ്സേവ അസങ്ഖാരികത്താഭാവതോ അസങ്ഖാരജവനാവസാനേ അസങ്ഖാരമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി, ന സസങ്ഖാരന്തി നിയമോ. പച്ചയസ്സ പന ബലവഭാവേ സതിപി പരേസം ഉസ്സാഹബലേന സസങ്ഖാരസ്സ ജവനസ്സ സമ്ഭവതോ സസങ്ഖാരജവനാവസാനേ സസങ്ഖാരമേവ തദാരമ്മണം ഹോതി, സസങ്ഖാരികത്താഭാവതോ അസങ്ഖാരജവനാവസാനേ അസങ്ഖാരമേവാതി നിയമോ നത്ഥീതി അസങ്ഖാരജവനാവസാനേ അസങ്ഖാരമ്പി സസങ്ഖാരമ്പി തദാരമ്മണം ഹോതി, സസങ്ഖാരജവനാവസാനേ സസങ്ഖാരമ്പി അസങ്ഖാരമ്പി തദാരമ്മണം ഹോതി.

പഞ്ചിമാനീതി ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ വുത്താനി ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണാദീനി പഞ്ച വിപാകാനി. **പുരിമേഹി സത്തഹീ**തി ഇട്ഠാരമ്മണേ വുത്തേഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി സത്തഹി വിനിദ്ദിസേ ചക്ഖുദ്വാരസ്മിന്തി അധിപ്പായോ.

൪൦൬-൭. ഏകായ ചേതനായാതി ഏകായ തിഹേതുകസോമനസ്സസഹഗതഅസങ്ഖാരികചേതനായ. ഏവം സമസട്ഠി വിപാകാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി സമ്ബന്ധോ. യസ്മാ പന ചക്ഖുദ്വാരാദീസു അനുപ്പജ്ജിത്വാ സോതദ്വാരാദീസുയേവ ഉപ്പജ്ജമാനാ സോതവിഞ്ഞാണാദയോ വിയ പഞ്ചസു ദ്വാരേസു അനുപ്പജ്ജിത്വാ മനോദ്വാരേയേവ ഉപ്പജ്ജമാനോ കാമാവചരവിപാകോ നത്ഥി, തസ്മാ മനോദ്വാരേ വിപാകപ്പവത്തി ന വുത്താ. അഥ വാ ചക്ഖുദ്വാരേ ഗഹിതാനമേവ മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം സോതദ്വാരാദീസുപി ഗഹണേന പഞ്ചദ്വാരേസു ഗഹിതായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ മനോദ്വാരേപി ഗഹണനയദസ്സനം കതം ഹോതി, ഏവം സതി ഛസു ദ്വാരേസുപി സമസത്തതി വിപാകാനി ഹോന്തി. അഥ വാ മനോദ്വാരേ ലബ്ഭമാനായപി

പഞ്ചദ്വാരപ്പവത്തായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ മനോദ്വാരേ അഗ്ഗഹണേന സോതദ്വാരാദീസു ലബ്ഭമാനാനമ്പി ചക്ഖുദ്വാരേ ഗഹിതമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം സോതദ്വാരാദീസു അഗ്ഗഹണസ്സ നയദസ്സനം കതം ഹോതി, ഏവം സതി പഞ്ചദ്വാരേസു സോളസ വിപാകാനി ഹോന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **"ഗഹിതാഗ്ഗഹണേനാ"**തിആദി.

ർ൦വ്വ-ൻ. തീഹി വിപാകേഹീതി തേഹി തീഹി കുസലചിത്തേഹി സമാനേഹി തീഹി വിപാകേഹി ദിന്നായ പടിസന്ധിയാതി സമ്ബന്ധോ. **ഉപേക്ഖാസഹിതദ്വയേതി** ഉപേക്ഖാസഹഗതപടിസന്ധിയുഗളേ. ഇധ ഠത്വാ നാളിയന്തൂപമാ വേദിതബ്ബാ. കഥം? ഉച്ഛുപീളനസമയേ കിര ഏകസ്മാ ഗാമാ ഏകാദസ യന്തവാഹാ നിക്ഖമിത്വാ ഏകം ഉച്ഛുവാടം ദിസ്വാ തസ്സ പരിപക്കഭാവം ഞത്വാ ഉച്ഛുസാമികം ഉപസങ്കമിത്വാ "യന്തവാഹാ മയ"ന്തി ആരോചേസും. സോ "അഹം തുമ്ഹേയേവ പരിയേസിസ്സാമീ"തി ഉച്ഛുസാലം ഗഹേത്വാ അഗമാസി. തേ തത്ഥ നാളിയന്തം യോജേത്വാ "മയം ഏകാദസ ജനാ അപരമ്പി ഏകം ലദ്ധും വട്ടതി, വത്തനേന ഗണ്ഹഥാ"തി ആഹംസു. ഉച്ഛുസാമികോ "അഹമേവ സഹായോ ഭവിസ്സാമീ"തി ഉച്ഛുസാലം പൂരാപേത്വാ തേസം സഹായോ അഹോസി. തേ അത്തനോ അത്തനോ കിച്ചാനി കത്വാ ഫാണിതപാചകേന ഉച്ഛുരസേ പക്കേ ഗുളേ ബദ്ധേ ഉച്ഛുസാമികേന തുലയിത്വാ ഭാഗേസു ദിന്നേസു അത്തനോ അത്തനോ ഭാഗം ആദായ സാലം സാലസാമികം പടിച്ഛാപേത്വാ ഏതേനേവ ഉപായേന അപരാസുപി ചതൂസു സാലാസു കമ്മം കത്വാ പക്കമിംസു. തത്ഥ പഞ്ച യന്തസാലാ വിയ പഞ്ച പസാദാ ദട്ഠബ്ബാ, പഞ്ച ഉച്ഛുവാടാ വിയ പഞ്ച ആരമ്മണാനി, ഏകാദസ വിചരണകയന്തവാഹാ വിയ ഏകാദസ വിപാകചിത്താനി, പഞ്ച ഉച്ഛുസാലസാമിനോ വിയ പഞ്ച വിഞ്ഞാണാനി, പഠമകസാലായ സാലസാമികേന സദ്ധിം ദ്വാദസന്നം ജനാനം ഏകതോ ഹുത്വാ കതകമ്മാനം ഭാഗഗ്ഗഹണകാലോ വിയ ഏകാദസന്നം വിപാകചിത്താനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം ഏകതോ ഹുത്വാ ചക്ഖുദ്വാരേ രൂപാരമ്മണേ സകസകകിച്ചകരണകാലോ, സാലസാമികസ്സ സാലായ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരസങ്കന്തിഅകരണം, ദുതിയതതിയചതുത്ഥപഞ്ചമസാലായ ദ്വാദസന്നം ഏകതോ ഹുത്വാ കതകമ്മാനം ഭാഗഗ്ഗഹണകാലോ വിയ ഏകാദസന്നം വിപാകചിത്താനം കായവിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം ഏകതോ ഹുത്വാ കായദ്വാരേ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേ സകസകകിച്ചകരണകാലോ, സാമികസ്സ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ വിയ കായവിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരസങ്കന്തിഅകരണം വേദിതബ്ബം.

ർ൧ർ. അസ്സാതി ഇമസ്സ ബീജസ്സ. **ഹേതുപവത്തിതോ**തി പച്ചയപ്പവത്തിതോ.

ർ൧൫. ഇദാനി തിഹേതുകോമകകമ്മേന ഗഹിതദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ വിപാകപ്പവത്തി ദുഹേതുകുക്കട്ഠേന ഗഹിതദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ വിപാകപ്പവത്തിയാ സമാനാതി തം ഠപേത്വാ ദുഹേതുകകമ്മേന ഗഹിതദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സേവ വിപാകപ്പവത്തിം ദസ്സേതും **"ദുഹേതുകേന കമ്മേനാ"**തിആദി വുത്തം.

ർ൧വ്വ-ൻ. ദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ കാമാവചരതിഹേതുകജവനാനം സമ്ഭവേപി കമ്മസരിക്ഖകാനേവ ജവനാനി ദസ്സേതും **"സോമനസ്സ...പേ॰... ദുഹേതുകേ"**തി വുത്തം. തിഹേതുകജവനാവസാനേപി പനസ്സ പടിസന്ധിദായകകമ്മം തിഹേതുകവിപാകദാനേ അസമത്ഥന്തി തിഹേതുകതദാരമ്മണാഭാവതോ, ജവനസ്സ ച കമ്മസരിക്ഖകഹേതുവസേന ദുഹേതുകഭാവതോ ദുഹേതുകതദാരമ്മണമേവ ഹോതി.

ർ൨ർ. ഇമാനി ച ഭവങ്ഗാനീതി ഇമാനി ചത്താരി മൂലാഗന്തുകപിട്ഠിഭവങ്ഗാനി. **അട്ഠഹീ**തി അട്ഠേവ.

ർ൨൬. സോതഘാനാദിനാതി സോതഘാനാദിവിഞ്ഞാണേഹി. ഏത്ഥാപി അമ്ബോപമാ പാകടികാവ. യന്തവാഹോപമായ പനേത്ഥ സത്ത യന്തവാഹാ തേഹി ഹത്ഥയന്തേ നാമ സജ്ജിതേ സാലസാമികം അട്ഠമം കത്വാ വുത്തനയാനുസാരേനേവ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ർ൩ർ-൬. വുദ്ധിമുപേതസ്സാതി മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖമിത്വാ സംവരാസംവരേ പട്ഠപേതും സമത്ഥഭാവേന വുഡ്ഢിപ്പത്തസ്സ. കിഞ്ചാപി അഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ കമ്മസരിക്ഖകജവനമേവ ദസ്സേതും **"ദുഹേതൂനം...പേ॰... വസാനസ്മി"**ന്തി വുത്തം. തിഹേതുകജവനമ്പി പന തേസം ജവതി, ജവനസ്സ ദുഹേതുകഭാവേപി കമ്മസ്സ ദുഹേതുകവിപാകദാനേ അസമത്ഥതായ **"അഹേതുക...പേ॰... ജായതേ"**തി വുത്തം.

൪൩-വ്വ. “അഹേതുപടിസന്ധിസ്സാ”തിആദീസു അധിപ്പായോ ഹേട്ഠാ ആഗതോവ. അപായേസു പടിസന്ധിദായകകമ്മേന പടിസന്ധിതോ ഹീനതദാരമ്മണസ്സ അനിപ്ഫന്നതോ തസ്സ ലബ്ഭമാനട്ഠാനമേവ ദസ്സേതും **“സുഗതിയ”**ന്തി വുത്തം, കാമാവചരസുഗതിയന്തി അത്ഥോ. **തേനാ**തി തേന ജാതപടിസന്ധിവിപാകേന. “ചതൂസു അപായേസു ലബ്ഭതീ”തി വത്വാ തസ്സ വിസയദസ്സനത്ഥം **“ഥേരോ നേരയികാന”**ന്തിആദി വുത്തം. **ഥേരോ**തി നിരയചാരികായ പാകടത്താ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരമാഹ. നിരയേ ഭവാ **നേരയികാ. ധമ്മം ദേസേതീ**തി നിരയേ പദുമം മാപേത്വാ പദുമകണ്ണികായ നിസിന്നോ ധമ്മം ദേസേതി. **വസ്സതീ**തി അന്തോഹേതുത്ഥം കത്വാ വുത്തം, വസ്സാപേതീതി അത്ഥോ. **ഥേരം ദിസ്വാ**തി ഥേരസ്സ ദസ്സനഹേതു. ഇമിനാ ഇന്ദനീലപടിമാവണ്ണസ്സ ഥേരസ്സ ഇട്ഠാരമ്മണഭാവേന കുസലവിപാകചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിയാ കാരണം ദസ്സേതി. ഏസ നയോ **“ധമ്മം സുത്വാ”**തിആദീസുപി. **ഗന്ധ**ന്തി തേന മാപിതഗന്ധം. **അട്ഠകഥായം** പന “ചന്ദനവനേ ദിവാവിഹാരം നിസിന്നസ്സ ചീവരഗന്ധ”ന്തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪ൻവ്വ വിപാകുദ്ധാരകഥാ) വുത്തം. **ഘായത**ന്തി ഘായന്താനം. **സന്തീരണദ്വയ**ന്തി അതിഇട്ഠമജ്ഝത്തസ്സ ഗന്ധാദിനോ വസേന സന്തീരണദ്വയം. കുസലവിപാകാനം, ഇട്ഠാരമ്മണസ്സ ച നിരയേ സമ്ഭവദീപനേന സേസാപായത്തയേപി സമ്ഭവോ ദസ്സിതോവ ഹോതി.

൪൬൦. നിയമോയേവ **നിയമത്തം,** തദാരമ്മണചിത്തമ്പി ജവനേന നിയാമിതന്തി വുത്തനിയമോതി അത്ഥോ. **കുസലം പന സന്ധായാ**തി കുസലജവനം സന്ധായ ദീപിതം അട്ഠകഥായം, കുസലസ്സ വിയ അകുസലസ്സ സദിസവിപാകാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച കുസലജവനാനന്തരം സഹേതുകതദാരമ്മണസ്സേവ വചനം. ജവനസ്സ കമ്മസരിക്ഖകഹേതുവസേന സഹേതുകത്താ ജവനാനുരൂപതോ വുത്തം. പരിചിതവസേന പന അഞ്ഞകമ്മേനാപി തം അഹേതുകതദാരമ്മണം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം. ന ഹി പടിസന്ധിജനകമേവ കമ്മം തദാരമ്മണം ജനേതി, അഥ ഖോ അഞ്ഞകമ്മമ്പി പടിസന്ധിദായകകമ്മേന നിബ്ബത്തേതബ്ബതദാരമ്മണതോ വിസദിസമ്പി നിബ്ബത്തേതീതി. അകുസലജവനാനന്തരഞ്ച അഹേതുകതദാരമ്മണമ്പി ജവനസ്സ കമ്മസരിക്ഖകഹേതുകത്താ തദനുരൂപതോ വുത്തം. യഥാവുത്തനയേന പന സഹേതുകതദാരമ്മണമ്പി ന ഹോതീതി നത്ഥി.

൪൬൭-൭. ഏത്താവതാ **തിപിടകചൂളനാഗ**ത്ഥേരവാദേ സോളസ വിപാകചിത്താനി സദ്ധിം ദ്വാദസകമഗ്ഗേന ചേവ അഹേതുകട്ഠകേന ച വിഭാവേത്വാ **മോരവാപിവാസിമഹാദത്ത**ത്ഥേരവാദേ വിസേസാഭാവതോ തം അനാമസിത്വാ **മഹാധമ്മരക്ഖിത**ത്ഥേരവാദേ കുസലാകുസലകിരിയവസേന പിണ്ഡിത്വാ ദസ്സിതാനം പിണ്ഡജവനാനം വസേന തദാരമ്മണം ദസ്സേതും **“സോമനസ്സയുതേ ചിത്തേ”**തിആദി വുത്തം. **സോമനസ്സ…പേ॰… ജവിതേ**തി ഇട്ഠാരമ്മണേ കുസലാകുസലകിരിയാബ്യാകതവസേന സോമനസ്സയുത്തേസു തേരസസു ജവനചിത്തേസു ജവിതേസു. **ഗവേസിതബ്ബാ…പേ॰… മാനസാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സോമനസ്സസഹഗതാനി പഞ്ചേവ തദാരമ്മണചിത്താനി ഗവേസിതബ്ബാനി. **ഉപേക്ഖാ…പേ॰… ജവിതേസൂ**തി കുസലാകുസലകിരിയവസേന ചുദ്ദസസു ഉപേക്ഖാസഹഗതജവനചിത്തേസു ജവിതേസു. **ഛ ഗവേസിതബ്ബാനീ**തി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ഛ ഏവ ഗവേസിതബ്ബാനി. ഖീണാസവാനം പഹീനവിപല്ലാസതായ കിരിയാജവനം ഇട്ഠാരമ്മണേ ഉപേക്ഖാസഹഗതം ന ഹോതീതി സോമനസ്സസഹഗതകിരിയാജവനേസു ജവിതേസു സോമനസ്സസഹഗതതദാരമ്മണമേവ ഹോതി. ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ, അനിട്ഠാദീസു ച സോമനസ്സഭാവതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതകിരിയാജവനേസു ജവിതേസു ഉപേക്ഖാസഹഗതതദാരമ്മണമേവാതി ഇദമേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം. സേഖപുഥുജ്ജനാനം പന അപ്പഹീനവിപല്ലാസതായ ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ, അനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ ച സോമനസ്സസഹഗതജവനം ഉപ്പജ്ജതീതി സോമനസ്സസഹഗതജവനാവസാനേ സോമനസ്സസഹഗതതദാരമ്മണമേവ ഹോതി, നത്ഥി ഉപേക്ഖാസഹഗതന്തി നായം നിയമോ. ഇട്ഠാരമ്മണേപി വുത്തനയാനുസാരേന യോജേതബ്ബം. തേനേതം വുച്ചതി -

“പരിത്തകുസലാദോസ-പാപസാതക്രിയാജവാ;
പഞ്ചസ്വേകം തദാലമ്ബം, സുഖിതേസു യഥാരഹം.

“പാപാ കാമസുഭാ ചേവ, സോപേക്ഖാ ച ക്രിയാജവാ;
സോപേക്ഖേസു തദാലമ്ബം, ഛസ്വേകമനുരൂപതോ”തി.

ർര്വ-ന്ന്വ. ദുഹേതുകാഹേതുകാനം വിപാകാവരണേഹി സമന്നാഗതത്താ ഝാനുപ്പാദോയേവ നത്ഥീതി ആഹ **"തിഹേതുസോമനസ്സേനാ"**തി. **ഝാനതോ പരിഹീനസ്സാതി** ഉപ്പാദിതലോകിയജ്ഝാനതോ പരിഹീനസ്സ. **വിപ്പടിസാരിനോതി** "മഹന്തേന വായാമേന ഉപ്പാദിതോ മേ പണീതധമ്മോ നട്ഠോ"തി ഉപ്പന്നവിപ്പടിസാരവന്തസ്സ. **കിം...പേ॰... മാനസന്തി** അയം അനുമതിപുച്ഛാ, തദാരമ്മണമാനസം ജായതേ കിം, ന വാതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. ഭവങ്ഗപാതോ വാ ഹോതു തദാരമ്മണം വാ, കോ ഏത്ഥ വിബന്ധോതി ആഹ **"പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധാ"**തിആദി. അവചനമേവ പടിസേധോതി കത്വാ ആഹ **"പടിസിദ്ധാ"**തി . യദി സോമനസ്സാനന്തരം ദോമനസ്സം, ദോമനസ്സാനന്തരം സോമനസ്സം വാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തദാ "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൨.ർ൭) വിയ "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ, ദുക്ഖായ വേദനായ...പേ॰... സുഖായ വേദനായ...പേ॰... പച്ചയോ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, തഥാ ഗണനവാരേ ഏകേകവേദനാസമ്പയുത്തസ്സ അത്തനാ സമാനവേദനാസമ്പയുത്തസ്സ, ഇതരവേദനാദ്വയസമങ്ഗിസ്സ ച പച്ചയഭാവം സന്ധായ "അനന്തരേ നവാ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച പനേവം പാളി ആഗതാ. ദോമനസ്സസോമനസ്സവേദനായ സമ്പയുത്താനം പന അഞ്ഞമഞ്ഞഅനന്തരപച്ചയവസേന ഗണനദ്വയം പരിഹാപേത്വാ "അനന്തരേ സത്താ"തി വുത്തം, തസ്മാ യഥാധമ്മസാസനേ അവചനമ്പി പടിസേധസദിസം അഭാവസ്സേവ ദീപനതോതി വുത്തം "പടിസിദ്ധാ"തി. അസ്സ വാ അനന്തരം ദോമനസ്സസ്സ ഉപ്പത്തീതി സമ്ബന്ധോ. **അസ്സാതി** സോമനസ്സസ്സ.

ഏവം ഭവങ്ഗപാതാഭാവേ കാരണം വത്വാ പുന തദാരമ്മണാഭാവം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"മഹഗ്ഗത"**ന്തിആദി. **തഥേവ പടിസിദ്ധന്തി** "പരിത്താരമ്മണോ ധമ്മോ മഹഗ്ഗതാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വചനാഭാവതോ തഥേവ പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധം. **കിം നു കാതബ്ബന്തി** കിം കാതബ്ബം. ന ഹി സക്കാ ഏത്തകേന "അചിത്തകോ"തി വത്തുന്തി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച മഹഗ്ഗതാരമ്മണമേവ ദോമനസ്സജവനം നിദസ്സനവസേന വുത്തം. ഇട്ഠാരമ്മണഭൂതേ പന ബുദ്ധാദിആരമ്മണേപി ദോമനസ്സജവനേ ജവിതേ സോമനസ്സപടിസന്ധികസ്സ തദാരമ്മണസമ്ഭവോ, ഭവങ്ഗപാതോ വാ നത്ഥി.

ർന്നർ-൧. ഇട്ഠാരമ്മണേ ഉപേക്ഖാസഹഗതതദാരമ്മണസ്സ ദോമനസ്സാനന്തരഞ്ച സോമനസ്സസ്സ അഭാവതോ "ഉപേക്ഖാസഹിതാ ഹേതൂ"തിആദിനാ ആചരിയേന വുത്തേ പുന ചോദകോ അനുബന്ധന്തോ ആഹ **"ആവജ്ജനം കിമസ്സാ"**തി. ആചരിയോ പന കിമേത്ഥ ആവജ്ജനഗവേസനേന, തേന വിനാവ ഇദം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി ദീപേന്തോ ആഹ **"നത്ഥി ത"**ന്തി. പുന ചോദകോ ആവജ്ജനേന വിനാ ചിത്തപ്പവത്തിം അവിസഹന്തോ ആഹ **"തം ജായതേ കഥ"**ന്തി. ഏവം പന വുത്തേ ആചരിയോ കിമേത്ഥ ആവജ്ജനേന, കിഞ്ച ആവജ്ജനേന വിനാ ചിത്തപ്പവത്തി നത്ഥീതി ഇദം ന ഏകന്തികന്തി ദീപേതും നിരാവജ്ജനചിത്താനം സമ്ഭവം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഭവങ്ഗാവജ്ജനാന"**ന്തിആദി, ഭവങ്ഗാവജ്ജനാനം കിം ആവജ്ജനം, നനു നത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ. നനു ച ഭവങ്ഗാവജ്ജനാനി താവ സകസകവിസയേസു നിന്നത്താ ആവജ്ജനേന വിനാ ഉപ്പത്തിയം ബഹുലം ചിണ്ണത്താവ ഉപ്പജ്ജന്തി, അയം പന കഥം ഉപ്പജ്ജതീതി ഇദം അനുയോഗം സന്ധായ പുന നിരാവജ്ജനചിത്താനി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"മഗ്ഗസ്സാ"**തിആദി. **മഗ്ഗസ്സ** ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സ ചിത്തസ്സ. **അനന്തരസ്സ ഫലസ്സ ചാതി** മഗ്ഗാനന്തരസ്സ ഫലസ്സ ച അത്ഥായ കിം ആവജ്ജനന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഏവം നത്ഥീതി** യഥാ ഏതേസം, ഏവമേതസ്സാപി നത്ഥി.

ആനന്ദാചരിയോ പനേത്ഥ അരിയമഗ്ഗചിത്തം, മഗ്ഗാനന്തരാനി ഫലാനി ച പരികമ്മാവജ്ജനേന സാവജ്ജനാനി സമാനാനി അസതിപി നിരാവജ്ജനുപ്പത്തിയം നിന്നാദിഭാവേ ഉപ്പത്തിയാ നിദസ്സനമത്തവസേന വുത്താനീതി വണ്ണേതി. അയം ഹിസ്സ അധിപ്പായോ - യദി ഹി നിബ്ബാനാരമ്മണാവജ്ജനാഭാവം സന്ധായ വുത്താനി സിയും, ഗോത്രഭുവോദാനാനി ദസ്സിതബ്ബാനി സിയും തേഹേവ ഏതേസം നിരാവജ്ജനതാസിദ്ധിതോ, ഫലസമാപത്തികാലേ ച "പരിത്താരമ്മണം മഹഗ്ഗതാരമ്മണം അനുലോമം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വചനതോ സമാനാരമ്മണാവജ്ജനരഹിതത്താ മഗ്ഗാനന്തരാനി ഫലചിത്താനീതി ഏവം സമാപത്തിഫലചിത്താനി ന വജ്ജേതബ്ബാനി സിയും, ഗോത്രഭുവോദാനാനി പന യദിപി നിബ്ബാനേ ചിണ്ണാനി, സമുദാചിതാനി ച ന ഹോന്തി, ആരമ്മണന്തരേ ചിണ്ണസമുദാചിതാനേവ. ഫലസമാപത്തിചിത്താനി ച മഗ്ഗവീഥിതോ ഉദ്ധം

തദത്ഥം പരികമ്മസബ്ഭാവാതി തേസം ഗഹണം ന കതം. അനുലോമാനന്തരഞ്ച ഫലസമാപത്തിചിത്തം ചിണ്ണസമുദാചിതം, ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാനന്തരം മഗ്ഗാനന്തരസ്സ വിയ തദത്ഥം പരികമ്മാഭാവാതി "നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സാ"തി തഞ്ച നിദസ്സിതന്തി.

൪൩൭. "കിമസ്സാരമ്മണ"ന്തി വത്വാ നിരാവജ്ജനഭാവം വിയ അനാരമ്മണഭാവമ്പി വദേയ്യാതി തബ്ഭാവവദസ്സനേന അത്തനോ വചനം സാധേന്തോ ആഹ **"വിനാ ആരമ്മണേനാ"**തിആദി. **യം കിഞ്ചീ**തി യം കിഞ്ചി പരിചിതപുബ്ബം ആരമ്മണം ആരബ്ഭ. നനു ച തദാരമ്മണികം സിയാതി വുത്തം, തദാരമ്മണഞ്ച ജവനാരമ്മണമേവ ഗണ്ഹാതി ഇതരഥാ തദാരമ്മണഭാവായോഗതോതി കഥമസ്സാ പരിത്താരമ്മണന്തി? സച്ചം, കാമാവചരവിപാകചിത്താനം ഏകന്തപരിത്താരമ്മണത്താ നാസ്സാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണഭാവോ യുത്തോ, "തദാരമ്മണ"ന്തി ച തദാരമ്മണട്ഠാനേ ഉപ്പത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തം, ന തസ്സാ തദാരമ്മണകിച്ചസമ്ഭവതോ. കേന ചരഹി കിച്ചേനായം ഉപ്പജ്ജതീതി? തദാരമ്മണകിച്ചം താവ യഥാവുത്തകാരണതോവ നത്ഥി, നാപി സന്തീരണകിച്ചം തഥാ അപ്പവത്തനതോ. പടിസന്ധിചുതീസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. പാരിസേസതോ പന ഭവസ്സ അങ്ഗഭാവതോ ഭവങ്ഗകിച്ചന്തി യുത്തം സിയാ, പടിസന്ധിഭൂതമേവ ചിത്തം ഭവങ്ഗന്തി ഇദം യേഭുയ്യവസേന വുച്ചതീതി. **ആചരിയധമ്മപാല**ത്ഥേരേനാപി ഹി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോവ.

൪൩൮-൪൫. അവിജ്ജമാനേ കാരകേ കഥം കസ്സചി നിരാവജ്ജനപ്പവത്തികസ്സ സാവജ്ജനഭാവേനാതി ചോദനം സന്ധായ ചിത്തനിയാമനിബ്ബത്തമേതന്തി ദസ്സേതും **"ഉതുബീജനിയാമോ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **ഉതുബീജനിയാമോ ചാ**തി ഉതുനിയാമോ ചേവ ബീജനിയാമോ ച, ഉതുസഭാവനിയാമോ ബീജസഭാവനിയാമോതി വുത്തം ഹോതി. കമ്മധമ്മാനം നിയാമോ ഏവ **കമ്മധമ്മനിയാമതാ. ഏകപ്പഹാരേനാ**തി തം തം ഉതുസമയമനതിക്കമിത്വാ ഏകസ്മിംയേവ കാലേ. **ഫലപുപ്ഫാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പല്ലവാദീനം സങ്ഗഹോ. **സബ്ബേസ**ന്തി തസ്മിം സമയേ ഫലാദിനിബ്ബത്തനകാനം സബ്ബേസം. **തംതംതുല്യഫലുബ്ഭവോ**തി തേഹി തേഹി ബീജേഹി സദിസാനം ഫലാനം നിബ്ബത്തി, തേസം തേസം ബീജാനം അനുരൂപഫലനിബ്ബത്തീതി അത്ഥോ. "കുലത്ഥഗച്ഛസ്സ ഉത്തരഗ്ഗഭാവോ, ദക്ഖിണവല്ലിയാ ദക്ഖിണരുക്ഖപരിഹരണം, സൂരിയാവത്തപുപ്ഫാനം സൂരിയാഭിമുഖഭാവോ, മാലുവലതായ രുക്ഖാഭിമുഖഗമന"ന്തി ഏവമാദീനിപി ഏത്ഥേവ സമോധാനം ഗച്ഛന്തി. **ഛിദ്ദത്ത**ന്തി ഛിദ്ദവന്തഭാവോ, ഛിദ്ദംയേവ വാ. **ബീജജോ**തി ബീജസമ്ഭവോ നിയാമോ. **യതോ ദേതീ**തി യതോ യതോ പച്ചയഭാവനിയാമതോ ദേതി. **അയ**ന്തി അയം അത്തനോ അനുരൂപസ്സ, സദിസസ്സ, വിസദിസസ്സ ച ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനേ നിയാമോ. അപിച -

> "ന അന്തലിക്ഖേ ന സമുദ്ദമജ്ഝേ,
> ന പബ്ബതാനം വിവരം പവിസ്സ;
> ന വിജ്ജതീ സോ ജഗതിപ്പദേസോ,
> യത്ഥട്ഠിതോ മുച്ചേയ്യ പാപകമ്മാ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൨൭) -

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ അട്ഠുപ്പത്തിയം ആഗതം തിണകലാപസ്സ ഗഹിതഅഗ്ഗിനോ ഉട്ഠഹിത്വാ ആകാസേ ഗച്ഛതോ കാകസ്സ ഗീവായ പടിമുച്ചനം, നാവികസ്സ ഭരിയായ വാലുകഘടം കണ്ഠേ ബന്ധിത്വാ സമുദ്ദുദകേ പക്ഖിപനം, പബ്ബതകൂടസ്സ പതിത്വാ ലേണേ വസന്താനം ഭിക്ഖൂനം ദ്വാരപിദഹനന്തി തംതംകമ്മസരിക്ഖകവിപാകനിബ്ബത്തനമ്പി കമ്മനിയാമോയേവാതി വേദിതബ്ബം. **ജാതിയ**ന്തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ ചേവ മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖമനേ ച, നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം അഭിസമ്ബോധിധമ്മചക്കപ്പവത്തനാദീസുപി മേദനീകമ്പനാദികസ്സ സമ്ഭവതോ. **ബോധിസത്തസ്സാ**തി പച്ഛിമഭവികബോധിസത്തസ്സ. **മേദനീകമ്പനാദിക**ന്തി പഥവീകമ്പനാദികം ദ്വത്തിംസപുബ്ബനിമിത്തം. **വിസേസത്തമനേകമ്പീ**തി പുബ്ബനിമിത്തതോ അഞ്ഞം തദാ പാതുഭൂതം സബ്ബം അച്ഛരിയം. **ഉപ്പത്താവജ്ജനാദീന**ന്തി "ത്വം ആവജ്ജനം ഹോഹി, ത്വം ദസ്സന"ന്തിആദിനാ നിയുഞ്ജകസ്സ അഭാവേപി തംതംകിച്ചവസേന തേസം തേസം ഉപ്പത്തി.

൪൪൬. ഹദയേ അന്ധകാരോ വിയാതി ഹദയന്ധകാരോ, സമ്മോഹോതി അത്ഥോ, തസ്സ വിദ്ധംസനം പഹാനകരണന്തി **ഹദയന്ധകാരവിദ്ധംസനം. പയുത്തോ**തി അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം അപ്പത്വാ അനോസക്കമാനേന വീരിയേന വീരിയവാ. **മോഹന്ധകാരാപഗമ**ന്തി അരഹത്തമാഹ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

വിപാകചിത്തപ്പവത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വ്യ. അട്ഠമോ പരിച്ഛേദോ

പകിണ്ണകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൭൭-൬൩. ഇദാനി യഥാവുത്താനം സബ്ബേസമ്പി ചിത്താനം പാകടഭാവത്ഥം -

> ''സുത്തം ദോവാരികോ ചേവ,
> ഗാമില്ലോ അമ്ബഗോളിയോ;
> ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പീ ച,
> ഉപനിസ്സയമത്ഥസോ''തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮ വിപാകുദ്ധാരകഥാ) -

അട്ഠകഥായ ആഗതമാതികായ വസേന പകിണ്ണകനയം ദസ്സേതും **''ഇദാനി പനാ''**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **മനസ**ന്തി ചിത്താനം. ''മാനസ''ന്തിപി പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം. **പന്ഥമക്കടകോ**തി പാണകപടങ്ഗാദീനം സഞ്ചരണട്ഠാനേ ജാലം പസാരേത്വാ തേസം മഗ്ഗരക്ഖണതോ ''പന്ഥമക്കടകോ''തി ലദ്ധനാമോ ഉണ്ണനാഭി. **ദിസാസു പന പഞ്ചസൂ**തി ഉപമേതബ്ബാനം പഞ്ചപസാദാനം വസേന വുത്തം. **തത്ഥാ**തി മഗ്ഗേ, തത്ഥ ജാലമജ്ഝേതി വാ സമ്ബന്ധോ. **സുത്തം പസാരേത്വാ**തി ജാലബന്ധനമാഹ.

൪൭൮-൮൦. ന്തി രുധിരമാഹ. ദിസാസു ദുതിയാദീസു സുത്തേ...പേ॰... ഘട്ടിതേതി സമ്ബന്ധോ. **''പസാദാ പഞ്ച ദട്ഠബ്ബാ''**തിആദി ഉപമാസംസന്ദനം . **ചിത്തം...പേ॰... വിയാ**തി ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ പവത്തമാനചിത്തം ജാലമജ്ഝേ നിപന്നമക്കടകോ വിയ ദട്ഠബ്ബം.

൪൮൧-൭. **പസാദഘട്ടന**ന്തി പസാദേ ഘട്ടിതം. **ഭവങ്ഗാവട്ടന**ന്തി ഭവങ്ഗം ആവട്ടേന്തം. ധമ്മതോ അഞ്ഞാ കാചി കിരിയാ നാമ നത്ഥീതി ധമ്മമേവ ചലനേന സഹ ഉപമേതി. **സുത്താനുസാരംവാ**തി സുത്താനുസാരേന ഗമനം വിയ. ജവനസ്സ ആരമ്മണരസാനുഭവനതോ തസ്സ പവത്തി യൂസപാനേന സദ്ധിം ഉപമേത്വാ വുത്താ. **വത്ഥുംയേവാ**തി യഥാ പുരിമചിത്താനി ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതാനി പസാദവത്ഥും അനുഗതാനി അഞ്ഞാരമ്മണാനി ച ഹോന്തി, ന ഏവം ഭവങ്ഗം. തം പന വത്ഥാരമ്മണന്തരരഹിതം കേവലം ഹദയവത്ഥുമേവ നിസ്സായ പവത്തതീതി ദീപേതി. **പരിവത്തന**ന്തി പുന ഭവങ്ഗഭാവേന പരിവത്തനം. ഭവങ്ഗാവജ്ജനാദീനം ധമ്മതോ ഭേദേപി സന്തതിവസേന ഏകത്തം ഗഹേത്വാ ഏകേനേവ മക്കടകേന ഉപമാസംസന്ദനം വുത്തം.

൪൮൮-൯൦. ഉപമാ ഏവ **ഓപമ്മം**. തതോ പസാദവത്ഥുതോ ചിത്താതി സമ്ബന്ധോ. **ദീപിതം** ഇമിനാ ഓപമ്മേന. **ഏകേകാരമ്മണ**ന്തി രൂപാദീസു പഞ്ചസു ഏകേകം ആരമ്മണം. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബേസു ചക്ഖാദീസു യഥ കത്ഥചീതി അത്ഥോ. ഇദാനി ഏകേകാരമ്മണസ്സ ദ്വീസു ദ്വീസു ആപാഥഗമനം പകാസേതും **''രൂപം ചക്ഖുപസാദമ്ഹീ''**തിആദി വുത്തം. ഖേ ആകാസേ ഗച്ഛതീതി **ഖഗോ,** പക്ഖി. **സാഖിനോ**തി രുക്ഖസ്സ.

൪൯൭-൯. **രൂപസ്സാ**തി സമ്ബന്ധേ സാമിവചനം, തസ്സ പന ഘട്ടനം, ആപാഥഗമനമ്പി ചാതി ദ്വീഹി സഹ സമ്ബന്ധോ. **പസാദസ്സാ**തി കമ്മത്ഥേ

സാമിവചനം, അത്ഥതോ ആപാഥഗമനമ്പി ചാതി സമ്ബന്ധോ. ആരമ്മണവസേന, ആപാഥം ആഗച്ഛന്തസ്സപി പസാദഘട്ടനേന ച ഭവങ്ഗചലനസ്സ പച്ചയഭാവേന ആപാഥം വിയ ഉപഗമനന്തി അത്ഥോ.

൪൯൪-൫. തതോതി ഭവങ്ഗചലനതോ പരം, **കുസലം ജവനം ചിത്ത**ന്തി കാമാവചരകുസലജവനചിത്തം . **അകുസലമേവ** വാതി **വാ**-സദ്ദേന കിരിയാബ്യാകതചിത്തമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏത്ഥ സിയാ - കോ പനേതം ജവനം കുസലതായ വാ അകുസലതായ വാ നിയമേതീതി? യോനിസോമനസികാരോ ചേവ അയോനിസോമനസികാരോ ച. യസ്സ ഹി ചതുചക്കസമ്പദാവസേന യോനിസോമനസികാരോ പവത്തതി, ആവജ്ജനം, വോട്ഠബ്ബനഞ്ച യോനിസോവ ആവട്ടേതി, വവത്ഥാപേതി ച, തസ്സ അകുസലുപ്പത്തി നത്ഥി. യസ്സ പന വുത്തവിപരിയായേന അയോനിസോമനസികാരോ ച ഹോതി, ആവജ്ജനം, വോട്ഠബ്ബനഞ്ച അയോനിസോ ച ആവട്ടേതി, വവത്ഥാപേതി ച, തസ്സ കുസലജവനുപ്പത്തി നത്ഥി, തസ്മാ യോനിസോമനസികാരോ കുസലതായ, അയോനിസോമനസികാരോ അകുസലതായ ച നിയമേതീതി ദട്ഠബ്ബം. കിരിയാജവനം പന അരഹത്തമേവ നിയമേതി. കേചി പന "കിരിയാജവനം പന മനസികാരോ ച നിയമേതി. യഥാ ഹി ആവജ്ജനം കുസലാകുസലാനം വിസും വിസും പച്ചയോ ഹോതി, ഏവം കിരിയാജവനസ്സാപീ"തി വദന്തി.

൪൯൬. ദോവാരികോപമാദീനീതി ഏത്ഥ ഏകോ രാജാ സയനഗതോ നിദ്ദായതി, തസ്സ പരിചാരകോ പാദേ പരിമജ്ജന്തോ നിസീദി, ബധിരദോവാരികോ ദ്വാരേ ഠിതോ, തയോ പടിഹാരാ സയനസ്സ, ദ്വാരസ്സ ച മജ്ഝേ പടിപാടിയാ ഠിതാ. അഥേകോ പച്ചന്തവാസീ മനുസ്സോ പണ്ണാകാരം ആദായ ദ്വാരം ആകോടേസി, ബധിരദോവാരികോ സദ്ദം ന സുണാതി, പാദപരിമജ്ജകോ സഞ്ഞം അകാസി, തായ സഞ്ഞായ ദ്വാരം വിവരിത്വാ പസ്സി, പഠമപടിഹാരോ പണ്ണാകാരം ഗഹേത്വാ ദുതിയസ്സ അദാസി, ദുതിയോ തതിയസ്സ, തതിയോ രഞ്ഞോ, രാജാ പരിഭുഞ്ജി. തത്ഥ രാജാ വിയ ജവനം ദട്ഠബ്ബം, പാദപരിമജ്ജകോ വിയ ആവജ്ജനം, ബധിരദോവാരികോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തയോ പടിഹാരാ വിയ സമ്പടിച്ഛനാദീനി തീണി വീഥിചിത്താനി, പച്ചന്തവാസിനോ പണ്ണാകാരം ആദായ ദ്വാരാകോടനം വിയ ആരമ്മണസ്സ പസാദഘട്ടനം, പാദപരിമജ്ജകേന സഞ്ഞായ ദിന്നകാലോ വിയ കിരിയാമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ, തേന ദിന്നസഞ്ഞായ ബധിരദോവാരികസ്സ ദ്വാരവിവരകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണേ ദസ്സനകിച്ചസാധനകാലോ, പഠമപടിഹാരേന പണ്ണാകാരസ്സ ഗഹിതകാലോ വിയ വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ, പഠമേന ദുതിയസ്സ ദിന്നകാലോ വിയ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സന്തീരിതകാലോ, ദുതിയേന തതിയസ്സ ദിന്നകാലോ വിയ കിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ വവത്ഥാപിതകാലോ, തതിയേന രഞ്ഞോ ദിന്നകാലോ വിയ വോട്ഠബ്ബനേന ജവനസ്സ നിയ്യാതിതകാലോ, രഞ്ഞോ പരിഭോഗകാലോ വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണരസാനുഭവനകാലോതി അയം ദോവാരികോപമാ.

"ഇദം പന ഓപമ്മം കിം ദീപേതീ"തിആദി ഉച്ഛുയന്തൂപമായ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. സമ്ബഹുലാ ഗാമദാരകാ അന്തരവീഥിയം പംസും കീളന്തി, തത്ഥേകസ്സ ഹത്ഥേ കഹാപണോ പടിഹഞ്ഞി. സോ "മയ്ഹം ഹത്ഥേ

പടിഹതം, കിം നു ഖോ ഏത”ന്തി ആഹ. അഥേകോ “പണ്ഡരം ഏത”ന്തി ആഹ. അപരോ സഹ പംസുനാ ഗാള്ഹം ഗണ്ഹി. അഞ്ഞോ “പുഥുലം ചതുരസ്സം ഏത”ന്തി ആഹ. അപരോ “കഹാപണോ ഏസോ”തി ആഹ. അഥ ആഹരിത്വാ മാതു അദംസു, സാ കമ്മേ ഉപനേസി. തത്ഥ സമ്ബഹുലാനം ദാരകാനം അന്തരവീഥിയം കീളന്താനം സന്നിസിന്നകാലോ വിയ ചിത്തപ്പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ, കഹാപണസ്സ ഹത്ഥേ പടിഹതകാലോ വിയ ആരമ്മണേന പസാദസ്സ ഘട്ടിതകാലോ, “കിം നു ഖോ ഏത”ന്തി വുത്തകാലോ വിയ തം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ കിരിയാമനോധാതുയാ ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോ, “പണ്ഡരം ഏത”ന്തി വുത്തകാലോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദസ്സനകിച്ചസ്സ സാധിതകാലോ, സഹ പംസുനാ ഗാള്ഹം ഗഹിതകാലോ വിയ വിപാകമനോധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛിതകാലോ, “പുഥുലം ചതുരസ്സം ഏത”ന്തി വുത്തകാലോ വിയ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ സന്തീരിതകാലോ, “കഹാപണോ ഏസോ”തി വുത്തകാലോ വിയ കിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണസ്സ വവത്ഥാപിതകാലോ, മാതരാ കമ്മേ ഉപനീതകാലോ വിയ ജവനസ്സ ആരമ്മണരസാനുഭവനം വേദിതബ്ബന്തി അയം ഗാമദാരകോപമാ.

ഇദം ഓപമ്മം കിം ദീപേതി? കിരിയാമനോധാതു അദിസ്വാവ ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതി, വിപാകമനോധാതു അദിസ്വാവ സമ്പടിച്ഛതി, വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു അദിസ്വാവ സന്തീരേതി, കിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതു അദിസ്വാവ വവത്ഥാപേതി, ജവനം അദിസ്വാവ ആരമ്മണരസം അനുഭവതി, ഏകന്തേന പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമേവ ദസ്സനകിച്ചം സാധേതീതി ദീപേതി. ജച്ചന്ധപീഠസപ്പീഉപമാ ഉപരി ആഗമിസ്സതി.

ൻവ്വ-ഛംൻ. ഏത്തകാ ഉപമാ സങ്ഗഹേത്വാ “ദോവാരികോപമാദീനീ”തി വത്വാ “ഉപനിസ്സയമത്ഥസോ”തി ഏത്ഥ ഉപനിസ്സയഭാവം പകാസേതും **“അസമ്ഭേദേനാ”**തിആദിമാഹ. **അസമ്ഭേദേനാ**തി അവിനട്ഠഭാവേന, വാതപിത്താദീഹി അനുപഹതഭാവേന ച. വാതപിത്താദിഉപഹതമ്പി ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവാനുപഗമനതോ സമ്ഭിന്നമേവ നാമ ഹോതി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം അത്ഥിക്ഖണേയേവ നിസ്സയഭാവൂപഗമനതോ ഖണവസേന അസമ്ഭേദോപി യുജ്ജതി. ഏസ നയോ സോതപസാദാദീസുപി. **രൂപാപാഥഗമേനാ**തി ദൂരേ ഠിതസ്സ ഫലികാദീഹി അന്തരിതസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഭവിതും യോഗ്യദേസേ അവട്ഠിതവസേന രൂപസ്സ ആപാഥഗമനേന. ഏവഞ്ച കത്വാ ദൂരേ ഠിതം, പരമ്മുഖേ ഠിതമ്പി ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ ആപാഥഗതമേവ നാമ ഹോതി. **ആലോകനിസ്സയേനാപീ**തി രൂപാവഭാസനസമത്ഥആലോകസങ്ഖാതനിസ്സയേന. ആലോകേ സതി സമ്ഭവോ ചേത്ഥ ആലോകനിസ്സയതാ, ന ആലോകസ്സ നിസ്സയപച്ചയത്താ. മനക്കാരോവ ഹേതു മനക്കാരഹേതു, തേന സഹ വത്തതീതി **സമനക്കാരഹേതു**. തേന ആലോകനിസ്സിതം ദസ്സേതി. **സമേതേഹീ**തി സംയുത്തേഹി ഏകീഭൂതേഹി, ന ഏകസ്സപി വിരഹേനാതി അത്ഥോ.

ആകാസനിസ്സയേനാതി കണ്ണച്ഛിദ്ദസങ്ഖാതആകാസനിസ്സയേന. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** “ന ഹി പിഹിതകണ്ണച്ഛിദ്ദസ്സ സോതവിഞ്ഞാണം പവത്തതീ”തി വുത്തം. ബാഹിരാകാസമ്പി പന ഇച്ഛിതമേവ. തഥാ ഹി അവിവരേ ഗേഹേ നിസീദിത്വാ വുച്ചമാനാനം ബഹി ഠിതാ ന സുണന്തി. **വായോസന്നിസ്സയേനാ**തി നാസികച്ഛിദ്ദം പവിസനവായുസന്നിസ്സയേന. **ആപോസന്നിസ്സയേനാ**തി

ഖേളസങ്ഖാതആപോസന്നിസ്സയേന. **പഥവീസന്നിസ്സയേനാ**തി കായപസാദവത്ഥുസ്സ പഥവീധാതുസന്നിസ്സയേന. **മനോവിഞ്ഞാണ**ന്തി ജവനമനോവിഞ്ഞാണം.

൭൦-൭൧. മനോ...പേ॰... വേദിതബ്ബന്തി "അസമ്ഭേദാ മനസ്സാ"തി എത്ഥ വുത്തം മനോ ഭവങ്ഗചിത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തം പന ചുതിവസേന നിരുദ്ധമ്പി കിരിയാമയചിത്തസ്സ പച്ചയഭാവം അനുപഗന്ത്വാ കേവലം ഭവങ്ഗപ്പവത്തിവസേന മന്ദഥാമഗതം ഹുത്വാ പവത്തനമ്പി സമ്ഭിന്നമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **നായം സബ്ബത്ഥ ഗച്ഛതീ**തി ചതുവോകാരേ അലബ്ഭനതോ. തേനാഹ **"ഭവം തു പഞ്ചവോകാര"**ന്തിആദി. തത്ഥ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം വോകാരോ എത്ഥാതി **പഞ്ചവോകാരോ**. ഹോതി ഹി ഭിന്നാധികരണമ്പി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസോ യഥാ "ഉരസിലോമോ"തി. അഥ വാ യഥാപച്ചയം പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വോകരീയതീതി **പഞ്ചവോകാരോ**. "അത്ഥതോ"തി എവമാദികം പദം ചക്ഖാദീനി ദസ്സനാദികിച്ചാനീതി എത്തകമേവ സന്ധായ വുത്തം, ന അഞ്ഞം കിഞ്ചി വിസേസനന്തി ന തത്ഥ വിനിച്ഛയോ വുത്തോ.

൭൨-൪. സബ്ബാനീതി കാമാവചരാദിഭേദം അനാമസിത്വാ സബ്ബാനി. **കമ്മ**ന്തി പടിസന്ധിനിബ്ബത്തകാ ഉപപജ്ജവേദനീയഭൂതാ, അപരാപരിയവേദനീയഭൂതാ വാ ചേതനാ. **കമ്മനിമിത്ത**ന്തി യം വത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ ആയൂഹനകാലേ കമ്മം ആയൂഹതി, തം ദാനൂപകരണാദികം, പാണഘാതോപകരണാദികഞ്ച. **ഗതിനിമിത്ത**ന്തി ഭവന്തരമുപപജ്ജിതബ്ബഭവപരിയാപന്നവണ്ണായതനം, തം പന സുഗതിയം മനുസ്സലോകേ നിബ്ബത്തന്തസ്സ രത്തകമ്ബലസദിസമാതുകുച്ഛിവണ്ണവസേന, ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തസ്സ ഉയ്യാനകപ്പരുക്ഖവണ്ണവസേന, ദുഗ്ഗതിയം നിബ്ബത്തന്തസ്സ അഗ്ഗിജാലാദിവണ്ണവസേന, പേതതിരച്ഛാനയോനീസു പേതതിരച്ഛാനാനം നിബദ്ധസഞ്ചരണട്ഠാനപരിയാപന്നതാവണ്ണവസേന ച ദട്ഠബ്ബം. **"തിവിധ"**ന്തി ഇദം യഥാസമ്ഭവവസേന വുത്തം, രൂപാരൂപസമ്ബന്ധീനം പന കമ്മനിമിത്തമേവ ആരമ്മണം ഹോതി. തഥാ ഹി മഹഗ്ഗതവിപാകാനി ഏകന്തേന കമ്മസദിസാരമ്മണാനി വുത്താനി.

പച്ചുപ്പന്നമതീതം വാതി ഖണവസേന പച്ചുപ്പന്നമതീതം വാ. തത്ഥ ഗതിനിമിത്തം ഏകന്തേന പച്ചുപ്പന്നമേവ, കമ്മനിമിത്തം പച്ചുപ്പന്നമതീതം വാ, കമ്മം പന അതീതമേവ. അനാഗതാരമ്മണം പന പച്ചുപ്പന്നകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തം വിയ അനാപാഥഗതത്താ, അതീതകമ്മകമ്മനിമിത്തം വിയ അനനുഭൂതത്താ ച വിഭൂതം ഹുത്വാ നോപതിട്ഠാതീതി അതിസന്തഭാവേന പവത്തമാനാ പടിസന്ധി തം ആരബ്ഭ പവത്തിതും ന സക്കോതീതി വുത്തം **"നത്ഥി അനാഗത"**ന്തി. മഹഗ്ഗതപടിസന്ധീനം ഏകന്തേന കമ്മസദിസാരമ്മണഭാവേന കമ്മസ്സ വിയ അതീതനവത്തബ്ബാരമ്മണത്താ ന താസം വിസും ആരമ്മണം ഉദ്ധടം. തത്ഥ ദുതിയചതുത്ഥാരൂപപടിസന്ധീനം അതീതമേവ ആരമ്മണം ഇതരാസം നവത്തബ്ബന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൭൫-൮൦. മഹാവിപാകാനം പടിസന്ധാദിചതുകിച്ചവസേനേവ പവത്തനതോ രൂപാരൂപഭവേ പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന തംതംവിപാകസ്സേവ പവത്തിതോ, തദാരമ്മണസ്സ ച അഭാവേന തത്ഥ ന ലബ്ഭതീതി ആഹ **"മഹാപാകാ...പേ॰... ദ്വയേ"**തി. അനിട്ഠരൂപാനം ബ്രഹ്മലോകേ അസമ്ഭവേപി തത്ഥ ഠത്വാ ഇധ അനിട്ഠാരമ്മണം പസ്സന്താനം അകുസലവിപാകാനി ന

ഉപ്പജ്ജന്തീതി ന വത്തബ്ബന്തി രൂപഭവേപി സന്തീരണത്തയം വുത്തം. അഭിധമ്മത്ഥസങ്ഗഹസച്ചസങ്ഖേപാദീസുപി ഹി ഇമിനാവ അധിപ്പായേന രൂപലോകേ അകുസലവിപാകപ്പവത്തി ദസ്സിതാ. അപരേ പന ''കാമഭവേ സന്തീരണത്തയം, രൂപഭവേ സന്തീരണദ്വയന്തി യഥാലാഭവസേന യോജേതബ്ബ''ന്തി വദന്തി.

കദാചിപീതി പരിത്താരമ്മണേസു പരിത്തജവനാനം ഉപ്പാദേപി. ''ബീജസ്സാഭാവതോ''തി രൂപാരൂപഭവദ്വയേ തദാരമ്മണാഭാവസ്സ കാരണം വത്വാ തമേവ പകാസേതും **''പടിസന്ധിബീജ''**ന്തിആദി വുത്തം. പടിസന്ധിയേവ ബീജഭൂതന്തി **പടിസന്ധിബീജം. തസ്സാ**തി തദാരമ്മണസ്സ.

൪൨൪. യദി ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനമ്പി കാമാവചരപടിസന്ധിബീജത്താ തത്ഥ അഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചോദേന്തോ ആഹ **''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീന''**ന്തിആദി. **ഇന്ദ്രിയാന**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥുദ്വാരഭൂതാനം ചക്ഖാദീനമിന്ദ്രിയാനം. **പവത്താനുഭാവതോ**തി തേസം തത്ഥ അത്ഥിതാനുഭാവതോ . അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാനം വത്ഥുഭൂതാനി ചക്ഖുസോതിന്ദ്രിയാനി തത്ഥ പവത്തന്തീതി തേസം പവത്തിആനുഭാവതോ ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാനി പവത്തന്തി. സതി ച തേസം പവത്തിയം വീഥിചിത്തുപ്പാദോ നിയതോതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വിയ സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാനമ്പി തത്ഥ സമ്ഭവോ സിദ്ധോതി.

൪൨൫-൮. **അകാമാവചരധമ്മേ**തി കാമാവചരധമ്മതോ അഞ്ഞേ മഹഗ്ഗതലോകുത്തരധമ്മേ. **നാനുബന്ധതീ**തി നാനുവത്തതി. **ജനകം…പേ॰… അനുബന്ധതീ**തി യഥാ നാമ ഗേഹതോ നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഗന്തുകാമോ തരുണദാരകോ അത്തനോ ജനകം പിതരം വാ അഞ്ഞം വാ പിതുസദിസം ഹിതകാമം ഞാതിം അങ്ഗുലിയം ഗഹേത്വാ അനുബന്ധതി, ന അഞ്ഞം രാജപുരിസാദിം, തഥാ ഏതമ്പി ഭവങ്ഗാരമ്മണതോ ബഹി നിക്ഖമിതുകാമസഭാഗതായ അത്തനോ ജനകം പഠമകുസലാദികം സദിസം വാ ദുതിയകുസലാദികാമാവചരജവനമേവ അനുബന്ധതി, ന അഞ്ഞം മഹഗ്ഗതം ലോകുത്തരന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **കുസലാകുസലാദി**ന്തി **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന കിരിയാബ്യാകതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആനന്ദാചരിയോ** പന **പട്ഠാനേ** ''കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ''തി (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൯൮) വിപാകധമ്മധമ്മാനമേവാനന്തരം തദാരമ്മണം വുത്തം. വിപ്ഫാരവന്തഞ്ഹി ജവനം നാവം വിയ നദീസോതോ ഭവങ്ഗം അനുബന്ധതി, ന പന ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവതോ സന്തവുത്തിം കിരിയാജവനം പണ്ണപുടം വിയ നദീസോതോതി കിരിയാജവനാനന്തരം തദാരമ്മണം ന ഇച്ഛതി, **ആചരിയജോതിപാല**ത്ഥേരാദയോ പന ''ലബ്ഭമാനസ്സപി കേനചി അധിപ്പായേന കത്ഥചി അവചനം ദിസ്സതി, യഥാ തം ധമ്മസങ്ഗഹേ അകുസലനിദ്ദേസേ ലബ്ഭമാനോപി അധിപതി ന വുത്തോ, തസ്മാ യദി അബ്യാകതാനന്തരമ്പി തദാരമ്മണം വുച്ചേയ്യ, തദാ വോട്ഠബ്ബനാനന്തരമ്പി തസ്സ പവത്തിം മഞ്ഞേയ്യുന്തി കിരിയാജവനാനന്തരം തദാരമ്മണം ന വുത്തം, ന പന അലബ്ഭനതോ. യഞ്ചേത്ഥ പണ്ണപുടം നിദസ്സിതം, തം നിദസ്സിതബ്ബേന സമാനം ന ഹോതി, നാവാപണ്ണപുടാനഞ്ഹി നദീസോതസ്സ ആവട്ടനം ഗതി ച വിസദിസീതി നാവായം നദീസോതസ്സ അനുബന്ധനം, പണ്ണപുടസ്സ അനനുബന്ധനഞ്ച യുജ്ജതി,

ഇധ പന കിരിയാജവനേതരജവനാനം ഭവങ്ഗസോതസ്സ ആവട്ടനം ഗതി ച സദിസീതി ഏതസ്സ അനനുബന്ധനം, ഇതരസ്സ അനുബന്ധനഞ്ച ന യുജ്ജതി, തസ്മാ വിചാരേതബ്ബമേവ ത”ന്തി വദന്തി.

൫൨൭-൩. യഥാ ചേതം മഹഗ്ഗതലോകുത്തരധമ്മേ നാനുവത്തതി, തഥാ യദാ ഏതേ കാമാവചരധമ്മാപി മഹഗ്ഗതാനുത്തരധമ്മാരമ്മണാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, തദാ തേപി നാനുബന്ധതീതി ആഹ **“കാമാവചരധമ്മാപീ”**തിആദി. മഹഗ്ഗതാ-ഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ലോകുത്തരാനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തേ ചാപീതി ച-**സദ്ദേന ലോകുത്തരാരമ്മണാനം ഗഹണം. കസ്മാ നാനുബന്ധതീതി ആഹ **“പരിത്താരമ്മണത്താ”**തിആദി. **പരിത്താരമ്മണത്താ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന കാമാവചരവിപാകാനം ഏകന്തേന പരിത്താരമ്മണത്താ. **തഥാപരിചിതത്താ**തി യഥാ ജവനം, ഏവം അപരിചിതത്താ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ഹി സോ പിതരം, പിതുസദിസം വാ കഞ്ചി അനുബന്ധന്തോ തരുണദാരകോ ഘരദ്വാരന്തരവീഥിചതുക്കാദിമ്ഹി പരിചിതേയേവ ദേസേ അനുഗച്ഛതി, ന അരഞ്ഞം വാ രക്ഖസഭൂമിം വാ ഗച്ഛന്തം, ഏവം കാമാവചരധമ്മേ അനുബന്ധന്തമ്പി പരിത്തമ്ഹി പരിചിതേയേവ ദേസേ പവത്തമാനേ തേ ധമ്മേ അനുബന്ധതി, ന മഹഗ്ഗതലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തമാനേപി.

൫൨൭-൩൨. ഇദാനി കിം ഇമായ യുത്തികഥായ, അട്ഠകഥാപമാണതോ ചേതം ഗഹേതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“കിം തേനാ”**തിആദി. **ജവനേ**തി കാമാവചരജവനേ. **തദാരമ്മണചിത്താനി** “തദാരമ്മണ”ന്തി ലദ്ധനാമാനി ചിത്താനി തദാരമ്മണഭാവം ന ഗണ്ഹന്തി, തദാരമ്മണഭാവേന ന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ നാമഗോത്തം ആരബ്ഭ ജവനേ ജവിതേ **തദാരമ്മണം** തസ്സ ജവനസ്സ ആരമ്മണം **ന ഗണ്ഹന്തി** ന ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ. **രൂപാരൂപഭവേസു വാതി വാ-**സദ്ദേന “ജവനേ ജവിതേപി തദാരമ്മണം ന ഗണ്ഹന്തീ”തി ആകഡ്ഢതി. **പണ്ണത്തിം ആരബ്ഭാ**തി കാമഭവേപി പണ്ണത്തിം ആരബ്ഭ. **ലക്ഖണാരമ്മണായാ**തി അനിച്ചാദിലക്ഖണത്തയാരമ്മണായ, ബലവവിപസ്സനായാതി അത്ഥോ. “തീണി ലക്ഖണാനി, തിസ്സോ ച പഞ്ഞത്തിയോ കുസലത്തികേ ന ലബ്ഭന്തീ”തി **അട്ഠകഥായ** വുത്തത്താ തിണ്ണം ലക്ഖണാനം ധമ്മതോ അഭാവേന തം ആരബ്ഭ പവത്തായ വിപസ്സനായ തദാരമ്മണാനി ന ലബ്ഭന്തി. **പട്ഠാനേ** പന “സേഖാ വാ പുഥുജ്ജനാ വാ കുസലം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തി, കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൩) വചനതോ ഖന്ധാരമ്മണികവിപസ്സനായ തദാരമ്മണം ലബ്ഭതീതി ദട്ഠബ്ബം. **മിച്ഛത്തനിയതേസൂ**തി “കതമേ ധമ്മാ മിച്ഛത്തനിയതാ? ചത്താരോ ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൨൩) ഏവമാഗതേസു മിച്ഛാഗാഹവസേന പവത്തേസു ധമ്മേസു ജവനം ഹുത്വാ ജവിതേസു. കസ്മാ പന തേസു ജവിതേസു തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതീതി? കാമാവചരവിപാകാനഞ്ഹി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠി വിയ “അത്താ ഓച്ഛിജ്ജതീ”തിആദിനാ അത്തപരികപ്പനാവസേന അപ്പവത്തനതോ നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിവസപ്പവത്തേസു തേസു ജവിതേസു തദനന്തരം തദാരമ്മണാനി ന ഉപ്പജ്ജന്തി, അനിയതമിച്ഛാദിട്ഠിവസപ്പവത്തേസു പന ജവിതേസു തദാരമ്മണം നുപ്പജ്ജതീതി നത്ഥി. അഥ വാ **മിച്ഛത്തനിയതേസൂ**തി മിച്ഛാഭാവനിയതസഭാവേസു തംവിസയേസൂതി അത്ഥോ. മിച്ഛത്തനിയതധമ്മാനം ധമ്മസഭാവം അഗ്ഗഹേത്വാ മിച്ഛത്തനിയതസഭാവസ്സേവ ഗഹണതോ, തസ്സ ച

വിപാകാനം അവിഭൂതത്താ മിച്ഛത്തനിയതസഭാവേ ആരബ്ഭ തദാരമ്മണാ ന ലബ്ഭന്തി. **പി**-സദ്ദേന സമ്മത്തനിയതേസുപീതി സമ്പിണ്ഡേതി, ''ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭാ''തി വാ ഏതേന സിദ്ധത്താ ന തേസം വിസും ഉദ്ധരണം കതം. അട്ഠകഥായം പന മിച്ഛത്തനിയതസമ്മത്തനിയതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖഭാവേന ബലവഭാവതോ തദാരമ്മണസ്സ അവത്ഥുഭാവദസ്സനത്ഥം മിച്ഛത്തനിയതാനന്തരം സമ്മത്തനിയതാപി ഉദ്ധടാ. മിച്ഛത്തനിയതസഭാവസ്സ വിയ പടിസമ്ഭിദാസഭാവസ്സപി കാമാവചരവിപാകാനം അവിഭൂതഭാവേന പടിസമ്ഭിദാഞാണാനി ആരബ്ഭ ജവനേ ജവിതേ തദാരമ്മണം ന ലബ്ഭതീതി ആഹ **''പടിസമ്ഭിദാഞാണാനീ''**തിആദി. **മനോദ്വാരേപീ**തി ന കേവലം പഞ്ചദ്വാരേസുയേവ, അഥ ഖോ മനോദ്വാരേപി. **സബ്ബേസ**ന്തി അഹേതുകദുഹേതുകാദീനം സബ്ബേസം. **അനുപുബ്ബതോ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തഅനുക്കമതോ.

൩൬൬. ന വിജ്ജതീതി മനോദ്വാരസ്സ അപ്പടിഘഭാവേന ന വിജ്ജതി. **ഭവങ്ഗതോ**തി ഭവങ്ഗസന്താനതോ, തസ്സ ആരമ്മണതോ വാ. **വുട്ഠാന**ന്തി ഭവങ്ഗസന്താനേ, തസ്സാരമ്മണേ വാ സതി തസ്സ വുട്ഠാനം.

൩൬൭-൭൦. സത്ത സത്താതി ഏകേകസ്സ സത്ത സത്താതി കത്വാ. **പാപപാകാ**തി അകുസലവിപാകാ. ''ദ്വാദസാപുഞ്ഞചിത്താന''ന്തി വത്വാ ''പാപപാകാ''തി വചനം ''തത്രിദം സുഗതസ്സ സുഗതചീവരപ്പമാണ''ന്തിആദീസു വിയ സഞ്ഞാസദ്ദവസേന വുത്തം. ഏവം പവത്തിയം അകുസലവിപാകാനം പവത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിസന്ധിയം ദസ്സേതും **''ഏകാദസവിധാന''**ന്തിആദി വുത്തം. ഉദ്ധച്ചചേതനായ പവത്തിവിപാകദാനമത്തം വിനാ പടിസന്ധിദാനാഭാവതോ ആഹ **''ഹിത്വാ ഉദ്ധച്ചമാനസ''**ന്തി. കിം പനേത്ഥ കാരണം, അധിമോക്ഖവിരഹേന സബ്ബദുബ്ബലമ്പി വിചികിച്ഛാസഹഗതം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി, അധിമോക്ഖസഭാവതോ തതോ ബലവതരമ്പി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം നാകഡ്ഢതീതി? പടിസന്ധിദാനസഭാവാഭാവതോ. ''ബലവം ആകഡ്ഢതി, ദുബ്ബലം നാകഡ്ഢതീ''തി ഹി അയം വിചാരണാ പടിസന്ധിദാനസഭാവേസുയേവ. യസ്സ പന പടിസന്ധിദാനസഭാവോ ഏവ നത്ഥി, ന തസ്സ ബലവഭാവോ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനേ കാരണന്തി.

കഥം പനേതം വിഞ്ഞാതബ്ബം ''ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ പടിസന്ധിദാനസഭാവോ നത്ഥീ''തി? ദസ്സനേനപഹാതബ്ബേസു അനാഗതത്താ. തിവിധാ ഹി അകുസലാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ, ഭാവനായപഹാതബ്ബാ, സിയാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ സിയാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാതി. തത്ഥ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തവിചികിച്ഛാസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ **ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ** നാമ. യഥാഹ ''കതമേ ധമ്മാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ? ചത്താരോ ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാ വിചികിച്ഛാസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൦൪). തേ ഹി പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ ''ദസ്സന''ന്തി ലദ്ധനാമേന സോതാപത്തിമഗ്ഗേനേവ പഹാതബ്ബത്താ ''ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ''തി വുച്ചന്തി. ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ **ഭാവനായപഹാതബ്ബോ** നാമ. യഥാഹ ''കതമേ ധമ്മാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ? ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ''തി. സോ ഹി അഗ്ഗമഗ്ഗേന പഹാതബ്ബത്താ ''ഭാവനായപഹാതബ്ബോ''തി വുത്തോ. ഉപരിമഗ്ഗത്തയഞ്ഹി പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠസ്മിംയേവ ഭാവനാവസേന ഉപ്പജ്ജതി, ന അദിട്ഠംപുബ്ബം കിഞ്ചി പസ്സതി,

തസ്മാ “ഭാവനാ”തി വുച്ചതി. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തദോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ പന **സിയാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ സിയാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ** നാമ. യഥാഹ “ചത്താരോ ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്താ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ ദ്വേ ദോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ. ഇമേ ധമ്മാ സിയാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ സിയാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ”തി (ധം॰ സം॰ ൧൪൦൬). തേ ഹി അപായനിബ്ബത്തകാവത്ഥായ പഠമമഗ്ഗേന, സേസാവത്ഥായ ഉപരിമഗ്ഗേഹി പഹീയമാനത്താ സിയാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ സിയാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ നാമ. തത്ഥ സിയാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബമ്പി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബസാമഞ്ഞേന ഇധ “ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ”ത്വേവ വോഹരന്തി. യദി ച ഉദ്ധച്ചസഹഗതം പടിസന്ധിം ദദേയ്യ, തദാ അകുസലപടിസന്ധിയാ സുഗതിയം അസമ്ഭവതോ അപായേസ്വേവ ദദേയ്യ, അപായഗമനീയഞ്ച ഏകന്തേന ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ സിയാ, ഇതരഥാ അപായഗമനീയസ്സ അപ്പഹീനത്താ സേഖാനം അപായുപ്പത്തി ആപജ്ജതി, ന ച പനേതം യുത്തം, “ചതൂഹപായേഹി ച വിപ്പമുത്തോ (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൧; സു॰ നി॰ ൨൩൪), അവിനിപാതധമ്മോ”തിആദിവചനേഹി സഹ വിരുജ്ഝനതോ, സതി ച പനേതസ്സ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഭാവേ “സിയാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ”തി ഇമസ്സ വിഭങ്ഗേ വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച പനേതം വുത്തന്തി. അഥ സിയാ “അപായഗമനീയോ രാഗോ ദോസോ മോഹോ തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ”തി ഏവം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബേസു വുത്തത്താ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സാപി തത്ഥ സങ്ഗഹോ സക്കാ കാതുന്തി? തം ന, തസ്സ നിയാമതോ ഭാവനായപഹാതബ്ബഭാവേന വുത്തത്താതി തസ്മാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബേസു അവചനമേവ പടിസന്ധിദാനാഭാവം സാധേതീതി.

നനു ച **പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗേ** -

> “യസ്മിം സമയേ അകുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തം, രൂപാരമ്മണം വാ…പേ॰… ധമ്മാരമ്മണം വാ യം യം വാ പനാരബ്ഭ, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി…പേ॰… അവിക്ഖേപോ ഹോതി, ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ. ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ”തി (വിഭ॰ ൭൩൧) -

ഏവം ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദം ഉദ്ധരിത്വാ തസ്സ വിപാകോപി ഉദ്ധടോതി കഥമസ്സ പടിസന്ധിദാനാഭാവോ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബോതി? ന ഇദം പടിസന്ധിദാനം സന്ധായ ഉദ്ധടം, അഥ ഖോ പവത്തിവിപാകം സന്ധായ. **പട്ഠാനേ** പന -

> “സഹജാതാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ചേതനാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ, നാനക്ഖണികാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ചേതനാ വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൮൯) -

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബചേതനായ ഏവ സഹജാതനാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവം ഉദ്ധരിത്വാവ “സഹജാതാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ ചേതനാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ഭാവനായപഹാതബ്ബചേതനായ സഹജാതകമ്മപച്ചയഭാവോവ ഉദ്ധടോ, ന പന നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ. തഥാ **പച്ചനീയനയേപി** -

“ദസ്സനേനപഹാതബ്ബോ ധമ്മോ നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാത... ഉപനിസ്സയ...പേ॰... പച്ഛാജാത... കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.വ്വ.ൻവ്വ) -

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബസ്സേവ കമ്മപച്ചയഭാവം ഉദ്ധരിത്വാ -

“ഭാവനായപഹാതബ്ബോ ധമ്മോ നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാത... ഉപനിസ്സയ... പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.വ്വ.ൻൻ) -

ഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവോവ വുത്തോ, ന പന കമ്മപച്ചയഭാവോ, ന ച നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയം വിനാ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനം അത്ഥി, തസ്മാ നത്ഥി തസ്സ സബ്ബഥാപി പടിസന്ധിദാനം. പവത്തിവിപാകം പനസ്സ ന സക്കാ നിവാരേതും പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗേ ഉദ്ധച്ചസഹഗതാനമ്പി വിപാകസ്സ ഉദ്ധടത്താ, നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയസ്സ ച പടിസന്ധിവിപാകമേവ സന്ധായ അനുദ്ധടത്താ. ഏവഞ്ച പന കത്വാ യദേകേ ആചരിയാ വദന്തി “ഉദ്ധച്ചചേതനാ ഉഭയവിപാകമ്പി ന ദേതി പട്ഠാനേ നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയസ്സ അനുദ്ധടത്താ”തി, തം തേസം അഭിനിവേസമത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

യദി ച തേ വദേയ്യും - യഥാ “വിപാകധമ്മധമ്മാ”തി ഏത്ഥ വിപാക-സദ്ദേന വിപാകാരഹതാ വുച്ചതി, ഏവം ഇധാപി ഉദ്ധച്ചസഹഗതാനം വിപാകാരഹതം സന്ധായ “തേസം വിപാകേ ഞാണ”ന്തി വുത്തം. യഥാ സദ്ധിന്ദ്രിയവിനിമുത്തസ്സ അധിമുച്ചനട്ഠസ്സ അഭാവേപി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമുച്ചനസത്തിവിസേസം ഗഹേത്വാ സദ്ധിന്ദ്രിയധമ്മോ അധിമുച്ചനട്ഠോ അത്ഥോതി വുച്ചതി, ഏവമിധാപി ധമ്മവിനിമുത്തസ്സ വിപാകാരഹഭാവസ്സ അഭാവേപി ധമ്മാനമേവ വിപാകാരഹസാമത്ഥിയം ഗഹേത്വാ തസ്സ അത്ഥിഭാവോ വുത്തോ. യദി ച തേ പവത്തിവിപാകം ദദേയ്യും, യഥാ -

“സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ, നാനക്ഖണികാ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൨.൭൭) -

പവത്തിവിപാകസ്സപി വസേന നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ വുത്തോ, ഏവമേത്ഥാപി നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ വത്തബ്ബോ സിയാ. ന ഹി ലബ്ഭമാനസ്സ അവചനേ കാരണം അത്ഥീതി തസ്മാ യഥാധമ്മസാസനേ അവചനമ്പി അഭാവമേവ ദീപേതി. അപിച യദി ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ പവത്തിവിപാകദാനം അധിപ്പേതം സിയാ, തദാ “അനുപാദിന്നുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ ന കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി പടിസേധോ ന കാതബ്ബോ സിയാ. ന ഹി ഠപേത്വാ ഉദ്ധച്ചം അഞ്ഞോ കോചി അനുപാദിന്നുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും അസമത്ഥോ അത്ഥീതി, തയിദമേതേസം അഭിലാപമത്തം. തഥാ ഹി യം താവ വുത്തം “വിപാകാരഹഭാവം ഗഹേത്വാ തേസം വിപാകേതി വുത്ത”ന്തി, തദേവ തസ്സ വിപാകസബ്ഭാവം ദീപേതി. ന ഹി വിപാകാരഹഭാവേ സതി അഭിഞ്ഞാദീനം വിയ തസ്സ അവിപാകതായ കാരണം അത്ഥീതി. യമ്പി വുത്തം “നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയസ്സ അവചനം വിപാകഭാവം ദീപേതീ”തി, തമ്പി ന

സുന്ദരം, ലബ്ഭമാനസ്സാപി കത്ഥചി കേനചി അധിപ്പായേന അവചനതോ. തഥാ ഹി ധമ്മസങ്ഗണിയം ലബ്ഭമാനമ്പി ഹദയവത്ഥു ന വുത്തം. തസ്മാ യദി പവത്തിവിപാകം സന്ധായ നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ വുച്ചേയ്യ, തദാ പടിസന്ധിവിപാകദാനമ്പിസ്സ മഞ്ഞേയ്യുന്തി ലബ്ഭമാനസ്സപി പവത്തിവിപാകസ്സ വസേന നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോതി. യം പന അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ഉപാദിന്നുപാദാനിയം പതി കമ്മപച്ചയപടിക്ഖേപവചനം, തം അഭിഞ്ഞാകുസലാദികേ സന്ധായാതി ന ഏത്താവതാ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ പവത്തിവിപാകദാനം സബ്ബഥാപി പടിക്ഖിപിതും സക്കാതി. യമ്പി **അട്ഠകഥായം** "യഥാ ച അഭിഞ്ഞാചേതനാ, ഏവമുദ്ധച്ചചേതനാപി 'സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ'ന്തി ഏത്ഥ അപനേതബ്ബാ"തി വുത്തം, തമ്പി ഉദ്ധച്ചചേതനായ തത്ഥ നിദ്ദിസിയമാനായ യഥാ ഇതരാ പടിസന്ധിപവത്തിവസേന ദുവിധസ്സപി വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ, ഏവമുദ്ധച്ചചേതനാപീതി ഗണ്ഹേയ്യുന്തി വുത്തം, ന തസ്സ പവത്തിവിപാകാഭാവതോതി.

ആചരിയബുദ്ധമിത്താദയോ പന ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ദ്വിധാ വിഭജിത്വാ ഏകസ്സ ഉഭയവിപാകദാനം, ഏകസ്സ സബ്ബഥാപി വിപാകാഭാവം വണ്ണേന്തി. തേസഞ്ഹി അയം വിനിച്ഛയോ - അത്ഥി ഉദ്ധച്ചം ഭാവനായപഹാതബ്ബമ്പി, അത്ഥി നഭാവനായപഹാതബ്ബമ്പി. തേസു ഭാവനായപഹാതബ്ബം സേഖസന്താനപ്പവത്തം, ഇതരം പുഥുജ്ജനസന്താനപ്പവത്തം. ഫലദാനഞ്ച പുഥുജ്ജനസന്താനേ പവത്തസ്സേവ, നേതരസ്സ. തഥാ ഹി ദസ്സനഭാവനാനം അഭാവേപി യേസം പുഥുജ്ജനാനം, സേഖാനഞ്ച ദസ്സനഭാവനാഹി ഭവിതബ്ബം, തേസം തദുപ്പത്തികാലേ താഹി പഹാതും സക്കുണേയ്യാ അകുസലാ "ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ, ഭാവനായപഹാതബ്ബാ"തി ച വുച്ചന്തി. പുഥുജ്ജനാനം പന ഭാവനായ അഭാവതോ ഭാവനായപഹാതബ്ബചിന്താ നത്ഥി, തേന തേസം പവത്തമാനാ തേ ദസ്സനേന പഹാതും അസക്കുണേയ്യാപി "ഭാവനായപഹാതബ്ബാ"തി ന വുച്ചന്തി. യദി വുച്ചേയ്യും, ദസ്സനേനപഹാതബ്ബോ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം കേസഞ്ചി കേചി കദാചി ആരമ്മണാരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയാ ഭവേയ്യും. സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനഞ്ഹി കേസഞ്ചി സക്കായദിട്ഠാദയോ കേചി അതീതാദീസു കിസ്മിഞ്ചി കാലേ ആരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയേഹി പച്ചയാ ഹോന്തീതി നത്ഥി, ന ച പട്ഠാനേ "ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്താ, തസ്മാ നത്ഥി പുഥുജ്ജനേസു പവത്തമാനാനമകുസലാനം ഭാവനായപഹാതബ്ബപരിയായോ. യദി തത്ഥ അവചനമേവ പമാണം, ഏവം സതി സേഖസന്താനപവത്താനമ്പി അകുസലാനം ഭാവനായപഹാതബ്ബപരിയായോ നത്ഥീതി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, സേഖസന്താനപ്പവത്താനം ഭാവനായ പഹാതും സക്കുണേയ്യത്താ. തേനേവ ച കിഞ്ചി കത്വാ സേഖാനം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനം അകുസലാനം പഹീനഭാവേന അസ്സാദനാഭിനന്ദനാനം വത്ഥൂനി ന ഹോന്തി. പഹീനതായ ഏവ സോമനസ്സസ്സ ഹേതുഭൂതാ, അവിക്ഖേപഹേതുഭൂതാ ച ന ദോമനസ്സം, ഉദ്ധച്ചഞ്ച ഉപ്പാദേന്തീതി ന തേസം ആരമ്മണാരമ്മണാധിപതിപകതൂപനിസ്സയഭാവം ഗച്ഛന്തി. ന ഹി പഹീനകിലേസേ ഉപനിസ്സായ അരിയാ രാഗദോസവിക്ഖേപേ ഉപ്പാദേന്തി. വുത്തഞ്ച "സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി, ന പച്ചേതി, ന പച്ചാഗച്ഛതീതി സുഗതോ, സകദാഗാമി... പേ... അരഹത്തമഗ്ഗേന...പേ... സുഗതോ"തി. പുഥുജ്ജനാനം പന ദസ്സനേന

പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ദസ്സനേന പഹാതും അസക്കുണേയ്യാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയാ ന ഹോന്തീതി ന സക്കാ വത്തും, "ദിട്ഠിം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി, ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, വിചികിച്ഛം ആരബ്ഭ വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൭) ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനം ഉദ്ധച്ചാരമ്മണഭാവസ്സ വുത്തത്താ. എത്ഥ ഹി **ഉദ്ധച്ച**ന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ചിത്തുപ്പാദം സന്ധായ വുത്തം, ന ദസ്സനേനപഹാതബ്ബേസുപി ലബ്ഭമാനചേതസികം ഉദ്ധച്ചം. എവഞ്ച കത്വാ **അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ** "ദിട്ഠിം ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ഗരും കത്വാ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൩) എത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി, തസ്മാ സേഖസന്താനപ്പവത്താനമകുസലാനം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയത്താഭാവതോ പുഥുജ്ജനാനം സന്താനേവ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനമകുസലാനം പച്ചയാ ന ഹോന്തീതി ന സക്കാ വത്തുന്തി പട്ഠാനേ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനം ഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ ആരമ്മണാരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയപച്ചയത്താനുദ്ധരണം സേഖസന്താനപ്പവത്താനം ഭാവനായപഹാതബ്ബപരിയായഭാവം സാധേതി, പുഥുജ്ജനസന്താനേയേവ നദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനമകുസലാനം ഭാവനായപഹാതബ്ബപരിയായഭാവം ന സാധേതി, തസ്മാ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബാനം അതീതാദിഭാവേന നവത്തബ്ബത്തേപി യാദിസാനം താഹി അനുപ്പത്തിധമ്മതാ ആപാദേതബ്ബാ, തേ പുഥുജ്ജനേസു പവത്തമാനാ ദസ്സനേന പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ദസ്സനമഗ്ഗാപേക്ഖായ തദപ്പവത്തിയമ്പി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ നാമ. സേഖേസു പവത്തമാനാ ഭാവനായ പഹാതും സക്കുണേയ്യാ തദപ്പവത്തിയമ്പി തദപേക്ഖായ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ നാമ. ദസ്സനേന പഹാതും അസക്കുണേയ്യാ പന പുഥുജ്ജനേസു പവത്തമാനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന നേവദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ നഭാവനായപഹാതബ്ബാ, തേസു ഭാവനായപഹാതബ്ബാ സഹായവിരഹതോ വിപാകം ന ജനേന്തി. തഥാ ഹി തേസം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബസങ്ഖാതം സഹകാരീകാരണം സഹായഭൂതം നത്ഥീതി ഭാവനായപഹാതബ്ബചേതനായ നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ. അപേക്ഖിതബ്ബദസ്സനഭാവനാരഹിതാനം പന പുഥുജ്ജനേസു ഉപ്പജ്ജമാനാനം സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം, ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദസ്സ ച സംയോജനത്തയതദേകട്ഠകിലേസാനം അനുപച്ഛിന്നതായ അപരിക്ഖീണസഹായാനം വിപാകുപ്പാദനം ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതുന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതധമ്മാനം വിപാകോ വിഭങ്ഗേ വുത്തോതി.

യദി എവം, അപേക്ഖിതബ്ബദസ്സനഭാവനാരഹിതാനം അകുസലാനം "നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബാ"തി വത്തബ്ബതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, അപ്പഹാതബ്ബസഭാവാനം കുസലാദീനം "നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബാ"തി വുത്തത്താ, അപ്പഹാതബ്ബവിരുദ്ധസഭാവത്താ ച അകുസലാനം . യദി എവം തേ ഇമസ്മിം തികേ നവത്തബ്ബാതി വത്തബ്ബാ ആപജ്ജന്തീതി? നാപജ്ജന്തി, ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ ദസ്സിതാനം ദ്വാദസാകുസലചിത്തുപ്പാദാനം ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഗഹിതത്താ. യഥാ ഹി ഉപ്പന്നത്തികേ ധമ്മവസേന സബ്ബേസം സങ്ഖതധമ്മാനം സങ്ഗഹിതത്താ കാലവസേന അസങ്ഗഹിതാപി അതീതാ "നവത്തബ്ബാ"തി ന വുത്താ ചിത്തുപ്പാദാനുരൂപേന സങ്ഗഹിതേസു നവത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ, എവം ഇധാപി ചിത്തുപ്പാദഭാവേന സങ്ഗഹിതേസു നവത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ "നവത്തബ്ബാ"തി ന വുത്താ. സബ്ബേന സബ്ബഞ്ഹി ധമ്മവസേന

അസങ്ഗഹിതസ്സ തികദുകേസു നവത്തബ്ബതാപത്തി. യഥ ഹി ചിത്തുപ്പാദോ കോചി നിയോഗതോ നവത്തബ്ബോ അത്ഥി, തഥ തേസം ചതുത്ഥോ കോട്ഠാസോ അത്ഥീതി യഥാവുത്തപദേസു വിയ തത്ഥാപി ഭിന്ദിത്വാ ഭാജേതബ്ബേ ചിത്തുപ്പാദേ ഭിന്ദിത്വാ ഭാജേതി "സിയാ നവത്തബ്ബാപരിത്താരമ്മണാ"തിആദിനാ, തദഭാവാ ഉപ്പന്നത്തികേ, ഇധ ച തഥാ ന വുത്തന്തി.

അഥ വാ യഥാ സപ്പടിഘേഹി സമാനസഭാവത്താ രൂപധാതുയം "തയോ മഹാഭൂതാ സപ്പടിഘാ"തി വുത്താ, യഥാഹ "അസഞ്ഞസത്താനം അനിദസ്സനസപ്പടിഘം ഏകം മഹാഭൂത"ന്തി, ഏവം പുഥുജ്ജനാനം പവത്തമാനാ ഭാവനായപഹാതബ്ബസമാനസഭാവാ "ഭാവനായപഹാതബ്ബാ"തി വുച്ചേയ്യുന്തി നത്ഥി നവത്തബ്ബതാപസങ്ഗോ. ഏവഞ്ച സതി പുഥുജ്ജനാനം പവത്തമാനാപി ഭാവനായപഹാതബ്ബാ സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദയോ പരഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, രാഗോ ച രാഗദിട്ഠീനം അധിപതിപച്ചയോതി അയമത്ഥോ ലദ്ധോ ഹോതി. തേനേവ ഹി -

> "ഭാവനായപഹാതബ്ബോ ധമ്മോ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ, ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ, പകതൂപനിസ്സയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൮൪) -

ഇമിസ്സാ നിദ്ദേസേ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവീധമ്മേ നിദ്ദിസന്തേന ഭഗവതാ -

> "പകതൂപനിസ്സയോ - പത്ഥനം ഉപനിസ്സായ പാണം ഹനതി...പേ॰... സങ്ഘം ഭിന്ദതി, ഭാവനായപഹാതബ്ബോ രാഗോ ദോസോ മോഹോ മാനോ പത്ഥനാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബസ്സ രാഗസ്സ ദോസസ്സ മോഹസ്സ മാനസ്സ ദിട്ഠിയാ പത്ഥനായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ . സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗോ പരഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗസ്സ ഉപ...പേ॰... സകപരിഗ്ഗഹേ ഛന്ദരാഗോ പരപരിഗ്ഗഹേ ഛന്ദരാഗസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൮൪) -

പുഥുജ്ജനസന്താനേ പത്ഥനാദയോ നിദ്ദിട്ഠാ.

ഏവമ്പി യഥാ അഫോട്ഠബ്ബത്താ രൂപധാതുയം തയോ മഹാഭൂതാ ന പരമത്ഥതോ സപ്പടിഘാ, ഏവം അപേക്ഖിതബ്ബഭാവനാരഹിതാ പുഥുജ്ജനേസു പവത്തമാനാ സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദയോ പന പരമത്ഥതോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയതാ ന വുത്താ, ന ച "ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്താ. യേ ഹി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബപച്ചയാ കിലേസാ, ന തേ ദസ്സനതോ ഉദ്ധം പവത്തന്തി. ദസ്സനേനപഹാതബ്ബപച്ചയസ്സാപി പന ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ സഹായവേകല്ലമത്തമേവ ദസ്സനേന കതം, ന തസ്സ കോചി ഭാവോ ദസ്സനേന അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതോതി തസ്സ ഏകന്തഭാവനായപഹാതബ്ബതാ വുത്താ, തസ്മാ ഉദ്ധച്ചഭാവേന ഏകസഭാവസ്സേവ തസ്സ സതി സഹായേ വിപാകുപ്പാദനവചനം, അസതി ച വിപാകാനുപ്പാദനവചനം ന വിരുജ്ഝതി. തയിദം സബ്ബമേതേസം ആചരിയാനം അഹോപുരിസികാരമത്തം. കസ്മാ? ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ

ഏകന്തഭാവനായപഹാതബ്ബഭാവേന വുത്തത്താ. ഏവഞ്ഹി വുത്തം ഭഗവതാ "കതമേ ധമ്മാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ. ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി (ധം സം ൧൪൦൬). യദി ച ഉദ്ധച്ചസഹഗതം നഭാവനായപഹാതബ്ബം അഭവിസ്സ, യഥാ **അതീതാരമ്മണത്തികേ** "നിയോഗാ അനാഗതാരമ്മണാ നത്ഥീ"തി (ധം സം ൧൪൩൩) വത്വാ വിഭജ്ജ വുത്തം, ഏവമിധാപി "നിയോഗാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാ നത്ഥീ"തി വത്വാ "ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ സിയാ ഭാവനായപഹാതബ്ബോ സിയാ നവത്തബ്ബോ 'ദസ്സനേനപഹാതബ്ബോ'തിപി 'ഭാവനായപഹാതബ്ബോ'തിപീ"തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ , ന ച തഥാ വുത്തം. യാ ച "തമത്ഥം പടിപാദേന്തേഹി യദി വുച്ചേയ്യു"ന്തിആദിനാ യുത്തി വുത്താ, സാപി അയുത്തി. കസ്മാ? ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാരമ്മണാനം രാഗദിട്ഠിവിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചാനം തേന തേന പഹാതബ്ബഭാവവസേന ഇച്ഛിതത്താ. യഞ്ച "ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ വുത്തോതി ദസ്സേതും അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ ഉദ്ധച്ചസ്സ അനുദ്ധരണം കാരണവസേന വുത്തം, തമ്പി അകാരണം അഞ്ഞത്ഥാപി സാവസേസപാഠാനം ദസ്സനതോ. തഥാ ഹി "അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ, അനാഗതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏതേസം വിഭങ്ഗേ ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കത്വാ "പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സാ"തി ഇമസ്സ വിഭങ്ഗേ ലബ്ഭമാനമ്പി ചേതോപരിയഞാണം ന ഗഹിതം. യമ്പി ഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ വിപാകദാനമ്ഹി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബസ്സ സഹായഭാവൂപഗമനം വുത്തം, തമ്പി വിചാരേതബ്ബം - കിം അവിജ്ജാദി വിയ ദാനസീലാദീനം ഉപപത്തിയംയേവ വിപാകദാനസാമത്ഥിയാ ഠാനവസേന ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം സഹകാരീകാരണം ഹോതി, ഉദാഹു കിലേസോ വിയ കമ്മസ്സ പടിസന്ധിദാനമ്ഹീതി ? കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ പുരിമോ നയോ, സേഖസന്താനേ ഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ അകിരിയാഭാവോ ആപജ്ജതി, പഹീനാവിജ്ജാമാനതണ്ഹാനുസയസ്മിം സന്താനേ ദാനാദി വിയ സഹായവേകല്ലേന അവിപാകസഭാവതം ആപന്നത്താ. അഥ ദുതിയോ, ഭാവനായപഹാതബ്ബത്തേന അഭിമതസ്സാപി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഭാവോ ആപജ്ജതി, പടിസന്ധിദാനേ സതി അപായഗമനീയസഭാവാനതിവത്തനതോ, തസ്മാ അമ്ഹേഹി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ വിപാകദാനം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ന യേസം കേസഞ്ചി വചനം. പട്ഠാനാനുസാരീഹി ഭവിതബ്ബന്തി.

൬൩൭-൮. **യന്തി** യം ആവജ്ജനദ്വയം. **കരണമത്തത്താ**തി കരണമത്തമേവ ഠപേത്വാ ഫലദാനാഭാവതോ. **വാതപുപ്ഫസമ**ന്തി മോഘപുപ്ഫസമം, യഥാ തം പഠമസഞ്ജാതം അച്ഛിന്നമൂലേപി രുക്ഖേ നിബ്ബത്തം പുരിമേഹി അദിന്നഫലത്താ ഫലനിബ്ബത്തകം ന ഹോതി, ഏവമിദം അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലേപി സന്താനേ നിബ്ബത്തം അനാസേവനഭാവേന ഫലദായകം ന ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **ജവനത്തം തു സമ്പത്ത**ന്തി അട്ഠാരസവിധം ഖീണാസവാവേണികം വിഞ്ഞാണമാഹ. **കിച്ചസാധനതോ**തി ഭവതണ്ഹാമൂലസ്സ അവോച്ഛിന്നഭാവേ സതി കുസലാകുസലകമ്മകിച്ചസ്സ സാധനതോ, ദാനാദിതംതംകിച്ചസാധനവസേന വാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ഹി ഛിന്നമൂലസ്സ രുക്ഖസ്സ പുപ്ഫം പുപ്ഫനമത്തം ഠപേത്വാ അഫലമേവ ഹോതി, ഏവമേതമ്പി തംതംകിച്ചസാധനമത്തം ഠപേത്വാ സമുച്ഛിന്നഭവതണ്ഹാമൂലേ സന്താനേ പവത്തനതോ അഫലമേവാതി.

൩൩൯-൪൦. പടിച്ചാതി ഹേതുധമ്മസ്സ പടിമുഖം ഗന്ത്വാ തം അപച്ചക്ഖായ. **ഏതീ**തി പവത്തതി, തിട്ഠതി ഉപ്പജ്ജതി വാതി വുത്തം ഹോതി. "ഏതീ"തി ഹി ഇദം ഉപ്പത്തിട്ഠിതീനം സാധാരണവസേന പവത്തിപരിദീപകം. തേനേവാഹ **"ഠിതിയുപ്പത്തിയാപി വാ"**തി. ഏകച്ചോ ഹി പച്ചയോ ഠിതിയാ ഏവ ഉപകാരകോ ഹോതി യഥാ പച്ഛാജാതപച്ചയോ, ഏകച്ചോ ഉപ്പത്തിയാ ഏവ യഥാ അനന്തരാദികോ, ഏകച്ചോ ഉഭയസ്സ യഥാ ഹേതുആദയോ. ഏവം പച്ചയ-സദ്ദസ്സ വചനത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പച്ചയലക്ഖണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യോ ധമ്മോ"**തിആദി. **യോതി** ഹേതുധമ്മോ. **യസ്സാതി** യസ്സ ഫലധമ്മസ്സ. **ഠിതിയുപ്പത്തിയാപി വാ**തി ഠിതിത്ഥം, ഉപ്പത്തിത്ഥം വാ. **ഠിതിയാ**തി വാ ഠിതിക്ഖണേ, **ഉപ്പത്തിയാ**തി ഉപ്പാദക്ഖണേ. യസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപകാരോ, യസ്സ ധമ്മസ്സ ഠിതിയുപ്പത്തിയാതി വാ സമ്ബന്ധോ. **"ഉപകാരോ"**തി ഇമിനാ ധമ്മേന ധമ്മസത്തിഉപകാരകം ദസ്സേതി. **"സമ്ഭവോ"**തിആദി പച്ചയസ്സേവ പരിയായദസ്സനം. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി **സമ്ഭവോ**. തഥാ **പഭവോ**. ഹിനോതി പതിട്ഠാതി ഏത്ഥാതി **ഹേതു**. അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം **ഹി**-സദ്ദോ മൂല-സദ്ദോ വിയ പതിട്ഠത്ഥോ വേദിതബ്ബോ . ഹിനോതി വാ ഏതേന കമ്മനിദാനഭൂതേന ഉദ്ധം ഓജം അഭിഹരന്തേന മൂലേന വിയ പാദപോ തപ്പച്ചയം ഫലം ഗച്ഛതി, വുദ്ധിം വിരുള്ഹിം ആപജ്ജതീതി **ഹേതു**. അത്തനോ ഫലം കരോതീതി **കാരണം. പച്ചയോ മതോ**തി പച്ചയോവ "സമ്ഭവോ"തിആദിതോ മതോ. അത്ഥതോ ഏതേ സമാനാ, ബ്യഞ്ജനമത്തംയേവ നേസം നാനത്തന്തി വുത്തം ഹോതി.

൪൧-൪. ഏവം പട്ഠാനേ ആഗതസബ്ബപച്ചയാനം സാധാരണവസേന അത്ഥം വത്വാ ഇധാധിപ്പേതസ്സ ഹേതുപച്ചയസ്സേവ സരൂപം ദസ്സേതും **"ലോഭാദി പന യോ ധമ്മോ"**തിആദി വുത്തം. **മൂലട്ഠേനാ**തി സമ്പയുത്താനം സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനസങ്ഖാതമൂലട്ഠേന. **ഛളേവാ**തി മൂലട്ഠേനൂപകാരകഭാവസ്സ തേസമേവ ആവേണികഭാവേന ഏതേ ഛളേവ. **ജാതിതോ**തി കുസലാകുസലാബ്യാകതജാതിതോ. **നവധാ**തി തയോ കുസലഹേതൂ, തയോ അകുസലഹേതൂ, തയോ അബ്യാകതഹേതൂതി നവധാ. **ധമ്മാനം...പേ...സാധകോ**തി യഥാ സാലിവീഹിബീജാദീനി സാലിവീഹിആദിഭാവസ്സ സാധകാനി, മണിആദിപഭാവത്ഥൂനഞ്ച നീലാദിവണ്ണാനി നീലാദിമണിപഭായ സാധകാനി, ഏവം ഹേതുപച്ചയോ യഥാരഹം അത്തനോ സമ്പയുത്താനം കുസലാദിത്തസാധകോതി കുസലാകുസലാബ്യാകതധമ്മാനം യഥാക്കമം കുസലാകുസലാബ്യാകതഭാവസാധകോ മൂലട്ഠോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **ഏകേ ആചരിയാ**തി രേവതാചരിയം, തസ്സ സിസ്സാനുസിസ്സേ ച സന്ധായാഹ. അഥ വാ ഗരുമ്ഹി ബഹുവചനമ്പി യുജ്ജതീതി രേവതാചരിയമേവ സന്ധായ **"ഏകേ ആചരിയാ"**തി വുത്തം.

ഏവം സന്തേതി യദി മൂലട്ഠോ കുസലാദിഭാവസാധകോ, ഏവം സതി. യഥാ ചിത്തം ചിത്തജരൂപാനം പച്ചയോ ഹോതി, ഏവം തംസമ്പയുത്തധമ്മാപീതി ആഹ **"തംസമുട്ഠാനരൂപിസൂ"**തി, ഹേതുസമുട്ഠാനരൂപേസൂതി അത്ഥോ. **നേവ സമ്പജ്ജതീ**തി ന സിജ്ഝതി, "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തോ ഹേതുപച്ചയഭാവോ ന സമ്പജ്ജതീതി വുത്തം ഹോതി. യഥാ കുസലാകുസലാ ഹേതൂ തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ കുസലാദിഭാവായ ന പരിയത്താ, ഏവം അബ്യാകതോപി ഹേതു തംസമുട്ഠാനസ്സ രൂപസ്സ അബ്യാകതഭാവായ ന

പരിയത്തോ. സഭാവേന ഹി തം അബ്യാകതന്തി ആഹ **“ന ഹീ”**തിആദി. യദി കുസലാദിഭാവം ന സാധേന്തി, പച്ചയാപി ന ഹോന്തീതി വദേയ്യാതി ആഹ **“ന തേസ”**ന്തിആദി. ‘‘ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧) വചനതോ തേ അലോഭാദയോ തേസം രൂപാനം പച്ചയാ ന ന ഹോന്തി, ഭവന്തേവാതി അത്ഥോ.

൫൬൩-൭. ന ഗന്തബ്ബോതി ന പച്ചേതബ്ബോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യദി കുസലാദിഹേതുയോ അത്തനോ വിയ അത്തഹേതുകാനം ധമ്മാനം കുസലാദിഭാവം സാധേന്തി, കുസലാകുസലഹേതുപച്ചയസമ്ഭൂതാ രൂപധമ്മാപി തേ വിയ കുസലാദയോ സിയും, ഹേതുയോ വാ രൂപാനം പച്ചയാ ന സിയും, ന ച പനേതം ഉഭയമ്പി അത്ഥി, തസ്മാ കുസലാദീനം കുസലാദിഭാവസാധകോ മൂലട്ഠോതി ന വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി. അപിച യദി ഹേതുപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, തദാ അബ്യാകതഭാവോപി തപ്പടിബദ്ധോ സിയാ, അഹേതുകാനം അബ്യാകതഭാവോ ന സിജ്ഝതി. യദി ച ഹേതുപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, ഹേതൂനമ്പി കുസലാദിഭാവോ അപ്പടിബദ്ധോ സിയാ. അഥ തേസമ്പി സേസഹേതുപടിബദ്ധോ, ഏവമ്പി മോമൂഹചിത്തസമ്പയുത്തസ്സ ഹേതുനോ അകുസലഭാവോ ന സിജ്ഝേയ്യ. അഥ തസ്സ സോ അഞ്ഞഹേതുകോ സിയാ, ഏവം സതി സേസഹേതൂനമ്പി തംഹേതുകോവ സിയാ. യഥാ ച സേസഹേതൂനം, ഏവം അവസേസസമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി തംഹേതുകോവ സിയാ. അഥ സിയാ ഹേതൂനം സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ, സമ്പയുത്താനം പന ഹേതുപടിബദ്ധോതി, ഏവം സതി അലോഭോ കുസലോ വാ സിയാ അബ്യാകതോ വാ. യദി ഹി സോ സഭാവതോ കുസലോ, തംസഭാവത്താ അബ്യാകതോ ന സിയാ. അഥ അബ്യാകതോ, തംസഭാവത്താ കുസലോ ന സിയാ അലോഭസഭാവസ്സ അദോസത്താഭാവോ വിയ. യസ്മാ പന ഉഭയഥാപി ഹോതി, തസ്മാ യഥാ ഉഭയഥാ ഹോന്തേസു സദ്ധാദീസു സമ്പയുത്തേസു ഹേതുപടിബദ്ധം കുസലാദിഭാവം പരിയേസഥ, ന സഭാവതോ, ഏവം ഹേതൂസുപി കുസലാദിതാ അഞ്ഞപടിബദ്ധാ പരിയേസിതബ്ബാ, ന സഭാവതോ. സാ പന പരിയേസിയമാനാ യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധാ ഹോതീതി ഹേതൂസു വിയ ഹേതുസമ്പയുത്തധമ്മേസുപി യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, ന ഹേതുപടിബദ്ധോതി. തേനേവാഹ -

> ‘‘യോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, മനസി കരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച കുസലാ ധമ്മാ അഭിവഡ്ഢന്തീ’’തിആദി (അ॰ നി॰ ൧.൬൭).

സമയഞ്ഞുനാതി ആഭിധമ്മികമതവേദിനാ. **സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസ്സ സാധനേനാ**തി അത്തഹേതുകാനം ധമ്മാനം സമ്മാ പതിട്ഠിതഭാവസ്സ ഥിരഭാവസ്സ സാധനേന. ലദ്ധഹേതുപച്ചയാ ഹി ധമ്മാ വിരുള്ഹമൂലാ വിയ പാദപാ ഥിരാ ഹോന്തി സുപ്പതിട്ഠിതാ, അഹേതുകാ തിലബീജാദിസേവാലാ വിയ ന സുപ്പതിട്ഠിതാതി.

൫൬൮. സബ്ബസോതി കാമാവചരാദിസബ്ബഭാഗേന.

൫൭൦-൧. പടിസന്ധിക്ഖണേ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം അഭാവതോ അത്തനാ സമ്പയുത്താനം, കടത്താരൂപാനമേവ ച പച്ചയഭാവോതി ആഹ

“അത്തനാ…പേ॰… ജാതാന”ന്തി. കമ്മസ്സ കതത്താ ഏവ ച ഉപചിതത്താ ച ന ഇസ്സരാദിഹേതുനോ സമ്ഭൂതാനി രൂപാനി കടത്താരൂപാനി, കമ്മസമുട്ഠാനരൂപാനീതി അത്ഥോ , കടത്താരൂപാനേവ ജാതാനി ഭൂതാനി നിബ്ബത്താനീതി **കടത്താരൂപജാതാനി. തഥേവാ**തി യഥാ പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനം, ഏവന്തി അത്ഥോ. **ചിത്തജാനഞ്ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന ‘‘അത്തനാ സമ്പയുത്താന’’ന്തി ആകഡ്ഢതി.

൭൩. ലോകുത്തരവിപാകാനം പടിസന്ധിവസേന അപ്പവത്തനതോ നത്ഥി കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ പച്ചയഭാവോതി ആഹ **“ചിത്തജാന”**ന്തിആദി.

൭൭. ഹേതുപച്ചയസമ്ഭവോതി ഹേതുപച്ചയസമ്ഭൂതധമ്മോ, ഹേതുപച്ചയതോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം സമ്ഭവാകാരോ വാ. **സഞ്ജാതസുഖഹേതുനാ**തി സഞ്ജാതഞാണേന, സമ്പജഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. ഞാണഞ്ഹി ‘‘സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി, സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ’’തിആദിവചനതോ സുഖം ഹേതു ഏതസ്സാതി,

‘‘ദിട്ഠേ ധമ്മേ ച യോ അത്ഥോ,
യോ ചത്ഥോ സമ്പരായികോ;
അത്ഥാഭിസമയാ ധീരോ,
പണ്ഡിതോതി പവുച്ചതീ’’തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൮) -

ആദിവചനതോ സുഖസ്സ ഹേതൂതി വാ ‘‘സുഖഹേതൂ’’തി വുച്ചതി.

൭൮. ലോകസ്സ അധിപതി **ലോകാധിപതി,** സകലലോകനായകേനാതി അത്ഥോ. അത്താധീനാനം പതിനോതി **അധിപതീ. ഛന്ദം തു ജേട്ഠകം കത്വാ**തി ‘‘ഛന്ദവതോ കിം നാമ ന സിജ്ഝതീ’’തിആദികം പുരിമാഭിസങ്ഖാരൂപനിസ്സയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനേ ചിത്തുപ്പാദേ ഛന്ദോ ജേട്ഠകഭൂതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ വസേ വത്തമാനോ ഹുത്വാ പവത്തതി, സമ്പയുത്തധമ്മാ ച തസ്സ വസേ പവത്തന്തി ഹീനാദിഭാവേന തദനുവത്തനതോതി ആഹ ‘‘ഛന്ദം തു ജേട്ഠകം കത്വാ’’തിആദി. **കത്വാ ധുര**ന്തി സഹജാതപുബ്ബങ്ഗമവസേന പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ. **ഛന്ദാധിപതി നാമ സോ** വാ ചിത്തുപ്പാദോ ഛന്ദാധിപതി നാമ ‘‘ഛന്ദോ അധിപതി ഇമസ്സാ’’തി കത്വാ. **ഏസേവാ**തി ‘‘ചിത്തം ധുരം കത്വാ…പേ॰… കാലസ്മിം ചിത്താധിപതി നാമാ’’തിആദിനാ യഥാവുത്തോവ നയോ. **സേസേസൂ**തി ചിത്താദീസു. ഏത്ഥ ച ‘‘ഛന്ദം…പേ॰… കാലസ്മി’’ന്തിആദിനാ കാലസ്സ നിയമിതത്താ ചത്താരോപേതേ ഏകക്ഖണേ അധിപതീ ന ഹോന്തീതി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ **പട്ഠാനേ** ‘‘ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ’’തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩) ചതുന്നമ്പി അധിപതീനം പച്ചയഭാവോ വിസും വിസുംയേവ ഉദ്ധടോ. യദി ഹി തേ ഏകക്ഖണേയേവ അധിപതിപച്ചയാ സിയും, തദാ യഥാ **ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസേ** ‘‘ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന’’ന്തിആദിനാ അവിസേസേന വുത്തം മൂലട്ഠേന ഉപകാരകഭാവസ്സ വിജ്ജമാനേന ഭിന്നം, തിണ്ണമ്പി ഹേതൂനം ഏകക്ഖണേ പച്ചയഭാവൂപഗമനതോ, ഏവം ഏകക്ഖണേയേവ ബഹൂനം ജേട്ഠകഭാവേ സതി അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേപി ‘‘അധിപതീ അധിപതിസമ്പയുത്തകാന’’ന്തിആദിനാ വത്തബ്ബം സിയാ. യസ്മാ പന ഏവം അവത്വാ ‘‘ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന’’ന്തിആദിനാ

ചത്താരോവ വിസേസേത്വാ വുത്താ, തസ്മാ ഏകേകധമ്മോയേവ ഏകക്ഖണേ അധിപതിപച്ചയോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. **ജേട്ഠട്ഠേനാ**തി പമുഖഭാവേന.

സോഭനാ മതി, സോഭനം വാ മതം ഏതേസം അത്ഥീതി സുമതിനോ, സമ്മാദിട്ഠികാതി അത്ഥോ, തേസം മതിം വിബോധേതി പബോധേതീതി **സുമതിമതിവിബോധനം**. കുച്ഛിതാ മതി, കുച്ഛിതം വാ മതം ഏതേസന്തി കുമതിനോ, മിച്ഛാദിട്ഠികാ, തേസം മതിഭൂതാ മതിഭാവേന പരികപ്പിതത്താതി കുമതിമതി, മിച്ഛാദിട്ഠി, സായേവ ഇന്ധനസദിസതായ ഇന്ധനം തസ്സ പാവകം അഗ്ഗി വിയാതി **കുമതി...പേ... പാവകം. അതിമധുര**ന്തി നിപുണഗമ്ഭീരേന അത്ഥരസേന ചേവ സുവിമലസഖിലേന ബ്യഞ്ജനരസേന ച മധുരം. **അവേദീ**തി ഓഗാഹേത്വാ ജാനാതി. **യോ യോ**തി ഥേരനവമജ്ഝിമേസു യോ കോചി. **ജിനവചനം സകലം അവേദീ**തി തേപിടകസ്സപി സകലജിനവചനസ്സ ഗഹണസമത്ഥതാപടിലാഭേന തം അവഗച്ഛതി.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

പകിണ്ണകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നവമോ പരിച്ഛേദോ

പുഞ്ഞവിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൬൦-൧. വട്ടകഥായ ലോകുത്തരവിപാകാനം അലബ്ഭനതോ **"ലോകിയാനേവാ"**തി വുത്തം. **പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാദിസങ്ഖാരാതി** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോതി തയോ സങ്ഖാരാ. തത്ഥ പുനാതി അത്തനോ സന്താനം അപുഞ്ഞഫലതോ, ദുക്ഖസംകിലേസതോ ച സോധേതി, പുജ്ജം ഭവഫലം നിബ്ബത്തേതീതി വാ പുഞ്ഞം, അത്തനോ ഫലസ്സ അഭിസങ്ഖരണട്ഠേന അഭിസങ്ഖാരോ ചാതി **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ,** പുഞ്ഞപടിപക്ഖതോ അപുഞ്ഞം, വുത്തനയേന അഭിസങ്ഖാരോ ചാതി **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**. സമാധിപച്ചനീകാനം അതിദൂരതായ ന ഇഞ്ജതി ന കമ്പതീതി ആനേഞ്ജം, തം അഭിസങ്ഖരോതീതി **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**. തത്ഥ ദാനസീലാദിവസേന പവത്താ അട്ഠ കാമാവചരകുസലചേതനാ, ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ രൂപാവചരകുസലചേതനാ ചാതി തേരസ ചേതനാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ നാമ. പാണാതിപാതാദിവസേന പവത്താ ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ നാമ. ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ ചതസ്സോ അരൂപാവചരകുസലചേതനാ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ നാമ. ഭവാദീസു യഥാ പച്ചയാ, തഥാ യേസഞ്ച വിപാകാനം പച്ചയാ, തേപി വിഞ്ഞാതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. കേചി പന **"തേപീ**തി സങ്ഖാരാനം ഗഹണ''ന്തി വദന്തി, തം ന യുത്തം, ഏവം സതി ''യേസ''ന്തി അനിയമനിദ്ദേസസ്സ നിയമകവചനാഭാവതോ.

൫൬൨. കതമേ പന തേ ഭവാദയോതി ആഹ **"തയോ ഭവാ"**തിആദി. തത്ഥ കാമരൂപാരൂപവസേന **തയോ ഭവാ**. സഞ്ഞീഭവഅസഞ്ഞീഭവനേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീഭവവസേന, പന ഏകവോകാരഭവചതുവോകാരഭവപഞ്ചവോകാരഭവവസേന ച തയോ ഭവാ ഏത്ഥേവ സമോധാനം ഗച്ഛന്തി. **ചതസ്സോ യോനിയോ**തി അണ്ഡജജലാബുജസംസേദജഓപപാതികവസേന ചത്താരോ സത്തനികായാ. തത്ഥ ബീജകപാലേ നിബ്ബത്തോ സത്തനികായോ **അണ്ഡജയോനി** നാമ. മാതുഗബ്ഭേ ജലാബുജേ നിബ്ബത്തസത്തനികായോ **ജലാബുജയോനി** നാമ. പദുമഗബ്ഭമാനുസകഗബ്ഭമലാദിസംസേദൂപനിസ്സയേന ഉപ്പജ്ജനകസത്തനികായോ **സംസേദജയോനി** നാമ. കുതോചി അനുപ്പജ്ജിത്വാ കേവലം തത്ഥ തത്ഥ പരിപുണ്ണങ്ഗപച്ചങ്ഗോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജനകസത്തനികായോ **ഓപപാതികയോനി** നാമ. **ഗതിപഞ്ചകം** ഹേട്ഠാ വിഭാവിതമേവ . പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥുഭൂതാ ച വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാ ഛ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ നാമ. താ പന നാനത്തകായാദിവസേന സത്തവിധാതി ആഹ **"വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ സത്താ"**തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''സത്തിമാ, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ. കതമാ സത്ത? സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി മനുസ്സാ ഏകച്ചേ ച ദേവാ ഏകച്ചേ ച വിനിപാതികാ, അയം പഠമാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ നാനത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി ദേവാ ബ്രഹ്മകായികാ പഠമാഭിനിബ്ബത്താ, അയം ദുതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ

ഏകത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി ദേവാ ആഭസ്സരാ, അയം തതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ഏകത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി ദേവാ സുഭകിണ്ഹാ, അയം ചതുത്ഥീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ 'അനന്തോ ആകാസോ'തി ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാ, അയം പഞ്ചമീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ 'അനന്തം വിഞ്ഞാണ'ന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനൂപഗാ, അയം ഛട്ഠീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ 'നത്ഥി കിഞ്ചീ'തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനൂപഗാ, അയം സത്തമീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨; അ॰ നി॰ ൭.൪൪).

ഏത്ഥ ഹി അപരിമാണചക്കവാളവാസിനോ മനുസ്സാ കാമാവചരദേവാ പുനബ്ബസുമാതുപിയങ്കരമാതാദയോ വിനിപാതികാസുരാ ച കുസലവിപാകപടിസന്ധികാ വേമാനികപേതാ ചേതി ഇമേ ദീഘരസ്സകിസഥൂലകാളഓദാതാദിവണ്ണസണ്ഠാനവസേന രൂപകായസ്സ, അഹേതുദുഹേതുതിഹേതുവസേന പടിസന്ധിസഞ്ഞായ ച നാനാഭാവതോ **നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞിനോ** നാമ, അയം പഠമാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. പഠമജ്ഝാനതലവാസിനോ പന തയോ ദേവാ ഉപരൂപരിവാസീനം വണ്ണാദികമപേക്ഖിത്വാ അത്തനോ വണ്ണാദീനം നിഹീനതായ രൂപകായസ്സ നാനാഭാവതോ, പഠമജ്ഝാനവിപാകവിഞ്ഞാണവസേന സമാനസഞ്ഞിതായ ച **നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞിനോ** നാമ, അയം ദുതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി, ചതുരാപായവാസിനോപി വണ്ണസണ്ഠാനവസേന രൂപകായസ്സ നാനാസഭാവത്താ, അകുസലവിപാകസഞ്ഞാവസേന സഞ്ഞായ ഏകസഭാവത്താ ച ദുതിയവിഞ്ഞാണട്ഠിതിയംയേവ സമോധാനം ഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബം. ദുതിയജ്ഝാനതലവാസിനോ തയോ ദേവാ വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന സമാനത്താ രൂപകായസ്സ വിസേസാഭാവതോ പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയജ്ഝാനസഞ്ഞാവസേന പടിസന്ധിസഞ്ഞായ നാനാഭാവതോ **ഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞിനോ** നാമ, അയം തതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. തതിയജ്ഝാനതലവാസിനോ പന തയോ ദേവാ രൂപകായവസേന സമാനത്താ, പഞ്ചകനയേ ചതുത്ഥജ്ഝാനവിപാകസഞ്ഞാവസേന പടിസന്ധിസഞ്ഞായ ച ഏകത്താ **ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞിനോ** നാമ, അയം ചതുത്ഥീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. വേഹപ്ഫലവാസിനോ ചേവ പഞ്ച സുദ്ധാവാസവാസിനോ ച വണ്ണസണ്ഠാനവസേന രൂപകായസ്സ, പഞ്ചമജ്ഝാനവിപാകസഞ്ഞാവസേന പടിസന്ധിസഞ്ഞായ ച സമാനത്താ ചതുത്ഥവിഞ്ഞാണട്ഠിതിമേവ ഭജന്തി. ആകാസാനഞ്ചായതനാദയോ തിസ്സോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ പാളിവസേനേവ പാകടാ. അസഞ്ഞസത്താ പന വിഞ്ഞാണാഭാവേന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവാസിനോ ച സഞ്ഞായ വിയ വിഞ്ഞാണസ്സ സുഖുമഭാവേനേവ വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു ന ഗഹിതാ, സത്താനം നിവാസതായ പന **''സത്താവാസാ''**തി വുച്ചന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ തേഹി സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ സമോധാനേത്വാ നവ സത്താവാസാ വുത്താ.

൬൩൭-൪. ഇദാനി ഏവം വുത്തേസു ഭവാദീസു ദ്വത്തിംസവിപാകാനം തിണ്ണം അഭിസങ്ഖാരാനം പച്ചയഭാവം ദസ്സേതും **''കാമേ**

പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസഞ്ഞിതാ”തിആദി ആരദ്ധം. **നവന്നം പാകചിത്താന**ന്തി സഹേതുകാഹേതുകവസേന നവന്നം സുഗതിപടിസന്ധിവിപാകചിത്താനം. **നാനക്ഖണിക...പേ॰... പച്ചയേഹി ചാ**തി കുസലാകുസലകമ്മസ്സ അതീതസ്സേവ അത്തനാ ജനേതബ്ബവിപാകാനം പച്ചയഭാവതോ നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന, തേസമേവ ബലവകാരണഭാവതോ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ച. വുത്തഞ്ഹി തസ്സ ഉപനിസ്സയത്തം “കുസലാകുസലം കമ്മം വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩). സബ്ബത്ഥ ഉപനിസ്സയഭാവോ ബലവകമ്മവസേന യോജേതബ്ബോ. ദുബ്ബലഞ്ഹി കമ്മം ഉപനിസ്സയോ ന ഹോതീതി **പട്ഠാനവണ്ണനായം** ദസ്സിതമേതം.

൫൬൬-൮. പഞ്ചനന്തി കുസലവിപാകചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണദ്വയവസേന പഞ്ചന്നം. ദുഗ്ഗതിയം കുസലവിപാകപടിസന്ധിയാ അഭാവതോ ആഹ **“ന ഹോന്തി പടിസന്ധിയ”**ന്തി. ഏവം പടിസന്ധിപവത്തീനം അസങ്കരവസേന പച്ചയവിധിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമോധാനേത്വാ ദസ്സേതും **“ഹോന്തീ”**തിആദി വുത്തം. സോളസന്നം പവത്തേ, പടിസന്ധിയം നവന്നന്തി യഥാലാഭവസേന യോജേതബ്ബം.

൫൬൯-൭൦. രൂപേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാതി അഭിഞ്ഞാവജ്ജിതാ പഞ്ച രൂപാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ. കസ്മാ പന അഭിഞ്ഞായ പരിവജ്ജനന്തി? വിപാകദാനാഭാവതോ, തഞ്ച ഖോ പനസ്സാ വിപാകസ്സ അസമ്ഭവതോ , ന പന വിപാകുപ്പാദനസഭാവാഭാവതോ. യദി ഹി അഭിഞ്ഞാചേതനാ വിപാകം ഉപ്പാദേയ്യ, അഞ്ഞഭൂമികകമ്മസ്സ അഞ്ഞഭൂമികവിപാകുപ്പാദനായോഗതോ സഭൂമികമേവ ഉപ്പാദേയ്യ. തം പന കിം നവത്തബ്ബാരമ്മണം വാ ഉപ്പാദേയ്യ പരിത്താദിആരമ്മണം വാ? കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ഉപ്പാദേതി, തം ന യുത്തം രൂപാവചരവിപാകാനം ഏകന്തേന കമ്മസമാനാരമ്മണതായ ദസ്സിതത്താ, അഭിഞ്ഞാചേതനായ ച സയം പരിത്താദിആരമ്മണത്താ. അഥ പരിത്താദിആരമ്മണം ഉപ്പാദേതി, തമ്പി ന യുജ്ജതി രൂപാവചരവിപാകാനം ഏകന്തേനേവ നവത്തബ്ബാരമ്മണഭാവതോ. തഥാ ഹി വുത്തം ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ -

> “രൂപാവചരതികചതുക്കജ്ഝാനാ കുസലതോ ച വിപാകതോ ച കിരിയതോ ച ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ വിപാകോ ആകാസാനഞ്ചായതനം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം. ഇമേ ധമ്മാ നവത്തബ്ബാ ‘പരിത്താരമ്മണാ’തിപി ‘മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ’തിപി ‘അപ്പമാണാരമ്മണാ’തിപീ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൨൨).

അപിച സമാധിവിജ്ജാസമ്ഭാരഭൂതാ അഭിഞ്ഞാ സമാധിസ്സ ആനിസംസമത്തം സമാധിഫലസദിസാ. തസ്സ തസ്സ ഹി അധിട്ഠാനവികുബ്ബനദിബ്ബസദ്ദസവനാദികസ്സ യഥിച്ഛിതസ്സ കിച്ചസ്സ നിപ്ഫാദനമത്തഫലാ അഭിഞ്ഞാചേതനാ. തേനാഹ “സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ”തിആദി (പാരാ॰ ൧൨-൧൩) തസ്മാ സമാധിസ്സ ഫലസദിസാ അഭിഞ്ഞാചേതനാ ന ച ഫലം ദേതി, ദാനസീലാനിസംസഭൂതോ തസ്മിം ഭവേ പച്ചയലാഭോ വിയ നത്ഥി തസ്സ വിപാകുപ്പാദനന്തി. കേചി പന “സമാനഭൂമികതോ ആസേവനലാഭേന ബലവന്താനി ഝാനാനി വിപാകം ഉപ്പാദേന്തി സമാപത്തിഭാവതോ, അഭിഞ്ഞാ പന സതിപി ഝാനഭാവേ തദഭാവതോ തസ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണേ ആഗന്തുകായേവാതി ദുബ്ബലാ, തസ്മാ വിപാകം ന ദേതീ”തി വദന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം അനുരുദ്ധാചരിയേന -

“സമാനാസേവനേ ലദ്ധേ, വിജ്ജമാനേ മഹബ്ബലേ;
അലദ്ധാ താദിസം ഹേതും, അഭിഞ്ഞാ ന വിപച്ചതീ”തി. (നാമ॰ പരി॰ ൪൭൪);

തയിദമകാരണം, പരിത്തഝാനസ്സ അവിസേസേന ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീസു വിപാകദാനവചനതോ. ന ഹി പരിത്തം ലദ്ധാസേവനമേവ തഥ വിപാകം ദേതീതി അട്ഠകഥായം വുത്തം, തസ്മാ സമാനാസേവനേ ലദ്ധേയേവ ഝാനസ്സ വിപാകദാനം ന സക്കാ വത്തും. അപിച പുനപ്പുനം പരികമ്മവസേന അഭിഞ്ഞായപി വസിഭാവസബ്ഭാവാ തസ്സാപി ച ബലവഭാവോ അത്ഥേവാതി വിപാകം ഉപ്പാദേയ്യ.

പഞ്ചന്നം പാകചിത്താനന്തി പഞ്ചന്നം രൂപാവചരവിപാകചിത്താനം. **മാപുഞ്ഞസങ്ഖാരാ**തി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ. “ഇമേ അപുഞ്ഞസങ്ഖാരാ”തി വാ പദച്ഛേദോ. **ഏകസ്സാ**തി ഏകസ്സ അകുസലവിപാകസന്തീരണസ്സ. **ഛന്ന**ന്തി സന്തീരണവജ്ജാനം ഛന്നം അകുസലവിപാകാനം. **പവത്തേ പച്ചയാ ഹോന്തി** അനിട്ഠരൂപാദിആപാഥാഗതേതി അധിപ്പായോ. സുഗതിയം അകുസലവിപാകപടിസന്ധിയാ അഭാവതോ ആഹ **“ന ഹോന്തി പടിസന്ധിയ”**ന്തി. **ചതുന്ന**ന്തി അകുസലവിപാകചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവസേന ചതുന്നം. താനി പന ഏകന്തതോ അനിട്ഠാരമ്മണാനി. രൂപഭവേ ച കഥം അനിട്ഠാരമ്മണസമായോഗോതി ആഹ **“സോ ചാ”**തിആദി. **സോ**തി സോ പച്ചയഭാവോ. **“കാമഭവേ”**തി ഇദം അനിട്ഠരൂപാദീനം വിസേസനം, ന പന “ഉപലദ്ധിയ”ന്തി ഇമസ്സ. തേനാഹ **“അനിട്ഠ…പേ॰… ന വിജ്ജരേ”**തി. കേചി പന “ഉപലദ്ധിയന്തി ഇമസ്സേവ വിസേസനഭാവേന ഗഹേത്വാ ബ്രഹ്മൂനം കാമഭവം ആഗതക്ഖണേ രൂപാദിഉപലദ്ധിയ”ന്തി വദന്തി. **അനിട്ഠ…പേ॰… ന വിജ്ജരേ** ഏകന്തസുഖവത്ഥുഭൂതേ തത്ഥ വോകിണ്ണസുഖദുക്ഖകാരണസ്സ അഭാവതോ.

൪൭൩. **“ഏവം താവാ”**തിആദി യഥാവുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ അപ്പനം. **യഥാ ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന “യേസഞ്ചാ”തി സങ്ഗണ്ഹാതി. **തഥാ**തി ഏത്ഥാപി “തേ”തി സങ്ഗണ്ഹിതബ്ബം.

൪൭൪-൮. യത്ഥ വിത്ഥാരപ്പകാസനം കതം, തതോ ഭവതോ പട്ഠായ മുഖമത്തപ്പകാസനം കാതുകാമോ ആഹ **“തത്രിദ”**ന്തിആദി. **തത്രാ**തി തേസു ഭവാദീസു. **ഇദ**ന്തി നിദസ്സിതബ്ബഭാവേന ആസന്നപച്ചക്ഖമാഹ. **ആദിതോ പന പട്ഠായാ**തി ഭവതോ പട്ഠായ. **അവിസേസേനാ**തി കാമാവചരരൂപാവചരവസേന വിസേസാഭാവേന തേരസ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ. **ദ്വിഭവേസൂ**തി കാമരൂപഭവേസു. കേസഞ്ചി മനുസ്സാനം, ഭുമ്മദേവാനഞ്ച അണ്ഡജജലാബുജാനമ്പി സമ്ഭവതോ തദപേക്ഖായ **“ചതൂസു…പേ॰… യോനിസൂ”**തി വുത്തം. **നാനത്ത…പേ॰… ഠിതീസുപീ**തി അലുത്തസമാസവസേന വുത്തം, നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞാദീസു ചതൂസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസൂതി അത്ഥോ. **വുത്തപ്പകാരസ്മി**ന്തി നാനത്തകായാദികേ, പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസ്സ ഭവാദീസു ഏകവീസതിവിപാകാനം ഏകാവത്ഥായ പച്ചയോ അഹുത്വാ ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നേസു ഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു പടിസന്ധിം അദത്വാ പവത്തേയേവ അട്ഠന്നം വിപാകാനം പച്ചയഭാവതോ, കാമാവചരസുഗതിപരിയാപന്നേസു പടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തേ സോളസന്നം

വിപാകാനം പച്ചയഭാവതോ, രൂപാവചരഭൂമിപരിയാപന്നേസു പടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തേ ദസന്നം വിപാകാനം പച്ചയഭാവതോ വുത്തം **“യഥാരഹ”**ന്തി.

൭൨൮-൯. കാമേ ഭവേ, രൂപേ ഭവേതി സമ്ബന്ധോ. **തീസു ഗതീസൂ**തി ദേവമനുസ്സവജ്ജേസു തീസു ഗതീസു. **ഏകിസ്സാ**തി നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീസങ്ഖാതായ ഏകിസ്സാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ. **ഏകസ്മി**ന്തി നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീസങ്ഖാതേയേവ ഏകസ്മിം സത്താവാസേ.

൭൨൪-൫. **ഏകാരൂപഭവേ**തി ഏകസ്മിം അരൂപഭവേ. **ഏകിസ്സാ യോനിയാ**തി ഏകിസ്സായേവ ഓപപാതികയോനിയാ. **തീസു ചിത്തട്ഠിതീസൂ**തി ആകാസാനഞ്ചായതനാദീസു തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു. **സത്താവാസേ ചതുബ്ബിധേ**തി ആകാസാനഞ്ചായതനാദികേയേവ ചതുബ്ബിധേ സത്താവാസേ. **വിജാനിതബ്ബാ…പേ…പച്ചയാ**തി സങ്ഖാരാ യഥാ പച്ചയാ യേസഞ്ച പച്ചയാ, തഥാ തേപി വിഞ്ഞാതബ്ബാതി അത്ഥോ.

൭൨൬-൯൦. നനു ച സങ്ഖാരാനം പടിസന്ധിപവത്തീസുപി വിപാകാനം പച്ചയഭാവോ വുത്തോ. തത്ഥ പടിസന്ധിയേവ താവ ന സക്കാ വിഞ്ഞാതും. യദി ഹി പുരിമഭവതോ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം ഇധാഗച്ഛതീതി വുച്ചേയ്യ, തം ന യുത്തം, രൂപാരൂപധമ്മാനം കേസഗ്ഗമത്തമ്പി ദേസന്തരസങ്കമനാഭാവതോ. അഥ അതീതഭവനിബ്ബത്തസങ്ഖാരതോ ന നിബ്ബത്തതി, തമ്പി ന യുജ്ജതി അഹേതുകദോസാപത്തിതോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ചോദേന്തോ ആഹ **“ന രൂപാരൂപധമ്മാന”**ന്തിആദി. ആചരിയോ തസ്സാധിപ്പായം സമ്പടിച്ഛിത്വാ തം സഞ്ഞാപേതുകാമോ ആഹ **“നത്ഥി ചിത്തസ്സാ”**തിആദി. **തതോ ഹേതും വിനാ**തി തത്ഥ ഹേതും വിനാ, അതീതഭവനിബ്ബത്തകമ്മസങ്ഖാരനികന്തിആരമ്മണം വിനാതി അത്ഥോ . **സുലദ്ധപച്ചയ**ന്തി അവിജ്ജാദിസഹകാരീകാരണസഹിതസ്സ സങ്ഖാരസ്സ വസേന സുട്ഠു അവേകല്ലതോ പടിലദ്ധപച്ചയം. **രൂപാരൂപമത്ത**ന്തി ബാഹിരകപരികപ്പിതസ്സ അധിതിട്ഠനകസ്സ സത്തജീവാദിനോ അഭാവതോ രൂപാരൂപധമ്മമത്തം. തേനാഹ **“ന ച സത്തോ”**തിആദി. **ഭവന്തര…പേ… പവുച്ചതീ**തി വോഹാരമത്തേന ഭവന്തരമുപേതീതി പവുച്ചതി. അത്ഥതോ പന പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ ഭവന്തരഭാവേന ഉപ്പജ്ജനമത്തന്തി അധിപ്പായോ.

൭൯൧. ഇദാനി തം പടിസന്ധിക്കമം പാകടായ മനുസ്സപടിസന്ധിയാ വസേന പകാസേതും സമാരഭന്തോ ആഹ **“തയിദ”**ന്തിആദി. **സുദുബ്ബുധ**ന്തി അതിദുബ്ബിജാനിയം. തേനാഹു പോരാണാ -

> ‘‘സച്ചം സത്തോ പടിസന്ധി, പച്ചയാകാരമേവ ച;
> ദുദ്ദസാ ചതുരോ ധമ്മാ, ദേസേതുഞ്ച സുദുക്കരാ’’തി.

൭൯൨-൯. **ആസന്നമരണസ്സാ**തി പരൂപക്കമേന വാ ആയുക്ഖയാദിവസേന വാ സമാസന്നമരണസ്സ. **സുസ്സമാനേ**തി അനുക്കമേന ഉപസുസ്സമാനേ. ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ ആയതനാനം അനുപുബ്ബുപ്പത്തി വിയ നിരോധോപി അനുപുബ്ബതോ ഹോതീതി വുത്തം **“നട്ഠേ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദികേ”**തി. കേചി പന ‘‘നാനാകമ്മസമുട്ഠിതേസു ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീസു നട്ഠേസൂ’’തി വദന്തി. **“ഹദയ… പേ… കേ”**തി ഇമിനാ സേസകായേ കായിന്ദ്രിയസ്സ നിരുദ്ധഭാവോ വുത്തോതി ഏകകമ്മസമുട്ഠിതമ്പി നസ്സതേവാതി അപരേ. **ആനന്ദാചരിയോ** പന **“യമകേ”**

യസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ മനായതനം നിരുജ്ഝതീതി. ആമന്താ. യസ്സ വാ പന മനായതനം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതീതി. സചിത്തകാനം അചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം മനായതനം നിരുജ്ഝതി, നോ ച തേസം ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതി. സചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം മനായതനഞ്ച നിരുജ്ഝതി, ചക്ഖായതനഞ്ച നിരുജ്ഝതീ'തിആദിനാ (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൬൦) ചക്ഖായതനാദീനം ചുതിചിത്തേന സഹ നിരോധോ വുത്തോതി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി ചുതിതോ പുബ്ബേ ന നസ്സന്തി. അതിമന്ദഭാവൂപഗമനം പന സന്ധായ അട്ഠകഥായ 'നിരുദ്ധേസു ഇന്ദ്രിയേസൂ'തി വുത്തം, ന അനവസേസനിരോധം സന്ധായ. പഞ്ചദ്വാരികജവനാനന്തരമ്പി ചുതി അട്ഠകഥായം ദസ്സിതാ''തി വദതി. **ഹദയവത്ഥുമത്തസ്മി**ന്തി ഹദയവത്ഥുപദേസമത്തേ. ന ഹി ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ കായിന്ദ്രിയം പവത്തതി.

൫൪൭. വത്ഥുസന്നിസ്സിതന്തി സേസിന്ദ്രിയാനം നിരുദ്ധത്താ വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവൂപഗമനസാമത്ഥിയായോഗേന മന്ദഭാവതോ വാ ഹദയവത്ഥുമത്തസന്നിസ്സിതം. **ചിത്ത**ന്തി തദാ കമ്മകമ്മനിമിത്താദീനി ആരബ്ഭ പവത്തജവനവിഞ്ഞാണം. തം പന സുഗതിയം നിബ്ബത്തമാനസ്സ കുസലം ഹോതി, ദുഗ്ഗതിയം നിബ്ബത്തമാനസ്സ അകുസലം. തേനാഹ ഭഗവാ -

> ''നിമിത്തസ്സാദഗധിതം വാ, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണം തിട്ഠമാനം തിട്ഠതി അനുബ്യഞ്ജനസ്സാദഗധിതം വാ, തസ്മിം ചേ സമയേ കാലം കരോതി, ഠാനമേതം വിജ്ജതി, യം ദ്വിന്നം ഗതീനം അഞ്ഞതരം ഗതിം ഉപപജ്ജേയ്യ നിരയം വാ തിരച്ഛാനയോനിം വാ''തിആദി (സം॰ നി॰ ४.൨൩൫).

യദി ഏവം -

> ''ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ കതമേസം അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി, കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ കുസലാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചതി കുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ. നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അകുസലാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചതി അകുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ. പടിസന്ധിക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ അബ്യാകതാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചതി നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാപി നാമരൂപ''ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൨) -

നികന്തിക്ഖണേ ഹേതുദ്വയപച്ചയാപി സുഗതിപടിസന്ധികസ്സ കഥം ദസ്സിതാതി? നയിദം മരണാസന്നജവനസമ്പയുത്തഹേതുയോ സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ കതകമ്മസ്സ തം കമ്മം ആരബ്ഭ അസ്സാദവസേന പവത്തജവനസമ്പയുത്തഹേതുയോ സന്ധായ. കതൂപചിതമ്പി ഹി കമ്മം തണ്ഹായ അസ്സാദിതം വിപാകാഭിനിപ്ഫാദനേ സമത്ഥന്തി. കേചി പന ''കമ്മകരണകാലേ അപ്പഹീനാവത്ഥായ സന്താനേ അനുസയിതഹേതുയോ സന്ധായ നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതുയോതി വുത്ത''ന്തി വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി, തേസം സഹജാതപച്ചയത്താ‌യോഗതോ. പുബ്ബാനുസേവിതം പുഞ്ഞം വാ അപുഞ്ഞമേവ വാ കമ്മം, കമ്മനിമിത്തം വാ ആലമ്ബിത്വാ ചിത്തം

പവത്തതീതി സമ്ബന്ധോ. **പുബ്ബാനുസേവിത**ന്തി പുബ്ബേ ആസേവിതം. ''കതത്താ ഉപചിതത്താ''തി ഹി വുത്തം. തണ്ഹായ അനുസേവിതഭാവം സന്ധായ വാ **"പുബ്ബാനുസേവിത"**ന്തി വുത്തം. ''അനുപുബ്ബസേവിത''ന്തിപി പാഠം വദന്തി, പടിസന്ധിവസേന പുബ്ബേ ആസേവിതം, പുബ്ബേ ദിന്നപടിസന്ധികന്തി അത്ഥോ. ദിന്നപടിസന്ധികമ്പി പന അപരജാതീസു പവത്തിവിപാകം ന നിബ്ബത്തേതീതി നത്ഥി. പുഞ്ഞാപുഞ്ഞഗ്ഗഹണേന യഥാകമ്മം സുഗതിദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീനം ആരമ്മണം ദസ്സേതി. **കമ്മം കമ്മനിമിത്തം** വാതി **വാ**-സദ്ദേന ഗതിനിമിത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ കമ്മം, ഗതിനിമിത്തഞ്ച മനോദ്വാരേയേവ ആപാഥമാഗച്ഛതി, കമ്മനിമിത്തം പന പഞ്ചദ്വാരേപി. ഏവഞ്ച കത്വാ പഞ്ചദ്വാരഗ്ഗഹിതേപി ആരമ്മണേ പടിസന്ധി ഹോതി. അപരേ പന ഗതിനിമിത്തമ്പി ഛദ്വാരേസു ലബ്ഭതീതി വണ്ണേന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **സച്ചസങ്ഖേപേ** -

> ''പഞ്ചദ്വാരേ സിയാ സന്ധി, വിനാ കമ്മം ദ്വിഗോചരേ''തി. (സം॰ സം॰ ൧൭൩).

അട്ഠകഥായം പന ''ഗതിനിമിത്തം മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതീ''തി വുത്തത്താ, തദാരമ്മണായ ച പഞ്ചദ്വാരികപടിസന്ധിയാ അദസ്സിതത്താ, **മൂലടീകാ**ദീസു ച ''കമ്മബലേന ഉപട്ഠാപിതം വണ്ണായതനം സുപിനം പസ്സന്തസ്സ വിയ, ദിബ്ബചക്ഖുകസ്സ വിയ ച മനോദ്വാരേ ഏവ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതീ''തി നിയമേത്വാ വുത്തത്താ തേസം വചനം ന സമ്പടിച്ഛന്തി ആചരിയാ. കമ്മനിമിത്തഞ്ച പനേത്ഥ പച്ചുപ്പന്നം പഞ്ചദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തം ചുതികാലാസന്നേ കതകമ്മസ്സ ആരമ്മണസന്താനേ ഉപ്പന്നം തംസദിസന്തി ദട്ഠബ്ബം, ഇതരഥാ തദേവ പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണുപട്ഠാപകം തദേവ പടിസന്ധിജനകം ഭവേയ്യ, ന ച പടിസന്ധിയാ ഉപചാരഭൂതാനി വിയ, ''ഏതസ്മിം തയാ പവത്തിതബ്ബ''ന്തി പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണം അനുപ്പദേന്താനി വിയ ച പവത്താനി ചുതിആസന്നജവനാനി പടിസന്ധിജനകാനി ഭവേയ്യും. ''കതത്താ ഉപചിതത്താ''തി ഹി വുത്തം. തദാ ച പടിസന്ധിയാ ഏകവീഥിയം വിയ പവത്തമാനാനി കഥം കതൂപചിതാനി സിയും, അസ്സാദനഭൂതായ തണ്ഹായ അപരാമട്ഠാനി കഥം പടിസന്ധിനിബ്ബത്തകാനി, ന ച ലോകിയാനി ലോകുത്തരാനി വിയ സമാനവീഥിഫലാനി ഹോന്തീതി. **തം വിഞ്ഞാണ**ന്തി തം ജവനവിഞ്ഞാണം. ഏകത്തനയേന പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. ചുതിപടിസന്ധിതദാസന്നവിഞ്ഞാണാനഞ്ഹി സന്തതിവസേന വിഞ്ഞാണന്തി ഉപനീതേകത്തം ഇധ തം വിഞ്ഞാണന്തി അധിപ്പേതം.

അവിജ്ജായ പടിച്ഛന്നാദീനവേതി അനുസയവസേന പവത്തായ ഭവതണ്ഹായ, ചിത്തസമ്പയുത്തായ വാ അവിജ്ജായ ഛാദിതദുക്ഖാദീനവേ. തഥാഭൂതേ പന കമ്മാദിവിസയേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണഭാവേന ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതേ. തണ്ഹായ അപ്പഹീനത്താ ഏവ പുരിമുപ്പന്നായ ച സന്തതിയാ തഥാപരിണതത്താ പടിസന്ധിട്ഠാനാഭിമുഖം വിഞ്ഞാണം നിന്നപോണപബ്ഭാരം ഹുത്വാ പവത്തതീതി ആഹ **"തണ്ഹാ നമേതീ"**തി. **സഹജാ പന സങ്ഖാരാ**തി ചുതിആസന്നജവനവിഞ്ഞാണസഹജാതചേതനാ, സബ്ബേപി വാ ഫസ്സാദയോ. **ഖിപന്തീ**തി ഖിപന്താ വിയ തസ്മിം വിസയേ പടിസന്ധിവസേന വിഞ്ഞാണപതിട്ഠാനസ്സ ഹേതുഭാവേന പവത്തന്തി. **തന്തി** തം വിഞ്ഞാണം. **"സന്തതിവസാ"**തി വദന്തോ തദേവ വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി

സംസരതി, ന അഞ്ഞന്തി ഇമഞ്ച മിച്ഛാവാദം പടിക്ഖിപതി. സതി ഹി നാനത്തനയേ സന്തതിവസേന ഏകത്തനയോ ഹോതീതി.

൭൯. ആരമ്മണാദീഹി...പേ॰... പവത്തതീതി ആരമ്മണനിസ്സയപച്ചയാദീഹി പവത്തതി. കഥം ? ആസന്നമരണസ്സ ഹി കമ്മബലേന മനോദ്വാരേ ഉപട്ഠാപിതം അവിജ്ജായ പടിച്ഛന്നാദീനവം കമ്മാദിവിസയം ആരബ്ഭ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തതോ മരണാസന്നവീഥിയാ വത്ഥുദുബ്ബലഭാവേന മന്ദപ്പവത്തിയാ ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി പവത്തന്തി, തദനന്തരം തദാരമ്മണേ സതി, അസതി വാ ഭവങ്ഗവിസയമാലമ്ബിത്വാ ചുതിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. ഭവങ്ഗാനന്തരമ്പി ചുതി ഹോതീതി വദന്തി. ചുതിചിത്തേ പന നിരുദ്ധേ തദേവ ആപാഥഗതം കമ്മകമ്മനിമിത്താദിം ആരബ്ഭ അനുപച്ഛിന്നകിലേസബലവനിമിത്തം സഹജാതസങ്ഖാരേഹി കമ്മാദിആരമ്മണേ ഖിപിയമാനം ഓരിമതീരരുക്ഖവിനിബന്ധം രജ്ജും ആലമ്ബിത്വാ മാതികാതിക്കാമകോ വിയ പുരിമഞ്ച നിസ്സയം ജഹതി, അപരഞ്ച കമ്മസമുട്ഠിതം നിസ്സയം അസ്സാദയമാനം വാ അനസ്സാദയമാനം വാ ആരമ്മണാദീഹി പച്ചയേഹി പവത്തതി. ഏത്ഥ ച ഓരിമതീരം വിയ പുരിമഭവോ ദട്ഠബ്ബോ, തത്ഥ ഠിതരുക്ഖോ വിയ പുരിമഭവേ പവത്തമാനക്ഖന്ധാ, രജ്ജു വിയ കമ്മാദിആരമ്മണം. കേചി പന "രജ്ജു വിയ ഹദയവത്ഥൂ"തി വദന്തി, "രജ്ജു വിയ തണ്ഹാ"തിപി അപരേ. പുരിസോ വിയ വിഞ്ഞാണം, തസ്സ രജ്ജുഗ്ഗഹണം വിയ തണ്ഹായ ആരമ്മണാഭിമുഖനമനം, പയോഗോ വിയ ഖിപനകസങ്ഖാരാ, മാതികാ വിയ ചുതിചിത്തം, പരതീരം വിയ പരലോകോ.

൮൦. യഥാ പുരിസോ പരതീരേ പതിട്ഠഹമാനോ പരതീരരുക്ഖവിനിബന്ധം കിഞ്ചി അസ്സാദയമാനോ വാ അനസ്സാദയമാനോ വാ കേവലം പഥവിയം സകബലപ്പയോഗേഹേവ പതിട്ഠാതി , ഏവമിദമ്പി ഭവന്തരത്തഭാവവിനിബന്ധഹദയവത്ഥുസങ്ഖാതം നിസ്സയം പഞ്ചവോകാരഭവേ അസ്സാദയമാനം വാ ചതുവോകാരഭവേ അനസ്സാദയമാനം വാ കേവലം ആരമ്മണനിസ്സയസമ്പയുത്തധമ്മേഹേവ പവത്തതീതി **തം** വിഞ്ഞാണം **നാപി ഇധാഗതം** ഇമസ്മിംയേവ ഭവേ നിബ്ബത്തത്താ. **കമ്മാദി**ന്തി അതീതഭവനിബ്ബത്തകകമ്മാദിം. **ആദി**-സദ്ദേന ഖിപനകസങ്ഖാരാനം, നമനവസേന പവത്തതണ്ഹായ, കമ്മാദിവിസയായ ആദീനവപടിച്ഛാദികായ ച അവിജ്ജായ, ദള്ഹഗ്ഗാഹാദികരാനം ഉപാദാനാദീനഞ്ച ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ കമ്മം നാമ ഉപപജ്ജവേദനീയഭൂതം, അപരാപരിയവേദനീയഭൂതം വാ പടിസന്ധിനിബ്ബത്തകകമ്മം. ഖിപനകസങ്ഖാരാ നാമ ചുതിആസന്നജവനസഹജാതസങ്ഖാരാ, പടിസന്ധിജനകകമ്മസഹഗതസങ്ഖാരാ വാ, തതോ പുരിമജവനസഹഗതസങ്ഖാരാതി വാ കേചി. നമനവസേന പവത്തതണ്ഹാ നാമ അനുസയാവത്ഥായ പവത്തതണ്ഹാ. ഏസ നയോ ആദീനവപടിച്ഛാദകഅവിജ്ജായപി. കമ്മാദിവിസയാ പുബ്ബേ വുത്തായേവ. ദള്ഹഗ്ഗാഹകരഉപാദാനാ നാമ മണ്ഡൂകം പന്നഗോ വിയ ഉപപത്തിഭവസ്സ ദള്ഹഗ്ഗഹണവസേന പവത്താ കാമുപാദാനാദയോ.

൮൦-൧. സദ്ദപടിഘോസാദീനം സതിപി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ സന്താനബന്ധോ ന പാകടോതി തേസം ഏകത്തനാനത്തഭാവം അനാമസിത്വാ അനാഗതമതീതഹേതുസമുപ്പാദമേവ ദസ്സേന്തോ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ.

ഏത്ഥാതി ഇമസ്മിം ചുതിപടിസന്ധാധികാരേ. **പടിഘോസദീപമുദ്ദാദീതി ആദി-**സദ്ദേന ആദാസതലഗതമുഖനിമിത്താദീനം ഗഹണം. **അഞ്ഞത്ഥ അഗന്ത്വാതി** സദ്ദാദിപച്ചയദേസം അനുപഗന്ത്വാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ സദ്ദാദീനം ഉപ്പത്തിപദേസം അനുപഗന്ത്വാ പടിഘോസോ സദ്ദഹേതുകോ, പദീപോ പദീപന്തരാദിഹേതുകോ, മുദ്ദാ ലഞ്ഛനഹേതുകോ, മുഖനിമിത്താദികം ആദാസാദിഅഭിമുഖാദിഹേതുകം ഹോതി തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, ഏവമിദമ്പി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം ന ഹേതുദേസം ഗന്ത്വാ തംഹേതുകം ഹോതി തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, തസ്മാ ന ഇദം ഹേതുദേസതോ പുരിമഭവതോ ഇധാഗതം പടിഘോസാദയോ വിയ സദ്ദാദിദേസതോ, നാപി തതോ ഹേതും വിനാ ഉപ്പന്നം സദ്ദാദീഹി വിനാ പടിഘോസാദയോ വിയാതി. അഥ വാ **അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാതി** പുബ്ബേ പച്ചയപദേസേ സന്നിഹിതാ ഹുത്വാ തതോ അഞ്ഞത്ര ഗന്ത്വാ തപ്പച്ചയാ ന ഹോന്തി ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, നാപി സദ്ദാദിപച്ചയാ ന ഹോന്തി, ഏവം ഇദമ്പീതി വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം. **സന്താനബന്ധതോ നത്ഥീതി** സന്താനപ്പബന്ധതോ നത്ഥി ഏകതാ സന്താനേകത്തേപി അഞ്ഞസ്സേവ വിഞ്ഞാണസ്സ പാതുഭവനതോ, നാപി നാനതാ അപുബ്ബാനം അപുബ്ബാനം ഉപ്പാദേപി പഠമുപ്പന്നം ധമ്മം വിനാ പച്ഛിമസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ, പദീപസ്സ വിയ നാനതാ ന സിയാ. ഖണികാപി ഹി പദീപജാലാ സന്താനേകത്തം ഉപാദായ സാ ഏവാതി വുച്ചതി, അത്ഥകിച്ചഞ്ച സാധേതി. **"സതി സന്താനബന്ധേ"**തിആദിനാ സന്താനബന്ധേ ഏകന്തം ഏകത്തായ ച നാനത്തായ ച അഗ്ഗഹേതബ്ബതം, ഗഹണേ ച ദോസം ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സന്താനബന്ധേ സതി യദി ഏകന്തേന ഏകതാ സിയാ, ഖീരദധീനമ്പി അനഞ്ഞഭാവതോ, അത്തതോയേവ ച സയം അനുപ്പജ്ജനതോ ഖീരതോ ദധിസമ്ഭൂതം ന ഭവേയ്യ. അഥാപി സന്താനബന്ധേ സതി ഏകന്തം നാനതാ ഭവേയ്യ, ഖീരദധീനമ്പി നാനത്താ, അഞ്ഞസ്സ ച സാമിഭാവമത്തേന അപരസ്സ സാമിഭാവായോഗതോ ഖീരസാമി നരോ ദധിസാമി ന ഭവേയ്യ, ന ച പനേവം ലോകേ ദിസ്സതീതി.

൬൦൬. **തസ്മാതി** യസ്മാ ഏവം ലോകവോഹാരപരിച്ഛേദോ ഹോതി, തസ്മാ ഏകന്തം ഏകതാ, നാനതാപി വാ ന ചേവ ഉപഗന്തബ്ബാ. ഏകത്തേ പന അധിപ്പേതേ ധമ്മതോ അഗ്ഗഹേത്വാ സന്താനതോവ ഗഹേതബ്ബം, നാനത്തേ അധിപ്പേതേ സന്താനവസേന അഗ്ഗഹേത്വാ ധമ്മതോവ ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹു പോരാണാ -

> "ദിട്ഠസന്താനബന്ധസ്മിം , ഏകഞ്ഞത്തവിചാരണേ;
> സഭാഗുപ്പത്തിയേകത്ത-മഞ്ഞത്തം ഖണഭേദതോ"തി.

ഏത്ഥ ച ഏകന്തം ഏകതാപടിസേധേന "സയംകതം സുഖദുക്ഖ"ന്തി ഇമം ദിട്ഠിം നിവാരേതി, ഏകന്തം നാനതാപടിസേധേന "പരംകതം സുഖദുക്ഖ"ന്തി.

൬൦൭-൯. നനു ന സുന്ദരം, നനു സിയാതി വാ സമ്ബന്ധോ. **അസങ്കന്തിപാതുഭാവേതി** സങ്കന്തിപാതുഭാവരഹിതേ, അസങ്കന്തിവസേന വാ പാതുഭാവേ, അസങ്കമിത്വാവ പാതുഭാവേതി അത്ഥോ. **ഖന്ധാഭിസമ്ഭവാതി** അഭിസമ്ഭൂതക്ഖന്ധാ, അഥ വാ അഭിസമ്ഭവതി കമ്മം ഏതേസൂതി **അഭിസമ്ഭവാ,** ഖന്ധാ, ഏവം അഭിസമ്ഭവാ കമ്മാധിട്ഠാനഭൂതാ ഖന്ധാതി അത്ഥോ. **ഇധ നിരുദ്ധത്താതി** ഫലാധിട്ഠാനഭൂതം പരലോകം അഗന്ത്വാ ഇധേവ നിരുദ്ധത്താ. **പരത്ഥാഗമതോതി** പരലോകം അഗമനതോ. **തസ്സാതി** കമ്മസ്സ.

അഞ്ഞസ്സാതി യേന തം കമ്മം കതം, തതോ അഞ്ഞസ്സ. **അഞ്ഞതോ**തി യം തം കമ്മം നിബ്ബത്തം, തതോ അഞ്ഞതോ. **ഏതം വിധാന**ന്തി ഇധലോകതോ പരലോകം ഗന്ത്വാ നത്ഥി, തത്ഥ "അഞ്ഞേവ ഖന്ധാ നിബ്ബത്തന്തീ"തി ഇദം സബ്ബം യഥാവുത്തവിധാനം.

൬൭൭-൮. "സന്താനേ...പേ॰... സാധകോ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം പകാസേതും **"ഏകസ്മിം പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏകസ്മിം സന്താനേ**തി യസ്മിം ധമ്മപുഞ്ജേ കമ്മം നിബ്ബത്തം, തസ്സേവ സന്താനേതി അത്ഥോ. അഞ്ഞസ്സാതിപി വാ...പേ॰... ഹോതി. തത്ഥ ഏകന്തം ഏകത്തനാനത്താനം പടിസിദ്ധത്താതി അധിപ്പായോ. **ഏതസ്സത്ഥസ്സാ**തി ഹേതുഫലാനം അത്ഥതോ അഞ്ഞത്തേപി തേനേവ ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധത്താ തം ഫലം അഞ്ഞസ്സ, അഞ്ഞതോതി വാ ന വത്തബ്ബന്തി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ. **ബീജാന**ന്തി അമ്ബമാതുലുങ്ഗബീജാനം. **അഭിസങ്ഖാരോ**തി മധുആദിപരിഭാവനം. **മധുആദിനാ**തി മധുചതുമധുരഅലത്തകരസാദിനാ. **തസ്സാ**തി തസ്സ പരിഭാവിതബീജസ്സ. **പഠമം ലദ്ധപച്ചയോ**തി മധുരഭാവൂപഗമനതോ പഠമമേവ ലദ്ധപച്ചയോ. **കാലന്തരേ**തി ഫലകാലേ. **ഏവം ഞേയ്യമിദമ്പി ചാ**തി യഥാ ഏതം, ഏവം ഇദമ്പി ഞാതബ്ബം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ഹി അമ്ബബീജാദീസു മധുനാ, ചതുമധുരേന വാ യോജേത്വാ രോപിതേസു ഫലരസോ മധുരോ ഹോതി, മാതുലുങ്ഗബീജേ ച അലത്തകരസേന രജിത്വാ രോപിതേ അമ്ബിലഭണ്ഡോ രത്തോ ഹോതി, ന ച തം ബീജം അഭിസങ്ഖരണം വാ ഫലട്ഠാനം പാപുണാതി, ഏവം സന്തേപി കാലന്തരേ ഫലവിസേസോ ന അഞ്ഞബീജസന്താനേ ഹോതി, ന ച അഞ്ഞസ്മിം ബീജേ അഭിസങ്ഖാരപച്ചയതോ ഹോതി, ഏവമേവ യേ ഇധ ലോകേ നിബ്ബത്തക്ഖന്ധാ, തേസു നിപ്ഫന്നം കമ്മം വാ പരലോകം ന ഗച്ഛന്തി. ഏവമ്പി കാലന്തരേ വിപാകക്ഖന്ധാ അഞ്ഞസ്മിം സന്താനേ ന നിബ്ബത്തന്തി, ന ച അഞ്ഞകമ്മപച്ചയതോ ഹോന്തീതി.

ഏത്ഥ ഹി അഭിസങ്ഖതം ബീജം വിയ കമ്മം വാ സത്തോ, അഭിസങ്ഖാരോ വിയ കമ്മം, ബീജസ്സ അങ്കുരാദിപ്പബന്ധോ വിയ സത്തസ്സ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണാദിപ്പബന്ധോ. തത്ഥുപ്പന്നസ്സ മധുരരസസ്സ അമ്ബിലഭണ്ഡേ രത്തസ്സ ച തസ്സേവ ബീജസ്സ തതോ ഏവ ച അഭിസങ്ഖാരതോ ഭാവോ വിയ കമ്മകാരകസ്സേവ സത്തസ്സ തതോ ഏവ ച അഭിസങ്ഖരണതോ ഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

൬൭൯. ബാലകാലേ...പേ॰... ഫലദായിനാതി ബാലസരീരേ കതം വിജ്ജാപരിയാപുണനം, സിപ്പസിക്ഖനം, ഓസധൂപയോഗോ ച ന വുഡ്ഢസരീരം ഗച്ഛതി, അഥ ച തന്നിമിത്തം വിജ്ജാപാടവം, സിപ്പജാനനം, അനാമയതാദി ച വുഡ്ഢസരീരേ ഹോന്തി, ന ച താനി അഞ്ഞസ്സ ഹോന്തി തംസന്തതിപരിയാപന്നേ ഏവ സദിസേ ഉപ്പജ്ജനതോ. ന ച യഥാ പയുത്തേന വിജ്ജാപരിയാപുണനാദിനാ വിനാ താനി അഞ്ഞതോ ഹോന്തി തദഭാവേ അഭാവതോ, ഏവം ഇധാപി സന്താനേ യം ഫലം, ഏതം നാഞ്ഞസ്സ, ന ച അഞ്ഞതോതി യോജേതബ്ബം. ഏതേന ച സങ്ഖാരാഭാവേ ഫലാഭാവമേവ ദസ്സേതി, ന അഞ്ഞപച്ചയനിവാരണം കരോതി.

൬൮൦-൨. ഏവം സന്തേപീതി അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ. തത്ഥ ച യഥാവുത്തദോസപരിഹരണേ സതി സിദ്ധേപീതി അത്ഥോ. **വിജ്ജമാന**ന്തി പദീപസ്സ വട്ടികാസ്നേഹോ വിയ വിജ്ജമാനം അനിരുദ്ധന്തി അത്ഥോ.

അവിജ്ജമാനന്തി വട്ടദുക്ഖാഭാവസ്സ അരഹതോ ചുതിചിത്തം വിയ അവിജ്ജമാനം നിരുദ്ധന്തി അത്ഥോ. **തപ്പവത്തിക്ഖണേ**തി കമ്മസ്സ പവത്തമാനക്ഖണേയേവ. തേനാഹ **"സദ്ധിമേവ ച ഹേതുനാ"**തി. **അവിജ്ജമാന**ന്തി പവത്തിക്ഖണതോ പുബ്ബേ വിജ്ജമാനതം അസമ്പത്തം. **നിരുദ്ധ**ന്തി ഖണത്തയം പത്വാ നിരുദ്ധം. തേനാഹ -

"പവത്തിക്ഖണതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ നിച്ചഫലം സിയാ"തി.

പുബ്ബേതി കമ്മായൂഹനതോ പുബ്ബേ. അവിജ്ജമാനതാസാമഞ്ഞേന ഹേതം വുത്തം. **പച്ഛാ**തി വിപാകപ്പവത്തിതോ പച്ഛാ ച.

൹൯-൨൦. കടത്താപച്ചയോതി കടത്താ ഏവ പച്ചയോ, ന വിജ്ജമാനതായ അവിജ്ജമാനതായ വാതി അത്ഥോ. തേനാഹ "കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧). യദി ഏവം അരഹതാ കതകമ്മമ്പി കടത്താപച്ചയോ സിയാതി? നയിദമേവം. യഥാ ഹി അച്ഛിന്നമൂലസ്മിം രുക്ഖേ പുപ്ഫിതം ബീജസമത്ഥമ്പി കുസുമം മൂലേ ഛിന്നമത്തേ ഫലദായകം ന ഹോതി, ഏവം അരഹതോപി കിലേസമൂലസ്സ അബ്ബോച്ഛിന്നകാലേ സന്താനേ പവത്തമ്പി കമ്മം കിലേസമൂലച്ഛിന്നമത്തേയേവ ഫലദാനേ അസമത്ഥഭാവം ആപന്നന്തി. തേനാഹു പോരാണാ -

"ബാലജനജ്ഝാരുള്ഹോ ,
ജാതിരഥോ കമ്മകിലേസചക്കോയം;
കിലേസചക്കവിധമനോ,
ന യാതി കമ്മേകചക്കേപീ"തി.

കടത്താ ചേ പച്ചയോ, നിച്ചഫലദായകോ വിബന്ധോതി ആഹ **"പാടിഭോഗാദിക"**ന്തിആദി. **പാടിഭോഗാദിക**ന്തി മൂലഭാവൂപഗമനാദികം. **ആദി-**ഗ്ഗഹണേന "പച്ഛാ മൂലം ദസ്സാമീ"തി ഭണ്ഡഗ്ഗഹണം, ഇണഗ്ഗഹണഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - പാടിഭോഗകിരിയാദീനം വിജ്ജമാനതാ, അവിജ്ജമാനതാ വാ നിയ്യാതനേ, പടിഭണ്ഡദാനേ, ഇണദാനേ ച പച്ചയോ ന ഹോതി, അഥ ഖോ കരണമത്തം, ന ച തം നിയ്യാതനാദീനം നിച്ചമേവ പച്ചയോ ഹോതി നിയ്യാതനാദിമ്ഹി കതേ പച്ചയത്താഭാവതോ, ഏവമേവ വിപാകുപ്പാദനേപി കമ്മസ്സ വിജ്ജമാനതാ, അവിജ്ജമാനതാ വാ പച്ചയോ ന ഹോതി, അഥ ഖോ കരണമത്തമേവ, കരണമത്തേ ച സതി വിപക്കവിപാകാനം പച്ചയോ ന ഹോതീതി.

൹൨൧. പരമസ്സ ഉത്തമസ്സ അത്ഥസ്സ പകാസനതോ **പരമത്ഥപ്പകാസനോ. പീതിബുദ്ധിവിവഡ്ഢനോ**തി പീതിയാ, ഞാണസ്സ ച, പീതിസഹഗതസ്സ വാ ഞാണസ്സ വിവഡ്ഢനോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

പുഞ്ഞവിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദസമോ പരിച്ഛേദോ

രൂപവിഭാഗവണ്ണനാ

൬൨൨. **ആദിമ്ഹീ**തി ഉദ്ദേസഗാഥായം. **ഇദാനീ**തി ചിത്തചേതസികവിഭാവനാനന്തരം. **വിഭാവന**ന്തി നിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസവസേന സരൂപതോ പകാസനം.

൬൨൩. **രുപ്പതീ**തി സീതുണ്ഹാദീഹി വികാരമാപജ്ജതി, ആപാദീയതീതി വാ അത്ഥോ. വികാരാപത്തി ച സീതാദിവിരോധിപച്ചയസന്നിധാനേ വിസദിസുപ്പത്തിയേവ. ന ഹി യഥാസകം പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഠിതധമ്മാനം അഞ്ഞേന കേനചി വികാരാപാദനം സക്കാ കാതും, തസ്മാ പുരിമുപ്പന്നരൂപസന്തതി വിയ അഹുത്വാ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം വിസഭാഗപച്ചയസമവായേന വിസദിസുപ്പത്തിയേവ ഇധ "രുപ്പന"ന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ സങ്ഖിയാനം വിപരിണാമവാദോ പച്ചക്ഖതോ ഹോതി. നനു ച അരൂപധമ്മാനമ്പി വിരോധിപച്ചയസമവായേ വിസദിസുപ്പത്തി ലബ്ഭതീതി? സച്ചം ലബ്ഭതി, ന പന വിഭൂതതരാ. വിഭൂതതരാ ഹേത്ഥ വിസദിസുപ്പത്തി അധിപ്പേതാ ഉക്കട്ഠഗതിവസേന യഥാ "അഭിരൂപസ്സ കഞ്ഞാ ദാതബ്ബാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯).

കുതോ ഏതം വിഞ്ഞായതീതി ചേ? സീതാദിഗ്ഗഹണതോ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> "കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, രൂപം വദേഥ, രുപ്പതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ രൂപന്തി വുച്ചതി. കേന രുപ്പതി? സീതേനപി രുപ്പതി, ഉണ്ഹേനപി രുപ്പതി, ജിഘച്ഛായപി രുപ്പതി, പിപാസായപി രുപ്പതി, ഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സേനപി രുപ്പതി, രുപ്പതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ രൂപന്തി വുച്ചതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯).

ഏത്ഥ ഹി സീതാദിഗ്ഗഹണം സീതാദിനാ ഫുട്ഠസ്സ രുപ്പനം വിഭൂതതരം, തസ്മാ തദേവേത്ഥ ഗഹിതന്തി ഞാപനത്ഥം. ഇതരഥാ രുപ്പതീതി സാമഞ്ഞവചനേനേവ സിദ്ധേ സീതാദിഗ്ഗഹണം നിരത്ഥകം സിയാതി.

യദി ഏവം, കഥം ബ്രഹ്മലോകേ രൂപസമഞ്ഞാ? ന ഹി തത്ഥ ഉപഘാതകോ സീതാദിഫസ്സവിസേസോ ലബ്ഭതീതി? സച്ചം, തഥാപി തംസഭാവാനതിവത്തനതോ. അരുപ്പനസ്സാപി ഹി രുപ്പനസഭാവാനതിവത്തനതോ രൂപസമഞ്ഞാ ഹോതി. യഥാ അദുദ്ധമ്പി ഖീരം തംസഭാവാനതിവത്തനതോ "ദുദ്ധ"ന്തി വുച്ചതീതി. അഥ വാ കിഞ്ചാപി തത്ഥ ഉപഘാതകോ സീതാദിഫസ്സവിസേസോ നത്ഥി, അനുഗ്ഗാഹകോ പന അത്ഥി. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മാനം ഉതുജരൂപം അത്ഥി, തസ്മാ അത്ഥേവ തത്ഥ രുപ്പനന്തി ന കോചി തത്ഥ രൂപസമഞ്ഞായ വിബന്ധോതി.

രൂപയതീതി വാതി സയം വിജ്ജമാനമേവ അത്തനോ സന്താനം വികാരമാപാദയതീതി അത്ഥോ. ഇതി പുരിമവിഗ്ഗഹേന വികാരുപ്പത്തി "രുപ്പന"ന്തി ദീപിതം. ഇമിനാ പന വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിജ്ജമാനസ്സേവ

യോ അത്തനോ സന്താനേ വിസദിസുപ്പത്തിഹേതുഭാവോ, തം രുപ്പനന്തി ദീപിതം ഹോതി. ഇമസ്മിം പക്ഖേ അരൂപസ്സ രൂപസമഞ്ഞാപസങ്ഗോ ഏവ നത്ഥി. നിരുദ്ധമേവ ഹി തം അനന്തരാദിപച്ചയേഹി അരൂപം ഉപ്പാദേതി, ന വിജ്ജമാനന്തി. ഘട്ടനേ വികാരാപത്തിയം രൂപ-സദ്ദസ്സ രുള്ഹീ, തസ്മാ അരൂപധമ്മാനം ഘട്ടനാഭാവതോ ന തേസു രൂപസമഞ്ഞാതി കേചി. പടിഘാതോ രുപ്പനന്തി അപരേ, തേസം മതേന കിഞ്ചാപി സപ്പടിഘരൂപാനമേവ രൂപസമഞ്ഞാപസങ്ഗോ, അഥ ഖോ അവയവവോഹാരേന സമുദായോപി വോഹരീയതീതി സബ്ബമേവ രൂപം രൂപസമഞ്ഞം ലഭതി. കേചി പനേത്ഥ "രൂപയതീതി വണ്ണായതനവസേന വുത്ത"ന്തി വദന്തി. തഞ്ഹി വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം രൂപയതി, ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി. തയിദം ഉപരി വണ്ണായതനനിദ്ദേസേ വിസുംയേവ വുച്ചതീതി ന തസ്സ ഇധ സംവണ്ണനേ പയോജനം അത്ഥി. **സുരൂപോ**തി ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണഅസീതിഅനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാകേതുമാലാദീഹി അലങ്കതത്താ സോഭനരൂപകായോ, സഭാവത്ഥോ വാ രൂപ-സദ്ദോ "യം ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപ"ന്തിആദീസു (പടി° മ° ൧.൧൮) വിയ, തസ്മാ **സുരൂപോ**തി സോഭനസഭാവോ, തേന ദസബലചതുവേസാരജ്ജാദിഅസാധാരണഗുണവിസേസസമായോഗദീപനതോ സത്ഥു ധമ്മകായസമ്പത്തിയാപി സോഭനതാ ദസ്സിതാ ഹോതി.

൩൨൪. **ഭൂതോപാദായഭേദതോ**തി ഏത്ഥ തദധീനവുത്തിതായ ഭവതി ഏത്ഥ ഉപാദാരൂപന്തി ഭൂതം. അഥ വാ മഹാഭൂതായേവ ഇധ പുരിമപദലോപവസേന ഭൂത-സദ്ദേന വുത്താ. തേനാഹ "ചതുബ്ബിധാ മഹാഭൂതാ"തി. ഭൂതാനി ഉപാദിയതേവ, ന പന സയം തേഹി അഞ്ഞേഹി വാ ഉപാദിയതീതി **ഉപാദായം**. ഏവഞ്ച കത്വാ ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ പവത്തമാനാനമ്പി ഉപാദായരൂപതാപസങ്ഗോ നത്ഥി. ന ഹി തേ കേവലം അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപാദിയന്തേവ, അഥ ഖോ സയം ഉപാദായരൂപേഹി ഉപാദിയന്തി, തസ്മാ ഉപാദായ-സദ്ദഗ്ഗഹണസാമത്ഥിയതോ ന മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപതാപസങ്ഗോതി. അഥ വാ "ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ"ന്തി (ധ° സ° ൬൫൧) വചനതോ ചതുമഹാഭൂതസന്നിസ്സിതതാവ ഉപാദായരൂപലക്ഖണം, ന ഭൂതത്തയാദിസന്നിസ്സിതതാപീതി ന തേസം ഉപാദായരൂപതാതി. ഭൂതഞ്ച ഉപാദായഞ്ച **ഭൂതോപാദായം,** തേസം വസേന ഭേദതോതി **ഭൂതോപാദായഭേദതോ**. ഭൂതസദ്ദസ്സ ഉഭയലിങ്ഗത്താ ആഹ **"മഹാഭൂതാ"**തി. **ഉപാദാ**തി ഉപാദായരൂപാനി "പടിസങ്ഖാ യോനിസോ"തിആദീസു വിയ ഏത്ഥ യ-കാരലോപോ ദട്ഠബ്ബോ.

൩൨൫. കതമേ പന ചത്താരോ മഹാഭൂതാ, കഥഞ്ച തേ മഹാഭൂതസഞ്ഞിതാ, കാനി ച ഉപാദായരൂപാനി, കഥഞ്ച താനി "ഉപാദായരൂപാനീ"തി വുച്ചന്തീതി ഇദം ചോദനം ഹദയേ കത്വാ കമേന സോധേന്തോ ആഹ **"പഥവീധാതൂ"**തിആദി. **ചത്താരോമേ**തി ചത്താരോ ഇമേ. മഹാ ച സോ ഭൂതോ ചാതി മഹാഭൂതോ, തേന **മഹാഭൂതേന** സദേവകേ ലോകേ മഹന്തഭാവേന പാതുഭൂതേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാതി അത്ഥോ. അഥ വാ -

"കാലോ ഘസതി ഭൂതാനി,
സബ്ബാനേവ സഹത്തനാ;

യോ ച കാലഘസോ ഭൂതോ,
സ ഭൂതപചനിം പചീ”തി. (ജാ॰ ൧.൨.൧൯൦) -

ആദീസു വിയ ഭൂത-സദ്ദസ്സ സത്തേസു, ഖീണാസവേസു ച പവത്തനതോ **മഹാഭൂതേനാ**തി മഹതാ സത്തേന, മഹാഖീണാസവേനാതി വാ അത്ഥോ. ഖീണാസവോപി ഹി പരിക്ഖീണപടിസന്ധികത്താ ഭൂതോയേവ ന ഭവതി, ന ച ഭവിസ്സതീതി ഭൂതോതി വുച്ചതി.

൬൩൨. മഹന്താ പാതുഭൂതാതി ഉപാദിന്നകസന്താനേപി അനുപാദിന്നകസന്താനേപി സസമ്ഭാരധാതുവസേന മഹന്താ ഹുത്വാ ഭൂതാ ജാതാ നിബ്ബത്താതി അത്ഥോ. തേസം അനുപാദിന്നകസന്താനേ -

“ദുവേ സതസഹസ്സാനി, ചത്താരി നഹുതാനി ച;
ഏത്തകം ബഹലത്തേന, സങ്ഖാതായം വസുന്ധരാ”തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൫൪) -

ആദിനാ നയേന മഹന്തപാതുഭൂതതാ വുത്താ. ഉപാദിന്നകസന്താനേപി അനേകയോജനസതികമച്ഛകച്ഛപതിഗാവുതപ്പമാണദേവദാനവാദിസരീരവസേന ദട്ഠബ്ബാ. വുത്തമ്പി ഹേതം “സന്തി, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദേ യോജനസതികാപി അത്തഭാവാ”തിആദി (അ॰ നി॰ ൮.൨൦; ചൂളവ॰ ൩൮൪; ഉദാ॰ ൪൫).

മഹാഭൂതസമാതി അനേകബ്ഭുതവിസേസദസ്സനേന, അനേകഭൂതദസ്സനേന ച മഹന്താ ഭൂതാ, മഹന്താനി അബ്ഭുതാനി വാ ഏതേസൂതി മഹാഭൂതാ, മായാകാരാ, യക്ഖാദയോ വാ ജാതിവസേനേവ മഹന്താ ഭൂതാതി മഹാഭൂതാ, തേഹി ഏതേ സമാതി മഹാഭൂതസമാ. ഏതേ ഹി യഥാ മായാകാരാ അമണിം ഏവ ഉദകം മണിം കത്വാ ദസ്സേന്തി, അസുവണ്ണംയേവ ലേഡ്ഡുആദികം സുവണ്ണം കത്വാ ദസ്സേന്തി, യഥാ ച സയം നേവ യക്ഖാ ന പക്ഖിനോ സമാനാ യക്ഖാദിഭാവമ്പി ദസ്സേന്തി, ഏവമേവം സയം അനീലാനേവ ഹുത്വാ നീലം ഉപാദായരൂപം ദസ്സേന്തി, സയം അപീതായേവ...പേ॰... സയം അനോദാതായേവ ഹുത്വാ ഓദാതം ഉപാദായരൂപം ദസ്സേന്തീതി മായാകാരമഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോ മഹാഭൂതാ.

യഥാ ച യക്ഖാ മഹാഭൂതാ യം ഗണ്ഹന്തി, നേവസ്സ അന്തോസരീരേ ഠാനം ഉപലബ്ഭതി, ന സരീരതോ ബഹി, ന ച തസ്സ അങ്ഗമങ്ഗം നിസ്സായ ന തിട്ഠന്തി. യദി ഹി സരീരസ്സ അന്തോ ഠിതാ, സകലസരീരേ ബ്യാപനം ന സിയാ. അഥ ബഹി ഠിതാ, യക്ഖഗ്ഗഹിതകേന കതകുസലാകുസലം യക്ഖസ്സ ന സിയാ. യദി ചസ്സ അങ്ഗമങ്ഗം നിസ്സായ ന ഠിതാ, യക്ഖഗ്ഗഹിതകേ പഹടേ യക്ഖസ്സ ദുക്ഖവേദനുപ്പത്തി ന സിയാ, ന ച സരീരേ രാജിഉട്ഠാനം ഭവേയ്യ. യസ്മാ പനേതം സബ്ബം അത്ഥി, തസ്മാ തേ അനിദ്ദിസിതബ്ബട്ഠാനാ, ഏവമേതേപി ന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അന്തോ ന ബഹി ഠിതാ ഉപലബ്ഭന്തി, ന ച അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ന തിട്ഠന്തി. യദി ഹി തേ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അന്തോ ഠിതാ, ന സകസകകിച്ചകരാ സിയും അഞ്ഞമഞ്ഞം അനുപവേസനതോ. അഥ അഞ്ഞമഞ്ഞതോ ബഹി ഠിതാ, വിനിബ്ഭുത്താ സിയും, തഥാ ച സതി അവിനിബ്ഭുത്തവാദോ പരിഹായേയ്യ, തസ്മാ അനിദ്ദിസിതബ്ബട്ഠാനാതി. യക്ഖമഹാഭൂതസമാനതായ മഹാഭൂതസമാ. അനിദ്ദിസിതബ്ബട്ഠാനാപി ചേതേ പതിട്ഠാനാദിനാ യഥാസകകിച്ചവിസേസേന സേസാനം തിണ്ണം ഉപകാരകാ

ഹോന്താ സഹജാതാദിനാ പച്ചയേന പച്ചയോ ഹുത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായേവ തിട്ഠന്തി.

വഞ്ചകത്താ അഭൂതേനാതി യക്ഖിനീആദയോ വിയ അഭൂതേന അതച്ഛേന മനാപവണ്ണസണ്ഠാനാദിനാ സത്താനം വഞ്ചകത്താ മഹന്താനി അഭൂതാനി ഏതേസൂതി മഹാഭൂതാതി സമ്മതാ . യഥാ ഹി യക്ഖിനീആദയോ മനാപേഹി കാളസാമാദിവണ്ണേഹി, പുഥുലപീവരകിസാദിസണ്ഠാനേഹി, ഹത്ഥഭമുആദിവിക്ഖേപേഹി ച അത്തനോ ഭയാനകഭാവം പടിച്ഛാദേത്വാ സത്തേ വഞ്ചേന്തി, അത്തനോ വസം നേന്തി, ഏവമേതേപി ഇത്ഥിപുരിസാദീസു മനാപേന ഛവിവണ്ണേന, മനാപേന അങ്ഗപച്ചങ്ഗസണ്ഠാനേന, മനാപേന ച ഹത്ഥപാദഅങ്ഗുലിഭമുകവിക്ഖേപേന അത്തനോ കക്ഖളത്താദിസരീരലക്ഖണം പടിച്ഛാദേത്വാ ബാലജനം വഞ്ചേന്തി, അത്തനോ സഭാവം ദട്ഠും ന ദേന്താ തം അത്തനോ വസം നേന്തി.

൬൮൭-൯൦. ചക്ഖുസോതന്തിആദീസു രൂപമേവ രൂപതാ. ഹദയഞ്ച തം വത്ഥു ച മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനന്തി ഹദയവത്ഥു, ഹദയസ്സ വാ വിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂതി ഹദയവത്ഥു, പുരിമപദലോപേന പന **"വത്ഥു"**ന്തി വുത്തം. കബളീകാരോ ആഹാരോയേവ **ആഹാരതാ**. കിഞ്ചാപി **ധമ്മസങ്ഗണിയം** രൂപനിദ്ദേസേ കബളീകാരോ ആഹാരോ ഓസാനേ ഉദ്ദിട്ഠോ, ഇധ പന നിപ്ഫന്നരൂപാനം ഏകട്ഠാനേ ദസ്സനത്ഥം ഹദയവത്ഥുഅനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠോതി. ലഹുതാ ആദി യാസം മുദുതാകമ്മഞ്ഞതാനന്തി ലഹുതാദയോ, താസം തയം **ലഹുതാദിത്തയം,** തത്ഥ ലഹുഭാവോ ലഹുതാ, തഥാ മുദുതാപി. കമ്മനി സാധു കമ്മഞ്ഞം, തസ്സ ഭാവോ കമ്മഞ്ഞതാ. ലഹുതാദീനം സയം അനിപ്ഫന്നത്താ നിപ്ഫന്നരൂപവികാരഭാവം ദസ്സേതും **"രൂപസ്സാ"**തി വിസേസനം കതം. **ചതുവീസതീ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ, ബലവരൂപാദീനം നിസേധനത്ഥോ. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി . **നിസ്സായാ**തി നിസ്സായ ഏവ, ന പന നിസ്സയവസേനപി. ചതൂഹി ഉപാദാനേഹി നിമുത്തതായ നിക്ഖന്തം ഉപാദാനതോ മാനസം ഏതസ്സാതി **നിരുപാദാനമാനസോ**.

൬൯൧-൨. പത്ഥടത്താതി പുഥുത്താ, തേന പുഥുഭാവതോ പുഥവീ, പുഥവീ ഏവ പഥവീതി നിരുത്തിനയേന സദ്ദസിദ്ധി ദീപിതാ ഹോതി. അയം പന സമ്ഭാരപഥവിയാ വസേന യുജ്ജതി. സാ ഹി പുഥുഭൂതാ പത്ഥടാതി. ലക്ഖണപഥവിയാ വസേന പന പഥനട്ഠേന പഥവീ, സഹജരൂപാനം പതിട്ഠാഭാവേന പക്ഖായതി ഉപട്ഠാതീതി അത്ഥോ. പുരിമോപി വാ അത്ഥോ ലക്ഖണപഥവിയാ വസേന ലബ്ഭതി. **വായനതോ**തി സമുദീരണതോ, ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ഭൂതസങ്ഘാടസ്സ പാപനതോതി അത്ഥോ. **തേജേതി** പരിപാചേതി, നിസേതി വാ, തിക്ഖഭാവേന സേസഭൂതത്തയം ഉസ്മാപേതീതി അത്ഥോ. ഗാഥാബന്ധവസേന ചേത്ഥ ഇതി-സദ്ദലോപതോ "തേജേതി"ച്ചേവ വുത്തം. ഏവം "ആപേതീ"തി ഏത്ഥാപി. തസ്മാ തേജേതീതി **തേജോ,** ആപേതീതി **ആപോ**തി വുത്തം ഹോതി. **ആപേതി പാലനാ**തി അനുപാലേതബ്ബരൂപപരിയോസാനം ആപേതി പത്ഥരതി. തഥാ ഹേതം "ആബന്ധനകിച്ച"ന്തി വുച്ചതി. ആപീയതീതി **ആപോ**. സോസീയതി പിവീയതീതി അത്ഥോതി കേചി. അയം പനത്ഥോ സസമ്ഭാരാപേ യുജ്ജതീതി വദന്തി, ലക്ഖണാപേപി യുജ്ജതേവ. സോപി ഹി ഫരുസപാചനവിസോസനാകാരേന സേസഭൂതത്തയേന പീയമാനോ വിയ പവത്തതീതി. ആപായതീതി വാ **ആപോ,**

ബ്രൂഹേതി വഡ്ഢേതീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹേസ പരിബ്രൂഹനരസോ. **തേസ**ന്തി യഥാവുത്താനം ഭൂതോപാദായഭേദാനം രൂപാനം. **വക്ഖാമീ**തി കഥേസ്സാമി. കിം കാരണാതി ആഹ **"ലക്ഖണാദീസൂ"**തിആദി. **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ ലക്ഖണാദീസു ഞാതേസു ധമ്മാ ആവി ഭവിസ്സന്തി, തസ്മാ തേസം പരതോ ആവിഭാവഹേതൂതി അത്ഥോ.

൬൩൨. കാനി പന താനി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനി നാമ, യേസു ഞാതേസു ധമ്മാ ആവി ഭവിസ്സന്തീതി ഇമം ചോദനം സോധേതും ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനി സരൂപതോ കഥേന്തോ ആഹ **"സാമഞ്ഞം വാ"**തിആദി. **സാമഞ്ഞം** സാധാരണോ അനിച്ചാദികോ. **സഭാവോ** കക്ഖളാദിഫുസനാദികോ അസാധാരണഭാവോ. **കിച്ച**ന്തി സന്ധാരണാദികിച്ചം. **സമ്പത്തീ**തി സമ്പന്നഭാവോ. "സുരസോ ഗന്ധബ്ബോ"തിആദീസു ഹി ഗന്ധബ്ബസമ്പത്തിയാ രസ-സദ്ദേന വുച്ചമാനത്താ **സമ്പത്തി രസോ**തി. **ഫല**ന്തി സഹജാതനാനക്ഖണികവസേന ഠിതം ഫലം. **ഉപട്ഠാനനയോ**തി ഗഹേതബ്ബഭാവേന ഞാണസ്സ ഉപട്ഠാനാകാരോ. **ആസന്നകാരണ**ന്തി പധാനകാരണം.

ലക്ഖീയതി ഏതേനാതി ലക്ഖണം, കക്ഖളത്തം ലക്ഖണമേതിസ്സാതി **കക്ഖളത്തലക്ഖണാ**. നനു ച കക്ഖളത്തമേവ പഥവീധാതൂതി? സച്ചമേതം. തഥാ ഹി വിഞ്ഞാതാവിഞ്ഞാതസദ്ദത്ഥതാവസേന അസമ്ഭിന്നേപി ധമ്മേ കപ്പനാസിദ്ധേന ഭേദേന ഏവം നിദ്ദേസോ കതോ. ഏവഞ്ഹി അത്ഥവിസേസാവബോധോ ഹോതീതി. അഥ വാ ലക്ഖീയതീതി ലക്ഖണം, കക്ഖളാ ഹുത്വാ ലക്ഖിയമാനാ ധാതു **കക്ഖളത്തലക്ഖണാ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സേസാസുപി ഏസേവ നയോ. **പതിട്ഠാനരസാ**തി സഹജാതധമ്മാനം പതിട്ഠാനഭാവകിച്ചാ. അസഹജാതാനമ്പി സന്തതിവസേന പതിട്ഠാനഭാവോ ഹോതേവ. തതോ ഏവ നേസം സമ്പടിച്ഛനാകാരേന ഞാണസ്സ പച്ചുപട്ഠാതീതി **സമ്പടിച്ഛനപച്ചുപട്ഠാനാ**. ഇമിനാ കിച്ചവസേനേവേത്ഥ "പച്ചുപട്ഠാന"ന്തി ദസ്സേതി. **പദട്ഠാനം** പനേത്ഥ ചതുന്നമ്പി ഏകതോ കത്വാ വക്ഖതി.

പഗ്ഘരണലക്ഖണാതി ദ്രവതാഭാവതോ വിസ്സന്ദനലക്ഖണാ. **ബ്രൂഹനരസാ**തി സഹജാതധമ്മാനം മിലാതഭാവൂപഗമനം അദത്വാ വഡ്ഢനകിച്ചാ. തഥാ ഹി സാ തേസം പീണിതഭാവം ദസ്സേതീതി വുച്ചതി. **സങ്ഗഹപച്ചുപട്ഠാനാ**തി ബാഹിരകഉദകം വിയ നഹാനിയചുണ്ണസ്സ സഹജാതധമ്മാനം വിപ്പകിരിതും അദത്വാ സമ്പിണ്ഡനവസേന സങ്ഗണ്ഹനപച്ചുപട്ഠാനാ. **പരിപാചനരസാ**തി പരിണതഭാവകരണരസാ. **മദ്ദവാനുപ്പദാനപച്ചുപട്ഠാനാ**തി ബാഹിരഗ്ഗി വിയ ജതുലോഹാദീനം സഹജാതധമ്മാനം മുദുഭാവാനുപ്പദാനപച്ചുപട്ഠാനാ. **വിത്ഥമ്ഭനലക്ഖണാ**തി പൂരണലക്ഖണാ. **സമുദീരണരസാ**തി കമ്പനരസാ. **അഭിനീഹാരോ** ഭൂതത്തയസ്സ ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവോ, നീഹരണം വാ ബീജതോ അങ്കുരാദികസ്സ വിയ. **ഏകേകാ...പേ॰... തബ്ബാ**തി പഥവീധാതു ആപാദിഭൂതത്തയപദട്ഠാനാ, ആപോധാതു പഥവീതേജാദിഭൂതത്തയപദട്ഠാനാതി ഏവം ഏകേകാ ധാതു അവസിട്ഠഭൂതത്തയപദട്ഠാനാ.

ആരോഹപരിണാഹവസേന ഹി മജ്ഝിമേ ഇമസ്മിം സരീരേ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനാ പരമാണുഭേദസഞ്ചുണ്ണാ സുഖുമരജഭൂതാ പഥവീധാതു

ദോണമത്താ സിയാ. സാ ച തതോ ഉപഡ്ഢപ്പമാണായ ആപോധാതുയാ യഥാ ന വികിരതി, ഏവം ആബന്ധനവസേന സങ്ഗഹിതാ. യഥാ പന പഗ്ഘരണസഭാവായ ആപോധാതുയാ വസേന കിലിന്നഭാവം പിച്ഛലഭാവം നാപജ്ജതി, ഏവം തേജോധാതുയാ അനുപാലിതാ. യഥാ പന തസ്സാ വസേന ന വികിരീയതി, ഏവം വായോധാതുയാ വിത്ഥമ്ഭിതാ സങ്ഘാതഭാവം പാപിതാ. ഏവം സുഖുമരജഭൂതാപി ആബന്ധനപരിപാചനസമുദീരണകിച്ചാഹി ആപോതേജോവായോധാതൂഹി ലദ്ധപച്ചയാ സിനേഹേന തേമിതാ, തേജസാ പരിപക്കാ, വായുനാ വിത്ഥമ്ഭിതാ പിട്ഠചുണ്ണാനി വിയ ന ഇതോ ചിതോ ച വികിരീയതി വിദ്ധംസീയതി, അവികിരിയമാനാ അവിദ്ധംസിയമാനാ നാനപ്പകാരകം ഇത്ഥിപുരിസലിങ്ഗാദിഭാവവിഭാഗം ഉപഗച്ഛതി, അണുഥൂലദീഘരസ്സഥിരകഥിനാദിഭാവഞ്ച പകാസേതി.

യൂസഗതാ ആബന്ധനാകാരഭൂതാ പനേത്ഥ ആപോധാതു പഥവീപതിട്ഠിതാ തേജാനുപാലിതാ വായോവിത്ഥമ്ഭിതാ ന ഗളതി , ന പഗ്ഘരതി, ന പരിസ്സവതി. ഏവം തീഹി ധാതൂഹി അനുപാലിതാ അപഗ്ഘരമാനാ അപരിസ്സവമാനാ പിണ്ഡിതഭാവം ദസ്സേതി. ഏസാ ഹി അനുബ്രൂഹനരസാ.

അസിതപീതാദിപരിപാചിതാ ചേത്ഥ ഉസുമാകാരഭൂതാ ഉണ്ഹത്തലക്ഖണാ തേജോധാതു പഥവീപതിട്ഠിതാ ആപോസങ്ഗഹിതാ വായോവിത്ഥമ്ഭിതാ ഇമം കായം പരിപാചേതി, വണ്ണസമ്പത്തിഞ്ചസ്സ ആവഹതി. സാ ഹി യഥാനുഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ സമ്മാ പരിണാമനേന രസാദിസമ്പത്തിയാ ഹേതുഭാവം ഗച്ഛന്തീ ഇമം കായം പരിപാചേതി, വണ്ണസമ്പത്തിഞ്ച ആവഹതി. കമ്മൂപനിസ്സയായ ഹി ചിത്തപസാദഹേതുകായ ച സരീരേ വണ്ണസമ്പദായ തേജോധാതു വിസേസപച്ചയോ, പഗേവ ഉതുആഹാരസമുട്ഠാനായ രൂപസമ്പത്തിയാതി. തായ ച പന പരിപാചിതോ അയം കായോ ന പൂതിഭാവം ഗച്ഛതി.

അങ്ഗമങ്ഗാനുസടാ ചേത്ഥ സമുദീരണവിത്ഥമ്ഭനലക്ഖണാ വായോധാതു പഥവീധാതുയാ അത്തനി പതിട്ഠാപീയതി. യഥാ സഹജാതധമ്മേഹി വിസും ന ഹോതി, ഏവം ആപോധാതുയാ സങ്ഗയ്ഹതി. യഥാ സഹജാതധമ്മാ ന പരിസ്സവന്തി, ഏവം തേജോധാതുയാ അനുപാലീയതി. സാ ഏവം തീഹി ധാതൂഹി യഥാരഹം അനുപാലിയമാനാ ഇമം കായം വിത്ഥമ്ഭേതി. തായ പന വിത്ഥമ്ഭിതോ അയം കായോ ന പരിപതതി, ഉജുകം തിട്ഠതി, ഇച്ചേവം ഏകേകായ ധാതുയാ തിസ്സന്നം ധാതൂനം വസേനേവ പവത്തനതോ വുത്തം "ഏകേകാ ചേത്ഥ സേസഭൂതത്തയപദട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബാ"തി.

ഏവം ഭൂതരൂപാനം സദ്ധിം വചനത്ഥേഹി ലക്ഖണാദയോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഉപാദായരൂപാനി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചക്ഖതീ"**തിആദി. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം ചക്ഖതി-സദ്ദസ്സ വിഭാവനത്ഥതാപി സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം **"വിഭാവേതീതി അത്ഥോ"**തി. **ചക്ഖതീ**തി പന വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം സമവിസമം ആചിക്ഖന്തം വിയ, അഭിബ്യത്തം വദന്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ചക്ഖതീ**തി വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം രൂപം അസ്സാദേന്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. ചക്ഖതീതി ഹി അയം സദ്ദോ "മധും ചക്ഖതി, ബ്യഞ്ജനം ചക്ഖതീ"തിആദീസു വിയ അസ്സാദത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം - "ചക്ഖും ഖോ, മാഗണ്ഡിയ, രൂപാരാമം രൂപരതം രൂപസമുദിത"ന്തി (മം നിം ൨.൨൦൯). വക്ഖതി ച "രൂപേസു ആവിഞ്ഛനരസ"ന്തി. യദി ഏവം "സോതം ഖോ, മാഗണ്ഡിയ, സദ്ദാരാമ"ന്തിആദിവചനതോ (മം നിം ൨.൨൦൯) സോതാദീനമ്പി

സദ്ദാദിഅസ്സാദകഭാവോ അത്ഥീതി തേസമ്പി ചക്ഖുസദ്ദാഭിധേയ്യതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി നിരുള്ഹത്താ. നിരുള്ഹോ ഹി ഏസ ചക്ഖു-സദ്ദോ ലോചനേയേവ പദുമാദീസു പങ്കജാദിസദ്ദാ വിയാതി.

൩൩൬-൩. ചക്ഖുരൂപസ്സ നിദ്ദേസപ്പകരണേപി ചക്ഖു-സദ്ദസാമഞ്ഞതോ ആഗതം സബ്ബമ്പി ചക്ഖും പഭേദതോ ദസ്സേതും **"തത്ഥ ചക്ഖൂ"**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ചക്ഖുനിദ്ദേസേ. **പഞ്ഞാമംസപ്പഭേദതോ**തി പഞ്ഞാചക്ഖു മംസചക്ഖൂതി ഏവം പഞ്ഞാമംസാനം വസേന പഭേദതോ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ദുവിധേ ചക്ഖുമ്ഹി. പഞ്ഞായേവ **പഞ്ഞാമയം. നാമതോ**തി നാമേഹി പഞ്ചവിധന്തി സമ്ബന്ധോ. കതമേഹി നാമേഹീതി ആഹ **"ബുദ്ധധമ്മാ"**തിആദി. തത്ഥ **ബുദ്ധധമ്മസമന്തേഹീ**തി ബുദ്ധചക്ഖു ധമ്മചക്ഖു സമന്തചക്ഖൂതി ഇമേഹി നാമേഹി. **ഞാണദിബ്ബേഹീ**തി ഞാണചക്ഖു ദിബ്ബചക്ഖൂതി ച നാമേഹി. **യഥാനുക്കമതോ**തി യഥാവുത്തഅനുക്കമതോ. **നാനത്തന്തി** ഭേദം. **മേതി** മയ്ഹം സന്തികാ, മയ്ഹം വചനതോതി വാ അത്ഥോ. **നിബോധഥ** ജാനാഥ.

൩൩൭. തത്ഥ ''അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ സത്തേ അപ്പരജക്ഖേ മഹാരജക്ഖേ തിക്ഖിന്ദ്രിയേ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩) ആഗതം ബുദ്ധചക്ഖു നാമാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ആസയാനുസയേ"**തിആദി. തത്ഥ **ആസയാനുസയേ**തി സത്താനം ആസയേ ചേവ അനുസയേ ച, തസ്മിം പവത്തന്തി അത്ഥോ . തത്ഥ ആഗന്ത്വാ സേതി ചിത്തം ഏത്ഥാതി ആസയോ. ബ്യഗ്ഘാസയോ വിയ. യഥാ ഹി ബ്യഗ്ഘോ ഗോചരത്ഥായ പക്കന്തോപി പുന ആഗന്ത്വാ വനഗഹനേയേവ സയതി, തേനേവ ച തം തസ്സ ആസയോതി വുച്ചതി, ഏവം അഞ്ഞത്ഥാപി പവത്തം ചിത്തം ആഗന്ത്വാ യത്ഥ സയതി, തം തസ്സ ആസയോതി വേദിതബ്ബം. സോ പന സസ്സതദസ്സനാദിവസേന ചതുബ്ബിധോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠീ ച, ഖന്തി ചേവാനുലോമികാ;
> യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണം, ഏതം ആസയസഞ്ഞിത''ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ മഹാ॰ ൧.൧൩൬; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧. പഠമമഹാസങ്ഗീതിവണ്ണനാ; വി॰ വി॰ ടീ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ)

അനുസയകഥാ ഉപരി ആഗമിസ്സതി. **ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരേ**തി സദ്ധാപഞ്ചമകാനം ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുഭാവേ. തിക്ഖഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയം ഉക്കട്ഠഗതത്താ പരം, മുദു അപരം അനുക്കട്ഠഗതത്താ. ഇദം പന **ബുദ്ധചക്ഖു** ഛസു അസാധാരണഞാണേസു പുരിമദ്വയന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൩൩൮. ഹേട്ഠാ...പേ॰... സഞ്ഞിതന്തി ''തസ്മിംയേവ ആസനേ വിരജം വീതമലം ധമ്മചക്ഖും ഉദപാദീ''തി ഏവം വുത്തം ഹേട്ഠാ തീസു മഗ്ഗേസു ഞാണം ധമ്മചക്ഖുന്തി സഞ്ഞിതം. **ഞാണം സബ്ബഞ്ഞുതാ പനാ**തി സബ്ബഞ്ഞുഭാവസങ്ഖാതം ഞാണം. തഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞൂതി അഭിധാനസ്സ, ബുദ്ധിയാ ച പവത്തിനിമിത്തതായ സബ്ബഞ്ഞുഭാവോ നാമ ഹോതി. **ഞേയ്യം സമന്തചക്ഖു**ന്തി ഖന്ധാദിവസേന സമന്തതോ സബ്ബസോ ദസ്സനട്ഠേന സമന്തചക്ഖുന്തി ഞേയ്യം. തേനേവാഹ -

> ''ന തസ്സ അദ്ദിട്ഠമിധത്ഥി കിഞ്ചി,

അഥോ അവിഞ്ഞാതമജാനിതബ്ബം;
സബ്ബം അഭിഞ്ഞാസി യദത്ഥി ഞേയ്യം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തചക്ഖൂ''തി. (ചൂളനിം
മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ വ്ര൮);

൬൮൯. യം ചക്ഖും ഉദപാദീതി ആഗതന്തി യം ഞാണം ''ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു ചക്ഖും ഉദപാദി, ഞാണം ഉദപാദീ''തി (മഹാവം ൧൫) ഏവം തത്ഥ തത്ഥ സുത്തേസു ആഗതം, ചതൂസു സച്ചേസു തേപരിവട്ടവസേന ''ദുക്ഖം പരിഞ്ഞേയ്യം പരിഞ്ഞാത''ന്തി ഏവമാദിനാ ദ്വാദസവിധേന ആകാരേന പവത്തം, ഇദം **ഞാണചക്ഖു**. യാ പന ''അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേനാ''തിആദിനാ (മം നിം ൧.൨൨൪) ആഗതാ പഞ്ചമജ്ഝാനസങ്ഖാതഅഭിഞ്ഞാചിത്തസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ, അയം **ദിബ്ബചക്ഖൂ**തി ദസ്സേതും **''അഭിഞ്ഞാചിത്തജാ''**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച പഠമതതിയഞാണാനി കാമാവചരാനിയേവ. ചതുത്ഥമ്പി പന പുരിമദ്വയമിവ കാമാവചരന്തി **ആനന്ദാചരിയേന** വുത്തം. ഞാണചക്ഖും സഹഅരിയമഗ്ഗവിപസ്സനാഞാണന്തിപി യുജ്ജതീതി അപരേ. അഗ്ഗമഗ്ഗേന സഹ വിപസ്സനാപച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി പന യുത്തം വിയ ദിസ്സതി.

൬൯൦-൧. ഏവം പഞ്ഞാചക്ഖുസ്സ പഭേദം ദസ്സേത്വാ പുന മംസചക്ഖുസ്സാപി പഭേദം ദസ്സേതും **''മംസചക്ഖുപീ''**തിആദി വുത്തം. **സസമ്ഭാരപസാദതോ**തി സസമ്ഭാരചക്ഖു പസാദചക്ഖൂതി ഇമേസം ദ്വിന്നം വസേന സമ്ഭരീയതി ഏതേഹീതി സമ്ഭാരാ, അവയവാ. തേ പന ഉപത്ഥമ്ഭകഭൂതാ ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസന്തതിയോ ദട്ഠബ്ബാ. സഹ സമ്ഭാരേഹീതി **സസമ്ഭാരം**. സസമ്ഭാരഞ്ച നാമ മംസപിണ്ഡോ പവുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. **അക്ഖികൂപട്ഠിനാ ഹേട്ഠാ**തി ഹേട്ഠാഗതഅക്ഖികൂപസ്സ അട്ഠിനാ പരിച്ഛിന്നോതി സമ്ബന്ധോ. **ഉദ്ധ**ന്തി അക്ഖികൂപതോ ഉദ്ധം. **ഉഭതോ അക്ഖികോടീഹീ**തി അക്ഖികൂപസ്സ ഉഭയഭാഗേ അക്ഖികോടീഹി. **മത്ഥലുങ്ഗേന അന്തതോ**തി അക്ഖികൂപസ്സ അബ്ഭന്തരേ ഠിതേന മത്ഥലുങ്ഗേന. **ന്ഹാരുസുത്തേന ആബദ്ധോ**തി നഹാരുരജ്ജൂഹി അന്തോ മത്ഥലുങ്ഗേന സഹ ആബദ്ധോ. **സകലോപി ച ലോകോ**തി സകലോപി ബാലപുഥുജ്ജനലോകോ. **യ**ന്തി യം മംസപിണ്ഡം. **കമലസ്സ ദലം വിയാ**തി പുഥുലവിപുലനീലതായ നീലുപ്പലദലം വിയ. **ജാനാതീ**തി ഗണ്ഹാതി. **ചക്ഖു നാമ ന തം ഹോതീ**തി തഥാ ഗയ്ഹമാനം തം ചക്ഖു നാമ ന ഹോതി. കിഞ്ചരഹി തന്തി ആഹ **''വത്ഥു തസ്സാതി വുച്ചതീ''**തി. **തസ്സാ**തി തസ്സ യഥാധിപ്പേതസ്സ പരമത്ഥചക്ഖുനോ. **ഇദം പനാ**തി നിഗമനം.

൬൯൨-൩. തം പന സസമ്ഭാരചക്ഖു യേഹി സമ്ഭാരേഹി സമ്ഭരീയതി, തേ സരൂപതോ, ഗണനതോ ച ദസ്സേതും **''വണ്ണോ ഗന്ധോ''**തിആദി വുത്തം. **ഭാവോ**തി ഇത്ഥിയാ ഇത്ഥിഭാവോ, പുരിസസ്സ പുമ്ഭാവോതി ലബ്ഭമാനകഭാവോ. **സമ്ഭവോ**തി ആപോധാതുമേവ സമ്ഭവഭൂതമാഹ. **സണ്ഠാന**ന്തി ച തേന തേനാകാരേന സന്നിവിട്ഠേസു മഹാഭൂതേസു തംതംസണ്ഠാനവസേന വിഞ്ഞായമാനം വണ്ണായതനമാഹ. ആപോധാതുവണ്ണായതനേഹി ച അനത്ഥന്തരഭൂതാനമ്പി സമ്ഭവസണ്ഠാനാനം വിസും വചനം തഥാഭൂതാനം, അതഥാഭൂതാനഞ്ച ആപാദീനം യഥാവുത്തമംസപിണ്ഡേ വിജ്ജമാനത്താ.

ആപോധാതുവണ്ണായതനാനഞ്ഹി സന്താനവസേന പവത്തമാനാനം അവത്ഥാവിസേസോ സമ്ഭവോ സണ്ഠാനഞ്ചാതി. **ദസേതേ**തി ചതസ്സോ ധാതുയോ, തന്നിസ്സിതാ വണ്ണാദയോ ചാതി ഇമേ ദസ. **ചതുസമുട്ഠാനാ**തി അന്തോഗതഹേത്വത്ഥമിദം വിസേസനം, ചതുസമുട്ഠാനികത്താതി വുത്തം ഹോതി.

൩൪൮. ചക്ഖു...പേ॰... ജീവിതമേവ ചാതി ഇമാനി ഏകന്തകമ്മസമുട്ഠാനാനി, പുരിമാനി ച ചതുസമുട്ഠാനാനീതി **ചത്താലീസഞ്ച ചത്താരി ച** രൂപാനി ഭവന്തി, ചതുചത്താലീസ രൂപാനി ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

൩൪൯-൫൦. **ഇമേസം പന രൂപാനം വസേനാ**തി യഥാവുത്താനം സങ്ഖേപതോ ചുദ്ദസന്നം, വിത്ഥാരതോ ചതുചത്താലീസാനഞ്ച രൂപാനം വസേന. **പരിപിണ്ഡിത**ന്തി സമന്തതോ പിണ്ഡിതം. യത്ഥ സേതമ്പി അത്ഥി, കണ്ഹമ്പി ലോഹിതമ്പി പഥവീപി ആപോപി തേജോപി വായോപി, ഇദം പന സേമ്ഹുസ്സദത്താ സേതം ഹോതി, പിത്തുസ്സദത്താ കണ്ഹം, രുഹിരുസ്സദത്താ ലോഹിതകം, പഥവുസ്സദത്താ പത്ഥിനം ഹോതി, ആപുസ്സദത്താ പഗ്ഘരതി, തേജുസ്സദത്താ പരിഡയ്ഹതി, വായുസ്സദത്താ സമ്ഭമതി. ഇദം സമ്ഭാരവന്തതായ സമ്ഭാരചക്ഖൂതി **പണ്ഡിതേഹി** ബുദ്ധാദീഹി **പകാസിതം** പരിദീപിതം. **ഏത്ഥ സിതോ**തി ഏതം സസമ്ഭാരചക്ഖും നിസ്സിതോ തദായത്തഭൂതോ. തേനാഹ ''ഏത്ഥ പടിബദ്ധോ''തി. **ചതുന്നം പന ഭൂതാനം പസാദോ**തി ചതുന്നം ഭൂതാനം പസന്നതാസഭാവോ പസാദോ, ''സേതേന മണ്ഡലേനസ്സാ''തി പാഠോ യുജ്ജതി. പോത്ഥകേസു പന ''സേതേ തു മണ്ഡലേ തസ്സാ''തി ലിഖന്തി. **കണ്ഹമണ്ഡലമജ്ഝേ**തി ഇധാപി ''കണ്ഹമണ്ഡലസ്സ മജ്ഝേ''തി വത്തബ്ബേ ''ചതുത്ഥദ്ദൂ''തിആദീസു വിയ ഛന്ദാനുരക്ഖണത്ഥം വിഭത്തിലോപം കത്വാ ''കണ്ഹമണ്ഡലമജ്ഝേ''തി വുത്തം. ഏവഞ്ഹി അത്ഥോ ച യോജനാ ച സുട്ഠു ഉപപന്നാ ഹോന്തി. **അട്ഠകഥായമ്പി** ഹി ''സേതമണ്ഡലപരിക്ഖിത്തസ്സ കണ്ഹമണ്ഡലസ്സ മജ്ഝേ''തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൦൦) വുത്തം. അപരേ പന യഥാഠിതവസേനേവ പാഠം ഗഹേത്വാ ''സബ്ബസോ പരിക്ഖിത്തസ്സ തസ്സ സസമ്ഭാരസ്സ ചക്ഖുനോ മജ്ഝേ സേതമണ്ഡലേ കണ്ഹമണ്ഡലേ മജ്ഝേ''തി യോജേന്തി. **ദിട്ഠമണ്ഡലേ**തി അഭിമുഖേ ഠിതാനം സരീരസണ്ഠാനുപ്പത്തിദേസഭൂതേ ദിട്ഠമണ്ഡലേ.

൩൫൧-൩. **സന്ധാരണാ...പേ॰... ഹുത്വാനാ**തി സന്ധാരണനഹാപനമണ്ഡനബീജനകിച്ചാഹി ചതൂഹി ധാതീഹി ഖത്തിയകുമാരോ വിയ സന്ധാരണാബന്ധനപരിപാചനസമുദീരണകിച്ചാഹി അത്തനിസ്സയഭൂതാഹി ചതൂഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം ഹുത്വാ. **ഉതുചിത്താദിനാ**തി തീഹി സന്തതിസമുട്ഠാപകേഹി ഉതുചിത്താഹാരേഹി. ഏത്ഥ ച കലാപന്തരഗതാ ഉതുആഹാരാ അധിപ്പേതാതി വദന്തി. **ആയുനാ കതപാലന**ന്തി ചതുധാതുനിസ്സിതേനേവ ജീവിതിന്ദ്രിയേന രക്ഖിയമാനം. തഥാ ഹേതം കമ്മജരൂപപരിപാലനലക്ഖണം. **വണ്ണഗന്ധരസാദീഹീ**തി **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന ഓജം സങ്ഗണ്ഹാതി, ''വണ്ണഗന്ധരസോജാഹീ''തി വാ പാഠോ. **വത്ഥുദ്വാരഞ്ച സാധയ**ന്തി യഥായോഗം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഹി നിസ്സയഭാവതോ വത്ഥുഭാവം, പവത്തിമുഖഭാവതോ ദ്വാരഭാവഞ്ച സാധേതി. സമ്പടിച്ഛനാദീനം പന തദാരമ്മണാവസാനാനം അഞ്ഞനിസ്സിതത്താ ദ്വാരഭാവമേവ സാധേതി, ന വത്ഥുഭാവം. **ഊകാസിരസമാനേന പമാണേനാ**തി

ഊകാസിരസമാനേന പദേസപ്പമാണേന ലക്ഖിതം ഹുത്വാ ഊകാസിരസമാനപ്പമാണേ ഠാനേതി വാ അത്ഥോ. **തിട്ഠതീ**തി സത്ത അക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ സത്തസു പിചുപടലേസു ആസിത്തതേലം വിയ തിട്ഠതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ചക്ഖുസ്സ അനേകകലാപഗതതാ സിദ്ധാ ഹോതി. ഉപദ്ദവാനം പടലനിരാകരണേപി ഹി ചക്ഖു വിജ്ജതേവാതി. യഥാ ച ചക്ഖു, ഏവമിമസ്സ നിസ്സയഭൂതാ ചതസ്സോ ധാതുയോ, ആയുവണ്ണാദീനി ച സത്ത അക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ ഠിതാനേവ അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിത്താതി ഗഹേതബ്ബം.

൫൭൭. **വുത്ത**ന്തി ധമ്മസേനാപതിനാ വുത്തം. **രൂപാനി മനുപസ്സതീ**തി മ-കാരോ പദസന്ധികരോ "അഞ്ഞമഞ്ഞം സമണമചലോ"തിആദീസു വിയ. അഥ വാ **മനൂ**തി മച്ചോതി അത്ഥോ. കിഞ്ചാപി ചക്ഖു രൂപം ന പസ്സതി, കിഞ്ചരഹി തന്നിസ്സിതം വിഞ്ഞാണമേവ. തഥാ ഹി "മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ"തിആദീസു വിയ നിസ്സിതകിരിയം നിസ്സയേ വിയ കത്വാ വോഹാരസമ്ഭവതോ "ചക്ഖുപസാദേന പസ്സതീ"തി വുത്തം. **ആചരിയജോതിപാല**ത്ഥേരേനാപി ഹി ഇമിനാവ അധിപ്പായേന ഇദം വുത്തം. ഇദമേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം, കിം ചക്ഖു രൂപം പസ്സതി, ഉദാഹു വിഞ്ഞാണന്തി, കിഞ്ചേത്ഥ - യദി ചക്ഖു പസ്സേയ്യ, അഞ്ഞവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനോപി ചക്ഖു പസ്സേയ്യ. അഥ വിഞ്ഞാണം, കുട്ടാദിഅന്തരിതമ്പി പസ്സേയ്യ തസ്സ അപ്പടിഘാതത്താ? നായം ദോസോ. യസ്സ "ചക്ഖു പസ്സതീ"തി മതം, തസ്സാപി ന സബ്ബം ചക്ഖു പസ്സതി, അഥ ഖോ വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതമേവ. യസ്സ പന വിഞ്ഞാണം പസ്സതീതി മതം, തസ്സാപി ന സബ്ബം വിഞ്ഞാണം പസ്സതി, അഥ ഖോ ചക്ഖുനിസ്സിതമേവ, തഞ്ച അന്തരിതേ നുപ്പജ്ജതി. യത്ഥ ആലോകസ്സ കുട്ടാദീഹി വിനിബന്ധോ, യത്ഥ പന സോ നത്ഥി ഫലികഅബ്ഭപടലാദിമ്ഹി, തത്ഥ അന്തരിതേപി ഉപ്പജ്ജതി ഏവ, തസ്മാ തം അനുപ്പന്നത്താ അന്തരിതം ന പസ്സതി. ഇദമേവ ച സന്നിട്ഠാനം, യം ഖോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം പസ്സതീതി. തഞ്ഹി ദസ്സനകിച്ചം. യദി ഏവം കഥം ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാതി. തേന ദ്വാരേന കരണഭൂതേനാതി അയമേത്ഥ അഭിസന്ധി. അഥ വാ നിസ്സിതകിരിയാ നിസ്സയസ്സ പവുച്ചതി യഥാ "മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ"തി. **ഊകാസിരസമൂപമ**ന്തി ഊകാസിരസമാനൂപമം, ഊകാസിരപ്പമാണന്തി വുത്തം ഹോതി. ഇദഞ്ചസ്സ പതിട്ഠാനോകാസവസേന വുത്തം, ന പന അത്തനോ പമാണവസേന. തഞ്ഹി പരമാണുപരിയന്തേന പമാണേന അതിസുഖുമമേവാതി. ഊകാസിരപ്പമാണേ പന പദേസേ ഇദം പവത്തതി. ന കേവലഞ്ച ഇദമേവ, സബ്ബാനിപി സബ്ബട്ഠാനികരൂപാനി തത്ഥ പവത്തന്തേവ. ഇദഞ്ച തത്ഥ നിബ്ബത്തന്തം തം പദേസം പൂരേത്വാ ഏവ നിബ്ബത്തതി. ഏകൂനപണ്ണാസകലാപവസേന ച സഹേവ പവത്തതി, സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകത്താ രൂപാനം, ഏകേകസ്സ ച ചിത്തസ്സ തീസു തീസു ഖണേസു കമ്മജരൂപാനം ഉപ്പജ്ജമാനത്താ.

൫൭൮. **സുണാതീതി സോത**ന്തി ഏത്ഥ കിം സോതം സുണാതി, ഉദാഹു വിഞ്ഞാണന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. **തനുതമ്ബലോമാചിതേ**തി സസമ്ഭാരസോതബിലസ്സ അന്തോ സുഖുമേഹി തമ്ബവണ്ണലോമേഹി സഞ്ചിതേ. **അങ്ഗുലിവേധകസണ്ഠാനേ പദേസേ**തി അങ്ഗുലിമുദ്ദികാസണ്ഠാനമംസയുത്തേ പദേസേ. **വുത്തപ്പകാരാഹീ**തി സന്ധാരണാദികിച്ചാഹി. **ആയുനാ പരിപാലിയമാന**ന്തി ഏത്ഥ വണ്ണാദീഹി

പരിവാരിതന്തി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **തിട്ഠതീ**തി പുബ്ബേ വുത്തനയേന തം പദേസം പൂരേത്വാ തിട്ഠതി. സേസം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **ഘായതീ**തി ഗന്ധോപാദാനം കരോതി. **സായതീ**തി രസം വിന്ദതി. **ജീവിതമവ്ഹായതീ**തി ഏത്ഥ രസഗ്ഗഹണമൂലകത്താ അജ്ഝോഹരണസ്സ ജീവിതനിമിത്തം അജ്ഝോഹരണരസോ ജീവിതം, തം അവ്ഹായതി തസ്മിം നിന്നതായ അവ്ഹായന്തമിവ ഹോതി. **ഉപ്പലദലഗ്ഗസണ്ഠാനേ പദേസേ**തി മജ്ഝേ ഛിന്നസ്സ ഉപ്പലദലസ്സ അഗ്ഗഭാഗസണ്ഠാനേ പദേസേ. **മലാനന്തി** കിലേസാദിമലാനഞ്ചേവ മലവിസയാനഞ്ച സാസവധമ്മാനം അനുത്തരിയഭാവം ഗച്ഛന്തേസു കാമരാഗനിദാനകമ്മജനിതേസു കാമരാഗസ്സ ച വിസേസപച്ചയേസു ഘാനജിവ്ഹാകായേസു കായസ്സ വിസേസതോ സാസവപച്ചയത്താ സോയേവ തേസം ആയോതി വുച്ചതി. തേന ഹി ഫോട്ഠബ്ബസുഖം അസ്സാദേന്തോ സത്താ മേഥുനമ്പി സേവന്തി. അഥ വാ കായിന്ദ്രിയവത്ഥുകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ബലവകാമരാഗാദിഹേതുഭാവതോ വിസേസതോ മലാ, തേസമയം ആയോ ഹേതൂതി കായോതി വുത്തോ. **ഇമസ്മിം കായേ**തി ഇമസ്മിം സസമ്ഭാരകായേ. സോപി ഹി കുച്ഛിതാനം കേസാദിമലാനം ആയഭാവതോ കായോതി വുച്ചതി. **യാവതാ ഉപാദിന്നകം അത്ഥീ**തി ഇമിനാ കേസഗ്ഗനഖഗ്ഗാദീസു കായപസാദസ്സ അഭാവമാഹ. **കപ്പാസപടലേ സ്നേഹോ വിയാ**തി ഇമിനാസ്സ നിരന്തരഭാവം. ഇമേ ച പന ചക്ഖാദയോ രൂപാദിഗോചരനിന്നതായ വമ്മികഉദകആകാസഗാമസിവഥികാസങ്ഖാതഗോചരനിന്നതായ അഹിസുംസുമാരപക്ഖികുക്കുരസിഗാലാ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. വിസമജ്ഝാസയതായ ഹി ചക്ഖു വമ്മികച്ഛിദ്ദാഭിരതസപ്പോ വിയ, ബിലജ്ഝാസയതായ സോതം ഉദകബിലാഭിരതസുംസുമാരോ വിയ, ആകാസജ്ഝാസയതായ ഘാനം അജടാകാസാഭിരതപക്ഖി വിയ, ഗാമജ്ഝാസയതായ ജിവ്ഹാ ഗാമാഭിരതകുക്കുരോ വിയ, ഉപാദിന്നകജ്ഝാസയതായ കായോ ആമകസുസാനാഭിരതസിഗാലോ വിയാതി. **വിസമജ്ഝാസയതായാ**തി ചക്ഖുസ്സ വിസമജ്ഝാസയം വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്താ. ചക്ഖുമതോ വാ പുഗ്ഗലസ്സ അജ്ഝാസയവസേന ചക്ഖു വിസമജ്ഝാസയം. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

ദട്ഠു...പേ॰... ലക്ഖണന്തി ഏത്ഥ ദട്ഠും കാമേതീതി ദട്ഠുകാമോ തസ്സ ഭാവോ ദട്ഠുകാമതാ, രൂപതണ്ഹായേതം അധിവചനം. സാ പന അനാഗതേ ചക്ഖാദീസു ആദീനവപടിച്ഛാദികാവിജ്ജാമൂലപത്ഥനാസഭാവാ പാകടാ അപാകടാതി ദുവിധാ. തത്ഥ യാ അയം "ഈദിസം ഈദിസഞ്ച സുഖുമതമവിസയഗ്ഗഹണസമത്ഥം ചക്ഖു ഹോതൂ"തി ഏവം കമ്മായൂഹനതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ വാ ഉപ്പന്നാ പാകടാ. ഇന്ദ്രിയവിസേസം പന അനാമസിത്വാ അവിസേസേന പരിപുണ്ണായതനഭവസമ്പത്തിം പത്ഥേത്വാ, അപത്ഥേത്വാ വാ തത്ഥ അവിഗതതണ്ഹാവസേന കമ്മം കരോന്തസ്സ അപ്പഹീനഭാവേന അനുസയിതാ അപി കമ്മസാമത്ഥിയവിചിത്തഹേതുഭൂതാ അപാകടാ. സാ ദുവിധാപി നിദാനം ഉപനിസ്സയോ യസ്സ തം ദട്ഠുകാമതാനിദാനം, തദേവ കമ്മം, തം സമുട്ഠാനമേതേസന്തി ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനാനി, ഏവംവിധാനം ഭൂതാനം പസാദോ ദട്ഠുകാമതാ...പേ॰... പസാദോ, തം ലക്ഖണമസ്സ, തഥാ ഹുത്വാ ലക്ഖീയതീതി വാ **ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപസാദലക്ഖണം**.

ഏത്ഥ ച ഗബ്ഭസേയ്യകാനം ദിന്നപടിസന്ധികം, അഞ്ഞം വാ കമ്മം ചക്ഖാദീനി നിബ്ബത്തേതി. ഓപപാതികാനം പന പടിസന്ധിക്ഖണേവ

പരിപുണ്ണായതനാനം നിബ്ബത്തമാനാനം പടിസന്ധിജനകമേവ കമ്മം പരിപുണ്ണസകലമത്തഭാവം നിബ്ബത്തേതീതി ഗഹേതബ്ബം. കഥം പന ഏകകമ്മുനാ നിബ്ബത്തമാനാനം ചക്ഖാദീനം വിസേസോതി? കാരണസ്സ ഭിന്നത്താ. തംതംഭവപത്ഥനാഭൂതാ ഹി തണ്ഹാ തംതംഭവപരിയാപന്നായതനാഭിലാസതായ സയം വിചിത്തരൂപാ ഉപനിസ്സയഭാവേന തംതംഭവനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സപി വിചിത്തഭേദതം വിദഹതി. യതോ തദാഹിതവിസേസം തഥാവിധസമത്ഥതായോഗേന അനേകരൂപാപന്നം വിയ അനേകവിസിട്ഠസഭാവം ഫലം നിബ്ബത്തേതി, ന ചേത്ഥ സമത്ഥതാസമത്ഥതാസഭാവതോ അഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. കാരണവിസേസേന ആഹിതവിസേസസ്സ വിസിട്ഠഫലനിപ്ഫാദനസമത്ഥതാഭാവതോ ഏകസ്സേവ കമ്മസ്സ സോളസാദിവിപാകനിബ്ബത്തനഹേതുഭാവേന ച അയമത്ഥോ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബോ. ലോകേപി ഏകസ്സേവ സാലിബീജസ്സ പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണതണ്ഡുലഫലനിബ്ബത്തിഹേതുതാ ദിസ്സതേവ. കിം വാ ഏതായ യുത്തിചിന്തായ, ന ചിന്തിതബ്ബമേവേതം. യതോ കമ്മഫലം ചക്ഖാദീനി, കമ്മവിപാകോ ച സബ്ബസോ ബുദ്ധാനംയേവ ഞാണസ്സ വിസയോ, ന അഞ്ഞേസം അതക്കാവചരത്താ. തേനേവ ഭഗവതാ ''കമ്മവിപാകോ അചിന്തേയ്യോ, ന ചിന്തേതബ്ബോ, യോ ചിന്തേയ്യ, ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ''തിആദീനവം (അം॰ നി॰ ൪.൭൭) ദസ്സേത്വാ പടിക്ഖിത്തം.

രൂപേസു ആവിഞ്ഛനരസന്തി ആവിഞ്ഛനം പുഗ്ഗലസ്സ, ആവജ്ജനാദിവിഞ്ഞാണസ്സ വാ തന്നിന്നഭാവപ്പത്തിയാ ഹേതുഭാവോ. **ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാന**ന്തി നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ. ആലോകാദിസന്നിസ്സയേന കദാചി ഉപ്പജ്ജമാനാനമ്പി ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജനകാലേ ചക്ഖും നിസ്സായ ഏവ ഉപ്പജ്ജതീതി. ഏത്ഥാഹ - ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിസമയേ സമ്ഭവന്തേസു മന്ദാമന്ദമജ്ഝിമായുകേസു ഏകൂനപണ്ണാസചക്ഖൂസു കതമം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവം പച്ചനുഭോതീതി? വുച്ചതേ -

> ''പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം ഠാനപ്പത്തം പുരേജാതം വത്ഥും നിസ്സായ ദുതിയഭവങ്ഗം ഉപ്പജ്ജതി, തേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നം ഠാനപ്പത്തം പുരേജാതം വത്ഥും നിസ്സായ തതിയഭവങ്ഗം ഉപ്പജ്ജതി, ഇമിനാ നയേന യാവതായുകം ചിത്തപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൨൦൦) -

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന ഏകചിത്തക്ഖണാതീതം ചക്ഖു രൂപേ ഘട്ടിത്വാ വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയോ ഹോതി, തസ്മാ ദ്വീസു ഭവങ്ഗചലനേസു പുരിമസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതേന ഭവങ്ഗചിത്തേന സഹ ഉപ്പന്നന്തി അയമത്ഥോ ഇധ സീഹളസംവണ്ണനായം, വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ സീഹളസംവണ്ണനായഞ്ച വുത്തോ.

തളാകഗാമമൂലവാസിദാഠാനാഗത്ഥേരേന പന ''ആവജ്ജനേന, തസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതേന ഭവങ്ഗേന വാ സഹ ഉപ്പന്നം ചക്ഖു''ന്തി വുത്തം, തം ദുവുത്തം. ഏവഞ്ഹി സതി അഞ്ഞസ്മിം ഘട്ടിതേ അഞ്ഞം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയോ ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി, ഏവഞ്ച ഭവങ്ഗചലനതോ ഹേട്ഠാ തതിയചതുത്ഥേഹി യാവ തേരസമചിത്തേന സഹ ഉപ്പന്നമ്പി നിസ്സയോ ഹോതീതി ആപജ്ജേയ്യ, ന ചേതം വത്തബ്ബം, തതിയചതുത്ഥചിത്തതോ പട്ഠായ ഉപ്പന്നം കേസഞ്ചി വീഥിചിത്താനം ദ്വാരഭാവം ന ഗച്ഛതി നിരുദ്ധത്താ , മനോദ്വാരസ്സ നിരുദ്ധസ്സേവ ദ്വാരഭാവസ്സ

ദസ്സനതോ. യദി സിയാ "പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം വത്ഥും നിസ്സായ ദുതിയഭവങ്ഗം ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിവചനതോ "ഏകചിത്തക്ഖണാതീതമേവ നിസ്സയോതി അധിപ്പേത"ന്തി ഇദമ്പി ഏകചിത്തക്ഖണാതീതം നിസ്സയോതി യുജ്ജതീതി, ഏവം സതി "തസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതേന ഭവങ്ഗേന വാ"തി വചനം യുജ്ജേയ്യ, തേന ഹി "ചിത്തക്ഖണദ്വയാതീതമ്പി നിസ്സയോ"തി പടിഞ്ഞാതം സിയാ, തസ്മാ നായം ഥേരസ്സ അധിപ്പായോതി ദിസ്സതി. "ഏകചിത്തക്ഖണാതിക്കമോ"തി ച അനതീതേകചിത്തക്ഖണസ്സ ദുബ്ബലതായ ഏകചിത്തക്ഖണാതിക്കമേന തസ്സ ബലവഭാവദീപനത്ഥം വുച്ചതി, ന പന ദ്വിതിചതുചിത്തക്ഖണാതീതാനം നിസ്സയഭാവാഭാവതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** "സമ്പടിച്ഛനാദീനി ചുതിആസന്നാനി തദുദ്ധം കമ്മജരൂപസ്സ അനുപ്പത്തിതോ ഏകസ്മിംയേവ ഹദയവത്ഥുസ്മിം വത്തന്തീ"തി, തസ്മാ തം ഥേരസ്സ മനോരഥമേവാതി ന സാരതോ പച്ചേതബ്ബം.

സഹജാതേസു ബഹൂസു പസാദേസു കിം ഏകോ നിസ്സയോ ഹോതി, ഉദാഹു സബ്ബേയേവാതി? നനു വുത്തം "പുബ്ബേ ഏകമ്പി ചക്ഖു വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീ"തി, കതമം പന തന്തി? യം തത്ഥ വിസദം ഹുത്വാ രൂപാഭിഘട്ടനാരഹം. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസീഹളസംവണ്ണനായം** പന "സബ്ബേയേവ നിസ്സയാ ഹോന്തീ"തി വത്വാ "യദി ഏവം 'ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ'ന്തി ഏത്ഥ 'രൂപേ ചാ'തി വചനം വിയ 'ചക്ഖൂനീ'തിപി ബഹുവചനം കത്തബ്ബന്തി അനുയോഗം കത്വാ തംവിസോധനത്ഥം 'സസമ്ഭാരചക്ഖുദ്വയനിസ്സിതം പസാദദ്വയം നിസ്സായ ഏകമേവ വിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീതി ഗണ്ഹേയ്യു'ന്തി ഇമം വിപ്പടിപത്തിം നിരാകരോന്തേന ഭഗവതാ ബഹുവചനമകത്വാ 'രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ'തിആദീസു (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨) വിയ സാമഞ്ഞവസേന ഏകവചനം കത"ന്തി വുത്തം. **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** പന തദേവ സീഹളസംവണ്ണനാവചനം അനിച്ഛന്തേന "ഏകമ്പി ചക്ഖു വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപം പന അനേകമേവ പച്ചയഭാവവിസേസതോ"തി വുത്തം. തഥാ ചേവ അമ്ഹേഹിപി ഹേട്ഠാ വിഭാവിതന്തി. യേസം ഭൂതാനമയം പസാദോ, തേയേവ ഇമസ്സ ആസന്നകാരണന്തി വുത്തം "ദട്ഠു…പേ॰… പദട്ഠാന"ന്തി. സോതപസാദാദീനമ്പി ലക്ഖണാദിനിദ്ദേസേ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ.

൩൭൬. **കേചീ**തി മഹാസങ്ഘിയേസു ഏകച്ചേ. ചക്ഖാദീസു തേജാദിഅധികതാ നാമ തന്നിസ്സയഭൂതാനം തദധികതായാതി ദസ്സേന്തോ **"തേജാധികാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേജാധികാന**ന്തി പമാണവസേന ചതുന്നം ധാതൂനം സമാനഭാവേപി കിച്ചവസേന തേജോധാതുഅധികാനം. ഏവം സേസേസുപി. **ആകാസ …പേ॰… സേസകാ**തി ആകാസാധികാനം ഭൂതാനം പസാദോ സോതം, വായുഅധികാനം ഘാനം, തോയാധികാനം ജിവ്ഹാ, ഫോട്ഠബ്ബസങ്ഖാതപഥവാധികാനം കായോതി അത്ഥോ.

൩൭൭. ഏവം പന വദന്താനം കിം ഉത്തരന്തി ആഹ **"തേ പനാ"**തിആദി. **സുത്തം ആഹരഥാ**തി ന തുമ്ഹാകം വചനമത്തേനേവ അയമത്ഥോ സക്കാ സദ്ധാതും, തസ്സ പന പരിദീപകം സുത്തമാഹരഥ. സുത്തേ ഹി ആഹടേ തസ്സ

നേയ്യത്ഥതം നീതത്ഥതം വിചാരേത്വാ യദി തസ്സ വസേന അയമത്ഥോ പഞ്ഞായേഥ , ഗണ്ഹേയ്യാമ നന്തി അധിപ്പായോ. **സുത്തമേവ...പേ॰... കിഞ്ചിപീ**തി ഇതോ ചിതോ ച സുത്തം ഗവേസമാനാപി അദ്ധാ ഏകന്തേന കിഞ്ചിപി ഏകഗാഥാപദമത്തമ്പി തദത്ഥപരിദീപകം സുത്തം ന ദക്ഖിസ്സന്തേവ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ താദിസസ്സേവ സുത്തന്തസ്സ അഭാവതോ.

൬൬൭. കിഞ്ചാപി സുത്തന്തവസേന അയമത്ഥോ ന ദിസ്സതി, യുത്തിതോ പന ദിസ്സതീതി ചേ, തമ്പി നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വിസേസേ സതീ"**തിആദി. ഭൂതാനഞ്ഹി വിസേസേ സതി പസാദോ കഥം ഭവേ, നേവ ഭവേയ്യ, ന ച ഭവേയ്യ, കിം കാരണന്തി ആഹ **"സമാനാനഞ്ഹി ഭൂതാനം, പസാദോ പരിദീപിതോ"**തി. യസ്മാ സമാനാനമേവ ഭൂതാനം പസാദോ പോരാണേഹി പരിദീപിതോ, ന വിസമാനാനം. പഥവീധാതുഅധികകലാപസ്സ ഹി കക്ഖളത്താ, ആപോധാതുഅധികകലാപസ്സ വിസ്സന്ദനതോ, തേജോധാതുഅധികകലാപസ്സ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനത്താ, വായോധാതുഅധികകലാപസ്സ ച വിസ്സരണതോ ന തേസു പസാദോ പതിട്ഠാതും സക്കോതി, തസ്മാ തേസം കിച്ചതോ സമാനാനംയേവ പസാദോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, ന വിസമാനാനന്തി.

൬൬൮-൯. യദി ഏവം കഥം പസാദാനം വിസേസതാതി ആഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. യസ്മാ വുത്തപ്പകാരേന പസാദവത്ഥുകാനം ഭൂതാനം വിസേസേന ന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ **ഏതേസം** പസാദനിസ്സയഭൂതാനം ഇദമൂനം, ഇദമധികന്തി ഏതം **വിസേസപരികപ്പനം സബ്ബസോ** സബ്ബാകാരേന **പഹായ ഞേയ്യാ കമ്മവിസേസേന പസാദാനം വിസേസതാ**. യഥാ അവിസേസേപി ഭൂതാനം രൂപാനം രസാദയോ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസാ ഹോന്തി, ഏവം ചക്ഖാദയോപി ഭൂതവിസേസാഭാവേപി അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസാ ഹോന്തി. സോ പനായം വിസിട്ഠഭാവോ കമ്മവിസേസേന വിഞ്ഞാതബ്ബോ. ഏകമ്പി ഹി കമ്മം പഞ്ചായതനികത്തഭാവപത്ഥനാനിപ്ഫന്നം ചക്ഖാദിവിസേസഹേതുതായ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അസാധാരണവിസിട്ഠം സാമത്ഥിയവിസേസതോ. ന ഹി യേന വിസേസേന ചക്ഖുസ്സ പച്ചയോ, തേനേവ സോതസ്സ ഹോതി ഇന്ദ്രിയന്തരഭാവപ്പത്തിതോ. "പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹഗ്ഗതാ ചേതനാ കടത്താരൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വചനതോ പടിസന്ധിക്ഖണേ വിജ്ജമാനാനം സബ്ബേസംയേവ കടത്താരൂപാനം ഏകാ ചേതനാ കമ്മപച്ചയോ ഹോതീതി വിഞ്ഞായതി. നാനാചേതനായ ഹി തദാ ഇന്ദ്രിയുപ്പത്തിയം സതി പരിത്തേന ച മഹഗ്ഗതേന ച കമ്മേന കടത്താരൂപം ആപജ്ജേയ്യ, ന ചേകാ പടിസന്ധി അനേകകമ്മനിബ്ബത്താ ഹോതീതി സിദ്ധമേകേന കമ്മേന അനേകിന്ദ്രിയുപ്പത്തി ഹോതീതി. **"ന ഹി ഭൂതവിസേസേന, ഹോതി തേസം വിസേസതാ"**തി ഇദം നിഗമനവസേന വുത്തം.

൬൭൦. ഏവം കമ്മവിസേസതോ വിസിട്ഠേസു ച ഏതേസു ആരമ്മണഗ്ഗഹണേപി അയം വിസേസോതി ദസ്സേതും **"ഏവമേതേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **അപ്പത്തഗാഹക**ന്തി അസമ്പത്തഗ്ഗാഹകം അത്തനോ നിസ്സയേന സഹ അനല്ലീയനനിസ്സയേ ഏവ രൂപാദിവിസയേ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ. കേചി പന തമ്പി "സമ്പത്തഗ്ഗാഹകമേവാ"തി വദന്തി, തം ന സുന്ദരം സാന്തരേ അധികേ ച വിസയേ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ. യദി ഹി ചക്ഖുസോതാനി സമ്പത്തവിസയമേവ ഗണ്ഹന്തി, ചക്ഖുപസാദതോ വിച്ഛിന്നദേസേ ഠിതേസു താരകാദീസു നിസ്സയവസേന ച പമാണതോ

അധികേസു ചന്ദമണ്ഡലാദീസു രൂപായതനേസു സോതപസാദതോ ച വിച്ഛിന്നദേസസമ്ഭൂതേസു ഉദരചമ്മസന്ധിചമ്മാദിഅന്തരിതേസു കുച്ഛിസദ്ദസന്ധിസദ്ദാദീസു പുഥുലേസു ച സമുദ്ദസദ്ദാദീസു സദ്ദായതനേസു വിഞ്ഞാണുപ്പത്തി ന സിയാ സമ്പത്തഗ്ഗാഹകാനം കായിന്ദ്രിയാദീനം തഥാ അദസ്സനതോ.

ഏത്ഥ ച വദേയ്യ - അധിട്ഠാനതോ ബഹിന്ദ്രിയസ്സ പവത്തി ഹോതീതി സമ്പത്തവിസയമേവ യത്തകം വിസയം, തത്തകം വിസയം ഗഹണാകാരം ഫരിത്വാ ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ അസിദ്ധമേതം "സാന്തരേ അധികേ ച വിസയേ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ"തി? തം ന, അധിട്ഠാനതോ ബഹി ഇന്ദ്രിയുപ്പത്തിയാ ഏവ അഭാവാ. അധിട്ഠാനദേസേ ഏവ ഹി ഇന്ദ്രിയം പവത്തതി തത്ഥ കിച്ചാദിപ്പയോഗദസ്സനതോ. സതി ച ഏതസ്സ ബഹി പവത്തിയം അധിട്ഠാനേ പിഹിതേപി വിസയഗ്ഗഹണം സിയാ, തസ്മാ അധിട്ഠാനദേസേ ഠിതാനംയേവ ചക്ഖുസോതാനം അസമ്പത്തവിസയസ്സേവ ഗഹണതോ നാസിദ്ധമേതം "സാന്തരേ അധികേ ച വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ"തി. തേനാഹു പോരാണാ -

> "സബ്ബഗോചരയോഗേപി, ദിട്ഠം രൂപരവേസു യം;
> വിച്ഛിന്നപുഥുവിഞ്ഞാണം, സമ്പത്തഗ്ഗാഹബാധക"ന്തി.

തസ്സത്ഥോ - സബ്ബേസം ചക്ഖാദീനം ഗോചരേന രൂപാദിനാ യോഗേ ഏകകാരിയസാധകത്താ സമ്ബന്ധേ ഘട്ടനേ വാ സമാനേ സതി **രൂപരവേസു** രൂപസദ്ദായതനേസു വിസയഭൂതേസു ചക്ഖാദിതോ ദൂരഭാവേന ചേവ കേനചി അനന്തരിതഭാവേന ച വിച്ഛിന്നേസു പമാണതോ പുഥുലേസു ച വിസയേസു ഉപ്പജ്ജമാനം യം വിഞ്ഞാണം, തം ചക്ഖുസോതാനം സമ്പത്തഗ്ഗാഹസ്സ സമ്പത്തഗ്ഗഹണസ്സ ബാധകന്തി.

അപിച യദി ചക്ഖു സമ്പത്തഗ്ഗാഹകം സിയാ, അത്തനോ മണ്ഡലേ ഠിതം വണ്ണമ്പി പസ്സേയ്യ. തഥാ അക്ഖിപുടേ അഞ്ജനം പഖുമമൂലേ അക്ഖിവണ്ണം പഖുമമൂലേ ഘട്ടിയമാനം അഞ്ജനസലാകമ്പി പസ്സേയ്യ, ന ച പനേതം ദിസ്സതി, തസ്മാ തന്നിസ്സയേ ദേസേ ഠിതമേവ വിസയം ഗണ്ഹാതി. സോതായതനമ്പി യദി സമ്പത്തഗ്ഗാഹകം അഭവിസ്സ, ചിത്തസമുട്ഠാനം സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ കദാചിപി ആരമ്മണപച്ചയോ ന സിയാ. ന ഹി ബഹിദ്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം ഉപ്പത്തി അത്ഥി. **പട്ഠാനേ** ച "സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨) അവിസേസേനേവ സദ്ദസ്സ സോതവിഞ്ഞാണാരമ്മണഭാവോ വുത്തോ . കിഞ്ച യദി സോതം സമ്പത്തഗ്ഗാഹകം സിയാ, അത്തനോ വിസയപദേസേയേവ ഗഹേതബ്ബതോ ഗന്ധസ്സ വിയ സദ്ദസ്സാപി ദിസാദേസവവത്ഥാനം ന സിയാ. ഏവഞ്ച സദ്ദാനുസാരേന കണ്ഡം പാതേന്തസ്സ സദ്ദവേധിനോ അത്തനോ കണ്ണബിലേയേവ സരപാതനം സിയാ, തസ്മാ യത്ഥ ഉപ്പന്നോ സദ്ദോ, തത്ഥേവ ഠിതോ സോതപഥേ ആപാഥമാഗച്ഛതി.

യദി ഏവം കഥം ദൂരേ ഠിതേഹി രജകാദിസദ്ദാ ചിരേന സുയ്യന്തി. അസമ്പത്തഗ്ഗാഹകത്തേ ഹി ദൂരാസന്നദേസവത്തീനം സമകമേവ സവനേന ഭവിതബ്ബന്തി? നയിദമേവം ദൂരാസന്നാനം യഥാപാകടേ സദ്ദേ ഗഹണവിസേസതോ. യഥാ ഹി ദൂരാസന്നാനം വചനസദ്ദേ യഥാപാകടേവ

ഗഹണവിസേസതോ അക്ഖരവിസേസനം ഗഹണം, അഗ്ഗഹണഞ്ച ഹോതി, ഏവം രജകാദിസദ്ദേപി ആസന്നസ്സ ആദിതോ പഭുതി യാവ അവസാനാ കമേന പാകടീഭൂതേ, ദൂരസ്സ ച അവസാനേ, മജ്ഝേ വാ പിണ്ഡവസേന പവത്തിപാകടീഭൂതേ യഥാപാകടം നിച്ഛയഗ്ഗാഹകാനം സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ പവത്താനം മനോദ്വാരികജവനാനം ഗഹണവിസേസതോ ലഹുകം സുതോ, ചിരേന സുതോതി അഭിമാനോ ഹോതി. സോതവിഞ്ഞാണപ്പവത്തി പന ഉഭയത്ഥ സമാനാ സദ്ദസ്സ ഉപ്പന്നദേസേ ഠിതസ്സ അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേയേവ സോതാപാഥഗമനതോ. യദി സദ്ദസ്സ ഭൂതപരമ്പരായ സമന്തതോ പവത്തി നത്ഥി, കഥം പടിഘോസുപ്പത്തീതി? ദൂരേ ഠിതോപി സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥ പടിഘോസുപ്പത്തിയാ, ഭാജനാദിചലനസ്സ ച പച്ചയോ ഹോതി അയോകന്തോ വിയ അയോചലനസ്സാതി ദട്ഠബ്ബം.

സേസം...പേ॰... ഗാഹകന്തി യം പന അവസേസം ഘാനജിവ്ഹാകായസങ്ഖാതം പസാദത്തയം, തം സമ്പത്തഗ്ഗാഹകം ഹോതി നിസ്സയവസേന ചേവ സയഞ്ച അത്തനോ നിസ്സയേ അല്ലീനേയേവ വിസയേ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ. ഗന്ധരസാനം നിസ്സയേസു ഘാനജിവ്ഹാനിസ്സയേഹി സഹ അല്ലീനായേവ ഗന്ധരസാ വിഞ്ഞായന്തി . ഫോട്ഠബ്ബഞ്ച ഭൂതത്തയരൂപം കായനിസ്സയേന അല്ലീനമേവ വിഞ്ഞായതീതി.

വണ്ണവികാരമാപജ്ജമാനന്തി ദോസാദീഹി കാരണേഹി അമനാപവണ്ണസ്സ ഉപ്പത്തിവസേന വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം. **ഹദയങ്ഗതഭാവന്തി** ചിത്തഗതം അജ്ഝാസയം. **പകാസേതീതി** രൂപമിവ പകാസം കരോതി, സവിഗ്ഗഹമിവ ദസ്സേതീതി അത്ഥോ. അനേകത്ഥത്താ ഹി ധാതൂനം പകാസനത്ഥോ ഏവ രൂപ-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. തം പന രൂപന്തി സമ്ബന്ധോ. ചക്ഖുമ്ഹി, ചക്ഖുസ്സ വാ പടിഹനനം ലക്ഖണമേതസ്സാതി **ചക്ഖുപടിഹനനലക്ഖണം**. ഏവം **സോതപടിഹനനലക്ഖണന്തി**ആദീസുപി. പടിഹനനഞ്ചേത്ഥ വിസയവിസയീനം അഞ്ഞമഞ്ഞാഭിമുഖഭാവോ യോഗ്യദേസാവട്ഠാനം പടിഘാതോ വിയാതി കത്വാ. യഥാ പടിഘാതേ സതി ദുബ്ബലസ്സ ചലനം ഹോതി, ഏവം വിസയാഭിമുഖഭാവേ സതി വിസയിനോ തംസമ്ബന്ധസ്സ ച വത്ഥുരൂപസ്സ, തന്നിസ്സിതസ്സ ച ഭവങ്ഗസ്സ ചലനം ഹോതി. സോ രൂപസ്സ ചക്ഖുമ്ഹി, ചക്ഖുസ്സ വാ രൂപേ ഹോതി. തേനാഹ "യമ്ഹി ചക്ഖുമ്ഹി അനിദസ്സനമ്ഹി സപ്പടിഘമ്ഹി രൂപം സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം പടിഹഞ്ഞി വാ, യം ചക്ഖു അനിദസ്സനം സപ്പടിഘം രൂപമ്ഹി സനിദസ്സനമ്ഹി സപ്പടിഘമ്ഹി പടിഹഞ്ഞി വാ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൯൭) ച ആദി. **വിസയഭാവോ ആരമ്മണപച്ചയതാ. ഗോചരഭാവപച്ചുപട്ഠാനന്തി** ഏത്ഥ അനഞ്ഞഥാഭാവോ വിസയതാ, തബ്ബഹുലതാ ഗോചരഭാവോതി അയം വിസയഗോചരാനം വിസേസോ. **സദ്ദായതീതി** ഉദാഹരീയതി, സകേഹി വാ പച്ചയേഹി സോതവിഞ്ഞേയ്യഭാവം ഉപനീയതീതി അത്ഥോ. **അത്താനം ഗന്ധയതീതി** സുഗന്ധം, ദുഗ്ഗന്ധന്തി വാ അത്താനം പകാസേതി. തേനാഹ **"സൂചയതീ"**തി.

൬൩൨. ഇത്ഥിയാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം**. യഥാ ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി പുരിസസ്സപി ഹോന്തി, നയിദം തഥാ. ഇദം പന നിയമേന ഇത്ഥിയാ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ "ഇത്ഥിന്ദ്രിയ"ന്തി വുച്ചതി. ഏവം പുരിസിന്ദ്രിയേപി. ഇത്ഥിയാ ഭാവോ, ഇത്ഥീതി ഭവതി ഏതേന ചിത്തം , അഭിധാനം വാതി **ഇത്ഥിഭാവോ. പടിസന്ധിസമുട്ഠിതോതി** പടിസന്ധിയംയേവ

സമുട്ഠിതോ, പടിസന്ധിചിത്തേന സഹ ഏകക്ഖണേ സമുട്ഠിതോ. ഏതേന ഠപേത്വാ ലിങ്ഗപരിവത്തനം ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി വിയ ഇമസ്സ അപാതുഭാവമാഹ. **യഞ്ചേതം ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീ**തി യം പനേതം ഇന്ദ്രിയഫലഭൂതം ഇത്ഥിലിങ്ഗാദി. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന ഇത്ഥിനിമിത്തഇത്ഥികുത്തഇത്ഥാകപ്പാനം സങ്ഗഹോ. തത്ഥ വിസദഅവിസദഹത്ഥപാദാദിതാ സണ്ഠാനം **ഇത്ഥിലിങ്ഗം**. ഇത്ഥീനഞ്ഹി ഹത്ഥപാദഗീവാഉരആദിസണ്ഠാനം ന പുരിസാനം വിയ ഹോതി. തഥാ ഹി താസം ഹേട്ഠിമകായോ വിസദോ, ഉപരിമകായോ അവിസദോ, ഹത്ഥപാദാ ഖുദ്ദകാ, മുഖം ഖുദ്ദകം, ഥനമംസാ അവിസദാ, താ നിമ്മസ്സുദാഠികാ. കേസബന്ധവത്ഥഗ്ഗഹണഞ്ച **ഇത്ഥിനിമിത്തം**. ദഹരകാലേപി സുപ്പകമുസലകാദീഹി കീളാ മകചിവാകേന സുത്തകന്തനന്തി ച ഏവമാദി **ഇത്ഥികുത്തം,** ഇത്ഥികിരിയാതി അത്ഥോ. അവിസദട്ഠാനഗമനാദിആകാരോ **ഇത്ഥാകപ്പോ**. പുരിസമ്പി ഹി അവിസദം ദിസ്വാ മാതുഗാമോ വിയ തിട്ഠതി നിപജ്ജതി നിസീദതി ഖാദതി ഭുഞ്ജതീതി വദന്തി. ഇദം പന ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിപരിദീപനം അകുസലന്തി വത്വാ അഞ്ഞഥാപി വണ്ണേന്തി ആചരിയാ. കഥം? യോനിപദേസോ ഇത്ഥിലിങ്ഗം, സരാധിപ്പായാ ഇത്ഥിനിമിത്തം, അവിസദട്ഠാനഗമനാദയോ ഇത്ഥികുത്തം, ഇത്ഥിസണ്ഠാനം ഇത്ഥാകപ്പോതി. ഏത്ഥ ച അധിപ്പായോ നാമ പുരിസസ്മിം മേഥുനതണ്ഹാ. സാ ഹി താസം നിച്ചം ബലവതരാ പവത്തതി, അതോ സാപി ഇത്ഥീതി സഞ്ജാനനസ്സ നിമിത്തതായ ''ഇത്ഥിനിമിത്ത''ന്തി വുച്ചതി. കിഞ്ചാപി ഇത്ഥീതി സഞ്ഞാണസ്സ നിമിത്തതായ കുത്താകപ്പാനമ്പി നിമിത്തേയേവ അന്തോഗധതാ, തഥാപി തേസം വിസും ഗഹണതോ സരാധിപ്പായാ ഏവ നിമിത്തഭാവേന അധിപ്പേതാ.

൬൬൭. കിം പനേതം ഇത്ഥിലിങ്ഗാദി ഇത്ഥിന്ദ്രിയം വിയ പടിസന്ധിസമുട്ഠിതം ഹോതീതി ആഹ **''ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ചേവാ''**തിആദി. കിഞ്ചാപി ഹി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി യഥാസകം കമ്മാദിനാ പച്ചയേന സമുട്ഠഹന്തി , യേഭുയ്യേന പന ഇത്ഥിന്ദ്രിയസഹിതേയേവ സന്താനേ തംതദാകാരാ ഹുത്വാ സമ്ഭവന്തി, ഇതരത്ഥ ച ന ഭവന്തീതി തേസം തബ്ഭാവഭാവിതം ഉപാദായ ''ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ചേവ ജായന്തീ''തി വുത്താനി. ഏവഞ്ച കത്വാ വക്ഖതി ''ഇത്ഥി...പേ॰... കാരണഭാവപച്ചുപട്ഠാന''ന്തി. ഈദിസേനേവ കാരണഭാവസങ്ഖാതേന അധിപതിഭാവേന തസ്സ ഇന്ദ്രിയതാ വുത്താ ഇന്ദ്രിയസഹിതേ സന്താനേ ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരരൂപപച്ചയാനം അഞ്ഞഥാ അനുപ്പാദനതോ, ന പന ഇന്ദ്രിയാദിപച്ചയസമ്ഭവതോ. തഥാ ഹേതം ജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ ഏകകലാപഗതാനം ആഹാരോ വിയ കലാപന്തരരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകമനുപാലകം വാ ന ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ജീവിതിന്ദ്രിയആഹാരാനം വിയ ഇമസ്സ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാ, അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയതാ ച പാളിയം ന വുത്താ. യസ്മാ പച്ചയന്തരാധീനാനി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി, തസ്മാ യത്ഥസ്സ ആധിപച്ചം, തംസദിസേസു മതചിത്തകതരൂപേസുപി തംസണ്ഠാനതാ ദിസ്സതി. യസ്മാ പനേതേ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ച ജായന്താപി ഗബ്ഭസേയ്യകാനം പടിസന്ധിയം ന സമുട്ഠഹന്തി, പവത്തേയേവ സമുട്ഠഹന്തി, തസ്മാ ആഹ **''പവത്തേ...പേ॰... പടിസന്ധിയ''**ന്തി.

൬൬൮-൭. സംസേദജഓപപാതികാനം പന കിഞ്ചി ഇത്ഥിന്ദ്രിയേന സഹ പടിസന്ധിയമേവ നിബ്ബത്തതി. **ന ചാ**തി ച-കാരോ വചനീയന്തരസമുച്ചയേ.

‘‘കിഞ്ചാ’’തി ഇമസ്സ അത്ഥേ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ ലിങ്ഗാദിആകാരേസു രൂപേസു രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം, തസ്മാ ആഹ **“ഇത്ഥിലിങ്ഗാദയോ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോന്തീ”**തി. യസ്മാ പന തതോ അഞ്ഞാനി യഥായോഗം സോതവിഞ്ഞേയ്യാനി ചേവ മനോവിഞ്ഞേയ്യാനി ച, തസ്മാ വുത്തം **“ന വാ”**തി. യഥാവുത്തോ പപഞ്ചോ പുരിസിന്ദ്രിയേപി യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോതി അതിദേസം കരോന്തോ ആഹ **“ഏസേവാ”**തിആദി. **സേസേപീ**തി ഏത്തകേയേവ വുത്തേ ഇതോ സേസേസു സബ്ബേസുപീതി കദാചി കോചി ചിന്തേയ്യാതി ആഹ **“പുരിസിന്ദ്രിയേ”**തി . **പഠമകപ്പാന**ന്തി പഠമകപ്പികനരാനം. തേസഞ്ഹി ആഭസ്സരലോകതോ ചവിത്വാ ഇധൂപപന്നാനം ദീഘസ്സ കാലസ്സ അച്ചയേന ഓളാരികം ആഹാരം ആഹരതം മുത്തകരീസേസു സഞ്ജാതേസു തേസം നിക്ഖമനത്ഥായ വണമുഖാനി ഭിജ്ജന്തി, പുരിസസ്സ പുരിസഭാവോ, ഇത്ഥിയാ ച ഇത്ഥിഭാവോ പാതുരഹോസി. തഥാ ഹി പുരിമത്തഭാവേസു പവത്തഉപചാരഝാനാനുഭാവേന യാവ സത്തസന്താനേ കാമരാഗവിക്ഖമ്ഭനവേഗോ ന പടിപസ്സമ്ഭതി, ന താവ ബലവകാമരാഗൂപനിസ്സയാനി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനി പാതുരഹേസും. യദാ പനസ്സ വിച്ഛിന്നതായ ബലവകാമരാഗോ ലദ്ധാവസരോ അഹോസി, തദാ തദൂപനിസ്സയാനി താനി സത്താനം സന്താനേ സഞ്ജായന്തി.

൬൬൪. **പരതോ**തി പഠമകപ്പതോ അപരഭാഗേ. **പവത്തേ…പേ॰… പരിവത്തതീ**തി യഥാ തം സോരേയ്യകസേട്ഠിപുത്തസ്സ വിയാതി അധിപ്പായോ. അപി-സദ്ദേന പഠമപാരാജികായം വിനീതവത്ഥുപാളിയം ആഗതഭിക്ഖുസ്സ, ഭിക്ഖുനിയാ വിയ ച പടിസന്ധിയം സമുട്ഠിതസ്സപി പവത്തേ പരിവത്തനം ദീപേതി. യഥാഹ -

‘‘തേന ഖോ പന സമയേന അഞ്ഞതരസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഇത്ഥിലിങ്ഗം പാതുഭൂതം ഹോതി. തേന ഖോ പന സമയേന അഞ്ഞതരിസ്സാ ഭിക്ഖുനിയാ പുരിസലിങ്ഗം പാതുഭൂതം ഹോതീ’’തി (പാരാ॰ ൬൯).

യസ്സ പന പടിസന്ധിയം ദ്വീസു ഏകമ്പി ന സമുട്ഠിതം, സോ അഭാവകോ നാമ, തസ്സ പവത്തിയമ്പി ഇന്ദ്രിയുപ്പത്തി ന ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൬൬൯. കിം പനേതസ്സ ഉഭയസ്സപി നിബ്ബത്തിയാ, വിനാസനസ്സ ച കാരണം, യതോ ഇദം സമുട്ഠാതി, പരിവത്തതീതി ച വുച്ചതീതി ഇമം അനുയോഗം മനസി കത്വാ ആഹ **“മഹതാ പാപകമ്മേനാ”**തിആദി. തത്ഥ **മഹതാ**തി പരദാരികകമ്മാദിനാ മഹാബലേന. **പാപകമ്മേന** ഉപനിസ്സയഭൂതേന . **മഹതാ കുസലേനേവാ**തി ഇദം സുഗതിം സന്ധായ വുത്തം. ദുഗ്ഗതിയം പന ഉഭയമ്പി അകുസലകമ്മേനേവ ജായതി.

൬൭൦. ഇന്ദ്രിയേ വിനട്ഠേ ഏകന്തേനേവ ലിങ്ഗമ്പി വിനസ്സതേവാതി ആഹ **“ഇത്ഥിലിങ്ഗം വിനസ്സതീ”**തി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ - ഇമേസു ദ്വീസു പുരിസിന്ദ്രിയം ഉത്തമം, ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഹീനം, പുരിസിന്ദ്രിയസ്സ അന്തരധാനം മഹന്തേന അകുസലേന കമ്മേന ഹോതി, സമുട്ഠാനം മഹന്തേന കുസലകമ്മേന, ഇത്ഥിന്ദ്രിയസ്സ അന്തരധാനം ദുബ്ബലാകുസലേന, സമുട്ഠാനമ്പി ദുബ്ബലകുസലേന, ദുഗ്ഗതിയം പന ഉഭയസ്സാപി അന്തരധാനം, സമുട്ഠാനഞ്ച അകുസലേനേവ ഹോതീതി. യദി സുഗതിയം ഇത്ഥിന്ദ്രിയമ്പി കുസലേനേവ നിബ്ബത്തതി, കഥഞ്ചരഹി ‘‘പരദാരികകമ്മം കത്വാ നിരയേ പച്ചിത്വാ തേനേവ

പാപകമ്മേന പഞ്ചസതക്ഖത്തും മനുസ്സലോകേ ഇത്ഥീ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തതീ''തിആദിവചനന്തി? നായം വിരോധോ നിസ്സന്ദഫലവസേന വുത്തത്താ. തഥാ ഹി പടിസന്ധിയം താവ പുരിസിന്ദ്രിയനിബ്ബത്തനാരഹമ്പി കമ്മം കദാചി പരദാരികാദിനാ ബലവപാപകമ്മേന പടിബാഹിതസാമത്ഥിയം അസ്സ, തദാ അത്തനോ പുരിസിന്ദ്രിയനിബ്ബത്തനേ അസമത്ഥതായ ഇത്ഥിന്ദ്രിയമേവ നിബ്ബത്തേതി. പവത്തിയം പന അത്തനോ ബലവഭാവേന ഇത്ഥിന്ദ്രിയൂപനിസ്സയം പരദാരികമകുസലകമ്മം പടിബാഹിത്വാ പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ പുരിസിന്ദ്രിയം സമുട്ഠാപേന്തം കദാചി ലദ്ധസാമഗ്ഗിതാസഞ്ജാതബലവിസേസേന പരദാരികാദിനാ കമ്മേന പടിബാഹിതസാമത്ഥിയം ഭവേയ്യ, തദാ അത്തനോ ദുബ്ബലതായ പുരിസിന്ദ്രിയം ന നിബ്ബത്തേതി , ഇത്ഥിന്ദ്രിയമേവ നിബ്ബത്തേതി. ഏവം പരദാരികാദികമ്മൂപനിസ്സയേന ഇത്ഥിന്ദ്രിയസ്സ നിബ്ബത്തനതോ തം തേന നിബ്ബത്തിതം കത്വാ വുച്ചതി.

൹൭൧-൨. യദാ പന തം കമ്മം പുന സാമഗ്ഗിപടിലാഭതോ, പരിക്ഖീണപാപകമ്മതായ വാ ബലവപ്പത്തം അഭവിസ്സ, തദാ ദിന്നവേധം വിയ രുക്ഖം തദപഗമേ അത്തനോ ബലാനുരൂപം പുരിസിന്ദ്രിയം നിബ്ബത്തേതി, ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പന അത്തനോ കാരണാഭാവതോ നുപ്പജ്ജതി. ഉഭയസ്സ പന നിബ്ബത്തിയമ്പി വിസദിസിന്ദ്രിയനിബ്ബത്തനതോ പുരേ സത്തരസമചിത്തസ്സ ഠിതികാലമുപാദായ തംതംസമുട്ഠാപകകമ്മം തം തം ഇന്ദ്രിയം ന ജനേതി. സത്തരസമചിത്തേന സഹ ഉപ്പന്നം വിസദിസിന്ദ്രിയുപ്പത്തിതോ പുരിമചിത്തേന സഹ നിരുജ്ഝതി. യദി ഹി സത്തരസമചിത്തുപ്പാദതോ പരമ്പി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, ഇതരം നുപ്പജ്ജതി ഏകസ്മിം സന്താനേ ദ്വിന്നം സഹുപ്പത്തിയാ അനിച്ഛിതത്താ. തേനേവ ഹി ''യസ്സ വാ പന പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീ''തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൮) ഇമസ്മിം പഞ്ഹേ ''നോ''തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൮) പടിക്ഖേപോ കതോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ വക്ഖതി **''ഉഭതോബ്യഞ്ജനസ്സാപീ''**തിആദി . ഏകസ്മിഞ്ച നിരുദ്ധേ തപ്പടിബദ്ധാനി ലിങ്ഗാദീനി കതിപയദിവസേഹി നിരുജ്ഝന്തി, തേസു നിരുദ്ധേസു ഇതരാനി അനുക്കമേന ജായന്തീതി ആചരിയാ. ഇത്ഥിനിമിത്തുപ്പാദകകമ്മതോ, പുരിസനിമിത്തുപ്പാദകകമ്മതോ വാതി ഉഭതോ ദുവിധം ബ്യഞ്ജനമസ്സാതി ഉഭതോബ്യഞ്ജനോ. **തസ്സാപീ**തി യസ്സ ദുവിധം ബ്യഞ്ജനമത്ഥി, തസ്സാപി ഏകമേവ ഇന്ദ്രിയം സിയാ, കിം പന ഇതരസ്സാതി ദസ്സേതി.

നനു ച ദുവിധേ ബ്യഞ്ജനേ സതി ഇന്ദ്രിയദ്വയേനാപി ഭവിതബ്ബം, ബ്യഞ്ജനഞ്ഹി തം തം ഇന്ദ്രിയം പടിച്ച ജായതീതി? സച്ചം ജായതി, ഏത്ഥാപി ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ച ഇത്ഥിനിമിത്തമേവ യാവജീവം പവത്തതി, പുരിസഉഭതോബ്യഞ്ജനസ്സ പുരിസിന്ദ്രിയം പടിച്ച പുരിസനിമിത്തമേവ, ഇതരം പന ന തസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയഹേതുതോ ജായതി. തം പന യേന കാരണേന ഹോതി, തം ദസ്സേതും ''ഏവം സന്തേ''തി അനുയോഗം കത്വാ **''ന ചാഭാവോ''**തിആദിനാ സോധനം തു വുത്തം. **ഏവം സന്തേ**തി ഏകസ്മിംയേവ ഇന്ദ്രിയേ സതി. **അഭാവോ ചാ**തി യം പടിച്ച ജായതി, തസ്സ അഭാവതോ പുരിസഉഭതോബ്യഞ്ജനസ്സ ഇത്ഥിബ്യഞ്ജനാഭാവോ, ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനസ്സ പുരിസബ്യഞ്ജനാഭാവോതി അത്ഥോ . **ന ചാഭാവോ സിയാ**തി നേവ ദുതിയബ്യഞ്ജനസ്സ അഭാവോ സിയാ. **ന തം ബ്യഞ്ജനകാരണ**ന്തി തം ഇന്ദ്രിയം ദുതിയബ്യഞ്ജനകാരണം ന ഹോതി. കസ്മാ? സദാ അഭാവതോ. ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനസ്സ ഹി യദാ ഇത്ഥിയാ

രാഗചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ പുരിസബ്യഞ്ജനം പാകടം ഹോതി, ഇത്ഥിബ്യഞ്ജനം പടിച്ഛന്നം ഗുള്ഹം ഹോതി, തഥാ ഇതരസ്സ ഇതരം. യദി ച തേസം ഇന്ദ്രിയം ദുതിയബ്യഞ്ജനകാരണം ഭവേയ്യ, സദാപി ബ്യഞ്ജനദ്വയം തിട്ഠേയ്യ, ന പന തിട്ഠതി, തസ്മാ വേദിതബ്ബമേതം "ന തസ്സ തം ബ്യഞ്ജനകാരണ"ന്തി. കിഞ്ചരഹി കാരണന്തി ചേ? ആഹ **"തസ്സാ...പേ॰... കാരണ"**ന്തി. തത്ഥ **കമ്മസഹായ**ന്തി പുരിമഭവസിദ്ധസ്സ ഇന്ദ്രിയനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സ സഹായം. **രാഗചിത്ത**ന്തി ഇത്ഥിയാ പുരിസസ്മിം, പുരിസസ്സ ഇത്ഥിയം വാ ഉപ്പന്നം മേഥുനരാഗചിത്തം. തസ്മിഞ്ഹി ഉപ്പന്നേ തം പാകടം ഹോതി, തസ്മിം പടിപ്പസ്സദ്ധേ പടിച്ഛന്നം ഹോതി. യസ്മാ പനിമസ്സ ഏകമേവ ഇന്ദ്രിയം ഹോതി, തസ്മാ ഇത്ഥിഉഭതോബ്യഞ്ജനകോ സയമ്പി പരം ഉദ്ദിസ്സ ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാതി, അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ പരമ്പി ഗണ്ഹാപേതി. സോ ഹി ഇത്ഥിന്ദ്രിയവന്തതായ സയം ഗണ്ഹാതി, പരേസു ഉപക്കമകരണതോ പരം ഗണ്ഹാപേതി. പുരിസഉഭതോബ്യഞ്ജനകോ പരേസു ഉപക്കമകരണതോ പരം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേതി, സയം പന പുരിസിന്ദ്രിയവന്തതായ ഗബ്ഭം ന ഗണ്ഹാതി.

യസ്മാ ഇത്ഥിന്ദ്രിയേ സതി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദയോ ഹോന്തി, തേസു ച സന്തേസു ഇത്ഥീതി പകാസോ ഹോതി, തസ്മാ തം തസ്സ പകാസനകാരണന്തി ആഹ **"ഇത്ഥീതി പകാസനരസ"**ന്തി. ദുവിധമ്പി പനേതം ഇന്ദ്രിയം കായപസാദോ വിയ സകലസരീരബ്യാപകമേവ, ന ചസ്സ കായപസാദേന സങ്കരോ ലക്ഖണഭേദതോ, നിസ്സയഭേദതോ ച.

൬൩൫. സഹജരൂപപരിപാലനലക്ഖണന്തി യഥാ അത്തനാ സഹജാതരൂപാനി തീസു ഖണേസു പവത്തന്തി, ഏവം അനുപാലനലക്ഖണം. ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഏകന്തകമ്മജത്താ സഹജഗ്ഗഹണേനേവ അനുപാലേതബ്ബാനമ്പി കമ്മജഭാവോവ സിദ്ധോതി കമ്മജഗ്ഗഹണം ന കതം. യഥാസകം ഖണത്തയമത്തട്ഠായീനമ്പി കമ്മജരൂപാനം പവത്തിഹേതുഭാവേനേവ തം അനുപാലകം. തേനാഹ **"തേസം പവത്തനരസ"**ന്തി. പവത്തനഞ്ചേത്ഥ വുത്തനയേന തേസം യാപനം ഠപനം ഠിതിഹേതുകതാ. ന ഹി കമ്മജാനം കമ്മമേവ ഠിതിഹേതു ഭവിതും സക്കോതി ആഹാരജാദീനം ആഹാരാദി വിയ. കിം കാരണം? തങ്ഖണാഭാവതോ. കമ്മഞ്ഹി നിരുദ്ധം രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തതോ തംസമുട്ഠാനരൂപാനി മതപിതികാ വിയ പുത്താ ചൂളപിതുആദിനിസ്സയേന അഞ്ഞനിസ്സയേനേവ പവത്തന്തി, അഞ്ഞഞ്ച തേസം യാപനസമത്ഥം നത്ഥി അഞ്ഞത്ര ജീവിതിന്ദ്രിയേനാതി തദേവ തേസം പവത്തനരസം. ആഹാരജാദയോ പന ധരമാനകപിതികാ വിയ പുത്താ അഞ്ഞനിരപേക്ഖാ സകസകപച്ചയവസേനേവ പവത്തന്തി. ആഹാരാദയോ ഹി അത്തനോ അത്ഥിക്ഖണേയേവ രൂപാനി സമുട്ഠാപേത്വാ തേസം ഠിതിപവത്തിയാവ തിട്ഠന്തി, തതോ തംസമുട്ഠാനാനി ജീവിതിന്ദ്രിയനിരപേക്ഖാനി. സേസാനിപി തംതംപച്ചയവസേനേവ തിട്ഠന്തീതി ന അഞ്ഞം ഠപനകാരണം പച്ചാസീസന്തി. കമ്മസമുട്ഠാനമ്പി ചേതം ഉപ്പാദതോ പട്ഠായേവ അനുപാലകം. യാപേതബ്ബാനി പവത്തേതബ്ബാനി സഹജാതഭൂതാനി പദട്ഠാനമേതസ്സാതി **യാപേതബ്ബഭൂതപദട്ഠാനം**.

൬൩൮. മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഠപേത്വാ അരൂപാവചരവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതും അവസേസാ

മനോവിഞ്ഞാണധാതു. തേനാഹ **“പഞ്ചവോകാരേ”**തി. പഞ്ചവോകാരേ മനോധാതു, മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ ച യം രൂപം നിസ്സായ പവത്തന്തി, തം “വത്ഥൂ”തി പവുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. **പഞ്ചവോകാരേ**തി ച വിസേസനം മനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന കതം, മനോധാതു പന ചതുവോകാരഭവേ നത്ഥേവ. പാളിയം അനാഗതസ്സാപി ഹദയവത്ഥുനോ ആഗമതോ, യുത്തിതോ ച അത്ഥിഭാവോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ. തത്ഥ ആഗമോ താവ -

> “യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച പവത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൮) -

ഏവമാദി പട്ഠാനവചനം. യുത്തി പന ഏവം വേദിതബ്ബാ - നിപ്ഫന്നഉപാദായരൂപനിസ്സയം ധാതുദ്വയം പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപപടിബദ്ധവുത്തിത്താ. യം യഞ്ഹി രൂപപടിബദ്ധവുത്തി, തം തം നിപ്ഫന്നഉപാദായരൂപനിസ്സയം ദിസ്സതി യഥാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു. തത്ഥ ന താവ രൂപായതനാദീനം, ഓജായ ച തന്നിസ്സയതാ യുജ്ജതി ഇന്ദ്രിയപടിബദ്ധതോ ബഹിപി തേസം പവത്തിദസ്സനതോ, നാപി ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയാനം തദുഭയവിരഹിതേ അഭാവകസന്താനേപി ധാതുദ്വയദസ്സനതോ. ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സാപി സഹജപരിപാലനലക്ഖണകിച്ചന്തരം വിജ്ജതീതി ന തന്നിസ്സയതാ യുജ്ജതി. തഞ്ഹി കിച്ചന്തരേ പസുതം ന ഇമാസം നിസ്സയോ ഭവിതും സക്കോതി, തസ്മാ പാരിസേസതോ തേസം നിസ്സയോ ഹദയവത്ഥു നാമ അത്ഥീതി വിഞ്ഞാതബ്ബം. ഹോതു താവ ധാതുദ്വയനിസ്സയോ വത്ഥു, ഉപാദായരൂപഞ്ച, തം പനേതം കമ്മസമുട്ഠാനം പടിനിയതകിച്ചം ഹദയപ്പദേസേ ഠിതമേകന്തി ദട്ഠബ്ബം. കഥമേതം വിഞ്ഞായതീതി? വുച്ചതേ - വത്ഥുരൂപഭാവതോ കമ്മസമുട്ഠാനം ചക്ഖു വിയ. യഞ്ഹി വിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥുഭൂതം രൂപം, തം കമ്മസമുട്ഠാനം യഥാ ചക്ഖുപസാദോ, തതോ ഏവ പടിനിയതകിച്ചം അട്ഠിം കത്വാ മനസി കത്വാ സബ്ബം ചേതസാ സമന്നാഹരിത്വാ കിഞ്ചി ചിന്തേന്തസ്സ ഹദയപ്പദേസസ്സ ഖിജ്ജനതോ തത്ഥേദം തിട്ഠതീതി വിഞ്ഞായതി. യഥാഹു ആചരിയാ -

> “കമ്മജം വത്ഥുഭാവാ തം, ചക്ഖുംവ നിയതക്രിയം;
> ചിന്തായ ച ഉരോഖേദാ, തത്ര തിട്ഠന്തി വിജാനിയ”ന്തി.

യദി മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നിസ്സയഭൂതം ഹദയവത്ഥു നാമ അത്ഥി, കസ്മാ പനേതം രൂപകണ്ഡേ ന വുത്തം. ന ഹി ലബ്ഭമാനസ്സ അവചനേ കാരണം അത്ഥീതി? നോ നത്ഥി കാരണന്തരസമ്ഭവതോ. കിം പന തം കാരണം? ദേസനാഭേദോ. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഏകന്തതോ ചക്ഖാദിനിസ്സയാനി, ന ഏവം മനോവിഞ്ഞാണം ഏകന്തേന ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതം പഞ്ചവോകാരഭവേയേവ തന്നിസ്സയത്താ, ഏകന്തേന നിസ്സിതവസേനേവ ച വത്ഥുദേസനാ പവത്താ. “അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥു, അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ന വത്ഥൂ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൭൨൭) ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി നിസ്സിതേഹി വിസേസിതത്താ. യമ്പി ഏകന്തേന ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം തസ്സ വസേന “അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ”തിആദിനാ ദുകാദീസു വുച്ചമാനേസു ന തദനുഗുണാ ആരമ്മണദുകാദയോ സമ്ഭവന്തി. ന ഹി “അത്ഥി രൂപം

മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി രൂപം ന മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണ''ന്തി സക്കാ വത്തുന്തി വത്ഥാരമ്മണദുകാ ഭിന്നഗതികാ സിയും, ന ഏകരസാ ദേസനാ ഭവേയ്യ, ഏകരസഞ്ച ദേസനം ദേസേതും തത്ഥ ഭഗവതോ അജ്ഝാസയോ, തസ്മാ തത്ഥ ഹദയവത്ഥു ന വുത്തം, ന അലബ്ഭമാനത്താ. ഏസാ ഹി ഭഗവതോ പകതി, യം ഏകരസേനേവ ദേസനം ദേസേതും ലബ്ഭമാനസ്സാപി കസ്സചി അഗ്ഗഹണം. തഥാ ഹി നിക്ഖേപകണ്ഡേപി ചിത്തുപ്പാദവിഭാഗേന അവുച്ചമാനത്താ അവിതക്കാവിചാരപദവിസജ്ജനേ വിതക്കോ വിചാരോ ചാതി വത്തും ന സക്കാതി അവിതക്കവിചാരമത്തപദവിസജ്ജനേ ലബ്ഭമാനോപി വിതക്കോ ന ഉദ്ധടോ, അഞ്ഞഥാ ''വിതക്കോ ചാ''തി വത്തബ്ബം സിയാതി. നിസ്സയഭാവതോ ഉപരി ആരോപേത്വാ വഹന്തം വിയ പച്ചുപട്ഠാതീതി **ഉബ്ബാഹനപച്ചുപട്ഠാനം**.

൬൭൪. ചതൂസു ആഹാരേസു ഇധ രൂപാധികാരതോ കബളീകാരോ ആഹാരോ ഗഹേതബ്ബോതി ആഹ **"ആഹാരതാതി കബളീകാരോ ആഹാരോ"**തി. തത്ഥ കബളം കരീയതീതി **കബളീകാരോ**. ആഹരീയതീതി **ആഹാരോ,** കബളം കത്വാ അജ്ഝോഹരീയതീതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ച സവത്ഥുകം കത്വാ ആഹാരം ദസ്സേതും വുത്തം. കബളീകാരാഹാരസ്സ പന ഓജാ ഇധ ആഹാരോ നാമ. തേനാഹ **"യായ ഓജായാ"**തിആദി. സോ ച രൂപാഹരണസഭാവോ ഉപത്ഥമ്ഭനബലകരോ അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരീരസാഹരണഭൂതോ ഭൂതനിസ്സിതോ ഏകോ വിസേസോ. ബാഹിരാഹാരപച്ചയം പടിലഭിത്വാ ഏവ അജ്ഝത്തികാഹാരോ രൂപം ഉപ്പാദേതീതി അയം അജ്ഝത്തികാഹാരസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവേനാപി രൂപം ആഹരതീതി ആഹ **"ഓജട്ഠമകം രൂപം ആഹരതീ"**തി. ഓജാ അട്ഠമീ യസ്സ തം **ഓജട്ഠമകം**. **യായ ഓജായാ**തി അത്തനോ ഉദയാനന്തരം രൂപജനനതോ ഓജാസങ്ഖാതായ ഓദനകുമ്മാസാദിവത്ഥുഗതായ യായ ഫരണഓജായ. **യത്ഥ യത്ഥാ**തി യമ്ഹി യമ്ഹി ജനപദേ, നഗരാദീസു ച. **"കബളീകാരോ ആഹാരോ"തി പവുച്ചതി** തബ്ബത്ഥുകത്താതി അധിപ്പായോ.

൬൭൫. കിം പന വത്ഥുനോ കിച്ചം, കിം ഓജായാതി ചേ? പരിസ്സയഹരണം വത്ഥുസ്സ കിച്ചം, പാലനം ഓജായാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അന്നപാനാദിക"**ന്തിആദി. **അഗ്ഗിം ഹരതി കമ്മജ**ന്തി കമ്മജതേജം ഗണ്ഹാതി. അന്തോകുച്ഛിയഞ്ഹി ഓദനാദിവത്ഥുസ്മിം അസതി കമ്മജതേജോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഉദരപടലസങ്ഖാതമുപാദിന്നരൂപം ഗണ്ഹാതി, ''ഛാതോമ്ഹി, ആഹാരം മേ ദേഥാ''തി വദാപേതി, ഭുത്തകാലേ ഉദരപടലം മുഞ്ചിത്വാ അനുപാദിന്നകവത്ഥും ഗണ്ഹാതി, അഥ സത്തോ ഏകഗ്ഗോ ഹോതി. യഥാ ഹി ഛായാരക്ഖസോ ഛായാപവിട്ഠം ദിസ്വാ ഗഹേത്വാ ദേവസങ്ഖലികായ ബന്ധിത്വാ അത്തനോ ഭവനേ മോദന്തോ ഛാതകാലേ ആഗന്ത്വാ സീസേ ഡംസതി, സോ ഡട്ഠത്താ വിരവതി, തം വിരവം സുത്വാ സചേ അഞ്ഞേപി മനുസ്സാ ആഗച്ഛന്തി, സോ ആഗതാഗതേ ഗഹേത്വാ ഖാദിത്വാ സകഭവനേ മോദതി , ഏവം യം യം അന്നപാനാദികം വത്ഥു, തം തം കമ്മജതേജോ ഗഹേത്വാ ജീരാപേത്വാ പുന ഉദരപടലം ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ അന്നപാനാദികം വത്ഥു അത്തനോ ഉദരപടലം പവിട്ഠകാലേ ഉപാദിന്നകായം ഗഹേത്വാ ഠിതം തതോ മോചേത്വാ അത്താനം ഗണ്ഹാപനവസേന തം അത്തനോ സന്തികം ഹരതി. **കേവല**ന്തി ഓജാവിയുത്തം വത്ഥു ജീവിതം കമ്മജഭൂതം തം പാലേതും ന സക്കോതി.

൬൭൭. ഓജാ…പേ… പാചകന്തി ഓജാ ജീവിതം പാലേതും സക്കോതി, കമ്മജം തേജം ഹരിതും ന സക്കോതി ആമാസയസ്സ അപുണ്ണതോതി അധിപ്പായോ. **ഉപത്ഥമ്ഭനപച്ചുപട്ഠാനോ**തി ഓജട്ഠമകരൂപഹരണവസേനേവ ഇമസ്സ കായസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ചുപട്ഠാതി. **കായേനാ**തി രൂപകായേന. **അത്തനോ ഭാവ**ന്തി അത്തനോ അധിപ്പായം. **വിഞ്ഞാപേന്താന**ന്തി പരേസം സഞ്ഞാപേന്താനം. **കായഗ്ഗഹണാനുസാരേനാ**തി ഫന്ദമാനകായഗതവണ്ണസ്സ ഗഹണഭൂതാനം ചക്ഖുദ്വാരികജവനാനന്തരപ്പവത്താനം നിച്ഛയഗ്ഗഹണസങ്ഖാതാനം മനോദ്വാരികജവനാനം അനുസ്സരണേന തേസം അനന്തരന്തി അത്ഥോ. പഞ്ചദ്വാരേ ഹി രൂപാദിആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ യഥാപച്ചയം കുസലാകുസലജവനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതിണ്ണേ മനോദ്വാരികജവനം തദേവാരമ്മണം കത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതി, പുന തസ്മിംയേവ ദ്വാരേ വിസയം വവത്ഥാപേത്വാ ജവനം ഭവങ്ഗം ഓതരതി, തസ്മാ ചക്ഖുദ്വാരികജവനാനന്തരപ്പവത്താനം ദ്വിന്നം ജവനവാരാനമനന്തരം തതിയവാരേ പവത്തായ മനോദ്വാരജവനവീഥിയാ ഏവ **ഗഹിതായ ഏതായ** കരണഭൂതായ ചതുത്ഥവാരേ മനോദ്വാരേ ജവനേനേവ ഭാവോ വിഞ്ഞായതി. ഏതേന വിഞ്ഞത്തി-സദ്ദസ്സ കരണസാധനതാ വുത്താ. **സയം വാ**തിആദിനാ പന കമ്മസാധനത്തമാഹ.

ഏവം വിഞ്ഞത്തി-സദ്ദസ്സ കാരകദ്വയേ സമ്ഭവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കായ-സദ്ദേന സഹ കമ്മധാരയസമാസം ദസ്സേതും, ''കായോ''തി വോഹാരസ്സ വിഞ്ഞത്തിയമ്പി ച പവത്തിം ദസ്സേന്തോ **''കായേന സംവരോ''**തിആദിസുത്തമാഹ. **കായവിപ്ഫന്ദനേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ**തി വിപ്ഫന്ദമാനകായേന കരണഭൂതേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുഭാവതോ കായേന വിഞ്ഞത്തീതിപി കായവിഞ്ഞത്തീതി സമ്ബന്ധോ. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - വിഞ്ഞത്തിയാ കായവിപ്ഫന്ദനസ്സ ഹേതുഭാവതോ തംഹേതുകം കായവിപ്ഫന്ദനസങ്ഖാതം കായം ഗഹേത്വാ അധിപ്പായജാനനതോ വിഞ്ഞത്തി അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനസ്സ കാരണഭാവേന ഗയ്ഹതീതി കായേന അധിപ്പായം വിഞ്ഞാപേതീതി. തഥാ കായവിപ്ഫന്ദനം ഗഹേത്വാ തസ്സ കാരണമേത്ഥ അത്ഥീതി വിഞ്ഞത്തിയാ ഗയ്ഹമാനത്താ സയഞ്ച കായേന വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ കായേന വിഞ്ഞത്തീതിപി കായവിഞ്ഞത്തീതി.

൬൭൮. ചിത്തജാനിലധാതുയാതി അഭിക്കമാദിപവത്തകചിത്തസമുട്ഠാനവായോധാതുയാ. **ആകാരവികാരതാ**തി ആകാരഭൂതോ വികാരോ. കസ്സ പന സാ ആകാരവികാരതാതി? സാമത്ഥിയതോ വായോധാതുഅധികാനം ചിത്തജമഹാഭൂതാനം. കിം തം സാമത്ഥിയം? ചലനഹേതുതാ, ചിത്തജതാ, ഉപാദായരൂപതാ ച. അഥ വാ ചിത്തജാനിലധാതുയാ ഏകാ ആകാരവികാരതാതി സമ്ബന്ധോ. ന കേവലഞ്ഹി സാമിവചനം ചലനസമ്ബന്ധാപേക്ഖായ ഏവ, അഥ ഖോ ആകാരവികാരസമ്ബന്ധാപേക്ഖായപീതി.

യദി ഏവം, കഥം വിഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദായരൂപത്തം. ''ചിത്തജാനിലധാതുയാ''തി ഹി വചനേന വായോധാതുയാവ ആകാരവികാരതാ വിഞ്ഞത്തി ആപജ്ജതി, ന ച ഏകഭൂതനിസ്സിതം ഉപാദായരൂപം നാമ അത്ഥി ''ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൬൫൪) വചനതോതി?

നായം ദോസോ, ചതുന്നം വികാരതാ ചതൂസു ഏകസ്സപി ഹോതി ചതുസാധാരണധനം വിയ. അനിലധാതുഅധികകലാപോ വാ ഇധ "അനിലധാതൂ"തി വുച്ചതി, തദധികേ തംവോഹാരതോ യഥാ സമ്ഭാരധാതുയാ അധികഭാവേന പഥവീവോഹാരോ, തസ്മാ വായോധാതുഅധികാനം ചിത്തജമഹാഭൂതാനം ഏകാ ആകാരവികാരതാ കായവിഞ്ഞത്തീതി ന കോചി വിരോധോ. അധികതാ ചസ്സാ സാമത്ഥിയതോ ദട്ഠബ്ബാ, ന പമാണതോ. ഇതരഥാ ഹി തേസം അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതാ ന യുജ്ജേയ്യ. അധികതാ ഹി അത്തനോ അധികവസേന ഇതരേഹി വിനിബ്ഭോഗപ്പവത്തിതോ ഹോതി. സാമത്ഥിയാധികഞ്ച കാരണാനുകാരിതായ. കാരണഞ്ഹി അഭിക്കമാദിപവത്തകം ചിത്തം, തം ചലനാധിപ്പായസഭാവം തതോ സമുട്ഠിതേ കലാപേ അനുകരോന്തേ വായോധാതുയാ ഏവ അധികത്തം യുത്തന്തി. കേചി പന "വായോധാതുയാ ഏവ ആകാരവികാരതാ"തി ഗണ്ഹന്തി, തേസം മതേന ഉപാദാരൂപത്തം ദുരൂപപന്നം. ന ഹി ഏകസ്സ വികാരോ ചതുന്നം ഉപാദാരൂപന്തി സക്കാ വത്തും.

കീദിസീ പനായം വികാരതാതി ആഹ **"സഹജാതസ്സ രൂപസ്സ ചലനേ ഹേതൂ"**തി. തത്ഥ **സഹജാതസ്സാ**തി അത്തനാ സഹജാതസ്സ. യസ്മാ ഉതുചിത്താഹാരജാനം ചലനം ചിത്തജരൂപസമ്ബന്ധേനേവ ഹോതി, നദീസോതചലനേന തത്ഥ പക്ഖിത്തസുക്ഖഗോമയപിണ്ഡാദീനം വിയ. വിഞ്ഞത്തിവസേന പന ചിത്തജാനമേവ ചലനം, തസ്മാ വുത്തം "സഹജാതസ്സാ"തി. **രൂപസ്സാ**തി രൂപകായസ്സ. **ചലനേ**തി സന്ഥമ്ഭനസന്ധാരണചലനസങ്ഖാതേ ചലിതഭാവേ. സന്ഥമ്ഭനാദികമ്പി ഹി ചലനാഭിമുഖതായ ചലനന്തി യുജ്ജതി. **ഹേതൂ**തി ഹേതുഭൂതാ സഹകാരീകാരണഭൂതാ. ഏത്താവതാ ച കിം വുത്തം ഹോതി? കായവിഞ്ഞത്തി നാമ നേവ ഫന്ദമാനരൂപകായോ, ന ച ഫന്ദമാനാ വായോധാതു, അഥ ഖോ മഹന്തം പാസാണം ഉക്ഖിപന്തസ്സ സബ്ബഥാമേന ഗഹണകാലേ സരീരസ്സ ഉസ്സാഹനവികാരോ വിയ രൂപകായസ്സ പരിപ്ഫന്ദനപച്ചയഭാവേന ലബ്ഭമാനോ ഏകോ ആകാരവികാരോ കായവിഞ്ഞത്തി നാമാതി വുത്തം ഹോതി.

നനു ച ഫന്ദമാനവണ്ണാദിവിനിമുത്തോ കോചി വികാരോ അത്ഥി, തസ്സ വണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം ഗഹണം ഹോതീതി കഥമേതം വിഞ്ഞായതീതി? അധിപ്പായഗ്ഗഹണതോ. ന ഹി വിഞ്ഞത്തിവികാരരഹിതേസു രുക്ഖചലനാദീസു അധിപ്പായഗ്ഗഹണം ദിട്ഠം, ഹത്ഥചലനാദീസു പന ദിട്ഠം, തസ്മാ ഫന്ദമാനവണ്ണാദിവിനിമുത്തോ കോചി വികാരോ അത്ഥി അധിപ്പായസ്സ വിഞ്ഞാപകോതി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേതം ഏകന്തേന. ഞാപകോ ച ഹേതു സയം ഗഹിതോയേവ അത്തനോ ഞാപേതബ്ബമത്ഥം ഞാപേതി, ന വിജ്ജമാനമത്തേനാതി. ഞാപേതബ്ബവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം വികാരഗ്ഗഹണമ്പി അനുമാനതോ സിദ്ധം. തഥാ ഹി വദന്തി -

"വിസയത്തമനാപന്നാ,
സദ്ദാ നേവത്ഥബോധകാ;
ന സത്താമത്തതോ അത്ഥേ,
തേ അഞ്ഞാതാ പകാസകാ"തി.

യദി വികാരഗ്ഗഹണമേവ കാരണമധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സ, കസ്മാ അഗ്ഗഹിതസങ്കേതാനം അധിപ്പായഗ്ഗഹണം ന ഹോതീതി? ന കേവലം വികാരഗ്ഗഹണമേവ അധിപ്പായസ്സ ഗഹണസ്സ കാരണം, അഥ ഖോ പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധഗ്ഗഹണഞ്ച ഇമസ്സ ഉപനിസ്സയോതി ദട്ഠബ്ബം. യഥാ ഹി അരഞ്ഞേ ഉദകതിത്ഥേ ഉസ്സാപേത്വാ ഠപിതഗോസീസാദീനി ഉദകനിമിത്താനി ദിസ്വാ തദനന്തരപ്പവത്തായ അവിഞ്ഞായമാനന്തരായ മനോദ്വാരജവനവീഥിയാ ഗോസീസാദീനം ഉദകസഹചാരീപകാരസഞ്ഞാണാകാരം ഗഹേത്വാ "ഉദകമേത്ഥ അത്ഥീ"തി ജാനനം, ഏവം ഫന്ദമാനവണ്ണം ഗഹേത്വാ തദനന്തപ്പവത്തായ അവിഞ്ഞായമാനന്തരായ മനോദ്വാരവീഥിയാ പുരിമഗ്ഗഹിതസമ്ബന്ധൂപനിസ്സയസഹിതായ സാധിപ്പായവികാരഗ്ഗഹണം ഹോതീതി.

൩൫൪-൫. സഹജരൂപചലനസ്സ വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതായ വായോധാതുയാ ഹേതുഭാവോ യുത്തോ, കിം സബ്ബാ ഏവ വായോധാതു സഹജരൂപം ചാലേതീതി ഇമം ചോദനം സോധേതും **"ലഭിത്വാ പനുപത്ഥമ്ഭ"**ന്തിആദി വുത്തം. ഉപത്ഥമ്ഭേതീതി **ഉപത്ഥമ്ഭം,** ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയന്തി അത്ഥോ. **ഏകാവജ്ജനവീഥിയ**ന്തി മനോദ്വാരികജവനവീഥിം സന്ധായാഹ പഞ്ചദ്വാരികവീഥിയാ വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകത്താഭാവതോ. **ഹേട്ഠാഹി ഛഹി ച ചിത്തേഹീ**തി സത്തസു ജവനേസു ഹേട്ഠിമേഹി ഛഹി ജവനേഹി സമുട്ഠിതം വായോധാതും ഉപത്ഥമ്ഭം ലഭിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. കേചി പന പോത്ഥകേസു "വായോധാതുസമുട്ഠിത"ന്തി പാഠം ദിസ്വാ ഉപത്ഥമ്ഭന്തി ഭാവസാധനവസേന ഗഹേത്വാ ഹേട്ഠാ ഛഹി ചിത്തേഹി ഉപ്പന്നവായോധാതുസമുട്ഠിതം ഉപത്ഥമ്ഭം ലഭിത്വാതി യോജേന്തി. **വിഞ്ഞത്തിസഹിതത്തനാ**തി സയം വിഞ്ഞത്തിസഹിതാ അത്തനാ സഹജാതം ചിത്തജരൂപം ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ചലയതി, ന ഇതരാതി അത്ഥോ.

അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ - യഥാ നാമ സത്തഹി യുഗേഹി ആകഡ്ഢിതബ്ബസകടേ സത്തമയുഗയുത്താ ഏവ ഗോണാ ഹേട്ഠാ ഛസു യുഗേസു യുത്തഗോണേഹി ലദ്ധുപത്ഥമ്ഭാ സകടം ചാലേന്തി, പഠമയുഗാദിയുത്താ പന സന്ഥമ്ഭനസന്ധാരണമത്തമേവ സാധേന്താ തേസം ഉപത്ഥമ്ഭകാ ഹോന്തി, ഏവമേവം സത്തമജവനസമുട്ഠിതാ വായോധാതു ഹേട്ഠാ ഛഹി ജവനേഹി സമുട്ഠിതവായോധാതുതോ ലദ്ധുപത്ഥമ്ഭാ ചിത്തജരൂപം ചാലേതി. പഠമജവനാദിസമുട്ഠിതാ പന സന്ഥമ്ഭനസന്ധാരണമത്തം സാധേന്താ തസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകാ ഹോന്തി, ദേസന്തരുപ്പത്തിയേവ ചേത്ഥ ചലനം ഉപ്പന്നദേസതോ കേസഗ്ഗമത്തമ്പി ധമ്മാനം ചലനാഭാവതോ, ഇതരഥാ ധമ്മാനം അബ്യാപാരതാ, ഖണികതാ ച ന സിയാ. കഥം പനസ്സ സഹജരൂപാനം ദേസന്തരുപ്പത്തിയാ ഹേതുഭാവോതി? യഥാ അത്തനാ സഹജരൂപാനി ഹേട്ഠിമജവനാദിസമുട്ഠിതരൂപേഹി പതിട്ഠിതട്ഠാനതോ അഞ്ഞത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം തേഹി സഹ തത്ഥ ഉപ്പത്തിയേവസ്സ ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം വിഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണസ്സ വുത്തത്താ വിഞ്ഞത്തിസഹിതാതി സത്തമജവനസമുട്ഠിതായ ഏവ ച വിസേസിതത്താ ചലനാകാരസഹിതായേവ വായോധാതു വികാരസഹിതാതി? നയിദമേവം ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ചലയിതുമസക്കോന്തിയോപി

സന്ഥമ്ഭനസന്ധാരണമത്തകരണേന പഠമജവനാദിസമുട്ഠാനവായോധാതുയോപി വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതാ ഏവ. യേന ദിസാഭാഗേന ഗന്ത്വാ അഭിക്കമാദീനി പവത്തേതുകാമോ തദഭിമുഖഭാവവികാരസമ്ഭവതോ. അധിപ്പായസഹഭാവിനഞ്ഹി വികാരം വിഞ്ഞത്തിമാചിക്ഖന്തി. തേനേവ ഹി ഭഗവതാ "കതമം തം രൂപം കായവിഞ്ഞത്തി? യാ കുസലചിത്തസ്സ വാ...പേ॰... അബ്യാകതചിത്തസ്സ വാ അഭിക്കമന്തസ്സ വാ...പേ॰... പസാരേന്തസ്സ വാ കായസ്സ ഥമ്ഭനാ സന്ഥമ്ഭനാ സന്ഥമ്ഭിതത്തം വിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞാപനാ വിഞ്ഞാപിതത്തം. ഇദം തം രൂപം കായവിഞ്ഞത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ ൭൨൦) സന്ഥമ്ഭനസന്ധാരണാനമ്പി പച്ചയഭാവാകാരോ കായവിഞ്ഞത്തീതി വുത്തോ. ഏവഞ്ച കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സാപി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകതാവചനം സുട്ഠു ഉപപന്നം ഹോതി.

൬൩൭-൮. ചിത്തജാതായ പഥവീധാതുയാ ഉപാദിന്നകഘട്ടനേ പച്ചയോ യോ ആകാരവികാരോ, അയം വചീവിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞേയ്യാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **ചിത്തജാതായാ**തി വചീഭേദപ്പവത്തകചിത്തസമുട്ഠാനായ . **ഉപാദിന്നകഘട്ടനേ**തി ഉപാദിന്നകകലാപസങ്ഖാതസ്സ അക്ഖരുപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ ഘട്ടനസഞ്ഞിതേ കിച്ചേ ഘട്ടനസ്സാതി അത്ഥോ. **പച്ചയോ**തി തസ്സ സഹകാരീകാരണഭൂതോ. **ഏകോ ആകാരവികാരോ**തി ഘട്ടിയമാനഉപാദിന്നരൂപതോ, ഘട്ടന്തി യാ പഥവീധാതുതോ ച വിനിവട്ടോ പഥവീധാതുയാ ഉപാദിന്നഘട്ടനപച്ചയസഭാവരൂപോ ഏകോ ആകാരവികാരവിസേസോതി അത്ഥോ. **പഥവീധാതുയാ**തി സാമിവചനം "ഉഭയസമ്ബന്ധാപേക്ഖ"ന്തിആദി കായവിഞ്ഞത്തിയം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - യഥാ തത്ഥ ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം ഗയ്ഹതി, ഏവമിധ സുയ്യമാനസദ്ദസവനാനന്തരന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഇദഞ്ച സന്ഥമ്ഭനാദീനം അഭാവേന ഘട്ടനേന സദ്ധിംയേവ സദ്ദസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ "ലഭിത്വാ പനുപത്ഥമ്ഭ"ന്തിആദിനയോ ന ലബ്ഭതി. ഘട്ടനഞ്ഹി പഠമജവനാദീസുപി ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **"സദ്ദവസാ"**തി. അഥ ഘട്ടനചലനാനം കോ വിസേസോതി? ഘട്ടനം പച്ചയവിസേസേന ഭൂതകലാപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം ആസന്നതരുപ്പാദതാ, ചലനം ഏകസ്സാപി ദേസന്തരുപ്പാദനപരമ്പരതാതി അയമേതേസം വിസേസോ. ഗോസീസാദിഉപമാപേത്ഥ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബാ. **സാവാ**തി സാ ഏവ സഹസദ്ദാ വിഞ്ഞത്തി. **സക്യകുലിന്ദുനാ**തി സുപരിസുദ്ധഗഗനതലസ്സ സക്കരാജകുലസ്സ അവഭാസകട്ഠേന തസ്സ നിസാകരഭൂതേന. അഥ വാ ഇന്ദതി പരമിസ്സരിയം കരോതീതി ഇന്ദു. ഇന്ദു-സദ്ദസ്സ ഉത്തമവാചകത്താ സക്കകുലുത്തമേനാതി അത്ഥോ.

൬൩൯. അഥ വിഞ്ഞത്തി താവ സഹസദ്ദാവ, സദ്ദോ പന ചിത്തജോ അവിഞ്ഞത്തികോ അത്ഥീതി ചേ? നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സദ്ദോ ന ചിത്തജോ"**തിആദി. **വിഞ്ഞത്തിഘട്ടന**ന്തി വിഞ്ഞത്തിപച്ചയം പഥവീധാതുയാ ഘട്ടനം. **ധാതുസങ്ഘട്ടനേനേവാ**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. യസ്മാ ധാതുസങ്ഘട്ടനേനേവ സദ്ദോ ജായതി, ന തേന വിനാ, തസ്മാതി അത്ഥോ. അനേന ച യേ വദന്തി "വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി മഹാഅട്ഠകഥായം വുത്തത്താ ചിത്തസമുട്ഠാനോ വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ വിഞ്ഞത്തിയാ വിനാപി ഉപ്പജ്ജതി. 'യാ തായ വാചായ വിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞാപനാ'തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൬) ഹി വചനതോ അസോതവിഞ്ഞേയ്യേന സദ്ദേന സഹ വിഞ്ഞത്തി ന ഉപ്പജ്ജതി, തതോവ ചിത്തജോപി സദ്ദനവകോ അത്ഥീ"തി, തേസം വാദം പടിക്ഖിപതി. മഹാഅട്ഠകഥാവാദോപി ഹി

സദ്ദോവ ഹോതി, ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി വിരുദ്ധമേതന്തി മഞ്ഞമാനേഹി സങ്ഗഹകാരേഹി പടിക്ഖിത്തോവ. ആനന്ദാചരിയോ പന മഹാഅട്ഠകഥാവാദം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാവ തത്ഥ അധിപ്പായം വണ്ണേതി. കഥം? "ജിവ്ഹാതാലുചലനാദികരവിതക്കസമുട്ഠിതം വിഞ്ഞത്തിസഹജമേവ സുഖുമസദ്ദം ദിബ്ബസോതേന സുത്വാ ആദിസതീ"തി സുത്തേ, പട്ഠാനേ ച ഓളാരികം സദ്ദം സന്ധായ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ വുത്തോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദസ്സ അസോതവിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താതി.

൬൩൫-൭. വിഞ്ഞാപനതോതി വചീഘോസേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ. **സയം വിഞ്ഞേയ്യതോ**തി ഗഹണാനുസാരേന വചീഘോസേന വാ ഹേതുനാ സയം വിഞ്ഞേയ്യത്താ. **തസ്സാ**തി വിഞ്ഞത്തിസദ്ദസ്സ. **സമ്ഭവോ കാരകദ്വയേ**തി വിഞ്ഞാപയതീതി വിഞ്ഞത്തി, വിഞ്ഞായതീതി വിഞ്ഞത്തീതി ഏവം ഹേതുമ്ഹി, കമ്മനി വാ തസ്സ സമ്ഭവോ നിബ്ബത്തി ഹോതീതി അത്ഥോ. കിം പനേതം വിഞ്ഞത്തിദ്വയം ചിത്തസമുട്ഠാനം, ഉദാഹു കമ്മാദിസമുട്ഠാനന്തി ആഹ **"ന വിഞ്ഞത്തിദ്വയ"**ന്തിആദി. **അട്ഠ രൂപാനി വിയാ**തി സകസകകലാപഗതഅട്ഠരൂപാനി വിയ, വിഞ്ഞത്തിദ്വയസ്സ ഏകതോ വുച്ചമാനത്താ കായവിഞ്ഞത്തിസഹജകലാപേ സദ്ദോ ന ലബ്ഭതീതി വചീവിഞ്ഞത്തികലാപേ ലബ്ഭമാനമ്പി തം ഹിത്വാ "അട്ഠ"ഇച്ചേവ വുത്തം.

യഥാവുത്തവികാരഗ്ഗഹണമുഖേന "അയം ഇദം നാമ കാതുകാമോ"തി തംസമങ്ഗിനോ അധിപ്പായോ വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"അധിപ്പായപ്പകാസനരസാ"**തി. കായവിപ്ഫന്ദനഹേതുഭൂതായ വായോധാതുയാ വികാരത്താ തസ്സാ കായവിപ്ഫന്ദനസ്സ ഹേതുഭാവാകാരേന പച്ചുപട്ഠാനന്തി വുത്തം **"കായ…പേ॰… പച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. വായോധാതുയാ കിച്ചാധികതായ ആഹ **"ചിത്തസമുട്ഠാനവായോധാതുപദട്ഠാനാ"**തി. **വചീഘോസസ്സ ഹേതുഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ**തി വുത്തനയേനേവ വചീഘോസസങ്ഖാതസ്സ ചിത്തജസദ്ദസ്സ ഹേതുഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ.

കേചി പനേത്ഥ "ഘട്ടനേ പച്ചയോതി വുത്തത്താ ഘട്ടനാനന്തരം സദ്ദസ്സ ഉപ്പത്തി ഹോതീതി ഗഹേത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനപഥവീധാതു ഉപാദിന്നഘട്ടനമത്തം കരോതി, ഘട്ടിതക്ഖണേ ഉതുസമുട്ഠാനോവ സദ്ദോ ഉപ്പജ്ജതി, സോ പന ചിത്തപച്ചയത്താ പരിയായേന ചിത്തസമുട്ഠാനോതി വുച്ചതീ"തി വദന്തി. തേസം മതേന ചിത്തജസദ്ദോയേവ ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ ഏവം അഗ്ഗഹേത്വാ ഉദകതാപനകാലേ അന്തോഉദകേയേവ ഉപ്പജ്ജനകസദ്ദോ വിയ ഉപാദിന്നേ ഘട്ടേത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനചിത്തസമുട്ഠാനപഥവീധാതുയാ ഉപ്പത്തിസമകാലമേവ തസ്മിം കലാപേ നവമം ഹുത്വാ അന്തോയേവ ഭൂതികസദ്ദോ ഉപ്പജ്ജതീതി ഗഹേതബ്ബം, തസ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനസദ്ദോപി വചീവിഞ്ഞത്തിവസേനേവ ഉപ്പജ്ജതി, അച്ഛരാപഹരണാദിസദ്ദോ പന വചീവിഞ്ഞത്തിയാ അഭാവതോ ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനോയേവാതി.

൬൩൮. വിഗ്ഗഹാഭാവതോ ന കസ്സതി, കസിതും ഛിന്ദിതും ന സക്കോതീതി അകാസോ, സോയേവ ആകാസോതി ആഹ **"ന കസ്സതീതി ആകാസോ"**തി, കോ പനേസോതി ആഹ **"രൂപാനം വിവരോ"**തി, കണ്ണച്ഛിദ്ദാദിരൂപാനം അന്തരന്തി അത്ഥോ. അനേന അജടാകാസമാഹ. **യോ…പേ॰… പരിച്ഛേദോ**തി പന ഇമിനാ ഇധാധിപ്പേതമാകാസം, സോ പന രുള്ഹീവസേന ആകാസോതി പവുച്ചതി.

രൂപാനി പരിച്ഛിന്ദതി, സയം വാ തേഹി പരിച്ഛിജ്ജതി, തേസം വാ പരിച്ഛേദമത്തന്തി രൂപപരിച്ഛേദോ, തം ലക്ഖണമേതസ്സാതി **രൂപപരിച്ഛേദലക്ഖണോ**. അയഞ്ഹി തം തം രൂപകലാപം പരിച്ഛിന്ദന്തോ വിയ ഹോതി. തേനാഹ **"രൂപപരിയന്തപ്പകാസനരസോ"**തി. ''അയം രൂപാനം ഹേട്ഠിമോ പരിയന്തോ, അയം ഉപരിമോ''തി ഏവം വിഭാവനകിച്ചോതി അത്ഥോ. അത്ഥതോ പന യസ്മാ രൂപാനം പരിച്ഛേദമത്തം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതി, തസ്മാ വുത്തം **"രൂപമരിയാദപച്ചുപട്ഠാനോ"**തി. ഏത്ഥാഹ - കിം പനേസ രൂപേ പരിച്ഛിന്ദന്തോ ചതുസമുട്ഠാനകലാപതോ പരിച്ഛിന്ദതി, അഥ ഏകസമുട്ഠാനബഹുകലാപതോ, ഉദാഹു ഏകേകസമുട്ഠാനഏകേകകലാപതോ, ഏകേകരൂപതോ വാതി? ഏകേകസമുട്ഠാനഏകേകകലാപതോതി ദട്ഠബ്ബം.

യദി ഹി ചതുസമുട്ഠാനകലാപതോ, ഏകസമുട്ഠാനബഹുകലാപതോ വാ പരിച്ഛിന്ദതി, ഏവം സതി സമ്ഫുട്ഠഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാ പരിച്ഛിന്ദേയ്യ, ഏകകലാപഗതരൂപാനം വിയ നാനാകലാപഗതരൂപാനമ്പി അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതാ വാ ആപജ്ജേയ്യ. അഥ വാ ഏകേകരൂപതോ പരിച്ഛിന്ദതി, ഏവം സതി ഏകേകകലാപഗതരൂപാനമ്പി നാനാകലാപഗതരൂപാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതാപസങ്ഗോ സിയാ, ഉഭയമ്പി പനേതം അനിട്ഠം, തസ്മാ ഏകേകസമുട്ഠാനഏകേകകലാപതോ പരിച്ഛിന്ദതീതി ദട്ഠബ്ബം.

അസമ്ഫുട്ഠഭാവഛിദ്ദവിവരഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാതി അസമ്ഫുട്ഠഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാ ഛിദ്ദവിവരഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹേവ അസമ്ഫുട്ഠഭാവേന പച്ചുപട്ഠാനതോ അസമ്ഫുട്ഠഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ. കിഞ്ചാപി ഹി കലാപന്തരഭൂതാ കലാപന്തരഭൂതേഹി സമ്ഫുട്ഠാവ ഏകഘനപിണ്ഡഭാവേന പവത്തന്താ, തഥാപി ധമ്മതോ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിവിത്തത്താ അസംകിണ്ണാ ഏവ. തേസം യാ വിവിത്തതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസംകിണ്ണതാ, അയം പരിച്ഛേദോ. ഭൂതന്തരേഹി വിയ തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ, ഇതരഥാ പരിച്ഛിന്നതാ ന സിയാ തേസം ഭൂതാനം ബ്യാപിഭാവാപത്തിതോ. അബ്യാപിഭാവോ ഹി അസമ്ഫുട്ഠതാ. തേനാഹ ഭഗവാ ഇമസ്സ നിദ്ദേസേ ''അസമ്ഫുട്ഠം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ''തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൭).

അഥ വാ കലാപന്തരഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അസംകിണ്ണഭാവേന പച്ചുപട്ഠാനതോ അസമ്ഫുട്ഠതാപച്ചുപട്ഠാനഭാവോ വുത്തോ, കണ്ണച്ഛിദ്ദമുഖവിവരാദിവസേന ഛിദ്ദവിവരഭാവസ്സ പച്ചുപട്ഠാനതോ ഛിദ്ദവിവരഭാവപച്ചുപട്ഠാനതാ വുത്താ. രൂപപരിച്ഛേദേ ഹി സതി ഛിദ്ദവിവരഭാവോ ഹോതി. യേസം രൂപാനം പരിച്ഛേദോ, തത്ഥേവ തേസം പരിച്ഛേദഭാവേന ലബ്ഭതീതി വുത്തം **"പരിച്ഛിന്നരൂപപദട്ഠാനോ"**തി.

൬൩൮-൯. രൂപസ്സലഹുതാദിത്തയനിദ്ദേസേതി രൂപസ്സലഹുതാ രൂപസ്സമുദുതാ രൂപസ്സകമ്മഞ്ഞതാതി ഇമസ്സ രൂപലഹുതാദിത്തയസ്സ നിദ്ദേസേ സമ്പത്തേ ഇദം വുച്ചതീതി അധിപ്പായോ. **ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവാതി** അരൂപസ്സ ലഹുതാദീസു ''കായലഹുഭാവോ കായലഹുതാ''തിആദിനാ വുത്തനയാനുസാരേനേവ ''രൂപസ്സ ലഹുഭാവോ ലഹുതാ''തിആദിനാ രൂപസമ്ബന്ധീഭാവേന രൂപവികാരാപി വിഞ്ഞാതബ്ബാ. രൂപസ്സ ലഹുഭാവോ

ലഹുതാ, സാ രൂപസ്സ ഗരുഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, ഗരുഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, അദന്ധതാപച്ചുപട്ഠാനാ, ലഹുരൂപപദട്ഠാനാ. രൂപസ്സ മുദുഭാവോ മുദുതാ, സാ രൂപസ്സ ഥദ്ധഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, ഥദ്ധഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, സബ്ബകിരിയാസു അവിരോധിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, മുദുരൂപപദട്ഠാനാ. രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞഭാവോ കമ്മഞ്ഞതാ, സാ രൂപസ്സ അകമ്മഞ്ഞഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, അകമ്മഞ്ഞഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ, സരീരകിരിയാസു അനുകൂലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, കമ്മഞ്ഞരൂപപദട്ഠാനാതി. അഥോ പനേത്ഥ തത്ഥ തത്ഥ അമ്ഹേഹി വുത്താനുസാരേന വേദിതബ്ബോ. ഇമാ പന തിസ്സോ രൂപാനം വികാരഭാവതോ ''രൂപവികാരാ''തി വുച്ചന്തീതി ദസ്സേതും **''തിസ്സോ...പേ॰... വിഭാവിനാ''**തി വുത്തം.

യഥാക്കമം പനേതാ രൂപസ്സ ദന്ധത്തകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനാ, ഥദ്ധത്തകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനാ, രൂപാനം സരീരകിരിയാസു അനനുകൂലഭാവകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനാതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ **ധാതുക്ഖോഭോ**തി വാതപിത്തസേമ്ഹപകോപോ, രസാദിധാതൂനം വാ വികാരാവത്ഥാ, ദ്വിധാ വുത്താപി അത്ഥതോ പഥവീധാതുആദീനംയേവ വികാരോതി ദട്ഠബ്ബം. പടിപക്ഖപച്ചയാ സപ്പായഉതുആഹാരാവിക്ഖിത്തചിത്തതാ, സാ ച തംതംവികാരസ്സ വിസേസപച്ചയഭാവതോ വുത്താ, അവിസേസേന പന സബ്ബേസം പച്ചയാ, തഥാ ഹി തേ കദാചിപി അഞ്ഞമഞ്ഞം ന വിജഹന്തി. തഥാ അവിജഹന്താനം പന ദുബ്ബിജാനീയം നാനത്തന്തി തംപകാസനത്ഥം **''ഏതാസ''**ന്തിആദി വുത്തം. കമതോവ നിദസ്സനന്തി സമ്ബന്ധോ. ലഹുതായ ഹി **അരോഗീ നിദസ്സനം,** മുദുതായ **മദ്ദിതചമ്മം,** കമ്മഞ്ഞതായ **സുധന്തസുവണ്ണം**.

നനു ചേത്ഥ അരോഗിനോ താവ നിദസ്സനം യുത്തം തസ്സ ഇന്ദ്രിയബദ്ധസന്താനത്താ, സുപരിമദ്ദിതചമ്മസുധന്തസുവണ്ണാനം പന കഥം. ന ഹി അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപസന്താനേ ലഹുതാദീനി സമ്ഭവന്തി തഥാ ധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയാഭാവതോ? സച്ചം, മുദുകമ്മഞ്ഞസദിസരൂപനിദസ്സനമത്തമേതം, ന പന തത്ഥ ഇധാധിപ്പേതമുദുതാകമ്മഞ്ഞതാസഭാവതോ. യദി ഏവം, കഥം തൂലപിചുആദീസു ലഹുഭാവാദികന്തി? ന തത്ഥ പരമത്ഥതോ ലഹുഭാവാദികം അത്ഥി, ഗരുഭാവാദിഹേതൂനം പന അഭാവതോ തത്ഥ ലഹുഭാവാദിവോഹാരോ.

കമ്മം കാതും ന സക്കോതി ഏകന്തേന താസം പച്ചുപ്പന്നപച്ചയാപേക്ഖത്താ, ഇതരഥാ സബ്ബദാഭാവിനീഹി ലഹുതാദീഹി ഭവിതബ്ബം സിയാതി. **അദന്ധതാലക്ഖണാ**തി അഗരുഭാവലക്ഖണാ. ഗരുഭാവസ്സ വിനോദനം ഖിപനം അപനയനം കിച്ചമേതിസ്സാതി **ഗരുഭാവവിനോദനരസാ**. കിഞ്ചാപി ഹി അയം രൂപാനം ഗരുഭാവം വിനോദേതും ന സക്കോതി, ഗരുരൂപപടിപക്ഖാനം പന അദന്ധരൂപാനം വികാരത്താ ''ജാതി നം ഉപ്പാദേതീ''തിആദീസു വിയ പരിയായേന ഗരുഭാവം വിനോദേതി നാമ. തസ്സഞ്ഹി വിജ്ജമാനായം ഉപ്പന്നരൂപാനം അഗരുഭാവോയേവാതി. ഏസ നയോ **മുദുതാകമ്മഞ്ഞതാസു**. ചേതസികലഹുതാദയോ പന അത്തനോ അത്തനോ പച്ചനീകാനം തംതംഅകുസലധമ്മാനം വിദ്ധംസകഭാവേന പവത്തന്തീതി വികാരമത്തഭാവതോ നിപ്പരിയായേനേവ താസം തംകിച്ചതാ ലബ്ഭതീതി ദട്ഠബ്ബം.

ലഹുപരിവത്തിതപച്ചുപട്ഠാനാതി അദന്ധസ്സ അരോഗീപുരിസസ്സ അപരാപരം സങ്കന്തി പരിവത്തനം വിയ അദന്ധപരിവത്തനം ഹുത്വാ പച്ചുപട്ഠാനാതി അത്ഥോ. യസ്സ രൂപസ്സ ലഹുതാ, തത്ഥേവ വികാരഭാവേന ഉപലബ്ഭനതോ **ലഹുരൂപപദട്ഠാനാ**. ഏവമിതരാസുപി. **അഥദ്ധതാ**തി അകഥിനതാ. അത്തനോ മുദുഭാവേനേവ സബ്ബകിരിയാസു അവിരുദ്ധാ ഹുത്വാ പച്ചുപട്ഠാതീതി **അവിരോധിതാപച്ചുപട്ഠാനാ**. മുദു ഹി കത്ഥചി ന വിരുജ്ഝതി. തീസുപി ഠാനേസു പടിപക്ഖത്ഥേ അ-കാരോ. ദന്ധതാദിഹേതൂനം പടിപക്ഖസമുട്ഠാനത്താ ലഹുതാദീനന്തി കേചി. അപരേ പന സത്താപടിസേധേതി വദന്തി. സരീരേന കത്തബ്ബകിരിയാനം അനുകൂലതാസങ്ഖാതോ കമ്മഞ്ഞഭാവോ ലക്ഖണമേതിസ്സാതി **സരീരകിരിയാനുകൂലകമ്മഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ**. അകമ്മഞ്ഞം ദുബ്ബലം നാമ ഹോതീതി കമ്മഞ്ഞതാ **അദുബ്ബലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ** വുത്താ.

൬൪൨. രൂപാനമാചയോ യോതിആദീസു യോ നിപ്ഫന്നരൂപാനം ആദിതോ ചയോ, യഥാപച്ചയം തതോ തതോ ആഗതസ്സ വിയ ചയോതി വാ ആചയസങ്ഖാതോ രൂപാനം പഠമുപ്പാദോ വഡ്ഢി ച, സോ **ഉപചയോ**തി ഉദ്ദേസേ വുത്തോ "ഉപഞ്ഞത്തം ഉപസിത്ത"ന്തിആദീസു വിയ ഉപ-സദ്ദസ്സ പഠമൂപരിഅത്ഥദസ്സനതോ. യാ പന **തേസംയേവ** രൂപാനം **അനുപ്പബന്ധതാ** അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തി, സാ **സന്തതീതി പവുച്ചതി**. പടിസന്ധിക്ഖണേ ഹി രൂപുപ്പത്തിആദിചയഭാവതോ ആചയോ നാമ, തതോ പരം യാവ സത്തരസമചിത്തുപ്പാദാ വഡ്ഢിഭാവതോ ഉപചയോ നാമ. തദാ ഹി രൂപസ്സ കമ്മേചിത്തഉതൂഹി ചയോയേവ, ന ഹാനി. അഥ വാ യാവ ആഹാരസമുട്ഠാന രൂപുപ്പാദോ, ചക്ഖാദിഉപ്പാദോ വാ, താവ ഉപചയോ നാമ, തതോ പരം പന ചുതിപരിയോസാനം സന്തതി നാമ. ഏവഞ്ച കത്വാ -

> "യോ ആയതനാനം ആചയോ, സോ രൂപസ്സ ഉപചയോ. യോ രൂപസ്സ ഉപചയോ, സാ രൂപസ്സ സന്തതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൪൧-൬൪൨) -

ഏവം ഉപചയസന്തതീനം അത്ഥതോ നാനത്താഭാവദീപനത്ഥം വുത്തായ **പാളിയാ അട്ഠകഥായം** -

> "ആചയോ നാമ നിബ്ബത്തി, ഉപചയോ നാമ വഡ്ഢി, സന്തതി നാമ പവത്തീ"തി വത്വാ "നദീതീരേ ഖതകൂപസ്മിഞ്ഹി ഉദകുഗ്ഗമനകാലോ വിയ ആചയോ നിബ്ബത്തി, പരിപുണ്ണകാലോ വിയ ഉപചയോ വഡ്ഢി, അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഗമനകാലോ വിയ സന്തതി പവത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൪൧; വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൪൭) -

ഉപമാ വുത്താ. "രൂപാനമാചയോ"തി ചേത്ഥ ബഹുവചനനിദ്ദേസേന ഉപ്പാദോ നാമ ഉപ്പജ്ജമാനാനം വികാരോ. വികാരത്തേ ച സതി അത്തനോ വികാരവന്തധമ്മഭേദഭിന്നത്താ ഏകക്ഖണേപി ഉപ്പജ്ജമാനാനം ബഹൂനമ്പി രൂപാനം വിസും വിസുംയേവ ഉപ്പാദവികാരഭാവോ, ന പിണ്ഡസ്സേവാതി ദീപിതം ഹോതി. ന കേവലഞ്ച രൂപാനമേവ ഉപ്പത്തി ഈദിസീ, അഥ ഖോ അരൂപധമ്മാനമ്പി ഉപ്പാദോ രൂപാരൂപധമ്മാനം ജരതാ, അനിച്ചതാ, രൂപസ്സ ലഹുമുദുകമ്മഞ്ഞതാ ചാതി ദട്ഠബ്ബം.

൬൯൩. ജാതിരൂപന്തി ദീപിതം അട്ഠകഥാസു ഉഭയസ്സപി രൂപുപ്പാദസഭാവത്താതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം, കസ്മാ വിഭജ്ജ വുത്തം? ഭഗവതാ തഥേവ ദേസിതത്താ. ഭഗവതാപി കസ്മാ തഥാ ദേസിതന്തി ആഹ **"വുത്തമാകാരനാനത്താ"**തിആദി. ആകാരനാനത്തം ഹേട്ഠാ വിഭാവിതമേവ. അക്ഖരസ്സ പഠമുപ്പത്തി ഉപചയോ, പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തി സന്തതി. ഏവം തിസമുട്ഠാനരൂപാനമ്പി ദട്ഠബ്ബന്തി ഏവം തേസം ആകാരനാനത്തം വണ്ണേന്തി. **വേനേയ്യാനം വസേന** വാതി തദാ കിര സോതൂനം ഏവം ചിത്തം ഉപ്പന്നം, അയം ജാതി സബ്ബേസം ധമ്മാനം പഭവോ, സയം പന ന കുതോചി ജായതി, യഥാ തം "പകതിവാദീനം പകതീ"തി. തേസം മിച്ഛാഗാഹം വിധമേന്തോ "ജാതി നാമ ന അഞ്ഞാ, ഉപചയസന്തതിവസേന ഠിതാ രൂപുപ്പത്തിയേവ പന തഥാ വുച്ചതി, സാ ച യസ്സ ഉപ്പാദോ , തസ്സ പച്ചയേഹേവ ജാതപരിയായം ലബ്ഭതീ"തി ദസ്സനത്ഥം ഉപചയോ സന്തതീതി ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദേസേതീതി ആചരിയാ.

പുബ്ബന്തതോ പുബ്ബകോട്ഠാസതോ, അനാഗതഭാവതോതി അത്ഥോ. ഉപ്പജ്ജമാനേ രൂപധമ്മേ ഉപ്പാദോ അനാഗതക്ഖണതോ ഉമ്മുജ്ജാപേന്തോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"ഉമ്മുജ്ജാപനരസോ"**തി. "ഇമേ രൂപധമ്മാ സമ്പടിച്ഛഥ നേ"തി നിയ്യാതേന്തോ വിയ ഗയ്ഹതീതി വുത്തം **"നിയ്യാതനപച്ചുപട്ഠാനോ"**തി. **പരിപുണ്ണഭാവപച്ചുപട്ഠാനതാ** ഉപരി ചയോ ഉപചയോതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ. യഥാ ഉപ്പാദക്ഖണപ്പത്തം ഉപ്പന്നം നാമ ഹോതി ആദികമ്മേ തപ്പച്ചയവസേന, ഏവം ഉപ്പാദക്ഖണഗതം ഉപചിതം നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"ഉപചിതരൂപപദട്ഠാനോ"**തി.

പവത്തിലക്ഖണാതി അനുപ്പബന്ധതോ ഉപ്പത്തിവസേന പവത്തമാനരൂപാനം പവത്തനന്തി ലക്ഖിതബ്ബാ. **അനുപ്പബന്ധനരസാ**തി പുബ്ബാപരവസേന അനുപ്പബന്ധനകിച്ചാ. അസതി ഹി ഉപ്പാദേ പുബ്ബാപരവസേന അനുപ്പബന്ധോ ന സിയാ. അനുപ്പബന്ധരസത്തായേവ അനുപച്ഛേദവസേന ഗഹേതബ്ബതോ ആഹ **"അനുപച്ഛേദപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. പുബ്ബാപരവസേന ഘടിതരൂപേസു ഉപലബ്ഭനതോ വുത്തം **"അനുപ്പബന്ധരൂപപദട്ഠാനാ"**തി.

൬൩൮. ജീരണന്തി ജിണ്ണഭാവോ, അഭിനവഭാവഹാനീതി അത്ഥോ.

പാകടാ രൂപധമ്മേസു ഖണ്ഡിച്ചാദിഭാവേന ദന്താദീസു വികാരദസ്സനതോ, ഇതരാ തദഭാവതോ **അപാകടാ**. കാമം രൂപധമ്മാനമ്പി ഖണികജരാ പടിച്ഛന്നാ ഏവ, യാ "അവീചിജരാ"തി വാ വുച്ചതി. അരൂപധമ്മാനം പന ജരായ സുട്ഠു പടിച്ഛന്നഭാവദസ്സനത്ഥം "പാകടാ രൂപധമ്മേസൂ"തി അവിസേസേന വുത്തം. ഖണ്ഡിച്ചാദിവികാരോ പന ഖണികജരായ നത്ഥി. രൂപപരിപാകോ രൂപധമ്മാനം ജിണ്ണതാ, ജരം പത്തസ്സ ഭങ്ഗോ അവസ്സംഭാവീതി വുത്തം **"ഉപനയനരസാ"**തി, ഭങ്ഗൂപനയനകിച്ചാതി അത്ഥോ. **സഭാവാനപഗമേപീ**തികക്ഖളത്താദിസഭാവാനപഗമേപി, ഠിതിക്ഖണേ ഹി ജരാ നാമ, ന ച തദാ ധമ്മസഭാവം വിജഹതി. നവഭാവോ ഉപ്പാദാവത്ഥാ, തസ്സാ അപഗമഭാവേന ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"നവഭാവാപഗമപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. **വീഹിപുരാണഭാവോ വിയാ**തി വീഹിഭാവാനപഗമേപി അഭിനവഭാവാപഗമനകരോ വീഹിപുരാണഭാവോ വിയ. വീഹിപുരാണഭാവോ സബ്ബാവത്ഥാനി അപനേതി, അയം പന കേവലം ഉപ്പാദാവത്ഥമേവ അപനേതി. പരിതോ സബ്ബതോ ഭിജ്ജനന്തി ലക്ഖിതബ്ബാതി **പരിഭേദലക്ഖണാ** . നിച്ചം നാമ

ധുവം, രൂപം പന ഖണഭങ്ഗിതായ ന നിച്ചന്തി അനിച്ചം, തസ്സ ഭാവോ **അനിച്ചതാ**. സാ പന ഠിതിപ്പത്തരൂപം ഠിതിയമേവ വിനാസനഭാവേന സംസീദേന്തീ വിയ ഹോതീതി **സംസീദനരസാ**. യസ്മാ ച സാ ഭങ്ഗഭാവതോ ഖയവയാകാരേനേവ ഗയ്ഹതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഖയവയഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. അനുക്കമേന വിനാസോ **ഖയോ** നാമ, ദീപവട്ടികായ സഹ തേലസ്സ വിയ സഹ നിരോധോ **വയോ**തി വദന്തി.

൬൬൭. സമോധാനതോതി രാസിതോ. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ. മിദ്ധരൂപസ്സ വദനസീലാ, മിദ്ധവാദോ വാ ഏതേസന്തി **മിദ്ധവാദിനോ. മിദ്ധരൂപം നാമാ**തി ഉതുചിത്താഹാരവസേന തിസമുട്ഠാനം മിദ്ധം നാമ രൂപം. തേ പടിക്ഖിപിതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. കഥം പടിക്ഖിപിതബ്ബാതി ആഹ **"മുനീസീ"**തിആദി. **നത്ഥി നീവരണാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന വിചികിച്ഛാനീവരണസ്സ, അനാഗാമിമഗ്ഗേന കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദകുക്കുച്ചനീവരണാനം, അരഹത്തമഗ്ഗേന ഥിനമിദ്ധനീവരണാനഞ്ച പഹീനത്താ. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദി മിദ്ധം രൂപം സിയാ, അപ്പഹാതബ്ബം ഭവേയ്യ. രൂപക്ഖന്ധോ അഭിഞ്ഞേയ്യോ പരിഞ്ഞേയ്യോ ന പഹാതബ്ബോ ന ഭാവേതബ്ബോ ന സച്ഛികാതബ്ബോ. "കതമേ ധമ്മാ നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബാ. ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലം, ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ, തീസു ഭൂമീസു കിരിയാബ്യാകതം, രൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച, ഇമേ ധമ്മാ നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൦൭) വചനേന രൂപധമ്മാനം പഹാനാഭാവതോ. ഏവഞ്ച സതി തസ്സ നീവരണഭാവോ വിരുജ്ഝേയ്യ നീവരണാനം പഹാതബ്ബത്താ. ന ഹി നീവരണാനം അപ്പഹാതബ്ബത്തേ -

> "യാ മേ കങ്ഖാ പുരേ ആസി, തം മേ അക്ഖാസി ചക്ഖുമാ;
> അദ്ധാ മുനീസി സമ്ബുദ്ധോ, നത്ഥി നീവരണാ തവാ"തി. (സു॰ നി॰ ൫൪൬) -

നീവരണപ്പഹാനേന ഭഗവതോ ഥോമനം യുജ്ജേയ്യ. യദി സിയാ, "രൂപം, ഭിക്ഖവേ, ന തുമ്ഹാകം, തം പജഹഥാതിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൭; സം॰ നി॰ ൩.൩൩-൩൪) രൂപസ്സ പഹാതബ്ബതാപി പഞ്ഞായതീതി? തം ന, തബ്ബിസയഛന്ദരാഗപ്പഹാനസ്സ തത്ഥ അധിപ്പേതത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ "യോ, ഭിക്ഖവേ, രൂപേ ഛന്ദരാഗവിനയോ, തം തത്ഥ പഹാന"ന്തി. ന ച പനേതം ന സക്കാ വത്തും ഏത്ഥാപി "തബ്ബിസയഛന്ദരാഗപ്പഹാനവസേനേവ വുത്ത"ന്തി സാധകവചനഭാവതോ, കാമച്ഛന്ദാദീനം തത്ഥ പഹാനസ്സ അനധിപ്പേതത്താ ച, തസ്മാ "നത്ഥി നീവരണാ തവാ"തിആദിവചനേഹി വിരുജ്ഝനതോ ന മിദ്ധം രൂപന്തി.

യദി പന പരോ ദള്ഹമൂള്ഹഗ്ഗാഹിതായ തംവിസയഛന്ദരാഗപ്പഹാനവസേനേവ നീവരണപ്പഹാനം അധിപ്പേതന്തി സകവാദം ഓദ്ധേയ്യ, തസ്സ തന്നിസേധനത്ഥം പുന ഥിനമിദ്ധനീവരണസ്സ അവിജ്ജാനീവരണേന സഹ സമ്പയോഗവചനഞ്ച ആഹരന്തോ ആഹ **"ഥിനമിദ്ധനീവരണ"**ന്തിആദി. ഥിനമിദ്ധനീവരണഞ്ചേവ അവിജ്ജാനീവരണഞ്ച നീവരണേന സമ്പയുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - "ചതൂഹി സമ്പയോഗോ"തി (ധാതു॰ ൩) വചനതോ അരൂപധമ്മാനമേവ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ

സമ്പയോഗോ ലബ്ഭതി, ന രൂപധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അരൂപേന വാ, തസ്മാ യദി മിദ്ധം രൂപം സിയാ, ന തം സമ്പയോഗവചനമരഹതീതി. അഥ സിയാ - യഥാലാഭവചനമേത്ഥ സക്കാ വിഞ്ഞാതും, "സക്ഖരകഥലമ്പി മച്ഛഗുമ്ബമ്പി ചരന്തമ്പി തിട്ഠന്തമ്പീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൯) വിയ. യഥാ ഹി "സക്ഖരകഥലികം മച്ഛഗുമ്ബമ്പി ചരന്തമ്പി തിട്ഠന്തമ്പീ"തിആദീസു സക്ഖരകഥലികസ്സ ചരണായോഗതോ മച്ഛഗുമ്ബാപേക്ഖായ ചരണം, ഉഭയാപേക്ഖായ ഠാനന്തി ഏവം യഥാലാഭോ യോജീയതി, ഏവമിധാപി ഥിനാപേക്ഖായ സമ്പയോഗവചനം, ഉഭയാപേക്ഖായ നീവരണവചനന്തി? തമ്പി ന, രൂപഭാവസ്സേവ അസിദ്ധത്താ. സിദ്ധേ ഹി രൂപഭാവേ അസമ്ഭവതോ യഥാലാഭയോജനാ യുജ്ജേയ്യാതി. ഏത്തകേനേവ മിദ്ധസ്സ അരൂപഭാവേ സിദ്ധേപി യഥാ ദിക്ഖത്തും ബന്ധം സുബന്ധം ഹോതി, ഏവമനേകസുത്തസാധിതം അപ്പധംസിയം ഹോതീതി **പട്ഠാനപ്പകരണേ** "നീവരണം ധമ്മം പടിച്ച...പേ॰... പച്ചയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൧) ഇമസ്സ വിഭങ്ഗേ "അരൂപേ...പേ॰... ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൮) വുത്തം അരൂപഭവുപ്പത്തിമ്പി ആഹരന്തോ ആഹ **"മഹാപകരണപട്ഠാനേ"**തിആദി. ഝാനനികന്തിആദീനമ്പി ധമ്മതോ ലോഭാദിഭാവതോ കാമച്ഛന്ദനീവരണാദീഹി അഭിന്നത്താ വുത്തം **"കാമച്ഛന്ദനീവരണ"**ന്തിആദി.

ഏത്ഥ സിയാ - "പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ആവരണാ നീവരണാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൫.൫൧) ഥിനമിദ്ധസ്സ നീവരണഭാവേന ഏകതോ ആഗതത്താ ഇധാപി "ഥിനമിദ്ധനീവരണ"ന്തി ഏകതോ വുത്തം, ഥിനമേവ ച പന അരൂപഭവേ ഉപ്പജ്ജതി ഥിനമിദ്ധന്തി? തയിദമസാരം, കുക്കുച്ചസ്സ ന ഗഹിതത്താ. യദി ഹി ഏകതോ ഗഹിതമത്തേനേവ ഇധാപി ഏകതോ ഗഹണം സിയാ, കുക്കുച്ചസ്സപി തത്ഥ ഏകതോ വുത്തസ്സ ഇധ ഗഹണം സമ്ഭവേയ്യ, ന ച പനേവം അത്ഥി ഉദ്ധച്ചനീവരണന്തേവ വുത്തത്താ, തസ്മാ ന തസ്സ അരൂപഭവുപ്പത്തിം സക്കാ പടിബാഹിതുന്തി. ആദി-സദ്ദേന "കേവലോ ഹായം, ഭിക്ഖവേ, അകുസലരാസി, യദിദം പഞ്ച നീവരണാ (അ॰ നി॰ ൫.൫൨), ഇമേ പഞ്ച നീവരണേ പഹായ, വിഗതഥിനമിദ്ധോതി തസ്സ ഥിനമിദ്ധസ്സ ചത്തത്താ വന്തത്താ മുത്തത്താ പഹീനത്താ പടിനിസ്സട്ഠത്താ, തേന വുച്ചതി വിഗതഥിനമിദ്ധോതി, ഇദം ചിത്തം ഇമമ്ഹാ ഥിനമിദ്ധമ്ഹാ സോധേതി വിസോധേതി പരിസോധേതി മോചേതി വിമോചേതി പരിമോചേതി വാ"തി (വിഭ॰ ൫൫൧) ഏവമാദിം പാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

യദിപി സിയാ ദുവിധം മിദ്ധം രൂപം, അരൂപഞ്ച. തത്ഥ യം അരൂപം, തം നീവരണേസു ദേസിതം, ന രൂപന്തി? തമ്പി ന, വിസേസവചനാഭാവതോ. ന ഹി വിസേസേത്വാ മിദ്ധം നീവരണേസു ദേസിതം "യദപി, ഭിക്ഖവേ, ഥിനം, തദപി നീവരണം, യദപി മിദ്ധം, തദപി നീവരണം, ഥിനമിദ്ധം നീവരണന്തി ഇതി ഹിദം ഉദ്ദേസം ആഗച്ഛതീ"തി അവിസേസേന വുത്തത്താ, തസ്മാ മിദ്ധസ്സ ദുവിധതം പരികപ്പേത്വാപി ന സക്കാ നീവരണഭാവം നിവത്തേതും. സക്കാ ഹി വത്തും യം തം അരൂപതോ അഞ്ഞം മിദ്ധം പരികപ്പിതം, തമ്പി നീവരണം മിദ്ധസഭാവത്താ ഇതരം നീവരണം വിയാതി. യദി മിദ്ധസ്സ രൂപഭാവം ന സമ്പടിച്ഛഥ, കഥം ഭഗവതോ നിദ്ദാ ഹോതി, നനു മിദ്ധസ്സ "നിദ്ദാ പചലായികാ"തിആദിനാ വിഭങ്ഗേ വുത്തത്താ നിദ്ദാഭാവോ സിദ്ധോതി? നയിദമേവം, ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീസു വിയ നിദ്ദാഹേതുനോ മിദ്ധസ്സ നിദ്ദാഭാവേന വിഭത്തത്താ. ഏവമ്പി നിദ്ദാഹേതുനോ മിദ്ധസ്സ അഭാവതോ കഥം ഭഗവതോ

നിദ്ദാതി ചേ? സാ ഭഗവതോ നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും “അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം അഗ്ഗിവേസ്സന...പേ॰... ദിവാ സുപിതാ”തിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) ന നിദ്ദാ ഭഗവതോ മിദ്ധേന, അഥ ഖോ സരീരഗേലഞ്ഞേന, തഞ്ച ഭഗവതോ നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും “പിട്ഠി മേ ആഗിലായതി, തമഹം ആയമിസ്സാമീ”തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൨; സം॰ നി॰ ൪.൨൪൩) വചനതോ. ന ചേത്ഥ ഏവമവധാരണം ദട്ഠബ്ബം “മിദ്ധമേവ നിദ്ദാഹേതൂ”തി, തസ്മാ അഞ്ഞോപി അത്ഥി നിദ്ദാഹേതു. കോ പന സോതി? സരീരഗേലഞ്ഞം, തസ്മാ ന ഭഗവതോ നിദ്ദാ മിദ്ധഹേതുകാതി ദട്ഠബ്ബം.

൫൩൪. **വിസും വിസും അഭാവം ദസ്സേത്വാ**തി വായോധാതുആദിതോ വിസും വിസും നത്ഥിഭാവം ദസ്സേത്വാ. കഥം പന സോ ദസ്സിതബ്ബോതി ആഹ **“വായോധാതുയാ”**തിആദി. തത്ഥ കായബലം നാമ അത്ഥതോ വായോധാതുയാ പവത്തിആകാരവിസേസോ തസ്സാ വിപ്ഫാരഭാവതോ. യതോ ബാലാനം ബലന്തി വദന്തീതി വുത്തം **“വായോധാതുയാ ഗഹിതായ ബലരൂപം ഗഹിതമേവാ”**തി. സമ്ഭവോ കാമധാതുയം ഏകച്ചസത്താനം ഇന്ദ്രിയപരിപാകപച്ചയോ ആപോധാതുയാ പവത്തിആകാരവിസേസോതി ആഹ **“ആപോധാതുയാ സമ്ഭവരൂപ”**ന്തി. ഗഹിതായ ഗഹിതമേവാതി സമ്ബന്ധോ. ഉപചയസന്തതിവിനിമുത്തോ രൂപുപ്പാദോ നത്ഥി, ഉപ്പാദാവത്ഥായ ച അഞ്ഞാ ജാതി നാമ നത്ഥേവാതി വുത്തം **“ഉപചയസന്തതീഹി ജാതിരൂപ”**ന്തി. കമ്മസമുട്ഠാനസ്സപി രോഗസ്സ വിസഭാഗപച്ചയസമുപ്പന്നോ ധാതുക്ഖോഭോ ആസന്നകാരണം , പഗേവ ഇതരസ്സ. സോ അത്ഥതോ രൂപധമ്മാനം പാകാവത്ഥാ ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ഏവ സിയാതി വുത്തം **“ജരതാഅനിച്ചതാദീഹി രോഗരൂപം ഗഹിത”**ന്തി.

൫൩൫-൭൦൪. രൂപാനി സമുട്ഠഹന്തി ജായന്തി ഏതേഹീതി **രൂപസമുട്ഠാനാനി**. കാനി പന താനീതി ആഹ **“ഉതുചിത്താഹാരകമ്മാനീ”**തി.

ആഹാരോ രൂപഹേതുയോതി ഏത്ഥ ഇതി-സദ്ദോ പക്ഖിപിതബ്ബോ, കമ്മം, ഉതു ച ചിത്തഞ്ച ആഹാരോതി ഇമേ രൂപഹേതുയോതി. **രൂപഹേതുയോ**തി ച രൂപസ്സ ജനകപച്ചയാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“ഏതേഹേവാ”**തിആദി. ഏകമേകംയേവ സമുട്ഠാനം ഏതേസന്തി **ഏകസമുട്ഠാനാ**. നനു ഏകതോ ഏവ പച്ചയതോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, രൂപജനകപച്ചയേസു ഏകതോതി അയമേത്ഥ അഭിസന്ധി. **അട്ഠിന്ദ്രിയാനീ**തി ചക്ഖാദീനി പഞ്ച, ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയദ്വയം, ജീവിതഞ്ചാതി അട്ഠിന്ദ്രിയാനി. കായവചീവിഞ്ഞത്തിവസേന **വിഞ്ഞത്തിദ്വയം**.

ദ്വീഹീതി കോചി **ചിത്തേന,** കോചി **ഉതുനാ ചാ**തി ഏവം ദ്വീഹി. ന ഹി ഏകസ്സേവ ദ്വേ ഏകക്ഖണേ പച്ചയാ ഹോന്തി. ഏവം സേസേസുപി. **ഉതുആഹാര...പേ॰... കത**ന്തി ഏകേകം ഉതുനാ, ആഹാരേന, ചിത്തേന ചാതി തീഹി കതം. **ചതസ്സോ ചാപി ധാതുയോ**തി ചത്താരി മഹാഭൂതാനി. താനി ഹി നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന ധാതൂതി വുച്ചന്തി. കമ്മാദീഹി ചതൂഹി ഭവന്തീതി **ചതുബ്ഭവാ. ദ്വേ**തി ജരതാ അനിച്ചതാ.

൭൦൫-൯. ഇദാനി മിസ്സകസമുട്ഠാനാനിപി ഗഹേത്വാ തംതംപച്ചയജാതാനം ഗണനപരിച്ഛേദം ദസ്സേതും **“കമ്മേനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അട്ഠിന്ദ്രിയാനി വത്ഥു സുദ്ധട്ഠകം സന്തത്യൂപചയാകാസാതി **വീസതി** കമ്മജാ. വിഞ്ഞത്തിദ്വയം

സദ്ദോ ലഹുതാദിത്തയം സുദ്ധട്ഠകാദയോ ഏകാദസാതി **സത്തരസ ചേതസാ** ജായരേ, ചിത്തജാതി അത്ഥോ. സദ്ദോ ലഹുതാദിത്തയം സുദ്ധട്ഠകാദയോ ഏകാദസാതി **ദസപഞ്ചേവ** പന്നരസ **ഉതുനാ** ജായരേ. ലഹുതാദിത്തയം സുദ്ധട്ഠകാദയോ ഏകാദസാതി **ചുദ്ദസ ആഹാരതോ**. ജരതാഅനിച്ചതാഹി തേ **അട്ഠസട്ഠി ച** ഹോന്തേവാതി സമ്ബന്ധോ.

൩൦൭-വ്. ''ജരതാ...പേ॰... സമുട്ഠിതാ''തി വത്വാ പുന തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **''ജാതസ്സാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ജാതസ്സ പാകഭേദത്താ**തി ജരതായ ജാതധമ്മസ്സ പാകത്താ, അനിച്ചതായ ച ഭേദത്താതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ജരതാഅനിച്ചതാ നാമ ഉപ്പന്നധമ്മസ്സ ഹോന്തി, നോ ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ. യദി ഹി ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ സിയും, തദാ താസമ്പി ജായമാനത്തപരിയായോ യുജ്ജേയ്യ. ഉപ്പന്നധമ്മസ്സ പന ജാതിതോ പരം ഇമാസം സമ്ഭവതോ ന ജായന്തീതി വത്തും വട്ടതീതി. യദി പന കോചി തേസമ്പി ജാതഭാവേ കോ വിരോധോതി പടിപജ്ജേയ്യ, തസ്സ തം ദുഗ്ഗാഹം വിധമേന്തോ ആഹ **''ജായേയ്യു''**ന്തിആദി. ഹോന്തു നാമ **തേസമ്പി പാകഭേദാ** , തദാപി കോ വിരോധോതി ആഹ **''ന ഹീ''**തിആദി. പാകോ ന പരിപച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ, ഏതേന ന ഭിജ്ജതീതി ദീപിതം ഹോതി. പക്കസ്സ ഹി ഭങ്ഗോ നിയതോ. **ഭേദോ വാ ന ച ഭിജ്ജതീ**തി ഏത്ഥാപി പാകഭാവോപി വുത്തോവ. ന ഹി അപക്കം ഭിജ്ജതീതി, അഞ്ഞഥാ ഉപ്പാദഭങ്ഗാനം അനഞ്ഞത്തപ്പസങ്ഗതോ. **നത്ഥി ത**ന്തി പാകഭേദാനം പച്ചനം ഭിജ്ജനം നത്ഥീതി വുത്തമേവത്ഥം സങ്ഖിപിത്വാ ആഹ.

ഏത്താവതാ ച കിം വുത്തം ഹോതി? യദി ജരതാഅനിച്ചതാ കേനചി പച്ചയേന ജായേയ്യും, തദാ ഉപ്പന്നസ്സ നാമ ജരായ, ഭങ്ഗേന ച ഭവിതബ്ബന്തി തേസം ജരതാഅനിച്ചതാപി സിയും, ന ച പനേതാ ഉപലബ്ഭന്തി. കസ്മാ? യസ്മാ ന ജരതാ അഞ്ഞജരായ ജീരതി, ഭിജ്ജതി വാ, ന ച ഭങ്ഗോ അഞ്ഞേന ഭങ്ഗേന ഭിജ്ജതി, ജീരതി വാ, ഇതരഥാ സാപി ജരാ അപരായ ജരായ, ഭങ്ഗേന ച ജീരതി, ഭിജ്ജതി, സോ ച ഭങ്ഗോ അഞ്ഞായ ജരായ, അഞ്ഞേന ഭങ്ഗേന ജീരതി, ഭിജ്ജതീതി അനവട്ഠാനപ്പസങ്ഗതോതി വുത്തം ഹോതി.

൩൦൯-൧൦. **''ജാതസ്സാ''**തിആദി നിഗമനം. അഥ വാ ഉത്തരി വത്തബ്ബചോദനായ ഫലാപനം. **''സിയാ കഥചീ''**തിആദി പരമതാസങ്കനം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ''ജരതാഅനിച്ചതാദ്വയം ന പച്ചതി, ന ഭിജ്ജതി വാ''തി അധികാരേ. **രൂപസ്സൂപചയോതീതി ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന ''രൂപസ്സ ഉപചയോ സന്തതീ''തി വചനേനാതി അത്ഥോ. ഏവം പാകോപി പച്ചതു, ഭേദോപി പരിഭിജ്ജതൂതി സമ്ബന്ധോ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - യഥാ കമ്മാദീഹി ഉപ്പജ്ജനകരൂപനിദ്ദേസേ ''കതമം തം രൂപം ഉപാദിന്നം? ചക്ഖായതനം...പേ॰... കായായതനം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയം, യം വാ പനഞ്ഞമ്പി അത്ഥി രൂപം കമ്മസ്സ കതത്താ രൂപായതനം...പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബായതനം ആകാസധാതു രൂപസ്സ ഉപചയോ രൂപസ്സ സന്തതി കബളീകാരോ ആഹാരോ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൫൩) ഉപചയസന്തതീനം നിദ്ദിട്ഠത്താ ജാതി ജായതീതി ദീപിതം ഹോതി തസ്സാ അപരജാതിയാ അഭാവേപി. ഏവം ജരാഭങ്ഗാനം അപരജരാഭങ്ഗാഭാവേപി ജീരണം, ഭിജ്ജനഞ്ച സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ഇതരഥാ ജാതിയാപി ഭേദനാ തദവത്ഥായേവാതി.

൩൧൧. **''ന ചേവാ''**തിആദി യഥാസങ്കിതപരമതസ്സ പടിക്ഖിപനം. യദി ജായതീതി ന വിഞ്ഞാതബ്ബം, ഏവഞ്ച സതി നിദ്ദേസേ കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ

“ജായമാനസ്സാ”തിആദി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അസതിപി ജാതിയാ ജായമാനത്തേ ജായമാനാനം ധമ്മാനം അഭിനിബ്ബത്തിഭാവതോ തസ്സാ തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരോ അനുമതോതി തത്ഥ വുത്താ, ന പന പരമത്ഥതോ ജായമാനത്താ. ജായമാനസ്സ ഹി അഭിനിബ്ബത്തിമത്തം ജാതി, തസ്മാ അസിദ്ധേന അസിദ്ധസാധനമേതന്തി.

൩൧൨-൩. **“തത്ഥാ”**തിആദിനാ പുനപി പരമതാസങ്കം കത്വാ പടിക്ഖിപതി. തത്ഥ യേസം ധമ്മാനം യാ ജാതി, സാ തപ്പച്ചയത്തവോഹാരം, അഭിനിബ്ബത്തിസമ്മുതിഞ്ച ലഭതേവാതി സമ്ബന്ധോ. **തഥാ**തി യഥാ ലഭതേവ, തഥാ. യംതം-സദ്ദാ ഹി അബ്യഭിചാരിതസമ്ബന്ധാ. തേസം ധമ്മാനം പച്ചയാ ഏതിസ്സാതി തപ്പച്ചയാ, തസ്സാ ഭാവോ തപ്പച്ചയത്തം, തപ്പച്ചയത്തേന പവത്തോ വോഹാരോ **തപ്പച്ചയത്തവോഹാരോ,** തം കമ്മപച്ചയഭാവാദിവോഹാരന്തി അത്ഥോ. **അഭിനിബ്ബത്തിസമ്മുതി**ന്തി അഭിനിബ്ബത്തതി ജായതീതി ഏവം അഭിനിബ്ബത്തിവസേന പവത്തസമ്മുതിം. **കമ്മാദിസമ്ഭവ**ന്തി കമ്മാദിചതുപച്ചയസമുട്ഠാനം. ജനകാനം പച്ചയാനം ആനുഭാവക്ഖണുപ്പാദേ അഭാവതോതി സമ്ബന്ധോ. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - യേ തേ രൂപാനം ജനകപച്ചയാ, തേസം തദുപ്പാദനം പതി അനുപരതബ്യാപാരാനം യോ സോ പച്ചയൂപലക്ഖണിയോ കിച്ചാനുഭാവക്ഖണോ, തദാ ജായമാനാനം ധമ്മാനം വികാരഭാവേന ലബ്ഭമാനതം സന്ധായ വിനേയ്യപുഗ്ഗലവസേന ജാതിയാ പച്ചയതോ ജാതത്തം അനുഞ്ഞാതം തതോ പുരേ , പച്ഛാ ച അനുപലബ്ഭമാനത്താ, ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **“ജാതിയാ പന ലബ്ഭതീ”**തി. ജരാഭങ്ഗാനം പന പച്ചയാനുഭാവക്ഖണതോ ഉത്തരി ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ലബ്ഭമാനത്താ ന ഏവം അനുഞ്ഞാതും സക്കാതി, ജാതിയാ പന ലബ്ഭതി സോ വോഹാരോതി അധിപ്പായോ. തപ്പച്ചയത്തവോഹാരന്തിആദിഗാഥാദ്വയം നിഗമനവസേന വുത്തം.

൩൧൪-൯. അഥ കിം ഇമായ ഗീവാകണ്ഡൂയായ, നനു വുത്തം ഭഗവതാ സുത്തന്തേ ‘‘ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്ന’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦), തസ്മാ കഥമേതം വുച്ചതി, ജരതാ അനിച്ചതാ ചേവ ന കേഹിചി സമുട്ഠിതാതി യോ വദേയ്യ, തസ്സ വിതക്കം ദസ്സേത്വാ പടിക്ഖിപിതും **“അനിച്ച”**ന്തിആദി വുത്തം. കസ്മാ ന വത്തബ്ബന്തി ആഹ **“സാ ഹി പരിയായദേസനാ”**തി. പരിയായദേസനത്തമേവ വിഭാവേതും **“അനിച്ചാന”**ന്തിആദി വുത്തം. **തഥാ**-സദ്ദേന ‘‘സങ്ഖതാന’’ന്തി സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൨൦-൧. **അനിച്ചം സങ്ഖതഞ്ചാ**തി ച-സദ്ദേന ‘‘പടിച്ചസമുപ്പന്ന’’ന്തി സങ്ഗണ്ഹാതി. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - അനിച്ചസങ്ഖതധമ്മാനം ജരാമരണത്താ തേസു സന്തേസു ഹോതി, അസന്തേസു ന ഹോതി. ന ഹി അജാതം പരിപച്ചതി, ഭിജ്ജതി വാ, തസ്മാ തം ജാതിപച്ചയതം സന്ധായ ‘‘ജരാമരണം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം, തതോയേവ ച അനിച്ച’’ന്തി പരിയായേന സുത്തേ ആഗതം. യഥാ വിഞ്ഞത്തിആദീനം നിപ്പരിയായതോ ചിത്തസമുട്ഠാനതാഭാവേപി ചിത്തജാനം വികാരത്താ ചിത്തസമുട്ഠാനഭാവോതി. **വിഞ്ഞത്തിയോ വിയാ**തി ച നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം ലഹുതാദീനമ്പി ചിത്തജാദിഭാവസ്സ പരിയായേനേവ ഇച്ഛിതത്താ. നിപ്പരിയായേന അട്ഠാരസേവ നിപ്ഫന്നരൂപാനി കമ്മാദിസമുട്ഠാനാനീതി. **തയ**ന്തി ജാതിജരാഭങ്ഗസങ്ഖാതാനം ലക്ഖണരൂപത്തയം.

ഖംപുപ്ഫംവാതി ആകാസകുസുമം വിയ. യഥാ ആകാസകുസുമം സബ്ബസോ അജാതത്താ നത്ഥി, ഏവമിദമ്പി നത്ഥീതി അത്ഥോ. **നിച്ചം വാസങ്ഖതം വിയാ**തി യഥാ അസങ്ഖതം നിബ്ബാനം കേനചി അസങ്ഖതത്താ നിച്ചം ധുവം, ഏവമിദമ്പി കേനചി അസങ്ഖതത്താ നിച്ചം സസ്സതം വാതി അത്ഥോ. **നോഭയം പനിദ**ന്തി ഇദം പന ഉഭയമ്പി ഖംപുപ്ഫം വിയ നോ നത്ഥി, ന ച നിബ്ബാനം വിയ അസങ്ഖതം വാതി അത്ഥോ. **നിസ്സയായത്തവുത്തിതോ**തി ജായമാനപരിപച്ചമാനഭിജ്ജമാനാനം ജാതിആദിമത്തഭാവേന ജായമാനാദിനിസ്സയപടിബദ്ധവുത്തിത്താ. തമേവ നിസ്സയായത്തവുത്തിതം സമത്ഥേതും **"ഭാവേ പഥവിയാദീന"**ന്തിആദി വുത്തം. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - പഥവീആദീനം നിസ്സയാനം ഭാവേ ജാതിആദിത്തയം പഞ്ഞായതി, തസ്മാ **നോ നത്ഥി,** യസ്മാ ച തേസം അഭാവേ ന പഞ്ഞായതി, **തസ്മാ ന നിച്ച**ന്തി ഇമമേവ ച അഭിനിവേസം നിസേധേതും ഭഗവതാ ജാതിയാ ചതുജത്തം, ജരാമരണസ്സ ച അനിച്ചാദിപരിയായോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം.

൭൨൪-൫. നിപ്ഫന്നാനി നാമാതി "രൂപസ്സ പരിച്ഛേദോ, രൂപസ്സ വികാരോ, രൂപസ്സ ലക്ഖണ"ന്തിആദിനാ പരിച്ഛേദാദിഭാവം അതിക്കമിത്വാ അത്തനോ കക്ഖളത്താദിനാ സഭാവേന പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹേതബ്ബത്താ, അപരിയായേനേവ കമ്മാദിപച്ചയേഹി നിപ്ഫന്നത്താ വാ നിപ്ഫന്നാനി നാമ. തബ്ബിപരീതതോ **അനിപ്ഫന്നാ**.

സേസകാ അനിപ്ഫന്നാതി സുത്വാ പരോ അനിട്ഠം ആപാദേന്തോ ആഹ **"യദി ഹോന്തീ"**തിആദി. **"തേസമേവാ"**തിആദിനാ പന തം പടിക്ഖിപതി. കായവികാരോ കായവിഞ്ഞത്തി നാമ, വചീവികാരോ വചീവിഞ്ഞത്തി നാമ, ഛിദ്ദം വിവരം ആകാസധാതു നാമ, ലഹുഭാവോ ലഹുതാ നാമ, മുദുഭാവോ മുദുതാ നാമ , കമ്മഞ്ഞഭാവോ കമ്മഞ്ഞതാ നാമ, നിബ്ബത്തി ഉപചയോ നാമ, പവത്തി സന്തതി നാമ, ജീരണാകാരോ ജരതാ നാമ, ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ അനിച്ചതാ നാമാതി ഏവം തേസംയേവ അട്ഠാരസന്നം നിപ്ഫന്നരൂപാനം വികാരഭൂതത്താ നിപ്ഫന്നാ ചേവ സങ്ഖതാ ച, തേസംയേവ ച രൂപാനം വികാരത്താ തേ അസങ്ഖതാ നാമ കഥം ഭവേയ്യും, നിപ്ഫന്നാ ചേവ സങ്ഖതാതി സമ്ബന്ധം കത്വാ യദി അനിപ്ഫന്നരൂപാനം നിസ്സയഭൂതാ നിപ്ഫന്നരൂപാ സങ്ഖതാ, തേസം പന വികാരഭൂതാ കഥം അസങ്ഖതാ നാമ ഹോന്തീതി അത്ഥം വണ്ണേന്തി. തേസം അധിപ്പായേന നിപ്ഫന്നാ ചേവാതി വ-കാരോ ആഗമസിദ്ധോതി ദട്ഠബ്ബം.

൭൨൬-൭. ഇത്ഥിഭാവോ...പേ॰... വണ്ണിതാതി ഫലൂപനം. **"ഏവം സന്തേ"**തിആദി ചോദനാ. **"അഞ്ഞം പനാ"**തിആദി പരിഹാരോ. തത്ഥ **ചക്ഖുകായപസാദാനം, ഏകത്തം ഉപപജ്ജതീ**തി ചക്ഖുപസാദേ കായപസാദഭാവസ്സ, കായപസാദേ ചക്ഖുപസാദഭാവസ്സ സബ്ഭാവതോ പുരിമസ്സ ഫോട്ഠബ്ബാവഭാസനം, ഇതരസ്സ ച രൂപാവഭാസനം ഹോതീതി ചക്ഖുകായപസാദാനം ഏകീഭാവോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം. സോതകായപസാദാദീനമ്പി ഹി വുത്തനയേന ഏകത്തംയേവാതി.

൭൨൮-൩൦. അഞ്ഞം പന അഞ്ഞസ്മിം ന ചത്ഥീതി ഠപേത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞാവിനിബ്ഭോഗവസേന പവത്തിം അഞ്ഞം രൂപം അഞ്ഞസ്മിം രൂപേ പരമത്ഥതോ നേവത്ഥി ഭിന്നനിസ്സയഭാവേന കലാപന്തരഗതത്താ. ചക്ഖുപസാദോ ഹി ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠിതഭൂതനിസ്സിതോ,

കായപസാദോ ഫുസിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതനിസ്സിതോ. **അസങ്കരന്തി** അസംകിണ്ണം. യദി ഏവം, ന സബ്ബത്ഥ കായായതനാദികന്തി? തമ്പി നത്ഥി പരമത്ഥതോ. വിനിബ്ഭുജിത്വാ ഹി നേസം നാനാകരണം പഞ്ഞാപേതും ന സക്കാ, തം ദസ്സേതും **"അഞ്ഞമഞ്ഞാവിനിബ്ഭോഗവസേനാ"**തിആദി വുത്തം. **അഞ്ഞമഞ്ഞാ...പേ॰... പവത്തിതോതി** അഞ്ഞമഞ്ഞം സന്താനതോ അവിനിബ്ഭുജ്ജനവസേന അവിസംസട്ഠവസേന പവത്തനതോ. അവിനിബ്ഭോഗരൂപവസേനാതി പന അത്ഥോ ന ഹോതി. ന ഹി ചക്ഖുകായപസാദാനം ഏകകലാപഗതഅവിനിബ്ഭോഗരൂപാ ഠാനന്തരം വത്തും സക്കാതി . യഥാ രൂപരസാദീനം വിവേചേതും അസക്കുണേയ്യതായ അഞ്ഞമഞ്ഞബ്യാപിതാ വുച്ചതി, ന ച പരമത്ഥതോ രൂപേ രസോ അത്ഥി. യദി സിയാ, രൂപഗ്ഗഹണേനേവ രസഗ്ഗഹണം ഗച്ഛേയ്യ. ഏവം കായായതനാദീനമ്പി പരമത്ഥതോ ന സബ്ബത്ഥ അത്ഥിതാ, "ഇദം ഏത്ഥ, ഇദം ഏത്ഥാ"തി ഠാനന്തരം പന സമയഞ്ഞുനാ കേനചി ന സക്കാ വത്തുന്തി. **അത്ഥി കായപസാദോതീതി** ഇതിസദ്ദോ "തസ്മാ"തി ഇമസ്സ അത്ഥേ. തേനാഹ "തസ്മാ"തി. **ഏവമുദീരിതന്തി** സബ്ബട്ഠാനികന്തി ഏവമുദീരിതം.

൭൩൧-൨. **ലക്ഖണാദിവസേനാപീതി** യഥാവുത്തലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനവസേനാപി. **ധജാനം ...പേ॰... ഗതാതി** പഞ്ചവണ്ണാനം നീലാദിപഞ്ചവണ്ണസുത്തമയാനം ഏകമേകസ്സ വാ ഏകേകവണ്ണവസേന ധജാനം ഛായാ തേസം ഉപമതം ഉപമാഭാവം ഗതാ സമ്പത്താതി അത്ഥോ. കേചി പന "ഛായാ ഉപമാ ഏതേസന്തി ഛായാഉപമാ, ഛായാഉപമാനം ഭാവോ ഛായാഉപമതാ, തം ഗതാ ഏതേ ധമ്മാ"തി വദന്തി. തം പന തേഹി "ഛായാഉപമതം ഗതാ"തി ഏത്ഥ ബഹുബ്ബീഹിവസേനേവ രസ്സത്തന്തി മഞ്ഞമാനേഹി വുത്തം ഭവേയ്യ. ഗാഥാബന്ധത്ഥം പന രസ്സത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. "ചതുത്ഥദൂ"തിആദീസു ഹി വിഭത്തിലോപമ്പി കത്വാ ദസ്സേന്തോ ആചരിയോ ന ഈദിസേസു ഠാനേസു ബ്യഞ്ജനേ ആദരം ജനേതി. യം പന "തേസ"ന്തി ഹേട്ഠാപദം, "ധമ്മാന"ന്തി ഉപരിപദം വാ സമ്ബന്ധിതും അനിച്ഛന്തേഹി വുച്ചതി തത്ഥ **"നാനത്തം സമുപാഗത"**ന്തി. തം ഏത്ഥ അകാമാപി സമ്ബന്ധിതബ്ബമേവ. ന ഹി നാനത്തം സമുപാഗതം തേസന്തി നാപേക്ഖതീതി. അഥാപി തത്ഥ "നാനത്തം സമുപാഗതാ"തി പാഠം പരികപ്പേയ്യും, ഹോതു താവ പോത്ഥകേസു അദിസ്സമാനമ്പി പാഠം പരികപ്പേത്വാ തേസം തുട്ഠി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - യഥാ പഞ്ചവണ്ണാനം ധജാനം ഏകതോ കത്വാ ഉസ്സാപിതാനം കിഞ്ചാപി ഛായാ ഏകാബദ്ധാ വിയ ഹോതി, അഞ്ഞമഞ്ഞം പന അസമ്മിസ്സാവ, ഏവമേവ ഇമേ സബ്ബട്ഠാനികരൂപാ കിഞ്ചാപി ഏകാബദ്ധാ വിയ ഹോന്തി, ലക്ഖണതോ പന അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭിന്നസഭാവാ അസമ്മിസ്സായേവ. ഏകകലാപട്ഠാപി ഹി ലക്ഖണതോ ഭിന്നസഭാവാ, കിം പന നാനാകലാപട്ഠാതി.

൭൩൩. അത്തനോ പച്ചയേഹി ലോകേ നിയുത്തം, വിദിതന്തി വാ ലോകികം, തസ്സ ഭാവോ **ലോകികത്തം**. ഹിനോതി പതിട്ഠഹതി സമ്പയുത്തധമ്മരാസി ഏതേനാതി ഹേതു, മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോ ലോഭാദികോ ച അലോഭാദികോ ച, താദിസോ ഹേതു ന ഹോതീതി **നഹേതു**. അത്തനോ പച്ചയേഹി സങ്ഖതം അഭിസങ്ഖതന്തി **സങ്ഖതം**. ആഭവഗ്ഗാ, ആഗോത്രഭു വാ സവന്തീതി ആസവാ, സഹ ആസവേഹീതി **സാസവം,** ആസവേഹി ആലമ്ബിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **പച്ചയായത്തവുത്തിതോതി** അത്തനോ അത്തനോ

പച്ചയാധീനപ്പവത്തിതായ സപ്പച്ചയത്താതി വുത്തം ഹോതി. നിദസ്സനമത്തമേതം. കാമാവചരത്താ അഹേതുകത്താ ഹേതുവിപ്പയുത്തത്താ സംയോജനിയത്താ ഗന്ഥനിയത്താ ഉപാദാനിയത്താ ഓഘനിയത്താ യോഗനിയത്താ നീവരണിയത്താ സംകിലേസികത്താ പരാമട്ഠത്താ അചേതസികത്താ ചിത്തവിപ്പയുത്തത്താ ന രൂപാവചരത്താ ന അരൂപാവചരത്താ ന അപരിയാപന്നത്താ അനിയ്യാനികത്താ അനിച്ചത്താതി ഏവമാദിനാപി കാരണേന ഏകവിധമേവാതി.

൭൩൮-വ്യ. ഏവം ഏകവിധനയം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ആദി-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതദുവിധതാദിനയം ദസ്സേതും **"അജ്ഝത്തികബഹിദ്ധാ"**തിആദിനാ അജ്ഝത്തികദുകാദയോ ആരദ്ധാ. തത്ഥ അജ്ഝത്തികദുകേ താവ ആഹിതോ അഹം മാനോ ഏത്ഥാതി അത്താ, അത്തഭാവോ, തം അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തത്താ അജ്ഝത്താ, ഇന്ദ്രിയബദ്ധധമ്മാ, തേസു ഭവാനി, അത്തനി വാ ഭവാനി **അജ്ഝത്തികാനി**. കാമം അഞ്ഞേപി അജ്ഝത്തസമ്ഭൂതാ അത്ഥി, രുള്ഹീവസേന പന ചക്ഖാദീനേവ "അജ്ഝത്തികാനീ"തി വുച്ചന്തി. അഥ വാ "യദി മയം ന ഹോമ, ത്വം കട്ഠകലിങ്ഗരൂപമോ ഭവിസ്സസീ"തി വദന്താ വിയ അത്തഭാവസ്സ സാതിസയം ഉപകാരകാനീതി താനേവ വിസേസതോ അജ്ഝത്തികനാമം ലഭന്തി. **ഇന്ദ്രിയാനിന്ദ്രിയാ**തി ആധിപച്ചട്ഠേന **ഇന്ദ്രിയാനി,** സേസം തദഭാവതോ **അനിന്ദ്രിയം**. തത്ഥ ചക്ഖാദീനം പഞ്ചന്നം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു അധിപതേയ്യം തേസം പടുമന്ദഭാവാദിഅനുവത്തനതോ, ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയദ്വയസ്സ ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിഹേതുഭാവേ, ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ച സഹജരൂപാനുപാലനേതി ദട്ഠബ്ബം. വിസയവിസയീഭാവതോ ഘട്ടനവസേന ഗഹേതബ്ബത്താ **ഓളാരികം,** തബ്ബിപരീതത്താ **സുഖുമം. ഉപാദിന്ന**ന്തി കമ്മുനാ ഗഹിതം. കമ്മനിബ്ബത്തഞ്ഹി "മമേതം ഫല"ന്തി തേന കമ്മുനാ ഗഹിതം വിയ ഹോതി.

ഏകാദസ...പേ॰... സപ്പടിഘന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാവിഞ്ഞേയ്യത്താ സനിദസ്സനത്താഭാവതോ അനിദസ്സനം, അഞ്ഞമഞ്ഞം പതനവസേന പന പടിഘസബ്ഭാവതോ സപ്പടിഘം, ഉഭയപടിക്ഖേപേന **അനിദസ്സനഅപ്പടിഘം**. **കമ്മതോ ജാത**ന്തി ഏത്ഥ യം ഏകന്തതോ കമ്മസമുട്ഠാനം അട്ഠിന്ദ്രിയാനി, വത്ഥു ചാതി നവവിധം രൂപം. യഞ്ച ഏകാദസവിധേ ചതുസമുട്ഠാനേ കമ്മസമുട്ഠാനം ഏകാദസവിധമേവ രൂപന്തി ഏവം വീസതിവിധമ്പി കമ്മതോ ഉപ്പജ്ജനതോ **കമ്മജം**. യഞ്ഹി ജാതം, യഞ്ച ജായതി, യഞ്ച ജായിസ്സതി, തം സബ്ബമ്പി "കമ്മജ"ന്തി വുച്ചതി യഥാ "ദുദ്ധ"ന്തി. കമ്മതോ അഞ്ഞം അകമ്മം, അകമ്മതോ ജാതം **അകമ്മജം**. അഞ്ഞത്ഥേ ഹി അയം **അ**-കാരോ. തേനാഹ **"തദഞ്ഞപച്ചയാജാത"**ന്തി. കമ്മതോ അഞ്ഞപച്ചയതോ ജാതം, ഉതുചിത്താഹാരജന്തി അത്ഥോ. ചിത്തജത്തികാദീനി വുത്താനുസാരേന യോജേതും സക്കാതി ന ദസ്സിതാനി.

ദിട്ഠചതുക്കേ ദട്ഠബ്ബന്തി ദിട്ഠം. യം രൂപായതനം അദക്ഖി, യഞ്ച ദക്ഖിസ്സതി, യഞ്ച ദക്ഖതി, യഞ്ച പസ്സേയ്യ, തം സബ്ബം **ദിട്ഠം** നാമ തംസഭാവാനതിവത്തനതോ യഥാ "ഇട്ഠ"ന്തി. ഏസ നയോ **സുതാദീസുപി. ദിട്ഠം നാമ രൂപായതനം** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്താ. **സുതം നാമ സദ്ദായതനം** സോതവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്താ. **മുതം നാമ ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനത്തയം** മുത്വാ പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ , പസാദേന സഹ സമ്ബന്ധനതോ വാ. തഥാ

ഹേതം സമ്പത്തഗ്ഗാഹകവിസയം വുത്തം. **വിഞ്ഞാതം നാമ അവസേസം** കേവലം മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്താ.

ദ്വാരഞ്ചേവ വത്ഥു ചാതി അത്തനിസ്സിതാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം, അഞ്ഞനിസ്സിതാനം സമ്പടിച്ഛനാദീനഞ്ച പവത്തിമുഖഭാവതോ ദ്വാരഞ്ചേവ അത്തനിസ്സിതാനം ആധാരഭാവതോ വത്ഥു ച. **ദ്വാരമേവ ഹുത്വാ ന വത്ഥൂ**തി കേവലം കമ്മദ്വാരഭാവതോ ദ്വാരമേവ, തന്നിസ്സിതസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ അഭാവതോ ന വത്ഥു. **വത്ഥുമേവ ഹുത്വാ ന ദ്വാര**ന്തി മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നിസ്സയഭാവതോ വത്ഥുമേവ, ചക്ഖാദയോ വിയ സപരനിസ്സിതാനം പവത്തിദ്വാരാഭാവതോ ന ദ്വാരം. സേസം ഏകവീസതിവിധം രൂപം വുത്തവിപരിയായതോ **നേവ ദ്വാരം ന വത്ഥു ച. ചതുത്ഥചതുക്കേ**തി വത്ഥുചതുക്കേ. **തതിയപദ**ന്തി "വത്ഥുമേവ ഹുത്വാ നേവിന്ദ്രിയ"ന്തി പദം.

൯൬൯-൪൦. പുന പഞ്ചവിധന്തി സമ്ബന്ധോ. **ചതുജ**ന്തി പകാസിതം ചതൂഹിയേവ സമുട്ഠാനതോ.

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യം രൂപായതനം തേന ഗഹേതബ്ബതോ, ന പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേനേവ വിഞ്ഞേയ്യതോ. തഥാ ഹേതം ആവജ്ജനാദീഹി ചേവ മനോദ്വാരികജവനേഹി ച വിഞ്ഞായതീതി. ഏസ നയോ സോതവിഞ്ഞേയ്യാദീസുപി. മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യം പന കേവലം മനോവിഞ്ഞാണേനേവ വിഞ്ഞാതബ്ബം. ന ഹി രൂപാദിതോ അഞ്ഞത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി പവത്തന്തി.

ഛവത്ഥുഅവത്ഥുഭേദതോതി ഛന്നം വത്ഥൂനം, അവത്ഥുസ്സ ച ഭേദതോ. മനോധാതുവിഞ്ഞേയ്യം രൂപാദിപഞ്ചകം.

മനായതനസ്സ അരൂപത്താ, ധമ്മായതനസ്സ ച ഏകദേസതോ രൂപത്താ ആഹ **"ആയതനഭേദതോ ഏകാദസവിധ"**ന്തി.

൯൪൬-൭. അരൂപഭവേ രൂപുപ്പത്തിയാ അഭാവതോ, അസഞ്ഞീഭവസ്സ ച രൂപഭവപരിയാപന്നത്താ വുത്തം **"കാമരൂപഭവദ്വയേ"**തി. **ഭുമ്മവജ്ജേസൂ**തി ഭുമ്മദേവാനം വജ്ജനം യോനിവിഭാഗം പത്വാ തേസം മനുസ്സസദിസത്താ. **പുരിമാ തിസ്സോ**തി അണ്ഡജജലാബുജസംസേദജയോനിയോ. താ ഹി യഥാവുത്തപ്പഭേദേസു ന ലബ്ഭന്തി, താസഞ്ച പടിക്ഖേപേന പച്ഛിമാ ഓപപാതികയോനി അനുഞ്ഞാതാതി അത്ഥതോ ആപന്നമേവ ഹോതീതി. തത്ഥ **നിരയേ**തി ഉസ്സദാനമ്പി ഗഹണതോ അവീചിമഹാനിരയേ കീടപാണകാനമ്പി സരീരം പച്ഛാ വഡ്ഢനകം ഹുത്വാവ നിബ്ബത്തതി, നിജ്ഝാമതണ്ഹികപേതാനം നിച്ചാതുരതായ കാമസ്സ അഭാവതോ ഗബ്ഭഗ്ഗഹണം ന ഹോതി, തസ്മാ അണ്ഡജജലാബുജയോനിയോ തത്ഥ ന സന്തി, ആദിത്തത്താ കുച്ഛിയം ഗബ്ഭം ന പതിട്ഠാതീതി കേചി. നിബ്ബത്തമാനാനഞ്ച പാപകമ്മാനുഭാവേന മഹാദുക്ഖസ്സ പത്തബ്ബതായ മഹന്തേനേവ സരീരേന ഭവിതബ്ബന്തി സംസേദജയോനിപി തേസം ന ഹോതി, അഗ്ഗിജാലായ സന്തപ്പമാനസരീരത്താ തേസം നിബ്ബത്തകാലേ അല്ലട്ഠാനേ പുപ്ഫാദീസു സമ്ഭവാഭാവതോ സംസേദജതാ നത്ഥേവാതിപി വദന്തി. തേന തേസം ഓപപാതികാവ യോനീതി ആഹ **"നിജ്ഝാമതണ്ഹികേ"**തി. അഥ സംസേദജഓപപാതികയോനീനം കോ വിസേസോതി? സംസേദജോ താവ ഖുദ്ദകസരീരോ ഹുത്വാ പദുമഗബ്ഭാദിം

നിസ്സായ നിബ്ബത്തോ കമേന വഡ്ഢതി. ഇതരോ പന യത്ഥ യത്ഥ നിബ്ബത്തതി, തത്ഥ തത്ഥ പരിച്ഛിന്നപ്പമാണസരീരോവ സോളസവസ്സുദ്ദേസികോ വിയ പരിപുണ്ണങ്ഗപച്ചങ്ഗോ പാതുരഹോസി.

സേസേ ഗതിത്തയേതി ഠപേത്വാ ദേവഗതിം, നിരയഗതിഞ്ച അവസേസമനുസ്സപേതതിരച്ഛാനസഞ്ഞിതേ ഗതിത്തയേ. മനുസ്സേസു ഹി കേചി അണ്ഡജാപി ഹോന്തി കുന്തപുത്തദ്വേഭാതികത്ഥേരാ വിയ, കേചി സംസേദജാപി ഹോന്തി പദുമഗബ്ഭേ നിബ്ബത്തപോക്ഖരസാതിബ്രാഹ്മണാദയോ വിയ, കേചി ഓപപാതികാപി ഹോന്തി അമ്ബപാലിഗണികാദയോ വിയ. നിജ്ഝാമതണ്ഹികാവസേസപേതാ പന സബ്ബചതുപ്പദപക്ഖിജാതിദീഘജാതിആദയോ സബ്ബേപി തിരച്ഛാനാ ച ചതുയോനികാവാതി.

൨൮൩-൭. ഗബ്ഭേ മാതുകുച്ഛിയം സേതീതി ഗബ്ഭസേയ്യകോ, സോയേവ രൂപാദീസു സത്തതായ ഗബ്ഭസേയ്യകസത്തോ. തസ്സ **ഗബ്ഭസേയ്യകസത്തസ്സ. തിംസ രൂപാനീ**തി കായഭാവവത്ഥുദസകവസേന സമതിംസ കമ്മജരൂപാനിയേവ. തദാ ഹി നേവ ചിത്തജരൂപമത്ഥി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ രൂപസമുട്ഠാപകത്താഭാവതോ, നാപി ഉതുജം പുരിമുപ്പന്നഉതുനോ അഭാവാ. ഉതു ഹി ഠാനപ്പത്തം രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ന ച ആഹാരജം തസ്മിം കായേ അജ്ഝോഹടസ്സ അഭാവതോ, തസ്മാ കമ്മസമുട്ഠാനാനിയേവ തിംസ രൂപാനി പടിസന്ധിക്ഖണേ നിബ്ബത്തന്തി, യാനി "കലലരൂപ"ന്തി പവുച്ചന്തി, പരിപിണ്ഡിതാനി ച താനി ജാതിഉണ്ണായ ഏകസ്സ അംസുനോ പസന്നതിലതേലേ പക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധടസ്സ പഗ്ഘരിത്വാ അഗ്ഗേ ഠിതബിന്ദുമത്താനി അച്ഛാനി വിപ്പസന്നാനി പസന്നതേലബിന്ദുസമാനാനി ഹോന്തി. യഥാഹു -

"തിലതേലസ്സ യഥാ ബിന്ദു,
സപ്പിമണ്ഡോ അനാവിലോ;
ഏവം വണ്ണപടിഭാഗം,
കലലന്തി പവുച്ചതീ"തി. (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൬);

സഭാവസ്സേവാതി അവധാരണേന അഭാവകസ്സ ഭാവദസകാഭാവതോ തിംസരൂപാനം അസമ്ഭവം ദീപേതി. തേനാഹ **"അഭാവ...പേ॰... കായവത്ഥുവസേന തൂ"**തി. **അഭാവഗബ്ഭസേയ്യാന**ന്തി ഇമിനാ അഭാവഓപപാതികാനം ന ഏവന്തി ദസ്സേതീതി കേചി. പുബ്ബേ സഭാവകഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ പന വത്വാ തതോ നിവത്തനത്ഥം "അഭാവഗബ്ഭസേയ്യകസത്താന"ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. പുബ്ബേ ഗബ്ഭസേയ്യക-ഗ്ഗഹണേന അണ്ഡജാനമ്പി ഗഹണേ ഇധ വിസും വചനം ഗോബലീബദ്ദഞായവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം, ന പന തേസം അഭാവകഭാവനിവത്തനത്ഥന്തി. ഇതരഥാ ഹി വീസതിരൂപാനം വചനം വിരുജ്ഝതി. അഭാവകഭാവോ പനേത്ഥ അണ്ഡജാനം പകരണതോ ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി ഗബ്ഭസേയ്യക-സദ്ദേന സമാസഭൂതം അഭാവ-സദ്ദം ഇധ ആനേതും സക്കാതി.

൨൮൮. ഗഹിതാഗഹണേനേത്ഥ, ഏകാദസ ഭവന്തി തേതി ഏകസ്മിം കലാപേ ഗഹിതരൂപാനം അപരകലാപേ അഗ്ഗഹണവസേന സുദ്ധട്ഠകം, ജീവിതം, കായപസാദോ, വത്ഥുരൂപന്തി അഭാവകസ്സ പടിസന്ധിക്ഖണേ ഏകാദസ രൂപാനി ഭവന്തി, സഭാവകസ്സ പന ദ്വീസു ഭാവേസു ഏകേന സഹ ദ്വാദസ

രൂപാനി ഹോന്തി. **ഏസേവ ച നയോ**തി വുത്തേസു, വക്ഖമാനേസു ച പടിസന്ധിക്ഖണികകലാപേസു അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന രൂപഗ്ഗഹണേ നയോ ഏസേവ ഞേയ്യോ.

൩൪൯. നനു ച "സബ്ബേസു ദസകേസൂ"തി വുത്തം, കഥം പന തേ ദസകാ ജാനിതബ്ബാതി ആഹ **"ജീവിതേനാ"**തിആദി. **സുദ്ധകമട്ഠക**ന്തി ചത്താരി മഹാഭൂതാനി, തന്നിസ്സിതാ ച വണ്ണഗന്ധരസഓജാതി ഇദം ജീവിതാദിനാ അസമ്മിസ്സം സുദ്ധട്ഠകം. ഇമാനിയേവ ഹി അട്ഠ കത്ഥചി അവിനിബ്ഭോഗവസേനപി പവത്തിതോ അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനി അവകംസതോ ഏകോ കലാപോതി ച വുച്ചതി. **ആചരിയജോതിപാലത്ഥേരേന** പന "നിപ്ഫന്നാനിപ്ഫന്നവസേന ദസ രൂപാനി അവിനിബ്ഭോഗവുത്തികാനി ഏകോ കലാപോ"തി വത്വാ പുന തംസമത്ഥനത്ഥം ഇദം വുത്തം -

> "അവിനിബ്ഭോഗവുത്തീനി, ചതുജാനേകലക്ഖണാ;
> നിപ്ഫന്നാനട്ഠ വാ തേസു, ഹിത്വാന കായലക്ഖണേ"തി.

൩൫൦. **കായദസക**ന്തി കായോ ദസമോ ഏത്ഥാതി കായദസകം, അസാധാരണേന വാ കായേന ലക്ഖിതം ദസകം കായദസകം. ഏസ നയോ ചക്ഖുദസകാദീസു. **പരിയാപുടം** ഞാതം, കഥിതന്തി വാ അത്ഥോ.

൩൫൧-൩. കാമാവചരദേവേസു സബ്ബകാലം പടിസന്ധിപവത്തീസു സത്തതിയാ രൂപാനം ലബ്ഭനതോ വുത്തം **"നിച്ചം രൂപാനി സത്തതീ"**തി. ന ഹി തേ കദാചിപി വികലിന്ദ്രിയാ, അഭാവകാ വാ ഹോന്തി. "മനുസ്സേസു ഓപപാതികസത്താന"ന്തി അവിസേസേന വുത്തേപി ആദികപ്പികാനം ഭാവദസകസ്സ പടിസന്ധിക്ഖണേ അഭാവതോ തേസം സട്ഠി രൂപാനീതി വേദിതബ്ബം. ജീവിതനവകമ്പി ഓപപാതികാനം, സംസേദജാനഞ്ച കാമാവചരസത്താനം പവത്തേയേവ ഹോതി തസ്സ പാചകഗ്ഗിനാ സഹവുത്തിത്താ, തസ്സ ച അജ്ഝോഹടാഹാരസന്നിസ്സയേന സമ്ഭവതോ. സംസേദജാനമ്പി പരിപുണ്ണങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം നിബ്ബത്തനതോ ഓപപാതികേഹി വിസേസോ നത്ഥീതി തേസം വിസും അഗ്ഗഹണം. **വിഭങ്ഗേപി** ഹി -

> "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തി, കസ്സചി ദസായതനാനി, കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി, കസ്സചി നവായതനാനി, കസ്സചി സത്തായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭം ൧൦൦൭) -

ഇമസ്സ നിദ്ദേസേ "ഓപപാതികസത്താന"ന്തിആദിനാ ഓപപാതിക-ഗ്ഗഹണമേവ കതം, ന സംസേദജ-ഗ്ഗഹണം. തഞ്ച പരിപുണ്ണായതനാനം സംസേദജാനം ഓപപാതികേസു സങ്ഗണ്ഹനതോ. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "സംസേദജയോനികാ പരിപുണ്ണായതനഭാവേന ഓപപാതികസങ്ഗഹം കത്വാ വുത്താ"തി. പധാനായ വാ യോനിയാ സബ്ബപരിപുണ്ണായതനയോനിം ദസ്സേതും **"ഓപപാതികസത്താന"**ന്തി വുത്തം.

൩൫൪-൫. ചക്ഖുസോതവത്ഥുവസാതി ചക്ഖുദസകസോതദസകവത്ഥുദസകവസാ. **ആനന്ദാചരിയോ** പനേത്ഥ "രൂപധാതുയം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന സഹ ചക്ഖുസോതവത്ഥുസത്തകാനം

ജീവിതഛക്കസ്സാതി ചതുന്നം കലാപാനം വസേന സത്തവീസതി രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ ഗന്ധരസാഹാരാനം പടിക്ഖിത്തത്താ''തി വത്വാ പുന തം സമത്ഥേന്തോ **"പാളിയഞ്ഹി** 'രൂപധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ ഠപേത്വാ അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി, പഞ്ച ധാതുയോ പാതുഭവന്തീ'തി (വിഭ॰ ൧൦൦൭) വുത്തം. തഥാ 'രൂപധാതുയാ ഛ ആയതനാനി നവ ധാതുയോ'തി (വിഭ॰ ൯൯൩) സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന തത്ഥ വിജ്ജമാനായതനധാതുയോ ദസ്സേതും വുത്തം. **കഥാവത്ഥുമ്ഹി** ച ഘാനായതനാദീനം വിയ ഗന്ധായതനാദീനഞ്ച തത്ഥ ഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ 'അത്ഥി തത്ഥ ഘാനായതനന്തി? ആമന്താ. അത്ഥി തത്ഥ ഗന്ധായതനന്തി? ന ഹേവം വത്തബ്ബേ'തിആദിനാ (കഥാ॰ ൫൨൦). ന ച അഫോട്ഠബ്ബായതനാനം പഥവീധാതുആദീനം വിയ അഗന്ധരസായതനാനം ഗന്ധരസാനം തത്ഥ ഭാവോ സക്കാ വത്തും ഫുസിതും സക്കുണേയ്യതാവിനിമുത്തസ്സ പഥവീആദിസഭാവസ്സ വിയ ഗന്ധരസായതനഭാവവിനിമുത്തസ്സ ഗന്ധരസസഭാവസ്സ അഭാവാ. യദി ച ഘാനസമ്ഫസ്സാദീനം കാരണഭാവോ നത്ഥീതി താനി ആയതനാനീതി ന വുച്ചേയ്യും, ധാതുസദ്ദോ പന നിസ്സത്തനിജ്ജീവവിഭാവകോതി ഗന്ധധാതുരസധാതൂതി അവചനേ കാരണം നത്ഥി. ധമ്മസഭാവോ ച നേസം ഏകന്തേന ഇച്ഛിതബ്ബോ സഭാവധാരണാദിലക്ഖണതോ അഞ്ഞസ്സ അഭാവാ. ധമ്മാനഞ്ച ആയതനഭാവോ ഏകന്തതോ **യമകേ** വുത്തോ 'ധമ്മോ ആയതനന്തി? ആമന്താ'തി (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൭), തസ്മാ തേസം ഗന്ധരസായതനഭാവാഭാവേപി കോചി ആയതനഭാവോ വത്തബ്ബോ. യദി ച ഫോട്ഠബ്ബഭാവതോ അഞ്ഞോ പഥവീആദിഭാവോ വിയ ഗന്ധരസഭാവതോ അഞ്ഞോ തേസം കോചി സഭാവോ സിയാ, തേസം ധമ്മായതനസങ്ഗഹോ. ഗന്ധരസഭാവേ, പന ആയതനഭാവേ ച സതി ഗന്ധോ ച സോ ആയതനഞ്ച ഗന്ധായതനം, രസോ ച സോ ആയതനഞ്ച രസായതനന്തി ഇദമാപന്നമേവാതി ഗന്ധരസായതനഭാവോ ച ന സക്കാ നിവാരേതും, 'തയോ ആഹാരാ'തി (വിഭ॰ ൧൦൦൭) വചനതോ കബളീകാരാഹാരസ്സ തത്ഥ അഭാവോ വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ യഥാ പാളിയാ അവിരോധോ ഹോതി, തഥാ ഗന്ധരസോജാ ഹിത്വാ രൂപഗണനാ കാതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി ധമ്മതാ ന വിലോമതാ ഹോതീ''തി വദതി.

ആചരിയജോതിപാലധമ്മപാലത്ഥേരാ പന തം പടിക്ഖിപന്തി. തഥാ ച വുത്തം തേഹി ''രൂപാവചരസത്താനം ഘാനജിവ്ഹായതനാഭാവതോ വിജ്ജമാനാപി ഗന്ധരസാ ആയതനകിച്ചം ന കരോന്തീ''തി, തേ അനാമസിത്വാ **പാളിയം** ''പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തീ''തി ''ഛ ആയതനാനീ''തി (വിഭ॰ ൯൯൧-൯൯൩) ച ആദി വുത്തം. ''തയോ ആഹാരാ''തി ച അജ്ഝോഹരിതബ്ബസ്സ ആഹാരസ്സ അഭാവേന ഓജട്ഠമകരൂപസമുട്ഠാപനസങ്ഖാതസ്സ ആഹാരകിച്ചസ്സ അകരണതോ, ന സബ്ബേന സബ്ബം ഗന്ധരസാനം, ഓജായ ച അഭാവതോ. ഇതി വിസയിനോ കിച്ചസ്സ അഭാവേന വിസയോ കിച്ചഭാവധമ്മോ ന വുത്തോ. യസ്മിഞ്ഹി ഭവേ വിസയീ നത്ഥി, തസ്മിം തംഹേതുകോ നിപ്പരിയായേന വിസയസ്സ ആയതനഭാവോ നത്ഥീതി വിജ്ജമാനസ്സാപി അവചനം, യഥാ തത്ഥേവ രൂപഭവേ പഥവീതേജോവായോധാതൂനം ഫോട്ഠബ്ബായതനഭാവേന. യസ്സ പന യത്ഥ വചനം, തസ്സ തത്ഥ വിസയീസബ്ഭാവഹേതുകോ നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ വുത്തോ, യഥാ തത്ഥേവ രൂപായതനസ്സ. യദി വിസയീസബ്ഭാവഹേതുകോ വിസയസ്സ നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ, കഥമസഞ്ഞസത്താനം ദ്വേ ആയതനാനി പാതുഭവന്തി. അസഞ്ഞസത്താനഞ്ഹി ചക്ഖായതനം നത്ഥി. അഥ തദഭാവേന രൂപായതനം അഞ്ഞേസം

അവിസയോതി? നായം വിരോധോ. യേന അധിപ്പായേന രൂപധാതുയം സഞ്ഞീനം ഗന്ധായതനാദീനം അവചനം, തേന ന രൂപായതനസ്സാപി അവചനന്തി അസഞ്ഞീനം ഏകം ആയതനം ന വത്തബ്ബം. യഥാസകഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയഗോചരഭാവാപേക്ഖായ യേസം നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ അത്ഥി, തേസു നിദ്ദിസിയമാനേസു തദഭാവതോ രൂപധാതുയം സഞ്ഞീനം ഗന്ധാദികേ വിസും ആയതനഭാവേന അവത്വാ ധമ്മസഭാവാനതിവത്തനതോ, മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ച വിസയഭാവൂപഗമനതോ ധമ്മായതനന്തോഗധേ കത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി **പാളിയം** വുത്തം. ഏതദത്ഥഞ്ഹി ധമ്മായതനന്തി സാമഞ്ഞതോ നാമകരണം പിട്ഠിവട്ടകാനി വാ താനി കത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി വുത്തം. യേന ച പന അധിപ്പായേന അസഞ്ഞീനം രൂപായതനം വുത്തം, തേന സഞ്ഞീനം, അസഞ്ഞീനമ്പി ഗന്ധായതനാദീനം വിസും ഗഹണം കാതബ്ബന്തി ഇമസ്സ നയസ്സ ദസ്സനത്ഥം "അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം ദ്വേ ആയതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൧൭) വുത്തം.

അസതിപി ഹി തത്ഥ അത്തനോ ഇന്ദ്രിയേസു രൂപസ്സ വണ്ണായതനസഭാവാതിക്കമോ നത്ഥേവാതി തം രൂപായതനന്ത്വേവ വുച്ചതി. ഇമിനാ ച നയദസ്സനേന ഗന്ധാദീനി തീണി പക്ഖിപിത്വാ സഞ്ഞീനം അട്ഠ ആയതനാനി, അസഞ്ഞീനം പഞ്ചാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ രൂപലോകേ ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യതായ പഥവീആദീനം ബ്രഹ്മൂനം വചീഘോസോ ഏവ ച ന സിയാ. ന ഹി പടിഘട്ടനനിഘംസനമന്തരേന സദ്ദപ്പവത്തി അത്ഥി, ന ച ഫുസനസഭാവാനം കത്ഥചി അഫുസനസഭാവതാ സക്കാ വിഞ്ഞാതും, ഫോട്ഠബ്ബായതനസ്സ ച ഭൂതത്തയസ്സ അഭാവേ രൂപഭവേ രൂപായതനാദീനമ്പി സമ്ഭവോ ഏവ ന സിയാ, തസ്മാ ഫുസിതും സക്കുണേയ്യതായപി പഥവീആദീനം തത്ഥ കായിന്ദ്രിയാഭാവേന തേസം ഫോട്ഠബ്ബഭാവോ ന വുത്തോ. ഏവഞ്ച കത്വാ രൂപധാതുയം തേസം സപ്പടിഘതാവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹി "അസഞ്ഞസത്താനം അനിദസ്സനസപ്പടിഘം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച...പേ॰... ദ്വേ മഹാഭൂതാ"തിആദി.

പടിഘോ ച നാമ ഭൂതത്തയസ്സ കായപസാദം പതി തന്നിസ്സയഭൂതഘട്ടനം ദ്വാരേന അഭിമുഖഭാവോ, ഇധ പന തംസഭാവതാ, സോ ച ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യഭാവോ ഘട്ടനായ അഭാവതോ നത്ഥി. യദി തത്ഥ അസതിപി വിസയിമ്ഹി രൂപായതനമ്പി ഗഹേത്വാ "ദ്വേ ആയതനാനീ"തി വുത്തം, അഥ കസ്മാ ഗന്ധായതനാദീനി ഗഹേത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി ന വുത്തന്തി? നയദസ്സനവസേന ദേസനാ പവത്താതി വുത്തോവായമത്ഥോ. അഥ വാ തത്ഥ രൂപായതനസ്സേവ വചനം കദാചി അഞ്ഞഭൂമികാനം പസാദസ്സ വിസയഭാവം സന്ധായ, ന പന ഇതരേസം അഭാവതോ, നാപി പരിയായേന ഗന്ധായതനാദീനം ആയതനഭാവാഭാവതോ.

അസഞ്ഞീനഞ്ഹി രൂപായതനം സമാനതലവാസീനം വേഹപ്ഫലാനം, ഉപരിഭൂമികാനഞ്ച സുദ്ധാവാസാനം പസാദസ്സ വിസയഭാവം ഗച്ഛതി, ന പന ഗന്ധരസാതി തേസംയേവ തത്ഥ അവചനം യുത്തം. **കഥാവത്ഥുമ്ഹി** ച നിപ്പരിയായേന ഗന്ധായതനാദീനം അത്ഥിഭാവം പരിജാനനന്തം സന്ധായ പടിസേധോ കതോ. യദിപി ചേതം വചനം തത്ഥ ഗന്ധായതനാദീനം അഭാവവിഭാവനം ന ഹോതി, അത്ഥിഭാവദീപനമ്പി പന അഞ്ഞവചനം

നത്ഥേവാതി? നയിദമേവം അട്ഠകഥാസു തത്ഥ തേസം അത്ഥിഭാവസ്സ നിദ്ധാരേത്വാ വുത്തത്താ. യഞ്ഹി അട്ഠകഥാവചനം പാളിയാ ന വിരുജ്ഝതി, തം പാളി വിയ പമാണഭൂതം അവിഗരഹിതായ ആചരിയപരമ്പരായ യാവജ്ജതനാ ആഗതത്താ. തത്ഥ സിയാ "യം പാളിയാ ന വിരുജ്ഝതി അട്ഠകഥാവചനം, തം പമാണം, ഇദം പന വിരുജ്ഝതീ"തി? നയിദമേവം, യഥാ ന വിരുജ്ഝതി, തഥാ പടിപാദിതത്താ. ചക്ഖാദീനം ആയതനാനം, തന്നിസ്സയാനഞ്ച വിഞ്ഞാണാനം സത്തസുഞ്ഞതാസന്ദസ്സനത്ഥം ഭഗവതോ ധാതുദേസനാതി ആയതനഭാവേന വുത്താനംയേവ ധാതുഭാവദീപനതോ ധാതുഭാവസ്സാപി തേസം അവചനം യുജ്ജതി ഏവ, തസ്മാ യഥാ പാളിയാ അവിരോധോ ഹോതി, തഥാ ചക്ഖുദസകാദിവസേന ഇധ രൂപഗണനാ കതാതി ന ഏത്ഥ ധമ്മതാവിലോമനാസങ്കായ ഓകാസോതി വേദിതബ്ബന്തി.

൭൭൭. **ജച്ചന്ധബധിരാ**തി ഛന്ദാനുരക്ഖണത്ഥം ദീഘകരണം. ന ഹി ജച്ചന്ധബധിരഅഘാനരഹിതേ നപുംസകേ **വത്ഥുകായജിവ്ഹാ**ദസകവസേന ഇധ **തിംസാ**തി യുജ്ജതി, ഇദഞ്ച "ഓപപാതികസ്സ ജച്ചന്ധബധിരഘാനരഹിതേ നപുംസകേ ജിവ്ഹാകായവത്ഥുദസകാനം വസേന തിംസ രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി അട്ഠകഥാവാദം ഗഹേത്വാ വുത്തം. **ആനന്ദാചരിയോ** പന തം "പാളിയാ ന സമേതീ"തി വത്വാ പടിക്ഖിപതി. തഥാ ചാഹ "നേതം പാളിയാ സമേതീ"തി. ന ഹി പാളിയം കാമാവചരാനം സംസേദജോപപാതികാനം അഘാനകാനം ഉപ്പത്തി വുത്താ.

ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ ഹി -

> "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തി, കസ്സചി ദസായതനാനി, കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി, കസ്സചി നവായതനാനി, കസ്സചി സത്തായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭം ൧൦൦൭) -

വുത്തം, ന വുത്തം "അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി. യദി ഹി അഘാനകസ്സാപി ഉപപത്തി സിയാ, തിക്ഖത്തും "ദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, തിക്ഖത്തുഞ്ച "നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി, ന ചേതം വുത്തം. **യമകേ** ച ഘാനജിവ്ഹാനം സഹപ്പവത്തി വുത്താതി തം ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഗഹേതബ്ബന്തി. അയഞ്ഹേത്ഥ ആചരിയസ്സ അധിപ്പായോ - **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗപാളിയ**ഞ്ഹി "ഏകാദസാ"തി പരിപുണ്ണായതനസ്സ സദ്ദായതനവജ്ജാനി ഏകാദസായതനാനി വുത്താനി, "കസ്സചി ദസായതനാനീ"തി അന്ധസ്സ ചക്ഖായതനവജ്ജാനി, "അപരാനി ദസായതനാനീ"തി ബധിരസ്സ സോതായതനവജ്ജാനി, "നവായതനാനീ"തി അന്ധബധിരസ്സ ചക്ഖുസോതവജ്ജാനി, "സത്തായതനാനീ"തി ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ രൂപഗന്ധരസകായഫോട്ഠബ്ബമനധമ്മായതനവസേന വുത്തം. യദി ചക്ഖുസോതഘാനവികലോപി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തസ്സ അട്ഠേവായതനാനി വത്തബ്ബാനി സിയും, ന ച വുത്തം "അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി, തസ്മാ നത്ഥേവ ചക്ഖുസോതഘാനവികലോ. സതി അഘാനകഉപപത്തിയം പുനപി "കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ ച സതി യഥാ അന്ധബധിരസ്സ വസേന "കസ്സചി നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി ഏകവാരം വുത്തം, ഏവം അന്ധാഘാനകസ്സ, ബധിരാഘാനകസ്സ ച വസേന "കസ്സചി അപരാനി നവായതനാനി, കസ്സചി അപരാനി നവായതനാനീ"തി

വത്തബ്ബം സിയാ. കാമഭവേ അജിവ്ഹസ്സ സത്തസ്സാഭാവതോ, ഘാനജിവ്ഹായതനാനം സഹപ്പവത്തിവചനതോ ച തഥേവ കാമധാതുയം അഘാനകസ്സാസമ്ഭവോതി.

ജോതിപാലത്ഥേരാദയോ പന "സംസേദജസ്സ ജച്ചന്ധബധിരഅഘാനകനപുംസകസ്സ ജിവ്ഹാകായവത്ഥുദസകാനം വസേന തിംസരൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം, ന ഓപപാതികസ്സ. **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗപാളിയഞ്ച** 'ഉപപത്തിക്ഖണേ'തി വുത്തത്താ ഓപപാതികസ്സേവ വസേന നയോ നീതോ. **യമകട്ഠകഥായഞ്ച** വുത്തം 'കാമധാതുയം അഘാനകോ ഓപപാതികോ നത്ഥി. യദി ഭവേയ്യ, കസ്സചി അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീതി വദേയ്യാ'തി, യമ്പി **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ** 'കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ'തിആദീനം നിദ്ദേസേ 'ഓപപാതികാനം പേതാന'ന്തിആദിനാ ഓപപാതിക-ഗ്ഗഹണമേവ കതം, ന പന സംസേദജ-ഗ്ഗഹണം, തം പരിപുണ്ണായതനാനംയേവ സംസേദജാനം ഓപപാതികേസു സങ്ഗഹവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠകഥായം** 'സംസേദജയോനികാ പരിപുണ്ണായതനഭാവേന ഓപപാതികസങ്ഗഹം കത്വാ വുത്താ'തി, പധാനായ വാ യോനിയാ സബ്ബം പരിപുണ്ണായതനം യോനിം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും 'ഓപപാതികാന'ന്തി വുത്തന്തി ച, തസ്മാ ന കോചി പാളിവിരോധോ"തി വദന്തി.

അപരേ പനാഹു - "കാമധാതുയം അഘാനകോ ഓപപാതികോ നത്ഥി. യദി ഭവേയ്യ, കസ്സചി അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീതി വദേയ്യാതി ഇദം മനുസ്സേസു സംസേദജോപപാതികാനം വസേന വുത്തം, തേ പരിപുണ്ണായതനാവ . കേസഞ്ചി പന അഘാനകകീടാനം അത്ഥിഭാവതോ അപായേസു സംസേദജോപപാതികേ സന്ധായേതം വുത്ത"ന്തി വദന്തി. തം **ആനന്ദാചരിയാദീനം** മതേന പടിക്ഖേപാരഹമേവാതി.

൩൭൭-൮. **ഉക്കംസസ്സാവകംസസ്സ അന്തരേ**തി "സത്തതീ"തി വുത്തഉക്കംസപരിച്ഛേദസ്സ, "തിംസാ"തി വുത്തഅവകംസപരിച്ഛേദസ്സ ച മജ്ഝേ. **അനുരൂപതോ...പേ॰... വിഭാവിനാ**തി ജാതിഅന്ധസ്സ സട്ഠി രൂപാനി ചക്ഖുദസകാഭാവതോ, തഥാ ബധിരസ്സ സോതദസകാഭാവതോ, അന്ധബധിരസ്സ പന പണ്ണാസ ചക്ഖുസോതദസകാഭാവതോതിആദിനാ നയേന അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖായ പരിപുണ്ണാ **പരിപുണ്ണാനം രൂപാനം പാണീനം വസേന രൂപാനം സമുപ്പത്തി** വിഞ്ഞാതബ്ബാതി അത്ഥോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം വുത്തമേവാതി.

൩൭൯-ന്നം. ഏവം തീസു ഭവേസു പടിസന്ധിയം രൂപപ്പവത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പവത്തിയം ദസ്സേതും **"സത്തവീസതി രൂപാനീ"**തിആദി വുത്തം. കാമാവചരസത്തസ്സ ഹി പരിപുണ്ണായതനസ്സ അസതി അന്ധബധിരാദിപസാദവിഘാതേ യാവ മരണചിത്തസ്സ ഹേട്ഠാ സത്തരസമചിത്തം, താവ സത്തവീസതി രൂപാനി പവത്തന്തി. അപരിപുണ്ണായതനസ്സ പന ജച്ചന്ധാദികസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന രൂപാനം ഹായനവഡ്ഢനാനി വേദിതബ്ബാനി. നനു അട്ഠവീസതിയേവ രൂപാനി കാമഭവേ പവത്തന്തീതി ആഹ **"അപ്പവത്തനതോ"**തിആദി.

ഘാനം…പേ॰… ന വിജ്ജരേതി കാമവിരാഗഭാവനാവസേന ഗന്ധാദിഗ്ഗാഹകേസു പസാദേസു വിരത്താ ഹോന്തീതി ഘാനാദിത്തയം നത്ഥി. ചക്ഖുസോതേസു പന അനുത്തരദസ്സനാദിഅത്ഥം വിരത്താ ന ഹോന്തീതി താനി തേസം ഉപ്പജ്ജന്തി. **ഭാവദ്വയം** കാമരാഗൂപനിസ്സയത്താ ന ഉപ്പജ്ജതി. കേചി പന "ലഹുതാദിത്തയമ്പി രൂപഭവേ നത്ഥി ദന്ധത്തകരാദിധാതുക്ഖോഭാഭാവതോ. സതി ഹി താദിസേ ധാതുക്ഖോഭേ തപ്പടിപക്ഖേഹി ലഹുതാദീഹി ഭവിതബ്ബ"ന്തി വദന്തി, തം അകാരണം. ന ഹി വൂപസമേതബ്ബപച്ചനീകാപേക്ഖോ തബ്ബിരോധിധമ്മുപ്പാദോ. തഥാ സതി സഹേതുകകിരിയചിത്തുപ്പാദേസു കായലഹുതാദീനം അഭാവോ ഏവ സിയാ, തസ്മാ പഞ്ചേവ രൂപാനി സഞ്ഞീബ്രഹ്മാനം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, അവസേസാനി തേവീസതി രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അസഞ്ഞീബ്രഹ്മാനം പന പഞ്ച പസാദരൂപാനി, ഭാവദ്വയം, ഹദയവത്ഥു, വിഞ്ഞത്തിദ്വയം, ലഹുതാദിത്തയന്തി തേരസ രൂപാനി വജ്ജേത്വാ അവസേസാനി പന്നരസ ഉപ്പജ്ജന്തി.

൩൬൧. **ചതുസന്തതീ**തി ചതുന്നം പച്ചയാനം വസേന ചതുസന്തതിരൂപാനി. **രൂപേ ഹോന്തി തിസന്തതീ**തി ബ്രഹ്മാനം അനാഹാരഭാവേന ആഹാരജരൂപാനം അഭാവതോ തിസ്സോ സന്തതിയോ. **ദ്വിസന്തതീ**തി ചിത്തജാഹാരജാനം അഭാവതോ ദ്വേ സന്തതിയോ. **ബഹിദ്ധാ ഏകസന്തതീ**തി കമ്മജാദീനം തിസ്സന്നമ്പി അഭാവതോ ഉതുജസന്തതിയേവ.

൩൬൨-൪. ഏവം പടിസന്ധിപവത്തീസു രൂപാനം ഗണനപരിച്ഛേദം വത്വാ ഇദാനി തത്ഥ നേസം ഉപ്പത്തിക്കമം ദസ്സേതും **"രൂപം നിബ്ബത്തമാന"**ന്തിആദി വുത്തം. **സബ്ബേസ**ന്തി കാമരൂപഭവികാനം സബ്ബസത്താനം. **പടിസന്ധിക്ഖണേ പനാ**തി ഏത്ഥ ദസകത്തയം ഹോതീതി പാഠസേസോ. തേനാഹ **"യഥേവാ"**തിആദി. പടിസന്ധിക്ഖണേ ദസകത്തയം ഹേട്ഠാ വുത്തമ്പി **"തഞ്ചേ ഖോ സന്ധിചിത്തസ്സാ"**തിആദികം വിസേസം ദസ്സേതും പുന വുത്തം. ചിത്തസ്സ തീസു ഖണേസു കമ്മജരൂപാനം സമുപ്പത്തിതോ ആഹ **"തഥേവാ"**തിആദി. **തിംസ തിംസേവാ**തി തിംസ തിംസേവ കമ്മജരൂപാനി.

ആനന്ദാചരിയോ പന "ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണമേവ നത്ഥി, ഭങ്ഗക്ഖണേ ച രൂപുപ്പാദോ നത്ഥീതി ചതുസമുട്ഠാനികാനിപി രൂപാനി ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ ഹോന്തീ"തി ആഹ. വുത്തഞ്ഹി തേന - യോ ചേത്ഥ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണോ വുത്തോ, സോ ച അത്ഥി നത്ഥീതി വിചാരേതബ്ബോ. **ചിത്തയമകേ** ഹി "ഉപ്പന്നം ഉപ്പജ്ജമാന"ന്തി (യമ॰ ൨.ചിത്തയമക.൮൧) ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ "ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നോ ച ഉപ്പജ്ജമാന"ന്തി (യമ॰ ൨.ചിത്തയമക.൮൧) ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ ചാ"തി. തഥാ"ന ഉപ്പജ്ജമാനം ന ഉപ്പന്ന"ന്തി ഏത്ഥ "ഭങ്ഗക്ഖണേ ന ഉപ്പജ്ജമാനം നോ ച ന ഉപ്പന്ന"ന്തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ ചാ"തി. ഏവം "ന നിരുദ്ധം ന നിരുജ്ഝമാന"ന്തി ഏതേസം പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനേ "ഉപ്പാദക്ഖണേ അനാഗതഞ്ചാ"തി വത്വാ "ഠിതിക്ഖണേ"തി അവചനം, അതിക്കന്തകാലവാരേ ച "ഭങ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം വീതിക്കന്ത"ന്തി (യമ॰ ൨.ചിത്തയമക.൧൧൬) വത്വാ "ഠിതിക്ഖണേ"തി അവചനം ഠിതിക്ഖണാഭാവം ചിത്തസ്സ ദീപേതി. **സുത്തേപി** ഹി "ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൪൭) തസ്സേവ ഏകസ്സ അഞ്ഞഥത്താഭാവതോ യസ്സാ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതി, സാ സന്തതിട്ഠിതീതി ന

ന സക്കാ വത്തും. വിജ്ജമാനം തംഖണദ്വയസമങ്ഗീ ഠിതന്തി. യോ ചേത്ഥ ചിത്തസ്സ നിരോധക്ഖണേ രൂപുപ്പാദോ വുത്തോ, സോ ച വിചാരേതബ്ബോ. കസ്മാ? "യസ്സ വാ പന സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീതി? നോ"തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൧൩൩) വുത്തന്തി, ന ച ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ സന്ധായ പടിക്ഖേപോ കതോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാധികാരസ്സ അഭാവാതി.

ആചരിയസ്സ ഹി അയമധിപ്പായോ - ഉപ്പന്നഉപ്പജ്ജമാനവാരാദീസു "ഠിതിക്ഖണേ"തി അവചനം "ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണം നാമ നത്ഥീ"തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. ന ഹി യഥാധമ്മസാസനേ അഭിധമ്മേ ലബ്ഭമാനസ്സ അവചനേ കാരണം ദിസ്സതി. ന കേവലം അഭിധമ്മേ അവചനമേവ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണഭാവജോതകം, അപിച ഖോ "ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി ഏവമാഗതാ സുത്തന്തപാളിപി. അഞ്ഞഥത്തം നാമ പുബ്ബാപരവിസേസോ. അപിച യഥാ ഭൂതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, കിം തഥാ ഭൂതോവ ഭിജ്ജതി, ഉദാഹു അഞ്ഞഥാ ഭൂതോ. യദി തഥാ ഭൂതോവ ഭിജ്ജതി, ന ജരതായ സമ്ഭവോ. അഞ്ഞഥാ ഭൂതോ, അഞ്ഞോ ഏവ സോതി സബ്ബഥാപി ഠിതിക്ഖണസ്സ അഭാവോയേവ. യദി ച ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ രൂപം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തം ദുക്ഖസച്ചന്തി കത്വാ "നോ"തി വത്തും ന സക്കാ, വുത്തഞ്ച, തസ്മാ വിഞ്ഞായതി "ചിത്തസ്സ നിരോധക്ഖണേ രൂപുപ്പാദോ നത്ഥീ"തി.

ആചരിയജോതിപാലധമ്മപാലത്ഥേരാനം പനേതം നക്ഖമതി. തേഹി "ഏകധമ്മാധാരഭാവേപി ഉപ്പാദനിരോധാനം അഞ്ഞോ ഉപ്പാദക്ഖണോ, അഞ്ഞോ നിരോധക്ഖണോ. ഉപ്പാദാവത്ഥഞ്ഹി ഉപാദായ ഉപ്പാദക്ഖണോ, നിരോധാവത്ഥം ഉപാദായ നിരോധക്ഖണോ. ഉപ്പാദാവത്ഥായ ച ഭിന്നാ നിരോധാവത്ഥാതി ഏകസ്മിംയേവ ച സഭാവധമ്മേ യഥാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞോയേവ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, അഞ്ഞോ നിരുജ്ഝതീതി ആപജ്ജേയ്യ, ഏവം നിരോധാവത്ഥായ വിയ നിരോധാഭിമുഖാവത്ഥായപി ഭവിതബ്ബം, സാ ഠിതി ജരതാ ചാ"തി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേതം.

യദി ഏവം, കസ്മാ പാളിയം ഠിതിക്ഖണോ ന വുത്തോതി? വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരോധേന നയദസ്സനവസേന പാളിഗതീതി വേദിതബ്ബാതി. അഭിധമ്മദേസനാപി ഹി കദാചി വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തതി, യഥാ രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ "ഉപചയോ സന്തതീ"തി ഭിന്ദിത്വാ ദേസിതോ. ഹേതുസമ്പയുത്തദുകാദിദേസനാ ചേത്ഥ നിദസ്സിതബ്ബാ. "യസ്സ വാ പനാ"തിആദിപുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനേ ച അരൂപലോകം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം വാ സന്ധായ "നോ"തി സക്കാ വത്തും. അയഞ്ഹി യമകദേസനായ പകതി, യദിദം യഥാസമ്ഭവയോജനാതി. അഥ വാ പച്ഛാസത്തിഞായേന യം സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝതി, തേന യം ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പാദേതബ്ബം ചിത്തചേതസികതപ്പടിബദ്ധരൂപസങ്ഖാതം, തസ്സ തദാ ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി "നോ"തി വിസ്സജ്ജനം, ന സബ്ബസ്സ വചനതോ, തസ്മാ ന സക്കാ ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ, ഭങ്ഗക്ഖണേ ച രൂപുപ്പാദനം പടിക്ഖിപിതുന്തി വദന്തി.

ഉതുജരൂപാനി പന പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണതോ പട്ഠായ അട്ഠകനവകവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി. പടിസന്ധിക്ഖണേ ഹി ഉപ്പന്നാനം കമ്മജരൂപാനം അബ്ഭന്തരേ സഹുപ്പാദഏകനിരോധതേജോധാതു ഠാനം പത്വാ തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ അട്ഠ രൂപാനി സമുട്ഠാപേതി, തഥ ഉപ്പന്നാ തേജോധാതു

പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ, തത്ഥ ഉപ്പന്നാ പഠമഭവങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേതി ഏവമാദിനാ അട്ഠകം, കദാചി സദ്ദപാതുഭാവകാലേ തേന സഹ സദ്ദനവകഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി. ചിത്തജരൂപാനി ച പടിസന്ധിതോ അനന്തരം പഠമഭവങ്ഗതോ പട്ഠായ രൂപജനകചിത്താനം ഉപ്പാദക്ഖണേ അട്ഠകവസേന, സദ്ദപാതുഭാവാദികാലേ സദ്ദനവകാദിവസേന ച പവത്തന്തി. ആഹാരജാനി പന ഏകസ്സ, ദ്വിന്നം വാ സത്താഹാനം അതിക്കമേന നിബ്ബത്തന്തി. നനു ച അജ്ഝോഹടാഹാരപച്ചയേന ആഹാരോ രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ഗബ്ഭേ സയന്തസ്സ ച കുതോ അജ്ഝോഹരണാഹാരോതി? സമാതിതോ. മാതരാ ഹി ഭുത്തം കുച്ഛിഗതസ്സ സരീരേ അബ്ഭഞ്ജനം വിയ ആഹാരകിച്ചം കരോതി. തേനാഹു പോരാണാ -

“യഞ്ചസ്സ ഭുഞ്ജതീ മാതാ,
അന്നം പാനഞ്ച ഭോജനം;
തേന സോ തത്ഥ യാപേതി,
മാതുകുച്ഛിഗതോ നരോ”തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൫);

തസ്മാ മാതരാ അജ്ഝോഹടാഹാരേന അനുഗ്ഗഹിതേ സരീരേ അബ്ഭന്തരികാ ഓജാ ലദ്ധപ്പച്ചയാ രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാദസകാ പന പഞ്ചപസാദാവത്ഥം അതിക്കമ്മ പച്ഛാ സത്തമേ സത്താഹേ ഉപ്പജ്ജന്തി, “ഏകാദസമേ സത്താഹേ”തി (യമ॰ മൂലടീ॰ ആയതനയമക ൨൨-൨൫൮) **ആനന്ദാചരിയോ** അവോച. അയമേത്ഥ ഗബ്ഭസേയ്യകാനം രൂപപ്പവത്തിനയോ.

ഓപപാതികാനമ്പി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ കമ്മസമുട്ഠാനാനി സത്തതി രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥേവസ്സ ഠിതിക്ഖണേ, ഭങ്ഗക്ഖണേ ച സത്തതി സത്തതീതിആദിനാ വുത്തനയേന ഉക്കംസാവകംസതോ കാമഭവികസത്താനം, രൂപീബ്രഹ്മാനഞ്ച യഥാവുത്തനയേനേവ യഥാനുരൂപം കമ്മസമുട്ഠാനാനം, ഉതുസമുട്ഠാനാനഞ്ച പവത്തി വേദിതബ്ബാ. ആഹാരജരൂപം പന കാമാവചരാനം സബ്ബപഠമം അത്തനോ മുഖഗതഖേളം അജ്ഝോഹരണകാലേ ഉപ്പജ്ജതി. സഞ്ഞീബ്രഹ്മാനം തം സബ്ബേന സബ്ബം നത്ഥി. അസഞ്ഞീനഞ്ച ചിത്തജാഹാരജാനി നത്ഥേവാതി അയം വിസേസോ. ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനേസു ച പനേതേസു രൂപേസു യം ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം, തം അത്തനാ സഹുപ്പന്നചിത്തം ആദിം കത്വാ സത്തരസമചിത്തസ്സ നിരോധക്ഖണേ നിരുജ്ഝതി, ഠിതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നം അട്ഠാരസമസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരുജ്ഝതി, ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം ഇമസ്സ ഠിതിക്ഖണേ നിരുജ്ഝതീതി ഏവം ഉപ്പജ്ജന്തം, നിരുജ്ഝന്തഞ്ച യാവ മരണചിത്തസ്സ ഹേട്ഠാ സത്തരസമചിത്തം, താവ യഥാരഹം ചതുസന്തതിആദിവസേന പവത്തതീതി. ആസന്നമരണസ്സ പന ചുതിതോ സത്തരസമചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണമാദിം കത്വാ കമ്മജരൂപം ന സമുട്ഠാതി. യദി സമുട്ഠാതി, മരണം ന സിയാ അനുപച്ഛിന്നത്താ കമ്മജരൂപാനം. കമ്മജരൂപസമുച്ഛേദേ ഹി “മതോ”തി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി -

“ആയു ഉസ്മാ ച വിഞ്ഞാണം, യദാ കായം ജഹന്തിമം;
അപവിദ്ധോ തദാ സേതി, നിരത്ഥംവ കലിങ്ഗര”ന്തി. (സം॰ നി॰ ൩.൯൫);

സത്തരസമേന സഹ ഉപ്പന്നഞ്ച തം ചുതിചിത്തേന സഹ നിരുജ്ഝതി, അപരഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജതി. ആയുക്ഖയാ, കമ്മക്ഖയാ, ഉഭയക്ഖയാ, ഉപക്കമേന വാ കസ്സചീതി ഏവം കമ്മജരൂപസ്സേവ ഹി മരണം ഹോതി സതിപി ആഹാരജേ, അട്ഠകഥാമതേന ചിത്തജേ ച. തമ്പി അപഗതജീവസ്സ ന ഉപ്പജ്ജതി. ഉതുജരൂപം പന പവത്തതി ഏവ. തഥാ സംസേദജാനം, ഓപപാതികാനം പന സരീരനിക്ഖേപാഭാവതോ തമ്പി ന പവത്തതി.

൭൬൭-൯. ഉപ്പാദവയവന്തതായ നിച്ചോ ധുവോ ന ഹോതീതി **അനിച്ചോ,** നിച്ചഖണികതായ വാ ന ഇച്ചോ സസ്സതാദിവസേന അനുപഗന്തബ്ബോതി **അനിച്ചോ**. അയഞ്ഹി വിനാസോ ജനകപച്ചയതോ അഞ്ഞഹേതുനിരപേക്ഖതായ നിച്ചഖണികോവ ഹോതി. ധുവസാരവിരഹിതത്താ **അദ്ധുവോ**. അവസവത്തനട്ഠേന **അനത്താ**. ഉദയവയപടിപീളനേന, ദുക്ഖവത്ഥുതായ ച ദുക്ഖാനം ഖന്ധോ സമൂഹോതി **ദുക്ഖക്ഖന്ധോ**. ഏവംവിധോ പന സുഖേഹി അസമ്മിസ്സോയേവാതി ആഹ **"കേവലോ"**തി. കസ്സചിപി വാ രൂപസ്സ സുഖസഭാവസ്സ അഭാവതോ സകലോപി ദുക്ഖക്ഖന്ധോതി വുത്തം ''ദുക്ഖക്ഖന്ധോ ച കേവലോ''തി. പച്ചയയാപനിയതായ ച രോഗമൂലതായ ച **രോഗതോ**. സോ ഹി യഥാരഹം പച്ചയേഹി യാപേതബ്ബതായ യാപ്യരോഗോ വിയാതി രോഗതോ ദട്ഠബ്ബോ. യാപ്യബ്യാധി ഹി രോഗോ, ഇതരോ ആബാധോ, മൂലബ്യാധി വിയ ചേസ അനുബന്ധബ്യാധീനം കിലേസരോഗാദീനം മൂലഭാവതോ രോഗതോ ദട്ഠബ്ബോ. ദുക്ഖതാസൂലയോഗിതായ, കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതായ , ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധുമാതപരിപക്കപഭിന്നതായ ച **ഗണ്ഡതോ**. സോ ഹി ദുക്ഖദുക്ഖതാ സങ്ഖാരദുക്ഖതാ വിപരിണാമദുക്ഖതാതി തിവിധദുക്ഖതാസങ്ഖാതേന രുജ്ജനേന യുത്തതായ, യഥാരഹമാരമ്മണവസേന ച സമന്നാഗമവസേന ച രാഗാദികിലേസാസുചിവിസ്സന്ദനതോ, അഹുത്വാ സമ്ഭവനതോ, ഉപ്പത്തിയാ ഉദ്ധുമാതത്താ ജരാഭങ്ഗേഹി ച യഥാക്കമം പരിപക്കപഭിന്നഭാവതോ ഗണ്ഡസദിസോതി ഗണ്ഡതോ ദട്ഠബ്ബോ. അവസവത്തനതായ, അവിധേയ്യതായ ച **പരതോ**. യഥാ ഹി പരോ പതന്തോ പരസ്സ വസം ന ഗച്ഛതി, ഏവമേതം സുഭസുഖാദിഭാവേന വസേ വത്തേതും അസക്കുണേയ്യതായ അവസവത്തനതോ ''മാ ജീരഥ, മാ മരഥാ''തിആദിനാ വിധാതും അസക്കുണേയ്യതായ അവിധേയ്യഭാവതോ പരതോ ദട്ഠബ്ബം. ബ്യാധിജരാമരണേഹി പലുജ്ജനതോ, ആബ്യാസനതോ ച **പലോകതോ**. ഇദം ബ്യാധിആദീഹി പകാരേഹി ഭിജ്ജനതോ, വിനസ്സനതോ, ഏതേഹി ഏവ വാ ആബ്യാസനതോ ബ്യസനത്ഥസ്സ ലോക-സദ്ദസ്സ പവിസിട്ഠസ്സ ആബ്യാസനത്ഥതായ പലോകതോ ദട്ഠബ്ബം. **ഛന്ദ**ന്തി രജ്ജനവസേന പവത്തം ഛന്ദം.

൭൬൭. **ധമ്മസേനാപതിനാ**തി ധമ്മസേനായ പതി നായകോതി **ധമ്മസേനാപതി,** സാരിപുത്തത്ഥേരോ, തേന. ഹിതസങ്ഖാതോ അത്ഥോ ഏതസ്സാതി **ഹിതത്ഥി,** തേന. **സക്കച്ചാ**തി ഉഗ്ഗഹണധാരണാദീസു അതന്ദിതോ ഹുത്വാ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

രൂപവിഭാഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഏകാദസമോ പരിച്ഛേദോ

നിബ്ബാനനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬൯-൯. ആദിതോ രൂപാനന്തരമുദ്ദിട്ഠം യം നിബ്ബാനന്തി സമ്ബന്ധോ. തസ്സ വിഭാവനം യഥാബലം പവക്ഖാമീതി സമ്ബന്ധോ.

ഭവാഭവന്തി ഭവതോ ഭവം, ഖുദ്ദകം, മഹന്തം വാ ഭവം. **വിനനതോ**തി സംസിബ്ബനതോ. തണ്ഹാ ഹി സംസാരനായികഭാവേന ഭവതോ ഭവം, സുഗതിദുഗ്ഗതിവസേന ഖുദ്ദകമഹന്തം ഭവം വാ അപരാപരഭാവായ സംസിബ്ബതി, തുന്നകരണം വിയ കരോതി. **നിക്ഖന്തത്താ**തി വിസംയോഗവസേന നിസ്സടത്താ. മരണപടിപക്ഖതായ, അമതസദിസതായ വാ **അമതം**. സബ്ബദുക്ഖനിസ്സടത്താ **പരമം സുഖം**. സബ്ബേപി സങ്ഖാരാ സമന്തി ഉപസമന്തി അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപജ്ജന്തി ഏത്ഥേനാതി **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ**. ഖന്ധൂപധിആദയോ സബ്ബേപി ഉപധീ ഉപദ്ദവാ പടിനിസ്സജ്ജീയന്തി ഏത്ഥേനാതി **സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ**. യസ്മാ തം ആഗമ്മ കാമതണ്ഹാദിഭേദാ തണ്ഹാ സബ്ബസോ ഖയം ഗച്ഛതി, വിരജ്ജതി, നിരുജ്ഝതി ച, തസ്മാ **തണ്ഹാക്ഖയോ വിരാഗോ നിരോധോ**തി ച വുച്ചതി. അപിച രുജ്ഝന്തി ഏത്ഥ സത്താ കിലേസനിഗളബന്ധാതി രോധോ, സംസാരസ്സേതം അധിവചനം, തതോ നിക്ഖന്തോതി **നിരോധോ**.

൭൭൦. **അധിഗമാ**തി തദനുരൂപായ പടിപത്തിയാ അരിയമഗ്ഗേന പടിവിജ്ഝനേന.

രാഗക്ഖയാദിഭാവേന സബ്ബദുക്ഖസന്തിയാ പച്ചയതായ, കിലേസസന്താപാഭാവേന ച **സന്തിലക്ഖണം. അച്ചുതിരസ**ന്തി സഭാവാപരിച്ചജനതോ അചവനസമ്പത്തികം. **അസ്സാസകരണരസ**ന്തി അസ്സാസകരണകിച്ചം. തഞ്ഹി പാനഭോജനാദിസുഞ്ഞേ സഭയകന്താരേ പരിബ്ഭമനേന പരിസ്സന്തസ്സ അധികപുരിസസ്സ അസ്സാസജനകഭാവേന ഉപട്ഠിതം വനന്തോദകം വിയ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനമ്പി വചനപഥാതിക്കന്തമഹാദുക്ഖഭേരവേ സംസാരകന്താരേ പരിബ്ഭമനേന പരിസ്സന്തസ്സ യഥാനുരൂപം പടിപത്തിമഗ്ഗം പടിപന്നസ്സ യോഗാവചരസ്സ അനാദിമതി സംസാരേ സുപിനന്തേനപി അദിട്ഠപുബ്ബതായ ദസ്സനസമകാലമേവ പരമസ്സാസം ജനേതി. ഖന്ധനിമിത്തവിചിത്തതായ അവിഗ്ഗഹം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **അനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനം**. സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സരണുപായഭാവതോ നിസ്സരണം പച്ചുപട്ഠാപേതീതി **നിസ്സരണപച്ചുപട്ഠാനം**.

ഏവം നിബ്ബാനസ്സ ലക്ഖണാദികം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിതണ്ഡവാദിപക്ഖം ദസ്സേത്വാ പരിഹരന്തോ ആഹ **"ഏത്ഥാഹാ"**തിആദി, ന പരമത്ഥതോ അത്ഥി അഞ്ഞത്ര പഞ്ഞത്തിമത്തതോതി അധിപ്പായോ. കുതോ പനായമഭിനിവേസോതി ആഹ **"തിത്ഥിയാനം…പേ॰… നീയതോ"**തി. **യഥാനുരൂപായ പടിപത്തിയാ**തി സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതം സമ്മാപടിപത്തിയാ. യഥാ ഹി ചേതോഞാണലാഭിനോ ഏവ അരിയാ പരേസം ലോകുത്തരചിത്തം ജാനന്തി, തഥാപി ച അരഹാ ഏവ സബ്ബേസം ചിത്തം ജാനാതി, ഏവം നിബ്ബാനമ്പി സീലാദിസമ്മാപടിപത്തിഭൂതേന ഉപായേനേവ ഉപലബ്ഭതീതി "നത്ഥീ"തി ന

വത്തബ്ബം അരിയേഹി ഉപലബ്ഭനീയതോ. യഥാ ഹി ജച്ചന്ധതേമിരികാദീനം അദസ്സനേന “സൂരിയാദയോ നത്ഥീ”തി ന വത്തബ്ബാ ചക്ഖുമന്താനം ഗോചരഭാവേന അത്ഥേവാതി സിദ്ധത്താ, ഏവമേതമ്പി ബാലപുഥുജ്ജനസ്സ അദസ്സനമത്തേന “നത്ഥീ”തി ന വത്തബ്ബം. അരിയാനം പന പഞ്ഞാചക്ഖുനോ പദേസേനേവ ഉപട്ഠാനതോ ഏകന്തേന സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം “അത്ഥി നിബ്ബാന”ന്തി. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. അഥ രാഗാദീനം ഖയമത്തമേവ നിബ്ബാനന്തി ചേതി സമ്ബന്ധോ. ആയസ്മതാ…പേ॰… ഥേരേന ദസ്സിതോതി സമ്ബന്ധോ. രാഗക്ഖയാദിദീപകം സുത്തം നേയ്യത്ഥന്തി അധിപ്പായേന **“തം ന”**ഇതി പടിക്ഖേപം കത്വാ ഏകംസേന ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ഇതരഥാ യഥാരുതവസേന പാളിയാ അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ബഹുദോസാ ആപജ്ജന്തീതി തേ ദസ്സേതും **“അരഹത്തസ്സാപീ”**തിആദി വുത്തം. അരഹത്തം പുട്ഠേന തേനേവായസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനാതി അധിപ്പായോ. **തവ മതേനാ**തി സാസനയുത്തിം അവിചാരേത്വാ പാളിദസ്സനമത്തേനേവ വിപ്പലപതോ തവജ്ഝാസയേന. ന ച പനേതം യുത്തം, തഥാപീതി അധിപ്പായോ. ലോകുത്തരഫലചിത്തസ്സ രാഗാദീനം ഖയമത്തതാപജ്ജനം ന യുത്തം തസ്സ അഗ്ഗഫലസ്സ ചതുക്ഖന്ധഭാവേന പാളിയം ആഗതത്താ. **തസ്മാ**തി യുത്തിം അവിചാരേത്വാ പാളിദസ്സനമത്തേനേവ വോഹരന്തസ്സ അനിട്ഠപ്പസങ്ഗതോ. **ബ്യഞ്ജനച്ഛായായാ**തി വിമദ്ദാസഹഭൂതായ സദ്ദത്ഥമത്തച്ഛായായ. **ഉഭിന്ന**ന്തി നിബ്ബാനവസേന, അരഹത്തവസേന ച ആഗതാനം ഉഭിന്നം **സുത്താനം**. **അത്ഥോ**തി അധിപ്പായത്ഥോ.

കോ പന സോ അത്ഥോതി ആഹ **“യസ്സ പനാ”**തിആദി. **രാഗാദീനം ഖയോ**തി രാഗാദീനം അനുപ്പാദനിരോധോ. സോ ധമ്മോ അക്ഖയോപി സമാനോ രാഗാദീനം ഖയസ്സ ഉപനിസ്സയത്താ ഖയോപചാരേന “രാഗാദീനം ഖയോ നിബ്ബാന”ന്തി വുത്തോ “തിപുസം ജരോ, ഗുളോ സേമ്ഹോ”തിആദീസു ഫലൂപചാരേന വുത്തം വിയാതി സമ്ബന്ധോ. കിലേസാനം അനുപ്പത്തിനിരോധക്ഖയസ്സ മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണഭൂതം നിബ്ബാനം അത്ഥതോ “ഖയസ്സ ഉപനിസ്സയോ”തി വത്തബ്ബതം ലബ്ഭതീതി ആഹ **“ഖയസ്സ ഉപനിസ്സയത്താ”**തി. **ഖയോപചാരേനാ**തി അത്തനോ കാരിയഭൂതസ്സ ഖയസ്സ അത്തനി ഉപചാരേന തസ്സ നാമവസേനാതി വുത്തം ഹോതി. ജരകാരണം തിപുസം ജരോതി വുത്തോ, സേമ്ഹകാരണം ഗുളോ സേമ്ഹോതി വുത്തോ. **ഖയന്തേ**തി രാഗാദീനം പരിക്ഖയാവസാനേ. **ഖയോ**തി വാ മഗ്ഗോ വുച്ചതി “ഖയേ ഞാണ”ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൪൨) വിയ, തസ്സ അന്തേ നിരോധാവസാനേ ഉപ്പന്നത്താ **ഖയോ**തി വുത്തം ഫലൂപചാരേന, സമീപൂപചാരേന വാ.

സബ്ബേ ബാലപുഥുജ്ജനാപീതി സോണസിഗാലാദയോ സബ്ബേപി ബാലപുഥുജ്ജനാ സമധിഗത…പേ॰… ഭവേയ്യും ഖണവസേന രാഗാദീനം ഖയസ്സ തേസമ്പി അത്ഥിതായ. തഥാ ച സതി പടിപത്തിയാ നിരത്ഥകഭാവോ ആപജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **രാഗാദിക്ഖയാനം ബഹുഭാവതോ**തി രാഗാദീനം വിയ തേസം ഖയാനമ്പി തബ്ബികാരഭാവേന ബഹുഭാവതോ. ഏവഞ്ഹി സതി രാഗസ്സ ഖയോ രാഗക്ഖയോ, ന ദോസാദീനം, തഥാ ദോസക്ഖയോപീതി അഞ്ഞോ രാഗക്ഖയോ, അഞ്ഞോ ദോസക്ഖയോ, അഞ്ഞോ മോഹക്ഖയോതി തിണ്ണം അകുസലമൂലാനം ഖയഭൂതാനി തീണി നിബ്ബാനാനി, ചതുന്നം ഉപാദാനാനം ഖയഭൂതാനി ചത്താരീതിആദിനാ ബഹൂനി നിബ്ബാനാനി നാമ

ഹോന്തി. ഇദാനി ആദി-സദ്ദസങ്ഗഹിതേ ദോസേ ദസ്സേതും **"സങ്ഖതലക്ഖണ"**ന്തിആദി വുത്തം. "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതലക്ഖണാനി, ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതി, വയോ പഞ്ഞായതി, ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൭) വചനതോ വയസങ്ഖാതോ ഖയോ സങ്ഖതലക്ഖണം ഹോതീതി വുത്തം **"സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച നിബ്ബാനം ഭവേയ്യാ"**തി. "ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) വചനതോ ആഹ **"സങ്ഖതപരിയാപന്ന"**ന്തി . യം പന സങ്ഖതപരിയാപന്നം, തം ഇതരസങ്ഖതധമ്മോ വിയ അനിച്ചം ഹോതി പച്ചയാധീനവുത്തിതോതി ആഹ **"സങ്ഖതപരിയാപന്നത്താ അനിച്ച"**ന്തി. "അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൧) ഹി വുത്തം. എത്താവതാ ച കിം വുത്തം ഹോതി? യദി ഭവതോ മനോരഥപരിപൂരണത്ഥം ഖയം നിബ്ബാനന്തി വദാമ, അസങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതലക്ഖണത്താ, സങ്ഖതപടിപക്ഖസ്സ സങ്ഖതപരിയാപന്നത്താ സബ്ബകാലികഭാവേന നിച്ചസ്സ അനിച്ചതാ, തതോ ച പരമസുഖസ്സ ദുക്ഖതാ ച ആപജ്ജേയ്യാതി വുത്തം ഹോതി.

എത്താവതാ ഭങ്ഗക്ഖയസ്സ നിബ്ബാനദോസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അനുപ്പാദക്ഖയസ്സ തബ്ഭാവം നിസേധേതും **"യദി ഖയോ നിബ്ബാനം ഭവേയ്യാ"**തിആദി വുത്തം. പഠമമഗ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതം ഞാണം **ഗോത്രഭു** നാമ. സേസമഗ്ഗപുരേചരം **വോദാനം** നാമ. ഫലസമാപത്തിപുരേചരം **അനുലോമം** നാമ. തം പന സങ്ഖാരാരമ്മണമേവാതി ഇധ ന ഗഹിതം. **ഭദ്രമുഖാ**തി പരസ്സ അനുനയവചനം. **"ഖീയന്തീ"**തി വത്തമാനനിദ്ദേസേന ഇദാനി ഖീയമാനതം പുച്ഛതി. എസ നയോ സേസേസുപി. **ഉപധാരേത്വാ**തി ഉപപരിക്ഖിത്വാ. "ഗോത്രഭു...പേ॰... മുഖാ"തി പുച്ഛായ "രാഗാദീനം ഖയമേവ വദാമീ"തി തയാ ദിന്നപടിവചനസ്സ അവിരുജ്ഝനവസേന സതിപുരേക്ഖാരം കഥേഹീതി അധിപ്പായോ. **ഗോത്രഭുചിത്താദീനം** ഗോത്രഭുവോദാനമഗ്ഗാനം. ഗോത്രഭുക്ഖണേ കിലേസാനം അനുപ്പാദനിരോധസ്സ അഭാവതോ ആഹ **"രാഗാദയോ ഖീയിസ്സന്തീ"**തി. **ഫലമേവാ**തി കിലേസാനം ഖീണകാലേ ഉപ്പജ്ജമാനം ഫലചിത്തമേവ. **ആരമ്മണം അപസ്സന്തോ**തി ഗോത്രഭുആദീനം വത്തബ്ബാരമ്മണം അപസ്സന്തോ. അഥ വാ ഇതരേസം ആരമ്മണഭാവേ സതി ഗഹേതബ്ബപച്ചയം അപസ്സന്തോ.

"അപിചാ"തിആദി പരിയായന്തരേനപി അനുപ്പാദനിരോധസ്സ നിബ്ബാനഭാവനിസേധനം. "ഉപ്പാദീയതീതി അത്ഥോ"തി പന മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പത്തിയാ കിലേസക്ഖയോപി ഉപ്പാദിതോ നാമ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. ന ഹി ഇതരഥാ ഖയസ്സ ഉപ്പാദോ നാമ അത്ഥി. അഥ വാ "അദ്ധാ സോ...പേ॰... നിരുത്തരോ ഭവിസ്സതീ"തി എത്തകേന ഗന്ഥേന ഖണനിരോധസ്സ ചേവ അനുപ്പാദനിരോധസ്സ ച നിബ്ബാനഭാവേ ദോസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി "ഖയേ ഞാണ"ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൪൨) വിയ മഗ്ഗസ്സാപി ഖയപരിയായത്താ "രാഗക്ഖയോ"തിആദിവചനമത്തേയേവ സമാനഭാവേന ഗഹിതേ മഗ്ഗസ്സാപി നിബ്ബാനഭാവപ്പസങ്ഗം, തഥാ ച സതി അനിട്ഠാപത്തിം സമ്ഭാവേന്തോ ആഹ **"അപിചാ"**തിആദി. ഏവഞ്ഹി സതി "ഉപ്പാദീയതീ"തി മഗ്ഗമേവ സന്ധായ തിട്ഠതി. യദി മഗ്ഗസ്സ നിബ്ബാനഭാവപ്പസങ്ഗോ ഇധ സമ്ഭാവിതോ, ഏവം സതി ഗോത്രഭുസ്സ മഗ്ഗാരമ്മണതാദിദോസാ വത്തബ്ബാതി? സച്ചം വത്തബ്ബാ, എത്തകേനാപി പന പരസ്സ വചനപടിബാഹനം സക്കാ

കാതുന്തി പരിഹാരന്തരദസ്സനേ ബ്യാപാരോ കതോതി. **യഥാനുരൂപായ പടിപത്തിയാ**തി ഛവിസുദ്ധിപരമ്പരാസങ്ഖാതായ യഥാനുലോമപടിപത്തിയാ.

൭൦൧. അസ്സദ്ധോതി പബുദ്ധസദ്ധോ, മഗ്ഗാഗതായ അചലസദ്ധായ സമന്നാഗതോ, മഗ്ഗാഗതസദ്ധായ ഹി സമന്നാഗതോ ആകാസേ ബുദ്ധവേസം മാപേത്വാപി ''നിച്ചം സുഖം അത്താ''തി വദന്തസ്സ ന സദ്ദഹതി സേയ്യഥാപി സൂരമ്ബട്ഠോതി (അം॰ നി॰ ൧.൨൪൭). **അകതഞ്ഞൂ**തി അകതം നിബ്ബാനം ജാനാതീതി അകതഞ്ഞൂ. **സന്ധിച്ഛേദോ**തി ഭവസന്ധാനകരസ്സ തണ്ഹാപാപസ്സ ഛിന്ദനേന പുന ഭവപടിസന്ധിയാപി ഛിന്നതായ പടിസന്ധിം ഖേപേത്വാ ഠിതോ. **ഹതാവകാസോ**തി ഖീണപടിസന്ധികത്തായേവ ആയതിം കത്ഥചി ഓകാസലോകേ അദിസ്സമാനത്താ വിഹതാവകാസോ. **വന്താസോ**തി കത്ഥചി അഭിസങ്ഗാഭാവതോ ഛഡ്ഡിതതണ്ഹോതി അത്ഥോ. **ഉത്തമപോരിസോ**തി സദേവലോകേ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യതായ വിസിട്ഠോ പോരിസോ.

ദുപ്പടിവിദ്ധാതി പടിവിജ്ഝിതും, പടിലഭിതുഞ്ച ദുക്കരാ. കാമാദീനം നിസ്സരണീയതായ നിസ്സരണീയാ, യദിദം നേക്ഖമ്മം, ഏതം കാമാനം നിസ്സരണന്തി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **കാമാനം നിസ്സരണ**ന്തി കാമേഹി നിഗ്ഗമനം, അഥ വാ നിസ്സരന്തി നിഗ്ഗച്ഛന്തി ഏത്ഥ ഏതേനാതി വാ **നിസ്സരണം,** കാമാനം നിസ്സരണട്ഠാനം, നിസ്സരണുപായന്തി അത്ഥോ. **നേക്ഖമ്മ**ന്തി പഠമജ്ഝാനം. തഞ്ഹി കാമേഹി നിക്ഖന്തന്തി ''നേക്ഖമ്മ''ന്തി ഇധ ഗഹിതം, അഞ്ഞത്ഥ പന പബ്ബജ്ജാദയോപി ''നേക്ഖമ്മ''ന്തി പവുച്ചന്തി. വുത്തഞ്ഹി -

> ''പബ്ബജ്ജാ പഠമം ഝാനം, നിബ്ബാനഞ്ച വിപസ്സനാ;
> സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ, 'നേക്ഖമ്മ'ന്തി പവുച്ചരേ''തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧൦൯; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩൬൦; അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൩.൬൭; വിസുദ്ധി॰ മഹാ॰ ൧.൭൬; നേത്തി॰ ടീ॰ ൭൬ മിസ്സകഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ);

അരൂപം ആകാസാനഞ്ചായതനം. **ഭൂത**ന്തി വിജ്ജമാനം, ഖന്ധപഞ്ചകന്തി അത്ഥോ. ''ഭൂതമിദന്തി, സാരിപുത്ത, സമനുപസ്സാമീ''തിആദീസു ഖന്ധപഞ്ചകം ''ഭൂത''ന്തി വുച്ചതി. അത്തനോ കാരണം പടിച്ച സമം, സമ്മാ ച ഉപ്പന്നന്തി **പടിച്ചസമുപ്പന്നം. പഠമ...പേ॰... ഭവേയ്യാ**തി സങ്ഖതനിസ്സരണഭാവേന വുത്തസ്സ നിബ്ബാനസ്സ അഭാവപ്പത്തിയാ ച തദേകയോഗനിദ്ദിട്ഠാനം യഥാക്കമം കാമരൂപനിസ്സരണാനം പഠമജ്ഝാനാകാസാനഞ്ചായതനാനമ്പി അഭാവോയേവ ആപജ്ജേയ്യ. ഇദാനി യഥാധിപ്പേതമത്ഥം ആഗമേന ദസ്സേതും **''ന തു ഖയോ''**തിആദി വുത്തം.

''അത്ഥി...പേ॰... സുഫുസിതന്തി ചാ''തി നത്ഥി നിസ്സരണം ലോകേ, കിം വിവേകേന കാമാപീതി ഏവം മാരേന പടിബാഹിതേ. ''അത്ഥി...പേ॰... സുഫുസിത''ന്തി നിബ്ബാനം പതിട്ഠപേന്തേന ആളവകത്ഥേരേന വുത്തം. **സുഫുസിത**ന്തി സുട്ഠു ഫുസിതം, സച്ഛികതന്തി വുത്തം ഹോതി. **അജാത**ന്തിആദീനി ചത്താരി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. അഥ വാ വേദനാദയോ വിയ ഹേതുപച്ചയസമവായസങ്ഖാതായ കാരണസാമഗ്ഗിയാ ന ജാതം ന നിബ്ബത്തന്തി **അജാതം** . കാരണേന വിനാ സയമേവ ച ന ഭൂതം ന പാതുഭൂതം ന ഉപ്പന്നന്തി **അഭൂതം**. ഏവം അജാതത്താ അഭൂതത്താ യേന കേനചി കാരണേന ന കതന്തി **അകതം**. ജാതഭൂതകതഭാവോ ച നാമ രൂപാദീനം സങ്ഖതധമ്മാനം ഹോതി, ന അസങ്ഖതസഭാവസ്സ നിബ്ബാനസ്സാതി

ദസ്സനത്ഥം **അസങ്ഖത**ന്തി വുത്തം. പടിലോമതോ വാ സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതന്തി സങ്ഖതം, ന തഥാ സങ്ഖതം, സങ്ഖതലക്ഖണരഹിതന്തി ച **അസങ്ഖത**ന്തി. ഏവം അനേകേഹി കാരണേഹി നിബ്ബത്തിതഭാവേ പടിസിദ്ധേ പകതിവാദീനം പകതി വിയ സിയാ നു ഖോ, ഏകേനേവ കാരണേന ഏതം കതന്തി ആസങ്കായ ന കേനചി കതന്തി ദസ്സനത്ഥം ''അകത''ന്തി വുത്തം. ഏവം അപച്ചയമ്പി സമാനം സയമേവ നു ഖോ ഇദം ഭൂതം പാതുഭൂതന്തി ആസങ്കായ തന്നിവത്തനത്ഥം ''അഭൂത''ന്തി വുത്തം. അയഞ്ചേതസ്സ അസങ്ഖതാകതാഭൂതഭാവോ സബ്ബേന സബ്ബം അജാതധമ്മത്താതി ദസ്സേതും ''അജാത''ന്തി വുത്തം.

അസങ്ഖതന്തീതി **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന -

> ''നോ ചേതം, ഭിക്ഖവേ, അഭവിസ്സ അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖതം. നയിധ ജാതസ്സ ഭൂതസ്സ കതസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം പഞ്ഞായേഥ. യസ്മാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അത്ഥി അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖതം, തസ്മാ ജാതസ്സ ഭൂതസ്സ കതസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം പഞ്ഞായതീ''തി (ഉദാ॰ ൭൩) -

ഏവമാദിസുത്തപദം സങ്ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **''അനേകേസു സുത്തന്തേസൂ''**തി. ധമ്മേന സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സാമീ, ധമ്മസ്സ വാ യഥിച്ഛിതം ദേസനതോ സാമീ ഇസ്സരോതി **ധമ്മസാമീ**. തഥാഗത-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ കഥിതോവ. സമ്മാ സാമം സബ്ബധമ്മേ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, സമ്മാ സയമേവ സമ്മോഹനിദ്ദാവിഗമേന പടിബുദ്ധോ, ബുദ്ധിയാ വികസിതവാതി വാ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ**.

പരിത്തത്തികേതി ''പരിത്താ ധമ്മാ, മഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ, അപ്പമാണാ ധമ്മാ''തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൨) ഏവം പരിത്താദിധമ്മവസേന ആഗതേ പരിത്തത്തികേ.

നവത്തബ്ബാരമ്മണത്താതി നവത്തബ്ബാരമ്മണത്തപ്പസങ്ഗതോ. തേനാഹ **''നവത്തബ്ബാരമ്മണപക്ഖം ഭജേയ്യു''**ന്തി. **രൂപാവചരത്തികചതുക്കജ്ഝാനാ**തി ചതുക്കനയേന തികജ്ഝാനാ, പഞ്ചകനയേന ചതുക്കജ്ഝാനാ. കുസലകിരിയാനം അഭിഞ്ഞാഭാവപ്പത്തിയാ പരിത്താദികേപി ആരബ്ഭ പവത്തനതോ **''ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ വിപാകോ''**തി ആഹ. **തസ്മാ**തി യഥാവുത്തയുത്തിതോ ചേവ പാളിതോ ച. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം വിപസ്സനാഞാണം, അപിച അനുലോമഭാവപ്പത്തം കിലേസേ തദങ്ഗവസേന പജഹതി, സമുച്ഛേദവസേന പജഹിതും ന സക്കോതി, തഥാ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണം പഠമജ്ഝാനാദികുസലഞാണം വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ കിലേസേ പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന. ഇതി സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണസ്സ, സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണസ്സ ച ഞാണസ്സ കിലേസാനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനേ അസമത്ഥഭാവതോ തേസം സമുച്ഛേദപ്പഹാനകരസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ തദുഭയവിപരീതഭാവേന ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, തഞ്ച നിബ്ബാനമേവ. തേനാഹു പോരാണാ -

> ''ഞാണം യം സങ്ഖതാലമ്ബം, പഞ്ഞത്താലമ്ബമേവ വാ;
> പാപേ ഹന്തി ന തം വത്ഥും, തദഞ്ഞം സമ്പടിച്ഛിയ''ന്തി.

രൂപസഭാവാഭാവതോതി ഏതേന യഥാ രൂപധമ്മാനം രുപ്പനസഭാവോ, പടിഘാതവന്തതാ കലാപതോ വുത്തിയാ പദേസസമ്ബന്ധോ സഭാവോ, ഏവം നിബ്ബാനസ്സ കത്ഥചി പടിഘാതോ, സപ്പദേസതാ ച നത്ഥീതി ദസ്സേതി. ന ഹി നിബ്ബാനം "അസുകദിസായ, അസുകപദേസേ"തി വാ നിദ്ദിസീയതി. **പപഞ്ചാഭാവതോ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപപഞ്ചേഹി സഹ അവട്ഠാനവസേന അഭാവതോ, തേസം അഭാവപച്ചയതായ ച. തണ്ഹാദിട്ഠിമാനാ ഹി സംസാരേ സത്തേ പപഞ്ചേന്തീതി പപഞ്ചാ നാമ.

൭൭൮-൯. ഏവം നിബ്ബാനം യുത്തിതോ, സുത്തതോ ച സാധേത്വാ ഇദാനി തസ്സ പരിയായസന്ദസ്സനത്ഥം **"അച്ചന്തമനന്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സംസാരപ്പവത്തിയാ പരിയോസാനഭൂതത്താ **അന്തം**. ഇമിനാ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതു കഥിതാതി വദന്തി, സോപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപി വട്ടതി, അകതന്തിപി പഠന്തി. സോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥോവ. സഉപ്പാദവയന്താഭാവേന **അനന്തം**. കിലേസപരിളാഹാഭാവേന, കിലേസക്ഖോഭാഭാവേന ച **സന്തം**. പലോകിതാഭാവേന **അപലോകിതം**. അതിത്തികരഭാവേന **പണീതം**. സബ്ബദുക്ഖഹനനതോ **സരണം**. കിലേസചോരേഹി അനുപദ്ദുതത്താ നിബ്ഭയതായ **ഖേമം**. സബ്ബുപദ്ദവനിവാരണതോ **താണം**. ജാതിആദിദുക്ഖേഹി അനുബന്ധസ്സ അല്ലീയിതും യുത്തട്ഠാനതായ **ലേണം**. യഥാപടിപന്നസ്സ സന്തിദായകത്തേന പരം പതിട്ഠാഭാവതോ **പരായണം**.

സബ്ബപീളാവിമുത്തതായ **സിവം**. ഉപനിസ്സയഹീനാനം സബ്ബഞ്ഞുമുഖതോ സുത്വാപി ഠപേത്വാ ഗുണവസേന സഭാവതോ പടിവിജ്ഝിതും ദുക്കരതായ **നിപുണം**. അവിപരീതതായ **സച്ചം**. സബ്ബദുക്ഖപരിക്ഖയകരത്താ **ദുക്ഖക്ഖയം**. തേജുസ്സദതായ സന്തത്തഅയോഗുളേ മക്ഖികാഹി വിയ ചതൂഹി ആസവേഹി ആരമ്മണകരണവസേന പവത്തിതും അസക്കുണേയ്യതായ **അനാസവം**. മഹാകാരുണികസ്സാപി ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കഭാവാപാദനേന പടിവിജ്ഝിതും ദുക്കരതായ **സുദുദ്ദസം**. ലോകുത്തരധമ്മേസുപി അസങ്ഖതഗുണേന വിസിട്ഠതായ **പരം**. സംസാരമഹാസമുദ്ദസ്സ തീരഭൂതത്താ **പാരം**. മംസചക്ഖുനോ, ദിബ്ബചക്ഖുനോ വാ അഗോചരതായ **അനിദസ്സനം**. നിദസ്സനസങ്ഖാതായ ഉപമായ അഭാവതോ വാ **അനിദസ്സനം**.

അവിപരിണാമധമ്മത്താ **ധുവം**. തതോയേവ പരമപതിട്ഠാഭാവതോ **ദീപം**. രോഗാദിപീളാഭാവതോ **അബ്യാപജ്ഝം**. തതോയേവ **അനീതികം**. തണ്ഹാലയാഭാവതോ **അനാലയം**. സങ്ഖതാസങ്ഖതേസു അസങ്ഖതകോട്ഠാസഭൂതത്താ, പരമപതിട്ഠാഭാവതോ വാ **പദം**. അവിനാസഭാവേന **അച്ചുതം**. അക്ഖരണതോ അവിനസ്സനതോ **അക്ഖരം**.

സങ്ഖതനിസ്സടത്താ **വിമുത്തി**. ഭവബന്ധനവിമുത്തിഹേതുതായ **മോക്ഖം**.

൭൮൦-൭. **ഏവന്തി** യഥാവുത്തനയേന. **വിഞ്ഞായാതി** ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന ജാനിത്വാ. **അധിഗമൂപായോതി** പടിവിജ്ഝനൂപായഭൂതാ തിസ്സോ സിക്ഖാ. **കാതബ്ബോതി** പടിപജ്ജിതബ്ബോ.

സദ്ധം, ബുദ്ധിഞ്ച കരോതി വഡ്ഢേതീതി **സദ്ധാബുദ്ധികരം. തഥാഗതമതേതി** തിപിടകബുദ്ധവചനേ, ചതൂസു സച്ചേസു വാ. പഞ്ഞായ സമ്ഭൂതം, പഞ്ഞായ

വാ സമ്ഭവോ ഏതസ്സാതി പഞ്ഞാസമ്ഭവം, തദേവ സമ്പസാദനം ബുദ്ധാദീസു അധിമുച്ചനം, തം കരോതീതി **പഞ്ഞാസമ്ഭവസമ്പസാദനകരം.** **അത്ഥബ്യഞ്ജനസാലിന**ന്തി അതിമധുരേഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനേഹി സമന്നാഗതം, അത്ഥബ്യഞ്ജനസാരവന്തന്തി വാ അത്ഥോ ര-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ. സാരം ജാനന്തീതി സാരഞ്ഞൂ, തേ വിമ്ഹാപേതീതി **സാരഞ്ഞുവിമ്ഹാപനം. നിട്ഠ**ന്തി പരിയോസാനം, സുതമയമൂലകം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനന്തി അധിപ്പായോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

നിബ്ബാനനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദ്വാദസമോ പരിച്ഛേദോ

പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ഏത്ഥാതി യഥാഉദ്ദിട്ഠധമ്മാനം നിദ്ദേസപരിയോസാനേ. **ഏത്തകമേവാ**തി ചിത്തചേതസികരൂപനിബ്ബാനമത്തമേവ. **പഞ്ഞാപേതബ്ബതോ**തി പരമത്ഥധമ്മാ വിയ സകസകസഭാവവസേന അപഞ്ഞായമാനാ ഹുത്വാ ലോകസങ്കേതവസേന പഞ്ഞാപിയമാനത്താ. **പഞ്ഞാപനതോ**തി പരമത്ഥവസേന വിജ്ജമാനാവിജ്ജമാനധമ്മാനം പകാസനവസേന പഞ്ഞാപനതോ. തത്ഥ ''പഞ്ഞാപേതബ്ബതോ''തി ഇമിനാ പഞ്ഞാപീയതി പകാരേന ഞാപീയതീതി പഞ്ഞത്തീതി ഏവം കമ്മസാധനവസേന അത്ഥപഞ്ഞത്തിഭൂതാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി വുത്താ. ''പഞ്ഞാപനതോ''തി ഇമിനാ പഞ്ഞാപേതി പകാരേന ഞാപേതീതി പഞ്ഞത്തീതി ഏവം കത്തുസാധനവസേന തസ്സാ അഭിധായകഭൂതാ നാമപഞ്ഞത്തീതി വേദിതബ്ബം. പണ്ണത്തിദുകനിദ്ദേസേ ''സങ്ഖാ...പേ॰... വോഹാരോ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൧൩-൧൩൧൫) ചതൂഹി പദേഹി ഉപാദാപഞ്ഞത്തി വുത്താ. ''നാമം...പേ॰... അഭിലാപോ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൧൩-൧൩൧൫) ഛഹി പദേഹി നാമപഞ്ഞത്തി കഥിതാതി ആചരിയാനം ഇച്ഛിതത്താ വുത്തം **''തേനേവാഹാ''**തിആദി. **തേസം തേസം ധമ്മാന**ന്തി ഹേട്ഠാ അഭിധമ്മമാതികായ വുത്താനം കുസലാകുസലാദിധമ്മാനം. **സങ്ഖാ**തി ''അഹം മമാ''തിആദിനാ സങ്ഖായമാനതാ. **സമഞ്ഞാ**തി സങ്കേതവസേന ഞായമാനതാ. **പഞ്ഞത്തീ**തി അസങ്കരവസേന അനേകധാ വിഭജിത്വാ പഞ്ഞാപിയമാനതാ. **വോഹാരോ**തി പാകടം കത്വാ വുച്ചമാനതാ, കഥനവസേന ഉപയുജ്ജമാനതാ വാ. അത്ഥാഭിമുഖം നമതീതി **നാമം**. തം പന അന്വത്ഥരുള്ഹീവസേന ദുവിധം, സാമഞ്ഞഗുണകിത്തിമഓപപാതികനാമവസേന ചതുബ്ബിധം. **നാമകമ്മ**ന്തി നാമകരണം. **നാമധേയ്യ**ന്തി നാമഠപനം, **നാമധേയ്യ**ന്തി വാ സേട്ഠാനം നാമം. അക്ഖരദ്വാരേന അത്ഥം നീഹരിത്വാ ഉത്തി കഥനം **നിരുത്തി**. **ബ്യഞ്ജന**ന്തി പാകടകരണം. **അഭിലാപോ**തി അഭിലാപനം.

അഹന്തി രൂപാദിവിനിമുത്തം അഹംകാരബുദ്ധിവിസയഭൂതം അത്തനോ ഖന്ധസമൂഹസന്താനമുപാദായ പഞ്ഞത്തം തദഞ്ഞാനഞ്ഞഭാവേന അനിബ്ബചനീയം ഉപാദാപഞ്ഞത്തിം വദതി. തേനാഹ **''അഹന്തി ഹീ''**തിആദി. ''അഹന്തി...പേ॰... കത്വാ''തി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിയാ ഉപ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ **യഥാ**തിആദിനാ തം പകാസേതി.

യസ്മാ ''സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ''തി ''ഏവം സങ്ഖാ''തി ഇമസ്സേവ വേവചനം, തസ്മാ വുത്തം **''ഇദാനി പഞ്ഞാപനതോ പഞ്ഞത്തി''**ന്തിആദി.

തദനുരൂപാ ജാതാതി **തജ്ജാ,** അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി വിയ കേവലം ലോകസങ്കേതവസേനേവ അഹുത്വാ ധമ്മസഭാവസ്സ അനുരൂപവസേന പവത്താ പഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ. നാമപഞ്ഞത്തിപി വചനത്ഥസങ്ഖാതകാരണം ഉപാദായ പടിച്ച പവത്തനതോ ഉപാദാപഞ്ഞത്തിവോഹാരം ലഭതീതി തസ്സാപി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിപരിയായോ വുത്തോ. ഗണ്ഠിപദകാരേനാപി ഹി ഇമിനാവ അധിപ്പായേന **ഉപാദാപഞ്ഞത്തീ**തി ഉപാദാനവതീ പഞ്ഞത്തി കാരണവതിം കാരണഭൂതമത്ഥമുപാദായ ഗഹേത്വാ തന്നിസ്സയേന പഞ്ഞാപീയതി, സബ്ബോപി

പഞ്ഞത്തിഭേദോ അനേന ലക്ഖണേന ഉപാദാപഞ്ഞത്തിമേവ ഭജതി. അനുപാദായ ഹി പഞ്ഞത്തി നത്ഥീതി വുത്തം. **ഉപനിധാപഞ്ഞത്തീ**തി പടിപക്ഖഭൂതം ഏകപഞ്ഞത്തിം ഉപനിധായ അപേക്ഖിത്വാ പവത്താ പഞ്ഞത്തി. **ചക്ഖുസോത**-ഗ്ഗഹണേന അജ്ഝത്തികായതനാനി ദസ്സേതി, **രൂപസദ്ദ**-ഗ്ഗഹണേന ബാഹിരായതനാനി. **പഥവീതേജോവായു**-ഗ്ഗഹണേന ഫോട്ഠബ്ബായതനം പഭേദതോ ദസ്സേതി. ഏതേനേവ ധമ്മായതനേപി ലബ്ഭമാനഭേദോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

യസ്മാ പഥവാദികാ പഞ്ഞത്തി സസമ്ഭാരപഥവിയം ഏകസ്സ നാമം ഗഹേത്വാ സമൂഹമേവോപാദായ പഞ്ഞാപീയതി, ഘടാദികാ ച പഞ്ഞത്തി ധമ്മസമൂഹേസു സബ്ബേസമേവ നാമം ഗഹേത്വാ സമൂഹമേവോപാദായ പഞ്ഞാപീയതി, തസ്മാ വുത്തം "ഏകസ്സ വാ"തിആദി . തത്ഥ ഏകസ്സ നാമം ഗഹേത്വാ സമൂഹമുപാദായ പഞ്ഞാപിയമാനായ പഥവാദിവസേന പാകടഭാവതോ തം ഠപേത്വാ ഇതരം ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. **അയം സമൂഹപഞ്ഞത്തി നാമ** സമൂഹസ്സ പഞ്ഞാപനതോ. **ദിസാകാസാ**ദീസു **ദിസാ**-ഗ്ഗഹണേന ചന്ദസൂരിയാവത്തനമുപാദായ പഞ്ഞാപിയമാനം പുരത്ഥിമാദിദിസാപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതി. **ആകാസ**-ഗ്ഗഹണേന അസമ്ഫുട്ഠധമ്മേ ഉപാദായ പഞ്ഞാപിയമാനം കൂപഗുഹാദിആകാസപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതി. **കാല**-ഗ്ഗഹണേന ചന്ദാവത്തനാദികമുപാദായ പഞ്ഞാപിയമാനം പുബ്ബണ്ഹാദികാലപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതി. **നിമിത്ത**-ഗ്ഗഹണേന ബഹിദ്ധാ പഥവീമണ്ഡലാദികം, അജ്ഝത്തികഞ്ച ഭാവനാവിസേസം ഉപാദായ പഞ്ഞാപിയമാനം കസിണനിമിത്താദികം ദസ്സേതി. **അഭാവ**-ഗ്ഗഹണേന ഭാവനാബലേന അപ്പവത്തനസഭാവം ആകാസാനഞ്ചായതനഝാനം ഉപാദായ പവത്തം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനഝാനാരമ്മണം അഭാവപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതി. **നിരോധ**-ഗ്ഗഹണേന ഭാവനാബലേന നിരുദ്ധം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നിസ്സായ പഞ്ഞത്തം നിരോധപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതി. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന ഖയാദിസഭാവം തം തം ധമ്മമുപാദായ പഞ്ഞാപിയമാനം അനിച്ചലക്ഖണാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. സാപി ഹി ദിസാകാസാദികാ വിയ ധമ്മസമൂഹമുപാദായ അപഞ്ഞത്തഭാവതോ **അസമൂഹപഞ്ഞത്തി**യേവാതി.

സാതി അയം ദ്വിധാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി. തജ്ജാപഞ്ഞത്തി വചനത്ഥം അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തിതോ ഉപാദാപഞ്ഞത്തിയംയേവ സങ്ഗയ്ഹതീതി വുത്തം **"വിജ്ജമാനം പരമത്ഥം ജോതയതീ"**തി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി "ഛ പഞ്ഞത്തിയോപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീ"തി വുത്തം. **വിജ്ജമാന**ന്തി സഭാവേന ഉപലബ്ഭമാനം. **അവിജ്ജമാന**ന്തി ഠപേത്വാ ലോകസങ്കേതം സഭാവവസേന അനുപലബ്ഭമാനം. **നാമമത്ത**ന്തി നാമമത്തവന്തം. **സോതദ്വാരജവനാനന്തര**ന്തി പച്ചുപ്പന്നസദ്ദാരമ്മണായ സോതദ്വാരജവനവീഥിയാ, തദനുസാരപ്പവത്തായ അതീതസദ്ദാരമ്മണായ മനോദ്വാരജവനവീഥിയാ ച അനന്തരപ്പവത്തേന . മനോദ്വാരജവനവീഥിപി ഹി സോതദ്വാരജവനാനന്തരപ്പവത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ ഇധ ഗഹിതാ. **ഗഹിതപുബ്ബസങ്കേതേനാ**തി "അയം ഇമസ്സ അത്ഥോ, ഇദമിമസ്സ വാചക"ന്തി ഏവം വചനവചനത്ഥസമ്ബന്ധഗ്ഗഹണവസേന ഗഹിതപുബ്ബഭാവസങ്കേതേന. **യായാ**തി യായ നാമപഞ്ഞത്തിയാ കരണഭൂതായ. **മനോദ്വാരജവനവിഞ്ഞാണേന** കത്തുഭൂതേന. **മനോദ്വാരജവനവിഞ്ഞാണേന** വാ കരണഭൂതേന, യായ നാമപഞ്ഞത്തിയാ കത്തുഭൂതായാതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാപീയതീ**തി

സമ്മുതിപരമത്ഥവസേന പന ദുവിധം അത്ഥജാതം പഞ്ഞാപീയതി വിഞ്ഞാപീയതീതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹു പോരാണാ -

“അത്ഥാ യസ്സാനുസാരേന, വിഞ്ഞായന്തി തതോ പരം;
സായം പഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞേയ്യാ, ലോകസങ്കേതനിമ്മിതാ”തി.

കതരജവനവീഥിയം പനായം വിഞ്ഞായതീതി? “ഘടോ”തിആദിസദ്ദം സുണന്തസ്സ ഏകമേകം സദ്ദം ആരബ്ഭ പച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണവസേന ദ്വേ ദ്വേ ജവനവാരാ ഹോന്തി, തതോ സദ്ദസമുദായമാരബ്ഭ ഏകോ, തതോ നാമപഞ്ഞത്തിമാരബ്ഭ ഏകോതി ഏവം സദ്ദസമുദായാരമ്മണായ ജവനവീഥിയാ അനന്തരം നാമപഞ്ഞത്തി പാകടാ ഹോതി, തതോ പരം അത്ഥാവബോധോതി ആചരിയാ.

യം സന്ധായ ഛക്കനയോ വുത്തോതി സമ്ബന്ധോ. **തഥാ അവിജ്ജമാനാനന്തി** പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനാനം. **കേനചി ആകാരേനാതി** പരമത്ഥതോ, ലോകസങ്കേതതോ വാ കേനചി പകാരേന. **അനുപലബ്ഭമാനാനം പഞ്ചമസച്ചാദീനന്തി** ആകാസാദിപഞ്ചമസച്ചാദീനം. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന അട്ഠമബോജ്ഝങ്ഗാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **പകതിപുരിസാദീനന്തി** സത്വരജതമാനം സമാനാവത്ഥാ പകതിഅങ്ഗുട്ഠാദിപരിമാണോ കാരകോ വേദകോ അത്താ പുരിസോതിആദിനാ പരികപ്പിതാനം പകതിപുരിസാദീനം. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന ആകാസകുസുമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനാഹി വിജ്ജാദീഹി അവിജ്ജമാനസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പഞ്ഞത്തത്താ. സേസേസുപി ഇമിനാവ നയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏത്ഥേവാതി** ഉപാദാപഞ്ഞത്തിയമേവ.

“കുസഗ്ഗേനുദകമാദായ, സമുദ്ദേ ഉദകം മിനേ;
ഏവം മാനുസകാ കാമാ, ദിബ്ബകാമാന സന്തികേ”തി. (ജാ॰ ൨.൨൧.൩൮൯) -

വചനതോ മനുസ്സലോകേ ചക്കവത്തിസമ്പത്തിദിബ്ബസമ്പത്തിം ഉപനിധായ നിഹീനായേവാതി വുത്തം **“കപണം...പേ॰... നിധായാ”**തി. **മാനുസകന്തി** മനുസ്സലോകേ ഭവം. പരമത്ഥോ ച വിജ്ജതീതി പാഠസേസോ.

൭൭൮. **തതിയാ കോടി ന വിജ്ജതി** അനുപലബ്ഭമാനത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം **മഹാഅട്ഠകഥായം** -

“ദുവേ സച്ചാനി അക്ഖാസി, സമ്ബുദ്ധോ വദതം വരോ;
സമ്മുതിം പരമത്ഥഞ്ച, തതിയം നോപലബ്ഭതീ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൭൬-൩൭൭);

പരവാദേസു ന കമ്പതീതി പകതിപുരിസന്തരാദിവാദീനം പരേസം തിത്ഥിയാനം വാദേസു സമ്പത്തേസു, നിമിത്തഭൂതേസു വാ ന കമ്പതി ന പവേധതി ന ചലതീതി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. തേരസമോ പരിച്ഛേദോ

കാരകപടിവേധവണ്ണനാ

നിദ്ദിട്ഠാതി ഉദ്ദേസനിദ്ദേസാദിവസേന ദസ്സിതാ. **കുസലാദയോ**തി കുസലാകുസലാ. ഏതേസം പന ന നിദ്ദിട്ഠോതി സമ്ബന്ധോ . പുബ്ബേ ''കാരകോ''തി വചനം വിയ ''വേദകോ''തി അവുത്തേപി ''അത്താ കാരകോ വേദകോ''തി അത്തനോ ലദ്ധിതായ ''തസ്സ ഹി കാരകസ്സ വേദകസ്സാ''തി വുത്തം. കുസലാകുസലാനമഭാവോപി സിയാ, ഇതരഥാ അഹേതുകദോസാപത്തിതോതി അധിപ്പായോ. **തേസം** കുസലാകുസലാനം ആയത്താ വുത്തി ഏതേസന്തി **തദായത്തവുത്തിനോ. തേസ**ന്തി കുസലാകുസലാദീനം. **തസ്മാ**തി കാരകാഭാവേ കുസലാകുസലാനം, തബ്ബിപാകാനഞ്ച അഭാവതോ. **നിരത്ഥികാ**തി ദേസേതബ്ബാപി ബോധേതബ്ബാഭാവതോ നിരത്ഥികാ. ''നായം നിരത്ഥികാ''തി വത്വാപി ''സാത്ഥികാ''തി വചനം പന പരസ്സ ദള്ഹഗ്ഗാഹത്ഥം. ലോകേപി ഹി ഏവം വോഹാരം വോഹരന്തി, ഏവമേവ ഭവതി, നാഞ്ഞഥാതിആദി. **തത്ഥാ**തി കാരകാഭാവേപി അത്താ അത്ഥീതി ഗഹണേ. **അനുരോധോ**തി അനുകൂലപക്ഖപാതോതി അത്ഥോ. **ഇധാ**തി കാരകാഭാവേപി കുസലാദയോ അത്ഥീതി ഗഹണേ. **വിരോധോ**തി പടിഘോ.

ഏവം കാരകാഭാവേപി കുസലാദീനം സബ്ഭാവം യുത്തിതോ സാധേത്വാ ഇദാനി ലോകസിദ്ധേന നിദസ്സനേന സാധേതും **''അഥാപീ''**തിആദി വുത്തം. **അഥാപീ**തി കാരകാഭാവേപി. പഥവി-ഗ്ഗഹണേന പഥവോജം ദസ്സേതി. തഥാ ആപ-ഗ്ഗഹണേന ആപോജം. **തേജോ**തി സീതുണ്ഹവസേന ദുവിധാ തേജോധാതു. **ഉതൂ**തി ഹേമന്താദിഉതു. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന ബീജാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ജനകപച്ചയോ ഹേതു, അനുപാലനകപച്ചയോ പച്ചയോ നാമാതി ആഹ **''ഹേതുപച്ചയസാമഗ്ഗിയാ''**തി. ''ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു, പച്ചയോ അനുപാലനകോ''തി ഹി വുത്തം.

ഏവം കാരകാഭാവേപി കുസലാകുസലപ്പവത്തിം സാധേത്വാ ഇദാനി പരപരികപ്പിതം അത്താനമേവ താവ പടിക്ഖിപിതും **''അഥാപി ചേത്ഥാ''**തിആദി ആരദ്ധം. കാമം പഞ്ഞാപരിബാഹിരദിട്ഠിയാ ഏവ അത്താ പരികപ്പീയതി, പരോ പന ''പഞ്ഞായ പരികപ്പേമീ''തി മഞ്ഞതീതി തസ്സ ലദ്ധിവസേന **''പഞ്ഞായ പരികപ്പിതോ''**തി വുത്തം. **തം ഉപപരിക്ഖിസ്സാമ താവാ**തി തിട്ഠതു താവ ചേസാ കാരകാഭാവേപി കുസലാദീനം ഭാവാഭാവവിചാരണാ പഠമം തമേവ അത്താനം ഉപപരിക്ഖിസ്സാമാതി അത്ഥോ. ദോസമേത്ഥ വത്തുകാമോ പുച്ഛതീതി അധിപ്പായേന പടിഞ്ഞം അദത്വാവ പുച്ഛന്തോ ആഹ **''കിഞ്ചേത്ഥാ''**തി. **സചേതനോ വാ ഉദാഹു അചേതനോ വാ**തി ഏത്ഥ കോ ദോസോതി അത്ഥോ. ഇതരോ ഉഭയഥാപി ദോസോയേവ. യഞ്ഹി അചേതനം അത്താനം, ന തം കാരകം, വേദകഞ്ച, യഥാ തം പാകാരതരുആദയോ. ''അചേതനോവായം അത്താ''തി അനുമാനേന കാരകവേദകത്താഭാവസിദ്ധിതോതി ദസ്സേതും **''യദി അചേതനോ''**തിആദി വുത്തം. **അനഞ്ഞോ**തി അവിനിബ്ഭോഗവസേന അനഞ്ഞോ. ഇതരഥാ ''സചേതനോ''തി വചനമേവ ന ഉപപജ്ജേയ്യ. സഹഭാവീ നാമ അഞ്ഞോ ന ഹോതീതി. **അത്തനോപി നാസോ സിയാ**തി അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിരൂപേസു ഏകസ്സ നാസേ ഇതരസ്സാപി വിനാസോ വിയ. **ചേതനായപി നാസോ ന ഭവതി**

അവിനിബ്ഭോഗരൂപേസു ഏകസ്സ അവിനാസേ ഇതരസ്സാപി അവിനാസോ വിയാതി അധിപ്പായോ.

“ചേതനായ അനഞ്ഞത്താ”തി കാരണം വത്വാ തമേവ സമത്ഥേതും **“ചേതനത്താന”**ന്തിആദി വുത്തം. “അത്തനോ അനാസേ സതി ചേതനായപി വിനാസോ ന ഭവതീ”തി സുത്വാപി പരസ്സ നിരുത്തരഭാവോ, ചേതനായ നാസേ വിസേസകാരണാഭാവതോതി അധിപ്പായേനാഹ **“അഥ ചേതനായയേവാ”**തിആദി. അത്താവ നസ്സതു, തിട്ഠതു ചേതനാ. കോ ഹി വിസേസകാരണാഭാവേ അത്തനി അനുരോധോ, ചേതനായ വിരോധോതി അധിപ്പായോ. **പടിഞ്ഞാ ഹീനാ**തി പുബ്ബേ ദിന്നപടിഞ്ഞാ പരിഹീനാ. അഥ ന ഭവതി, “പടിഞ്ഞാ ഹീനാ”തി യദി അത്തനോ വിനാസേ ചേതനായ അവിനാസോ ന ഭവതി. ചേതനത്താനം അനഞ്ഞഭാവേന ചേതനായ നാസേ അത്തനോപി വിനാസപ്പസങ്ഗതോ അത്താ ന നസ്സതീതി തവ പടിഞ്ഞാ ഹീനാ. **വുത്തപ്പകാരതോ വിപരീതം വാ**തി യഥാവുത്തപ്പകാരതോ വിപരീതം. ചേതനായ വിനാസേപി അത്താ ന നസ്സതി, അത്തനോ പന അവിനാസേപി ചേതനാ നസ്സതീതി ഏവം വാ തവ അധിപ്പായോ സിയാതി അത്ഥോ. **അത്താ നസ്സതു, ചേതനാ തിട്ഠതു** അഞ്ഞഭാവേ ഉഭിന്നം സമാനയോഗക്ഖമതായ ഭവിതബ്ബതോതി അധിപ്പായോ. **പടിഞ്ഞാഹീനോ ഭവസീ**തി ചേതനായേവ നസ്സതി, അത്താ ന നസ്സതി പടിഞ്ഞായ ഹീനോ ഭവസി.

ഇധാതി അഞ്ഞത്ഥ പക്ഖേ. **ലക്ഖണകത**ന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസേഹി ഭിന്നലക്ഖണേഹി കതം. **ദേസന്തരകത**ന്തി ഭിന്നദേസകതം. ജാതോ വേദീയതി ഞായതീതി **ജാതവേദോ,** അഗ്ഗിസ്സേതം അധിവചനം. **ഡയ്ഹമാനേ**തി ഉദ്ധനേ പക്ഖിപിത്വാ പച്ചമാനേ. ഏകോ പവത്തിപദേസോ ഇമേസന്തി ഏകദേസാ, തേസം ഭാവോതി **ഏകദേസത്തം**.

അവിനിബ്ഭോഗതോതി ലക്ഖണതോ ഭേദേപി ഠാനവസേന അവിനിബ്ഭുജ്ജനതോ അവിസംസട്ഠത്താ “ഏകദേസത്തേ”തിഇമസ്സേവ വേവചനവസേന **“അവിനിബ്ഭോഗഭാവേപീ”**തി വുത്തം. **തം അയുത്ത**ന്തി തം “ഉഭിന്നം ഏകദേസതാ നത്ഥീ”തി ഇമിനാ സഹ ന യുജ്ജതി. **പടിഞ്ഞാ ഹീനാ**തി യദി പുബ്ബപടിഞ്ഞാ പമാണം, അയം പടിഞ്ഞാ ഹീനാ. യദി വാ പന അയം പമാണം, ഇതരാ ഹീനാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ചേതനായ അത്തനോ പദേസവസേന നാനത്തേ അത്തനോ അചേതനത്തഭാവപ്പത്തിതോ “സചേതനോ അത്താ”തി ഹേട്ഠാ തയാ ദിന്നപടിഞ്ഞാ പരിഹീനാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അചേതനോ അത്താതി അത്താ അചേതനോതി കത്വാ. **പുബ്ബേ വുത്തദോസതോ**തി “യദി അചേതനോ സിയാ”തിആദിനാ ആദിതോ വുത്തദോസതോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏവം ഉപപരിക്ഖിയമാനേ വിമദ്ദനസഹോ ഹോതി, തസ്മാ.

൭൭൯. യദി ഏവന്തി യദി പരമത്ഥതോ കുസലാകുസലാനം കാരകോ, തബ്ബിപാകാനഞ്ച വേദകോ നത്ഥി, ഏവം സന്തേ അഥ കസ്മാ ഭഗവതാ വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ.

സന്ധാവതീതി സംസരതി. അത്തനാ കതകുസലാകുസലകമ്മപച്ചയത്താ വിപാകഭൂതം സുഖദുക്ഖമ്പി അത്തനാ കതമേവ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"സുഖദുക്ഖം സയംകത"**ന്തി.

൭൦൭. സംസാരമാപന്നോതി -

"ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, 'സംസാരോ'തി പവുച്ചതീ"തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൯) -

ഏവം വുത്തഖന്ധപടിപാടിആദിവസപ്പവത്തം സംസാരം പുനപ്പുനം പവത്തിവസേന പടിപന്നോ. **ദുക്ഖമസ്സ മഹബ്ഭയ**ന്തി അസ്സ സംസാരാപന്നസ്സ സത്തസ്സ ജാതിആദിദുക്ഖം മഹബ്ഭയം മഹാഭയസംവത്തനകന്തി അത്ഥോ. **ഓപപാതികോ**തി ഉപ്പജ്ജമാനോ.

൭൦൮. ഭാരാ ഹവേ പഞ്ചക്ഖന്ധാതി രൂപാദയോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഭാരഭൂതാ, സീസേ നിക്ഖിത്തഭാരസദിസാതി വുത്തം ഹോതി. ഭാരഹാരോ ച പുഗ്ഗലോ തസ്സ പഞ്ചക്ഖന്ധഭാരസ്സ ഹാരകോ. **ഭാരാദാന**ന്തി പടിസന്ധിവസേന പഞ്ചക്ഖന്ധഭാരഗ്ഗഹണം. **ഭാരനിക്ഖേപന**ന്തി പുന അഗ്ഗഹേതബ്ബതാപാദനേന അനുപാദാപരിനിബ്ബാനവസേന ഭാരസ്സ നിക്ഖിപനം.

൭൦൯. യന്തി കുസലാകുസലകമ്മം. **സക**ന്തി ആയത്തം.

൭൧൦. ഏകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാതി സമ്ബന്ധോ. **ഏകേന കപ്പേനാ**തി ഏകസ്മിം കപ്പേ.

൭൧൧. അസ്സദ്ധോതിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥം.

"തഞ്ച ഖോ സമ്മുതിവസേന, ന പരമത്ഥതോ"തി വത്വാ തദേവ പതിട്ഠാപേതും **"നനു ഭഗവതാ"**തിആദി വുത്തം. "കിം നു സത്തോ"തി ഗാഥാ വജിരായ ഥേരിയാ വുത്താപി ഭഗവതോ അധിപ്പായവസേനേവ വുത്തത്താ ഭഗവതാ വുത്താ നാമ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം **"ഭഗവതാ ഇദമ്പി വുത്ത"**ന്തി.

൭൧൨. കിം നു സത്തോതി പച്ചേസീതി രൂപവേദനാദീസു കിം നാമ സത്തോ പുഗ്ഗലോതി ഗണ്ഹാസി.

൭൧൩. അങ്ഗസമ്ഭാരാതി ചക്കാദിഅവയവസമ്ഭാരേസു, ചക്കാദിഅവയവാനം സമോധാനേവാതി അത്ഥോ. **സദ്ദോ**തി വോഹാരോ.

തസ്മാതി യസ്മാ ഏവം പരമത്ഥതോ സത്തസ്സ അഭാവോ ഭഗവതാ വുത്തോ, തസ്മാ. ന വചനമത്തമേവ ആലമ്ബിതബ്ബം അധിപ്പായം പഹായാതി അത്ഥോ. ദള്ഹമൂള്ഹോവ ഹുത്വാ ഗണ്ഹാതീതി **ദള്ഹമൂള്ഹഗ്ഗാഹീ,** കാരണേ ദസ്സിതേപി അപരിച്ചജനവസേന ഗഹണം ദള്ഹഗ്ഗഹണം. കാരണസ്സേവ ദട്ഠുമസമത്ഥതാവസേന ഗഹണം മൂള്ഹഗ്ഗഹണം. താദിസേന ന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ **"ന ച…പേ॰… ഭവിതബ്ബ"**ന്തി. **സുത്തപദാന**ന്തി നേയ്യത്ഥനീതത്ഥവസേന ഉഭയഥാ ഠിതാനം സുത്തന്താനം.

ദ്വേ സച്ചാനി വുത്താനി തഥാ തഥാ വിനേതബ്ബാനം പുഗ്ഗലാനം വസേനാതി അധിപ്പായോ. യേസഞ്ഹി സമ്മുതിദേസനായ വിസേസാധിഗമോ ഹോതി, തേസം സമ്മുതിസച്ചവസേന ദേസേതി. യേസഞ്ച പരമത്ഥദേസനായ, തേസം പരമത്ഥവസേന ദേസേതി. ദേസഭാസാകുസലോ വിയ ആചരിയോ തംതംദേസവാസിമാണവാനം തായ തായ ഭാസായ. **സമ്മുതിസച്ചം പരമത്ഥസച്ചഞ്ചാ**തി ഏത്ഥ "പുഗ്ഗലോ സത്തോ ഇത്ഥീ പുരിസോ ഖത്തിയോ ബ്രാഹ്മണോ ദേവോ"തിഏവമാദി പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനമ്പി ലോകേ കതസങ്കേതവസേന തഥത്താ സമ്മുതിസച്ചം . ഖന്ധധാതുആയതനാനി സതിപട്ഠാനാതിഏവമാദി പരമത്ഥവസേനേവ തഥത്ഥാ പരമത്ഥസച്ചം. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ -

"സങ്കേതവചനം സച്ചം, ലോകസമ്മുതികാരണം;
പരമത്ഥവചനം സച്ചം, ധമ്മാനം ഭൂതകാരണം. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൩൯-൪൪൩);

"തസ്മാ വോഹാരകുസലസ്സ, ലോകനാഥസ്സ സത്ഥുനോ;
സമ്മുതിം വോഹരന്തസ്സ, മുസാവാദോ ന ജായതീ"തി.

൧൪൭൭-൮. യോ സോ ഇമം ഗന്ഥം അച്ചന്തം സതതമ്പി ചിന്തേതി, തസ്സ തതോ സിദ്ധാ പരമാ പഞ്ഞാ വേപുല്ലഭാവം ഗച്ഛതി. അധിം ചിത്തസന്താപം നീഹരതി അപനേതീതി **അധിനീഹരം**. വിമതിയാ വിചികിച്ഛായ, മോഹസ്സ വാ വിനാസം കരോതി ഉപനിസ്സയഭാവതോതി **വിമതിവിനാസകരം**. അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പദായ മനവഡ്ഢനതോ **പിയകരം. വികസതീ**തി ദിബ്ബതി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ, അഭിധമ്മേ വാ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

കാരകപടിവേധവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ചുദ്ദസമോ പരിച്ഛേദോ

രൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൮൬. ഏവം പരമത്ഥസമ്മുതിവസേന ഉഭയഥാപി സബ്ബധമ്മേ സങ്ഖേപതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്മാ തേസു ഉഗ്ഗഹണപരിച്ഛേദാദിവസേന കതപരിചയേന അത്ഥകാമേന കുലപുത്തേന ഏകംസതോ ഭാവനായ അഭിയോഗോ കാതബ്ബോ, തസ്മാ ഭാവനാനയം സങ്ഖേപതോ ദസ്സേതുമാരഭന്തോ ആഹ **"ഭാവനാനയ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ഭാവനാനയ**ന്തി ലോകിയലോകുത്തരഭാവനാനയം, കുസലധമ്മാനം വഡ്ഢനക്കമന്തി അത്ഥോ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികം ഹിതം ആനയതി ഉപനേതീതി ഹിതാനയോ, തം **ഹിതാനയം. മാനയ**ന്തി മാനേന്തോ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥേഹി അനുസാസനതോ സത്താനം സുഖം ആനേതീതി സുഖാനയോ, തം **സുഖാനയം**. പരമം ബ്യാകരോമി, പരമം ഭാവനാനയന്തി വാ യോജനാ.

൩൮൭. മനുസ്സാനം ധമ്മതോ ഉത്തരം ഞാണദസ്സനന്തി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ മനുസ്സാനം ധമ്മാ നാമ മനുസ്സാനം പകതിധമ്മഭൂതാ ദസ കുസലകമ്മപഥാ, തതോ **ഉത്തരം ഞാണദസ്സനം** നാമ മഹഗ്ഗതലോകുത്തരധമ്മാ. തേ ഹി ജാനനട്ഠേന ഞാണം, പച്ചക്ഖതോ വിയ ദസ്സനട്ഠേന ച ദസ്സനന്തി അധിപ്പേതാ. "ഉത്തരിമനുസ്സാന"ന്തി വാ യഥാഠിതവസേനേവ സമ്ബന്ധോ. ബാലമനുസ്സാദിതോ ഉത്തരിമനുസ്സാനം ഝായീനഞ്ചേവ അരിയാനഞ്ചാതി അത്ഥോ.

൩൮൮. **സങ്കസ്സരസമാചാരേ**തിആദീഹി സീലവിസുദ്ധിയാ പയോജനദസ്സനം. തത്ഥ സങ്കായ സരിതബ്ബോ സമാചാരോ അസ്സാതി **സങ്കസ്സരസമാചാരോ**. യം കിഞ്ചി ലാമകകമ്മം ദിസ്വാ "ഇദം അസുകേന കതം ഭവിസ്സതീ"തി ഏവം പവത്തേതബ്ബായ സങ്കായ അത്തനോ വാ പരേ യംകിഞ്ചി മന്തേന്തേ ദിസ്വാ "മമ ഇദഞ്ചിദഞ്ച അസാരുപ്പം ജാനിത്വാ മന്തേതീ"തി ഏവം പവത്തസങ്കായ ഉപഗന്തബ്ബസമാചാരോതി അത്ഥോ. **ദുസ്സീലേ**തി ഏതദേവ വിഭാവേതും **"സീലവജ്ജിതേ"**തി വുത്തം. **ദുസ്സീലേ**തി വാ ദൂസിതസീലേ ഖണ്ഡാദിഭാവം ഉപഗതസീലേ. **സീലവജ്ജിതേ**തി സബ്ബേന സബ്ബം സീലവിരഹിതേ. **നത്ഥി ഝാന**ന്തി ലോകിയജ്ഝാനമ്പി താവ നത്ഥി. **കുതോ മഗ്ഗോ**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗോ കുതോ, കേന കാരണേന ലോകുത്തരധമ്മാനം ഹേതുയേവ വിജ്ജതീതി അത്ഥോ.

൩൮൯. ചരന്തി തസ്മിം സീലേ പരിപൂരകാരിതായ പവത്തന്തീതി **ചാരിത്തം**. വാരിതം തായന്തി രക്ഖന്തി തേന, വാരിതതോ വാ അത്താനം തായതീതി **വാരിത്തം**. യം ഭഗവതാ "ഇദം കാതബ്ബ"ന്തി പഞ്ഞത്തിസിക്ഖാപദപൂരണം, ഇദം ചാരിത്തം നാമ. യം "ന കാതബ്ബ"ന്തി പടിക്ഖിത്തം, തസ്സ അകരണം വാരിത്തം നാമ. **അച്ഛിദ്ദ**ന്തിആദീസു യസ്സ സത്തസു ആപത്തിക്ഖന്ധേസു മജ്ഝേ സിക്ഖാപദം ഭിന്നം, തസ്സ സീലം ഛിദ്ദസാടകോ വിയ ഛിദ്ദം നാമ ഹോതി, തബ്ബിപരീതം അച്ഛിദ്ദം. യസ്സ ആദിമ്ഹി വാ അന്തേ വാ ഭിന്നം, തസ്സ പരിയന്തേ ഛിന്നസാടകോ വിയ ഖണ്ഡം നാമ ഹോതി, തദഞ്ഞം **അക്ഖണ്ഡം**. കമസ്സ ആദരകരണവസേന അക്ഖണ്ഡന്തി, കമവിലങ്ഘനവസേന "അക്ഖണ്ഡമച്ഛിദ്ദ"ന്തി വാ പാഠോ. **അകമ്മാസ**-ഗ്ഗഹണേന അസബലത്തമ്പി വുത്തം, സബലകമ്മാസാനം ഭേദസ്സ

അപ്പമത്തകഭാവതോ. ഏത്തകോ ഹി തേസം വിസേസോ. യസ്സ പടിപാടിയാ ദ്വേ തീണി സിക്ഖാപദാനി ഭിന്നാനി, തസ്സ പിട്ഠിയാ, കുച്ഛിയാ വാ ഉട്ഠിതേന വിസഭാഗവണ്ണേന കാളരത്താദീനം അഞ്ഞതരേന സബലവണ്ണാ ഗാവീ വിയ സബലം നാമ ഹോതി. യസ്സ അന്തരന്തരാ ഭിന്നാനി, തസ്സ അന്തരന്തരാ വിസഭാഗവണ്ണബിന്ദുചിത്രഗാവീ വിയ കമ്മാസം നാമ ഹോതി. യം പന തഥാവിധം ന ഹോതി, തം **"അസബലം അകമ്മാസ"**ന്തി വുച്ചതി. **അനിന്ദിത**ന്തി ഇമിനാ ഭുജിസ്സവിഞ്ഞുപ്പസത്ഥഅപരാമട്ഠസമാധിസംവത്തനികഭാവേ സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥ "ഇമിനാഹം സീലേന വാ വതേന വാ ബ്രഹ്മചരിയേന വാ ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ"തി ഏവം തണ്ഹായ അപരാമട്ഠം തണ്ഹാദാസബ്യതോ മോചിതത്താ **ഭുജിസ്സം** നാമ. അദാസഞ്ഹി ലോകേ ഭുജിസ്സോതി വദന്തി. യഥാവുത്തഗുണപാരിപൂരിയാ ബുദ്ധാദീഹി വിഞ്ഞൂഹി പസംസിതബ്ബന്തി **വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥം**. തണ്ഹാദിട്ഠീഹി അപരാമട്ഠം ഠിതിഭാഗിയം **അപരാമട്ഠം** നാമ. ഝാനാദീനം പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥം വിസേസഭാഗിയം **സമാധിസംവത്തനികം** നാമ.

൩൯൩-൭. **വിവേകസുഖ**ന്തി കായചിത്തൂപധിവിവേകസുഖം. കായവിവേകസുഖമ്പി ഹി സമ്പന്നസീലസ്സേവ ദുസ്സീലസ്സ സുഞ്ഞാഗാരാദീസു വസതോപി ഭേരവാരമ്മണാദിആപാഥഗമനേന ദുക്ഖസ്സേവ വിസേസതോ സമ്പജ്ജനതോ. **അലങ്കാരോ അനുത്തരോ**തി ദേവബ്രഹ്മരാജരാജമഹാമത്താദീനം മജ്ഝേ അനഞ്ഞസാധാരണസോഭാപടിലാഭഹേതുതായ നിരുത്തരോ അലങ്കാരവിസേസോ. **രതന**ന്തി ചക്കവത്തീനം ചക്കരതനാദിതോപി സവിസേസം രതിജനനതോ അനുത്തരം രതനം. ചക്കരതനാദികഞ്ഹി വട്ടനിസ്സിതമേവ രതിം ജനേതി, ഇദം പന വിവട്ടനിസ്സിതമ്പി ജനേതീതി വിസേസതോ രതിജനകം ഹോതി. ഇച്ഛിതിച്ഛിതസ്സ സമ്പത്തിവിസേസസ്സ നിപ്ഫാദനതോ ചിന്താമണിസമന്തി **ചിന്താമണി. യാന**ന്തി സംസാരകന്താരതരണേ യാനം. **സീതല**ന്തി ചിത്തസീതിഭാവകരണേന സീതലം. **കിലേസമലധോവന**ന്തി ഗങ്ഗായമുനാദീഹിപി ദുബ്ബിസോധനീയസ്സ കിലേസകാലുസിയസ്സ ധോവനം. **ഗുണാനം മൂലഭൂത**ന്തി സബ്ബേസമ്പി ലോകിയലോകുത്തരഗുണാനം മൂലഭൂതം. "സീലേ പതിട്ഠായ (സം॰ നി॰ ൧.൨൩), കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം, സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯) ച ആദിവചനഞ്ഹേത്ഥ നിദസ്സനം. **ദോസാനം** വീതിക്കമവത്ഥുഭൂതസ്സ ബലസ്സ വിനാസനതോ ദോസാനം **ബലഘാതി**.

തസ്മാതി യസ്മാ ഏവംവിധാനിസംസസമ്പന്നം സീലം, തസ്മാ. **ദുവിധലക്ഖണ**ന്തി ഓക്ഖിത്തചക്ഖുഅപ്പസദ്ദാദിവസേന കായകമ്മാദീനം അവിപ്പകിണ്ണതാസാധനതോ സമാധാനലക്ഖണം, കുസലധമ്മാനം മൂലഭാവതോ പതിട്ഠാനലക്ഖണന്തി ഏവം ദുവിധലക്ഖണം, ചാരിത്തവാരിത്തവസേന വാ ദുവിധസഭാവന്തി അത്ഥോ. അത്ഥാനം കാമേതി തസ്സ ഹിതാസീസനവസേനാതി **അത്ഥകാമോ**. പിയം സീലമസ്സാതി **പിയസീലോ**.

൩൯൮-൯. കാതബ്ബോ പലിബോധസ്സുപച്ഛേദോതി സമ്ബന്ധോ. കതിവിധോ പനായം പലിബോധോ, കിം സരൂപോ ചാതി ആഹ **"പലിബോധാ ദസാ"**തിആദി, "ആഹ മഹാഅട്ഠകഥായ"ന്തി അധിപ്പായോ. തഥ **ആവാസോ**തി ഏകമ്പി ഓവരകം ആദിം കത്വാ യാവ സകലോപി സങ്ഘാരാമോ, സോ തഥ പടിബദ്ധചിത്തസ്സ **പലിബോധോ,** ന ഇതരസ്സ. **കുല**ന്തി ഞാതികുലം വാ

ഉപട്ഠാകകുലം വാ, തം തേഹി സംസട്ഠവിഹരതോവ പലിബോധോ. **ലാഭോ**തി ചത്താരോ പച്ചയാ, തേപി തഥ സാപേക്ഖസ്സേവ പലിബോധാ. **ഗണോ**തി സുത്തന്തികഗണോ വാ ആഭിധമ്മികഗണോ വാ. സോ ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദാനേന സമണധമ്മസ്സ ഓകാസാലാഭിനോ പലിബോധോ. **കമ്മ**ന്തി നവകമ്മം, തം കരോന്തേന വഡ്ഢകിആദീഹി ലദ്ധാലദ്ധം ജാനിതബ്ബം, കതാകതേ ഉസ്സുക്കം ആപജ്ജിതബ്ബന്തി സബ്ബഥാപി പലിബോധോ. **അദ്ധാന**ന്തി മഗ്ഗഗമനചിത്തസ്സ ദുബ്ബിനോദനീയതായ തം സമണധമ്മസ്സ പലിബോധോ. **ഞാതീ**തി എത്ഥ കുല-ഗ്ഗഹണേന ഞാതികുലസ്സപി ഗഹിതത്താ എകേകാ ഞാതി ഇധ ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. യേ പന വിഹാരേ ആചരിയുപജ്ഝായാദയോ, ഘരേ മാതാദയോ, തേ ഗിലാനാ പലിബോധാ. **ആബാധോ**തി യോ കോചി രോഗോ, സോ ബാധയമാനോ പലിബോധോ. **ഗന്ഥോ**തി പരിയത്തിപരിഹരണം, തം സജ്ഝായാദീഹി നിച്ചബ്യാവടസ്സേവ പലിബോധോ. **ഇദ്ധീ**തി പോഥുജ്ജനികഇദ്ധി. സാ ഹി ദുപ്പരിഹാരാ അപ്പമത്തകേനേവ ഭിജ്ജതി, അയം പന വിപസ്സനായ പലിബോധോ, ന സമാധിസ്സ സമാധിം പത്വാ പടിലഭിതബ്ബത്താ. **തേ**തി തേ പലിബോധാ.

വ്വം-ഠ. പലിബോധസ്സുപച്ഛേദം കത്വാതി എത്ഥ പഠമോ തഥ നിരപേക്ഖചിത്തതായ, ദുതിയോ അസംസഗ്ഗേന, തതിയോ ലാഭസക്കാരുപ്പത്തിട്ഠാനം പഹായ അഞ്ഞത്ഥ ഗമനേന, ചതുത്ഥോ യഥാരദ്ധഗന്ഥസമാപനേന , അഞ്ഞസ്സ സങ്ഗാഹണേന വാ, പഞ്ചമോ യഥാരദ്ധകമ്മസ്സ നിട്ഠാപനേന, സങ്ഘാദീനം നിയ്യാതനേന വാ, ഛട്ഠോ ഗന്ത്വാ കിച്ചതീരണേന, സത്തമോ ഉപട്ഠഹിത്വാ ഞാതീനം പാകതികകരണേന, അട്ഠമോ ഭേസജ്ജകരണേന, വീരിയാധിട്ഠാനേന വാ, നവമദസമാ തഥ അബ്യാവടതായ ഉപച്ഛിന്ദിതബ്ബാ. **ഉപസങ്കമിതബ്ബോ**തി യത്ഥ സോ വസതി, തത്ഥ ഉപസങ്കമനവിധിഞ്ചേവ ഉപസങ്കമന്തേന പടിപജ്ജിതബ്ബവിധാനഞ്ച **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. ഇതോ പരഞ്ഹി ഗന്ഥവിത്ഥാരപരിഹരണത്ഥം വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ആഗതവിത്ഥാരം പഹായ പദത്ഥവണ്ണനമത്തം കരിസ്സാമ. **കമ്മട്ഠാനസ്സാ**തി എത്ഥ യോഗകമ്മസ്സ പവത്തിട്ഠാനതായ, ഉപരൂപരിഭാവനാകമ്മസ്സ കാരണഭാവതോ ച കമ്മട്ഠാനം. തം പന സബ്ബത്ഥകപാരിഹാരിയവസേന ദുവിധം. തത്ഥ മേത്താ, മരണസ്സതി, അസുഭസഞ്ഞാ ച സബ്ബത്ഥ അത്ഥയിതബ്ബതോ ഇച്ഛിതബ്ബതോ സബ്ബത്ഥകകമ്മട്ഠാനം നാമ. ചരിയാനുകൂലം പന യം കിഞ്ചി കമ്മട്ഠാനം നിച്ചം പരിഹരിതബ്ബത്താ പാരിഹാരിയകമ്മട്ഠാനം നാമ. ഇമം ദുവിധം കമ്മട്ഠാനം യോ ദേതി, അയം **കമ്മട്ഠാനസ്സ ദായകോ,** സോപി ഈദിസോ പരിയേസിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"പിയോ ഗരൂ"**തിആദി വുത്തം. **പിയോ**തി സീലസമ്പദാദീഹി സത്താനം പിയായിതബ്ബോ. **ഗരൂ**തി തതോയേവ ഗരുകാതബ്ബോ പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരും കത്വാ ദട്ഠബ്ബോ. **ഭാവനീയോ**തി സമ്ഭാവനീയോ. **വത്താ**തി കിഞ്ചി ആലസിയമ്പി ദിസ്വാ ചോദേത്വാ ഓവാദവസേന വദനസീലോ. **വചനക്ഖമോ**തി പടിപുച്ഛക്ഖമോ, പടിപുച്ഛിതോ അസംഹീരോ ഹുത്വാ സമ്ഭാസനക്ഖമോതി വുത്തം ഹോതി. **ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ**തി തിരച്ഛാനകഥം അകഥേത്വാ ദസകഥാവത്ഥുപടിസംയുത്തം ഗമ്ഭീരമേവ കഥം കത്താ. **നോ ചട്ഠാനേ നിയോജകോ**തി അപ്പവത്തിതബ്ബട്ഠാനഭൂതേ അഹിതേ ന നിയോജകോ. **എവമാദിഗുണോപേത**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സദ്ധാസമ്പദാദിഗുണയോഗം ദസ്സേതി. **കാലേനാ**തി അത്തനോ, ആചരിയസ്സ ച സപ്പായകാലേന.

൮൦൯. വത്തം കത്വാതി ആചരിയസ്സ നവകമഹല്ലകഭാവാനുരൂപേന **ഖന്ധകേ** ആഗതം ആചരിയവത്തം കത്വാ. ഇദാനി ആചരിയേന പടിപജ്ജിതബ്ബവിധിം ദസ്സേതും **"തേനാപീ"**തിആദി വുത്തം. **തേനാപീ**തി കമ്മട്ഠാനദായകേനപി. **ചരിതം ഞത്വാ ദാതബ്ബ**ന്തി ചേതോപരിയഞാണലാഭിനാ തസ്സ ചിത്താചാരം, ഹദയലോഹിതം വാ പസ്സിത്വാ ഇതരേന "ത്വം കിംചരിതോസി, കേ വാ പന തേ ധമ്മാ ബഹുലം സമുദാചരന്തീ"തിആദിനാ പടിപുച്ഛിത്വാ തസ്സ ചരിതം ജാനിത്വാ തദനുരൂപേന ദാതബ്ബം.

൮൧൦. ഇരിയാപഥാദിതോപി കേസഞ്ചി ചരിതം ജാനിതും സക്കാ, തം പന ന ഏകന്തികം, "ചരിതം ഞത്വാ"തി വുത്തം, കതമം പന തം, കതിവിധാ വാതി ആഹ **"ചരിതം പനിദം രാഗദോസമോഹവസേനാ"**തിആദി . ഉസ്സന്നഭാവേന സന്താനേ ചരതീതി **ചരിതം,** അസതി പടിപക്ഖഭാവനായം സന്താനേ പവത്തനാരഹാ രാഗാദയോ.

൮൧൧. വോമിസ്സകനയാതി സമ്പയോഗവസേന, ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതാവസേന ച നേസം സംസഗ്ഗഭേദോ. **ചതുസട്ഠി ഭവന്തീ**തി -

"രാഗാദികേ തികേ സത്ത, സത്ത സദ്ധാദികേ തികേ;
ഏകദ്വിതികമൂലമ്ഹി, മിസ്സതോ സത്തസത്തക"ന്തി -

ഏവം വുത്തേഹി നവഹി സത്തകേഹി യഥാരഹം വിഭജിയമാനാ തേസട്ഠി ദിട്ഠിയാ സദ്ധിം ചതുസട്ഠി ഭവന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം **ഉപനന്ദത്ഥേരേന** -

"രാഗോ ദോസോ ച മോഹോ ച, രാഗേന പടിഘോപി ച;
സദ്ധിം രാഗേന മോഹോ ച, മോഹോപി പടിഘേന ച.

"രാഗാദിത്തയമേകന്തി, സത്ത രാഗാദികേ തികേ;
സദ്ധാ ബുദ്ധി ച തക്കോ ച, സദ്ധിം സദ്ധായ ബുദ്ധി ച.

"സദ്ധായ തക്കനഞ്ചേവ, ബുദ്ധിയാ തക്കനമ്പി ച;
സദ്ധാദിത്തയമേകന്തി, സത്ത സദ്ധാദികേ തികേ.

"രാഗാദികം തികഞ്ചേക-മേകദ്വിതികഭേദതോ;
സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കേഹി, യഥായോഗം വിമിസ്സിയ.

"ഏകമൂലേ ദ്വിമൂലേ ച, പച്ചേകം സത്തകത്തയം;
തിമൂലേ സത്തകഞ്ചേകം, ഞേയ്യം തം സത്തസത്തകം.

"സദ്ധിം രാഗേന സദ്ധാ ച, സദ്ധിം തേനേവ ബുദ്ധി ച;
തേനേവ തക്കനം തേന, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേന ച.

"സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേന, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച;
വിമിസ്സേത്വാന തേനേവ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം.

"രാഗമൂലനയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ;
സദ്ധിം ദോസേന സദ്ധാ ച, സദ്ധിം തേനേവ ബുദ്ധി ച.

“തേനേവ തക്കനം തേന, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേന ച;
സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേന, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച.

“വിമിസ്സേത്വാന തേനേവ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം;
ദോസമൂലനയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ.

“സദ്ധിം മോഹേന സദ്ധാ ച, സദ്ധിം തേനേവ ബുദ്ധി ച;
തേനേവ തക്കനം തേന, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേന ച.

“സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേന, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച;
വിമിസ്സേത്വാന തേനേവ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം.

“മോഹമൂലനയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ;
ഏകമൂലേ നയേ ചേവം, ഞേയ്യം തം സത്തകത്തയം.

“മിസ്സേത്വാ രാഗദോസേഹി, സദ്ധാ തേഹേവ ബുദ്ധി ച;
തേഹി സങ്കപ്പനം തേഹി, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേഹി ച.

“സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേഹി, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച;
തേഹി ദ്വീഹേവ മിസ്സേത്വാ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം.

“രാഗദോസനയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ;
മിസ്സേത്വാ രാഗമോഹേഹി, സദ്ധാ തേഹേവ ബുദ്ധി ച.

“തേഹി സങ്കപ്പനം തേഹി, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേഹി ച;
സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേഹി, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച.

“തേഹി ദ്വീഹേവ മിസ്സേത്വാ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം;
രാഗമോഹനയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ.

“മിസ്സേത്വാ ദോസമോഹേഹി, സദ്ധാ തേഹേവ ബുദ്ധി ച;
തേഹി സങ്കപ്പനം തേഹി, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേഹി ച.

“സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേഹി, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച;
തേഹി ദ്വീഹേവ മിസ്സേത്വാ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം.

“ദോസമോഹനയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ;
ദ്വിമൂലമ്ഹി നയേ ചേവം, ഞേയ്യം തം സത്തകത്തയം.

“രാഗപ്പടിഘമോഹേഹി, സദ്ധാ തേഹേവ ബുദ്ധി ച;
തേഹി സങ്കപ്പനം തേഹി, സദ്ധാബുദ്ധി ച തേഹി ച.

“സദ്ധാസങ്കപ്പനം തേഹി, ബുദ്ധിസങ്കപ്പനമ്പി ച;
തേഹി തീഹേവ മിസ്സേത്വാ, സദ്ധാബുദ്ധിവിതക്കനം.

“തിമൂലമ്ഹി നയേ ചേവ-മേകം സത്തകമുദ്ദിസേ;
ഏവം തേസട്ഠി ഹോതീതി, വിഞ്ഞേയ്യം നവസത്തകം;
ദിട്ഠിയാപി ച ഹോതേവ, ചതുസട്ഠീതി കേചനാ”തി.

വ്യം൩-൭. നനു ച "ചരിതം ഞത്വാ ദാതബ്ബ"ന്തി വുത്തം, കിംചരിതസ്സ പന കിം കമ്മട്ഠാനം അനുകൂലന്തി ഇമം അനുയോഗം സന്ധായ തംതംചരിതാനുകൂലകമ്മട്ഠാനം ദസ്സേത്വാ പുന തസ്സ ഗണനതോ അപ്പനാവഹതോ ഝാനപ്പഭേദതോ സമതിക്കമതോ വഡ്ഢനാവഡ്ഢനതോ ആരമ്മണതോ ഭൂമിതോ ഗഹണതോ പച്ചയതോ ഭേദം ദസ്സേതും **"അസുഭാ ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ദസ അസുഭാ**തി ഉദ്ധുമാതകം വിനീലകം വിപുബ്ബകം വിച്ഛിദ്ദകം വിക്ഖായിതകം വിക്ഖിത്തകം ഹതവിക്ഖിത്തകം ലോഹിതകം പുളവകം അട്ഠികന്തി ഇമേ ദസ. **തഥാ കായഗതാസതി ചാ**തി ഇമേ ഏകാദസ രാഗവിക്ഖമ്ഭനസ്സ ഉപായഭാവതോ രാഗചരിതസ്സ അനുകൂലാ. അസുഭ-ഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ തദാരമ്മണസമാധിപുബ്ബങ്ഗമം കമ്മട്ഠാനം ഗഹിതം. ഏവം സേസേസുപി യഥാരഹം ദട്ഠബ്ബം. അപ്പമാണസത്താരമ്മണത്താ **അപ്പമഞ്ഞാ,** മേത്താ കരുണാ മുദിതാ ഉപേക്ഖാതി ചതുന്നം ബ്രഹ്മവിഹാരാനമേതം അധിവചനം. തേ പന **സവണ്ണകസിണാ** നീലകസിണം പീതകസിണം ലോഹിതകസിണം ഓദാതകസിണന്തി ഇമേഹി ചതൂഹി വണ്ണകസിണേഹി സഹിതാ **അട്ഠ** ദോസവിക്ഖമ്ഭനുപായഭാവതോ, അപ്പടിഘാതവിസയത്താ ച **ദോസചരിതസ്സ അനുകൂലാ**.

വ്യം൮. തം...പേ०... പനേകകന്തി ഏത്ഥ **ഏകകന്തി** ഇദം അനുസ്സതിഅപേക്ഖം, അനുസ്സതീസു ഏകന്തി അത്ഥോ, ന മോഹചരിതവിതക്കചരിതാപേക്ഖം തേസം അഞ്ഞസ്സാപി അനുകൂലസ്സ ലബ്ഭനതോ. തം പന മോഹചരിതസ്സ, വിതക്കചരിതസ്സ ച ഗണനബലേന ചിത്തസ്സ പതിട്ഠാനതോ **അനുകൂലം**.

വ്യം൯-൧൧. പുരിമാ...പേ०... ദേഹിനോതി "ബുദ്ധാനുസ്സതി ധമ്മാനുസ്സതി സങ്ഘാനുസ്സതി സീലാനുസ്സതി ചാഗാനുസ്സതി ദേവതാനുസ്സതീ"തി ഇദം പാളിക്കമേന **പുരിമം അനുസ്സതിഛക്കം** സദ്ധാചരിതസ്സ അതിസപ്പായവസേന **അനുകൂലം. മരണൂപസമായുത്താ സതീ**തി മരണേ, ഉപസമേ ച യുത്താ സതി, മരണാനുസ്സതി, ഉപസമാനുസ്സതി ചാതി വുത്തം ഹോതി. **ആഹാരനിസ്സിതാ സഞ്ഞാ**തി ആഹാരേ പടിക്കൂലസഞ്ഞാ. **ധാതുവവത്ഥാന**ന്തി ചതുധാതുവവത്ഥാനം. **ബുദ്ധിപ്പകതിജന്തുനോ**തി ബുദ്ധിചരിതസ്സ സത്തസ്സ. **സേസാനി കസിണാനീ**തി ദോസചരിതസ്സ അനുകൂലേസു വുത്തേഹി ചതൂഹി വണ്ണകസിണേഹി അവസേസാനി
പഥവീആപോതേജോവായോആലോകാകാസകസിണാനി, ഏവം പുരിമാനി ചത്താരി, ഇമാനി ഛാതി ദസ ഇമസ്സേവ ഉജുവിപച്ചനീകാ, ഇമസ്സ അസപ്പായന്തി ഗഹേതബ്ബവിസേസസ്സ അഭാവതോ രാഗാദി**സബ്ബചരിതാനം** അനുകൂലാതി വണ്ണിതാ.

വ്യ൧൨. ഏകന്തവിപച്ചനീകഭാവതോതി രാഗചരിതാദീനം അസുഭാദികമ്മട്ഠാനസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകതായ. **അതിസപ്പായതോ**തി സദ്ധാചരിതാദീനം ബുദ്ധാനുസ്സതിആദികമ്മട്ഠാനസ്സ അതിസപ്പായതോ. ഏവം ഉജുവിപച്ചനീകവസേന, അതിസപ്പായവസേന ച ഇദം സബ്ബം വിസും വിസും തേസം അനുകൂലന്തി വുത്തം, ന പന ഇതരസ്സ അനനുകൂലഭാവതോ. ന ഹി രാഗാദീനം അവിക്ഖമ്ഭികാ, സദ്ധാദീനം വാ അനുപകാരികാ കുസലഭാവനാ നാമ അത്ഥി. തഥാ ഹി **മേഘിയസുത്തേ** -

> "ചത്താരോ ധമ്മാ ഉത്തരി ഭാവേതബ്ബാ, അസുഭാ ഭാവേതബ്ബാ രാഗസ്സ പഹാനായ, മേത്താ ഭാവേതബ്ബാ ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായ, ആനാപാനസ്സതി

ഭാവേതബ്ബാ വിതക്കുപച്ഛേദായ, അനിച്ചസഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാ അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാതായാ''തി (അം॰ നി॰ ൻ.൩; ഉദാ॰ ൩൧) -

ഏകസ്സേവ ചത്താരോ ധമ്മാ ഭാവേതബ്ബാതി വുത്താ. തഥാ **രാഹുലോവാദസുത്തേപി** ''മേത്തം, രാഹുല, ഭാവനം ഭാവേഹീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൧൨൦) സത്ത കമ്മട്ഠാനാനി വുത്താനി, ന ചായസ്മതോ മേഘിയസ്സ ചത്താരിപി ചരിതാനി സന്തി, നാപി രാഹുലത്ഥേരസ്സ സബ്ബചരിതാനി, തസ്മാ വചനമത്തേ അഭിനിവേസം അകത്വാ സബ്ബത്ഥ അധിപ്പായോ പരിയേസിതബ്ബോതി വുത്തം ഹോതി.

൮൧൩-ർ. കിഞ്ചാപി വുത്തനയേന കമ്മട്ഠാനാനം ഗണനപരിച്ഛേദോപി സക്കാ ഞാതും, സങ്കരത്താ പന സുഖേന വിഞ്ഞാതും ന സക്കാതി തേസം സാമഞ്ഞതോ, വിസും വിസും ജാതിതോ ച ഗണനപരിച്ഛേദം ദസ്സേതും **''കമ്മട്ഠാനാനി സബ്ബാനീ''**തിആദി വുത്തം. **ചത്താലീസാതി നിദ്ദിസേ**തി പാളിതോ, അട്ഠകഥാതോ ച സമോധാനേത്വാ ''സമചത്താലീസാ''തി നിദ്ദിസേയ്യ. കഥം? കസിണാനി ദസ...പേ॰... സഞ്ഞാ ചാഹാരതാ ഇതി. **അസുഭാനുസ്സതീ ദസാ**തി **ദസ**-സദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ ''ദസ അസുഭാ , ദസ അനുസ്സതീ''തി. ദസ അസുഭാ ഹേട്ഠാ കഥിതാവ. ''പുരിമാനുസ്സതിഛക്ക''ന്തി ഏത്ഥ വുത്താ ഛ, മരണാനുസ്സതി കായഗതാസതി ആനാപാനസ്സതി ഉപസമാനുസ്സതീതി ഇമാ ദസ അനുസ്സതിയോ. **ചതുധാതുവവത്ഥാന**ന്തി പഥവാദീനം ചതുന്നം ധാതൂനം വവത്ഥാനം. **സഞ്ഞാ ചാഹാരതാ**തി ഗാഥാബന്ധവസേന ഗ-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ ആഹാരഗതാ സഞ്ഞാ ''ആഹാരതാ സഞ്ഞാ''തി വുത്താ. ആഹാരോയേവ വാ ആഹാരതാ, തഗ്ഗതാ ച സഞ്ഞാ ഉപചാരതോ ''ആഹാരതാ''തി വുത്താ, ആഹാരേ പടിക്കൂലസഞ്ഞാതി അത്ഥോ.

൮൧൬-൯. കിം ഇമേസു സബ്ബേസുയേവ കമ്മട്ഠാനേസു ഝാനം നിബ്ബത്തതീതി? ആമ, നിബ്ബത്തതി സബ്ബേസ്വേവ ഉപചാരജ്ഝാനം, അപ്പനാഝാനം പന കേസുചി ന നിബ്ബത്തതി, തസ്മാ കാനിചി ഉപചാരമേവ നിബ്ബത്തേന്തി, കാനിചി അപ്പനമ്പി. കഥം പനേതം ദട്ഠബ്ബന്തി ആഹ **''ഏതേസൂ''**തിആദി. ഉപചാരമേവ ആവഹന്തീതി **ഉപചാരാവഹാ** ''അപേക്ഖോ''തിആദീസു വിയ ഹേത്ഥ അവധാരണം ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ ആനാപാനസ്സതിം, കായഗതാസതിഞ്ച ഹിത്വാ സേസാ ബുദ്ധാനുസ്സതിആദയോ അട്ഠ **അനുസ്സതിയോ,** സഞ്ഞാ, വവത്ഥാനഞ്ചാതി ഏതേ ദസ നാനപ്പകാരകത്താ, ഗമ്ഭീരത്താ, സഭാവധമ്മത്താ ച അസതി ഭാവനാവിസേസേ ഉപചാരാവഹാ വുത്താ.

൮൨൦-൨. ഏവം ഉപചാരപ്പനാവഹതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഝാനപ്പഭേദതോ ദസ്സേതും **''അപ്പനായാവഹേസൂ''**തിആദി വുത്തം. **ചതുക്കജ്ഝാനികാ**തി ചതുക്കനയവസേന ചതുബ്ബിധരൂപാവചരജ്ഝാനവന്തോ, തേസം ഏകേകസ്സേവ ആരമ്മണഭൂതാതി അത്ഥോ. പഞ്ചകനയവസേന പന ''പഞ്ചകജ്ഝാനികാ''തി വേദിതബ്ബാ. **പഠമജ്ഝാനികാ**തി പഠമജ്ഝാനസ്സേവ ആരമ്മണഭൂതാ, പടിക്കൂലഭാവതോ പന ഇതരേസം ആരമ്മണാനി ന ഹോന്തി. പടിക്കൂലേപി ഹി വിസയേ വിതക്കബലേന പഠമജ്ഝാനം അപ്പേതി ചണ്ഡസോതനദിയം അരിത്തബലേന നാവാ വിയ. സേസാനി പന തദഭാവതോ ന തേസു അപ്പേന്തി.

൮൯൩൬. തികജ്ഝാനവഹാതി ചതുക്കനയേന തികജ്ഝാനവഹാ, പഞ്ചകനയേന പന ചതുക്കജ്ഝാനവഹാ, മേത്താകരുണാമുദിതാ ഹി മേത്താദീനം സോമനസ്സസഹഗതാനമേവ ആരമ്മണത്താ പഞ്ചമജ്ഝാനികാ ന ഹോന്തി. അപ്പനപ്പത്താ ഹി മേത്താദയോ സോമനസ്സേന വിനാ നപ്പവത്തന്തി. ചതുത്ഥോപി ബ്രഹ്മവിഹാരോതി സമ്ബന്ധോ. ബ്രഹ്മാനം ഉത്തമാനം വിഹാരോ, ബ്രഹ്മഭൂതോ വാ വിഹാരോതി **ബ്രഹ്മവിഹാരോ,** സോ ഉപേക്ഖാഭാവനാവസേന ചതുത്ഥജ്ഝാനികോ. തഥാപി മേത്താദിവസേന പടിലദ്ധജ്ഝാനചതുക്കസ്സേവേതം അപ്പേതി, നേതരസ്സ. കസ്മാ? മേത്താദീനം നിസ്സന്ദത്താ. യഥാ ഹി കസിണാനം നിസ്സന്ദാ ആരുപ്പാ, യഥാ ച സമഥവിപസ്സനാനിസ്സന്ദാ നിരോധസമാപത്തി, ഏവം മേത്താദിനിസ്സന്ദാ ഉപേക്ഖാ. **ആരുപ്പാ ചതുത്ഥജ്ഝാനികാ**തി അങ്ഗസമതാവസേന ആരുപ്പാപി ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സേവ പഭേദാതി കത്വാ വുത്തം.

൮൯൩൭. ഏവം ഝാനഭേദതോ ദസ്സേത്വാ പുന സമതിക്കമതോ ദസ്സേതും **"വസേനാരമ്മണങ്ഗാന"**ന്തിആദി വുത്തം. ആരമ്മണസമതിക്കമോ അങ്ഗസമതിക്കമോതി അതിക്കമിതബ്ബാനം ആരമ്മണാനം, അങ്ഗാനഞ്ച വസേന സമതിക്കമോ ദുവിധോ. കിം സബ്ബേസ്വേവ ദുവിധോ ലബ്ഭതി, നോതി ആഹ **"ഗോചരാ…പേ॰… തിക്കമോ"**തി. ചതൂസു ഹി ആരുപ്പേസു ആരമ്മണസമതിക്കമോവ ഹോതി ആകാസകസിണവജ്ജിതേസു നവസു ആരമ്മണേസു അഞ്ഞതരം സമതിക്കമിത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനസ്സ, ആകാസാനഞ്ചായതനാദീനി ച സമതിക്കമിത്വാ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാദീനം പത്തബ്ബത്താ, അങ്ഗാതിക്കമോ പന അരൂപേ നത്ഥി ചതുന്നഞ്ചാപി അങ്ഗാനം വസേന സമാനത്താ. **രൂപേ ഝാനങ്ഗതിക്കമോ**തി രൂപാവചരികകമ്മട്ഠാനേസു വിതക്കാദീനം ഝാനങ്ഗാനം അതിക്കമോ, ഇദഞ്ച ലബ്ഭമാനകവസേന വുത്തം. പഠമജ്ഝാനികേസു ദുവിധോപി സമതിക്കമോ നത്ഥി, നീവരണസമതിക്കമോ ഇധ അട്ഠന്നമ്പി സമാപത്തീനം സാധാരണത്താ ന ഗഹിതോ.

൮൯൩൮. ഏവം സമതിക്കമവസേന ദസ്സേത്വാ പുന വഡ്ഢനാവഡ്ഢനവസേന ദസ്സേതും **"ദസേവ കസിണാനീ"**തിആദിമാഹ. ഇമേസു ചത്താലീസായ കമ്മട്ഠാനേസു ദസ കസിണാനേവ വഡ്ഢേതബ്ബാനി. **ന ച…പേ॰… അസുഭാദയോ**തി സേസാ അസുഭാദയോ പന നേവ വഡ്ഢേതബ്ബാ. കസ്മാ? പരിച്ഛിന്നാകാരേനേവ ഉപട്ഠാനതോ, ആനിസംസാഭാവതോ ച. തഥാ ഹി ദസ അസുഭാനി, കായഗതാസതി ച അത്തനോ ഠിതോകാസേന പരിച്ഛിന്നത്താ പരിച്ഛിന്നാകാരേനേവ ഉപട്ഠഹന്തി. വഡ്ഢിതേസുപി കുണപരാസി ഏവ ഉപട്ഠാതീതി ന കോചി ആനിസംസോ അത്ഥി. അവഡ്ഢിതേസുപി ഹി തേസു കാമരാഗവിക്ഖമ്ഭനാ ഹോതിയേവ. യദി ഏവം, അസുഭജ്ഝാനാനം അപ്പമാണാരമ്മണതാവചനം വിരുജ്ഝതീതി? ന വിരുജ്ഝതി. ഏകച്ചോ ഹി ഉദ്ധുമാതകേ വാ അട്ഠികേ വാ മഹന്തേ നിമിത്തം ഗണ്ഹാതി, ഏകച്ചോ അപ്പകേതി ഇമിനാ പരിയായേന ഏകച്ചസ്സ പരിത്താരമ്മണജ്ഝാനം ഹോതി, ഏകച്ചസ്സ അപ്പമാണാരമ്മണം. യോ വാ ഏതം ആനിസംസാഭാവം അപസ്സന്തോ വഡ്ഢേയ്യ, തസ്സ വസേന അപ്പമാണാരമ്മണതാ വുത്താ. ആനാപാനനിമിത്തമ്പി നാസികഗ്ഗമുഖനിമിത്താദിപരിച്ഛിന്നം ഉപട്ഠാതി, വഡ്ഢയതോപി ച വാതരാസിയേവ വഡ്ഢതി. പിചുപിണ്ഡാദിവസേന ഉപട്ഠഹന്തമ്പി ഹി നിമിത്തം വാതസങ്ഘാടമത്തമേവ, തഥാ ബ്രഹ്മവിഹാരനിമിത്തമ്പി വഡ്ഢേന്തസ്സ സത്തരാസിയേവ വഡ്ഢേയ്യ, ന ച തേന കോചി അത്ഥോ

ഹോതി, തസ്മാ തദുഭയമ്പി ന വഡ്ഢേതബ്ബം. യം പന വുത്തം "മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തിആദി (വിഭം ന്നൂന്ന), തമ്പി പരിഗ്ഗഹവസേന വുത്തം, ന നിമിത്തവഡ്ഢനവസേന. കിഞ്ചി ബ്രഹ്മവിഹാരേ പടിഭാഗനിമിത്തമേവ നത്ഥി, കിമയം വഡ്ഢേയ്യ, അപ്പമാണാരമ്മണതാ പനേത്ഥ പരിഗ്ഗഹിതമത്തവസേന വേദിതബ്ബാ. ആരുപ്പാരമ്മണേസു ആകാസം കസിണുഗ്ഘാടമത്തത്താ കസിണാപഗമവസേനേവ മനസി കാതബ്ബം, തതോ പരം വഡ്ഢയതോ ന കിഞ്ചി ഹോതി, വിഞ്ഞാണം സഭാവധമ്മത്താ ന സക്കാ വഡ്ഢേതും, പരികമ്മമേവ ഹി വഡ്ഢേതും സക്കാ, വിഞ്ഞാണാപഗമോ തസ്സ അഭാവമത്തത്താ, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാരമ്മണമ്പി സഭാവധമ്മത്തായേവ ന സക്കാ വഡ്ഢേതും, തസ്മാ താനിപി ന വഡ്ഢേതബ്ബാനി. അപ്പമാണാരമ്മണതാ ആരുപ്പാനം വിപുലകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തിയാ വേദിതബ്ബാ. ബുദ്ധാനുസ്സതിആദയോ ച അനിമിത്തത്താ ന വഡ്ഢേതബ്ബാ . പടിഭാഗനിമിത്തഞ്ഹി അയം വഡ്ഢേയ്യ, തഞ്ച നേസം നത്ഥി, തസ്മാ ഇമേ അസുഭാദയോ തിംസ കമ്മട്ഠാനാനി പരിച്ഛിന്നോകാസത്താ, പയോജനാഭാവതോ, അവഡ്ഢനതോ ച ന വഡ്ഢേതബ്ബാനി.

വ്വ൨൨-൩. ഏവം വഡ്ഢനാവഡ്ഢനതോ ദസ്സേത്വാ പുന ആരമ്മണതോ ദസ്സേതും **"ദസേവ കസിണാനീ"**തിആദി ആരദ്ധം. **പടിഭാഗനിമിത്താനി ഹോന്തി ആരമ്മണാനീ**തി ഇമാനി ദ്വാവീസ പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതാനി ആരമ്മണാനി ഹോന്തി. **സേസാ**തി അവസേസാ അട്ഠാരസ **നേവ** പടിഭാഗനിമിത്താരമ്മണാ സിയും.

വ്വ൨൪-൫. ഇദാനി ഭൂമിതോ ദസ്സേതും **"അസുഭാനീ"**തിആദി വുത്തം. **ദേവേസു നപ്പവത്തന്തി** തത്ഥ അസുഭാനം, പടിക്കൂലസ്സ ച ആഹാരസ്സ അഭാവതോ. തചപഞ്ചകമ്പി ഹി തത്ഥ പവത്തമാനം ദിബ്ബാനുഭാവേന പടിക്കൂലാകാരേന നോപട്ഠാതി. അസ്സാസപസ്സാസാനം ബ്രഹ്മലോകേ അഭാവതോ **"ആനാപാനസ്സതി ചാ"**തിആദി വുത്തം. ഝാനാനുഭാവനിബ്ബത്താനഞ്ഹി അത്ഥസ്സ അഭാവതോ നത്ഥി ബ്രഹ്മലോകേ അസ്സാസപസ്സാസാ.

വ്വ൨൭. ഇദാനി ഗഹണതോ ദസ്സേതും **"ചതുത്ഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ചതുത്ഥം...പേ... ദിട്ഠേനേവ ഗഹേതബ്ബാ**തി വായോകസിണം വജ്ജേത്വാ സേസാ നവ **കസിണാ,** ദസ അസുഭാനീതി ഇമാനി ഏകൂനവീസതി **ദിട്ഠേനേവ** വത്ഥുനാ കരണഭൂതേന ഗഹേതബ്ബാനി ഉഗ്ഗഹേതബ്ബാനി. തഥാ ച വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "ദിട്ഠേന ഗഹേതബ്ബാനി, പുബ്ബഭാഗേ ചക്ഖുനാ ഓലോകേത്വാ നിമിത്തം നേസം ഗഹേതബ്ബന്തി അത്ഥോ"തി (വിസുദ്ധിം ൧.൪൭).

വ്വ൨൮-൩൧. **സതിയമ്പി ച കായമ്ഹീ**തി കായഗതാസതിയമ്പി. **ദിട്ഠേന തചപഞ്ചക**ന്തി തചപഞ്ചകമത്തമേവ ദിട്ഠേന ഗഹേതബ്ബം. **സേസമേത്ഥ സുതേനേവാ**തി ഏത്ഥ കായഗതാസതിയം സേസം വക്കപഞ്ചകാദി സുതേനേവ ഗഹേതബ്ബം. ഇതി കായഗതാസതി ദിട്ഠസുതേന ഗഹേതബ്ബാ. ഉത്തരോട്ഠനാസികഗ്ഗേസു ഫുട്ഠസ്സ അസ്സാസപസ്സാസസ്സ ഗഹേതബ്ബതോ വുത്തം **"ആനാപാനസ്സതി ഏത്ഥ, ഫുട്ഠേന പരിദീപിതാ"**തി. ഉച്ഛുസസ്സാദീനം പത്തേസു ചലമാനവണ്ണഗ്ഗഹണമുഖേന, സരീരസമ്ഫസ്സവസേന ച വാതസ്സ ഗഹേതബ്ബത്താ വുത്തം **"വായോകസിണമേവേത്ഥ, ദിട്ഠഫുട്ഠേന ഗയ്ഹതീ"**തി. **ആദിതോവ ഗഹേതബ്ബാ ന ഹോന്തീ**തിആദികമ്മികേന ഭാവനാരമ്ഭവസേന ന

പട്ഠപേതബ്ബാനി, ഹേട്ഠിമേ തയോ ബ്രഹ്മവിഹാരേ, കസിണേസു രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനഞ്ച അനധിഗന്ത്വാ സമ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ.

വ്സ.വ-൧. ഏവം ഗഹണവസേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പച്ചയതോ ദസ്സേതും **"കമ്മട്ഠാനേസു ഹേതേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏതേസു കമ്മട്ഠാനേസൂ**തി ഏത്ഥ യഥാരഹം ആരമ്മണാനം, ഝാനാനഞ്ച ഗഹണം വേദിതബ്ബം. ആകാസകസിണസ്സ ഉഗ്ഘാടേതും അസക്കുണേയ്യത്താ വുത്തം **"ആകാസകസിണം വിനാ"**തി. മേത്താദിഏകേകസ്മിം ബ്രഹ്മവിഹാരേ തീണി തീണി ഝാനാനി പടിലഭിത്വാ ഠിതസ്സേവ ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരവസേന പഞ്ചമജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തം **"തയോ ബ്രഹ്മവിഹാരാ"**തിആദി. ദ്വിന്നം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനജവനാനം സമനന്തരാ നിരോധം ഫുസതീതി കത്വാ വുത്തം **"ചതുത്ഥമാരുപ്പ"**ന്തിആദി. **വിപസ്സനാഭവസമ്പത്തിസുഖാനം പച്ചയാ**തി വിപസ്സനായ, ഭവസമ്പത്തിയാ, ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസ്സ ച പച്ചയാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

വ്സ.ന്ന-ൻ. ഏവം പസങ്ഗേന ആഗതം കമ്മട്ഠാനവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ പുന ആചരിയേന പടിപജ്ജിതബ്ബവിധിം ദസ്സേതും **"കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ"**തിആദി വുത്തം. **സന്തികേ വസന്തസ്സാ**തി ആചരിയേന സദ്ധിം ഏകഗേഹേ, ഏകവിഹാരേ വാ വസന്തസ്സ. **കഥേതബ്ബ**ന്തി പവത്തിം സുത്വാ സുത്വാ കഥേതബ്ബം. **ആഗതസ്സാഗതക്ഖണേ**തി സ-കാരോ പദസന്ധിമത്തകരോ, ആഗതാഗതക്ഖണേതി അത്ഥോ. അഥ വാ ആഗതസ്സ ആഗതക്ഖണേ കഥേതബ്ബം. ഈദിസേസു ഹി ഠാനേസു ആമേഡിതസാമത്ഥിയതോവ ലബ്ഭതി. ന ഹി ഏകവാരമേവ ആഗതസ്സ തസ്മിം ഖണേ കഥേതബ്ബം, തതോ പരം ന കഥേതബ്ബന്തി യുജ്ജതി.

നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരന്തി അതിസംഖിത്തം, അതിവിത്ഥാരഞ്ച അകത്വാ തസ്സ സുഖേന ഉഗ്ഗണ്ഹനപ്പമാണം കഥേതബ്ബം. സചേ പന സോ പകതിയാവ ഉഗ്ഗഹിതകമ്മട്ഠാനോ ഹോതി, സജ്ഝായവസേന വാ മനസികാരവസേന വാ കതപരിചയോ, തസ്സ ഏകം, ദ്വേ വാ നിസജ്ജാ അത്തനോ സമ്മുഖാവ സജ്ഝായം കാരേത്വാ ദാതബ്ബം. ഏവം ആചരിയേന പടിപജ്ജിതബ്ബവിധിം ദസ്സേത്വാ പുന ഗഹിതകമ്മട്ഠാനേന തേന യോഗിനാ ഉത്തരി കാതബ്ബവിധാനം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തേനപീ"**തിആദി. **സമ്മട്ഠാന**ന്തി യത്ഥ പഹടോ സമതി, തം സമ്മട്ഠാനം, ഇദം സമ്മട്ഠാനം വിയാതി സമ്മട്ഠാനം. യഥാ ഹി സമ്മട്ഠാനേ ഗഹിതേ പുഗ്ഗലം അത്തനോ വേരീ അഭിഭവിതും ന സക്കോതി, ഏവം കമ്മട്ഠാനേ ഗഹിതേ മനോഭുസങ്ഖാതോ കാമരാഗോ തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലം അഭിഭവിത്വാ അത്തനോ വസേ കാതും ന സക്കോതി . തേന വുത്തം ''സമ്മട്ഠാനം വിയാതി സമ്മട്ഠാന''ന്തി. മനോ അഭിഭവതീതി മനോഭൂ, തസ്സ **മനോഭുനോ. അട്ഠാരസഹി...പേ॰... വിവജ്ജിതേ**തി -

> ''മഹാവാസം നവാവാസം, ജരാവാസഞ്ച പന്ഥനിം;
> സോണ്ഡിം പണ്ണഞ്ച പുപ്ഫഞ്ച, ഫലം പത്ഥിതമേവ ച.
>
> ''നഗരം ദാരുനാ ഖേത്തം, വിസഭാഗേന പട്ടനം;
> പച്ചന്തസീമാസപ്പായം, യത്ഥ മിത്തോ ന ലബ്ഭതി.
>
> ''അട്ഠാരസേതാനി ഠാനാനി, ഇതി വിഞ്ഞായ പണ്ഡിതോ;

ആരകാ പരിവജ്ജേയ്യ, മഗ്ഗം സപ്പടിഭയം യഥാ”തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൫൨) -

ഏവം വുത്തേഹി അട്ഠാരസഹി വിഹാരദോസേഹി സബ്ബകാലവിയുത്തേ. **അനുരൂപേ**തി ഇമേസു അട്ഠാരസസു ദോസേസു അഞ്ഞതരേനപി സമന്നാഗതോ അനനുരൂപോ നാമ, തദഭാവേന അത്തനോ യോഗകമ്മസ്സ അനുകൂലേ. മഹാവിഹാരാദയോ ഹി യോഗകമ്മസ്സ അനുകൂലാ ന ഹോന്തി, തസ്മാ മഹാവിഹാരേ താവ വത്തകരണാദിനാ പലിബോധോ ഹോതി. യത്ഥ പന സബ്ബം കതമേവ, അവസേസാപി സങ്ഘട്ടനാ നത്ഥി, ഏവരൂപോ **മഹാവിഹാരോ**പി അനുരൂപോവ. **നവവിഹാരേ** ബഹും നവകമ്മം കാതബ്ബം ഹോതി, തസ്മാ സോ അസതി അഞ്ഞസ്മിം അനുകൂലേ കാരണേ അനനുരൂപോ ഹോതി. തഥാ **ജിണ്ണവിഹാരോ**പി ബഹുപടിജഗ്ഗിതബ്ബതായ കമ്മട്ഠാനന്തരായികോ. **പന്ഥനിസ്സിതകോ** ആഗന്തുകേഹി രത്തിന്ദിവം സമോകിണ്ണതായ. യത്ഥ സോണ്ഡീ നാമ പാസാണപോക്ഖരണീ ഹോതി, സോ **സോണ്ഡിവിഹാരോ**. തത്ഥ ബഹൂ പാനീയത്ഥായ സമോസരന്തി, തഥാ **പണ്ണപുപ്ഫഫലവതി** വിഹാരേ തംതദത്ഥായ. **പത്ഥനീയേ** ലോകസമ്മതേ വിഹാരേ വിഹരന്തം “അരഹാ”തി സമ്ഭാവേന്താ ബഹൂ ആഗച്ഛന്തി. **നഗരസന്നിസ്സിതേപി** വിഹാരേ വിസഭാഗാരമ്മണാപാഥഗമനാദീനി ഹോന്തി. **ദാരുസന്നിസ്സിതേ** കട്ഠഹാരികാദീഹി അഫാസു ഹോതി. **ഖേത്തസന്നിസ്സിതേ** വിഹാരമജ്ഝേയേവ ഖലമണ്ഡലകരണാദിനാ അഫാസു ഹോതി. **വിസഭാഗപുഗ്ഗലാധിവുത്ഥേപി** കലഹനിവാരണാദീസു തേ ഉപവദന്തി. **പട്ടനസന്നിസ്സിതേ** അഭിണ്ഹം നാവാസത്ഥേഹി ആഗതമനുസ്സേഹി അഫാസു ഹോതി. **പച്ചന്തനിസ്സിതേ** മനുസ്സാ ബുദ്ധാദീസു അപ്പസന്നാ ഹോന്തി. **രജ്ജസീമസന്നിസ്സിതേ** ദ്വിന്നം രാജൂനം കലഹേ സതി ദ്വിന്നം വിജിതേസു പിണ്ഡായ വിചരന്തം ഭിക്ഖും “അയം ചരപുരിസോ”തി ഗഹേത്വാ ബന്ധനാദികം പാപേയ്യും, **അസപ്പായേ** അമനുസ്സാദിഉപദ്ദവാ ഹോന്തി. കല്യാണമിത്താനധിവുത്ഥേ ഉപ്പന്നകങ്ഖായ വിനോദകേ അസതി മഹാദോസോയേവാതി ഏതേപി വിഹാരാ അനനുരൂപാ, തസ്മാ താദിസേ വിഹാരേ പരിവജ്ജേത്വാ വുത്തദോസവിരഹിതേ അനുരൂപേ വിഹാരേ വിഹാതബ്ബം.

തസ്സ പന വിഹാരസ്സ അനുരൂപഭാവോ ഏവം വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **“ഗാമതോ”**തിആദി വുത്തം. **ഗാമതോ**തി ഗോചരഗാമതോ. **നാതിദൂരേ**തി ഗോചരഗാമസ്സ അഡ്ഢഗാവുതതോ ഓരഭാഗതായ ന അതിദൂരേ. **നച്ചാസന്നേ**തി പച്ഛിമേന പമാണേന ഗോചരഗാമതോ പഞ്ചധനുസതികതായ ന അതിസന്നേ. ഇമിനാ ഗമനാഗമനസമ്പന്നതം ദസ്സേതി. ഗോചരഗാമസ്സ പന ഉത്തരദിസായ വാ ദക്ഖിണദിസായ വാ നാതിദൂരം നച്ചാസന്നം സേനാസനം വിസേസേന ഗമനാഗമനസമ്പന്നം ഹോതി, നാതിദൂരനച്ചാസന്നതാ ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം. **പഞ്ചങ്ഗസംയുതേ**തി പന വുത്തത്താ നാതിദൂരനച്ചാസന്നതായ സഹ ദിവാ അപ്പകിണ്ണതാദീനി ചത്താരി സമോധാനേത്വാ പഞ്ചങ്ഗസംയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> “കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സേനാസനം പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സേനാസനം നാതിദൂരം ഹോതി നച്ചാസന്നം ഗമനാഗമനസമ്പന്നം ദിവാ അപ്പകിണ്ണം രത്തിം അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസം അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സം, തസ്മിം

ഖോ പന സേനാസനേ വിഹരന്തസ്സ അപ്പകസിരേനേവ ഉപ്പജ്ജന്തി ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാ, തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ ഥേരാ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തി ബഹുസ്സുതാ ആഗതാഗമാ ധമ്മധരാ വിനയധരാ മാതികാധരാ, തേ കാലേന കാലം ഉപസങ്കമിത്വാ പരിപുച്ഛതി പഞ്ഹം 'ഇദം, ഭന്തേ, കഥം; ഇമസ്സ കോ അത്ഥോതി. തസ്സ തേ ആയസ്മന്തോ അവിവടഞ്ചേവ വിവരന്തി, അനുത്താനീകതഞ്ച ഉത്താനിം കരോന്തി, അനേകവിഹിതേസു ച കങ്ഖാട്ഠാനിയേസു ധമ്മേസു കങ്ഖം പടിവിനോദേന്തി. ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സേനാസനം പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതം ഹോതീ"തി (അം നിം ൧൦.൧൧).

ഏത്ഥ ച നാതിദൂരനച്ചാസന്നഭാവേന ഗമനാഗമനസമ്പന്നതാ പഠമം അങ്ഗം, ദിവാ മഹാജനസംകിണ്ണതാഭാവേന, രത്തിയം ജനാലാപസദ്ദാഭാവേന, സബ്ബദാപി ജനസന്നിപാതനിഗ്ഘോസാഭാവേന അപ്പകിണ്ണഅപ്പസദ്ദഅപ്പനിഗ്ഘോസഭാവോ ദുതിയം, ഡംസമകസാദിപരിസ്സയാഭാവോ തതിയം, അപ്പകസിരേന ചീവരപിണ്ഡപാതാദിപച്ചയലാഭോ ചതുത്ഥം, ബഹുസ്സുതതാദിഗുണസമന്നാഗതാനം ഥേരാനം വസനഭാവോ പഞ്ചമന്തി ഇമേഹി പഞ്ചഹി അങ്ഗേഹി സംയുത്തേ സമന്നാഗതേ വിഹാരസ്മിം വിഹാതബ്ബം.

വ്ഗർം-൧. പഠമം വുത്തആവാസാദിമഹാപലിബോധേ ഉപാദായ ഖുദ്ദകപലിബോധോ, ഇദാനി തം പലിബോധം സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ തസ്സ ഉപച്ഛിന്ദനാകാരം ആവി കാതും **"ദീഘാ കേസാ"**തിആദി വുത്തം. സോ പത്തോ സുട്ഠു പചിതബ്ബോതി യോജനാ.

വ്ഗർ൨-൭. **പവിവിത്തേ**തി ജനവിവിത്തേ ഓകാസേ. **വജ്ജേത്വാ...പേം... ലോഹിത**ന്തി ഇമേ ചത്താരോ കസിണദോസാ, തസ്മാ ഏവരൂപാ മത്തികാ വജ്ജേത്വാ. **സണ്ഹായാ**തി അപനീതതിണമൂലസക്ഖരവാലുകായ സുമദ്ദിതായ സുഖുമായ. **അരുണവണ്ണായാ**തി അരുണനിഭായ, അരുണവണ്ണപ്പഭായാതി അത്ഥോ. **ബഹിദ്ധാ വാപി താദിസേ**തി ബഹിദ്ധാപി വിഹാരപച്ചന്തേ പടിച്ഛന്നട്ഠാനേ. **സംഹാരിമ**ന്തി സംഹരിതബ്ബം ഗഹേത്വാ ചരണയോഗ്യം. **തത്രട്ഠക**ന്തി യത്ഥ കതം, തത്ഥേവ തിട്ഠനകം.

വ്ഗർ൭-൮ം. **പമാണതോ**തി വക്ഖമാനപ്പമാണതോ. **വട്ടം ആകോടേത്വാ**തി പരിമണ്ഡലം കത്വാ ആകോടേത്വാ. **ത**ന്തി തം ചമ്മം വാ കടസാരം വാ ദുസ്സപട്ടം വാ. **കണ്ണിക**ന്തി കണ്ണികാസദിസം, പരിമണ്ഡലതോ പദുമകണ്ണികാകാരന്തി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"സമ"**ന്തി. "കണ്ണികാസമ"ന്തി വാ പാഠോ. **വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുല**ന്തി ചതുരങ്ഗുലാധികവിദത്ഥിപ്പമാണം. ഏതദേവ ഹി പമാണം സന്ധായ **അട്ഠകഥായം** "സുപ്പമത്തേ വാ സരാവമത്തേ വാ"തി (വിസുദ്ധിം ൧.൫൬) വുത്തം. **വിവട്ട**ന്തി നിബ്ബാനം. കസിണപരികമ്മം കരോന്തോപി ഹി ഏത്തകേയേവ അട്ഠത്വാ നിബ്ബാനത്ഥായേവ വായമതി. **ഭേരീതലസമം കത്വാ**തി പാണികായ ഘംസേത്വാ നിന്നതുന്നതട്ഠാനാഭാവേന ഭേരീതലം വിയ സമം കത്വാ. **സമ്മജ്ജിത്വാന തം ഠാന**ന്തി യസ്മിം ഠാനേ നിസീദിത്വാ തം കസിണം ഓലോകേതി, തം ഠാനം സചേ ഉക്ലാപം ഹോതി, സമ്മജ്ജിത്വാ. **ന്ഹത്വാ**തി സരീരദരഥവിനോദനത്ഥം ന്ഹത്വാ.

വ്യ൯൧-൨. തമ്ഹാ കസിണമണ്ഡലാ ഹത്ഥപാസപ്പമാണസ്മിം പദേസേതി തമ്ഹാ കസിണമണ്ഡലസ്സ, ഠപിതട്ഠാനമ്ഹാ അഡ്ഢതേയ്യഹത്ഥന്തരേ പദേസേ, കസിണമണ്ഡലസ്സ, പീഠസ്സ ച മജ്ഝം ഹത്ഥപാസപ്പമാണം കത്വാ പഞ്ഞത്തേതി വുത്തം ഹോതി. **വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലേ ഉച്ചേതി** വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലം ഹുത്വാ ഉച്ചേ, വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലപാദകേതി വുത്തം ഹോതി. ദൂരേ നിസിന്നസ്സ ഹി കസിണം ന ഉപട്ഠാതി, ആസന്നതരേ നിസിന്നസ്സ ഹത്ഥപാണികാപദാദയോ കസിണദോസാ പഞ്ഞായന്തി. ഉച്ചതരേ നിസിന്നേന ച ഗീവം പണാമേത്വാ ഓലോകേതബ്ബം ഹോതി, നീചതരേ ജണ്ണുകാനി രുജ്ജന്തി, തസ്മാ ഹത്ഥപാസപ്പമാണേ പദേസേ വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലപാദകേ പീഠേ നിസീദിതബ്ബം. യസ്മാ ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു സയനം കോസജ്ജപക്ഖിയം, ഠാനചങ്കമനാനി ഉദ്ധച്ചപക്ഖിയാനി, നിസജ്ജാ പന അലീനുദ്ധച്ചപക്ഖിയാ, സന്തോ ഇരിയാപഥോ, തസ്മാ വുത്തം **"നിസീദിത്വാ"**തി, സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസനം പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാതി അത്ഥോ. യേനാകാരേന നിസീദന്തസ്സ നിസജ്ജാ സുഖാ ഹോതി, തം ദസ്സേതും വുത്തം **"ഉജും കായം പണിധായാ"**തി. ഉപരിമം സരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ അട്ഠാരസപിട്ഠികണ്ടകേ കോടിയാ കോടിം പടിപാദേത്വാതി അത്ഥോ. ഏവഞ്ഹി നിസിന്നസ്സ ചമ്മമംസനഹാരൂനി ന ഓണമന്തി, അഥസ്സ യാ തേസം ഓണമനപച്ചയാ ഖണേ ഖണേ വേദനാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, താ ന ഉപ്പജ്ജന്തി. താസു അനുപ്പന്നാസു ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി, കമ്മട്ഠാനം ന പരിപതതി. തതോ ച പുബ്ബേനാപരം വിസേസപ്പത്തിയാ വുദ്ധിം ഫാതിം ഉപഗച്ഛതി. ഇദാനി ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹുപായം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കത്വാ പരിമുഖം സതി"**ന്തി, കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖം സതിം ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. അഭി-സദ്ദേന ഹി സമാനത്ഥോ ഇധ **പരി**-സദ്ദോ, അഥ വാ സമീപത്ഥേന **പരി**-സദ്ദേന മുഖസ്സ സമീപേ സതിം കത്വാതി അത്ഥോ. യഥാഹ - "അയം സതി ഉപട്ഠിതാ ഹോതി സുപട്ഠിതാ നാസികഗ്ഗേ വാ മുഖനിമിത്തേ വാ. തേന വുച്ചതി പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ"തി (വിഭ॰ ൫൩൭). അഥ വാ **"പരീ**തി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ, **മുഖ**ന്തി നിയ്യാനട്ഠോ, **സതീ**തി ഉപട്ഠാനട്ഠോ. തേന വുച്ചതി 'പരിമുഖം സതി"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൪) വചനതോ "പരിണായികാ"തിആദീസു വിയ പരി-സദ്ദോ പരിഗ്ഗഹട്ഠോ, "സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖ"ന്തിആദീസു വിയ മുഖ-സദ്ദോ നിയ്യാനട്ഠോതി കത്വാ പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനസതിം കത്വാ സബ്ബഥാ ഗഹിതാസമ്മോസം പരിച്ചത്തസമ്മോസം സതിനേപക്കം ഉപട്ഠപേത്വാതി വുത്തം ഹോതി.

വ്യ൯൬-൭. കാമേസ്വാദീനവം ദിസ്വാതി "കാമാ നാമേതേ അട്ഠികങ്ഖലികൂപമാ നിരസ്സാദട്ഠേനാ"തിആദിനാ വത്ഥുകാമകിലേസകാമേസു ആദീനവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ. **നേക്ഖമ്മം ദട്ഠു ഖേമതോതി** നേക്ഖമ്മം ഖേമതോ ദിസ്വാ കാമനിസ്സരണം സബ്ബദുക്ഖസമതിക്കമസ്സ ഉപായഭൂതം നേക്ഖമ്മന്തി ഏവം നേക്ഖമ്മസങ്ഖാതം സഉപചാരജ്ഝാനം, നിബ്ബാനം, വിപസ്സനം, സബ്ബേപി വാ കുസലധമ്മേ ഖേമതോ നിബ്ഭയതോ ദിസ്വാ, തത്ഥ ജാതാഭിലാസോ ഹുത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **പരമം...പേ॰... രതനത്തയേതി** ബുദ്ധാദിരതനത്തയേ രതനത്തയഗുണാനുസ്സരണേന ബലവപീതിപാമോജ്ജം ജനയിത്വാ. **ഭാഗീ...പേ॰... മുത്തമന്തി** "അഹം ഇമായ സബ്ബബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധഅരിയസാവകേഹി പടിപന്നായ നേക്ഖമ്മപടിപത്തിയാ ചിത്തവിവേകാദിപ്പവിവേകജസ്സ സുഖസ്സ അദ്ധാ ഏകന്തേന ഭാഗീ അസ്സം, ലാഭീ ഭവേയ്യ"ന്തി ഏവം പടിപത്തിയം ആനിസംസദസ്സനേന തബ്ബിസയം ഉത്തമം മഹന്തം ഉസ്സാഹം കത്വാ. **ആകാരേന സമേനേവാതി**

അതിഉമ്മീലിതഅതിമന്ദാലോചനാനി വജ്ജേത്വാ നാതിഉമ്മീലിതനാതിമന്ദാലോചനസങ്ഖാതേന സമേന ആലോചനാകാരേന. അതിഉമ്മീലയതോ ഹി അതിസുഖുമം, അവിഭൂതഞ്ച രൂപഗതം ഉപനിജ്ഝായതോ വിയ ചക്ഖു കിലമതി, അത്തനോ സഭാവവിഭാവനതോ ച മണ്ഡലം അതിവിഭൂതം ഹോതി, തഥാ വണ്ണതോ, ലക്ഖണതോ വാ ഉപതിട്ഠേയ്യ, തേനസ്സ നിമിത്തം നുപ്പജ്ജതി. അതിമന്ദം ഉമ്മീലയതോ ച ഗജനിമീലകേന പേക്ഖന്തസ്സ വിയ രൂപഗതം മണ്ഡലം അവിഭൂതം ഹോതി. ദസ്സനേ മന്ദബ്യാപാരതായ കോസജ്ജപാതതോ ചിത്തഞ്ച ലീനം ഹോതി, ഏവമ്പി നിമിത്തം നുപ്പജ്ജതി, തസ്മാ യഥാ നാമ ആദാസതലേ മുഖനിമിത്തം ഗണ്ഹന്തോ ന തത്ഥ അതിഗാള്ഹം ഉമ്മീലതി, ന അതിമന്ദം, അഥ ഖോ സമേന ആകാരേന ഗണ്ഹാതി, ഏവമേവ നാതിഉമ്മീലനാദിനാ സമേന ആകാരേന ഗണ്ഹന്തേന ഭാവേതബ്ബന്തി. **നിമിത്തം ഗണ്ഹതാ**തി പഥവീകസിണേ ചക്ഖുനാ ഗഹിതം നിമിത്തം മനസാ ഗണ്ഹന്തേന.

വുത്തേ-൭. ഇദാനി നിമിത്തഗ്ഗഹണോപായം ദസ്സേതും **"ന വണ്ണോ പേക്ഖിതബ്ബോ"**തിആദി വുത്തം. **ന വണ്ണോ പേക്ഖിതബ്ബോ സോ**തി യോ തത്ഥ പഥവീകസിണേ അരുണവണ്ണോ, സോ ന ചിന്തേതബ്ബോ വണ്ണവസേന മനസികരോതോ വണ്ണകസിണഭാവൂപഗമനതോ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പന ഗഹിതഗ്ഗഹണം ന സക്കാ വാരേതും, തേനേവേത്ഥ "ന ഓലോകേതബ്ബോ"തി അവത്വാ "മനസാനുപേക്ഖിതാ ഹോതീ"തിആദീസു വിയ മനസാ ചിന്തനവസേന പേക്ഖനഗ്ഗഹണം കതം. **ദട്ഠബ്ബം ന ച ലക്ഖണ**ന്തി യം തത്ഥ പഥവീധാതുയാ ഥദ്ധലക്ഖണം ന മനസികാതബ്ബം തസ്സ മനസികാരേ ധാതുകമ്മട്ഠാനസ്സ ഗഹിതത്താ. **വണ്ണം പന അമുഞ്ചിത്വാ**തി ദിസ്വാ ഗഹേതബ്ബത്താ പന വണ്ണം അമുഞ്ചിത്വാ. **ഉസ്സദസ്സ വസേന ഹി ചിത്തം പണ്ണത്തിധമ്മസ്മി**ന്തി പഥവീധാതുയാ സത്തിതോ അധികഭാവേന സസമ്ഭാരപഥവിയാ "പഥവീ"തി വോഹാരോ, തസ്മിം സസമ്ഭാരപഥവിം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തേ പണ്ണത്തിധമ്മേ ആദാസതലഗതമുഖനിമിത്തേ വിയ ചിത്തം ഠപേത്വാ. **ഏകഗ്ഗമാനസോ**തി പുന നാനാരമ്മണേ ചിത്തം അവിസാരേത്വാ ഏകഗ്ഗമാനസോ ഹുത്വാ. **പഥവീ പഥവിച്ചേവം വത്വാ**തി ഏത്ഥ പഠമസമന്നാഹാരേ കസ്സചി വചീഭേദോപി സിയാതി വുത്തന്തി **ആചരിയധമ്മപാല**ത്ഥേരോ ആഹ.

വുത്തേ. യദി വോഹാരമത്തേ ചിത്തം ഠപേതബ്ബം, നാമന്തരവസേന പഥവീ മനസികാതബ്ബാ ഭവേയ്യാതി ഹോതു, കോ ദോസോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പഥവീ മേദനീ"**തിആദി. അഥ വാ കിം പഥവീനാമേയേവ വുത്തേ ഭാവനാ ഹോതി, ഉദാഹു അഞ്ഞസ്മിമ്പീതി ആഹ **"പഥവീ മേദനീ"**തിആദി. **ഏകം വത്തുമ്പി വട്ടതീ**തി ഏതേസു യം ഇച്ഛതി, തം അത്തനോ പഗുണതായ വാ പചുരതായ വാ ആഗച്ഛന്തം ഏകം വത്തും വട്ടതി. കിഞ്ചാപി ഏവം വട്ടതി, അപിച "പഥവീ"തി ഏതദേവ നാമം പാകടം, തസ്മാ പാകടവസേനേവ "പഥവീ പഥവീ"തി ഭാവേതബ്ബന്തി ആചരിയാ.

വുത്തേ-ന്നം. **ഉമ്മീലിത്വാ...പേ॰... താവ സോ**തി യാവ വക്ഖമാനാകാരേന ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം നുപ്പജ്ജതി, താവ കിഞ്ചി കാലം ചക്ഖും ഉമ്മീലിത്വാ നിമിത്തഗ്ഗഹണവസേന പഥവീമണ്ഡലം ഓലോകേത്വാ പുന കിഞ്ചി കാലം ചക്ഖൂനി നിമീലിത്വാതി ഏവം വാരസതമ്പി വാരസഹസ്സമ്പി തതോ ഭിയ്യോപി

ഉമ്മീലിത്വാ സോ യോഗീ ആവജ്ജേയ്യ, യേനാകാരേന ഓലോകേത്വാ ഗഹിതം, തേനാകാരേന തം സമന്നാഹരേയ്യാതി അത്ഥോ.

വ്സന്ഥ-ന. ആപാഥം തു യാതി ചേതി യദി മനോദ്വാരികജവനാനം ഗോചരഭാവം ഉപഗച്ഛതി, തം ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം തദാ ഉപ്പന്നന്തി പവുച്ചതീതി യോജനാ. യദി ഉഗ്ഗഹനിമിത്തേപി പഥവീമണ്ഡലം ഓലോകേത്വാ ഭാവേതി, പടിഭാഗനിമിത്തുപ്പത്തി ന സിയാ. സമീപട്ഠേന ച ന സക്കാ അനോലോകേതുന്തി വുത്തം **"നിസീദിതബ്ബം നോ ചേവ"**ന്തിആദി. **യഥാസുഖം** നിസിന്നേന, യഥാസുഖം വാ ഭാവേതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ.

വ്സന്ർ-ഒ. പപഞ്ച...പേ॰... ധോവനേതി പസ്സാവാദിനാ കേനചി കരണീയേന നിസിന്നട്ഠാനതോ അഞ്ഞത്ഥ ഗന്ത്വാ പുന ആഗമ്മ നിസീദന്തേന പാദാ ധോവിതബ്ബാ ഹോന്തി. അധോതപാദേന ഹി സേനാസനം അക്കമതോ ആപത്തി ഹോതി, ഖണേ ഖണേ പാദധോവനേ ച പപഞ്ചോ ഹോതി, തസ്മാ തസ്സ പരിഹാരത്ഥം ദ്വേ ഉപാഹനായേവ ഇച്ഛിതബ്ബാ. താവ ബഹുതലികാ സദ്ദമ്പി ജനേയ്യും, സദ്ദോ ച ഝാനകണ്ടകോ, തസ്മാ വുത്തം **"ഏകതലികാ"**തി. തഥാ "പരിസ്സയവിനോദനത്ഥം കത്തരദണ്ഡോ ച ഇച്ഛിതബ്ബോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ഥ.൭൭) **അട്ഠകഥായം** വുത്തം. **അസപ്പായേന കേനചീ**തി വക്ഖമാനേന ആവാസാദിഅസപ്പായേസു കേനചിദേവ അസപ്പായേന . **തം ഠാനന്തി** കസിണമണ്ഡലസ്സ ഠിതട്ഠാനം. **ആദായ തം പുനാ**തി യഥാജാതം ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം പുന ഗഹേത്വാ, പുന ഉപ്പാദേത്വാതി വുത്തം ഹോതി.

വ്സന്ന-൭. പീഠേ സുഖനിസിന്നേനാതി പുന വസനട്ഠാനം ആഗന്ത്വാ വുത്തനിയാമേന പീഠേ സുഖനിസിന്നേന. **ഭാവേതബ്ബ**ന്തി തം നിമിത്തം മനസികാരവസേന വഡ്ഢേതബ്ബം. **സമന്നാഹരിതബ്ബ**ന്തി സമ്മാ ആവജ്ജിതബ്ബം, സമ്മാ വാ അനു ആഹരിതബ്ബം. **തക്കാഹത**ന്തി "തക്കനതോ തക്കോ"തി ഏവം ലദ്ധനാമേന ഭാവനാചിത്തസമ്പയുത്തേന സമ്മാസങ്കപ്പേന ആഹനനപരിയാഹനനകിച്ചേന അപരാപരം പവത്തനേന കമ്മട്ഠാനം ആഹതം, പരിയാഹതഞ്ച കാതബ്ബം, ബലപ്പത്തവിതക്കോ മനസികാരോ ബഹുലം പവത്തേതബ്ബോതി അത്ഥോ.

വ്സന്വ-൦൦. തം ഇച്ഛതീതി തം നിമിത്തം മനസികാതും ഇച്ഛതി. **ഏവം കരോന്തസ്സാ**തി ഏവം കമ്മട്ഠാനം തക്കാഹതം കരോന്തസ്സ. യഥാ ഭാവനാ പുബ്ബേനാപരം വിസേസം ആവഹതി, ഏവം അനുയുഞ്ജന്തസ്സ, ഏവം കരോതോ പന യദാ സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി സുവിസദാനി തിക്ഖാനി പവത്തന്തി , തദാ അസ്സദ്ധിയാദീനം ദൂരീഭാവേന സാതിസയം ഥാമപ്പത്തേഹി സത്തഹി ബലേഹി ലദ്ധുപത്ഥമ്ഭാനി വിതക്കാദീനി കാമാവചരാനേവ ഝാനങ്ഗാനി ബഹൂനി ഹുത്വാ പാതുഭവന്തി. തതോ ച തേസം ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതാ കാമച്ഛന്ദാദയോ സദ്ധിം തദേകട്ഠേഹി പാപധമ്മേഹി ദൂരീഭവന്തി. തേന വുത്തം **"വിക്ഖമ്ഭന്തി...പേ॰... പഞ്ച നീവരണാനിപീ"**തി. **സമാധിയതി...പേ॰... യോഗിനോ**തി തസ്സ യോഗിനോ പടിഭാഗനിമിത്തം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നഉപചാരസമാധിനാ ഉപചാരജ്ഝാനേന ചിത്തമ്പി സമാധിയതി, പടിഭാഗനിമിത്തമ്പി ഉപ്പജ്ജതി ഉപചാരജ്ഝാനസ്സ തേന വിനാ അഭാവതോ.

വ്൭ഥ-ർ. ഇമസ്സാതി പടിഭാഗനിമിത്തസ്സ. **പുരിമസ്സാ**തി ഉഗ്ഗഹനിമിത്തസ്സ. **ഥവികാ**തി ആദാസഥവികതോ. **ബലാകാ വിയ തോയദേ**തി മേഘസമീപേ

ബലാകാ വിയ. സാ ഹി മേഘസ്സ നീലത്താ സയം അതിപരിസുദ്ധാ ഉപട്ഠാതി, തദാ തം ഉപട്ഠാതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം ആദാസമണ്ഡലൂപമാദീഹി ഉഗ്ഗഹനിമിത്തതോ പടിഭാഗനിമിത്തസ്സ സുവിസുദ്ധതം, സണ്ഹസുഖുമതഞ്ച ദസ്സേതി. തേനാഹ **"തതോധികതര"**ന്തി. ഉഗ്ഗഹനിമിത്തേ അങ്ഗുലിപദപാണികാപദാദയോ കസിണദോസാ പഞ്ഞായന്തി, ഇദം പന വുത്തനയേന തതോപി സതഗുണം സഹസ്സഗുണം സുവിസുദ്ധം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി അത്ഥോ. **തനുസണ്ഠാനവന്ത**ന്തിആദി അപരമത്ഥസഭാവത്താ വുത്തം. യദി ഹി തം ഏദിസം ഭവേയ്യ, ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം സിയാ, ഓളാരികം സമ്മസനൂപഗം തിലക്ഖണാഹടം, ന പനേതം താദിസന്തി. യദി പനേതം ന സണ്ഠാനാദിവന്തം, കഥം ഝാനസ്സ ആരമ്മണഭാവോതി ആഹ **"ഉപട്ഠാ...പേ॰... മയ"**ന്തി. തത്ഥ **പഞ്ഞജ**ന്തി ഭാവനാമയം പഞ്ഞാജനിതം, ഭാവനാപഞ്ഞായ സഞ്ജാനനമത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. ന ഹി അസഭാവധമ്മസ്സ കുതോചിസമുട്ഠാനം അത്ഥി. തേനാഹ **"ഭാവനാമയം ഉപട്ഠാനാകാരമത്ത"**ന്തി, കേവലം സമാധിലാഭിനോ ഭാവനാവിസേസജനിതം തമ്മയം ഉപട്ഠാനാകാരമത്തമേവ ഭാവനാവിസേസാനുഭാവേന ഉപട്ഠാതീതി അത്ഥോ.

൫൭-൭. വിക്ഖമ്ഭിതാനേവ സന്നിസിന്നാനേവ ന പുന തദത്ഥം ഉസ്സാഹോ കാതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. പടിഭാഗനിമിത്തേ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനേയേവ തംവിസയം ഉപചാരജ്ഝാനം നീവരണേ വിക്ഖമ്ഭേന്തമേവ ഉപ്പജ്ജതി. **കിലേസാ സന്നിസിന്നാവാ**തി അവസേസാ തദേകട്ഠകിലേസാ ച സമ്മദേവ നിസിന്നാ, ഉപസന്താതി അത്ഥോ. "ഉപചാരസമാധിനാ"തി വുത്തേ ഇതരോപി സമാധി അത്ഥീതി അത്ഥതോ ആപന്നന്തി തമ്പി ദസ്സേതും **"ആകാരേഹി പന ദ്വീഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ദ്വീഹി ആകാരേഹീ**തി ഝാനധമ്മാനം പടിപക്ഖദൂരീഭാവോ, ഥിരഭാവപ്പത്തി ചാതി ഇമേഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി. ഇദാനി താനി കാരണാനി സമാധിഅവത്ഥാമുഖേന ദസ്സേതും **"ഉപചാരക്ഖണേ"**തിആദി വുത്തം. **ഉപചാരക്ഖണേ**തി ഉപചാരഭൂമിയം ഉപചാരാവത്ഥായം . **തസ്സ പടിലാഭേ**തി യദത്ഥായ അയം പടിപന്നോ, തസ്സ അപ്പനാസമാധിസ്സ പടിലാഭേ അധിഗമാവത്ഥായം. കഥം ഉപചാരഭൂമിയം സമാധിയതി, കഥഞ്ച അപ്പനാഭൂമിയന്തി ആഹ **"നീവാരണപ്പഹാനേനാ"**തിആദി. ഉപചാരക്ഖണേ യദിപി ഝാനങ്ഗാനി പടുതരാനി മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താനി ന ഹോന്തി, തേസം പടിപക്ഖധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനേന ചിത്തം സമാധിയതി, പടിലാഭഭൂമിയമ്പി അപ്പനാപത്താനം ഝാനങ്ഗാനം പാതുഭാവേന സമാധിയതീതി അത്ഥോ.

൫൭൯-൭൦. അങ്ഗാനി...പേ॰... ന ചാതി ഉപചാരക്ഖണേ അങ്ഗാനി ന ച ഥാമജാതാനി നേവ ഭാവനാബലപ്പത്താനി ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **അപ്പനായാ**തി അപ്പനക്ഖണേ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അങ്ഗാനി ഥാമജാതാനി ജായരേ, തസ്മാ. **അപ്പനാചിത്തം ദിവസമ്പി പവത്തതീ**തി യഥാ നാമ ബലവാ പുരിസോ ആസനാ വുട്ഠായ ദിവസമ്പി തിട്ഠേയ്യ, ഏവമേവം അപ്പനാസമാധിമ്ഹി ഉപ്പന്നേ ഝാനചിത്തം സകിം ഭവങ്ഗവാരം ഛിന്ദിത്വാ ഉപ്പന്നം കേവലം രത്തിമ്പി ദിവസമ്പി കുസലജവനപടിപാടിവസേനേവ പവത്തതീതി അത്ഥോ. "അപ്പനാപത്തം ദിവസമ്പി പവത്തതീ"തി വദതാ ഉപചാരക്ഖണേ ന തഥാതി ദസ്സിതം ഹോതി. തത്ഥ ഹി അങ്ഗാനം അഥാമജാതത്താ യഥാ നാമ ദഹരോ കുമാരോ ഉക്ഖിപിത്വാ ഠപിയമാനോ പുനപ്പുനം ഭൂമിയം പതതി, ഏവമേവം ചിത്തം കാലേന നിമിത്തം ആരമ്മണം കരോതി, കാലേന ഭവങ്ഗം ഓതരതി.

വ്വ്ഫ-ർ. തേനേവ പല്ലങ്കേനാതി യസ്മിം നിസിന്നോ പടിഭാഗനിമിത്തം അധിഗച്ഛി, തേനേവ പല്ലങ്കേന കരണഭൂതേന, ഹേതുഭൂതേന വാ തം നിമിത്തം വഡ്ഢേത്വാ. ഉപചാരഭൂമിയഞ്ഹി നിമിത്തവഡ്ഢനം യുത്തം. **ചക്കവത്തിയഗബ്ഭോവാ**തി ചക്കവത്തി ഭവിതും പുഞ്ഞവാ ഗബ്ഭോ വിയ. **പരിഹാനി ന വിജ്ജതീ**തി ലദ്ധൂപചാരജ്ഝാനസ്സ പരിഹാനി ന വിജ്ജതി. നിമിത്തേ ഹി അപരിഹീനേ തദാരമ്മണം ഝാനം അപരിഹീനമേവ ഹോതി, നിമിത്തേ പന ആരക്ഖാഭാവേന വിനട്ഠേ ലദ്ധജ്ഝാനമ്പി വിനസ്സതി തദായത്തവുത്തിത്താ. തേനാഹ **"ആരക്ഖണേ"**തിആദി.

വ്വ്ഩ. ആവാസോതി യസ്മിം ആവാസേ വസന്തസ്സ അനുപ്പന്നം നിമിത്തം നുപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നം വാ വിനസ്സതി, അനുപട്ഠിതാ ച സതി ന ഉപട്ഠാതി, അസമാഹിതഞ്ച ചിത്തം ന സമാധിയതി, അയം അസപ്പായോ ആവാസോ, തസ്മാ യസ്മിം വിഹാരേ ബഹൂ ആവാസാ ഹോന്തി, തത്ഥ ഏകേകസ്മിം തീണി തീണി ദിവസാനി വസിത്വാ യത്ഥ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ന ഹോതി, തം പഹായ തബ്ബിപരീതേ വസിതബ്ബം. **ഗോചരോ**തി ഗോചരഗാമോ, സോ സേനാസനതോ അതിദൂരേ അച്ചാസന്നേ പുബ്ബദിസായ വാ പച്ഛിമദിസായ വാ അസുലഭഭിക്ഖോ അസപ്പായോ. **ഭസ്സ**ന്തി ദ്വത്തിംസതിരച്ഛാനകഥാപരിയാപന്നാ അസപ്പായകഥാ. സാ ഹിസ്സ നിമിത്തന്തരധാനായ സംവത്തതി. **പുഗ്ഗലോ**തി തിരച്ഛാനകഥികോ, സീലാദിഗുണവിരഹിതോ പുഗ്ഗലോ, യം നിസ്സായ അസമാഹിതം വാ ചിത്തം ന സമാധിയതി, സമാഹിതം വാ ഥിരം ന ഹോതി, ഏവരൂപോ. സോ ഹി തം കദ്ദമോദകമിവ അച്ഛം ഉദകം മലീനമേവ കരോതി. **ഭോജനം** പന കസ്സചി അമ്ബിലം, കസ്സചി മധുരം അസപ്പായം ഹോതി. **ഉതുപി** കസ്സചി സീതോ, കസ്സചി ഉണ്ഹോ. തസ്മാ യം ഭോജനം വാ ഉതും വാ സേവന്തസ്സ ഫാസു ന ഹോതി, തം ഭോജനം സോ ച ഉതു അസപ്പായോ. **ഇരിയാപഥോ**തി ഠാനചങ്കമനാദീസു യോ ഇമസ്സ അസമാഹിതചിത്തസ്സ സമാധാനായ, സമാഹിതചിത്തസ്സ ച ഥിരഭാവായ ന ഹോതി, അയം അസപ്പായോ ഇരിയാപഥോ, തസ്മാ തമ്പി ആവാസം വിയ തീണി ദിവസാനി ഉപപരിക്ഖിത്വാ വജ്ജേതബ്ബം.

വ്വ്ന്ന. സപ്പായേ സത്ത സേവേയ്യാതി വുത്തവിപരീതവസേന സപ്പായേ ആവാസാദികേ സത്ത സേവേയ്യ. തത്ഥ ഭസ്സസപ്പായം നാമ ദസകഥാവത്ഥുസന്നിസ്സിതം, തമ്പി മത്തായ ഭാസിതബ്ബം. **ഏവഞ്ഹി പടിപജ്ജതോ**തി ഏവം വുത്തപ്പകാരേന സത്ത അസപ്പായേ വജ്ജേത്വാ സത്ത സപ്പായേ സേവനവസേന പടിപജ്ജന്തസ്സ നിമിത്താസേവനബഹുലസ്സ.

വ്വ്വ്-ൻ. യേന വിനാ അപ്പനായ കുസലോ ന ഹോതി, സോ ദസവിധോ വിധി, അപ്പനാകോസല്ലം, തന്നിബ്ബത്തം വാ ഞാണം ഗന്ഥവിത്ഥാരഭയേന ഇധ ന ദസ്സിതം, അത്ഥികേന പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ** (വിസുദ്ധി॰ ഫ.ന്റം) ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. പടിലദ്ധേ നിമിത്തസ്മിം, ഏവഞ്ഹി സമ്പാദയതോ അപ്പനാകോസല്ലം അപ്പനാ സമ്പവത്തതീതി സമ്ബന്ധോ.

വ്ൻം-വ. സാതി അപ്പനാ. **ഏവഞ്ഹീ**തി **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ, യസ്മാ ഠാനമേതം ന വിജ്ജതി, **തസ്മാ ചിത്തപ്പവത്തിആകാരം** ഭാവനാചിത്തസ്സ ലീനുദ്ധതാദിവസേന പവത്തിആകാരം **സല്ലക്ഖയം** ഉപധാരേന്തോ **സമതം വീരിയസ്സേവ** വീരിയസ്സ സമാധിനാ സമതംയേവ **യോജയേഥ,** കഥം പന യോജയേഥാതി ആഹ **"ഈസകമ്പീ"**തിആദി. തത്ഥ **ലയ**ന്തി ലീനഭാവം,

സങ്കോചന്തി അത്ഥോ. **യന്തന്തി** ഗച്ഛന്തം, **പഗ്ഗണ്ഹേഥേവ** സമഭാവായാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“അച്ചാരദ്ധം നിസേധേത്വാ സമമേവ പവത്തയേ”**തി. തം മാനസന്തി സമ്ബന്ധോ.

൩൪൪-൪. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരേന വീരിയസമതായോജനവസേന, പടിപന്നഭാവനാമാനസം പടിഭാഗനിമിത്തേയേവ ഠപനവസേന നിമിത്താഭിമുഖം പടിപാദയതോ **തസ്സ** യോഗിനോ. **സമിജ്ഝിസ്സതീ**തി ഉപ്പജ്ജിസ്സതി . **പഥവീകസിണ**ന്തി പഥവീതി ഭാവനാവസേന ഉപട്ഠിതം തദേവ പടിഭാഗനിമിത്തം. **ജവനാനീ**തി കാമരൂപാവചരജവനാനി. തേനാഹ **“ഏകം തു രൂപാവചരികം ഭവേ”**തി. **അഞ്ഞേഹീ**തി പാകതികേഹി കാമാവചരചിത്തേഹി. **ബലവതരാ**തി ഭാവനാബലേന പടുതരഭാവപ്പത്തിയാ അച്ചന്തബലവന്തോ. **പരികമ്മോപചാരതോ**തി പരികമ്മത്താ, ഉപചാരത്താ ച. തത്ഥ പരികമ്മത്താതി പടിസങ്ഖരണത്താ. ഉപചാരത്താതി യഥാ ഗാമാദീനം ആസന്നദേസോ “ഗാമൂപചാരോ, നഗരൂപചാരോ”തി വുച്ചതി, ഏവം അപ്പനായ ആസന്നത്താ സമീപചാരിത്താ. **ഉപചാരാനി** അപ്പനം ഉപേച്ച ചരന്തീതി കത്വാ. **അപ്പനായാനുലോമത്താ**തി നാനാവജ്ജനവീഥിയം പരികമ്മതോപി ലഹുകം അപ്പനാനിപ്ഫാദകവസേന, ഗുണവസേന വാ അപ്പനായ അനുകൂലത്താ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു പരികമ്മോപചാരാനുലോമസഞ്ഞിതേസു. **സബ്ബന്തിമം** തതിയം, ചതുത്ഥം വാ **ഗോത്രഭൂ**തി പവുച്ചതി പരിത്തഗോത്തസ്സ അഭിഭവനതോ, മഹഗ്ഗതഗോത്തസ്സ ഭാവനതോ ച.

൩൪൫-൬. അവിസേസേന സബ്ബേസം സബ്ബാ സമഞ്ഞാതി പഠമേ നയേ ഗഹിതാഗഹണം ഹോതീതി ആഹ **“ഗഹിതാഗഹണേനാ”**തിആദി. ഏകേകസ്സ ഗഹിതനാമം ഇതരേസം അഗ്ഗഹണതോ, ഏകേകനാമവസേന ഗഹിതസ്സ ഇതരനാമവസേന അഗ്ഗഹണതോ വാ നാനാവജ്ജനപരികമ്മമേവ പരികമ്മന്തി അധിപ്പായേന **“പഠമം ഉപചാരം വാ”**തിആദി വുത്തം. **ചതുത്ഥം പഞ്ചമം വാ**തി **വാ**-സദ്ദോ അനിയമോ, സോ പന ഖിപ്പാഭിഞ്ഞദന്ധാഭിഞ്ഞവസേന വേദിതബ്ബോ. ഖിപ്പാഭിഞ്ഞസ്സ ഹി ചതുത്ഥം അപ്പേതി, ദന്ധാഭിഞ്ഞസ്സ പഞ്ചമം. **തതോ പര**ന്തി പഞ്ചമതോ പരം. തേനാഹ **“ഛട്ഠേ വാ”**തിആദി. കസ്മാ ന ജായതീതി ആഹ **“ആസന്നത്താ ഭവങ്ഗസ്സാ”**തി. ചിത്തനിയാമവസേന ഹി ഉപ്പജ്ജിതബ്ബേസു സത്തസു ജവനേസു ഛട്ഠസത്തമജവനവാരഗളനട്ഠാനഭൂതത്താ ഭവങ്ഗസ്സ ആസന്നം ജവനം പതതി. **താവദേ**തി താവദേവ. ഛട്ഠം, സത്തമം വാ ജവനം പതന്തം വിയ ഹോതി പരിക്ഖീണജവനത്താതി അധിപ്പായോ.

൩൪൭-൭. അഥ കിമേതം വുച്ചതി “ഛട്ഠേ സത്തമേ വാപി അപ്പനാ ന ജായതീ”തി? **ആഭിധമ്മികഗോദത്തത്ഥേരോ** ഹി “പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൨) ഇമം സുത്തം വത്വാ യഥാ അലദ്ധാസേവനം പഠമജവനം ഗോത്രഭും ന ഉപ്പാദേതി, ലദ്ധാസേവനം പന ബലവഭാവതോ ദുതിയം, തതിയം വാ ഗോത്രഭും ഉപ്പാദേതി, ഏവം ലദ്ധാസേവനതായ ബലവഭാവതോ ഛട്ഠം, സത്തമമ്പി വാ അപ്പേതീതി ഛട്ഠം, സത്തമമ്പി വാ അപ്പനാ ഹോതീതി വദതീ”തി ഇമം ചോദനം മനസി നിധായ ഥേരസ്സ തം മതം പടിക്ഖിപിത്വാ യഥാവുത്തമതമേവ പതിട്ഠാപേതും **“പുരിമേഹീ”**തിആദി വുത്തം.

പരിയന്തേ ഠാതും നേവ സക്കോതീതി പപാതേ ഏവ പതതീതി അധിപ്പായോ. **അപ്പേതും ന സക്കോതീ**തി പതിട്ഠാതും അപ്പനാവസേന ഉപ്പജ്ജിതും ന സക്കോതി. ന ചേത്ഥ "പുരിമാ പുരിമാ"തിആദിസുത്തപദം സാധകം ആസേവനപച്ചയലാഭസ്സ ബലവഭാവേ അനേകന്തികത്താ. തഥാ ഹി അലദ്ധാസേവനാപി പഠമചേതനാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാ ഹോതി, ലദ്ധാസേവനാ ദുതിയചേതനാ യാവ ഛട്ഠചേതനാ അപരാപരിയവേദനീയാ, തസ്മാ ലദ്ധാസേവനേപി ഛട്ഠസത്തമേ അപ്പനാ ന ഹോതി ആസന്നഭവങ്ഗതായ ദുബ്ബലത്താതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം കഥം സത്തമജവനചേതനാ ഉപപജ്ജവേദനീയാ ആനന്തരിയാ ഹോതി? നായം വിസേസോ, ആസേവനപച്ചയലാഭേന ബലവപ്പത്തിയാ, കിഞ്ചരഹി കിരിയാവത്ഥാവിസേസതോ. **കിരിയാവത്ഥാ** ഹി ആരമ്ഭമജ്ഝപരിയോസാനവസേന തിവിധാ. തത്ഥ പരിയോസാനാവത്ഥായ സന്നിട്ഠാപകചേതനാഭാവേന ഉപപജ്ജവേദനീയാദിതാ ഹോതി, ന ബലവഭാവേനാതി ആചരിയാ.

൩൦൭. ഏക...പേ॰... പനാതി അയം അപ്പനാ ഏകചിത്തക്ഖണായേവ ഏകവാരമേവ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി, ന സമാപത്തിവീഥിയം വിയ യഥിച്ഛകം പവത്തതി. സത്തസു ഹി ഠാനേസു കാലപരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി, പഠമപ്പനായം, ലോകിയാഭിഞ്ഞാസു, ചതൂസു മഗ്ഗേസു, മഗ്ഗാനന്തരേ ഫലേ, രൂപാരൂപഭവേസു ഭവങ്ഗട്ഠാനേ നിരോധസ്സ പച്ചയേ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേ നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ഫലസമാപത്തിയന്തി. ഏതേസു ഹി കത്ഥചി അതിഇത്തരാ, കത്ഥചി അപ്പമാണാ ചിത്തക്ഖണാ ഹോന്തി, കത്ഥചി സമ്പുണ്ണജവനവീഥി അദ്ധാ ലബ്ഭതി. തഥാ ഹി മഗ്ഗാനന്തരം ഫലം തിണ്ണം ഉപരി ന ഹോതി, നിരോധസ്സ പച്ചയോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ദ്വിന്നം ഉപരി ന ഹോതി, രൂപാരൂപഭവേസു ഭവങ്ഗസ്സ പരിമാണം നത്ഥി, സേസേസു പന ചതൂസു ഠാനേസു ഏകമേവ ചിത്തന്തി തസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണികായേവ അപ്പനാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

൩൦൮. പച്ചവേക്ഖണഹേതുകന്തി പച്ചവേക്ഖണഹേതും കത്വാ. നനു ച പച്ചവേക്ഖണം ആവജ്ജനാദീഹി, ന പന തേന ആവജ്ജനാദി, തസ്മാ കഥം പച്ചവേക്ഖണഹേതുകം ഹോതീതി യുജ്ജതി? നായം ദോസോ ഭവനകിരിയായ പച്ചവേക്ഖണഹേതുകത്താ. ന ഹി അസതി പച്ചവേക്ഖണേ സാ ഹോതി നിരോധസ്സ പച്ചയഭൂതജ്ഝാനന്തരമിവ, സതി പന പച്ചവേക്ഖണേ സാ ഹോതി, തസ്മാ അന്വയബ്യതിരേകവസേന ലബ്ഭതി. തസ്സാ പച്ചവേക്ഖണഹേതുകതാതി ന ന യുജ്ജതി "പച്ചവേക്ഖണഹേതുക"ന്തി വചനം. പച്ചവേക്ഖണഹേതുകം ആവജ്ജനന്തി വാ സമ്ബന്ധോ. **ആവജ്ജനഞ്ഹി** പച്ചവേക്ഖണഞാണാനം അനന്തരപച്ചയഭാവേന കാരണം ഹോതി.

൩൧൧-൩. നാനാവിസയലുദ്ധസ്സ , ഇതോ ചിതോ ച ഭമന്തസ്സ ചേതസോതി സമ്ബന്ധോ. **സമാധാനേവാ**തി സമാധാനാ ഏവ, സമാധാനകരണതോതി അത്ഥോ. **പാമോജ്ജഭാവതോ**തി പാമോജ്ജേന സമാനയോഗക്ഖമതായ തസ്സാ തബ്ഭാവവുത്തിത്താ. അഥ വാ ബ്യാപാദേന ഘട്ടിയമാനസ്സ ചിത്തസ്സ പമുദിതഭാവകരണതോ പീതിയേവ "പാമോജ്ജ"ന്തി വുച്ചതി, തസ്സ ഭാവോ, തസ്മാ പാമോജ്ജസഭാവത്താതി അത്ഥോ. **സീതലത്തസഭാവതോ**തി

ബ്യാപാദഗ്ഗിനാ സന്താപിയമാനസ്സ ചിത്തസ്സ നിബ്ബാപനവസേന സീതലത്തസഭാവത്താ.

൯൧൪-൬. സവിപ്ഫാരികഭാവേനാതി യോനിസോ സങ്കപ്പവസേന കാമവിതക്കാദിം മദ്ദിത്വാ പവത്തനതോ സവിപ്ഫാരികസഭാവേന. **നേക്ഖമ്മാദിപവത്തിതോ**തി എത്ഥ നേക്ഖമ്മ-ഗ്ഗഹണേന ബ്രഹ്മവിഹാരവജ്ജം പഠമജ്ഝാനം ഗഹിതം. **ആദി**-സദ്ദേന തീസു ബ്രഹ്മവിഹാരേസു പഠമജ്ഝാനം ഗഹിതന്തി വദന്തി. **അവൂപസന്തഭാവസ്സാ**തി ഉദ്ധച്ചസ്സ സരൂപകഥനേന തംസഹവത്തിനോ അനുതാപസഭാവസ്സ കുക്കുച്ചസ്സാപി സരൂപം കഥിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ **സയഞ്ചേവാതിസന്തതോ**തി ഉദ്ധച്ചപടിപക്ഖസഭാവവചനേന കുക്കുച്ചപടിപക്ഖോ പീതിഭാവോപി. തേനാഹ **"സുഖം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചദ്വയസ്സാ"**തി. **മതിയാ അനുരൂപത്താ**തി പഞ്ഞായ അനുരൂപത്താ. തഥാ ച വുത്തം **ആചരിയധമ്മപാല**ത്ഥേരേന "വിചാരോ വിചികിച്ഛായ പടിപക്ഖോ ആരമ്മണേ അനുമജ്ജനവസേന പഞ്ഞാപതിരൂപകസഭാവത്താ"തി. പോത്ഥകേസു പന "പീതിയാ അനുരൂപത്താ"തി പാഠോ ദിസ്സതി, തസ്സ ച വിചാരോ അനുമജ്ജനസഭാവവന്തതായ പീതി വിയ ആരമ്മണേ അനിവത്തന്തോ ഓഗാഹേത്വാ പവത്തതീതി പീതിയാ അനുരൂപത്താ സന്ദേഹസഭാവത്താ ആരമ്മണം അനജ്ഝോഗാഹേത്വാ പവത്തമാനായ വിചികിച്ഛായ പടിപക്ഖോതി അത്ഥം വദന്തി.

൯൧൭. തിവിധകല്യാണന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണതാസങ്ഖാതാഹി പടിപദാവിസുദ്ധിആദീഹി തിവിധകല്യാണതാഹി യുത്തം. യഥാഹ "പഠമസ്സ ഝാനസ്സ പടിപദാവിസുദ്ധി ആദി, ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ മജ്ഝേ, സമ്പഹംസനാ പരിയോസാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൫൮). തത്ഥ പുബ്ബഭാഗപടിപദാവസേന ഝാനസ്സ പരിപന്ഥതോ വിസുജ്ഝനം പടിപദാവിസുദ്ധി നാമ, സാ പന യസ്മാ ഝാനസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ലബ്ഭതി, തസ്മാ വുത്തം "പടിപദാവിസുദ്ധി ആദീ"തി. വിസോധേതബ്ബതാദീനം അഭാവതോ ഝാനപരിയാപന്നായ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ കിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ അനുബ്രൂഹനാ ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ നാമ. സാ പനായം വിസേസതോ ഝാനസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ലബ്ഭതി. തേന വുത്തം "ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ മജ്ഝേ"തി. തത്ഥ ധമ്മാനം അനതിവത്തനാദിസാധകസ്സ ഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേന പരിയോദപനാ സമ്പഹംസനാ നാമ. സാ ഝാനസ്സ ഓസാനക്ഖണേ പാകടാ ഹോതീതി വുത്തം "സമ്പഹംസനാ പരിയോസാന"ന്തി.

അഭയഗിരിവാസിനോ "പടിപദാവിസുദ്ധി നാമ സസമ്ഭാരികോ ഉപചാരോ, ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ നാമ അപ്പനാ, സമ്പഹംസനാ നാമ പച്ചവേക്ഖണാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭൮) ഏവം പടിപദാവിസുദ്ധിആദികേ വണ്ണേന്തി, തം അയുത്തം. ഏവഞ്ഹി സതി അഝാനധമ്മേഹി ഝാനധമ്മസ്സ ഗുണസംകിത്തനം നാമ കതം ഹോതി. ന ഹി ഭൂമന്തരം ഭൂമന്തരപരിയാപന്നം ഹോതി, അന്തോഅപ്പനായമേവ ആഗമനവസേന പടിപദാവിസുദ്ധി, തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ കിച്ചനിപ്ഫത്തിആദീഹി ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാദയോ ച വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം ഭഗവതാ "ഏകത്തഗതം ചിത്തം പടിപദാവിസുദ്ധിപക്ഖന്തരഞ്ചേവ ഹോതി ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹിതഞ്ച ഞാണേന സമ്പഹംസിത"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൫൮). ഏത്ഥ ഹി **ഏകത്തഗതം ചിത്ത**ന്തി

ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസഭാവേന, ഏകഗ്ഗതായ ച സിഖപ്പത്തിയാ തദനുഗുണഏകത്തഗതം സസമ്പയുത്തമപ്പനാചിത്തം, തസ്സേവ പടിപദാവിസുദ്ധിപക്ഖന്ദനാദി പക്ഖന്തരം വുച്ചതി.

ദസലക്ഖണസംയുതന്തി "ആദിമ്ഹി തീണി ലക്ഖണാനി, മജ്ഝേ തീണി, പരിയോസാനേ ചത്താരീ"തി ഏവം ദസപരിമാണേഹി അപ്പനായ ലക്ഖിതബ്ബഭാവേന ലക്ഖണസങ്ഖാതേഹി പരിപന്ഥതോ വിസുദ്ധിഝാനാദീഹി സംയുത്തം. വുത്തഞ്ഹേതം -

"പഠമസ്സ ഝാനസ്സ പടിപദാവിസുദ്ധി ആദി. ആദിസ്സ കതി ലക്ഖണാനി? ആദിസ്സ തീണി ലക്ഖണാനി. യോ തസ്സ പരിപന്ഥോ, തതോ ചിത്തം വിസുജ്ഝതി, വിസുദ്ധത്താ ചിത്തം മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം പടിപജ്ജതി, പടിപന്നത്താ തത്ഥ ചിത്തം പക്ഖന്ദതി, യഞ്ച പരിപന്ഥതോ ചിത്തം വിസുജ്ഝതി, യഞ്ച വിസുദ്ധത്താ ചിത്തം മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം പടിപജ്ജതി, യഞ്ച പടിപന്നത്താ തത്ഥ ചിത്തം പക്ഖന്ദതി, പഠമസ്സ ഝാനസ്സ പടിപദാവിസുദ്ധി ആദി, ആദിസ്സ ഇമാനി തീണി ലക്ഖണാനി. തേന വുച്ചതി പഠമം ഝാനം ആദികല്യാണഞ്ചേവ ഹോതി ലക്ഖണസമ്പന്നഞ്ച.

"പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ മജ്ഝേ, മജ്ഝസ്സ കതി ലക്ഖണാനി? മജ്ഝസ്സ തീണി ലക്ഖണാനി. വിസുദ്ധം ചിത്തം അജ്ഝുപേക്ഖതി, സമഥപടിപന്നം അജ്ഝുപേക്ഖതി , ഏകത്തുപട്ഠാനം അജ്ഝുപേക്ഖതി, യഞ്ച വിസുദ്ധം ചിത്തം അജ്ഝുപേക്ഖതി, യഞ്ച സമഥപടിപന്നം അജ്ഝുപേക്ഖതി, യഞ്ച ഏകത്തുപട്ഠാനം അജ്ഝുപേക്ഖതി, പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ മജ്ഝേ, മജ്ഝസ്സ ഇമാനി തീണി ലക്ഖണാനി. തേന വുച്ചതി പഠമം ഝാനം മജ്ഝേകല്യാണഞ്ചേവ ഹോതി ലക്ഖണസമ്പന്നഞ്ച.

"പഠമസ്സ ഝാനസ്സ സമ്പഹംസനാ പരിയോസാനം. പരിയോസാനസ്സ കതി ലക്ഖണാനി? പരിയോസാനസ്സ ചത്താരി ലക്ഖണാനി. തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനട്ഠേന സമ്പഹംസനാ, ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസട്ഠേന സമ്പഹംസനാ, തദുപഗവീരിയവാഹനട്ഠേന സമ്പഹംസനാ, ആസേവനട്ഠേന സമ്പഹംസനാ, പഠമസ്സ ഝാനസ്സ സമ്പഹംസനാ പരിയോസാനം, പരിയോസാനസ്സ ഇമാനി ചത്താരി ലക്ഖണാനി. തേന വുച്ചതി പഠമം ഝാനം പരിയോസാനകല്യാണഞ്ചേവ ഹോതി ലക്ഖണസമ്പന്നഞ്ചാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൫൮).

ഏത്ഥ ച ഗോത്രഭുചിത്തസ്സ നാനാവജ്ജനവീഥിയം ഉപ്പജ്ജനാരഹപരിപന്ഥതോ വിസുജ്ഝനതോ തദാഗമനവസേന ഝാനചിത്തസ്സ വിസുജ്ഝനാകാരം സന്ധായ "യോ തസ്സ പരിപന്ഥോ, തതോ ചിത്തം വിസുജ്ഝതീ"തി വുത്തം. ഗോത്രഭുചിത്തസ്സേവ തഥാ വിസുദ്ധത്താ ആവരണവിരഹിതം ഹുത്വാ ഏകത്തനയേന മജ്ഝിമസമഥനിമിത്തസങ്ഖാതം സമപ്പവത്തം അപ്പനാസമാധിപടിപജ്ജനം സന്ധായ "വിസുദ്ധത്താ ചിത്തം മജ്ഝിമസമഥനിമിത്തം പടിപജ്ജതീ"തി വുത്തം. തഥാ ഹി ഖീരസ്സേവ ദധിഭാവാഭാവേപി തദേവ ഖീരം ദധിസമ്പന്നന്തിആദീസു വിയ ഗോത്രഭുചിത്തസ്സ അപ്പനാഭാവാഭാവേപി ഏകസന്തതിപരിണാമൂപഗമനവസേന തം മജ്ഝിമം

സമഥനിമിത്തം ലീനുദ്ധച്ചസങ്ഖാതഅന്തദ്വയാനുപഗമനേന മജ്ഝിമം പച്ചനീകവൂപസമനതോ യഥാ സമഥസങ്ഖാതം യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം കാരണഭാവതോ നിമിത്തഭൂതം അപ്പനാസമാധിം പടിപജ്ജതി നാമ, തഥാ പടിപന്നത്താ പന സമാഹിതഭാവൂപഗമനേന ഏകത്തനയവസേനേവ തത്ഥ പക്ഖന്ദനം സന്ധായ "പടിപന്നത്താ തത്ഥ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ"തി വുത്തം. ഏകത്തനയഞ്ഹി വിനാ ഗോത്രഭുസ്സ അപ്പനാപക്ഖന്ദനം നത്ഥി. ഏവം താവ പുരിമചിത്തേ വിജ്ജമാനാകാരസ്സ ഇധ നിബ്ബത്തിയാ ഝാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ തിവിധലക്ഖണസമ്പന്നം നാമ. യഥാ ഹി ലോകിയവിപസ്സനായ കിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ "വിപസ്സനാ"തി വുച്ചതി, ഏവം വിസുദ്ധസ്സ പന തസ്സ പുന വിസോധനേ ബ്യാപാരാകരണതോ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാകിച്ചവസേന പുഗ്ഗലസ്സ അജ്ഝുപേക്ഖനതോ വുത്തം "വിസുദ്ധം ചിത്തം അജ്ഝുപേക്ഖതീ"തി. അപ്പനാസമാധിഭാവൂപഗമനേന സമഥവിപ്പടിപന്നസ്സ പുന സമാധാനേ ബ്യാപാരാകരണതോ വുത്തം "സമഥപടിപന്നം ചിത്തം അജ്ഝുപേക്ഖതീ"തി.

ഏവം സമഥപടിപന്നഭാവതോയേവ പുബ്ബേ "കഥം നു ഖോ കിലേസസംസഗ്ഗം പജഹേയ്യ"ന്തി പടിപന്നസ്സ ഇദാനി സമഥപടിപത്തിയാ തസ്സ പഹീനത്താ പാപമിത്തസംസഗ്ഗം പഹായ ഏകസ്സ വിഹരതോ സപ്പുരിസസ്സ വിയ ഏകത്തേന ഉപട്ഠിതസ്സ ഝാനചിത്തസ്സ പുന ഏകത്തുപട്ഠാനേ ബ്യാപാരാകരണം സന്ധായ "ഏകത്തുപട്ഠാനം അജ്ഝുപേക്ഖതീ"തി വുത്തം. ഏവം തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ കിച്ചവസേന ഝാനം മജ്ഝേ തിവിധലക്ഖണസമ്പന്നം നാമ ഹോതി. പുബ്ബഭാഗപ്പവത്തപാരിഹാരിയഞാണേന ചിത്തസ്സ സംകിലേസവോദാനകരധമ്മേസു ആദീനവാനിസംസം ദിസ്വാ യഥാ തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം ഹോതി, തഥാ ഭാവനായ സമ്പഹംസിതത്താ വിസോധിതത്താ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ വസേന അനുബ്രൂഹിതേ ചിത്തേ സമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതയുഗനദ്ധധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തിയാ പവത്തനം സന്ധായ വുത്തം "തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനട്ഠേന സമ്പഹംസനാ"തി. സദ്ധാപഞ്ചമകാനം ഇന്ദ്രിയാനം നാനാകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തിവസേന ഏകരസതം സന്ധായ വുത്തം "ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസട്ഠേന സമ്പഹംസനാ"തി. തേസം അനതിവത്തനസമ്പഹംസനാനം അനുരൂപവസേന അലീനം അനുദ്ധതം ഹുത്വാ വീരിയസ്സ പവത്തിം സന്ധായ "തദുപഗവീരിയവാഹനട്ഠേന സമ്പഹംസനാ"തി വുത്തം. യാ പനസ്സ തസ്മിം ഖണേ പവത്താ ആസേവനാ, ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ ഠിതിപരിയോസാനാനം ആസേവനപച്ചയഭാവവസേന പവത്താകാരോ, തം സന്ധായ "ആസേവനട്ഠേന സമ്പഹംസനാ"തി വുത്തം. ഏവം ധമ്മാനം അനതിവത്തനാദിഭാവസാധനേന പരിയോദാപകസ്സ ഞാണസ്സ കിച്ചവസേന ഝാനപരിയോസാനേ ചതൂഹി ലക്ഖണേഹി സമ്പന്നം നാമാതി വേദിതബ്ബം.

൯൩൯-൨൦. വിസോധേത്വാന പാപകേതി പാരിപന്ഥികേ ധമ്മേ വിസേസേന സോധേത്വാ സയം പഹാനമത്തേ അട്ഠത്വാ അതിസയപ്പഹാനവസേന പുന സോധേത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **ചിത്തഭാവനവേപുല്ല**ന്തി സമാധിഭാവനായ വിപുലഭാവം. യഥാ ഹി ഭാവനാവസേന നിമിത്തസ്സ ഉപ്പത്തി, ഏവമസ്സ ഭാവനാവസേന വഡ്ഢനമ്പി, തസ്മാ ഏകങ്ഗുലാദിവസേന നിമിത്തം വഡ്ഢയന്തസ്സ പുനപ്പുനം ബഹുലീകാരേന ഝാനഭാവനാപി വുഡ്ഢിം

വിരുള്ഹിം, അഭിഞ്ഞാവസേന ച വേപുല്ലം ആപജ്ജതി. തേന വുത്തം **“ചിത്തഭാവനവേപുല്ലം…പേ॰… വഡ്ഢേതബ്ബ”**ന്തി.

൱൨൧-൨. വഡ്ഢനാഭൂമിയോ ദ്വേവാതി വഡ്ഢനട്ഠാനാനി ദ്വേയേവ. ദ്വീസു ഠാനേസു അവസ്സം ഏകത്തം വഡ്ഢേതബ്ബന്തി ആചരിയാ. **തത്രാ**തി സാമിഅത്ഥേ ഭുമ്മവചനം, തസ്സാതി അത്ഥോ. **തത്രാ**തി വാ ദ്വീസു ഭൂമീസു. **കസിതബ്ബം…പേ॰… യഥിച്ഛക**ന്തി യഥാ നാമ കസ്സകോ കസിതബ്ബട്ഠാനം നങ്ഗലേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിച്ഛേദബ്ഭന്തരം കസിതും തം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദതി, ഏവമേവം ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലതിവങ്ഗുലചതുരങ്ഗുലമത്തം മനസാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ യഥാപരിച്ഛേദം വഡ്ഢേതബ്ബം. തതോ വിദത്ഥിരതനപ്പമുഖപരിവേണവിഹാരസീമാനം, ഗാമനിഗമജനപദരജ്ജസമുദ്ദസീമാനഞ്ച പരിച്ഛേദവസേന വഡ്ഢയന്തേന ചക്കവാളപരിച്ഛേദം കത്വാ വാ തതോ വാപി ഉത്തരി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വഡ്ഢേതബ്ബം. തേന വുത്തം **“യഥിച്ഛകം വഡ്ഢേതബ്ബ”**ന്തി. അപരിച്ഛിന്ദിത്വാ പന ന വഡ്ഢേതബ്ബം. ന ഹി അപരിച്ഛേദേ ഭാവനാ പവത്തതി. തഥാ ച വുത്തം ‘‘സന്തകേ നോ അനന്തകേ’’തി. ഏവം വഡ്ഢിതഞ്ച തം നിമിത്തം വഡ്ഢിതവഡ്ഢിതട്ഠാനേ പഥവിയാ ഉക്കൂലവികൂലനദീവിദുഗ്ഗപബ്ബതവിസമേസു സങ്കുസതസമബ്ഭാഹതം ഉസഭചമ്മം വിയ ഹോതി.

൱൨൪-൬. തസ്മിം പന നിമിത്തേ പത്തപഠമജ്ഝാനേന ആദികമ്മികേന ഇദാനേവ ദുതിയജ്ഝാനാദിഅധിഗമായ ഉസ്സാഹം അകത്വാ തസ്മിംയേവ പഠമജ്ഝാനേ പഞ്ചഹാകാരേഹി സുചിണ്ണവസിനാ ഭവിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **“പത്തേപീ”**തിആദി വുത്തം. സുചിണ്ണോ വസോ വസിഭാവോ ഏതേനാതി **സുചിണ്ണവസിനാ,** സുട്ഠു ആസേവിതവസിനാതി അത്ഥോ. കതമാ താ വസിയോ, യാസം വസേനായം പഞ്ചഹാകാരേഹി സുചിണ്ണവസീതി ആഹ **“ആവജ്ജന”**ന്തിആദി. തത്ഥ **ആവജ്ജന**ന്തി ന ആവജ്ജനമത്തമേവ അധിപ്പേതം ആവജ്ജനവസിതായ അധിപ്പേതത്താ. ആവജ്ജനായ പന ഉപ്പന്നായ ജവനേഹിപി ഭവിതബ്ബം. താനി ച ഖോ ആവജ്ജനകപ്പരതായ ചിത്താഭിനീഹാരസ്സ യഥാവജ്ജിതവസേന ഹോന്തി. അധിഗമേന സമം, സസമ്പയുത്തസ്സ ഝാനസ്സ സമ്മാ ആപജ്ജനം പടിപജ്ജനം **സമാപത്തി**. അഭിഭുയ്യ ഠപനം, അധിട്ഠാനം വിയാതി വാ **അധിട്ഠാനം. വസിതാ**തി ഏതേസു ആവജ്ജനാദീസു യഥാരുചി പവത്തിയോ , യത്ഥിച്ഛകം, യദിച്ഛകം, യാവതിച്ഛകം പവത്തിതും സമത്ഥഭാവോ.

തത്ഥ പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ പഠമം വിതക്കം ആവജ്ജയതോ ഭവങ്ഗം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ ഉപ്പന്നാവജ്ജനാനന്തരം വിതക്കാരമ്മണാനേവ ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തി, തതോ ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി, തതോ പുന വിചാരാരമ്മണം ആവജ്ജനം വുത്തനയേനേവ ജവനാനീതി ഏവം പഞ്ചസു ഝാനങ്ഗേസു പടിപാടിയാ നിരന്തരം ചിത്തം പേസേതും സമത്ഥഭാവോ, തത്ഥ അദന്ധായിതത്തം **ആവജ്ജനവസിതാ** നാമ. സമാപജ്ജിതുകാമതാനന്തരം ദ്വീസു ഭവങ്ഗേസു ഉപ്പന്നേസു ഭവങ്ഗം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ ഉപ്പന്നാവജ്ജനാനന്തരം സമാപജ്ജിതും സമത്ഥതാ **സമാപജ്ജനവസിതാ** നാമ. അയഞ്ച മത്ഥകപ്പത്താ ആവജ്ജനസമാപജ്ജനാ സത്ഥു യമകപാടിഹാരിയകാലധമ്മദേസനാദീസു ലബ്ഭതി. ധമ്മസേനാപതിസ്സ യക്ഖേന സീസേ പഹാരദാനസമയേ,

മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ നന്ദോപനന്ദദമനസമയേ വാ ലബ്ഭതി, അഞ്ഞത്ഥ പന തതോ ദന്ധായേവ, സേതു വിയ സീഘസോതായ നദിയാ ഓഘം ഭവങ്ഗവേഗം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം ഝാനം ഠപേതും സമത്ഥതാ, ഭവങ്ഗപാതതോ രക്ഖണയോഗ്യതാ **അധിട്ഠാനവസിതാ** നാമ. യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം അതിക്കമിതും അദത്വാ ഝാനതോ വുട്ഠാനസമത്ഥതാ **വുട്ഠാനവസിതാ** നാമ.

അഥ വാ യഥാപരിച്ഛിന്നകാലതോ ഉപരി ഗന്തും അദത്വാ ഠപനസമത്ഥതാ അധിട്ഠാനവസിതാ നാമ. പരിച്ഛിന്നകാലതോ അന്തോ അവുട്ഠഹിത്വാ യഥാകാലവസേനേവ വുട്ഠാനസമത്ഥതാ വുട്ഠാനവസിതാ നാമ. അഥ വാ വുത്തനയേനേവ പരിച്ഛിന്നകാലതോ അനൂനം കത്വാ സമാപത്തിം ഠപേതും സമത്ഥതാവ അധിട്ഠാനവസിതാ നാമ. കാലപരിച്ഛേദം അതിക്കമിത്വാ വുട്ഠിതസ്സപി നിദ്ദാലുകസ്സ പടിബുജ്ഝിത്വാ പുനപ്പുനം നിദ്ദോക്കമനം വിയ വുട്ഠിതസമാപത്തിമേവ പുനപ്പുനം അസമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠാനസമത്ഥതാ, തത്ഥ ആലയാകരണയോഗ്യതാ ച വുട്ഠാനവസിതാ നാമ.

പച്ചവേക്ഖണവസിതാ പന ആവജ്ജനവസിതായ ഏവ സങ്ഗഹിതാ. പച്ചവേക്ഖണജവനാനേവ ഹി തേസം തേസം ഝാനങ്ഗാനം ആവജ്ജനാനന്തരം പവത്താനി, തസ്മാ യദഗ്ഗേന ആവജ്ജനവസിയാ സിദ്ധി, തദഗ്ഗേന പച്ചവേക്ഖണവസിതാ സിദ്ധാതി വേദിതബ്ബം. കേചി പന ഝാനങ്ഗാനം അപാകടഭാവേപി തേസു നിരന്തരം ആവജ്ജനായ പവത്തനസമത്ഥതാ ആവജ്ജനവസിതാ നാമ, തേസം യഥാസഭാവപച്ചവേക്ഖണവസേന ജവനപ്പവത്തനസമത്ഥതാ പച്ചവേക്ഖണവസിതാ നാമ. അഥ വാ സതിപി സത്തന്നം ജവനാനം പവത്തിയം നിരന്തരം ആവജ്ജനസമത്ഥതാ ആവജ്ജനവസിതാ നാമ, വസിതാബലേന സത്തമജവനം അപ്പത്വാ ചതുപഞ്ചജവനേഹേവ പച്ചവേക്ഖണസമത്ഥതാ പച്ചവേക്ഖണവസിതാ നാമ. അഥ വാ ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേഹി പച്ചവേക്ഖിതും അസമത്ഥഭാവേപി "പച്ചവേക്ഖിസ്സാമീ"തി ഉപ്പന്നആവജ്ജനാനന്തരമേവ ഭവങ്ഗേസു കാലം അവീതിനാമേത്വാ സീഘമേവ ആവജ്ജിതും സമത്ഥതാ ആവജ്ജനവസിതാ നാമ, വസിതാബലേന, പച്ചവേക്ഖണബലേന ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേഹിപി പച്ചവേക്ഖിതും സമത്ഥതാ പച്ചവേക്ഖണവസിതാ നാമാതി വദന്തി. യസ്മാ പനേതാ യഥാവുത്തനിയാമേന പുനപ്പുനം ആവജ്ജനാദിനാ സാധേതബ്ബാ, തസ്മാ വുത്തം "ആവജ്ജിത്വാ"തിആദി.

൪൨൭. ഇമേസു പന ആദികമ്മികേന സമാപജ്ജനബഹുലേനേവ ഭവിതബ്ബം, ന പച്ചവേക്ഖണബഹുലേന. പച്ചവേക്ഖണബഹുലസ്സ ഹി ഝാനങ്ഗാനി ഥൂലാനി ദുബ്ബലാനി ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, അഥസ്സ താനി ഏവ ഉപട്ഠിതത്താ ഉപരി ഉസ്സുക്കനായ പച്ചയതം നാപജ്ജന്തി, സോ അപ്പഗുണേ ഝാനേ ഉസ്സുക്കമാനോ പഠമജ്ഝാനാവ പരിഹായതി, ന ച സക്കോതി ദുതിയം അധിഗന്തും. തേന വുത്തം **"പഠമേ അവസിപ്പത്തേ"**തിആദി. **ഉഭതോ ഭട്ഠോതി** പുന പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിതും ന സക്കോതീതി അധിപ്പായോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "ഇധേകച്ചോ ഭിക്ഖു ബാലോ അബ്യത്തോ അഖേത്തഞ്ഞൂ അകുസലോ വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹി സവിതക്കം സവിചാരം വിവേകജം പീതിസുഖം പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ

വിഹരതി, സോ തം നിമിത്തം നാസേവതി, ന ഭാവേതി, ന ബഹുലിം കരോതി, ന സ്വാധിട്ഠിതം അധിട്ഠാതി. തസ്സ ഏവം ഹോതി 'യംനൂനാഹം വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ…പേ॰… ദുതിയം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യ'ന്തി, സോ ന സക്കോതി വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ…പേ॰… ദുതിയം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതും. തസ്സ ഏവം ഹോതി 'യംനൂനാഹം വിവിച്ചേവ കാമേഹി…പേ॰… പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യ'ന്തി, സോ ന സക്കോതി വിവിച്ചേവ കാമേഹി…പേ॰… പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതും, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഉഭതോ ഭട്ഠോ ഉഭതോ പരിഹീനോ''തി (അ॰ നി॰ ൯.൩൫).

൯൨൮-൩൧. കാമസ്സഹഗതാ…പേ॰… ചരന്തീതി ആരമ്മണവസേന കാമസഹഗതാ ഹുത്വാ സഞ്ഞാ ചേവ മനസികാരാ ച സമുദാചരന്തി. സഞ്ഞാസീസേന ചേത്ഥ തംസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ ഗഹിതോ, മനക്കാര-ഗ്ഗഹണേന ആവജ്ജനന്തി ദട്ഠബ്ബം. കാമാനുപക്ഖന്ദാനം സഞ്ഞാമനസികാരാനം വസേന ഹാനം പരിഹാനിം ഭജതീതി **ഹാനഭാഗിയം**. കേചി പന ''സംകിലേസന്തി ഹാനഭാഗിയോ ധമ്മോ'തി (വിഭ॰ ൮൨൮) വചനതോ ഹാനഭാഗിയാ കാമസഞ്ഞാദികാതി തേഹി പരിഹാപിയമാനം ഝാനമ്പി കാരണൂപചാരേന ഹാനഭാഗിയം നാമാ''തി വദന്തി. **തദനുധമ്മതാ സതീ**തി തസ്സേവ ഝാനസ്സ അനുധമ്മതാ ആരമ്മണവസേന തദനുഗതാ സതിപതിരൂപകാ നികന്തി. **അതക്കസഹിതാ**തി അവിതക്കം ദുതിയജ്ഝാനം പത്തുകാമസ്സ തം സന്തതോ, മനസി കരോതോ ആരമ്മണവസേന തംസഹഗതാ. **വിസേസഭാഗിയ**ന്തി വിസേസഭൂതസ്സ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ പദട്ഠാനതായ തം ഭജതീതി വിസേസഭാഗിയം. **നിബ്ബിദാസംയുതാ**തി വിപസ്സനാരമ്മണാ.

൯൩൨-൭. പഗുണതോതി വസിതപ്പത്തതോ. **ആസന്നാകുസലാരികാ**തി നീവരണപ്പഹാനസ്സ തംപഠമതായ ആസന്നനീവരണപച്ചത്ഥികാ. ഥൂലം നാമ വിപുലമ്പി ഫേഗ്ഗു വിയ സുഖഭഞ്ജനീയന്തി ആഹ **''ഥൂലത്താ…പേ॰… ദുബ്ബലാ''**തി. **തതോ**തി ദുതിയജ്ഝാനതോ. ദുബ്ബലാനി അങ്ഗാനി ഇമിസ്സാതി **അങ്ഗദുബ്ബലാ. സന്തതോ ചിന്തയിത്വാ**തി പഠമജ്ഝാനേ വിയ ഓളാരികങ്ഗാനം അഭാവതോ, സന്തധമ്മസമങ്ഗിതായ ച സന്തന്തി ഏവം സന്തവസേന മനസി കത്വാ. കിഞ്ചാപി ഹി യേ ധമ്മാ ദുതിയജ്ഝാനേ പീതിസുഖാദയോ, തേ പഠമജ്ഝാനേപി സന്തി, തേഹി പന തേ സന്തതരാ, പണീതതരാ ച ഹോന്തി. **നികന്തി**ന്തി നികാമനം അപേക്ഖന്തി അത്ഥോ. **പരിയാദായാ**തി ഖേപേത്വാ, വിക്ഖമ്ഭേത്വാതി അത്ഥോ.

൯൩൮-൯. സമ്പസാദനന്തി സമ്പസാദനസങ്ഖാതായ സദ്ധായ യോഗതോ ഝാനമ്പി സമ്പസാദനം നീലവണ്ണയോഗതോ നീലവത്ഥം വിയ. നനു ചായം സദ്ധാ പഠമജ്ഝാനേപി അത്ഥി, കസ്മാ ഇദമേവ ''സമ്പസാദന''ന്തി വുത്തന്തി? വുച്ചതേ - പഠമജ്ഝാനം വിതക്കവിചാരക്ഖോഭേന വീചിതരങ്ഗസമാകുലമിവ ജലം ന സുപ്പസന്നം ഹോതി, തസ്മാ സതിപി സദ്ധായ തം സമ്പസാദനന്തി ന വുത്തം. ഇമസ്മിം പന വിതക്കവിചാരക്ഖോഭാഭാവേന ലദ്ധോകാസാ ബലവതീ സദ്ധാ, തസ്മാ ബലവസദ്ധായ സമന്നാഗതത്താ ഇദമേവ ''സമ്പസാദന''ന്തി വുത്തം. **അജ്ഝത്ത**ന്തി നിയകജ്ഝത്തം, അത്തനി ജാതം, അത്തനോ സന്താനേ നിബ്ബത്തന്തി അത്ഥോ. തീണി അങ്ഗാനി ഇമസ്സാതി

തിവങ്ഗികം. സേസന്തി പീതിആദീനം അഞ്ഞേഹി ബലവഭാവോ, തിണ്ണം ചതുന്നം വാ ജവനാനം പരികമ്മോപചാരാനുലോമഗോത്രഭുഭാവോ, ഛട്ഠേ സത്തമേ വാ അപ്പനായാനുപ്പത്തി ഏകചിത്തക്ഖണതാ, തതോ ഭവങ്ഗപാതോ, പുന ഭവങ്ഗം വിച്ഛിന്ദിത്വാ പച്ചവേക്ഖണത്ഥായ ആവജ്ജനം, തതോ ഝാനപച്ചവേക്ഖണന്തി ഇദം സബ്ബം വുത്താവസേസം **ഹേട്ഠാ** പഠമജ്ഝാനേ വുത്തനയേനേവ സമുപലക്ഖിതബ്ബം.

൩൯-൪൦. പിയതോതി കാമയതോ. **ഉപ്പിലാപന**ന്തി കാമഞ്ചായം പരിഗ്ഗഹേസു അപരിച്ചത്തപേമസ്സ അനാദീനവദസ്സിനോ തണ്ഹാസഹഗതായ പീതിയാ പവത്തിആകാരോ, ഇധ ച ദുതിയജ്ഝാനപീതി അധിപ്പേതാ, തഥാപി സബ്ബസോ പീതിയം അവിരത്തസ്സാപി അനുബന്ധേയ്യാതി ഉപ്പിലാപനം ഇധ ആദീനവവസേന വുത്തം. അഥ വാ ദുതിയജ്ഝാനസ്സേവ തതിയജ്ഝാനം വിയ അഹുത്വാ ഉപ്പിലാപനാകാരേന പവത്തി ഉപ്പിലാപനം വിയാതി ഉപ്പിലാപനന്തി വുത്തം. തതിയം സന്തതോ ദിസ്വാതി സമ്ബന്ധോ.

൪൨-൩. സതിയാ സമ്പജഞ്ഞേന സമ്പന്നന്തി സരണലക്ഖണായ സതിയാ, അസമ്മോഹലക്ഖണേന സമ്പജഞ്ഞേന ച സമ്പന്നം. കാമം പുരിമജ്ഝാനേസുപി സതിസമ്പജഞ്ഞം അത്ഥി, ന ഹി മുട്ഠസ്സതിസ്സ, അസമ്പജാനതോ ച ഉപചാരമത്തമ്പി സമ്പജ്ജതി, പഗേവ അപ്പനാ, യേഭുയ്യേന പന അവിപ്പയോഗീഭാവേന പവത്തമാനേസു പീതിസുഖേസു പീതിസങ്ഖാതസ്സ ഓളാരികങ്ഗസ്സ പഹാനേ സുഖുമതായ ഇധ സാതിസയോ സതിസമ്പജഞ്ഞബ്യാപാരോതി ഇധേവ സതിസമ്പജഞ്ഞസമ്പന്നതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **ഏകങ്ഗഹീന**ന്തി പീതിയാ പഹീനഭാവേന ഏകങ്ഗവിപ്പഹീനം. സാ പനേസാ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ വിതക്കവിചാരാ വിയ അപ്പനാക്ഖണേയേവ പഹീയതി. തേനസ്സ സാ "പഹാനങ്ഗ"ന്തി വുച്ചതി.

൪൫. സോമനസ്സസ്സ പഹീനത്താ ആഹ **"ഏകങ്ഗവിപ്പഹീന"**ന്തി. തഞ്ച പന സോമനസ്സം ഏകവീഥിയം പുരിമജവനേസുയേവ പഹീയതി.

൪൬. പുരിമജ്ഝാനേസു പരികമ്മാദിവസേന പവത്താനം കാമാവചരജവനാനം ഏകസദിസത്താ ഇധ ലബ്ഭമാനം കഞ്ചി വിസേസം ദസ്സേതും **"യസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. **ആസേവനം ന ഹോതീ**തി ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതി. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യസ്മാ പദന്തരസങ്ഗഹിതസ്സ അത്തനോ സഭാവഗ്ഗാഹാപനസങ്ഖാതആസേവനപച്ചയത്താഭാവതോ സുഖവേദനാ ഉപേക്ഖാവേദനായ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതി, ചതുത്ഥജ്ഝാനേവ ഉപേക്ഖാവേദനായ ഭവിതബ്ബം സാതിസയം സുഖവിരാഗഭാവനത്താ, തസ്മാ ഇധ അപ്പനാവീഥിയം ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തജവനേഹേവ ഭവിതബ്ബന്തി.

൪൭. ഏവം ചതുക്കനയവസേന ഝാനപ്പഭേദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പഞ്ചകനയമ്പി ദസ്സേതും **"യം ചതുക്കനയേ"**തിആദി വുത്തം. **ദ്വിധാ പന കത്വാനാ**തി വിതക്കവിചാരാനം വിസും വിസും പഹാനങ്ഗവസേന ഗണനതോ ദ്വിധാ കത്വാ. **ദുതിയം തതിയം കത**ന്തി അവിതക്കവിചാരമത്തം അവിതക്കഅവിചാരന്തി ഏവം ദുതിയജ്ഝാനഞ്ചേവ തതിയജ്ഝാനഞ്ച കതം അഭിധമ്മേതി അധിപ്പായോ. സുത്തന്തേസു ഹി പഞ്ചകനയോ സരൂപതോ ന

ഗഹിതോ, കസ്മാ പന അഭിധമ്മേ ഗഹിതോതി? പുഗ്ഗലജ്ഝാസയതോ, സന്നിസിന്നദേവപരിസായ ഹി യേസം പഠമജ്ഝാനേ വിതക്കോ ഏവ ഓളാരികതോ ഉപട്ഠാതി, ഇതരേ സന്തതോ, തേസം ചതുരങ്ഗികം അവിതക്കവിചാരമത്തം ദുതിയജ്ഝാനം കത്വാ പഞ്ചകനയേന ദേസേസി. യേസം വിതക്കവിചാരാ ഓളാരികതോ ഉപട്ഠിതാ, തതോ തേസം അവിതക്കഅവിചാരം തിവങ്ഗികം കത്വാ ചതുക്കനയേന ദേസേസി. യേസം വിതക്കോവ ഓളാരികതോ ഉപട്ഠാതി, തേഹി തം അതിക്കമിത്വാ ചതുരങ്ഗികം ദുതിയജ്ഝാനം ഉപ്പാദേതും സക്കാ. യേസം വിതക്കവിചാരാ, തേഹി ദ്വേപി ഏകതോ അതിക്കമിത്വാ തിവങ്ഗികം ദുതിയജ്ഝാനം ഉപ്പാദേതും സക്കാ.

൯൭൯. അത്ഥബ്യഞ്ജനവസേന സുട്ഠു മധുരം, തതോയേവ വരതരം വചനം യസ്സ സോയം **സുമധുരവരതരവചനോ. കം നു ജനം നേവ രഞ്ജയതി,** ന ഹി ഏകമ്പി ന രഞ്ജയതി. **അതിനിസിത ...പേ॰... നീയോയ**ന്തി അതിതിഖിണബുദ്ധിപ്പസാദേഹി ജനേഹി വേദനീയോ അയം ഗന്ഥോ, പരിച്ഛേദോതി വാ അധിപ്പായോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

രൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. പന്നരസമോ പരിച്ഛേദോ

അരൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൭. ഏവം പഥവീകസിണവസേന ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനാനി ദസ്സേത്വാ യസ്മാ സേസകസിണവസേന നിദ്ദിസിയമാനേ ഗന്ഥഗാരവോ ഹോതി, തസ്മാ തം സബ്ബം ഠപേത്വാ അരൂപാവചരം വിഭാവേതും **"രൂപാരൂപ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. **രൂപാരൂപമതീതേനാ**തി രൂപാരൂപഭവം അതിക്കന്തേന, പുനാനുപപത്തിവസേന രൂപാരൂപഭവം അതിക്കന്തേന, പഗേവ കാമാവചരഭവം. **രൂപാരൂപാദിവേദിനാ**തി രൂപാരൂപാദിഭൂമന്തരവേദിനാ.

൯൬൮-൯. യസ്മാ അയം അരൂപാവചരസമാധി നാമ രൂപവിരാഗഭാവനാ രൂപവിരാഗവസേനേവ അഭിനിപ്ഫാദേതബ്ബാവ, തസ്മാ തം ഉപ്പാദേതുകാമസ്സ രൂപേ വിരജ്ജനാകാരം, വിരത്തമാനസേന ച തദത്ഥായ പടിപജ്ജനവിധിം ദസ്സേതും **"രൂപേ ഖോ"**തിആദി ആരദ്ധം. ദണ്ഡനട്ഠേന ദണ്ഡോ, മുഗ്ഗരാദി, പരപീളനാധിപ്പായേന തസ്സ ആദാനം **ദണ്ഡാദാനം**. **ആദി**-സദ്ദേന സത്ഥാദാനകലഹവിഗ്ഗഹവിവാദതുവംതുവംപേസുഞ്ഞാദീനം, അദിന്നാദാനാദീനഞ്ച ഗഹണം. **ചക്ഖുരോഗാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സോതരോഗാദീനം. **രൂപേ ആദീനവം ദിസ്വാ**തി കരജരൂപാദിഓളാരികരൂപേ തന്നിദാനം ദോസം ദിസ്വാ. **നിബ്ബിന്ദമാനസോ**തി വിരത്തമാനസോ. **അരൂപ**ന്തി അരൂപാവചരഭാവനം. **തമ്ഹാ കസിണരൂപാ**തി തമ്ഹാ പടിഭാഗനിമിത്തസങ്ഖാതാ കസിണരൂപാ. നനു ചായം രൂപേ ആദീനവം ദിസ്വാ തം സമതിക്കമത്ഥായ പടിപജ്ജതി , പടിഭാഗനിമിത്തഞ്ച അരൂപം പണ്ണത്തിമത്തത്താതി കഥം തസ്മാ നിബ്ബിജ്ജതീതി അനുയോഗം സന്ധായ ഓപമ്മവസേന തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സൂകരാഭിഹതോവ സാ"**തി. യഥാ ഹി വനേ സൂകരേന പഹതമത്തോ സുനഖോ തതോ ഭീതോ രൂപദസ്സനവേലായം ഭത്തപചനഉക്ഖലിം ദൂരതോ ദിസ്വാ സൂകരപടിഭാഗതായ തസ്സം സൂകരാസങ്കം ഉപ്പാദേത്വാ ഉത്രസ്തോ പലായതേവ, ഏവമേവ രൂപേ നിബ്ബിന്ദമാനസോ തം അതിക്കമിതുകാമോ തപ്പടിഭാഗേ കസിണരൂപേപി നിബ്ബിജ്ജതി, സമതിക്കമിതുകാമോതി അധിപ്പായോ.

൯൭൦-൩. **ചതുത്ഥേ പന ഝാനസ്മി**ന്തി ഠപേത്വാ പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണം നവസു പഥവീകസിണാദീസു അഞ്ഞതരസ്മിം പടിലദ്ധചതുത്ഥജ്ഝാനേ. കേചി പന ആലോകകസിണമ്പി ഠപേത്വാ അട്ഠസൂതി വദന്തി. തസ്സ പന ഠപനേ കാരണം ന ദിസ്സതി. സുട്ഠു ചിണ്ണോ ചരിതോ അതിപ്പഗുണീകതോ ആവജ്ജനാദിലക്ഖണോ വസീഭാവോ ഏതേനാതി **സുചിണ്ണവസീ. കരോതി... പേ... യതോ**തി യസ്മാ ഇദം ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തം മയാ നിബ്ബിന്ദകസിണരൂപം ആരമ്മണം കരോതി. **ആസന്നസോമനസ്സഞ്ചാ**തി യതോ തതിയജ്ഝാനസ്സ ആസന്നതായ ആസന്നസോമനസ്സപച്ചത്ഥികഞ്ച. **ഥൂലസന്തവിമോക്ഖതോ**തി സന്തവിമോക്ഖസങ്ഖാതഅരൂപജ്ഝാനതോ ഏതം യതോ ഥൂലം ഓളാരികം. അരൂപജ്ഝാനഞ്ഹി യേ തേ സന്താ വിമോക്ഖാ അതിക്കമ്മ രൂപേ ആരുപ്പന്തിആദീസു ''സന്തവിമോക്ഖ''ന്തി വുച്ചതി, സന്തതാസിദ്ധി ചസ്സ അനുസ്സതിതോ ദട്ഠബ്ബാ.

൯൮൦-൯൧. **ചതുത്ഥേ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനേ. പഠമാരുപ്പഞ്ച സന്തതോ ദിസ്വാതി സമ്ബന്ധോ, സന്തവസേന മനസി കരിത്വാതി അത്ഥോ. സന്തതോ മനസികരണേനേവ ചേത്ഥ പണീതതോ, സുഖുമതോ ച മനസികാരോ സിദ്ധോവ ഹോതീതി ന തേ വിസും ഗഹിതാ. **പത്ഥരിത്വാനാ**തി പഗേവ വഡ്ഢിതം, തദാ വഡ്ഢനവസേന വാ പത്ഥരിത്വാ. പുബ്ബകാലവസേന ചേതം വുത്തം. തേന നം ഉഗ്ഘാടേത്വാ പച്ഛാ ന വഡ്ഢിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ന ഹി തം പച്ഛാ വഡ്ഢനത്ഥായ വായമിയമാനമ്പി വഡ്ഢതീതി. **തേനാ**തി കസിണരൂപേന.

ഇദാനിസ്സ ഉഗ്ഘാടനാകാരം ദസ്സേതും **"ആകാസോ ഇതി വാ"**തിആദിം വത്വാ പുന തം സമത്ഥേതും **"ഉഗ്ഘാടേന്തോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഉദയവസേന, പരിച്ഛേദഹരണവസേന ച അന്താഭാവതോ **അനന്തോ. ന സംവേല്ലേതീ**തി കടസാരകകിലഞ്ജാദയോ വിയ ന പടിസംഹരതി. **നാവജ്ജന്തോ ന പേക്ഖന്തോ**തി അനാവജ്ജന്തോ അനപേക്ഖന്തോ. അഞ്ഞദത്ഥു തേന ഫുട്ഠോകാസം വുത്തനയേന മനസികരോന്തോയേവാതി അധിപ്പായോ . ഇദഞ്ഹി വുത്തം ഹോതി - രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണഭൂതം കസിണരൂപം സബ്ബേന സബ്ബം അമനസികരോതോ, തേന ച ഫുട്ഠോകാസം "ആകാസോ ആകാസോ"തി മനസികരോതോ യദാ തം ഭാവനാനുഭാവേന ആകാസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, തദാ സോ കസിണം ഉഗ്ഘാടേതി നാമാതി.

൯൮൨-൩. ഏവം കസിണുഗ്ഘാടനവസേന പടിലദ്ധേ ആകാസനിമിത്തേ പുന പടിപജ്ജനവിധിം, യസ്സത്ഥായ യേസം പടിപജ്ജതി, തദത്ഥസിദ്ധിഞ്ച ദസ്സേതും **"കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം നിമിത്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. ആകാസസ്സ അനിമിത്തഭാവേപി നിമിത്തേന ഫുട്ഠോകാസഭാവതോ "നിമിത്ത"ന്തി വുത്തം. **പഞ്ച...പേ॰... വിക്ഖമ്ഭന്തീ**തി നനു രൂപാവചരപഠമജ്ഝാനസ്സ ഉപചാരക്ഖണേയേവ നീവരണാനി വിക്ഖമ്ഭിതാനി, തതോ പട്ഠായ ച ന തേസം പരിയുട്ഠാനം അത്ഥി. യദി സിയാ, ഝാനതോ പരിഹായേയ്യാതി? സച്ചമേതം, ഇമസ്സ പന ഝാനസ്സ വണ്ണഭണനവസേനേതം വുത്തം യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി ഹേട്ഠാ പഹീനാനം ഉപരി പഹാനവചനന്തി. യേ പന "സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ സബ്ബേസം അകുസലാനം പടിപക്ഖാതി കത്വാ ഏവം വുത്ത"ന്തി വദന്തി, തേഹി ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരാദീസു നീവരണവിക്ഖമ്ഭനാവചനസ്സ കാരണം വത്തബ്ബം ഹോതി. യമ്പി ചേകേ വദന്തി "സന്തേവ സുഖുമാനി രൂപാവചരഅവിക്ഖമ്ഭനീയാനി, താനി സന്ധായേതം വുത്ത"ന്തി, തം തേസം മതിമത്തം. ന ഹി മഹഗ്ഗതകുസലേസു ലോകുത്തരകുസലം വിയ ഓധിസോ പഹാനം നാമ അത്ഥി. യോ പന രൂപാവചരേഹി അരൂപാനം ഉളാരഫലതാദിവിസേസോ, സോ ഭാവനാവിസേസേന സന്തതരപ്പണീതതരഭാവേന തേസുയേവ പുരിമപുരിമേഹി പച്ഛിമപച്ഛിമാനം വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. **ഇധാപീ**തി ന കേവലം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനേ, "സേസാനി കാമാവചരാനീ"തിആദീസു പന ഇധ യം വത്തബ്ബം അവുത്തം, തം രൂപാവചരജ്ഝാനനിദ്ദേസേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

൯൮൭-൯൦. "പുന ഭാവേതുകാമേനാ"തി വുത്തേ പഠമമേവ പഠമാരുപ്പസ്സ ഭാവിതത്താ കിം ഭാവേതുകാമേനാതി അനുയോഗേ **"ദുതിയാരുപ്പമാനസ"**ന്തി വുത്തം, ന പന "ദുതിയാരുപ്പമാനസം ഭാവേതുകാമേനാ"തി ഇമിനാ അജ്ഝാസയേന. ന ഹി പഠമം ദുതിയാരുപ്പം ഭാവിതന്തി. രൂപാവചരജ്ഝാനം

അനതിക്കമിത്വാ അനധിഗന്തബ്ബതോ തം മനസികാരസമുദാചാരസ്സ ഹാനഭാഗിയഭാവാവഹനതോ രൂപാവചരജ്ഝാനമേതസ്സ പച്ചത്ഥികന്തി കത്വാ വുത്തം **"ആസന്ന...പേ॰... പച്ചത്ഥികന്തി ചാ"**തി. വീഥിപടിപന്നായ ഭാവനായ ഉപരൂപരിവിസേസാവഹഭാവതോ, പണീതഭാവസിദ്ധിതോ ച പഠമാരുപ്പതോ ദുതിയാരുപ്പം സന്തതരസഭാവന്തി ആഹ **"ദുതിയാരുപ്പ...പേ॰... പനാ"**തി. വക്ഖതി ഹി "സുപണീതതരാ ഹോന്തി, പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ ഇധാ"തി (അഭിധ॰ ൧൮൦). **വിഞ്ഞാണമിച്ചേവം മനസാ കാതബ്ബ**ന്തി വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണം ഇച്ചേവം മനസാ കാതബ്ബം, കേവലം അനന്തം അനന്തന്തി ന മനസി കാതബ്ബം. തേനാഹ **"അനന്തന്തി...പേ॰... മനസാ നിധാ"**തി. അനന്തം വിഞ്ഞാണം അനന്തം വിഞ്ഞാണന്തി പന മനസി കാതും വട്ടതി.

൧൦൮-൯. തസ്മിം പന നിമിത്തസ്മിന്തി തസ്മിം പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതേ വിഞ്ഞാണനിമിത്തേ. **വിചാരേന്തസ്സ മാനസ**ന്തി ഭാവനാചിത്തം പവത്തേന്തസ്സ. **ആകാസഫുടവിഞ്ഞാണേ**തി കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം ഫരിത്വാ പവത്തേ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണേ ആരമ്മണഭൂതേ. **അപ്പേതീ**തി അപ്പനാവസേന പവത്തതി. സഭാവധമ്മേപി ആരമ്മണസമതിക്കമഭാവനാവിസേസഭാവതോ ഇദം അപ്പനാപത്തം ഹോതി ചതുത്ഥാരുപ്പം വിയ. **അപ്പനാ...പേ॰... നയോവാ**തി ദുതിയാരുപ്പജ്ഝാനേ പുരിമഭാഗേ തീണി, ചത്താരി വാ ജവനാനി കാമാവചരാനി ഉപേക്ഖാവേദനാസമ്പയുത്താനേവ ഹോന്തി. ചതുത്ഥം, പഞ്ചമം വാ ആരുപ്പമാനസന്തിആദിനാ അപ്പനാനയോ പഠമാരുപ്പജ്ഝാനേ വുത്തനയോവ. **ഫരിത്വാ പവത്തവിഞ്ഞാണ**ന്തി പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണഞ്ചന്തി വുച്ചതീതി രുള്ഹീസദ്ദവസേന വുത്തഭാവമേവ പകാസേതും **"വിഞ്ഞാണാ...പേ॰... സിയാ"**തി വുത്തം. പുബ്ബേ അനന്തസ്സ ആകാസസ്സ ആരമ്മണകരണവസേന അനന്തതായ "വിഞ്ഞാണഞ്ച"ന്തി വുത്തന്തി. പുന മനസികാരവസേന വാ അനന്തതായ തഥാ വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"മനക്കാരവസേനാപീ"**തിആദി വുത്തം. ദുതിയാരുപ്പം ഭാവേന്തോ ഹി പഠമാരുപ്പം അനന്തതോ അനവസേസതോ മനസി കരോന്തോ അനന്തന്തി മനസി കരോതി.

൧൧൦. പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണാഭാവോതി കസിണം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസോ വിയ ആകാസാനഞ്ചായതനം പഹായ തസ്സ അഭാവോ മനസി കാതബ്ബോ. കസ്മാ പനേത്ഥ ദുതിയാരുപ്പവിഞ്ഞാണാഭാവം അമനസികത്വാ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണാഭാവോ മനസി കാതബ്ബോതി? വുച്ചതേ - തയിദം ആരമ്മണാതിക്കമനവസേന പത്തബ്ബം, ന പന അങ്ഗാതിക്കമനവസേന. തഥാ ച സതി ആരമ്മണേയേവ സാതിസയം ദോസദസ്സനേന തം സമതിക്കമിതബ്ബം, ആരമ്മണഞ്ച ദുതിയാരുപ്പസ്സ പഠമാരുപ്പമേവ, തസ്മാ കസിണേ ആദീനവം ദിസ്വാ തം ഉഗ്ഘാടേത്വാ തബ്ബിവിത്താകാസസ്സ വിയ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണേ ആദീനവം ദിസ്വാ തം പഹായ തദഭാവസ്സേവ മനസികരണം യുത്തന്തി. **അഭയഗിരിവാസിനോ** പന "വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാഭാവോയേവ മനസി കാതബ്ബോ"തി വദന്തി, തേ പന ഇമേസം ആരമ്മണാതിക്കമനവസേന പത്തബ്ബഭാവം അസല്ലക്ഖേത്വാ കഥേന്തി. യദി സല്ലക്ഖേന്തി, അഞ്ഞത്ഥ ദോസം ദിസ്വാ അഞ്ഞസ്സ സമതിക്കമേ അതിപ്പസങ്ഗദോസതോ ന മുച്ചന്തി.

അഥാപി വദേയ്യും - "വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സതോ സമാപജ്ജതി, സതോ സമാപജ്ജിത്വാ സതോ വുട്ഠാതി, സതോ വുട്ഠഹിത്വാ തഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണം

ഭാവേതീ'തി വചനതോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാഭാവോയേവ മനസി കാതബ്ബോ''തി, തയിദം പാളിഅത്ഥം വിരുജ്ഝിത്വാ ഗഹണവസേന ചിന്തിതം. ന ഹേത്ഥ തഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം അധിപ്പേതം. യദി ഹി തം അധിപ്പേതം സിയാ, വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനന്തി തസ്സ പധാനഭാവേന നിദ്ദിട്ഠത്താ തഞ്ഞേവാതി വചനേനേവ പരിയത്തം, കിം വിഞ്ഞാണന്തി വചനേന. അഥ സരൂപനിദ്ദേസത്ഥം വിഞ്ഞാണവചനം, ഏവം സതി തഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനന്തി വുത്തം സിയാ, തസ്മാ വിഞ്ഞാണന്തി വചനേന യം ആരബ്ഭ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം പവത്തം, തസ്സേവ ആകാസാനഞ്ചായതനസ്സ ഗഹണം, ന ഇതരസ്സാതി സുട്ഠു വുത്തം.

൭൩൨-൩. പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണാഭാവോമനസികാതബ്ബോതി വത്വാ മനസികാരവിധിം ദസ്സേതും **"തം പനാ"**തിആദി വുത്തം. **അകത്വാ മനസാതി** മനസാ ആരമ്മണം അകത്വാ സബ്ബേന സബ്ബം തം അചിന്തേത്വാ. ''ആകാസം ആകാസ''ന്തി മനസി കരോന്തസ്സ കസിണവിവിത്താകാസം വിയ ''നത്ഥി നത്ഥീ''തി, ''സുഞ്ഞം സുഞ്ഞ''ന്തി വാ മനസി കരോന്തസ്സ വിഞ്ഞാണവിവിത്തം അഭാവമത്തമേവ ഉപട്ഠാതീതി ആഹ **"നത്ഥീ"**തിആദി. **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ, തേന ദ്വീസു പകാരേസു ഏകേനപി അത്ഥസിദ്ധി ഹോതീതി ദസ്സേതി. അവുത്തവികപ്പനത്ഥോ വാ വാ-സദ്ദോ, തേന ''വിവിത്തം വിവിത്ത''ന്തി ഇമസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അനിയമോ പനേത്ഥ തിണ്ണമ്പി വിസും വിസും പരിയായഭാവതോവ സിദ്ധോ. പരിയായസദ്ദാ ഹി വിസും വിസുംയേവ അത്ഥം സാധേന്താ പരിയായാതി ലോകേ നിരുള്ഹാ. യഥാഹു -

> ''പരിയായേനേവ തേ യസ്മാ, വദന്തത്ഥം ന സംഹതാ;
> പരിയായത്ഥം തതോ സബ്ബം, പരിയായേസു വവത്ഥിത''ന്തി.

൭൩൪-൫. **തസ്മിം നിമിത്തേതി** പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവസങ്ഖാതേ ഝാനുപ്പത്തികാരണഭൂതേ നിമിത്തേ. **സതി സന്തിട്ഠതീതി** അഭാവനിമിത്താരമ്മണാ സതി സമ്മാ സുപ്പതിട്ഠിതാ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. സതിസീസേന ചേത്ഥ ഉപചാരജ്ഝാനാനുഗുണാനം സദ്ധാപഞ്ചമാനം ഇന്ദ്രിയാനം സകിച്ചയോഗം ദസ്സേതി. ഉപചാരജ്ഝാനം പന ''ഭിയ്യോപി സമാധിയതി മാനസ''ന്തി ഇമിനാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **കസിണുഗ്ഘാടിമാ...പേ... അഭാവകേതി** ഏവം പവത്തവിഞ്ഞാണസ്സ നത്ഥിഭാവസങ്ഖാതേ വിനാസാഭാവകേ ന പുരേ അഭാവാദികേ. അപ്പനാനയോ പനേത്ഥ പഥവീകസിണേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"അപ്പനായ നയോ"**തിആദി.

൭൩൬-൯. ഏവം യം തത്ഥ അവസിട്ഠം, തം അതിദിസിത്വാ ഇദാനി വിസേസം ദസ്സേതും **"ആകാസഗതവിഞ്ഞാണ"**ന്തിആദി വുത്തം. **പരികമ്മമനക്കാരേ തസ്മിം അന്തരഹിതേതി** ''നത്ഥി നത്ഥീ''തി പവത്തപരികമ്മമനസികാരേ അമനസികരണേന അസ്മിം പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണേ അന്തരഹിതേ, ന പന ഖണഭങ്ഗവസേന, ഝാനപരിഹാനിവസേന വാ അന്തരഹിതേ. ഖണഭങ്ഗവസേന ഹി അന്തരധാനം ഖണേ ഖണേ ഉപലബ്ഭതി. പരിഹാനിവസേന ച അന്തരധാനേ പുന തം അനുപ്പാദേത്വാ ഉത്തരി ഞാണാധിഗമോയേവ നത്ഥീതി. **തസ്സാപഗമമത്തംവ പസ്സന്തോ വസതീതി** തസ്സ പഠമാരുപ്പസ്സ അഭാവമത്തം പസ്സന്തോ സോ യോഗാവചരോ വിഹരതി. യഥാ കഥം വിയാതി ആഹ **"സന്നിപാത"**ന്തിആദി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ നാമ കോചി പുരിസോ മണ്ഡലമാളാദീസു

കത്ഥചി കേനചിദേവ കരണീയേന സന്നിപതിതം ഭിക്ഖുസങ്ഘം ദിസ്വാ കത്ഥചി ഗന്ത്വാ സന്നിപാതകിച്ചാവസാനേ ഉട്ഠായ പക്കന്തേസു ഭിക്ഖൂസു പുന തം ഠാനം ഗന്ത്വാ ഓലോകേന്തോ സുഞ്ഞമേവ പസ്സതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബന്തി. തത്രിദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - യഥാ സോ പുരിസോ സന്നിപതിതം ഭിക്ഖുസങ്ഘം ദിസ്വാ ഗതോ, തതോ സബ്ബേസു ഭിക്ഖൂസു അപഗതേസു തം ഠാനം തേഹി സുഞ്ഞമേവ പസ്സതി, ന പന തേസം കുതോചി അപഗതകാരണം, ഏവമയം യോഗാവചരോ പുബ്ബേ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനജ്ഝാനചക്ഖുനാ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം ദിസ്വാ നത്ഥീതി മനസികാരേന തസ്മിം അപഗതേ തതിയാരുപ്പചക്ഖുനാ തസ്സ നത്ഥിഭാവമേവ പസ്സതി, ന തസ്സ അപഗതകാരണം വീമംസതി ഝാനസ്സ താദിസാഭോഗാഭാവതോതി.

൧൦൦-൪. **ചതുത്ഥാ...പേ॰... ന ച സന്തന്തി** യഥാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനചിത്തം സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തിയാ സവിസേസം സന്തം, ഏവമയം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസമാപത്തി ന ച സന്താ തദഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ച**-സദ്ദോ പനേത്ഥ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ. തേന ''സഞ്ഞാ രോഗോ, സഞ്ഞാ ഗണ്ഡോ, സഞ്ഞാ സല്ലം, ഏതം സന്തം, ഏതം പണീതം, യദിദം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന''ന്തി ഇമസ്സപി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **ചതുത്ഥം സന്തതോതി** സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേനേവ സവിസേസം സന്തതായ, അസന്തഭാവകരരോഗാദിസരിക്ഖകസഞ്ഞാവിരഹതോ ച സന്തതോ ദിസ്വാ. **''സന്തം സന്തമിദം ചിത്ത''**ന്തി ഇമിനാ ഭാവനാകാരം ദസ്സേതി. **വിഭങ്ഗേപി** ഹി തംയേവ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സന്തതോ മനസി കരോതീതി അയമേവ ഭാവനാകാരോ ഗഹിതോ. അപരേ പന ''പാളിയം ഇമസ്സ ഭാവനാകാരോ ന ഗഹിതോ''തി വത്വാ തത്ഥ കാരണം വദന്തി, തത്ഥ വത്തബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാദിതോ** ഗഹേതബ്ബം.

൧൦൭. തതിയാരുപ്പസങ്ഖാതക്ഖന്ധേസു ച ചതൂസുപി ആരമ്മണഭൂതേസൂതി അധിപ്പായോ.

൧൦൮-൧൧. **അഭാവമത്തമ്പീതി** സുഞ്ഞതമത്തമ്പി ഏവം സുഖുമമ്പീതി അധിപ്പായോ. **സന്താരമ്മണതായാതി** സന്തം ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി സന്താരമ്മണാ, തബ്ഭാവോ സന്താരമ്മണതാ, തായ, ന ഝാനസന്തതായ. ന ഹി തതിയാരുപ്പസമാപത്തി ചതുത്ഥാരുപ്പതോ സന്തതരാ. ചോദകോ യം സന്തതോ മനസി കരോതി, ന തത്ഥ ആദീനവദസ്സനം ഭവേയ്യ. അസതി ച ആദീനവദസ്സനേ ന സമതിക്കമോ ഏവ സിയാതി **''സന്തതോ ചേ മനക്കാരോ കഥഞ്ച സമതിക്കമോ''**തി ആഹ. ഇതരോ **''അനാപജ്ജിതുകാമത്താ''**തിആദിനാ പരിഹാരമാഹ. തേന ആദീനവദസ്സനമ്പി അത്ഥേവാതി ദസ്സേതി. യസ്മിഞ്ഹി ഝാനേ അഭിരതി, തത്ഥ ആവജ്ജനസമാപജ്ജനാദിപടിപത്തിയാ ഭവിതബ്ബം. സാ പനസ്സ തതിയാരുപ്പേ സബ്ബസോവ നത്ഥി, കേവലം സുഞ്ഞഭാവതോ ആരമ്മണകരണമത്തമേവ. തഥാ ഹേസ കിഞ്ചാപി തം സന്തതോ മനസി കരോതി, അഥ ഖ്വസ്സ ''അഹമേതം ആവജ്ജിസ്സാമി, സമാപജ്ജിസ്സാമീ''തി **ആഭോഗോ** സമന്നാഹാരോ ന ഹോതി. കസ്മാ? ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനതോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ പണീതതരതായ. യഥാ ഹി രാജാ മഹതാ രാജാനുഭാവേന നഗരവീഥിയം ചരന്തോ ദന്തകാരാദയോ കമ്മകാരേ ഛേകേ അനേകാനി ദന്തവികതിആദീനി സിപ്പാനി കരോന്തേ ദിസ്വാ ''അഹോ വത രേ ഛേകാ ആചരിയാ, ഈദിസാനി സിപ്പാനി കരിസ്സന്തീ''തി ഏവം

തേസം ഛേകതായ തുസ്സതി, ന ചസ്സ ഏവം ഹോതി "അഹോ വതാഹമ്പി രജ്ജം പഹായ ഏവരൂപോ സിപ്പികോ ഭവേയ്യ"ന്തി. തം കിസ്സ ഹേതു? രജ്ജസിരിയാ മഹാനിസംസതായ, സോ തേസം ജീവിതം തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ തേ സമതിക്കമിത്വാ ഗച്ഛതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

൫൦൨. **സുഖുമം പരന്തി** ഉക്കംസതോ സുഖുമം, പഠമജ്ഝാനൂപചാരതോ പട്ഠായ ഹി തച്ഛേന്തിയാ വിയ പവത്തമാനായ ഭാവനായ അനുക്കമേന സങ്ഖാരാ തത്ഥ അന്തിമകോട്ഠാസതം പാപിതാതി. യദി ഏവം കഥം ഭാവനാ അത്തനോ കിച്ചം സാധേതി, നനു ചേസാ തദവത്ഥം പാപിതാ ആരമ്മണം ന സമ്മാ ഉപനിജ്ഝായതീതി? നയിദമേവ ദട്ഠബ്ബം. ഭാവനാബലേന സുഖുമഭാവം പാപിതാപി ചേസാ അത്തനോ കിച്ചേ ദുബ്ബലത്തം ന പാപിതാ, അഥ ഖോ വിപ്ഫാരികതാഭാവം ഗമിതാ, തേന തഥാ സുഖുമാപി അത്തനോ കിച്ചേ ന ദുബ്ബലാ ഏവാതി ന തത്ഥ തസ്സാ അസാമത്ഥിയം ഹോതി.

൫൦൨-൪. **യായ സഞ്ഞായാ**തി യാദിസായ സഞ്ഞായ സദ്ദപ്പവത്തിഹേതുഭൂതായ. **സോ** നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ. **നേവസഞ്ഞീ ച നാസഞ്ഞീ ഹോതി** നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാസമങ്ഗീ ഹോതി. **ന കേവലം തു സഞ്ഞാവ ഏദിസീ** സുഖുമാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ ഹോതി, **അഥ ഖോ പന വേദനാദയോപി** സുഖുമാ, വേദനാപി നേവവേദനാനാവേദനാ, ചിത്തമ്പി നേവചിത്തംനാചിത്തം, ഫസ്സോപി നേവഫസ്സോനാഫസ്സോ . ഏസ നയോ സേസസമ്പയുത്തധമ്മേസു. സഞ്ഞാസീസേന പന "നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന"ന്തി വുത്തം "നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨, ൩൪൧, ൩൫൭, ൩൫൮; അ॰ നി॰ ൭.൪൪; ൯.൨൪) വിയ. നനു ചേത്ഥ യദി സഞ്ഞാ അത്ഥി, കഥം നേവസഞ്ഞാതി വത്തും വട്ടതി. യദി നത്ഥി, കഥം നാസഞ്ഞാതി അനുയോഗം സന്ധായ ഇമമത്ഥം ഉപമാഹി സാധേതും **"പത്തമക്ഖനതേലേനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പത്തമക്ഖണതേലേനാ**തി അന്തോവുത്ഥതായ യാഗുയാ സദ്ധിം അകപ്പിയട്ഠേന തേലം അത്ഥീതി, നാളിപൂരാദീനം വസേന നത്ഥീതി ച വത്തബ്ബേന പത്തേ മക്ഖിതതേലേന. **മഗ്ഗസ്മിം ഉദകേന ചാ**തി ഉപാഹനതേമനമത്തട്ഠേന ഉദകം അത്ഥീതി, നഹാനവസേന നത്ഥീതി ച വത്തബ്ബേന മഗ്ഗസ്മിം ഉദകേന.

൫൦൫-൭. **അയം അത്ഥോ**തി കിഞ്ചി വിസേസം ഉപാദായ സഭാവതോ അത്ഥീതി വത്തബ്ബസ്സേവ ധമ്മസ്സ കിഞ്ചി വിസേസം ഉപാദായ നത്ഥീതി വത്തബ്ബതാസങ്ഖാതോ അയമത്ഥോ. പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ ഹി നേവസഞ്ഞതാ, സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേന നാസഞ്ഞതാ ച ഹോതി. തേനാഹ **"പടുസഞ്ഞായ കിച്ചസ്സാ"**തിആദി. ആരമ്മണസഞ്ജാനനഞ്ചേവ വിപസ്സനായ വിസയഭാവം ഉപഗന്ത്വാ നിബ്ബിദാജനനഞ്ച പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കഥമയം സഞ്ഞാവ സമാനാ സഞ്ഞാകിച്ചം കാതും ന സക്കോതീതി ആഹ **"യഥാ ദഹനകിച്ച"**ന്തിആദി. ന്ഹാതുകാമസ്സ ഉണ്ഹസീതഭാവം അകത്വാ സുഖജനനതായ **സുഖോദകം,** തസ്മിം. തേജോധാതു യഥാ ദഹനകിച്ചം കാതും ന സക്കോതി, ഏവമേസാ അതിസന്താരമ്മണേ പവത്തത്താ ആരമ്മണസഞ്ജാനനം കാതും ന സക്കോതി, പരമസുഖുമത്തം ഗതാവ. തേനേവ ഹേസാ അകതാഭിനിവേസസ്സ വിപസ്സനാഞാണേന സുഖഗ്ഗയ്ഹാ ന ഹോതീതി സേസസമാപത്തീസു സഞ്ഞാ വിയ വിപസ്സനായ വിസയഭാവം ഉപഗന്ത്വാ

നിബ്ബിദാജനനമ്പി കാതും ന സക്കോതി, അഞ്ഞേസു ഹി ഖന്ധേസു അകതവിപസ്സനാഭിനിവേസോ ഭിക്ഖു നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനക്ഖന്ധേ സമ്മസിത്വാ നിബ്ബിദം പത്തും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി, അപി ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ. പകതിവിപസ്സകോ പന സാരിപുത്തസദിസോ ഭിക്ഖു ഖന്ധാദിമുഖേന വിപസ്സനം അഭിനിവിസിത്വാ ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്തധമ്മാനം വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ ഠിതോ സക്കുണേയ്യ തബ്ബിസയം ഉദയബ്ബയഞാണം ഉപ്പാദേതും, സോപി കലാപസമ്മസനവസേനേവ, നോ അനുപദധമ്മവിപസ്സനാവസേന. ന ഹി സാരിപുത്തസദിസോ ഭിക്ഖു ചതുത്ഥാരുപ്പപരിയാപന്നേസു ഫസ്സാദിധമ്മേസു വിനിബ്ഭുജിത്വാ വിസും വിസും സരൂപതോ ഗഹേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന സമ്മസിതും സക്കോതി. കേവലം പന അവിനിബ്ഭുജ്ജ ഏകതോ ഗഹേത്വാ കലാപതോ സമൂഹതോയേവ സമ്മസിതും സമത്ഥോ ഹോതി, ഏവം സുഖുമത്തേനേസോ വിജ്ജതി.

൭൩൮-൯. **രൂപന്തി** കസിണരൂപസങ്ഖാതം പടിഭാഗനിമിത്തം. **ആകാസന്തി** കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം. **വിഞ്ഞാണന്തി** ആകാസേ പവത്തവിഞ്ഞാണം . **തദഭാവകന്തി** തസ്സ ആകാസേ പവത്തവിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവകം. **കമതോതി** പഠമാരുപ്പം സമതിക്കമിത്വാ ഹോതീതിആദിനാ അനുക്കമതോ. അത്തനാ വുത്തമത്ഥം അട്ഠകഥാവചനം ആഹരിത്വാ സാധേന്തോ **"ആഹ ചാ"**തിആദിമാഹ. **ഇധാതി** ഇമാസു ചതൂസു അരൂപസമാപത്തീസു. **പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ** സമാപത്തിയോ ഹി പുരിമാപുരിമാഹി സമാപത്തീഹി **സുപണീതതരാ** സുട്ഠു പണീതതരാ, സുന്ദരപണീതതരാതി വാ അത്ഥോ. **പാസാദതലസാടികാതി** ചതുഭൂമകപാസാദസ്സ ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമതോ ഉപരൂപരി സവിസേസാ പഞ്ച കാമഗുണാ, ചത്താരോ പാസാദതലാ ച ഥൂലസണ്ഹസണ്ഹതരസണ്ഹതമസുത്തേഹി വിഹിതാ ആയാമവിത്ഥാരതോ സമപ്പമാണാ സാടികാ ച.

൭൪൦. രൂപാരൂപഭവം അഭിഭുയ്യ നിബ്ബാനം യാതി, അഥ വാ നീവരണേ അഭിഭുയ്യ രൂപാരൂപഭവം യാതീതി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

അരൂപാവചരസമാധിഭാവനാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. സോളസമോ പരിച്ഛേദോ

അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൩-൭. പരന്തി വിസിട്ഠം കത്വാ, വിസേസതോതി അത്ഥോ. **ചതുത്ഥജ്ഝാനമത്തേപീ**തി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനമത്തേപി, നാവസ്സം അരൂപജ്ഝാനേഹീതി അധിപ്പായോ. അരൂപാവചരജ്ഝാനം അപ്പടിലദ്ധോപി ഹി കതാധികാരോ ഭിക്ഖു അഭിഞ്ഞാ സമ്പാദേതും സമത്ഥോ ഹോതി. ഏത്ഥ ചതുത്ഥജ്ഝാനഗ്ഗഹണേനേവ ഹേട്ഠാ തീണി ഝാനാനി ഗഹിതാനി. തേസു ഹി അചിണ്ണവസീ ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഉപ്പാദേതുമ്പി ന സക്കോതി. അഭിഞ്ഞാസു അനുയോഗം കാതും വട്ടതീതി വത്വാ തത്ഥ പയോജനം ദസ്സേതും **"അഭിഞ്ഞാ നാമാ"**തിആദി വുത്തം. **നിട്ഠങ്ഗതാ**തി അധിഗതാനിസംസതായ ചേവ ഭാവനാസുഖതായ ച നിട്ഠം നിപ്ഫത്തിം ഗതാ. സമാധിഭാവനായ ഹി ലോകിയാഭിഞ്ഞാ ഉദയഫലഭാവേന പാകടാ. സോ അഭിഞ്ഞായ ച സമാധിനാ ച സമന്നാഗതോ സുഖേനേവ പഞ്ഞാഭാവനം സമ്പാദേസ്സതി.

൧൪൮-൯. ദിബ്ബാനീതിആദി ലോകിയാഭിഞ്ഞാനം സരൂപതോ ഉദ്ദിസനം. **ദിബ്ബാനി ചക്ഖുസോതാനീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, ദിബ്ബസോതഞാണഞ്ചാതി ദസ്സേതി. **ഇദ്ധീ**തി ഇദ്ധിവിധഞാണം. ഇമാ പന **അഭിഞ്ഞായോ പത്തുകാമേന** ആദികമ്മികേന യോഗിനാ യസ്മാ ഓദാതകസിണപരിയന്തേസു അട്ഠസു കസിണേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനം, തബ്ബസേന ച അരൂപസമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ വാ ന വാ കസിണാനുലോമതാദീഹി ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ചിത്തം ദമേതബ്ബം. ന ഹി ഏവം അദമേത്വാ പുബ്ബേ അഭാവിതഭാവനോ ആദികമ്മികോ യോഗാവചരോ പഞ്ച അഭിഞ്ഞായോ നിപ്ഫാദേസ്സതീതി തസ്മാ തം ചിത്തപരിദമനം അവസ്സം കാതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **"കസിണാനുലോമതാദീഹീ"**തിആദി വുത്തം. **കസിണാനുലോമതാദീഹീ**തി കസിണാനുലോമതാ കസിണപടിലോമതാ കസിണാനുലോമപടിലോമതാ ഝാനാനുലോമതാ ഝാനപടിലോമതാ ഝാനാനുലോമപടിലോമതാ ഝാനുക്കന്തികതാ കസിണുക്കന്തികതാ ഝാനകസിണുക്കന്തികതാ അങ്ഗസങ്കന്തികതാ ആരമ്മണസങ്കന്തികതാ അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തികതാ അങ്ഗവവത്ഥാപനതാ ആരമ്മണവവത്ഥാപനതാതി ഇമേഹി ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി.

തത്ഥ അട്ഠസു കസിണേസു പടിപാടിയാ സതക്ഖത്തും സഹസ്സക്ഖത്തുമ്പി സമാപജ്ജനം, തഥേവ ഉപ്പടിപാടിയാ, പടിപാടിഉപ്പടിപാടിവസേന ച സമാപജ്ജനന്തി ഇമേസം തിണ്ണം ആകാരാനം വസേന **കസിണാനുലോമതാദയോ** വുത്താ. പഠമജ്ഝാനതോ പട്ഠായ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, അയം **ഝാനാനുലോമതാ** നാമ. തേസം പടിലോമതോ **ഝാനപടിലോമതാ** നാമ. അനുലോമപടിലോമതോ **ഝാനഅനുലോമപടിലോമതാ** നാമ.

പഥവീകസിണേ പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തത്ഥേവ തതിയം സമാപജ്ജതി, തതോ തദേവ ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനം, തതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനന്തി ഏവം കസിണം അനോക്കമിത്വാ ഝാനസ്സേവ ഏകന്തരികഭാവേന ഉക്കമനം **ഝാനുക്കന്തികതാ** നാമ. ഏവം ആപോകസിണാദിമൂലികാപി യോജനാ കാതബ്ബാ. പഥവീകസിണേ പഠമജ്ഝാനം

സമാപജ്ജിത്വാ പുന തദേവ തേജോകസിണേ, തതോ നീലകസിണേ, തതോ ലോഹിതകസിണേതി ഝാനം അനുക്കമിത്വാ കസിണസ്സേവ ഏകന്തരികഭാവേന ഉക്കമനം **കസിണുക്കന്തികതാ** നാമ. പഥവീകസിണേ പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ, തേജോകസിണേ തതിയം , നീലകസിണം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനം, ലോഹിതകസിണതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനന്തി ഇമിനാ നയേന ഝാനസ്സ ചേവ കസിണസ്സ ച ഉക്കമനം **ഝാനകസിണുക്കന്തികതാ** നാമ.

പഥവീകസിണേ പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തത്ഥേവ ഇതരേസമ്പി സമാപജ്ജനം **അങ്ഗസങ്കന്തികതാ** നാമ. സബ്ബകസിണേസു ഏകേകസ്സേവ സമാപജ്ജനം **ആരമ്മണസങ്കന്തികതാ** നാമ. പഥവീകസിണേ പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ, ആപോകസിണേ ദുതിയം, തേജോകസിണേ തതിയം, വായോകസിണേ ചതുത്ഥം, നീലകസിണം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനം, പീതകസിണതോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം, ലോഹിതകസിണതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം, ഓദാതകസിണതോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഏവം അങ്ഗാനം, ആരമ്മണാനഞ്ച സമതിക്കമനം **അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തികതാ** നാമ.

പഠമജ്ഝാനം നാമ പഞ്ചങ്ഗികന്തി വവത്ഥപേത്വാ ദുതിയം ചതുരങ്ഗികം, തതിയം തിവങ്ഗികം, ചതുത്ഥം ദുവങ്ഗികം, ആകാസാനഞ്ചായതനം...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഏവം ഝാനങ്ഗമത്തസ്സേവ വവത്ഥാപനം **അങ്ഗവവത്ഥാപനം** നാമ. തഥാ "ഇദം പഥവീകസിണം, ഇദം ആപോകസിണ"ന്തിആദിനാ ആരമ്മണമത്തസ്സേവ വവത്ഥാപനം **ആരമ്മണവവത്ഥാപനം** നാമ. അങ്ഗാരമ്മണവവത്ഥാപനമ്പി ഏകേ ഇച്ഛന്തീതി. അട്ഠകഥാസു പന അനാഗതത്താ അദ്ധാ തം ഭാവനാസുഖം ന ഹോതി. ഇമേഹി പന ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ചിത്തപരിദമനം കാതും അട്ഠസമാപത്തിലാഭീനം സതേസു, സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി.

ഫം൦-ഫ. ദന്തേതി ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ദന്തേ. **സമാഹിതേ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനാ സമാഹിതേ. **സുദ്ധേ**തി നീവരണദൂരീഭാവേന, പച്ചനീകസമനേപി അബ്യാവടായ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ സമ്പാദിതസതിപാരിസുദ്ധിയാ സബ്ഭാവേന വാ സുപരിസുദ്ധേ. **പരിയോദാതേ**തി സുധന്തസുവണ്ണസ്സ നിഘംസനേന വിയ പരിസുദ്ധത്തായേവ പരിയോദാതേ, പഭസ്സരേതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവിരഹവസേന പരിയോദാതേതി വുത്തം ഹോതി. **അനങ്ഗണേ**തി "മാദിസസ്സ സമാധിസമ്പന്നസ്സ ഈദിസേന ഭവിതബ്ബ"ന്തി ഏവം ഝാനപടിലാഭപച്ചയാനം "അഹോ വത മമേവ സത്ഥാ പടിപുച്ഛിത്വാ പടിപുച്ഛിത്വാ ഭിക്ഖൂനം ധമ്മം ദേസേയ്യാ"തിആദിനയപ്പവത്താനം പാപകാനം ഇച്ഛാവചരാനം അഭാവേന അനങ്ഗണേ. **അനുപക്കിലേസേ**തി ഉപഗന്ത്വാ കിലിസ്സനട്ഠേന ഉപക്കിലേസസങ്ഖാതാനം രാഗാദീനം, "അഭിജ്ഝാ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ, ബ്യാപാദോ, കോധോ"തിആദിനാ ആഗതാനം ചിത്തുപക്കിലേസാനം വാ വിഗതത്താ വിഗതുപക്കിലേസേ. **മുദുഭൂതേ**തി പഗുണഭാവാപാദനേന സുഭാവിതത്താ മുദുഭൂതേ, വസിഭാവപ്പത്തേതി വുത്തം ഹോതി. വസിഭാവപ്പത്തഞ്ഹി ചിത്തം സുപരിമദ്ദിതം വിയ ചമ്മം സുപരികമ്മകതാ വിയ ച ലാഖാ മുദൂതി വുച്ചതി. **കമ്മനീയേ**തി മുദുത്തായേവ ഇദ്ധിപാദഭാവൂപഗമനേന കമ്മക്ഖമേ, വികുബ്ബനാദിഇദ്ധികമ്മയോഗ്യേതി വുത്തം ഹോതി. മുദുജാതഞ്ഹി ചിത്തം

കമ്മക്ഖമം ഹോതി, സുധന്തമിവ സുവണ്ണം, ഉഭയമ്പി ചേതം സുഭാവിതത്തായേവ ഹോതി. യഥാഹ - ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ഭാവിതം ബഹുലീകതം മുദുഞ്ച ഹോതി കമ്മനിയഞ്ച, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത''ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൭). **ഠിതേ**തി ഏതേസു പരിസുദ്ധഭാവാദീസു നിച്ചലം അവട്ഠിതേ, ഭാവനാപാരിപൂരിയാ വാ പണീതഭാവം സമ്പത്വാ ഠിതേ. **അചലേ**തി ഠിതത്തായേവ അകമ്പേ, ആനേഞ്ജപ്പത്തേതി വുത്തം ഹോതി. മുദുകമ്മഞ്ഞഭാവേഹി വാ അത്തനോ വസേ ഠിതത്താ ഠിതേ, സദ്ധാദീഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ അസ്സദ്ധിയാദീഹി അകമ്പനതോ അചലേ.

അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേതി ഠിതിഅചലതാനം വിസും വിസും അഗ്ഗഹണേന സമാഹിതേതി വിസും ഏകങ്ഗം കത്വാ. താസം പന വിസും വിസും ഗഹണേ സുവിസുദ്ധതാദീനം സമാഹിതചിത്തസ്സ അങ്ഗഭൂതത്താ സമാഹിതേതി ഇമം അങ്ഗഭാവേന അഗ്ഗഹേത്വാ സുവിസുദ്ധതാദീഹി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതാ വേദിതബ്ബാ. **ഇദ്ധിവിധായാ**തി ഇദ്ധികോട്ഠാസത്ഥായ, ഇദ്ധിപ്പഭേദായ വാ. അത്ഥതോ പന **ഇദ്ധിവിധാ** നാമ ഏകസ്സ ബഹുഭാവാദിഅനേകവിധാനപച്ചയഭൂതം അഭിഞ്ഞാഞാണം. **അഭിനീഹരതീ**തി അഭിഞ്ഞാധിഗമത്ഥായ പരികമ്മചിത്തം കസിണാരമ്മണതോ അപനേത്വാ അഭിഞ്ഞാഭിമുഖം പേസേതി. **ഇദ്ധിവികുബ്ബന**ന്തി ഏത്ഥ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, നിപ്ഫജ്ജതി പടിലബ്ഭതീതി വുത്തം ഹോതി. യഞ്ഹി നിപ്ഫജ്ജതി, പടിലബ്ഭതി ച, തം ഇജ്ഝതീതി വുച്ചതി. യഥാഹ -

> ''കാമം കാമയമാനസ്സ, തസ്സ ചേതം സമിജ്ഝതീ''തിആദി; (സു॰ നി॰ ൭൭൨; മഹാനി॰ ൧; നേത്തി॰ ൫,൪൪);

ഇദ്ധിയേവ വികുബ്ബനം പകതിവണ്ണവിജഹനകിരിയന്തി **ഇദ്ധിവികുബ്ബനം,** ഇദം ഇദ്ധീസു വികുബ്ബനിദ്ധിയാ പധാനഭാവതോ വുത്തം, ഇദ്ധി ച വികുബ്ബനഞ്ചാതി വാ **ഇദ്ധിവികുബ്ബനം**. വിസും ഗഹണമ്പി വുത്തകാരണേനേവ ദട്ഠബ്ബം.

൧൦൭൨-൪. യഥാ പന തം നിപ്ഫാദേതബ്ബം, തം വിധിം ദസ്സേതും **''അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാന''**ന്തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച ''അനുപുബ്ബേന ചത്താരി ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനതോ വുട്ഠായാ''തി കേചി, തം അയുത്തം. യദിച്ഛകം സമാപജ്ജനത്ഥഞ്ഹി ചിത്തപരിദമനം, ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ ച അഭിഞ്ഞാപാദകം, ന ഇതരാനി. **സതം...പേ॰... മാനസ**ന്തി സചേ സതം ഇച്ഛതി, ''സതം ഹോമി, സതം ഹോമീ''തി, സചേ സഹസ്സം ഇച്ഛതി, ''സഹസ്സം ഹോമി, സഹസ്സം ഹോമീ''തി ഏവം പരികമ്**മമാനസം** കത്വാ. ''പരികമ്മമാനസ''ന്തി ച പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ''സതം ഹോമീ''തിആദിനാ പവത്തിതകാമാവചരചിത്തം, പാദകജ്ഝാനഞ്ച. **അഭി...പേ॰... പുനാ**തി ഏത്ഥ പുബ്ബേ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനം പരികമ്മചിത്തസ്സ സമാധാനത്ഥം, പുന സമാപജ്ജനം അധിട്ഠാനചിത്തസ്സ ബലഗ്ഗാഹത്ഥം. **അധിട്ഠാതീ**തി സതം ആവജ്ജേത്വാ തതോ പരം പവത്താനം തിണ്ണം, ചതുന്നം വാ പുബ്ബഭാഗചിത്താനം അനന്തരാ ഉപ്പന്നേന സന്നിട്ഠാപനവസേന അധിട്ഠാനന്തി ലദ്ധനാമേന അഭിഞ്ഞാഞാണേന സന്നിട്ഠാനം കരോതി, സതം

നിപ്ഫാദേതീതി അത്ഥോ. “അധിട്ഠാന”ന്തി ഹി സബ്ബത്ഥ അഭിഞ്ഞാഞാണം വുച്ചതി.

൩൯൭. നിമിത്താരമ്മണന്തി പടിഭാഗനിമിത്താരമ്മണം. **പരികമ്മമനാനേത്ഥ സതാരമ്മണികാനീ**തി ഏത്ഥ ഏതേസു പരികമ്മാധിട്ഠാനേസു പരികമ്മമാനസാനി “സതം ഹോമീ”തി പവത്താനി കാമാവചരമാനസാനി സതാരമ്മണികാനി ഏകേകസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന സതാരമ്മണികാനി ഹോന്തി പച്ചേകം “സതം ഹോമീ”തി പവത്തനതോ. സഹസ്സാരമ്മണാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **തദാധിട്ഠാനചിത്തമ്പീ**തി തസ്സ സതാദികസ്സ അധിട്ഠാനചിത്തമ്പി. സതാരമ്മണികതാ ച പന നേസം വണ്ണവസേന, നോ സത്തപഞ്ഞത്തിവസേന. രൂപഞ്ഹി സതം വാ സഹസ്സം വാ കത്വാ ദസ്സേതബ്ബം, ന പഞ്ഞത്തി. ഏത്ഥ ച യദി നീലവണ്ണമേവ സതം അഭിനിപ്ഫാദേതി, വണ്ണസ്സ തംതംസന്താനവസേന നാനത്തേപി നീലവസേന ഏകത്താ ഏകമേകം പരികമ്മചിത്തം സബ്ബം നീലജാതം ആലമ്ബതി.

യദി പന നാനാവണ്ണനാനാകിരിയപരികമ്മചിത്താനമ്പി ബഹുഭാവോ ഹോതി, ഏകമേകം ഏകേകവണ്ണം, ഏകേകവണ്ണേസു ച നാനാകിരിയം ആരമ്മണം കരോതി. അധിട്ഠാനചിത്തം പന വണ്ണസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാപി പരികമ്മാരമ്മണം നാനാവണ്ണവന്തം അഭിനിപ്ഫാദേതി അചിന്തേയ്യാനുഭാവത്താ ഇദ്ധിവിസയസ്സ. **അപ്പനാചിത്തം വിയാ**തി **വിയ**-ഗ്ഗഹണം അഭിഞ്ഞാചിത്തസ്സ, ഝാനചിത്തസ്സ ച പഠമുപ്പത്തിയം സദിസഭാവതോ വുത്തം, ന തസ്സ അപ്പനാഭാവതോ. തേനേവ ഹി പുബ്ബേ വുത്തഗ്ഗഹണേന വിസേസിതന്തി. **ചതുത്ഥജ്ഝാനിക**ന്തി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനവന്തം, തേന സമ്പയുത്തം. യദി ഏവം ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ, ഇമസ്സ ച കോ വിസേസോതി ആഹ **“പരികമ്മവിസേസോവാ”**തി. ന ഹേത്ഥ പരികമ്മവിസേസം വിനാ അഞ്ഞോ വിസേസോ അത്ഥി. അപ്പനായ പുബ്ബഭാഗപ്പവത്താനിപി തീണി ചത്താരി ജവനാനി ഗഹിതഗ്ഗഹണേന, അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന വാ പരികമ്മോപചാരാനുലോമാനി സബ്ബപച്ഛിമം ഗോത്രഭുനാമകന്തിആദി സേസം സമാനമേവ. തേനാഹ **“സേസം പുബ്ബസമം ഇധാ”**തി. ഇദ്ധിവിധഞാണവണ്ണനാ.

൩൯൮. ദിബ്ബസോതന്തി ദേവതാനം പിത്തസേമ്ഹാദീഹി അപലിബുദ്ധേഹി ദൂരേപി ആരമ്മണഗ്ഗഹണസമത്ഥേഹി ദിബ്ബസോതപസാദേഹി സമാനത്താ, ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ, അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താ ദിബ്ബം, സവനട്ഠേന സോതകിച്ചകരണതോ, തംസദിസതായ ച സോതം. **ഇദ**ന്തി യം ഉദ്ദേസേ “ദിബ്ബാനി ചക്ഖുസോതാനീ”തി (അഭിധ॰ ൟ൪൮) ദിബ്ബസോതം ഉദ്ദിട്ഠം, തം ഇദന്തി അത്ഥോ.

൩൯൯-൪൦൦. പഠമം ഓളാരികസദ്ദം ആവജ്ജേത്വാ പച്ഛാ സുഖുമസദ്ദസ്സ ആവജ്ജിതബ്ബതോ ആഹ **“മഹന്തോ സുഖുമോപി ചാ”**തി. പരിചയകരണത്ഥഞ്ഹി പഠമം അരഞ്ഞേ സീഹാദീനം സദ്ദേ ആദിം കത്വാ സബ്ബേ ഓളാരികതോ പട്ഠായ യഥാനുക്കമേന സുഖുമസദ്ദാ ആവജ്ജിതബ്ബാ, തഥാ പുരത്ഥിമാദീസു ദിസാസു ഓളാരികാനമ്പി സുഖുമാനമ്പി സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്തം മനസി കാതബ്ബം. തസ്സ തേ സദ്ദാ പകതിചിത്തസ്സപി പാകടാ ഹോന്തി, പരികമ്മചിത്തസ്സ പന അതിവിയ പാകടാ. **തസ്സാ**തി തസ്സ യോഗിനോ. **സദ്ദസ്സ നിമിത്ത**ന്തി ഓളാരികസ്സ, സുഖുമസ്സ വാ സദ്ദസ്സ യഥാവുത്തം ഉപാദായുപാദായ ലബ്ഭമാനഓളാരികസുഖുമാകാരം. **മനസി കുബ്ബതോ**തി

“ഇമിസ്സാ ദിസായ അയം സദ്ദോ ഓളാരികോ, സുഖുമോ വാ”തി ഏവം പരികമ്മചിത്തേന മനസി കരോന്തസ്സ. **സദ്ദേസൂ**തി യേ പരികമ്മചിത്തസ്സ വിസയഭൂതാ ഓളാരികാ, സുഖുമാ വാ സദ്ദാ, തേസു. **അഞ്ഞതര**ന്തി യഥ പരികമ്മകരണവസേന അഭിണ്ഹം മനസികാരോ പവത്തോ, തം ഏകം സദ്ദം. യദി അഭിഞ്ഞാചിത്തമ്പി പരികമ്മേന ഗഹിതമേവ ആരമ്മണം കരോതി, കോ പന തസ്സ, ഇമസ്സ വാ വിസേസോതി? വുച്ചതേ - പരികമ്മചിത്തം അസുതസ്സ ഗഹണതോ സദ്ദമത്തം ഗണ്ഹാതി, അഭിഞ്ഞാചിത്തം പന അസുതമ്പി ഗണ്ഹന്തം സവനാകാരേന ഗഹണതോ അത്ഥാവബോധസ്സ പച്ചയഭാവേനേവ ഗണ്ഹാതീതി അയമേതേസം വിസേസോ. **സുതകോവിദാ**തി പരിയത്തിയം ഛേകാ.

൧൦൩-൬-൭. ഥാമജാതന്തി ജാതഥാമം, ദള്ഹഭാവപ്പത്തന്തി അത്ഥോ. വഡ്ഢേതബ്ബം പാദകജ്ഝാനാരമ്മണം കിത്തകന്തി ആഹ **“ഏത്ഥന്തരഗത”**ന്തിആദി. പാദകജ്ഝാനസ്സ ഹി ആരമ്മണഭൂതം കസിണനിമിത്തം “ഏത്തകം ഠാനം ഫരതൂ”തി മനസി കരിത്വാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജന്തസ്സ കസിണനിമിത്തം തത്തകം ഠാനം ഫരിത്വാ തിട്ഠതി. സോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ പുന പാദകജ്ഝാനം അസമാപജ്ജിത്വാപി അനേകപ്പഭേദേപി സദ്ദേ ആവജ്ജതി സുഭാവിതഭാവനത്താ. തഥ അഞ്ഞതരം സദ്ദം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാവജ്ജനാനന്തരം ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തേസു പച്ഛിമം ഇദ്ധിചിത്തം ഹോതി. ഏവം യത്തകം സദ്ദം ഇച്ഛതി, തത്തകം തത്ഥ ഗതം ആവജ്ജിത്വാ അഭിഞ്ഞാഞാണേന ജാനാതി. യേന പന ഏവം കസിണനിമിത്തം അവഡ്ഢിതം, തേന പുനപി പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിതബ്ബമേവ. സോ ഹി തം ഠാനഗതസദ്ദം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാവ തതോ വുട്ഠായ അഭിഞ്ഞാചിത്തേന സുണാതി. തതോ ഏവ ഹി “പാദകാരമ്മണേന...പേ॰... സുണാതീതി സാസങ്കം വദതീ”തി (വിസുദ്ധി॰ മഹാ॰ ൨.൪൦൦) വുത്തം. ഇദ്ധിവിധലാഭീ പന സേസാഭിഞ്ഞലാഭിനോ വിയ വിജ്ജമാനസദ്ദാദിആരമ്മണമത്തമേവ അകത്വാ ആഗന്തുകരൂപനിമ്മാപനതോ സബ്ബഥാപി ദിക്ഖത്തും പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാവ തം നിപ്ഫാദേതി. **ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുല**-ഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സുഖുമസദ്ദാപേക്ഖായ കതം.

൧൦൭. സുണന്തോതി ഏവം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സവനേന വസികതാഭിഞ്ഞോ ഹുത്വാ യഥാവജ്ജിതേ സുണന്തോ. **പാടിയേക്കമ്പീ**തി ഏകജ്ഝം പവത്തമാനേപി യാവ ബ്രഹ്മലോകാ ഏകകോലാഹലം കത്വാ ഉട്ഠിതേ സങ്ഖഭേരീപണവാദിസദ്ദേ പച്ചേകം വത്ഥുഭേദേന വവത്ഥാപേതുകാമതായ സതി “അയം സങ്ഖസദ്ദോ, അയം ഭേരീസദ്ദോ, അയം പണവസദ്ദോ”തിആദിനാ പച്ചേകംയേവ വവത്ഥാപേതും സക്കോതിയേവാതി. ദിബ്ബസോതഞാണവണ്ണനാ.

൧൦൮-൯. ചേതോപരിയമാനസന്തി പരിയാതീതി പരിയം, സരാഗാദിവസേന പരിച്ഛിജ്ജ ജാനാതീതി അത്ഥോ. യേസഞ്ഹി ധാതൂനം ഗതി അത്ഥോ, ബുദ്ധിപി തേസം അത്ഥോ ഹോതീതി. ചേതസോ പരിയം ചേതോപരിയം, മനസി ഭവന്തി മാനസം, ഞാണം, ചേതോപരിയഞ്ച തം മാനസഞ്ചാതി **ചേതോപരിയമാനസം. ദിബ്ബചക്ഖുവസേനേവാ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഉപനിസ്സയേനേവ. തഞ്ഹി ഏതസ്സ ഉപ്പാദനേ പരികമ്മം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഇദം ദിബ്ബചക്ഖുവസേനേവ പവത്തതി, തസ്മാ. **ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ**തി

ദിബ്ബസദിസതാദീഹി ‘‘ദിബ്ബചക്ഖൂ’’തി ലദ്ധവോഹാരേന ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന ദിസ്വാതി സമ്ബന്ധോ. **ഹദയ**ന്തി ന ഹദയവത്ഥു, അഥ ഖോ ഹദയമംസപേസി. യം ബഹി കമലമകുളസണ്ഠാനം അന്തോ കോസാതകീഫലസദിസന്തി വുച്ചതി. തഞ്ഹി നിസ്സായ ഇദാനി വുച്ചമാനം ലോഹിതം തിട്ഠതി. ഹദയവത്ഥു പന ഇമം ലോഹിതം നിസ്സായ പവത്തതി. **ലോഹിതം ദിസ്വാ**തി ലോഹിതസ്സ വണ്ണം ദിസ്വാ. ദിബ്ബചക്ഖുനോപി ഹി വണ്ണമേവ ദിസ്സതി. തേനേവ ഹി തം ചക്ഖുസദിസത്താ ‘‘ചക്ഖൂ’’തി വുച്ചതി. **പരസ്സാ**തി അഞ്ഞസ്സ. യഥാ ഹി യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ, ഏവം യോ അത്താ ന ഹോതി, സോ പരോ. കഥം പന ദിബ്ബചക്ഖുനാ ലോഹിതസ്സ വണ്ണദസ്സനേന പരചിത്തം വിഞ്ഞേയ്യന്തി ആഹ **‘‘സോമനസ്സയുതേ’’**തിആദി. **ലോഹിത**ന്തി രത്തം നിഗ്രോധഫലസമാനവണ്ണം. **കാളക**ന്തി ജമ്ബുസദിസവണ്ണം. **തിലതേലൂപമ**ന്തി അനേന പസന്നഭാവമാഹ.

കഥം പന ചിത്തേ സോമനസ്സ സഹഗതാദിമ്ഹി സതി കമ്മജസ്സ ലോഹിതസ്സ വിവിധവണ്ണഭാവാപത്തീതി? കിഞ്ചാപി ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിതഭൂതാനി കമ്മജാനേവ, തം പന ലോഹിതം കമ്മജമേവാതി നത്ഥി ചതുസന്തതിരൂപസ്സപി തത്ഥ ലബ്ഭമാനത്താ. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** ‘‘ഇദം രൂപം സോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠാനം, ഇദം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠാനം, ഇദം ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയസമുട്ഠാനന്തി പരസ്സ ഹദയലോഹിതവണ്ണം പസ്സിത്വാ’’തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൦൧) വുത്തം. ഏവമ്പി യം തത്ഥ അചിത്തജം, തസ്സ യഥാവുത്തവണ്ണഭേദേന ന ഭവിതബ്ബന്തി? ഭവിതബ്ബം സേസസന്തതിരൂപാനം തദനുവത്തനതോ. യഥാ ഹി ഗമനാദീസു ചിത്തജരൂപാനി ഉതുജകമ്മജാഹാരജരൂപേഹി അനുവത്തീയന്തി, അഞ്ഞഥാ കായസ്സ ദേസന്തരപ്പത്തിയേവ ന സിയാതി, ഏവമിധാപി ചിത്തജരൂപം സേസസന്തതിരൂപേഹി അനുവത്തീയതി, പസാദകോധവേലാസു ച ചക്ഖുസ്സ വണ്ണഭേദാപത്തിയേവ തസ്സത്ഥസ്സ നിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം, തസ്മാ സോമനസ്സാദിയുത്തചിത്താനുരൂപം ഉപ്പന്നചിത്തസമുട്ഠാനരൂപവസേന സേസതിസമുട്ഠാനരൂപാനമ്പി നാനാവണ്ണതാ ഹോതിയേവാതി സുട്ഠു വുത്തം **‘‘ലോഹിതം ലോഹിതം സിയാ’’**തിആദി. **ദിസ്വാ ഹദയലോഹിത**ന്തി പഠമം താവ അനുമാനഞാണേന ലോഹിതം ദിസ്വാ. **കാതബ്ബം ഥാമതം ഗത**ന്തി ഉപ്പാദേത്വാ ഥാമഭാവം ഗതം കാതബ്ബം.

ചേതോപരിയഞാണഞ്ഹി ഉപ്പാദേതുകാമേന യോഗിനാ ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനാ ഏവ സതാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ പരസ്സ ഹദയമംസപേസിം നിസ്സായ വത്തമാനസ്സ ലോഹിതസ്സ വണ്ണദസ്സനേന ഇദാനി ഇമസ്സ ചിത്തം ‘‘സോമനസ്സസഹഗത’’ന്തി വാ ‘‘ദോമനസ്സസഹഗത’’ന്തി വാ ‘‘ഉപേക്ഖാസഹഗത’’ന്തി വാ നയഗ്ഗാഹവസേന വവത്ഥാപേത്വാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ‘‘ഇമസ്സ ചിത്തം ജാനാമീ’’തി പരികമ്മം കാതബ്ബം. കാലസതമ്പി കാലസഹസ്സമ്പി പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തഥേവ പടിപജ്ജിതബ്ബം. തസ്സേവം ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ ഹദയലോഹിതവണ്ണദസ്സനാദിവിധിനാ പടിപജ്ജന്തസ്സ ‘‘ഇദാനി ചേതോപരിയഞാണം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ’’തി യം തദാ പവത്തതീതി വവത്ഥാപിതം ചിത്തം, തം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം തീണി ചത്താരി വാ ജവനാനി കാമാവചരാനി ജവന്തി. ചതുത്ഥം, പഞ്ചമം വാ

അഭിഞ്ഞാചിത്തം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനികം . തത്ഥ യം തേന അപ്പനാചിത്തേന സമ്പയുത്തം ഞാണം, ഇദം ചേതോപരിയഞാണം. തഞ്ഹി യത്ഥ അനേന പരികമ്മം കതം, തം പരസ്സ ചിത്തം പച്ചക്ഖതോ പടിവിജ്ഝന്തം വിഭാവേന്തമേവ ഹുത്വാ പവത്തതി, രൂപം വിയ ച ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, സദ്ദം വിയ ച ദിബ്ബസോതഞാണം. തതോ പരം പന കാമാവചരചിത്തേഹി സരാഗാദിവവത്ഥാപനം ഹോതി നീലാദിവവത്ഥാപനം വിയ.

൫൦൪-൭. ഏവമധിഗതസ്സ പന ചേതോപരിയഞാണസ്സ ഥാമഗമനവിധാനമ്പി അധിഗമവിധാനസദിസമേവ, തദേവേത്ഥ ആചരിയേന ദസ്സിതം. **ഏവം ഥാമഗതേ**തിആദി ഥാമഗമനാനിസംസദസ്സനം. **സബ്ബമേവാ**തി ഇദം "കാമാവചരചിത്തം, രൂപാരൂപേസു മാനസ"ന്തി ഉഭയപദേനപി സമ്ബന്ധിതബ്ബം, ചതുപണ്ണാസവിധം കാമാവചരചിത്തം, പഞ്ചദസരൂപാവചരചിത്തം, ദ്വാദസഅരൂപാവചരചിത്തന്തി സബ്ബമേവ, പച്ചേകം സരാഗാദിപ്പഭേദകം വിജാനാതീതി അത്ഥോ. പുഥുജ്ജനസ്സ വസേനായം അഭിഞ്ഞാകഥാതി ലോകുത്തരചിത്തം ഇധ അനുദ്ധടം. തമ്പി ഹി ഉപരിമോ, സദിസോ വാ അരിയോ ഹേട്ഠിമസ്സ, സദിസസ്സ ച ചിത്തം ജാനാതി, ഹേട്ഠിമോ പന ഉപരിമസ്സ ചിത്തം ന ജാനാതി. യഥാ ചേതം, ഏവം അരൂപാവചരജ്ഝാനേ അകതാഭിനിവേസോ പുഥുജ്ജനോ, സേഖോപി വാ അരൂപാവചരചിത്തം ന ജാനാതി. അട്ഠസമാപത്തികസ്സ പന വസേന ഇധാരൂപാവചരചിത്തസ്സാപി ജാനനം വുത്തം. അരഹാ പന ആരുപ്പേ അകതാഭിനിവേസോപി തപ്പടിച്ഛാദകഅവിജ്ജായ വിഹതത്താ തമ്പി ജാനാതിയേവ. ചേതോപരിയഞാണവണ്ണനാ.

൫൦൮-൭. പുബ്ബേ അതീതജാതീസു നിവാസാ നിവുത്ഥാ അത്തനോ സന്താനേ പവത്താ, സപരവിഞ്ഞാണേഹി ഗോചരാസേവനായ ആസേവിതാ ച ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസാ. പരവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതാപി ഹി പുബ്ബേ നിവസിംസു ഏത്ഥാതി പുബ്ബേനിവാസാതി വുച്ചന്തി, തേ പന ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണാദീസു ബുദ്ധാനംയേവ വിസയാ, പുബ്ബേ നിവാസേസു സരൂപവിഭാവകം ഞാണം **പുബ്ബേനിവാസഞാണം**. തേന. **തദനുസ്സതീ**തി തേസം പുബ്ബേനിവാസാനം അനുസ്സതി. ഹേട്ഠാ തീസു ഝാനേസു യഥാരഹം പീതിസുഖേഹി കായചിത്താനം സമ്പീണനായ ചത്താരി ഝാനാനി സമാപജ്ജിതബ്ബാനീതി ആഹ **"ഝാനാനി പനാ"**തിആദി. അഞ്ഞഥാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വായേവാതി വുത്തം സിയാ. യായ നിസജ്ജായ നിസിന്നസ്സ അനുസ്സരണാരമ്ഭോ, സാ ഇധ **സബ്ബപച്ഛിമാ നിസജ്ജാ**.

൫൦൮-൭൦. **തതോ പഭുതി...പേ॰... ക്കമാ**തി തസ്മിം ഭവേ പുരിമഭവാദീസു കതം സബ്ബമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ **സബ്ബമാവജ്ജിതബ്ബ**ന്തിആദിനാ വിസും വിസും രത്തിന്ദിവാദിവസേന ദസ്സേതി. **ദിവസേ രത്തിയം കത**ന്തി സബ്ബപച്ഛിമനിസജ്ജാതോ പട്ഠായ ആസനപഞ്ഞാപനം സേനാസനപ്പവേസനന്തി പടിലോമേന സകലം രത്തിന്ദിവം കതകിച്ചം ആവജ്ജിതബ്ബം. **കതമാവജ്ജിതബ്ബ**ന്തി യം ഏത്ഥന്തരേ കതകിച്ചം, സബ്ബം തം പടിലോമക്കമേനേവ ആവജ്ജിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഏത്തകം പന പകതിചിത്തസ്സപി പാകടം, പരികമ്മചിത്തസ്സ പന അതിപാകടമേവ. സചേ പനേത്ഥ കിഞ്ചി ന പാകടം ഹോതി, പുന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ആവജ്ജിതബ്ബം,

ഏത്തകേന ദീപേ ജലിതേ വിയ പാകടം ഹോതി. പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനഞ്ഹി സത്ഥകസ്സ വിയ നിസാനസിലാ സതിപഞ്ഞാനം നിസിതഭാവാവഹം, തസ്മാ താ തംസമാപജ്ജനേന പരമനേപക്കപ്പത്താ ഹോന്തി. **പുരിമസ്മിം ഭവേ**തി ഇമമ്ഹാ ഭവാ അനന്തരേ പുരിമസ്മിം ഭവേ.

൧൦൧൭. നിബ്ബത്തം നാമരൂപഞ്ചാതി അത്തനോ പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തനാമരൂപം. **സാധുക**ന്തി സുട്ഠു അപരിഹാപേത്വാ ആവജ്ജിതബ്ബം. പഹോതി ഹി ഇമിസ്സാ അഭിഞ്ഞായ കതാധികാരോ ഭിക്ഖു പഠമവാരേനേവ പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ നാമരൂപം ആരമ്മണം കാതും, തഥാ അസക്കോന്തേനാപി ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാ പാദകജ്ഝാനമേവ പുനപ്പുനം സമാപജ്ജിതബ്ബം, തതോ ച വുട്ഠായ പുനപ്പുനം ആവജ്ജിതബ്ബം. ആവജ്ജന്തേന ച പന പഠമം രൂപം ആവജ്ജിത്വാ പച്ഛാ നാമം ആവജ്ജിതബ്ബന്തി ആചരിയാ. അപരേ പന വിപരിയായേന വദന്തി.

തത്ഥ പച്ഛിമനിസജ്ജാതോ പഭുതി യാവ പടിസന്ധിതോ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തഞാണം അതീതജാതീസു നിവുത്ഥധമ്മാരമ്മണാഭാവതോ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം നാമ ന ഹോതി, തം പന പരികമ്മഞാണമേവ. യദാ പനസ്സ പടിസന്ധിം അതിക്കമ്മ ചുതിക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമരൂപം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം നിരുദ്ധേ വുത്തനയേന അപ്പനാചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തേന സമ്പയുത്തം ഞാണം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം നാമ. തേനാഹ **"യദാ പനാ"**തിആദി.

ഏത്ഥാഹ - കിം ഏകേനേവ അഭിഞ്ഞാചിത്തേന ചുതിക്ഖണേ പവത്തനാമരൂപം സബ്ബമ്പി ആരമ്മണം കരോതി, ഉദാഹു അഞ്ഞേന അഞ്ഞേനാതി. കിഞ്ചേത്ഥ യദി ഏകേനേവ, ദൂരതോ ചിത്തപടം പേക്ഖന്തസ്സ വിയ അനിരൂപിതരൂപേന വവത്ഥാനം ഹോതി. യദി ച അഞ്ഞേന അഞ്ഞേന, വിസും വിസും പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനാദിനാ ഭവിതബ്ബന്തി? ഉഭയഥാപി ന ദോസോ. ഇദ്ധിവിസയസ്സ ഹി അചിന്തേയ്യത്താ ഏകേനപി അഭിഞ്ഞാചിത്തേന നാമരൂപേ പസ്സന്തോ നിരൂപിതരൂപേനേവ പസ്സതി, ന അനിരൂപിതരൂപേനേവ പസ്സതി, അഞ്ഞേനപി വാ പഠമമേവ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സമാഹിതചിത്തേന കതപരികമ്മസ്സ പവത്തിതത്താ പുന സമാപജ്ജനം വിനാ ആവജ്ജിത്വാ ആരമ്മണം കരോതിയേവാതി.

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണവണ്ണനാ.

൧൦൧൮-൯. ദിബ്ബചക്ഖുനാതി ദിബ്ബസദിസത്താ, ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലഭിതബ്ബത്താ, അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താ മഹാജുതികതാദീഹി വാ **ദിബ്ബം,** രൂപദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖുമിവാതി **ചക്ഖു**. യഥാ ഹി മംസചക്ഖു വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം സമവിസമം ആചിക്ഖന്തം വിയ പവത്തതി, ഇദം പന തതോ സാതിസയം ചക്ഖുകിച്ചകാരീതി ദിബ്ബഞ്ച തം ചക്ഖു ചാതി ദിബ്ബചക്ഖു, തേന **ദിബ്ബചക്ഖുനാ. കസിണാരമ്മണ**ന്തി അട്ഠന്നമ്പി കസിണാനം വസേന കസിണാരമ്മണം. **അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ**തി ചുദ്ദസവിധേന ചിത്തപരിദമനേന അട്ഠങ്ഗസമ്പന്നതാകരണേന അഭിനീഹാരക്ഖമം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാഭിമുഖം പേസനാരഹം പേസനയോഗ്യം കത്വാ. "തേജോ...പേ॰... കസിണമ്പി വാ ആസന്നം കാതബ്ബ"ന്തി പാഠസേസോ. **ആസന്നം കാതബ്ബ**ന്തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണുപ്പത്തിയാ സമീപഭൂതം കാരണഭൂതം കാതബ്ബം, തത്ഥ ഉപചാരജ്ഝാനം പഗുണതരം കത്വാ തം വഡ്ഢേത്വാ

ഇച്ഛിതക്ഖണേ ഉപട്ഠാനയോഗ്യം കത്വാ ഠപേതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഏത്ഥാ**തി ഇമസ്മിം ദിബ്ബചക്ഖുനാ രൂപദസ്സനവിസയേ. **സേട്ഠന്തി പരിദീപിത**ന്തി ആലോകകസിണസ്സേവ പഭാവിസ്സജ്ജനസഭാവേന ആലോകകരണേന ഇതരേഹി വിസിട്ഠത്താ വിസിട്ഠന്തി പരിദീപിതം.

ഫംവ്വൻ-ൻം. ഉപ്പാദേത്വാതി പഠമജ്ഝാനനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന ഉപചാരജ്ഝാനുപ്പാദനേന ഉപ്പാദേത്വാ. ഉപചാരജ്ഝാനുപ്പത്തിയാ ഹി സദ്ധിം പടിഭാഗനിമിത്തുപ്പത്തി. യസ്മാ പാദകജ്ഝാനം വിജ്ജമാനേയേവ ആലോകേ അപ്പനാവസേന പവത്തിമത്തം വിനാ അത്തനോ ബലേന ആലോകം ഫരിതും ന സക്കോതി, നാപി യഥാപത്ഥടം ഥാവരം കാതും, പരികമ്മം പന തദുഭയമ്പി കാതും സമത്ഥം, തസ്മാ ഉപചാരഭൂമിയംയേവ തം വഡ്ഢേതബ്ബന്തി ആഹ **"ഉപചാരഭൂമിയ"**ന്തിആദി. **ഉപചാരഭൂമീ**തി ചേത്ഥ ആലോകസ്സ ഥാവരകരണവസപ്പവത്തം പരികമ്മചിത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **അപ്പന**ന്തി ഝാനവസേന അപ്പനം. ന ഹി അകതപരികമ്മസ്സ അഭിഞ്ഞാവസേന അപ്പനാ സിജ്ഝതി. തേനാഹ **"പാദകജ്ഝാനനിസ്സിത"**ന്തി. **പാദകജ്ഝാനനിസ്സിത**ന്തി പാദകജ്ഝാനാരമ്മണം ഹോതി, ന ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ പരികമ്മനിസ്സിതം പരികമ്മാരമ്മണം ഹോതി, തഥാ ച സതി ആലോകവഡ്ഢനാഭാവതോ രൂപദസ്സനം ന സിയാതി അധിപ്പായോ.

ഫംൻഫ-ന. അന്തോ...പേ°... ഭവേതി അന്തോഗതമേവ രൂപഗതം പസ്സിതബ്ബം ഭവേ, ന ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ പസ്സിതബ്ബം ദിബ്ബചക്ഖുനാതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ആലോകേ ഫരിതേപി മംസചക്ഖുസ്സ ആപാഥം ഹോതി. **പരികമ്മസ്സ വാരോ ഹി അതിക്കമതി താവദേ**തി ഇധ പരികമ്മം നാമ യഥാവുത്തകസിണാരമ്മണം ഉപചാരജ്ഝാനം, തം രൂപഗതം പസ്സതോ ന പവത്തതി, കസിണാലോകവസേന ച രൂപഗതദസ്സനം കസിണാലോകോ ച പരികമ്മവസേനാതി തദുഭയമ്പി പരികമ്മസ്സ അപ്പവത്തിയാ ന ഹോതി. തേനാഹ **"ആലോകോപീ"**തിആദി. തസ്മിം അന്തരഹിതേ രൂപഗതമ്പി ന ച ദിസ്സതി, രൂപഗതം പസ്സതോ പരികമ്മസ്സ വാരോ അതിക്കമതി, പരികമ്മപസുതസ്സ കസിണാരമ്മണത്താണം ഹോതീതി രൂപഗതം ദിസ്സതി, കഥം പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി ആഹ **"തേനാ"**തിആദി.

ഫംൻർ-ൻ. ഏവം അനുക്കമേനാതി പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠായ അഭിണ്ഹം ആലോകഫരണേന. **ആലോകോ ഥാമവാ**തി ആലോകഗതോ ചിരട്ഠായീ സിയാ, തഥാ ച സതി തത്ഥ സുചിരമ്പി രൂപഗതം പസ്സതേവ. തേന വുത്തം **"ആലോകോ ഏത്ഥാ"**തിആദി. സ്വായമത്ഥോ തിണുക്കൂപമായ വിഭാവേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തിണുക്കായാ"**തിആദി. ഏകോ കിര രത്തിയം തിണുക്കായ മഗ്ഗം പടിപജ്ജി, തസ്സ സാ തിണുക്കാ വിജ്ഝായി, അഥസ്സ സമവിസമാനി ന പഞ്ഞായിംസു, സോ തം തിണുക്കം ഭൂമിയം ഘംസിത്വാ പുന ഉജ്ജാലേസി, സാ പജ്ജലിത്വാ പുരിമാലോകതോ മഹന്തരമാലോകം അകാസി, ഏവം പുനപ്പുനം വിജ്ഝാതം ഉജ്ജാലയതോ കമേന സൂരിയോ ഉട്ഠാസി, സൂരിയേ ഉട്ഠിതേ "ഉക്കായ കമ്മം നത്ഥീ"തി തം ഛഡ്ഡേത്വാ ദിവസമ്പി അഗമാസി. തത്ഥ ഉക്കാലോകോ വിയ പരികമ്മകാലേ കസിണാലോകോ, ഉക്കായ വിജ്ഝാതായ സമവിസമാനം അദസ്സനം വിയ രൂപഗതം പസ്സതോ പരികമ്മസ്സ വാരാതിക്കമേന ആലോകേ അന്തരഹിതേ രൂപഗതാനം അദസ്സനം, ഉക്കായ ഘംസനം വിയ പുനപ്പുനം

പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനം, ഉക്കായ പുരിമാലോകതോ മഹന്തതരാലോകകരണം വിയ പുന പരികമ്മം കരോതോ ബലവതരാലോകഫരണം, സൂരിയുട്ഠാനം വിയ ഥാമഗതാലോകസ്സ യഥാവഡ്ഢിതപരിച്ഛേദം ഫരിത്വാ അവട്ഠാനം, തിണുക്കം ഛഡ്ഡേത്വാ ദിവസമ്പി ഗമനം വിയ പദിത്താലോകം വഡ്ഢേത്വാ ഥാമഗതേനാലോകേന ദിവസമ്പി രൂപദസ്സനം. എത്താവതാ ച ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ നാനാവജ്ജനപരികമ്മഞ്ചേവ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണഞ്ച ദസ്സിതം, ന തസ്സ ഉപ്പത്തിക്കമോതി തം ദസ്സേതും **"ഉപ്പാദനക്കമോപീ"**തിആദി വുത്തം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **താനി ചത്താരി പഞ്ച വാ**തി പോത്ഥകേസു ലിഖന്തി. ''തീണി ചത്താരി വാ പനാ''തി പാഠോ.

൧൧൦. തത്ഥ **അത്ഥസാധകചിത്ത**ന്തി യദത്ഥായേസ പടിപന്നോ, തസ്സ തദത്ഥസാധനതോ അത്ഥസാധകഭൂതം ചിത്തം. തസ്മിഞ്ഹി ഉപ്പന്നേ മംസചക്ഖുസ്സ അനാപാഥയോഗ്യം അന്തോകുച്ഛിഗതം ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതം ഹേട്ഠാപഥവീതലനിസ്സിതം തിരോകുട്ടപബ്ബതപാകാരഗതം പരചക്കവാളഗതന്തി ഇദം രൂപം ആപാഥം ആഗച്ഛതി, മംസചക്ഖുനാ ദിസ്സമാനം വിയ ഹോതി. തദേവ ചേത്ഥ രൂപം സരൂപതോ വിഭാവനസമത്ഥം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ. ന പന ആവജ്ജനപരികമ്മവസേന പവത്താനി പുബ്ബഭാഗചിത്താനി. താനി ഹി ആരമ്മണം കരോന്താനിപി ന യാഥാവതോ തം വിഭാവേത്വാ പവത്തന്തി ആവജ്ജനസമ്പടിച്ഛനാദിചിത്താനി വിയാതി.

൧൧൧-൨. നനു ച അനാഗതംസഞാണം യഥാകമ്മൂപഗഞാണന്തി ദ്വേ അഭിഞ്ഞാഞാണാനി അത്ഥി, കസ്മാ താനി ഇധ ന ദസ്സിതാനീതി ആഹ **"അനാഗതംസഞാണസ്സാ"**തിആദി. **ഇജ്ഝന്തി ദിബ്ബചക്ഖുനാ**തി വിസും പരികമ്മസ്സ അഭാവതോ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണപടിലാഭേനേവ തസ്സ പരിവാരാനി ഹുത്വാ പടിലദ്ധാനി ഹോന്തി. തതോയേവ ഹി താനി തസ്സ പരിഭണ്ഡഞാണാനീതി വുച്ചന്തി. യഥാ ഹി സിനേരുസ്സ പരിവാരട്ഠാനിയാനി തംസിദ്ധിയാ സിദ്ധാനി മേഖലട്ഠാനാനി പരിഭണ്ഡാനീതി വുച്ചന്തി, ഏവം ഇമാനിപി ദിബ്ബചക്ഖുസിദ്ധിയാ സിദ്ധാനി തസ്സ പരിഭണ്ഡാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

ഹോതു താവ ഏവമേതം, ചുതൂപപാതഞാണം പന കിം ന ദസ്സിതന്തി ആഹ **"ചുതൂപപാതഞാണമ്പീ"**തിആദി. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണമേവ ഹി ചുതിയം, ഉപപത്തിയഞ്ച രൂപം വിഭാവേന്തം ചുതൂപപാതേ പവത്തത്താ ''ചുതൂപപാതഞാണ''ന്തി വുച്ചതി, അവസേസരൂപവിഭാവനകാലേ ''ദിബ്ബചക്ഖൂ''തി വുച്ചതി, തസ്മാ പരമത്ഥതോ നാമദ്വയേന ആഗതം ഏകമേവ ഞാണം, ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം ചുതൂപപാതഞാണന്തി പന ബ്യഞ്ജനതോയേവ നാനന്തി. കത്ഥചി മനോമയഞാണന്തിപി വിസും അഭിഞ്ഞാഞാണം ആഗതം, തം അത്ഥതോ ഇദ്ധിവിധഞാണമേവ. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണവണ്ണനാ.

൧൧൩. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. **അനേന തരേനാ**തി അനേന അഭിധമ്മാവതാരനാമകേന തരേന.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. സത്തരസമോ പരിച്ഛേദോ

അഭിഞ്ഞാരമ്മണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൪൪-൫. പഞ്ച ഇദ്ധിവിധാദീനീതി -

“ഇദ്ധിവിധം ദിബ്ബസോതം, പരചിത്തവിജാനനാ;
പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി, ദിബ്ബചക്ഖൂതി പഞ്ചധാ”തി. -

ഏവമാഗതാ പഞ്ച. **സത്താഭിഞ്ഞാ ഇമാ പനാ**തി അതീതംസഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേ, മനോമയഞാണസ്സ ച ഇദ്ധിവിധഞാണേ അന്തോഗധത്താ വുത്തം. അതീതംസഞാണം നാമ പരേസം പച്ചുപ്പന്നഭവേ യാവ പടിസന്ധിപരിയോസാനം പവത്തചിത്താരമ്മണം ഞാണം. മനോമയഞാണമ്പി നാമ മനോമയകായാഭിനിമ്മാനാദിവസപ്പവത്തം ഇദ്ധിവിധഞാണം.

൧൧൪൬. ഇദാനി ഇമേസം അഭിഞ്ഞാഞാണാനം ആരമ്മണവിനിച്ഛയേ അസമ്മോഹത്ഥം തം ദസ്സേതുമാരഭന്തോ ആഹ **“സത്തന്ന”**ന്തിആദി . **ചത്താരോ ആരമ്മണത്തികാ**തി പരിത്താരമ്മണത്തികോ മഗ്ഗാരമ്മണത്തികോ അതീതാരമ്മണത്തികോ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികോതി ഇമേ ചത്താരോ ആരമ്മണത്തികാ. **ഏത്ഥാ**തി ഇദം പച്ചാമസനം കിം തികാനം, ഉദാഹു ആരമ്മണാനന്തി, കിഞ്ചേത്ഥ - യദി തികാനം, തദയുത്തം. ന ഹി തികേസു അഭിഞ്ഞാഞാണാനി പവത്തന്തി. അഥ ആരമ്മണാനം, തമ്പി അയുത്തം. ന ഹി അഞ്ഞം ഉദ്ദിസിത്വാ അഞ്ഞസ്സ പച്ചാമസനം യുത്തന്തി. യഥാ ഇച്ഛസി, തഥാ ഹോതു. ഭവതു താവ തികാനം, നനു വുത്തം “തികേസു അഭിഞ്ഞാഞാണാനി നപ്പവത്തന്തീ”തി? നായം വിരോധോ തികവോഹാരേന ആരമ്മണാനംയേവ ഗയ്ഹമാനത്താ. അഥ വാ പന ഹോതു ആരമ്മണാനം, നനു വുത്തം “അഞ്ഞം ഉദ്ദിസിത്വാ അഞ്ഞസ്സ പച്ചാമസനം അയുത്ത”ന്തി. അയമ്പി ന ദോസോ യഥാവുത്തകാരണേനേവാതി.

൧൧൪൭-൮. പരിത്താദീസു സത്തസൂതി അസതിപി വത്ഥുഭേദേ ഭൂമികാലസന്താനഭേദവസേന ഭിന്നേസു പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന സത്തസു പരിത്താദിആരമ്മണവിഭാഗേസു. ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ മഗ്ഗാരമ്മണതായ അഭാവതോ ഇധ മഗ്ഗാരമ്മണത്തികോ ന ലബ്ഭതി. കായം ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോതി സമ്ബന്ധോ. ചിത്തസന്നിസ്സിതകരണഞ്ച തം വിയ കായസ്സ അദിസ്സമാനസീഘഗതികതാവസേന തഗ്ഗതികതാപാദനം. യഥാ ചിത്തം ന ദിസ്സതി സീഘഗമനഞ്ച, ഏവം കായമ്പി അദിസ്സമാനം, സീഘഗമനഞ്ച കത്വാ യഥിച്ഛിതട്ഠാനം ഗന്തുകാമോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. **ചിത്തവസേനാ**തി മഹഗ്ഗതചിത്തവസേന പരിണാമേതീതി പാഠസേസോ. തേനാഹ **“തം മഹഗ്ഗതേ ച ചിത്തസ്മിം സമാരോപേതീ”**തി. പാദകജ്ഝാനഞ്ഹി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ “അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ അദിസ്സമാനോ, സീഘഗമനോ ച ഹോതൂ”തി പരികമ്മം കരോതി, പരികമ്മം പന കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തഥേവ പരികമ്മം കരോന്തോ കായം ഗഹേത്വാ മഹഗ്ഗതേ പാദകചിത്തേ

സമാരോപേതി, തഗ്ഗതികം കരോതി വിയ, അദിസ്സമാനം, സീഘഗമനഞ്ച കരോതി. തം പന സീഘഗമനത്ഥം അഭാവിതിദ്ധിപാദാനം വിയ ദന്ധം അപ്പവത്തിത്വാ കതിപയചിത്തവാരേഹേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തിവസേന ദട്ഠബ്ബം, ന ഏകചിത്തക്ഖണേനേവ. “നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ലഹുപരിവത്തം, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത”ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൮) ഹി ഏത്ഥ അഞ്ഞ-ഗ്ഗഹണേനേവ രൂപധമ്മാനം ഗഹിതത്താ ചിത്തക്ഖണവസേന രൂപപ്പവത്തി ന യുത്താ. യഥാ യഥാ ച ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥാ തഥേവ ഭിജ്ജന്തി ച, ന ച ഇദ്ധിബലേന ധമ്മാനം കേനചി ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം സക്കാ കാതുന്തി. ചിത്തവസേന രൂപകായം പാദകജ്ഝാനേ സമാരോപേന്തസ്സ കായമേവ ആരമ്മണന്തി ആഹ **“കായാരമ്മണതോ”**തി, കായേ വണ്ണാരമ്മണതോതി വുത്തം ഹോതി. **കായസന്നിസ്സിതം കത്വാ ചിത്ത**ന്തി ഏത്ഥ ന ചിത്തം കായം വിയ ദന്ധം ദിസ്സമാനം കരോതി, കിന്തു ദന്ധദിസ്സമാനഗതികരണമത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൧൧൨-൩. അനാഗതമതീതഞ്ച കരോതി വിസയം യദാതി മഹാധാതുനിധാനേ മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനം വിയ അനാഗതം അധിട്ഠഹന്താനം അനാഗതം ആരമ്മണം കരോതി, കായവസേന ചിത്തപരിണാമനകാലേ തദേവ ചിരനിരുദ്ധം പാദകജ്ഝാനം ആരമ്മണം കരോന്താനം അതീതം ആരമ്മണം കരോതി, തദാ അതീതാരമ്മണം, അനാഗതഗോചരഞ്ച ഹോതി, **പച്ചുപ്പന്നോ ഗോചരോ** പച്ചുപ്പന്നസ്സ രൂപകായസ്സ ആരമ്മണകരണതോ. ഹത്ഥിആദയോ അഭിനിമ്മിനന്തസ്സാപി ഹി കിഞ്ചാപി പരികമ്മം അനാഗതാരമ്മണം ഹോതി, അധിട്ഠാനചിത്തം പന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണമേവ. ഉപചാരാരമ്മണം വിയ ഹി പടിഭാഗനിമിത്തം തേന സഹ പാതുഭൂതമേവ തസ്സാരമ്മണം ഹോതി.

൧൧൧൪-൫. കായം ...പേ॰... സിയാതി അത്തനോ കായം ചിത്തവസേന പരിണാമനകാലേ അജ്ഝത്തസ്സ കായസ്സ ആരമ്മണകരണതോ, അത്തനോ ചിത്തം കായവസേന പരിണാമനകാലേ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണകരണതോ. **വാ**-സദ്ദേന അവുത്തസമുച്ചയത്ഥേന ഗഹിതേ അത്തനോ കുമാരവണ്ണാദിഅഭിനിമ്മാനകാലേ കായസ്സ ആരമ്മണകരണതോ ച അജ്ഝത്താരമ്മണം സിയാ. **ബഹിദ്ധാ രൂപദസ്സനേ**തി ബഹിദ്ധാ ഹത്ഥിഅസ്സാദിരൂപദസ്സനകാലേ.

൧൧൧൬-൭. പച്ചുപ്പന്നേ പരിത്തേ ചാതി സരൂപവിഭാവനമേതം. ദിബ്ബസോതസ്സ ഹി പച്ചുപ്പന്നോവ സദ്ദോ ആരമ്മണം ഹോതി, സോ ച സഭാവതോ പരിത്തോവ. **കുച്ഛിസദ്ദസ്സാ**തി കുച്ഛിയം വാതസദ്ദസ്സ. തഥാ പാണകസദ്ദസ്സ പന സവനേ ബഹിദ്ധാരമ്മണമേവ. വസിതാപത്തസ്സ അത്തനോ വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദസവനേപി അജ്ഝത്താരമ്മണന്തി വദന്തി, തം പന ഏകാദസഭവങ്ഗചിത്തതോ ഉപരി ഭവങ്ഗം പവത്തിതുമദത്വാ ഭവങ്ഗതോ വുട്ഠായ ആവജ്ജനസമത്ഥതാവസേന വസിതാപത്തസ്സേവ യുജ്ജതി. “പരസ്സ ച സദ്ദസ്സാ”തി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ന ഹി പരസ്സ കുച്ഛിസദ്ദസവനേയേവ ബഹിദ്ധാരമ്മണം ഹോതി, അഥ ഖോ പരസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനസദ്ദസവനേപീതി.

൧൧൧൮-൨൨. പരിത്താദീസൂതി പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നബഹിദ്ധാരമ്മണേസു. **പരിത്താന**ന്തി കാമാവചരചിത്താനം. **മജ്ഝിമാന**ന്തി പരിത്തഅപ്പമാണാനം മജ്ഝേ ഭവത്താ മജ്ഝിമസങ്ഖാതാനം രൂപാരൂപാവചരചിത്താനം.

മജ്ഝേഭവതാ ച ദേസനാവസേന, ന സഭാവവസേന. ചേതോപരിയഞാണം പരസ്സ ചിത്തമേവ ജാനാതി, അവസേസക്ഖന്ധത്തയം പന ന ജാനാതീതി ഇമം മഹാഅട്ഠകഥാവാദം സന്ധായാഹ **"മഗ്ഗചിത്തസ്സ ജാനനേ"**തിആദി. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യസ്മാ ചേതോപരിയഞാണം ചിത്തമേവ ജാനാതി, തസ്മാ തം മഗ്ഗാരമ്മണം ന ഹോതി , മഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്തജാനനതോ പന പരിയായേന മഗ്ഗാരമ്മണതാ **അട്ഠകഥായം** അനുഞ്ഞാതാതി. **പട്ഠാനേ** പന -

> "കുസലാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൰) -

വുത്തത്താ ചത്താരോപി ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോന്തി, തസ്മാ നിപ്പരിയായേനേവ മഗ്ഗാരമ്മണതാ ലബ്ഭതീതി ഇദമേത്ഥ സങ്ഗഹകാരാനം സന്നിട്ഠാനം.

൧൧൮൯-൦. അതീതസത്തദിവസബ്ഭന്തരേ, അനാഗതസത്തദിവസബ്ഭന്തരേയേവ ച പവത്തം പരചിത്തം ചേതോപരിയഞാണം ജാനാതി, തതോ പട്ഠായ പന പടിസന്ധിപരിയോസാനം, ചുതിപരിയോസാനഞ്ച പവത്തം അതീതംസഞാണസ്സ, അനാഗതംസഞാണസ്സ ച ഗോചരന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"അതീതേ"**തിആദി. അതീതസ്സ, അനാഗതസ്സ ച പരചിത്തസ്സ ജാനനം സമ്ഭവതി, പച്ചുപ്പന്നസ്സ പന ന സമ്ഭവതീതി പുച്ഛതി **"കഥഞ്ച പനാ"**തിആദി. ഇതരോ യത്ഥ സമ്ഭവതി, തം ദസ്സേതും പച്ചുപ്പന്നം താവ വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"പച്ചുപ്പന്നം തിധാ വുത്ത"**ന്തിആദിമാഹ. **ഖണസന്തതിഅദ്ധതോ**തി ഖണപച്ചുപ്പന്നം സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നന്തി ഏവം ഖണസന്തതിഅദ്ധാവസേന തിധാ വുത്തം.

൧൧൯൨. **തിക്ഖണസമ്പത്ത**ന്തി ഉപ്പാദട്ഠിതിഭങ്ഗവസേന ഖണത്തയപരിയാപന്നം. **പച്ചുപ്പന്നഖണാദിക**ന്തി ഖണ-സദ്ദാദികം പച്ചുപ്പന്നം ഖണപച്ചുപ്പന്നന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഏകദ്വേസന്തതിവാരപരിയാപന്ന**ന്തി ഏത്ഥ അന്ധകാരേ നിസീദിത്വാ ആലോകട്ഠാനം ഗതസ്സ ന ച താവ ആരമ്മണം പാകടം ഹോതി, യാവ പന തം പാകടം ഹോതി, ഏത്ഥന്തരേ പവത്താ രൂപസന്തതി, അരൂപസന്തതി വാ "ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ"തി വേദിതബ്ബാ. "ആലോകട്ഠാനേ വിചരിത്വാ ഓവരകം പവിട്ഠസ്സാപി ന താവ സഹസാ രൂപം പാകടം ഹോതി, യാവ തം പാകടം ഹോതി, പുബ്ബേവ തത്ഥ നിസിന്നസ്സ വിയ ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ദൂരേ ഠത്വാ പന രജകാദീനം ഹത്ഥവികാരം, ഘണ്ടിഭേരീആദിആകോടനഹത്ഥവികാരഞ്ച ദിസ്വാ ന പന താവ സദ്ദം സുണാതി, യാവ പന തം സുണാതി, ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൬) ഏവം താവ **മജ്ഝിമഭാണകത്ഥേരാ** വദന്തി.

സംയുത്തഭാണകാ പന "രൂപസന്തതി അരൂപസന്തതീതി ദ്വേ സന്തതിയോ വത്വാ ഉദകം അക്കമിത്വാ ഗതസ്സ യാവ തീരേ അക്കന്തഉദകലേഖാ ന വിപ്പസീദതി, അദ്ധാനതോ ആഗതസ്സ യാവ കായേ ഉസുമഭാവോ ന വൂപസമ്മതി, ആതപാ ആഗന്ത്വാ ഗബ്ഭം പവിട്ഠസ്സ യാവ അന്ധകാരഭാവോ ന വിഗച്ഛതി, അന്തോഗബ്ഭേ കമ്മട്ഠാനം മനസികത്വാ ദിവാ വാതപാനം

വിവരിത്വാ ഓലോകേന്തസ്സ യാവ അക്ഖീനം ഫന്ദനഭാവോ ന വൂപസമ്മതി, അയം രൂപസന്തതി നാമ. ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ അരൂപസന്തതി നാമാതി വത്വാ തദുഭയമ്പി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം നാമാ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൬) ഏവം ഏകമേവ സന്തതിവാരം വദന്തി. തത്ഥ മജ്ഝിമഭാണകവാദേ ഏകച്ചസ്സ സീഘമ്പി പാകടം ഹോതീതി ഏകദേസസന്തതിവാരാതി ഏക-ഗ്ഗഹണമ്പി കതം. **ആചരിയധമ്മപാല**ത്ഥേരോ പന ''അതിപരിത്തസഭാവഉതുആദിസമുട്ഠാനാ വാ ഏകദേസസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ''തിപി (വിസുദ്ധി॰ മഹാ॰ ൨.൪൧൬) ആഹ.

൧൧൨൭-൮. ഏകബ്ഭവപരിച്ഛിന്നന്തി ഏകസ്മിം ഭവേ പടിസന്ധിചുതിവസേന പരിച്ഛിന്നം ഏകഭവപരിയാപന്നം ധമ്മജാതം. യം സന്ധായ വുത്തം ''യോ ചാവുസോ മനോ, യേ ച ധമ്മാ, ഉഭയമേതം പച്ചുപ്പന്നം, തസ്മിം ചേ പച്ചുപ്പന്നേ ഛന്ദരാഗപടിബദ്ധം ഹോതി വിഞ്ഞാണ''ന്തിആദി, സന്തതിപച്ചുപ്പന്നഞ്ചേത്ഥ അഭിധമ്മട്ഠകഥാസു ആഗതം, അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം സുത്തേ. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ.

൧൧൨൯-൩൦. യഥാ ചാതിആദി ഏത്ഥ തേസം ഓപമ്മദസ്സനം. ഏകപുപ്ഫം അത്തനോ വണ്ടേന ഏകസ്സ വണ്ടം വിജ്ഝതീതി സമ്ബന്ധോ. **മഹാജനസ്സാപി... പേ॰... വിജ്ഝതീ**തി ''അതീതം ചിത്തം, അനാഗതം ചിത്തം, ഇമസ്സ ചിത്തം, അസുകസ്സ ചിത്ത''ന്തി ഏവം വിഭാഗം അകത്വാ പരസ്സ ചിത്തം ജാനാമിച്ചേവ രാസിവസേന മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ ഏകസ്സ ചിത്തം ഏകേന ചിത്തേന ഉപ്പാദക്ഖണേ വാ ഠിതിക്ഖണേ വാ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ ഏകന്തേന പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ.

൧൧൩൧-൨. തം പന തേസം വചനം അയുത്തന്തി ദസ്സേതും **''യേനാവജ്ജതീ''**തിആദി വുത്തം. വസ്സസഹസ്സമ്പി ഹി ഏവം ആവജ്ജയതോ ആവജ്ജനജവനാനം ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ ഠാനം നത്ഥി, അഭിഞ്ഞാചിത്തഞ്ച സചേ ഖണപച്ചുപ്പന്നം ജാനാതി, ആവജ്ജനേന സഹ ഏകാരമ്മണേ വത്തമാനമേവ ജാനാതി, നോ അഞ്ഞഥാ, തസ്മാ **തേസം** ആവജ്ജനജവനാനം **ദ്വിന്നം സഹ** ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ **അട്ഠാനാഭാവതോ തം ന യുജ്ജതി**. ഭവതു താവ കോ ഏത്ഥ ദോസോതി ചേ ആഹ **''ആവജ്ജനജവനാന''**ന്തിആദി. തത്ഥ മഗ്ഗഫലവീഥിതോ അഞ്ഞം അനിട്ഠട്ഠാനം. മഗ്ഗഫലവീഥിയഞ്ഹി ആവജ്ജനാദീനം സങ്ഖാരാരമ്മണത്താ, ഗോത്രഭുആദീനഞ്ച നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ നാനാരമ്മണതാ ഇട്ഠാ, അഞ്ഞത്ഥ പന അനിട്ഠാ, തസ്മാ **അനിട്ഠേ ഠാനേ ജവനാവജ്ജനാനം** നാനാരമ്മണതാപത്തിദോസോ അയുത്തോതി തം തേസം വചനം **അയുത്തന്തി പകാസിതം** അട്ഠകഥാസൂതി അധിപ്പായോ.

൧൧൩൩-൪. യദി ഏവം, കഥം ചേതോപരിയഞാണം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതീതി ആഹ **''തസ്മാ''**തിആദി. യസ്മാ ഏവം അയുത്തന്തി പകാസിതം, തസ്മാ. **ജവനവാരതോ**തി ഏകജവനവാരവസേന . ഇദം പന ഖണപച്ചുപ്പന്നാനന്തരം ലഹുകം കത്വാ പച്ചുപ്പന്നദസ്സനത്ഥം വുത്തം, യം പന വത്തമാനജവനവീഥിതോ അതീതാനാഗതവസേന ദ്വിതിജവനവീഥിപരിമാണകാലേ പവത്തം പരചിത്തം , തം സബ്ബമ്പി ''സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം നാമാ''തി **അട്ഠകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൬) വുത്തം, തസ്മാ **ജവനവാരതോ**തി ദ്വിതിജവനവാരവസേന ദീപേതബ്ബം, ന സകലേന പച്ചുപ്പന്നദ്ധുനാതി അധിപ്പായോ. **നിദ്ദിട്ഠം** സംയുത്തട്ഠകഥായം. **തത്രായം ദീപനാ**തിആദി

ജവനവാരസ്സ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നഭാവദീപനമുഖേന ഇദ്ധിചിത്തസ്സ പവത്തിആകാരദീപനം.

൧൧൩൯-൪൧. സന്തതിപച്ചുപ്പന്നമ്പി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ ആഹ **"അദ്ധാവസാ...പേ॰... പനാ"**തി. **ആനന്ദാചരിയോ** പനേത്ഥ അഭിധമ്മമാതികായ ആഗതസ്സ പച്ചുപ്പന്നപദസ്സ അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നപദത്ഥതാ ന കത്ഥചി പാളിയം വുത്താ, തസ്മാ ചിത്തസാമഞ്ഞേന ചിത്തം ആവജ്ജയമാനം അഭിമുഖീഭൂതം വിജ്ജമാനചിത്തം ആവജ്ജേതി, പരികമ്മാനി ച തം തം വിജ്ജമാനചിത്തം ചിത്തസാമഞ്ഞേനേവ ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തജാനനപരികമ്മാനി ഹുത്വാ പവത്തന്തി. ചേതോപരിയഞാണം പന വിജ്ജമാനചിത്തം പടിവിജ്ഝന്തം തേന സഹ ഏകക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥ യസ്മാ സന്താനഗ്ഗഹണതോ ഏകത്തവസേന ആവജ്ജനാദീനി ചിത്തന്തേവ പവത്താനി, തഞ്ച ചിത്തമേവ, യം ചേതോപരിയഞാണേന വിഭാവിതം, തസ്മാ സമാനാകാരപ്പവത്തിതോ ന അനിട്ഠേ ഠാനേ നാനാരമ്മണതാ ഹോതീതി ഖണപച്ചുപ്പന്നവസേനേവ ഇമസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതം ഇച്ഛതി. **ഇതരാനീ**തി ആവജ്ജനപരികമ്മചിത്താനി. **ചക്ഖുദ്വാരേ വിഞ്ഞാണ**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം.

൧൧൪൨-൭. **പരിത്താദീസു അട്ഠസൂ**തി ചേതോപരിയഞാണസ്സ വുത്തേസു പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹിത്വാ നവത്തബ്ബാരമ്മണഞ്ച പക്ഖിപിത്വാ അട്ഠസു പരിത്താദീസു. **അതീതേ...പേ॰... ഫലമ്പി വാ**തി ഏത്ഥ **അത്തനാ**തി നിദസ്സനമത്തം. പരേഹിപി ഭാവിതമഗ്ഗം, സച്ഛികതഫലഞ്ച പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന സമനുസ്സരതി. **വാ**-സദ്ദേന വാ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥേന അത്തനാ ഭാവിതം മഗ്ഗം, ഫലമ്പി വാ പരേഹി ഭാവിതം മഗ്ഗം, ഫലമ്പി വാതി ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. തഥാ ച വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "അത്തനാ, പരേഹി ഭാവിതമഗ്ഗം, സച്ഛികതഫലഞ്ച അനുസ്സരണകാലേ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൩൭). **ഏവ**-കാരം പന പദപൂരണമത്തമേവ. **ഫലമ്പി വാ**തി ഏത്ഥ "ഭാവിത"ന്തി ന സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ന ഹി ഫലം ഭാവേതബ്ബം ഹോതി, അഥ ഖോ സച്ഛികാതബ്ബമേവാതി. **സമനുസ്സരതോ മഗ്ഗ**ന്തി ഏത്ഥാപി "അത്തനാ, പരേഹി വാ ഭാവിത"ന്തി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ഏകന്തതോ**തി നിയമതോ.

൧൧൪൮-൫൦. നനു ച ചേതോപരിയഞാണയഥാകമ്മൂപഗഞാണാനിപി അതീതാരമ്മണാനേവ, കിം പന തേസം, ഇമസ്സ ച ആരമ്മണേ നാനാകരണന്തി ആഹ **"ചേതോപരിയഞാണമ്പീ"**തിആദി. **കിഞ്ചാപീ**തി അയം നിപാതസമുദായോ, ഏകോ വാ നിപാതോ വിസേസാനഭിധാനനിമിത്തേ ഉപഗമനേ ദട്ഠബ്ബോ. **അഥ ഖോ**തി വിസേസാഭിധാനസമാരമ്ഭേ. **ചിത്തമേവാ**തി ഇദം പുബ്ബേ വിചാരിതമേവ. **അതീതേ ചേതനാമത്ത**ന്തി ഇദമ്പി പുബ്ബേ വിയ മഹാഅട്ഠകഥാവാദം സന്ധായേവ വുത്തം. തത്ഥ ഹി യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ചേതനാമത്തമേവ ആരമ്മണം ഹോതി, ന ചിത്തം, നാപി ഇതരേ ധമ്മാ, യതോ തം യഥാകമ്മൂപഗന്തി വുച്ചതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണം അതീതചേതനാമത്തമേവ ആരമ്മണം കരോതീതി വുത്തം, ഹേട്ഠാ ദസ്സിതപാളിവസേന സബ്ബേ ചത്താരോപി ഖന്ധാ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ആരമ്മണന്തി സങ്ഗഹകാരാനം സന്നിട്ഠാനം. **നത്ഥി കിഞ്ചി അഗോചര**ന്തി കിഞ്ചി ഖന്ധം വാ ഖന്ധപടിബദ്ധം നാമഗോത്താദിം വാ അഗോചരം നാമ നത്ഥി. തഞ്ഹി അതീതക്ഖന്ധഖന്ധപടിബദ്ധേസു ധമ്മേസു സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമാനഗതികമേവാതി അധിപ്പായോ.

൨൨൫൨-൩. **അത്തക്ഖന്ധാനുസ്സരണേ**തി അത്തനോ ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ. **സരണേ…പേ॰… ഗോചര**ന്തി ‘‘അതീതേ വിപസ്സീ ഭഗവാ അഹോസി, തസ്സ മാതാ ബന്ധുമതീ, പിതാ ബന്ധുമാ’’തിആദിനാ നയേന നാമഗോത്താദിം, പഥവീനിമിത്താദിഞ്ച അനുസ്സരണകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതി. **നവത്തബ്ബഗോചര**ന്തി ഹി പരിത്താരമ്മണഅതീതാരമ്മണത്തികവസേന വുത്തം, അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികവസേന പന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണഭൂതധമ്മാരമ്മണകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതി, അവസേസപഞ്ഞത്താരമ്മണകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം ഹോതി. **നാമഗോത്ത**ന്തി ചേത്ഥ ഖന്ധപടിബദ്ധോ സമ്മുതിസിദ്ധോ ബ്യഞ്ജനത്ഥോ, ന ബ്യഞ്ജനം. ബ്യഞ്ജനഞ്ഹി സദ്ദായതനസങ്ഗഹിതത്താ പരിത്തം ഹോതി. യഥാഹ ‘‘നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പരിത്താരമ്മണാ’’തി (വിഭ॰ ൭൪൮).

൨൨൫൪. **ദിബ്ബസോതസമ**ന്തി യസ്മാ പച്ചുപ്പന്നം, പരിത്തഞ്ച രൂപം ആരമ്മണം കരോതി, തസ്മാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം, പരിത്താരമ്മണഞ്ച ഹോതി, അത്തനോ കുച്ഛിഗതരൂപദസ്സനേ, പരസ്സ ഹദയനിസ്സിതലോഹിതദസ്സനാദീസു ച അജ്ഝത്താരമ്മണം, ബഹിദ്ധാരമ്മണഞ്ച ഹോതി.

൨൨൫൫-൬. **പരിത്താദീസു അട്ഠസൂ**തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ വുത്തേസു അതീതാരമ്മണം വജ്ജേത്വാ അനാഗതാരമ്മണം പക്ഖിപിത്വാ അട്ഠസു. **നിബ്ബത്തിസ്സതി…പേ॰… പജാനതോ**തി ഇമിനാ നിബ്ബത്തക്ഖന്ധജാനനമാഹ. അനാഗതംസഞാണസ്സ അനാഗതമഗോചരം നത്ഥി. തമ്പി ഹി അനാഗതക്ഖന്ധഖന്ധപടിബദ്ധേസു ധമ്മേസു സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമാനഗതികമേവ.

൨൨൬൧. **ജാനനേ നാമഗോത്തസ്സാ**തി ‘‘അനാഗതേ മേത്തേയ്യോ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ സുബ്രഹ്മാ നാമ പിതാ ഭവിസ്സതി, ബ്രഹ്മവതീ നാമ മാതാ’’തിആദിനാ നയേന നാമഗോത്താദിജാനനകാലേ.

൨൨൬൪-൫. **പരിത്താദീസു പഞ്ചസൂ**തി പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന പഞ്ചസു. **കാമകമ്മസ്സാ**തി കാമാവചരകമ്മസ്സ.

൨൨൬൮. **വിവിധത്ഥവണ്ണപദ**ന്തി നാനപ്പകാരഅത്ഥപദേഹി, ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമ്പന്നം. **മധുരത്ഥമതിനീഹര**ന്തി മധുരത്ഥം അതിനീഹരഞ്ചാതി പദച്ഛേദോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

അഭിഞ്ഞാരമ്മണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. അട്ഠാരസമോ പരിച്ഛേദോ

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൭൦-൨. ഇദാനി യസ്മാ ഏവം അഭിഞ്ഞാവസേന അധിഗതാനിസംസായ ഥിരതരായ സമാധിഭാവനായ സമന്നാഗതേന ഭിക്ഖുനാ പഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാ ഹോതി. ഏവഞ്ഹി സാ സബ്ബാകാരേന ഥിരതരാ സിഖപ്പത്താ ച ഹോതി, തസ്മാ തസ്സാ ഭാവനാനയവിഭാവനത്ഥമാരഭന്തോ ആഹ **"സമാധിം പനാ"**തിആദി . **കാ പഞ്ഞാ**തി സരൂപപുച്ഛാ. **കോ ചത്ഥോ**തി ഇമിസ്സാ കോ അത്ഥോ. **പഞ്ഞാ**തി പദം കം അഭിധേയ്യത്ഥം നിസ്സായ വത്തതീതി അധിപ്പായോ.

൧൧൭൩-൪. **പഞ്ഞാ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ**തി ഇധാധിപ്പേതമേവ പഞ്ഞം ദസ്സേതി, അഞ്ഞത്ഥ പന ബഹുവിധോ പഞ്ഞാപഭേദോ ഹോതി. **പുഞ്ഞചിത്തസമായുതാ**തി കുസലചിത്തസമ്പയുത്താ. ഏത്ഥ ച **പുഞ്ഞ**-ഗ്ഗഹണേന ദുവിധമ്പി അബ്യാകതം നിവത്തേതി, തഥാ "അത്ഥി സംകിലിട്ഠാ"തി ഏവം പവത്തം മിച്ഛാവാദം പടിസേധേതി. **വിപസ്സനാ**-ഗ്ഗഹണേന കമ്മസ്സകതാദിവസപ്പവത്തം സേസകുസലപഞ്ഞം. **ജാനനാ വാ പകാരതോ**തി വുത്തേ "കിമിദം പകാരതോ ജാനനം നാമാ"തി അനുയോഗം മനസി നിധായ സഞ്ജാനനവിജാനനാകാരവിസിട്ഠം നാനപ്പകാരതോ ജാനനന്തി ദസ്സേതും "സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണപഞ്ഞാനം, കോ വിസേസോ കിമന്തര"ന്തി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനമാഹ **"സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണപഞ്ഞാന"**ന്തിആദിനാ. **ജാനനത്തേ സമേപി ചാ**തി വിസയവിജാനനാകാരേ സമാനേപി.

൧൧൭൫. **സഞ്ജാനനമത്തംവാ**തി "നീലപീത"ന്തിആദികം ആരമ്മണേ വിജ്ജമാനം, അവിജ്ജമാനം വാ സഞ്ഞാനിമിത്തം കത്വാ ജാനനം. തഥാ ഹേസാ പുന സഞ്ജാനനപച്ചയകരണരസാ. **മത്ത**-സദ്ദേന വിസേസനിവത്തിഅത്ഥേന വിജാനനപ്പജാനനാകാരേ നിവത്തേതി, **ഏവ**-കാരേന കദാചിപി ഇമിസ്സാ തേ വിസേസാ ന സന്തിയേവാതി അവധാരേതി. തേനാഹ **"ലക്ഖണപ്പടിവേധ"**ന്തിആദി. "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി ലക്ഖണപടിവേധം കാതും നേവ സക്കോതി, വിഞ്ഞാണകിച്ചമ്പി കാതും ന സക്കോതി, സഞ്ഞാ കുതോ പഞ്ഞാകിച്ചം കരേയ്യാതി ലക്ഖണപടിവേധം കാതും ന സക്കോതിച്ചേവ വുത്തം, ന വുത്തം "മഗ്ഗം പാപേതും ന സക്കോതീ"തി.

൧൧൭൬. വിഞ്ഞാണം പന ആരമ്മണേ പവത്തമാനം ന തത്ഥ സഞ്ഞാ വിയ നീലപീതാദികസ്സ സഞ്ജാനനവസേനേവ പവത്തതി, അഥ ഖോ തം തത്ഥ അനിച്ചതാദിവിസേസം, അഞ്ഞഞ്ച താദിസം വിസേസം ജാനന്തമേവ പവത്തതീതി ആഹ **"വിഞ്ഞാണം പനാ"**തിആദി. കഥം പന വിഞ്ഞാണം ലക്ഖണപടിവേധം കരോതീതി? പഞ്ഞായ ദസ്സിതമഗ്ഗേന. ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഹി അനേകവാരം ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ പവത്തമാനായ പഗുണഭാവതോ പരിചയവസേന ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേനപി വിപസ്സനാ സമ്ഭവതി, യഥാ തം പഗുണസ്സ ഗന്ഥസ്സ സജ്ഝായനേ ഞായാഗതാപി വാരാ ന വിഞ്ഞായന്തി. **ലക്ഖണം പടിവിജ്ഝിതു**ന്തി ച ലക്ഖണാനം ആരമ്മണകരണം സന്ധായ വുത്തം, ന പടിവിജ്ഝനം.

൧൧൭൭. ഉസ്സക്കിത്വാതി ൨൨൦ ഉദയബ്ബയാദിഞാണപടിപാടിയാ ആരഭിത്വാ മഗ്ഗം പാപേതുമേവ തം വിഞ്ഞാണം ന സക്കോതി അസമ്ബോധസഭാവത്താ. **വുത്തനയ**ന്തി വിഞ്ഞാണേ വുത്തനയം. സാ ഹി ആരമ്മണഞ്ച ജാനാതി, ലക്ഖണഞ്ച പടിവിജ്ഝതി. അത്തനോ പന അനഞ്ഞസാധാരണേന ആനുഭാവേന മഗ്ഗം പാപേതുഞ്ച സക്കോതി. ബാലഗാമികഹേരഞ്ഞികാനം കഹാപണജാനനമിവ ച നേസം ആരമ്മണജാനനം വേദിതബ്ബം. യഥാ ഹി ഹേരഞ്ഞികഫലകേ ഠപിതം കഹാപണരാസിം ഏകോ അസഞ്ജാതവോഹാരബുദ്ധി ബാലദാരകോ, ഏകോ ഗാമികപുരിസോ, ഏകോ ഹേരഞ്ഞികോതി തീസു ജനേസു പസ്സമാനേസു ബാലദാരകോ കഹാപണാനം ചിത്തവിചിത്തദീഘരസ്സചതുരസ്സപരിമണ്ഡലഭാവമത്തമേവ ജാനാതി, "ഇദം മനുസ്സാനം ഉപഭോഗപരിഭോഗാവഹം രതനസമ്മത"ന്തി ന ജാനാതി. ഗാമികപുരിസോ തദുഭയം ജാനാതി, "അയം ഛേകോ മഹാസാരോ, അയം കൂടോ, അയം അഡ്ഢസാരോ, അയം പാദസാരോ"തിആദികം പന വിഭാഗം ന ജാനാതി. ഹേരഞ്ഞികോ സബ്ബേപി തേ പകാരേ ജാനാതി, ജാനന്തോ ച ഓലോകേത്വാപി ജാനാതി, ആകോടിതസദ്ദം സുത്വാപി ജാനാതി, ഗന്ധം ഘായിത്വാപി രസം സായിത്വാപി ഹത്ഥേന ധാരയിത്വാപി "അസുകസ്മിം ഗാമേ വാ നിഗമേ വാ നഗരേ വാ പബ്ബതേ വാ നദീതീരേ വാ കതോ"തിപി "അസുകആചരിയേന കതോ"തിപി ജാനാതി. തത്ഥ **സഞ്ഞാ** അസഞ്ജാതവോഹാരബുദ്ധിനോ ബാലദാരകസ്സ കഹാപണദസ്സനം വിയ വിഭാഗം അകത്വാ പിണ്ഡവസേനേവ ആരമ്മണം ഗണ്ഹാതി നീലാദിവസേന ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാനാകാരഗ്ഗഹണതോ, **വിഞ്ഞാണം** ഗാമികപുരിസസ്സ കഹാപണദസ്സനമിവ ഏകച്ചവിസേസഗ്ഗഹണസമത്ഥതായ, **പഞ്ഞാ** അനവസേസഗ്ഗഹണസമത്ഥതായ ഹേരഞ്ഞികസ്സ കഹാപണദസ്സനമിവ ദട്ഠബ്ബാതി.

൧൧൭൮-൮൦. സഭാവപടിവേധനന്തി സകോ ഭാവോ, സമാനോ വാ ഭാവോ സഭാവോ, തസ്സ പടിവേധനം ഞാതപരിഞ്ഞാതീരണപരിഞ്ഞാവസേന സഭാവസാമഞ്ഞലക്ഖണപടിവേധനം. ഘടപടാദിപടിച്ഛാദകസ്സ ബാഹിരന്ധകാരസ്സ ദീപാലോകോ വിയ യഥാവുത്തധമ്മസഭാവപടിച്ഛാദകസ്സ വിദ്ധംസനരസാ. ഉപ്പജ്ജമാനോയേവ ഹി ഞാണാലോകോ ഹദയന്ധകാരം വിധമേന്തോ ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ **"സമ്മോഹനന്ധകാരസ്സ, വിദ്ധംസനരസാ മതാ"**തി. തതോയേവ സബ്ബധമ്മേസു അസമ്മുയ്ഹനാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതി, കാരണഭൂതാ വാ സയം ഫലഭൂതം അസമ്മോഹം പച്ചുപതിട്ഠാപേതീതി ആഹ **"അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഇധാധിപ്പേതത്താ സമാധി തസ്സാ പദട്ഠാനം. തഥാ ഹി "സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧; അ॰ നി॰ ൧൧.൨) സുത്തപദന്തി ആഹ **"സമാധാസന്നകാരണാ"**തി.

൧൧൮൧-൨. ധമ്മസഭാവപടിവേധോ നാമ പഞ്ഞായ ആവേണികോ സഭാവോ, ന തേനസ്സാ കോചി വിഭാഗോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"ലക്ഖണേനേകധാ വുത്താ"**തി. ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ വുച്ചതി വട്ടം, തപ്പരിയാപന്നതായ ലോകേ നിയുത്താ, തത്ഥ വാ വിദിതാതി **ലോകികാ**. തത്ഥ അപരിയാപന്നത്താ **അലോകികാ**. കതമാ പനേത്ഥ ലോകിയാ, കതമാ ലോകുത്തരാ ചാതി ആഹ **"ലോകിയേനാ"**തിആദി. ലോകിയകുസലചിത്തുപ്പാദേസു മഗ്ഗസമ്പയുത്താ **ലോകിയേന മഗ്ഗേന യുത്താ**. വിസേസതോ പന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിആദിവിസുദ്ധിചതുക്കസങ്ഗഹിതമഗ്ഗസംയുത്താ സമുദായേ

പവത്താ പഞ്ഞാ തദേകദേസേസുപി പവത്തതീതി മഗ്ഗ-ഗ്ഗഹണം കതം, പച്ചേകമ്പി വാ സമ്മാദിട്ഠിആദീനം മഗ്ഗസമഞ്ഞാതി കത്വാ. ലോകതോ ഉത്തരാ ഉത്തിണ്ണാതി **ലോകുത്തരാ**. ലോകുത്തരാപി ഹി മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഭാവേതബ്ബാ, വിപസ്സനാപരിയോസാനേ ലബ്ഭതേവാതി ലോകുത്തര-ഗ്ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതി. തേനാഹ **"ലോകുത്തരേനാ"**തിആദി. **സുതമയാദിതോ**തിആദിഗ്ഗഹണേന ഭാവനാമയം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൧൧൨൩-൭. **അത്തനോവ ചിന്തായാ**തി തസ്സ തസ്സ അനവജ്ജസ്സ അത്ഥസ്സ സാധനേ പരോപദേസേന വിനാ അത്തനോ ഉപായചിന്താവസേനേവ . **ഭൂരിപഞ്ഞേനാ**തി മഹാപഞ്ഞേന, പത്ഥടതായ പഥവീസമാനപഞ്ഞേന വാതി അത്ഥോ. **പരതോ പന സുത്വാനാ**തി പരതോ ഉപദേസം സുത്വാ. **സുതേനേവ ച നിപ്ഫന്നാ**തി അന്തോഗതഹേത്വത്ഥമിദം വിസേസനം, സുതേനേവ നിപ്ഫന്നത്താതി അത്ഥോ. "നിപ്ഫന്നത്താ സുതേന വാ"തി വാ പാഠോ. **യഥാ വാപി തഥാ വാ**തി പരതോ സുത്വാ വാ അസുത്വാ വാ. **അപ്പനാപത്താ**തി ഇദം സിഖാപത്തം ഭാവനാമയം ദസ്സേതും വുത്തം, ന പന അപ്പനാപത്താവ ഭാവനാമയാതി. തിസ്സോപി പനേതാ പഞ്ഞാ പാളിവസേന ഏവം വേദിതബ്ബാ -

> "തത്ഥ കതമാ ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ? യോഗവിഹിതേസു വാ കമ്മായതനേസു യോഗവിഹിതേസു വാ സിപ്പായതനേസു യോഗവിഹിതേസു വാ വിജ്ജാഠാനേസു കമ്മസ്സകതം വാ സച്ചാനുലോമികം വാ രൂപം അനിച്ചന്തി വാ, വേദനാ, സഞ്ഞാ, സങ്ഖാരാ, വിഞ്ഞാണം അനിച്ചന്തി വാ, യം ഏവരൂപം അനുലോമികം ഖന്തിം ദിട്ഠിം രുചിം മുദിം പേക്ഖം ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം പരതോ അസുത്വാ പടിലഭതി, അയം വുച്ചതി ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ. തത്ഥ കതമാ സുതമയാ പഞ്ഞാ...പേ॰... സുത്വാ പടിലഭതി, അയം വുച്ചതി സുതമയാ പഞ്ഞാ. സബ്ബാപി സമാപന്നസ്സ പഞ്ഞാ ഭാവനാമയാ പഞ്ഞാ"തി (വിഭ॰ ൭൬൮).

ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി കമ്മായതനാദിവസേന ചിന്താമയസുതമയപഞ്ഞാ മഹഗ്ഗതലോകുത്തരവസേന ഭാവനാമയപഞ്ഞാ ച വുത്താ, ഇധ പന അന്തിമഭവികാനം ദിന്നം ബോധിസത്താനമേവ ലബ്ഭമാനാ ചിന്താമയഭൂതാ സച്ചാനുലോമികാ പഞ്ഞാ, പൂരിതപാരമീനം അവസേസമഹാപഞ്ഞാനം ലബ്ഭമാനാ സുതമയാ സച്ചാനുലോമികാ പഞ്ഞാ, ലോകുത്തരപ്പനാപത്താപി ഭാവനാമയപഞ്ഞാവ അധിപ്പേതാ.

൧൧൨൮. **പടിസമ്ഭിദാചതുക്കസ്സാ**തി അത്ഥധമ്മനിരുത്തിപടിഭാനസങ്ഖാതസ്സ പടിസമ്ഭിദാചതുക്കസ്സ വസേന. നനു ചേത്ഥ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ അധിപ്പേതാ, കസ്മാ പടിസമ്ഭിദാ ആഹടാതി? വിപസ്സകാനം ഞാണപാടവത്ഥം പഞ്ഞാപ്പഭേദേ നിദ്ദിസിയമാനേ പടിസമ്ഭിദാപഞ്ഞാപി വത്തുകാമതായ, പടിസമ്ഭിദാപഞ്ഞായ വാ വിപസ്സനാഫലഭൂതത്താ ലോകിയലോകുത്തരപഞ്ഞാധികാരേ വാ ലോകുത്തരപഞ്ഞായ സഹ പാപുണിതബ്ബം പടിസമ്ഭിദാപഞ്ഞമ്പി വത്തുകാമതായ ഇധേവ വുത്താതി. **അത്ഥധമ്മനിരുത്തീസു ഞാണ**ന്തി "അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൮) ഏവമാഗതം അത്ഥാദീസു തീസു പഭേദഗതം ഞാണത്തയം. **തീസുപീ**തി യഥാവുത്തേസു തീസുപി

പടിസമ്ഭിദാഞാണേസു
ഗോചരകിച്ചലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനഭൂമിആദിവസേന തേ ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീതി ഏവം പഭേദഗതം ഞാണം, പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണവസേന വാ തീസു ഞാണേസു ഞാണം. പടിസമ്ഭിദാരമ്മണമ്പി ഹി പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ ഹോതി. തേനേവ ച **സുത്തന്തഭാജനീയപാളിയം** ''ഞാണേസു ഞാണ''ന്തി, **അട്ഠകഥായ** ച ''സബ്ബത്ഥകഞാണം ആരമ്മണം കത്വാ ഞാണം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പഭേദഗതം ഞാണ''ന്തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൧൮) അവിസേസേന വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ മഹഗ്ഗതപടിസമ്ഭിദാഞാണസ്സ അഭാവേപി നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പരിത്താരമ്മണാ, തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ സിയാ പരിത്താരമ്മണാ, സിയാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ, സിയാ അപ്പമാണാരമ്മണാതി പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ മഹഗ്ഗതാരമ്മണതാപി പഞ്ഹാപുച്ഛകപാളിയം വുത്താ.

അഭിധമ്മഭാജനീയേ പന -

> ''യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ...പേ॰... ധമ്മാരമ്മണം വാ, യം യം വാ പനാരബ്ഭ, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതി. യേ വാ പന തസ്മിം സമയേ അഞ്ഞേപി അത്ഥി അരൂപിനോ ധമ്മാ, ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. തേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. യായ നിരുത്തിയാ തേസം ധമ്മാനം പഞ്ഞത്തി ഹോതി, തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ. യേന ഞാണേന താനി ഞാണാനി ജാനാതി 'ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീ'തി, തേസു ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭ॰ ൭൨൫) -

ചിത്തുപ്പാദക്കമേന ദേസനായ പവത്തത്താ സാവസേസോ പാഠോ കതോ. ചിത്തുപ്പാദസങ്ഗഹിതേ അത്ഥേ അസേസേത്വാ ദേസനാ ഹി അഭിധമ്മഭാജനീയേ പവത്താ, ന സബ്ബഞ്ഞേയ്യേതി യഥാദസ്സിതവിസയവചനവസേന ''യേന ഞാണേന താനി ഞാണാനി ജാനാതീ''തി വുത്തം, ന തം അഞ്ഞാരമ്മണതം പടിസേധേതി ദേസനായ അതപ്പരഭാവതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ തത്ഥ നിബ്ബാനേ, അനാഗതേപി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ സിയാ ന വത്തബ്ബാ അതീതാരമ്മണാതിപി അനാഗതാരമ്മണാതിപി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാതിപീതി അത്ഥപടിസമ്ഭിദായ നിബ്ബാനാരമ്മണതാ വുത്താ. ഏത്ഥ ച **അത്ഥോ**തി സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലസ്സേതം അധിവചനം. ഹേതുഫലഞ്ഹി യസ്മാ ഹേതുഅനുസാരേന അരീയതി അധിഗമീയതി സമ്പാപുണീയതി, തസ്മാ അത്ഥോതി വുച്ചതി. **ധമ്മോതി**പി സങ്ഖേപതോ പച്ചയസ്സേതം അധിവചനം. സോ ഹി യസ്മാ തം തം ദഹതി പവത്തേതി, സമ്പാപുണിതും വാ ധാരേതി, തസ്മാ ധമ്മോതി വുച്ചതി. **നിരുത്തീ**തി സത്താനം മൂലഭാസാഭൂതാ മാഗധികഭാസാ, യായ ബുദ്ധാനം ദേസനാ ഹോതി. **പടിഭാന**ന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തം ഞാണത്തയമേവ. വുത്തഞ്ഹേതം അഭിധമ്മേ ''ദുക്ഖേ ഞാണം...പേ॰... തസ്സ വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ''തിആദി.

൧൮൨. യസ്മാ പനായം സങ്ഖേപതോവ, പഭേദവസേന ച വുച്ചമാനോ പാകടോ ഹോതി, തസ്മാ തം സങ്ഗഹേത്വാ പഭേദതോവ അത്ഥാദികേ ദസ്സേതും **"യം കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്ന"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. **യം കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്ന**ന്തി യം കിഞ്ചി ഹേതാദിപച്ചയതോ സമുപ്പന്നം. തം പന "ഇദം ഇതോ നിബ്ബത്ത"ന്തി ഏവം ഹേതുഅനുസാരേന വിഞ്ഞായമാനമേവ ഇധ അധിപ്പേതം, തഥാ കുസലാകുസലഫലഭൂതാ വിപാകാ അബ്യാപാരസന്തിവസേന വിഞ്ഞായമാനാ, സേസാ അബ്യാപാരഭൂതാ കിരിയാ ധമ്മാ അവിപാകസന്തിവസേന, അസങ്ഖതം നിസ്സരണഭൂതോ നിരോധോ നിബ്ബുതിസന്തിവസേന, ബുദ്ധവചനത്ഥഭൂതോ ഖന്ധാദിപരമത്ഥധമ്മോ ഇമായ അയം ദീപിതോതി ഏവം പാളിഅനുസാരേന വിഞ്ഞായമാനോവ അത്ഥസമഞ്ഞം ലഭതീതി ആഹ "യം കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്ന"ന്തിആദി. തത്ഥ ഹേതുഫലം, ഭാസിതത്ഥോ ച സകസകഹേതുപടിബദ്ധോ, ഭാസിതപടിബദ്ധോ ച വിഞ്ഞായതീതി പരിയായതോ, സേസം സകസകഭാവവസേനേവ വിഞ്ഞായതീതി നിപ്പരിയായതോവ അത്ഥോ നാമ. തത്ഥ പരിയായത്ഥോ സുത്തന്തഭാജനീയവസേന വുത്തോ, നിപ്പരിയായത്ഥോ അഭിധമ്മഭാജനീയവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. ഭാസിതന്തി പാളിധമ്മമാഹ. സേസം അത്ഥപഞ്ചകേസു വുത്തനയേന യഥാരഹം യോജേത്വാ വേദിതബ്ബം.

ഏത്ഥ ച നിബ്ബാനം പത്തബ്ബോ അത്ഥോ, ഭാസിതത്ഥോ ഞാപേതബ്ബോ അത്ഥോ, ഇതരോ നിബ്ബത്തേതബ്ബോ അത്ഥോതി തിവിധോ ഹോതി അത്ഥോ. മഗ്ഗോ സമ്പാപകോ ഹേതു, ഭാസിതം ഞാപകോ ഹേതു, ഇതരം നിബ്ബത്തകോ ഹേതൂതി ഏവം തിവിധോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. കിരിയാധമ്മാനഞ്ചേത്ഥ അവിപാകതായ ധമ്മഭാവോ ന വുത്തോ. യദി ഏവം വിപാകാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥഭാവോ ന വത്തബ്ബോ? ന, പച്ചയുപ്പന്നഭാവതോ. ഏവം സതി കുസലാകുസലാനമ്പി പച്ചയുപ്പന്നത്താ അത്ഥഭാവോ ആപജ്ജതി? നായം ദോസോ അപ്പടിസിദ്ധത്താ. വിപാകസ്സ പന പധാനഹേതുതായ പാകടഭാവതോ ധമ്മഭാവോ ഏവ തേസം വുത്തോ, കിരിയാനം പച്ചയഭാവാ ധമ്മഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? നായം ദോസോ അപ്പടിസിദ്ധത്താ. കമ്മഫലസമ്ബന്ധസ്സ പന ഹേതുഭാവാഭാവതോ ധമ്മഭാവോ ന യുത്തോതി. അപിച "അയം ഇമസ്സ പച്ചയോ, അയം പച്ചയുപ്പന്നോ"തി ഏവം ഭേദമകത്വാ കേവലം കുസലാകുസലേ വിപാകകിരിയധമ്മേ ച പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ധമ്മത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ന ഹോന്തീതി തേസം അത്ഥധമ്മതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൮൮. **സഭാവനിരുത്തീ**തി അവിപരീതനിരുത്തി, അവിപരീതനിരുത്തീതി തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ ബോധനേ സബ്ബകാലം പടിനിയതസമ്ബന്ധോ അബ്യഭിചാരവോഹാരോ മാഗധഭാസാതി വുത്തം ഹോതി. സാ ഹി സബ്ബകാലം പടിനിയതസമ്ബന്ധോ, ഇതരാ ഭാസാ പന കാലന്തരേന പരിവത്തന്തി. അത്ഥതോ പനേസാ നാമപഞ്ഞത്തീതി ആചരിയാ. യഥാഹു -

"നിരുത്തി മാഗധാ ഭാസാ, അത്ഥതോ നാമസമ്മുതീ"തി.

അപരേ പന - യദി സഭാവനിരുത്തി പഞ്ഞത്തിസഭാവാ, ഏവം സതി പഞ്ഞത്തി അഭിലപിതബ്ബാ, ന വചനന്തി ആപജ്ജതി, ഏവഞ്ച സതി "തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ"തി ഇദം ന സക്കാ വത്തും, അഭിലപിതബ്ബോതി അഭിലാപോ. ന ഹി വചനതോ അഞ്ഞം അഭിലപിതബ്ബം ഉച്ചാരേതബ്ബം അത്ഥി, അഥ ഫസ്സാദിവചനേഹി ബോധേതബ്ബം

അഭിലപിതബ്ബം, ഏവഞ്ച സതി അത്ഥധമ്മാനമ്പി ബോധേതബ്ബത്താ തേസമ്പി നിരുത്തിഭാവോ ആപജ്ജതി, അപിച **അട്ഠകഥായം** "ഫസ്സോതി ച സഭാവനിരുത്തി, ഫസ്സാ ഫസ്സന്തി ന സഭാവനിരുത്തീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൧൮) വചനതോ വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതോ സദ്ദോ നിരുത്തീതി ദസ്സിതമേവ, "തം സഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ, ഏവമയം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ സദ്ദാരമ്മണാ നാമ ജാതാ, ന പഞ്ഞത്തിആരമ്മണാ"തി ച **അട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൧൮) വുത്തത്താ നിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണായ സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ മനോദ്വാരേ നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പവത്തതി, ഏവഞ്ച കത്വാ "നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പരിത്താരമ്മണാ"തി വചനം ഉപപന്നം ഹോതീതി വദന്തി. **ആചരിയജോതിപാല**ത്ഥേരാദയോ പനാഹു - "നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ"തി വചനം പച്ചുപ്പന്നം സദ്ദം ഗഹേത്വാ പച്ഛാജാനനം സന്ധായ വുത്തം, ഏവഞ്ച സതി അഞ്ഞസ്മിം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേ അഞ്ഞം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണന്തി വുത്തന്തി ആപജ്ജതി, യഥാ പന ദിബ്ബസോതഞാണം മനുസ്സാദിസദ്ദഭേദനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം തംതംസദ്ദവിഭാവകം, ഏവം സഭാവാസഭാവനിരുത്തിനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം പച്ചുപ്പന്നസഭാവനിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണം തംവിഭാവകം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാതി വുച്ചമാനേ ന കോചി പാളിവിരോധോ, തം സഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാതി ച പച്ചുപ്പന്നസദ്ദാരമ്മണപച്ചവേക്ഖണം പവത്തേന്തസ്സാതി ന ന സക്കാ വത്തും. തമ്പി ഹി ഞാണം സഭാവനിരുത്തിം വിഭാവേന്തമേവ തംതംസദ്ദപച്ചവേക്ഖണാനന്തരം തംതംപഭേദനിച്ഛയസ്സ ഹേതുഭാവതോ നിരുത്തിം ഭിന്ദന്തം പടിവിജ്ഝന്തമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി ച പഭേദഗതമ്പി ഹോതീതി.

൧൧൯. **തിവിധ**ന്തി ഇദം ഹേട്ഠാ വിഭാവിതനയമേവാതി. **പച്ചവേക്ഖതോ**തി ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീതി അസമ്മോഹവസേന പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ. നനു ച തീണി ഞാണാനിപി അത്ഥധമ്മസഭാവം നാതിവത്തന്തീതി ഞാണേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ ച ഹോതി, കസ്മാ പന "തേസു...പേ॰... മത"ന്തി വിസും വുത്തന്തി? സാരമ്മണേസു തീസു ഞാണേസു പവത്തഞാണസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യഞ്ഹി ഞാണാരമ്മണം ഞാണം തസ്സ ആരമ്മണമ്പി അസമ്മോഹവസേന പടിവിജ്ഝന്തമേവ പവത്തതി, തം ഇധ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ നാമ. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം "ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീ"തി. ഞാണമത്താരമ്മണം പന ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദായേവ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി അയം പടിസമ്ഭിദാ സാരമ്മണേസു ഞാണേസു പവത്തതി, ആരമ്മണാനം പന പഭേദം ഹേട്ഠാ ഞാണത്തയമേവ വിഭാവേതി. യഥാ കിം? യഥാ ധമ്മദേസനായ അസമത്ഥോ ബഹുസ്സുതോ കിഞ്ചാപി ധമ്മകഥികേന കഥേതബ്ബം ധമ്മം ജാനാതി, ദേസനാ പന ധമ്മകഥികസ്സേവ വിസയോതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം. ഇമാസു പന പച്ഛിമാനം തിസ്സന്നം സേഖാസേഖമഗ്ഗക്ഖണേ അസമ്മോഹവസേന പടിവേധോ ഹോതി, അത്ഥപടിസമ്ഭിദായ ആരമ്മണകരണവസേനപി. തഥാ ഹി സാ മഗ്ഗഫലസഭാവാപി ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ സാ ലോകിയലോകുത്തരാ, സേസാ തിസ്സോ ലോകിയാവ. തേനാഹു പോരാണാ -

"ലാഭോ താസമസമ്മോഹാ, സേഖാസേഖപഥക്ഖണേ;

അത്ഥപഞ്ഞാ യഥാലമ്ബാ, സാ ദ്വിധാഞ്ഞാ തു സാസവാ”തി.

൧൧൯൧. ഇമാ പന ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ പഞ്ചഹി ആകാരേഹി വിസദഭാവം ഗച്ഛന്തീതി ദസ്സേതും **“പരിയത്തീ”**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **പരിയത്തി** നാമ ബുദ്ധവചനസ്സ പരിയാപുണനം, പാളിഅട്ഠകഥാസു ഗണ്ഠിപദഅത്ഥപദവിനിച്ഛയകഥാ **പരിപുച്ഛാ** പരിതോ സബ്ബതോ ഞാതും പുച്ഛാതി കത്വാ. **സവനം** സക്കച്ചം അട്ഠിം കത്വാ സോതവിഞ്ഞാണവസേന ഗഹണം, **അധിഗമോ** മഗ്ഗുപ്പത്തി. **അട്ഠകഥായം** പന “അധിഗമോ നാമ അരഹത്തമഗ്ഗുപ്പത്തീ”തി (വിഭം അട്ഠം ൭൧൮) വുത്തം. തം സേഖഭൂമിയം പഭേദഗമനം അപ്പവിസയം, അസേഖഭൂമിയം ബഹുവിസയന്തി കത്വാ വുത്തം. സാതിസയം വാ അധിഗമനം സന്ധായേവ വുത്തം. സേഖേന പത്താനമ്പി ഹി ഇമാസം അരഹത്തപ്പത്തിയാ വിസദഭാവാധിഗമോതി. പുബ്ബയോഗോ വിയ പന അരഹത്തപ്പത്തി അരഹതോപി പടിസമ്ഭിദാവിസദതായ പച്ചയോ ന ന ഹോതീതി പഞ്ചന്നമ്പി യഥായോഗം സേക്ഖാസേക്ഖപടിസമ്ഭിദാവിസദതായ കാരണതാ യോജേതബ്ബാ. **പുബ്ബയോഗോ** നാമ പുബ്ബബുദ്ധാനം സാസനേ ഗതപച്ചാഗതികഭാവേന യാവ അനുലോമഗോത്രഭുസമീപം, താവ വിപസ്സനാഭിയോഗോ. അധിഗമപുബ്ബയോഗാ ചേത്ഥ അനുപ്പന്നം ഉപ്പാദേന്തി, ഉപ്പന്നഞ്ച വിസദം കരോന്തി, സേസാനി പന സുവിസദഭാവസ്സേവ പച്ചയാതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൧൯൨-൪. ഏവം ഏകവിധാദിവസേന പഞ്ഞായ പഭേദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഭാവനാവിധാനം വിഭാവേതും **“കഥം ഭാവേതബ്ബാ”**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യസ്മാ ഇമായ പഞ്ഞായ ഖന്ധാദയോ ധമ്മാ ഭൂമി, സീലവിസുദ്ധി ചേവ ചിത്തവിസുദ്ധി ചാതി ഇമാ ദ്വേ വിസുദ്ധിയോ മൂലം, ദിട്ഠിവിസുദ്ധി കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി ഇമാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ സരീരം, തസ്മാ തേസു ഭൂമിഭൂതേസു ധമ്മേസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന ഞാണപരിചയം കത്വാ മൂലഭൂതാ ദ്വേ വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേത്വാ സരീരഭൂതാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേന്തേന ഭാവേതബ്ബാതി ദസ്സേതും **“ഖന്ധാദീസൂ”**തിആദി ആരദ്ധം. **ഖന്ധാദീസൂ**തി ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയപടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദേസു. **ഭൂമിഭൂതേസു ചാ**തി ലക്ഖണാദിഗ്ഗഹണവസേന ഞാണസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭൂതേസു. **സീലം ചിത്തവിസുദ്ധി**ന്തി മൂലഭൂതം സീലവിസുദ്ധിം, ചിത്തവിസുദ്ധിഞ്ച. സതി ഹി സീലവിസുദ്ധിയം, ചിത്തവിസുദ്ധിയഞ്ച അയം പഞ്ഞാ മൂലജാതാ നാമ ഹോതി, നാസതീതി. **ദിട്ഠിവിസുദ്ധാദയോ പഞ്ചാ**തി ഉപബ്രൂഹേതബ്ബത്താ സരീരഭൂതാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിആദയോ പഞ്ച. ഇമിസ്സാ ഹി പഞ്ഞായ സന്താനവസേന പവത്തമാനായ പാദപാണിസീസട്ഠാനിയാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിആദയോ ഇമാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ അവയവേന സമുദായൂപലക്ഖണനയേന സരീരന്തി വേദിതബ്ബാ. **തായ പഞ്ഞായാ**തി ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാദിവസേന ഖന്ധാദീസു ധമ്മേസു പവത്തപഞ്ഞായ. **ജനനാദിതോ**തി ജാതിജരാമരണാദീഹി.

൧൧൯൫-൬. “ഭാവേതബ്ബാ”തി വത്വാ ഇദാനി യസ്മാ ഖന്ധാദിഭൂമീസു സീലവിസുദ്ധിചിത്തവിസുദ്ധിസങ്ഖാതേഹി മൂലേഹി സുപ്പതിട്ഠിതേന പഞ്ചവിസുദ്ധിസങ്ഖാതസരീരസ്സ വഡ്ഢനേനേവ പഞ്ഞാവഡ്ഢനാ നാമ

ഹോതി, തസ്മാ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഭൂമിഭൂതേസു ഖന്ധാദീസു ഏകദേസദസ്സനത്ഥം **“രൂപഞ്ചാ”**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥാതി** തേസു പഞ്ചസു ഖന്ധേസു. **യം കിഞ്ചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **അതീതാനാഗതാദികന്തി**ആദിനാ പന തദേവ ഏകാദസസു ഓകാസേസു പക്ഖിപിത്വാ ദസ്സേതി. **ആദി**-ഗ്ഗഹണേന പച്ചുപ്പന്നസ്സ ഗഹണം.

൧൧൩-൧൨൦. **ഹീനന്തി**ആദീസു അകുസലകമ്മസമുട്ഠാനതായ **ഹീനം,** കുസലകമ്മസമുട്ഠാനതായ **പണീതം**. അകുസലവിപാകുപ്പത്തിഹേതുഭൂതതായ വാ **ഹീനം,** വിപരിയായേന **പണീതം**. ദുപ്പരിഗ്ഗഹഭൂതസുഖുമരൂപാദിവസേന **ദൂരം,** ഇതരവസേന **സന്തികന്തി**ആദിനാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ**തി അതീതാദിവിഭാഗഭിന്നം സബ്ബം തം രൂപരാസിവസേന ബുദ്ധിയാ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ “മഹാഉദകക്ഖന്ധോ”തിആദീസു വിയ “രാസട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധോ”തി വുച്ചതി. **സുത്തേപി** ഹി വുത്തം “തദേകജ്ഝം അഭിസംയൂഹിത്വാ അഭിസങ്ഖിപിത്വാ”തി. **വേദനാക്ഖന്ധോതി**ആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏകേകേസു പന വേദനാദീസു “സമുദ്ദോ മയാ ദിട്ഠോ”തിആദീസു വിയ സമുദായവോഹാരസ്സ അവയവേപി ദിസ്സനതോ ഖന്ധ-സദ്ദോ രുള്ഹീവസേന പവത്തതീതി ദട്ഠബ്ബം. യം തം കിഞ്ചി വേദയിതലക്ഖണന്തി സമ്ബന്ധോ. വേദനാക്ഖന്ധോയേവ **വേദനാക്ഖന്ധതാ**. വേദനായ അതീതാദിവിഭാഗേ വിത്ഥാരകഥാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൯൭ ആദയോ) ഗഹേതബ്ബാ. **അഭിസങ്ഖാരലക്ഖണന്തി** സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ ചേതനാപധാനതായ ഏവം വുത്തം, സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണേ രാസികരണലക്ഖണം സമ്പിണ്ഡനലക്ഖണന്തി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ “സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) വുത്തത്താ യഥാ അത്തനോ ഫലസങ്ഖതം സമ്മദേവ നിപ്ഫന്നം ഹോതി, ഏവം അഭിസങ്ഖരണസഭാവന്തി അത്ഥോ. അയം പന കുസലാകുസലചേതനായ വസേന വട്ടതി.

൧൨൧-൭. ഏവം വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഭൂമിഭൂതേ ധമ്മേ ഏകദേസതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സീലചിത്തവിസുദ്ധീനം ഹേട്ഠാ വുത്തത്താ താ അവത്വാ ഇദം പഞ്ഞാഭാവനായ ആദിഭൂതം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിം ദസ്സേതും **“ചത്താരോ ച മഹാഭൂതാ”**തിആദി ആരദ്ധം. തം സമ്പാദേതുകാമേന ച യോഗാവചരേന ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേന വാ ദ്വാദസായതനവസേന വാ പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന വാ ഉഭിന്നം സങ്ഖേപകോട്ഠാസാനം വസേന വാ പടിലദ്ധജ്ഝാനവസേന വാ നാമരൂപസ്സ വവത്ഥാപേതബ്ബഭാവേപി തേന തേന മുഖേന വവത്ഥാനപ്പകാസനസ്സ അതിപപഞ്ചാവഹത്താ യഥാധിഗതക്ഖന്ധവസേനേവ ഇധ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം. **ഏകാസീതിയാ ചിത്തേനാ**തി ഏകാസീതിയാ ലോകിയചിത്തേന. ലോകുത്തരചിത്താനി പന നേവ സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ, ന സമഥയാനികസ്സ പരിഗ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി അനധിഗതത്താ. **ചത്താരോരൂപിനോ ഖന്ധേ**തി ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധേ. സീതുണ്ഹാദിവിരോധിപച്ചയസമവായേ വികാരാപജ്ജനതോ **രൂപം രുപ്പനലക്ഖണം**. ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനതോ **നാമം നമനലക്ഖണം**. **പരിഗണ്ഹതീ**തി പരിച്ഛേദകാരികായ പഞ്ഞായ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗണ്ഹാതി.

൧൨൮-൯. **താലസ്സ കന്ദം തു യമകന്തി** ദ്വീഹി ബീജേഹി നിബ്ബത്തിതം ഏകീഭൂതം യമകതാലകന്ദം. തഞ്ഹി യമകം ഭിന്നസന്താനമ്പി അഭിന്നം വിയ ഉപട്ഠാതി, ഏവം രൂപാരൂപധമ്മാതി. **നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാ**തി ഏതേനേവ തസ്സ

ദുവിധഭാവേ സിദ്ധേ **"ദ്വിധാ വവത്ഥപേതീ"**തി ഇദം നാമരൂപവിനിമുത്തസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവദസ്സനത്ഥം. തേനേവാഹ **"നാമതോ രൂപതോ"**തിആദി. നാമരൂപമത്തതായ അവിനിച്ഛിതത്താ, സന്താനാദിഘനഭേദസ്സ ച അകതത്താ അഭിനിവേസേന വിനാ സമൂഹേകത്തഗ്ഗഹണവസേന "സത്തോ"തി പവത്തോ സമ്മോഹോ **സത്തസമ്മോഹോ,** തസ്സ **ഘാതത്ഥം** വിക്ഖമ്ഭനത്ഥം. **ബഹുസുത്തവസേനാ**തി "യഥാ ഹീ"തിആദിനാ ഇധ ദസ്സിതാനം, അഞ്ഞേസഞ്ച "രൂപഞ്ച ഹിദം, മഹാലി, അത്താ അഭവിസ്സ , നയിദം രൂപം ആബാധായ സംവത്തേയ്യാ"തി (മഹാവ॰ ൨൦; സം॰ നി॰ ൩.൫൯) ഏവമാദീനം സമ്ബഹുലാനം **സുത്തന്താനം** വസേന. **തന്തി** തം നാമരൂപം.

൬൨൦-൧. **അങ്ഗസമ്ഭാരാ**തി അങ്ഗസമ്ഭാരഹേതു തന്നിമിത്തം അമുഞ്ചിത്വാ സതി ഏവ തസ്മിന്തി അത്ഥോ. **സദ്ദോ**തി വോഹാരോ. **ഖന്ധേസൂ**തി പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു **സന്തേസു** തേ അമുഞ്ചിത്വാവ **സത്തോതി സമ്മുതി** വോഹാരോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ അക്ഖചക്കപഞ്ജരഈസാദീസു അങ്ഗസമ്ഭാരേസു ഏകേനാകാരേന ഏകജ്ഝം രാസി ഹുത്വാ ഠിതേസു "രഥോ"തി വോഹാരമത്തം ഹോതി, പരമത്ഥതോ പന ഏകേകസ്മിം അങ്ഗേ ഉപപരിക്ഖിയമാനേ രഥോ നാമ നത്ഥി, ഏവമേവ ഉപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു സന്താനവസേന പവത്തമാനേസു "സത്തോ"തി വാ "പുഗ്ഗലോ"തി വാ "ജീവോ"തി വാ വോഹാരമത്തം, പരമത്ഥതോ പന ഏകേകസ്മിം ധമ്മേ ഉപപരിക്ഖിയമാനേ "അസ്മീ"തി വാ "അഹ"ന്തി വാ ഗാഹസ്സ വത്ഥുഭൂതോ സത്തോ നാമ നത്ഥി, കേവലം നാമരൂപമത്തമേവ അത്ഥീതി. ഏവം പസ്സതോ ഹി ദസ്സനം യഥാഭൂതദസ്സനം നാമ ഹോതി, യം ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി വുച്ചതി. സചേ കോചി സത്തോ നാമ നത്ഥി, കഥഞ്ചരഹി നാമരൂപമത്തേ ഗമനാദിഅത്ഥകിച്ചസിദ്ധതാ ഹോതീതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"യഥാപീ"**തിആദി. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ **ദാരുമയം യന്തം നിജ്ജീവം** ജീവവിരഹിതം അബ്ഭന്തരേ വത്തമാനസ്സ ജീവസ്സ അഭാവതോ തതോയേവ **നിരീഹകം** നിബ്യാപാരം, അഥ ച പന **ദാരുരജ്ജുസമായോഗേ** പച്ചയവിസേസവസേന **തം** ദാരുയന്തം **ഗച്ഛതിപി തിട്ഠതിപി,** സജീവം സബ്യാപാരം വിയ ഗമനാദികിച്ചം സാധേന്തമിവ ഖായതി, **തഥാ ഇദം നാമരൂപമ്പി** കിഞ്ചാപി നിജ്ജീവം നിരീഹകഞ്ച, അഥ ച പന **അഞ്ഞമഞ്ഞ**സങ്ഖതപച്ചയവിസേസസ്സ **സമായോഗേ** സജീവം സബ്യാപാരം ഗച്ഛന്തം തിട്ഠന്തഞ്ച ഖായതീതി.

൬൨൨. **സച്ചതോ**തി ഭൂതതോ, പരമത്ഥതോതി വുത്തം ഹോതി. **ഇദം നാമരൂപം അഭിസങ്ഖതം യന്തമിവ സുഞ്ഞം** ജീവാദിനാ. പച്ചയേഹി അഭിസങ്ഖതം ഇദം നാമരൂപം യന്തമിവ സുഞ്ഞന്തി വാ സമ്ബന്ധോ. **ദുക്ഖസ്സ പുഞ്ജോ**തി നിച്ചാതുരതായ ദുക്ഖസ്സ രാസി. **തിണകട്ഠസാദിസോ**തി അത്തസുഞ്ഞതായ തിണകട്ഠസമോ.

൬൨൩. **യമക**ന്തി യുഗളം. സോ ച യമകഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സിതഭാവേനാതി ആഹ **"ഉഭോ അഞ്ഞോഞ്ഞനിസ്സിതാ"**തി. തതോ ഏവ **ഏകസ്മിം ഭിജ്ജമാനസ്മിം ഉഭോ ഭിജ്ജന്തി.** ന ഹി കദാചി പഞ്ചവോകാരഭവേ മരണവസേന രൂപേ നിരുജ്ഝന്തേ അരൂപം അനിരുജ്ഝന്തം, അരൂപേ വാ നിരുജ്ഝന്തേ രൂപം അനിരുജ്ഝന്തം അത്ഥി. ഏകവോകാരഭവചതുവോകാരഭവേസു പന തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനിസ്സായ

പവത്തിയാ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവാതി. സോ പനായം ഭങ്ഗോ പച്ചയവസേനേവ, പച്ചയനിരോധേനേവ നാമരൂപനിരോധോതി അത്ഥോ. **പച്ചയാ**തി പച്ചയഭൂതാ, അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പച്ചയാ ഹോന്താപി ഏകസ്മിം ഭിജ്ജമാനസ്മിം ഉഭോ ഭിജ്ജന്തിയേവാതി അത്ഥോ.

൧൨൧൩-൯. **നിത്തേജ**ന്തി തേജഹീനം ആനുഭാവവിരഹിതം. യഥ പന തം നിത്തേജം, തം ദസ്സേതും **"ന ബ്യാഹരതീ"**തിആദി വുത്തം. ന ഹി അഞ്ഞഥാ സദ്ദഹനുസ്സാഹനാദീസു നാമം നിത്തേജന്തി സക്കാ വത്തും, നാപി രൂപം സന്ധാരണാബന്ധനാദീസു. തേനേവ ഹി **"തഥാ രൂപമ്പി നിത്തേജ"**ന്തി വത്വാ **"ഭുഞ്ജാമീതി...പേ॰... ന വിജ്ജതീ"**തി വുത്തം.

൧൨൨൦-൧. **നാമം നിസ്സായാ**തിആദിനാ ബ്യതിരേകവസേനപി നാമരൂപാനം നിത്തേജതംയേവ വിഭാവേതി . രൂപഞ്ഹി ഗമനാദികിരിയാസു **നാമം നിസ്സായ** പവത്തതി, നാമം ദസ്സനാദികിരിയാസു **രൂപം നിസ്സായ**. അഞ്ഞമഞ്ഞം സന്നിസ്സായ ചസ്സ അത്തകിച്ചസിദ്ധിപി പച്ചേകം അസമത്ഥതം വിഭാവേതി. തഥാ ഹി നാമരൂപസ്സ അത്തസുഞ്ഞതാ, നിബ്യാപാരതാ ച സുട്ഠുതരം പാകടാ ഹോന്തീതി. കഥം പന പച്ചേകം അസമത്ഥാനം സമുദിതഭാവേ സതി സമത്ഥതാ ഹോതി അസാമഗ്ഗിയം അഹേതൂനം സാമഗ്ഗിയമ്പി അഹേതുകഭാവാപത്തിതോ. ന ഹി പച്ചേകം ദട്ഠും അസക്കോന്താനം സതമ്പി സഹസ്സമ്പി സമുദിതം ദട്ഠും സക്കോതീതി ചോദനം ഹദയേ കത്വാ ആഹ **"ഇമസ്സ പനാ"**തിആദി. ഉപമായപി ഹി അസിദ്ധോ അത്ഥോ സാധേതബ്ബോ. തേനേവാഹ "ഉപമം തേ കരിസ്സാമി, ഉപമായപി ഇധേകച്ചേ വിഞ്ഞൂ പുരിസാ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൫; അ॰ നി॰ ൮.൮; ൧൦.൯൫; ജാ॰ ൨.൧൯.൨൪). അയം പനേത്ഥ **ജച്ചന്ധപീഠസപ്പീനം ഉപമാ** - യഥാ ജച്ചന്ധോ ച പീഠസപ്പീ ച ദിസാ പക്കമിതുകാമാ അസ്സു. ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പിം ഏവമാഹ "അഹം ഖോ, ഭണേ, സക്കോമി പാദേഹി പാദകരണീയം കാതും, നത്ഥി ച മേ ചക്ഖൂനി, യേഹി സമം വിസമം പസ്സേയ്യ"ന്തി. പീഠസപ്പീ ജച്ചന്ധം ഏവമാഹ "അഹം ഖോ, ഭണേ, സക്കോമി ചക്ഖുനാ ചക്ഖുകരണീയം കാതും, നത്ഥി ച മേ പാദാ, യേഹി അഭിക്കമേയ്യം പടിക്കമേയ്യം വാ"തി. സോ തുട്ഠഹട്ഠോ ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പിം അംസകൂടം ആരോപേസി, പീഠസപ്പീ ജച്ചന്ധസ്സ അംസകൂടേ നിസീദിത്വാ ഏവമാഹ "വാമം മുഞ്ച, ദക്ഖിണം ഗണ്ഹ, ദക്ഖിണം മുഞ്ച, വാമം ഗണ്ഹാ"തി. തത്ഥ ജച്ചന്ധോപി നിത്തേജോ ദുബ്ബലോ ന സകേന ബലേന ഗച്ഛതി, തഥേവ പീഠസപ്പീ ന സകേന ബലേന ഗച്ഛതി, ന ച തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ഗമനം ന പവത്തതി, ഏവമേവ നാമമ്പി നിത്തേജം ന സകേന തേജേന ഉപ്പജ്ജതി, ന താസു താസു കിരിയാസു പവത്തതി, രൂപമ്പി നിത്തേജം ന സകേന തേജേന ഉപ്പജ്ജതി, ന താസു താസു കിരിയാസു പവത്തതി, ന ച തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ഉപ്പത്തി വാ പവത്തി വാ ന ഹോതീതി. തേനാഹു പോരാണാ -

"ന സകേന ബലേന ജായരേ,
നോപി സകേന ബലേന തിട്ഠരേ;
പരധമ്മവസാനുവത്തിനോ,
ജായരേ സങ്ഖതാ അത്തദുബ്ബലാ.

"പരപച്ചയതോ ച ജായരേ, പരആരമ്മണതോ സമുട്ഠിതാ;

ആരമ്മണപച്ചയേഹി ച, പരധമ്മേഹി ചിമേ പഭാവിതാ’’തി. (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൭൭);

൧൨൨൨-൩. ഇദാനി നാവായന്തികൂപമായപി നാമരൂപാനം അവസവത്തിതം വിഭാവേതും **‘‘യഥാ ഹീ’’**തിആദിഗാഥാദ്വയം വുത്തം. തത്ഥ **നിസ്സായാ**തി പതിട്ഠായ. **യന്തീ**തി ഗച്ഛന്തി. **മനുസ്സേ നിസ്സായാ**തി നേതുഭൂതേ നിയാമകകമ്മകരാദിമനുസ്സേ അപസ്സായ. ന ഹി തേസം അരണഗ്ഗഹണലങ്കാരസണ്ഠാപനഉദകസിഞ്ചനാദികിരിയായ വിനാ നാവാ ഇച്ഛിതദേസം പാപുണാതി, യഥാ പന ഉഭോപി അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ **അണ്ണവേ** ഗച്ഛന്തി, ഏവം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഉഭോ അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സിതാ പവത്തന്തീതി അധിപ്പായോ.

൧൨൨൪. സത്തസഞ്ഞം വിനോദേത്വാതി യഥാവുത്തനയേഹി അനാദികാലഭാവിതം ഖന്ധപഞ്ചകേ സത്തഗ്ഗാഹം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ. **നാമ…പേ॰… വുച്ചതീ**തി ‘‘ഇദം നാമം, ഏത്തകം നാമം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ. ഇദം രൂപം, ഏത്തകം രൂപം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ’’തി ച ഏവം സബ്ബാകാരേന തേസം ലക്ഖണസല്ലക്ഖണമുഖേന തമത്ഥഭാവദസ്സനം **ഏതം** അത്തദിട്ഠിമലവിസോധനതോ **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി വുച്ചതി** ബുദ്ധാദീഹീതി അത്ഥോ. ന കേവലഞ്ചേതം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയേവ വുച്ചതി, നാമരൂപവവത്ഥാപനന്തിപി ഏതസ്സേവ അധിവചനന്തി വേദിതബ്ബം. **ജാതിആദിതോ**തി ജാതിജരാബ്യാധിആദിതോ ദുക്ഖതോ. യഥാഹ ‘‘ജാതിപി ദുക്ഖാ, ജരാപി ദുക്ഖാ, ബ്യാധിപി ദുക്ഖോ, മരണമ്പി ദുക്ഖം, യമ്പിച്ഛം ന ലഭതി, തമ്പി ദുക്ഖം, സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ’’തി (മഹാവ॰ ൧൪; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦). **അന്തദ്വയ**ന്തി സസ്സതുച്ഛേദസങ്ഖാതം അന്തദ്വയം. അഥ വാ സത്തസ്സ അച്ചന്തം അത്ഥിഭാവസങ്ഖാതം, തസ്സ നത്ഥിഭാവസങ്ഖാതഞ്ച **അന്തദ്വയം**. പരമത്ഥതോ അനുപലബ്ഭനതോ ഹി സത്തോ അത്ഥീതി വജ്ജിതബ്ബമേവ, ലോകസങ്കേതതോവ ഉപലബ്ഭനതോ നത്ഥീതിപി വജ്ജിതബ്ബമേവാതി. സുട്ഠുതരം പരിസുദ്ധം കരോതീതി സമ്ബന്ധോ. **ദിട്ഠിഗതാനി മലാനീ**തി ദിട്ഠിഗതസങ്ഖാതാനി മലാനി. **അസേസം** നിസ്സേസതോ **നാസം** വിനാസം വിക്ഖമ്ഭനം **ഉപേന്തി**. തഥാ ഹേതം ദിട്ഠിമലവിസോധനതോ ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി വുച്ചതി.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. ഏകൂനവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൭൭. അനന്തരം നിദ്ദിട്ഠായ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാ വിസയഭാവേന ദസ്സിതത്താ **“ഏതസ്സാ”**തി വുത്തം, ന തദഞ്ഞതോ വിസേസനത്ഥം തദഞ്ഞസ്സ ച അഭാവതോ. അജ്ഝത്തം വാ ഹി വിപസ്സനാഭിനിവേസോ ഹോതു ബഹിദ്ധാ വാ, അത്ഥസിദ്ധിയം പന ലക്ഖണതോ സബ്ബമ്പി നാമരൂപം അനവസേസതോ പരിഗ്ഗഹിതമേവ ഹോതീതി. **ജാനിത്വാ ഹേതുപച്ചയേ**തി ഹേതുപച്ചയേ പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ, ഹേതുപച്ചയേ പരിഗ്ഗണ്ഹനഹേതൂതി വുത്തം ഹോതി. പച്ചയപരിഗ്ഗഹണഹേതു ഹിസ്സ അദ്ധത്തയേ കങ്ഖാവിതരണം ഹോതീതി. **വിതരിത്വാ**തി അതിക്കമിത്വാ, വിക്ഖമ്ഭേത്വാതി അത്ഥോ. തം പന ഞാണം തഥാവിഗതം വസിഭാവപ്പത്തം ഝാനം വിയ യോഗിനോ സന്താനേ പബന്ധവസേന പവത്തതീതി കത്വാ വുത്തം **“ഠിത”**ന്തി.

൬൭൮-൯. **നാമരൂപസ്സ…പേ॰… ആവജ്ജിത്വാ**തി യഥാ നാമ കുസലോ ഭിസക്കോ രോഗം ദിസ്വാ തസ്സ സമുട്ഠാനം പരിയേസതി, യഥാ വാ പന അനുകമ്പകോ പുരിസോ കുമാരം ഉത്താനസേയ്യം രഥികായ നിപന്നം ദിസ്വാ ‘‘കസ്സ നു ഖോ അയം പുത്തകോ’’തി തസ്സ മാതാപിതരോ ആവജ്ജതി, ഏവമേവം **നാമരൂപസ്സ കോ ഹേതു, കോ വാ പച്ചയോ ഭവേ**. ന താവേതം അഹേതുകം സബ്ബത്ഥ, സബ്ബദാ, സബ്ബേസഞ്ച ഏകസദിസഭാവാപത്തിതോ, ന ഇസ്സരാദിഹേതുകം നാമരൂപതോ ഉദ്ധം ഇസ്സരാദീനം അഭാവതോ. യേപി നാമരൂപമത്തമേവ ഇസ്സരാദയോതി വദന്തി തേസം ഇസ്സരാദിസങ്ഖാതനാമരൂപസ്സ അഹേതുഭാവാപത്തിതോ, തസ്മാ ഭവിതബ്ബമസ്സ ഹേതുപച്ചയേഹി, ‘‘കോ നു ഖോ’’തി നാമരൂപസ്സ ഹേതുപച്ചയേ ആവജ്ജിത്വാതി അത്ഥോ. ഏവം താവ കത്വാ ഇമസ്സ നാമരൂപസ്സ ഹേതുപച്ചയേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തേന ഓളാരികത്താ, സുപാകടത്താ ച രൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ സുകരോതി പഠമം തസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ കാതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“രൂപകായസ്സാ”**തിആദി. തത്ഥ യഥാ നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ അഹേതുവിസമഹേതുവാദനിവത്തിയാ ഹോതി, ഏവം നിബ്ബിദാവിരാഗാവഹഭാവേന തത്ഥ തത്ഥ അഭിരതിനിവത്തിയാപി ഇച്ഛിതബ്ബോതി തം ദ്വത്തിംസാകാരവസേന ദസ്സേതും **“കേസാ ലോമാ”**തിആദി വുത്തം.

൬൮൦-൧. **അവിജ്ജാ…പേ॰… മതോ**തി അവിജ്ജാ തണ്ഹാ ഉപാദാനം കമ്മന്തി ഇദം ചതുബ്ബിധം ധമ്മജാതം **ഏതസ്സ** യഥാവുത്തസ്സ **രൂപകായസ്സ ഹേതു,** ചതുബ്ബിധോ ആഹാരോ പച്ചയോതി അത്ഥോ. കസ്മാ പന പുരിമം ഹേതു, ഇതരോ പച്ചയോതി ചോദനം സന്ധായ **“ജനകോ”**തിആദിം വത്വാ തം ലോകവസേന സമത്ഥേതും **“ഹേത്വങ്കുരസ്സാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ജനകോ**തി, **അനുപാലകോ**തി ച അന്തോഗതഹേത്വത്ഥമിദം വിസേസനം, ജനകത്താ, അനുപാലകത്താതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ **ജനകത്താ**തി നിബ്ബത്തകത്താ. ഇമിനാ ബീജം വിയ അങ്കുരസ്സ അവിജ്ജാദയോ രൂപകായസ്സ അസാധാരണകാരണതായ ഹേതൂതി ദസ്സിതം. **അനുപാലകത്താ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകത്താ. ഇമിനാ പന അങ്കുരസ്സ പഥവീസലിലാദയോ വിയ ആഹാരോ സാധാരണകാരണതായ പച്ചയോതി ദസ്സിതന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൨൯൪-൭. ഇതിമേ…പേ॰… ഗതാതി ഏവമേതേ അവിജ്ജാദയോ പഞ്ച ധമ്മാ യഥാരഹം **ഹേതു**ഭാവം, **പച്ചയ**ഭാവഞ്ച ഗതാ. **മാതാവ ഉപനിസ്സയാ**തി **അവിജ്ജാ** ഭവേസു വിജ്ജമാനദോസപടിച്ഛാദനഭാവേന, **തണ്ഹാ** പത്ഥനാഭാവേന, **ഉപാദാനം** ദള്ഹഗ്ഗാഹഭാവേനാതി ഏവം സങ്ഖാരഭവാനം ഹേതുഭൂതാ ജനകസഹായതായ ഭവനികന്തിതംസഹജാതആസന്നകാരണത്താ അഭിസങ്ഖാരികാ, അപസ്സയഭൂതാ വാതി മാതാ വിയ ഉപനിസ്സയാ ഹോന്തി. യഥാ പിതുജനിതസുക്കേ പുത്തസ്സ ഉപ്പത്തീതി **പിതാ** ജനകോ, ഏവം **കമ്മം** സത്തസ്സ ഉപ്പാദകത്താ **ജനക**ന്തി ആഹ. യഥാ **ധാതീ** ജാതസ്സ **കുമാരസ്സ** വഡ്ഢിതാ സന്ധാരികാ, ഏവം **ആഹാരോ** ഉപ്പന്നസ്സ കായസ്സ ബ്രൂഹേതാ, സന്ധാരകോ ചാതി വുത്തം **"ധാതീ…പേ॰… ഭവേ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ അവിജ്ജാദയോ നാമകായസ്സാപി പച്ചയോ, പകാരന്തരേന പന തസ്സ പാകടം പച്ചയപരിഗ്ഗഹവിധിം ദസ്സേതും "ചക്ഖുഞ്ചാ"തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ചക്ഖുഞ്ചാതി ച**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, തേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആവജ്ജനാദിം അജ്ഝത്തം സബ്ബം പച്ചയജാതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **രൂപമാലോകമേവ ചാ**തി പന **ച**-സദ്ദേന യഥാ ബാഹിരരൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ, യഥാ ച ആലോകോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, ഏവം അഞ്ഞമ്പി ബാഹിരം പച്ചയജാതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പടിച്ചാ**തി പച്ചയഭൂതം ലദ്ധാതി അത്ഥോ. തേന ചക്ഖുസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന, രൂപാലോകാനഞ്ച യഥാസമ്ഭവം ആരമ്മണഉപനിസ്സയപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന, ഇതരേസഞ്ച സദ്ദസങ്ഗഹിതാനം അനന്തരാദിസഹജാതാദിവസേന പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. **ആദി**-സദ്ദേന ഫസ്സാദീനം വിയ സഹ പച്ചയേഹി സോതവിഞ്ഞാണാദീനം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം സമ്മസനൂപഗം സബ്ബം നാമം സഹ പച്ചയേന സങ്ഗഹിതം ഹോതി. തേനാഹ **"നാമകായസ്സ പച്ചയം പരിഗണ്ഹതീ"**തി.

൧൨൯൮-൯. ദിസ്വാനാതി ഏതരഹി പവത്തിം ദിസ്വാ. **തഥേവിദ**ന്തി ഇമിനാ ന കേവലം സപ്പച്ചയതാമത്തമേവ പച്ചാമട്ഠം, അഥ ഖോ യാദിസേഹി **ഏതരഹി** പവത്തതി, താദിസേഹി അവിജ്ജാദിപച്ചയേഹേവ **അതീതേപി** പവത്തിത്ഥാതി പച്ചയസഹിതതാപി പച്ചാമട്ഠാതി ദട്ഠബ്ബം. **പുബ്ബന്തേ**തി അതീതഖന്ധപ്പബന്ധകോട്ഠാസേ. **പഞ്ചധാഗതാ**തി -

"അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാനം, ന നു ഖോ അഹോസിം അഹമതീതമദ്ധാനം, കിം നു ഖോ അഹോസിം അഹമതീതമദ്ധാനം, കഥം നു ഖോ അഹോസിം അഹമതീതമദ്ധാനം, കിം ഹുത്വാ കിം അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦; മഹാനി॰ ൧൭൪) -

പഞ്ചഹി ആകാരേഹി **ആഗതാ,** പവത്താ വാ. **അപരന്തേ**തി അനാഗതേ ഖന്ധപ്പബന്ധകോട്ഠാസേ. **പഞ്ചധാ സമുദീരിതാ**തി -

"ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹമനാഗതമദ്ധാനം, ന നു ഖോ ഭവിസ്സാമി അഹമനാഗതമദ്ധാനം, കിം നു ഖോ ഭവിസ്സാമി അഹമനാഗതമദ്ധാനം, കഥം നു ഖോ ഭവിസ്സാമി അഹമനാഗതമദ്ധാനം, കിം ഹുത്വാ കിം

ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹമനാഗതമദ്ധാന''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦; മഹാനി॰ ൧൭൪) -

ഏവം പഞ്ചധാ കഥിതാ.

൧൨൪. പച്ചുപ്പന്നേപി അദ്ധാനേതി ഏതരഹി പടിസന്ധിം ആദിം കത്വാ ചുതിപരിയന്തേ അദ്ധാനേപി. **അദ്ധാന**-ഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ പച്ചുപ്പന്നഖന്ധകോട്ഠാസമേവ വദതി. ന ഹി തബ്ബിനിമുത്തോ അഞ്ഞോ കോചി കാലോ നാമ അത്ഥീതി. **ഛബ്ബിധാ പരികിത്തിതാ**തി -

''അഹം നു ഖോസ്മി, നോ നു ഖോസ്മി, കിം നു ഖോസ്മി, കഥം നു ഖോസ്മി, അയം നു ഖോ സത്തോ കുതോ ആഗതോ, സോ കുഹിം ഗാമീ ച ഭവിസ്സതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦; മഹാനി॰ ൧൭൪) -

ഏവം ഛബ്ബിധാ വുത്താ. ''സബ്ബേ തസന്തി ദണ്ഡസ്സാ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൨൯-൧൩൦) വിയ പദേസേപി സബ്ബ-സദ്ദസ്സ പവത്തനതോ **''സബ്ബാ''**തി വത്വാപി **''അനവസേസാ''**തി വുത്തം. നത്ഥി ഏതിസ്സാ അവസേസോ അവസിട്ഠോതി **അനവസേസാ,** സോളസവിധാപി ചേസാ ഏകകങ്ഖാവസേനാപി അനവസിട്ഠാ ഹുത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **പഹിയ്യതീ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹിയ്യതി. കാമം നാമരൂപമത്തം വിനാ സത്തസ്സ അദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാവ പച്ചുപ്പന്നേ കങ്ഖാ പഹീനാ, അതീതാനാഗതേ കങ്ഖാനം പഹാനേന പന പച്ചുപ്പന്നേ കങ്ഖായ അതിസയപ്പഹാനം ദസ്സേതും ഇധേവ സാ വുത്താ. അഥ വാ പച്ചുപ്പന്നേ നിസ്സത്തനാമരൂപസ്സ പച്ചയേസു പവത്തകങ്ഖായ ഇധേവ തീരണതോ സാ ഇധ വുത്താ. വണ്ണഭണനം വാ ഏതം ഇധ പച്ചുപ്പന്നകങ്ഖായ പഹാനവചനം യഥാ തം സോതാപത്തിമഗ്ഗാദീസു പഹീനാനമ്പി ച പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം പഹാനാതിആദിനാ അനാഗാമിമഗ്ഗാദീസു വചനന്തി.

൧൨൫. കമ്മവിപാകാനം വസേനാപീതി പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ അവിജ്ജാ, ആയൂഹനം സങ്ഖാരാ, നികന്തി തണ്ഹാ, ഉപഗമനം ഉപാദാനം, ചേതനാ ഭവോ ഇതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ പുരിമകമ്മഭവസ്മിം ഇധ പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ, ഇധ പടിസന്ധി വിഞ്ഞാണം, ഓക്കന്തി നാമരൂപം, പസാദോ ആയതനം, ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ, വേദയിതം വേദനാ ഇതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഇധൂപപത്തിഭവസ്മിം പുരേ കതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയാ, ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാനം മോഹോ അവിജ്ജാ...പേ॰... ചേതനാ ഭവോ ഇതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ കമ്മഭവസ്മിം ആയതിം പടിസന്ധിയാ പച്ചയാതി ഏവം വുത്താനം കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടാനം വസേന. കിലേസവട്ടോപി ചേത്ഥ കമ്മസഹായതായ കമ്മവട്ടേനേവ സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൨൬. ദിട്ഠധമ്മവേദനീയന്തി ഏത്ഥ ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖഭൂതോ പച്ചുപ്പന്നോ അത്തഭാവോ, തത്ഥ വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം. ഉപപജ്ജാപരാപരിയാഹോസികമ്മവസാ പനാ**തി ഉപപജ്ജവേദനീയഅപരാപരിയവേദനീയഅഹോസികമ്മവസേന. ഉത്തരപദലോപവസേന ഹി ''ഉപപജ്ജാപരാപരിയ''ന്തി വുത്തം. തത്ഥ പച്ചുപ്പന്നഭവതോ അനന്തരം ഉപപജ്ജിത്വാ വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം

ഉപപജ്ജവേദനീയം. അപരേ അപരേ ദിട്ഠധമ്മതോ അഞ്ഞസ്മിം അഞ്ഞസ്മിം യത്ഥകത്ഥചി അത്തഭാവേ വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം **അപരാപരിയവേദനീയം**. അഹോസി ഏവ കമ്മം, ന തസ്സ വിപാകോ അഹോസി, അത്ഥി, ഭവിസ്സതി ചാതി ഏവം വത്തബ്ബകമ്മം **അഹോസികമ്മം**.

പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭൂതതായ, പച്ചയവിസേസേന പടിലദ്ധവിസേസതായ ച ബലവഭാവപ്പത്താ താദിസസ്സ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ വസേന സാതിസയാ ഹുത്വാ പവത്താ **പഠമജവനചേതനാ** തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഫലദായിനീ **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാ** നാമ. സാ ഹി വുത്താകാരേന ബലവതി ജവനസന്താനേ ഗുണവിസേസയുത്തേസു ഉപകാരാനുപകാരവസപ്പവത്തിയാ, ആസേവനാലാഭേന അപ്പവിപാകതായ ച ഇതരദ്വയം വിയ പവത്തസന്താനുപരമാപേക്ഖം, ഓകാസലാഭാപേക്ഖഞ്ച കമ്മം ന ഹോതീതി ഇധേവ പുപ്ഫമത്തം വിയ പവത്തിവിപാകമത്തം അഹേതുകഫലം ദേതി, സഹേതുകഫലദാനേ പന പടിസന്ധിആകഡ്ഢനമ്പി ആപജ്ജേയ്യ. **തഥാ അസക്കോന്ത**ന്തി കമ്മസ്സ വിപാകദാനം നാമ ഉപധിപ്പയോഗാദിപച്ചയന്തരസമവായേനേവ ഹോതീതി തദഭാവതോ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദാതും അസക്കോന്തം. **അഹോസികമ്മം...പേ॰... വിപാകോ**തി ഏത്ഥ "അഹോസി കമ്മ"ന്തി പദം വിസും വിസും യോജേതബ്ബം "അഹോസി കമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ, അഹോസി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ, അഹോസി കമ്മം നത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൪). തത്ഥ സകസകകാലാതിക്കന്തസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ, ദിട്ഠധമ്മവേദനീയസ്സ ച വസേന പുരിമം വുത്തം. തഞ്ഹി കമ്മസ്സ , വിപാകകാലസ്സ ച അതീതത്താ തഥാ വത്തബ്ബത്തം ലഭതി, ദുതിയം അനാഗതേ അരഹത്തം പാപുണന്തസ്സ പുരിമഭവേസു കതം അദിന്നവിപാകം അപരാപരിയവേദനീയം സന്ധായ വുത്തം, തതിയം പന അനന്തരഭവേ കതം ഉപപജ്ജവേദനീയം, അരഹതോ അതീതഭവേസു കതം അപരാപരിയവേദനീയഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. അപരേ പന "ഏകമേവ അതീതം കമ്മം അദ്ധത്തയേ വിപാകാഭാവം സന്ധായ തിധാ വിഭജിത്വാ വുത്ത"ന്തി വദന്തി.

അത്ഥസാധികാതി ദാനാദിപാണാതിപാതാദിഅത്ഥസ്സ നിപ്ഫാദികാ. കാ പന സാതി ആഹ **"സത്തമജവനചേതനാ"**തി. സാ ഹി സന്നിട്ഠാപകചേതനാ വുത്തനയേന പടിലദ്ധവിസേസാ, പടിസന്ധിയാ അനന്തരപച്ചയഭാവിനോ വിപാകസന്താനസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവേന വാ തഥാ അഭിസങ്ഖതാ സമാനാ അനന്തരത്തഭാവേ വിപാകദായിനീ ഉപപജ്ജവേദനീയം നാമ. യേഭുയ്യവുത്തിയാ ചേത്ഥ "സത്തമജവനചേതനാ"തി വുത്തം. പച്ചവേക്ഖണവസിതാദിപവത്തിയം പന പഞ്ചമാദികാപി ഹോതി. **വിപാകം ദേതീ**തി പടിസന്ധിം ദത്വാ പവത്തിവിപാകം ദേതി, അദിന്നപടിസന്ധികം പന പവത്തിവിപാകം ദേതീതി നത്ഥി. ചുതിഅനന്തരഞ്ഹി ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ ഓകാസോതി ആചരിയാ. പടിസന്ധിയാ പന ദിന്നായ ജാതിസതേപി പവത്തിവിപാകം ദേതി. തേനാഹ ഭഗവാ "തിരച്ഛാനഗതേ ദാനം ദത്വാ സതഗുണാ പാടികങ്ഖിതബ്ബാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൯). **ഉഭിന്ന...പേ॰... ദേതീ**തി യഥാവുത്തകാരണവിരഹതോ ദിട്ഠധമ്മൂപപജ്ജവേദനീയഭാവം അസമ്പത്താ പഞ്ച ചേതനാ വിപാകദാനസഭാവസ്സ അനുപച്ഛിന്നത്താ യദാ ഓകാസം ലഭതി, തദാ പടിസന്ധിവിപാകം, പവത്തിവിപാകം വാ ദേതി. **സതി സംസാരപ്പവത്തിയാ**തി

ഇമിനാ അസതി സംസാരപ്പവത്തിയം അഹോസികമ്മപക്ഖേ തിട്ഠതി വിപച്ചനോകാസസ്സ അഭാവതോതി ദീപേതി.

൧൨൪൭. ഏവം താവ വിപാകദാനകാലവസേന ചതുബ്ബിധം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിപാകദാനപരിയായതോ, കിച്ചതോ ച ചതുബ്ബിധതം ദസ്സേതും **"ഗരുക"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഗരുക**ന്തി മഹാസാവജ്ജം, മഹാനുഭാവഞ്ച അഞ്ഞേന കമ്മേന പടിബാഹിതും അസക്കുണേയ്യകമ്മം. **ബഹുല**ന്തി അഭിണ്ഹസോ കതം, ഏകവാരം കത്വാപി അഭിണ്ഹസമാസേവിതഞ്ച. **ആസന്ന**ന്തി മരണാസന്നകാലേ അനുസ്സരിതം, തദാ കതഞ്ച. **കടത്താകമ്മ**ന്തി ഗരുകാദിഭാവം അസമ്പത്തം കതമത്തതോയേവ കമ്മന്തി വത്തബ്ബകമ്മം. തത്ഥ കുസലം വാ ഹോതു അകുസലം വാ, ഗരുകാഗരുകേസു യം ഗരുകം മാതുഘാതകാദികമ്മം വാ മഹഗ്ഗതകമ്മം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. തഥാ ബഹുലാബഹുലേസു യം ബഹുലം സുസീല്യം ദുസ്സീല്യം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. ദൂരാസന്നേസു യം ആസന്നം മരണകാലേ അനുസ്സരിതം, തേനേവ ഉപപജ്ജതി. ആസന്നകാലേ കതേ ച വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി. കടത്താ പന കമ്മം പുനപ്പുനം ലദ്ധാസേവനം പുരിമാനം അഭാവേ പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി. ഇതി ഗരുകം സബ്ബപഠമം വിപച്ചതി. തഥാ ഹി തം "ഗരുക"ന്തി വുത്തം. ഗരുകേ അസതി ബഹുലീകതം, തസ്മിമ്പി അസതി ആസന്നം, തസ്മിമ്പി അസതി കടത്താകമ്മന്തി വുത്തം "പുരിമജാതീസു കതകമ്മം വിപച്ചതീ"തി.

൧൨൪൮. പടിസന്ധിദാനാദിവസേന വിപാകസന്താനസ്സ നിബ്ബത്തകം **ജനകം**. സുഖദുക്ഖസന്താനസ്സ, നാമരൂപപ്പബന്ധസ്സ വാ ചിരതരപ്പത്തിഹേതുഭൂതം **ഉപത്ഥമ്ഭകം**. തേനാഹ "സുഖദുക്ഖം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, അദ്ധാനം പവത്തേതീ"തി. സുഖദുക്ഖേ പവത്തമാനേ ബവ്ഹാബാധതാദിപച്ചയൂപനിപാതനേന സണികം സണികം തസ്സ വിബാധകം **ഉപപീളകം**. തേനാഹ "സുഖദുക്ഖം പീളേതി ബാധതി, അദ്ധാനം പവത്തിതും ന ദേതീ"തി. തഥാ പടിപക്ഖകമ്മവിപാകസ്സ അപ്പവത്തികരണവസേന ഉപച്ഛേദകം പടിബാഹകം **ഉപഘാതകം**. തേനാഹ "തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ"തി.

രൂപഞ്ച അരൂപവിപാകക്ഖന്ധോ ചാതി രൂപാരൂപവിപാകക്ഖന്ധോ, കമ്മജരൂപസ്സാപി വിപാകപരിയായോ അത്ഥീതി **"രൂപാരൂപവിപാകക്ഖന്ധേ"**തി വുത്തം. **അഞ്ഞേന കമ്മേനാ**തി കുസലേന വാ അകുസലേന വാ അഞ്ഞേന കമ്മേന കത്തുഭൂതേന **ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ** വിപാകേ ജനിതേ. തേനാഹ **"ജനിതേ വിപാകേ"**തി. പവത്തിവിപാകം സന്ധായ "ജനിതേ വിപാകേ"തി വദന്തി. **ഉപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖം ഉപത്ഥമ്ഭേതീ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകകമ്മം കുസലം സമാനം അഞ്ഞേനപി കുസലകമ്മേന ഉപ്പജ്ജമാനകം സുഖം തസ്സ പടിപക്ഖവിബാധനവസേന ഉപത്ഥമ്ഭേതി. അകുസലം അഞ്ഞേന അകുസലകമ്മേന ഉപപജ്ജമാനം ദുക്ഖം തഥേവ ഉപത്ഥമ്ഭേതി. ഏവഞ്ച ഉപത്ഥമ്ഭേന്തം തം ദീഘകാലം പവത്തേതി നാമാതി ആഹ **"അദ്ധാനം പവത്തേതീ"**തി. **ഉപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖം പീളേതീ**തി ഉപപീളകം അകുസലം സമാനം സുഖിതസ്സ രോഗാദിഅന്തരായകാരണസമ്പാദകഭാവേന സുഖസന്താനം ഉപച്ഛിന്ദന്തം പീളേതി, കുസലഞ്ച രോഗാദിനാ ദുക്ഖിതസ്സ ഭേസജ്ജാദിസുഖാദികാരണസമ്പാദകഭാവേന ദുക്ഖസന്താനം വിച്ഛിന്ദന്തം പീളേതി. കേചി പന "സുഖദുക്ഖസ്സ കാരണം അസമ്പാദേന്തമ്പി പടിസന്ധിദായകകമ്മസ്സ പവത്തിവിപാകം പടിബാഹിത്വാ സയം

വിപാകദായകകമ്മം ഉപപീളകകമ്മ''ന്തി വദന്തി. ഏവം സന്തേ പന പടിസന്ധിദായകമേവ ജനകകമ്മന്തി വുത്തം സിയാ.

അപിച ഉപഘാതകേന സഹ ഇമസ്സ വിസേസഭാവോ ആപജ്ജതി, തം പടിസന്ധിവിപാകസ്സ പടിബാഹകന്തി ചേ? തം ന, അവിസേസേന വുത്തത്താതി. **"ദുബ്ബലം കമ്മം ഘാതേത്വാ"**തി വുത്തേ ''നനു തസ്സ പുബ്ബേയേവ സിദ്ധത്താ, നിരുദ്ധത്താ ച കഥമിദം തദുപഘാതകം ഹോതീ''തി ആപന്നം ചോദനം സന്ധായ കമ്മസ്സ ഘാതനം നാമ തസ്സ വിപാകപടിബാഹനമേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ"**തി. തംപടിബാഹനഞ്ച അത്തനോ വിപാകുപ്പത്തിയാ ഓകാസകരണന്തി വുത്തം **"അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതീ"**തി. വിപച്ചനായ കതോകാസം കമ്മം വിപക്കമേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ഏവം...പേ॰... ഉപ്പന്നം നാമ ഹോതീ"**തി.

ഉപപീളകം അഞ്ഞസ്സ വിപാകം ഉപച്ഛിന്ദതി, ന സയം അത്തനോ വിപാകം ദേതി, ഉപഘാതകം പന ദുബ്ബലകമ്മം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ അത്തനോ വിപാകം ഉപ്പാദേതീതി അയമേതേസം വിസേസോ. കേചി പന ആചരിയാ അപരേനാപി നയേന ജനകാദികമ്മം ഇച്ഛന്തി. കഥം? യസ്മിം കമ്മേ കതേ പടിസന്ധിയം, പവത്തേ ച വിപാകകടത്താരൂപാനം ഉപ്പത്തി ഹോതി, തം ജനകം. യസ്മിം പന കതേ അഞ്ഞേന ജനിതസ്സ ഇട്ഠസ്സ വാ അനിട്ഠസ്സ വാ ഫലസ്സ വിബാധകവിച്ഛേദകപച്ചയാനുപ്പത്തിയാ, ഉപബ്രൂഹകപച്ചയുപ്പത്തിയാ ച ജനകാനുഭാവാനുരൂപം പരിപോസകചിരതരപ്പബന്ധാ ഹോന്തി, തം ഉപത്ഥമ്ഭകം. ജനകേന നിബ്ബത്തിതം കുസലഫലം, അകുസലഫലം വാ യേന പച്ചനീകഭൂതേന രോഗധാതുവിസമതാദിനിമിത്തതായ ബാധീയതി, തം ഉപപീളകം. യേന പന കമ്മുനാ ജനകസാമത്ഥിയവസേന ചിരതരപ്പബന്ധാരഹമ്പി സമാനം ഫലവിച്ഛേദകപച്ചയുപ്പത്തിയാ ഉപഹഞ്ഞതി വിച്ഛിജ്ജതി, തം ഉപഘാതകന്തി.

ഏത്ഥ ച കേചി അപ്പാബാധദീഘായുകതാസംവത്തനവസേന ദുതിയസ്സ കുസലഭാവം, ബവ്ഹാബാധഅപ്പായുകതാസംവത്തനവസേന പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം അകുസലഭാവഞ്ച വണ്ണേന്തി, ഭൂരിദത്താദീനം പന നാഗാദീനം, ഇതോ അനുപ്പദിന്നയാപനകപേതാനഞ്ച അപായേസു അകുസലവിപാകസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനൂപപീളനൂപഘാതകാനി കമ്മാനി സന്തീതി ചതുന്നമ്പി കുസലാകുസലഭാവോ ന വിരുജ്ഝതി. കിഞ്ചാപി കമ്മാനം കമ്മന്തരഞ്ചേവ വിപാകന്തരഞ്ച ബുദ്ധാനം കമ്മവിപാകഞാണസ്സേവ യാഥാവസരസതോ പാകടം ഹോതി. ബുദ്ധാവേണികഞ്ഹേതം അസാധാരണം സാവകേഹി, വിപസ്സകേന പന ഏകദേസതോ ജാനിതബ്ബം. ന ഹി സബ്ബേന സബ്ബം അജാനന്തസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ പരിപൂരതി, തസ്മാ താദിസം പരിഗ്ഗഹം സന്ധായ ''ഇതി ഇമ''ന്തിആദി വുത്തം. യാദിസേഹി പച്ചയേഹി പച്ചുപ്പന്നേ അദ്ധാനേ നാമരൂപസ്സ പവത്തി, താദിസേഹേവ ഇതരസ്മിമ്പി അദ്ധദ്വയേതി ഏവം യഥാ അതീതാനാഗതേ നയം നേതി, തം ദസ്സേതും **"യഥാ ഇദ"**ന്തിആദി വുത്തം. അദ്ധത്തയേപി കിരിയാകിരിയാഫലമത്തതാദസ്സനപരത്താ ചോദനായ. **ഇതീ കമ്മഞ്ചേവാ**തിആദിനാ വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ നിഗമനവസേന വുത്തം. **തസ്സേവം... പേ॰... പഹീയതീ**തി തസ്സേവം സമനുപസ്സതോ യാ സാ പുബ്ബന്താദയോ ആരബ്ഭ ''അഹോസിം നു ഖോ അഹ''ന്തിആദിനാ നയേന പവത്താ വിചികിച്ഛാ പഹീയതി.

൩൨൯-൩. പഹീനായ പന തായ സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസേസു ഹേതുഫലസമ്ബന്ധവസേനേവ പവത്തനാമരൂപമത്തമേവ ഖായതി. തേനേവാഹ **"ഹേതുഫലസ്സ സമ്ബന്ധവസേനേവാ"**തിആദി. കാരണസാമഗ്ഗിയം ദാനാദീഹി സാധിതകിരിയായ പവത്തമാനായ കാരണമത്തേ കത്തുവോഹാരോതി ആഹ **"കാരണതോ ഉദ്ധം കാരണം ന ച പസ്സതീ"**തി. പാക...പേ॰... പടിവേദകം ന പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **പാകപടിവേദക**ന്തി വിപാകവിന്ദകം. ഏവം അപസ്സന്തോ പന കാരണേ സതി കാരകോതി, വിപാകപ്പവത്തിയാ സതി പടിസംവേദകോതി സമഞ്ഞാമത്തേനേവ പണ്ഡിതാ വോഹരന്തി. ഇച്ചേവം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതി. **സുദ്ധധമ്മാ**തി കേനചി സത്തേന വാ പുഗ്ഗലേന വാ അമിസ്സധമ്മാ. **ഏവേത**ന്തി ഏവംവിധം ഏതം ദസ്സനം സമ്മദസ്സനം, അവിപരീതദസ്സനന്തി അത്ഥോ.

൩൨൯. **ബീജരുക്ഖാദികാനം വാ**തി യഥാ ബീജതോ രുക്ഖോ, രുക്ഖതോ ബീജന്തി ഏവം കാരണപരമ്പരഗവേസനേ അനാദികാലികത്താ ബീജരുക്ഖസന്താനസ്സ പുബ്ബാ കോടി നത്ഥി, ഏവം കമ്മപച്ചയാ വിപാകോ, വിപാകപച്ചയാ കമ്മന്തി പരിയേസനേ അനാദികാലികത്താ കമ്മവിപാകസന്താനസ്സ പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതി. **ആദി**-സദ്ദേന "കുക്കുടിയാ അണ്ഡം, അണ്ഡതോ കുക്കുടീ, പുനപി കുക്കുടിയാ അണ്ഡ"ന്തി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൩൦-൩. **അനാഗതേപി സംസാരേ**തി യഥാ അതീതേ, ഏവം അനാഗതേപി അദ്ധാനേ ഖന്ധാനം പടിപാടീതിആദിനാ വുത്തസംസാരേ സതി. **അപ്പവത്തി ന ദിസ്സതീ**തി കമ്മതോ വിപാകോ ഭവിസ്സതി, വിപാകതോ കമ്മന്തി അനാഗതേ കാരിയപരമ്പരായ ഗവേസിയമാനായ അപരിക്ഖീണസംയോജനസ്സ കമ്മവിപാകാനം അപ്പവത്തനം ന ദിസ്സതി, പവത്തതി ഏവാതി അത്ഥോ. ഹേതുഫലസമ്ബന്ധവസേന പവത്തമാനേ സംസാരേ "പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതീ"തി വചനേന കാരണേ ആദിസ്സ അഭാവോ വുത്തോ, "അപ്പവത്തി ന ദിസ്സതീ"തി വചനേന ഫലസ്സ അവസാനാഭാവോ വുത്തോതി. **ഏതമത്ഥ**ന്തി "കമ്മസ്സ കാരകോ നത്ഥീ"തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം. **അസയംവസീ**തി ന സയംവസിനോ, മിച്ഛാഭിനിവേസപരവസാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധിനോ**തി ഇതരീതരവിരുദ്ധാ ദിട്ഠിയോ വാ ദിട്ഠിയാ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞേന സഹ വിരോധിനോ. ഗമ്ഭീരഞാണഗോചരതായ **ഗമ്ഭീരം**. തഥാ **നിപുണം**. സത്തസുഞ്ഞതായ, അഞ്ഞമഞ്ഞസഭാവസുഞ്ഞതായ ച **സുഞ്ഞം. പച്ചയ**ന്തി നാമരൂപസ്സ പച്ചയം, തപ്പച്ചയപടിവേധേനേവ ച സബ്ബം പടിവിദ്ധം ഹോതീതി.

൩൩൪-൫. **കമ്മം നത്ഥി വിപാകമ്ഹീ**തി കുട്ടാദീസു രജാദി വിയ വിപാകേ സന്തിട്ഠമാനം കമ്മം നത്ഥി. **പാകോ കമ്മേ ന വിജ്ജതീ**തി തഥാ കമ്മേ സന്തിട്ഠമാനോ വിപാകോ നത്ഥി. യഥാവുത്തമേവത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ ന സൂരിയേ"**തിആദി വുത്തം. **മണിമ്ഹീ**തി സൂരിയകന്തമണിമ്ഹി. **ന തേസം ബഹി സോ അത്ഥീ**തി തേ മുഞ്ചിത്വാ തേഹി ബഹി സോ അഗ്ഗി നത്ഥി. **സമ്ഭാരേഹീ**തി സമങ്ഗീഭൂതേഹി ആതപാദീഹി തീഹി കാരണേഹി. **ന അഞ്ഞോ കമ്മസ്സാ**തിആദി അത്ഥതോ ഹേട്ഠാ വുത്തമ്പി ഉപമാനിഗമനത്ഥം പുനപി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൧൨൭-൮. യദി ഹേതു, ഫലഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞരഹിതം, കഥം ഹേതുതോ ഫലം നിബ്ബത്തതീതി ആഹ **"കമ്മഞ്ച ഖോ ഉപാദായാ"**തി. ന കേവലം കമ്മഫലമേവ സുഞ്ഞം കത്തുരഹിതം, സബ്ബമ്പി ധമ്മജാതം കാരകരഹിതന്തി ദസ്സേതും **"ന ഹേത്ഥ ദേവോ"**തിആദിഗാഥാ വുത്താ. **ഹേതുസമ്ഭാരപച്ചയാ**തി ഏകേന ഹേതുനാ ഏകസ്സ, അനേകസ്സ വാ ഫലസ്സ അനിബ്ബത്തിതോ ഹേതുസമൂഹനിമിത്തം, സമ്ഭാരോതി വാ പച്ചയാധിവചനന്തി ഹേതുപച്ചയനിമിത്തന്തി അത്ഥോ.

൧൨൯. അദ്ധാസു തരിത്വാ കങ്ഖന്തി തീസു അദ്ധാസു സോളസവിധം കങ്ഖം വിതരിത്വാ. ന കേവലമേതം സോളസവിധമേവ കങ്ഖം വിതരതി, അഥ ഖോ ''സത്ഥരി കങ്ഖതീ''തിആദിനയപ്പവത്തം (ധ॰ സ॰ ൧൧൨൩; വിഭ॰ ൯൧൫) അട്ഠവിധം കങ്ഖമ്പി പജഹതി. തത്ഥ ഹേത്ഥ ബുദ്ധോ ധമ്മോ സങ്ഘോ സിക്ഖാതി കങ്ഖായ ഗോചരഭൂതാ ലോകിയാ ധമ്മാ അധിപ്പേതാ. ന ഹി ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭ കിലേസാ പവത്തിതും സക്കോന്തി. **പുബ്ബന്തോ**തി അതീതാ ഖന്ധായതനധാതുയോ, **അപരന്തോ**തി അനാഗതാ, **പുബ്ബന്താപരന്തോ**തി തദുഭയം, അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം വാ തദുഭയഭാഗയുത്തത്താ. പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ അട്ഠമോ കങ്ഖാവിസയോ നാമരൂപമത്തം, ഇദപ്പച്ചയതാ-ഗ്ഗഹണേന പന തസ്സ പച്ചയോ ഗഹിതോ, തസ്മാ സോളസവത്ഥുകായ പഹീനായ അട്ഠവത്ഥുകാ കങ്ഖാ അപ്പതിട്ഠാവ ഹോതീതി. ഏതാസഞ്ച പഹാനേന ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതാനിപി വിക്ഖമ്ഭന്തി ദിട്ഠേകട്ഠത്താ വിചികിച്ഛായ. യഥാ ഹി ദിട്ഠി സമുച്ഛിജ്ജമാനാ വിചികിച്ഛായ സദ്ധിംയേവ സമുച്ഛിജ്ജതി, ഏവം വിചികിച്ഛാ വിക്ഖമ്ഭിയമാനാ ദിട്ഠിയാ സദ്ധിംയേവ വിക്ഖമ്ഭീയതി. അത്താഭിനിവേസൂപനിസ്സയാ ഹി ''അഹോസിം നു ഖോ അഹ''ന്തിആദിനയപ്പവത്താ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦; മഹാനി॰ ൧൭൪) സോളസവത്ഥുകാ കങ്ഖാ, സാ ഏവ ച പുബ്ബന്താദിവത്ഥുഭാവേന വുത്താ, അത്താഭിനിവേസവത്ഥുകാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി, ബുദ്ധാദിവത്ഥുകാ ച തദേകട്ഠാതി. **ഉട്ഠിത**ന്തി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഠിതം.

൧൩൦-൨. കങ്ഖാവിതരണം നാമാതി യഥാവുത്തകങ്ഖാവിതരണതോ കങ്ഖാവിതരണം നാമ. ന കേവലം കങ്ഖാവിതരണം നാമ, **ധമ്മട്ഠിതിഞാണന്തിപി യഥാഭൂതഞാണന്തിപി സമ്മാദസ്സനന്തിപി** ഇദം സമുദീരിതം. ഏത്ഥ ച ധരീയന്തി അത്തനോ പച്ചയേഹീതി ധമ്മാ, തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി ഠിതി, ധമ്മാനം ഠിതി **ധമ്മട്ഠിതി,** പച്ചയധമ്മാ. അഥ വാ **ധമ്മോ**തി കാരണം ''ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൧൮-൭൨൧) വിയ, ധമ്മസ്സ ഠിതിസഭാവോ, ധമ്മതോ ച അഞ്ഞോ സഭാവോ നത്ഥീതി പച്ചയധമ്മാനം പച്ചയഭാവോ, ധമ്മട്ഠിതിയം ഞാണം **ധമ്മട്ഠിതിഞാണം**. സങ്ഖാരാനം യഥാഭൂതം അനിച്ചതാദി **യഥാഭൂതം,** തത്ഥ ഞാണന്തി **യഥാഭൂതഞാണം**. സമ്മാ പസ്സതീതി **സമ്മാദസ്സനം. ലദ്ധപ്പതിട്ഠോ**തി സാസനേ പതിട്ഠാ നാമ അരിയമഗ്ഗോ. അയം പന തം അനധിഗതോപി തദധിഗമുപായപടിപത്തിയം ഠിതത്താ ലദ്ധപ്പതിട്ഠോ വിയ ഹോതീതി ''ലദ്ധപ്പതിട്ഠോ''തി വുത്തോ. തതോയേവ **ചൂളകോ സോതാപന്നോ,** ലോകിയാഹി സീലസമാധിപഞ്ഞാഹി സമന്നാഗതത്താ ഉത്തരി അപ്പടിവിജ്ഝന്തോ സോതാപന്നോ വിയ നിയതോ, സുഗതിപരായണോ ച ഹോതീതി ചൂളസോതാപന്നോ. സോതാപന്നോ ഹി ഖീണാപായദുഗ്ഗതിവിനിപാതോതി. അഥ വാ ലദ്ധപ്പതിട്ഠോ

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിസമധിഗമേന. സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനേന ഹി സമ്മദ്ദിതദിട്ഠികണ്ടകോ വിനിദ്ധുതഅഹേതുകവിസമഹേതുവാദോ യഥാസകപച്ചയേഹേവ ധമ്മപ്പവത്തിം ഞത്വാ സാസനേ പതിട്ഠിതസദ്ധോ ലദ്ധപ്പതിട്ഠോ നാമ ഹോതീതി. നാമരൂപവവത്ഥാനേന ദുക്ഖസച്ചം, ധമ്മട്ഠിതിഞാണേന സമുദയസച്ചം, തസ്സേവ അപരഭാഗേ അനിച്ചതോ മനസികാരാദിവിധിനാ മഗ്ഗസച്ചഞ്ച അഭിഞ്ഞായ പവത്തിയാ ദുക്ഖഭാവം ദിസ്വാ തസ്സ അപ്പവത്തേ നിരോധേ ഏകംസേനേവ നിന്നജ്ഝാസയതായ ലോകിയേനേവ ഞാണേന ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അധിഗതത്താ അപായേസു അഭബ്ബുപ്പത്തികോ, സോതാപന്നഭൂമിയഞ്ച ഭബ്ബുപ്പത്തികോ ഹോതീതി ചൂളസോതാപന്നോ നാമാതി വുത്തം **"സോതാപന്നോ ഹി ചൂളകോ"**തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏവം മഹാനിസംസമേതം ഞാണം, തസ്മാ സപഞ്ഞോ അത്തനോ ഹിതാനുപേക്ഖനപഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ. തേനാഹ **"അത്ഥകാമോ"**തി.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൦. വീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൯൩. ഇദാനി കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയാ അനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠായ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ നിദ്ദേസക്കമോ അനുപ്പത്തോ, സാ പന യസ്മാ ഓഭാസാദിഉപക്കിലേസസമ്ഭവേ സതി ഹോതി, ഓഭാസാദയോ ച ഉദയബ്ബയഞാണേ സമ്ഭവന്തി, ഉദയബ്ബയഞാണഞ്ച തിലക്ഖണവിപസ്സനായ സതി ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ച കലാപസമ്മസനം ആദി. തഞ്ഹി അതീതാദിഭേദഭിന്നാനം ധമ്മാനം സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനവസേന പവത്തനതോ ആദികമ്മികസ്സ സുകരസമ്മസനം, തസ്മാ പഠമം തത്ഥേവ അഭിയോഗം കരോന്തേന കമതോ തം സമ്പാദേതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **"കലാപസമ്മസനേനേവാ"**തിആദി ആരദ്ധം. അഥ വാ ദിട്ഠിം വിസുദ്ധീനമന്തരേ കലാപസമ്മസനം ഹോതി, തഞ്ച ഖോ ദ്വീസു ഏകായ വിസുദ്ധിയാ സങ്ഗഹേതബ്ബം, മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണസ്സ ച ആദിഭൂതത്താ തത്ഥേവസ്സ സങ്ഗഹോ യുത്തോതി ഏത്ഥേവ നം സങ്ഗഹിതുകാമതായ വുത്തം **"കലാപസമ്മസനേനേവാ"**തിആദി. കേചി പന കലാപസമ്മസനം നാമ ഏകവിസുദ്ധിയമ്പി ന അന്തോഗധന്തി തം അനാമസിത്വാവ വിപസ്സനാചാരം വണ്ണേന്തി. **കലാപസമ്മസനേനേവാ**തി അതീതാദിഭേദഭിന്നാനം ധമ്മാനം സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനവസേന കലാപതോ, കലാപാനം വാ സമ്മസനേന മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിപസ്സനായ **യോഗോ കരണീയോ**. അഥ വാ ഭുമ്മത്ഥേ കരണനിദ്ദേസവസേന കലാപസമ്മസനേ യോഗോ കരണീയോതി അത്ഥോ. "കലാപസമ്മസനേനേവ യോഗോ കരണീയോ"തി വത്വാപി തം പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൯൨) ഗഹേതബ്ബന്തി ഗന്ഥവിത്ഥാരപരിഹാരത്ഥം ഇധ ന ദസ്സിതന്തി.

൬൯൪. പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സാതി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നസ്സ, ഖണപച്ചുപ്പന്നസ്സ വാ. ആദിതോ പന ഖണപച്ചുപ്പന്നസ്സ ഉദയവയം ദുപ്പരിഗ്ഗഹം, തസ്മാ സന്തതിപച്ചുപ്പന്നവസേന പഠമം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനം കാതബ്ബം. **നിബ്ബത്തീ**തി ദ്വിന്നം പച്ചുപ്പന്നാനം വസേന പഠമാഭിനിബ്ബത്തി ച ഖണനിബ്ബത്തി ച. **വിപരിണാമോ**തി വിനാസോ.

൬൯൫. അനുപസ്സനാപി ഞാണന്തി യാ ഉദയസ്സ ച വയസ്സ ച അനുപസ്സനാ, സാ ഞാണന്തി **വരഞാണേന** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ദേസിതം. തത്രായം പാളി -

> "കഥം പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം വിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണം? ജാതം രൂപം പച്ചുപ്പന്നം, തസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ഉദയോ. വിപരിണാമലക്ഖണം വയോ. അനുപസ്സനാ ഞാണം. ജാതാ വേദനാ...പേ॰... സഞ്ഞാ... സങ്ഖാരാ... വിഞ്ഞാണം... ജാതം ചക്ഖും...പേ॰... ജാതോ ഭവോ പച്ചുപ്പന്നോ, തസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ഉദയോ. വിപരിണാമലക്ഖണം വയോ. അനുപസ്സനാ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൯).

ഏത്ഥ പന ഉദയദസ്സനം യാവദേവ ഖയദസ്സനന്തി വയദസ്സനസ്സ പധാനതം ദസ്സേതും "വിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ"തി വത്വാ തം പന വയദസ്സനം ഉദയദസ്സനപുബ്ബകന്തി വുത്തം "ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണ"ന്തി.

൬൯൬-൭. പുബ്ബേ ഉപ്പത്തിതോതി ജനനതോ പുബ്ബേ അനുപ്പന്നസ്സാതി വുത്തം ഹോതി. **നിചയോ രാസി വാ നത്ഥി,** യതോ ആഗച്ഛേയ്യ ഉപ്പജ്ജമാനം അലദ്ധത്തഭാവസ്സ സബ്ബേന സബ്ബം അവിജ്ജമാനത്താ. തേനാഹ **"തഥാ ഉപ്പജ്ജതോ"**തിആദി. യഥാ അനാഗതേ അദ്ധാനേ ഇമേ ധമ്മാ സബ്ബേന സബ്ബം നത്ഥി, ഏവം അതീതേപി അദ്ധാനന്തി ദസ്സേന്തോ **"തഥാ നിരുജ്ഝമാനസ്സാ"**തിആദിം വത്വാ അവിജ്ജമാനാനംയേവ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയസമവായേ ഉപ്പാദോ, ഉപ്പജ്ജിത്വാ ച സബ്ബസോ അഭാവൂപഗമോതി ഇമമത്ഥം സമുദായഗതം തദേകദേസഭൂതായ ഉപമായ വിഭാവേതും ഇമസ്മിം ഠാനേ **അട്ഠകഥായ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൦൩) വീണൂപമാ ആഗതാ. സാ ഇധാപി ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബാതി അധിപ്പായേന **"ഏത്ഥ വീണൂപമാ"**തിആദിമാഹ. **ഏതസ്സത്ഥസ്സാ**തി അവിജ്ജമാനാനംയേവ ഉപ്പാദോ, ഉപ്പന്നാനഞ്ച പരതോ അഭാവോതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ പകാസനേ. **വീണൂപമാ**തി വീണാവസേന ആഗതാ ഉപമാ. സാ പനേവം ദട്ഠബ്ബാ - യഥാ വീണായ വാദിയമാനായ ഉപ്പന്നസ്സ സദ്ദസ്സ നേവ ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ സന്നിചയോ അത്ഥി, ന ഉപ്പജ്ജമാനോ സന്നിചയതോ ആഗതോ. ന നിരുജ്ഝമാനസ്സ ദിസാവിദിസാഗമനം അത്ഥി, ന നിരുദ്ധോ കത്ഥചി സന്നിചിതോ തിട്ഠതി, അഥ ഖോ വീണഞ്ച വീണവാദനഞ്ച പുരിസസ്സ ച തജ്ജം വായാമം പടിച്ച അഹുത്വാ സമ്ഭോതി, ഹുത്വാ പടിവേതി, ഏവം സബ്ബേപി രൂപാരൂപധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീതി.

൧൨൩൮-൩൦. ഏവം സങ്ഖേപതോ ഉദയബ്ബയമനസികാരവിധിം ദസ്സേത്വാ പുന യാനി ഏതസ്സേവ ഉദയബ്ബയഞാണസ്സ വിഭങ്ഗേ "അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയസമുദയട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി, "തണ്ഹാസമുദയാ...പേ॰... കമ്മസമുദയാ...പേ॰... ആഹാരസമുദയാ രൂപസമുദയോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയസമുദയട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി, നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി, രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി. "അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയനിരോധട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി, "തണ്ഹാനിരോധാ...പേ॰... കമ്മനിരോധാ...പേ॰... ആഹാരനിരോധാ രൂപനിരോധോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയനിരോധട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി, വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി, രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി. തഥാ "അവിജ്ജാസമുദയാ വേദനാസമുദയോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയസമുദയട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി, "തണ്ഹാസമുദയാ...പേ॰... കമ്മസമുദയാ...പേ॰... ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയസമുദയട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി, നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോ വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി, വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി. "അവിജ്ജാനിരോധാ...പേ॰... തണ്ഹാനിരോധാ...പേ॰... കമ്മനിരോധാ...പേ॰... ഫസ്സനിരോധാ വേദനാനിരോധോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) പച്ചയനിരോധട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി, വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി, വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി, വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വിയ സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാനം . അയം പന വിസേസോ - വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ഫസ്സട്ഠാനേ "നാമരൂപസമുദയാ നാമരൂപനിരോധാ"തി.

ഏവം **ഏകേകസ്സ ഖന്ധസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനേ** ദസ ദസ കത്വാ സമപഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനി വുത്താനി, തേസം വസേനപി "ഏവമ്പി രൂപസമുദയോ, ഏവമ്പി രൂപവയോ, ഏവമ്പി രൂപം ഉദേതി, ഏവമ്പി രൂപം വേതീ"തി പച്ചയതോ ചേവ ഖണതോ ച വിത്ഥാരേന ച മനസികാരവിധിം ദസ്സേതും **"തസ്സേവ ഞാണസ്സാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അവിജ്ജാസമുദയാ**തി അവിജ്ജായ ഉപ്പാദാ , അത്ഥിഭാവാതി അത്ഥോ. നിരോധവിരുദ്ധോ ഹി ഉപ്പാദോ അത്ഥിഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ പുരിമഭവസിദ്ധായ അവിജ്ജായ സതി ഇമസ്മിം ഭവേ രൂപസമുദയോ രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ആദി**-സദ്ദസങ്ഗഹിതേസു "തണ്ഹാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, കമ്മസമുദയാ രൂപസമുദയോ, ആഹാരസമുദയാ രൂപസമുദയോ"തി ച, തഥാ വയദസ്സനേ "അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോ, തണ്ഹാനിരോധാ... കമ്മനിരോധാ... ആഹാരനിരോധാ രൂപനിരോധോ"തി ച ആദീസു അവിജ്ജാദീഹി തീഹി അതീതകാലികാനി തേസം സഹകാരീകാരണഭൂതാനി ഉപാദാനാദീനിപി ഗഹിതാനേവാതി വേദിതബ്ബം.

പവത്തിപച്ചയേസു കബളീകാരാഹാരസ്സ ബലവതായ സോ ഏവ ഗഹിതോ "ആഹാരസമുദയാ"തി. തസ്മിം പന ഗഹിതേ പവത്തിപച്ചയതാസാമഞ്ഞേന ഉതുചിത്താനിപി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തീതി ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസ്സ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനം വിഭാവിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. അവിജ്ജാതണ്ഹൂപനിസ്സയസഹിതേനേവ കമ്മുനാ രൂപകായസ്സ നിബ്ബത്തി, അസതി ച അവിജ്ജൂപനിസ്സയായ ഭവനികന്തിയാ ജാതിയാ അസമ്ഭവോയേവാതി. യഥാ രൂപസ്സ അവിജ്ജാതണ്ഹൂപനിസ്സയതാ, ഏവം വേദനാദീനമ്പി ദട്ഠബ്ബാ. ആഹാരോ പന ഉപ്പന്നസ്സ രൂപസ്സ പോസകോ കബളീകാരാഹാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ, കാമം യഥാധിട്ഠാനത്താ വാ ദേസനായ. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന വാ ആഹാരഗ്ഗഹണം. **അവിജ്ജാനിരോധാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേന അവിജ്ജായ അനുപ്പാദനിരോധതോ അനാഗതസ്സ രൂപസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി പച്ചയാഭാവേ അഭാവതോ. "തണ്ഹാനിരോധാ കമ്മനിരോധോ"തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ആഹാരനിരോധാ**തി പവത്തിപച്ചയസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ അഭാവേ. **രൂപനിരോധോ**തി തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ അഭാവോ ഹോതീതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം . അയം പന വിസേസോ - "ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീതി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩), ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ, സഞ്ഞാ ചേതനാ"തി വചനതോ ഫസ്സോ വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാനം പവത്തിപച്ചയോ, തന്നിരോധാ ച തേസം നിരോധോ, മഹാപദാനമഹാനിദാനസുത്തേസു , അഭിധമ്മേ ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയവാരേ "നാമരൂപപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭, ൯൭; കഥാ॰ ൭൧൯) വചനതോ നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസ്സ പവത്തിപച്ചയോ, തന്നിരോധാ ച തസ്സ നിരോധോതി വുത്തം "ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോ"തിആദി.

൧൨൭൧. ദസ ദസാതി രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയദസ്സനേ അവിജ്ജാ തണ്ഹാ കമ്മം ആഹാരോതി ഇമേസം പച്ചയാനം അത്ഥിതാസങ്ഖതലക്ഖണാനി ചേവ രൂപസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണഞ്ചാതി

ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി, വയദസ്സനേ അവിജ്ജാദീനം ചതുന്നം പച്ചയാനം അനുപ്പാദനിരോധോ, രൂപസ്സ ഖണനിരോധോ ചാതി ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനീതി രൂപക്ഖന്ധസ്സ ദസ ലക്ഖണാനി, തഥാ വേദനാക്ഖന്ധാദീനം ചതുന്നം ചത്താലീസ ലക്ഖണാനീതി ഏവം സമപഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനി ഹോന്തി. തേനാഹ **"പഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനീ"**തി. ലക്ഖണട്ഠോ പന തേസം ചതുന്നം പച്ചയാനം അത്ഥിതാ, അനുപ്പാദനിരോധോ ചാതി അട്ഠം ലക്ഖീയതി ഏതേഹി രൂപാദീനം ഉദയോ ച വയോ ചാതി ലക്ഖണാനി. ചതുന്നഞ്ഹി പച്ചയാനം അത്ഥിതാഹി രൂപാദിഉദയോ ലക്ഖീയതി, അനുപ്പാദനിരോധഅച്ചന്തനിരോധേഹി വയോ, നിബ്ബത്തിവിപരിണാമാനി പന സങ്ഖതലക്ഖണാനേവാതി. **ധമ്മേ സമനുപസ്സതീ**തി രൂപാദികേ ധമ്മേ ഉദയബ്ബയവന്തേ സമനുപസ്സതി. ഏത്ഥ ച കേചി താവ ആഹു "അരൂപക്ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയദസ്സനം അദ്ധാസന്തതിവസേന, ന ഖണവസേനാ"തി, തേസം മതേന ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനമേവ ന സിയാ. അപരേ പനാഹു "പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന അതീതാദിവിഭാഗം അനാമസിത്വാ സബ്ബസാധാരണതോ അവിജ്ജാദിപച്ചയാ വേദനായ സമ്ഭവം ലബ്ഭമാനതം പസ്സതി, ന ഉപ്പാദം. അവിജ്ജാദിഅഭാവേ ച തസ്സാ അസമ്ഭവം അലബ്ഭമാനതം പസ്സതി, ന ഭങ്ഗക്ഖണതോ. ഉദയബ്ബയസ്സ ദസ്സനേ പച്ചുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദം, ഭങ്ഗഞ്ച പസ്സതീ"തി, തം അയുത്തം. സന്തതിവസേന ഹി രൂപാരൂപധമ്മേ ഉദയബ്ബയതോ മനസി കരോന്തസ്സ അനുക്കമേന ഭാവനായ ബലപ്പത്തകാലേ ഞാണസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവപ്പത്തിയാ ഖണതോ ഉദയബ്ബയാ ഉപട്ഠഹന്തീതി.

൬൮൭൮-൯. അയഞ്ഹി പഠമം പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയം മനസി കരോന്തോ പച്ഛാ അവിജ്ജാദികേ പച്ചയധമ്മേ വിസ്സജ്ജേത്വാ ഉദയബ്ബയവന്തേ ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ തേസം പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനമുഖേന ഖണതോപി ഉദയബ്ബയം മനസി കരോതി. തസ്സ യദാ ഞാണം തിക്ഖം വിസദം ഹുത്വാ പവത്തതി, തദാ രൂപാരൂപധമ്മാ ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്താ, ഭിജ്ജന്താ ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. തേന വുത്തം **"ഏവം രൂപുദയോ ഹോതീ"**തിആദി. തത്ഥ **ഏവം രൂപുദയോ**തി ഏവം വുത്തനയേന അവിജ്ജാസമുദയാ...പേ॰... തണ്ഹാസമുദയാ...പേ॰... കമ്മ...പേ॰... ആഹാരസമുദയാപി രൂപസ്സ സമ്ഭവോ . **ഏവമസ്സ വയോ**തി ഏവം വുത്തനയേനേവ അവിജ്ജാനിരോധാ...പേ॰... തണ്ഹാനിരോധാ...പേ॰... കമ്മ...പേ॰... ആഹാരനിരോധാ രൂപസ്സ വയോ അനുപ്പാദോതി അയം പച്ചയതോ വിത്ഥാരേന മനസികാരോ. **ഉദേതി ഏവം രൂപമ്പീ**തി ഏവം സമുദയതോ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ആഹാരഉതുചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ഉദേതി ഉപ്പജ്ജതി നിബ്ബത്തതി. **ഏവം രൂപം തു വേതീ**തി കമ്മസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ആഹാരഉതുചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ഏവം വേതി നിരുജ്ഝതീതി അയം ഖണതോ വിത്ഥാരേന മനസികാരോ. തേന വുത്തം **"ഏവം പച്ചയതോപേത്ഥ ഖണതോ ഉദയബ്ബയ"**ന്തി. **സബ്ബധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തീ**തി ഇതി ഇമേ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തി. യഥാ പച്ചുപ്പന്നേ, ഏവം അതീതാനാഗതേപീതി നയവസേന അതീതാദിധമ്മാനം ദ്വേധാ ഉദയബ്ബയം പസ്സതോ സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദനയലക്ഖണഭേദാ പാകടാ ഹോന്തി. തസ്സേവം പാകടീഭൂതസബ്ബധമ്മസഭാവസ്സ "ഏവം കിര നാമിമേ ധമ്മാ അനുപ്പന്നപുബ്ബാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തീ"തി നിച്ചനവാവ ഹുത്വാ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി. ന കേവലഞ്ച നിച്ചനവാവ, ഉദകേ ദണ്ഡകേന കതലേഖാ വിയ, ആരഗ്ഗേ ഠപിതസാസപോ വിയ, വിജ്ജുസഞ്ചാരോ വിയ ച പരിത്തകാലട്ഠായിനോ ഉപട്ഠഹന്തി. തേനാഹ **"ഉദകേ ദണ്ഡരാജീവാ"**തിആദി. ഉദകേ ദണ്ഡരാജിആദയോവ കിഞ്ചാപി ഉത്തരുത്തരി അതിപരിത്തട്ഠായിഭാവനിദസ്സനത്ഥം ദസ്സിതാ, തഥാപി ദന്ധനിരോധാ ഏവ നിദസ്സിതാ, തതോപി ലഹുതരനിരോധത്താ സങ്ഖാരാനം. തഥാ ഹി ഗമനസ്സാദാനം ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയേന പരിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി, പാദേ ച ബദ്ധഖുരധാരാസന്നിപാതതോപി സീഘതരോ രൂപനിരോധോ വുത്തോ, പഗേവ അരൂപധമ്മാനം. ന കേവലം പരിത്തതരകാലട്ഠായിനോവ ഉപട്ഠഹന്തി, അഥ ഖോ അസാരാപി ഖായന്തീതി ആഹ **"കദലീ"**തിആദി. തത്ഥ മണ്ഡലാകാരേന ആവിജ്ഝിയമാനം അലാതമേവ **അലാതചക്കം**. മന്തോസധപ്പഭാവിതാ ഇന്ദജാലാദികാ മായാ.

൬൮൭൯-൭. **ഏത്താവതാ**തി യ്വായം കലാപസമ്മസനനിയോജനതോ പട്ഠായ യാവ ഉദയബ്ബയപടിവേധായ ഭാവനാ വിധി ആരദ്ധോ, ഏത്താവതാ ഭാവനാവിധാനേന കലാപസമ്മസനമ്പി ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പാദസ്സേവ പരികമ്മന്തി. ഉദയബ്ബയദസ്സനം ഞാണന്തി സമ്ബന്ധോ. **ലക്ഖണാനി ച...പേ॰... ഠിത**ന്തി വയധമ്മമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നഞ്ച വയം ഉപേതീതി ഇമിനാ ആകാരേന സമപഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതം. അധുനാ ഉപ്പന്നം ന താവ ബലപ്പത്തന്തി ആഹ **"തരുണ"**ന്തി. കലാപസമ്മസനാദിവസേന പവത്തസമ്മസനം നിപ്പരിയായേന വിപസ്സനാസമഞ്ഞം ലഭതി. ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിവസേന പവത്തമേവ ലഭതീതി ആഹ **"യസ്സ ചാ"**തിആദി.

൬൮൮൦-൮൦. അഥസ്സ ഇമായ തരുണവിപസ്സനായ വിപസ്സന്തസ്സ ദസ വിപസ്സനുപക്കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വിപസ്സനായാ"**തിആദി. **ഏതായാ**തി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാസങ്ഖാതായ തരുണവിപസ്സനായ, ന ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദിസങ്ഖാതായ

തരുണവിപസ്സനായ, നാപി നിബ്ബിദാനുപസ്സനാദിസങ്ഖാതായ ബലവവിപസ്സനായാതി അത്ഥോ. ന ഹി തദാ വിപസ്സനുപക്കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി. **വിപസ്സകസ്സാ**തി ച വിപസ്സകസ്സേവാതി ഏവ-കാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. തേനേവ വക്ഖതി "സമ്പത്തപടിവേധസ്സാ"തിആദി. ദിട്ഠിഗ്ഗാഹാദിവത്ഥുഭാവേന വിപസ്സനം ഉപക്കിലേസന്തീതി **ഉപക്കിലേസാ**. സമ്പത്തോ ചതുസച്ചഫലപടിവേധോ യേന സോ **സമ്പത്തപടിവേധോ,** സോ ച സോതാപന്നാദീനം അഞ്ഞതരോ ഹോതീതി ആഹ **"സോതാപന്നാദിനോ"**തി. **അപിചാ**തി അയം വക്ഖമാനസമുച്ചയത്ഥോ. ഇദഞ്ച ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന വുത്തം ബലവവിപസ്സനാപത്തസ്സാപി അനുപ്പജ്ജനതോ. **സമ്പത്തപടിവേധസ്സാ**തി വാ ബലവിപസ്സനാപത്തം സന്ധായ വുത്തം. സോപി ഹി പടിവേധപ്പത്തിയാ ആസന്നാരഹദേസേ ഠിതത്താ സമ്പത്തപടിവേധോ നാമ ഹോതി. ഏവഞ്ച സതി **അപിചാ**തി വുത്തസമുച്ചയത്ഥോ ഹോതി. അഥ വാ **അപി**-സദ്ദോ വുത്തസമുച്ചയത്ഥോ. **ച**-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോ. തേന നിക്ഖിത്തകമ്മട്ഠാനം സങ്ഗണ്ഹാതി. വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അന്തരാ വോസാനം ആപന്നസ്സാപി വിപസ്സനുപക്കിലേസാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി. **വിപ്പടിപന്നസ്സാ**തി സീലവിപത്തിആദിവസേന യഥാ തഥാ വിപ്പടിപന്നകസ്സ, ഗരഹിതബ്ബപടിപന്നസ്സാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **വിപ്പടിപന്നസ്സാ**തി വിപസ്സനാഭാവനാസങ്ഖാതായ സമ്മാപടിപത്തിയാ അഭാവേന വിരഹിതപടിപത്തികസ്സ.

൭൨൨. വിപസ്സനാപടിപത്തിയേവ ഹി സസമ്ഭാരാ പുബ്ബഭാഗേ സമ്മാപടിപത്തി, തദഞ്ഞാ വിപ്പടിപത്തി, തേനേവസ്സ വിസുദ്ധിപക്ഖേ **"സമ്മാവ പടിപന്നസ്സാ"**തി വുത്തം. സാ ച നിക്ഖിത്തധുരസ്സാപി ഹോതീതി ഇമസ്മിം പക്ഖേ നിക്ഖിത്തകമ്മട്ഠാനോപി ഇമിനാവ സങ്ഗഹിതോ ഹോതീതി. **സമ്മാവ പടിപന്നസ്സാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തവിധാനേന സമ്മാ ഏവ പടിപന്നസ്സ, ന വിപ്പടിപന്നസ്സ വാ നിക്ഖിത്തധുരസ്സ വാ. **യുത്തയോഗസ്സാ**തി യുത്തേന യോഗേന, ഞാണേന വാ ഭാവനമനുയുഞ്ജനസീലസ്സ. സാ പന യുത്തയോഗിതാ സമഥവസേനാപി ഹോതീതി തന്നിവത്തനത്ഥമാഹ **"സദാ വിപസ്സകസ്സേവാ"**തി. **ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏവ-കാരോ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ, തേന ന നുപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. അഞ്ഞഥാ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണസ്സേവ അസമ്ഭവതോ. **കിരാ**തി അനുസ്സുതിയം. സാ പനേസാ അനുസ്സുതി പാളിവസേനേവ ആഗതാതി ദട്ഠബ്ബം. യഥാഹ -

> "കഥം ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതം മാനസം ഹോതി? അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജതി , ഓഭാസോ ധമ്മോതി ഓഭാസം ആവജ്ജേതി, തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ചം, തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ദുക്ഖതോ... പേ॰... അനത്തതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. തഥാ അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി...പേ॰... പീതി പസ്സദ്ധി സുഖം അധിമോക്ഖോ പഗ്ഗഹോ ഉപട്ഠാനം ഉപേക്ഖാ നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി, നികന്തി ധമ്മോതി നികന്തിം ആവജ്ജേതി, തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ചം, തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ദുക്ഖതോ...പേ॰... അനത്തതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൨.൬).

൭൨൨. ഇദാനി തേസം ഓഭാസാദീനം സരൂപവിഭാവനത്ഥം തേസു ഉപ്പന്നേസു വിപസ്സനായ ഉപക്കിലിസ്സനാകാരഞ്ച ദസ്സേതും **"വിപസ്സനായാ"**തിആദി വുത്തം. **വിപസ്സനായ ഓഭാസോ**തി വിപസ്സനാചിത്തസമുട്ഠിതം, സസന്തതിപതിതഉതുസമുട്ഠാനഞ്ച ഭാസുരം രൂപം. തത്ഥ വിപസ്സനാചിത്തസമുട്ഠാനം യോഗിനോ സരീരട്ഠമേവ പഭസ്സരം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, ഇതരം സരീരം മുഞ്ചിത്വാ ഞാണാനുഭാവാനുരൂപം സമന്തതോ ഫരതി, തം തസ്സേവ പഞ്ഞായതി, തേന ഫുട്ഠോകാസേ രൂപഗതമ്പി പസ്സതി. പസ്സന്തോ ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പസ്സതി, ഉദാഹു മനോവിഞ്ഞാണേനാതി വീമംസിതബ്ബമേതന്തി വദന്തി. **ആചരിയധമ്മപാല**ത്ഥേരേന പന "ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനോ വിയ തം മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി യുത്തം വിയ ദിസ്സതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ മഹാ॰ ൨.൭൩൩) വുത്തം.

൭൨൩-൪. **മഗ്ഗപ്പത്തോ ഫലപ്പത്തോ, അഹമസ്മീതി ഗണ്ഹതീ**തി "ന വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപോ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നപുബ്ബോ, അദ്ധാ അരിയമഗ്ഗം പത്തോസ്മി, ഫലം സച്ഛാകാസി"ന്തി അമഗ്ഗംയേവ "മഗ്ഗോ"തി ഗണ്ഹാതി. **തസ്സേവം പന ഗണ്ഹതോ**തി തസ്സ അമഗ്ഗംയേവ "മഗ്ഗോ"തി ഗണ്ഹന്തസ്സ. **വിപസ്സനാവീഥീ**തി പടിപാടിയാ പവത്തമാനാ വിപസ്സനാവ **ഉക്കന്താ നാമ ഹോതി,** യോഗിനോ "മഗ്ഗം പത്തോസ്മീ"തി അധിമാനേന വിസ്സട്ഠത്താ. വിപസ്സനാവീഥിന്തിപി പാഠോ, തസ്സേവം ഗണ്ഹതോ വിപസ്സനാ തതോയേവ വീഥിം ഉക്കന്താ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ഓഭാസമേവ സോ ഭിക്ഖു, അസ്സാദേന്തോ നിസീദതീ**തി സോ ഭിക്ഖു അത്തനാ ആരദ്ധം വിപസ്സനം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഓഭാസമേവ ലോഭവസേന വാ ദിട്ഠിവസേന വാ അസ്സാദേന്തോ നിസീദതി. സോ ഖോ പനായം ഓഭാസോ കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ പല്ലങ്കട്ഠാനമത്തമേവ ഓഭാസേന്തോ ഉപ്പജ്ജതി,

കസ്സചി അന്തോഗബ്ഭം, കസ്സചി ബഹിഗബ്ഭം, കസ്സചി സകലവിഹാരം ഗാവുതം അഡ്ഢയോജനം യോജനം ദ്വിയോജനം തിയോജനം, കസ്സചി പഥവീതലതോ പട്ഠായ യാവ അകനിട്ഠബ്രഹ്മലോകാ ഏകാലോകം കുരുമാനോ, യഥാ സമുദ്ദമ്ഹി യോജനമത്തേ മച്ഛകച്ഛപാ പഞ്ഞായന്തി, ഏവം ഉപ്പജ്ജന്തി. ഭഗവതോ പന ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഓഭാസേന്തോ ഉദപാദി.

൧൨൮. വിപസ്സനാപീതീതി വിപസ്സനാചിത്തസമ്പയുത്താ പീതി. ഖുദ്ദികാദികാ ഹേട്ഠാ വണ്ണിതായേവ, അയഞ്ച പഞ്ചവിധാ പീതി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ വീഥിപടിപന്നായ അനുക്കമേന ഉപ്പജ്ജതി. മത്ഥകപ്പത്തേന പന ഉദയബ്ബയഞാണേന സദ്ധിം ഫരണാപീതിയേവ ഹോതി. ഉപചാരപ്പനക്ഖണതോ അഞ്ഞദാപി ഹി ഫരണാപീതി ഹോതിയേവാതി. തേന വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "സകലസരീരം പൂരയമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൩൩; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧.ധമ്മുദ്ദേസവാര ഝാനങ്ഗരാസിവണ്ണനാ).

൧൨൯-൭. യോഗിനോ...പേ॰... ഹോന്തി ഹീതി യസ്സായം പസ്സദ്ധി ഉപ്പന്നാ, തസ്സ യോഗിനോ രത്തിട്ഠാനേ വാ ദിവാട്ഠാനേ വാ നിസിന്നസ്സ കായചിത്താനി പസ്സദ്ധാനേവ ഹോന്തി, നേവ ദരഥോ ഹോതീതി അത്ഥോ. പസ്സദ്ധിആദീനി ഛ യുഗളാനി അഞ്ഞമഞ്ഞയോഗീനീതി പസ്സദ്ധിയാ ഉപ്പന്നായ ഇതരാപി ഉപ്പന്നായേവ ഹോന്തീതി കിച്ചദസ്സനമുഖേന താ സബ്ബാപി ദസ്സേന്തോ **"ലഹൂനി ചാ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച **കായ**-ഗ്ഗഹണേന രൂപകായസ്സാപി ഗഹണം വേദിതബ്ബം, ന വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സേവ. കായപസ്സദ്ധിആദയോ ഹി രൂപകായസ്സാപി ദരഥാദിനിമ്മദ്ദകാതി. **കമ്മഞ്ഞാനേവ ഹോന്തീ**തി ന കേവലം കമ്മഞ്ഞാനേവ സുവിസദാനി ഉജുകാനിയേവ ഹോന്തി, അവിനാഭാവിതായ പന തദുഭയം വിസും ന വുത്തം. കായചിത്താനം പസ്സദ്ധാദിഭാവോ ച തേസം അപസ്സദ്ധാദിഹേതുഭൂതാനം ഉദ്ധച്ചാദിഥിനമിദ്ധാദിദിട്ഠിമാനാദിസേസനീവരണാദിഅസ്സദ്ധിയാദിമായാസാഠേയ്യാദിസംകിലേസധമ്മാനം വിദ്ധംസനവസേനേവ തദാ വിപസ്സനാചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തനതോ.

൧൨൧൨-൩. മനുസ്സാനം അയന്തി മാനുസീ, മനുസ്സയോഗ്യകാമസുഖരതി. താദിസേഹി മനുസ്സവിസേസേഹി അനുഭവിതബ്ബതാനതിവത്തനതോ ദിബ്ബരതിപി സങ്ഗഹിതാ, മാനുസീസദിസതായ, കാമസുഖഭാവേന ദിബ്ബാ രതി വാ മാനുസീ, തസ്സാ അതിക്കന്തതായ ന മാനുസീതി അമാനുസീ, തം **അമാനുസിം**. **സുഞ്ഞാഗാര**ന്തി യം കിഞ്ചി വിവിത്തം സേനാസനം, വിപസ്സനം ഏവ വാ, സാപി ഹി നിച്ചഭാവാദിസുഞ്ഞതായ, യോഗിനോ സുഖസന്നിസ്സയതായ ച "സുഞ്ഞാഗാര"ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി. ചിത്തസ്സ അനുപസമകരാനം കിലേസാനം വിഗമേന **സന്തചിത്തസ്സ** സംസാരേ ഭയസ്സ ഇക്ഖനേന **ഭിക്ഖുനോ സമ്മാ** ഞായേന രൂപാരൂപധമ്മാനം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിവസേന തേ **വിപസ്സതോ** സമ്മസതോ സമ്മാരദ്ധവിപസ്സനാനം മനുസ്സാനം വിസയതായ **അമാനുസീ** വിപസ്സനാപീതിസുഖസഞ്ഞിതാ **രതി** ഹോതീതി അയമേത്ഥ ഗാഥായ സങ്ഖേപത്ഥോ. ദുതിയഗാഥാ പന ഉദയബ്ബയഞാണമേവ സന്ധായ വുത്താ. തത്ഥ **യതോ യതോ**തി രൂപതോ, അരൂപതോ വാ.

൧൨൩൧. ഞാണാദയോതി ഞാണസദ്ധാദയോ സത്ത. **വുത്തനയേനാ**തി "ഞാണന്തി വിപസ്സനാഞാണം, സദ്ധാതി വിപസ്സനാചിത്തസമ്പയുത്താ സദ്ധാ"തിആദിനാ വുത്തനയാനുസാരേന വിപസ്സനാവസേനേവ ഞേയ്യാ. തത്ഥ ഞാണം രൂപാരൂപധമ്മേ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാവസേന തുലയന്തസ്സ തീരേന്തസ്സ വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവ അവിഗതവേഗം തിഖിണം സൂരം അതിവിസദം ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ഹി തേന യോഗീ "മഗ്ഗം പത്തോസ്മീ"തി മഞ്ഞതി. സദ്ധാതി കിലേസകാലുസിയാപഗമേന ചിത്തചേതസികാനം അതിസയപസാദഭൂതാ ബലവതീ സദ്ധാ, ന പന കമ്മഫലം, രതനത്തയം വാ സദ്ദഹനവസേന പവത്താ. സതിപി സൂപട്ഠിതാ അചലാ പബ്ബതരാജസദിസാ ഉപ്പജ്ജതി. ഇമിസ്സാ ച ഉപ്പന്നായ സോ യം യം ഠാനം പച്ചവേക്ഖതി, തം തം ഠാനമസ്സ അനുപവിസിത്വാ ഓക്ഖന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ പരിഭണ്ഡഭൂതസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ഉപട്ഠഹന്തേ പരലോകവിസയത്താ വണ്ണായതനവിസയമതീതന്തി ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരലോകോ വിയ സതിയാ ഉപട്ഠാതി. സുഖം പന സകലസരീരം അഭിസന്ദമാനം അതിപണീതം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മിഞ്ഹി ഉപ്പന്നേ തംസമുട്ഠിതേഹി അതിപണീതേഹി രൂപേഹി സബ്ബോ കായോ പരിഫുടോ, പരിബ്രൂഹിതോ ച ഹോതി. ഉപേക്ഖാ പന വിപസ്സനുപേക്ഖാ ചേവ ആവജ്ജനുപേക്ഖാ ച. തത്ഥ വിചിനിതവിചയത്താ സങ്ഖാരാനം വിചിനനേ മജ്ഝത്തഭാവേന ഠിതാ വിപസ്സനുപേക്ഖാ. സാ പന അത്ഥതോ തഥാപവത്താ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവ. മനോദ്വാരാവജ്ജനചിത്തസമ്പയുത്താ വേദനാ ആവജ്ജനേ അജ്ഝുപേക്ഖനവസേന പവത്തിയാ ആവജ്ജനുപേക്ഖാതി വുച്ചതി. ദുവിധാ പനേസാ തദാ ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ഹി തസ്മിം സമയേ സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയേ മജ്ഝത്തഭൂതാ വിപസ്സനുപേക്ഖാ ബലവതീ ഉപ്പജ്ജതി, മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനുപേക്ഖാപി. സാ ഹിസ്സ തം തം ഠാനം ആവജ്ജന്തസ്സ വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവ, പത്തപുടേ പക്ഖന്ദതത്തനാരാചോ വിയ ച സൂരാ തിഖിണാ ഹുത്വാ പവത്തതി. വീരിയമ്പി അസിഥിലമനച്ചാരദ്ധം സമ്പയുത്തധമ്മേ

കിലേസപക്ഖതോ കോസജ്ജപക്ഖതോ പഗ്ഗണ്ഹന്തം സുപഗ്ഗഹിതമുപ്പജ്ജതി, നികന്തി ച ഓഭാസാദിപടിമണ്ഡിതായ വിപസ്സനായ ആലയം കുരുമാനാ ഭാവനായ സാതിസയപ്പവത്തിയാ സുഖുമാ സന്താകാരാ ഉപ്പജ്ജതി. യാ കിലേസോതി പരിഗ്ഗഹിതുമ്പി ന യുത്താ. യഥാ ച ഓഭാസേ, ഏവം ഏതേസുപി അഞ്ഞസ്മിം ഉപ്പന്നേ യോഗാവചരോ "ന വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപാ പീതി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ, ഏവരൂപാ പസ്സദ്ധി ഞാണം സദ്ധാ സതി സുഖം ഉപേക്ഖാ വീരിയം നികന്തി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ, അദ്ധാ മഗ്ഗഫലപ്പത്തോസ്മീ"തി ഗണ്ഹാതി, തസ്സേവം ഗണ്ഹതോ വിപസ്സനാ വീഥിഉക്കന്താ നാമ ഹോതി. സോ തേയേവ അസ്സാദേന്തോ നിസീദതി. ഇമേ ച പന വിപസ്സനുപക്കിലേസാ യേഭുയ്യേന സമഥവിപസ്സനാലാഭിനോ ഉപ്പജ്ജന്തി. സോ സമാപത്തിവിക്ഖമ്ഭിതാനം കിലേസാനം അസമുദാചാരതോ "അരഹാ അഹ"ന്തി ചിത്തം ഉപ്പാദേതീതി.

൧൪൯൨-൩. **ഉപക്ലേസസ്സ വത്ഥുതോ**തി നിപ്പരിയായതോ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാ ഇധ ഉപക്കിലേസാ തേസം വത്ഥുതോ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ, ന സഭാവതോ അകുസലത്താ. യഥാ പന ഓഭാസാദയോ, ഏവം നികന്തിപി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹാദീനം ഠാനം ഹോതീതി വത്ഥുഭാവോപിസ്സാ യുജ്ജതേവ. **തം തമാവജ്ജമാനസ്സ, ഭാവനാ പരിഹായതീ**തി തം തം ഓഭാസാദികം ആവജ്ജമാനസ്സ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാവസേന "മമ ഓഭാസോ"തിആദിഗ്ഗാഹം പവത്തേന്തസ്സ ഭാവനാ വീഥിം ഓക്കമിത്വാ പരിവട്ടതി. അപ്പം സുതമേതസ്സാതി **അപ്പസ്സുതോ**.

൧൪൯൪-൭. ബഹുസ്സുതോ പന ഓഭാസാദീസു ഉപ്പന്നേസു "അയം ഖോ മേ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ, സോ ഖോ പനായം അനിച്ചോ സങ്ഖതോ പടിച്ചസമുപ്പന്നോ ഖയധമ്മോ വയധമ്മോ വിരാഗധമ്മോ നിരോധധമ്മോ"തി വാ, സചേ ഓഭാസോ അത്താ ഭവേയ്യ, അത്താതി ഗഹേതും വട്ടേയ്യ, അനത്താ ച പനായം അത്താതി ഗഹിതോ, തസ്മാ "സോ അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചോ, ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖോ"തിആദിനാ സമനുപസ്സതി, സോ ഏവം സമനുപസ്സന്തോ ഉപക്കിലേസജടം വിജടേത്വാ ഓഭാസാദയോ ധമ്മാ ന മഗ്ഗോ, ഉപക്കിലേസവിനിമുത്തം പന വീഥിപടിപന്നം വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗോതി മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച വവത്ഥപേതി. തേന വുത്തം **"സബ്ബോഭാസാദയോ"**തിആദി. **മഗ്ഗാമഗ്ഗേസു ഞാണ**ന്തി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി വുത്തം ഹോതി. മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിപത്തിയാ ച തേന യോഗിനാ തിണ്ണം സച്ചാനഞ്ച വവത്ഥാനം കതം ഹോതി. കഥം? ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാ താവ നാമരൂപവവത്ഥാപനേന ദുക്ഖസച്ചവവത്ഥാനം കതം ഹോതി, കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയാ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന സമുദയസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം. അഭിധമ്മനയസ്മിഞ്ഹി സബ്ബകിലേസാ, കമ്മഞ്ച സമുദയസച്ചം, ഇമിസ്സം മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയം സമ്മാ മഗ്ഗസ്സ അവധാരണേന മഗ്ഗസച്ചം. തദുപായഭൂതസ്സ ഹി മഗ്ഗസ്സ അവധാരണേന തം അവധാരിതമേവാതി ഏവം ലോകിയേനേവ താവ ഞാണേന തിണ്ണം സച്ചാനം വവത്ഥാനം കതം ഹോതി.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൧. ഏകവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൨൯. **അട്ഠഞാണവസേനേവാതി** ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം അട്ഠന്നം ഞാണാനം വസേന. വിപസ്സനാചാരസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിയാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം **സിഖാപത്താ വിപസ്സനാ**. സിഖാപത്തി പനസ്സാ ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം അട്ഠഞാണാനം വസേനാതി ആഹ **"അട്ഠഞാണവസേനാ"**തി. **നവമ**ന്തി സച്ചാനുലോമികഞാണം. ഇതി ഉദയബ്ബയാദീനി അട്ഠ, ഇദഞ്ച നവമഞാണം **പടിപദാഞാണദസ്സനന്തി പവുച്ചതി**. പടിപജ്ജതി ഏതായ അരിയമഗ്ഗോതി **പടിപദാ,** ഉദയബ്ബയാദീനം ജാനനട്ഠേന, പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനട്ഠേന **ഞാണദസ്സന**ഞ്ചാതി കത്വാ.

൭൩൦. താനി പന ഞാണാനി സരൂപതോ ദസ്സേതും **"അട്ഠ ഞാണാനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം കിഞ്ചാപി തീരണപരിഞ്ഞായ പതിട്ഠം, തഥാപി യഥാവുത്തട്ഠേന പടിപദാഞാണദസ്സനമ്പി ഹോതിയേവാതി തമ്പി ഇധ വുത്തം. ഇതരത്ഥ പന ഉപ്പന്നമത്തം അപ്പഗുണം സന്ധായ വുത്തം. അപ്പഗുണഞ്ഹി നിച്ചസഞ്ഞാദിപഹാനസിദ്ധിയാ പഹാനപരിഞ്ഞായ അധിട്ഠാനഭൂതം. യതോ തദധിഗമേന അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു ഏകച്ചാ അധിഗതാവ ഹോന്തി. ന ഹി ഉദയബ്ബയാനം പച്ചക്ഖതോ പടിവേധേന വിനാ സാമഞ്ഞാകാരാനം തീരണമത്തേന സാതിസയം പടിപക്ഖപ്പഹാനം സമ്ഭവതി. അസതി ച പടിപക്ഖപ്പഹാനേ കുതോ ഞാണാദീനം വജിരമിവ അവിഹതവേഗതാ തിഖിണവിസദാദിതാ വാ, തസ്മാ പഗുണഭാവപ്പത്തം ഉദയബ്ബയഞാണം പഹാനപരിഞ്ഞാപക്ഖിയമേവ ദട്ഠബ്ബം.

൭൩൦-൨. **ഭങ്ഗേതി** സങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗേ. യഥാഭൂതദസ്സാവീ ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം,** തേഭൂമകധമ്മാ, തേസു ഭയതോ ഉപതിട്ഠന്തേസു ഭായിതബ്ബാകാരഗ്ഗാഹിഞാണം **ഭയേഞാണം**. തഥാ ഹേതം ''ഭയതുപട്ഠാനഞാണ''ന്തി വുച്ചതി. മുച്ചിതും ഇച്ഛതീതി മുച്ചിതുകമ്യം, ചിത്തം, പുഗ്ഗലോ വാ, തസ്സ ഭാവോ **മുച്ചിതുകമ്യതാ,** തം പന ഞാണമേവാതി ആഹ **"ഞാണം മുച്ചിതുകമ്യതാ"**തി. പുന പടിസങ്ഖാനാകാരേന പവത്തം ഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം**. നിരപേക്ഖതായ സങ്ഖാരാനം ഉപേക്ഖനവസേന പവത്തം ഞാണം **സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം**. ഗാഥാബന്ധത്ഥം പന വിസന്ധിനിദ്ദേസോ. ഓളാരികോളാരികസ്സ സച്ചപടിച്ഛാദകതമസ്സ വിഗമനേന സച്ചപടിവേധാനുകൂലത്താ **സച്ചാനുലോമികം**. തം പന ഇദന്തി ആഹ **"സച്ചാനുലോമഞാണന്തി, അനുലോമം പവുച്ചതീ"**തി.

൭൩൩. നനു ച ഉദയബ്ബയഞാണസ്സ പഗേവ സിദ്ധത്താ കിമത്ഥം പുന തത്ഥാപി അഭിയോഗോതി ചേ? അനിച്ചാദിലക്ഖണസല്ലക്ഖണത്ഥം. ഉദയബ്ബയഞാണഞ്ഹി ഹേട്ഠാ ദസഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠം ഹുത്വാ യാഥാവസരസതോ തിലക്ഖണം സല്ലക്ഖേതും നാസക്ഖി, ഉപക്കിലേസവിനിമുത്തം പന സക്കോതി, തസ്മാ ലക്ഖണസല്ലക്ഖണത്ഥം പുന തത്ഥേവ യോഗോ കാതബ്ബോ. ലക്ഖണാനി ചസ്സ ഉദയബ്ബയാദീനം അമനസികാരാ, സന്തതിഇരിയാപഥഘനഛന്നതായ ച നോപട്ഠഹന്തി, തസ്മാ ഉദയബ്ബയം മനസി കത്വാ സന്തതിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ അനിച്ചലക്ഖണം,

അഭിണ്ഹപീളനം പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഇരിയാപഥം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ദുക്ഖലക്ഖണം, ധാതുയോ വിനിബ്ഭുജിത്വാ ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ അനത്തലക്ഖണഞ്ച സല്ലക്ഖേത്വാ "അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ"തി സങ്ഖാരാ പുനപ്പുനം സമ്മസിതബ്ബാ. തസ്സേവം തുലയതോ തീരയതോ യദാ സങ്ഖാരഗതം അത്തനോ ലഹുഉപട്ഠാനേന, ഞാണസ്സ ച തിക്ഖതായ തിരോഹിതുപ്പാദാദിഭേദം ഭിജ്ജമാനമേവ ഉപട്ഠാതി, ഭങ്ഗേയേവ തസ്സ ഞാണം സന്തിട്ഠതി, തദാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ നാമ വിപസ്സനാഞാണം അധിഗതം ഹോതി. തസ്സ തദേവ സങ്ഖാരനിരോധാരമ്മണഭങ്ഗാനുപസ്സനം ആസേവന്തസ്സ യദാ സബ്ബഭവയോനിഗതിട്ഠിതിനിവാസേസു സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജനസഭാവതായ യക്ഖരക്ഖസാദയോ വിയ മഹാഭയം ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, തദാസ്സ ഭയതുപട്ഠാനഞാണം അധിഗതം ഹോതി. കിം പനിദം ഞാണം ഭായതീതി? ന ഭായതി. തഞ്ഹി "അതീതാ സങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി, അനാഗതാ നിരുജ്ഝിസ്സന്തീ"തി തീരണമത്തമേവ ഹോതി, ബ്യസനാപന്നാനം പന സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഭയതോ ഉപട്ഠിതാനം ഗഹണേന ഭയതുപട്ഠാനഞാണന്തി വുച്ചതീതി.

തസ്സ തം ഭയതുപട്ഠാനഞാണം ആസേവന്തസ്സ യദാ സബ്ബഭവഗതേസു സങ്ഖാരേസു താണം വാ ലേണം വാ പരായണം വാ ന പഞ്ഞായതി, ഉക്ഖിത്താസികോ വിയ പച്ചാമിത്തോ സാദീനവാ ഏവ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്സ സങ്ഖാരാനം ആദീനവമേവ പസ്സന്തസ്സ ആദീനവഞാണം നാമ ഉപ്പന്നം ഹോതി. തസ്സേവം സബ്ബസങ്ഖാരേ ആദീനവതോ പസ്സന്തസ്സ യദാ തിഭവപരിയാപന്നേസു നിബ്ബേദോ ഉപ്പജ്ജതി, ഉക്കണ്ഠാ സണ്ഠഹന്തി, സബ്ബസങ്ഖാരവിസംയുത്തേ സന്തിപദേ അഭിരതിം പടിലഭതി, തദാസ്സ നിബ്ബിദാനുപസ്സനം നാമ ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതി. തസ്സ യദാ ഇമിനാ നിബ്ബിദാഞാണേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദന്തസ്സ ഏകസങ്ഖാരേപി ചിത്തം ന സജ്ജതി, സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരതോ സപ്പമുഖഗതസ്സ വിയ മണ്ഡൂകസ്സ മുച്ചിതുകാമതാ ഉപ്പജ്ജതി, തദാ മുച്ചിതുകമ്യതാഞാണം നാമ ഉപ്പന്നം ഹോതി. തസ്സേവം സബ്ബസങ്ഖാരേഹി മുച്ചിതുകാമസ്സ നിച്ചസുഖസുഭഅത്താകാരേന പന ഉപട്ഠിതും അസമത്ഥതം പാപേത്വാ മുച്ചനസ്സ ഉപായസമ്പാദനത്ഥം അനിച്ചന്തികതാദീഹി അനിച്ചലക്ഖണം, അഭിണ്ഹപടിപീളനതാദീഹി ദുക്ഖലക്ഖണം, അജഞ്ഞകതാദീഹി പടിക്കൂലതം, തുച്ഛതാദീഹി അനത്തലക്ഖണഞ്ച ആരോപേത്വാ സബ്ബസങ്ഖാരഗതം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം നാമ ഉപ്പന്നം ഹോതി. തേന പനേവം പരിഗ്ഗഹിതസങ്ഖാരേന യാ സാ "സുഞ്ഞമിദം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ"തിആദിനാ ദ്വികോടികാദിഭേദാ സുഞ്ഞതാ വുത്താ, സാ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാ. തസ്സേവം സുഞ്ഞതോ ദിസ്വാ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സമ്മസന്തസ്സ യദാ ഭയഞ്ച നന്ദിഞ്ച വിപ്പഹായ വിസ്സട്ഠഭരിയസ്സ വിയ സങ്ഖാരഗതേസു ഉപേക്ഖാ സന്തിട്ഠതി, തീസു ഭവേസു ചിത്തം ന സമ്പസാരിയതി, തദാസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം നാമ ഉപ്പന്നം ഹോതി. തം പനേതം യാവ നിബ്ബാനം ന പസ്സതി, താവ ദിസാകാകോ വിയ കൂപകയട്ഠിം പുനപ്പുനം സങ്ഖാരമേവ അനഭിമതമ്പി നിസ്സായ സങ്ഖാരവിചിനനേപി മജ്ഝത്തമേവ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. തേന വുത്തം **"ഏതേസു പന ഞാണേസൂ"**തിആദി.

ഏസംന്ത. വിപസ്സനാ...പേ॰... വുട്ഠാനഗാമിനീതി സിഖം ഉത്തമഭാവം പത്തത്താ **സിഖാപത്താ**. വുട്ഠാനം ഗച്ഛതീതി **വുട്ഠാനഗാമിനീ**. "വുട്ഠാന"ന്തി ഹി

ബഹിദ്ധാ നിമിത്തഭൂതാ അഭിനിവിട്ഠവത്ഥുതോ ചേവ അജ്ഝത്തപ്പവത്തതോ ച വുട്ഠഹനതോ മഗ്ഗോ വുച്ചതി, തം ഗച്ഛതീതി **വുട്ഠാനഗാമിനീ,** മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടീയതീതി അത്ഥോ.

൧൩൦൭. **തന്തി** യം സിഖാപത്താ വിപസ്സനാ സച്ചാനുലോമഞാണന്തി ച വുച്ചതി, തം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം. **ആസേവന്തസ്സാ**തി പുനപ്പുനം സമ്മസനവസേന സേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ. തസ്സ ഹി അധിമോക്ഖസദ്ധാ ഭാവനാവസേന ബലവതരാ നിബ്ബത്തിസ്സതി, വീരിയം സുപഗ്ഗഹിതം പടിപക്ഖവിധമനസമത്ഥം ഹോതി, ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവേന സതി സുപതിട്ഠിതാ ഹോതി, പസ്സദ്ധിസുഖാനം സാതിസയതായ ചിത്തം സുസമാഹിതം, തതോവ അനുലോമഞാണുപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥാ തിക്ഖതമാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ഉപ്പജ്ജതി.

൧൩൦൮-൧൨. **അനിച്ചാ...പേ॰... വോതരതേവ സാ**തി അനിച്ചാദീസു ഏകേന ആകാരേന സമ്മസന്തീ സത്തക്ഖത്തും പവത്തിത്വാ ഭിജ്ജന്തീ ഭവങ്ഗം ഓതിണ്ണാ നാമ ഹോതി, തതോ പരം ഭവങ്ഗവാരോതി കത്വാ . **സങ്ഖാരുപേക്ഖാകതനയേനാ**തി അനിച്ചാദിനാ ആരമ്മണകരണവസേനേവ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ കതനയേന, ന സമ്മസിതനയേന. തേനാഹ **"അനിച്ചാദി... പേ॰... കുരുമാന"**ന്തി. **ഭവങ്ഗാവട്ടനം കത്വാ**തി ഭവങ്ഗസ്സ നിവത്തനം കത്വാ ചിത്തസ്സ ഭവങ്ഗവസേന പവത്തിതും അദത്വാ. **പരികമ്മ**ന്തി മഗ്ഗസ്സ പരികമ്മത്താ പടിസങ്ഖാരകത്താ. **ഉപചാര**ന്തി മഗ്ഗസ്സ ആസന്നത്താ, സമീപചാരിത്താ വാ.

൧൩൧൩-൯. അനുലോമത്തം സയമേവ വദതി **"പുരിമാന"**ന്തിആദിനാ. ഇദഞ്ഹി അനിച്ചലക്ഖണാദിവസേന സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ പവത്തത്താ, ''ഉദയബ്ബയവന്താനംയേവ വത ധമ്മാനം ഉദയബ്ബയഞാണം ഉപ്പാദവയേ അദ്ദസാ''തി ച ''ഭങ്ഗവന്താനംയേവ വത ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ഭങ്ഗമദ്ദസാ''തി ച ''സഭയംയേവ വത ഭയതുപട്ഠാനസ്സ ഭയതോ ഉപട്ഠിത''ന്തി ച ''സാദീനവേയേവ വത ആദീനവാനുപസ്സനം ആദീനവമദ്ദസാ''തി ച ''നിബ്ബിന്ദിതബ്ബേയേവ വത നിബ്ബിദാഞാണം നിബ്ബിന്ദ''ന്തി ച ''മുച്ചിതബ്ബമ്ഹിയേവ വത മുച്ചിതുകമ്യതാഞാണം മുച്ചിതുകാമം ജാത''ന്തി ച ''പടിസങ്ഖാതബ്ബമേവ വത പടിസങ്ഖാഞാണേന പടിസങ്ഖാത''ന്തി ച ''ഉപേക്ഖിതബ്ബംയേവ വത സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ഉപേക്ഖിത''ന്തി ച അത്ഥതോ വദമാനം വിയ ഇമേസഞ്ച അട്ഠന്നം ഞാണാനം കതകിച്ചതായ അനുലോമേതി സബ്ബാസംയേവ വിപസ്സനാനം ലക്ഖണത്തയസമ്മസനകിച്ചത്താ, തഥാ ഉപരി ച അരിയമഗ്ഗേ സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തായ പടിപദായ പത്തബ്ബതായ. ന ഹി അനുലോമഞാണേ ഥൂലഥൂലസച്ചപടിച്ഛാദകസംകിലേസവിക്ഖമ്ഭനവസേന അപ്പവത്തന്തേ ഗോത്രഭുഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, ഗോത്രഭുഞാണേ ച അനുപ്പന്നേ മഗ്ഗഞാണം ന ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ പുരിമപച്ഛിമാനം ഭാഗാനം അനുലോമത്താ ''അനുലോമന്തി സഞ്ഞിത''ന്തി. **തേനേവാ**തി ഹേട്ഠിമഞാണാനം അനുലോമമുഖേന, ഉപരി ബോധിപക്ഖിയാനം അനുലോമനതോ ച. **സച്ചാനുലോമഞാണന്തി പവുച്ചതി** മഗ്ഗസച്ചസ്സ അനുലോമികത്താ. **വുട്ഠാനഗാമിനിയാ**തി സങ്ഖാരാരമ്മണായ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ. **പരിയോസാന**ന്തി പുരിമാ കോടി. സങ്ഖാരാരമ്മണവിപസ്സനാസു ഹി അയം വിസേസതോ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാതി. അസങ്ഖതാരമ്മണം പന സബ്ബേന

സബ്ബം അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം വുട്ഠാനം ഗച്ഛതി ഉപേതീതി. തതോപി ഹി വിസേസതോ ‘‘വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ’’തി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി ആഹ **‘‘ഞേയ്യം സബ്ബപ്പകാരേനാ’’**തിആദി.

൧൩൧൬-൭. കിത്തിതാതി ഥോമിതാ, അരിയമഗ്ഗാധിട്ഠാനതായ മഹന്താനം സീലക്ഖന്ധാദീനം ഏസനതോ ഗവേസനതോ **മഹേസിനാ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന. സന്തകിലേസതായ **സന്താ. യോഗ**ന്തി ഭാവനം, ഭാവനാഭിയോഗം വാ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൨. ബാവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൩൯-൨൭. ഇദാനി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ നിദ്ദേസേ അനുപ്പത്തേ സായസ്സ ഞാണസ്സ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി, തം താവ ദസ്സേന്തോ **"ഇതോ പര"**ന്തിആദിമാഹ. **ഇതോ പര**ന്തി ഇതോ അനുലോമഞാണതോ ഉപരി. **ആവജ്ജനിയഠാനത്താ**തി ആവജ്ജനകിച്ചം കരോന്തം കിരിയമനോധാതു വിയ മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനേ ഠിതത്താ അബ്ബോഹാരികമേവ ഉഭയവിസുദ്ധിലക്ഖണാഭാവതോ. കിഞ്ചാപി ഏവം, തഥാപി വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ പരിയോസാനത്താ വിപസ്സനാപക്ഖിയമേവാതി ആഹ **"വിപസ്സനായ സോതസ്മിം, പതിതത്താ വിപസ്സനാ"**തി. ഏതേനസ്സ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിഭജനം ദസ്സേതി.

൭൩൨൨. പുഥുജ്ജനേസു ഭവം പോഥുജ്ജനികം, തദേവ ഗോത്തം അരിയേഹി അസമ്മിസ്സാ പുഥുജ്ജനസമഞ്ഞാതി **പോഥുജ്ജനികഗോത്തം**. ഏകവംസജാനഞ്ഹി സമാനാ സമഞ്ഞാ ''ഗോത്ത''ന്തി വുച്ചതി, ഗം തായതി ബുദ്ധിം, അഭിധാനഞ്ച ഏകംസികവിസയതായ രക്ഖതീതി കത്വാ. **വാ**-സദ്ദോ വക്ഖമാനത്ഥവികപ്പനേ. അഭിഭുയ്യ പവത്തിതോ ഗോത്രഭൂതി സമ്ബന്ധോ. **ഗോത്തം വുച്ചതി നിബ്ബാനം** ''അരിയോ''തി ബുദ്ധിയാ, അഭിധാനസ്സ ച തായനതോ പവത്തനതോതി അധിപ്പായോ. **തതോ ഭവതീ**തി തതോ ഗോത്തതോ ആരമ്മണപച്ചയതോ ഭവതി. **ഇതി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഹേതുത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന യസ്മാ തതോ ഭവതി, തസ്മാ ഗോത്രഭൂതി അത്ഥോ.

൭൩൨൩-൪. ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി ഏവ **ഞാണദസ്സനസുദ്ധികം**. തം സമ്പാദേതും പനിച്ഛതാ തേന ഭിക്ഖുനാ യം അഞ്ഞം കിഞ്ചിപി കാതബ്ബം, തം നത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ. കസ്മാ നത്ഥീതി ചേ ആഹ **"യം ഹീ"**തിആദി. **"കതമേവാ"**തി വുത്തേ ''കഥ''ന്തി അനുയോഗസ്സ ഉപട്ഠിതത്താ **"അനുലോമാവസാനം ഹീ"**തിആദിനാ തം സമത്ഥേതി.

൭൩൨൫-൭. ഏവം ഉപ്പന്നഅനുലോമഞാണസ്സ പനസ്സ ഏതേഹി തീഹിപി അനുലോമഞാണേഹി അത്തനോ ബലാനുരൂപേന ഥൂലഥൂലേ സച്ചപടിച്ഛാദകതമമ്ഹി അന്തരധാപിതേ സബ്ബസങ്ഖാരഗതേ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി , ന ലഗ്ഗതി, പദുമപലാസതോ ഉദകം വിയ പതികുടതി പതിവട്ടതി, സബ്ബം നിമിത്താരമ്മണമ്പി സബ്ബം പവത്താരമ്മണമ്പി പലിബോധതോ ഉപട്ഠാതി, അഥസ്സ സബ്ബസ്മിം നിമിത്തപ്പവത്താരമ്മണേ പലിബോധതോ ഉപട്ഠിതേ ദുതിയസ്സ വാ തതിയസ്സ വാ അനുലോമഞാണസ്സ അനന്തരം ഗോത്രഭുഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ **"തസ്സാ"**തിആദി. **പഠമാവജ്ജനഞ്ചേവ പഠമാഭോഗതാപി ചാ**തി പഠമാവജ്ജനം പഠമാഭോഗഭൂതം. സകത്ഥേ ഹി അയം താ-പച്ചയോതി. തത്ഥ ആവജ്ജനം ചിത്തസന്താനസ്സ പരിണാമനവസേന, ആഭോഗോ അത്തനോ ആഭുജനവസേന ദട്ഠബ്ബോ.

൭൩൨൮-൩൩. **അനന്തരാദീഹീ**തി അനന്തരസമനന്തരആസേവനഉപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതവസേന ഛഹി പച്ചയേഹി. **മുദ്ധ**ന്തി മുദ്ധഭൂതം. ഏകന്തികതായ ഏകവാരമേവ ച ഉപ്പജ്ജനതോ

പുനരാവത്താഭാവേന പന **അനാവത്തം. അനാവജ്ജനമ്പി** ചാതി അനാവജ്ജനമ്പിസമാനം. **സഞ്ഞം ദത്വാ വിയാ**തി ''ഏവം ഉപ്പജ്ജാഹീ''തി സഞ്ഞം ദത്വാ വിയ. **അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബ**ന്തി അപദാലിതപുബ്ബം. **വിദ്ധംസേന്തോവാ**തി വിനാസേന്തോ ഏവ. **ജായതീ**തി നിബ്ബത്തതി. ഏത്ഥ ച ഇമം ഉപമം ആഹരന്തി - ഏകോ കിര ഇസ്സാസോ അട്ഠഉസഭമത്തേ പദേസേ ഫലകസതം ഠപാപേത്വാ വത്ഥേന മുഖം വേഠേത്വാ സരം സന്നയ്ഹിത്വാ ചക്കയന്തേ അട്ഠാസി, അഞ്ഞോ പുരിസോ ചക്കയന്തം ആവിജ്ഝിത്വാ യദാ ഇസ്സാസസ്സ ഫലകം അഭിമുഖം ഹോതി, തദാ തത്ഥ ദണ്ഡകേന സഞ്ഞം ദേതി. ഇസ്സാസോ ദണ്ഡകസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ സരം ഖിപിത്വാ ഫലകസതനിബ്ബിജ്ഝതി. തത്ഥ ദണ്ഡകസഞ്ഞം ദേന്തോ വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, ഇസ്സാസോ വിയ മഗ്ഗഞാണം, ദണ്ഡകസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ ഫലകസതം നിബ്ബിജ്ഝനം വിയ മഗ്ഗഞാണസ്സ ഗോത്രഭുഞാണേന ദിന്നസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബാനം അപദാലിതപുബ്ബാനം ലോഭദോസമോഹക്ഖന്ധാനം നിബ്ബിജ്ഝനന്തി.

൧൩൩൭-൮. അനാമതഗ്ഗ...പേ॰... മഹോദധിന്തി അട്ഠമഭവതോ പട്ഠായ നിബ്ബത്തകം അഞ്ഞാതകോടിം സംസാരവട്ടദുക്ഖമഹാസമുദ്ദം. പാണാതിപാതാദിപഞ്ചവേരാനി ചേവ പഞ്ചവീസതി മഹാഭയാനി ചാതി **സബ്ബവേരഭയാനി. അനേകേപി ആനിസംസേ**തി രതനത്തയേ നിവിട്ഠസദ്ധാദികേ ആനിസംസേ. **ആദിമഗ്ഗേനാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗസങ്ഖാതേന പഠമമഗ്ഗേന. പഠമമഗ്ഗഞാണവണ്ണനാ.

൧൩൩൯. തസ്സേവാനന്തരന്തി തസ്സ അനന്തരംയേവ. **ദ്വേപി തീണി വാ**തി നാതിതിക്ഖപഞ്ഞസ്സ ദ്വേ, തിക്ഖപഞ്ഞസ്സ തീണി ഫലചിത്താനി.

൧൩൪൦-൧. "അജാനിത്വാ വദന്തി തേ"തി വത്വാ തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **"ഏകസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **പഞ്ചമം മഗ്ഗചിത്ത**ന്തി ഇമിനാവ ഛട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന ''ഏകം ഫലചിത്ത''ന്തി വദതോ ഗോദത്തത്ഥേരസ്സ വാദോപി പടിക്ഖിത്തോ.

൧൩൪൪. "ഏത്താവതാ"തി പഠമമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പത്തിഅനന്തരം ഫലസ്സ ഉപ്പത്തിമത്തേന. **സോതാപന്നോതി വുച്ചതീ**തി സോതാപന്നോ നാമ ദുതിയോ അരിയപുഗ്ഗലോതി വുച്ചതി. സോ ദേവരജ്ജചക്കവത്തിരജ്ജാദിപമാദട്ഠാനം ആഗമ്മ ഭുസം പമത്തോപി ഹുത്വാ കാമസുഗതിയം സത്തക്ഖത്തുമേവ സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തകരണസമത്ഥോ ഹോതി. യഥാഹ -

> ''കിഞ്ചാപി തേ ഹോന്തി ഭുസം പമത്താ,
> ന തേ ഭവം അട്ഠമമാദിയന്തീ''തി. (ഖു॰ പാ॰ ൬.൯; സു॰ നി॰ ൨൩൨; നേത്തി॰ ൧൪൫);

രൂപാരൂപലോകേസു പന ന തഥാ നിയമോതി ആചരിയാ.

൧൩൪൫. ഫലാദീനന്തി **ആദി**-സദ്ദേന പഹീനകിലേസാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ച ''ഇമിനാ വതാഹം മഗ്ഗേന ആഗതോ''തി പഠമം മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതി, തതോ ''അയം മേ ആനിസംസോ ലദ്ധോ''തി ഫലം പച്ചവേക്ഖതി, തതോ ''ഇമേ നാമ മേ കിലേസാ പഹീനാ''തി പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, തതോ ''ഇമേ

നാമ മേ കിലേസാ അവസിട്ഠാ''തി ഉപരിമഗ്ഗത്തയവജ്ഝേ കിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, അവസാനേ ''അയം മേ ധമ്മോ ആരമ്മണതോ പടിവിദ്ധോ''തി അമതം നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖതി. ഇതി സോതാപന്നസ്സ പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി ഹോന്തി. യഥാ ച സോതാപന്നസ്സ, ഏവം സകദാഗാമിഅനാഗാമീനമ്പി. അരഹതോ പന അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണം നാമ നത്ഥി. ഏവം സബ്ബാനിപി ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി. തേനാഹ **''പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ഭവന്തേകൂനവീസതീ''**തി.

൧൩൪൯-൫൦. യാസം പച്ചവേക്ഖണവസേന ഇമാനി ഞാണാനി പവത്തന്തി, താ ദസ്സേതും **''മഗ്ഗോ ഫലഞ്ചാ''**തിആദിമാഹ. ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോയേവ ചേസോ. പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണഞ്ഹി സേഖാനമ്പി ഹോതി വാ ന വാ. ന ഹി സബ്ബേവ തത്ഥ സമത്ഥാ ഹോന്തി. തേനേവ ഹി മഹാനാമോ ഭഗവന്തം പുച്ഛി ''കോ സു നാമ മേ ധമ്മോ അജ്ഝത്തം അപ്പഹീനോ, യേന മേ ഏകദാ ലോഭധമ്മാപി ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്തീ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൫). **യോഗമാരഭതേ**തി തസ്മിംയേവ വാ ആസനേ നിസിന്നോ, അപരേന വാ സമയേന കാമരാഗബ്യാപാദാനം തനുഭാവകരായ സകദാഗാമിമഗ്ഗസങ്ഖാതായ **ദുതിയായ ഭൂമിയാ** അധിഗമത്ഥായ വിപസ്സനായോഗം കരോതി, ദുതിയഭാവോ ചസ്സ ദേസനാവസേന, ഉപ്പത്തിവസേന ച വേദിതബ്ബോ. സമ്പയുത്താനം പന നിസ്സയഭാവേന തേ ധമ്മാ ഭവന്തി ഏത്ഥാതി **ഭൂമി,** യസ്മാ വാ സമാനേപി ലോകുത്തരഭാവേ സയമ്പി ഭവതി, ന നിബ്ബാനം വിയ അപാതുഭൂതം, തസ്മാപി **''ഭൂമീ''**തി വുച്ചതി. **ഞാണേന പരിമജ്ജതീ**തി തേന തേനാകാരേന ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖതരതം സമ്പാദേത്വാ, ബലബോജ്ഝങ്ഗാനഞ്ച പടുതരഭാവം സാധേത്വാ ലക്ഖണത്തയം തീരണവസേന പരിമജ്ജതി.

൧൩൫൧-൨. തത്ഥ അപരാപരം ഞാണം ചാരേന്തോ പരിവത്തേതി. തേനാഹ **''വിപസ്സനാവീഥിം ഓഗാഹതീ''**തി. **ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനാ**തി ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം ഉപ്പാദനേ വുത്തനയേനേവ. **ഗോത്രഭുസ്സ അനന്തര**ന്തി ഏത്ഥ ഗോത്രഭു വിയ ഗോത്രഭു. പഠമമഗ്ഗപുരേചാരികഞാണഞ്ഹി പുഥുജ്ജനഗോത്താഭിഭവനതോ, അരിയഗോത്തഭവനതോ ച നിപ്പരിയായതോ ''ഗോത്രഭൂ''തി വുച്ചതി, ഇദം പന തംസദിസതായ പരിയായതോ ഗോത്രഭു. ഏകച്ചസംകിലേസവിസുദ്ധിയാ, പന അച്ചന്തവിസുദ്ധിയാ ആരമ്മണകരണതോ ച ''വോദാന''ന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ **പട്ഠാനേ** ''അനുലോമം വോദാനസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧). യസ്മാ പന **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** ''ഉപ്പാദാദിഅഭിഭവനട്ഠം ഉപാദായ അട്ഠ ഗോത്രഭുധമ്മാ സമാധിവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ''തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൬൦) ഗോത്രഭുനാമവസേനേവ ആഗതം, തസ്മാ ഇധാപി ''ഗോത്രഭുസ്സ അനന്തര''ന്തി വുത്തം ഗോത്തസങ്ഖാതനിബ്ബാനതോ ഭൂതന്തി കത്വാ. ദുതിയമഗ്ഗഞാണവണ്ണനാ.

൧൩൫൫-൭. **യ**ന്തി യസ്മാ. **സകിദേവാ**തി ഏകവാരമേവ. **ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ**തി ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഹി ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതീതി ഇമേ ചത്താരോപി ഇധ ന ഗഹിതാ. യോ

പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയമേകോവ ഇധ ഗഹിതോതി. **അന്തകരോ ഭവേ**തി ദുക്ഖസ്സന്തകരോ ഭവേയ്യ, ഭവേ വാ അന്തകരോ ഭവസ്സ അന്തകരോതി അത്ഥോ. തതിയായ ഭൂമിയാ പത്തിയാതി സമ്ബന്ധോ. **ബ്യാപാദകാമരാഗാനം പഹാനായാ**തി തേസംയേവ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന തനുകരാനം സംയോജനാനം നിരവസേസപ്പഹാനായ. തതിയമഗ്ഗഞാണവണ്ണനാ.

൧൩൩൩-൭. പടിസന്ധിവസേന കാമഭവസ്സ അനാഗമനതോ **അനാഗാമീ**. തേനാഹ **"തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായീ"**തി. **തത്ഥേവാ**തി സുദ്ധാവാസേ വാ അഞ്ഞത്ഥ വാ യത്ഥ ഉപ്പന്നോ, തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായി. **അനാവത്തിസഭാവോ**തി തസ്മാ ലോകാ ഇധ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഇമം ലോകം പുനരാഗമനാഭാവതോ അനാവത്തനസഭാവോ, ബുദ്ധദസ്സനഥേരദസ്സനധമ്മസ്സവനാനം പനത്ഥായ ആഗമനം ഹോതിയേവ. **രൂപരാഗാദിപഹാനായാ**തി രൂപരാഗഅരൂപരാഗമാനഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാസങ്ഖാതാനം പഞ്ചന്നം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം നിരവസേസപ്പഹാനായ. **വിദ്ധംസായാ**തി വിനാസായ. ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണവണ്ണനാ.

൧൩൩൭-൪൨. **മഹാഖീണാസവോ**തി മഹാനുഭാവതോ നിബദ്ധപൂജാവചനമേതം, ന ഉപാദായവചനം "യഥാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ"തി. ന ഹി ചൂളഖീണാസവോ നാമ അത്ഥി. അനുപ്പത്തോ സദത്ഥോ സകത്ഥോ, പൂജത്ഥോ വാ ഏതേനാതി **അനുപ്പത്തസദത്ഥോ,** സദത്ഥോതി ച അരഹത്തം വേദിതബ്ബം. തഞ്ഹി അത്തുപനിബന്ധനട്ഠേന, അത്താനം അവിജഹനട്ഠേന, അത്തനോ പരമത്ഥട്ഠേന ച അത്തനോ അത്ഥത്താ "സദത്ഥോ"തി വുച്ചതി. ഖീണാനി ദസപി ഭവസംയോജനാനി ഏതസ്സാതി **ഖീണസംയോജനോ**. ദക്ഖിണം അരഹതീതി **ദക്ഖിണേയ്യോ**. **ചതസ്സോപീ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ സകദാഗാമിമഗ്ഗോ അനാഗാമിമഗ്ഗോ അരഹത്തമഗ്ഗോതി ചതസ്സോപി. **വിസുദ്ധികാമേനാ**തി അത്തനോ വിസുദ്ധിം ഇച്ഛന്തേന. തപോയേവ ധനമസ്സാതി **തപോധനോ,** തേന.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൩. തേവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

കിലേസപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ

൮൩൭. ഇദാനി ഇമിസ്സായേവ ചതുത്ഥഞാണായ ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ ആനുഭാവവിജാനനത്ഥം യേന യേ ധമ്മാ പഹാതബ്ബാ, തേസം പഹാനഞ്ച അഭിസമയകാലേ പരിഞ്ഞാദികിച്ചാനി ച ദസ്സേതും **"ഏതേസു യേന യേ ധമ്മാ"**തിആദി ആരദ്ധം . **യേ ധമ്മാ**തി യേ സംകിലേസധമ്മാ. **സംയോജനാ**ദീസു ഖന്ധേഹി ഖന്ധാനം, ഫലേന കമ്മസ്സ, ദുക്ഖേന വാ സത്താനം സംയോജനട്ഠേന ബന്ധനട്ഠേന **സംയോജനാനി**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം വിബാധനട്ഠേന, ഉപതാപനട്ഠേന, സംകിലിട്ഠതായ ച **കിലേസാ**. അഭിനിവേസാദിവസേന മിച്ഛാവിപരീതം പവത്തനതോ മിച്ഛാസഭാവാതി **മിച്ഛത്താ**. ലോകേ ധമ്മാ, ലോകപരിയാപന്നാ ധമ്മാ, ലോകപ്പവത്തിയം സതി അനുപരമധമ്മത്താ വാതി **ലോകധമ്മാ**. മച്ഛേരസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാതി **മച്ഛരിയം**. വിപരീതട്ഠേന **വിപല്ലാസാ**. നാമകായസ്സ ച രൂപകായസ്സ ച ഗന്ഥനതോ **ഗന്ഥാ**. അരിയേഹി അഗന്തബ്ബാ, അയുത്താ ഗതീതി വാ **അഗതി**. ആസവന്തീതി **ആസവാ,** ആഭവഗ്ഗതോ സബ്ബമോകാസലോകം, ആഗോത്രഭുതോ സബ്ബേ ധമ്മേ ബ്യാപേത്വാ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ, ആസവന്തി സംസാരദുക്ഖന്തി വാ **ആസവാ,** ചക്ഖാദീഹി വാ സംവരാസംവരദ്വാരേഹി സത്തസന്താനേ ആസവന്തി വണതോ യൂസാനി സന്ദന്തി വിയാതി **ആസവാ,** ആസവന്തി വാ ഏതേഹി ചിത്താനി വിസയേസൂതി **ആസവാ**. സംസാരമഹാസാഗരപ്പത്തിഹനനതോ ഓഘാ വിയാതി **ഓഘാ**. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന യോജനതോ **യോഗാ**. നിവാരേന്തി ലോകിയലോകുത്തരഗുണവിസേസാധിഗമന്തി **നീവരണാനി**. അനിച്ചാദിധമ്മസഭാവം അതിക്കമ്മ പരതോ അസഭാവതോ ആമസന്തീതി **പരാമാസാ**. മണ്ഡൂകം പന്നഗോ വിയ ആരമ്മണം ഭുസം ആദിയന്തീതി **ഉപാദാനാനി**. അപ്പഹീനഭാവേന സത്തസന്താനേ അനുസേന്തി മൂസികവിസം വിയ അനുരൂപകാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി **അനുസയാ**. ചിത്തസ്സ മലീനഭാവകരണട്ഠേന **മലാ**. അകുസലകമ്മാനി ച താനി ദുഗ്ഗതീനം പഥാ ചാതി **അകുസലകമ്മപഥാ**. ഇധ പന കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താനം തംസഭാവതോ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ഏത്ഥാതി ചിത്തുപ്പാദോ, ചേതസികരാസി, അകുസലോ ച സോ ചിത്തുപ്പാദോ ചാതി **അകുസലചിത്തുപ്പാദോ**.

കാമഭവതോ ഉപരികോട്ഠാസഭാവതോ തതിയമഗ്ഗപ്പത്തിയാ ഉദ്ധം ഭജിതബ്ബതോ, സേവിതബ്ബതോ ചാതി ഉദ്ധമ്ഭാഗാ, രൂപാരൂപഭവാ, തേസം ഹിതാനി തത്ഥുപ്പജ്ജനഖന്ധാദിയോജനതോതി ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനി, താനിയേവ സംയോജനാനീതി **ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി**. രൂപാരൂപഭവതോ ഹേട്ഠിമകോട്ഠാസഭാവതോ തത്ഥുപ്പാദകിലേസാനം അപ്പഹീനഭാവേന തതിയമഗ്ഗപ്പത്തിയാ ഹേട്ഠാ ഭജിതബ്ബതോ വാ അധോഭാഗാ, കാമഭവാ, തേസം ഹിതാനി സംയോജനാനീതി **അധോഭാഗിയസംയോജനാനീ**തി.

ഇമേസു പന ദസസു രൂപഭവസംയോജനം, അരൂപഭവസംയോജനം, കാമഭവസംയോജനഞ്ച അത്ഥതോ ലോഭോവ, സക്കായദിട്ഠിസീലബ്ബതപരാമാസാപി ദിട്ഠിയേവ, തസ്മാ ധമ്മതോ സത്ത സംയോജനാനി.

മിച്ഛാസങ്കപ്പോ മിച്ഛാവായാമോ മിച്ഛാസമാധീതി തഥാ പവത്താനം വിതക്കവീരിയസമാധീനമധിവചനം. മിച്ഛാവാചാദയോ തയോ തഥാ പവത്താ ചേതനാ. മിച്ഛാസതി പന ചിത്തുപ്പാദോ. മിച്ഛാഞാണം തഥാ പവത്തോ മോഹോ. മിച്ഛാവിമുത്തി ലോകഥൂപികാദീസു മോക്ഖോതി പവത്തമിച്ഛാഗാഹോ.

കാരണൂപചാരേനാതി ലാഭഹേതുകോ ലാഭോ, അലാഭഹേതുകോ അലാഭോതിആദിനാ കാരിയസ്സ കാരണവസേന ഉപചരണേന. **ലോകധമ്മഗ്ഗഹണ**ന്തി ലോകധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹണം.

ആവാസേ മച്ഛരിയം, ആവാസഹേതുകം വാ മച്ഛരിയന്തി **ആവാസമച്ഛരിയം**. ഏവം **കുലമച്ഛരിയ**ാദീനിപി. തത്ഥ **ആവാസോ**തി വിഹാരാദി. **കുല**ന്തി ഉപട്ഠാകകുലം, ഞാതികുലഞ്ച. **ലാഭോ**തി പച്ചയലാഭോയേവ. **വണ്ണോ**തി സരീരവണ്ണോ ച ഗുണവണ്ണോ ച. **ധമ്മോ**തി ആഗമോ, അധിഗമോ ച.

"തയോ"തി വത്ഥും അഭിന്ദിത്വാ വുത്തം, ഭിന്ദിത്വാ ച പന വുച്ചമാനേ ദ്വാദസ ഹോന്തി.

അഭിസജ്ജനൂപനയ്ഹനവസേന പവത്തനതോ അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാനം കായഗന്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ. "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി ഏവം അവത്ഥുമ്ഹി പവത്തോ അഭിനിവേസോ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ. സീലബ്ബതപരാമാസഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥാ ചേത്ഥ അത്ഥതോ ദിട്ഠിയേവ, തസ്മാ ധമ്മതോ തയോ കായഗന്ഥാ.

"ഛന്ദദോസമോഹഭയാനീ"തി അഗതികാരണത്താ വുത്തം, ഛന്ദാദീഹി പന അകത്തബ്ബകരണം, കത്തബ്ബാകരണഞ്ച അഗതി നാമ.

ആസവേസു കാമരാഗഭവരാഗാ അത്ഥതോ ലോഭോതി ധമ്മതോ തയോ ആസവാ.

തേസമേവാതി കാമരാഗാദീനമേവ. തേ ഹി ഓഘോ വിയ അത്തനി പതിതേ അപായസമുദ്ദം പാപേന്തി, സംസാരദുക്ഖതോ ച സീസം ഉക്ഖിപിതും ന ദേന്തി, ഖന്ധാദീനി ച ഖന്ധാദീഹി യോജേന്തി.

കാമുപാദാനാദീനീതി കാമുപാദാനദിട്ഠുപാദാനസീലബ്ബതുപാദാനഅത്തവാദുപാദാനാനി. ദിട്ഠുപാദാനാദീനി ചേത്ഥ തഥാ പവത്താ ദിട്ഠിയേവ, കാമുപാദാനം ലോഭോതി ധമ്മതോ ദ്വേ ഉപാദാനാനി.

സത്താനുസയാതി ഏത്ഥ യദി അപ്പഹീനട്ഠേന സത്തസന്താനേ അനുസേന്തീതി അനുസയാ. കസ്മാ സത്തേവ വുത്താ, നനു അഞ്ഞേസമ്പി കിലേസാനം അപ്പഹീനഭാവോ വിജ്ജതീതി? ന മയം അപ്പഹീനമത്തേന അനുസയം വദാമ, കിന്തു അപ്പഹീനഭാവേന ഥാമഗതകിലേസാ അനുസയാതി, ഥാമഗമനഞ്ച നേസം അഞ്ഞേഹി അസാധാരണോ സഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി ധമ്മസഭാവവേദിനാ തഥാഗതേന ഇമേയേവ അനുസയാ വുത്താ, കാമരാഗോയേവ അനുസയോ കാമരാഗാനുസയോ. ഏവം സേസേസുപി. അപരേ പന "കാമരാഗസ്സ അനുസയോ"തിആദിനിബ്ബചനം വത്വാ കാമരാഗാദീനം ബീജഭൂതാ അത്തഭാവസ്സ

കിലേസസമ്ഭൂതാ കിലേസുപ്പാദനസത്തി അനുസയാതി വണ്ണേന്തി, തേസം മതപടിക്ഖേപോ ഇധ പപഞ്ചാവഹത്താ അനാഹടോ.

പാണസ്സ അതിപാതോ **പാണാതിപാതോ, പാണോ**തി വോഹാരതോ സത്തോ, പരമത്ഥതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം. തസ്മിം പാണേ പാണസഞ്ഞിനോ ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ വധകചേതനാ പാണാതിപാതോ. പരഭണ്ഡേ തഥാസഞ്ഞിനോ തദാദായകപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ഥേയ്യചേതനാ **അദിന്നാദാനം**. അസദ്ധമ്മകാമതായ കായദ്വാരപ്പവത്താ അഗന്തബ്ബട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാ **കാമേസുമിച്ഛാചാരോ**. അഭൂതം വത്ഥും ഭൂതതോ പരം വിഞ്ഞാപേതുകാമസ്സ തഥാ വിഞ്ഞാപനപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **മുസാവാദോ**. സോ പന പരസ്സ അത്ഥഭേദകരോവ കമ്മപഥോ, ഇതരോ കമ്മമേവ. സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ പരഭേദനകാമതായ, അത്തപിയകമ്യതായ വാ പരഭേദകപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **പിസുണവാചാ**. സാപി ദ്വീസു ഭിന്നേസുയേവ കമ്മപഥോ. പരമമ്മച്ഛേദകപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ ഏകന്തഫരുസചേതനാ **ഫരുസവാചാ**. അനത്ഥവിഞ്ഞാപനപ്പയോഗസമുട്ഠാപികാ സംകിലിട്ഠചേതനാ **സമ്ഫപ്പലാപോ** നാമ. സോ പന പരേഹി ഗഹിതേയേവ കമ്മപഥോ ഹോതി. ''അഹോ വതേദം മമ ഹോതൂ''തി ഏവം പരഭണ്ഡാഭിജ്ഝായനലക്ഖണാ **അഭിജ്ഝാ**. ''അഹോ വതായം സത്തോ വിനസ്സേയ്യാ''തി ഏവം മനോപദോസലക്ഖണോ **ബ്യാപാദോ**. ''നത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദിനാ നയേന വിപരീതദസ്സനലക്ഖണാ **മിച്ഛാദിട്ഠി**. ഏത്ഥ ച നത്ഥികഅഹേതുകഅകിരിയദിട്ഠീഹിയേവ കമ്മപഥഭേദോ.

ഇമേസു ച പാണാതിപാതാദി തിവിധം കായകമ്മമേവ. തം കായവചീദ്വാരേസുയേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മനോദ്വാരേ. തഥാ മുസാവാദാദി ചതുബ്ബിധം വചീകമ്മമേവ. അഭിജ്ഝാദികം പന തിവിധം മനോകമ്മമേവ. തം തീസുപി ദ്വാരേസു പവത്തതി. ദ്വാരന്തരേസുപി പവത്തമാനസ്സ സകസകനാമാപരിച്ചാഗോ വുത്തോയേവ. ധമ്മതോ ചേത്ഥ ആദിതോ സത്ത ചേതനാസഭാവാ, ഇതരേ തയോ ചേതനാസമ്പയുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. മഹാസാവജ്ജഅപ്പസാവജ്ജപ്പയോഗാദിഭേദോ പന തത്ഥ തത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

ഏതാനീതി ഇമാനി മഗ്ഗഞാണാനി. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി തംതംമഗ്ഗാനുരൂപം.

അപായം ഗച്ഛന്തി ഏതേഹീതി **അപായഗമനീയാ**. **സേസാ**തി ന അപായഗമനീയാ. **ഓളാരികാ**തി തതിയമഗ്ഗേന പഹാതബ്ബാവത്ഥം ഉപാദായ ഓളാരികാ. തേനാഹ **''സുഖുമാ തതിയമഗ്ഗഞാണവജ്ഝാ''**തി. സുഖുമാ കാമരാഗപടിഘാതി സമ്ബന്ധോ. **ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണവജ്ഝാ ഏവാ**തി അവധാരണേന പഠമമഗ്ഗാദിവജ്ഝതം നിവത്തേതി. ന ഹി രൂപരാഗാദീനം അപായഗാമിനിയാവത്ഥാപി അത്ഥി, യതോ തേ പഠമഞാണവജ്ഝാപി സിയുന്തി.

യത്ഥ യത്ഥ പന ഏവ-സദ്ദേന അവധാരണം അകത്വാ യം യം ദുതിയഞാണവജ്ഝന്തി വാ തതിയഞാണവജ്ഝന്തി വാ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝന്തി വാ വക്ഖതി, തത്ഥ തത്ഥ സോ സോ പുരിമഞാണേഹി ഹതാപായഗമനീയാദിഭാവോവ ഹുത്വാ ഉപരിഞാണവജ്ഝോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. തേന **ലോഭ…പേ॰…**

ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാനീതി ഏത്ഥ ലോഭാദയോ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝാപി ഹോന്തേവ.

യസേതി പരിവാരേ.

ദുക്ഖേ സുഖന്തി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാതി സമ്ബന്ധോ.

അഗതിയോ പഠമമഗ്ഗഞാണവജ്ഝാതി കിഞ്ചാപി ഛന്ദാദയോ തണ്ഹാദിസഭാവാ ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝാ, തഥാപി തമ്മൂലകസ്സ അകത്തബ്ബകരണസ്സ, കത്തബ്ബാകരണസ്സ ച അപായഗമനീയതായ പഠമമഗ്ഗഞാണവജ്ഝാ.

കതാകതകുസലാകുസലവിസയം യം വിപ്പടിസാരഭൂതം **കുക്കുച്ചം,** തം ഇധ തതിയഞാണവജ്ഝം വുത്തം. യം പന "കുക്കുച്ചപകതതായ ആപത്തിം ആപജ്ജതീ"തി വുത്തം കുക്കുച്ചം, തം സന്ധായ "കുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹീയന്തീ"തി (ധം॰ സം॰ അട്ഠ॰ ൧൧൭൩) **ധമ്മസങ്ഗണീഅട്ഠകഥായം** വുത്തം, തസ്മാ ദ്വിന്നം വചനാനം അയം അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞേസുപി ഏദിസേസു ഠാനേസു അധിപ്പായോവ പരിയേസിതബ്ബോ, ന വിരോധതോ പച്ചേതബ്ബം. ഓളാരികാനവസേസപ്പഹാനം വാ സന്ധായ കുക്കുച്ചസ്സ പഠമതതിയഞാണവജ്ഝതാ വുത്താ. യം പന അരഹതോ ഉപ്പജ്ജമാനം "ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തം അനുവസിത്വാ അനുവസിത്വാ ആവസഥപിണ്ഡം ഭുഞ്ജിതുന്തി കുക്കുച്ചായന്തോ ന പടിഗ്ഗഹേസീ"തി (പാചി॰ ൨൦൫) ആഗതം കുക്കുച്ചം, ന തം നീവരണം. ന ഹി നീവരണം അരഹതോ ഉപ്പജ്ജതി, നീവരണപതിരൂപകം പന കപ്പതീതി വീമംസനഭൂതം വിനയകുക്കുച്ചം നാമ, തം തഥാപവത്തചിത്തുപ്പാദോവ.

കാമരാഗപടിഘാനുസയാ അനുസഹഗതാ തതിയഞാണവജ്ഝാ, ഓളാരികാനം പന ദുതിയഞാണവജ്ഝതാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാവ.

അകുസലചിത്തുപ്പാദ-ഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ മക്ഖപലാസമായാസാഠേയ്യഥമ്ഭസാരമ്ഭാദീനം സങ്ഗഹോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൧൭൩. **തേന തേനാ**തി തേന തേന ഘാതകേന സദ്ധിം. കിം പനേതാനി ഏതേ ധമ്മേ ഘാതേന്താനി അതീതാനാഗതേ ഘാതേന്തി, ഉദാഹു പച്ചുപ്പന്നേതി. കിം പനേത്ഥ, യദി താവ അതീതാനാഗതേ, അഫലോ വായാമോ ആപജ്ജതി. കസ്മാ? പഹാതബ്ബാനം തദാ നത്ഥിതായ. അഥ പച്ചുപ്പന്നേ, തഥാപി അഫലോ വായാമേന സദ്ധിം പഹാതബ്ബാനം അത്ഥിതായ. അഥാപി കഥഞ്ചി പഹാനം സിയാ, സംകിലേസികാ മഗ്ഗഭാവനാ ആപജ്ജതി പഹാതബ്ബപ്പഹായകാനം സഹാവട്ഠാനതോ? സച്ചമേതം, യേ പന മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാടിതത്താ കാരണലാഭേ സതി അവസ്സം ഉപ്പജ്ജനാരഹാ കിലേസാ, തേ അത്തനോ ഉപ്പത്തിയാ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്താനി ഏതാനി തേ അനാഗതേ ഘാതേന്തി നാമ.

൧൧൭൭-൮൮. പരിഞ്ഞാദീനി കിച്ചാനീതി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാവസേന ചത്താരി കിച്ചാനി. **വുത്താനീ**തി "ദുക്ഖം പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦), "യോ, ഭിക്ഖവേ,

ദുക്ഖം പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ച വുത്താനി. **സച്ചാഭിസമയേ**തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പടിവിജ്ഝനക്ഖണേ.

യഥാസഭാവതോതി അവിപരീതസഭാവേന. **"ജാനിതബ്ബാനീ"**തി വത്വാ കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം, കഥം നാമ **ഏകേകസ്സ ഞാണസ്സ ഏകക്ഖണേ** ചത്താരി കിച്ചാനി സമ്ഭവന്തി. ന ഹി താദിസം കിഞ്ചി ലോകേ ദിട്ഠം അത്ഥി, ന ച വചനം ലബ്ഭതീതി ചോദനം മനസി നിധായ തേസം ജാനനവിധിം ഉപമാവസേന താവ ദസ്സേതും **"പദീപോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **വിദംസേതീ**തി ദസ്സേതി. **പരിയാദിയതീ**തി ഖേപേതി.

൧൧൦൯. **പരിഞ്ഞാഭിസമയേനാ**തി അനവസേസതോ പരിച്ഛിജ്ജ ജാനനസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന. **അഭിസമേതീ**തി അസമ്മോഹവസേന പടിവിജ്ഝതി. **പഹാനാഭിസമയേനേവാ**തി സമുച്ഛേദപ്പഹാനസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന അസമ്മോഹതോവ അഭിസമേതി. **ഭാവനാവിധിനാ**തി സഹജാതാദിപച്ചയതാവസേന ഭാവനാഭിസമയവിധിനാ. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി സമ്മാസങ്കപ്പാദിവസേന മഗ്ഗപുബ്ബഭാഗഭാവനാസമ്ഭൂതേന അരിയമഗ്ഗഭാവനാസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന അഭിസമേതീതി അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝതി. തഞ്ഹി സമ്പയുത്തധമ്മേസു സമ്മോഹം വിദ്ധംസേന്തം അത്തനിപി സമ്മോഹം വിദ്ധംസേതിയേവ. **നിരോധ**ന്തി നിബ്ബാനം. **സച്ഛികരോതീ**തി പച്ചക്ഖകരണവസേന പടിവിജ്ഝതി. "നിരോധം സച്ഛികരോതീ"തി നിരോധസച്ചമേകം ആരമ്മണപടിവേധേന ചത്താരിപി സച്ചാനി അസമ്മോഹപടിവേധേന മഗ്ഗഞാണം പടിവിജ്ഝതി.

ഏവം യുത്തിവസേന വിഭാവിതം ഏകപടിവേധം ആഗമേനപി സാധേതും **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണ**ന്തി ഹി "യോ നു ഖോ, ആവുസോ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധമ്പി, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദമ്പി സോ പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ഏകസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിനോ അഞ്ഞസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിഭാവവിചാരണായം തമത്ഥം സാധേതും ആയസ്മതാ ഗവമ്പതിത്ഥേരേന വുത്തം. അഞ്ഞഥാ കമാഭിസമയേ സതി പുരിമദിട്ഠസ്സ പുന അദസ്സനതോ സമുദയാദിപസ്സതോ ദുക്ഖാദിദസ്സനം പുന അവത്തബ്ബം സിയാ. ഇദാനി പനേത്ഥ ഉപമാസംസന്ദനം കരോന്തോ ആഹ **"പദീപോ"**തിആദി. നിസ്സയാഭാവഹേതുതായ ദുക്ഖപരിഞ്ഞായ വട്ടിജ്ഝാപനസദിസതാ, പടിപക്ഖവിദ്ധംസനതായ സമുദയപ്പഹാനസ്സ അന്ധകാരവിനാസനസദിസതാ, ഞാണാലോകപരിബ്രൂഹനതായ മഗ്ഗഭാവനായ ആലോകവിദംസനസദിസതാ, തേന തേന മഗ്ഗേന യഥാ യഥാ നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയാ, തഥാ തഥാ കിലേസസ്നേഹപരിയാദാനം ഹോതീതി നിരോധസച്ഛികിരിയായ സ്നേഹപരിയാദാനസദിസതാ കാരണൂപചാരേന വുത്താ.

൧൧൧൦. അപരായപി ഉപമായ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഉഗ്ഗച്ഛന്തോ"**തിആദി. **ഓഭാസേതീ**തി പകാസേതി. **പടിഹഞ്ഞതീ**തി പടിപ്പസ്സമ്ഭേതി. ഏത്ഥാപി യഥാ സൂരിയോ രൂപഗതാനി ഓഭാസേതി, ഏവം മഗ്ഗഞാണം ദുക്ഖം പരിജാനാതി. യഥാ അന്ധകാരം വിനാസേതി, ഏവം സമുദയം പജഹതി. യഥാ ആലോകം ദസ്സേതി, ഏവം സഹജാതാദിപച്ചയതായ മഗ്ഗം ഭാവേതി . യഥാ സീതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേതി, ഏവം

സബ്ബകിലേസദരഥപരിളാഹപടിപ്പസ്സദ്ധിഭൂതം നിരോധം സച്ഛികരോതീതി ഉപമാസംസന്ദനം ദട്ഠബ്ബം.

ഏവമേവ്വ. അപ്പേതീതി പപ്പോതി. ദുക്ഖപരിഞ്ഞായ സക്കായതീരസമതിക്കമഭാവതോ ഓരിമതീരപ്പജഹനസദിസതാ, മഗ്ഗഭാവനായ സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മവഹനതായ ഭണ്ഡവഹനസദിസതാ, ഏത്താവതാ പഞ്ഞാഭാവനായ നാനാകിലേസവിദ്ധംസനവസപ്പവത്തോ ആനിസംസോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി.

അരിയഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിയോപി പനസ്സാ ആനിസംസാതി ദട്ഠബ്ബം. താ പന സങ്ഖേപതോ ഏവം ദട്ഠബ്ബാ - ‘‘അരിയഫലസമാപത്തീ’’തി ഹി ചതുന്നമ്പി ഫലട്ഠാനം അത്തനോ അത്തനോ അരിയഫലസ്സ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം നിരോധേ അപ്പനാ. ചത്താരോപി ഹി അരിയപുഗ്ഗലാ സകം സകം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തി. കേചി പന ‘‘അനാഗാമിഅരഹന്തോവ സമാപജ്ജന്തി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിതായാ’’തി വദന്തി, തം അകാരണം അത്തനാ പടിലദ്ധസമാപത്തിസമാപജ്ജനേ സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിതായ കാതബ്ബാഭാവതോ. സബ്ബസോ അസമുച്ഛിന്നകിലേസസ്സ ഹി പുഥുജ്ജനസ്സാപി അത്തനാ പടിലദ്ധലോകിയസമാപത്തിസമാപജ്ജനം ലബ്ഭതി, കിമങ്ഗം പന സമുച്ഛിന്നേകച്ചകിലേസാനം അരിയാനം. ഉപരിമാ പന ഹേട്ഠിമം പുബ്ബേ പടിലദ്ധമ്പി ന സമാപജ്ജന്തി പുഗ്ഗലന്തരഭാവം ഉപഗതത്താ. സമുഗ്ഘാടിതകമ്മകിലേസനിരോധനേന ഹി പുഥുജ്ജനേഹി വിയ സോതാപന്നസ്സ, സോതാപന്നാദീഹി സകദാഗാമിആദീനം പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനം അത്ഥി, അനന്തരഫലത്താ ച ലോകുത്തരകുസലാനം ഹേട്ഠിമതോ ഉപരിമോ ഭവന്തരഗതോ വിയ ഹോതീതി തസ്സ തസ്സ അരിയസ്സ തം തം ഫലം ഭവങ്ഗസദിസം ഹോതി, തസ്മാ പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനേന പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ നത്ഥി ഉപരിമസ്സ ഹേട്ഠിമഫലസമാപത്തിയാ സമാപജ്ജനം, ഹേട്ഠിമോ പന ഉപരിമം ന സമാപജ്ജതി അനധിഗതത്താതി ചത്താരോപി പുഗ്ഗലാ സകസകഫലമേവ സമാപജ്ജന്തി. തം പന സമാപജ്ജിതുകാമേന അരിയസാവകേന രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന ഉദയബ്ബയാദിവസേന സങ്ഖാരാ വിപസ്സിതബ്ബാ. തസ്സ പവത്താനുപുബ്ബവിപസ്സനസ്സ സങ്ഖാരാരമ്മണഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ ചിത്തം അപ്പേതി. ഫലസമാപത്തിനിന്നചിത്തതായ ചേത്ഥ സേഖസ്സ ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ. അഞ്ഞോ ഏവ ഹി വിപസ്സനാചാരോ അരിയമഗ്ഗാവഹോ, അഞ്ഞോ ഫലസമാപത്തിആവഹോ.

തഥാ ഹി അരിയമഗ്ഗവീഥിയം അനുലോമഞാണാനി അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബാനം ഥൂലഥൂലലോഭക്ഖന്ധാദീനം സാതിസയം പദാലനേന ലോകിയഞാണേസു ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താനി മഗ്ഗാനുകൂലാനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഫലസമാപത്തിവീഥിയം പന താനി തേന തേന മഗ്ഗേന തേസം തേസം കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനേ നിരുസ്സുക്കാനി കേവലം അരിയാനം ഫലസമാപത്തിസുഖസമങ്ഗിഭാവസ്സ പരികമ്മപ്പത്താനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ന തേസം കുതോചി വുട്ഠാനസമ്ഭവോ. യതോ നേസം പച്ഛിമോ സങ്ഖാരനിമിത്തതോ വുട്ഠഹിത്വാ മഗ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഭവേയ്യ, തേനേവ ച ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയഭൂതം ഞാണം സങ്ഖാരാരമ്മണമേവ ഹോതി, ന നിബ്ബാനാരമ്മണന്തി വേദിതബ്ബം. പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ചസ്സാ

പബന്ധവസേന പവത്തിപരിച്ഛിന്നകാലാപഗമേ ഭവങ്ഗവസേന തതോ വുട്ഠാനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

നിരോധസമാപത്തി പന തതിയചതുത്ഥഫലട്ഠാനം അനുപുബ്ബനിരോധവസേന ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം അപ്പവത്തി. അനാഗാമിഅരഹന്തോയേവ ഹി കാമച്ഛന്ദാദിസമുച്ഛിന്ദനേന സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിതായ സമഥഫലസമന്നാഗതത്താ നിരോധം സമാപജ്ജന്തി. തഥാ ഹേതം സമഥവിപസ്സനാനം യുഗനന്ധഭാവപ്പവത്തനവസേന ദ്വീഹി ബലേഹി സമന്നാഗതസ്സേവ സമ്ഭവതി, തസ്മാ തം സമാപജ്ജിതുകാമേന അനാഗാമിനാ, ഖീണാസവേന വാ അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനാ രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സിതബ്ബാ, തതോ ദുതിയം തതിയം ചതുത്ഥം ആകാസാനഞ്ചായതനം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തഥേവ തത്ഥ സങ്ഖാരാ സമ്മസിതബ്ബാ, അഥ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ നാനാബദ്ധാവികോപനം സങ്ഘപടിമാനനം സത്ഥുപക്കോസനം അദ്ധാനപരിച്ഛേദോതി ചതുബ്ബിധം പുബ്ബകിച്ചം കാതബ്ബം.

തത്ഥ സരീരതോ വിസംയുത്താ മഞ്ചപീഠാദയോ സത്താഹബ്ഭന്തരേ യഥാ ന നസ്സന്തി, തഥാ അധിട്ഠാനം **നാനാബദ്ധാവികോപനം**. സരീരസംയുത്തേ വിസും അധിട്ഠാനകിച്ചം നത്ഥി. സങ്ഘോ പന ഞത്തികമ്മാദീസു കിഞ്ചിദേവ കമ്മം കത്തുകാമോ ''യാവ മം ന പക്കോസതി, താവദേവ വുട്ഠഹിസ്സാമീ''തി പുബ്ബാഭോഗകരണം **സങ്ഘപടിമാനനം**. സത്ഥാ ച ''സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനാദീസു യാവ മം ന പക്കോസതി, താവദേവ വുട്ഠഹിസ്സാമീ''തി പുബ്ബാഭോഗകരണം **സത്ഥുപക്കോസനം**. സത്താഹബ്ഭന്തരേ അത്തനോ ആയുസങ്ഖാരസ്സ പവത്തനസമത്ഥതാവലോകനം **അദ്ധാനപരിച്ഛേദോ**. ഏവം കതപുബ്ബകിച്ചേന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിതബ്ബം. അഥേകം വാ ദ്വേ വാ ചിത്തവാരേ അതിക്കമിത്വാ അചിത്തകോ ഹോതി, നിരോധം ഫുസതി, തതോ യഥാപരിച്ഛേദം തതിയചതുത്ഥഫലാനം അഞ്ഞതരേന നിരോധാ വുട്ഠഹിസ്സതീതി. ഏവമയം ദുവിധാ സമാപത്തി ലോകുത്തരപഞ്ഞായ ആനിസംസോ.

ഗന്ഥ്വ-ർ. സദേവകലോകതോ ഉത്തിണ്ണേന, ഉത്തരിതരേന വാതി **ലോകുത്തരേന** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന. പഞ്ഞായ ഭാവനന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഹിതഭാവനന്**തി ഇധലോകപരലോകഹിതവിഭാവനം ഇമം പഞ്ഞാഭാവനം. **സുഖസംഹിതന്**തി സിനിദ്ധച്ഛായുദകവന്തതാദിനാ സുഖസഹിതം. **ഹിതന്**തി യോഗകമ്മസ്സ ഹിതം . **ഉത്തമന്**തി ഉഗ്ഗതതമം, അച്ചുഗ്ഗതം ബലവന്തമ്പീതി അധിപ്പായോ. **അവിഗ്ഗഹകമ്പദന്**തി വിഗ്ഗഹഞ്ച കമ്പഞ്ച ന ദേതീതി അവിഗ്ഗഹകമ്പദന്തി അത്ഥോ.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

കിലേസപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൪. ചതുവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ

പച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൩൯. ഇദാനി നേസം പച്ചയവിധിം ദസ്സേതും **“യേസ”**ന്തിആദി ആരദ്ധം.

പടിച്ച ഏനം ഫലമേതി പവത്തതി, തിട്ഠതി, ഉപ്പജ്ജതി വാതി **പച്ചയോ,** ഹിനോതി പതിട്ഠാതി ഏത്ഥാതി **ഹേതു,** അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം ഹി-സദ്ദോ മൂല-സദ്ദോ വിയ പതിട്ഠത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ഹിനോതി വാ ഏതേന കമ്മനിദാനഭൂതേന ഉദ്ധം ഓജം അതിഹരന്തേന മൂലേന വിയ പാദപോ തപ്പച്ചയം ഫലം ഗച്ഛതി വിരുള്ഹിം ആപജ്ജതീതി **ഹേതു,** ഹേതു ച സോ മൂലട്ഠേന, പച്ചയോ ച ഉപകാരകട്ഠേനാതി **ഹേതുപച്ചയോ,** ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹേതുഭാവേന പച്ചയോതി അത്ഥോ.

ഏവം ആരമ്മണപച്ചയാദീസു ദട്ഠബ്ബം. സ്വായം പടിസന്ധിയം കമ്മസമുട്ഠാനാനം, പവത്തിയം ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം, ഉഭയത്ഥ സഹജാതനാമധമ്മാനഞ്ച പച്ചയോ. **സബ്ബലോകിയലോകുത്തര**ന്തി ഇമിനാ പഞ്ഞത്തിയാപി ലോകേ വിദിതഭാവേന ലോകിയപദേന സങ്ഗഹിതത്താ രൂപാദിഭേദേസു ഛബ്ബിധേസു സങ്ഖതാസങ്ഖതപഞ്ഞത്തിധമ്മേസു ന കോചി ധമ്മോ ആരമ്മണപച്ചയോ ന ഹോതീതി ദസ്സേതി. തേനേവ **“യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാ”**തി അനിയതോ കതോതി. നനു ച ‘‘യം യം ധമ്മ’’ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨-൩) വുത്തത്താ പഞ്ഞത്തിയാ ഗഹണം ന ഹോതീതി? നായം ദോസോ ധമ്മസദ്ദസ്സ ഞേയ്യവചനത്താ. **ആരബ്ഭാ**തി ആലമ്ബിത്വാ, ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം. തേ പന തം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ തിട്ഠന്തി ച. യഥാ ഹി ദുബ്ബലോ പുരിസോ ദണ്ഡം വാ രജ്ജും വാ ആലമ്ബിത്വാ ഉട്ഠഹതി ചേവ തിട്ഠതി ച, ഏവം ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ രൂപാദിആരമ്മണം ആലമ്ബിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ തിട്ഠന്തി ചാതി.

ജേട്ഠകട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അധിപതിപച്ചയോ**. **ജേട്ഠകട്ഠേനാ**തി ച പമുഖഭാവേന. അത്താധീനാനഞ്ഹി പതിഭൂതോ ധമ്മോ അധിപതീതി സോ തേസം പമുഖഭാവേന പവത്തതി. ‘‘ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ’’തിആദിവചനതോ ഛന്ദാദയോ ചത്താരോ ധമ്മാ സഹജാതനാമരൂപാനം സഹജാതാധിപതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“തഥ സഹജാതാധിപതീ”**തിആദി. ‘‘ഛന്ദവതോ കിം നാമ കമ്മം ന സിജ്ഝതീ’’തിആദികം പുരിമാഭിസങ്ഖാരൂപനിസ്സയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനേ ചിത്തുപ്പാദേ ഛന്ദാദയോ ധുരഭൂതാ ജേട്ഠകഭൂതാ സമ്പയുത്തധമ്മേ, തംസമുട്ഠാനരൂപേ ച സാധയമാനാ വസേ വത്തയമാനാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, തേ ച തേസം വസേന വത്തന്തി ഹീനാദിഭാവേന തദനുവത്തനതോ. തേന തേ അധിപതിപച്ചയാ ഹോന്തി, നോ ച ഖോ ഏകതോ. യദാ ഹി ഛന്ദം ധുരം ഛന്ദം ജേട്ഠകം കത്വാ ചിത്തം പവത്തതി, തദാ ഛന്ദോവ അധിപതി, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. അധിപതിഭാവോപി ഹി നേസം അത്തനോ പവത്തിനിവാരകേ അഭിഭുയ്യ പവത്തനതോ ഹോതി. **അവസേസ**ന്തി യഥാവുത്താനം തേസം ഗരുകാതബ്ബതാഭാവതോ, ഗരുകതസ്സേവ ച ആരമ്മണാധിപതിഭാവവചനതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ‘‘യം യം ധമ്മം ഗരും കത്വാ

യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ, തേ തേ ധമ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩). തത്ഥ **ഗരും കത്വാ**തി ഗരുകാരചിത്തീകാരവസേന വാ അസ്സാദനവസേന വാ ഗരും ഭാരികം ലദ്ധബ്ബം അനവഞ്ഞാതം കത്വാ. ഗരുകാതബ്ബഞ്ഹി ആരമ്മണം തന്നിന്നപോണപബ്ഭാരാനം അസ്സാദനപച്ചവേക്ഖണമഗ്ഗഫലാനം അത്തനോ വസേ വത്തയമാനം വിയ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ അയം അത്താധീനാനം പതിഭാവേന ഉപകാരകത്താ അധിപതിപച്ചയോ ദട്ഠബ്ബോ.

അന്തരയതീതി അന്തരം, ബ്യവധായകന്തി അത്ഥോ, നാസ്സ അന്തരം വിജ്ജതീതി അനന്തരോ, സോയേവ പച്ചയോതി **അനന്തരപച്ചയോ,** അനന്തരഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോതി അധിപ്പായോ. **അനന്തരനിരുദ്ധാ**തി അത്തനോ നിരോധാനന്തരം അനുരൂപചിത്തുപ്പാദസ്സ ഉപ്പത്തിപച്ചയഭാവേന തസ്സ ഉപ്പത്തിയാ പുരിമഭാഗേ അനന്തരം ഹുത്വാ നിരുദ്ധാ, രൂപധമ്മാ പന അനന്തരപച്ചയാ നത്ഥി.

സമനന്തരഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **സമനന്തരപച്ചയോ,** തഥാ സമനന്തരപച്ചയോപീതി ഠപേത്വാ ഉപസഗ്ഗമത്തം ന ഏത്ഥ കോചി വിസേസോ. യോ ഹി അനന്തരപച്ചയോ, സോവ സമനന്തരപച്ചയോതി. പുരിമപച്ഛിമാനഞ്ഹി അനന്തരുപ്പാദഭാവതോ നിരന്തരുപ്പാദനസമത്ഥതാ അനന്തരപച്ചയതാ, രൂപകലാപാനം വിയ സണ്ഠാനാഭാവതോ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം സഹട്ഠാനാഭാവതോ ച ''ഇദമിതോ ഉദ്ധം ഹേട്ഠാ തിരിയ''ന്തി വിഭാഗാഭാവാ അത്തനോ ഏകത്തമിവ ഉപനേത്വാ സുട്ഠു അനന്തരഭാവേന ഉപ്പാദേതും സമത്ഥതാ സമനന്തരപച്ചയതാ, തസ്മാ ധമ്മതോ അവിസേസേപി വിനേയ്യവസേന ബ്യഞ്ജനത്ഥമത്തതോ വിസേസം ഗഹേത്വാ തേസം വിസും ദേസനാ കതാ. യമ്പി ''അത്ഥാനന്തരതായ അനന്തരപച്ചയോ, കാലാനന്തരതായ സമനന്തരപച്ചയോ''തി ആചരിയാനം മതം, തം ''നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം കുസലം ഫലസമാപത്തിയാ സമനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തിആദീഹി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) വിരുജ്ഝതീതിആദിനാ പടിക്ഖിത്തം.

ഉപ്പജ്ജമാനോവ സഹുപ്പാദനവസേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ സഹജാതപച്ചയോ പകാസസ്സ പദീപോ വിയ, സോ പനായം ''ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, സഹജാതരൂപാനഞ്ച, മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, ഉപാദാരൂപാനഞ്ച, പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുവിപാകാ അഞ്ഞമഞ്ഞ''ന്തി ച തിവിധോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **''ചിത്തചേതസികാ''**തിആദി. യമ്പി ഹി പാളിയം അരൂപക്ഖന്ധാദിവസേനസ്സ ഛബ്ബിധതം വുത്തം, തമ്പി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതം. യോ പനേത്ഥ സേസരൂപധമ്മാനം, ഉഭയത്ഥ വത്ഥുനോ ച പവത്തിയാ അരൂപധമ്മാനം, ഉപാദാരൂപാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം മഹാഭൂതാനം സഹജാതപച്ചയത്താഭാവോ, സോ പച്ചയഭാവസാമത്ഥിയവിസേസായോഗതോതി ദട്ഠബ്ബം.

അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപ്പാദനുപത്ഥമ്ഭനഭാവേന അത്തനോ ഉപകാരകസ്സ ഉപകാരകോ ധമ്മോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ. അഞ്ഞമഞ്ഞുപത്ഥമ്ഭകതിദണ്ഡകം വിയ ഉപകാരകതാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞതാവസേനേവ ദട്ഠബ്ബാ, ന സഹജാതാദിവസേന. സഹജാതാദിപച്ചയോ ഹോന്തോയേവ ഹി കോചി കസ്സചി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ന ഹോതി ചിത്തചേതസികാനം ചിത്തജരൂപേ

സതി, മഹാഭൂതാനം ഉപാദാരൂപേ സതി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയത്താഭാവതോ. യഥാഹ "ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ...പേ॰... ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൭). ആചരിയേന പന പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ അപരാമസിത്വാ വുച്ചമാനത്താ അവിസേസേന വുത്തം "തഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ"തി.

തരുആദീനം പഥവീ വിയ അധിട്ഠാനാകാരേന, ചിത്തകമ്മാദീനം പടാദയോ വിയ ച നിസ്സയാകാരേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ നിസ്സയപച്ചയോ. **വത്ഥുരൂപാനീ**തി സത്തന്നം വിഞ്ഞാണധാതൂനം അധിട്ഠാനാകാരേന നിസ്സയപച്ചയഭൂതാനി വത്ഥുരൂപാനി. **മഹാഭൂതാ ചിത്തചേതസികാ ചാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം, ഉപാദാരൂപാനഞ്ച തഥേവ നിസ്സയഭൂതാനി മഹാഭൂതാനി അഞ്ഞമഞ്ഞം, സഹജാതരൂപാനഞ്ച നിസ്സയാകാരേന പച്ചയാനി ചിത്തചേതസികാനി, തദധീനവുത്തിതായ അത്തനോ ഫലേന നിസ്സിതോ ന പടിക്ഖിത്തോതി നിസ്സയോ.

യഥാ പന ഭുസോ ആയാസോ ഉപായാസോ, ഏവം ഭുസോ നിസ്സയോ ഉപനിസ്സയോ, ബലവകാരണന്തി അത്ഥോ, തസ്മാ ബലവകാരണഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ. സോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ അനന്തരൂപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോതി തിവിധോതി ആഹ **"ആരമ്മണാ"**തിആദി. തത്ഥ -

> "ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ തം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനി ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ ഝാനം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, സേഖാ ഗോത്രഭും ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തി, വോദാനം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തി, സേഖാ മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ മഗ്ഗം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) -

ഏവമാദിനാ നയേന ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ താവ ആരമ്മണാധിപതിനാ സദ്ധിം നാനത്തം അകത്വാവ വിഭത്തോ. തേനാഹ **"ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ ആരമ്മണാധിപതിയേവാ"**തി. കിഞ്ചാപി നാനത്തം അകത്വാ വിഭത്തോ, തഥാപി അയം തേസം വിസേസോ - യം ആരമ്മണം ഗരും കത്വാ ചിത്തചേതസികാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം നിയമതോ തേസം ആരമ്മണേസു ബലവാരമ്മണം ഹോതി. ഇതി ഗരുകാതബ്ബമത്തട്ഠേന ആരമ്മണാധിപതി, ബലവകാരണട്ഠേന ആരമ്മണൂപനിസ്സയോതി ച ഏവമേതേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

അനന്തരൂപനിസ്സയോപി "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ഖന്ധാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ഖന്ധാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) നയേന അനന്തരപച്ചയേന സദ്ധിം നാനത്തം അകത്വാവ വിഭത്തോതി ആഹ **"അനന്തരൂപനിസ്സയോ പന അനന്തരപച്ചയോവാ"**തി. ഏവം സന്തേപി അത്തനോ അനന്തരാ അനുരൂപചിത്തുപ്പാദവസേന അനന്തരപച്ചയോ, ബലവകാരണവസേന അനന്തരൂപനിസ്സയപച്ചയോതി ഏവമേതേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

പകതിയാ ഏവ പച്ചയന്തരരഹിതേന അത്തനോ സഭാവേനേവ ഉപനിസ്സയോ **പകതൂപനിസ്സയോ,** ആരമ്മണഅനന്തരേഹി അമിസ്സോവ പുഥഗേവ കോചി ഉപനിസ്സയോതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ പകതോ ഉപനിസ്സയോ **പകതൂപനിസ്സയോ. പകതോ**തി ചേത്ഥ പ-കാരോ ഉപസഗ്ഗോ, സോ അത്തനോ ഫലസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥഭാവേന സന്താനേ നിപ്ഫാദിതഭാവം, ഉപസേവിതഭാവഞ്ച ദീപേതി, തസ്മാ അത്തനോ സന്താനേ നിപ്ഫന്നോ വാ കായികസുഖദുക്ഖസദ്ധാസീലാദി ഉപസേവിതോ വാ ഉതുഭോജനാദി പകതൂപനിസ്സയോതി അത്ഥോ. ഉപസേവനഞ്ചേത്ഥ ദുവിധം ഉപയോഗോപസേവനം ആരമ്മണൂപസേവനഞ്ച. ഏവഞ്ച കത്വാ അനാഗതസ്സാപി ഉപനിസ്സയപച്ചയതാ ലദ്ധാ ഹോതി. **കായികസുഖ...പേ॰... യോ ചാ**തി ഏത്ഥ കായികസുഖദുക്ഖാനി രാഗസദ്ധാദീനം, ഉതുഭോജനാദയോ ചിത്തസമാധാനാദീനം, സദ്ധാസീലാദയോ സദ്ധാസീലാദീനഞ്ച ഉപനിസ്സയാ ഹോന്തി. **ആദി-**സദ്ദേന യം യം ഉപനിസ്സായ യസ്സ യസ്സ സമ്ഭവോ, തം തം തസ്സ തസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയഭൂതം സങ്ഗണ്ഹാതി. പച്ചയമഹാപദേസോ ഹേസ, യദിദം ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി.

പച്ചയുപ്പന്നതോ പഠമതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ വത്തമാനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **പുരേജാതപച്ചയോ**. സോ ച രൂപധമ്മോവ സമാനോ അരൂപധമ്മസ്സേവ ഹോതി. തേനാഹ **"വത്ഥുപുരേജാതോ നാമാ"**തിആദി. യഥാ ചേത്ഥ **"വത്ഥുരൂപാനീ"**തി ഹദയവത്ഥുനോപി ഗഹണം, ഏവം **"രൂപാദീനീ"**തിആദി-ഗ്ഗഹണേന ധമ്മാരമ്മണസ്സാപി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. നനു ച പഞ്ചാരമ്മണാനേവ ആരമ്മണപുരേജാതഭാവേന ആഗതാനീതി? സച്ചം ആഗതാനി, പഞ്ഹാവാരേ പന "സേഖാ വാ പുഥുജ്ജനാ വാ ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തീ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ૧.૧.૪૨൪) അവിസേസേന പച്ചുപ്പന്നചക്ഖാദീനമ്പി ഗഹിതത്താ ധമ്മാരമ്മണസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതഭാവോ ന സക്കാ പടിബാഹിതും. അത്ഥതോപി ഹേതം സിദ്ധം "യം യം പച്ചുപ്പന്നം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാ മനോദ്വാരേ ചിത്തം പവത്തതി, തം തസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതം ഹോതീ"തി. ഏത്ഥ ച നിസ്സയാരമ്മണാകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ പുരേജാതഭാവേന വിനാ ഉപകാരഭാവം അഗച്ഛന്താനം വത്ഥാരമ്മണാനം പുരേജാതാകാരേന ഉപകാരകതാ പുരേജാതപച്ചയതാതി അയമസ്സ നിസ്സയാരമ്മണപച്ചയതാഹി വിസേസോ.

ഗിജ്ഝപോതകസരീരാനം ആഹാരാസാ ചേതനാ വിയ പുരേജാതാനം രൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **പച്ഛാജാതപച്ചയോ**. മനോസഞ്ചേതനാഹാരവസേന ഹി പച്ഛാജാതചിത്തചേതസികേഹി വിനാ സന്താനട്ഠിതിഹേതുഭാവം അഗച്ഛന്താനം പച്ഛാജാതാകാരേന ചിത്തചേതസികാനം ഉപകാരകതാ വിപ്പയുത്താകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ പച്ഛാജാതപച്ചയതാതി ഏവം സബ്ബപച്ചയാനം പച്ചയന്തരാകാരവിസിട്ഠാ ഉപകാരകതാ ദട്ഠബ്ബാ. സോ പന "പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ૧.૧.૧૧) ആഗതത്താ ഏകവിധോതി ആഹ **"ചിത്തചേതസികാവാ"**തി.

പുരിമപുരിമപരിചിതഗന്ഥോ വിയ ഉത്തരുത്തരസ്സ ഗന്ഥസ്സ കുസലാദിഭാവേന അത്തസദിസപഗുണബലവഭാവവിസിട്ഠം അത്തസജാതിയതാഗാഹകം ആസേവനം, തേന പച്ചയാ സജാതിയധമ്മാവ

ആസേവനപച്ചയോ. ഭിന്നജാതികാ ഹി ഭിന്നജാതികാനം ആസേവനഗുണേന പഗുണബലവഭാവവിസിട്ഠം കുസലാദിഭാവസങ്ഖാതം അത്തനോ ഗതിം ഗാഹാപേതും ന സക്കോന്തി, ന ച സയം തതോ ഗണ്ഹന്തി. തേ പന അനന്തരാതീതാനി ലോകിയകുസലാകുസലാനി ചേവ അനാവജ്ജനകിരിയാജവനാനി ചാതി ആഹ **"ഠപേത്വാ ആവജ്ജനദ്വയ"**ന്തിആദി. "ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ഏക"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨൨൧) വചനതോ അഹേതുകകിരിയാസു ഹസിതുപ്പാദസ്സേവ ആസേവനഭാവേന, ആവജ്ജനദ്വയം ആസേവനപച്ചയോ ന ഹോതി, ലോകുത്തരമ്പി കുസലം ഭിന്നജാതികസ്സേവ ഫലസ്സ പുരേചരത്താ ന തേന, ആസേവനഗുണം ഗണ്ഹാപേതി, വിപാകാബ്യാകതമ്പി കമ്മവസേന . വിപാകഭാവപ്പത്തം കമ്മപരിണാമിതം കമ്മവേഗക്ഖിത്തം പതിതം വിയ ഹുത്വാ പവത്തമാനം അത്തനോ സഭാവം ഗാഹേത്വാ പരിഭാവേത്വാ നേവ അഞ്ഞവിപാകം പവത്തേതി, ന ച പുരിമവിപാകാനുഭാവം ഗഹേത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. ലോകുത്തരവിപാകമ്പി ഹി കിഞ്ചാപി ജവനവസേന ഉപ്പജ്ജതി, ആസേവനഗുണം പന ഗണ്ഹാതി, ന ച അഞ്ഞം ഗാഹാപേതി. യമ്പി "ആസേവനവിനിമുത്തം ജവനം നത്ഥീ"തി **ആചരിയധമ്മപാല**ത്ഥേരേന വുത്തം, തമ്പി "യേഭുയ്യവസേന വുത്ത"ന്തി വിഞ്ഞായതി, ഇതരഥാ പന ആചരിയസ്സ അസമപേക്ഖിതാവിധായകത്തപ്പസങ്ഗതോ. തഥാ ഹി വുത്തം **പട്ഠാനട്ഠകഥായം** "ലോകുത്തരോ പന ആസേവനപച്ചയോ നാമ നത്ഥീ"തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨). മഗ്ഗോ പന ഗോത്രഭുതോ ആസേവനം ന ഗണ്ഹാതീതി നത്ഥി ഭൂമിആദിവസേന നാനാജാതികതായ അനധിപ്പേതത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം **പട്ഠാനേ** "ഗോത്രഭു മഗ്ഗസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ, വോദാനം മഗ്ഗസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ൻ൨൬).

ചിത്തപ്പയോഗസങ്ഖാതആയൂഹനകിരിയാഭാവേന സഹജാതാനം, നാനക്ഖണികാനഞ്ച ഉപകാരകോ ധമ്മോ **കമ്മപച്ചയോ** . കമ്മന്തി ഹി ചേതനാ വുച്ചതി, സാ ച ആയൂഹനബ്യാപാരാ. പച്ചയുപ്പന്നേന സഹ ഉപ്പന്നാ **സഹജാതാ,** പച്ചയുപ്പന്നതോ നാനക്ഖണേ ഭവാ **നാനക്ഖണികാ**. സഹജാതാ ലോകിയലോകുത്തരാ ചേതനാതി സമ്ബന്ധോ. സാ സഹജാതനാമാനം, തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം പച്ചയോ, ഇതരാ പന വിപാകകടത്താരൂപാനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സാസവകുസലാകുസലചേതനാ**തി അത്തനോ ഉപ്പാദവിസിട്ഠേ സന്താനേ സേസപച്ചയസമാഗമേ പവത്തമാനാനം വിപാകകടത്താരൂപാനം സന്താനവിസേസനകിരിയാഭാവേന ഉപകാരികാ കാമരൂപാരൂപകുസലചേതനാ, അകുസലചേതനാ ച. തസ്സാ ഹി തഥാ കിരിയാഭാവേന പവത്തത്താ തേസം പവത്തി, ന അഞ്ഞഥാ. ഇതരാ പന സഹജാതാനം ആയൂഹനകിരിയാഭാവേന പവത്തമാനാ ഉപകാരികാതി വത്തബ്ബം. അവധാരണേന പനേത്ഥ ചേതനാസമ്പയുത്തം അഭിജ്ഝാദികമ്മം പടിക്ഖിപതി സതിപി വിപാകധമ്മസഭാവേ ചേതനാവജ്ജാനം അതംസഭാവത്താ. **അനാസവ...പേ॰... പച്ചയോ**തി ഇമിനാ ലോകിയകുസലചേതനായ വിസേസമത്തം ദസ്സേതി, ന നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയതാഭാവം. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "അരൂപാവചരചേതനാ, പന ലോകുത്തരചേതനാ ച ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ അത്തനോ അത്തനോ വിപാകക്ഖന്ധാനം നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി.

അത്തനോ നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേന സഹജാതനാമരൂപാനം നിരുസ്സാഹസന്തഭാവായ ഉപകാരകാ അരൂപധമ്മാവ **വിപാകപച്ചയോ**. തേനാഹ **"വിപാകചിത്തചേതസികാ"**തി. തേ ഹി പയോഗേന അസാധേതബ്ബതായ കമ്മസ്സ കതത്താ നിപ്ഫജ്ജനമത്തതോ നിരുസ്സാഹസന്തഭാവാ ഹോന്തി, ന കിലേസവൂപസമസന്തഭാവാ . നിരുസ്സാഹസന്തഭാവതോ ഏവ ഹി ഭവങ്ഗാദയോ ദുവിഞ്ഞേയ്യാ. പഞ്ചദ്വാരേപി ഹി ജവനപ്പവത്തിയാവ രൂപാദീനം ഗഹിതതാ വിഞ്ഞായതി. അഭിനിപാതസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണമത്താ പന വിപാകാ ദുവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ.

രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന ഉപകാരോ **ആഹാരപച്ചയോ**. സതിപി ഹി ജനകഭാവേ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തമേവ ആഹാരസ്സ പധാനകിച്ചം, ജനയന്തോപി ച ആഹാരോ അവിച്ഛേദവസേന ഉപത്ഥമ്ഭേന്തോവ ജനേതീതി ഉപത്ഥമ്ഭനഭാവോവ ആഹാരഭാവോതി. തത്ഥ കബളീകാരോ ആഹാരോ രൂപകായസ്സേവ ഉപത്ഥമ്ഭകോ, സേസാ തയോ രൂപാരൂപകായസ്സ. ന കേവലഞ്ഹി തേ നാമധമ്മാനമേവ അവിച്ഛേദഹേതുകാ, അഥ ഖോ പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനം, പവത്തേ ചിത്തജരൂപാനമ്പി.

തേസു തേസു കിച്ചേസു പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേഹി അത്താനം അനുവത്താപനകസങ്ഖാതആധിപച്ചട്ഠേന പച്ചയോ **ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ**. അധിപതിപച്ചയധമ്മാനഞ്ഹി പവത്തിവിനിവാരകേ അഭിഭവിത്വാ പവത്തനേന ഗരുഭാവോ അധിപതിയട്ഠോ, ഇന്ദ്രിയാനം പന ദസ്സനാദികിച്ചേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി, ജീവനേ കമ്മജരൂപേഹി, അരൂപധമ്മേഹി ച ജീവന്തേഹി സുഖിതാദിഭാവേസു സുഖിതാദീഹി അധിമോക്ഖപഗ്ഗഹഉപട്ഠാനാവിക്ഖേപപ്പജാനനേസു "അനഞ്ഞാതം ഞസ്സാമീ"തി പവത്തിയം ആജാനനേ, അഞ്ഞാതാവിഭാവേ ച സദ്ധാദിസഹജാതേഹീതി ഏവം തംതംകിച്ചേസു ചക്ഖാദിപച്ചയേഹി ധമ്മേഹി ചക്ഖാദീനം അനുവത്തനിയതാമത്തം ഇന്ദ്രിയാനം ആധിപച്ചട്ഠോതി അയമേവ തേസം വിസേസോ. **രൂപസത്തക**-ഗ്ഗഹണേന ചക്ഖാദീനി പഞ്ച, ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയദ്വയഞ്ച ദസ്സേതി. ജീവിതിന്ദ്രിയം പന അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയേന സദ്ധിം ഏകതോ കത്വാ **ജീവിത**-ഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം. ഏവഞ്ഹി ദ്വാവീസതി ഇന്ദ്രിയാനി ഹോന്തി. "അനാദിമതി സംസാരേ അനഞ്ഞാതം അസച്ഛികതം ചതുസച്ചധമ്മം, നിബ്ബാനമേവ വാ ഞസ്സാമീ"തി പവത്തസ്സ ഇന്ദ്രിയം **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം,** പഠമമഗ്ഗഞാണം. ആജാനതോ പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാ ജാനതോ ഇന്ദ്രിയം **അഞ്ഞിന്ദ്രിയം,** സോതാപത്തിഫലതോ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ ഛസു ഞാണം, അഞ്ഞാതാവിനോ ചതൂസു സച്ചേസു പരിനിട്ഠിതകിച്ചസ്സ ഇന്ദ്രിയം **അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം,** അരഹത്തഫലഞാണം . പഠമം പരിയായതോ ഇന്ദ്രിയത്തം സന്ധായ രൂപസത്തക-ഗ്ഗഹണേന ഗഹേത്വാപി പുന കഥഞ്ചി ഉപകാരകത്താഭാവതോ ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം ഏത്ഥ അഗ്ഗഹണം ദസ്സേതും **"തേസൂ"**തിആദി വുത്തം. താനി ഹി യേഭുയ്യേന ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തിയമാനാനിപി പച്ചയഭാവതോ നാനുവത്തീയന്തീതി വുത്തോവായമത്ഥോ.

ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനവസേന ഉപഗന്ത്വാ ആരമ്മണനിജ്ഝാനം ഝാനപച്ചയതാ, സോ ച വിതക്കാദീനമേവ ആവേണികോ സഭാവോതി ആഹ **"ഝാനപച്ചയോ"**തിആദി. തേ പന പടിസന്ധിയം

കടത്താരൂപാനം, പവത്തേ ചിത്തജരൂപാനം, ഉഭയത്ഥ നാമധമ്മാനഞ്ച പച്ചയാതി ദട്ഠബ്ബം.

സുഗതിതോ, ദുഗ്ഗതിതോ, കുസലതോ, അകുസലതോ വാ നിയ്യാനട്ഠേന സഹജാതാനം ഉപകാരകതാ മഗ്ഗപച്ചയതാ, സാ ച സമ്മാദിട്ഠാദീനന്തി ആഹ **"മഗ്ഗപച്ചയോ"**തിആദി. **സങ്കപ്പ**-ഗ്ഗഹണേന സമ്മാസങ്കപ്പം, മിച്ഛാസങ്കപ്പഞ്ച ദസ്സേതി. ഏവം സേസേസുപി. മിച്ഛാസങ്കപ്പാദയോ ഹി അപായമഗ്ഗങ്ഗാ, മിച്ഛാസതിമിച്ഛാവാചാദയോ ചേത്ഥ തഥാപവത്തചിത്തുപ്പാദാ, ചേതനാ ച, അയമ്പി ഝാനപച്ചയേ വുത്താനമേവ പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയോതി ദട്ഠബ്ബം.

പരമത്ഥേന ഭിന്നാനമ്പി ഏകീഭാവഗതാനം വിയ ഏകുപ്പാദാദിഭാവസങ്ഖാതസമ്പയോഗലക്ഖണേന ഉപകാരകതാ സമ്പയുത്തപച്ചയതാ, സാ ച നാമധമ്മാനമേവ, ന രൂപധമ്മാനന്തി ആഹ **"സമ്പയുത്തപച്ചയോ"**തിആദി.

അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധതായ യുത്താനമ്പി സമാനാനം വിപ്പയുത്തഭാവേന വിസംസട്ഠതായ നാനത്തൂപഗമനേന ഉപകാരകതാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ, സാ ച വത്ഥൂനം, ചിത്തചേതസികാനമേവ വാതി ആഹ **"വിപ്പയുത്തപച്ചയോ"**തിആദി. ഛ വത്ഥൂനി ഹി സത്തന്നം വിഞ്ഞാണാനം യഥാരഹം പടിസന്ധിയം, പവത്തേ, ചിത്തചേതസികാ പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനം, പവത്തിയം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച വിപ്പയുത്തപച്ചയോ. **വത്ഥുപുരേജാതാനീ**തി ഇദം ചക്ഖാദിവത്ഥുവസേനേവ വുത്തം, ഹദയവത്ഥു പന പടിസന്ധിയമ്പി പച്ചയഭാവതോ സഹജാതമ്പി ലബ്ഭതി. വുത്തമ്പി ഹേതം അബ്യാകതപദസ്സ **സഹജാതവിഭങ്ഗേ** "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം, ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സ, വത്ഥു ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. തഥാ **പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ**തി ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവസേനേവ വുത്തം, "സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩) പന സഹജാതാപി ലബ്ഭന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "വിപ്പയുത്തപച്ചയോ സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതവസേന തിവിധോ"തി. അയം പന രൂപധമ്മോ സമാനോ രൂപധമ്മസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി സമ്പയോഗാസങ്കായ അഭാവതോ.

യേസഞ്ഹി നാമാനം ചക്ഖാദീനം അബ്ഭന്തരതോ നിക്ഖമന്താനം വിയ പവത്തി, രൂപാനഞ്ച നാമസന്നിസ്സയേനേവ ഉപ്പജ്ജമാനാനം സമ്പയോഗാസങ്കാ ഹോതി, തേസമേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ വുത്താ. രൂപാനം പന രൂപേഹി സാസങ്കാ നത്ഥി, വത്ഥുസന്നിസ്സയേനേവ ച ജായന്താനം നാമാനം വിസയമത്തം ആരമ്മണന്തി തേനാപി തേസം സമ്പയോഗാസങ്കാ നത്ഥി. പച്ചുപ്പന്നസഭാവേന അത്ഥിഭാവേന താദിസസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന ഉപകാരകതാ അത്ഥിപച്ചയതാ. സതിപി ഹി ജനകത്തേ ഠിതിയംയേവ സാതിസയോ അത്ഥിപച്ചയാനം ബ്യാപാരോതി ഉപത്ഥമ്ഭകതാ തേസം ഗഹിതാ, തേ ച രൂപജീവിതിന്ദ്രിയാദീനേവാതി ആഹ **"അത്ഥിപച്ചയോ"**തിആദി. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ഹി കടത്താരൂപാനം, കബളീകാരാഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ , ആരമ്മണപുരേജാതാനി ചിത്തചേതസികാനം നിസ്സയപച്ചയേ വുത്തധമ്മാ, തത്ഥേവ വുത്തപച്ചയുപ്പന്നഞ്ച അത്ഥിപച്ചയോ. **നിസ്സയപച്ചയേ വുത്തധമ്മാ**തി ച വത്ഥുരൂപമഹാഭൂതചിത്തചേതസികാനം ധമ്മസാമഞ്ഞേനേവ ഗഹണം, ന

നിസ്സയപച്ചയഭാവീനംയേവ. പച്ഛാജാതാനമ്പി ചിത്തചേതസികാനം പുരേജാതസ്സ കായസ്സ പഞ്ഹാവാരേ പച്ചയഭാവേന നിദ്ദിട്ഠത്താ. ഏത്ഥ ച അത്ഥിഭാവാഭാവേന അനുപകാരകാനമേവ അത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകതായ അത്ഥിപച്ചയതാഭാവതോ നത്ഥി നിബ്ബാനസ്സ സബ്ബദാ ഭാവിനോ അത്ഥിപച്ചയതാ, ഉപ്പാദാദിയുത്താനം വാ നത്ഥിഭാവോപകാരതാവിരുദ്ധോ ഉപകാരകഭാവോ അത്ഥിപച്ചയതാതി ന തസ്സ തപ്പച്ചയത്തപ്പസങ്ഗോ.

നത്ഥിപച്ചയോതിആദീസു അനന്തരതാമത്തേന, ചിത്തനിയാമകഭാവേന വാ ഉപകാരകതാ അനന്തരപച്ചയതാ. ഏകസ്മിം ഫസ്സാദിധമ്മസമുദായേ പവത്തമാനേ ദുതിയസ്സ അഭാവതോ അത്തനോ ഠിതിയാ ഓകാസമലഭന്താനം അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനകചിത്തചേതസികാനം ഓകാസദാനവസേന ഉപകാരകതാ നത്ഥിപച്ചയതാ. അത്തനോ സഭാവാവിഗമേന അപ്പവത്തമാനാനം വിഗതഭാവേന ഉപകാരകതാ വിഗതപച്ചയതാ. അത്ഥതോ പന ദ്വിന്നമ്പി അനന്തരപച്ചയഭാവീധമ്മത്താ അവിസേസോ വുത്തോ. സഭാവതാമത്തേന ഉപകാരകതാ അത്ഥിപച്ചയതാ, നിരോധാനുപഗമനവസേന ഉപകാരകതാ അവിഗതപച്ചയതാതി പച്ചയവിസേസോ തേസം ധമ്മാവിസേസേപി വേദിതബ്ബോ. ധമ്മാനഞ്ഹി സമത്ഥതാവിസേസം സബ്ബാകാരേന ഞത്വാ ഭഗവതാ ചതുവീസതിപച്ചയാ ദേസിതാതി ഭഗവതി സദ്ധായ "ഏവം വിസേസാ ഏതേ ധമ്മാ"തി സുതമയഞാണം ഉപ്പാദേത്വാ ചിന്താഭാവനാമയഞാണേഹി തദഭിസമയായ യോഗോ കരണീയോ. അവിസേസേപി ധമ്മസാമത്ഥിയസ്സ തഥാ തഥാ വിനേതബ്ബപുഗ്ഗലാനം വസേന ഹേട്ഠാ വുത്തോപി പച്ചയോ പുന പകാരന്തരേന വുച്ചതി യഥാ അഹേതുകദുകം വത്വാപി ഹേതുവിപ്പയുത്തദുകം വിയാതി ദട്ഠബ്ബം.

യസ്മാ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, ഉപാദാരൂപാനഞ്ച സഹജാതപച്ചയാ, മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയപച്ചയാ, ഉപാദാരൂപാനം നിസ്സയപച്ചയാവ, കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയോ, മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, ഉപാദാരൂപാനഞ്ച ജീവിതിന്ദ്രിയം കടത്താരൂപാനഞ്ച അത്ഥിഅവിഗതഇന്ദ്രിയപച്ചയാ, തസ്മാ വുത്തം **"രൂപം രൂപസ്സ...പേ॰... സത്തധാ പച്ചയോ ഹോതീ"**തി.

രൂപം അരൂപസ്സാതിആദീസുപി ഹേട്ഠാ വുത്തപച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ സുട്ഠു ഉപലക്ഖേത്വാ പച്ചയോ യോജേതബ്ബോ. **രൂപം രൂപാരൂപസ്സാതി നത്ഥീ**തി ഇദം സഹജാതപച്ചയഭൂതമ്പി രൂപം രൂപാരൂപദ്വയസ്സ പച്ചയഭാവേന അനാഗതന്തി കത്വാ വുത്തം.

സബ്ബേസം പച്ചയാനം ആരമ്മണപച്ചയേ ഉപനിസ്സയപച്ചയേ, സഹജാതനാനക്ഖണികചേതനായ കമ്മപച്ചയേ, സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാദിഭേദസ്സ അത്ഥിപച്ചയേ ച സമോധാനതോ സബ്ബേപി പച്ചയാ സങ്ഖേപതോ ചതുബ്ബിധായേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സബ്ബേ പനിമേ"**തിആദി.

ഇതി അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിയാ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനായ

പച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ

൧൪൦൦-൨. സബ്ബധമ്മേസു അപ്പടിഹതഗതിതായ സുന്ദരാ മതി ഇമസ്സാതി സുമതി, തസ്സ **സുമതിസ്സ** ഭഗവതോ **മതിവിചാരം** ഞാണചാരം ബോധേതീതി **സുമതിമതിവിചാരബോധനോ**. വിരുദ്ധാ മതി യേസം തേ വിമതിനോ, വിരുദ്ധാ മതീതി ച വിരുദ്ധദസ്സനന്തി അത്ഥോ. തേസം വിമോഹം വിനാസേതീതി **വിമതിവിമോഹവിനാസനോ. യതോ** യസ്മാ നാമതോ സുമതിനാ ഭിക്ഖുനാ **മാനതോ** ബഹുമാനേന **ആയാചിതസമ്മാനതോ** ആയാചിതോ ഹുത്വാ സമ്മാ അവനതോ സദായേവ മതോ അയം, **തതോ** തസ്മാ മയാ രചിതോ അഭിധമ്മാവതാരോ. തഥാ ഹി **ഭാവനാ** സാധൂനം സമ്ഭാവനാ **ഹിതവിഭാവനാ** ഹിതപ്പകാസനതോ സദാ തോസദാതി യോജനാ.

൧൪൦൩-൧൪. **അയുത്തം വാ വിരുദ്ധം വാ**തി ഏത്ഥ "അട്ഠകഥായ വിമുഖഭൂതം അയുത്തം നാമ, പാളിയാ വിമുഖഭൂതം വിരുദ്ധ"ന്തി വദന്തി. **ബ്യപ്പഥാന**ന്തി ച വാചനാമഗ്ഗാനന്തി അത്ഥോ. **തിവിധാ**തി ഏകോ ബ്യപ്പഥോ സദ്ദസമ്പന്നോ, ന അത്ഥസമ്പന്നോ, ഏകോ അത്ഥസമ്പന്നോ, ന സദ്ദസമ്പന്നോ, ഏകോ ഉഭയസമ്പന്നോതി തിപ്പകാരാതി അത്ഥോ. ഹിതമേവ അത്ഥോതി ഹിതത്ഥോ, തം അത്തനോ കാമേതീതി **ഹിതത്ഥകാമോ**. അസംകിണ്ണകുലാകുലേഹി അസമ്ഭിന്നകുലേഹി സംകിണ്ണേ. കേലാസോയേവ സിഖരോതി **കേലാസസിഖരോ,** സോ ഹി ഹിമവതോ ചതുരാസീതിയാ കൂടസഹസ്സാനം പാമോക്ഖോ രജതമയോ മഹാസിഖരോ. തദാകാരേഹി സബ്ബസേതേഹി പാസാദേഹി പടിമണ്ഡിതത്താ **കേലാസ...പേ॰... മണ്ഡിതോ. കണ്ഹദാസേനാ**തി ഏവംനാമകേന ഉപാസകേന. **പാചീനപാസാദേ**തി പാചീനദിസാഭാഗസന്നിസ്സിതേ പാസാദേ. **അയ**ന്തി അയമഭിധമ്മാവതാരോ.

നിട്ഠിതായം അഭിധമ്മത്ഥവികാസിനീ നാമ

അഭിധമ്മാവതാരസംവണ്ണനാ.

നിഗമനകഥാ

൧. രമ്മേ **പുലത്ഥിനഗരേ** നഗരാധിരാജേ,
രഞ്ഞോ **പരക്കമഭുജേന** മഹാഭുജേന;
കാരാപിതേ വസതി **ജേതവനേ** വിഹാരേ,
യോ രമ്മഹമ്മിയവരൂപവനാഭിരാമേ.

൨. സമ്പന്നസീലദമസംയമതോസിതേഹി,
സമ്മാനിതോ വസിഗണേഹി ഗുണാകരേഹി;
പത്തോ മുനിന്ദവചനാദിസു നേകഗന്ഥ-
ജാതേസു ചാചരിയതം മഹിതം വിദൂഹി.

൩.. ഞാണാനുഭാവമിഹ യസ്സ ച സൂചയന്തീ,
സംവണ്ണനാ ച വിനയട്ഠകഥാദികാനം;
സാരത്ഥദീപനിമുഖാ മധുരത്ഥസാര-
സന്ദീപനേന സുജനം പരിതോസയന്തീ.

൪. തസ്സാനുകമ്പമവലമ്ബിയ **സാരിപുത്ത-**
ത്ഥേരസ്സ ഥാമഗതസാരഗുണാകരസ്സ;
യോ സാസനേ ജിനവരസ്സ രതിം ഉളാരം,
പപ്പോതി നന്ദിപരിവേണനിവാസവാസീ.

൫. സ സാധയം സോതുഹിതം അനപ്പകം,
സുമങ്ഗലോദീരിതനാമവിസ്സുതോ;
അകാ**ഭിധമ്മത്ഥവികാസിനിം** ഇമം,
പകാസയന്തിം മധുരത്ഥസമ്പദന്തി.

അഭിധമ്മാവതാരടീകാ സമത്താ.